Svenska
Akademiens
grammatik

2
Ord

Svenska Akademiens grammatik

2
Ord

Ulf Teleman *Staffan Hellberg* *Erik Andersson*

UNDER MEDVERKAN AV

Lisa Christensen

Helena Hansson

Lena Lötmarker

Bo-A. Wendt

Norstedts

I DISTRIBUTION

Typografi Ingmar Rudman
Sättning Team Media Sweden AB, Falkenberg

ISBN 978-91-1-303213-9
Första upplagan, tredje tryckningen

© 1999, Svenska Akademien och författarna

Utgiven av Svenska Akademien, Stockholm 1999

Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2010

Innehållsförteckning

ORD (kapitel 1–12)

1 Ord och ordklasser 3
2 Substantiv 13
3 Egennamn 116
4 Adjektiv 151
5 Pronomen 235
6 Räkneord 477
7 Verb 500
8 Particip 581
9 Adverb 624
10 Prepositioner 683
11 Konjunktioner, subjunktioner och infinitivmärke 728
12 Interjektioner 746

1 ORD OCH ORDKLASSER

1 Ord. 2 Lexikaliserad ordförbindelse. 3 Böjning och avledning.

Ordklasser 4–8

4 Ordklasskriterier och andra kännetecken på ordklasser. 5 Substantiv, adjektiv och verb. 6 Egennamn, pronomen, räkneord och particip. 7 De oböjliga ordklasserna. 8 Adverb.

§ 1. Ord. Orden i talarens ordförråd (lexikonord) är grammatikens byggstenar. De utgörs antingen av rotmorfem eller av flera morfem som är fast sammanfogade till lexikonord genom sammansättning eller avledning:

smal [rotmorfem]
lång-smal [sammansättning]
smal-na [avledning]

I de flermorfemiga orden är ibland helhetens betydelse förutsägbar utifrån delarnas (som i t.ex. *mässings-telefon*, *flytt-bar*, *o-jämn*) på samma sätt som i en grammatisk konstruktion, men oftast är helhetsbetydelsen hos det sammansatta eller avledda lexikonordet på ett eller annat sätt specialiserad eller förskjuten (som i *person-bil*, *jag-are*, *o-täck*). I många fall är det tillfälligheter som avgör varför i och för sig möjliga sammansättningar eller avledningar inte föreligger som lexikonord (som **person-båt*, **sitt-are*, **o-vacker*).

Liksom rotmorfem kan de flermorfemiga orden ingå som delar i större lexikonord i stället för att användas som självständiga ord i syntaktiska konstruktioner. Reglerna för hur sådana större ord bildas är andra än de grammatiska reglerna för konstruktion av syntaktiska fraser.

hand-duk, disk-handduk, diskhandduks-tvätt
ung-dom, ungdom-lig, ungdomlig-het

Från grammatisk synpunkt är lexikonorden färdiga byggstenar, och det innebär att de inte kan splittras upp av andra ord utan att deras identitet som lexikonord går till spillo: *en gul blåmes* ≠ *en blå gulmes* (jfr t.ex.: *en fin blå fågel*, *en blå fin fågel*).

Vissa klasser av lexikonord kan böjas med suffix enligt grammatiska regler. Böj-

ning gäller det självständiga lexikonordet som helhet, och ett avledningssuffix kan alltså inte följa på ett böjningssuffix.[1]

hand-duk-en, *hand-en-duk
sjuk-lig-are, *sjuk-are-lig

En text består av ord (eventuellt böjda) som lineärt följer på varandra i tid (tal) eller rum (skrift). I en skriven text åtskiljs textorden med ordmellanrum. I tal finns inte någon motsvarande gränsmarkör, men vissa signaler kan ändå ibland ange att en sekvens av morfem är ett ord och inte en syntaktiskt bildad fras. Ett flermorfemigt ord i texten har sålunda högst en huvudbetonad stavelse, medan en syntaktiskt bildad fras kan få huvudbetoning på mer än ett av de ingående orden. Om ett ord är flerstavigt utmärks det vanligen med accent 2, medan en syntaktiskt bildad ordgrupp (med enstaviga ord) inte har sådan tonaccent.

²småbarn [jfr: ¹små ¹barn, ₀små ¹barn]
²femton [jfr: ¹fem ¹ton, ₀fem ¹ton, ¹fem ₀ton (i: fem ton jordgubbar)]

[1] Undantagsvis kan böjda ord ingå som led i avledningar och sammansättningar. Vanligast är detta i ordgruppsavledningar och ordgruppssammansättningar: *flerstavig*, *mestadels*, *förstaklassare*, *trevåningarshus*, *ettordsadverb*, *egnahemsrörelsen*. Men också i vissa andra ord förekommer böjda ordformer som led, vanligen dock endast när den böjda ordformen är enstavig: *småbarn*, *bästis*, *värsting*. I vissa typer av flermorfemiga ord utvidgas det första ledet med ett bindesuffix som kan likna ett böjningssuffix men har andra användningsvillkor: *lastbil-s-flak*, *själ-s-lig*, *lågskatt-e-land*, *lycklig-t-vis*.

§ 2. Lexikaliserad ordförbindelse. Ett mellanting mellan ett flermorfemigt lexikonord och en syntaktiskt konstruerad ordgrupp är den lexikaliserade ordförbindelsen, som ofta har en enhetlig betydelse vilken inte utan vidare kan förutsägas utifrån betydelsen hos de enskilda ord som ingår i förbindelsen, t.ex.:

hög hatt, lång klänning; på grund av, för … skull; ge upp, stå i; var sin, var och en; skynda sig, ångra sig

Vissa lexikaliserade förbindelser är helt fixerade, dvs. de ingående orden är omöjliga att böja eller skilja åt med andra ord. Det uppstår då ofta tvekan i skrift om de ingående orden skall markeras som självständiga ord eller ej, t.ex. *över huvud taget/överhuvudtaget*, *vem som helst/vemsomhelst*, *i dag/idag*, *längs med/längsmed*. Andra lexikaliserade förbindelser är inte fixerade utan bibehåller trots att de utgör en fast lexikal enhet sin karaktär av syntaktiskt konstruerade fraser, såtillvida som de ingående orden trots förbindelsens helhetsbetydelse kan splittras upp och kanske t.o.m. böjas: *för Pers skull*, *ger inte upp*, *ångrade han sig*.

De fixerade ordförbindelserna fungerar från grammatisk synpunkt som självständiga ord. I denna grammatik räknas sådana förbindelser in i vissa ordklasser, främst i de oböjliga ordklasserna, som flerordsprepositioner (t.ex. *på grund av*, *i händelse av*), flerordssubjunktioner (t.ex. *efter det att*, *för att*, *så att*), flerordskonjunktioner (t.ex. *såväl … som*) eller flerordsadverb (t.ex. *så pass*, *fullt ut*).

§ 3. Böjning och avledning. När ett böjligt lexikonord används som byggsten i syntaktiska konstruktioner, har det en böjningsform. Böjningsformen kan antingen vara morfologiskt omarkerad, dvs. stammen används oförändrad som textord, eller markerad, varvid lexikonordet böjs, något som vanligtvis sker genom tillägg av suffix. Böjning (med suffix) skiljer sig från avledning (med suffix) på följande sätt:

a) Möjligheten att böjas på ett visst vis är generell inom en viss klass av ord, dvs. nästan alla ord som kännetecknas av vissa grammatiska egenskaper kan böjas på ett visst sätt. Avledning tillämpas i de flesta fall mindre generellt. Praktiskt taget alla adjektiv kan t.ex. böjas i genus och numerus men långt ifrån alla adjektiv kan avledas med t.ex. det negerande prefixet *o-* eller det substantivbildande suffixet *-het*: *o-jämn* men inte **o-bred*, *trött-het* men inte **glad-het*.

b) Böjning av ett ord medför en förutsebar betydelseförändring av ordet (*tidning* : *tidning-ar*, *läs-er* : *läs-te*) eller ingen betydelseändring alls, varvid böjningen kan sägas ha till funktion att tydliggöra den syntaktiska strukturen (*du* och *dig* i *Per ser dig inte* : *Per ser du inte*; *söt* och *sött* i *söt saft* : *sött vin*). Avledningens betydelse kan däremot inte alltid restlöst härledas ur de ingående morfemens egna betydelser (*ny-het*, *röd-ing*).

c) Böjning av ett ord kan påverka ordets konstruktionsmöjligheter men leder (inom ramen för den valda grammatiska beskrivningen) inte till byte av grammatisk ordklass (se § 4–8), dvs. ett ord i en viss böjningsform bibehåller tillräckligt många syntaktiska egenskaper gemensamma med samma ord i andra böjningsformer. Ett visst ord är ett adjektiv inte bara när det är omarkerat för genus utan också när det böjts i neutrum. Däremot medför de allra flesta avledningssuffix ett byte av ordklass, t.ex. kan man göra substantiv eller verb av adjektiv genom att avleda adjektivstammen med ett substantiv- eller verbbildande avledningssuffix (*hård-het*, *hård-na*).

d) Böjning enligt kriterierna (a)–(c) är en grammatisk mekanism, dvs. den appliceras normalt inte på sådana lexikonord som är delar av andra ord. Härav följer att en avledningsstam inte böjs, dvs. att ett böjningssuffix aldrig kan föregå ett avledningssuffix. Avledningssuffix kan däremot följa på varandra (t.ex. *ät-lig-het*, *en-het-lig*) liksom böjningssuffix kan följa på varandra (i en viss ordning, t.ex. *stol-ar-na-s*, *klok-ast-e*).

De nämnda generella skillnaderna mellan böjning och avledning spelar in när de grammatiska ordklasserna avgränsas från varandra. Några avgränsningsproblem kan här antydas.

Particip är relativt regelbundet bildade till verb (jfr (a)), och särskilt perfektparticipet i passiv konstruktion har systematiskt verbal betydelse: *körd*, *körande* (jfr: *körs*, *kör*). Men participsuffixen innebär samtidigt att ordklassgränsen mellan verb och adjektiv överskrids i väsentliga avseenden: participen används som attribut och predikativ, perfektparticipet böjs i genus, numerus och species som ett adjektiv (jfr (c)): *körd*, *kört*, *körda*. Ett mycket stort antal particip har fått specialiserade

betydelser på samma sätt som brukar ske med avledningar (jfr (b)): *förtjust*, *förtjusande*. I denna grammatik har dessa omständigheter lett till att participen betraktas som en egen ordklass. De beskrivs därför som avledningar av verb, inte som verbala böjningsformer.

Adjektiv tar suffixet *-t* som används inte bara vid kongruens med ett substantiv som har det lexikala genus neutrum (*Huset är modern-t*) utan också vid predikativ om en predikationsbas vars uttryck saknar lexikalt genus (*Att gå barhuvad är inte modern-t längre*). På samma sätt används *t*-formen när adjektivet fungerar som adverbial (*bygga modernt*, *modernt slank*). Traditionellt har man oftast ansett att det här rör sig om ett ordklassbyte: adjektivet har vid sidan av böjningssuffixet *-t* ett homonymt adverbbildande avledningssuffix *-t*. I denna grammatik antas på grundval av principerna (a) och (b) endast böjningssuffixet *-t*. Adverbiell funktion är inte skäl nog för att anta att det här rör sig om homonym avledning med suffix, eftersom inte bara adverb utan också andra uttryck (framför allt prepositionsfraser och bisatser) har adverbiell funktion.

Ordningstal är delvis oregelbundet bildade av grundtal (jfr (a)), men betydelseskillnaden mellan varje grundtal och det därav avledda ordningstalet är systematisk (jfr (b)), t.ex. *tre-dje*, *fjär-de*, *fem-te*, *sjät-te* i förhållande till *tre*, *fyra*, *fem*, *sex*. Grundtalen och därmed också ordningstalen har en särpräglad betydelse som skiljer dem från de allra flesta andra ord. Inte desto mindre är det uppenbart att grundtalen semantiskt och syntaktiskt påminner mycket om kvantitativa pronomen och adjektiv i obestämd form, medan ordningstalen har syntaktiska egenskaper som mera erinrar om adjektiv i komparativ och superlativ eller vissa relationella pronomen (jfr (c)). Denna grammatik har följt traditionen och redovisar räkneorden som en ordklass på grund av deras semantiska säregenskaper. Det bortses alltså vid ordklassindelningen från likheterna med vissa typer av pronomen och adjektiv, likheter som kunde ha motiverat en uppsplittring av räkneorden på olika klasser. Om ordningstalen hade förts till en annan ordklass än grundtalen, hade de automatiskt kommit att betraktas som avledningar av grundtalen. Som medlemmar av samma ordklass skulle ordningstalen möjligen i stället kunna ses som böjningsformer av räkneord med samma rätt som adjektivets komparativ och superlativ beskrivs som böjningsformer.

Verbets *s*-former är i stor utsträckning generellt bildade av verbets *s*-lösa form (jfr (a)) och betydelseändringen är systematisk (jfr (b)). Detta gäller särskilt när *s*-formen har passiv funktion: *måla-s*, *begripa-s*, *prägla-s*. Om däremot *s*-formen har deponentiell funktion, erinrar bildningen om avledningar: det går inte att förutse när det deponentiella verbet är möjligt och ofta inte heller vilken specialiserad betydelse det har: *anda-s*, *lycka-s*, *reta-s*. Ändå är det rimligt att betrakta diates som en böjningskategori också i fråga om de deponentiella verben, eftersom deponensformerna fortfarande entydigt fungerar som verb (jfr (c)), och eftersom *s*-suffixet följer på entydiga böjningssuffix (jfr (d)), t.ex. *reta-de-s*, *reta-t-s*.

Ordklasser §4–8

§ 4. Ordklasskriterier och andra kännetecken på ordklasser. Orden indelas i klasser efter hur de berörs av grammatikens regler för böjning av ord samt för konstruktion av fraser och satser och efter hur de systematiskt bidrar till de syntaktiska konstruktionernas betydelse.

Ordklasskriterierna böjning, syntaktisk funktion och betydelse är hierarkiskt ordnade. Böjningsegenskaperna hos ett ord är grundläggande för ordklasstilldelningen, dvs. orden indelas i första hand i böjliga och oböjliga. De böjliga orden indelas vidare i ett antal olika klasser beroende på vilka böjningskategorier de böjs efter. De syntaktiska egenskaperna blir avgörande framför allt vid indelningen av de oböjliga orden men spelar in också annars som kompletterande kriterium, t.ex. i enskilda fall när böjningskriteriet av ett eller annat skäl slår slint. Betydelsen är nära knuten till de andra egenskaperna och kompletterar dessa.

Ord som tillhör ordklasserna substantiv, adjektiv och verb har en rik böjning och avtecknar sig tydligt mot de oböjliga ordklasserna prepositioner, konjunktioner, subjunktioner, infinitivmärke och interjektioner. De övriga ordklasserna egennamn, pronomen, räkneord, particip och adverb intar i fråga om böjning en mellanställning.

Skillnaden mellan de typiskt böjliga och de typiskt oböjliga ordklasserna sammanfaller ungefär med vissa andra egenskaper hos ordförrådets ord. De maximalt böjliga ordklasserna omfattar de flesta betydelseorden, dvs. ord med en pregnant betydelse. I flertalet övriga ordklasser återfinns formorden, dvs. de ord som har en blekare egenbetydelse och som används framför allt för att ange vaga eller semantiskt enkla relationer mellan det som anges med betydelseorden. De böjliga ordklasserna är också öppna, dvs. de får ständigt tillskott av nya ord genom inlån, sammansättning, avledning etc. De oböjliga ordklasserna är mer eller mindre slutna, dvs. de får inte så ofta nytillskott. Öppenheten och slutenheten hänger ihop med ordklassernas lexikala omslutning. De öppna ordklasserna omfattar de flesta orden i ett lexikon, medan de slutna ordklasserna utgörs av ett mindre antal olika ord. I gengäld är formorden mycket mer frekventa i text än betydelseorden.

ANM. Ord i de olika ordklasserna skiljer sig också åt i andra avseenden än dem som här nämnts som kriterier för indelningen. Inte minst skiljer de sig åt i fråga om morfologisk funktion, dvs. förmågan att ingå som stammar i avledningar eller som led i sammansättningar. Ord som tillhör en viss ordklass kan sålunda genom tillägg av vissa suffix avledas till ett ord av en annan ordklass och med andra suffix till en tredje ordklass. Ord kan avledas med olika prefix beroende på ordklasstillhörighet. Härav följer att ord i olika ordklasser har olika struktur. I viss mån har också enmorfemiga lexikonord en fonotaktisk struktur som är lite olika för olika ordklasser.

§ 5. Substantiv, adjektiv och verb. De flesta böjliga orden fördelar sig på tre väl avgränsade klasser:

substantiv: böjs i bl.a. species (*regn*, *regnet*)
adjektiv: böjs i bl.a. komparationsgrader (*bred*, *bredare*, *bredast*)
verb: böjs i bl.a. tempus (*hoppar*, *hoppade*)

De tre ordklasserna har ett flertal andra böjningsegenskaper som skiljer dem tydligt från varandra. Också syntaktiskt är de olika: de tar delvis olika bestämningar och de står som huvudord i fraser med olika syntaktisk funktion. De syntaktiska funktioner som prototypiskt är knutna till fraser med substantiv, adjektiv och verb som huvudord (dvs. nominalfraser, adjektivfraser respektive verbfraser) är:

fras med substantiv som huvudord: subjekt, objekt, rektion
fras med adjektiv som huvudord: attribut, predikativ
fras med (finit) verb som huvudord: predikatsled

Om man tar fasta på ordklassens prototypiska medlemmar, så skiljer sig dessa också semantiskt från varandra:

substantiv: anger levande varelser och föremål
adjektiv: anger egenskaper och tillstånd
verb: anger handlingar och händelser

Att substantiv, adjektiv och verb utgör tydliga ordklasser innebär inte att alla kriterier alltid passar in på alla medlemmar av klassen. Detta kan gälla t.o.m. de basala böjningsegenskaperna som nämnts ovan. Alla substantiv har inte speciesböjning (t.ex. inte *fröken*), alla adjektiv kan inte kompareras (t.ex. inte *triangulär*), och alla verb kan inte tempusböjas (t.ex. inte *måste*). I sådana fall visar de andra ordklassegenskaperna mer eller mindre tydligt i vilken ordklass ordet i fråga hör hemma.

Att ordklasserna normalt är väl avgränsade inbördes hindrar inte heller att det finns egenskaper i fråga om böjning, syntaktisk funktion eller betydelse, som utmärker mer än en av de tre ordklasserna. Adjektiven är i vissa avseenden ett mellanting mellan substantiv och verb. Liksom substantiven böjs de i numerus och species (även om suffixen är helt olika): *smed-er*, *skicklig-a* respektive *smed-en*, *skicklig-e*. Adjektiv böjs i genus liksom substantivets bestämdhetssuffix: *mogen*, *moget* (jfr: *citronen*, *bäret*). Vissa adjektiv tenderar att användas syntaktiskt som ett substantiv i nominalfrasen: *en gammal bekant* (jfr: *en gammal vän*), *något annat sött* (jfr: *något annat godis*). Semantiskt liknar många adjektiv ett substantiv genom att ange stabila egenskaper hos någon eller något: om något kallas *en tysk cykel* så har det den stabila egenskapen att vara cykel likaväl som att vara från Tyskland. Adjektiven har emellertid likheter också med verb, även om här likheten gäller betydelse och syntaktisk funktion snarare än böjning. Medan substantiven framför allt används för att identifiera någon eller något, så används adjektiv och verb främst för att upplysa om vad det som man talar om är eller gör. Betydelsemässigt påminner ett adjektiv när det fungerar som predikativ ofta om ett huvudverb i den finita verb-

frasen: *Arne är glad i Pernilla* (jfr: *Arne älskar Pernilla*), *Bernt såg henne ledsen* (jfr: *Bernt såg henne gråta*). Adjektivet har i stor utsträckning samma bestämningar som verbet, framför allt adverbial men också objekt: *snäll mot honom* (jfr: *le mot honom*), *charmerande öppen* (jfr: *le charmerande*), *lik henne* (jfr: *likna henne*).

§ 6. Egennamn, pronomen, räkneord och particip. Utöver de tre stora klasserna av böjliga ord finns det ett antal andra ordklasser som karakteriseras av böjning och även i övrigt uppvisar likheter med de stora klasserna men som samtidigt kännetecknas av säregenskaper som gör det praktiskt att redovisa dem som egna klasser. Hit hör egennamn, pronomen, räkneord och particip.

1. Egennamn

Egennamnen har klara likheter med substantiven men böjs inte som dessa i species och numerus. Semantiskt används egennamnen liksom substantiv för att referera till personer, platser m.m. men har till skillnad från substantiven praktiskt taget ingen deskriptiv betydelse. Syntaktiskt är egennamnen huvudord i nominalfraser men har i jämförelse med substantiven begränsade möjligheter att ta framförställda bestämningar. Både betydelsemässigt och syntaktiskt erinrar egennamnen närmast om substantiv i bestämd form eller om 3 pers. personliga pronomen, och det är vanligt att vissa typer av egennamn går över till att också kunna användas som substantiv (*den röda Volvon*, *en riktig Hitler*). I denna grammatik redovisas egennamnen som en egen ordklass.

2. Pronomen

Pronomen är i den grammatiska traditionen en heterogen kategori som har stora likheter med substantiv och adjektiv men som också både semantiskt och i fråga om böjning och syntaktisk funktion skiljer sig från ord av dessa klasser. Pronomenen omfattar olika delklasser som avtecknar sig relativt tydligt mot andra ordklasser, men det är inte så lätt att peka på egenskaper som håller ihop hela den traditionella klassen pronomen gentemot andra ordklasser. De flesta pronomen kännetecknas emellertid av en rätt tunn egenbetydelse, och deras funktion som länkar med den språkliga kontexten och talsituationen eller som syntaktiska markörer är mera framträdande än deras bidrag till satsens deskriptiva betydelse. Pronomenens böjning är oregelbunden i jämförelse med substantivens och adjektivens.

Pronomen kan karakteriseras och underindelas i två av varandra oberoende dimensioner. Den ena är morfosyntaktisk, den andra syntaktisk–semantisk.

a) Pronomen som morfosyntaktiska klasser

Ur morfosyntaktisk synvinkel sönderfaller pronomenen i substantiviska och adjektiviska pronomen.

De substantiviska pronomenen (t.ex. *jag*, *hon*, *vem*, *vad*, *någonting*) liknar substantiv framför allt genom sin funktion som huvudord i nominalfraser. Böjningen erinrar om substantivens såtillvida som den omfattar kategorierna numerus och ka-

sus, men den är starkt oregelbunden, ibland tydligt suppletiv (*jag* : *mig* : *vi* : *oss*), och endast genitivsuffixet *-s* är gemensamt med substantiven.

De adjektiviska pronomenen böjs liksom adjektiven i genus och numerus (t.ex. *någon*, *något*, *några*). Vissa pronomen böjs i species (*annan*, *andre*) men vanligen böjs det enskilda adjektiviska pronomenet i antingen obestämd eller bestämd form (*sådan*, *sådant*, *sådana* men *samma*, *samme*). Ett fåtal kompareras (t.ex. *många* : *flera*). De adjektiviska pronomenen står vanligen attributivt (*ingen elev*) och kan då också användas i nominalfras utan substantiviskt huvudord (*denne*, *någon*, *ingen*, *många*). Ett fåtal pronomen kan därutöver fungera predikativt (t.ex. *många*, *sådan*). Både pronomen och adjektiv som attribut placeras framför huvudordet, men ordningen mellan dem är reglerad så att pronomenen normalt har sina fasta platser framför adjektiven: *dessa stora kråkor* (jfr: **stora dessa kråkor*).

b) Pronomen som syntaktisk-semantiska klasser

Ur syntaktisk-semantisk synvinkel fördelar sig pronomenen på olika grupper: definita (som hänvisar till talsituationen eller kontexten för identifikation av nominalfrasens referent), interrogativa (som anger att nominalfrasen har öppen referens), kvantitativa (som anger mängd eller myckenhet) och relationella (som anger referentens relation till andra referenter).

Pronomen har ett relativt enkelt innehåll inom ramen för undergruppernas utmärkande betydelse och kan därför räknas till formorden. Denna semantiska enkelhet är ett gemensamt karakteristikum för hela klassens ord gentemot substantiv och adjektiv. (De definita pronomenen är semantiskt besläktade med substantivens och adjektivens bestämdhetssuffix.)

Den syntaktisk-semantiska grupp av pronomenen som är oklarast avgränsad är de relationella pronomenen. Hit hör komparativa pronomen (t.ex. *samma*, *sådan*, *likadan*, *annan*) som har en relativt tydlig pronominell karaktär. De övriga relationella pronomenen (t.ex. *bortre*, *vänstra*, *nästa*, *sista*) påminner semantiskt, morfologiskt och syntaktiskt om ordningstal och om adjektiv i komparativ eller superlativ.

Undergrupperingen i definita, interrogativa etc. återfinns också bland adverben (se § 8).

3. Räkneord

Av pedagogiska hänsyn har i denna grammatik grundtal och ordningstal sammanhållits som en ordklass i enlighet med den grammatiska traditionen och mot bakgrund av grundtalens och ordningstalens karakteristiska gemensamma uppgift att ange antal genom placering på tallinjen. Grundtalet *en* dubbelredovisas som räkneord och obestämd artikel (bland de kvantitativa pronomenen).

4. Particip

Presensparticip och perfektparticip är avledningar av verb. I böjningshänseende fungerar participet som ett adjektiv. Perfektparticipet böjs som ett adjektiv i species, genus och numerus (*bunden*, *bundet*, *bundna*; *körd*, *kört*, *körda*). Presensparticipet är oböjligt liksom adjektiv av motsvarande fonotaktiska byggnad (*springan-*

de, jfr: *öde*, *främmande*). Också syntaktiskt fungerar i stort sett participen som adjektiv, dvs. som attribut, predikativ och adverbial. Participen kan emellertid ändå behålla vissa av verbets syntaktiska egenskaper och konstrueras t.ex. med objekt friare än adjektiven: *Gården blev fråntagen honom*. *Där sitter han läsande sina evinnerliga FLN-romaner*. Participen redovisas i denna grammatik som en särskild ordklass (och inte som infinita böjningsformer av verbet).

§ 7. De oböjliga ordklasserna. De oböjliga orden delas upp på ett antal ordklasser efter sina syntaktiska funktionsmöjligheter: prepositioner, konjunktioner, subjunktioner, infinitivmärke och interjektioner. Hit hör i stort sett också adverben som dock är en lite mera heterogen ordklass (se § 8).

Interjektionerna faller en aning utanför ordklassindelningen, eftersom deras karakteristikum är att de inte används syntaktiskt, dvs. inte ingår som led i finita satser, utan i stället ensamma kan fungera som syntaktiskt fria uttryck och vara bärare av egna språkhandlingar. Interjektionen ger ofta t.ex. uttryck för en spontan känsla, en svarsreaktion, en hälsning e.d.: *Usch! Nja*. *Adjö*. Vad känslan gäller, vad den talande reagerar på etc. specificeras vanligen i kontexten eller är underförstått i talsituationen, inte så ofta genom en bestämning till interjektionen: *Hej* (*på dig*)*! Fy* (*för sådana karlar*)*!*

De andra oböjliga klasserna är däremot inbördes besläktade i och med att de alla typiskt anger relationer, t.ex. prepositionen *mellan* en rumsrelation, subjunktionen *eftersom* en orsaksrelation och konjunktionen *eller* en alternativrelation. Den angivna relationen är i vissa fall väsentligen av syntaktisk natur och semantiskt nästan tom som t.ex. *på*, *att*, *och* i *en bild på honom*, *se att det regnar*, *håller på och tvättar*.

De tre ordklasserna skiljer sig syntaktiskt åt. Prepositionerna konstrueras med ett nominalt led (rektionen), i typfallet en nominalfras (*under regnet*, *trots det häftiga regnet*). Subjunktionerna konstrueras vanligen med en finit satskärna (rektionen) och utgör tillsammans med denna vanligen en bisats (*medan det regnade*, *fastän det regnade häftigt*). Konjunktionerna är inte huvudord i fraser som prepositioner och subjunktioner utan förbinder två syntaktiskt likvärda led till ett samordnat led av samma syntaktiska slag som vart och ett av de samordnade leden (*Är det snö eller hagel? Snöar det eller haglar det?*). Alla konjunktionerna utom *samt* kan samordna huvudsatser. Vissa konjunktioner, t.ex. *och*, *eller*, kan också förbinda både ord, fraser och satser.

Infinitivmärket *att* kombineras bara med infinitivfras och kan sägas utgöra sin egen ordklass. Det erinrar dock mycket om subjunktionerna, eftersom en infinitivfras skiljer sig från en satskärna i en narrativ bisats endast genom att subjektet och presens- eller preteritumsuffixet saknas: *Eva klarade sig genom att inte försöka visa sig på styva linan* (jfr: *Eva klarade sig genom att hon inte försökte visa sig på styva linan*).

Semantiskt märks stora överensstämmelser tvärs över de tre ordklasserna av relationsord. Både prepositioner och subjunktioner kan till exempel användas för att uttrycka kausala relationer som orsak, följd, ändamål, villkor, otillräckligt hin-

der eller tidsrelationer som samtidig, föregående eller kommande tid. Både subjunktioner och konjunktioner kan användas för att uttrycka relationer som alternativ, orsak, skäl, följd, otillräckligt hinder, motsättning.

Prepositionen, subjunktionen och infinitivmärket relaterar rektionens innehåll till resten av satsens. Detta kan vara skälet till att subjunktion och infinitivmärke aldrig och prepositionen endast i begränsad utsträckning står med rektionen utelämnad eller underförstådd. Prepositionen kan dock liksom huvudordet i de flesta andra typer av fraser fungera ensam utan bestämning som prepositionsfras: *Jag lämnade hunden utanför. Hon ska snart lägga av.*

§ 8. Adverb. Adverben är liksom pronomenen en heterogen ordklass. Adverben är oböjliga (med undantag för några få fall av komparationsböjning) och ordklassen definieras syntaktiskt som oböjda lexikonord vilka prototypiskt fungerar som adverbial, dvs. som bestämningar till satser, verb, adjektiv, particip eller andra adverb.

Adverben kan underindelas i pronominella och deskriptiva. De förra kan liksom pronomenen vidareindelas i olika syntaktisk-semantiska klasser: definita, interrogativa, kvantitativa och relationella (*där*, *däremellan*, *var*, *någonstans*, *ingenstans*, *hitåt*). De senare förhåller sig till pronominella adverb på samma sätt som adjektiv gör till adjektiviska pronomen och anger typiskt egenskaper hos ett sakförhållande, ett förlopp eller ett tillstånd (*antagligen*, *barbacka*, *nästan*). Semantiskt kan adverben också indelas efter vilken typ av adverbiell omständighet de uttrycker: tid, rum, sätt, orsak etc.

Gränsen mellan preposition och adverb är flytande: båda är de oböjliga och båda har vanligen adverbiell funktion. Skillnaden mellan de två ordklassernas ord är att adverben prototypiskt saknar komplement, medan prepositionen prototypiskt har komplement (rektionen).

Inte heller gränsen mellan adjektiv och adverb är helt klar. Adjektiv kan fungera adverbiellt och företräds då av den böjningsform som används när kongruensböjning inte tillämpas, dvs. neutrum singularis (*sjunga långsamt*, *komma plötsligt*). Omvänt kan ett adverb adjektiveras och fungera som framförställt attribut, dock vanligen utan att överta adjektivets böjning (*ett gratis projekt*, *ett delvis misslyckande*).

Ett särskilt svårt fall av glidning mellan ordklasserna adverb, adjektiv och preposition är ordet *nära* som kan kompareras och stå som attribut (*nära*, *närmare*, *närmast*; *en nära släkting*) vilket tyder på att det är ett adjektiv. *Nära* kan också ta komplement (*nära mig*, *närmare mig*) vilket tyder på att det är en preposition eller ett adjektiv med objekt. Slutligen står ofta *nära* utan komplement i en verbfras (*bo nära här intill slottet*) vilket tyder på att ordet är ett adverb.

2 SUBSTANTIV

1 Översikt.

Betydelse 2–15

2 Översikt. 3 Individuativ och dividuativ betydelse. 4 Dividualisering av individuativa substantiv. 5 Individualisering av dividuativa substantiv. 6 Individbetydelse, art- eller klassbetydelse och sortbetydelse. 7 Kollektiv och singulär betydelse. 8 Animat och inanimat betydelse. 9 Kön. 10 Abstrakt och konkret betydelse. 11 Måttsenheter.

Semantisk valens 12–15

12 Översikt. 13 Substantiv som anger samhörighetsrelation: inre roller. 14 Yttre roller vid konkreta substantiv. 15 Aktanter till verb- och adjektivavledda substantiv.

Struktur 16–28

16 Översikt. 17 Det substantiviska rotmorfemets fonetiska struktur. 18 Ordklassbyte.

Avledda substantiv 19–24

19 Suffixavledda substantivs betydelse och avledningsstammens ordklass. 20 Suffixens fonetiska egenskaper. 21 Suffixens produktivitet. 22 Ordgruppsavledning. 23 Prefixavledda substantivs betydelse. 24 Prefixens fonetiska egenskaper.

Sammansatta substantiv 25–27

25 Efterledets morfologiska struktur. 26 Förledets ordklass och morfologiska struktur. 27 Betydelserelation mellan för- och efterled.

28 Initialord.

Morfologisk funktion 29–38

29 Översikt. 30 Substantiv som avledningsstam.

Substantiv som förled i sammansättning 31–38

31 Översikt. 32 Substantiv på lång vokal som förled i sammansättning. 33 Substantiv på kort vokal som förled i sammansättning. 34 Substantiv på konsonant som förled i sammansättning. 35 Förled med stamslut som förhindrar bindesuffixet *-s*. 36 Substantivets genus påverkar förledets form. 37 Risk för homonymi påverkar förledets form. 38 Tendens att bibehålla substantivets form oförändrad i funktion som förled.

Syntaktisk funktion 39

39 Huvudord i nominalfras.

Genus 40–41

40 Utrum och neutrum (grammatiskt genus). 41 Substantiv med vacklande genus.

Böjning 42–77

42 Översikt.

Substantivens numerusböjning 43–64

43 Översikt.

Substantivens pluralformer 44–56: 44 1 deklinationen (*-or*). 45 2 deklinationen (*-ar*). 46 3 deklinationen (*-er*): ordtyper. 47 3 deklinationen (*-er*): stamförändringar, betoningsomkastning och tonaccent. 48 3 deklinationen (*-er*): ord som förekommer endast eller mest i pluralis. 49 4 deklinationen (*-r*). 50 5 deklinationen (*-n*). 51 6 deklinationen (pluralis utan pluralsuffix). 52 7 deklinationen (*-s*). 53 Andra sätt att bilda plurala substantiv. 54 Pluralis av måttsord. 55 Substantiv med alternativ pluralböjning. 56 Stambyte i pluralis.

Numerusböjningens funktion 57: 57 Numerus: syntaktisk funktion.

Numerusböjningens betydelse 58–64:

58 Översikt.

Individuativa substantiv 59–61: 59 Ental och flertal. 60 Flertalsbetydelser. 61 Singularens betydelse.

62 Dividuativa substantiv. 63 Plurala substantiv med lexikaliserad betydelse av singulärt ental. 64 Plurala substantiv med lexikaliserat kollektiv betydelse.

Substantivens speciesböjning 65–74

65 Översikt.

Substantivens bestämdhetsformer 66–70: 66 Singularis utrum. 67 Singularis neutrum. 68 Pluralis. 69 Stambyte i bestämd form. 70 Substantiv som huvudsakligen förekommer i bestämd form.

Speciesböjningens funktion 71: 71 Bestämda formens samförekomst med substantivets olika attribut.

Speciesböjningens betydelse 72–74: 72 Den bestämda formens betydelse. 73 Species och numerus vid individuativa substantiv med generisk användning: {*En katt/Katten/Katter/Katterna*} *har vassa klor*. 74 Species vid dividuativa substantiv med generisk användning: *Olja*(*n*) *är vår viktigaste energiråvara*.

Substantivens kasusböjning 75–77

75 Översikt. 76 Genitivens böjning. 77 Genitivens funktion och betydelse.

Avgränsning mot andra ordklasser 78–80

78 Substantiv gentemot egennamn. 79 Substantiv gentemot adjektiv. 80 Substantiv gentemot pronomen.

§ 1. Översikt. Substantiven betecknar typer av varelser och föremål (eller grupper av sådana) men också material, handlingar, egenskaper, tider, måttsenheter etc.

De flesta orden i språkets ordförråd är substantiv. (Av de olika orden i tidningsprosa om en miljon löpord utgörs mer än 50 % av substantiv.) Deras struktur uppvisar rik variation. De kan utgöras av ett enkelt rotmorfem, en avledning eller en sammansättning:

bil, cykel, dike, anka, russin, karamell, palsternacka
för-are, sjuk-ling, ny-het, mål-ning
last-bil, avlopps-dike, vägg-målning

Substantivet kan självt ingå i avledda eller sammansatta substantiv, adjektiv, verb och adverb:

dag-is, *dag*-hem; *sot*-ig, *sot*-svart; *krok*-na, *råd*-göra; *exempel*-vis

Till substantivstammen kan fogas böjningssuffix. Substantivets böjningskategorier är numerus (pluralis gentemot omarkerad singularis), species (bestämdhet gentemot omarkerad obestämdhet), kasus (genitiv gentemot omarkerat grundkasus).

Böjningssuffixen följer varandra i ordningen pluralis – bestämdhet – genitiv:

båt	-ar	-na	-s
dike	-n	-a	-s
hus		-et	-s
film	-er		-s

Pluralis anger att den referent som betecknas med substantivet (och resten av nominalfrasen) är flertal. Substantiv som beskriver referenter som inte är tydligt avgränsade och därmed inte heller räknebara kan knappast stå i pluralis: *grädde*, *smärta*, *hörsel*. Ett fåtal substantiv förekommer endast i pluralis: *glasögon*, *kontanter*. Vid vissa substantiv bildas pluralis utan suffix: *hus*, *arbetare*, *order*.

Bestämdhetssuffixet anger att referenten är unikt identifierbar inom den ram som ges av substantivets beskrivning och av talsituationen eller den i texten beskrivna situationen: *pojken*, *huset*, *stenarna*, *solen*, *förvaltningsutskottet*. Substantiv med bestämdhetssuffix sägs stå i bestämd form.

Såväl pluralis som bestämd form av substantivet ingår i ett system av markörer för antal (där också räkneord och vissa pronomen ingår) och bestämdhet (tillsammans med vissa pronomen och adjektivsuffix). Hur de olika markörerna samverkar och vilken semantisk och syntaktisk funktion de har i satsen, behandlas i kapitel 14 Nominalfraser.

Genitivens viktigaste uppgift är att ange syntaktisk funktion hos den nominalfras som har substantivet som huvudord. Suffixet *-s* visar således att nominalfrasen *tio meter* är attribut i den större nominalfrasen *tio meters avstånd*. Huvudstället för behandling av kasus är i denna grammatik nominalfrasen (Nomfraser § 81–84).

Ett substantiv har grammatiskt genus, utrum eller neutrum, som en inneboende egenskap. Genus avgör formen på bestämdhetssuffixet i singularis (t.ex. *båt-en* men *hus-et*) och påverkar bl.a. valet av kongruensböjd form för pronomen och adjektiv som attribut och predikativ (t.ex. *en gul båt* men *ett gult hus*).

Substantivet fungerar syntaktiskt som huvudord i en nominalfras. Det är alltså huvudord i exempelvis subjekt, objekt, rektion, apposition, nominalt predikativ och possessivattribut.

Egennamn behandlas här skilda från substantiven i ett särskilt kapitel.

Om avgränsningen av substantiv mot egennamn se § 78, mot adjektiv se § 79, mot pronomen se § 80.

Betydelse § 2–15

§ 2. Översikt. Substantivet har framför allt klassificerande betydelse, dvs. det används för att hänföra en referent till en viss klass eller typ av referenter som kännetecknas av en eller flera stabila egenskaper.

Det prototypiska substantivet används för att beteckna och beskriva varelser och föremål som är klart avgränsade från varandra, som kan räknas och som liknar varandra i det avseende som substantivet anger (individuativa):

flicka, bi, stol, frimärke

Substantiv kan vidare beteckna mängder av individer (kollektiva) av vilka var och en skulle kunna karakteriseras med ett individuativt substantiv:

bisvärm [mängd som består av bin], möblemang [mängd som består av bl.a. stolar]

Substantiv kan också beteckna ämnen som inte är klart avgränsade och vars referent inte kan räknas (dividuativa):

olja, smör

Substantiv kan beteckna mera abstrakta företeelser (av vilka vissa uppfattas som dividuativa och andra som individuativa, vissa som kollektiva och andra som icke-kollektiva), t.ex. egenskaper hos konkreta företeelser eller verksamheter, händelser och processer:

(oljans) seghet, (stolens) storlek, (möblemangets) pris, (min) uppspelthet
(Almqvists sista) resa, (oljans) användning, (flyktingarnas) ankomst

Också egenskaper hos abstrakta företeelser eller relationer dem emellan kan betecknas med substantiv:

(upplevelsens) intensitet, (oljeanvändningens) orsaker, tidpunkten (för resan)

Substantiv kan också beteckna måttsenheter:

(2) mil (lång), (3) kilo (mjöl), (4) man (stark)

Många substantivs betydelse förutsätter en relation mellan den betecknade referenten och andra referenter. Sådana substantiv har alltså en semantisk valens på samma sätt som verb och adjektiv. I nominalfrasen är det möjligt men sällan nödvändigt att syntaktiskt uttrycka de aktanter som substantivets betydelse mer eller mindre starkt förutsätter:

kanten
kanten {på/av} bordet

boken
ministerns bok
boken om Värmland
ministerns bok om Värmland

produktionen
företagets produktion
produktionen av sågat virke
företagets produktion av sågat virke

vänligheten
min frus vänlighet
vänligheten mot främlingar
min frus vänlighet mot främlingar

Såväl substantiv som adjektiv och verb kan sägas vara beskrivande. Substantiv anger framför allt stabila egenskaper hos referenten, dvs. en beskaffenhet som är mer eller mindre inneboende, medan många adjektiv anger tillfälliga egenskaper hos referenten. I nominalfrasen *en stor sten* anger både adjektiv och substantiv stabil egenskap, men i nominalfrasen *en varm sten* anger adjektivet en tillfällig egenskap hos stenen. Den beskaffenhet hos referenten som anges av substantivet är normalt statisk, medan många verb anger att referenten är involverad i dynamiska processer: *stenen rullar*.

§ 3. Individuativ och dividuativ betydelse. Ett substantiv har (prototypiskt) antingen individuativ eller dividuativ grundbetydelse.

a) Ett individuativt substantiv betecknar en avgränsad referent som normalt är odelbar i den meningen att den inte kan delas så att delarna kan benämnas med samma substantiv som helheten. Referenter av detta slag kan räknas. Morfologiskt och syntaktiskt kännetecknas ett substantiv med individuativ betydelse av att kunna böjas i numerus och av att i singularis kunna ta följande attribut: *en*, *mången*, *hel*, *halv*, *varje*. Exempel:

en cykel, ett hus, två cyklar, två hus
mången cykel, månget hus, många cyklar
en hel cykel, ett helt hus, hela cykeln, hela huset
varje cykel, varje hus

b) Ett dividuativt substantiv betecknar en referent som inte kan räknas, t.ex. mjölk eller glädje. Ett dividuativt substantivs referent är delbar i den meningen att den kan delas så att delarna fortfarande kan benämnas med det substantiv som betecknar den odelade mängden. Morfologiskt och syntaktiskt utmärks det dividuativa substantivet av att inte kunna böjas i numerus och att inte kunna ta antalsangivande attribut eller *hel*, *varje*. Däremot kan det dividuativa substantivet (till skillnad från individuativa substantiv i singularis) friare stå utan obestämd artikel eller ta något av attributen *all*, *mycket*, *mer*, *litet*, *mindre*:[1]

grädde, guld
all grädde(n), allt guld(et)
{mycket/mer} {grädde/guld}

Också kollektiva substantiv (§ 7) kan vara antingen dividuativa eller individuativa:[2]

en grupp, många grupper, varje grupp [individuativt]
ohyra, mycket ohyra, all ohyra [dividuativt]

Beteckningar på processer, tillstånd och egenskaper är likaledes antingen individuativa eller dividuativa:

ett försök, många försök, varje försök [individuativt]
ett värde, många värden, varje värde [individuativt]
prat, mycket prat, allt prat(et) [dividuativt]
glädje, mycket glädje, all glädje(n) [dividuativt]

Egenskapen att vara individuativt eller dividuativt är en lexikal egenskap hos det enskilda substantivet. För konkreta substantiv speglar denna indelning normalt en påtaglig skillnad i den faktiska verkligheten: en cykel är en mera välavgränsad (odelbar och räknebar) enhet än grädde. För abstrakta substantiv (processer, tillstånd och egenskaper) speglar indelningen ofta snarast olika sätt att betrakta en företeelse. *Förälskelse* anger en känsla som avgränsad och räknebar, medan *kärlek* anger en likartad känsla som oavgränsad och icke-räknebar. Indelningen i individuativa och dividuativa är besläktad med indelningen av verb och verbfraser i avgränsad och oavgränsad aktionsart (Aktionsarter § 3).

[1] Dividuativa substantiv erinrar i sitt förhållande till den syntaktiska och semantiska kontexten ofta om pluraler (med betydelse av diffust flertal, § 60, särskilt not 2):

Det dräller av {*tång/fisk/fiskar/*en fisk*} här. [*Fisk* utan obestämd artikel används här dividuativt.]
Han drog upp {*tång/torsk/torskar/*en torsk*} i timmar. [Dividuativt eller pluralt objekt kan göra en verbfras oavgränsad (Aktionsarter § 4:1).]
Nu har vi nog med {*tång/fisk/fiskar/*en fisk*}.

[2] Mekaniska (oordnade, se § 7) kollektivers referenter kan vara räknebara (och därför individuativa) utan att vara odelbara på samma sätt som andra individuativa substantivs, dvs.

något som kan kallas *en skara* kan delas upp så att också delarna kan kallas *skaror*, förutsatt att de på något sätt avgränsas från varandra.

ANM. Dividuativa substantiv med konkret referens (§ 10) kallas ofta ämnesnamn. Individuativa konkreta substantiv med singulär betydelse (§ 7) kallas ofta appellativer. I stället för individuativa förekommer beteckningen styckeord och i stället för dividuativa beteckningen massord.

§ 4. Dividualisering av individuativa substantiv. Substantiv som prototypiskt betecknar individer kan i vissa fall också användas med dividuativ innebörd. De betecknar då ungefär det material eller den beskaffenhet eller den art som gör deras individreferenter relevanta i sammanhanget. Vanlig är dividualisering av djur som kollektivt villebråd och mat, av växter som mat och växtlighet, av träd som träslag och växtlighet och av byggmateriel:

Han har skjutit all {*älg/hare/hjort*} som finns här uppe.
Han har dragit upp så mycket {*abborre/mört/id*} att hans fru protesterar.
Tydliga spår både av *älg* och *hund* fanns i den nygrusade vägbanan. (R)
Hon älskar *rotselleri* och *palsternacka*.
Huset hon bor i ligger inbäddat i en skog av *gran* och *björk* och allt är vildvuxet. (R)
Den är gjord av *gran*.
Jag behöver mer {*spik/skruv/nubb/läkt/list*}.

Vanlig är också dividualisering av företeelser som har en viss smak eller lukt så att substantiven avser just smaken respektive lukten:

Den luktade både *får* och *get* […] (R)
De luktade halm och *häst* och *karl* och *lus*. (R)
Hennes läppar smakade *hav*. (R)

I många fall kan det vara svårt att avgöra om den individuativa eller den dividuativa betydelsen är grundläggande för den samtida språkkänslan (jfr § 5):

Individuativa	Dividuativa
en {spik/nubb/tråd/vajer}	mycket {spik/nubb/tråd/vajer}
en {sten/eld/skog}	mycket {sten/eld/skog}
en {lök/potatis/gurka/svamp/frukt}	mycket {lök/potatis/gurka/svamp/frukt}
varje {löv/barr/fjun}	allt {löv/barr/fjun}
varje {film/sång}	all {film/sång}

När substantiv används predikativt, har nominalfrasen oftast svagt referentiell betydelse och substantivet refererar närmast till den beskaffenhet som är gemensam för individer vilka eljest betecknas med substantivet. Obestämd artikel saknas då normalt framför substantivet (om detta saknar adjektivattribut) (Nomfraser § 112, Predv § 5: 1a):

Han {var/blev/valdes till/fungerade som} *president*.

Svagt referentiell och därigenom mindre individuativ innebörd kan prototypiskt individuativa substantiv ha också eljest, särskilt i mer eller mindre lexikaliserade verbfraser eller prepositionsfraser:

{åka/använda} buss, köpa {bil/skjorta/hatt}, ha {mössa/skor} på sig, byta {plats/hatt/sida}, skriva maskin, tala ryska, röka pipa

gå på {bio/konsert}, ligga på rygg, ta i hand, lida av ischias, komma {med/i} buss med mejsel, på maskin, till häst, på måndag

Se vidare Nomfraser § 113–117.

§ 5. Individualisering av dividuativa substantiv. Substantiv som prototypiskt har dividuativ betydelse kan i vissa fall användas med individuativ innebörd.

a) Substantivet kan fattas som benämning på en sort av det som substantivet prototypiskt betecknar. Referenten har här alltså inte bara den egenskap som substantivets betydelse förutsätter hos referenten utan därutöver en uppsättning andra egenskaper som kännetecknar en sort, en underart, gentemot andra underarter av samma art. Indelningen i underarter implicerar en avgränsning dem emellan, dvs. referenterna kan skiljas tydligt från varandra och räknas, när det dividuativa substantivet används med sortbetydelse:[1]

Vi köpte av {ett *vin*/många *viner*/varje *vin*} som de hade producerat. Jfr: Vi köpte {vin/mycket vin/allt vinet}.

Olika dividuativa substantiv kan ta sortbetydelse olika lätt. Avgörande torde det vara om olika sorter av ämnet i fråga under längre tid haft ekonomisk eller kulturell betydelse.[2] Exempel på dividuativa som lätt tar sortbetydelse:

många (slags) viner, öl, fröer, gaser, färger, plaster, oljor, metaller, salter, sjukdomar, kvalitéer, friheter

Exempel på dividuativa som ogärna individualiseras och tar sortbetydelse:

*många {guld/lufter/zinker}

Ofta kan talaren välja om han vill betrakta referenten som en avgränsad sort av något eller som en diffus mängd av något:

Vi gjorde ett osaltat *smör*. [En sorts smör: klassen betonas.]
Vi gjorde osaltat *smör*. [En diffus mängd av en sorts smör: beskaffenheten betonas.]

b) Metonymiska förskjutningar kan medföra individualisering. Normalt är då skillnaden i betydelse lexikaliserad och så påtaglig att ordet i sin dividuativa och i sin individuativa betydelse nästan uppfattas som homonymer.[3] Sålunda kan dividuativa beteckningar på beskaffenhet användas om individer eller andra företeelser som kännetecknas av beskaffenheten i fråga (jfr § 15: c):

ungdomar, begåvningar, berömdheter, celebriteter, skönheter, kungligheter, storheter, bekantskaper [personer som kännetecknas av ungdom etc.]

fräckheter, dumheter, galenskaper, banaliteter, cynismer [beteenden eller yttranden som kännetecknas av fräckhet etc.]

nyheter [händelser som är nya eller meddelanden därom], erfarenheter [upplevelser som utgör erfarenhet], tyngder [saker som är tunga], ljus [redskap som ger ljus]

papper [blad av papper], glas [dryckeskärl av glas], korkar [proppar av kork], järn [redskap av järn], bronser [statyer av brons], kartonger [lådor av kartong], fiskevatten [avgränsade områden av fiskevatten], jordar [avgränsade områden av åkerjord]

Likaså kan dividuativa beteckningar på oavgränsade aktioner användas om individer eller grupper som utför aktionen, föremål som är aktionens medel, aktionens tidrymd etc. (jfr § 15: a):

ledningar [grupper som leder (t.ex. företag) eller medel varmed man leder (t.ex. vatten, el)], regeringar [grupper som regerar eller tidrymder varunder någon regerar]

c) Substantiv som anger en dimension refererar ofta till en skala, där en referent kan få olika värden: *barnets ålder är 6 år, dess längd är 120 cm*. Sådana dimensionssubstantiv är normalt dividuativa, men metonymiskt kan de komma att ange mätvärden och behandlas då ibland som individuativa:

Barnens *åldrar* [också: Barnens ålder] är mellan fem och femton år.
Det här tyget ligger på olika *bredder* [också: olika bredd].

d) När dividuativa substantiv för olika slags mat eller dryck används som portionsbeteckningar individualiseras de:

{en/två} {*kaffe/sallad/öl*}

Också plurala beteckningar på maträtter kan individualiseras på detta sätt utan att substantivets pluralsuffix hänger ihop med antalet portioner:

{en/två} {*köttbullar/kroppkakor/kåldolmar*}

[1] Lika lite som vid *sort, slag* kan *hel, halv* förekomma vid dessa substantiv i deras individuativa betydelse:

*Vi köpte två hela (sorters) *viner*.

[2] Inga grammatiska regler kan ges för vilka dividuativa substantiv som kan användas individuativt om sorter. Trots att handeln saluför olika slags grädde, mjölk, kaffe liksom man kan köpa olika slags te, vin och öl, så är det – än så länge – bara de senare substantiven som kan individualiseras:

många {*teer/viner/öl*}
*många {*gräddar/mjölker/mjölkar/kaffen*}

[3] Om det däremot inte finns någon annan tydlig betydelseskillnad kan det vara svårt att avgöra om den individuativa eller den dividuativa betydelsen är den basala för den samtida språkkänslan (jfr § 4):

Dividuativa	Individuativa
(all) {sorg/sjukdom/depression}	en {sorg/sjukdom/depression}
(allt) bekymmer	ett bekymmer

§ 6. Individbetydelse, art- eller klassbetydelse och sortbetydelse. Ett och samma individuativa substantiv kan beteckna antingen en individ (ett exemplar), en art (klass) eller en sort (underart). (För dividuativa substantiv kan inte artbetydelsen tydligt avskiljas från annan betydelse, jfr § 74.)

a) Individuativa substantiv benämner prototypiskt en eller flera individer av en viss art eller klass, dvs. som har en viss egenskap gemensam med andra individer som kan benämnas med samma substantiv:

Diskmaskinen är sönder. [Det som talaren kallar *diskmaskinen* är en individ som har den eller de egenskaper som tillkommer varje exemplar av arten diskmaskin. Därutöver har den aktuella diskmaskinen individuella egenskaper som talaren bortser ifrån.]

b) Individuativa substantiv kan också användas om hela den art (klass) vars individer har den aktuella uppsättningen av egenskaper:

I större hushåll sparar *diskmaskinen* mycket arbete. [Det som talaren kallar diskmaskinen avser arten diskmaskin, dvs. omfattar varje individ som har de för en diskmaskin definierande egenskaperna.]

Arten diskmaskin är definitionsmässigt en enda. Därför används som i exemplet ovan bestämd form singularis av substantivet (§ 73) när det har artbetydelse.[1] När substantivet har artbetydelse står det i en generisk nominalfras (§ 73, Nomfraser § 100).

Alla individuativa substantiv används dock inte lika gärna i bestämd form singularis om hela arten eller klassen. Mest naturlig är denna användning när arten lätt framstår som en underart av en överordnad art, varvid arten alltså kontrasterar mot andra arter som också är underarter av samma överordnade art. Om detta inte är fallet, väljs gärna andra, indirekta sätt att beteckna arten (t.ex. pluralis av det individuativa substantivet).[2]

Getingen plågar många med sina stick. [Det är lätt att finna getingens överart, t.ex. insekter, samt parallella underarter, t.ex. flugan.]

?Insekten tänker vi ofta på som ett skadedjur. [Det är svårt att finna insektens överart samt sidoordnade underarter under denna överart till insekterna.]

Kvinnans villkor har kanske förbättrats under kapitalismen. [Kvinnan och mannen utgör naturliga underarter till människan.]

?Flickan lyckas inte så bra som *pojken* på gymnasiet. [Svårigheten att acceptera

denna mening eller att finna en rimlig kontext för den skulle kunna bero på att *barn* inte passar som överbegrepp till *flicka* och *pojke*, eftersom referenternas möjliga ålder bara delvis sammanfaller, dvs. man kan kallas *flicka* och *pojke* utan att vara barn.]

c) Det individuativa substantivet kan (liksom det individualiserade dividuativa, § 5) dessutom avse underart eller sort, dvs. det omfattar då alla individer som utöver de nödvändiga egenskaperna för arten som helhet har en uppsättning andra egenskaper som karakteriserar en underart av arten gentemot andra underarter:

Individ	Sort
Han har köpt sig en *bil*.	Saab är en *bil* som han gillar.
Han kom i samma *bil* som jag.	Han har samma *bil* som jag.
Vilken *bil* kom hon i?	Vilken *bil* har han?
Gå och hämta den där *bilen*.	Den där *bilen* är bättre än andra märken.

Vissa neutrala substantiv tar ett särskilt pluralsuffix *-er* (§ 46) när de har sortbetydelse:

många *frö-er* 'många sorters frö' [jfr: många *frö-n* 'många fröindivider']

[1] Anaforiska uttryck (Pron. § 42–51) förutsätter normalt att korrelatet har samma betydelse som de själva, dvs. om korrelatet har artbetydelse så har också det anaforiska uttrycket det och vice versa:

Han hatar *bilen*. *Den* gick sönder i morse igen. [Både *bilen* och *den* avser en individuell bil.]
Han hatar *bilen*. *Den* är vårt tids värsta gissel, anser han. [Både *bilen* och *den* avser arten *bil*.]

[2] Andra, indirekta sätt att ange den art som karakteriseras av det individuativa substantivet:

a) Obestämd form singularis kan referera till ett prototypiskt exemplar (§ 61, § 73) vilket används som representant för hela arten: *En skogshare har vit päls om vintern*.

b) Obestämd form pluralis med betydelse av diffust flertal (§ 60) kan tolkas som gällande för hela arten (§ 73): *Han är fascinerad av skogsharar*.

c) Bestämd form pluralis kan användas med maximal identifikationsram (Nomfraser § 96) och därmed referera till alla exemplar av arten (§ 73): *Skogshararna håller på att decimeras*.

§ 7. Kollektiv och singulär betydelse. De flesta substantiv som refererar till räknebara individer är singulära (= icke-kollektiva), dvs. refererar i singularis till en enda individ. Vissa substantiv har dock kollektiv betydelse, dvs. refererar i singularis till en samling av räknebara individer. Betydelsen hos kollektiva substantiv ligger därför nära betydelsen hos plurala singulära substantiv enligt mönstret:

fågelskock ≈ fåglar
regering ≈ regeringsledamöter

Kollektiva substantiv är antingen individuativa (vanligast) eller dividuativa:[1]

Individuativa: duo, dussin, familj, flock, förening, grupp, hjord, hop, klubb, kvartett, lag, ledning, massa, mängd, par, parti, regering, skara, skock, stim, styrelse, svärm, tjog, trio, uppsättning

Dividuativa: adel, allmoge, avkomma, avskum, betjäning, boskap, bråte, manskap, mänsklighet, ohyra, opposition, pack, patrask, personal, proletariat, skräp, underklass, ungdom, växtlighet, överhet, överklass

Kollektivet kan vara mekaniskt sammansatt (tillfällig anhopning av likar) eller organiskt sammansatt (individerna kan vara olika och ha olika funktion i en organisk helhet):[2]

Mekaniskt kollektiv: antal, mängd, skock, stim, ohyra, ungdom
Organiskt kollektiv: stråkkvartett, fotbollslag, äkta par, styrelse, bestick

Distinktionen kollektiv : singulär kan vara utslagsgivande vid val av kongruensform för predikativet (Predv § 13: 2a, Adj. § 61). I talspråk och ledigt skriftspråk är det inte ovanligt att kollektivt subjekt (i grammatisk singularis) leder till att det kongruensböjliga predikativet böjs i pluralis:

Regeringen drabbades av influensa och fick ligga hemma sjuk-*a* en hel vecka i hög feber.
Personalen blev allihop djupt oroad-*e* av styrelsens besked.
Hela *uppsättningen* av handskrifter gick förlorad-*e*.

Nominalfras med kollektivt substantiv som huvudord förekommer i syntaktisk och semantisk kontext som annars kräver nominalfras med huvudordet i pluralis:

Bland {*personalen/de anställda*} råder tillförsikt.
{*Personalen/De anställda*} hjälpte *varandra* med barnen under konflikten.
{*Personalen/De anställda*} diskuterade frågan {*inbördes/sinsemellan*}.
{*Personalen/De anställda*} skulle få *var sin* aktie.
{*Personalen/De anställda*} *skildes* i sämja.
{*Personalen/De anställda*} kommer att *skingras*.
{*Personalen/De anställda*} begärde avsked *en i taget*.
Det *dräller av* {*personal/anställda*}.
Forskargruppen har undersökt {*samtlig personal/samtliga anställda*}.

Kollektiva individuativa substantiv som betecknar mekaniskt sammansatt kollektiv konstrueras med pluralt substantiv i nominalfrasen genom att stå som kvantitetsattribut eller som huvudord följt av fast partitiv apposition eller av prepositionsattribut (Nomfraser § 24):

en {*flock/skara/grupp*} pojkar
{*flocken/skaran/gruppen*} av pojkar
en {*flock/skara/grupp*} av de värsta pojkarna
ett *gäng* (med) pojkar, en *packe* (med) böcker, en *samling* (av) äldre herrar, en *uppsättning* (av) läroböcker

Om pluraler med kollektiv (sammanfattande, icke-distributiv) betydelse se § 60.

Om substantiv med suffixet *-s* med kollektiv betydelse (*kantorns* 'kantorns familj' etc.) se § 77.

[1] Gränsen mellan dividuativa och individuativa kollektiver är ibland oklar. När de dividuativa kollektiverna används om specifika identifierbara mängder framstår ofta deras betydelse som mer eller mindre individualiserad, vilket visar sig i att de kan ta *hela* som attribut:

hela patrasket, hela adeln, hela allmogen, hela växtligheten, hela boskapen

Men också:

allt patrask(et), all adel(n), all allmoge(n), all växtlighet(en), all boskap(en)

Vissa dividuativa kollektiver är homonyma med singulära individuativa, t.ex. *frukt*, *polis*.

[2] Mekaniska kollektiv kan betecknas med individuativa substantiv, t.ex. *stim*, *skock*, och framstår då som avgränsade helheter som kan räknas. Vissa är dock inte är odelbara i samma mening som de singulära individuativa substantivens referenter: en skock kan delas i flera mindre skockar, men en kråka kan inte delas i flera mindre kråkor. (Däremot kan t.ex. ett dussin inte delas i flera mindre dussin.)

§ 8. Animat och inanimat betydelse. Ett substantiv har vanligen antingen animat eller inanimat betydelse. Animata substantiv är sådana som betecknar levande varelser, vilka ses som utrustade med förnuft, vilja och känsla. Väsentlig är ofta också föreställningen om att referenten har biologiskt kön. Substantiv som betecknar människor har nästan alltid animat betydelse, medan substantiv som betecknar djur ofta är gränsfall.

Om substantivet har animat (grund)betydelse eller ej spelar viss roll för kongruensböjning och val av anaforiskt pronomen. Väsentligast i dessa fall är dock inte substantivets betydelse utan om den avsedda referenten uppfattas som animat eller inte.

a) Maskulinsuffixet *-e* i bestämd form singularis av adjektiv (Adj. § 68), vissa particip (Pcp § 24) och vissa pronomen (*denne*, *samme* m.fl., Pron. § 62, 198, 220, 222) används bara om människor (ej djur) i generisk betydelse eller om referenter av manligt kön:

den nye *ledaren*, denne *ledare* [om person oberoende av kön i generisk referens eller om manlig person, ej om exempelvis tidningsledare]
den nya *ledaren*, denna *ledare* [som ovan men också om exempelvis tidningsledare]

Vid substantiv som har inanimat grundbetydelse används normalt inte *-e* även om substantivet i det aktuella fallet används om en människa:

*denne gode *tillgång* för företaget

b) Subjekts- eller objektspredikativets kongruensböjning kan påverkas av om subjektet respektive objektet är animat eller ej. När ett neutralt subjekt eller objekt

är animat, uteblir ofta den grammatiska kongruensböjningen, dvs. predikativet får utrumform (Predv § 13: 2b, Adj. § 66):

Sjukvårdsbiträdet som skulle ha börjat för två veckor sedan har varit sjuk-Ø sedan dess. Jfr: *Äppelträdet* som vi planterade för ett par år sedan har varit sjuk-*t* sedan i somras.
Ingen hade någonsin sett *sjukvårdsbiträdet* sjuk-Ø. Jfr: Ingen hade någonsin sett *äppelträdet* sjuk-*t*.

Detta gäller dock vanligen också substantiv med inanimat grundbetydelse om de används om animata referenter:

Föremålet för hans ömma låga har varit {sjuk/?sjuk-*t*} sedan dess.

c) Anaforiska pronomen i singularis har olika form beroende på om deras korrelat är animat eller inte. *Han* och *hon* syftar på animat korrelat, medan *den/det* används eljest (Pron. § 36–39).

Animata:

chefen … {han/hon}
(*hundrameters*)*löparen* … {han/hon}
statsrådet … {han/hon}

Inanimata:

bordet … det
stolen … den
(*bord*)*löparen* … den

Också detta gäller vanligen även substantiv med inanimat betydelse om de används om animata referenter:

Denna *förstärkning* på ekonomiavdelningen, {henne/?den} hoppas vi att få behålla.
Föremålet för hans ömma låga, {henne/*det} vet vi tyvärr inte namnet på.

Vissa substantiv som betecknar animata referenter (redan i sin grundbetydelse) kan dock vara korrelat till inanimat pronomen (Pron. § 39). Här finns ett samband också med substantivets formella egenskaper såtillvida att särskilt vissa substantiv med neutralt genus verkar kunna åsyftas med inanimat pronomen:

vittnet … {han/hon/det}
barnet … {han/hon/det}
biträdet … {han/hon/det}

§ 9. Kön. Många substantiv med animat betydelse (§ 8) har sin betydelse specificerad med avseende på kön:

Manligt kön	Kvinnligt kön
man, pojke, gubbe	kvinna, flicka, gumma
far, bror, måg	mor, syster, sonhustru

kung, prins	drottning, prinsessa, biskopinna
bagge, tjur, hingst	tacka, kviga, sto, katta

Andra substantiv förknippas i språkbrukarnas föreställningar företrädevis med endera könet fastän de kan användas om bägge könen om substantivets beskrivning passar.[1] Föreställningen om dominerande kön märks i följande starka tendenser:

a) att välja respektive undvika maskulinböjningen *-e* i bestämd form singularis av adjektiv, vissa particip och vissa pronomen (Adj. § 68, Pcp § 24, Pron. § 62, 198, 220, 222, jfr § 8: a) när substantivet brukas generiskt:

den {moderne/?moderna} *prästen*
den {moderna/*moderne} *sjuksköterskan*

Ibland förekommer *-e* t.o.m. när referenten i fråga är kvinna (jfr Adj. § 68):

förre *hälsoministern* Simone Weil (S)
en av avgångne *justitieminister* Anna-Greta Leijons propositioner (S)

b) att låta substantivet som (huvudord i) korrelat till anaforiskt pronomen styra valet av maskulint respektive feminint pronomen vid generisk betydelse (Pron. § 37):

prästen … han
sjukvårdsbiträdet … hon

[1] För vissa substantiv passar beskrivningen (hittills) bara på referenter av ena könet, och det är då ofta oklart om själva betydelsen skall anses specificerad för kön, t.ex. *påve*, *kardinal* (bara manliga referenter); *geisha* (bara kvinnliga referenter). I andra fall, t.ex. *präst*, *sjuksköterska*, har denotationen ändrats under senare hälften av 1900-talet så att den nu omfattar bägge könen.

§ 10. Abstrakt och konkret betydelse. Substantiven indelas traditionellt efter betydelsen i abstrakta och konkreta. Konkreta substantiv är beteckningar för något som enligt vardagstänkandet har massa (dvs. som kan vägas, ses, vidröras etc.), t.ex. personer, föremål, material etc. eller grupperingar av sådana. Abstrakta substantiv är beteckningar för något som enligt vardagstänkandet saknar massa: idéer, yttranden, egenskaper och tillstånd (nomina qualitatis), processer (nomina actionis), tidpunkter, måttsenheter etc.

Många abstrakta substantiv är huvudord i satsekvivalenta nominalfraser, dvs. substantivet tar bestämningar med roller motsvarande dem vid verb och adjektiv (jfr § 15).

§ 11. Måttsenheter. Måttsbeteckningarnas referenter är normalt enheter utan några som helst andra egenskaper än dem som anges av måttsordet. När vi räknar antalet centimeter så är varje centimeter som sådan definitionsmässigt identisk med alla andra centimetrar.

Måttsorden skulle kunna sägas referera till en viss måttsdimension, snarare än till individuella referenter. Denna dividuella karaktär hos måttet skulle i så fall

vara orsaken till att måttsbeteckningen visar en tendens till att vara oböjlig efter attribut som anger flertal (§ 54).

Semantisk valens § 12–15

§ 12. Översikt. Substantiv kan – liksom verb och adjektiv – i sin betydelse förutsätta eller möjliggöra olika och olika många aktanter i vissa semantiska roller (semantisk valens). Den som förstår vad ett ord som *porträtt* betyder vet exempelvis att ett porträtt alltid har en upphovsman och att porträttet föreställer någon. På samma sätt kan man inte förstå vad ord som *sida* eller *bror* betyder om man inte också vet att en sida alltid är en sida av något och att en bror alltid är en bror till någon.

Substantivets aktanter kan uttryckas med led som har olika syntaktisk funktion i nominalfrasen.

Possessivattribut:

Anders bror, Lindberghs flygning, Annas längtan

Adjektivattribut:

den Lindberghska flygningen, den övre kanten

Prepositionsattribut:

en bror till Anders, flygningen över Atlanten, jakten på betyg, längtan efter framgång

Adverbattribut och attribut bestående av bisatser som annars och i första hand fungerar som adverbial:

flygningen därifrån och hit, flygning när det blåser kraftigt

Attribut bestående av infinitivfras eller bisats som eljest har nominal funktion:

löftet att komma, löftet att vi skulle få komma

Valet av syntaktisk funktion och struktur för aktanten beror på aktanttyp men är ofta också avhängigt av vilket substantiv som tar den aktuella valensen (jfr Nomfraser § 16, 56–58): *en bror till mig, ?ett syskon till mig*. Även om aktanten förutsätts av substantivets betydelse, behöver den inte vara syntaktiskt realiserad:

fabrikens produktion av plastburkar
fabrikens produktion
produktionen av plastburkar
produktionen

Anders faster
en faster till Anders
fastern

Vissa substantiv är dubbeltydiga så att de i en betydelse förutsätter andra aktanter än i en annan:

Lasses *barn* går alla i skolan. [*Barn* har här betydelsen ättling i första led och förutsätter därför aktanten förälder.]
Jfr: Lasses *döttrar* går alla i skolan.

Två *barn* leker på gatan. [*Barn* har här betydelsen minderårig person och förutsätter ingen aktant.]
Jfr: ?Två *döttrar* leker på gatan. [*Dotter* förutsätter alltid aktanten förälder, och meningen måste därför ha en alldeles speciell kontext för att vara acceptabel.]

Produktionen av plastburkar pågår som bäst. [*Produktion* anger en process, som har produkten som en av sina aktanter.]

Årets *produktion* går mest till Belgien. [*Produktion* anger självt resultatet av produktionen och behöver alltså inte ta uttryck för produkt som aktant.]

Andra substantiv är snarast vaga på så sätt att de förutsätter en annan aktant olika starkt i olika kontexter:

Två *knappar* i skjortan är borta. [Knappar förutsätter normalt ett klädesplagg där knapparna ingår.]
I stället för pengar lade han *knappar* i kollekten. [Föreställningen om klädesplagg är inte så stark.]
Hans *dalahästar* är berömda. [Dalahästar är här en produkt som förutsätter en producent.]
Dalahästar är vanliga i souveniraffärer. [Föreställningen om en producent är inte så stark.]

Liksom vid verb (och adjektiv) kan aktanterna vid det enskilda substantivet vara mer eller mindre nära knutna till substantivets innehåll: aktanterna kan vara bärare av inre eller yttre roller. De inre rollerna är sådana specifika roller som förutsätts av betydelsen hos det specifika substantivet, dvs. roller som är särskiljande komponenter i just detta ords betydelse. Substantiv som anger samhörighet, t.ex. släktskapsord som *far*, och de allra flesta substantiv som avletts av verb eller adjektiv, t.ex. *tillåtelse*, *glädje*, har sådana inre roller. Substantiv med inre roller kallas relationella. De yttre rollerna är roller som visserligen är förenliga med substantivets betydelse men som har en mera allmän användning, kanske är förenliga med det stora flertalet substantiv: roller för lokalisering, tidfästning, ändamål, upphov etc. Aktanter för yttre roller fogas ofta till substantivet via en preposition med egenbetydelse.

Gränsen mellan inre och yttre roll vid ett substantiv är ofta inte särskilt tydlig.

§ 13. Substantiv som anger samhörighetsrelation: inre roller. Många substantiv anger en samhörighetsrelation mellan två aktanter. Samhörigheten kan gälla del : helhet, släktskap, form : substans m.m. Samhörighetsrelationen kan ofta uttryckas med verbet *ha*: *Berget har en topp*. *Jag har tre barn*. *Boken har ett innehåll*.

a) Vissa substantiv anger referenten som en del och förutsätter då en helhet som referenten ingår i, t.ex.:

del (nederdel etc.), kant, sida (innersida etc.), botten, topp, mitt
arm, fot, ben, huvud, tänder
början, slut

bergets topp, toppen på berget, Bengts arm, början av 1900-talet

Del-helhetsrelationen verkar ibland uppfattas som ett rumsligt förhållande:

bottnen i burken
bottnen på burken, taket på bilen, kanten på muren, toppen på berget, armen på Bengt, början på 1900-talet

b) Vissa substantiv anger referenten som ingående i viss relation (släktskap, hierarki, reciprocitet, orsak : verkan etc.) till en annan referent, t.ex.:

far, bror, hustru, kusin, familj, släkt
chef, undersåte, offer, förman, överman, lärare, elev
vän, kamrat, kollega, partner, kompanjon, bekant, landsman
efterföljare, föregångare, företrädare
upphov, upphovsman, initiativtagare
spår, märke, avtryck
rest, lämning, rudiment
betydelse, form
orsak, verkan, konsekvens, indicium, tecken
namn, adress, hem, födelseort, födelsedatum

Bengts far, fadern till Bengt, spåren efter tjuvarna, konsekvenserna av förslaget, förslagets konsekvenser, hennes namn, namnet på henne

c) Vissa substantiv anger en mängd, en form eller en gruppering och förutsätter då en substans som uppmätts, formats eller grupperats, t.ex.:

kilo, droppe, kvadratmeter, pluton, skock, gäng, rad
ett kilo potatis, ett kilo av potatisen, en rad plantor, raden av plantor

Hit hör också substantiv som anger kärl, bok, bild etc. vilka förutsätter ett innehåll:

en flaska vatten, porträttet av min far, föreställningarna om ryska revolutionen

d) Vissa substantiv anger en produkt och förutsätter att produkten har en producent, t.ex.:

bok, novellsamling, brev, tavla, staty
Sven Lindqvists bok, tavlan av Picasso

Jfr Nomfraser § 15, 58.

§ 14. Yttre roller vid konkreta substantiv. Aktanter som är möjliga vid olika typer av konkreta substantiv (§ 10) utan att vara snävt förutsatta av substantivets betydelse är t.ex.:

a) Substantiv som anger lokaliserbar referent kan ta aktant för plats (jfr också § 15 om aktanter vid nomina actionis etc.):

katten i stolen, dörren till höger, den högra dörren, vägen från hagen till bensinstationen

b) Substantiv vilkas referenter är olika vid olika tidpunkter kan ta aktant för tidpunkt (jfr också § 15 om aktanter vid nomina actionis etc.):

årets priser, sommarens böcker, 1908 års män

c) Substantiv som anger redskap kan ta en aktant för användare:

Berggrens buss [= den buss Berggren kom med eller den buss han brukar ta eller den buss han kör]
din hammare [= den hammare som du använder]

d) Substantiv som anger något som kan ägas kan ta aktanten ägare:

Berggrens buss [= den buss som Berggren äger]
din hammare [= den hammare som du äger]

e) Substantiv som anger artefakter såsom redskap eller institutioner etc. kan ta aktant för ändamål:

en pensel för målning av lister, en dator för hemmabruk, skolan för utvecklingsstörda barn

f) Substantiv som anger helhet kan ta aktant för del. (Jfr den omvända relationen ovan § 13: a.) Exempel:

ett bord med för korta ben, karlen med det yviga håret, en kavaj med långa slag

g) Substantiv som anger person eller föremål som flyttat eller flyttats från annan plats kan ta aktanten ursprung eller utgångspunkt:

flickan från Umeå, apelsinerna från Israel, papperet från apparatrummet

h) Också aktant för framtida destination (mål) kan anges:

virket till Belgien, dockan till Stina

i) Substantiv som anger konkret artefakt kan ta aktant för material:

ett bord av sten, en låda av papp, en ljusstake av kork

Jfr Nomfraser § 12, 60.

§ 15. Aktanter till verb- och adjektivavledda substantiv. Aktanter vid verb- och adjektivavledda substantiv är oftast desamma som vid respektive verb och

adjektiv. Till dessa substantiv ansluter sig sådana substantiv som har liknande betydelse men som inte är morfologiskt besläktade med verb och adjektiv.[1]

a) Substantiv som anger processer eller tillstånd är ofta avledda av verb (nomen actionis, § 19: d), eller också motsvarar substantivet på annat sätt en verbfras.[2] Substantivet förutsätter då vanligen samma inre och yttre roller som vid motsvarande verb anges med fria bestämningar (omständighetsroller) respektive subjekt och bundna bestämningar (deltagarroller) (jfr Vbfraser: Allm. § 23). Exempel på substantiv med olika många roller:

Nollställiga:

regn, blåst

Enställiga:

Anders *sömn*, husets *förfall*
avkastningen {av/på/från} kapitalet, kapitalets *avkastning*

Tvåställiga:

Aseas *lagring* av atomavfall, Danmarks *produktion* av naturgas, regeringens *stöd* åt Israel, befolkningens *längtan* efter fred, deras *flykt* från fängelset

Treställiga:

mitt *tack* till myndigheterna för ökade anslag, deras *råd* till oss att sälja genast, Anders *överenskommelse* med Bengt om utbyggnaden, lärarnas *val* av Hedlund till ombud, Sveriges *utförsel* av virke till England

Aktanter som förutsätts av verbets och substantivets betydelse är nästan aldrig syntaktiskt nödvändiga som bestämningar till substantivet:

ett påstående [Jfr: *Anders påstod. *Påstod att det regnade.]

Substantiv som anger process eller tillstånd kan genom betydelseförskjutning komma att beteckna en av processens eller tillståndets aktanter (särskilt den som syntaktiskt uttrycks som objekt vid transitivt verb, jfr § 19: d). Då kan förstås denna aktant inte uttryckas med någon bestämning till substantivet:

Fabrikens *produktion* [= det som fabriken producerar] går till Belgien i år. Jfr: Fabrikens produktion av plastburkar har intensifierats.

Universitetets *bidrag* till verksamheten [= det som universitetet bidrog med] uppgick till 2 milj. kronor. Jfr: Universitetets bidrag till verksamheten med 2 milj. kronor är mycket betydelsefullt.

Företagets *ledning* [= de som leder företaget] består av tre kvinnor och en man. Jfr: Nuvarande vd:s ledning av företaget har rönt kritik från mindre aktieägare.

Sven gick in i *grönskan* [= (bland) de växter som var gröna]. Jfr: Trädens grönska har djupnat.

Annas *gåva* till Karin

Svenssons *skuld* till Lindgren uppgår till 2 500 kr.
Exporten från Sverige till Israel är numera värd stora belopp.

b) En nomen agentis-avledning av ett verb anger en referent i samma roll som anges med subjekt vid det självständiga verbet (agens, upplevare m.m.; § 19: d). Den aktant som vanligtvis motsvarar verbets subjekt betecknas alltså av substantivet självt. Möjligheten att låta verbets övriga aktanter komma till uttryck vid nomina agentis är mindre än vid substantiv som anger process.[3] I första hand uttrycks den aktant som motsvarar objektet vid verbet (Nomfraser § 14, 57):

en beskyddare av de svaga, ägaren till huset, bokens recensent, författaren {av/till} skriften, mina förföljare, hans följeslagare, bilens köpare, de tyska försäljarna av småbilar, en tillverkare av motorgräsklippare, solistens ackompanjatör, vittnena till händelsen, Anderssons kritiker, kritikerna av skolan

c) Substantiv som anger egenskaper och tillstånd är ofta avledda av adjektiv (nomen qualitatis).[4] De förutsätter ofta samma aktanter som motsvarande adjektiv.

Enställiga:

dotterns *sparsamhet*, familjens *fattigdom*, rymdens *kyla*, *värmen* i vattnet, luftens *fuktighet*

Tvåställiga:

dotterns *likhet* med brodern, gårdens *närhet* till goda fiskevatten, Annas *vana* vid Bertil, Pers *beredskap* att rycka in

Treställiga:

moderns *tacksamhet* mot Bengt för att han höll sig borta, Anders *avundsjuka* på systern för hennes offentliga framgångar

Vissa substantiv för egenskap har genom metonymisk betydelseförskjutning kommit att avse inte egenskapen utan den eller det som har egenskapen. Denna aktant kan då förstås inte uttryckas med någon bestämning till substantivet:

Här samlas ortens *skönheter*. [de som är sköna]
Jfr: Kvinnornas skönhet var påfallande.

Vi fick höra diverse *fräckheter*. [yttranden som var fräcka]
Jfr: Inläggens fräckhet förstummade de norska delegaterna.

[1] Exempel på fall då morfologiskt obesläktat substantiv tar aktanter ungefär som ett verb eller adjektiv:

hennes *kärlek* till sin hund [Jfr: Hon älskade sin hund.]
hennes *animositet* mot sin syster [Jfr: Hon var hätsk mot sin syster.]

[2] Substantivet kan vara morfologiskt primärt i förhållande till verbet:

Sveriges *export* av virke till England [Jfr: Sverige exporterade virke till England.]

I vissa fall föreligger inte morfologiskt samband mellan substantiv och motsvarande verb utan det är en verbfras bestående av ett funktionsverb och ett substantiv som motsvarar en nominalfras med samma substantiv som huvudord:

familjens *rätt* till bidrag [Jfr: Familjen har rätt till bidrag.]
Johanssons *revansch* på dansken [Jfr: Johansson {tog/fick} revansch på dansken.]
vår *kontakt* med fienden [Jfr: Vi hade kontakt med fienden.]

[3] Se också (a) ovan om nomen actionis-avledningar som genom betydelseöverföring kommer att beteckna den som utför verbets aktion: *Företagets ledning ligger i influensa*. *Föreningens styrelse har anlänt*.

[4] I en del fall är adjektivet avlett av substantivet:

dotterns {*energi/iver/lycka/tålamod*} [Jfr: Dottern är {energisk/ivrig/lycklig/tålmodig}.]

Struktur §16–28

§ 16. Översikt. Substantivet har någon av följande strukturer:

a) Enkelt rotmorfem, t.ex. *tak*, *skata*, *öde*, *nyckel*, *manöver*. De substantiviska rötterna uppgår till flera tusen och betecknar framför allt konkreta referenter (människor, djur, växter, föremål) men också många abstrakta. Substantiv av typen *liberal*, *gnäll* ses i denna grammatik som rotmorfem vilka bytt ordklass.

b) Suffixavledning: av adjektiv, t.ex. *jämnhet*, *nykterist*, av particip, t.ex. *bundenhet*, *havandeskap*, av andra substantiv, t.ex. *vänskap*, *apotekare*, av egennamn, t.ex. *platonism*, *närking*, eller av verb, t.ex. *skrivande*, *konsument*. De suffixavledda substantiven är många: ett abstrakt substantiv på *-ande* kan t.ex. bildas av nästan alla verb. Flera av suffixen (t.ex. *-het*, *-skap*) bildar avledningar med sammansättningsbetoning. Ordgruppsavledning är inte ovanligt bland substantiven, t.ex. *treåring*, *vårdnadshavare*.

c) Prefixavledning av andra substantiv, t.ex. *otur*, *minigolf*. Många av prefixavledningarna utgör fonologiska sammansättningar.

d) Sammansättning: med substantivisk förled, t.ex. *husvagn*, *fågelbok*, med egennamn som förled, t.ex. *Zorntavla*, *Volvodirektör*, med adjektivisk förled, t.ex. *mjukvara*, *storföretag*, med verbal förled, t.ex. *köpstopp*, *köregenskap*, eller med annan förled, t.ex. *påannons*, *uterum*. Det vanligaste sättet att nybilda substantivstammar är genom sammansättning. Flertalet sammansättningar i språket, både lexikaliserade och tillfälliga, är substantiv, oftast med substantiv som förled. Typisk för substantivisk sammansättning är möjligheten att låta såväl för- som efterled var för sig ha en komplex struktur, t.ex. *sjöfartshuvudstad*, *handelsträdgårdsmästareförening*, *olycksfallsförsäkringsavdelning*, *sågverksaktiebolag*. Ordgruppssammansättning förekommer bland substantiven, t.ex. *turochreturbiljett*.

Härutöver kan substantivet vara ett initialord, t.ex. *mc*, eller (i vissa fall mest etymologiskt) vara bildat genom annan typ av förkortning: *blyerts*(*penna*), (*omni*)*buss*, *mo*(*torho*)*tell*, (*daghem* blir till) *dagis*.

§ 17. Det substantiviska rotmorfemets fonetiska struktur. Det substantiviska rotmorfemet har följande struktur:

a) En stavelse, som kan ha maximalt rik fonotax, dvs. 0–3 konsonanter följda av vokal följd av 0–3 konsonanter. Vokalen är lång om den inte följs av konsonant, kort om den följs av två eller tre konsonanter, kort eller lång om den följs av en konsonant.[1] Exempel ges i Schema 1.

	-V:	**-V:K**	**-VK:**
–	å, ö	ås, öl, ek	ess, ull, ärr
K-	rö, ko, sky [ɧy:]	sås, lår, tak, tjut [ɕʉ:t]	katt, boll, nick, dusch [dɵʃ:]
KK-	tro, knä, sly	tråd, svek, stål	trall, skum, sväng [svɛŋ:]
KKK-	strå, skri	strid, skrål, skval	sträck, språng [sprɔŋ:], skrutt

	-VK:K	**-VK:KK**
–	ans, ork, ax, ost, ort	–
K-	dans, filt, kort, kusk	borst, torsk, dunst
KK-	skurk, svart, kvint, träns	svulst, spänst, sfinx
KKK-	splits, skrymt, sprund	–

SCHEMA 1. Enstaviga substantiviska rotmorfems fonetiska struktur. K = konsonant, V = vokal, kolon anger längd.

b) En ljudsekvens av typ (a) utvidgad med *-a*, *-e*, *-en*, *-er*, *-el*. Sådana stammar har vanligen accent 2 om de slutar på *-a* eller *-e* och vanligen accent 1 om de slutar på *-en* eller *-er*. Stammar på *-el* har antingen accent 1 eller accent 2.

	Accent 1	Accent 2
-a:	[regionalt] tema, samba	gata, kråka, boa etc.
-e:	linje, pinje	dike, stolpe, lie etc.
-en:	sägen, vapen, socken, botten, vatten etc.	bäcken [äv. accent 1], siden
-er:	fiber, aster, order, bunker, gytter etc.	papper, fader, moder, broder, syster [regionalt äv. accent 1], dotter
-el:	cykel, segel, muskel etc.	nyckel, stämpel, vinkel etc.

Före de nämnda ordsluten förekommer också konsonantkombinationer som inte kan stå finalt i enstaviga stammar:

Kort betonad vokal: siffra, bjällra, uggla, äpple, ackja
Lång betonad vokal: åsna, kräkla, mitra, kedja

c) En ljudsekvens av typ (a) eller (b) med en eller flera obetonade stavelser framför den betonade stavelsen. Av dessa ord har de på obetonat *-a* accent 2, övriga har accent 1:

Accent 1:

station, perrong, lokomotiv, magasin
kastanje, kanalje
kadaver, manöver, spektakel, variabel
lekamen, pronomen

Accent 2 (regionalt också accent 1):

veranda, kollega, belladonna

d) Mindre vanliga är två- eller flerstaviga substantiviska rotmorfem med andra obetonade slutstavelser än de som nämns under (b) eller med två obetonade slutstavelser:

kvitto, konto, radio; hustru, bastu; byrå; gummi, kolli; dandy, ponny

fjäril; djävul, konsul; sommar, koppar, pansar, peppar; motor, dator, fosfor; nadir; masur; lakan; morgon, plommon; alun; saffran, besman, satan; russin, kummin

anis, sparris; kaktus, fokus, status; tallrik, fänrik; hejduk, kautschuk; honung, konung; humbug; älskog, örlog; huvud; sallad; museum, datum; bröllop, biskop, isop; muskot, abbot; mammut; sammet; lakrits; kobolt; löjtnant; koffert

ättika, indigo, kamera, historia, radie, opium, impressario

Vissa flerstaviga rotmorfem har sammansättningsbetoning, dvs. accent 2 samt stark bibetoning på stavelse i ordets senare del (fonologiska sammansättningar).[2] Exempel:

[2]löjt|nant, [2]alma|nacka, [2]ar|bete, [2]bis|kop

[1] Sekvensen -V:KK finns i ett fåtal ord: *moln* [moːln] (syd- och västsvenskt dock [mɔlːn]), *aln* [ɑːln], *test* (hårtest) [teːst, tɛsːt] samt *est* [eːst] (vanligen [ɛsːt]), *best* [beːst] (vanligen [besːt] eller [bɛsːt]), *pust* [pʉːst] (vanligen [pøsːt]). Sekvensen -V:KK finns dessutom i många ord där konsonanterna efter den långa vokalen är [r] + dental: *barn* [bɑːɳ̩], *gård* [goːḍ̩], *art* [ɑːṭ̩]. I ord av denna typ växlar vokallängden ofta regionalt och individuellt. Kombinationer av *r* + dental uttalas i större delen av det svenska språkområdet som ett enda retroflext ljud.

[2] När en fonologisk sammansättning utgör efterled i en sammansättning, får den liksom ett ordinärt sammansatt efterled sammansättningens starka bibetoning på den stavelse där den själv i självständigt uttal har sin bibetoning: *[2]hjälpar|bete*, *[2]hjälpbis|kop*.

§ 18. Ordklassbyte. Etymologiskt sett är vissa substantiv bildade så att ett adjektivs eller verbs stam (minus eventuellt stamslutande *-a*) börjat användas som substantiv.[1] Ordtypen kan karakteriseras som ordklassbyte. Det kan ibland vara svårt att avgöra vilken ordklass som av språkbrukarna uppfattas som den grundläggande och vilken som uppfattas som resultat av funktionsutvidgningen.[2] Exempel:

1. Substantivstam = adjektivstam:[3]

a) Substantivet betecknar den egenskap som adjektivet anger (eller en plats som kännetecknas av denna egenskap); genus är vanligen neutrum:

ljus-et, djup-et, lugn-et

När substantiven betecknar en plats e.d. som kännetecknas av egenskapen är genus ofta utrum:

brant-en, hög-en, {extrem-et/extrem-en}

b) Substantivet betecknar en person eller ett kollektiv av personer som har den egenskap som adjektivet anger; genus är vanligen utrum:

svensk-en, liberal-en, suverän-en, militär-en

2. Substantivstam = verbstam (minus eventuellt stamslutande *-a*):

a) Substantivet betecknar den aktion som verbet anger (eller resultatet av aktionen); genus är vanligen neutrum:

besök-et, intag-et, utsläpp-et, brus-et, fläng-et, gnäll-et, hopp-et, klipp-et, skrän-et, fjäsk-et, slarv-et, mygl-et, flyt-et, glid-et, häng-et, lyft-et, löp-et, åk-et, rens-et, spill-et, belägg-et

glimt-en, klick-en, nick-en, stress-en, stöt-en

b) Substantivet betecknar det redskap varmed aktionen utförs; genus är vanligen utrum:

fläkt-en, hiss-en, lift-en, press-en, sug-en, lyft-en, tork-en, (ved)kap-en

c) Substantivet anger den person som utför aktionen; genus är vanligen utrum:

fjant-en, fjäsk-en, flört-en

3. Substantivstam = ord, ljud eller bokstav i metaanvändning, inte sällan med överförd betydelse; genus är neutrum:

nej-et, s-et, jag-et, ett måste

[1] Substantiv som *vita-n*, *aviga-n*, *räta-n*, *lille-n*, *lilla-n*, *minste-n*, *Stora-n* (om teater, t.ex.) utgår etymologiskt från adjektivens bestämda form men betraktas lämpligen från synkron synpunkt som avledda av adjektivet med suffixet *-a* respektive *-e*. Motsvarande gäller substantiv av adjektiv + *t* (*fett-et*, *vilt-et*) samt av verb på *-a* (*dricka-t*, *göra-t*, *doppa-t*).

[2] Också för det som etymologiskt är suffixavledning med *-a* från substantiv till verb, t.ex. *såg – såga*, *vinkel – vinkla*, kan det vara svårt att avgöra vilken användning som uppfattas som synkront primär. Jfr Vb § 16.

[3] Vissa adjektiv kan ha syntaktisk funktion som substantiv, fastän de böjs som adjektiv (Adj. § 60, 65). Jämför sådana adjektiv med substantiv som har samma stam utan avledningssuffix:

Adjektiv med substantivisk funktion	Substantiv med stam = adjektiv
det ljus-a	ljus-et
det djup-a	djup-et
de konservativ-a	liberal-erna
de grön-a	extrem-erna

ANM. Ordklassbyte kallas i andra framställningar ofta avledning med nollsuffix.

Avledda substantiv § 19–24

§ 19. Suffixavledda substantivs betydelse och avledningsstammens ordklass. Substantiv kan bildas av adjektiv, verb, particip, egennamn och andra substantiv genom tillägg av substantivbildande avledningssuffix.

a) När suffixavledningens stam är ett adjektiv eller particip, betecknar substantivet normalt antingen (1) adjektivets eller participets egenskap (nomen qualitatis) eller (2) någon eller något som kännetecknas av adjektivets eller participets egenskap:

jämn-het, klok-skap, stor-lek, bred-d, grön-ska, glömsk-a, brutal-itet, socialism, dum-het, sann-ing; bunden-het, havande-skap

vek-ling, ful-ing, nykter-ist, feg-is, dumm-er, dum-het 'dum handling', sann-ing 'korrekt faktauppgift', god-is; känd-is

b) När avledningsstammen är ett substantiv, betecknar det avledda substantivet oftast antingen (1) en egenskap eller ett tillstånd som har att göra med avledningsstammens betydelse eller (2) någon eller något som har att göra med det som stammen anger:

vän-skap, rival-itet, patriot-ism, pedant-eri

apotek-are, flöjt-ist, motion-är, lejon-inna, prins-essa, dag-is, land-skap

c) När avledningsstammen är ett egennamn, betecknar substantivet (1) ibland en egenskap eller ett tillstånd som är karakteristiskt för bäraren av namnet men oftare (2) någon eller något som har att göra med bäraren av namnet:

wallraff-eri, platon-ism

stockholm-are, göteborg-ska, afrik-an, hegel-ian, närk-ing, marx-ist, hamburg-are

d) När avledningsstammen är ett verb, betecknar substantivet normalt antingen (1) verbets aktion (nomen actionis) eller (2) någon eller något som (i de flesta fall avsiktligt, dvs. som agens) utför verbets aktion eller i förhållande till verbets aktion har den roll som eljest tillkommer dess subjekt (nomen agentis):

skriv-ande, skriv-ning, segl-ing, skriv-eri, förför-else, växt, överlev-nad, kän-sel, kän-sla, brän-sle, produk-tion

skriv-are, beundr-are, innehav-are, studer-ande, lär-ling, konsum-ent, tang-ent, deklar-ant, mut-ant, don-ator, dekor-atör, arrang-ör

Sekundärt betecknar nomen actionis-avledningar någon av verbets aktanter: agens, resultat, tid, rum etc.:

företagets *ledning* 'de som leder företaget'
företagets *produktion* 'det som företaget producerar'
arbetarnas *parkering* 'platsen där arbetarna parkerar'
gryning 'tidpunkten när dagen gryr'

Sekundärt betecknar nomen agentis-avledningar också icke-animat handlande eller redskap varmed någon utför aktionen:

vattenmätare, svävare, vristvärmare

§ 20. Suffixens fonetiska egenskaper. De substantivbildande suffixen tillhör olika fonotaktiska typer:

1. Suffixet utgörs av en eller flera konsonanter. Det avledda substantivet har då samma betoning och tonaccent som avledningsstammen: *bred-d*, *växt*, *rodna-d*, *vin-st*. Om avledningsstammen slutar på tonlös konsonant, är suffixet tonlöst: *växt*, *upptäck-t*.

2. Suffixet är en eller flera obetonade stavelser. Suffixet medför då normalt accent 2: *skriv-ande*, *skriv-ning*, *glömsk-a*, *skriv-are*, *vek-ling*, *göteborg-are*, *göteborg-ska*.

Undantag: Om avledningsstammen är ett verb med obetonat prefix, har avledningen accent 1: *förlit-ande*, *beskriv-ning*, *förveckl-ing*, *berätt-are*. Detta gäller även vid nomina actionis av verb avledda med *-era*: *programmer-ande*, *programmer-ing*, (även nomina agentis på *-ande*, t.ex. *studer-ande*; nomina agentis har eljest accent 2: *programmer-are* (regionalt accent 1), *revis-or*, *inspekt-or*). Suffixet *-is* ger accent 1: *dag-is*, *god-is*, *feg-is*.[1] När flerstaviga ord på *-isk* med accent 1 utgör stam i avledning med suffixet *-a* bibehålls tonaccenten: *grekisk-a*, *slavisk-a*. Substantiv på *-anska*, *-enska* har också vanligen accent 1 (särskilt i beteckning för språk), men också accent 2 förekommer (särskilt i beteckning för kvinna): *itali[1]enska* eller *itali[2]enska*, *ja[1]panska* eller *ja[2]panska*.

3. Suffixet har stark bibetoning och avledningen är då en fonologisk sammansättning (och har accent 2). Hithörande substantivbildande suffix är: *-het*, *-dom*, *-lek*, *-skap*. Exempel: *liten-het*, *träl-dom*, *kär-lek*, *favorit-skap*.

Undantag: Substantiv på *-het* har accent 1 om stammen har obetonad första stavelse eller är adjektiv på *-isk*: *bekvämlig-het*, *förfaren-het*, *korrekt-het*, *exakt-het*; *manisk-het*.[2] Regionalt (centralsvenskt) förekommer också i dessa ord accent 2.

4. Suffixet uppbär avledningens huvudbetoning. Dessa suffix har som regel grekiskt eller romanskt ursprung:

a) Flerstaviga suffix med huvudbetoning och med obetonad slutstavelse ger accent 2: *-inna*, *-essa*, *-issa*, *-arie* (optionellt accent 1), *-ator*.[3] Exempel: *präst-inna*, *prins-essa*, *diakon-issa*, *bibliotek-arie* (även accent 1), *kopi-ator*.

b) Enstaviga suffix med huvudbetoning samt flerstaviga suffix med huvudbetoningen på slutstavelsen ger accent 1: *produk-tion*, *kapital-ism*, *roff-eri*, *rival-itet*.

Vissa substantivbildande suffix uppträder i olika varianter. Variationen beror i vissa fall på stammens fonetiska form. Så t.ex. följer variationen i det nomen actionis-bildande suffixet *-ande/-ende* samma principer som reglerar fördelningen av presensparticipets suffix (Pcp § 30): *uppträd-ande*, *bete-ende*. Fördelningen mellan de nomen actionis-bildande *-ing/-ning* är också i stort sett regelbunden: varianten *-ing* förekommer efter verbstam på *n*, konsonant + *n*, konsonant + *l* eller *r*, varianten *-ning* annars:

utlån-ing, vattn-ing
segl-ing, lagr-ing
lag-ning, kör-ning, pål-ning, stans-ning

Undantag: Ibland har vissa verbstammar på *-r* mot regeln *-ing*: *avför-ing, förtär-ing.*

I många andra fall är variationen lexikalt betingad. Några exempel:

-and/-end: doktor-and, divid-end
-ans/-ens: lever-ans, konfer-ens
-ant/-ent: debut-ant, konsum-ent
-an/-ian: afrik-an, wagner-ian
-(a)tion/-ition/-sion m.fl.: oper-ation, konsum-tion, ed-ition, revi-sion
-(a)tor/-or/-sor m.fl.: labor-ator, reak-tor, kredit-or, revi-sor
-(a)tris/-itris: oper-atris, direk-tris, serv-itris
-(a)tör/-itör/-ör: dekor-atör, direk-tör, serv-itör, fris-ör

Om avledningsstammens form se för substantivstam § 30, för adjektivstam Adj. § 35, för verbstam Vb § 24. Om suffixens genus se § 40.

[1] Avledningar med suffixet *-is* har vardaglig karaktär.

[2] Regionalt (bl.a. sydsvenskt) används accent 1 också i andra avledningar på *-het* där förleden är enstavig eller där den som självständigt ord skulle ha accent 1: *ny-het, stor-het, äkt-het, ädel-het, butter-het.*

[3] Regionalt (nordsvenskt) har avledning på *-inna, -essa, -issa* accent 1.

§ 21. Suffixens produktivitet. De substantivbildande suffixen är i olika grad produktiva. Fritt produktivt är framför allt *-ande* (med verbstam): *tågluff-ande, tips-ande, bant-ande.* Produktiva är också följande suffix:

-(n)ing [med verbstam]: bant-ning, segl-ing, chans-ning, inplast-ning
-eri: knätofs-eri, wallraff-eri, telefonväkt-eri
-are [framför allt med verbstam]: bant-are, jogg-are, tips-are
-is [mest i ledigt eller vardagligt språk]: fräck-is, lek-is, mjuk-is
-het [med adjektivstam]: mysig-het, nyenkel-het, klantig-het
-skap [framför allt med substantivstam]: kändis-skap, idol-skap, sponsor-skap, föräldra-skap

Övriga suffix förekommer visserligen i nya ord, men dessa är då antingen enstaka analogiska bildningar eller resultatet av inlån (dvs. hela avledningen har inlånats från ett främmande språk). Exempel:

kopi-ator [jfr: plagiator], dat-or [jfr: preparator]
akupunkt-ör [jfr: akupunktera, inspektör]
fin-lek [jfr: tjocklek]
friställ-else [jfr: inställ-else]
reak-tor [jfr engelska: reactor], process-or [jfr engelska: processor]

innova-tör [jfr engelska: innovator]
dissid-ent [jfr engelska: dissident]
aliena-tion [jfr engelska: alienation], televis-ion [jfr engelska: television], anima-tion [jfr engelska: animation], preda-tion [jfr engelska: predation]

§ 22. Ordgruppsavledning. I vissa fall kan en fras (verbfras, nominalfras) bestående av två ord avledas med ett substantivbildande suffix. Frasen får då formen av en sammansättning. Sådan ordgruppsavledning brukar också kallas avledd sammansättning, eftersom frasen måste göras till en sammansättning för att kunna avledas med suffixet:

ha vårdnaden + -are = vårdnadshav-are
rycka (till sig folks) väskor + -are = väskryck-are
plåga djur + -eri = djurplåg-eri
höga hjul + -ing = höghjul-ing
tre master + -are = tremast-are

§ 23. Prefixavledda substantivs betydelse. Substantivet kan vara en prefixavledning bestående av prefix + substantiv. De flesta av dessa prefix är mera frekventa och produktiva vid bildningen av adjektiv (Adj. § 31–32) eller verb (Vb § 17) än av substantiv.

a) Exempel på prefix med negerande eller nedvärderande betydelse:

o-tur, o-förstånd, o-vän [Stammens betydelse negeras.]; o-gräs, o-ljud, o-väder [refererar till en dålig form av det som stammen betecknar]

miss-grepp, miss-ljud, miss-bruk, miss-dåd, miss-förhållande [Det som stammen betecknar är felaktigt, dåligt.]

van-heder, van-makt [Stammens betydelse negeras.]; van-föreställning, van-styre, van-tro [refererar till en dålig eller felaktig form av det som stammen betecknar]

krypto-kommunist, kvasi-estetik, pseudo-debatt, pseudo-händelse, non-aggression, a-symmetri, a-teist

b) Exempel på prefix med betydelse av grad, antal, storlek o.d.:

super-makt, super-tanker, super-stjärna, super-marknad, super-idiot
ärke-skurk, ärke-hertig, ärke-stift, ärke-ängel
ur-typ, ur-idiot
multi-konst, multi-miljonär, poly-gami, poly-histor
makro-kosmos, mikro-kosmos, mini-golf, maxi-kjol

c) Exempel på prefix som anger rang- och tidsrelationer o.d.:

bi-flod, bi-roll, bi-hustru
ex-president, ex-hustru
ur-premiär, ur-moder, ur-innevånare, ur-hem, ur-skog, ur-version

d) Några andra prefix:

sam-förstånd, sam-klang, sam-liv
gen-tjänst, gen-gåva
kontra-spionage, kontra-order, anti-demokrat, pro-kommunism
vice-president, vice-värd

§ 24. Prefixens fonetiska egenskaper. Prefixen kan indelas i tre typer efter betoningsförhållandena på i huvudsak samma sätt när de bildar substantiv som när de bildar adjektiv (Adj. § 32):

a) Prefixet är alltid betonat, och avledningen är en fonologisk sammansättning, dvs. den har huvudbetoning på prefixet, stark bibetoning på stammen och accent 2:

²o-ˌtur, ²miss-ˌgrepp, ²van-föreˌställning, ²pro-ˌrektor, ²mini-ˌgolf, ²ärke-ˌstift, ²ur-idiˌot

b) Prefixet är normalt obetonat (eller svagt betonat):[1]

a-te¹ist, pre-exi¹stens, trans-ak¹tion, dis-propor¹tion, in-kongru¹ens

c) Prefixet är antingen betonat (jfr (a)) eller obetonat (alternativt svagt betonat; jfr (b)). Vissa avledningar betonas alltid enligt (a), andra alltid enligt (b). Andra ord har båda betoningsmöjligheterna.

²pseudo-ˌhändelse, ²super-ˌmakt, ²bi-ˌflod, ²semi-ˌtrailer

super-fosf¹at, bi-furka¹tion, semi-²fortis

{²pseudo-klassiˌcism/pseudo-klassi¹cism}, {²semi-fiˌnal/semi-fi¹nal}, {²bi-karboˌnat/bi-karbo¹nat}

[1] Prefixet *in-* förekommer i flera varianter (jfr Adj. § 32 not 2), {*in-/il-/im-/ir-*}: *in-kongruens*, *il-lojalitet*, *im-migrant*, *ir-relevans*. I vissa substantiv är det dock tveksamt om språkbrukarna urskiljer något prefix *in-* eller något prefix över huvud taget, t.ex. *illusion*, *imbecill*, *irrigation*.

Sammansatta substantiv § 25–27

§ 25. Efterledets morfologiska struktur. Ett sammansatt substantiv består av två led som vartdera utgör en stam. De sammansatta substantiven är i de allra flesta fall determinativa, dvs. sammansättningens sista led är det grammatiska och semantiska huvudledet.

Det sista ledet utgörs av ett substantiv, som i sin tur kan vara:

a) ett rotmorfem: *fågel-bok*, *biologi-prov*

b) en avledning: *biologi-skrivning*

c) en sammansättning: *fågel-handbok*

Efterledet behåller i de allra flesta fall det enkla substantivets genus och deklination, t.ex. *boken*, *böckerna* : *fågelboken*, *fågelböckerna*; *provet*, *proven* : *biologiprovet*, *bio-*

logiproven. Enstaka starkt lexikaliserade sammansättningar kan ha avvikande genus, t.ex. *blicken* : *ögonblicket*, eller avvikande pluralböjning, t.ex. *gäss* : *smörgåsar*.

§ 26. Förledets ordklass och morfologiska struktur. Som första sammansättningsled kan ord av skilda ordklasser fungera:

Substantiv: hus-vagn, fågel-bok, alkohol-politik, cancer-prov
Egennamn: Zorn-tavla, Kina-skor, Volvo-direktör
Adjektiv: mjuk-vara, låg-pris, lång-vård, stor-företag, små-hus[1]
Verb: köp-stopp, kör-egenskap, last-ficka, grip-klo
Particip (få fall): vuxen-gymnasium, nöjd-förklaring
Pronomen: få-välde, fler-tal, vi-känsla, all-rum
Räkneord: tre-steg, andre-pilot
Prepositioner: på-annons, med-vind, mellan-öl
Adverb: då-tid, hit-vägen, fram-sida, ute-rum, hemma-man

Förledet har någon av följande strukturer:

a) rotmorfem:

hus-annons, syn-test, fågel-handbok, skydds-omslag

b) avledning:

hörsel-test, skrivnings-genomgång

c) sammansättning som kan uppträda som eget ord:

småhus-annons, handboks-kunskaper

d) sammansättning som inte självständigt uppträder som sammansättning utan då motsvaras av en flerordsfras. Hela det sammansatta substantivet kallas ordgruppssammansättning (jfr ordgruppsavledning § 22):

turochretur-biljett, slitochsläng-mentalitet, hjärtlung-maskin

löpandeband-produktion, svartabörs-affärer, Svartahavs-flottan, förstamaj-demonstrationen, långtids-parkering

engångs-glas, ingenmans-land, sextimmars-dagen, treveckors-kurs, treglas-fönster, tvåvånings-hus, trepunkts-bälte, tvåfamiljs-hus, fyrkanals-stereo, ettbetygs-kurs, ettgrepps-blandare[2]

gördetsjälv-broschyr, grävdärdustår-rörelsen, låtgå-attityd, tryckpåknappen-krig

överljuds-hastighet, undervattens-kamera, efterkrigs-tiden

tioitopp-lista, munmotmun-metoden, dagenefter-stämning, åretrunt-bostad

Förledet, som i ordinära sammansatta substantiv normalt är oböjt, kan i en ordgruppssammansättning rymma böjningsformer av olika slag:[3]

svarta börsen + affärer = svartabörs-affärer
fem veckor + semester = femveckors-semester

Det förekommer dock också här att böjning försvinner vid sammansättningen:

tvåfamiljshus, *tvåfamiljershus
fyrfärgstryck, *fyrafärgerstryck

Vanligtvis sammanskrivs hela ordgruppssammansättningen som en ordinär sammansättning, t.ex. *turochreturbiljett*, *tioitopplista*. Dock bibehålls optionellt ordgräns inuti frasen om denna är ett egennamn samt ofta om frasen är en samordning:[4]

Gustav Adolfsminnet
New York-korrespondent
Svarta havs-flottan [eller: Svartahavsflottan]
tur och retur-biljett [eller: turochreturbiljett]
sol och vår-historia [eller: solochvårhistoria, sol-och-vår-historia]

Om förledets form i sammansatta substantiv se för substantiv som förled § 31–38, adjektiv som förled Adj. § 36, verb som förled Vb § 25.

[1] Regionalt (i nordsvenska) kan tillfälliga sammansättningar av typen adjektiv + substantiv bildas för att beskriva specifika referenter: *nyrocken* 'den nya rocken', *storhästen* 'den stora hästen', *nyprästen* 'den nya prästen'. Också i övrigt används i nordsvenskt regionalt talspråk åtskilliga sammansättningar av adjektiv + substantiv, där man i andra delar av språkområdet använder uttryck med ordgruppsbetoning: *hårdbröd*, *torrsommar*, *kallgröt* (jfr: *hårt bröd*, *torr sommar*, *kall gröt*).

[2] När förledet motsvaras av en nominalfras *ett* + neutralt substantiv, har det i vissa fall optionellt, i vissa fall vanligen *en-*, t.ex. *enpartisystem* eller *ettpartisystem*, *enbarnsfamilj* eller *ettbarnsfamilj*; *enkilosburk*, *enplansvilla*, *enrumslägenhet*, *enäggstvilling*.

[3] I enstaka sammansatta substantiv som inte är ordgruppssammansättningar förekommer förled i böjd form, t.ex. *mödravård*, *toppenhus*, *storebror*, *storasyster*. Jfr också *lillpojken*, *småpengar*, *fåtal*.

[4] Vissa asyndetiskt samordnade substantiv kan skrivas med bindestreck och ibland också uttalas som sammansättningar (accent 2, stark bibetoning på sista ledet):

prinsen-gemålen, kompositören-dirigenten

Gränsen mellan sammansatta substantiv och samordnade substantiv kan alltså någon gång vara oklar (jfr: *prinsgemål*, som i bestämd form motsvaras antingen av sammansättningen *prinsgemålen* eller av samordningen *prinsen-gemålen*).

§ 27. Betydelserelation mellan för- och efterled. Den semantiska relationen mellan för- och efterledet är mångskiftande. I de allra flesta fall är relationen determinativ, dvs. sammansättningens sista led är huvudled.[1]

1. Ett substantiv som förled kan fylla flertalet av de semantiska roller som efterledets substantiv förutsätter eller möjliggör (§ 12–15). Substantiv som förled betecknar dock normalt i sig inte någon specifik referent utan har begreppslig, ickespecifik eller generisk betydelse.

bordskant [samhörighet: helhet, jfr § 13]
vattendroppe [samhörighet: substans, jfr § 13]

krigsorsak [samhörighet: verkan, jfr § 13]
fågelbok [samhörighet: innehåll, jfr § 13]
proletärroman [producent, jfr § 13]
takfärg [ändamål, egentligen avsedd plats, jfr § 14]
statsuniversitet [ägare, jfr § 14]
klaffbord [del, jfr § 14]
havssalt [ursprung, jfr § 14]
papplåda [material, jfr § 14]
polismisshandel [samma aktant som subjektet vid *misshandla*, jfr § 15]
barnmisshandel [samma aktant som objektet vid *misshandla*, jfr § 15]
fredslängtan [samma aktant som det bundna adverbialet vid *längta*, jfr § 15]
snickarglädje [samma aktant som predikationsbasen till *glad*, jfr § 15]
försäljningsvana [samma aktant som det bundna adverbialet vid *van*, jfr § 15]
filmrecensent [samma aktant som objektet vid *recensera*, jfr § 15]
torgkiosk [plats, jfr § 15]

Också andra semantiska relationer kan finnas mellan för- och efterled, t.ex. en predikativ relation (efterledets referent är det som anges av förledet)[2] eller en likhetsrelation (efterledets referent liknar det som anges av förledet):

pojkvän, amatörfotograf, negerkvinna, änkefru, husbåt, strumpbyxor, byxgördel, byxkjol, prinsgemål, marxism-leninism

pojkflicka, grodman, ballongdäck, T-järn, U-profil

2. Ett egennamn som förled kan ange vissa av de semantiska roller som efterledets substantiv förutsätter eller möjliggör (§ 12–15) men betecknar till skillnad från substantiviska förled en specifik referent:

Zorntavlan [producent, jfr § 13]
Volvoföretag [ägare, jfr § 14]
Kinaskor [ursprung, jfr § 14]

3. Ett adjektiviskt förled (adjektiv eller adjektiviskt pronomen) har oftast predikativ relation till efterledet:

hårdplast, höghus, privatlektion, färdigvara, gråzon, dubbelhaka

Ibland kan dock relationen mellan de båda leden vara mera invecklad:

snabbköp [en affär där man handlar snabbt]
simultanmatch [en match som spelas simultant med en annan]
lokaltåg [ett tåg som går lokalt]

4. När förledet utgörs av ett verb anger efterledet en (yttre eller inre) roll vid det predikat som uttrycks av verbet. Rollrelationen är olika för olika verb, i olika sammansättningar:

a) Efterledet anger plats eller riktning för förledets aktivitet:

gågata [gata där man går]
klätterställning [ställning som man klättrar i]
sovvagn [vagn som man sover i]
ståplats [plats där man står]
skjutriktning [riktning som man skjuter i]

b) Efterledet anger instrument:

byggmaterial [material som man bygger med]
räknemaskin [maskin som man räknar med]
bärhandtag [handtag att bära något med]

c) Efterledet anger samma aktant som verbets subjekt:

bärraket [raket som bär en annan]
byggföretag [företag som bygger]
flygsand [sand som flyger]

d) Efterledet anger samma aktant som verbets objekt:

köplägenhet [lägenhet som man köper]
talspråk [språk som man talar]
ätäpple [äpple som man äter]

e) Andra semantiska relationer:

sittkomfort [komfort när man sitter]
hämtpris [pris för varan om man hämtar den själv]
läsecirkel [cirkel där man läser varandras böcker]
byggstart [start för byggande]
säljkurs [kurs som man säljer till]

5. Någon gång görs ordgrupper (vanligen fraser som morfologiskt överensstämmer med imperativiska verbfraser) till substantiv. Huvudbetoningen ligger normalt på sista ledet. Betydelsen är inte determinativ utan erinrar om den för avledningar från verb (§ 19: d).

passopp [agens, jfr: uppass-are], hålligång [verksamhet, jfr: fest-ande], svängom [verksamhet, jfr: promenad], krypin [plats, jfr: parkering], (ett gott) komihåg [redskap, jfr: minn-e], (stram) givakt, förgätmigej, (leka) tittut, sittopp

Jämför ordklassbyte (§ 18): *sväng*, *kryp*, *giv*, *titt*.

[1] Den determinativa sammansättningen beskriver referenten genom att säga vad den är: *lastbil* används om något som är en sorts bil. De marginellt förekommande possessiva sammansättningarna (även kallade bahuvrihisammansättningar) beskriver referenten genom att säga vad den har: *brunskjorta* används om någon som har en brun skjorta. Exempel på possessiva sammansättningar:

blekansikte, bleknos, fårskalle, girigbuk, rödskinn, slughuvud, brunskjorta, svartskjorta, sidensvans, rödstjärt

[2] De sammansättningar där för- och efterled har en predikativ relation till varandra uppfattas ibland inte som determinativa utan som additiva, dvs. de båda semantiska predikaten som används för att karakterisera referenten antas vara semantiskt likvärda. Gränsen mellan predikativa determinativa och additiva är vag. Jfr § 26 not 4.

Predikativ relation kan sägas föreligga också mellan leden i sammansättningar bestående av ett substantiv (som anger sammansättningens denotativa betydelse) och ett huvudsakligen värderande efterled, t.ex. *skrälle* eller en svordom som *fan*, *djävel*, *satan*, *helvete*. Vilket efterled som är möjligt bestäms här delvis av förledets genus och av om det har dividuativ eller individuativ betydelse. Om förledet självt är neutrum kan sålunda normalt inte de utrala svordomarna användas som efterled:

bord(s)helvetet, *bordfan

Om förledet är dividuativt kan likaledes endast *helvete* användas som efterled:

gräddhelvetet, *gräddfan

§ 28. Initialord. Vissa substantiv är etymologiskt sett reduktioner av flermorfemiga ord, så att ett eller flera av morfemen i skrift representeras av sin initial eller av initialbokstavens uttal, fonetiskt stavat. Initialerna skrivs i vissa ord med små bokstäver, i andra med stora, medan åter andra har vacklande bruk. Om bara ena ledet i skrift representeras av en initialbokstav, sätts bindestreck mellan leden.

{behå/bh}
{teve/tv} [även: TV]
mc, pm [även: PM], vd [även: VD], pr [även: PR]
u-båt, u-land, i-land
t-bana, p-plats, p-hus, k-värde, t-sprit [även: T-bana etc.]

Initialen uttalas med sitt bokstavsnamn, och hela ordet får sammansättningsbetoning eller – om ordet består av tre eller flera initialer – oftast ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoning på sista bokstavsnamnet:

bh [²beːˌhoː], mc [²ɛmːˌseː], pr [²peːˌæːr], t-bana [²teːˌbɑːna], tbc [tebe¹seː], adb [även: ADB] [ɑde¹beː], atp [även: ATP] [ɑte¹peː], även [²ɑːteˌpeː]

Morfologisk funktion § 29–38

§ 29. Översikt. Substantivets typiska funktion är att vara ett självständigt ord, t.ex. *kvinna*, *sten*, *bagare*, *sprängning*, *oljud*, *takfönster*, *orderbekräftelse*. Substantivet antar olika böjningsformer, § 42–77.

Därutöver har substantivet morfologiska funktioner enligt följande:

1. som avledningsstam i prefixavledda substantiv (§ 23), t.ex. *ljud* i *oljud*, *ängel* i *ärkeängel*, *vetenskap* i *pseudovetenskap*

2. som avledningsstam i suffixavledningar:

a) i substantiv, t.ex. *vän* i *vänskap*, *medicin* i *medicinare*, *prins* i *prinsessa*

b) i egennamn, t.ex. *berg* i *Berga*, *lund* i *Lundin*

c) i adjektiv, t.ex. *berg* i *bergig*, *balsam* i *balsamisk*, *regel* i *regelmässig*

d) i verb, t.ex. *golv* i *golva*, *pest* i *förpesta*, *balsam* i *balsamera*

e) i adverb, t.ex. *händelse* i *händelsevis*, *telefon* i *telefonledes*

3. som efterled i sammansatta substantiv (§ 25),[1] t.ex. *droppe* i *vattendroppe*, *skott* i *stolpskott*, *vård* i *långvård*, *förordning* i *högskoleförordning*, *handduk* i *diskhandduk*

4. som förled i sammansättningar:

a) i substantiv, t.ex. *vatten* i *vattendroppe*, *stolpe* i *stolpskott*, *högskola* i *högskoleförordning*

b) i egennamn, t.ex. *berg* i *Bergsjö*, *lund* i *Lundberg*

c) i adjektiv, t.ex. *kristall* i *kristallklar*, *händelse* i *händelselös*, *tid* i *tidstypisk*

d) i verb, t.ex. *sol* i *soltorka*, *väg* i *vägleda*, *ära* i *ärerädda*

e) i particip, t.ex. *semester* i *semesterfirande*, *olycka* i *olycksdrabbad*.

Substantivet kan uppträda som led i ordgruppsavledningar, t.ex. *väska* i *väskryckare*, och i ordgruppssammansättningar, t.ex. *börs* i *svartabörsaffärer*.

[1] Ett substantiv kan också vara efterled i ett sammansatt egennamn, t.ex. *Bergsjö*, *Lundberg*. Se vidare Egenn. § 8.

§ 30. Substantiv som avledningsstam. Substantiv fungerar som avledningsstammar:

1. I prefixavledda substantiv (§ 23):

o-tur, super-makt, bi-flod

2. I suffixavledda substantiv, egennamn, adjektiv, verb och adverb (§ 19, Egenn. § 7, Adj. § 27–29, Vb § 16, Advb § 8):

vän-skap, apotek-are, dag-is
Berg-a, Lund-ell
medicin-sk, sten-ig, bagatell-artad
vattn-a, medicin-era
stöt-vis, land-ledes

Vid suffixavledning av substantivstam fogas denna i flertalet fall oförändrad till avledningssuffixet. I vissa fall förändras stammen:

a) Stam på obetonad vokal + *l*, *n*, *r* mister den obetonade vokalen framför obetonat avledningssuffix som börjar på vokal:[1]

adel: adl-a, adl-ig
nickel: för-nickl-a
botten: bottn-a
ålder: åldr-as, åldr-ig, åldr-ing
peppar: peppr-a, peppr-ig

b) Stam på obetonad vokal mister normalt denna framför avledningssuffix:[2]

hjärta: hjärt-lig
trumma: trumm-is
fiende: fiend-skap
beundrare: beundrar-inna
sinne: sinn-lig
dike: dik-a
piano: pian-ist
giro: gir-era

c) I avledning med suffix som ger avledningen sammansättningsbetoning (§ 20: 3) har stammen samma form som den skulle ha haft som förled i sammansättning (se § 31–38):[3]

förmyndare: förmyndar-skap (dock också: förmynder-skap), förmyndar-aktig
värdinna: värdinne-skap
kompendium: kompendie-artad
gentleman: gentlemanna-skap, gentlemanna-mässig
ordspråk: ordspråks-mässig, ordspråks-aktig, ordspråks-artad
tvång: tvångs-mässig, tvångs-vis

d) Före suffixet *-isk* läggs betoningen på stammens sista stavelse, oberoende av substantivets betoning som självständigt ord (Adj. § 28: b):

ˈbalsam: balˈsam-isk
ˈdator: daˈtor-isk

Stamslutande (betonat) *-i* faller:[4]

keˈmi: ˈkem-isk
hysteˈri: hyˈster-isk

[1] I vissa fall kan vokalen kvarstå: *pulv*(*e*)*r-isera*. När stammen är av romanskt eller grekiskt ursprung, kan den få en form som återgår på en variant i det långivande språket, *cirkel*: *cirkul-era*, *formel*: *formul-era*, *titel*: *titul-era*; *examen*: *examin-era*, *kulmen*: *kulmin-era*, *pollen*: *pollin-era*.

[2] Reglerna (b) och (c) överlappar varandra. I vissa fall gäller (b), t.ex. *fiend-skap* (trots *fiendeland* etc.), i andra gäller (c), t.ex. *värdinne-skap*.

Vid verbavledning bortfaller också obetonat *-um*, t.ex. *stipendium*: *stipendi-era*, *fluidum*: *fluid-isera*.

[3] Tydliga exempel på bindesuffixet *-s-* före *-skap* är svåra att finna. Vanligen skrivs t.ex. *främling-skap*, *konstnär-skap* utan bindesuffix (så SAOL 1986), trots sammansättningar som *främlings-legion*, *konstnärs-bana*, men detta kan bero på en assimilation av bindesuffixet med det *s-* som inleder avledningssuffixet.

[4] I vissa fall, t.ex. *hysteri*: *hysterisk*, är det oklart om adjektivet är avlett av substantivet eller tvärtom, jfr Adj. § 35 Anm.

Någon gång faller också betonad vokal i flerstavig stam framför *-era*, t.ex. *logi*: *log-era*, *koloni*: *kolon-isera*, *spaljé*: *spalj-era*; jfr dock: *harmoni*: *harmoni-era*, *parodi*: *parodi-era*.

Stamslutande *k* övergår ibland till *c* [s], t.ex. *fabrik*: *fabric-era*, *musik*: *music-era*, jfr dock: *replik*: *replik-era*, *trafik*: *trafik-era*.

Substantiv som förled i sammansättning § 31–38

§ 31. Översikt. Substantiv fungerar som första sammansättningsled framför allt i substantiv men också i egennamn, adjektiv, verb och particip:

tak-färg, bergs-bruk, äppel-träd
Organisations-Sverige, Murar-Kalle
kristall-klar, kunskaps-rik, kedje-lik
sol-torka, behovs-pröva, äre-rädda
topp-rankad, utlands-destinerad, tålamods-prövande

Om betydelserelationen mellan förled och efterled se § 27, Vb § 21.

Vid sammansättning med substantiv som förled kan stammen oförändrad läggas till efterledet:

tak-färg, massa-ved, värde-sätta

I många fall tar substantivet ett bindesuffix *-s*:[1]

berg-s-bruk, kunskap-s-rik, behov-s-pröva

Förledets stam kan ha en särskild form:

kyrk-backe [jfr: kyrka], gatu-kontor [jfr: gata], vidje-smal [jfr: vidja], herra-välde [jfr: herre], bjäller-klang [jfr: bjällra], äppel-träd [jfr: äpple]

Ett sammansatt substantiv har normalt accent 2 med stark bibetoning på andra ledet oberoende av vilken tonaccent som tillkommer de ingående orden när de fungerar självständigt:[2]

[2]hand|duk, [2]vapenleve|rans, par[2]tikon|gress

Om efterledet som självständigt ord har sammansättningsbetoning, har det som efterled normalt sammansättningens starka bibetoning på den stavelse som har stark bibetoning när ordet används självständigt:

[2]diskhand|duk, [2]pojkfot|boll, [2]ulandsbi|stånd, [2]tolkut|bildning

I sverigesvenskan finns det alltså inte någon betoningsskillnad mellan sammansättningar som *tyg-näsduk* och *frilands-lök*. I finlandssvenskan läggs den starka bibetoningen på den stavelse som har huvudbetoning, när efterledet fungerar som självständigt ord: *[1]disk|handduk*. Därmed motsvaras den strukturella olikheten i *[1]tyg|näsduk* och *[1]frilands|lök* av en betoningsskillnad.

Olika faktorer avgör vilken form förledet får. Viktigast är stammens fonetiska form: om stammen slutar på obetonad vokal eller ej, vilken konsonant eller kon-

sonantgrupp som föregår den stamslutande vokalen etc. Vissa stamslut förhindrar användning av bindesuffixet *-s*. Förledets form beror också på om förledet är sammansatt eller icke sammansatt. (Som sammansatt förled räknas här också sådant förled som har sammansättningsbetoning fastän det är enmorfemigt (som *arbete*, *löjtnant*) eller avledning med prefix som *an-*, *bi-*, *sam-* eller med suffix som *-dom*, *-skap*, *-lek*, *-het*.) Så t.ex. används bindesuffixet *-s* gärna för att visa att förledet är sammansatt. I viss utsträckning påverkas också förledets form av dess genus. Man kan slutligen anta att förledet i vissa ord har fått en viss form för att undvika homonymi med annat ord.

[1] Före bindesuffixet *-s* avtonas obstruent konsonant: *massaved-s-priset*. Avtoningen avspeglar sig inte i stavningen. I uttal med retroflext *-r* (utom i finlandssvenskan) sammansmälter *rs* till retroflext *s*: *allvar-s-ord*.

[2] I vissa ord (med enstavigt förled) som nästan förlorat sin karaktär av sammansättning används accent 1 (utan stark bibetoning på senare ledet):

[1]riksdag, [1]söndag, [1]måndag etc.
[1]trädgård, [1]lagård, [1]kungsgård

Också i dessa ord förekommer sammansättningsbetoning i formellt tal, särskilt när orden står i bestämd form eller pluralis.

I sydsvenskt regionalt språk (särskilt i Skåne) används accent 1 i vissa sammansättningar där förledet uttalat som självständigt ord har accent 1:

[1]dörrhand|tag, [1]cykelför|råd, pensio[1]natsvär|dinna

I nordsvenskt regionalt språk läggs huvudbetoningen i vissa fall ofta på det led som eljest har stark bibetoning, och sammansättningen har accent 1:

peppar[1]kaka [jfr eljest: [2]peppar|kaka]
arbetsmarknads[1]styrelsen [jfr eljest: [2]arbetsmarknads|styrelsen]

§ 32. Substantiv på lång vokal som förled i sammansättning. När förledets stam slutar på lång vokal fogas det oförändrat till efterledet, dvs. normalt används inte bindesuffixet *-s*:[1]

by-fåne, tå-nagel, knä-led
stortå-nagel [jfr: knäleds-problem]

[1] Undantag utgör flertalet sammansättningar med *tro*: *tros-artiklar*, *tros-vittne*.

§ 33. Substantiv på kort vokal som förled i sammansättning. När förledets stam slutar på kort vokal har förledet olika form beroende på vokalens kvalitet och i vissa fall på förledets genus, deklination eller ålder.

1. Substantiv på kort *-e*

a) I utrala ord tillhörande andra deklinationen (§ 45) faller vanligen den stamslutande vokalen:[1]

stolp-skott, nack-spärr, gubb-sjuka, handsk-fack, ving-bruten, sporr-hugga

Undantag t.ex.:

tanke-bana, tanke-form [men: tank-spridd, tank-lös, tank-streck], ande-mening, ande-fattig, herde-folk, herre-fasoner, jätte-stor, fogde-välde, gosse-lynne [men: goss-kläder]

Om förledet är sammansatt bibehålls antingen den stamslutande vokalen, eller också slopas den och förledet tar bindesuffixet *-s*:

rödvinge-trast [men: ving-fjäder], askunge-saga
skalbaggs-larv, prästkrags-blomma [men: krag-knapp], gatpojks-fasoner [men: pojk-fasoner]

b) I ord på *-are* faller den stamslutande vokalen:

lärar-vikarie, arbetar-kommun, Riddar-gatan, förar-lös, altar-tavla

Regionalt (sydsvenskt och västsvenskt) bibehålls ibland *-e* i förled på *-are*:

arbetare-kommun, Riddare-gatan

c) I andra utrala ord bibehålls *-e*:[2]

vikarie-elände, linje-spel, händelse-lös, havre-skörd, bonde-rörelsen, fiende-sidan, ordförande-post

d) Olika neutrala ord har olika förledsform. Vanligast är att *-e* bibehålls:

värde-sätta, väte-bomb, kaffe-bryggare

Många neutrer har bibehållet *-e* och bindesuffixet *-s*:

dikes-kant, nöjes-resa, märkes-jeans, yrkes-erfarenhet

Ganska många neutrer har slopat *-e*:[3]

knyt-kalas, täck-jacka, spök-historia, äppel-träd [också: äpple-träd], hängsel-stropp [med inskott av *-e-* mellan konsonant och *l* i ledslut, jfr nedan; men: hängsle-byxor]

2. Substantiv på kort *-a*

Kort *-a* bibehålls i högre grad än kort *-e*.

a) De flesta ord på *-a* vilka börjat användas som förled under de senaste tvåhundra åren förefaller bibehålla det stamslutande *-a* vid sammansättning:

mamma-klänning, mylla-doftande, fasa-väckande, kassa-register, liga-verksamhet, massa-fabrik, pizza-restaurant, flundra-filé

b) För ord vilkas förledsform stabiliserats tidigare är huvudregeln att *-a* faller:

lamp-fot, flug-smuts, flick-skola, hjärt-transplantation

Om *-a* slopas efter *l* eller *r* och den uppkomna konsonantkombinationen inte är tillåten i ordslut, inskjuts stödvokalen *e* (se dock också (c)):

bjäller-klang, siffer-exercis, skulder-blad
tavel-ram, fackel-tåg, kringel-form [men: pärl-band]

Sammansatta ord på *-a* uppträder på olika sätt när de är förled i en större sammansättning. Antingen byts den stamslutande vokalen mot *-e* eller också slopas den stamslutande vokalen och förleden tar bindesuffixet *-s*:

kolgruve-arbetare [men: gruv-arbetare]
högskole-byggnad [men: skol-byggnad]
glödlamps-fabrik [men: lamp-fabrik]
sockerkaks-bak [men: kak-bak]

c) I ord som slutar på *-ja*, *-ia*, *-inna*, *-erska* samt i vissa ord där *-a* följer på konsonant + *l*, *n* eller *r* ersätts *-a* med *-e*:

olje-plattform, historie-bok, gudinne-bild, sköterske-avtal
humle-surr, uggle-par, ödle-art
åsne-spark
flundre-fiske [även: flundra-fiske], huldre-lik

Ytterligare några ord tar *-e* i stället för *-a*:[4]

krönike-spel, trane-dans, otte-sång, äre-kränka

d) Vissa ord tar *-u* i stället för *-a*: *varu-* (så i alla sammansättningar), *gatu-* (så i de flesta ord: *gatu-kontor*, *gatu-miljö*; i vissa ord dock med slopad stamslutande vokal: *gat-smuts*, *gat-hörn*, *gat-lykta* m.fl.), *ladu-* (*ladu-fogde*, *-gård*, *-svala*).

e) Vissa ord tar *-o* i stället för *-a*: *hälso-*, *kvinno-*, *känslo-*, *vecko-* (i vissa ord också *veck-*: *veck*(*o*)*-ända*, *veck*(*o*)*-peng* m.fl.), *krono-fogde* (så i ett fåtal ord, eljest *kron-*), *kyrko-fullmäktige* (så i ett fåtal ord, eljest *kyrk-*), *tungo-mål* (eljest *tung-*).

f) *Öga* har som förled formen *ögon-* (= pluralformen): *ögon-läkare*, *ögon-vrå*. *Öra* har som förled *öron-* (= pluralformen): *öron-specialist*, *öron-bedövande*, *öron-märka* m.fl. eller *ör-* (*ör-snibb*, *ör-hänge* m.fl.).

3. Substantiv på kort vokal annan än *-e*, *-a*

Om förledet slutar på annan kort vokal än *-e*, *-a*, bibehålls vokalen oförändrad:

piano-stol, hobby-verksamhet
konto-besked, gummi-plantage

[1] I ett fåtal ord byts *-e* mot *-a*, t.ex. *herra-välde*, *herda-minnen*.

[2] Många sammansättningar med *bonde* har dock slopat *-e-*, t.ex. *bond-gård*, *bond-slug*, *bond-katt*.

[3] Substantivet *rike* får i sammansättningar formen *riks-* [rik:s]: *riks-angelägenhet*, *riks-giltig*.

[4] *Hjärta* saknar vanligen den stamslutande vokalen (*hjärt-transplantation*); i ett fåtal ord, där ordet har bildlig betydelse, är *-a* ersatt med *-e* (*hjärte-sorg*, *hjärte-vän*, *hjärte-angelägenhet*). Normalformen för *stjärna* som förled är utan *-a*: *stjärn-kikare*, *stjärn-himmel*. I ord med klang av äldre poetiskt språk används *stjärne-*: *stjärne-valv*.

§ 34. Substantiv på konsonant som förled i sammansättning. Förled på konsonant fogas normalt oförändrat till efterledet, ibland med bindesuffixet *-s*.[1]

a) Om förledet slutar på något av de obetonade avledningssuffixen *-(n)ing*, *-ling*, *-an*, *-nad* eller på något av de betonade *-(i)tet*, *-(a)tion*, *-ment*, får förledet i de flesta fall bindesuffixet *-s*:

skrivnings-tillfälle, lärlings-program, samverkans-former, överlevnads-frågor [men: flykting-förläggning]

aktivitets-förslag, produktions-plan, departements-råd

b) Användningen av bindesuffixet *-s* i övrigt vid osammansatt förled på konsonant följer knappast några regler (för stamslut som utesluter bindesuffixet *-s* se dock § 35). För det enskilda substantivet är dock bruket i allmänhet stadgat så att det antingen tar *-s* i alla sammansättningar eller inte i några.[2] De som tar *-s* är färre än de som inte gör det.

musik-timme, musik-intresserad, musik-högskola, väg-korsning, väg-märke, väg-leda [*Musik*, *väg* tar aldrig *-s*.]

salongs-musik, salongs-konversation, salongs-berusad [*Salong* tar alltid *-s*.]

Exempel på undantag, där bruket är olika vid olika efterled:

tid-tagning, tid-fästa, tids-fördriv, tids-typisk [*Tid* tar i vissa sammansättningar *-s*, i andra inte.]

land-vinning, land-fast, lands-förrädare, lands-omfattande [*Land* tar *-s* i betydelsen 'nation' o.d. men inte i andra betydelser.]

c) Sammansatt förled på konsonant tar vanligtvis bindesuffixet *-s* (jfr dock § 35):

järnvägs-korsning [men: väg-korsning]

skolboks-förlag [men: bok-förlag]

[1] Undantag:

a) Ett fåtal ord på konsonant tar (i vissa sammansättningar) bindesuffixet *-e*: *tide-räkning*, *arve-del*, *jorde-liv*, *nåde-ansökan*, *sorge-arbete*, *familje-grav*, *natte-tid*, *skörde-tröska*, *tjänste-man*. Regionalt (i sydsvenska och västsvenska) förekommer bindesuffixet *-e* oftare, t.ex. *pile-vall*, *spette-kaka*.

b) Ett fåtal ord på konsonant tar (i vissa sammansättningar) bindesuffixet *-a*: *barna-vård*, *föräldra-medverkan*, *åra-tal* (i uttrycket *i åratal*). Sammansättningar med bindesuffixet *-a* har ofta ålderdomlig prägel: *berga-troll*, *fiska-fänge*, *jorda-gods*, *jorda-färd*, *nåda-tid*, *örta-gård*, *fåra-herde*. Regionalt (i sydsvenska) förekommer bindesuffixet *-a* oftare (utan ålderdomlig klang), t.ex. i *åla-gille*, *natta-mat*, *kärringa-snack*.

c) Många ord på *-ium* har som förled normalt formen *-ie*: *stipendie-utdelning, akvarie-fisk*, *oratorie-kör*, *millennie-skifte*, *kompendie-försäljning*. Ämnesbeteckningar är dock normalt oförändrade, t.ex. *natrium-sulfat*, *litium-salt*. Det gäller även t.ex. *atrium-hus*.

d) Marginellt förekommer andra förändringar av förled på konsonant, t.ex. *bilder-bok* (till *bild*), *länder-fördelning* (till *land*), *lant-handel* (så alltid till *land* i betydelsen 'landsbygd'), *mödra-vård* (till *moder*), *musei-föremål* (till *museum*), *rosen-buske* (till *ros*), *fursten-döme* (till *furste*).

[2] I vissa enstaviga förled, som har lång vokal när de används som självständiga ord, förkortas vokalen framför konsonant plus bindesuffix: *köks-*, *skogs-*, *havs-*, *livs-*, *dags-*, *stads-* m.fl. Delvis är det samma substantiv som har förkortad vokal i genitiv efter prepositionen *till*, § 76 not 1.

§ 35. Förled med stamslut som förhindrar bindesuffixet *-s*. Vissa stamslut förhindrar användning av bindesuffixet *-s* både när förledet är sammansatt och när det inte är det.

a) Stamslut på lång vokal: *bryggeri-aktiebolag*, *stortå-nagel*.

Undantag: *tro* (*tros-föreställningar*, *tros-artiklarna*). (Se § 32.)

b) Stamslut på [s], [ʃ], [ç] eller konsonantgrupp där dessa ljud ingår: *hus-bygge*, *page-klippning*, *visp-försäljare*, *kost-cirkel*, *råkost-affär*, *fisk-bil*, *finalmatch-vinnare*.

c) Stamslut på obetonat *-el*, *-en*, *-on*, *-er*: *vinkel-järn*, *vatten-tillgång*, *kärnvapen-motståndare*, *varmvatten-beredare*, *hallon-buske*, *glasögon-bågar*, *skiffer-brott*, *broder-mord*, *förvinter-dag*, *glasfiber-ull*.

Undantag: Enstaka förled som *handels-*, *heders-*, *examens-*, *ålders-*, *faders-*, *broders-*, *moders-*, t.ex. *handels-gödsel*, *heders-uppdrag* (men: *heder-värd*), *examens-arbete*, *åldersgräns* (men: *ålder-man*, *ålder-stigen*), *faders-hjärta*, *broders-kärlek*, *moders-fixering*.[1]

d) Stamslut på *-a* (vare sig *-a* bibehålls eller utbyts mot annan vokal): *massa-ved*, *gatu-kontor*, *krono-kamrer*, *kolgruve-arbetare*.

Om förledet är osammansatt, tar det inte heller *-s* i de fall då *-a* stryks: *hjärt-kirurg*. Om förledet självt är sammansatt och *-a* slopas, kan däremot bindesuffixet förekomma (§ 33: 2b): *glödlamps-fabrik*.

e) Stamslut med betonad stavelse på konsonant i flerstaviga ord (i de flesta fall): *blockad-hot*, *system-man*, *ozon-lager*, *operett-primadonna*, *arkitektur-kris*, *trattkantarell-konserv*.

Undantag är framför allt avledningar med de betonade avledningssuffixen *-(i)tet*, *-(a)tion*, *-ment* som alltid tar *-s* (§ 34: a): *kvalitets-krav*, *moderations-försök*, *departementschef*. Dessutom många ord på *-at*, *-al*, *-ik*, *-in*, *-ong*: *vikariats-ersättning* (men: *referat-uppgift*), *kvartals-hyra* (men: *koral-förspel*), *fabriks-område* (men: *gymnastik-direktör*), *porslinsdocka* (men: *medicin-flaska*), *säsongs-arbete* (men: *kupong-klippare*).

[1] *Fader*, *broder*, *moder* tar inte bindesuffixet *-s* när sammansättningen uttrycker en predikativ relation (§ 27: 1), t.ex. *fader-djur*, *moder-fartyg*, *broder-folk*. Inte heller med efterleden *-lös* och *-mord*: *fader-lös*, *moder-lös*, *fader-mord*, *broder-mord*.

§ 36. Substantivets genus påverkar förledets form. Om förledets stam slutar på *-e* finns en tendens att slopa denna stamslutande vokal, om förledet är utralt, men att bibehålla den (och ofta utvidga den med bindesuffixet *-s*), om förledet är neutralt. Se § 33.

§ 37. Risk för homonymi påverkar förledets form. Möjligen kan valet av en viss förledsform i sammansättningar ibland gynnas av att en alternativ förleds-

form skulle ge homonymi med annat ord. Sådana homonymier uppstår framför allt mellan stammar som är identiska bortsett från att bara den ena har en stamslutande kort vokal eller från att de slutar på var sin korta vokal: *vecka* : *veck*, *skala* : *skal*, *kassa* : *kasse* (: *kass*), *lava* : *lav* (: *lave*), *syra* : *syre*. Man har sålunda antagit att den bibehållna slutvokalen i förled som de följande beror på risken för homonymi. I vissa fall ligger medveten språkvård bakom formvalet.

vecko-slut [jfr: veck-berg]
lava-mark [jfr: lav-mark]
syra-produktion [jfr: syre-produktion]
tanke-paus [jfr: tank-fartyg]
ande-mening [jfr: and-jakt]

Också ord som är homonyma när de används självständigt har ibland fått olika förledsform:

massa-framställning [t.ex. av pappersmassa], mass-framställning [dvs. av stora mängder]
saga-litteraturen [om isländska sagor], sago-litteraturen [t.ex. folk- och barnsagor]
villo-spår [av *villa* 'förvirring'], villa-kvarter [av *villa* 'slags bostadshus']
land-område, land-vinning [mark, terräng], lands-omfattande, lands-kamp [nationen], lant-handel, lant-liv [på landsbygden]
herre-fasoner, herre-folk, herre-lös [när *herre* betyder ungefär 'makthavare'], herr-fasoner, herr-klubb, herr-bastu [när *herre* står i motsättning till *dam*]

Man kan också märka tendenser till betydelsedifferentiering i de fall då ett och samma substantiv uppträder i olika form som förled:

gat-hörn, gat-lykta, gat-smuts, gat-pojke [nedsättande eller om enstaka gata]
gatu-kontor, gatu-liv, gatu-nät [om flera gator]
hjärt-transplantation, hjärt-attack, hjärt-kirurg [*hjärta* i konkret betydelse]
hjärte-vän, hjärte-krossare, hjärte-spalt [*hjärta* i överförd betydelse]
kyrk-tak, kyrk-backe, kyrk-tupp [*kyrka* i konkret betydelse]
kyrko-furste, kyrko-tonart, kyrko-språk [*kyrka* i abstrakt betydelse]

§ 38. Tendens att bibehålla substantivets form oförändrad i funktion som förled. Vissa substantiv kan ha olika förledsform när de ingår i olika sammansättningar eller t.o.m. i ett och samma sammansatta ord (jfr ovan § 35, 37), men det normala är att varje ord alltid har samma form, när det används som förled. Förledsformerna har valts efter principer som varit olika vid olika tider. I dag kan en allmän tendens spåras att bibehålla substantivets form oförändrad, när substantivet står som förled.

Substantiv på obetonat kort *-a* som i dag uppträder som förled med stamslutande *-u*, *-o* och *-e* har fått denna förledsform fixerad i äldre tid. Likaså förefaller det som om slopandet av det stamslutande *-a* har mycket svag produktivitet i dag, dvs. när nya substantiv på *-a* skall tilldelas förledsform. I stället bibehålls substantivets form oförändrad också när det används som förled i sammansättningar (§ 33): *faktura-pärm*, *pizza-bagare*, *flundra-filé*.[1]

Tidigare har det varit vanligare att använda bindesuffixet *-s* också efter förled på *-el*, *-en* etc., om dessa varit sammansatta (jfr § 35), men numera tycks de flestas språkkänsla tala för en sammansättningsform utan bindesuffix i ord som:

varmvatten-beredare [även: varmvattens-beredare]
elmotor-drift

Om efterledet börjar på [s], stavas nya sammansatta ord ibland utan tecken för bindesuffixet:[2]

mervärde-skatt [även efter huvudregeln: mervärdes-skatt]
lastbil-central [även: lastbils-central]

En annan tendens som bara gäller skriften är att särskriva sammansättningar, dvs. förled och efterled skrivs som separata ord, trots att de i uttalet sammanhålls av sammansättningsbetoning (accent 2 med stark bibetoning på efterledet). Särskrivningen är vanlig framför allt i reklamsammanhang. Den förekommer särskilt när efterledet skrivs under förledet på förpackningar, i rubriker o.d. och när versaler används:

APELSIN	UNGDOMS	TURIST
JUICE	KONTO	INFORMATION

Språkvårdare rekommenderar sammanskrivning (och i förekommande fall bindestreck) också i dessa fall. Jfr Egenn. § 22 not 3.

[1] En pågående förändring gäller förled på *-ska* som betecknar språk. För många yngre språkbrukare är former som *svenska-bok*, *svenska-lärare* de enda möjliga i deras eget aktiva språkbruk, medan många äldre enbart har former som *svensk-bok*, *svensk-lärare*.

[2] Troligen finns det nu också eljest en tendens att undvika bindesuffixet *-s* efter sammansatt förled, särskilt om sammansättningen utgör eller ingår i ett egennamn:

luffarschack-förbund [ingår i namnet *Svenska Luffarschackförbundet*]
handboll-klubb [ingår t.ex. i namnet *Huddinge Handbollklubb*]

Syntaktisk funktion § 39

§ 39. Huvudord i nominalfras. Substantivets normala funktion när det står som självständigt ord är att vara huvudord i en nominalfras, t.ex. (*den otäcka*) *hunden* (*i grannens trädgård*).

Nominalfrasen har följande funktioner: subjekt, objekt, egentligt subjekt, egentligt objekt samt bundet (men sällan fritt) predikativ i verbfrasen, rektion (dvs. i prepositions- eller subjunktionsfras, som fungerar som adverbial, attribut eller predikativ), vissa slags attribut, vissa slags adverbial, led i icke satsformad mening. Exempel:

Den otäcka hunden i grannens trädgård skäller alltid när jag kommer hem. [subjekt]
Jag hatar *den otäcka hunden i grannens trädgård*. [objekt]
Det där är bara *den otäcka hunden i grannens trädgård*. [bundet subjektspredikativ]
Jag tittar aldrig åt *den otäcka hunden i grannens trädgård*. [rektion i prepositionsfras (som står som bundet adverbial)]
Som *vakthund* är den förstås förträfflig. [rektion i subjunktionsfras (som står som fritt predikativ)]
Den otäcka hundens matmor ville visst någonting. [possessivattribut]
Karo, *den otäcka hunden i grannens trädgård*, skäller alltid. [appositionellt attribut]
En hund fattigare får hon gärna bli för mig. [måttsbetecknande adverbial]
Din otäcka hund! [vokativfras som icke satsformad mening]

Se vidare Nomfraser § 80–88.

Vissa substantiv som bara förekommer i lexikaliserade uttryck kan därigenom ha en begränsad syntaktisk distribution, t.ex. *glänt*, *faggorna*, som bara förekommer i nominalfras som står som rektion (*på glänt*, *i faggorna*), eller *susen*, som bara förekommer i nominalfras som står som objekt (*göra susen*).

ANM. När substantivet har svagt referentiell betydelse och i obestämd form utan bestämningar står som led i verbfras eller som rektion (eller i vissa fall som subjekt) kan det ifrågasättas om det verkligen utgör (huvudord i) nominalfras: *vara folkpartist*, *spela fiol*, *på försök*. Jfr Nomfraser § 30.

Genus § 40–41

§ 40. Utrum och neutrum (grammatiskt genus). Varje substantiv har ett inneboende grammatiskt genus, utrum eller neutrum. Genus hos substantivet avgör bestämdhetssuffixets form i singularis (§ 65) och kontrollerar dessutom genusböjning i singularis av substantivets attribut samt av sådana predikativ som kongruensböjs med den nominalfras där substantivet är huvudord. Genus hos korrelatet avgör vidare valet mellan de anaforiska pronomenformerna *den* : *det*.[1]

Utrum	Neutrum
saft-en	vin-et
denna saft	detta vin
en stark saft	ett starkt vin
all saft-en	allt vin-et

sådan saft	sådant vin
Leifs saft blev stark	Leifs vin blev starkt

Om substantivstammen är avledd eller sammansatt, avgörs genus av avledningssuffixet eller sammansättningens sistaled:[2]

lagning-en [ty *-ning* är utrum]
bryggeri-et [ty *-eri* är neutrum]

trädörr-en [ty *dörr* är utrum]
trähus-et [ty *hus* är neutrum]

Ungefär tre fjärdedelar av substantiven är utrala (dvs. har genus utrum), resten neutrala (dvs. har genus neutrum). Beräkningen är gjord på tidningsprosa.

Genus hänger nära samman med valet av pluralsuffix, såtillvida som utrala substantiv vanligen tillhör någon av deklinationerna 1–4, medan neutrala vanligen tillhör någon av deklinationerna 5–6.

Genus är en lexikal egenskap hos det enskilda substantivet, dvs. det är inte i någon högre grad kopplat till substantivets struktur eller betydelse.[3] Åtskilliga homonyma substantiv skiljer sig åt i fråga om genus utan att någon systematisk betydelseskillnad kan märkas:

lock-en	lock-et
lag-en	lag-et
boss-en	boss-et
grund-en	grund-et
led-en	led-et
lår-en	lår-et
lägg-en	lägg-et
nöt-en	nöt-et

Dock har den alldeles övervägande delen av substantiv som betecknar levande varelser genus utrum:

flicka, geting, mask, programmerare

Några undantag som har genus neutrum:

alltiallo [även utrum], barn, biträde, bud, geni, helgon, majestät, monster, original, proffs, råd, (skogs)rå, snille, spöke, syskon, troll, vittne

bi, djur, får, fä, föl, höns, kreatur, lamm, lejon, nöt, sto, svin

Personbetecknande neutrer är ofta pejorativa (häribland också djurbeteckningar som ofta används nedsättande om personer):

fnask, fruntimmer, fyllo, luder, mähä, våp, äckel

as, kreatur, kräk, odjur, svin

Det övervägande antalet substantivbildande suffix (§ 19–21) är utrala. Följande suffix är neutrala:

-eri: raseri-et, måleri-et
-gram: hologramm-et, telegramm-et
-skop: teleskop-et, horoskop-et
-tek: bibliotek-et, klippotek-et
-ment/-mang: supplement-et, resonemang-et, engagemang-et

Följande suffix är i en betydelse utrala, i en annan neutrala:[4]

-ande:	ordförande-n, resande-n [om person: utralt]
	åkande-t, pratande-t [eljest: neutralt]
-e:	namne-n [om person: utralt]
	vrede-n, bygge-t [eljest: utralt eller neutralt]
-skap:	landskap-et, grannskap-et [om område: neutralt]
	fiendskap-en, främlingskap-et [eljest: utralt eller neutralt]
-at:	delegat-en, kandidat-en [om person: utralt]
	referat-et, korrelat-et, apparat-en [eljest: neutralt eller utralt]

[1] Eftersom genustillhörigheten ger utslag bara i singularis har substantiv som bara används i pluralis, t.ex. *svear*, *kontanter*, *landamären*, *ordalag*, egentligen inget tydligt genus, även om ett sådant kan tolkas in med hjälp av deklinationstillhörigheten (jfr § 43). Genus kan inte fastställas för substantiv med begränsad användning som *gläntt* (bara i uttrycket *på gläntt*) eller *örlog* (nästan bara i sammansättningar som *örlogsbas*).

Se Pron. § 47, Annex § 5, Flerl. fraser § 10 om icke-kongruensböjt anaforiskt pronomen eller predikativ i satser som: *Grädde* (*det*) *är nyttigt. En ny finansminister* (*det*) *vore inte så dumt. Det är en duktig kvinna*.

[2] I enstaka fall har sammansättningen ett annat genus än efterledet som självständigt ord: *ögonblick-et* men *blick-en* (§ 25).

[3] Smärre betydelsemässigt sammanhållna grupper av substantiv är ofta övervägande antingen utrala eller neutrala. Sålunda är benämningar på inhemska frukter oftast neutrala: *äpplet*, *plommonet*, *bäret* etc. Benämningar på inhemska träd och örter är oftast utrala: *asken*, *björken*, *lönnen*, *granen*, *tallen*, *rosen*, *sippan*, *gullvivan*, *blåklockan*, *vallmon*, *klinten* etc. (men: *trädet*). Siffernamnen (avledda med suffixet *-a* från räkneorden) är utrala, medan namn på bokstäver och toner är neutrala: *a-et*, *b-et*, *f-et* etc. Initialord har antingen (a) genus efter det oförkortade uttrycket: *mc-n* (ty: *motorcykel-n*), *VD-n* (ty: *verkställande direktör-en*), *tv-n* (ty: *television-en*), *bh-n* (ty: *bysthållare-n*), *pm-en* (ty: *promemoria-n*), *SM-et* (ty: *svenska mästerskap-et*), *ag-t* (ty: *automatgevär-et*), (b) genus efter en hyperonym: *lp-n*, *CD-n* (ty: (*grammofon*)*skiva-n*), *pc-n* (ty: *dator-n*), *vg-t* (ty: *betyg-et*), eller (c) neutralt genus som bokstavsnamn: *wc-t*, *pm-et*.

[4] Avledning av verb utan tillägg av suffix ger antingen utrala eller neutrala ord. Utrala ord benämner ofta redskap varmed verbets aktion utföres, medan de neutrala anger själva aktionen (eller resultatet av aktionen, § 18: 2):

sug-en ('redskapet varmed man suger'), hack-en ('hackmaskinen'), fräs-en, frys-en, tork-en, lyft-en, fax-en

sug-et, hack-et (’hackandet’), spring-et, glid-et, ryck-et, lyft-et, fax-et

ANM. Historiskt sett är utrum ett sammanfall av de grammatiska genus maskulinum och femininum. Rester av grammatiskt feminint genus är det när *människan* som korrelat ger det anaforiska pronomenet *hon*, när betydelsen är generisk, eller när *klockan* i tal refereras till med *hon* (Pron. § 37, 36 not 2).

§ 41. Substantiv med vacklande genus. Det normala är att varje substantiv har ett genus. Vissa substantiv har dock vacklande genus. Detta gäller särskilt konkreta dividuativer, t.ex. beteckningar för kemiska ämnen och produkter samt tyger. Men också en lång rad andra ord har vacklande genus.[1] I nedanstående lista ges ingen kommentar, om genus enligt SAOL 1986 är likställda; om det ena genus har företräde, markeras detta med (u) för utrum respektive (n) för neutrum.

Kemiska ämnen o.d. Exempel:

aceton, acetylen, alun, amfetamin, anilin, atropin, bikarbonat, bor, cellofan, cellstoff, cement, etylen, farin, fotogen (u), gelatin, gelé, gips (u), hasch(isch), klorofyll, koffein, kokain, kol [kollektiv betydelse] (n), kolesterol (u), kondens (u), krom, lack, linoleum, mahogny, morfin, nikotin, oktan, ozon, paraffin, plasma, radon, saffran, selen, silikon, stearin, stryknin, suckat, sulfit, terpentin, tran, tusch, uran, vaccin (n), vanadin, vanillin, vaselin

Tyger o.d. Exempel:

flanell (u), kattun, kräpp, latex, lärft, muslin, nylon, poplin (u), rips (u), saffian (u), satäng (u), tyll, vadmal (u)

Övriga. Exempel:

alltiallo, bacon, blänk, bolster, diafragma, djävulskap, dricka, dynt, extraknäck, extrem, fermat (u), fika, -fil ’slags sur mjölk’ (u), finger (n), fotografi ’fotografisk bild’ (n), -franska [i: långfranska, småfranska], godis, harakiri, hektar, hemvist, humle, hysteri, högrev, index (n), intervall, jack ’vägguttag för telefon’, kapitäl (n), karat, kasus, koma, kopek (u) [i uttrycket *inte* {*en/ett*} *kopek* också neutrum], kummin, led [i t.ex.: sammansättningsled, förled, efterled], ludd, malt (n), membran, mjäll, mott, ort [om vikt], paket (n), papp (u), paraply (n), parasoll, plums, prisma, poäng (u) [vid poängberäkning även n], raptus, ritual (u), rubb, selleri, skit (u), slagg (u), släktskap (u), spott, spån, status, stybb, svank (u), söm ’spik’ (n) [kollektivt även u], tack [*Är detta tacken?* respektive *ett varmt tack*], test ’prov’ (n), tjärn (u), trall ’spjälgaller’ (u), trick [kortspelsterm] (n)

I regionalt talspråk har vissa substantiv ett annat genus än i skriftspråket. Exempel där skriftspråket har utrum:

apelsin, aspekt, avi, bakelse, borr, brunn, bur, byk, fingerborg, folie, harts, kart, klor, njure, nubb, näbb, spann ’hink’, spik, sylt, såg, tvål, vers

Exempel där skriftspråket har neutrum:

besman, datum, grus, hekto, kilo, lasarett, lås, mos, nummer, os, renommé, rede, snus, sot, streck, stryk, tjog

[1] Vissa substantiv kan med en lätt betydelseändring ha olika genus utan att dock betydelseskillnaden kan sägas vara systematisk:

borr [neutrum om borrstålet, utrum om hela redskapet eller maskinen]
värme [neutrum som fysikalisk term, i allmänspråket utrum]
individ [neutrum som botanisk och zoologisk term, i allmänspråket utrum]
fotografi [endast utrum om fotografikonsten, antingen utrum eller neutrum om bild]
brons [vanligen neutrum om bronsmedalj, utrum i andra användningar]
facit [utrum eller neutrum om häfte med lösningar, neutrum om lösning, svar]
borst [neutrum 'styvt hår', i kollektiv betydelse även utrum]

Se också § 5: d om portionsbeteckningar.

I uttryck som {*en/ett*} *slags bil*, {*en/ett*} *sorts ben* rättar sig genus hos {*en/ett*} antingen efter det närmaste substantivet eller efter det substantiv som utgör hela nominalfrasens huvudord, se Nomfraser § 50: a. I uttryck som {*en/ett*} *kvarts kilo*, {*en/ett*} *fjärdedels kilo* rättar sig genus antingen efter det närmaste måttsordet *kvarts*, *fjärdedels* etc. (som då är ett substantiv) eller efter det följande substantivet, varvid det närmaste måttsordet ses lexikaliserat som adjektiv (Nomfraser § 50 not 6).

Böjning § 42–77

§ 42. Översikt. Substantivet böjs i numerus (singularis gentemot pluralis), species (obestämd gentemot bestämd form) och kasus (grundkasus gentemot genitiv). Substantivets genus, utrum eller neutrum, påverkar bl.a. valet av bestämdhetssuffix i singularis. Det böjda substantivet har följande morfologiska struktur:

Stam	(Plur.)	(Best. f.)	(Gen.)	
båt				sing. obest. f. grundkasus
båt	ar			plur. obest. f. grundkasus
båt		en		sing. best. f. grundkasus
båt	ar	na		plur. best. f. grundkasus
båt			s	sing. obest. f. genitiv
båt	ar		s	plur. obest. f. genitiv
båt		en	s	sing. best. f. genitiv
båt	ar	na	s	plur. best. f. genitiv

Substantivens numerusböjning § 43–64

§ 43. Översikt. De flesta substantiv böjs i numerus. I singularis tilläggs inget särskilt suffix, men pluralis utmärks i de flesta fall med särskilt suffix. Pluralens semantiska funktion är att ange flertal.

Numerusböjning har framför allt substantiven med individuativ betydelse (§ 3), t.ex. *cykel* : *cyklar*. Substantiv med dividuativ betydelse (§ 3), t.ex. *grädde*, har endast singular form. Vissa måttsord, t.ex. *procent*, saknar numerusböjning. Numerusböjningen tillämpas heller inte vid portionsbeteckningar (§ 5: d). Vissa substantiv saknar av fono- eller morfotaktiska skäl möjligheten att bilda pluralis, men normalt kan då pluralis bildas till en stam med samma betydelse men med en något avvikande struktur, t.ex. *anmälan* : *anmälningar*. Vissa substantiv förekommer endast eller huvudsakligen i pluralis, t.ex. *bannor*, *byxor*. Till dessa hör bl.a. de flesta sammansättningar med *små-* (dvs. suppletiv pluralis av *liten*): *småpojkar*, *småflickor*, *småposter*, *småtimmarna*.

Substantiven ordnas traditionellt i deklinationer efter vilket pluralsuffix de tar. Deklinationstillhörigheten samspelar med genustillhörighet (§ 40–41) och med stammens fonotax. För flertalet substantiv ger sig därför deklinationstillhörigheten (dvs. pluralsuffixet) ur substantivets genus i kombination med stammens fonotaktiska struktur.[1] Här följer en grov översikt över deklinationerna. För en mera detaljerad beskrivning se de följande paragraferna.

1 deklinationen: Pluralsuffix: *-or*. Genus är utrum. Stammen slutar i singularis i de flesta fall på *-a*. Exempel: *gat-or*, *flamm-or*.[2]

2 deklinationen: Pluralsuffix: *-ar*. Genus är utrum. Stammen slutar i de flesta fall på konsonant, lång vokal eller obetonat *-e*. Exempel: *vagn-ar*, *by-ar*, *handsk-ar*.

3 deklinationen: Pluralsuffix: *-er*. Genus är i de flesta fall utrum. Stammen är i många fall flerstavig med betonad slutstavelse. Exempel: *balkong-er*, *manet-er*, *kafé-er*, *aveny-er*, *monarki-er*, *film-er*, *fibr-er*, *städ-er*, *nött-er*.

4 deklinationen: Pluralsuffix: *-r*. Genus är i de flesta fall utrum. Stammen slutar på vokal. Exempel: *ko-r*, *bakelse-r*.

5 deklinationen: Pluralsuffix: *-n*. Genus är neutrum. Stammen slutar på vokal. Exempel: *bi-n*, *märke-n*, *kvitto-n*, *gummi-n*, *hjärta-n*.

6 deklinationen: Pluralsuffix: *-Ø* (dvs. inget suffix). Genus är i de flesta fall neutrum och stammen slutar då på konsonant. Hit hör också alla utrala substantiv på *-are* och *-ande/-ende* samt många på *-er*. Exempel: *hus*, *porträtt*; *målare*, *ordförande*, *order*, *män*.

7 deklinationen: Pluralsuffix: *-s*. Exempel: *dissenter-s*, *trick-s*.

Därutöver finns mindre grupper med annat pluralsuffix. Exempel: *fakt-a*, *ög-on*, *huvud-en*.

Deklinationstillhörigheten för avledda och sammansatta substantiv är normalt densamma som för substantivets avledningssuffix eller sammansättningens sistaled:[3]

skötersk-or [ty *-erska* tar *-or*], lagning-ar [ty *-ning* tar *-ar*], reduktion-er [ty *-tion* tar *-er*], bryggeri-er [ty *-eri* tar *-er*], stadsgat-or [ty *gata* tar *-or*], lastbil-ar [ty *bil* tar *-ar*], vildavästernfilm-er [ty *film* tar *-er*]

En översikt över sambandet mellan deklination (val av pluralsuffix) och substantivstammens genus samt fonotaktiska struktur ges i Schema 2.

	Utrum	Neutrum
Stammen slutar på konsonant:		
Enstavig stam	-ar	-Ø
Flerstavig stam:		
Betonad slutstavelse	-er	-Ø (-er)
Obetonad slutstavelse:		
-er	-ar, -Ø, -er	-Ø (-er)
-el, -en	-ar (-er)	-Ø (-er)
övriga	-ar	-Ø
Stammen slutar på vokal:		
Enstavig stam	-ar (-r)	-n
Flerstavig stam:		
Betonad slutstavelse	-er	-er (-n)
Obetonad slutstavelse:		
-ande/-ende, -are	-Ø	-n
-e	-ar (-r)	-n
-a	-or	-n
övriga	-r (-er, -s)	-n (-s)

SCHEMA 2. Samband mellan deklination och substantivstammens genus och fonotax.

[1] Vissa homonyma substantiv med samma genus tillhör dock olika deklinationer. Utrum: *bal-ar, bal-er*; *bank-ar, bank-er*; *bas-ar, bas-er*; *bok-ar, böck-er*; *byrå-ar, byrå-er*; *fil-ar, fil-er*; *form-ar, form-er*; *gång-ar, gång-er*; *kur-ar, kur-er*; *mask-ar, mask-er*; *not-ar, not-er*; *slav-ar, slav-er*; *vad-ar, vad-er*; *vals-ar, vals-er*; *våg-ar, våg-or*; *regl-ar, regl-er*. Neutrum: *pris-er, pris-Ø*.

[2] I större delen av språkområdet har 1 och 3 deklinationen sammanfallit i ledigt tal: båda deklinationernas ord får pluralsuffixet *-er*: [ər], i Skåne [ɔʁ].

[3] I enstaka fall har sammansättningen ett annat pluralsuffix än sista sammansättningsledet, t.ex. *kofot-ar* (om verktyget vid sidan av det regelbundna *kofött-er*).

ANM. 1. I flera fall läggs pluralsuffixet till singularstammen minus ett fonem eller en stavelse: *gata* : *gator*, *vinge* : *vingar*, *skriptum* : *skripta*, *museum* : *museer*. Det har föreslagits att endast den del av singularformen som också ingår i pluralformen skall betraktas som ordets stam. Stavelserna *-a, -e, -um* blir då närmast att betrakta som singularbildande suffix.

ANM. 2. Ibland brukar 3 och 4 deklinationerna slås ihop till en. Numreringen av deklinationerna är godtycklig. De sex första deklinationerna ges här i traditionell ordning. *S*-pluralis har inte brukat redovisas som en deklination.

Substantivens pluralformer § 44–56

§ 44. 1 deklinationen (*-or*). Substantiv som i skrift tar pluralsuffixet *-or* räknas till första deklinationen. I ledigt tal har pluralsuffixet i större delen av språkområdet ofta uttalsformen *-er*, men det skriftenliga uttalet [ur] eller [ɔr] blir allt vanliga-

re.[1] Nästan alla substantiv av första deklinationen har genus utrum. De utgör i tidningsprosa cirka 8 % av de olika substantiven.

1. Ordtyper

Till första deklinationen hör följande ordtyper:

a) utrala rotmorfem som i singularis slutar på obetonat *-a*

gata : gat-or
veranda : verand-or
pappa : papp-or
vånda : vånd-or

Undantag:

Trots utralt genus och stamslut på *-a* tar följande substantiv normalt inte pluralsuffixet *-or*:[2]

-ar: lusta [sidoform: lust] : lust-ar, ända [sidoform: ände] : änd-ar [i betydelsen 'stuss': ända : änd-or], timma [vanligare sidoform: timme] : timm-ar

-er: historia : histori-er, musa : mus-er, kollega : kolleg-er [också: kolleg-or], materia : materi-er, prisma [utrum eller neutrum] : prism-er [också: prism-or], ärt(a) : ärt-er [individualiserande också: ärt-or]

b) en del andra rotmorfem

våg : våg-or, ros : ros-or, åder [sidoform: ådra] : ådr-or, grej : grejor [vanligare: grejer], toffel [vardaglig sidoform: toffla] : toffl-or, vad : vad-or [vanligare: vad-er], spån [neutrum, utral sidoform: spåna] : spån-or [också: spån-Ø], svan : svan-or [vanligare: svan-ar], has : has-or [också: has-ar], skank : skank-or [också: skank-ar][3]

c) avledda substantiv med följande utrala avledningssuffix: *-a*, *-inna*, *-(er)ska*, *-essa*, *-issa*, *-sla*

svensk-a, mak-a, hus-a, kock-a, hallå-a, gul-a, två-a; beundrar-inna, präst-inna; lyssn-erska, sköt-erska; prins-essa, telefon-issa, diakon-issa; kän-sla

2. Stamförändringar

Det böjda ordets stam kan i vissa fall undergå följande förändringar:

a) En obetonad slutvokal faller framför pluralsuffixet (*gata* : *gat-or*).

b) När stammen (i orden *åder* och *toffel*) slutar på obetonat *-el* eller *-er*, faller *-e-* i pluralis (*åder* : *ådr-or*, *toffel* : *toffl-or*).

3. Tonaccent

Pluralformerna har normalt accent 2 (*våg* : *²vågor*). Flerstaviga stammar med accent 1 i singularis behåller dock accent 1 i pluralis: *¹dahli-or*, *¹kamer-or*, *¹oper-or*, *¹persik-or* (optionellt *²persika*, *²persik-or*). Regionalt förekommer accent 1 i t.ex. *toffl-or* (jfr: sing. *¹toffel*) och *käng-or* (jfr: regionalt sing. *¹känga*).

4. Ord som huvudsakligen förekommer i pluralis

Osammansatta ord:

anor, bannor, blånor, brillor, byxor [också: byxa; regionalt: byx], faggorna [bara best. f.], grejor [också: grejer; numera ofta också i sing.: grej och (regionalt) greja], håvor, inälvor, lumpor, olämpor, paltor, skulor [också: skula], snubbor, sopor [regionalt: sopa 'bedrövlig person'], trallor [spelterm], trosor, åthävor

Sammansatta ord:

småflickor, -krämpor, -smulor, -sysslor [m.fl.; § 43]; pressrosor, tvålflingor; -känslor [faderskänslor m.fl.], -gåvor [förståndsgåvor m.fl.], -strumpor [golfstrumpor m.fl.], -plågor [kolikplågor m.fl.], -trasor [mattrasor m.fl], -syror [ribonukleinsyror m.fl], -massor [stenmassor m.fl.], -sockor [tennissockor m.fl], -kängor [ökenkängor m.fl], -koppor [vattenkoppor m.fl.], -siffror [tittarsiffror m.fl.], -sysslor [innesysslor m.fl.], -vanor [klädvanor m.fl.], -varor [matvaror m.fl.], -ägor [inägor m.fl.]

[1] Många språkbrukare växlar i sitt tal mellan uttalen *-er* och *-or*. Uttalet *-er* har lägre stilvärde och undviks av många i lånord och i ord av skriftspråkskaraktär, dvs. man säger hellre exempelvis *flicker*, *gater*, *kyrker* än exempelvis *viller*, *sebrer*, *galer*, *våder* (av *våda*).

[2] Regionalt förekommer *-a* i stamslut i stället för rikssspråkligt *-e*. Sådana ord har antingen pluralis på *-ar* (*lia* : *li-ar*) eller på *-or* (*backa* : *back-or*, *släda* : *släd-or*; jfr skriftspråkets *lie* : *li-ar*, *backe* : *back-ar*, *släde* : *släd-ar*).

[3] De neutrala *diorama* och *panorama* har optionellt pluralis på *-or*: *dioram-or*, *panoram-or* (också: *diorama-n*, *panorama-n*).

§ 45. 2 deklinationen (*-ar*). Substantiv som tar pluralsuffixet *-ar* räknas till andra deklinationen. Nästan alla substantiv av andra deklinationen har genus utrum. De utgör i tidningsprosa cirka 20 % av de olika substantiven.

1. Ordtyper
Till andra deklinationen hör följande ordtyper:

a) Utrala rotmorfem med följande fonotaktiska stamstrukturer:[1]

De flesta enstaviga som slutar på konsonant:

bil : bil-ar, topp : topp-ar, vägg : vägg-ar, väst : väst-ar

Följande enstaviga som slutar på lång vokal:

bro, by, fru, ho, lo, mo, sjö, sky, slå, så, å, ö
bro : bro-ar, by : by-ar

De flesta flerstaviga på obetonat *-e*:[2]

stolpe : stolp-ar, hare : har-ar, vinge : ving-ar

De flesta flerstaviga på obetonat *-el*, *-en*, *-er*:[3]

cykel : cykl-ar, nyckel : nyckl-ar, artikel : artikl-ar, triangel : triangl-ar

socken : sockn-ar, fröken : frökn-ar, botten : bottn-ar
bäver : bävr-ar, cylinder : cylindr-ar, minister : ministr-ar

De flesta övriga flerstaviga med obetonad slutstavelse som slutar på konsonant:

djävul : djävl-ar, afton : aftn-ar, kaktus : kaktus-ar, mammut : mammut-ar, konung : konung-ar, potatis : potatis-ar

Vissa ord i andra deklinationen har singularform med eller utan obetonat slut-*e*: *grep*(*e*), *drös*(*e*), *handlov*(*e*).

b) En del andra typer av rotmorfem:
Det neutrala *finger* (med utral variant) : *fingr-ar*.

Enstaka utrala substantiv på *-a*:

lusta [med sidoformen *lust*] : lust-ar, timma [med den vanligare sidoformen *timme*] : timm-ar, ända [med sidoformen *ände*] : änd-ar, dolma [med sidoformerna *dolm, dolme*] : dolm-ar, stadga : stadg-ar, socka [med sidoformen *sock*] : sockar [vid sidan av *sockor*]

Enstaka stammar på annan obetonad vokal än *-e* och *-a*:

taxi : taxi-ar, jojo : jojo-ar [också: jojo-r], byrå 'slags möbel' : byrå-ar[4]

c) Avledda substantiv med följande utrala avledningssuffix: *-(l)ing, -(n)ing, -is, -dom, -lek, -e*:

ful-ing, skån-ing, älsk-ling
led-ning, segl-ing, parker-ing
komp-is, feg-is
sjuk-dom, lär-dom
stor-lek, grov-lek
mak-e, ung-e, pack-e

2. Stamförändringar
Stammen kan förändras framför pluralsuffixet under vissa omständigheter:

a) Stamslutande obetonat *-e* faller:[5]

stolpe : stolp-ar, gubbe : gubb-ar

b) I obetonad slutstavelse på *-l, -r, -n* faller vokalen:

nyckel : nyckl-ar, cykel : cykl-ar, djävul : djävl-ar
åker : åkr-ar, moder : mödr-ar, sommar : somr-ar
fröken : frökn-ar, botten : bottn-ar, morgon : morgn-ar, afton : aftn-ar

Undantag: *fjäril-ar, hurril-ar, rännil-ar, äril-ar, vädur-ar* (som dock vanligen har stark bibetoning på *u*).

c) Vokalväxling (omljud) från *o* till *ö* i *moder* : *mödrar*, *dotter* : *döttrar*.

d) Ett litet antal substantiv med pejorativ betydelse har alternativformer i singularis (med eller utan *-er*) och bildar pluralis på stammen utan *-er*:

fnask(er) : fnask-ar, (pojk)vask(er) : (pojk)vask-ar, sjask(er) : sjask-ar, slarv(er) : slarv-ar, larv(er) : larv-ar, tok(er) : tok-ar, fjäsk(er) : fjäsk-ar [SAOL 1986 också: fjäskr-ar], spelevink(er) : spelevink-ar [SAOL 1986 också: spelevinkr-ar]

e) Ortografiskt dubbleras *m* och *n* efter kort betonad vokal framför tecknet för suffixvokalen:

dröm : drömm-ar, stam : stamm-ar
mun : munn-ar

Undantagna är böjningsformer av *-dom*: *ungdom-ar* (som dessutom i finlandssvenskan har långt [u:]).

Å andra sidan enkelskrivs *m* framför *l* och *r* och *n* framför *r* när den mellanliggande vokalen bortfallit i pluralis i ord som:

drummel : druml-ar
hummer : humr-ar
inner : inr-ar

3. Tonaccent

Andra deklinationens pluralformer har normalt accent 2:[6]

vagn-ar, bro-ar
biskop-ar, tallrik-ar
nyckl-ar, somr-ar, morgn-ar
cykl-ar, kabl-ar, stövl-ar, tigr-ar, frökn-ar, sockn-ar

Om singularformen har accent 1 trots att den är tvåstavig och slutar på annan obetonad stavelse än *-el*, *-er*, *-en* eller om den är flerstavig med inledande obetonad(e) stavelse(r), bibehålls dock oftast accent 1 i pluralis:

fegis-ar, potatis-ar [vissa språkbrukare har dock accent 2 i både singularis och pluralis av detta ord], fänrik-ar, kaktus-ar, mammut-ar, koffert-ar
artikl-ar, persedl-ar, katedr-ar, ministr-ar

4. Ord som förekommer huvudsakligen i pluralis

Osammansatta ord:

fjättrar, grevar 'fettklumpar', kalsingar [vardagligt], pengar 'kapital', stadgar 'statuter', stålar [vardagligt], svear, vägnar

Sammansatta ord:

småanmärkningar, -byar, -grabbar, -knattar, -pojkar, -skvättar, -slantar, -systrar, -timmarna [bara best. f.], -ungar, -öar [m.fl.; § 43]; apostlahästar, blodspenningar, bopålar, dödsryckningar, grytbitar, hallonbåtar, hemknutar, hårdhandskarna [nästan bara best. f.], korkskruvslockar, korpgluggar, kringel(i)krokar, livsandar, ätpinnar, ögonpåsar; -dagar [sötebrödsdagar m.fl.], -delar [mjukdelar m.fl.], -droppar [ögondroppar m.fl.], -finnar [tonårsfinnar m.fl.], -ford-

ringar [inträdesfordringar m.fl.], -förhandlingar [fredsförhandlingar m.fl.], -föräldrar [farföräldrar m.fl.], -handlingar [färdhandlingar m.fl.], -kretsar [fackkretsar m.fl.], -lagar [passlagar m.fl.], -nycklar [majnycklar m.fl.], -stövlar [sjumilastövlar m.fl.], -tankar [giftastankar m.fl.], -tillgångar [nationaltillgångar m.fl.], -tårar [krokodiltårar m.fl.], -verkningar [följdverkningar m.fl.], -vägar [andningsvägar m.fl.], -värkar [eftervärkar m.fl.]

[1] Substantiv som tar pluralsuffixet *-er* (3 deklinationen) är också oftast utrala samt har en fonotaktisk stamstruktur som sammanfaller med den som gäller för andra deklinationens substantiv. Åtskilliga homonyma substantiv skiljer sig (utom till betydelsen) åt endast i fråga om pluralform. Exempel:

bal, bank, bas, bok, cykel, fil, form, gång, kult, kur, malm, mask, not, skänk, vals

[2] Utrala substantiv på *-are* och *-ande* saknar suffix i pluralis (§ 51):

två målare-Ø, två hammare-Ø
två studerande-Ø, alla ordförande-Ø

Optionellt förekommer dock pluralformerna *kamr-ar* (huvudsakligen om riksdagens och hjärtats kamrar) samt de mera sällsynta *källr-ar*, *hamr-ar*, *stackr-ar*.

Vissa stammar på obetonat *-e* tar pluralsuffixet *-r* (§ 49):

vikarie-r, linje-r, fiende-r, frände-r, same-r, bönde-r

[3] Vissa stammar med obetonad slutstavelse på *-el*, *-en*, *-er* tar pluralsuffixet *-er* (§ 46):

fabl-er, sägn-er, fibr-er, variabl-er

Vissa stammar med obetonad slutstavelse på *-er* saknar suffix i pluralis (§ 51):

order-Ø, allergiker-Ø, indier-Ø, fäder-Ø

[4] Det neutrala *stall* har normalt pluralen *stall-Ø* men också *stall-ar*. Pluralformen *fjäll-ar* till det neutrala *fjäll* är föråldrad.

[5] Vokalbortfallet gäller endast obetonat kort *-e*, jfr: *jojo-ar*, *byrå-ar*, *taxi-ar*, *teve-ar*. Ett undantag är det ålderdomliga *todd-ar* (till *toddy*). Pluralerna *timm-ar*, *lust-ar*, *dolm-ar* är bildade på *timme* resp. *lust* resp. *dolm*, inte på de alternativa stammarna *timma*, *lusta*, *dolma*.

[6] Ett antal ord som *pengar*, *pojkar* (optionellt) har accent 1. Regionalt (sydsvenskt) har ord på *-el*, *-en*, *-er* med accent 1 i singularis optionellt också i pluralis denna accent: *[1]cykl-ar*, *[1]tigr-ar*, *[1]frökn-ar*.

§ 46. 3 deklinationen (*-er*): ordtyper. Substantiv som tar pluralsuffixet *-er* räknas till tredje deklinationen. Flertalet av den tredje deklinationens substantiv har genus utrum. Denna deklination är den mest omfattande. Av de olika substantiven i tidningsprosa utgörs cirka 30 % av ord som i pluralis tar suffixet *-er*.

Tredje deklinationens rotmorfem är av följande typer:

1. Många utrala rotmorfem:

a) Flerstaviga med betoning på sista stavelsen (som då slutar på konsonant eller lång vokal):

batalj-er, station-er, linjal-er, kanin-er
ridå-er, bistro-er, sorti-er

Här återfinns också en del flerstaviga rotmorfem med sammansättningsbetoning (med stark bibetoning på sista stavelsen, jfr § 17: d), t.ex.:

följetong-er, idrott-er, pilgrim-er, bojkott-er, infinitiv-er, löjtnant-er

b) Många enstaviga som slutar på konsonant:

kraft-er, vals-er, film-er, fest-er, rad-er, tejp-er

Utrala ord av struktur som i (b) återfinns också i andra deklinationen (§ 45).

c) Några få utrala enstaviga ord som slutar på lång vokal:

kö-er, vy-er, fe-er, gnu-er

d) Några utrala ord på obetonat *-el*, *-er*, *-en* (alla med accent 1), t.ex.:

cykl-er 'kretslopp', djungl-er, fabl-er, floskl-er, forml-er, muskl-er, möbl-er, regl-er, rubl-er, skrupl-er, sportl-er
fibr-er, negr-er, kadr-er [äv. kadr-ar], montr-er [äv. montr-ar]
sägn-er
parabl-er, inkunabl-er, hyperbl-er, variabl-er, vokabl-er, tuberkl-er, ranunkl-er [äv. ranunkl-ar], manövr-er [äv. manövr-ar], kalibr-er [äv. kalibr-ar], psykiatr-er
kansler-er [Stammens *e* bevaras i pluralis och får där ordets huvudbetoning.]

Utrala ord av struktur som i (d) återfinns annars framför allt i andra deklinationen (§ 45).

e) En del utrala ord med mer eller mindre bevarad lånordskaraktär och i vissa fall stamförändring i pluralis:

konsul-er, faraon-er [sing. farao], efor-er [sing. eforus], dekan-er [sing. dekanus, också: dekan] [alla med stark betoning på stammens sista stavelse framför pluralsuffixet]
jury-er, kuli-er, kolibri-er, ponny-er
impressari-er [sing. -ario]
drakm-er [sing. drakma], plasm-er [sing. plasma], prism-er [äv. prism-or; sing. prisma], histori-er [sing. historia], kolleg-er [äv. kolleg-or; sing. kollega], mus-er [sing. musa]

2. Vissa neutrala rotmorfem:

a) Flerstaviga på betonad slutvokal (bl.a. avledningar med *-eri*):

bryggeri-er, måleri-er, bedrägeri-er
relä-er, kafé-er, parti-er, palä-er

b) Flerstaviga på *-ium*, *-eum* (där *-um* faller framför pluralsuffixet):[1]

falsari-er, auditori-er, symposi-er
muse-er, jubile-er, lyce-er

c) Enstaviga sortbeteckningar som annars också används med dividuativ betydelse (§ 5):

te-er, tyg-er, gift-er, garn-er, vin-er, salt-er, gryn-er, frö-er

d) En del andra neutrala ord, t.ex.:

pris-er [med annan betydelse: pris-Ø], prov-er [med annan betydelse: prov-Ø], dram-er [sing.: drama], orakl-er [också: orakel-Ø], sekl-er [också: sekel-Ø], mirakl-er [också mirakel-Ø], plektr-er [sing. plekter, plektrum eller plektron], majestät-er, hormon-er [också: hormon-Ø], scenari-er [sing. -ario]

3. Avledda substantiv med följande avledningssuffix:

a) Alla utrala avledningssuffix som leder till avledningar med huvudbetoningen på sista stavelsen, t.ex. *-ad*, *-an*, *-and/-end*, *-ans/-ens*, *-ant/-ent*, *-at*, *-ion*, *-is*, *-ör*, *-itet*, *-ism*, *-ist*, *-log*, *-sof*, *-fil*:

blockad-er, afrikan-er, doktorand-er, dividend-er, leverans-er, divergens-er, auskultant-er, student-er, adressat-er, demonstration-er, demonstratris-er, instruktör-er, modernitet-er, cynism-er, cyklist-er, filolog-er, filosof-er, bibliofil-er

b) Det neutrala suffixet *-eri* som också ger slutbetoning:[2]

bryggeri-er, fjanteri-er

c) Det utrala suffixet *-or* (med varianter). I pluralis flyttas huvudbetoningen till avledningssuffixet:

mo[1]tor-er, kopia-[1]tor-er

d) Avledningssuffixen *-het* och det utrala *-skap* samt de icke längre produktiva avledningssuffixen *-nad*, *-d* (*-t/-dd*):

nyhet-er, dumhet-er
kunskap-er, dårskap-er
bulnad-er, kostnad-er
växt-er, tyngd-er, färd-er, längd-er, bygd-er, mängd-er, nämnd-er, bredd-er, vidd-er, höjd-er, hälft-er, makt-er, utgift-er, fart-er, upptäckt-er, utflykt-er, utsikt-er, åsikt-er, insikt-er

[1] Även vissa neutra på *-um* kan ta pluralsuffixet *-er* vid sidan av *-Ø* eller *-a*:

monstr-er/monstrum-Ø/monster-Ø [sing. monstrum eller monster], centrum-Ø/centr-er/centr-a [sing. centrum], spektrum-Ø/spektr-er/spektr-a [sing. spektrum]
maskulin-er/maskulin-a, feminin-er/feminin-a, neutr-er/neutr-a

[2] Det neutrala suffixet *-mang* tar i vissa ord och särskilt i ålderdomligt språk *-er*:

agremang-er, resonemang-er, arrangemang-er

§ 47. 3 deklinationen (*-er*): stamförändringar, betoningsomkastning och tonaccent. Substantiven av tredje deklinationen kan genomgå stamförändringar framför pluralsuffixet, och de kan få betoningen omkastad. I vissa ord har pluralformen accent 1 (liksom singularformen), i andra ord medför pluralsuffixet accent 2.

1. Stamförändringar

a) Vokalväxling (omljud) har:

a : ä

städ-er, bokstäv-er, spänn-er 'hinkar' [också: spann-ar], änd-er, bränd-er, länd-er 'territorium', 'nation' [också: land-Ø], nätt-er, ränd-er, sträng-er, händ-er, täng-er, mäst-er [regionalt; normalt: ²mast-er]

å : ä

ständ-er [vanligen: stånd-Ø], stäng-er, späng-er [vanligen: spång-ar], täng-er, följetäng-er [skämtsamt till sing. följetong; vanligen: följetong-er]

o : ö

ledamöt-er, sön-er, böt-er [oftast i plur.], böck-er, fött-er, rött-er, fotnött-er [skämtsamt till sing. fotnot; vanligen: fotnot-er]

b) Förlängning av slutkonsonanten (förkortning av den föregående vokalen) har:

gett-er, gnett-er, nött-er, böck-er, fött-er, rött-er, fotnött-er

c) Inskott av konsonant framför suffixet har *farao* : *faraon-er*.

d) Strykning av slutstavelse har ord på obetonat *-um*, *-us*, *-a* samt orden *impressario*, *dominion*, *synops*(*is*), *amaryllis* (optionellt):

decenni-er, herbari-er, stadi-er, centr-er, passiv-er [sing. också: passiv]
efor-er, dekan-er [sing. också: dekan], gladiol-er
dram-er, mus-er, drakm-er, histori-er, plasm-er [också: plasma-n], prism-er [också: prism-or]
impressari-er, domini-er, synops-er, amaryll-er

I pluralformen av *heros* (med sidoformen *hero*) faller *-s*: *hero-er*.

e) Strykning av den obetonade vokalen har ord på *-el*, *-er*, *-en*:

orakl-er, möbl-er
fibr-er, psykiatr-er
sägn-er

f) Ortografiskt dubbelskrivs *n* eller *m* efter kort betonad vokal framför pluralsuffixet:

vänn-er, svenn-er
madamm-er

g) Ord vilkas singularform i skrift slutar med den stumma bokstaven *-e* får i pluralis tillägg av bokstaven *-r* trots att pluralsuffixet fonetiskt sett är *-er*. Bokstaven *e* är alltså stum i singularis men inte i pluralis:

juice : juic-er, vaudeville : vaudevill-er, robe : rob-er, entente : entent-er, faute : faut-er, gage : gag-er

2. Betoningsomkastning

Förflyttning av betoningen från stammens första stavelse till dess sista har *byrå* 'avdelning av ämbetsverk', *kansler*, *konsul*, *farao*, *eforus*, *heros* samt ord på obetonat *-or*:

byr[1]åer [till: [1]byrå eller [2]byrå], kans[1]ler-er [till: [1]kansler], kon[1]sul-er [till: [2]konsul], fara[1]on-er [till: [2]farao], e[1]for-er [till: [1]eforus], he[1]ro-er [till: [1]heros], mo[1]tor-er [till: [2]motor], profes[1]sor-er [till: pro[2]fessor], koli[1]brier [oftast så; till: [1]kolibri]

Också:

[1]alkali/al[1]kali : al[1]kali-er

3. Tonaccent i pluralformen

a) Accent 1

Flerstaviga ord med accent 1 i singularis har samma accent i pluralis:

stadium : stadi-er
möbel : möbl-er, fiber : fibr-er
station : station-er, manöver : manövr-er

Också enstaviga stammar med omljud och/eller konsonantförlängning behåller accent 1 i pluralis (undantag: *son*):

get : gett-er, nöt : nött-er
stad : städ-er, bot : böt-er
rot : rött-er, bok : böck-er
son : [2]sön-er

Enstaviga stammar som betecknar folkslag behåller likaså accent 1 i pluralis:

est-er, britt-er, grek-er, got-er, kurd-er

Dessutom har vissa andra enstaviga stammar (ofta med lärd karaktär) accent 1 i pluralis:

jon-er, tsar-er, spor-er, dram-er, nerv-er, gnom-er, term-er, spasm-er, faun-er, bomb-er

En grupp av pluraler, oftast med kollektiv betydelse, har likaledes i de flesta språkbrukares tal accent 1:

kläd-er, bräd-er, grej-er, grill-er, nipp-er, dyn-er, klitt-er, lat-er, alg-er

b) Accent 2

I andra fall än de ovan nämnda har pluralformer på *-er* accent 2, även om också här

regionalt och individuellt accent 1 kan förekomma vid olika stammar i varierande utsträckning. Accent 2 torde vara enda möjligheten vid exempelvis följande stammar:

vänn-er, dikt-er, pjäs-er, fest-er, fil-er, gäst-er, gest-er, film-er, form-er, bild-er, färg-er, gång-er, klass-er, bar-er, bank-er, gräns-er, kant-er, frukt-er, art-er, doft-er, last-er, makt-er, kraft-er, katt-er, plats-er, sort-er, röst-er, sats-er, tes-er, text-er, vakt-er, sås-er, sång-er, tant-er, tur-er, tyngd-er, vikt-er, vinst-er, växt-er

Vid exempelvis följande stammar torde det emellertid råda vacklan mellan accent 1 och 2:

sak-er, rad-er, grad-er, schism-er, dogm-er, rytm-er, clown-er, grac-er, alp-er, myt-er, nyck-er, paus-er, kund-er, sfär-er

§ 48. 3 deklinationen (*-er*): ord som förekommer endast eller mest i pluralis. Huvudsakligen eller enbart i pluralis förekommer följande ord av den tredje deklinationen:

a) Vissa osammansatta ord samt vissa sammansatta vilkas efterled inte används som självständigt ord:

accessoarer, akajer, alemanner, alger, animalier, annaler, antecedentier, arkivalier, auspicier, basidier, bataver, bronker, böter, cerealier, choser, dubier, endorfiner, environger, exkrementer, expenser, fatalier, fekalier, floskler, franker, fukter, funder, genitalier, gotter, gracer/gratier, griller, hemorrojder, hävder, imponderabilier, insignier, kalsonger, klitter, kläder, konsorter, kontanter, korser, langobarder, later, legymer, ligurer, makaroner, mamelucker, mammalier, maner, maroniter, marter, memoarer, mobilier, multer, musikalier, naturalier, nipper, normanner, noter, pantalonger, pekunier, penater, penséer, personalier, polisonger, preliminärer, regalier, repressalier, restantier, räkenskaper, ränker, saturnalier, skrofler, skrupler, specerier, sportler, steroider, stimulantier, subsidier, termer [om romerskt bad], textilier, tidender, umgälder, utensilier, utskylder, vegetabilier, vermiceller, viktualier

b) Vissa sammansatta ord:

småbutiker, -detaljer, -fabriker, -förseelser, -grupper, -klasser, -lägenheter, -lögner, -orter, -partier, -reparationer, -rätter, -skulder, -stunder, -stölder, -utgifter [m.fl.; § 43]

bokslutsdispositioner, dagsaktualiteter, dagshändelser, eldbokstäver, feberfantasier, fortkomstledamöter, gatuoroligheter, hemlandstoner, hjältedater, kalvfrikadeller, levnadsomkostnader, levnadsomständigheter, livsförnödenheter, mästartakter, pappersmeriter, reseffekter, samvetsbetänkligheter, skumraskmetoder, stadsprivilegier, starkdrycker, statsfinanser, tideböcker, tusenbröder, tår(e)floder, vampyrtänder, vargatider

-avgaser [bilavgaser m.fl.], -bestämmelser [detaljbestämmelser m.fl.], -betingelser [levnadsbetingelser m.fl.], -dimensioner [jättedimensioner m.fl.], -effekter

[thrillereffekter m.fl.], -egenskaper [ledaregenskaper m.fl.], -fasoner [knoddfasoner m.fl.], -fibrer [cellulosafibrer m.fl.], -färger [höstfärger m.fl.], -förberedelser [julförberedelser m.fl.], -föreskrifter [detaljföreskrifter m.fl.], -fötter [kråkfötter m.fl.], -grader [blidgrader m.fl.], -grejer [målargrejer m.fl.], -inkomster [exportinkomster m.fl.], -konster [häxkonster m.fl.], -kostnader [avvecklingskostnader m.fl.], -krafter [stridskrafter m.fl.], -kravaller [gatukravaller m.fl.], -kunskaper [elementarkunskaper m.fl.], -marker [bärmarker m.fl.], -muskler [armmuskler m.fl.], -möbler [utemöbler m.fl.], -nyheter [dagsnyheter m.fl.], -planer [giftermålsplaner m.fl.], -priser [jordbrukspriser m.fl.], -rester [köttrester m.fl.], -restriktioner [importrestriktioner m.fl.], -resurser [kraftresurser m.fl.], -rättigheter [köpingsrättigheter m.fl.], -saker [grönsaker m.fl.], -studier [språkstudier m.fl.], -subventioner [räntesubventioner m.fl.], -svårigheter [issvårigheter m.fl.], -trupper [linjetrupper m.fl.], -utgifter [hushållsutgifter m.fl.], -utsikter [väderutsikter m.fl.], -ärter [kokärter m.fl.]

§ 49. 4 deklinationen (*-r*). Substantiv som tar pluralsuffixet *-r* räknas till fjärde deklinationen. Till fjärde deklinationen hör framför allt utrala substantiv. Deklinationen är inte så omfattande: i tidningsprosa utgör den cirka 2 % av de olika substantiven.

1. Ordtyper

Till fjärde deklinationen hör utrala rotmorfem med följande fonotaktiska struktur:

a) Ett litet antal enstaviga stammar som slutar på lång vokal:[1]

klo-r, ko-r, sko-r, -bo-r [t.ex. i *västeråsbo-r, sambo-r*], tå-r, vrå-r, (fäst)mö-r, rå-r, -slå-r [i sammansättningen *tvär-slå*; också *tvärslå-ar*]

b) Vissa stammar som slutar på obetonat *-e*, framför allt sådana på *-ie*, *-je*:

linje-r, pinje-r, kastanje-r [sing. också: kastanj], kanalje-r [sing. också: kanalj], aktie-r, furie-r, orgie-r, prärie-r, radie-r
genre-r, same-r, agave-r, oboe-r
fiende-r, frände-r, bönde-r

c) Några stammar på annan obetonad vokal, framför allt på *-u*, *-o*:[2]

hustru-r, farstu-r, bastu-r, känguru-r, jungfru-r, skridsko-r, vallmo-r, studio-r, dynamo-r, expo-r, radio-r, duo-r, trio-r, jojo-r [också: jojo-ar]

Till fjärde deklinationen hör också avledda ord med de utrala avledningssuffixen *-else*, *-arie*:[3]

betingelse-r, rörelse-r, bakelse-r; bibliotekarie-r, kommissarie-r

2. Stamförändring och betoningsomkastning

Vokalväxling (omljud) har *bonde* : *bönder*.

Betoningsomkastning föreligger i böjningen av ordet *oboe* (med de alternativa uttalen [²o:bɔə] och [o¹bo:] som vanligen får betoning på andra stavelsen i pluralis: [o¹bo:ər].

3. Tonaccent

I vissa fall ändras tonaccenten i pluralformen. Trots accent 2 i singularis tar sålunda *frände*, *same*, *bonde* accent 1 i pluralis. Annars ändrar tillägg av pluralsuffixet *-r* inte tonaccenten:

²frände : ¹fränder, ²same : ¹samer, ²bonde : ¹bönder [jfr: ¹linje : ¹linjer, ²hustru : ²hustrur]

4. Ord som huvudsakligen förekommer i pluralis

blår, hampblår, gamladar/gamledar, -skor [t.ex. fotbollsskor]

[1] I ledigt tal uttalas *dag* ofta [dɑ:] och får då i pluralis formen [dɑ:r].

[2] *R*-pluraler vid ord av typen (1c) rekommenderas av språkvårdare. Särskilt i talspråk förekommer därutöver diverse pluraler på ord på obetonat *-o*, t.ex. *radio-ar*, *studio-s* (jfr § 52). SAOL 1986 anger *radioapparater* som den vanliga ersättningspluralen för *radio*.

Hit kan också föras typen *lustar* (sing. *lusta*), *stadgar* (sing. *stadga*). Jfr § 45: 1b.

[3] *Fängelse* och regionalt *bakelse* har genus neutrum.

ANM. 1. Pluralformerna på *-r* ovan under (1b) kan fattas i analogi med *gat-or*, *stolp-ar*, dvs. så att stammens *-e-* har fallit framför pluralsuffixet *-er*: *linj-er*, *fiend-er*, *bakels-er*.

ANM. 2. Etymologiskt sett är *hustru*, *farstu*, *bastu*, *jungfru*, *vallmo*, *skridsko* sammansättningar, men orden uttalas av flertalet språkbrukare numera utan stark bibetoning på senare ledet. Orden har också i övrigt fonetiskt och semantiskt utvecklats så att sambandet med de ursprungligen ingående enkla orden är svårgenomskinligt.

§ 50. 5 deklinationen (*-n*). Substantiv som tar pluralsuffixet *-n* räknas till femte deklinationen. Till deklinationen hör framför allt neutrala substantiv. I tidningsprosa utgör substantiv av femte deklinationen cirka 4 % av de olika substantiven.[1]

1. Ordtyper

a) Neutrala rotmorfem som slutar på obetonad vokal:

märke-n, ämbete-n, ankare-n, meddelande-n
hjärta-n, komma-n, delta-n
kvitto-n, piano-n, porto-n
kolli-n, gummi-n
rally-n, pentry-n
impromptu-n

Avvikande pluralformer är *ögo-n* (till *öga*), *öro-n* (till *öra*), se § 53.

b) Neutrala enstaviga rotmorfem som slutar på lång vokal:[2]

bo-n, sto-n
strå-n, rå-n
bi-n, skri-n
fly-n

fä-n, knä-n
frö-n, spö-n

Till femte deklinationen hör dessutom några flerstaviga ord som slutar på lång vokal, en ordtyp som annars tillhör tredje deklinationen (§ 46):

tabu-n, etui-n [också: etui-er]

c) Avledda substantiv med ett av de neutrala avledningssuffixen *-ande/-ende*, *-e*, *-sle*:[3]

yttrande-n, medvetande-n, beteende-n; bete-n, bygge-n, fiske-n, hänge-n, mete-n, möte-n; hängsle-n, bindsle-n

Däremot tar *-else* pluralsuffixet *-r* också i de få ord där det är neutralt (§ 49), t.ex. i *fängelse-r*.

d) Ordet *huvud* har i pluralis alternativformen *huvud-en* vid sidan av den regelbundna formen *huvud-Ø* (§ 51). (Jfr också § 53 not 2.)

2. Ord av femte deklinationen som förekommer huvudsakligen i pluralis:

hängslen, jämlikhetssträvanden, lakritssnören, landamären, levnadsminnen, löjtnantshjärtan, massavskedanden, sakören, småstycken, vägförhållanden, äggviteämnen

[1] I syd- och västsvenskt regionalt språk väljs ofta *-Ø* i stället för *-n*: *Har du några frimärke? Regnet stod som spö i backen*. Eljest: *frimärken*, *spön*. Detta gäller särskilt orden på *-ande/-ende*: *Det har kommit två nya meddelande. Vill du uträtta ett par ärende åt mig?* Eljest: *meddelanden*, *ärenden*. Sådana böjningsformer förekommer undantagsvis också i skrift.

[2] I tal uttalas *träd*, *blad* m.fl. ibland [trɛː, blɑː] (dvs. utan den stamslutande konsonanten) och ordens pluralform blir då regelbundet [trɛːn, blɑːn]. Bokstavsnamn har alternativt Ø-pluralis: *a-n* eller *a-Ø*.

[3] Vissa språkbrukare använder ibland *-n* också efter utralt *-ande/-ende*, t.ex. *fem studerande-n*. Språkvårdare rekommenderar här Ø-pluralis: *fem studerande-Ø* (§ 51).

§ 51. 6 deklinationen (pluralis utan pluralsuffix). Substantiv som saknar synligt eller hörbart pluralsuffix hör till sjätte deklinationen. De flesta har genus neutrum. I tidningsprosa utgör deklinationens substantiv drygt 20 % av de olika substantiven.

1. Ordtyper

a) Neutrala rotmorfem som slutar på konsonant:[1]

träd-Ø, ägg-Ø, recept-Ø, program-Ø
foder-Ø, hinder-Ø, papper-Ø, register-Ø
tecken-Ø, vapen-Ø, bäcken-Ø, syskon-Ø, lejon-Ø, lexikon-Ø, pronomen-Ø
huvud-Ø [också *-en* enligt § 50: 1d; jfr § 53 not 2], plenum-Ø, epos-Ø, tempus-Ø
tvivel-Ø, tempel-Ø, exempel-Ø, kapitel-Ø

Undantag utgör vissa neutrala substantiv på konsonant som böjs på annat sätt:

-er: muse-er m.fl, tyg-er m.fl., pris-er m.fl. [§ 46: 2b–d]
-ar: fingr-ar, [optionellt] stall-ar [§ 45: 1]
-s: [optionellt] trick-s m.fl. [§ 52]

b) Vissa utrala rotmorfem på *-er*:

order-Ø, terrier-Ø, partner-Ø
fäder-Ø [sing. fa(de)r], bröder-Ø [sing. bro(de)r]

Substantivstammar på *-er* tar annars *-ar* (*tigr-ar*, *åkr-ar*) eller *-er* (*fibr-er*, *negr-er*).

c) Följande enstaviga utrala rotmorfem:

lus : löss, mus : möss, gås : gäss, man : män

d) Enstaka andra rotmorfem:

(en) gisslan : (två) gisslan, (en) cyklamen : (två) cyklamen

Om måttsord och kortspelstermer m.fl. utan pluralsuffix se § 11, § 54. Om portionsbeteckningar se § 5: d.[2]

e) Avledda substantiv med de neutrala avledningssuffixen *-ment/-mang*, *-skop*, *-gram*, *-tek*, *-at*, *-skap* samt de utrala *-are*,[3] *-ande*,[4] *-(ik)er*[5]:

departement-Ø, engagemang-Ø; teleskop-Ø; telegram-Ø; fonotek-Ø; lektorat-Ø, citat-Ø; grevskap-Ø

målare-Ø, åskådare-Ø, schweizare-Ø, gräsklippare-Ø; studerande-Ø, kärande-Ø; akademiker-Ø, belgier-Ø

2. Stamförändringar:

a) Vokalväxling (omljud) får följande ord i pluralis:

fader : fäder, broder : bröder
lus : löss, mus : möss, gås : gäss, man : män

b) Förlängning av slutkonsonant (och förkortning av betonad vokal) får följande ord i pluralis:

lus : löss, mus : möss, gås : gäss[6]

3. Tonaccent
Accent 1 i stället för accent 2 får i pluralis följande ord:[7]

[2]fader : [1]fäder, [2]broder : [1]bröder

4. Ord som huvudsakligen förekommer i pluralis:

arbetstagen [endast i best. f.], helsyskon, livsmedel [oftast plur.], ordalag, småarum, småsyskon [jfr § 64], ynglingaår

[1] Hit hör också sådana ord där stammen i tal slutar på konsonant trots att den i skrift slutar med tecken för vokal: *garage-Ø*, *reportage-Ø*, *gage-Ø* (även *gag-er*), *game-Ø*.

[2] Endast i pluralis obestämd form efter antalsbetecknande attribut förkommer *man* och (kritiserat av vissa språkbrukare) *personal*:

Hur många *man* arbetar det här?
Nu får vi klara oss med bara sex *personal*.

[3] Hit hör även utrala ord på *-are* utan tydlig avledningskaraktär, t.ex. *pelare, källare*. Alternativa pluraler på *-ar*: *kamr-ar* (till *kammare*), *källr-ar* (till *källare*), *hamr-ar* (till *hammare*). Som de utrala på *-are* böjs också de neutrala *altare, ankare*.

[4] Några utrala avledningar på *-ende* finns inte. Det icke avledda *fiende* tar pluralsuffixet *-r* (§ 49). Vissa språkbrukare använder vid utrala stammar på *-ande* pluralsuffixet *-n* (som vid neutrala). Språkvårdare rekommenderar pluralis utan suffix vid de utrala: *fem studerande-Ø*.

[5] Hit hör alla avledningar på *-iker* samt bl.a. beteckningar på folkslag och liknande:

allergiker-Ø, akademiker-Ø
indier-Ø, egypter-Ø, perser-Ø, belgier-Ø

[6] *Gås* [gɔːs] : *gäss* [jɛs:] har också växling i begynnelsekonsonanten.

[7] Pluralen är alltid tvåstavig, fastän singularformen numera i icke-formellt språk vanligen är enstavig: *far* : *fäder*, *bror* : *bröder*, *morfar* : *morfäder*, *farbror* : *farbröder*.

§ 52. 7 deklinationen (*-s*). Åtskilliga substantiv har en olika stark benägenhet att ta pluralsuffixet *-s*. Det gäller väsentligen inlånade utrala substantiv som ännu har en främmande prägel genom sin betydelse eller genom sin fonotaktiska form (dock utan att fonotaktiskt höra hemma i gruppen av flerstaviga lånord med betoning på sista stamstavelsen). Bruket av *-s* har i de flesta fall en relativt osvensk prägel, och det förekommer därför mer än eljest i texter och sammanhang där främmandespråkliga inslag är eller anses vara funktionella. I tidningsprosa utgör dessa ord mindre än 1 % av alla olika substantiv.

Exempel på substantiv som ofta tar pluralsuffixet *-s*:[1]

happening-s, hit-s, evergreen-s, musical-s [betoning på första stavelsen; med betoning på senare stavelse: musikal-er], negro spiritual-s, broiler-s, walkie-talkie-s, dummie-s, fan-s, mod-s, gag-s, slogan-s

I vissa fall har *-s* blivit produktivt inom svenskan, så att det lagts till andra ord än dem som i det långivande eller det förmedlande språket har pluralsuffixet *-s*:

schlager-s [vanligen: schlager-Ø]
streber-s [vanligen: strebr-ar]
gubb-s, kvinn-s [skämtsamt för: gubb-ar, kvinn-or]

Frekventa lånord som används om icke-främmande företeelser och som stannat kvar i språket får efterhand ofta annat pluralsuffix i stället för eller vid sidan av *-s*. Här följer några faktorer som gynnar bibehållande av *-s*:

a) Det främmande ordet har en stamstruktur som inte utan vidare medger pluralböjning enligt de andra deklinationernas mönster:

cardigan-s, slogan-s [Kommentar: Det finns inhemska ord på obetonat *-an*, t.ex. *undran*, men de böjs inte i pluralis. (SAOL 1986 föreslår dock *cardigan-er*, *slogan-er*).]

trailer-s, mixer-s [Kommentar: Det finns många inhemska ord på obetonat *-er* som tar *-ar* i pluralis, men denna pluralböjning leder här till ljudförbindelser som annars inte förekommer i osammansatta ord i svenskan: [jlr] resp. [ksr]. (SAOL 1986 föreslår dock: *trailr-ar*, *mixr-ar* eller *mixer-Ø*).]

babie-s, caddie-s, royaltie-s, dummie-s, bikini-s, tornado-s, desperado-s, trio-s, sebu-s [Kommentar: Dessa ordstammar har främmande karaktär (accent 1 samt slut på annan vokal än *-e* eller *-a*), och det tar emot för många att till stammen foga helsvenska pluralsuffix som *-r*, *-er*, *-ar*. (SAOL 1986 föreslår dock: *baby-ar* eller *baby-er*, *royalty-er*, *dummy-er*, *bikini-Ø* eller *bikini-er*, *tornado-r* eller *tornado-er*, *desperado-r* (vid sidan av *desperado-s*), *trio-r*, *sebu-er*).]

b) Det främmande ordet har en betydelse som gör att det sällan behöver användas i singularis. Detta gäller framför allt ord där pluralen avser sammanfattande flertal (par eller kollektiver) (§ 60):

odds, tics, gags, mods, pellets, pickels, cornflakes
pumps, jeans, shorts, clips, slacks, blinkers

En nackdel med *-s* som normalt svenskt pluralsuffix är att det inte passar ihop med de givna reglerna för speciesböjningen. Utrala ords pluralform slutar ju med få undantag på *-r* och till denna pluralform fogas så *-na* (§ 68). Neutrala ord å andra sidan tar i pluralis oftast *-Ø* eller *-n*, och här lyder bestämdhetssuffixet *-en* eller *-a* (§ 68). Följden har blivit att böjningssuffixet *-s* framför allt förekommer när substantivet inte är syntaktiskt placerat så att det måste stå i bestämd form. Man säger kanske gärna:

Han har rätt små inkomster av *royalties*.
Hans *royalties* förslår inte långt.

Däremot drar man sig för att bilda bestämd form av substantiv med pluralis på *-s*:

{*?Royalties/*Royaltiesna/?Royaltiesen*} från förlaget förslår inte långt. Jfr: Intäkterna från affären förslår inte långt.

Om stammen har alternativ böjning föredras kanske i obestämd form *-s*, medan man väljer ett annat suffix eller t.o.m. utelämnar pluralsuffixet framför bestämdhetssuffixet *-na*:

De klädde sig båda två i färgrika *ponchos*.
De la ifrån sig sina *ponchos* på ett bord.
De vackraste *ponchorna* säljs numera till turister.

De skaffar sig så dyrbara *hobbies* nuförtiden.
De ägnar sig bara åt sina fåniga *hobbies*.
Och så tar ju *hobbyna* mycket tid. [talspråkligt]

I de fall då pluralformen betecknar kollektiv eller par uppfattas lätt *-s* som hörande till stammen, dvs. hela ordformen kan tolkas som pluralis bildad utan tillägg av suffix (jfr § 51).[2] Därmed är det också fritt fram att använda bestämdhetssuffixet *-en*:

tics-en, gags-en, mods-en, cornflakes-en, blinkers-en, jeans-en, shorts-en

Vid enstaviga stammar med pluralis på *-s* är detta en naturlig lösning också när betydelsen inte är par eller kollektiv:

tanks-en [en tank 'stridsvagn'], tricks-en [ett trick]

Huvudsakligen eller enbart i pluralis förekommer:

blinkers [oftast plur.], clips, cornflakes, gubbs, jeans, knickers, pellets [oftast plur.], pumps, shorts, slacks, slippers, tics/ticks

[1] I de ord som inlånats från engelskan och som böjs i pluralis med *-s* övertas också stavningen av pluralformen och i en del fall också uttalsvarianten:

hobbie-s [inte: *hobby-s]
scarv-es [inte: *scarf-s]
sandwich-es [inte: *sandwich-s]

[2] I flera fall har det inlånade pluralsuffixet kommit att uppfattas som en del av stammen-singularformen:

en keps [plur. keps-ar], en räls, en pyjamas [plur. pyjamas-ar], en muffins [ännu också: muffin; plur. muffin-s/muffins-ar], en bebis [talspråk; plur. bebis-ar], en tanks [talspråk; i sing. vanligen: en stridsvagn]
ett tips [plur. tips], ett kex [plur. kex], ett mods [plur. mods], ett odds [plur. odds], ett tricks [talspråk; vanligen ännu: ett trick; plur. trick/tricks], ett chips [plur. chips]

§ 53. Andra sätt att bilda plurala substantiv. Det finns ett antal ovanliga sätt att bilda plurala substantiv. Förutom att de gäller få ord är de flesta av dem stilistiskt begränsade. Av nedanstående typer förekommer (a)–(d) sparsamt i vardagligt talspråk (och mest hos mycket litterata personer eller i fackspråk), medan (e) nästan bara förekommer i vardagligt talspråk. Endast (f) och (g) är stilistiskt neutrala.

a) *-a*

Neutra på konsonant + *-um* kan som regel bilda pluralis så att *-um* byts ut mot *-a* (etymologiskt är *-um* och *-a* latinska suffix). Oftast böjs dock dessa substantiv regelbundet efter 6 deklinationen (§ 51). Exempel:

Singularis	Pluralis
visum	visum/visa
faktum	faktum/fakta

I följande fall alternerar pluralsuffixet *-a* med pluralis utan suffix (6 deklinationen): *serum*, *plenum*, *optimum*, *observandum*, *pensum*, *memorandum*, *signum*, *visum*, *skriptum*, *forum*, *faktum*, *datum*, *votum*, *kvantum*, *petitum*, *ultimatum*, *paktum*.

I andra fall kan hithörande ord också ta pluralsuffixet *-er* (som läggs till stammen i singularis minus *-um*): *neutrum*, *passivum*, *maskulinum*, *medium*, *centrum*.[1] Exempel:

Singularis	Pluralis
medium	medium/medier/media
centrum	centrum/centrer/centra

Suffixet *-a* ersätter i några ord singularformens *-on* (etymologiskt är *-on* och *-a* grekiska suffix). Också här används hellre alternativform med -Ø.

Singularis	Pluralis
lexikon	lexikon/lexika
distikon	distikon/distika

Med förändring av stamslutets *-en* till *-in* används pluralsuffixet *-a* i följande ord:

Utrala:

examen : examina
tentamen : tentamina
diktamen : diktamina

Neutrala:

omen : omina [vanligen: omen]
(pro)nomen : (pro)nomina [vanligen: (pro)nomen]
[1]specimen : spe[1]cimina [vanligen: specimen]
gra[1]vamen : gra[1]vamina

Det neutrala *onus* heter i pluralis *onus* eller *onera*.

Pluralformen på *-a* kan inte ta bestämdhetssuffix. Antingen undviks kontexter som kräver bestämd form eller också används pluralformen utan bestämdhetssuffix (§ 68):

Under de kommande *plena* [jfr: stormöte-n-a] skall budgeten avgöras.
De senast redovisade *fakta* [jfr: uppgift-er-na] tyder på att kronans värde kommer att sjunka.

För de substantiv som har alternativ pluralis kan denna användas i bestämd form: *de kommande plenumen*, *de senast redovisade faktumen*.

Huvudsakligen eller enbart i pluralis förekommer följande substantiv:

adiafora, antecedentia, humaniora, imponderabilia [nu vanligen: imponderabilier], narkotika [nu vanligen sing.], prestanda, rekvisita, spirituosa [nu vanligen sing.], stimulantia

b) *-ta*

Ett antal neutra på *-a* tar i ålderdomligt, akademiskt präglat språk pluralsuffixet

-ta (etymologiskt ett grekiskt suffix) i stället för det vanligare *-n*: *komma*, *schema*, *stigma*, *tema*, *trauma*, *trema*:

schema : schemata/scheman
trauma : traumata/trauman

c) *-i*

Suffixet *-i* ersätter i några få utrala ord singularformens *-us* (etymologiskt är *-i* och *-us* latinska suffix). Om suffixet föregås av [k], ersätts detta med [s], stavat *c*.

medikus : medici [Ordet och böjningsformen har raljerande klang.]
politikus : politici [Ordet och böjningsformen har raljerande klang.]
emeritus : emeriti

-i ersätter också i några få ord singularformens *-o* (etymologiskt är *-i* och *-o* italienska suffix). Alternativ böjning föredras dock:

Neutrala:

konto : kont-i [vanligen: konto-n]
solo : sol-i [vanligen: solo-n]
tempo : temp-i [vanligen: tempo-n]

Utrala:

cello : cell-i [vanligen: cello-r]
cembalo : cembal-i [vanligen: cembalo-r]

d) *-es*

Enbart i pluralis förekommer *consortes*, *honoratiores*, där ett pluralsuffix *-es* (etymologiskt ett latinskt suffix) kan urskiljas.

e) *-sar*

Suffixet *-sar* (etymologiskt bestånde av suffixet *s* + suffixet *-ar*) används i vardagligt talspråk i *baby* : *baby-sar* (också: *baby-ar*, *baby-er*). I vardagligt tal hörs också eljest detta pluralsuffix i utrala ord inte så sällan i stället för *-s* särskilt när ordet i fråga måste böjas i bestämd form: *hobby-sar-na*, *container-sar-na*.

f) *-en*

Suffixet *-en* förekommer i *huvud* : *huvud-en* (också: *huvud-Ø*), *härad* : *härad-en* (också: *härad-Ø*, *härad-er*).[2]

g) *-on*

Suffixet *-on* förekommer endast i *öra* : *ör-on*, *öga* : *ög-on*. I betydelsen 'anordning för förbättring av synen' förekommer sammansättningen *glasögon* enbart i pluralis.

[1] Endast pluralis på *-Ø* har: *vakuum*.

[2] *Huvud* uttalas i ledigt tal utan [d]. Det går därför i talspråk ofta efter femte deklinationen: *huvu* : *huvun* eller *huve* : *huven*. Också till (normalformen) *alfabet* förekommer pluralen *alfabet-en* vid sidan av *alfabet-Ø*. Med pluralen *alfabete-n* korresponderar dock regelbundet en mindre vanlig singularform *alfabete*.

§ 54. Pluralis av måttsord. Vissa måttsord tar i pluralis oftast inget suffix.[1]

a) Längdmått och ytmått:

meter, decimeter etc., mil, tum, fot [dessutom neutrala på konsonant, § 51: ar, hektar, tunnland]

b) Rymdmått:

liter, deciliter etc.

c) Viktmått:

kilo, hekto [dessutom neutrala på konsonant, § 51: gram, decigram etc., ton]

d) Valutor:[2]

cent, dollar, mark, franc, shilling, öre, spänn [vardagligt 'krona'], rubel, gulden [dessutom neutrala på konsonant, § 51: pund]

Undantag:

kron-or, drakm-er, dinar-er, forint-er, florin-er

e) Övriga:[3]

procent, promille, watt, volt, ampere, ohm, pascal, decibel, ångström, karat, joule, newton, lux, millibar, hertz [dessutom neutrala på konsonant, § 51: tjog, dussin]

Undantag:

miljon-er, miljard-er, grad-er, radian-er, atmosfär-er

Tidmåttsorden böjs däremot i pluralis: *sekund-er*, *minut-er*, *timm-ar* (också (*kilo-*)*watt-timmar*, *amperetimmar*), *veck-or*, *månad-er*, *decenni-er*. (Det neutrala *år* har inget synligt pluralsuffix; *sekel* heter i pluralis *sekel* eller *sekl-er*.)

Flera äldre måttsord har pluralsuffix, t.ex. *aln-ar*, *famn-ar*, *kann-or*.

Ett måttsord som inte bara anger identiskt lika abstrakta enheter (eller måttet som dividuativt begrepp) utan används om det som mäts får ofta en ordinär pluralböjning:

Här får du de sista *litr-arna*.
Han sprang de sista hundra *metr-arna*.
Han hade gått ner några *hekto-n*, kunde jag se.
Han slängde fram några {*öre-n/rubl-er*}.

I analogi med *metr-ar*, *centimetr-ar* med denna förtingligade betydelse förekommer ibland i idrottsspråk den analogiska bildningen *minut-rar*: *De sista minutrarna var outhärdliga*. Språkvårdare rekommenderar genomgående användning av den vanliga pluralen *minut-er*.

Etymologiskt är många måttsord ordinära individuativa substantiv. I fackspråk finns det tendenser att använda förpackningsenheter som oböjda måttsord: *2 000 burk ärter*. Också eljest förekommer pluralis utan suffix när man vill tala om ett an-

tal enheter av ett visst slag utan att dra uppmärksamheten till enheterna som individuellt olika (särskilt när de aktuella substantiven inte har någon väletablerad pluralform): *Vi behöver 4 taxi. Han hade skaffat 14 TV så att alla skulle kunna se*. Se även § 5: d om utebliven pluralböjning i portionsangivelser: *4 martini, 2 köttbullar, 6 mjölk*.[4]

[1] De neutrala måttsorden på konsonant saknar pluralsuffix enligt huvudregeln § 51: *2 gram, 4 dussin, 3 pund*. Också de utrala på *-er* kan sägas sakna pluralsuffix enligt samma regel som vissa andra utrala på *-er* (som *akademiker, order* etc.; § 51): *2 meter*. I bestämd form tar dessa pluraler bestämd artikel i pluralis: *de två grammen, de två meterna*. De enstaviga oböjda måttsorden tar i bestämd form *-en*: *de sista centen, de där tummen som fattades*. Om *tusen, hundra* se Räkn. § 6, om *tusen* också § 56 nedan.

[2] Ibland används inlånade pluralformer: *100 pesetas* (jfr: *peseta*), *2 pence* (jfr: *penny*), *100 lire* (jfr: *lira*). Också andra måttsord med karaktär av främmande ord kan användas med det främmande språkets pluralform: *4 shillings, 5 dollars*, även *6 francs* (där skriftens *s* inte uttalas).

[3] Som måttsord fungerar också *man* och *personal* (båda om personalstyrka) vilka efter räkneord är oböjliga:

Jag behöver 30 *man* genast.
På avdelningen arbetade vid det aktuella tillfället 7 *personal*.

Personal är rätt nytt som måttsord och används i denna betydelse bara av vissa språkbrukare.

Besläktade med måttsorden är kortspelsfärgerna, som inte pluralböjs efter räkneord och andra antalsangivande attribut: *fyra hjärter/ruter/klöver/spader*. De ansluter sig alltså till de utrala på *-er* av sjätte deklinationen (§ 51).

[4] Pluralis saknar också det oböjliga *dito* som kan anaforiskt ersätta substantiv i nominalfrasen: *Två gröna dito, tack*.

Efter grundtal kan *styck*(*en*) användas närmast pleonastiskt. I singularis används vanligen *styck* med genus efter det följande substantivet, i pluralis växlar *styck* med *stycken* (med accent 1):

en *styck* vagn, ett *styck* radhus
två *styck*(*en*) {vagnar/radhus}

Formen *styck* har ett vardagligt stilvärde.

§ 55. Substantiv med alternativ pluralböjning. Substantiv kan ha alternativ pluralböjning av olika orsaker.

a) Substantivet har växlande genus, vilket ger olika pluralis (§ 41, 43). Exempel:

-or eller *-Ø*

en/ett spån : spån-or/spån-Ø [jfr dock även den utrala sidoformen *spåna*]

-ar eller *-Ø*

en/ett bolster : bolstr-ar/bolster-Ø
en/ett borr : borr-ar/borr-Ø
en/ett fermat : fermat-er/fermat-Ø
en/ett finger : fingr-ar/finger-Ø
en/ett jack 'telefonuttag' : jack-ar/jack-Ø

en/ett tjärn : tjärn-ar/tjärn-Ø
en/ett trall 'spjälgaller' : trall-ar/trall-Ø

-er eller -Ø

en/ett fantom : fantom-er/fantom-Ø
en/ett glossar : glossar-er/glossar-Ø
en/ett hemvist : hemvist-er/hemvist-Ø
en/ett intervall : intervall-er/intervall-Ø
en/ett kapitäl : kapitäl-er/kapitäl-Ø
en/ett lack : lack-er/lack-Ø [jfr dock också sortpluraler § 46: 2c]
en/ett parasoll : parasoll-er/parasoll
en/ett ritual : ritual-er/ritual-Ø
en/ett test : test-er/test-Ø
en/ett vaccin : vaccin-er/vaccin-Ø [jfr dock också sortpluraler § 46: 2c]

-er eller *-n*

en/ett paraply : paraply-er/paraply-n

-or/-er eller *-n*

en/ett diafragma : diafragm-or/diafragm-er/diafragma-n

b) Substantivets stam uppträder i två fonotaktiskt olika former, som ger olika pluralis (§ 43).[1] Exempel:

-or eller *-ar/-er*

socka/sock : sock-or/sock-ar
spjäla/spjäle : spjäl-or/spjäl-ar
ritsa/rits : rits-or/rits-ar/rits-er
känga/käng : käng-or/käng-er

-n eller -Ø

alfabete/alfabet : alfabete-n/alfabet-Ø
väsende/väsen : väsende-n/väsen-Ø

-ar eller (vardagligt) *-r*

dag [dɑːg]/[dɑː] : dagar/dar

-er eller *-r*

kastanj/kastanje : kastanj-er/kastanje-r

-Ø eller (vardagligt) *-n*

träd [trɛːd]/[trɛː] : träd/trän

-s eller *-er*

[1]musical/musi[1]kal : [1]musical-s/musi[1]kaler

Substantivet kan få växlande pluralsuffix därför att det har olika genus samtidigt som stammen har olika fonotaktisk form:

en knippa/ett knippe : knipp-or/knippe-n

c) Substantivet växlar mellan olika deklinationer utan någon systematisk orsak. Exempel:

-or eller *-ar*

svan, has

-or eller *-er*

kollega, pelargonia

-or eller *-n* (neutrala)

panorama, diafragma [äv.: -er]

-or eller *-s*

paria

-ar eller *-er*

pir, snodd, check, dress, lund, vinsch, sarg, ploj, brits, pärs, nit 'nitlott', vamp, lift, steward, sprej, suput, bark, slejf, bris, pläd, mix, farm, koll, multipel, ranunkel, kader, kaliber, monter, budget; [med betydelsedifferentiering även:] form, byrå

-ar eller *-r*

jojo

-ar eller -Ø

bellis, pyjamas
kammare: kamr-ar/kammare-Ø, källare: källr-ar/källare-Ø, hammare: hamr-ar/hammare-Ø

-ar eller *-(e)s*

gimmick, scarf: scarf-ar/scarv-es, sandwich: sandwich-ar/sandwich-es, bit 'binär siffra', happening, gangster, bunker, mixer, tank, playboy, thriller: thrillr-ar/thriller-s, sweater: sweatr-ar/sweater-s

-ar (med stamförändring) eller -Ø eller *-s* (utrala)

container, bulldozer, tanker, supporter, trailer

-er eller *-r*

känguru

-er eller *-r* eller *-s* (utrala)

poncho, igloo, silo, tornado, gigolo, mango, mungo, tango

-er eller *-n* (neutrala)

etui, staffli, logi

-er eller *-Ø* (neutrala)

pris, resonemang, land: länd-er/land-Ø 'nation', stånd: ständ-er/stånd-Ø 'samhällsklass'

-er eller *-s* (utrala)

bungalow, safari, hobby: hobby-er/hobbie-s, dandy: dandy-er/dandie-s

-r eller *-n* (neutrala)

scenario: scenari-er/scenario-n, rå 'rådjur; skogsrå'

-r eller *-s* (utrala)

duo, trio, video, desperado

-n eller *-Ø* (neutrala)[2]

kolli, omega, foto, ankare, altare, alfa

-n eller *-ta* (neutrala)

komma, schema, tema

-n eller *-i* (neutrala)

konto, solo, tempo

-Ø eller *-s*

dissenter, designer, bookmaker, globetrotter, partner, dollar, eye-liner, sprinkler, tuner, voucher, västern, understatement, skinhead, franc [Suffixet *-s* uttalas ej.], on dit [Suffixet *-s* uttalas ej.]

-Ø eller *-a* (neutrala)

plenum: plenum-Ø/plen-a, faktum: faktum-Ø/fakt-a, ultimatum: ultimatum-Ø/ultimat-a
lexikon: lexikon-Ø/lexik-a, distikon: distikon-Ø/distik-a
pronomen: pronomen-Ø/pronomin-a, specimen: specimen-Ø/specimin-a

-Ø eller *-en*

huvud

I åtskilliga fall i (a–c) är den ena pluralformen klart vanligare än den andra i standardspråket.[3] Regionalt förekommer alternativ pluralböjning vid andra substantiv, bl.a. som en följd av annat genus än standardspråkets (§ 41).

[1] Vissa folkslagsnamn och yrkesbeteckningar har stam med och utan suffixet *-are*. I det förra fallet tar de i pluralis *-er*, i det andra *-Ø*: {*amerikan/amerikanare*} : {*amerikan-er/amerikanare-Ø*}. På samma sätt är det med stammar som uppträder med och utan suffixet *-ier*: {*serb/serbier*} : {*serb-er/serbier-Ø*}. Jfr § 56 not 1.

[2] Regionalt (syd- och västsvenskt) används i stor utsträckning -Ø i stället för *-n*: *märke-Ø*, *bi-Ø*. Enstaviga neutrala ord på lång vokal får ibland också eljest -Ø i det regionala talspråket: *skri-Ø*, *fä-Ø*.

[3] Även om förekomsten av alternativa pluralformer kan förklaras ur olika genus (a) eller olika fonotaktisk form (b), behöver inte den enskilde språkbrukaren vara konsekvent. Han kan mycket väl säga *ett bolster* men *två bolstr-ar* eller *ett alfabet* men *två alfabet-en*.

§ 56. Stambyte i pluralis. Vissa individuativa substantiv bildar inte pluralis på samma stam som singularen. Detta gäller särskilt gruppen avledningar på *-an* där i många fall pluralen i stället bildas på en motsvarande avledning på *-(n)ing* eller *-ande/-ende*:

verkan : verkningar, anmälan : anmälningar, ansökan : ansökningar, antydan : antydningar, erinran : erinringar, försäkran : försäkringar, fordran : fordringar, inbjudan : inbjudningar, förfrågan : förfrågningar, predikan : predikningar, tävlan : tävlingar

förmodan : förmodanden, anmodan : anmodanden, strävan : strävanden

I vissa fall är dock sådant stambyte inte möjligt, varför substantivet, trots sin individuativa betydelse, kommer att sakna pluralis: *begäran*, *början*.

Ett par neutrala substantiv på *-en* bildar alternativ pluralis till stam på *-ende*: *väsen* : *väsen*(*den*), *tusen* : *tusen*(*den*).[1]

I stället för pluralis till vissa inlånade eller nybildade stammar som ännu inte har fått någon fast etablerad pluralform används ibland pluraler av sammansättningar, där det nya ordet är förled och efterledet är dess hyperonym:

radio : radior/radioapparater, tv : tv-ar/tv-apparater
studio : studior/studiolokaler
taxi : taxi(ar)/taxibilar
tanker : tanker(s)/tankbåtar
reggae : reggae(s)/reggaelåtar

[1] Substantivet *officer* ersätts i pluralis av stammen *officerare* (med Ø-suffix). Jämför en del folkslagsnamn och yrkesbeteckningar som har dubbelformer med och utan *-are* (§ 55 not 1), t.ex. {*amerikan/amerikanare*} : {*amerikan-er/amerikanare-Ø*}, *chilen*(*are*), *kamrer*(*are*), *korsikan*(*are*), *venetian*(*are*) m.fl.

Numerusböjningens funktion § 57

§ 57. Numerus: syntaktisk funktion. Substantivets numerus kontrollerar numerus i substantivets bestämdhetssuffix, i substantivets kongruensböjliga bestämningar samt i det kongruensböjliga predikativet:

stol-*en* : stolar-*na*
en sådan-Ø svart-Ø *stol* : två sådan-*a* svart-*a stolar*
Den stolen är väl inte svart-Ø : *De stolarna* är väl inte svart-*a*

Se vidare bl.a. Adj. § 59, Nomfraser § 38, Predv § 12.

Numerusböjningens betydelse § 58–64

§ 58. Översikt. Den morfologiska distinktionen singularis : pluralis motsvaras av en semantisk skillnad ental : flertal. Liksom pluralen är morfologiskt markerad gentemot singularis, är den också semantiskt mera specificerad. Pluralis måste med få undantag ange flertal, medan singularis används dels om ental, dels när ental-flertalsdistinktionen är upphävd eller i vissa fall också om flertal.

Tydligast framträder distinktionen ental : flertal vid individuativa substantiv. Vissa eljest dividuativa substantiv kan också böjas i pluralis, men då har substantivet en individuativ betydelse. Det faktum att vissa substantiv alltid eller vanligen uppträder i pluralis har också helt eller delvis sin grund i dessa substantivs flertalsbetydelse.

Individuativa substantiv § 59–61

§ 59. Ental och flertal. För individuativa substantiv anger singularformen ental och pluralformen flertal:

(Jans) bok : (Jans) böcker
boken : böckerna
(en) bok : (två) böcker

Individuativa substantiv kan ange individ eller sort (§ 6). I båda fallen kan en- och flertal anges:

en katt 'en kattindivid' : två katter 'två kattindivider'
en katt 'en kattras' : två katter 'två kattraser'

Exempel:

Hon har skaffat sig en *katt*.
En *katt* som har oförtjänt gott rykte är angorakatten.
Hon har skaffat sig två *katter*.
Två *katter*, som har rykte om sig att vara emotionellt intressanta, är angorakatten och siameskatten.

§ 60. Flertalsbetydelser. Pluralformen kan i samspel med kontexten eller talsituationen ange antingen distributivt eller kollektivt flertal.

Det distributiva flertalet innebär att substantivets referenter agerar en och en,

var för sig, medan det kollektiva flertalets referenter utgör en grupp, som gemensamt spelar en aktantroll i satsen:

Distributivt flertal:

Pojkarna kunde lyfta bordet. [P1 kunde lyfta b, p2 kunde lyfta b, p3 kunde lyfta b etc.]
Alla *blommorna* har nu vissnat. [B1 vissnade vid tidpunkt 1, b2 vissnade vid tidpunkt 2 etc.]
Tjuvar tar gärna med sig en kumpan när de ska avyttra godset. [T1 tar med sig k1 vid tidpunkt 1, t2 tar med sig k2 vid tidpunkt 2 etc.]
Männen började träda pampuscherna över sina blankputsade svarta skor […] (R)

Kollektivt flertal:

Pojkarna kunde lyfta bordet. [P1+p2+p3 etc. kunde gemensamt lyfta b.]
Blommorna fick inte rum i hennes vas. [Blommorna tillsammantagna rymdes inte i vasen.]
Demonstranterna skingrades. [Mängden skingrades ungefär som ett moln upplöses.]
Tjuvar är ett pack. [Klassen tjuvar karakteriseras som ett kollektivt pack.]
[…] *männen* hade grävt en grav där. (R)

Vid kollektivt flertal behöver utsagan inte alltid gälla alla referenterna. *Johan har ont i fingrarna* behöver t.ex. inte betyda att Johan har ont i varje finger.

Flertalet kan vara distributivt också när det inom sig omfattar grupper av referenter (flertalet är grupperat).[1] Detta är ofta fallet vid reciprok kontext:

Några *elever* gifte sig med varandra.
Pojkarna i klassen spelade ofta schack med varandra.

I de flesta kontexter är distinktionen mellan distributiv och kollektiv betydelse ointressant.

Flertal är i princip räknebart. Pluralis används dock ofta om diffust flertal, varvid tonvikten läggs vid arten snarare än vid mängden av individer. Diffust flertal erinrar därför semantiskt och syntaktiskt om dividuativa substantiv.[2] Således kan indefinita pluraler med denna betydelse uppträda utan kvantitetsattribut:

Kaniner är inte farliga. Jfr: Kaffe är inte farligt.
Vi jagade *rävar*. Jfr: Vi letade efter svamp.

Pluraler som anger diffust flertal kan också ta samma mängdbestämningar som dividuativa substantiv (Nomfraser § 22–24):

Vi såg {mycket/bara litet} *kaniner*. Jfr: Vi såg {mycket/bara litet} svamp.

Ett annat sätt att ange kvantitet vid diffust flertal är med iterativa tidsadverbial:

Kaniner är {ofta/sällan/alltid/aldrig} aggressiva. Jfr: Kaffe är {ofta/sällan/alltid/aldrig} beskt.

Pluralt subjekt som anger diffust flertal kan liksom dividuativt subjekt följas av icke-kongruensböjt predikativ (Predv § 13):

Datorer är numera omodernt, en gammal Halda ska det vara. Jfr: Konjak är numera omodernt, brännvin ska det vara.

Vissa substantiv har pluralformer som framför allt används i diffust flertal:[3]

mycket *ärter* [jfr: många ärtor]
mycket *bräder* [jfr: många brädor, många bräden]
mycket *mygg* [jfr: många myggor], *myggen* är besvärliga i år

I bl.a. negerad och frågande kontext (Pron. § 182) upphävs i praktiken distinktionen mellan entals- och flertalsbetydelse, om inte antal särskilt anges med räkneord:

(1) Per såg inte några *fasaner* längs vägen.
(2) Såg Per några *fasaner* längs vägen?

(1) innebär att Per inte såg någon som helst fasan längs vägen, och (2) innebär en fråga om Per såg en eller flera fasaner längs vägen. Valet av numerus är inte betydelselöst: det antyder talarens förväntan om flertal. Har han inte förväntan på flertal, säger han:

(3) Per såg inte någon fasan längs vägen.
(4) Såg Per någon fasan längs vägen?

Svar på (2) och (4) är (2') resp. (4'):

(2') {Ja, men bara en/Ja, tre stycken/Nej, inte en enda}.
(4') {Ja, en/Ja, tre till och med/Nej, inte en enda}.

Däremot duger inte svaren:

(2") Nej, bara en.
(4") Nej, tre.

[1] Samordnade nominalfraser kan på samma sätt tolkas distributivt (individuellt eller grupperat) eller kollektivt:

A och B kammade sig. [Distributivt individuellt: A kammade sig, B kammade sig.]
A och B och C och D gifte sig med varandra. [Distributivt grupperat: A och B gifte sig med varandra, C och D gifte sig med varandra.]
A och B fick inte rum i samma soffa. [Kollektivt: Mängden A+B rymdes inte i soffan.]

[2] Dividualiseringen av individuativa substantiv (§ 4) kan ge kollektiva singularer som till betydelsen ligger mycket nära diffusa pluraler. Skillnaden ligger i att flertalsbetydelsen trots allt är tydligare när pluralen används:

Vi jagade kanin. ≈ Vi jagade *kaniner*.

Valet mellan pluralis i betydelsen diffust flertal och dividualiserat individuativt substantiv är olika för olika ord:

Han odlar och säljer {*äpplen/?äpple*}.
Han odlar och säljer {*?potatisar/potatis*}.

Singularis (dividualiserat individuativt substantiv) föredras vid (a) de flesta beteckningar på vilda djur (inklusive fiskar): *älg, räv, and, sill, torsk*, (b) de flesta beteckningar på inhemska träd och buskar: *björk, gran, bok, poppel, sälg, hassel*, (c) många blomnamn: *blåklint, käringtand, kattfot, åkersenap*, (d) många livsmedel: *svamp, mandel, lök, potatis, gurka, frukt, korv*, (e) en del byggmaterial: *spik, skruv, nubb, läkt, list*. Pluralis (diffust flertal) föredras i de flesta övriga fall: *böcker, stolar, lögner, kor, palmer, rosor, vitsippor, nötter, morötter, tomater, rödbetor, köttbullar, bräder*.

[3] Efter antalsbetecknande attribut används de särskilda pluralformerna *man* och (kritiserat av många språkbrukare) *personal*:

För det här jobbet behöver jag fyra *man* i eftermiddag.
Avdelningen disponerar över fem *personal*: en sjuksköterska, två undersköterskor, en kurator och en sjukgymnast.

§ 61. Singularens betydelse. Individuativa substantiv i singularis anger normalt ental:

Nu finns det *ett lodjur* i djurparken.
Såg du *lodjuret* när du var i djurparken?

I följande fall kan individuativt substantiv i singularis referera till fler än en referent av det slag som substantivet anger.[1]

a) Om substantivet används i sin art- eller klassbetydelse betecknar det alla individer som ingår i arten eller klassen (§ 6):

Lodjuret har vassa klor.
Lodjuret löper risk att utrotas.
Kungen har fått minskad makt i Sverige under 1900-talet.

Det kan också avse (alla individer av) en underart eller sort (§ 6):

"En *hackspett* är redan utrotad, nämligen mellanspetten. [Artikeln *en* är ofta betonad när nominalfrasen avser underart eller sort, eftersom talaren vill kontrastera mot andra sorter.]
"Den *hackspetten* var kanske mera beroende av en viss vegetationstyp för sin överlevnad än andra hackspettar.

b) Om substantivet anger en prototypisk representant för arten avses indirekt alla artens individer. En utsaga om den prototypiska representanten kan dock inte karakterisera arten kollektivt utan endast distributivt (jfr § 60):

Ett *lodjur* har vassa klor.
*Ett *lodjur* löper risk att utrotas. [Artikeln *ett* är obetonad.]

c) Substantivets kontext kan visa att singularen avser distributivt flertal:

Varje *stol* är röd.
Han tog med sig en *stek* var gång.
Pojkarna tog av sig *skjortan*.
Han dansade med vilken *flicka* som helst.
Han dansade alltid med den *flickan* som satt närmast.

d) Det ålderdomliga attributet *mången* + substantiv i singularis betecknar flertal liksom det normala *många* + substantiv i pluralis:

mången *sto*l [ålderdomligt] ≈ många stolar

e) När ett individuativt substantiv dividualiseras har det ofta kollektiv innebörd (§ 4), dvs. det kommer att referera till ett diffust flertal av de referenter som eljest individuellt kan anges med singularformen:

De är ute och {jagar *älg*/kör *motorcykel*}.

[1] Vissa individuativa substantiv har kollektiv betydelse (§ 7), dvs. de anger i singularis en grupp av referenter (som individuellt kan betecknas med individuativa substantiv med singulär betydelse). I pluralis anger dessa substantiv flera grupper av samma typ:

en besättning [= en grupp av personer som betjänar en båt e.d.]
två besättningar [= två grupper av personer som betjänar var sin båt e.d.]

§ 62. Dividuativa substantiv. Dividuativa substantivs referenter är inte räknebara, dvs. distinktionen ental : flertal är här upphävd, och dessa substantiv förekommer normalt bara i singularis: *grädde*, *hat*.[1] Endast när substantiv som prototypiskt är dividuativa individualiseras (§ 5) kan de böjas i pluralis och ange ental eller flertal. Detta är inte möjligt för alla dividuativa substantiv:

ett vin, två viner
en begåvning, två begåvningar
en tyngd, två tyngder
*en energi, två energier

[1] Vissa dividuativa substantiv är kollektiva, dvs. de anger en mängd som omfattar ett flertal av individer vilka var för sig kan betecknas med individuativa substantiv med singulär betydelse:

ohyra, bråte, manskap

§ 63. Plurala substantiv med lexikaliserad betydelse av singulärt ental. Ett litet antal substantiv förekommer huvudsakligen i pluralis och anger ändå en räknebar referent i ental. Det typiska för dessa substantivs referenter är att de till formen är symmetriska och att de har två framträdande delar som korresponderar med varandra:[1]

glasögon, brillor, byxor, kalsonger, trosor, hängslen, jeans, shorts, handklovar, polisonger, mustascher [äv. sing.: en mustasch][2]

Trots att sådana substantiv refererar till individuella räknebara föremål betraktas de språkligt som beteckningar för par:

{ett/två/några} par {glasögon/byxor/kalsonger/hängslen} [jfr: {ett/två/några} par {strumpor/skor/örhängen/blinkers}]

De totalitetsbetecknande *båda*, *alla* kan dock inte användas om bara en referent avses:

?Han smutsade ner båda *byxorna*. [snarast om två par byxor]
Han smutsade ner alla *byxorna*. [endast om fler än ett par byxor]

[1] Många substantiv som betecknar referenter av den beskrivna typen har dock singularis för ental enligt huvudregeln, t.ex. *sax*, *tång*, *passare*, *kikare*.

[2] I vissa fall används i stället reguljära individuativa substantiv med singulär betydelse, så särskilt (i försäljningssammanhang): *en byxa*, *en trosa* och (regionalt) *ett hängsle*. Det förekommer också att man anger antal för flertal av referenter som vid individuativa singulära substantiv: *Jag hade två glasögon och tog med mig båda* (*glasögonen*). *Hur många trosor hade du i tvätten? Jag tror jag fick med alla* (*trosorna*).

§ 64. Plurala substantiv med lexikaliserat kollektiv betydelse. Pluraler av vissa substantiv har lexikaliserats med kollektiv betydelse. Hithörande ord anger antingen organiskt eller mekaniskt kollektiv (§ 7) och de sammanfattade individerna är antingen lika eller olika:

	Olika individer	Lika individer
Organiskt:	föräldrar, kläder	blinkers, clips
Mekaniskt:	grönsaker, inälvor	pengar, inkomster

När lika individer sammanfattas, rör det sig oftast om organiska kollektiv (t.ex. *par*) där man sällan behöver benämna kollektivets individer (*clips*, *blinkers*, *pumps*, *sjumilastövlar*) eller om mekaniska kollektiv där individerna är svåra att urskilja, dvs. betydelsen är närmast dividuativ (*räkenskaper*, *pengar*, *kontanter*, *inkomster*, *memoarer*, *textilier*, *noter*, *bannor*, *odds*, *smittkoppor*).[1]

De flesta av dessa substantiv används sällan eller aldrig i singularis. Men när olika individer sammanfattas med ett pluralt substantiv som anger ett organiskt kollektiv, uppstår ett starkt systemtryck, dvs. substantivet kommer analogiskt att användas i singularis med sin generaliserade betydelse också om en enskild part i det organiska kollektivet:

föräldrar = far + mor : föräldrar = förälder 1 + förälder 2

grönsaker = gurka + morot : grönsaker = grönsak 1 + grönsak 2

[1] Många lexikaliserade pluraler har specialiserad betydelse och/eller används mest i fasta fraser:

gå i giftastankar, träffa anstalter, till döddagar, sötebrödsdagar, glansdagar, fram på småtimmarna, slå ner sina bopålar, ta i med hårdhandskarna, apostlahästarna, korpgluggarna, förståndsgåvor

Substantivens speciesböjning § 65–74

§ 65. Översikt. Substantivet böjs i species: en form utan bestämdhetssuffix, obestämd form, kontrasterar mot en form med suffix för bestämdhet, den bestämda formen.

Bestämd form anger att substantivets (nominalfrasens) referent är unikt identifierbar, dvs. talaren anger att lyssnaren vet eller kan räkna ut vem eller vad som avses med ledning av beskrivningen i substantivet (och andra led i nominalfrasen) och mot bakgrund av kännedomen om kontexten eller talsituationen. Egenskapen att vara unikt identifierbar, den semantiska definitheten, behandlas utförligast i kapitel 14 Nominalfraser (§ 96–106).

Bestämdhetssuffixet kongruensböjs i genus och numerus. Singularis utrum har formen *-en* eller *-n*, singularis neutrum *-et* eller *-t*, pluralis *-na*, *-a*, *-en*. Bestämdhetssuffixet står i singularis omedelbart efter stammen, i pluralis omedelbart efter pluralsuffixet. Efter bestämdhetssuffixet kan genitivsuffixet komma:

vägg-en, hjärna-n
tak-et, hjärta-t
väggar-na, hjärtan-a, tak-en
vägg-en-s, tak-et-s, väggar-na-s

När nominalfrasen har bestämd artikel eller *den här/den där* har det substantiviska huvudordet också vanligen bestämdhetssuffix. Adjektivattribut med bestämd form samförekommer likaså vanligen med bestämd form hos substantivet:

den grön-a vägg-en, det grön-a tak-et
den där vägg-en, de där väggar-na
(den) sist-a gång-en, (de) sist-a gånger-na

ANM. Substantivets bestämdhetssuffix kallas ofta för bestämd slutartikel.

Substantivens bestämdhetsformer § 66–70

§ 66. Singularis utrum. Bestämdhetssuffixets varianter i singularis utrum är *-en* och *-n*. Valet av variant är nästan alltid fonotaktiskt betingat. Vissa substantiv saknar suffix i bestämd form utrum.

a) Substantiv som slutar på betonad (lång) vokal tar *-n*:

by-n, fru-n, ko-n, fe-n, kö-n, nivå-n

Vissa flerstaviga ord på betonad främre vokal, särskilt [iː], har i ålderdomligt eller formellt språk *-en*:

poesi-(e)n, akademi-(e)n
essä-(e)n, portmonnä-(e)n

I orden *snö-n*, *sjö-n* ändras kvantitetsförhållandena, så att den betonade vokalen blir kort och suffixets konsonant lång: [snœnː], [ɧœnː].[1]

När stammen är ett initialord som i tal slutar på lång vokal väljs i både tal och skrift varianten *-n*: *tv-n* [²teːˌveːn], *mc-n* [²ɛmːˌseːn], *lp-n*, *bh-n*, *vd-n*.

I ledig stil uttalas ibland inte stammens slut-*d* eller *-g* efter vokal i vissa ord. Då blir bestämdhetssuffixet [n].

staden/stan [stɑːn]
dagen [dɑːn]
tråden [troːn]
riksdagen [¹rikːstan]

b) Substantiv som slutar på obetonad (kort) vokal tar *-n*:[2]

gata-n, stolpe-n, kolibri-n, video-n, känguru-n, hobby-n, byrå-n

Om stammen slutar på *-are* faller i ledigt språk ofta det stamslutande *-e* framför bestämdhetssuffixet *-n* i tal (med assimilation av *r* + *n* till retroflex nasal i standardspråket och flertalet regionala varianter). Den långa formen används oftare i sydsvenska och finlandssvenska varianter av regionalt talspråk. Möjligen är den också vanligare i sakord än i personbeteckningar. Exempel:

målar(e)n
hammar(e)n

I vardagligt talspråk uttalas ibland inte stammens slut-*d* efter vokal i vissa ord. Bestämdhetssuffixet blir då *-n*.

skillnaden [²ɧilːnadən], [²ɧilːnan]
månaden [²moːnadən], [²moːnan]

c) Substantiv på obetonat *-el*, *-er* tar *-n*:[3]

cykel-n, nyckel-n
åker-n, moder-n, fiber-n, indier-n, fader-n

I syd- och västsvenskt regionalt språk väljs gärna *-en* också efter obetonat *-el*. Vanligen faller då också stammens *-e* (utan ändring av ordets tonaccent): *cyk*(*e*)*l-en*, *nyck*(*e*)*l-en*. Så också (men mindre ofta) i ord på *-er*: *åk*(*e*)*r-en*, *vaj*(*e*)*r-en*.[4]

d) Substantiv som slutar på obetonad vokal (annan än *e*) + *r* är få. De tar vanligtvis *-n* (med assimilation av *r* + *n* till retroflex nasal i standardspråket och flertalet regionala varianter).

dollar-n, motor-n, purpur-n

Ordet *sommar* tar omväxlande *-en* och *-n*: *sommar-(e)n. Vädur-en* har vanligen stark bibetoning på andra stavelsen.

e) Substantiv som slutar på obetonad vokal (annan än *e*) + *l* är få. Vissa ord tar normalt *-en*, andra *-n*.

fjäril-en, djävul-en
konsul-n

f) Av substantiv på obetonat *-en* tar vissa *-en* (varvid stammens *-e* faller framför suffixet), andra -Ø:

-en: ökn-en, sockn-en, sägn-en, bottn-en [också: botten]
-Ø: fröken, lösen, borgen, myrten, kulmen, orden, braxen, -amen [diktamen, tentamen m.fl.]

g) Substantiv på obetonat *-an* tar -Ø:

verkan, ansökan, predikan, gisslan

h) Vissa substantiv med lärd (framför allt latinsk eller grekisk) prägel tar inget bestämdhetssuffix (dvs. -Ø):

Därefter föredrog {*preses/*presesen*} verksamhetsberättelsen.
Därmed hade {*primus/*primusen*} i klassen distanserats.
Du får prata med {*dekanus/*dekanusen*} om saken.

Vanligtvis oböjda i bestämd form är också *rododendron*, *champion*:

Per granskade {den vackra *rododendron*(*en*)/den åldrade *champion*(*en*)}.

Optionellt gäller det också t.ex. *rektor*, *[1]kanon*:[5]

Han kallades omedelbart in till *rektor*(*n*) för att avlägga rapport.
Den nya *[1]kanon*(*en*) tillämpas redan i delar av den katolska kyrkan.

Endast i obestämd form förekommer några substantiv på *-is*: *basis*, *singularis*, *pluralis*. I bestämd form singularis används stamvarianten utan *-is*:

Vi arbetar helt på frivillig *basis*. Föreningens *bas*(*is*) är det frivilliga arbetet.
Den proletära {*basen/?basisen*} kan partiet knappast undvara.
Orden används sällan i *plural*(*is*). {*Pluralen/?Pluralisen*} används sällan.

Övriga substantiv på *-is* har regelbunden bestämd form: *sparris-en*, *fegis-en*.

i) Övriga substantiv som slutar på konsonant tar *-en*:

vägg-en, ros-en, bil-en, bur-en, ren-en
fabrik-en, pistol-en, demonstrant-en, minut-en
sparris-en, fänrik-en, lagning-en, biskop-en, sammet-en

Hit hör också substantiv på *-ge* [ʃ] där dock stammens avslutande vokaltecken faller framför *-en*:

fromag-en, maneg-en, log-en, bridg-en

Efter stam på långt slut-*m* eller slut-*n*, som skrivs enkeltecknat i obestämd form, dubbleras konsonanttecknet framför bestämdhetssuffixet:

vän : vänn-en
kam : kamm-en, bom : bomm-en, medlem : medlemm-en

I ord med suffixet *-dom* dubbleras dock ej slutkonsonanten framför bestämdhetssuffixet, trots att vokalen i standardspråket och de flesta regionala varianter är kort: *ungdomen* [²ʊŋːˌdumːən].

Efter *-r* förekommer regionalt (t.ex. i Mellansverige) *-n* i stället för *-en* (med assimilation av *r* + *n* till retroflex nasal):

major-n, karl-n, ekorr-n

Efter stam på *-n* assimileras i samma regioner ofta bestämdhetssuffixet (till -Ø):

station-Ø, kapten-Ø

Vissa ord på *-r* efter betonad vokal tar ibland *-n* också i icke-regionalt talspråk: *dörr-n*, *karl-n*. Vissa ord på *-n* eller ord som i skrift slutar på *-nd* men som i tal ofta uttalas eller har uttalats med [nː] har i en del fasta vändningar obestämd form (historiskt sett: bestämdhetssuffixet har assimilerats till -Ø) där man kunde ha väntat sig den bestämda formen:

De var först på *plan*.
Vi lät maten tysta *mun*.
Hon tog mig i *hand*. [numera också med uttalet [hanːd]]
Han har röda *hund*. [numera också med uttalet [hʊnːd]]

Regionalt (t.ex. nordsvenskt) förekommer stavelsebärande *-n* efter andra dentala konsonanter, t.ex. *båt-en* [boːtn], *vas-en* [vɑːsn] som alltså uttalas tvåstavigt men utan vokal i andra stavelsen.[6]

[1] Substantivet *schah* tar alltid bestämdhetssuffixet *-en*: *schah-en* [ʃɑːən]. I skrift används varianten *-en* efter stumt konsonanttecken trots att talet har varianten [n]: *bordeaux-en* [bɔrˈdoːn], *portier-en* [pɔrˈtjeːn].

[2] I ordet *herre* faller stammens slut-*e* framför bestämdhetssuffixet (*herr-n*) utom i religiöst språkbruk om Gud eller Jesus (*Herre-n*) och i sammansättningar som *byggherre-n*, *domherre-n*, *fältherre-n*. Substantivet *historia* förlorar vanligen i bestämd form sitt slut-*a* och tar då *-en*: *histori-en*.

[3] Ordet *himmel* böjs dock ytterst sällan så. Normalt väljs varianten *-en* varvid stammens *-e* faller utan ändring av ordets tonaccent: *himl-en*. I religiöst ålderdomligt språk kan stammens *-e* bibehållas: *himmel-en*.

[4] I mycket ålderdomligt språk kan orden *fader*, *moder* ta *-en* varvid stammens *-e* faller: *fadr-en*, *modr-en*.

[5] I exempel som *Nationalmuseum har velat köpa tavlan* har subjektet karaktär av egennamn. Jfr: {*Konstmuseet*/**Konstmuseum*} *har velat köpa tavlan*.

[6] Orden *mor*, *far*, *bror* samt sammansättningar med dessa ord som efterled kan inte ta bestämdhetssuffix. I bestämd form ersätts de av de oförkortade *moder*, *fader*, *broder* (som dock endast används i formell stil):

farmoder-n/?farmor-n, morbroder-n/?morbror-n

När *farbror* inte avser släkting kan ordet ta *-n* enligt ovan (d): *farbror-n*.

ANM. Den bestämda formen på *-Ø* i ord som *fröken* (f) och *verkan* (g) kan uppfattas så att bestämdhetssuffixet uppträder i varianten *-n* som dock utan spår assimileras med stammens *-n*.

§ 67. Singularis neutrum. Bestämdhetssuffixets varianter i singularis neutrum är *-et* och *-t*. Ett fåtal substantiv saknar bestämdhetssuffix i neutrum singularis. Varianten med vokal har i neutrum en starkare ställning än den har i utrum (jfr § 66). Valet av variant är dock också här i stor utsträckning fonotaktiskt betingat.

a) Substantiv som slutar på lång vokal tar normalt *-et*:

a-et, strå-et, nu-et, bi-et, bly-et, te-et, knä-et, ö-et
parti-et, mejeri-et, paraply-et, kafé-et, relä-et

Optionellt förekommer dock *-t* särskilt efter stam på [e:] och [ɛ:]:

kafé-t, te-t, knä-t, trä-t

Regionalt förekommer *-t* också eljest:

parti-t, mejeri-t

När ett ord i stavningen slutar på konsonanttecken men i uttalet slutar på vokal är bestämdhetssuffixet i tal och skrift *-(e)t*: *wc-(e)t*, *abc-(e)t* (men: *pm-et*).

b) Substantiv som slutar på kort vokal tar *-t*:

hjärta-t, konto-t, märke-t, gummi-t, rally-t, impromptu-t

c) Substantiv som slutar på vokal + *-um* tar *-et* till stammen minus *-um*:[1]

muse-et [jfr: museum], mausole-et [jfr: mausoleum], jubile-et [jfr: jubileum]
studi-et [jfr: studium], stadi-et [jfr: stadium], akvari-et [jfr: akvarium],
auditori-et [jfr: auditorium], preludi-et [jfr: preludium]

Också vissa ord på konsonant + *-um* kan böjas på detta sätt:

spektr(um)-et [jfr: spektrum], monstr(um)-et [jfr: monstrum, äv. monster],
centr(um)-et [jfr: centrum, äv. center], neutr(um)-et [jfr: neutrum],
minim(um)-et [jfr: minimum], maxim(um)-et [jfr: maximum]

d) Vissa andra substantiv av latinskt eller grekiskt ursprung står antingen med *-et* eller utan suffix i bestämd form:

faktum(-et), forum(-et), antibiotikum(-et), karakteristikum(-et), plenum(-et),
pensum(-et), interregnum(-et), korum(-et), petitum(-et), ultimatum(-et) [samt:
spektr(um)-et m.fl., jfr (c)]

genus(-et), modus(-et)
rekviem(-et) [också: rekviet]

Följande ord böjs regelbundet: *datum*, *serum*, *visum*, *votum*, *stamlokus*, *manus*, *minus*, *opus*, dvs. *serum-et*, *manus-et* etc. Utan suffix i bestämd form står:

facit, debet, ˈkredit

e) Substantiv på *-el*, *-er*, *-en* tar *-et*. Om stammen har accent 2 bibehålls stammens obetonade *e*, annars faller det:

²bäcken-et, ²siden-et, ²papper-et
¹segl-et, ¹gyttr-et, ¹teckn-et
spek¹takl-et, re¹gistr-et

Också formen *²pappr-et* förekommer. *Bäcken-et* uttalas också med accent 1. Orden *omen*, *nomen*, *pronomen* bibehåller sitt obetonade *e* (av språkvårdare rekommenderad form): *pronomen-et*. I *pronomen* förekommer också byte mot *i* framför bestämdhetssuffix: *pronomin-et*.

f) Övriga substantiv på konsonant tar *-et*:

hus-et, palats-et, statsråd-et

Hit hör också ord på *-ge* [ʃ] som mister stammens avslutande *-e* framför bestämdhetssuffixet:

garag-et, spionag-et, roug-et

Efter stam på långt slut-*m* eller slut-*n*, som skrivs enkeltecknat i obestämd form, dubbleras konsonanttecknet framför bestämdhetssuffixet:

lim : limm-et, program : programm-et ; ton : tonn-et

Regionalt faller *-t* i bestämdhetssuffixet efter obetonat *e* (som inte hör till substantivstammen): *take*(*t*), *kötte*(*t*). Inte så vanligt är det att *t* faller också efter obetonad vokal som hör till stammen: *märke*(*t*); *gummi*(*t*), *hjärta*(*t*), *konto*(*t*). Utom i finlandssvenskan är *t*-bortfallet på retur, dvs. i Sverige uttalar de flesta språkbrukare numera *taket*, *märket* med hörbart *-t*.

[1] I tal böjer många människor alla hithörande ord regelbundet: *museum-et*, *preludium-et*. Till den kortare bestämda formen kan också nybildas en obestämd form på *-e*: *högstadie* : *högstadiet*. Språkvårdare rekommenderar *museum* : *museet*, *högstadium* : *högstadiet*.

§ 68. Pluralis. Bestämdhetssuffixets varianter i pluralis är *-na*, *-a*, *-en*, *-Ø*. Valet av variant följer i stort sett deklination (pluralsuffix).

1. Vid pluralsuffix på *-r* (1–4 deklinationen) väljs *-na*:

gat-or-na, vägg-ar-na, plan-er-na, sko-r-na
länd-er-na, pris-er-na, parti-er-na, bageri-er-na

2. Vid pluralsuffixet *-n* (5 deklinationen) väljs *-a*:

knän-a, hjärtan-a, ställen-a, porton-a

3. Vid pluralis som inte anges med synligt eller hörbart suffix (6 deklinationen) förekommer två suffixvarianter, *-en* och *-na*.[1]

a) Vid utrala stammar på *-er*, *-ande*, *-are* väljs *-na*, dock så att stammens slut-*e* faller i ord på *-are*:

indier-na, order-na, pilsner-na
fäder-na, bröder-na
ordförande-na, handlande-na
målar-na, källar-na

b) Vid neutrala stammar på obetonad vokal + *-r* väljs antingen *-na* eller *-en*. Framför suffix på vokal faller stammens obetonade *e* (utom optionellt i *papper* där stammen har accent 2):

fönster-na	fönstr-en
fruntimmer-na	fruntimr-en
piller-na	pillr-en
nummer-na	numr-en
bekymmer-na	bekymr-en
papper-na	papper-en [äv. pappr-en]
pansar-na	pansar-en

Exempel på andra hithörande ord, där dock alternativet *-en* i skrift torde vara det vanligaste: *alster*, *blomster*, *bolster*, *dunder*, *foder*, *hinder*, *hölster*, *juver*, *kadaver*, *kloster*, *lager*, *läger*, *mönster*, *offer*, *register*, *roder*, (*o*)*väder*, *under*.

c) Vid övriga stammar väljs *-en*. Om stammen slutar på obetonat *-el*, *-en* (utom *bäcken*) faller stammens obetonade *e* framför bestämdhetssuffixet på vokal:

hus-en, tak-en
minus-en
segl-en, teckn-en, bäcken-en, exempl-en
gäss-en, löss-en, möss-en, männ-en

I talspråk (utom i Sydsverige) används ofta (men i minskande omfattning) *-ena* i stället för *-en*: *hus-ena*, *segl-ena*, *möss-ena*. Om den del av ordet som bestämdhetssuffixet fogas till slutar på obetonad vokal + *-n* används inom samma område *-a*: *lingon-a*, *plommon-a*. Så även i vissa andra ord på *-n* (*barn-a*, *ben-a*).[2]

Efter stam på långt slut-*n* och slut-*m*, som skrivs enkeltecknat i obestämd form, dubbleras konsonanttecknet framför bestämdhetssuffix som börjar på vokal:

ton : tonn-en
rum : rumm-en, program : programm-en, hem : hemm-en

4. Vid pluralsuffix på *-s* (7 deklinationen) väljs *-en* när stammen är enstavig:

De här *chips-en* är goda.
De här *jeans-en* är snygga.
De där *tricks-en* bör du låta bli.
Odds-en är nu rätt gynnsamma.
De gamla *tanks-en* hade bättre skjutförmåga.

Likaså förekommer det marginellt vid flerstavig stam som betecknar kollektiv eller par: *blinkers-en*, *cornflakes-en* (§ 52: b). Språkvårdare rekommenderar annan pluralböjning, t.ex. *blinker-na* (jfr (3a) ovan).

I andra fall undviks användning av ordet med *s*-pluralis i kontext där bestämd form pluralis behöver markeras.[3]

5. Andra pluralformer:

De latinska och grekiska pluralformerna på *-a*, *-i* tar inte bestämdhetssuffix. Antingen används den obestämda formen också där normalt bestämd form hade väntats eller också undviker man att använda orden med denna pluralböjning i sådana kontexter:

De sista *tentamina* höll vi i höstas.
Vetenskapliga tidskrifter är inte de lämpligaste *fora* för diskussioner av den här typen.

Pluralsuffixet *-en* tar bestämdhetssuffixet *-a* (jfr (2) ovan): *huvud-en-a*, *härad-en-a*.

Pluralsuffixet *-on* tar bestämdhetssuffixet *-en*: *ög-on-en*, *ör-on-en*. I tal och även i skrift används (utom i Sydsverige) ofta *-a* i stället för *-en*: *ögon-a*, *öron-a* (jfr (3c) ovan).

6. Måttsenheter som är eller kan vara böjda i pluralis som andra substantiv tar bestämdhetssuffix enligt vanliga regler:

kronor–na, timmar–na, metrar–na, litrar–na, minuter–na, rubler–na
år–en, tjog–en, dussin–en, tonn–en
kilon–a, hekton–a

Om måttsenheterna inte är pluralböjda som vanliga substantiv, tar ord på *-ar*, *-er* eller obetonad vokal bestämdhetssuffixet *-na*:

de sista meter–na, de sista liter–na, de sista dollar–na, de sista kilo–na

Övriga (normalt enstaviga eller med betoning på sista stavelsen) tar *-en*:

de sista cent–en; de sista {tumm–en/mil–en}; de sista procent–en; de sista {amper–en/volt–en}

[1] Bokstavsnamn, som optionellt har Ø-pluralis (§ 50 not 2), tar då *-na*: *a-na*, likaså andra neutra på vokal, när de regionalt tar Ø-pluralis (§ 50 not 1): *märke-na*, *bi-na* (dvs. bestämd form pluralis sammanfaller med standardspråkets: *märke-na/märken-a*).

[2] Suffixet *-en* efter stam på betonad vokal utan pluralsuffix, t.ex. *bi-en* (trots obestämd pluralis *bin*), är numera sällsynt i standardspråket men kan förekomma regionalt sydsvenskt (till obestämd pluralis *bi*, § 50 not 1).

[3] I talspråk finns en tendens att i bestämd form föra *-s* till stammen och därefter böja denna i enlighet med förefintliga svenska mönster:

sweaters-ar-na [jfr plur. obest. f. sweaters]
babies-ar-na/bebis-ar-na [jfr plur. obest. f. babies]

ANM. Suffixet *-a* i t.ex. *knäna* (enligt (2) ovan) kan ses som fonetiskt betingad variant av *-na*, eftersom det endast förekommer efter pluralis på *n*.

§ 69. Stambyte i bestämd form. I vissa ord bildas bestämd form singularis med en stamvariant.

a) För vissa ord på *-an* som kan användas utan bestämdhetssuffix i kontexter som annars kräver bestämd form (§ 66: g) kan en alternativ form på *-(n)ing* eller *-ande* väljas som medger explicit markering av bestämdheten. (Denna stam används annars framför allt i pluralis, § 56.)

Han har skrivit {*ansökan/ansökningen*} färdig.
Man måste säga att {*verkan/verkningen*} överträffade {*förväntan/förväntningen*}.
I {den där *strävan*/det där *strävandet*} liknar han sin syster.
{*Förmodan/Förmodandet*} att hon ville avgå har inte kunnat bekräftas.

Andra ord med dubbelform på *-(n)ing* är: *anmälan*, *antydan*, *förfrågan*, *försäkran*, *inbjudan*, *tävlan*. (I vissa fall kan suffixutbytet leda till viss betydelseändring.) Andra ord med dubbelform på *-ande* är: *tvekan*, *vägran*, *väntan*.[1]

b) Orden *tusen* och *väsen* har alternativa former på *-ende* som bara marginellt används i obestämd form singularis men som är de enda möjliga i bestämd form. (Stammen används också i pluralis.)

det andra tusende-t [jfr: ett tusen, sällan: ett tusende]
rättsväsende-t [jfr: ett rättsväsen, sällan: ett rättsväsende]

[1] Många ord på *-an* saknar sådana dubbelformer: *begäran*, *beundran*, *början*, *fruktan*, *förtröstan*, *förtvivlan*, *talan*, *ängslan*.

§ 70. Substantiv som huvudsakligen förekommer i bestämd form. Vissa substantiv förekommer vanligen eller uteslutande i bestämd form på grund av sin betydelse och/eller i fasta vändningar. Många av dem har vardagligt stilvärde. Exempel:

a) singularis

avigan, rätan, lillen, lillan
ryktesvägen, själatåget, utlandet

(på) bättringsvägen, (på) efterkälken, (på) kneken, (på) landbacken, (på) latsidan, (på) luffen, (på) momangen, (på) {morgonkröken/morgonkulan/morgonkvisten}, (på) {morssidan/farssidan}, (på) rymmen, (på) skarpen, (på) sniskan, (på) snusen, (på) tjocken, (på) tvären, (på) vippen, (på) vischan, (på) {vårkanten/höstkanten}
(i) brådrasket, (i) görningen, (i) onödan
(för) jämnan, (över) hövan
(vid) {tredraget/treslaget/tresnåret/tretiden}
(hela) surven, (hela) rasket
(göra) susen, (få) dåndimpen, (få) nippran, (gå i) putten, (klara) livhanken, (slå) dövörat (till), (ta till) sjappen
langen (går)
fanken, fasingen, hundan, håken, kattsingen, sjuttsingen

b) pluralis

småtimmarna
(i) faggorna, (i) prattagen, (stå) rycken, (ta i med) hårdhandskarna, (ta på sig) spenderbyxorna

Speciesböjningens funktion § 71

§ 71. Bestämda formens samförekomst med substantivets olika attribut. Vissa attribut konstrueras obligatoriskt eller normalt med substantiv i bestämd form (Nomfraser § 3–5, 8):

a) *den här*, *den där*:[1]

Den här blomman är vissen. *Det där bordet* är sönder. *De här frågorna* är intressanta.

b) *den*:

Den {ena/andra/sista/röda} *blomman* var vissen. *De* {tre/många} *blommorna* var alla vissna.
Den blomman ['den där blomman'] är vissen.

Undantag: Framför restriktiv relativsats har substantivet ofta obestämd form, särskilt i skriftspråket (jfr också Bisatser § 23):

Den blomma som står i den smala vasen är vissen.

I talspråk förekommer framför allt *den blomman som …* eller *blomman som …* (det sistnämnda vanligt också i neutralt och ledigt skriftspråk).

Med absolut superlativ som attribut har substantivet ibland obestämd form, Adj. § 50, 63: 1, Nomfraser § 47: *med den största respekt*.

c) Vissa relationella pronomen (*förra* m.fl.) och adjektiv i superlativ (t.ex. *största*), vare sig de föregås av *den* eller inte:[2]

(den) tredje korridoren, (de) första ansökningarna, (den) förre kungen, (den) norra ingången, (den) bakre vagnen, (det) enda barnet, (det) ena barnet, (det) största rummet, (de) längsta bräderna, (den) mesta tiden 'det mesta av tiden'

d) Pronomen på *-dera* (dessa pronomen används mest i skriftspråk samt i formellt talspråk):

Vi måste laga *endera cykeln*.
Han ville inte ta ställning för *någondera sidan*.
Vilkendera möjligheten är att föredra?
Ingetdera alternativet är tilltalande.
Det rinner en bäck på *vardera* sidan av vägen.

e) Attribut som anger totalitet, om nominalfrasen inte har generisk betydelse utan avser specifik mängd eller specifikt antal:[3]

båda björkarna [100 % av två identifierbara björkar]
hela björken [100 % av en viss identifierbar björk]
halva björken [50 % av en viss identifierbar björk]

All konstrueras dock med både obestämd och bestämd form:

alla björkar [100 % antingen av alla björkar över huvud eller av ett antal identifierbara björkar]
alla björkarna [100 % av ett antal identifierbara björkar]
all senap [100 % av all senap över huvud eller av en viss identifierbar mängd senap]
all senapen [100 % av en viss identifierbar mängd senap]

f) *själva*, *forna*, *rena* (*rama*), *själv* (efterställt):

själva huset, den forne mästaren, rena (rama) kalabaliken, mästaren själv

De flesta adjektivattribut förekommer tillsammans med både bestämd och obestämd form och kongruensböjs i singularis i species (Nomfraser § 4, 21). Attribut som inte är förenliga med bestämd form hos substantivet är exempelvis:

possessivattribut: Bengts, sin etc.
samma, nästa, fel
varje, varannan, ömse, samtlig
en, ingen, någon, åtskillig, flera, somlig
mängdattribut: mycket, litet, föga, ett kilo, en flock, ett stort antal etc.
vilken, vad för, hurudan, sådan
vissa giltighetsmodifierande adjektiv: veritabel m.fl.

[1] I skriftspråk (och formellt talspråk) följs *denna* (Pron. § 63) av substantiv i obestämd form: *denna bil*. När *denna* regionalt i Syd- och Västsverige används i talspråk används bestämd form av substantivet: *denna bilen*.

[2] I vissa speciella användningar står dock substantivet i obestämd form fastän det föregås av ett adjektiv eller pronomen i superlativ (Nomfraser § 44–48):

flest lingon, i bästa samförstånd, ett högsta läge, ett {första/tredje} försök, lägsta poäng, bäste kamrat

[3] *Ömse* och i vissa uttryck *båda* följs av substantiv i obestämd form: *på {båda/ömse} sidor*, *på {båda/ömse} håll*.

Speciesböjningens betydelse § 72–74

§ 72. Den bestämda formens betydelse. Böjningskategorin species omfattar bestämd och obestämd form av substantivet. Genom att använda den bestämda formen anger talaren att han förutsätter existensen av den eller det som substantivet (och resten av nominalfrasen) refererar till i den fiktiva värld eller faktiska verklighet som yttrandet handlar om. Vidare anger han med den bestämda formen att lyssnaren bör kunna unikt identifiera den eller det som substantivet refererar till i denna fiktiva värld eller faktiska verklighet (definit betydelse):

Anders frågade *sekreteraren*. [Talaren antar att lyssnaren kan identifiera sekreteraren.]
Per hämtade *mjölken*. [Talaren antar att lyssnaren kan räkna ut vilken mjölk det är fråga om.]

Om de olika sätten för lyssnaren att unikt identifiera referenten se Nomfraser § 96–106. Substantivets betydelse bidrar till identifikationen. Om nominalfrasen innehåller attribut, kan dessa antingen bidra till identifikationen genom sin betydelse (restriktiva attribut, Nomfraser § 95) eller bara meddela tilläggsupplysningar (icke-restriktiva attribut, Nomfraser § 95):

Ta den nya *kastrullen*. [Antingen restriktivt: Det finns flera kastruller och bara genom attributet *nya* kan lyssnaren förstå vilken som avses. Eller icke-restriktivt: Bara en kastrull kan komma i fråga; talaren påminner om att den är ny.]

Den bestämda formen ger en mer specificerad betydelse åt substantivet i sitt sammanhang. Ett påstående med substantiv i bestämd form kan sägas implicera samma påstående med substantiv i obestämd form: *Aron såg gullvivorna* implicerar *Aron såg gullvivor*, men den omvända implikationen gäller inte. Ett substantiv i bestämd form väcker inte bara de föreställningar som lexikalt ligger i ordet utan också all annan information som lyssnaren förfogar över om substantivets referent. Ett substantiv i obestämd form har däremot ingen särskild betydelse utöver att beskriva alla eller vissa (faktiska eller tänkta) referenter som begreppet passar på.[1]

I enstaka fall används bestämd form av substantivet utan att lyssnaren kan veta vilken av ett litet antal möjliga referenter som avses: *ont i benet*, *hälften av veden*, *den*

ena pojken, *halva päronet* (Nomfraser § 97). Talaren bedömer det då som mindre viktigt att exakt identifikation kan ske.[2]

[1] Obestämd form av substantivet används således dels (a) när talaren inte (nödvändigtvis) antar att referenten faktiskt existerar:

Vi skulle behöva *en sekreterare*.

dels (b) när han visserligen antar att referenten existerar men inte att lyssnaren kan unikt identifiera den:

Anders frågade *en sekreterare*. [Talaren antar att lyssnaren inte – utan närmare upplysningar – kan identifiera sekreteraren.]
Per hämtade (*litet*) *mjölk*. [Talaren introducerar en mängd mjölk som lyssnaren inte kan veta något om i förväg.]

Obestämd form används dessutom i ett antal fall då referenten är unikt identifierbar och definitheten anges medelst funktionen, betydelsen och/eller böjningen hos ett eller flera av nominalfrasens attribut:

Bengts bil [Possessivattribut anger normalt definithet.]
{denna/nästa/samma} bil [Pronomenets böjning och betydelse medför definithet.]
alla bilar [Pronomenets betydelse medför definithet.]
{varje/varenda/höger/vänster/rätt/fel/följande} sida [Pronomenets betydelse medför definithet.]
kära vän [I vokativfras; adjektivattributets böjning anger definithet.]

Om obestämd form av substantivet efter pronomenliknande particip se Pcp § 41. I vissa fasta fraser också vid *båda*, *bägge* och *ömse*: *på* {*båda/bägge/ömse*} *sidor*, *på* {*båda/bägge/ömse*} *håll*. I flera av de anförda fallen står substantivet optionellt i bestämd form, ibland dock med viss betydelseskillnad, t.ex. *alla bilarna*, *högra sidan*. Se t.ex. Pron. § 127, 224.

Om species vid generisk betydelse se § 73.

[2] I vissa fasta uttryck kan referenten inte identifieras, t.ex.:

Som {*skalden/profeten*} säger …

§ 73. Species och numerus vid individuativa substantiv med generisk användning: {***En katt/Katten/Katter/Katterna***} ***har vassa klor***. Vid referens till samtliga individer som stämmer med det individuativa substantivets beskrivning (hela klassen) kan i många fall både obestämd och bestämd form och både singularis och pluralis användas utan egentlig betydelseskillnad:

{*En katt/Katten/Katter/Katterna*} har vassa klor. ≈ Alla katter har vassa klor.

Denna användning av substantivet (eller snarare nominalfrasen[1]) kallas generisk.[2] Om grunden för species- och numerusbruket vid generisk användning se också § 6, Nomfraser § 100, 110.

Alla former av substantivet kan emellertid inte användas i alla fall av generisk betydelse. Följande restriktioner gäller:

a) Obestämd form singularis förutsätter att satsen gäller för var och en av individerna (distributiv tolkning). Nominalfrasen har då obestämd artikel:[3]

En katt har vassa klor. [För varje enskild katt gäller att den har vassa klor.]
En tulpan kräver fuktig jordmån.

Obestämd form singularis kan därför inte användas i satser som bara gäller klassen som helhet (kollektiv tolkning):[4]

{*Katten/*En katt*} blev vanlig som husdjur i Norden först i nyare tid.

Obestämd form singularis kan inte heller användas om utsagan begränsas till vissa individer:

{*Katten/*En katt*} förekommer vild i Skottland.

Särskilt gäller att obestämd form singularis inte kan användas generiskt, om den sats där nominalfrasen ingår inte anger ett generellt förhållande utan beskriver en specifik aktion som i följande exempel:

På det lilla biblioteket har jag hittat gott om litteratur om {*katten/*en katt*} och dess skötsel.

Slutligen används obestämd form singularis ogärna i samordning:

{*Bävern och uttern/?En bäver och en utter*} bygger dammar.

b) Bestämd form singularis används helst när det är lätt att tänka sig en hyperonym till substantivet (§ 6):

Katten är ett vanligt sällskapsdjur. [*Katt* har här hyperonymen *sällskapsdjur*.]
Katten har kraftiga hörntänder. [*Katt* har här t.ex. hyperonymen *rovdjur*.]

När det är svårare att tänka sig en hyperonym används substantiv i bestämd form singularis ogärna generiskt:

{*En granne/?Grannen*} ställer alltid upp med råd och dåd. [I specifik betydelse, om en i sammanhanget identifierbar referent, är satsen fullt grammatisk med *grannen*.]

c) Obestämd form pluralis kan nästan alltid användas generiskt:[5]

Katter blev vanliga i Norden först under nyare tid.
Katter förekommer vilda i Skottland.

Vissa utsagor gäller dock så tydligt arten (klassen) i dess helhet att obestämd form är utesluten även i pluralis:

{*Vildkatten/Vildkatterna/*Vildkatter*} dog ut i vårt land för länge sedan.

d) Bestämd form pluralis används helst om talaren (som i normalfallet) anser att individer av klassen faktiskt existerar:[6]

Katterna är vanliga sällskapsdjur.
{*Enhörningar/?Enhörningarna*} är vanliga sagodjur.

Bestämd form pluralis används därför normalt inte för substantiv som betecknar aktioner, eftersom aktionerna inte existerar annat än kortvarigt:[7]

{*Devalveringar/*Devalveringarna*} skapar som regel oro på marknaden.
{*Kallstarter/*Kallstarterna*} bör så långt möjligt undvikas.
{*Hjärtinfarkter/*Hjärtinfarkterna*} överraskar nästan alltid patienten.

När både obestämd form pluralis och bestämd form pluralis är möjliga innebär valet av obestämd form ofta en större fokusering på klassens prototypiska egenskaper och valet av bestämd form en större fokusering på de faktiska individerna:

Japaner är skickliga affärsmän. [sett mera som en konstitutiv egenskap]
Japanerna är skickliga affärsmän. [sett mera som ett empiriskt konstaterande, som inte behöver ha evig giltighet]

Ofta föreligger dock endast ett sätt att uttrycka generisk referens, som t.ex. i följande fall där bestämd form måste användas:

Per älskade *naturen*.
Han säger alltid att *historien* upprepar sig.
Livet är inte alltid lätt.
Priserna stiger igen.
Anna har börjat i *skolan*.
Numera är jag alltid sömnig på *eftermiddagarna/eftermiddagen*.

[1] Strängt taget är det alltid nominalfrasen snarare än substantivet som har generisk betydelse. Jämför särskilt med restriktivt attribut: {*En gul paprika/Den gula paprikan/Gula paprikor/De gula paprikorna*} *har rätt mild smak*.

[2] Generisk användning innebär i allmänspråket inte nödvändigtvis att satsens beskrivning stämmer på varje individ utan ibland bara att den anger det typiska:

{En *japan/Japanen/Japaner/Japanerna*} äter med pinnar.

Jämför att en generisk utsaga kan modifieras av ett adverbial:

Japaner äter vanligtvis med pinnar.

[3] Vid obestämd form singularis kan generisk betydelse ibland vara svår att skilja från ickespecifik betydelse (Nomfraser § 110):

En *katt* kan vara ett lämpligt sällskapsdjur för en pensionär.

Om naket substantiv i obestämd form med generisk betydelse (särskilt i juridisk och vetenskaplig prosa samt äldre myndighetsspråk) se Nomfraser § 30: 2:

Predikatsfyllnad kongruensböjs.

[4] Obestämd form singularis kan således inte användas i kontexter som kräver ett led i pluralis, t.ex. som subjekt till verb som *samlas* eller som korrelat till *varandra*:

{*Starar*(*na*)*/*En stare*} samlas på hösten i stora flockar.
Min erfarenhet är att {*datorspecialister*(*na*)*/*en datorspecialist*} alltid {samlas i kotterier/umgås med varandra}.

Bestämd form singularis har något större användningsmöjlighet här:

Staren samlas på hösten i stora flockar.

?*Datorspecialisten* samlas alltid i kotterier.
**Datorspecialisten* umgås alltid med varandra.

[5] Vid obestämd form pluralis är generisk betydelse vagt avgränsad från diffust flertal i allmänhet:

Katter används vid plågsamma djurförsök.

[6] Vid bestämd form pluralis är generisk betydelse vagt avgränsad från specifik betydelse med vid identifikationsram (jfr Nomfraser § 98):

I Sverige har *katterna* det bra.

[7] Om kontexten aktualiserar föreställningen om en hyperonym (jfr (b)), kan bestämd form pluralis förekomma för substantiv som betecknar aktioner. Vanligen är det dock i sådana fall tveksamt om substantivet är generiskt eller specifikt (jfr not 6):

Devalveringarna skapar som regel större oro på börsen än *räntehöjningarna*.
Hjärtinfarkterna är den vanligaste dödsorsaken i denna befolkningsgrupp.

§ 74. Species vid dividuativa substantiv med generisk användning: *Olja(n) är vår viktigaste energiråvara*. Vid referens till allt som stämmer med ett dividuativt substantivs beskrivning kan ofta antingen obestämd eller bestämd form användas utan egentlig betydelseskillnad:

{*Olja/Oljan*} är vår viktigaste energiråvara.
Anders föredrar {*vänskap* framför *kärlek/vänskapen* framför *kärleken*}.
Vid {*produktion/produktionen*} av hårdplast måste man vara försiktig.

I de flesta sammanhang kan talaren nämligen likaväl tala om en diffus mängd olja, kärlek, hårdplastproduktion (vilket ger obestämd form) som om all olja etc. (vilket ger bestämd form med maximal identifikationsram, jfr Nomfraser § 98). Om denna generiska användning av substantivet (eller snarare nominalfrasen[1]) se också Nomfraser § 100, 110. Obestämd form är sannolikt vanligare än bestämd form i de fall då skillnaden mellan diffus mängd och total mängd är ointressant.

Den bestämda formen innebär att talaren fokuserar det som substantivet betecknar, medan den obestämda formen innebär en fokusering på substantivets begreppsliga innehåll (jfr valet mellan bestämd och obestämd form av plurala substantiv, § 73). Att ett dividuativt substantiv ges bestämd form innebär ofta också att dess referent ges prominens i texten, dvs. att man tänker fortsätta tala om den:

{*Guldet/?Guld*} har sjunkit i pris. [guldet i vår tid, i vår ekonomi]
{*Grädden/?Grädde*} har nästan försvunnit från marknaden. [grädden vid en viss tid, i en viss ekonomi]
{*Guld/?Guldet*} fräts inte av syra. [Att vara guld är att inte frätas av syra. Guld är sådant att det inte fräts av syra.]
{*Grädde/?Grädden*} passar utmärkt till alla sorters kött. [Att vara grädde är att passa utmärkt till alla sorters kött. Grädde är sådan att den passar utmärkt till alla sorters kött.]

I många sammanhang är speciesvalet vid dividuativa substantiv fixerat till antingen bestämd form eller obestämd form, beroende på referenttyp eller typ av lexikaliserad fras. Jfr Nomfraser § 87: e.

[1] Strängt taget är det alltid nominalfrasen snarare än substantivet som har generisk betydelse. Jämför särskilt med restriktivt attribut: {*Gul paprika/Den gula paprikan*} *har rätt mild smak.*

Substantivens kasusböjning § 75–77

§ 75. Översikt. Substantivet böjs i kasus. Var och en av de fyra numerus- och speciesböjda formerna uppträder i en variant utan genitivsuffix, grundkasus, och i en variant med genitivsuffix, genitiv:

Grundkasus: familj, familjen, familjer, familjerna
Genitiv: familjs, familjens, familjers, familjernas

Genitiven anges med suffixet *-s*. Den används för vissa syntaktiska funktioner hos den nominalfras substantivet ingår i, i synnerhet vissa funktioner som attribut. I alla övriga fall används grundkasus.

Genitiven anger ett antal mer eller mindre specificerade betydelserelationer, medan grundkasus har en så vidsträckt användning att det kan sägas vara semantiskt tomt.

Både vad gäller funktion och betydelse är kasus en egenskap snarare hos nominalfrasen än hos substantivet.

§ 76. Genitivens böjning. Grundkasus är morfologiskt omarkerat, men genitiv anges med suffixet *-s* som fogas till substantivets eventuella övriga böjningssuffix:

min bok-s
mina böcker-s
boken-s
böckerna-s

Till skillnad från substantivets bestämdhets- och pluralsuffix har genitivsuffixet inga varianter som betingas morfologiskt av det enskilda substantivet. Genitivsuffixet har alltså i princip samma form oavsett till vilket substantiv som det fogas.

Efter stam på [s] assimileras genitivsuffixet. I skrift kan genitivsuffixet då optionellt betecknas med apostrof:

Vårt *dagis(')* nya öppningstider passar oss utmärkt.
Din *tax(')* morgonvanor gör mig galen.

Genitivsuffixet leder till avtoning av föregående obstruent konsonant: *ett statsråd -s* [ˈstatːsˌroːḍs], *en klubb-s* [klɵb̥ːs]. Föregående [r] bildar tillsammans med genitivsuffixet ett retroflext sj-ljud: *din far-s* [fɑːʂ]. Om den föregående konsonanten är en retroflex annan än [r], ges genitivsuffixet också ett retroflext uttal: *mina barn-s* [bɑːɳʂ], *Guds ord-s* [uːḍʂ]. Ingendera uttalsförändringen återges i skrift.[1]

[1] Också egennamn, substantiviska pronomen och adjektiv i substantivisk användning kan böjas i genitiv. I vissa fall kan genitivsuffixet också läggas till andra ordklasser (enligt samma regler som ovan), vilket sammanhänger med att kasus är en egenskap hos nominalfrasen snarare än hos det enskilda ordet (Nomfraser § 79).

I äldre tid var kasus entydigt en böjningskategori hos bl.a. substantiven. Rester av äldre mer komplicerad kasusböjning och kasusanvändning förekommer i lexikaliserade uttryck:

genitiv singularis: *hjärtans* gärna, *dagsens* sanning, till *hands*
genitiv pluralis: ta av *daga*, den *djävla* idioten, gå till *väga*, gå någon till *handa*, ta till *orda*
dativ singularis: man ur *huse*, gammal i *gårde*, i vår *ägo*, i så *måtto*, i *andanom*
dativ pluralis: i *handom, lagom*

Särskilt många är fraser av typen *till hands*, *till havs*. I de fall då substantivet eljest har lång vokal är vokalen ofta förkortad:

till döds [dœtːs], till havs [hafːs], till livs [lifːs], till sjöss [ɧœsː], till skogs [skukːs]

Se utförligare Prepfraser § 4.

§ 77. Genitivens funktion och betydelse. Substantivet böjs i genitiv när det står sist i en nominalfras som fungerar som possessivattribut, som deskriptivt attribut eller i vissa fall som bundet predikativ och som rektion till några få prepositioner:

det senaste *dygnet-s* vedervärdigheter
killen på *lagret-s* bil
två *dygn-s* förlopp
Den tunna boken på bordet är min *bror-s*.
Den där bilen är killen på *lagret-s*.
Det gör hon för killen på *lagret-s* skull.

Dessutom kan substantiv som betecknar person böjas i genitiv för att ange personens familj (eller firma, bostad etc., jfr Egenn. § 23):

Han bor hos *kantorn-s*.
Handlarn-s har varit väldigt hyggliga mot mig.
Vi har hört oss för hos *barnmorskan-s* men de är inte intresserade.
Prästens hade fått ett skåp målat och *klockarens* en skänk. (R)

När substantivet-huvudordet inte står sist i sin nominalfras finns det dock rätt starka restriktioner på möjligheten att böja det i genitiv (och därigenom på att använda nominalfrasen i funktionen i fråga). Se Nomfraser § 79. I vissa fall kan substantivet dock böjas i genitiv utan att stå sist i nominalfrasen (se vidare Nomfraser § 79):

Den där bilen är *killen-s* (som jobbar) på lagret.
Å *institutionsstyrelsen-s* i biokemi vägnar …

I ett possessivattribut eller ett predikativ anger genitiven prototypiskt en unik relation till en annan referent, ofta ett slags samhörighetsrelation. I ett deskriptivt attribut anger genitiven ett mått.

Huvudstället för behandlingen av den genitiviska nominalfrasens funktion och betydelse är i denna grammatik Nomfraser (§ 9–16, 50, 79, 81, 82, 84).

Avgränsning mot andra ordklasser § 78–80

§ 78. Substantiv gentemot egennamn. Egennamn har stora likheter med substantiv och brukar ofta i grammatiska framställningar räknas som en underart av substantiven. Liksom substantiven betecknar egennamnen prototypiskt individuativa referenter och fungerar också syntaktiskt som huvudord i nominalfraser.

Till skillnad från substantiven beskriver dock inte det prototypiska egennamnet en klass av referenter utifrån deras beskaffenhet eller funktion. Egennamnet är i stället principiellt en beteckning på en unik referent och säger oss inget därutöver om namnets bärare.

Egennamnen skiljer sig från substantiven genom att normalt inte böjas i species och – fastän de har individuativ betydelse – inte heller i numerus.

§ 79. Substantiv gentemot adjektiv. Adjektiv erinrar på olika sätt om substantiv. Bl.a. böjs också adjektivet i numerus och species. Dock är de böjningssuffix som därvid kommer till användning andra än de som brukas vid substantiven. Exempel på pluralböjning:

Substantiv: kak-or, bil-ar, liberal-er, ko-r, dike-n, hus-Ø
Adjektiv: fin-a, stor-a, liberal-a

Exempel på speciesböjning:

Substantiv: kaka-n, liberal-en, cykel-n, plan-et, hjärta-t, kakor-na, hjärtan-a, hus-en
Adjektiv: fin-a/fin-e, stor-a/stor-e, liberal-a/liberal-e

Adjektivet böjs dessutom i singularis obestämd form efter genus:

fin : fin-t, stor : stor-t, liberal : liberal-t

Vidare kan många adjektiv komparationsböjas:

fin : fin-are : fin-ast

Syntaktiskt är substantivet huvudord i en nominalfras och adjektivet huvudord i en adjektivfras. I nominalfraser som saknar substantiviskt huvudord kan dock adjektiv(attribut) komma att fungera som frasens huvudord:

Jag har inga frimärken, så jag måste gå och köpa *några nya*.

Substantiviskt huvudord saknas ofta när nominalfrasen refererar till person eller har allmän dividuativ referens (’företeelse’):

Hon tog sig an de {*anställda/gamla/unga/misslyckade/framgångsrika*}.
Hon älskar {*blått/nytt/gammalt*}.

Adjektiv i denna funktion sägs stå självständigt. De är ofta lexikaliserade med substantivliknande betydelse (Adj. § 60, 65):

en nära *anhörig*, våra *bekanta*, de *konservativa*, sina *trogna*, det *tysta*, ett nödvändigt *ont*, göra *gott*, den lilla *svarta*, *grönt* är bra för ögonen

ANM. Självständigt använda adjektiv bör skiljas från adjektiv som utan tillägg av suffix övergått till att användas som substantiv. Dessa ord tar inte adjektivets bestämningar och de böjs som substantiv:

Adjektiv: De är (försiktigt) liberala. Planet var tyskt. Nu är det påfallande {lugnt/ljust/djupt}. Den {lille/lilla} sover.
Substantiv: De är (försiktiga) liberaler. Bergsrådet var en tystlåten tysk. Detta är ett påfallande {lugn/ljus/djup}. {Lillen/Lillan} sover.

§ 80. Substantiv gentemot pronomen. Vissa pronomen används huvudsakligen som attribut till substantiv i nominalfraser. Böjningen erinrar mera om adjektivens än om substantivens:

någon egen mogen persika
något eget moget äpple
några egna mogna {persikor/äpplen}

Sådana pronomen kan på samma sätt som adjektiv och under liknande betingelser stå i nominalfraser utan substantiviskt huvudord:

Anders såg *ingen*. Anna pratade inte med *någon*. Statssekreteraren hade underrättat ambassadören men *denne* hade inte velat bekänna färg.
Anders såg *inget*. Anna har aldrig *något* att prata om. Adjunkten visste *allt*. *Detta* irriterade navigatören.

Andra pronomen används bara substantiviskt, dvs. de utgör alltid (huvudord i) nominalfras (Pron. § 16) precis som substantiven:

jag, du, han, hon, vi, ni, sig, varandra, man, var och en, allting, allihop, allesammans, någonting, ingenting

Dessa pronomen skiljer sig från substantiven framför allt genom sin böjning: de saknar speciesböjning, och flertalsbetydelse kan inte anges genom tillägg av suffix till motsvarande pronomen med entalsbetydelse.

Pronomen skiljer sig också från substantiv genom att vanligen inte kunna ta några framförställda attribut (Pron. § 12).

ANM. Från substantiviska pronomen bör skiljas pronomen vilka fungerar som substantivstammar: *människans bättre jag*, *jaget*, (*världs*)*alltet*, *självet*.

3 EGENNAMN

1 Översikt.

Betydelse 2–4

2 Betydelse och referens. 3 Referenttyper. 4 Substantivering av egennamn.

Struktur 5–12

5 Översikt. 6 Rotmorfem som egennamn. 7 Avledda egennamn. 8 Sammansatta egennamn: olika strukturer. 9 Sammansatta egennamn: strukturer typiska för olika slags namnbärare. 10 Lexikaliserade böjningsformer av substantiv. 11 Ordgrupp. 12 Initialord.

Morfologisk funktion 13–14

13 Egennamn som avledningsstam. 14 Egennamn som förled i sammansättning.

Grammatiska egenskaper 15–16

15 Genus. 16 Numerus.

Ortografi 17–18

17 Stor begynnelsebokstav. 18 Avvikande ortografi.

Syntaktisk funktion 19–20

19 Huvudord i nominalfras. 20 I konstruktion med egennamn och titel m.m.

Böjning 21–23

21 Ingen species- eller numerusböjning. 22 Genitiv: böjning. 23 Genitiv: funktion och betydelse.

§ 1. Översikt. De typiska egennamnen urskiljs lätt från andra klasser av ord av den vanliga språkbrukaren och får i skrift sin särställning markerad genom inledande stor bokstav.

Ett typiskt egennamn har ingen betydelse: det beskriver inte en typ eller en klass av referenter utifrån dessas beskaffenhet eller funktion. Egennamnet är i stället principiellt endast en beteckning, en etikett, på en unik referent. Det prototypiska egennamnet (som *Findus*, *Hjo*, *Lucidor*) säger oss i sig inget annat om namnets bärare än att den bär just det namnet. Om flera individer har samma

namn, t.ex. *Anna*, innebär det inte att de har någon egenskap gemensam som skiljer dem från alla andra individer.

Det är särskilt vissa typer av referenter som ges egna namn av språkbrukarna. Oftast ges egennamn åt referenter som det är viktigt att snabbt och entydigt kunna referera till. Inte sällan görs en referent mera synlig genom att den får ett eget namn. Följande slag av referenter brukar få egennamn: personer, husdjur, farkoster, platser, byggnader, institutioner, sammanslutningar, företag, andliga produkter (egennamnet kallas då i allmänspråket ofta ”titel”), historiska händelser.

I ordklassen egennamn är gränsen mellan svenska och främmande språk ofta oklar, eftersom utländska referenter normalt bibehåller det egennamn som de fått i sin respektive språkmiljö: *Los Angeles*, *Beethoven*.

Egennamnet betecknar liksom substantivet prototypiskt en individuativ referent och fungerar också syntaktiskt som huvudord i en nominalfras. Övergångar mellan dessa båda ordklasser är vanliga. Genom olika betydelseglidningar kan egennamn substantiveras: *en veritabel Einstein*, *Danmarks Göteborg*, *en Volvo som gått 20 000 mil*. Å andra sidan är många egennamn ursprungliga substantiv: *Flod*, *Björn*, *Viken*, *Dalarna*.

Egennamnen är liksom substantiven bärare av genus (utrum eller neutrum): *Ladoga är blåsig* men *Kebnekaise är blåsigt*. De böjs i genitiv på samma sätt som substantiven, dvs. nominalfrasens genitivsuffix fogas till egennamnet när detta står sist i sin nominalfras: *Den där cykeln är* (*min bror*) *Bengts*. Däremot böjs egennamnen normalt inte i species och numerus. Den nominalfras där egennamnet är huvudord har definit innebörd, och eftersom den utpekade referenten vanligen är unik, behövs ingen pluralis för att ange flertal.

Många egennamn är etymologiskt sett substantiv som lexikaliserats i bestämd form, men suffixet fungerar inte längre som böjningssuffix. Detta framgår bl.a. av att egennamnet kan ha ett annat genus än det som suffixet annars förknippas med: *det vackra Härjedalen*, *Härjedalen är vackert*. Endast få egennamn (i synnerhet för bergskedjor, stjärnbilder och ögrupper) är plurala både morfologiskt, syntaktiskt och semantiskt: *de snötäckta Anderna*, *Anderna är snötäckta*.

Egennamn som utgörs av ett ord kan vara rotmorfem, avledningar, sammansättningar eller initialord:

Bengt, Lind, Hjo, Sarek
Ulrik-a, Bo-sse, Berg-ling, Sten-inge
Karl-Gustav, Ängel-holm, Väst-sverige, Stor-sjön
GAIS, LO

Dessutom fungerar ordgrupper mycket ofta som egennamn:

Göta kanal, Svenska Akademien, Lilla Harrie, Karl XII, Dagens Nyheter

Den inre strukturen regleras då snarare av syntaktiska regler än av ordbildningsregler. Detta gäller särskilt namnen på andliga produkter (boktitlar o.d.): *Du gamla du fria*, *Greven av Monte Christo*.

Egennamnen bildas efter olika konventionella mönster för olika typer av namnbärare: speciella avledningssuffix, vissa produktiva efterleder, konventioner för lexikalisering av beskrivande ordgrupp.

Som ordbildningselement i ord av andra ordklasser förekommer egennamn i såväl sammansättningar som avledningar:

Zorn-tavla, Sara Lidman-bok, Eslövsgotik, Parisresa, Moskvatrogen
AIK-are, rotaryan, jönköpingsk, göteborgsaktig, grönköpingsmässig

ANM. I många grammatiska framställningar räknas egennamnen inte som en egen ordklass utan som en undergrupp bland substantiven.

Betydelse § 2–4

§ 2. Betydelse och referens. Egennamnet betecknar en individuativ referent. Till skillnad från reguljära substantiv beskriver däremot inte egennamnet en typ eller en klass av referenter utifrån dessas beskaffenhet eller funktion. Egennamnet är i stället prototypiskt en etikett på en enda (unik) referent. Det prototypiska egennamnet säger oss inget annat om namnets bärare än att den bär just det namnet.

Ett egennamn erinrar semantiskt om ett substantiv i bestämd form. Liksom substantivet skall medge unik identifiering av en referent givet en viss identifikationsram, skall egennamnet göra det möjligt för lyssnaren att unikt identifiera en referent. Egennamnen används t.ex. när de förväntade identifikationsramarna är för vida för att man med ett substantiv i bestämd form entydigt skall kunna utpeka vem eller vad som avses eller när det skulle bli alltför otympligt att entydigt beskriva referenten med en mångordig nominalfras. Om t.ex. identifikationsramen ofta omfattar mer än ett berg, kan man inte kalla ett bestämt berg för *berget* utan man har bruk för egennamn som *Kebnekaise*. Om identifikationsramen omfattar flera pojkar, kan det vara praktiskt med egennamn när man vill utpeka en viss pojke, t.ex. *Filip*.

Även med en och samma identifikationsram kan en referent entydigt betecknas på många olika sätt: *min äldsta pojke*, *pojken med röda tröjan*, *han som spelar trumpet*, *han där borta* etc. Egennamnet innebär standardisering. Talaren behöver inte kalkylera och välja beskrivning varje gång referenten skall åsyftas. Det räcker med att säga namnet.[1] Egennamnet innebär också att referenten tilldelas en viss vikt. Talaren visar att han har anledning att hålla reda på referentens identitet från det ena tillfället till det andra.

En och samma referent kan ha olika namn som används av olika personer eller i olika sammanhang. De anställda kan kalla en myndighet för *Verket*, när andra omtalar referenten som *Invandrarverket*. En och samma person kan benämnas *Kalle*, *Karl-Gustav*, *Svensson*, *Kåge*, *Stuffe* etc. Geografiska lokaliteter har ofta olika namn: *USA* kan också betecknas *Förenta staterna* och *Nice* kan kallas *Nizza*. *Aftonstjärnan*, *Morgonstjärnan*, *Venus* är namn på en och samma himlakropp.

Olika referenter kan ha samma egennamn. Detta är vanligt inte minst i fråga om förnamn, eftersom den enskilde personens namn väljs ur en rätt begränsad mängd. De flesta efternamn bärs också av ett stort antal personer. Även orter kan ha samma namn (t.ex. *Åby*, *Uppsala*, *Fagerhult*, *London*), ibland därför att en ort uppkallats efter en annan.

[1] Många egennamn tål dock inte en obegränsad identifikationsram: bara i bestämda kontexter eller situationer är det klart vem eller vad som åsyftas med *Anders Blomberg* respektive *Fagerhult*, eftersom det finns fler än en person respektive plats med det namnet i Sverige eller universum. I många administrativa och ekonomiska sammanhang identifieras därför personer allt oftare med personnummer, som säkrare än egennamn leder till identifikation av namnbäraren. I administrativa och kamerala sammanhang kompletteras ofta också andra namn än personnamn med nummerbeteckningar. Sedan länge finns ett system att ange lokaliteters namn med gatunamn + nummer: *Storgatan 12*.

ANM. Med andra utgångspunkter kan det ändå vara rimligt att räkna med att egennamn har betydelse. Personnamn väljs exempelvis ur en i praktiken begränsad repertoar. Dopnamnen är oftast könsbundna. Namnen i fråga kan då sägas ha person och kön som sin betydelse:

> Jag såg *Bengt* idag. [Även om lyssnaren inte vet vem *Bengt* är förstår han att det rör sig om en person av manligt kön.]

Vidare är namn ofta, särskilt om de är sammansatta eller utgörs av lexikaliserade ordgrupper, mer eller mindre beskrivande: ett eller flera av de ingående morfemen är reguljära beskrivande substantiv eller adjektiv eller homonyma med sådana. Även om ett namn som *Omberg* inte behöver vara namn på ett berg, så är det ändå inte troligt att det är namnet på en sjö eller en dalgång.

Det kan också hävdas att ett namn som betecknar en viss individ, t.ex. *Kebnekaise*, har denna individs totala uppsättning av egenskaper (eller ett godtyckligt urval som unikt definierar referenten) som sin betydelse. Precis som en referent måste uppfylla vissa villkor för att rätteligen kallas *berg*, måste en annan referent uppfylla mer specifika villkor för att få kallas *Kebnekaise* – att det sedan bara råkar finnas en individ som har dessa egenskaper är en tillfällighet.

§ 3. Referenttyper. I princip kan varje individuell referent åsättas ett egennamn. Många egennamn tilldelas namnbäraren genom en medveten namngivningshandling (”dop”): barn, gator, myndigheter etc. får sina namn på detta sätt.[1] I många fall är dock namngivningen en kollektiv historisk process: ett beskrivande uttryck övergår till att bli egennamn, dvs. namnbrukarna uppfattar inte längre namnet som beskrivande. Ofta har då också namnets fonetiska form förändrats, eller namnbäraren har förändrats så att den etymologiska beskrivningen inte passar. Så uppstår framför allt ortnamn och tillnamn. Beskrivande uttryck lexikaliseras så att betydelsen hos de i uttrycket ingående morfemen inte behöver förstås för att uttrycket skall fungera som beteckning för referenten. *Svens gård* blir *Svensgård* (och behöver inte längre ägas och brukas av Sven), *Tummen* kan bli namnet på en person fastän ingen längre vet hur betydelsen ’tumme’ hänger ihop med personen i fråga.[2]

Namnet har distinktiv funktion: en referent får ett eget namn när referenten måste kunna identifieras i vidare identifikationsramar än dem där identifikationen skulle kunna ske med hjälp av ett substantiv i bestämd form. I vissa fall kan det finnas andra skäl till namngivningen: genom att ge djur namn (ofta namn som annars brukas om personer) antyder man att man ser dem som människoliknande individer. På samma sätt kan fordon och maskiner förmänskligas genom att åsättas personnamn.

Vanliga typer av namnbärare är följande:[3]

a) Människor. Människan är den prototypiska bäraren av egennamn. En människa får egennamn av olika slag.

förnamn: Bengt, Stina, Ann-Mari
smek- eller öknamn: Benka, Majsan, Råttan
efternamn: Svensson, Lindgren, Berg

b) Husdjur:

Karo, Misan, Majros, Bläsen

c) Lokaliteter. För orienteringen är det praktiskt att entydigt kunna utpeka himlakroppar, stjärnbilder, landområden, berg, vatten, stater, provinser, orter, byggnader, gator, torg etc.

Karlavagnen, Hazarajat, Liljeholmsviken, Tadzjikistan, Värmland, Milano, Kazankatedralen, Järnvägsgatan, Nybroplan

Hit hör också namn på institutioner och sammanslutningar, oavsett om namnet avser själva institutionen eller den lokal som hyser dess verksamhet: myndigheter, organisationer, företag, församlingar etc.; biografer, teatrar, operahus, bibliotek etc.; hotell, restauranger, varuhus etc.; skolor, kyrkor, sporthallar, idrottsplatser etc.

Bohuslandstinget, Östersunds IK, Handelsbanken, Palladium, Hotel Terminus, Gondolen, Mariakyrkan, S:t Joseph-fängelset

d) Andliga produkter: böcker, dikter, romaner, teaterstycken, operor, filmer, radio- och TV-program, tidningar, tidskrifter, musikaliska verk, tavlor, statyer etc.

Vetenskapen och förnuftet, Farliga förbindelser, Aida, Rederiet, Aftonbladet, Himmelska dagar, Midvinterblot

Inte minst viktiga är de namn som benämner en modell, en design, en viss produkt (varumärken):

Renault, Absolut, Levis, 4711 [en parfym]

Gränsen mellan namnet på företaget och på dess produkter är förstås vag. I båda fallen är namnet ofta inregistrerat och skyddat. Varumärken substantiveras ofta liksom också namn på grafiska produkter (se § 4).

e) Historiska händelser. Sådana egennamn står ofta på gränsen till vanliga beskrivande nominalfraser, och en skribent kan tveka mellan stor och liten begynnelsebokstav. Exempel: *under Frihetstiden*, *före Trettioåriga kriget*, *vid tiden för Franska*

revolutionen. Att beteckningarna på de aktuella tiderna eller händelserna har mer eller mindre tydlig egennamnskaraktär framgår ibland av syntaktiska förhållanden: *det ohyggliga Stockholms blodbad* (jfr: *Stockholms ohyggliga blodbad*), (*?det*) *trettioåriga kriget*, (*?den*) *franska revolutionen*. Namnets beskrivning kan också vara missvisande: *Hundraårskriget* varade faktiskt 114 år, och *Oktoberrevolutionen* ägde enligt vår kalender rum i november.

[1] I många fall har egennamnet offentlig status, och delar av namngivningen regleras i lag. Bestämmelser om för- och efternamn ges i en namnlag av 1982 (tidigare personnamnslag har gällt från 1964). Lantmäteriverket avgör de flesta svenska lokaliteters officiella namn och vilken stavning namnet skall ha. Namn på kommuner och församlingar fastställs av regeringen. Företags- och varunamn godkänns och registreras av Patent- och registreringsverket, som också skall godkänna alla nybildade efternamn. Kommunerna bestämmer själva över namn i tätort: gator, kvarter, torg etc.

[2] Liknande lexikaliseringsprocesser ger nytillskott också i andra ordklasser: *bläckhorn* (har inget med horn att göra), *svarta tavlan* (behöver inte vara svart), *öronmärka* (behöver inte gälla vare sig öron eller märken) etc.

[3] Namn på högtider, månader och veckodagar skrivs med liten bokstav och är närmast att anse som individuativa substantiv. De betecknar inte unika tidpunkter, eftersom en viss månad (t.ex. *januari*) eller en viss veckodag (t.ex. *måndag*) återkommer med jämna mellanrum. På ett annat sätt än de reguljära egennamnen har de egen betydelse. Om en dag benämns *tisdag* innebär detta att den aktuella dagen kommer efter en måndag och före en onsdag. Veckodagsbeteckningarna har vidare liksom beteckningarna för de stora högtiderna (*jul*, *påsk*, *pingst* – till skillnad från *advent*, *allhelgona*) komplett substantivisk böjning:

måndag(en), måndagar(na)
jul(en), jular(na)

Månadsnamnen kan dock inte (lika litet som de reguljära egennamnen) böjas i species och numerus. Månadsnamn används dessutom ogärna med flertalsreferens:

*Jag har varit hos henne alla *juli* sedan den gången. [Däremot: Jag varit hos henne alla {*jular/söndagar*} sedan den gången.]

De ingår också i konstruktioner som liknar de egennamnsliknande fraser som egennamn kan utvidgas till (§ 20):

månaden *juli*, *juli* månad [jfr: gubben *Svensson*, *Svensson* junior]

Månadsnamn kan användas i en position där ett substantiv skulle ha haft bestämd slutartikel liksom det också kan stå med obestämd artikel:

Detta är den kallaste *oktober* sedan 1913.
Det året hade vi en ovanligt kall *oktober*.

Namn på högtidsdagar och veckodagar fungerar i denna position ungefär som ordinära substantiv:

Detta var den lugnaste {*tisdagen/juldagen/påskaftonen/midsommaraftonen*} på länge.
Det var en väldigt lugn {*tisdag/nyårsafton/svenska flaggans dag/annandag jul*}.
Detta var den vackraste {*svenska flaggans dag/annandag påsk/Jungfru Marie bebådelsedag*} på länge. [utan speciesböjning]

Det oböjda månadsnamnet efter ordningstal i datumangivelser (*den sjätte juni*) kan jämföras med oböjd beteckning för mått efter grundtal eller motsvarande. Jfr Subst. § 54. Årtalet kan uppfattas som årets egennamn: (*år*) *1945*.

§ 4. Substantivering av egennamn. Ett egennamn kan substantiveras och bli en benämning på en typ av referenter som kännetecknas av en eller flera gemensamma egenskaper. Det substantiverade egennamnet tar bestämningar som ett substantiv. Substantiveringen av egennamnen innebär däremot normalt inte att dessa mister sin stora bokstav, ett tecken på att de uppfattas som egennamn även i denna användning. Endast i en del fall kan egennamnet böjas i species och numerus som ett substantiv.

1. Egennamnet betecknar var och en som bär egennamnet i fråga. Med denna betydelse kan egennamnet vanligen böjas i numerus som ett substantiv.

a) Om personer som har ett visst för- eller efternamn:[1]

Nuförtiden heter visst alla Helena. Hur många *Helenor* har du i din klass?
Hur många *Svenssöner* och *Lindgrenar* finns det här egentligen?
På den tiden talade man mycket om de svenska *Karlarna*.
Vilken *Anders Olsson* menar du? Jag menar den *Anders Olsson* som bor i Vena.

b) Om personer som tillhör en ätt med ett visst egennamn:

Bernadottarna har suttit på Sveriges tron rätt länge nu.
Ty ingen *Romanov* lät sig lockas att gå med Hitler […] (S)
Efter sextiotalet har några andra *Romanovar* rest i Ryssland som vilka västturister som helst. (S)
Det ena att Holm är en *Holm*. Jag har förpliktelser gentemot hans anfäder. (R)
Och hustrun är en *Ludendorff* … (R)

2. Egennamnet används om en produkt vars upphov eller ursprungsort bär detta egennamn.

a) Ursprungsortens namn används om produkten. Vissa substantiverade egennamn av denna typ kan böjas i species och numerus som ett substantiv:

Jag vill ha en riktigt stark {*Västerbotten/västerbotten*}.
Hur vore det med en litet dyrare {*Bordeaux/bordeaux*}?
Vill du räcka mig *bourgognen*?
Så över till några röda *bourgogner*. (S)

b) Varumärket eller modellens eller den producerande firmans namn används om den enskilda produkten.[2] Det substantiverade egennamnet böjs då inte sällan i species och numerus som ett substantiv.

Han har sålt de två *Saabarna*.
[…] snart så kan du åka hem i *Saaben*. (R)
Även här drabbas bilindustrin, en *Volvo* till exempel innehåller 200 kilo plast. (S)
Runar placerades i *Volvons* baksäte med sin fastlänkade polis. (R)

Jag stannade till i en bokhandel och köpte en *Baedeker* för Berlin […] (R)
[…] jag rökte tyst ett par bloss på en *Camel* utan filter. (R)
På bordet en *Carlsberg*. (R)
[…] han slank in på en pub för att värma sig med en *Guinness* och en whisky […] (R)

Egennamnet skrivs vanligen med stor bokstav. Nästa steg är att ordet används om en produkt av samma slag som inte behöver vara av det ursprungliga varumärket: *en albyl*, *en vespa*. Ordet har då liten bokstav.

c) Den andliga produktens namn används om ett exemplar därav. Det substantiverade egennamnet böjs någon gång i species och numerus:[3]

Kan jag få två *Svenska Dagbladet*?
Vi fick uppleva en fullödig *Glada änkan*.
Han satt i sitt mörka kök med en *Dagens Nyheter* som han läst noga […] (R)
Allra sist sliter han ut en *Hemmets Veckotidning* […] (R)

Vill du räcka mig den där *Allersen*.
Han sitter där med en massa *Allersar* i knäet.

d) Upphovsmannens namn används om konstverk, litterära och musikaliska verk. Det substantiverade egennamnet böjs normalt inte i species och numerus.

Sextio miljoner för en *Cézanne*. (S)
Är en *van Gogh* vackrare än en *Renoir*? (S)
Ytterligare en *Tizian* finns i National Gallery i London men är för skröplig för att resa. (S)
Hon verkade göra fynd och hittade en *Lundquist* här och en *Nordström* där. (R)
När han dog för tio år sedan blev det nästan landssorg i Danmark, där man hade svårt att föreställa sig en bokhöst utan ”en ny *Panduro*”. (S)

3. Vissa egenskaper förknippas med bärare av ett visst egennamn. Egennamnet används sekundärt om personer som har den egenskapen.[4] Det substantiverade egennamnet böjs inte i species och numerus.

På ett sätt kände också jag mig som en *Judas*. (R)
Han kände sig onekligen som en *Benjamin* i det här gänget. (R)
[…] Wallenberg kan ses som en *Moses*, en räddare som för folket in i Kanaans land. (S)
Han liknade väl mest en greve förr i tiden, något av en *Axel Oxenstierna* […] (R)
Som blott 25-årig håller jag redan på att åldras som en *Dorian Gray*. (R)
I motsats till en *Shakespeare*, en *Molière* eller en *Dostojevskij* kunde hon inte konsten att beblanda sig med pöbeln. (S)

4. En referent kan betraktas som en sammanfattning av hurdan referenten är vid olika tidpunkter eller under olika omständigheter. Genom att foga ett restriktivt attribut till egennamnet kan man referera till referenten sådan den är vid en viss tid eller under en viss omständighet. Attributet kan sägas ange en aspekt eller

en del av den helhet som egennamnet anger (Nomfraser § 95; jfr också § 19). Egennamnet böjs inte i species och numerus.

1800-talets *Kristiania* var tvivelsutan en småstad.
Han sysslar bara med drottning Elisabeths *England*.
I slutsekvensens berättelse om ”Gud i Mahagonny” finns något av den abstrakte *Brecht* kvar. (S)
Det fanns en *Evert Taube* som mest gick för sig själv. (R)
Men det förutsätter att den svenske kultursociologen inte bara härmar teoretikern *Bourdieu*, utan även låter sig stimuleras av den *Bourdieu* som iakttar verkligheten med empirikerns outtröttliga, vidgade pupill. (S)

[1] I uttryck som *En (viss) Jan Persson har sökt dig* betyder nominalfrasen ungefär ’en person som säger att han heter Jan Persson’. I uttryck som *Var är den där Svensson?* är egennamnet inte substantiverat utan uttrycket anger bara talarens irritation eller hans osäkerhet om referentens namn (’eller vad han heter’).

[2] Varumärkesnamnet motsvarar artbetydelsen hos ett individuativt substantiv (Subst. § 6):

Saab klarar alla krav de amerikanska myndigheterna ställer på den. (S) Jfr: *Pitbullterriern* är förbjuden i Sverige. [artbetydelse]
Mina grannar har haft en *Saab*. Jfr: Mina grannar har haft en *pitbullterrier*. [individbetydelse]

När varumärkesnamnet är substantiverat uppträder det som ett individuativt substantiv använt om en av artens individer, men det kan också som andra individuativa substantiv användas i bestämd form om hela arten (Subst. § 6):

I en nyutgiven bok av amerikanen Jack Gillis utpekas *Saaben* som USA:s farligaste. (S)

[3] Substantiveringen kan någon gång i talspråk medföra att namn med lexikaliserad böjning mister denna (jfr § 15 not 3) och böjs som motsvarande substantiv etc.:

Kan jag få {ett *Svenska Dagblad*/ett *Svenskt Dagblad*/en *Månadsjournal*/en *Express*}?

[4] Vissa egennamn används med överförd betydelse utan någon bakomliggande föreställning om en individuell namnbärare. De används då framför allt icke-referentiellt som predikativ och är snarast att betrakta som substantiv, trots att de i många fall behåller stor bokstav.

en vanlig {*Svensson*/*August*}, en lustig *Ture*, en riktig {*Laura*/*Sune*/*Allan*}, spela *Allan*, *sunar* och *dorisar* (slang om vissa typer av ungdomar), *Kållar* och *Ador* (slang om göteborgare)

Vissa substantiverade egennamn med överförd betydelse förekommer mest som efterled i sammansatta substantiv: *papperspelle*, *viktigpetter*, *kaffepetter*, *bollkalle*, *hoppilandkalle*, *lustigkurre*, *smörgåsnisse*, *tryckfelsnisse*, *barfotalasse*, *grinolle*.

Struktur § 5–12

§ 5. Översikt. Egennamnet har någon av följande strukturer:

a) enkelt rotmorfem, t.ex. *Gun*, *Skövde*

b) suffixavledning, främst av substantiv, t.ex. *Lundén*, *Steninge*, eller av andra egennamn, t.ex. *Gunsan*, *Karlsson*

c) sammansättning, dels med egennamn som både för- och efterled, t.ex. *Sven-Erik*, dels med egennamn som efterled och annan ordklass som förled, t.ex. *Stor-Sven*, dels med annan ordklass som för- och efterled, t.ex. *Eksjö*

d) initialord, t.ex. *TCO*, *Asea*.

Många egennamn har annan ursprunglig ordklass och har blivit egennamn genom ordklassbyte, bl.a. ursprungliga rotmorfem, t.ex. *Ås*, *Hjort*, och ursprungliga böjningsformer, t.ex. *Höjden*, *Dalarna*. Som egennamn fungerar dessutom lexikaliserade ordgrupper, t.ex. *Lilla Edet*, *Dagens Nyheter*. Titlar på böcker o.d. kan utgöras av icke-lexikaliserade fraser eller satser, t.ex. *Om genus i svenskan, Esau säljer sin förstfödslorätt till Jakob*.

Eftersom egennamnen inte primärt är beskrivande är språkkänslan ofta i tvivel om huruvida flerstaviga ord kan uppdelas i morfem eller ej. Av samma skäl är det ofta diskutabelt om ett morfem i ett egennamn skall klassas som affix eller som rotmorfem.

§ 6. Rotmorfem som egennamn. Ett rotmorfem som fungerar som egennamn kan ha alla de strukturer som är fonotaktiskt möjliga i språket över huvud taget.[1]

a) En vanlig struktur är att rotmorfemet består av en enda stavelse:

Gun, Siv, Per, Björn, Berg, Hall, Hjort, Hjo, Tjörn, Vi [tidskrift], Saab

Många av rotmorfemen tillhör ursprungligen en annan ordklass och har blivit egennamn genom ordklassbyte. Vanligast är substantiv, t.ex. *Björn*, *Berg*, *Hjort*, men också adjektiv förekommer, t.ex. *Rask*.[2]

b) En annan vanlig struktur är två stavelser med betoningen på den första:

Karin, Ester, Anders, Valter, Lange, Tierp, Skövde, Volvo, Kodak

I jämförelse med t.ex. substantiviska rotmorfem (Subst. § 17: b) visar egennamnen större spridning på olika strukturer i den obetonade stavelsen. En annan påfallande skillnad är att accent 1 finns i många egennamn där de ordinära reglerna skulle ha gett accent 2. Exempel på tvåstaviga förnamn som alltid eller vanligen har accent 1:

Gunnar, Hjalmar, Ingvar, Ansgar [jfr: ²sommar]
Viktor, Artur [jfr: ²dator, ²vädur]
Ulrik, Fredrik, Henrik [jfr: ²tallrik]
August, Hugo, Alfred, Felix, Vincent, Sigfrid, Sigvard, Albin, Edvin, Torgny, Herbert, Gertrud

Många tvåstaviga förnamn har antingen accent 1 eller accent 2. I vissa fall är accentvalet regionalt betingat.

Simon, Bertil, Torsten, Hanna, Karin

Exempel på tvåstaviga ortnamn som har accent 1 (fastän namnet är nordiskt):

Kalmar, Närke, Bergen

I vissa ortnamn växlar accent 1 och accent 2:

Orust, Oslo

c) Övriga strukturer är var för sig mindre vanliga men knappast sällsynta:[3]

André, Marie, Yvonne, Jeanette, Paris, Peru
Fabian, Valdemar, Joakim, Annika, Viveka, Kiruna, Odense, Lissabon
Mattias, Kristoffer, Maria, Kristina, Gunilla, Neapel, Venedig
Natalie, Vivianne, Kamerun, Salvador
Sebastian, Elisabet, Amalia, Vesuvius, Jerusalem
Sakarias, Margareta, Dorotea, Barcelona, Kebnekaise

Av de namn som har obetonad slutstavelse har vissa alltid eller vanligen accent 2, t.ex. *Elisabet*, *Jerusalem*, andra alltid eller vanligen accent 1, t.ex. *Annika*, *Kristoffer*, *Sebastian*, *Lissabon*. Vissa växlar mellan accent 1 och accent 2, t.ex. *Joakim*, *Odense*, *Barcelona*. I vissa fall, t.ex. för kvinnonamn på *-a*, är växlingen regionalt betingad:

Maria, Kristina, Gunilla, Dorotea

[1] Många namn som nu är rotmorfem är etymologiskt sett flermorfemiga: *Sixten* (ursprungligen *Sigh-sten*), *Kalmar* (ursprungligen *kalm* 'stensamling' + *ar*(*e*)*n* 'grusbank'). I ursprungliga initialord (jfr § 12) står varje bokstav etymologiskt för minst ett morfem: *Saab* (av *Svenska Aeroplanaktiebolaget*). Inlånade namn kan mycket väl vara tydligt flermorfemiga på det långivande språket: *Kebnekaise*, *Salvador*.

[2] Ordklassbyte förekommer också bland ursprungliga avledningar, t.ex. *Snickare*, *Modig*, och sammansättningar, t.ex. *Harfot*, *Vänmötet*. För sammansättningar är det ofta oklart om de återgår på ett sammansatt substantiv eller är bildade direkt som egennamn.

[3] Flertalet namn med strukturer enligt (c) har övertagits från främmande språk. Här anförs exempel som kan anses införlivade med svenskan.

§ 7. Avledda egennamn. Som avledda egennamn förekommer framför allt efternamn och hypokoristiska förnamn (smeknamn), men också många ortnamn och officiella förnamn kan ses som avledningar.[1]

1. Många efternamn är bildade med suffix, de flesta betonade, t.ex. *-en*, *-in*, *-ell*, *-ander*, *-ling*. Avledningsstammen är oftast ett substantiv hämtat ur natursfären.

Lundén, Lindén, Vikén
Lundin, Bodin, Brandin
Lundell, Lindell, Brandell
Vikander, Björkander, Enander
Bergling, Norling, Westling

Som avledningar bör också betraktas efternamn på *-son*, med manliga förnamn som avledningsstam och oftast med bindesuffixet *-s-*. Morfemet *-son* har här förlorat sin ursprungliga substantiviska betydelse och erinrar prosodiskt om ett suf-

fix (obetonat, kort vokal). Namn på *-son* har accent 1 om förleden är enstavig, annars accent 2:[2]

[1]Karlsson, [2]Andersson

2. Hypokoristiska förnamn bildas relativt produktivt genom att ett suffix tillläggs en avledningsstam bestående av ett officiellt förnamn (eller i vissa fall efternamn).

a) Manliga smeknamn avleds oftast med suffixet *-e*. Därutöver förekommer särskilt i vissa delar av landet *-a*. Särskilt *-a* men också *-e* utvidgas med *-n*, dvs. namnet ser ut att innehålla en lexikaliserad bestämd slutartikel. (Om *-is* se nedan.) Avledningarna bildas på enstaviga namn eller på första stavelsen i flerstaviga, dvs. det manliga smeknamnets struktur är oftast:

K_{0-3}V K: e

Om stammen har lång vokal förkortas vokalen, och konsonanten efter den betonade vokalen förlängs framför suffixet. Om den betonade vokalen i det underliggande namnet följs av konsonantgrupp förenklas denna, normalt så att gruppens sista konsonant bibehålls (som lång). Namnet har accent 2.[3]

Knut : Knutte [så också: Jan, Klas m.fl.], Sigurd : Sigge [så också: Olof, Mikael, Julius m.fl.], Kjell : Kjelle [så också: John, Sven m.fl.], Manfred : Manne, Lars : Lasse [så också: Karl, Hans m.fl.], Nils : Nisse [så också: Frans, Rolf, Ulf, Alf], Robert : Robban

Konsonant(grupp)en efter den betonade vokalen i det hypokoristiska namnet kan också på andra sätt skilja sig från motsvarande konsonant(grupp) i det underliggande namnet:

Bengt : Benke [även: Benga], Bertil : Berra [även: Bebben], Kurt : Kurre [även: Kurta], Henrik : Henke, Per : Pelle, Ture : Tusse, Stig : Stickan [även: Stigge, Stigga], Sven : Svente [så också: Jon : Jonte], John : Jompa [så också: Thomas : Tompa], Bo : Bosse

Hypokoristiska namn bildas också med suffixet *-is*, vanligen med utgångspunkt i efternamn:

Lövgren : Lövis, Eklund : Ekis

b) Kvinnliga smeknamn bildas på ett mer varierat sätt än de manliga. Ofta är det suffixet (eller suffixkombinationen) *-(s)a(n)*, som läggs till ett enstavigt namn eller till första stavelsen i ett flerstavigt.

Gun : Gunsan, Birgitta : Biggan, Margareta : Maggan

Kvinnliga smeknamn bildas också med andra suffix, t.ex. *-i*:

Ann-Kristin, Ann-Katrin, Annika : Anki, Susanne : Sussi, Katarina : Katti

Härutöver förekommer en rad andra metoder att bilda feminina smeknamn, t.ex. genom sammandragning av förnamnet (*Margareta* : *Meta*), slopande av förnamnets början (*Birgitta* : *Gittan*) etc.

De hypokoristiska bildningarna är i första hand talspråkliga. Vissa äldre hypokoristiska namn har emellertid förlorat sin vardagliga karaktär och övergått till att bli officiella dopnamn: *Olle* (jfr: *Olof*), *Ulla* (jfr: *Ulrika*), *Kajsa* (jfr: *Karin*), *Majsan* (jfr: *Maria*), *Gullan* (jfr: *Gunborg*) m.fl.[4]

3. Många officiella förnamn kan ses som avledningar. I första hand gäller detta kvinnonamn på *-a* som motsvarar mansnamn utan detta *-a* eller med *-e* i stället för *-a*.

Ulrika : Ulrik, Fredrika : Fredrik, Martina : Martin, Tora : Tor, Gustava : Gustav,
Bengta : Bengt, Inga : Inge, Ebba : Ebbe, Helga : Helge, Tora : Tore, Göta : Göte

Också *-e* i de manliga förnamnen som ingår i dessa par kan ses som ett avledningssuffix. Vidare kan obetonat *-a* ses som ett feminint avledningssuffix i alla kvinnonamn och obetonat *-e* som ett maskulint avledningssuffix i alla mansnamn, eftersom dessa ordslut så tydligt fördelar sig efter kön:[5]

Aina, Anna, Maria, Birgitta, Frida, Margareta, Stina
Arne, Rune, Lage, Agne, Ture, Börje, Tage, Malte, Sune, Folke

Andra tänkbara avledningssuffix är t.ex. *-vard* (*Sig-vard*, *Ed-vard*), *-illa* (*Gun-illa*, *Pern-illa*, *Cam-illa*).

4. Många ortnamn är mer eller mindre tydliga avledningar. Ett avledningssuffix *-(i)en* är t.ex. möjligt att urskilja i lands- och regionnamn (jfr dock § 10: 2c).

Bulgar-ien [jfr: bulgar, bulgar-isk]
Pol-en [jfr: pol-ack, pol-sk]

Vidare är flera vanliga slutled i ortnamn obetonade och erinrar därigenom om suffix. Ofta framstår namnen som avledda av substantiv.

Berg-a, Sand-a, Toft-a [jfr: berg, sand, toft]
Sten-inge, Get-inge [jfr: sten, get]

Etymologiskt sett kan suffixen ha annat ursprung (*-a* t.ex. som böjningssuffix).

[1] Också andra namntyper kan vara mer eller mindre tydliga avledningar, t.ex. företagsnamnen *Tel-ia*, *Bil-ia*.

[2] Namnet *Pettersson* har vid sidan av accent 2 ofta accent 1 (jfr: [1]*Petter*). Regionalt uttalas *son*-namn med enstavig stam med accent 2: *Jansson* [2]jɑ:nsɔn].

[3] I finlandssvenska förekommer kortstaviga hypokoristiska avledningar av en annan typ än i sverigesvenskan, t.ex. *Leif* : ['lef:a], *Fredrik* : ['fred:a], *Sten* : ['ste:na].

[4] Inlånade hypokoristiska bildningar av typen *Tommy*, *Sammy* uppfattas vanligen som ordinära förnamn i svenskan.

[5] Mansnamn på *-a* är sällsynta. Exempel: *Ola*, *Gösta*. Däremot förekommer enstaka nordiska kvinnonamn på *-e*, t.ex. *Signe*, *Tove*, *Åse*, och inlånade på (vanligtvis) stumt slut-*e*, t.ex. *Alice*, *Elsie*, *Irene*, *Louise*.

§ 8. Sammansatta egennamn: olika strukturer. Tre slags sammansatta egennamn kan urskiljas efter vilka slags led som ingår.

a) Både för- och efterled är egennamn. Sammansättningen skrivs normalt med bindestreck mellan leden, varvid också det andra ledet får stor bokstav.[1]

Sven-Erik, Anna-Lisa, Hyltén-Cavallius, Holstein-Gottorp, Upplands-Bro, Hitler-Tyskland, Atlas Copco

De flesta sammansättningar av denna typ har ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoning på sista ledet och svag betoning på första:

Sven-ˈErik, Hyltén-Caˈvallius, Holstein-ˈGottorp, Atlas ˈCopco

Undantag: De flesta feminina förnamn (§ 9) samt vissa andra namn där sammansättningen har tydligt determinativ betydelse har ordinär sammansättningsbetoning:

²Anna-ˌLisa, ¹Stockholms-ˌPelle, ²Hitlerˌtyskland [men: Upplands-ˈBro]

b) Efterledet är egennamn men förledet av annan ordklass (adjektiv, adverb eller substantiv). Då förekommer skrivning både med bindestreck och stor bokstav för andra ledet (vanligast för öknamn o.d.) och sammanskrivning (vanligast för territorialnamn o.d.). Sammansättningen har ordinär sammansättningsbetoning, dvs. huvudbetoning på första ledet och stark bibetoning på sista.

²Stor-ˌSven, ²Storˌsven, ²Nord-ˌNorge, ²Nordˌnorge

Svält-Feldt, Saxofon-Kalle, Rit-Ola

Västsahara, Sydatlanten, Storstockholm, Tsarryssland, ett 1800-talsfinland som …

c) Efterledet är av annan ordklass (vanligen substantiv). Normalt används sammanskrivning (som i ordinära sammansättningar).[2] De flesta sådana sammansättningar har ordinär sammansättningsbetoning, dvs. de behandlas som sammansatta substantiv.

²Guldˌlock, ²Malmˌström, ²Ekˌsjö, ²Plåtmanufakˌtur

Rätt många sammansatta ortnamn har dock huvudbetoning på sista ledet, dvs. ett slags ordgruppsbetoning (§ 9):

Göteˈborg, Marieˈstad

Andra sammansatta ortnamn har huvudbetoning på första ledet men accent 1 och optionell försvagning av betoning och kvantitet i andra ledet (§ 9):

¹Småland, ¹Karlstad

[1] Vissa namnbärare föredrar att skriva sina namn som ordinära sammansättningar: *Svenerik*, *Annalisa*.

[2] Många kommersiella namn har dock bindestreck och stor bokstav på sista ledet, särskilt om förledet är ett egennamn, t.ex. *Mälar-Rör*, *Joma-Tryck*. Därutöver förekommer oregelbundna skriftbilder, t.ex. stor bokstav utan bindestreck, t.ex. *MånadsJournalen*, och särskrivning, t.ex. *Mälar Rör*.

§ 9. Sammansatta egennamn: strukturer typiska för olika slags namnbärare. Alla typer av namnbärare kan ha sammansatta egennamn.

1. Sammansatta förnamn kan bildas produktivt genom sammansättning av två mansnamn respektive två kvinnonamn (jfr § 8: a).

a) Maskulina förnamn har normalt enstavigt förled: *Karl*, *Sven*, *Nils*, *Per*, *Lars*, *Jan*. Efterledet är normalt tvåstavigt: *Erik*, *Olof*, *Gustav*, *Bertil* m.fl. Sammansättningen har vanligen huvudbetoningen på sista ledet. Därvid får detta regionalt ofta accent 1 även om ordet som självständigt har accent 2.

Karl-ˈGustav, Sven-ˈErik, Per-ˈOlof, Lars-ˈJohan

Marginellt används också reguljär sammansättningsprosodi:

ˈ²Karl-ˌGustav, ˈ²Sven-ˌErik

b) Feminina förnamn har i de flesta fall sammansättningsbetoning. Såväl försom efterled kan vara antingen en- eller tvåstaviga. Vanliga som förled är: *Anna*, *Inga*, *Britt*, *Marie*. Vanliga som efterled är: *Karin*, *Lisa*, *Louise*, *Marie*, *Britt*.

ˈ²Ing-Maˌrie, ˈ²Anna-ˌKarin, Maˈ²rie-Louˌise, ˈ²Anna-ˌLisa
ˈ¹Maj-Britt [eller: ˈ²Maj-ˌBritt], ˈ¹Gun-Britt [eller: ˈ²Gun-ˌBritt]

Utöver (a) och (b) kan vissa existerande förnamn ses som sammansättningar, eftersom de innehåller ett identifierbart substantiv som efterled (jfr § 8: c). De uttalas ofta med stark bibetoning på sista ledet, och vissa av dem, särskilt de med flerstavigt förled, har accent 2.[1]

ˈ¹Torˌbjörn, ˈ¹Gunˌborg; ˈ²Ingeˌborg, ˈ²Lilleˌmor

2. Öknamn eller smeknamn bildas ofta genom sammansättning, där andra ledet är ett egennamn (jfr § 8: b).[2] De har normalt accent 2.

ˈ²Stor-ˌSven, ˈ²Lill-ˌBabs, ˈ²Västgöta-ˌPelle, ˈ²Svält-ˌFeldt

3. De flesta efternamn är sammansatta. Vissa efterled, mest substantiv ur natursfären (jfr § 8: c), är särskilt vanliga, t.ex.:

-berg, -blad, -blom, -dal, -fors, -gren, -gård, -holm, -hult, -kvist, -löv, -man, -rot, -skog, -strand, -ström, -vall

Vanliga förled (mest substantiv ur natursfären) är:

Al-, Berg-, Björk-, Blom-, Bäck-, Dal-, Ek-, Fors-, Hag-, Hall-, Holm-, Karl-, Kron-, Käll-, Lind-, Lund-, Malm-, Strand-, Val-, Vall-

Dessa namn har vanligen accent 2, utom de med efterledet *-man* som (utom regionalt) har accent 1:

ˈ¹Bergman, ˈ¹Hultman, ˈ¹Lagman

Regionalt förekommer det att också efternamn med annat enstavigt förled får accent 1, särskilt om efterleden är *-berg* eller *-gren*:

[1]Strindberg, [1]Lindgren [vid sidan av: [2]Strind|berg, [2]Lind|gren]

I nordsvenska förekommer accent 1 också i sammansättningar med andra efterled:

[1]Nordström, [1]Lundblad, [1]Forslund

Utöver den nämnda typen förekommer efternamn som är sammansatta av två efternamn (eller mindre ofta av ett förnamn och ett efternamn). Dessa har ordgruppsbetoning (jfr § 8: a).

Hyltén-Cavallius, Säve-Söderbergh, Hjelm-Wallén, William-Olsson

4. Många, kanske flertalet, ortnamn är sammansatta. Efterledet är vanligen ett substantiv (jfr § 8: c).[3] De sammansatta ortnamnen har olika prosodi. Ordinär sammansättningsbetoning används i många namn, särskilt när förledet och/eller efterledet är flerstavigt.

[2]Grön|köping, [2]Bark|åkra, [2]Ek|sjö, [2]Fågel|vik, [2]Ankars|rum

I vissa fall har efterledet närmast suffixkaraktär och ordet får accent 1. Så i namn på *-land* men också i en del andra ortnamn med enstavigt för- och efterled.

[1]Jämtland, [1]Västmanland, [1]Tyskland
[1]Karlstad, [1]Visby, [1]Eslöv [men: [2]Färje|stad, [2]Lycke|by, [2]Skummes|löv]

Vissa efterled får ofta namnets huvudbetoning, t.ex. *-borg*, *-bro*, *-hamn*, *-holm*, *-lund*, *-stad*, *-vik*:

Göte'borg, Karls'borg, Helsing'borg [men också: [1]Älvsborg eller [2]Älvsborg, [1]Ålborg, [2]Svarteborg]
Öre'bro, Alster'bro [men: [2]Nybro eller [1]Nybro m.fl.]
Oskars'hamn, Kristine'hamn [men: [2]Karls|hamn]
Ängel'holm, Katrine'holm, Djurs'holm [men: [2]Stock|holm eller [1]Stockholm]
Marianne'lund, Karls'lund
Marie'stad [men: [1]Karlstad]
Örnskölds'vik, Påskalla'vik [men: [2]Väster|vik]

Utöver den nämnda typen förekommer sammansatta ortnamn med egennamn (ortnamn) som efterled. Om förledet är av annan ordklass har sådana ortnamn ordinär sammansättningsbetoning (§ 8: b).

[2]Västsa|hara, [2]Nord|norge, [2]Vit|ryssland

Om också förledet är ett ortnamn har sammansättningen normalt ordgruppsbetoning:

$_0$Dala-[2]Järna, $_0$Skanör-[2]Falsterbo, $_0$Holstein-[1]Gottorp, $_0$Upplands-[1]Bro

5. Övriga sammansatta egennamn följer normalt huvudreglerna för sammansatta egennamns betoning (§ 8), dvs. de har antingen ordgruppsbetoning med huvudbetoning på det sista ordet som ingår i egennamnet eller sammansättningsbe-

toning med huvudbetoning på det första ledet i egennamnet och stark bibetoning på det andra:

Saab-[1]Scania, Cibol-E[2]gretta, Alfa La[1]val
[2]Plåtmanufak|tur, [2]Invandrar|verket, [2]Månadsjour|nalen

[1] I namn som *Torbjörn, Styrbjörn* kan efterledet alternativt (och etymologiskt korrekt) ses som namnet *Björn*. Dessa namn sammanskrivs dock nästan alltid, kan ha svag betoning på sista ledet och följer inte reglerna för maskulina sammansättningar av två förnamn enligt (a) ovan (flerstavigt efterled, ordgruppsbetoning).

[2] Syntaktiskt behandlas också *tryckfelsnisse* som ett egennamn, trots att det inte alltid stavas med stor begynnelsebokstav: *Nu har tryckfelsnisse varit framme igen.*

[3] Vissa efterled, t.ex. *-ryd, -måla,* uppfattas närmast som substantiv fastän de eljest inte är levande i (standard)språket: *Markaryd, Eriksmåla.*

§ 10. Lexikaliserade böjningsformer av substantiv. Många egennamn är historiskt sett lexikaliserade substantiv i bestämd form, de flesta i singularis men vissa i pluralis.

Eftersom egennamnet semantiskt erinrar starkt om substantiv i bestämd form (§ 2) är ofta gränsen oklar mellan å ena sidan ett ordinärt substantiv i bestämd form och å andra sidan ett egennamn som uppstått genom att ett substantiv i bestämd form har lexikaliserats som egennamn: *Börshuset, Snickarn* (som tillnamn), *Jorden* (om Tellus), *Frihetstiden, Läderlappen, Stålmannen.*

1. Egennamnskaraktären är särskilt tydlig om följande omständigheter är förhanden:

a) Substantivets beskrivning passar inte på namnbäraren (längre): *Börshuset* är inte ett börshus längre, *Snickarn* är ingen snickare etc.

b) Genus och numerus är andra än motsvarande substantivs: *Härjedalen är vackert. Dalarna är också vackert.*

c) Uttrycket används (med stor bokstav) på kartor och andra skriftliga dokument parallellt med andra uttryck som entydigt är egennamn.[1]

2. Följande namntyper har ofta en form som kan uppfattas som lexikaliserad bestämd form:

a) Smeknamn eller öknamn på personer eller motsvarande när egennamnets stam är homonym med ett individuativt substantiv: *Bagarn, Lillen, Råttan.* (Jämför också hypokoristiska namn på *-en, (s)an*: *Bebben, Bengan, Stickan, Gittan, Majsan*, § 7.)

b) Namn på svenska floder, särskilt om stammen eller efterledet i denna är ett hyperonymt substantiv: *Lagan, Klarälven, Emån.* Också en del utländska: *Tibern, Themsen, Nilen, Amazonfloden.* Annars obestämd form: *Elbe, Rhen, Seine, Ebro, Volga*; också vissa svenska: *Helge å, Rönne å* m.fl.

c) Vissa territorialnamn: *Norden, Främre Orienten, Mellanöstern.* Man kan också uppfatta namnen på *-(i)en* som lexikaliserade bestämda former (även om suffixet

här har ett annat etymologiskt ursprung, jfr § 7: 4): *Skandinavien*, *Indien*, *Italien*, *Egypten*. Så även territorialnamn på *-iet* [ˈiːət]: *Turkiet*, *Lombardiet*, *Mongoliet*.

d) Namn på nordiska insjöar och hav, särskilt om stammen eller efterledet i denna är ett hyperonymt substantiv: *Storsjön*, *Vättern*, *Sommen*, *Bottenviken*, *Kvarken*, *Östersjön*, *Nordsjön*. Också icke-nordiska sjöar och hav med svenska eller försvenskade namn: *Atlanten*, *Stilla oceanen*, *Engelska kanalen*, *Norra ishavet*, *Svarta havet*, *Medelhavet*. Undantagsvis obestämd form: *Kattegatt*, *Skagerack*, *Stora Bält*, *Öresund*.

e) Vissa namn på bergskedjor, stjärnbilder och ögrupper. Namnen har plural form och kollektiv flertalsbetydelse:[2] *Alperna*, *Karpaterna*, *Kordiljärerna*, *Pyrenéerna*, *Anderna*; *Sjustjärnorna*, *Plejaderna*; *Antillerna*, *Hebriderna*, *Azorerna*, *Färöarna*. Dessa ord är också från syntaktisk synpunkt plurala (§ 16).

f) Också många andra nordiska geografiska namn som är etymologiskt genomskinliga och vars efterled kan antas beskriva eller klassificera referenten: *Östgötaslätten* (men: *Söderslätt*), *Notviken*, *Ryssberget* (men: *Omberg*), *Tomtabacken*, *Åreskutan*, *Trollhättan*, *Östlandet*.

g) Namn på institutioner, byggnader, organisationer, firmor o.d. när efterledet eller huvudordet i den lexikaliserade ordgruppen är ett hyperonymt substantiv: *Invandrarverket*, *Vinterpalatset*, *Stora teatern*, *Svenska språknämnden*, *Nordiska museet*, *Europeiska unionen*. Också: *Louvren*, *Pratern*. Undantag: *Nationalmuseum*. Med genitivisk bestämning tar huvudordet ingen bestämd slutartikel: *Sveriges riksdag*, *Göta hovrätt*, *Statens invandrarverk*.

Lexikaliserad plural form har förutom de under (5) exempelvis följande namn som dock från syntaktisk synpunkt är singulara (§ 16): *Åsarna*, *Majorna*, *Dalarna*, *Nederländerna*, *Förenta staterna*, *Förenta nationerna*, *Tuilerierna*, *Filippinerna* (betraktade som en nation), *Färöarna* (betraktade som en nation).

[1] En typisk användning för egennamn är som komplement vid *heta*, *kallas* (§ 19): *Han kallas Snickarn*. *Den här platsen heter Notviken*. Också ord av annan ordklass kan visserligen användas på detta sätt, men då används ordet bara metaspråkligt (om sitt uttryck), inte om sitt innehåll eller om någon referent: *– Vad heter den här färgen? – Den heter ”karmosinröd”*. *– Vad kallas det när man gör så här? – Det kallas ”skandera”*.

[2] Plural form och kollektiv plural betydelse har också enstaka andra namn, t.ex. *Propyléerna*, *Tropikerna*, *Katakomberna* (de två sista dock med svag egennamnsstatus).

§ 11. Ordgrupp. En ordgrupp kan utgöra ett egennamn för olika slags referenter.

Förnamn: Tyska Lasse, Heliga Birgitta, Lasse i Gatan, Karl XII [utläst: Karl den tolfte]

Efternamn: Andersson i Rasjön, Lindkvist på verkstan

Ortnamn: Skånes Fagerhult, Lilla Edet, Lule älv, Göta kanal

Övriga: Statens Järnvägar, Dagens Nyheter, Kalmar läns slakterier, Svenska Dagbladet, Kooperativa förbundet, Förenta nationerna, Norstedt & söner, Pettersson och Katz, Persson & Co.

Sådana ordgrupper har normalt strukturen av nominalfraser. I och med att de används som egennamn uppfattas de som lexikaliserade. I likhet med andra lexikaliserade ordgrupper har de ordgruppsbetoning, dvs. sista ordet har frasens huvudbetoning och övriga betoningar är reducerade.[1]

Språkvårdare rekommenderar att hela egennamnets begynnelsebokstav skrivs stor samt därutöver att endast ingående egennamn får stor bokstav. Se § 17.

Titlar på böcker, dikter, tavlor etc. är egennamn, men de kan formuleras lika fritt som andra rubriker (Icke satsf. men. § 32: a), alltså också med andra strukturer än nominalfraser (prepositionsfraser, adjektivfraser, satser etc.). Sådana titlar uppfattas inte automatiskt som lexikaliserade: de behåller ofta både sin beskrivande betydelse och sin prosodi, dvs. de har ofta ingen ordgruppsbetoning.

Han ringde till ett antikvariat för att få tag i ett ex. av Tegnérs *Om genus i svenskan*.

[1] Ordgruppsbetoning förekommer också i åtskilliga sammansatta egennamn (§ 8). Manliga förnamn har sålunda normalt ordgruppsbetoning vare sig de skrivs med bindestreck (som en sammansättning) eller som två ord (som en ordgrupp):

Stavning: Karl-Gustav, Karl Gustav
Ordgruppsbetoning: [kɑlˌ²gøs:tɑv], [kɑlˌ¹gøs:tɑv]

Ordgruppsbetoning har vidare kombinationen förnamn + efternamn och kombinationen gatunamn + grundtal. Dessa har dock så stor produktivitet att de här inte uppfattas som lexikaliserade egennamn utan som syntaktiska konstruktioner av två egennamn respektive av egennamn plus bestämning (§ 20):

Per Svensson, Axel Lundgren
Storgatan 12, Helgonabacken 14

§ 12. Initialord. I stället för beskrivande ordgrupper och sammansättningar som namn på institutioner, organisationer, företag o.d. bildas ofta initialord av begynnelsebokstäverna i de (betydelse)ord som ingår i ordgruppen eller i det sammansatta ordet.

TCO [²te:seu:], [tese¹u:] [= Tjänstemännens centralorganisation]
AIK [²ɑ:iko:] [= Allmänna idrottsklubben]
LKAB [ɛlko²ɑ:be:], [ɛlkoɑ¹be:] [= Luossavaara-Kirunavaara aktiebolag]
SJ [²ɛs:ji:] [= Statens järnvägar]
EU [²e:ʉ:] [= Europeiska unionen]

Stavning och uttal av initialorden är i regel som för de substantiviska initialorden (Subst. § 28).[1] De ingående ordens initialer kan återges med stor bokstav i initialordet, även om de i det underliggande egennamnet inte har stor begynnelsebokstav.

Ibland utläses initialordet ungefär som ett reguljärt stavat ord. Då fördunklas ofta dess ursprung, och det kan uppfattas som ett rotmorfem (§ 6).

Asea [a²se:a]
SAS [sas:] [också: [²ɛs:ɑˌɛs:]]
Unesco [ʉ¹nɛs:ku]

PUB [pɵbː]
GAIS, Gais [gajːs]
SAAB, Saab [sɑːb]

Mindre vanligt är det att initialernas namn återges med fonetisk stavning. Också i det fallet kan ursprunget fördunklas.

Esselte [²ɛsːɛlˌteː] [av: SLT = Sveriges Litografiska Tryckerier]
Kåge [²koːˌgeː, ²koːgə] [av: K.-G. = Karl-Gustav]

[1] Ord med fyra eller flera initialer kan ha sammansättningsbetoning på tredje bokstavsnamnet eller ordgruppsbetoning på sista:

LKAB [ɛlko²ɑːˌbeː], [ɛlkoɑ¹beː], SAOB [ɛsɑ²uːˌbeː], [ɛsɑu¹beː]

Morfologisk funktion § 13–14

§ 13. Egennamn som avledningsstam. Egennamn fungerar som stam i suffixavledda substantiv, egennamn, adjektiv och enstaka verb (§ 7, Subst. § 19–21, Adj. § 27–29, Vb § 16).[1] Egennamnet skrivs då i allmänhet med liten bokstav (om det inte är ett initialord som eljest skrivs med stora bokstäver eller om avledningen själv är ett egennamn).

stockholmare, TCO-are, närking, rotaryan, thatcherism
Kurta, Svenne, Gunsan
strindbergsk, parisisk, kantiansk, epamässig
blomkvista, finlandisera

Som avledningsstam fogas egennamnet i flertalet fall oförändrat till avledningssuffixet. De stamförändringar som förekommer är delvis desamma som för substantivstammar (Subst. § 30).

a) Stam på obetonad vokal + *l*, *n*, *r* mister den obetonade vokalen framför obetonat avledningssuffix som börjar på vokal:

Norrbotten : norrbottnisk, Pommern: pomrare [om bortfallet av *-n* se (c) nedan]

b) Stam på obetonad vokal mister normalt denna framför suffixet:

Närke: närking, Blekinge: blekingsk, Afrika: afrikan, Angola: angolan, Kina: kines, Tanzania: tanzanier

c) Obetonade slutstavelser som utgår från eller tolkas som utgående från substantivets böjningssuffix (§ 10) faller normalt framför suffixet:

Norden: nordist, Alperna: alpin, Australien: australier

d) Också andra obetonade slutstavelser (eventuellt uppfattade som suffix) kan falla framför avledningssuffixet:

Læstadius: læstadian
Aristoteles: aristotelisk
Dionysos: dionysisk
Persien: perser

e) Stammar på *-land* får omljud och bortfall av *-d* före *-ing* samt i tal ofta även framför *-ska*:

Värmland: värmlänning
Island: isländska
Holland: holländare

f) Före suffixet *-isk* läggs betoningen på stammens sista stavelse, oberoende av egennamnets betoning som självständigt ord (Adj. § 28: b):

²Satan: sa¹tanisk
Ari²stoteles: aristo¹telisk

g) Före hypokoristiska suffix förändras personnamn på olika sätt, se vidare § 7:

Lars: Lasse
Per: Pelle
Olof: Olle
Gun: Gunsan

Också egennamn som har struktur av ordgrupp (§ 11) förekommer som avledningsstammar och bildar ordgruppsavledningar:

dessa *de la Gardieska* familjeegendomar

Likaså kombinationer av för- och efternamn (§ 20):

de *Kurt Olssonska* försöken till lustigheter

[1] Prefixavledningar med egennamn som stam förekommer bara undantagsvis: *Super-Mac*, *Ur-Havamal*.

§ 14. Egennamn som förled i sammansättning. Egennamn används som förled i sammansättning dels med egennamn som efterled (§ 8), dels med substantiv samt i mindre omfattning adjektiv och particip som efterled:

Sven-Erik, Anna-Lisa, Skanör-Falsterbo

Zorntavla, Wallenbergaffären, Irlandsavtalet, en Göta kanal-resa
Moskvatrogen, Karl XII-lik
USA-allierad, Sverigefrälst

Egennamnet behåller ofta sin stora begynnelsebokstav, även om inte sammansättningen själv är ett egennamn, se § 17. Om betydelserelationen mellan förled och efterled se Subst. § 27, Adj. § 36, Pcp § 16, 34.

Vid sammansättning med egennamn som förled läggs egennamnet vanligen

oförändrat till efterledet. Stamslutande kort vokal kvarstår t.ex. normalt: *Palmekommissionen*, *Grännabåten* (jämför vid många substantiv: *stolp-skott*, *lamp-fot*, Subst. § 33).[1] Sammansatta förled tar normalt bindesuffixet *-s-* (jfr Subst. § 34): *Swedenborgsgatan*, *Oskarshamnsföretaget*. Efter andra förled förekommer bindesuffix mest i starkt lexikaliserade sammansättningar: *Svenshög*, *Staffansvisan* (jämför eljest *Östlingprogrammet* med *lärlingsprogrammet* eller *Håkandagen* med *samverkansformer*, Subst. § 34).[2]

Den allmänna tendensen att särskriva sammansättningar (Subst. § 38) torde vara starkare än eljest när förledet är ett egennamn. Särskrivning förekommer särskilt när varumärken eller liknande utgör förled.

årets SAAB bilar, en VOLVO lastbil, ett Yamaha piano

Språkvårdare rekommenderar sammanskrivning (eventuellt med bindestreck) också i dessa fall.

[1] I namn som *Ann-Marie*, *Ing-Marie* har ett stamslutande *-a* fallit om förstaledet anses vara *Anna* respektive *Inga* (§ 9: 1b).

[2] Bruket av bindesuffix kan variera regionalt, t.ex. *Tegnérsgatan* i Göteborg men *Tegnérgatan* i Stockholm.

Grammatiska egenskaper § 15–16

§ 15. Genus. Ett egennamn har liksom substantiv (Subst. § 40) ett grammatiskt genus, utrum eller neutrum. Egennamnen får sitt genus huvudsakligen beroende på följande faktorer: betydelsen, hyperonymens genus, sista morfemets genus. I det första fallet väljs genus utifrån en grundläggande egenskap hos namnbäraren, som t.ex. när namn på animata referenter nästan alltid har genus utrum (den duktiga *Ulla*) eller när namn på världsdelar, nationer, städer har genus neutrum (det vidsträckta *Kina*, det vackra *Härjedalen*). Hyperonymbaserat genus utgår från det psykologiskt mest närliggande hyperonyma substantivet som används för att beteckna referenter av namnbärarens typ. Således är namn på bilar utrala (en ny *Saab*) och namn på hav neutrala (det fiskrika *Kattegatt*) medan namn på båtar vanligtvis är utrala som substantivet *båt* men också kan ha genus neutrum som substantivet *fartyg* ({den/det} välkända *Titanic*). Det morfologiskt baserade genus föreligger när egennamnets morfologiska form har influerat genus. Förutsättningarna föreligger när egennamnet eller dess sista led kan identifieras med eller liknar ett substantiv, särskilt om substantivet har bestämd form.

den intressanta *Gobiöknen* [jfr: det vidsträckta *Sahara*], den hotade *Östersjön* [jfr: det hotade *Kattegatt*], det moderata *Svenska Dagbladet* [jfr: den nedlagda *Stockholmstidningen*], det gåtfulla *Torne träsk* [jfr: den nyckfulla *Vättern*]

Ofta pekar mer än en av principerna på samma genus, och det kan vara svårt att veta vilken av dem som ligger till grund för genusvalet. När principerna är i kon-

flikt med varandra förekommer inte sällan vacklan i språkbrukarnas genusval och olika språkbrukare kan ha olika preferenser.

Genus hos egennamnet styr genusböjning av attribut inom nominalfrasen samt kontrollerar genusböjning av sådana predikativ som kongruerar med nominalfrasen (Nomfraser § 39, Predv § 14: c). Genus avgör vidare (utom för animata referenter) valet mellan de anaforiska pronomenformerna *den* : *det* (Pron. § 38). Däremot har egennamn normalt inte någon speciesböjning (§ 21), och egennamn som innehåller ett bestämdhetssuffix (eller något som historiskt är ett sådant suffix) kan ha annat genus än det suffixet anger, t.ex. *Härjedalen* : *det*, *Det eviga* : *den*.

Namn på vanliga typer av namnbärare fördelar sig enligt följande:[1]

a) Personer och djur är utrum:

Camilla Nilsson var nöjd med sina båda åk […] (S)
Bertil är uppfödd i Gamla stan och har åkt sparkstötting på Västerlånggatan. (S)
Smokey Star [en häst] är oerhört jämn och säker. (S)

b) Himlakroppar är utrum (vanligtvis):

{*Pluto/Saturnus*} verkar väldigt avlägsen.
Men: *Orions* bälte verkade väldigt {avlägset/?avlägsen}.

c) Kontinenter, världsdelar, landområden, berg, öar är neutrum (vanligtvis):

Asien är stort.
Sahara är ödsligt. Det ödsliga *Sahara*.
{*Kebnekaise/Kinnekulle*} är vackert i september.
{*Ven/Tjörn/Hanö*} är populärt som turistmål. Det populära {*Ven/Tjörn/Hanö*}.
Antarktis är visserligen jättelikt […] (S)
Men: {*Gobiöknen/Emådalen/Poslätten*} är grundligt utforskad. {*Västra Hästholmen/Blå jungfrun*} är vacker nu på morgonen.

d) Länder, landskap, städer, stadsdelar och andra bebyggda orter är neutrum (även när egennamnet har lexikaliserad bestämd form i utrum):

{*Blekinge/Härjedalen/Dalarna*} är inte särskilt tättbefolkat. Det inte särskilt tättbefolkade {*Blekinge/Härjedalen/Dalarna*}.
{*Örebro/Färjestaden/Åsarna*} verkar vara planerat för flera invånare än det har nu. Det progressiva {*Örebro/Färjestaden/Åsarna*}.
Änggården har varit färdigbyggt länge.
Sverige är i praktiken redan klart för VM-final i bandy […] (S)
USA är dock inte ensamt i jakten in mot materiens innersta. (S)
[…] eftersom *Syrien* är nära allierat med Sovjet […] (S)
Filippinerna är djupt skuldsatt […] (S)
Beirut är fullt av rykten om förestående anfall […] (S)
Detta *Troparjova* [en förstad] är bland det bästa som finns i det nya *Moskva*. (S)
Vi hoppas att *Solvalla* är smittfritt och öppet för hästar utifrån den 28 […] (S)

e) Insjöar, vattendrag är utrum:

{*Ladoga/Vättern/Hornavan*} är djup.
{*Rhen/Ätran/Volga*} är viktig som vattenreserv.
[…] när hovrådet vände sig om kunde han se ut över den isbelagda *Mälaren* […] (R)

Men: {*Torne träsk/Stora Lulevatten*} är rätt djupt. [när hyperonymt efterled är neutrum]

f) Hav är neutrum:

{*Kattegatt/Skagerack*} är inte längre så fiskrikt som förr.
Det är nog längesedan någon vågade bada i det oljiga *Öresund* […] (R)
Därute blänkte det blåa *Medelhavet* […] (R)

Men: [De] såg ut över den isgrå *Östersjön*. (R)

g) Gator är utrum:

{*Champs-Élysées/Storgatan/Avenyn*} är lång.

Men: *Ströget* är obligatoriskt som utflyktsmål för alla som åker till Köpenhamn.

h) Byggnader (= hus), torg är neutrum:

{*Kreml/Place de la Concorde/Norrmalmstorg*} är berömt.
Du måste besöka det vackra *Notre-Dame*. [även: *den vackra Notre-Dame* med association till genus hos *kyrka*]
[…] Jacob Magnus Sprengtporten hade visserligen med ett sextiotal drabanter erövrat det sovande *Sveaborg* […] (R)
[…] i trakterna kring det mångbesjungna *Place Pigalle* råder fortfarande djungelns lag. (R)

Men: {*Petersplatsen/Peterskyrkan*} är berömd. [*Bastiljen*, *Louvren*, *Pratern* uppfattas dock vanligen som neutra.]

i) Myndigheter, organisationer, kulturella institutioner, företag är neutrum (vanligtvis, om inte egennamnet har ett beskrivande utralt huvudled):[2]

{*Nato/Efta/Saco/Kommunens väl*} har förklarat sig berett att ändra på beslutet.
{*Invandrarverket/Folkpartiet/Utrikesdepartementet/Statens järnvägar*} är redan underrättat.
{*Palladium/La Scala/Röda kvarn*} är utsålt i kväll.
{*Volvo/Draco/Fermenta*} har förklarat sig berett att övergå till en mindre miljöfarlig teknik.
Yggdrasil [en förening] är bl.a. engagerat i att rädda Hanstaskogen […] (S)
United är hemmastarkt vilket topplag som Stoke och Portsmouth fått känna på. (S)
BK Slitz är unikt, det är Sveriges första fristående rena ungdomsklubb för tjejer utan stöd av moderklubb eller dylikt. (S)

Men: {*Landsorganisationen/Arbetsmarknadsstyrelsen/Europeiska unionen*} har förklarat sig beredd att gå in i nya förhandlingar.

{*Stadsteatern/Kungliga operan*} är beredd att ge extraföreställningar.
Svenska Fläktfabriken är intresserad av ett ökat engagemang i landet.
Svenska kyrkan är däremot konstituerad av Guds förekommande nåd och Gustav Vasa (1527). (S)

Initialord tenderar att vara neutrum också när det underliggande namnet är utralt eller pluralt:

LO [jfr: Landsorganisationen] är splittrat i frågan.
KV [jfr: Kursverksamheten] verkade intresserat av att ta över undervisningen.
AIK [jfr: Allmänna idrottsklubben] är berett att dra tillbaka ansökan.
Man ville framför allt ha ett effektivt *FN* [jfr: Förenta nationerna].
Det nya *SJ* [jfr: Statens järnvägar] skulle helst gå med vinst.
Men: *SPK* är dock över lag kritisk mot de regleringar som studerats. (S)

j) Andliga produkter är utrum:

{*Hemsöborna/Det nya riket*} är skriven av Strindberg.
"*Den öde ön*" [en bok] är komponerad på samma sätt som "Vinddrivna" […] (S)
Dexter påstår att "*Kring midnatt*" [en film] är uppbyggd som en bebopballad […] (S)
Jag tycker inte "*Bamse*" är tråkig. (S)
Enligt vedertaget språkbruk […] är förstås *Patrioten* [en tidskrift] rasistisk. (S)
Men "*Glada änkan*" är komponerad för en fulltalig orkester. (S)
"*Boingo*" [en musikskiva] är bländande ambitiös […] (S)

Om egennamnet är ett singulart substantiv vilket lexikaliserats i bestämd form som egennamn styr substantivet genus inuti nominalfrasen:[3]

{det/*den} välredigerade {*Aftonbladet/Svenska Dagbladet/Hufvudstadsbladet*} [jfr: {den/*det/*de} välredigerade {*Dagens Nyheter/Göteborgs-Posten*}]

Predikativet är vid sådana egennamn utrum eller neutrum:

{*Aftonbladet/Svenska Dagbladet/Hufvudstadsbladet*} anses tråkig(t). Jfr: Dagens Nyheter anses {tråkig/*tråkigt/*tråkiga}.

k) Varumärken som är neutrum när de används om företaget (jfr ovan (i)), är vanligtvis utrum när de genom substantivering används om enstaka produkter (jfr § 4: 2b):

Gunnar hörde inte på, han småsvor åt en röd *Saab*. (R)
De blågula flaggorna utanför Väsby centrum fladdrar i februariblåsten när den svarta *Volvon* stannar framför Vilundaskolan. (S)
Hon såg *Cocacolan* färdas vidare ut i varuhuset […] (R)
Jag går in på systemet och köper mig en *Johnny Walker*. (R)

[1] Av de egennamnsliknande substantivtyper som nämns i § 3 not 3 är högtidsnamn och månadsnamn utrum medan namn på år är neutrum:

{*Advent/Allhelgona*} är ofta mörk och kall. Vi hade en lugn och skön *allhelgona* på vårt lantställe.
Januari var kall i år. Vi hade en kall *januari*.
1987 var ovanligt regnigt. Vi hade ett regnigt *1987*.

[2] Namn på organisationer etc. uppfattas ofta som att de betecknar kollektiv (av styrande, av medlemmar, av aktiva etc.). Därför sätts särskilt i ledigt språk predikativet vid dessa ord ofta i pluralis (Predv § 13: 2a), vilket då samtidigt fritar den talande från att välja genus.

Volvo har förklarat sig beredda att komma till mötet.
KV verkade mycket intresserade.
Vi har inget emot att *AIK* är stora favoriter i kväll […] (S)
Reebok är kanske mest kända i Sverige för sin tillverkning av idrottsskor. (S)

Namn på ungdomsmusikgrupper uppfattas oftast som plurala:

Ebba Grön var stora i början på 80-talet.
Fläsket brinner blev populära när Anders låg i Uppsala.

[3] I talspråk kan substantiv vilka lexikaliserats i bestämd form som egennamn, när de används om enstaka exemplar, behandlas som ordinära substantiv med avseende på genus- och numerusböjning (jfr § 4 not 3):

Kan jag få ett {*Aftonblad/Svenska Dagblad/Hufvudstadsblad*}! [vanligen: … en *Aftonbladet* … etc.]
Kan jag få en {*Express/Månadsjournal*} och en ask Läkerol! [vanligen: … en *Expressen* … etc.]

§ 16. Numerus. Egennamnet har normalt entalsbetydelse, även när det har ett lexikaliserat pluralsuffix: *Dalarna*, *Åsarna*, *Majorna*, *Nederländerna*, *Förenta staterna*, *Förenta nationerna*, *Tuilerierna*.

Det socialdemokratiskt dominerade *Åsarna* röstade som det alltid har gjort.
Nederländerna är känt för sina tulpaner.

Namn på bergskedjor, ögrupper och vissa stjärnbilder har plural form och kollektiv flertalsbetydelse (§ 10: 2e). Också syntaktiskt behandlas de som pluraler.

Hebriderna verkar lämpliga som mål för nästa exkursion: ingen av oss har ju sett dem.
Pyrenéerna är inte längre vulkaniska, säger han.

Vacklan råder när en ögrupp också är en nation:

Filippinerna är fast beslutet att inte ge vika. [tonvikt på nationen]
Filippinerna är otroligt vackra. Jag såg dem för ett halvår sedan. [tonvikt på ögruppen]

Ortografi § 17–18

§ 17. Stor begynnelsebokstav. Egennamn stavas med stor begynnelsebokstav:

Gustav, Sverige, Volvo, Svalorna

I de fall då gränsen mellan egennamn och substantiv är oklar, vacklar också bruket av stor och liten begynnelsebokstav:[1]

Länsstyrelsen/länsstyrelsen, Utrikesdepartementet/utrikesdepartementet, Bibeln/bibeln

Också när egennamnet är substantiverat (§ 4) bibehålls i allmänhet stor begynnelsebokstav:

en äkta *Lagercrantz*, en gammal *Simenon*

Endast när varumärkesnamn används om de enskilda produkterna (och då också ofta böjs i species och numerus) används ofta liten begynnelsebokstav, särskilt i de böjda formerna:[2]

Han köpte en {*Saab/saab*}.
Han fick inte köra {*Saaben/saaben*}.
De två {*Saabarna/saabarna*} leder nu rallyt.
Vill du ge mig lite av {*Valpolicellan/valpolicellan*}?
[…] jag är en *mercedes* trodde *fiaten*. (R)
[…] en *mirabelle* eller ett glas rom gick på tjugofem-tretti öre. (R)
Men långt innan dess hade Anjas mamma krossat en *magnecyl* i het mjölk med mycket socker i. (R)

När egennamnet består av mer eller mindre än ett grafiskt ord gäller följande:

1. Egennamnet består av flera särskrivna ord. Normalt skrivs bara första ordet med stor begynnelsebokstav.

Om genus i svenskan, Fläsket brinner, Lunds universitet, Förenta staterna, Norra ishavet

I vissa fall skrivs också de följande orden med stor begynnelsebokstav. Detta gäller framför allt:

a) om de senare orden också är egennamn:

Mindre Asien, Smålands Burseryd, Gamla Latin

b) i sammansättningar som fått sin skriftliga konventionella form i äldre tid:

Svenska Akademien, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet

c) i nyare namn som följer angloamerikanska mönster:

Livets Ord, Centralens Restaurang, Fria Proteatern

d) för att visa hur namnet förkortas till initialord:

Statens Järnvägar [förkortat: SJ], Individuell Människohjälp [förkortat: IM]

I vissa kommuner skrivs flerordiga gatunamn med stor bokstav på alla de ingående orden: *Olof Palmes Plats*, *Hedenstiernas Gata*.

Språkvårdare rekommenderar för flerordsnamnen att första ordet får stor begynnelsebokstav samt att därutöver endast eventuella ingående egennamn får stor bokstav. Bruket av stor bokstav också i flerordsnamnens övriga ord förefaller dock öka. Det är vanligt att andra språkbrukare följer bruket hos de närmast berörda (företagets ledning, gruppens eller organisationens medlemmar etc.).

2. Egennamnet är efterled i en sammansättning. Stor bokstav bibehålls om efterledet avskiljs med bindestreck, annars inte.

Karl-Erik, Stockholms-Pelle, Hyltén-Cavallius, Schleswig-Holstein, Väst-Sahara, Tsar-Ryssland, Syd-Finland

Men: Västsahara, Tsarryssland, Sydfinland

3. Egennamnet är förled i sammansättning som inte själv är ett egennamn. Bruket vacklar. Ju tillfälligare bildningen är, desto naturligare är det att utmärka egennamnet med stor begynnelsebokstav.

Zorntavla/?zorntavla, Göteborgsmaffian/göteborgsmaffian,
Moskvatrogen/moskvatrogen, ?Napoleonbakelse/napoleonbakelse

4. Egennamnet utgör stammen i en avledning. Normalt bibehålls inte den stora bokstaven annat än när egennamnet är ett initialord som i självständig användning skrivs med stora bokstäver och som avskiljs från suffixet med bindestreck:

swedenborgare, kalmarit, thatcherism
stockholmsk, kantiansk
finlandisera, wallraffa

Men: AIK-are, TCO-are

Om egennamnet består av flera ord bibehålls de stora bokstäverna i avledningen:

de stora *de la Gardieska* egendomarna
de nya *Kurt Olssonska* försöken att vara rolig

I tillfälliga avledningar kan egennamnet behålla sin stora begynnelsebokstav:

[…] att den *Antonssonska* propositionen om landstingsvalda länsstyrelser kan träda i kraft redan denna valperiod. (S)
Statsrådet Carl Lidbom talade också om den *Eckerbergska* utredningen […] (S)
Men även: Han förväntade sig att den *eckerbergska* utredningen […] kan presenteras i vår […] (S)
Ett exempel på *henrikssonsk* nitälskan. (S)

[1] I äldre religiöst språk betraktas *Fadern*, *Sonen*, *Den helige ande* (*Anden*) som egennamn och ges därför stor begynnelsebokstav.

Beteckningar på kyrkliga helger, månader, veckodagar har inte stor begynnelsebokstav och är närmast att betrakta som substantiv (§ 3 not 3): *fastan*, *påsk*, *pingst*, *trefaldighet*, *allhelgona*,

advent, jul, nyår (men *Jungfru Marie bebådelsedag, Kristi himmelsfärdsdag*); *januari, februari, mars* etc.; *måndag, tisdag, onsdag* etc.

[2] När varumärket kan användas om produkter av samma slag men av annat märke har egennamnskaraktären försvunnit och liten bokstav används:

Klara tog en *albyl*. [Huvudvärkstabletten kan ha varit av märket Magnecyl.]
Hon kör sin *vespa* alldeles för fort.

Också i andra fall kan substantiveringen vara så långt gången att liten begynnelsebokstav är naturlig:

Han spelade {*allan/?Allan*} hela tiden.
Hon stod och trätte med en {*lapplisa/?Lapplisa*}.
Där fanns också amatörseglande *svensöner* sida vid sida med mera namnkunniga båtproffs […] (S)

Måttsenheter uppkallade efter personer skrivs med liten bokstav: *ångström, newton, hertz*.

§ 18. Avvikande ortografi. Egennamn, särskilt personnamn, har ofta en ortografi som avviker från den som gäller för resten av ordförrådet. Eftersom många personer bär samma namn, kan det vara praktiskt att stava namnet annorlunda än de andra bärarna av samma namn. Det finns också en tradition för prydnadsstavning av namn. Många personnamn får också en avvikande stavning eftersom de har inlånats från främmande språk. Utländska namn på platser, institutioner etc. bibehålls oförändrat stavade i svensk text, om inte namnet av hävd har en svensk form med svenskt uttal (*Köpenhamn*, jämför danska *København*).

Den distinktiva och ornamentiva stavningen bygger på äldre ortografi och på intryck från främmande språks ortografi. Några sådana inslag i svenska egennamns stavning:

a) *c* för [s] framför främre vokal och för [k] eljest: *Cecilia, Cigén*; *Oscar, Carolina, Carl, Carlén, Collbring, Cronholm*
b) *qu, qv* för [kv]: *Sandquist, Qvarnström*
c) *ch* för [k]: *Christer, Christian, Christina, Zacharias*
d) *h* utan motsvarighet i uttalet särskilt efter *t, d* samt efter tecken för lång vokal: *Thomas, Theodor, Thulin, Thornberg, Westroth*; *Dhejne, Dhunér, Bladh, Flodh*; *Ahl, Dahl, Kyhle*
e) *w* för [v]: *Wilhelm, Wiktor, Siw, Westroth, Widegren, Wall, Säw, Löwenborg*
f) *f* för [v] efter vokal eller [l], [r]: *Staaf, Hoflund, Elfström*
g) *fv* för [v] efter vokal eller [r], [l] framför vokal: *Arfvid, Hofvander, Alfvegren*
h) *z* för [s] i början av ord framför vokal: *Zacharias, Zetterström, Zillén*
i) dubblering av tecken för lång vokal: *Flood, Eek, Staaf*
j) *e* för kort [ɛ]: *Westroth, Hjelmqvist, Hellström, Beckman*
k) *i* i stället för *j* efter konsonanttecken: *Diurman, Siöström, Kiellander*
l) stumt *e*: *Anne, Marie, Caroline, Alice, Claes*

Syntaktisk funktion § 19–20

§ 19. Huvudord i nominalfras. Egennamn fungerar som huvudord i nominalfras. Det icke-substantiverade egennamnets bestämningar är vanligen definita och icke-restriktiva.

den timide Anders, kära Stina, stackars Per, det underbara Härjedalen, det muslimska Iran

Om egennamnet är substantiverat (§ 4) tar det bestämningar som ett vanligt substantiv:

alla dessa underbara Saabar med automatväxel
de Birgittor som är födda i augusti
Vi brukar umgås med *den gamle Eklund*. *Den unge Eklund* har jag nästan aldrig träffat.
– *Vilken Lena* menar du? – *Min syster Lena*, förstås.

Egennamnet kan vidare ta restriktiva attribut som anger en aspekt eller en del av den helhet som egennamnet anger (Nomfraser § 95; jfr också § 4: 4):

Den tidens Spanien var en mångkulturell stat.
Vi skulle vilja ha ett hus i *södra Italien*.
Han intresserade sig särskilt för *den unge Linné*.
Ett sådant Härjedalen skulle jag vilja uppleva.

När attributet är en väderstrecksbeteckning föregås det inte av bestämd artikel (Pron. § 225):

Vi bor i {*Ø/*det*} *norra Sverige*. Jfr: Vi bor i (den) norra delen.

Flerordsnamn med framförställt adjektivattribut i bestämd form tar ej bestämd artikel:

Lilla Malma, Röda kvarn, Gamla Uppsala, Stilla havet, Stora Bält, Västra Torsås

När personnamnet är huvudord i en nominalfras som fungerar som vokativfras, kan det som attribut ta ett adjektiv i bestämd form utan bestämd artikel (Icke satsf. men. § 18):

Kära Pelle, nu måste du ge dig i väg.
Han har inte varit här, *lilla Anna*.

Nominalfras med egennamn som huvudord har referentiell betydelse utom som komplement efter *heta* (Predv § 21) och i liknande kontext där egennamnet bara representerar sin egen uttryckssida:

Hon heter *Ilva*.
Vi kallade henne *Ilva*.
Ilva kom att bli hennes riktiga namn.
Vi döpte henne till *Ilva*.

Om nominalfrasens struktur, betydelse och funktion se vidare kapitel 14 Nominalfraser.

§ 20. I konstruktion med egennamn och titel m.m. Ett egennamn som nominalfras kan ingå i en högre nominalfras som fungerar ungefär som ett ensamt namn.

1. Förnamn kan konstrueras med efternamn och därigenom bilda en konstruktion som syntaktiskt har samma distribution som ett ensamt namn och som har ordgruppsaccent:

Per Andersson har varit här.
Vi anställer alltså *Axel Lindblom*.

Vid presentation kan dock både för- och efternamn betonas: ˈ*Per* ˈ*Andersson*. I kombinationen förnamn + efternamn är det oklart om något av namnen skall ses som huvudord och i så fall vilket.

2. Personnamn kan stå som fast apposition till ett titelsubstantiv och bilda en egennamnsliknande fras (Nomfraser § 73). Också andra typer av egennamn kan konstrueras på liknande sätt.

a) Titelsubstantiv i obestämd form + namn:

herr (Per) Svensson, fru (Signe) Blomkvist[1]
professor (Sture) Lundén, urmakare (Svante) Lundgren, kapten (Alf) Berggren
division Engelbrecht, operation Nattuggla, år 1968

b) Titelsubstantiv i bestämd form + namn:[2]

adjunkten Persson, drängen Alfred, hembiträdet Stina
familjen Svensson, gubben Svensson, syskonen Svensson, herrarna Svensson och Berglund, de två fruarna Johansson, makarna Andersson[3]
tidningen Vi, motorfärjan Öresund, luftskeppet Hindenburg

Närmast till denna typ ansluter sig gatuadresser:

Kyrkogatan 15, Stora Esplanaden 32

3. Personnamn kan bilda en egennamnsliknande fras eller ett lexikaliserat ordgruppsnamn tillsammans med en följande bestämning (Nomfraser § 72, 73):

Karl den tolfte, August den starke, Karl den store, Pippin den lille, Johannes döparen
Birger jarl, Mickel räv, Mårten gås
Sten Sture den äldre, Eriksson junior

Liksom ett ensamt namn kan konstruktioner av ovanstående typer substantiveras (§ 4): *Han är en riktig* {*Karl Nilsson/pastor Jansson*}.

[1] Konstruktionen {*herr/fru/fröken*} + efternamn som omtal eller tilltal används inte så ofta längre men var vanlig så länge titeltilltal gällde (Pron. § 27, Icke satsf. men. § 13). Arkaiseran-

de förekommer också *herr* + förnamn om stormän under medeltid och reformationstid: *herr Sten*, *herr Karl*.

[2] Regionalt förekommer det att levande varelsers egennamn konstrueras med 3 pers. personligt pronomen med samma funktion som ensamt namn: *han Brunte*, *hon Sara*. Jämför den allmänt talspråkliga typen *han Svensson* (Nomfraser § 72: c), som anger aktualisering.

[3] Konstruktionen {*flickorna/pojkarna*} *Svensson* innebär inte bara att flickorna respektive pojkarna har gemensamt efternamn utan också att de är varandras syskon. På motsvarande vis måste *makarna Andersson* vara varandras makar.

Böjning § 21–23

§ 21. Ingen species- eller numerusböjning. Egennamn har till skillnad från substantiven ingen species- och numerusböjning.[1] Om egennamnet har substantiverats, kan det i en del fall böjas i species och numerus, se § 4. I de fall då substantivets bestämdhets- och pluralsuffix uppträder i egennamnet är böjningen en lexikaliserad del av egennamnets stam (§ 10). Däremot tar egennamnet genitivsuffix på samma sätt som substantivet, dvs. suffixet fogas egentligen till nominalfrasens sista ord.

[1] I äldre språkbruk och ännu i vissa regionala varianter kan personnamn sättas i bestämd form för att ange närliggande identifikationsram: *Var håller Rasken hus? Är lilla Månsen sömnig, kanske?*

§ 22. Genitiv: böjning. Genitivsuffixet är *-s*:[1]

Ullas artikel, Larssons böcker, Karos mat, Stockholms omgivningar, Det evigas versmått, Volvos värde, Franska revolutionens betydelse

Suffixet assimileras med stammen om denna slutar på [s] (jfr Subst. § 76). I skrift slutar då stammen i de flesta fall på någon av bokstäverna *s*, *x*, *z*, och suffixet lämnas då obetecknat eller företräds av apostrof, det sista framför allt om stammen är ett personnamn:

{Anders(’)/Marx(’)/Biskop Giertz(’)} böcker

Även då de nämnda bokstäverna är stumma lämnas suffixet obetecknat eller företräds av apostrof:

Dumas(’) romaner, {Delacroix(’)/Velásquez(’)} målningar

Å andra sidan betecknas genitivsuffixet med *-s* i skrift om stammen slutar på tecken för vokal, även om vokaltecknet är stumt och suffixet i tal är assimilerat med stamslutande [s]:

Louises bok [lu^{l}i:s^{l}b̥u:k], Alices syster, Laplaces resultat

Genitivsuffixet assimileras med omedelbart föregående retroflex konsonant i de typer av sverigesvenskt talspråk där retroflexa konsonanter förekommer samt leder till avtoning av omedelbart föregående obstruent (jfr Subst. § 76):[2]

Gunnars [ˈgɵnːaʂ] böcker
Bror Hjorts [juːʈːʂ] målningar
Lunds [lɵnːɖs] universitet

I lexikaliserad ordgrupp av namnkaraktär används inget genitivsuffix vid ett ortnamn som slutar på vokal:

Boda glasbruk, Berga örlogsstation, Uppsala domkyrka
Jfr: Bodas befolkning, Bergas basnäringar, Uppsalas många industrier; Pukebergs glasbruk, Stockholms örlogsstation, Lunds domkyrka, Flygts pumpar

Så också vid *Kalmar*, *Gibraltar* samt optionellt i de fall då ortnamnet slutar på vokal framför en sådan konsonant som ofta slopas i tal:[3]

Kalmar hamn, Gibraltar sund
Karlstad(s) läroverk, Halmstad(s) hamn

[1] Genitivböjning övertagen från äldre eller främmande språk föreligger stelnad i uttryck som:

Falu gruva, Trollhätte kanal, Göta älv

Berzelii [till: Berzelius] park, Bacchi [till: Bacchus] tempel, Kristi [till: Kristus] himmelsfärdsdag, Pauli [till: Paulus] brev, Nationalmusei [till: Nationalmuseum] vänner, Jungfru Marie [till: Maria] bebådelsedag, Elie [till: Elias] himmelsfärd, Mose [till: Moses] lag, Jesu [till: Jesus] liv

[2] *Gud* som egennamn (om den kristne guden) heter i genitiv *Guds* med uttalet [gɵtːs, gɵɖːs].

[3] Trots språkvårdares rekommendationer verkar bruket av egennamn utan *-s* bli vanligare som framförställt attribut i namnliknande ordförbindelser. Detta gäller t.ex. ortnamn som slutar på obetonad vokal + *-r*:

Landvetter(s) flygplats, Landvetter(s) missionsförening [dock: Almars färjeställe]

I kommersiell text märks likaså en tendens att undvika användning av varumärken i genitiv. Mönstret *Boda glasbruk* förefaller alltså vara på frammarsch också när förstaledet är ett namn med annan struktur eller annan referent än ort.

Shell specialoljor, Edet kräpp, Bahco fläktar, Volvo lastvagnar

Också i finlandssvenska: *Replot kommun, Lappfjärd kyrka.*

§ 23. Genitiv: funktion och betydelse. Egennamnet böjs i genitiv när det står sist i en nominalfras med någon av följande funktioner:[1]

a) Possessivattribut (jfr Subst. § 77):

Eriks hus, *Volvos* tillgångar, det enade *Tysklands* ansvar, kungen av *Preussens* ansikte

Som possessivattribut kan särskilt ortnamn ange predikativ relation till den högre nominalfrasens huvudord (Nomfraser § 12: f):

{*Stockholms/Sundsvalls/Kalmar*} stad

b) I vissa fall som bundet predikativ (jfr Subst. § 77):

Den här båten är *Lindgrens*.

c) Vid några få prepositioner (jfr Subst. § 77, Prepfraser § 3):

för *Lindgrens* skull, på *Lindgrens* vägnar

d) I nominal funktion som primärt satsled för att ange personens familj och liknande (kollektiviserande genitiv):

Jag har varit hos *Anderssons*.

Kollektiviserande genitiv förekommer också vid personbetecknande substantiv (Subst. § 77, *överstens*) men är särskilt vanlig vid familjenamn och förnamn:

Gå till *Svenssons* med din klocka.
Hos *Annas* vet de alltid vad man ska tycka.
Vi ska på middag till {*Erik Lundgrens/kamrer Olssons*}.
Berggrens behöver däremot inte bekymra sig över vägbullret. (S)
De har naturligtvis inte så gott om det *Anderssons* […] (R)

Genitivuttryck av denna typ har kollektiv flertalsbetydelse. De refererar antingen till familj eller till firma.[2] Kollektiviserande genitiver av egennamn tar plurala predikativ.

Svenssons är alltid hyggliga.
Svenssons, vilka alltid har varit så hjälpsamma, tänker tyvärr flytta.

Också attributiva bestämningar är plurala:

Alla Svenssons ska komma på festen.
De där Svenssons är rätt besvärliga.

Adjektivattribut undviks dock av de flesta språkbrukare:

?*De hyggliga Lindgrens* hjälpte oss med flyttningen.
?*De unga Bergs* känner jag inte men de gamla är jag bekant med sedan många år.

I firmabeteckningar som *Bonniers*, *Åhléns*, *Norstedts* är genitivformen lexikaliserad.

Huvudstället för behandlingen av den genitiviska nominalfrasens syntax och semantik är i denna grammatik kapitel 14 Nominalfraser (§ 9–16, 50, 79, 81, 82, 84).

[1] När egennamnet inte utgör nominalfrasens huvudord finns det dock rätt starka restriktioner på möjligheten att böja det i genitiv och därigenom på att använda nominalfrasen i funktionen i fråga. Å andra sidan kan ett egennamn som utgör nominalfrasens huvudord i vissa fall böjas i genitiv utan att stå sist i nominalfrasen. Se vidare Nomfraser § 79.

?flickorna från *Tysklands* ryggsäckar
Den här uppgiften är *Johans*, som dock inte visat sig överdrivet intresserad.

[2] *Svenssons* betecknar en familj med det gemensamma namnet Svensson eller en familj som en vanligen manlig person vid namn Svensson kan kalla sin familj (och som då inkluderar honom själv) eller en firma som Svensson äger eller har ägt. Den normala befintlighetspreppositionen vid nominalfras i kollektiviserande genitiv är *hos*. Någon gång kan den kollektiviserande genitiven avse byggnaden som namnbäraren äger eller där han bor eller har sin rörelse: *Åhléns ligger precis intill Stadsparken. Hon parkerade bilen utanför Svenssons*.

4 ADJEKTIV

1 Översikt.

Betydelse 2–24

2 Predikationsbasen. 3 Centrala egenskapstyper. 4 Aktionsart. 5 Stabila och temporära egenskaper. 6 Karakteriserande och klassificerande funktion. 7 Primärt klassificerande adjektiv. 8 Sekundärt klassificerande adjektiv. 9 Graderbarhet. 10 Relativ och absolut betydelse. 11 Antonymer. 12 Funktionsmodifiering: *allvarliga spekulanter*. 13 Modal betydelse: *en förment spanjor*.

Semantisk valens 14–24

14 Adjektivets aktanter. Översikt. 15 Specifik aktant. 16 Adjektiv vilkas predikationsbas är den aktant som upplever något. 17 Adjektiv där komplementet anger den aktant som upplever något. 18 Adjektiv där komplementet anger den aktant som har nytta eller skada av något. 19 Adjektiv med två aktanter av vilka den ena kännetecknar den andra. 20 Reciproka aktanter. 21 Adjektiv där komplementet anger aktion. 22 Adjektiv vilkas predikationsbas är en aktion. 23 Agensföreställningar vid adjektiv. 24 Metonymi.

Struktur 25–33

25 Översikt. 26 Rotmorfemets fonetiska struktur. 27 Det suffixavledda adjektivets betydelse. 28 De adjektivbildande suffixens fonetiska egenskaper. 29 Produktiva adjektivbildande suffix. 30 Ordgruppsavledning. 31 Det prefixavledda adjektivets betydelse. 32 De adjektivbildande prefixens fonetiska egenskaper. 33 Sammansatta adjektiv.

Morfologisk funktion 34–36

34 Översikt. 35 Adjektiv som avledningsstam. 36 Adjektiv som första sammansättningsled.

Syntaktisk funktion 37–40

37 Huvudord i adjektivfras. 38 Adjektiv som bara står predikativt. 39 Adjektiv som inte står predikativt. 40 Adjektiv som inte står adverbiellt.

Böjning 41–69

41 Böjning och böjningsformernas betydelse. Översikt.

Adjektivens komparation 42–51

42 Komparationsformerna.

Komparationsböjningens allomorfi 43–45: 43 Första deklinationen: *-are, -ast.* 44 Andra deklinationen: *-re, -st.* 45 Suffixkomparation gentemot perifrastisk komparation.

Komparationens funktion och betydelse 46–51: 46 Komparationsformernas betydelse. 47 Komparativ vid inklusiv jämförelse. 48 Komparativ i klassificerande funktion. 49 Absolut komparativ. 50 Absolut superlativ. 51 Komparationsformernas syntaktiska distribution och funktion.

Adjektivens kongruensböjning 52–68

52 Översikt.

Kongruensböjningens suffix och deras varianter 53–58: 53 Böjningssuffixet *-a* och dess varianter. 54 Stamvariation framför böjningssuffixen *-a* och *-e*. 55 Böjningssuffixet *-t* och dess varianter. 56 Adjektiv utan obestämd form neutrum singularis. 57 Oböjliga adjektiv. 58 Tonaccenten.

Kongruensböjningens funktion 59–68: 59 Grammatisk numeruskongruens. 60 Kongruensoberoende numerusböjning. 61 Semantisk numeruskongruens. 62 Positivens speciesböjning. 63 Superlativens speciesböjning. 64 Grammatisk genuskongruens. 65 Kongruensoberoende genusböjning. 66 Semantisk genuskongruens. 67 Obestämd form neutrum singularis i icke kongruensböjd predikativ. 68 Maskulinböjning.

Adjektivens kasusböjning 69

69 Genitiv.

Avgränsning mot andra ordklasser 70–73

70 Adjektiv gentemot substantiv. 71 Adjektiv gentemot pronomen. 72 Adjektiv gentemot particip. 73 Adjektiv gentemot adverb.

§ 1. Översikt. Adjektivet anger en stabil eller tillfällig egenskap hos en referent, predikationsbasen. Egenskapen kan ibland innebära en relation till en eller flera andra referenter. Predikationsbasen är i typfallet konkret (levande varelse, föremål eller material) men kan också vara abstrakt (aktion, relation, tid, annan egenskap etc.).

Det typiska adjektivet har två slags böjning: kongruensböjning (t.ex. *klok*, *klokt*, *kloka*, *kloke*) och komparationsböjning (t.ex. *klok*, *klokare*, *klokast*) Det typiska regelbundna adjektivet har därmed sju eller åtta former:

Positiv, obestämd form utrum singularis:	klok	lång
Positiv, obestämd form neutrum singularis:	klokt	långt
Positiv, pluralis eller bestämd form:	kloka	långa
Positiv, bestämd form maskulinum sing.:	kloke	långe
Komparativ:	klokare	längre
Superlativ, obestämd form:	klokast	längst
Superlativ, bestämd form:	klokaste	längsta
Superlativ, bestämd form maskulinum sing.:		längste

Dessutom kasusböjs de olika formerna i genitiv (t.ex. *klokas*, *långas*) när adjektivet står sist i en nominalfras.

Kongruensböjningen visar normalt att adjektivet kongruerar i fråga om species, numerus och genus med huvudordet i den nominalfras som betecknar adjektivets predikationsbas. Komparation kan i stället för med suffix ske med bestämningarna *mer*(*a*) och *mest*, t.ex. *mer*(*a*) *klok* i stället för *klokare*, *mest klok* i stället för *klokast*. De komparationsformer som har särskilt suffix, respektive de komparationsfraser som bildas med bestämning, komparativ och superlativ, anger att predikationsbasen har den angivna egenskapen i högre grad än någon (annan) i en given mängd.

Adjektivet fungerar som huvudord i adjektivfrasen och utgör oftast adjektivfrasens enda ord. Adjektivfrasen står som attribut i nominalfras (t.ex. *ett klokt barn*), som predikativ (t.ex. *barnet var klokt*) eller som adverbial (t.ex. *barnet svarade klokt*). Adjektivfrasen kan i vissa fall också fungera som huvudled i nominalfras utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord (t.ex. *de verkligt kloka*).

De flesta adjektiv betecknar stabila egenskaper, dvs. egenskaper med normalt lång varaktighet, t.ex. *stor*, *mjuk*, *argsint*. Även de som betecknar temporära egenskaper, t.ex. *arg*, har oavgränsad aktionsart, dvs. de väcker inte föreställningen om någon naturlig slutpunkt i tiden.

I dagstidningsprosa från 1960-talet utgör adjektiven och de adjektiviska participen (Pcp § 6) cirka 8 % av de löpande orden och cirka 10 % av de olika orden.

Betydelse § 2–24

§ 2. Predikationsbasen. Ett adjektiv beskriver, dvs. anger en egenskap hos, sin predikationsbas. Predikationsbasen anges med

a) den nominalfras där adjektivet (med eventuella bestämningar) är attribut (adjektivet är då huvudord i en attributiv adjektivfras), t.ex. nominalfrasen *en sorgsen lärare*, där *sorgsen* är adjektivattribut, nominalfrasen *en säck full med pengar*, där *full med pengar* är predikativt attribut[1]

b) det nominala led (nominalfras, infinitivfras eller nominal bisats) som kontrollerar adjektivets kongruensböjning när adjektivet är huvudord i en predikativ adjektivfras, t.ex. subjektet i förhållande till subjektspredikativet (*Fastern är sorgsen. Sorgsen stod fastern på kajen. Att åka skridskor är roligt.*) eller objektet i förhållande till objektspredikativet (*Detta gjorde fastern mycket sorgsen.*) eller ett satsled som anger predikationsbasen för en infinitivfras och därmed också bestämmer kongruensböjningen av ett predikativ i infinitivfrasen (*Jag bad fastrarna att inte vara så sorgsna.*)

c) den sats, verbfras, adjektivfras, participfras eller adverbfras som bestäms av en adverbiell adjektivfras där adjektivet (med *t*-suffix) är huvudord. I t.ex. satsen *Fastern kommer sannolikt* är *sannolikt* satsadverbial och *fastern kommer* betecknar dess predikationsbas. I verbfraser som *suckade sorgset*, adjektivfraser som *sorgset mild* eller adverbfraser som *ofattbart fort* är *sorgset* respektive *ofattbart* sättsadverbial, och *suckade*, *mild* respektive *fort* betecknar dess predikationsbas.

[1] En icke-elliptisk nominalfras där adjektivfras ingår kan sakna substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. Då uppfattas gärna adjektivfrasen själv som huvudled i den nominalfras som betecknar predikationsbasen, t.ex. *en bekant*, *det röda*, *unga och gamla*.

§ 3. Centrala egenskapstyper. Ett litet antal egenskapstyper kan betraktas som de centrala för adjektiven. Många av adjektiven som anger dessa egenskapstyper består av enkla rotmorfem (jfr § 25), och svenskans vanligaste adjektiv hör dit. Egenskapstyperna är (a) dimension och form, t.ex. *stor*, *liten*, *lång*, *kort*, *bred*, *smal*, *tjock*, *tunn*, *rund*, *rak*, (b) ålder, t.ex. *ung*, *ny*, *gammal*, (c) färg, t.ex. *svart*, *vit*, *röd*, *gul*, *grön*, *blå*, (d) annan fysisk egenskap, t.ex. *hård*, *mjuk*, *tung*, *lätt*, *söt*, *sur*, *salt*, *besk*, *varm*, *kall*, (e) hastighet, t.ex. *snabb*, *långsam*, (f) värde, t.ex. *god*, *fin*, *dålig*, *dyr*, *billig*, och (g) sinnelag, t.ex. *snäll*, *elak*, *grym*, *ettrig*, *livlig*, *vital*, *artig*. Som centrala egenskapstyper kan också räknas (h) sinnesstämning, som till skillnad från de föregående är en temporär egenskap, t.ex. *glad*, *ledsen*, *arg*, *pigg*, och (i) läge, som till skillnad från de föregående är en relationell egenskap, t.ex. *nära*, *avlägsen*, *inre*.

Det typiska adjektivet anger en egenskap som primärt förekommer hos konkreta referenter (levande varelser, föremål eller material) men som, mer eller mindre metonymiskt eller metaforiskt, också kan kännetecknа abstrakta referenter. Adjektivet *stor* anger t.ex. en fysisk egenskap hos konkreta referenter, t.ex. *en stor tioåring*, *en stor hund*, *en stor sten*, *ett stort hus*, *stora byxor*, men används också om t.ex. händelser (*ett stort framsteg*), relationer (*en stor likhet*), mått (*ett stort antal*) och egenskaper (*stor generositet*). Vissa adjektiv beskriver dock i stället i första hand abstrakta referenter, t.ex. sakförhållanden: *möjlig*, *sannolik*, *oviss*, *nödvändig*. Om adjektivets semantiska valens se vidare § 14–24.

Den egenskap som adjektivet anger kan vara antingen ett manifest tillstånd eller ett potentiellt tillstånd:

Du kan väl se att han är *arg*. [manifest tillstånd]
Du vet väl att han är *argsint*. [potentiellt tillstånd]

Till de manifesta tillstånden hör t.ex. fysiska egenskaper, som t.ex. *tung*, *röd*, och relationer till andra referenter, som t.ex. *lik*, *samtidig*, *avlägsen*. Potentiella tillstånd är ofta funktionella egenskaper, dvs. egenskaper som innebär att predikationsbasen är benägen att bete sig på ett visst sätt eller är lämplig eller möjlig att utsättas för en viss aktion, t.ex. *skvalleraktig*, *tillgänglig*, *praktisk*, *ätbar*, *följsam*.

Om temporära och stabila egenskaper se § 5. Om karakteriserande och klassificerande adjektiv se § 6–7. Om graderbara egenskaper se § 9–11. Om funktionsmodifierande adjektiv se § 12. Om adjektiv med modal betydelse se § 13.

ANM. Om en egenskap skall uppfattas som en benägenhet eller ett konstant tillstånd är ofta en filosofisk fråga. Många egenskaper uppfattas nog i vardagsspråket som konstanta tillstånd fastän de mycket väl kunde ses som benägenheter: en *röd* bil är röd om det är ljust nog för att färgen skall framträda, en *dålig* väg är dålig om man färdas på den, en *mjuk* boll är mjuk om man klämmer på den, en *snabb* hjort är snabb om den springer.

§ 4. Aktionsart. Det typiska adjektivet anger en stabil eller temporär egenskap och väcker inte någon föreställning om någon naturlig slutpunkt i tiden, dvs. adjektivet har normalt oavgränsad aktionsart (Aktionsarter § 3). Till skillnad från perfektparticipen väcker de flesta adjektiv inte heller någon föreställning om att tillståndet en gång har inträtt, dvs. om en föregående förändring. Bara enstaka adjektiv, t.ex. *färdig*, *klar*, väcker en sådan föreställning.

§ 5. Stabila och temporära egenskaper. De flesta adjektiv anger stabila egenskaper, dvs. egenskaper med normalt lång varaktighet, ofta lika lång som predikationsbasens egen existens. Adjektiv som betecknar dimension, form, ålder, färg, annan fysisk egenskap, hastighet och värde (jfr § 3) anger vanligen stabila egenskaper, liksom primärt klassificerande adjektiv (jfr § 7). Adjektiv kan också ange temporära egenskaper, dvs. egenskaper med normalt kort varaktighet. Adjektiv som betecknar psykisk egenskap kan fördelas på stabila, som betecknar sinnelag eller läggning, t.ex. *argsint*, och temporära, som betecknar sinnesstämning, t.ex. *arg*.

En stabil psykisk egenskap innebär vanligen att predikationsbasen är benägen att vara sådan som adjektivet anger. Mot ett stabilt adjektiv för sinnelag eller läggning svarar ofta ett temporärt adjektiv för den sinnesstämning som sinnelaget manifesterar sig i. En person som har den stabila egenskapen *argsint* har t.ex. en benägenhet till den temporära egenskapen *arg*. Det förekommer att ett adjektiv för sinnelag är en ordgruppsavledning med ett sinnesstämningsadjektiv som förstaled: *argsint* : *arg*, *gladlynt* : *glad*.[1]

Adjektiv vilkas grundläggande funktion är att ange en temporär egenskap kan sekundärt ange stabil egenskap, när de är attribut till ett substantiv i ett predikativ om substantivet anger en stabil egenskap hos predikationsbasen:

Han är en *sjuk* människa.
Stina är en *glad* person.

När lexikalt temporära adjektiv har bestämningen *av* + reflexivt pronomen anger adjektivfrasen som helhet stabil egenskap:

Jag är {*arg/glad*} av mig.

Skillnaden mellan stabila och temporära adjektiv återspeglas i olika möjligheter att förekomma tillsammans med andra ord:

a) Stabila adjektiv kan som predikativ kombineras med tidsadverbialet *numera*, medan de inte gärna kombineras med tidsadverbial som *ofta*:

Han är numera {*argsint/*arg/arg* av sig}.
Han är ofta {*arg/?argsint*}.
Han är numera {*?glad*/en *glad* person}.

b) I lexikaliserade konstruktioner med verb som *stå*, *sitta*, *ligga* (dvs. verb som själva anger temporära tillstånd) förekommer nästan bara temporära adjektiv:

Hon ligger {*sjuk/*sjuklig*}.
Han sitter och är {*arg/?argsint*} där borta i hörnet.

c) Konstruktion av typen *dum som jag är/var* måste med ett temporärt adjektiv vanligen ha samma tempus som den överordnade satsen, medan motsvarande konstruktion med stabilt adjektiv om en nu levande predikationsbas oftast har presens i den överordnade satsen:

Arg som jag {var/*är} smällde jag igen dörren framför näsan på henne.
Arg av mig som jag är smällde jag igen dörren framför näsan på henne.

[1] De flesta adjektiv för sinnesstämning kan dock sekundärt vara stabila och beteckna sinnelag. *Pigg* torde t.ex. primärt beteckna en sinnesstämning (*Vad du blev pigg när du hörde det*) men kan också beteckna sinnelag (*Jag har ovanligt pigga studenter i år*). Omvänt kan de flesta adjektiv för sinnelag sekundärt vara temporära, men då betecknar de snarast ett beteende som är karakteristiskt för en som har detta sinnelag. Så torde t.ex. *vital* primärt beteckna sinnelag men kan också beteckna ett beteende.

§ 6. Karakteriserande och klassificerande funktion. Det typiska för adjektiven är att de beskriver referenten, medan substantiven klassificerar referenten, dvs. hänför den till en viss klass av referenter. Adjektiven sägs därför primärt ha karakteriserande funktion. I denna funktion hänför i allmänhet adjektivet inte referenten till någon skarpt avgränsad klass. Satsen *Den bilen är stor* förutsätter t.ex. normalt inte en tydlig klass av stora bilar. Tvärtom kan de flesta egenskaper tilldelas en referent i olika hög grad (graderbarhet, § 9): *Den bilen är {rätt/mycket/väldigt} stor*.

ANM. Indelningen i karakteriserande och klassificerande funktion skall skiljas från indelningen i icke-restriktiv och restriktiv funktion hos attribut. (Om icke-restriktiv och restriktiv funktion se Nomfraser § 95.) I den icke-restriktiva funktionen är adjektivet visserligen så gott som alltid karakteriserande. Men för att identifiera referenten kan talaren välja att klassificera den (t.ex. genom ett substantiv: *bilen*, eller genom ett klassificerande adjektiv: *den svenska*) eller att karakterisera den (t.ex. genom ett karakteriserande adjektiv: *den röda*) eller att både karakterisera och klassificera den (t.ex. genom ett adjektiv plus ett substantiv: *den röda bilen*).

Då adjektivet i restriktiv funktion begränsar nominalfrasens referens till en del av den referent som anges av det singulara huvudordet, är det ofta klassificerande och bildar ett lexikaliserat uttryck tillsammans med sitt huvudord: *yngre stenåldern*, *mjuka gommen* 'den mjuka delen av gommen'. Med egennamn som huvudord används adjektivet friare i denna betydelse: *södra Italien*, *den unge Linné* (Egenn. § 19).

§ 7. Primärt klassificerande adjektiv. Vissa typer av adjektiv används oftast i klassificerande funktion (jfr § 6). De betecknar vanligen skarpt avgränsade klasser av referenter och anger en relationell egenskap. Vidare är de vanligen avledda av substantiv och som attribut ofta utbytbara mot en substantivisk förled till huvudordet, t.ex. *ekonomisk utbildning* ≈ *ekonom(i)utbildning*. Sådana adjektiv kan kallas primärt klassificerande. Det gäller framför allt:

a) adjektiv som betecknar geografisk, politisk etc. tillhörighet eller härkomst såsom nationalitetsadjektiv: *svensk*, *portugisisk*, *småländsk*, *socialdemokratisk*, *utsocknes*:

de *svenska* spelarna, *portugisiskt* garn, *småländsk* morfar, en *socialdemokratisk* riksdagsledamot, brudgummen var *utsocknes*

b) adjektiv som betecknar referentiell sfär, 'i X-iskt avseende', 'som har med X att göra': *juridisk*, *ekonomisk*, *musikalisk*, *kvalitativ*, *affärsmässig*:

juridiskt ombud, *ekonomiska* problem, *musikalisk* akademi, *kvalitativ* försämring, *affärsmässiga* förbindelser

c) adjektiv som tidfäster predikationsbasen, t.ex. *nutida*, *samtida*, *forntida*, *f.d.*, *tidigare*, *framtida*. (Jämför också particip som *nuvarande*, *dåvarande*, *kommande*.)

den *tidigare* presidenten
en *f.d.* kyrkvaktmästare
{*nutida/samtida/forntida/framtida*} förhållanden

Klassificerande adjektiv används framför allt attributivt. Adjektiv under (c) används knappast alls predikativt. Adjektiv under (a) ovan står dock utan vidare predikativt om en inanimat predikationsbas, t.ex. *Garnet är portugisiskt*.[1] Adjektiv under (b) har en tendens till kontrast när de står predikativt, t.ex. *Den där frågan är* (*rent*) *juridisk* (*och inte politisk*). *Våra kontakter är* (*strikt*) *affärsmässiga*. Primärt klassificerande adjektiv har större möjlighet att stå predikativt än vad primärt karakteriserande har när de har klassificerande funktion (jfr § 8).

Typiskt för primärt klassificerande adjektiv är att de kan ingå i en naken predikativ nominalfras när nominalfrasen som helhet fungerar klassificerande:

Han är *katolsk* biskop. Jfr: ?Han är duktig biskop.
Hon är *svensk* lektor. Jfr: ?Hon är framstående lektor.
Jag har advokat Svensson som *juridiskt* ombud. Jfr: ?Jag har advokat Svensson som utmärkt ombud.
Stockholm är *ekonomiskt* centrum för verksamheten. Jfr: ?Stockholm är lyckat centrum för verksamheten.

Klassificerande adjektiv är inte graderbara (§ 9). De flesta primärt klassificerande adjektiv kan dock alternativt också användas i karakteriserande funktion (och är då också normalt graderbara). Ett nationalitetsadjektiv används karakteriserande t.ex. i *Han var så svensk*, och många av de adjektiv som betecknar verksamhetsområde har en lexikaliserad karakteriserande betydelse, t.ex. *ekonomisk* 'som har sinne för ekonomi, (något) snål', *musikalisk* 'som har begåvning för musik'. Jämför att klassificerande funktion hos primärt karakteriserande adjektiv gör det lätt att förutsäga andra egenskaper (§ 8).

[1] Om predikationsbasen är en människa används inte adjektiviskt predikativ som nationalitetsbeteckning utan motsvarande substantiv (i en naken nominalfras):

Hennes sekreterare är {spanjor/**spansk*}.

§ 8. Sekundärt klassificerande adjektiv. Adjektiv som i sin grundbetydelse är karakteriserande kan i viss utsträckning användas med huvudsakligen klassificerande funktion. Detta gäller främst talsituationer där (a) de referenter som kan komma i fråga i själva verket fördelar sig i tydliga klasser och/eller (b) den egenskap som adjektivet beskriver förekommer tillsammans med andra egenskaper, som gör det intressant att urskilja en klass. I fråga om trafiksignaler avgränsar t.ex. *rött* i *rött ljus* en tydlig klass, som också har en gemensam funktionell egenskap, nämligen att visa att passering inte är tillåten. På en bilfabrik där två bilmodeller av olika storlek tillverkas kan *stora* i uttrycket *stora bilar* användas för att avgränsa en klass bilar som alla tillhör samma modell och alltså har andra egenskaper gemensamma än storleken.

När ett adjektiv används i klassificerande funktion går det således lätt att förutsäga andra egenskaper hos referenten. Om ett bröd kan klassificeras som *hårt* hänförs det till gruppen 'knäckebröd', och därmed kan man också förutsäga knäckebrödets andra typiska egenskaper som hållbarhet osv. När ett vanligen karakteriserande adjektiv används i klassificerande funktion bildar det ofta tillsammans med sitt substantiv, liksom i fallet *hårt bröd*, ett lexikaliserat uttryck. Om ett bröd enbart karakteriseras men inte klassificeras som *hårt*, kan man däremot inte förutsäga andra specifika egenskaper hos det, det kan t.ex. gälla mjukt bröd som har legat länge och torkat.

När ett adjektiv används i klassificerande funktion, behöver det inte ens ange samma egenskap som när adjektivet används karakteriserande. T.ex. skulle *gröna linser* normalt inte karakteriseras som gröna utan som bruna i det skick de når svenska konsumenter, och *hårt bröd* (i betydelsen 'knäckebröd') kan mycket väl ha blivit mjukt av fukt.

I lexikaliserade nominalfraser kontrasterar det klassificerande adjektivet ofta inte mot ett annat adjektiv, utan hela nominalfrasen kontrasterar mot andra nominalfraser, ibland med annan struktur. I sådana fall har nominalfrasen ofta ordgruppsbetoning, dvs. adjektivet är obetonat, och den fristående bestämda artikeln kan saknas (jfr Nomfraser § 5: c): *svarta börsen*, *röda mattan*, *gröna vågen*, *stor grabb*. Många sådana fraser fungerar som egennamn (Egenn. § 11): *Stora torget*, *Gamla stan*, *Svarte Filip*.

Adjektiv som normalt är karakteriserande står inte gärna predikativt i (huvudsakligen) klassificerande funktion. I en mening som *Såg du inte att ljuset var rött?* är den karakteriserande funktionen tydligare än när *rött* står attributivt (t.ex. i *Såg du inte att det var rött ljus?*), och en mening som *De där linserna är gröna* är egendomlig om linserna faktiskt kan karakteriseras som bruna.

Gränsen mellan enbart karakteriserande och huvudsakligen klassificerande funktion är vag. I tydligt klassificerande funktion är adjektiven inte graderbara (§ 9).

§ 9. Graderbarhet. De flesta egenskaper som anges med adjektiv kan förefinnas hos den enskilda predikationsbasen i högre eller lägre grad. Vad en hög grad av en egenskap är framgår enklast hos adjektiv som anger egenskaper i en enda dimension, t.ex. längd eller ålder. Att en referent har en hög grad av längd, dvs. är *mycket lång*, innebär att den ligger högt (= långt från noll) på längdskalan.

För de flesta egenskaper torde flera komponenter inverka på bedömningen av graden. För värdeadjektiv som *bra* t.ex. kan graden avspegla i hur många avseenden som egenskapen gäller. För sinnelagsadjektiv som *stolt* kan graden bero på hur många och hur triviala situationer som utlöser det potentiella beteendet. Den sinnesstämning som anges med *arg* kan graderas efter hur intensiv känslan är eller hur djupt intryck som predikationsbasens känslouttryck gör på betraktaren. Också sådana egenskaper behandlas emellertid språkligt som om de fördelade sig på endimensionella skalor, där fraser som *mycket bra*, *mycket stolt*, *mycket arg* osv. anger att referenten ligger högt på respektive skala. Man kan säga att egenskaper som längd och ålder, eller adjektiv som *lång* och *gammal*, utgör prototyper för hur grader av egenskaper uppfattas.

Graden uttrycks framför allt med gradadverbial (Adjfraser § 6–21) och komparativ- eller superlativsuffix (§ 46–51). Graden kan preciseras ytterligare med komplement vid gradadverbial som anger jämförelse och vid komparativ och superlativ. Exempel:

Anna är {mycket/väldigt/ganska/inte särskilt/lika} {*lång/gammal/bra/stolt*}.
Anna är {lika/inte så} {*lång/gammal/bra/stolt*} som Lena (är).
Anna är {*längre/äldre/bättre/stoltare/längst/äldst/bäst/stoltast*}.
Anna är {*längre/äldre/bättre/stoltare*/mera *stolt*/mindre *stolt*} än Lena (är).
Anna är {*längst/äldst/bäst/stoltast*/mest *stolt*/minst *stolt*} av dem.

Graderbarhet är också en förutsättning för att adjektivet skall kunna ta måttsadverbial (Adjfraser § 16–17):

Anna är {170 cm *lång*/28 år *gammal*}.

Bland de adjektiv vilkas grundbetydelse inte är graderbar märks:

a) adjektiv med primärt klassificerande betydelse.

*Jag har ett mycket *juridiskt* ombud.
*Ombudet är mycket *juridiskt*.

De flesta adjektiv med klassificerande betydelse kan dock användas i karakteriserande funktion (§ 7) och då ha graderbar betydelse. En mening som *Han var svenskare än någonsin* är grammatisk, men *svensk* måste här ges en karakteriserande tolkning.

b) ett antal karakteriserande adjektiv i vilkas betydelse ingår att egenskapen antingen föreligger helt och hållet eller också inte alls, t.ex. *död*, *fyrkantig*, *vinkelrät*, *dubbel*, *befintlig*, *otalig*. Typiskt för sådana adjektiv är att de naturligt bestäms av

adverbial som *nästan*, *riktigt* (t.ex. *Hennes mun var nästan fyrkantig*). Många sådana adjektiv förekommer i överförda betydelser där egenskapen är graderbar (t.ex. *Det var den dödaste fest jag har varit på*).

c) karakteriserande adjektiv som lexikalt anger en viss (oftast hög) grad av egenskapen, vanligen genom ett prefix eller ett sammansättningsled, t.ex. *hyperkorrekt*, *jättestor*, *urtråkig*, *ärkedum*; *dödssjuk*, *fjäderlätt*, *iskall*, *kristallklar*.

d) ett antal karakteriserande adjektiv som i sin grundbetydelse anger ett maximivärde, t.ex. *torr*, *full*, *tom*, *tillräcklig*, vilka i normalfallet betyder 'så torr den kan vara', 'så full den kan vara', 'så tom den kan vara'. Också sådana adjektiv bestäms naturligt av *nästan* eller *riktigt* (t.ex. *Nu är lådan* {*nästan/riktigt*} *full*). Dessa adjektiv uppträder alternativt med graderbar betydelse ({*mycket/ganska*} {*torr/full/tom*}). Deras komparativ- och superlativformer anger normalt att inget av jämförelseleden uppnår egenskapens maximivärde men att det ena ledet kommer närmare maximivärdet än det andra: *Min handduk är torrare än din* (jfr § 10: c).

Alla adjektiv, även klassificerande, kan ha metakomparation, en konstruktion som uttrycker tveksamhet vid klassificeringen: *Jag tycker den är* {*mera grön* (*än blå*)/*mest grön*}. *Den frågan är mer politisk* (*än juridisk*). Metakomparationen liknar formellt perifrastisk komparationen (gradjämförelse med *mer*(*a*), *mest* plus positiv) och har också semantiska beröringspunkter med denna. I sin typiska form har dock metakomparationen obetonat *mer*(*a*)/*mest*, medan den perifrastiska komparationen har betonat *mer*(*a*)/*mest*. Vidare kan vid metakomparation *snarare*, *snarast* användas i stället för *mer*(*a*), *mest*, t.ex. *Jag tycker den är* {*snarare grön* (*än blå*)/*snarast grön*}.

§ 10. Relativ och absolut betydelse. Vissa adjektiv anger att referenten har egenskapen i en absolut mening, dvs. oberoende av egenskapens förekomst och grad hos andra referenter, medan andra anger att den har egenskapen i en viss relativ grad som är högre än normalvärdet för en viss jämförelsemängd. *Röd* är t.ex. ett absolut adjektiv: en handduk är *röd* oberoende av (den normala) rödhetsgraden hos andra referenter (t.ex. andra handdukar eller andra föremål över huvud taget). *Stor* är däremot ett relativt adjektiv: en handduk är *stor* om den i storlek klart överskrider normalvärdet för en jämförelsemängd (t.ex. ett antal handdukar, handdukar i allmänhet eller ett antal tygpersedlar).

Om ett adjektiv är absolut eller relativt framgår om huvudordet byts mot en hyperonym. Ett absolut adjektiv gäller även om huvudordet byts mot en hyperonym: *en röd handduk* är *en röd tygpersedel* och *ett rött föremål*. För relativa adjektiv behöver karakteristiken däremot inte vara giltig för hyperonymen: *en stor myra* behöver inte vara *ett stort djur*. Typiska relativa adjektiv är sådana som betecknar dimension, ålder, hastighet och värde (jfr § 3). Andra adjektiv kan ibland användas i relativ betydelse (ofta sådana som betecknar psykisk egenskap, t.ex. *pigg*, *allvarlig*). Typiska absoluta adjektiv är sådana som betecknar färg.

Jämförelsemängden för relativa adjektiv är i allmänhet kontextuellt och pragmatiskt bestämd. I satsen *Sven är lång* kan normalvärdet t.ex. beräknas på alla

svenska män, Svens jämnåriga eller Svens arbetskamrater. Särskilt när det relativa adjektivet ingår i en attributiv adjektivfras är det dock vanligt att nominalfrasens huvudord ger en fingervisning om den avsedda jämförelsemängden, t.ex. *en liten elefant*. När det relativa adjektivet står som predikativ kan jämförelsemängden (direkt eller indirekt) anges med en *för*-fras: *Sven är lång för att vara tio år*.

Så länge man håller sig till positivformen, är många, kanske de flesta, adjektiv varken helt relativa eller helt absoluta. *Intelligent* är t.ex. relativt såtillvida att *en intelligent råtta* och *en intelligent forskare* har olika jämförelsemängder och normalvärden, men adjektivet tillåter inte hur tillfälliga jämförelsemängder som helst: man kan knappast säga *Sven är intelligent* och ha Svens arbetskamrater som jämförelsemängd. *Våt* är å andra sidan absolut såtillvida att en referent är våt om betraktaren med något av sina naturliga sinnen kan registrera fuktighet hos den, men talaren kan ta viss hänsyn till olika normalvärden och kräva högre fuktighet hos en skurtrasa för att kalla den *våt* än hos en handduk.

I komparativ och superlativ betecknar relativa adjektiv inte ett visst läge på en skala utan anger bara vilken skala (dimension) det rör sig om. I den mån ett absolut adjektiv har graderbar betydelse bibehåller adjektivet i komparativ och superlativ samma innebörd som det har i positiv. *A är bredare än B* innebär således inte att vare sig A eller B är breda, medan *A är smutsigare än B* innebär att åtminstone A är smutsig.[1] Följande gäller alltså:

a) För relativa adjektiv, t.ex. *lång* : *kort*, *gammal* : *ung*, *bred* : *smal,* implicerar komparativen eller superlativen inte att positivens beskrivning gäller för någotdera jämförelseledet:[2]

Anna är *längre* än Lena. Av Anna och Lena är Anna *längst* [Varken Anna eller Lena behöver vara lång.]
Den där brädan är *kortare* än den här. [Ingendera brädan behöver vara kort.]

Med samma innebörd används relativa adjektiv som avser den positiva änden på en skala (i riktning bort ifrån noll), när adjektivet bestäms av ett jämförande gradadverbial (Adjfraser § 14) eller interrogativt gradadverbial (*hur* (*pass*)) eller av ett måttsadverbial (Adjfraser § 16) eller när det ingår i ett abstrakt substantiv (*längd*, *djup*, *bredd*, *vidd*, *höjd*, *storlek*, *tjocklek*):

Vår pojke är lika *gammal* som deras flicka.
Tråden var ungefär så här *tjock*.
Hur (pass) *långt* är det till Trosa?
Gatan är 12 m *bred*.
Gatans bredd är 12 meter.

Relativa adjektiv som avser den negativa änden av skalan (i riktning mot noll) implicerar däremot ofta samma värde som det ensamma adjektivet i positiv, också i ovanstående konstruktioner:

Karin är lika *kort* som Kerstin. [Båda är korta.]

Tråden var ungefär så här *tunn*. [Tråden var tunn.]
Hur *smal* är korridoren? [Korridoren är smal.]

b) För absoluta adjektiv, t.ex. *våt*, *sjuk*, *vacker*, implicerar komparativen eller superlativen däremot att positivens beskrivning gäller för åtminstone adjektivets predikationsbas:

Din handduk är *våtare* än min. [Båda handdukarna är våta.]
Pelle är *sjukare* än Adrian. [Båda är sjuka.]
James är *vackrare* än Oscar. [Åtminstone James är vacker.]

c) För adjektiv med grundbetydelse av maximivärde, t.ex. *torr*, *full*, *tom*, implicerar komparativen eller superlativen att positivens beskrivning inte gäller för någondera ledets referent:

Min handduk är *torrare* än din. [Varken din eller min handduk är torr.]

Dessa implikationer gäller i normalfallet och kan upphävas t.ex. av direkta utsagor i kontexten: *Det här snuset är alldeles torrt, det är torrare än det jag köpte i går*.

[1] En rätt klar skillnad föreligger också mellan absoluta och relativa adjektiv när de avleds till verb som *förmörka* respektive *förstora*. Avledningar av absoluta adjektiv anger att man åstadkommer den egenskap hos objektet som beskrivs med positivformen; *förmörka* betyder alltså 'göra mörk', *förslöa* 'göra slö', *förverkliga* 'göra verklig'. Avledningar av relativa adjektiv betyder däremot att man åstadkommer en högre grad av egenskapen än vad objektet förut hade, men utan att objektet nödvändigtvis kan beskrivas med motsvarande positivform; *förstora* betyder alltså 'göra större', *förlänga* 'göra längre', *fördyra* 'göra dyrare', *föryngra* 'göra yngre' och *förkorta* 'göra kortare'.

[2] Relativa adjektiv kan få absolut betydelse i komparativ och superlativ genom att bestämmas av gradadverbial som *ännu* respektive *allra*:

Anna är ännu *längre* än Lena. [Båda flickorna är långa.]
Av de där flickorna är Anna allra *längst*. [Såväl Anna som åtminstone några av de andra flickorna är långa.]

§ 11. Antonymer. Många adjektiv grupperar sig parvis som antonymer, dvs. motsatsord, t.ex. *lång* : *kort*, *våt* : *torr*, *vacker* : *ful*. Förhållandet mellan antonymerna beror på om egenskaperna är graderbara eller ej (jfr § 9) samt om adjektiven är relativa eller absoluta (jfr § 10). Bland de absoluta urskiljer sig de som har en grundbetydelse av maximivärde som en särskild grupp.

1. Icke-graderbara

För adjektiv som anger icke-graderbar egenskap, t.ex. *inhemsk* : *utländsk*, uppfattas antonymerna som kontradiktoriska, dvs. om inte den ena egenskapen gäller så gäller den andra. Klassificerande adjektiv, som ju inte är graderbara (§ 9), har ofta sammansättning med *icke* som antonym: *kommersiell* : *icke-kommersiell*.

2. Graderbara

För adjektiv som anger graderbar egenskap uppfattas antonymerna som fördelade på samma skala (jfr § 9) och pekande i var sin riktning på skalan:

a) relativ : relativ, t.ex. *lång* : *kort*, *gammal* : *ung*, *snabb* : *långsam*, *svår* : *lätt*, *bra* : *dålig*

Skalan är begränsad, dvs. går mot en nollpunkt, i ena (nedre) änden: *kort* vetter mot frånvaro av längd, *ung* vetter mot frånvaro av ålder, *långsam* vetter mot frånvaro av hastighet (rörelse). Analogt uppfattas också t.ex. *lätt* som vettande mot frånvaro av svårighet och *dålig* som vettande mot frånvaro av värde. I positiv ligger antonymerna på var sin sida om skalans normalvärde (jfr § 10). De uppfattas då som uteslutande varandra, dvs. om den ena antonymen gäller om referenten så gäller inte den andra. Men antonymerna täcker inte hela skalan, utan det finns ett mellanområde, där ingendera antonymen passar.

De adjektiv som vetter mot den obegränsade (övre) änden på skalan (t.ex. *lång*, *gammal*, *snabb*, *svår*, *bra*) används i vissa fall i positiv utan att ange någon placering på skalan. Deras enda uppgift är då att ange vilken skala som avses (§ 10).

b) relativ : absolut, t.ex. *praktisk* : *opraktisk*, *effektiv* : *ineffektiv*

Det absoluta adjektivet är vanligen en prefixavledning med negerande prefix (*o-*, *in-*) av det relativa. Skalan är inte tydligt begränsad i någondera änden. De egenskaper som adjektiven under (b) betecknar har sällan konventionellt bestämda måttsenheter, och de som förekommer används knappast som måttbestämmare till adjektiv (*?100 IQ intelligent*).

c) absolut : absolut maximivärde, t.ex. *våt* : *torr*, *sjuk* : *frisk*, *smutsig* : *ren*

Det adjektiv som anger ett maximivärde anger därmed också en ändpunkt för skalan, som alltså är begränsad i ena änden. Hela skalan utom denna ändpunkt täcks av det andra adjektivet. En referent som inte är t.ex. torr, är alltså alltid mer eller mindre våt.

d) relativ : absolut maximivärde, t.ex. *gammal* : *ny*

Det adjektiv som anger ett maximivärde anger därmed också (i positiv) en ändpunkt för skalan, som alltså är begränsad i ena änden. Det relativa adjektivet ligger i positiv på andra sidan om skalans normalvärde (jfr § 10). Adjektiven uppfattas som uteslutande varandra.

e) absolut : absolut, t.ex. *vacker* : *ful*, *snäll* : *elak*, *stolt* : *ödmjuk*

Skalan är inte tydligt begränsad i någondera änden. Eftersom bägge adjektiven är absoluta, täcker de var sin del av skalan också i komparativ och superlativ. Antonymförhållandet är lösare för adjektiv av denna typ, och ett och samma adjektiv kan uppträda med flera antonymer. T.ex. kan *ful* ha inte bara *vacker* utan också t.ex. *skön* eller *fin* som antonym.

f) absolut maximivärde : absolut maximivärde, t.ex. *full* : *tom*

Skalan är begränsad i båda ändarna. Antonymerna anger i sin grundbetydelse klart motsatta maximivärden som åtskiljs av ett brett mellanrum på skalan inom vilket ingetdera adjektivet passar. Sammansättningar som *halvfull* och *halvtom* betecknar samma egenskap, fast betraktad ur olika perspektiv.

§ 12. Funktionsmodifiering: *allvarliga spekulanter*. Ofta anger adjektivet att referenten har egenskapen i fråga inte i allmänhet utan bara så länge referenten betraktas som medlem i en viss klass referenter. Adjektivet står oftast attributivt, och huvudordet anger vilken klass det gäller. I nominalfrasen *en legal hyresgäst* anger adjektivet t.ex. referenten som legal i hans egenskap av hyresgäst. Nominalfraserna *allvarliga spekulanter* och *skickliga violinister* anger referenterna som allvarliga respektive skickliga så länge de betraktas som medlemmar i klasserna spekulanter respektive violinister.[1]

Klassen omfattar i typfallet mänskliga referenter som har en viss verksamhet eller relation gemensam och betecknas ofta med ett verksamhetsangivande substantiv, t.ex. *spekulant*, *violinist*. Beteckningen funktionsmodifiering på denna användning av adjektivet hänför sig till det faktum att adjektivet (åtminstone metonymiskt) kan ses som angivande en egenskap hos referentens verksamhet. Ofta kan substantivet parafraseras med motsvarande verb (eller verb plus bestämning) i relativ bisats, varvid adjektivet fungerar adverbiellt: *allvarliga spekulanter* ≈ *sådana som spekulerar allvarligt*, *en legal hyresgäst* ≈ *en som hyr legalt*, *skickliga violinister* ≈ *sådana som spelar violin skickligt*, *en flitig teaterbesökare* ≈ *en som besöker teatern flitigt*, *en begåvad musiker* ≈ *en som musicerar begåvat*, *en nykter kommentator* ≈ *en som kommenterar nyktert*. Jämför att ett icke funktionsmodifierande adjektiv fungerar predikativt i en sådan parafras: *en nykter* [= icke berusad] *kommentator* ≈ *en som kommenterar nykter*.

Olika slags adjektiv kan uppträda i funktionsmodifiering: primärt klassificerande (t.ex. *legal*), karakteriserande och absoluta (t.ex. *allvarlig*), karakteriserande och relativa (t.ex. *stor*, *gammal*). Ett funktionsmodifierande adjektiv ändrar innebörd om dess huvudord byts ut mot ett annat personbetecknande substantiv som inte anger samma verksamhet eller inte alls anger verksamhet: *allvarliga spekulanter* behöver inte vara *allvarliga personer*, *duktiga trumpetare* behöver inte vara *duktiga pappor*. För relativa adjektiv (§ 10) anger vid denna betydelse huvudordet både jämförelsemängd och den klass referenter inom vilken egenskapen är relevant. *En gammal vän* är alltså en som har hunnit vara vän längre, kanske betydligt längre, än ett föreställt normalvärde.

När adjektivet står predikativt tenderar det att inte uppfattas som funktionsmodifierande, om inte kontexten tydligt pekar på denna användning. I meningen *Det kommer en spekulant, och jag tror han är allvarlig* kan kontexten (och existensen av det halvt lexikaliserade uttrycket *allvarlig spekulant*) favorisera tolkningen av funktionsmodifiering, men redan i meningen *Spekulanten blev allvarlig* tolkas adjektivet normalt helst inte som funktionsmodifierande.

[1] Besläktade med de funktionsmodifierande adjektiven är sådana adjektiv som står attributivt vid substantiv med graderbar betydelse för att ange grad:

en *stor* idiot, en *stor* älskare av kvinnor, med *största* högaktning, *stor* entusiasm [jfr: mycket entusiastisk]

hög hastighet, *högsta* prioritet [jfr: högst intressant]
djup sorg, *djup* förtvivlan [jfr: djupt förtvivlad]
en *djävla* noggrannhet, en *helvetes* effektivitet [jfr: djävligt noggrann]

§ 13. Modal betydelse: *en förment spanjor*. Vissa adjektiv har modal betydelse, dvs. de bekräftar, ifrågasätter, villkorar eller förnekar att predikationsbasen har den egenskap eller tillhör den klass som substantivet anger. Exempel:

bokstavlig, egentlig, eventuell, faktisk, formlig, förment, möjlig, potentiell, reell, sannolik, sannskyldig, skenbar, trolig, uppenbar, veritabel, verklig, äkta

Predikationsbasen är oftast abstrakt:

En motsvarande decentralisering bör vara *möjlig* även inom kommuner och landsting. (S)
Det är *möjligt* att det vore en nackdel. (T)
Som det nu är tar man inte hänsyn till en *faktisk* familjesituation […] (S)
Det tror jag i stället ökar dom *eventuella* motsättningar och problem som är […] för utlänningar. (T)
[…] risken för ett bakslag är *uppenbar*. (S)
En ökning av det marina underhållsarbetet vid Karlskronavarvet är därför inte *trolig*. (S)
Men de här tankarna är kanske svarets *egentliga* innehåll […] (S)

I attributiv ställning är modala adjektiv ofta giltighetsmodifierande, dvs. talaren anger sin bedömning av sanningsvärdet i den beskrivning av referenten som ges av nominalfrasens huvudord, medan referentens existens förutsätts.[1] Adjektiven kan i allmänhet parafraseras med hjälp av satsadverbial: *en faktisk diktator* ≈ *en som faktiskt är diktator*, *den trolige segraren* ≈ *den som troligen blir segrare*, *en uppenbar framgång* ≈ *något som uppenbarligen är en framgång*. Jämför funktionsmodifiering, § 12.

Den bekräftande betydelsen hos t.ex. *verklig* i *en verklig ledare* medför i giltighetsmodifiering ofta en koncentration på huvudordets karakteriserande betydelse, ungefär 'en prototypisk ledare'. Ibland innebär detta att predikationsbasen projiceras in i en klass där den referentiellt inte hör hemma, något som vanligen markeras med att adjektivet är obetonat. *En ₀verklig ˈledare* kan t.ex. beteckna en person som inte har det formella ledarskapet men som har typiska ledaregenskaper och i praktiken utövar ledarskap. Sådan giltighetsmodifiering riktar lyssnarens uppmärksamhet på valet av huvudord för nominalfrasen: *en ₀sannskyldig ˈchock*, *en ₀formlig ˈavrättning*, *en ₀bokstavlig ˈgenombrytning av sexvallen*. Vid giltighetsmodifiering står ett adjektiv med bekräftande betydelse oftast attributivt i indefinita nominalfraser. Vissa modala substantiv förekommer särskilt ofta tillsammans med vissa substantiv, t.ex. *en veritabel häxjakt*, *en ren lapsus*, *en vanlig arbetare*.

Någon tydlig skillnad mellan giltighetsmodifiering och annan användning föreligger inte alltid: *en uppenbar orättvisa* 'något som uppenbarligen är en orättvisa' eller 'en orättvisa som är uppenbar', *verklig demokrati* 'något som verkligen är demokrati' eller 'demokrati som inte bara är skenbar'.

[1] Några modala adjektiv, t.ex. *formlig, förment, sannskyldig,* kan bara stå attributivt och är vanligen giltighetsmodifierande:

Samtidigt försiggick en *formlig* folkvandring från landsbygden […] (S) Jfr: *Folkvandringen var formlig.

Bakom hans uttalande ligger kanske ett *förment* behov av att avveckla alltsammans […] (S) Jfr: *Behovet är förment.

Adjektiv som *definitiv, ren, riktig* har en icke-modal grundbetydelse men kan ha modal betydelse främst när de står attributivt och är giltighetsmodifierande:

en *definitiv* tillgång, en *ren* anklagelse, ett *riktigt* fiasko

Semantisk valens § 14–24

§ 14. Adjektivets aktanter. Översikt. Ett adjektiv kan ha en betydelse som förutsätter ingen, en eller flera aktanter.

Flertalet adjektiv är troligen enställiga, dvs. adjektivet förutsätter en aktant, den som svarar mot predikationsbasen (§ 2): *Vägen är bred. Den breda vägen.*

Många adjektiv är flerställiga, dvs. har en betydelse som förutsätter mer än en aktant. Andra aktanter än predikationsbasen kan då anges med komplement som vanligen är adverbial (t.ex. *rädd för hissar*, *noggrann med föreskrifterna*) men som vid ett fåtal adjektiv kan vara objekt (t.ex. *trogen idealet*). Några adjektiv har (med vissa undantag) syntaktiskt obligatoriskt komplement, t.ex. *lik* med obligatoriskt objekt (*lik sin mor*), *benägen* med obligatoriskt adverbial (*benägen för lättja*). Vid de flesta adjektiv är komplementen syntaktiskt optionella. De aktanter som inte har syntaktiska uttryck är vid de flesta slagen av adjektiv icke-specifika, se § 15. I Adjfraser § 22–39 redovisas de vanligare typerna av komplement ordnade efter struktur.

Vanliga typer av flerställiga adjektiv är: (a) adjektiv för psykiska egenskaper som väcker föreställningen om en aktant som upplever någonting och om det den upplever (*A är kär i B*), (b) adjektiv vilkas betydelse har att göra med en aktants funktion och som också väcker föreställningen om den som har nytta eller skada av funktionen (*A är viktig för B*), (c) adjektiv för sinnelag som i sin sekundära betydelse av manifesterat beteende väcker föreställningen om den aktant som har nytta eller skada av beteendet (*A är hygglig mot B*), (d) adjektiv som beskriver förhållandet mellan två aktanter av vilka den ena kännetecknar den andra (*A är karakteristisk för B*), (e) adjektiv som betecknar likhet eller ömsesidighet mellan två aktanter (*A är jämnårig med B*) och (f) adjektiv som relaterar en aktant till en framtida aktion (*A är redo för B*). Se § 16–22.

Det är relativt få adjektiv som väcker föreställningen om mer än två aktanter. Ett exempel är *skyldig*: *Hon är skyldig mig en middag*.

Ett litet antal adjektiv är nollställiga, dvs. de förutsätter ingen aktant alls. Sådana adjektiv tar expletivt *det* som subjekt: *Det är kallt*. *Det är blåsigt*. I så fall kan adjektivet sägas ange en egenskap hos hela den omtalade situationen. Enstaka adjektiv förekommer bara med expletivt subjekt (eller *här/där*): *det är strömt*, *det är lytt* 'lyhört'; *här är strömt*, *där är lytt*. Se också Subj. § 23. Flertalet adjektiv av denna typ kan alternativt vara enställiga, dvs. adjektivet beskriver en predikationsbas som anges med subjektet: *Soppan är kall*. *En kall soppa*.

§ 15. Specifik aktant. Om adjektivfrasen inte har något komplement, väcker de flesta grupper av flerställiga adjektiv visserligen föreställningen om två aktanter men i normalfallet inte om någon specifik aktant för den betydelse som motsvarar komplementets. I satsen *Fåtöljen är bekväm* väcker t.ex. adjektivet *bekväm* visserligen föreställningen om en aktant som upplever fåtöljens bekvämlighet (och som kan realiseras med ett komplement inlett med *för*, § 17) men inte om någon specifik referent som fyller rollen som upplevare.

Några grupper av adjektiv väcker dock föreställningen om en specifik aktant även om denna är outtryckt. Denna får då suppleras ur kontexten eller sammanhanget. Det gäller främst:

a) adjektiv som anger reciprocitet, t.ex. *jämnårig*, *oförenlig* (§ 20)

b) adjektiv som väcker föreställningen om en helhet optionellt uttryckt med komplement med prepositionen *för*, t.ex. *gemensam*, *karakteristisk* (§ 19)

c) adjektiv som konstrueras med objekt som är obligatoriskt framförställt, t.ex. *behjälplig*, *övermäktig* (Adjfraser § 23–24)

d) enstaka andra adjektiv, t.ex. *ansvarig*, *kär*, *befintlig*

Adjektiven (a)–(d) har oftast komplement när adjektivfrasen står som predikativ, medan de oftast saknar komplement när adjektivfrasen står som adjektivattribut eller sättsadverbial:

> Den här valda lilla novellen "Muren" är mycket *karakteristisk* för Sartres konst. (R)
>
> Hon snöt sej på sitt *karakteristiska* sätt med darrande näsvingar […] (R)
>
> Men de hade det *karakteristiskt* leende uttrycket hos kvinnor som iakttar sina män. (R)

Adjektiv som anger reciprocitet, (a), saknar dock i pluralis oftast komplement också när de står predikativt, eftersom bägge komparanderna ingår i predikationsbasen: *Vi är jämnåriga* (*med varandra*). *Syskonen är lika* (*varandra*).

§ 16. Adjektiv vilkas predikationsbas är den aktant som upplever något. Vid adjektiv som betecknar egenskaper av typen sinnesstämning, sinnelag, attityd och förtrogenhet är predikationsbasen normalt en animat aktant, som kan upp-

leva egenskapen medvetet. Många sådana adjektiv väcker föreställningen om den eller det som upplevs. Denna aktant kan uttryckas med ett, vanligen adverbiellt, komplement. I satsen *Per är rädd för hissar* är t.ex. predikationsbasen (*Per*) upplevaren och komplementet (*för hissar*) anger det upplevda.

a) Vid många adjektiv för sinnesstämning och sinnelag har komplementet prepositionen *för* som anger det upplevda som orsaken till predikationsbasens reaktion.

Dessutom var hon en smula *ängslig* för framtiden. (R)
När det gäller åsiktsbildning och […] tabu så är lektörerna ganska *känsliga* för den allmänna smaken […] (T)

Före infinitivfraser och bisatser kan *för* utelämnas:

[…] Sara börjar andas genom munnen, *ängslig* att bli illamående. (R)
Jag är så *ängslig* att du ska bli avog mot mig för det här. (R)
[Lektörerna är] *rädda* att komma i skottgluggen. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

blind för, blyg för, främmande för, glad för, känslig för, ledsen för, likgiltig för, mottaglig för, nervös för, okänslig för, orolig för, rädd för, tacksam för, ängslig för

b) Vid vissa adjektiv för sinnesstämning är det upplevda normalt ofta en animat aktant. Denna anges vanligen av ett komplement med prepositionen *på*.

Varför är du så *arg* på honom? (R)
Därpå blir han genast väldigt *sur* och *arg* på grabben […] (R)
Dom var jag så otroligt *trött* på. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

arg på, avundsjuk på, besviken på, bitter på, ledsen på, lömsk på, ond på, otålig på, sur på, trött på, ursinnig på

Adjektiv av den här typen förutsätter också en orsaksaktant som ofta inleds med *för*, jämför (a) ovan:

Hon var *sur* på mig för det misslyckade biobesöket.

c) Vid adjektiv för sinnesstämning har komplementet vanligen prepositionen *över* när det betecknar ett presupponerat sakförhållande:

Han var *stolt* över sitt rikliga hår. (R)
Dom är *glada och stolta* över att dom kan skicka hem pengar […] (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bitter över, entusiastisk över, glad över, häpen över, ledsen över, lycklig över, olycklig över, sorgsen över, stolt över, tacksam över

Vid flera av adjektiven kan *över* variera med *för* (enligt (a) ovan, t.ex. *entusiastisk för*, *glad för*, *ledsen för*, *tacksam för*). Det förekommer en viss överspridning så att *över*

ibland uppträder vid andra aktanter än sakförhållanden (t.ex. *entusiastisk över grevinnan*, *stolt över bilen*).

d) Vid några adjektiv som uttrycker positivt känslomässigt engagemang har komplementet prepositionen *i*:

Hon var ju så *glad* i att måla. (R)
Jag är mycket *kär* i Hasseman. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

galen i, glad i, kär i, tokig i

e) Vid några adjektiv som uttrycker tillfredsställelse eller grad av förtrogenhet har komplementet prepositionen *med*:

Själva är vi mycket *tillfreds* med arrangemanget. (R)
Dom kan ju t.o.m. bli *bekanta* med svenskar och så där. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

belåten med, tillfreds med; bekant med, förtrogen med

f) Vid adjektiv som anger grad av förtrogenhet med ett sakförhållande har komplementet annars vanligen prepositionen *om* eller *på*:

Han var plågsamt *medveten* om luckorna i sin allmänbildning. (R)
Men han låg där spänd och *uppmärksam* på varje ljud […] (R)
Jag tror läkarna är väldigt *ovissa* om vad vad som egentligen är död. (T)
Jag är inte helt *säker* på alltså läget just nu […]. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha komplement med *om*:

medveten om, okunnig om, oviss om, viss om [även: viss på]

Med besläktad betydelse också: *enig om*, *ense om*, *överens om*. Exempel på adjektiv som kan ha komplement med *på*:

nyfiken på, osäker på, säker på, tvärsäker på, uppmärksam på

g) Vissa adjektiv som anger en positiv eller negativ attityd har komplement som inleds av prepositionen *till*:

Einar Modig var *positiv* till mitt arbete i alla avseenden. (R)
Jag tycker alla har varit så *positiva* till att försöka lära sig svenska […]. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

kritisk till, likgiltig till, negativ till, positiv till

§ 17. Adjektiv där komplementet anger den aktant som upplever något. Många adjektiv väcker föreställningen om en aktant som upplever den egenskap adjektivet anger hos predikationsbasen.[1] Denna aktant kan uttryckas med ett, vanligen adverbiellt, komplement. I satsen *Boken är intressant för Per* anger t.ex.

komplementet, *för Per*, upplevaren och uttrycket för predikationsbasen, *boken*, det upplevda.

Komplementet har vanligen prepositionen *för*:

Du förstår nog, att det inte var särskilt *angenämt* för mej att sitta på rotarylunchen i dag […] (R)
[…] och bekämpa den för henne *förhatliga* Staaffska regeringen. (R)
På en kulle, lysande *synligt* för den som åker landsvägen fram, ligger fabrikörens hus. (R)
Att citatet skulle ha varit *bekant* för den unge Morgan är knappast tänkbart […] (R)
Det blir ju inte så särskilt *trevligt* för dom själva. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:[2]

a) där adjektivet i första hand anger om predikationsbasen ger en positiv eller negativ upplevelse och i vilken grad:

angenäm för, behaglig för, bekväm för, förarglig för, förfärlig för, förhatlig för, hemsk för, härlig för, intressant för, jobbig för, kul för, kuslig för, kär för, ljuvlig för, misshaglig för, obehaglig för, obekväm för, ohygglig för, ointressant för, outhärdlig för, pinsam för, plågsam för, rolig för, skön för, smärtsam för, sorglig för, trevlig för, trist för, trivsam för, tråkig för, tröttsam för, underbar för, vidrig för

Predikationsbasen är ofta en aktion (t.ex. *Det blir obekvämt för dig att sova där*).

b) där adjektivet huvudsakligen anger sinnesintryck:

kännbar för, synlig för, tung för

Flera av dessa adjektiv används också för att ange om upplevelsen är positiv eller negativ (t.ex. *kännbar*, *tung*).

c) där adjektivet anger grad av förtrogenhet med det upplevda:

bekant för, främmande för, obegriplig för, obekant för, välbekant för

Predikationsbasen är ofta ett sakförhållande (t.ex. *Det var välbekant för alla att Per hade kommit tillbaka*).[3]

[1] Det går ingen skarp gräns mellan adjektiv vars komplement anger aktanter som upplever predikationsbasen och adjektiv vars komplement anger aktanter som har nytta eller skada av predikationsbasen (§ 18). Ett adjektiv som anger predikationsbasen som obehaglig kan t.ex. samtidigt implicera att den är skadlig.

[2] Vid några av adjektiven under (a) och (c) kan komplementet alternativt vara ett framförställt objekt:

Tvärtom blev hon mig mer och mer *förhatlig*. (R)
Högfärd och ståndsmedvetenhet tycktes vara henne *främmande*. (R)

Det gäller t.ex. följande adjektiv:

förhatlig, kär, misshaglig; bekant, främmande, obegriplig, obekant, välbekant

[3] Som adjektiven under (c) kan också en del annars enställiga adjektiv konstrueras: *Det var nytt för mig att du skulle resa*.

§ 18. Adjektiv där komplementet anger den aktant som har nytta eller skada av något. Många adjektiv väcker föreställningen om en aktant som kan ha nytta eller skada av predikationsbasen. Denna aktant kan uttryckas med ett (vanligen adverbiellt) komplement.[1] I satsen *Boken är farlig för Per* anger t.ex. komplementet *för Per* den som kan lida skada, och predikationsbasen är det som kan vålla skadan.[2]

a) Vid adjektiv vilkas predikationsbas har funktionella egenskaper som gynnar (eller skadar) komplementets referent, har komplementet vanligen prepositionen *för*:

Han var inte *bra* för henne, en sådan tölp. (R)
Jag tror inte det är *bra* för dig att vara så ensam. (R)
Det är väl inte så *lätt* för dom att flytta igen. (T)
[Biblioteket] ska kunna skaffa dom böcker som samhället anser är *nyttiga* för den enskilde. (T)

När komplementet anger en inanimat referent, uttrycker det ofta ett slags ändamål som predikationsbasen kan göra det lättare eller svårare att uppnå:

Jogging är förmodligen *bra* för aptiten. (R)
Denna bild visar en ombyggd grävmaskin, *lämplig* för det arbete den skall utföra. (S)
Alltså, domkyrkan är ju så gott som *idealisk* för kyrkospel också. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bra för, farlig för, fatal för, fördelaktig för, förmånlig för, förträfflig för, gynnsam för, hälsosam för, idealisk för, katastrofal för, lämplig för, lärorik för, lätt för, lönsam för, nyttig för, nödvändig för, obligatorisk för, onödig för, riskabel för, skadlig för, svår för, tillräcklig för, uppbygglig för, utmärkt för, utomordentlig för, vansklig för, viktig för, värdefull för, värdelös för, väsentlig för, ödesdiger för, önskvärd för

Predikationsbasen är ofta en aktion (t.ex. *Det är lätt för dig att öppna flaskan*).

b) Vid adjektiv vilkas predikationsbas har funktionella egenskaper som positivt eller negativt motverkar komplementets referent har komplementet ofta prepositionen *mot*:

Det står här att det ska vara *bra* mot fräknar. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bra mot, effektiv mot, ineffektiv mot, resistent mot, verkningsfull mot

c) Vid adjektiv för sinnelag har komplementet vanligen prepositionen *mot*, och konstruktionen anger då en viljestyrd manifestation av sinnelaget där predikationsbasen kan uppfattas som agens (jfr § 23):

Lovisa var väl inte *elak* mot dej? (R)
Jag är kanske lite *kritisk* mot just det här att liksom granska av vilka skäl människor kommer. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

aggressiv mot, artig mot, brutal mot, dum mot, elak mot, fientlig mot, fräck mot, gemen mot, generös mot, god mot, grov mot, grym mot, hjälpsam mot, hjärtlig mot, hygglig mot, hård mot, hårdhänt mot, hänsynslös mot, ironisk mot, kritisk mot, kylig mot, lojal mot, lydig mot, mild mot, nådig mot, närgången mot, obarmhärtig mot, opersonlig mot, oppositionell mot, otrevlig mot, rättvis mot, skarp mot, snäll mot, sträng mot, trogen mot, uppmärksam mot, vidrig mot, välvillig mot, vänlig mot, älskvärd mot, ärlig mot

[1] Däremot tycks det vara ovanligt med adjektiv vars predikationsbas kan ha nytta eller skada av komplementets aktant. Exempel på sådana adjektiv är *värd, värdig, skyldig*.

[2] Vid några av adjektiven under (a) och (c) kan komplementet alternativt vara ett framförställt objekt:

[…] ensam bland miljoner människor som var honom *likgiltiga* […] (R)

Det gäller t.ex. följande adjektiv:

angelägen, likgiltig, möjlig; lydig, trogen

Som adjektiven under (a) kan också en del normalt enställiga adjektiv konstrueras, t.ex. *ny*. I den skenbart paradoxala meningen *Min nya bil är inte ny* är *ny* tvåställigt i första instansen (*ny* ≈ *ny för mig*, där aktanten som har nytta eller skada framgår ur possessivattributet *min*) och enställigt i andra instansen (*inte ny* ≈ *har existerat länge*).

§ 19. Adjektiv med två aktanter av vilka den ena kännetecknar den andra. Vissa adjektiv väcker föreställningen om två aktanter där den ena ses som en aspekt av eller ett innehåll i den andra. Relationen mellan de båda aktanterna kan ofta anges med verbet *ha*.

a) Adjektivets predikationsbas (P) är en delaspekt av en helhet som anges med ett komplement (K): K har P. Komplementet inleds av prepositionen *för*.

Sådana där fönster är *karakteristiska* för jugendhusen här.
En köttets träl! Och bara alltför *typisk* för denna försoffade statskyrka. (R)
[…] det är väl *gemensamt* för oss alla […] (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

gemensam för, karakteristisk för, representativ för, typisk för

Också utan komplement väcker adjektiven i denna grupp föreställningen om en specifik aktant som har samma roll som adverbialets rektion (§ 15; jämför dock att t.ex. *representativ* och *typisk* kan ha sekundära betydelser utan föreställning om specifik aktant).[1]

b) Adjektivets predikationsbas (P) är något som innehåller eller eljest karakteriseras av det som anges med ett komplement (K): P har K.

Och där bor alla dessa flickor […] i ett enda hus *fullt* av flickor. (T)
[…] gatorna hade torkat och var *fulla* med dammande grus. (R)
Vi var *fattiga* på allt, utom på frihet, skapande, kärlek. (R)
Marianne gjorde sig långsamt *fri* från det tjocka bruna vaddtäcket och reste sig […] (R)

Prepositionerna *av* och *med* förekommer vid enstaka adjektiv, t.ex. *full* (*av/med*), men är vanligare vid particip (Pcp § 3: f). Prepositionen *på* förekommer vid enstaka adjektiv, särskilt när predikationsbasen är inanimat, t.ex. *rik* (*på*), och särskilt om adjektivet betecknar avsaknad av innehållet, t.ex. *fattig* (*på*), *tom* (*på*). Prepositionen *från* förekommer vid adjektiv som betecknar avslutat innehav, t.ex. *fri* (*från*), *kvitt* (*från*).[2]

[1] *Tillhörig* är ett annat exempel på ett adjektiv vars aktanter står i *ha*-relation till varandra (K har P) oavsett om adjektivet avser egendom : ägare eller del : helhet. Komplementet är objekt.

En tam hjort, *tillhörig* sultanen av Perak, stångade igår ihjäl sultanens bror […] (S)
[…] så var det en trädgårdsmästarbostad, *tillhörig* ett mindre f.d. privatpalats […] (R)

[2] Ett rumsadverbial kan vid många adjektiv ange en del av den helhet som predikationsbasen utgör och fungera ungefär som ett klassificerande sättsadverbial: *kort i ärmarna*, *stark i benen*, *trött i benen*, *röd i ögonen*, *smutsig på ryggen*, *öm över bröstet*. Själva adjektivet väcker dock inte genom sin lexikala betydelse någon föreställning om en annan aktant utöver predikationsbasen.

§ 20. Reciproka aktanter. En del adjektiv betecknar likhet eller ömsesidighet och väcker därför föreställningen om två reciproka aktanter. Bägge aktanterna kan då ingå i predikationsbasen.

Kalle och Pelle är *jämnåriga*.

Alternativt är predikationsbasen bara den ena aktanten, medan den andra aktanten kan anges med ett komplement, som vid de flesta adjektiven är adverbiellt och inleds av prepositionen *med*:[1]

Kalle är *jämnårig* med Pelle.

Om bägge aktanterna ingår i predikationsbasen, kan komplementet redundant beteckna dem bägge med ett reciprokt pronomen:

Kalle och Pelle är *jämnåriga* med varandra.

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

enig med, ense med, identisk med, jämbördig med, jämförbar med, jämnårig med, liktydig med, likvärdig med, oförenlig med, proportionell med, samtida med, samtidig med

[1] Adjektivet *lik* konstrueras i stället med objekt (§ 15):

Kalle är *lik* Pelle.

§ 21. Adjektiv där komplementet anger aktion. Många adjektiv väcker föreställningen om en aktion som predikationsbasen relateras till.

a) Ett antal adjektiv anger den normalt animata predikationsbasens beredskap eller förutsättningar för en framtida aktion med samma predikationsbas som adjektivet. (Predikationsbasen är normalt men inte nödvändigtvis agens i den framtida aktionen.) Aktionen kan då anges med ett komplement, som vid de flesta av adjektiven har prepositionen *till*.

Hon lät fortfarande *villig* till försoning. (R)

Om rektionen är en infinitivfras, utelämnas vanligen prepositionen (Inffraser § 21):

Jag är *villig* att gå så här, i hennes närhet, till jordens ände. (R)
Vi kanske är *färdiga* att rubba den åsikten nu. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

benägen till, färdig till, kompetent till, oförmögen till, redo till, snar till, villig till

Komplementet utsätts normalt vid t.ex. *oförmögen*, *snar*. Enstaka adjektiv, t.ex. *benägen*, har i stället för *till* vanligen prepositionen *för* (jfr (b)).

b) Ett antal adjektiv anger predikationsbasens beredskap eller förutsättningar för en framtida aktion som inte behöver ha samma predikationsbas som adjektivet. Adjektivets predikationsbas har dock alltid en eller annan roll också inom den framtida aktionen. Aktionen kan då anges med ett komplement, som vid de flesta av adjektiven har prepositionen *för*.

[…] skulle gubben få puderskjortan på sig och vara *redo* för frisörens besök halv åtta. (R)
[Inköpschefen] är väl mycket *öppen* för olika åsikter. (T)

Om rektionen är en infinitivfras eller bisats, utelämnas vanligen prepositionen vid flertalet av adjektiven (Inffraser § 21). Detta är särskilt vanligt om infinitivfrasen har ett underförstått komplement med samma referens som predikationsbasen (Inffraser § 24).

Jag känner mig inte *mogen* att publicera mig […] inom det området. (T)
[…] tillgången på jord, *lämplig* att odla […] (S)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

färdig för, klar för, kompetent för, lämplig för, mogen för, redo för, öppen för

Hit hör kanske också *ansvarig* (*för*). Vissa av adjektiven är desamma som de som konstrueras med *till* enligt (a) ovan.

Böckerna är {*klara/färdiga*} att hämta.
Vinet är inte {*moget/lämpligt*} att tappa på flaskor än.

ANM. Föreställningen om aktion väcker också adjektiv vars predikationsbas tenderar att uppfattas som agens, t.ex. *sparsam*, *noggrann*, *generös*, *barmhärtig*, *bedräglig*; *aggressiv*, *artig*, *elak*, *vänlig*, § 23.

Många andra adjektiv väcker föreställningar om aktanter som kan vara aktioner men inte behöver vara det, t.ex. aktanter som har rollen av det upplevda (§ 17): *Jag är trött på* {*den där tonen*/*att läsa*/*att han alltid skriker*}.

§ 22. Adjektiv vilkas predikationsbas är en aktion. Många adjektiv för sinnelag kan ha en predikationsbas som utgör en viljestyrd aktion och som normalt betecknas med en infinitivfras eller bisats:

Det var *hyggligt* {att hjälpa mig/att du hjälper mig}.

Adjektivet innefattar ett positivt eller negativt omdöme från talarens sida. Att egenskapen hänförs till aktionen kan ses som metonymiskt: aktionen är ett, eventuellt otillräckligt, vittnesbörd om att den som utför den har egenskapen (§ 24). I denna konstruktion väcker därför sinnelagsadjektiven föreställningen om en animat aktant som har egenskapen och som är agens och predikationsbas till aktionen. Denna aktant kan uttryckas med ett komplement med prepositionen *av*.

Det var *hyggligt* av dig {att hjälpa mig/att du hjälper mig}.

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

dumt av, elakt av, fräckt av, gement av, generöst av, grymt av, hjälpsamt av, hyggligt av, hänsynslöst av, lojalt av, obarmhärtigt av, otrevligt av, snällt av, vänligt av, älskvärt av

§ 23. Agensföreställningar vid adjektiv. Att en aktant är agens innebär att aktanten har viljemässig kontroll över aktionen eller egenskapen. Någon tydlig agensföreställning förmedlar adjektiv vanligen inte. De adjektiv vilkas predikationsbas har en agensliknande roll är i första hand en del av dem som betecknar sinnelag eller förhållningssätt.[1]

En del sinnelagsadjektiv kan uppfattas som viljestyrda redan i sin primära betydelse av stabil egenskap. Denna egenskap är inte konstant manifest utan innebär en benägenhet för temporära beteenden (§ 5). Om dessa beteenden uppfattas som viljestyrda, kan också benägenheten uppfattas som viljestyrd. Att *spara* uppfattas vanligen som ett viljestyrt beteende, och att vara *sparsam* kan då också uppfattas som viljestyrt. Predikationsbasen vid *sparsam* tenderar därmed att uppfattas som agens. Inte sällan är adjektivet en avledning av ett agentivt verb, t.ex. *sparsam* : *spara*, *bedräglig* : *bedra*.

Följande samförekomster kan vara tecken på att predikationsbasen vid ett sinnelagsadjektiv redan i adjektivets primära betydelse uppfattas som agens:[2]

a) Det samförekommer med final infinitivfras eller bisats:

Han var *sparsam* för att han skulle kunna köpa en stereo.
Han var *barmhärtig* (mot de fattiga) för att vinna en plats i himlen.
Han var *bedräglig* för att nå sitt mål.

b) Det förekommer som bundet subjektspredikativ i direktiva satser:

Var *sparsam*!
Var *barmhärtig*!
Var aldrig *bedräglig*!

Om adjektiv för normalt icke viljestyrda stabila egenskaper konstrueras på samma sätt, tolkas de i sin sekundära betydelse av temporärt beteende (jfr Huvudsatser § 40): *Var förståndig!*

c) Det konstrueras med ett adverbial inlett av prepositionen *med*, som anger en aktion med predikationsbasen som agens eller någon av aktionens aktanter, t.ex. den som aktionen är inriktad på:

Han var *återhållsam* med att besöka sina klienter i deras hem.
Och vi måste vara *sparsamma* med vattnet. (R)
Och sen är dom inte riktigt så *noga* med att börja precis på ett klockslag så där. (T)

[1] Det finns enstaka adjektiv som redan i sin primära betydelse betecknar ett viljestyrt beteende och där predikationsbasen därför tenderar att uppfattas som agens. Ett exempel är *behjälplig*.

[2] Också andra adjektiv än de under (a) kan konstrueras med final infinitivfras eller bisats när de beskriver ett tillstånd som någon åvägabragt i syfte att uppnå det tillstånd som anges av den finala frasen eller satsen (jfr Bisatser § 126): *Klänningen var kort för att inte fastna i cykelkedjan. Fönsterna är små för att värmen inte ska läcka ut.*

ANM. Åtskilliga andra sinnelagsadjektiv än de ovan nämnda kan uppfattas som viljestyrda i sin sekundära betydelse av temporärt beteende. Då betecknar de snarast ett beteende som är karakteristiskt för en som har den stabila egenskapen ifråga, utan att referenten förutsätts ha den stabila egenskapen. I *Nu var du elak* hävdar talaren alltså att lyssnaren har visat ett viljestyrt beteende som är karakteristiskt för elaka personer men däremot inte att lyssnaren har egenskapen elakhet. Särskilt om beteendet inte beskrivs med några andra led i satsen, tenderar adjektivet att uppfattas som en beskrivning av själva aktionen, och predikationsbasen tenderar därmed att uppfattas som agens:

Han blev väldigt *aggressiv* när jag avslöjade hans planer.

Följande samförekomster kan vara tecken på att predikationsbasen vid ett sinnelagsadjektiv i dess sekundära betydelse uppfattas som agens.

a) Det konstrueras med en infinitivfras eller bisats (eventuellt pronominaliserad som *det*) och ett adverbial inlett med *av*, vars rektion anger den som visar beteendet i fråga (jfr § 22):

Det var *vänligt* av dig (att komma). Jfr: *Det var *ledset* av dig (att gå).

b) Det konstrueras med ett adverbial med prepositionen *mot*, som anger den aktant som har nytta eller skada av beteendet (jfr § 18):

[…] det är svårt att genast sätta i gång med att vara *aggressiv* mot någon som kommer med ett vänligt leende […] (R)

§ 24. Metonymi. Adjektiv som betecknar sinnesstämning eller sinnelag hänför sig primärt till animata, många gånger enbart mänskliga, referenter. Metonymiskt kan de flesta av dem användas om:

a) En predikationsbas som vittnar om en sådan sinnesstämning eller ett sådant sinnelag hos en mänsklig aktant. Referenten är då vanligen en mänsklig handling eller en produkt av mänsklig verksamhet.

ett *klokt* råd, en *arg* blick, en *elak* replik, en *skicklig* lösning, *noggranna* förberedelser
en {*avundsjuk/belåten/häpen/glad/tacksam/blyg*} uppsyn

Också det adverbiella bruket av sådana adjektiv kan uppfattas metonymiskt:

Hon tittade *argt* på mig. [≈ på ett sätt som vittnade om ilska]
Han log *vänligt*. [≈ på ett sätt som vittnade om vänlighet]

b) En predikationsbas som orsakar egenskapen i fråga hos en upplevande aktant:

en {*glad/munter/dyster*} nyhet, en *desperat* situation, ett *bittert* öde, *hoppfulla* tecken

c) En predikationsbas för plats eller tid då i situationen aktuella personer skulle kunna karakteriseras med respektive adjektiv:

det *glada* Paris, ett *olyckligt* land
en *lycklig* tid

Vid (c) förekommer också andra adjektiv än sådana som betecknar sinnesstämning eller sinnelag:

på *gamla* dagar, *ensamma* kvällar

De metonymiska adjektiven står inte bara attributivt (som i exemplen) utan också predikativt: *Hennes repliker var elaka*. *Situationen var desperat*. *Landet är olyckligt*. *Hans kvällar var ensamma*.

ANM. Från det metonymiska bruket av adjektiv skall skiljas det metaforiska. Det vanligaste fallet av metaforik är personifiering: i t.ex. *en barmhärtig tystnad*, *en envis motvind*, *en trogen kopia* tilldelas inanimata predikationsbaser metaforiskt sinnelag och därmed en möjlighet att uppfattas som agens enligt § 23. Sådan metaforisk betydelseöverföring är en generell möjlighet i språket och inte mera systematisk eller utbredd bland adjektiven än eljest.

Struktur § 25–33

§ 25. Översikt. Det oböjda adjektivet har någon av följande strukturer.

a) Enkelt rotmorfem, t.ex. *stor*, *ny*, *vacker*, *robust*. De adjektiviska rötterna är inte så många i språket (jämfört med de substantiviska och verbala), kanske bara några hundra. Adjektivstammar med enkelt rotmorfem förekommer framför allt i vissa för adjektivet centrala betydelsekategorier (§ 3).

b) Suffixavledning: av verb, t.ex. *skadlig*, *pratsam*, *vridbar*, *diskutabel*, av substantiv eller egennamn, t.ex. *manlig*, *flikad*, *geografisk*, *Tegnérsk*, *göteborgsk* eller av adjektiv, t.ex. *sjuklig*, *sötaktig*. Suffixavledning av verb och substantiv torde vara de vanligas-

te kategorierna av adjektivstammar. Flera av suffixen (t.ex. *-sam*, *-bar*) bildar fonologiska sammansättningar (dvs. ord med accent 2 och stark bibetoning på suffixet). Ordgruppsavledning är vanligt hos adjektiv, t.ex. *gudfruktig*, *tvåspråkig*, *långhalsad*.

c) Prefixavledning av andra adjektiv, t.ex. *otålig*, *inaktiv*. Många prefixavledningar av adjektiv utgör fonologiska sammansättningar.

d) Sammansättning: med substantivisk förled, t.ex. *vattentät*, *värmetålig*, *matglad*, med adjektivisk förled, t.ex. *mörkblå*, *jämntjock*, eller med verbal förled, t.ex. *köplysten*, *körklar*. Substantivisk förled är vanligast. Sammansättning är inte så vanlig bland adjektiven som bland substantiven.

Om adjektiviska particip, t.ex. *levande*, *drucken*, *förbannad*, se Pcp § 6, 28. Om övergångar från andra ordklasser, t.ex. *slut*, *toppen*, *gratis*, *försöksvis*, se § 70 och 73.

ANM. Utöver de adjektiv som bildas med enkla rotmorfem enligt (a) förekommer en hel del flermorfemiga adjektiv (t.ex. *billig, lummig, möjlig, obstinat, total*), särskilt med avledningssuffixen *-ig* och *-lig* samt vissa betonade avledningssuffix, där rotmorfemet är ett restmorfem (t.ex. *bill-*, *lumm-*, *möj-*, *obstin-*, *tot-*) som inte återkommer i någon annan kombination.

§ 26. Rotmorfemets fonetiska struktur. Det adjektiviska rotmorfemet kan ha följande typiska strukturer:

a) en stavelse: $K_{0–3}$ V $K_{0–3}$, t.ex. *ny*, *fri*, *öm*, *fin*, *brun*, *stram*, *arg*, *vild*, *skarp*, *strikt*, *ilsk*, *lömsk*, *trilsk*.

Något adjektiviskt rotmorfem som består av bara en vokal finns inte, och inte heller något med tre konsonanter före och tre efter vokalen. Av strukturen K_3 V K_0 finns bara det sällsynta *skrå* 'sned, lutande'. Alla adjektiviska rotmorfem med tre konsonanter efter vokalen slutar på *-sk*, som kan uppfattas som eget morfem.

b) en stavelse av typ (a) plus obetonat *-el*, *-er* eller *-en*, t.ex. *ädel*, *vacker*, *mogen*. Alla adjektiv på obetonat *-el* och *-er* har accent 1. Alla på obetonat *-en* utom *söcken* har däremot accent 2.

c) en stavelse av typ (a) föregången av en eller flera obetonade stavelser, t.ex. *bigott*, *robust*, *orange*, *manifest*.

Dessutom förekommer följande strukturer, som är lågfrekventa:

d) en stavelse av typ (a) följd av obetonad vokal, t.ex. *ringa*, *öde*, *redo*. De flesta har accent 2. Accent 1 har vissa ord, t.ex. *mysko* (vardagligt), *reko* (vardagligt), *solo* (vardagligt) samt optionellt *lila*, *rosa*.

e) en stavelse av typ (a) följd av obetonad vokal plus konsonant, t.ex. *elak*, *gammal*. De flesta har accent 2. Hit hör mycket få rotmorfem. Förutom *elak* och *gammal* hör *avog*, *idog* och *stackot* (ålderdomligt) hit, där något avledningsmorfem knappast urskiljs av nutida språkbrukare. *Elak*, *avog* och *idog* fungerar optionellt som fonologiska sammansättningar, se (f) nedan. Vidare *lajban* (vardagligt, accent 1) och *pirum* (vardagligt) samt *primus* (accent 1; kan dock uppfattas som tvåmorfemigt). Slutligen enstaka adjektiv som etymologiskt är adverb, som *gratis* (accent 2 eller 1), *lagom*, vilka möjligen uppfattas som tvåmorfemiga.

f) fonologisk sammansättning, t.ex. *spetälsk*, *avog*, *idog*, *elak*. Fonologisk sammansättning innebär att ordet prosodiskt behandlas som ett sammansatt ord, fastän det betydelsemässigt bara innehåller en enda rot, dvs. det får accent 2 och stark bibetoning på ordets andra stavelse. Bland adjektiviska rotmorfem är det mycket sällsynt med fonologiska sammansättningar. (*Elak*, *avog*, *idog* kan också sakna stark bibetoning på andra stavelsen, jfr grupp (e).)

Strukturen (d) är mera sällsynt för adjektivstammar än för substantivstammar och medför vanligen att adjektivet är oböjligt (§ 57). Stavelsegränsen i (b), (d) och (e) kan ligga annorlunda än i motsvarande struktur i (a) eftersom en ny stavelse följer: *ä-del*, *re-do*, *e-lak*.

ANM. Adjektiv med två obetonade stavelser i slutet, som *gyllene*, är närmast tvåmorfemiga (avledningssuffixet *-ne*, jämför *silver-ne*). I adjektiv med obetonad stavelse -VK_2 i slutet, t.ex. *väldans*, *smaskens*, kan urskiljas ett morfem *-ans*, *-ens*. Denna analys kan utsträckas till de fall där det första morfemet blir ett restmorfem, t.ex. *hyvens*.

§ 27. Det suffixavledda adjektivets betydelse. Adjektiv kan vara bildade av verb, substantiv, egennamn och andra adjektiv genom tillägg av avledningssuffix. De kan också vara ordgruppsavledningar, dvs. bildade genom tillägg av avledningssuffix till ordgrupper.

1. När avledningsstammen är ett verb motsvaras adjektivets predikationsbas normalt av endera av följande:

a) Den referent som anges med verbets subjekt (aktiv betydelse):

prat-sam, ret-sam, funder-sam, missunn-sam, häng-ig, kläng-ig, skak-ig, uthåll-ig, intrig-ant, demonstr-ativ, reak-tiv, expans-iv

b) Den referent som anges med verbets objekt (passiv betydelse):

läs-bar, ät-bar, transport-abel, tro-lig, beklag-lig

Vid adjektivet är aktionen dock normalt potentiell och mer eller mindre stabil. En *pratsam* person är alltså en som pratar ofta, och en *ätbar* svamp är en svamp som man kan äta.[1]

2. När avledningsstammen är ett substantiv anger adjektivet normalt något av följande:[2]

a) Predikationsbasen ingår i en referentiell sfär som betecknas av substantivet (primärt klassificerande adjektiv, jfr § 7):

medicin-sk, stat-lig, institution-ell, domstols-mässig

b) Referenten är försedd med det som substantivet betecknar:

sten-ig, bredblad-ig, löv-ad, guldkant-ad, brunög-d, grac-iös

c) Referenten är eller liknar det som substantivet betecknar:

klump-ig, skolflicks-aktig, bagatell-artad, fabul-ös

Adjektiv enligt (b) anger ofta att det som substantivet betecknar förekommer hos referenten i hög grad (t.ex. *sten-ig* 'med mycket sten') eller i olika varianter (t.ex. *lynn-ig* 'med växlande lynne'). Vid (a) och (c) kan avledningsstammen alternativt vara ett egennamn: *finländ-sk*, *Cederlund-sk*; *grönköpings-aktig*.

3. När avledningsstammen är ett adjektiv anger avledningen normalt endera av följande:

a) Den egenskap som anges med det enkla adjektivet är mera potentiell och stabil (dvs. som en benägenhet):

ren-lig, sjuk-lig, god-artad

b) Den egenskap som anges med det enkla adjektivet föreligger bara i viss mån:

röd-aktig, söt-aktig

[1] En suffixavledning kan som avledningsstam ha ett verb som inte existerar som självständigt ord, t.ex. *behjälplig* av **behjälpa*. Ett sådant verb är emellertid en regelbunden prefixavledning av ett annat verb (i exemplet *hjälpa*).

[2] Vissa substantiv med genitivsuffix har lexikaliserats som adjektiv: *helvetes*, *stackars*, *motvalls*, *djävla*, *enahanda*, *laga* m.fl. Jämför också ordgruppsavledningar som *tvåveckors*, *trevåningars* (§ 30).

§ 28. De adjektivbildande suffixens fonetiska egenskaper. De adjektivbildande suffixen kan läggas till en stam som oftast är ett rotmorfem men som också kan vara en avledning eller en sammansättning.

prat-sam, stat-lig, god-artad
enhet-lig, företag-sam, odlings-bar
småstads-aktig, guldkant-ad, stockholm-sk

De adjektivbildande suffixen tillhör olika fonetiska typer:

a) Suffixet innehåller bara konsonanter: *-sk*.

Det avledda adjektivet har samma betoning och tonaccent som avledningsstammen: *[2]stockholm-sk*, *göte[1]borg-sk*, *[1]basedow-sk*. Adjektiv med accent 1, liksom adjektiv med betoning på sista stavelsen, har optionellt accent 1 också när böjningssuffixet innehåller vokal: *[1]basedow-sk-a*, *göte[1]borg-sk-a* (jfr § 58). Likaså har flera enstaviga adjektiv på *-sk* accent 1 i flerstaviga böjningsformer: *[1]thiel-sk-a*.[1]

Om suffixen *-d*, *-t* se nedan.

b) Suffixet är en stavelse med obetonad vokal: *-ig*, *-lig*, *-isk*.

För *-ig* och *-lig* gäller: Om avledningsstammen är enstavig får adjektivet accent 2: *[2]lyd-ig*, *[2]rym-lig*. Om avledningsstammen har sammansättningsbetoning behålls denna (inklusive accent 2): *[2]under|såt-lig*, *[2]guds|tjänst-lig*, *[2]tillämp-lig*. Dock har några sådana adjektiv optionellt huvudbetoning på stavelsen före suffixet och accent 1:

hög[1]tid-lig, jung[1]fru-lig, konst[1]när-lig, vid[1]under-lig, få[1]fäng-lig. För *-ig* förekommer avledningsstam med sammansättningsbetoning främst vid ordgruppsavledning: *tunnmask-ig, hårdskal-ig, rätlinj-ig* (se också § 30). Om avledningsstammen eljest är flerstavig med betoning på första stavelsen får adjektivet accent 2: *[2]moder-lig, [2]syskon-lig, [2]vinter-lig, [2]jämmer-lig* (avledningsstammens accent skiljer sig från det avledda adjektivets i de båda sistnämnda). Om avledningsstammen har betoning på annan stavelse än den första får adjektivet, utom ibland regionalt centralsvenskt, accent 1: *för[1]nuft-ig, na[1]tur-lig, kam[1]rat-lig, syd[1]väst-lig* (också accent 2), *be[1]dröv-lig, han[1]ter-lig*. Om avledningsstammen har accent 2 (ett sällsynt fall) kan denna accent dock bibehållas: *pi[2]nupp-ig*. Avledningar som har accent 1 behåller denna accent också när böjningssuffixet innehåller vokal: *för[1]nuft-ig-a, na[1]tur-lig-a*, (optionellt) *hög[1]tid-lig-a*.

För *-isk* gäller: Betoningen läggs alltid på stavelsen omedelbart före *-isk*, och adjektivet får accent 1: *bal[1]sam-isk, isra[1]el-isk, [1]kem-isk, eko[1]log-isk, da[1]tor-isk, hys[1]ter-isk*. Avledningarna har accent 1 också när ett följande böjningssuffix innehåller vokal: *bal[1]sam-isk-a, isra[1]el-isk-a, [1]kem-isk-a*. Adjektivet kan dock ingå som andraled i en sammansättning som får accent 2 och sammansättningsbetoning: *[2]utomparlamen|tarisk*.[2]

Om suffixet *-ad* se nedan.

c) Suffixet har stark bibetoning: *-sam*, *-bar*, *-aktig*, *-artad* och *-mässig*.

Avledningen överensstämmer fonologiskt med en sammansättning och har alltså accent 2. Exempel: *lön-sam, vänd-bar, smör-aktig, filt-artad, skol-mässig*.

Undantag: Adjektiv på *-sam* har oftast accent 1 (regionalt centralsvenskt dock ibland accent 2) om avledningsstammen har obetonad första stavelse: *beslutsam, betänksam, fundersam, förtrytsam, gemensam*. Adjektiv på *-bar* med obetonad förstastavelse kan också ha accent 1 många språkbrukares tal: *betalbar, förnimbar, manipulerbar, reglerbar*.

Suffixet *-sam* har inte alltid tydlig karaktär av fonologiskt sammansättningsled. Om det avledda adjektivet har en sammansatt stam kan bibetoningen falla på stammens sista led i stället för på suffixet: *företagsam* har t.ex. ofta stark bibetoning på *-tag-* i stället för på suffixet *-sam*, jämför *avtagbar* som alltid har bibetoningen på suffixet *-bar*.

d) Suffixet uppbär avledningens huvudbetoning: *-abel*, *-ibel*, *-al*, *-ant*, *-ent*, *-ar*, *-är*, *-(a)tiv*, *-ell*, *-ös*.[3]

Adjektiven har accent 1, också i böjda former med vokaliskt suffix. Exempel: *rän[1]t-abel, hor[1]r-ibel, cen[1]tr-al, domi[1]n-ant, kongru-[1]ent, po[1]l-ar, famil[1]j-är, inform-a[1]tiv, instruk-[1]tiv, natio[1]n-ell, pom[1]p-ös*; *rän[1]t-abl-a, hor[1]r-ibl-a, cen[1]tr-al-a, domi[1]n-ant-a, famil[1]j-är-a, inform-a[1]tiv-a, natio[1]n-ell-a, pom[1]p-ös-a*.

e) Suffixet är homonymt med perfektparticipets avledningssuffix *-d*, *-t*, *-dd* samt för particip avledda från verb av första konjugationen *-ad*.[4]

Avledningen har samma betoning och tonaccent som ett perfektparticip med motsvarande struktur (jfr Pcp § 8). Exempel: *flikad, ryschad*.

Suffixet är vanligt i ordgruppsavledningar (se också § 30). Exempel: *långhals-ad, bredhöft-ad, brunög-d, bredben-t, torrsko-dd*.

Om avledningsstammens form i suffixavledda adjektiv se för substantivisk stam Subst. § 30, för adjektivisk stam Adj. § 35, för verbstam Vb § 24.

[1] Enkla avledningsstammar med accent 2 (en typ som sällan tar suffixet *-sk*) får accent 1: *[1]himmel-sk*, *[1]himmel-sk-a*.

Adjektiv på *-länd-sk* har (utom regionalt syd- och västsvenskt) accent 2 även när avledningsstammen har accent 1: *thailänd-sk*. Omljud utlöses av *-sk* i *-länd-sk* (av *-land*).

Suffixen *-ansk*, *-iansk* som uppbär ordets huvudbetoning kan ses som varianter av *-sk*, t.ex. *topeli-ansk*, *strindberg-iansk* (jämför *strindberg-sk* med samma betydelse).

[2] Om stammen är en fonologisk sammansättning förlorar den optionellt sin sammansättningsbetoning vid avledning med *-isk*: *[2]para¡dis-isk* eller *para[1]dis-isk*.

[3] Vissa huvudbetonade suffix förekommer i flera varianter. De viktigaste är:

-ativ/-tiv/-iv/-itiv, t.ex. inform-ativ, distribu-tiv, explos-iv, add-itiv
-ell/-iell/-uell, t.ex. hormon-ell, existent-iell, intellekt-uell
-ös/-iös/-uös, t.ex. ceremoni-ös, tendent-iös, monstr-uös

Också *-abel/-ibel* (t.ex. *repar-abel*, *revers-ibel*) kan ses som varianter, liksom *-ant/-ent* (t.ex. *gen-ant*, *kongru-ent*). Fördelningen mellan respektive varianter går ofta tillbaka på latinets regelsystem men måste i svenskan ses som lexikalt betingad.

För adjektiv på *-ativ/-tiv/-iv/-itiv* finns, i varierande grad för olika adjektiv, en möjlighet att lägga huvudbetoningen på första stavelsen. Suffixet får då vanligen stark bibetoning, men trots det får adjektivet accent 1: *[1]konserv-ativ*, *[1]inform-ativ*, *[1]mass-iv*. Vanligast är denna betoning hos adjektiv som bildar klara antonympar: *[1]ak-tiv*, *[1]pass-iv*.

[4] I användning som adjektivbildande suffix förekommer endast de varianter av participsuffixet som förekommer vid svag verbstam (Pcp § 8). Varianten *-ad* är produktiv. De övriga, särskilt *-t*, förekommer bara i ordgruppsavledningar, också i många ord efter stam på de tonande [l] eller [n].

brunögd, lågländ
torrskodd, högljudd
finstilt, rundhyllt, barbent, vildsint, stormunt, stormynt, misslynt, långsynt, vänsterhänt, låglänt, rödnäst

Suffixet *-t* utlöser omljud i *-hyllt* (åtminstone etymologiskt av *hull*), i *-hänt* (av *hand*), i *-länt* (av *land*) och optionellt i *-mynt/-munt* (av *mun*).

ANM. Stammen vid avledning med *-ad* och dess varianter är ett substantiv, men när detta sammanfaller i formen med ett verb som har samma eller besläktad betydelse, kan det vara svårt att skilja avledning från (adjektiviskt) perfektparticip. *Tandad* 'försedd med tänder' kan t.ex. lika väl vara particip av verbet *tanda* som avledning av substantivet *tand*. Jämför också en ordgruppsavledning som *torrskodd*, snarare avlett av frasen *torra skor* än innehållande ett particip av verbet *sko*.

§ 29. Produktiva adjektivbildande suffix. Produktiva adjektivbildande suffix är i nutida svenska framför allt följande:

-ig [med substantivstam]: femtonbandig, poppig, fyrsatsig
-ig [med verbstam]: småkryllig, deppig, huttrig

-lig [med substantivstam]: landskaplig, presidentlig
-ad [med substantivstam]: larmad 'försedd med larm', ryggslejfad
-isk [med substantivstam]: filmisk, telegrafisk
-isk [med egennamnsstam]: kuwaitisk, oskarisk
-bar [med verbstam]: antydbar, bjudbar, knäppbar, returnerbar
-enlig [med substantivstam]: systemenlig, normenlig
-aktig [med substantivstam]: förmyndaraktig, mardrömsaktig
-artad [med substantivstam]: pekpinneartad, klyschartad, showartad
-mässig [med substantivstam]: volymmässig, karnevalsmässig
-sk [med egennamnsstam]: köpenhamnsk, mendelsk

Improduktiva suffix förekommer i redan lexikaliserade avledningar samt dessutom i nya ord, om dessa är antingen tillfälliga analogiska bildningar eller resultatet av inlån (dvs. hela avledningen har inlånats från ett främmande språk). Exempel på nya ord med eljest improduktiva suffix:

två-sam [jfr: ensam]
reli-abel [jfr: engelska reliable]
massmedi-al [jfr: massmedium; medial 'belägen i mitten']
redund-ant [jfr: engelska redundant]
atom-är [jfr: atom, molekylär]
manipul-ativ [jfr: engelska manipulative]
emot-iv [jfr: engelska emotive]
margin-ell [jfr: marginal, originell]
glamor-ös [jfr: engelska glamorous]

§ 30. Ordgruppsavledning. Adjektiv kan vara ordgruppsavledningar, dvs. bildade genom tillägg av avledningssuffix till uttryck som består av mer än ett ord. Uttryckets ord ingår i ordgruppsavledningen med de former som de normalt har när de ingår i sammansättningar eller avledningar; de saknar t.ex. normalt böjningssuffix i ordgruppsavledningen. Hela adjektivet har fonologiskt strukturen av en sammansättning, där det senare ledet i stammen tillsammans med suffixet utgör den fonologiska sammansättningens sista led och uppbär stark bibetoning.

Avledningsstammen utgår vanligen från en av följande två strukturer:

a) ett substantiv med attribut:

<lång hals> + -ad = lång-<hals-ad>
<bruna ögon> + -d = brun-<ög-d>
<röd näsa> + -t = röd-<näs-t>
<torra skor> + -dd = torr-<sko-dd>
<blek nos> + -ig = blek-<nos-ig>
<tre spalter> + -ig = tre-<spalt-ig>
<tre veckor> + -s = tre-<veckor-s>; jfr § 57: b

Betydelsen är att predikationsbasen kännetecknas av det som nominalfrasen betecknar (*en brunögd pojke* 'en pojke som har bruna ögon', *en treveckors båttur* 'en båttur som varar tre veckor).

b) ett verb med objekt eller adverbial:

‹frukta Gud› + -ig = gud-‹frukt-ig›
‹tåla stryk› + -ig = stryk-‹tål-ig›
‹hitta på› + -ig = på-‹hitt-ig›
‹fatta lätt› + -lig = lätt-‹fatt-lig›

Predikationsbasen motsvarar referenten för verbets subjekt eller verbets objekt, jfr § 27. Bestämningen placeras före verbet i sammansättningen. Vid adjektivet är aktionen normalt potentiell och mer eller mindre stabil.

I enstaka fall är den struktur som ligger till grund för ordgruppsavledningen en prepositionsfras: *mellanfolklig* 'som avser relationer mellan folken', *överjordisk* 'som hör hemma i sfärer ovan jorden'.

ANM. I de tydligaste fallen av ordgruppsavledning, t.ex. *långhalsad, gudfruktig,* är avledningsstammen bildad av ett flerordigt uttryck som annars inte uppträder som sammansättning, t.ex. *lång hals, frukta Gud*, och avledningsstammens efterled bildar inte ensamt motsvarande avledning (*halsad, fruktig*). I många andra fall kan ordgruppsavledningen alternativt tolkas som en annan avledning. *Upphinnelig* kan t.ex. med samma rätt tolkas som en ordgruppsavledning av verbfrasen *hinna upp* och som avledning av verbet *upphinna*.

Ibland nybildas en avledning ur de två sista leden av en ordgruppsavledning. Ur *vänsterhänt*(*het*), *högerhänt*(*het*) har t.ex. i psykologiskt fackspråk bildats avledningen *hänt*(*het*).

§ 31. Det prefixavledda adjektivets betydelse. Adjektiv kan vara bildade av andra adjektiv genom tillägg av ett avledningsprefix.

1. Avledningar av primärt karakteriserande adjektiv (jfr § 6). Prefixet anger i allmänhet antingen:

a) att det avledda adjektivet har en betydelse som är motsatt avledningsstammens betydelse, ofta med en pejorativ biton:[1]

o-hörbar, o-giltig, o-fin, miss-klädsam, in-aktiv, il-legal, im-populär, ir-rationell, a-social

b) att det avledda adjektivet anger hög grad av den egenskap som avledningsstammen betecknar:

extra-stor, hyper-aktiv, ill-grön, knall-gul, super-stark, ultra-konservativ, urlöjlig, ärke-reaktionär, pytte-liten

2. Avledningar av primärt klassificerande adjektiv (jfr § 7). Prefixet anger i allmänhet antingen:

a) antal eller mängd:

uni-lateral, bi-fokal, multi-nationell

b) rums- eller tidsrelation:

inter-kontinental, sub-tropisk, trans-nationell
pre-historisk, post-modernistisk, ur-nordisk, retro-aktiv

c) positiv eller negativ relation (jfr (1a)):

pro-amerikansk
anti-sovjetisk, kontra-revolutionär, icke-kyrklig

Med prefix som *pseudo-* och *krypto-* anger det avledda adjektivet att stammens egenskap föreligger skenbart eller fördolt, ofta med pejorativ biton: *pseudo-realistisk*, *krypto-konservativ*.

[1] Några prefixavledningar med *o-* har en avledningsstam som inte existerar som självständigt ord, t.ex. *orubblig, omistlig, olidlig, outsäglig* av respektive **rubblig, *mistlig, *lidlig, *utsäglig*. Avledningsstammarna är emellertid regelbundna suffixavledningar av verb (*rubba*, *mista*, *lida*, *utsäga*).

ANM. Många prefixavledningar av klassificerande adjektivstammar kan semantiskt uppfattas som ett slags ordgruppsavledningar med suffix, t.ex. *multinationell* 'som gäller många nationer' som en avledning med *-ell* av det innehåll som anges med *multi-* 'många' och *nation*, eller *postgymnasial* 'som gäller efter gymnasiet' som en avledning med *-al* av det innehåll som anges med *post-* 'efter' och *gymnasium*.

§ 32. De adjektivbildande prefixens fonetiska egenskaper. De adjektivbildande prefixen kan indelas i tre formella typer efter betoningsförhållandena:

a) Prefixet är alltid betonat: *ill-*, *miss-*, *o-*, *pro-*, *van-*.

Avledningen överensstämmer fonologiskt med en sammansättning och har alltså accent 2 med stark bibetoning på avledningsstammen. Exempel: *²ill-ˌgrön*, *²miss-beˌlåten*, *²o-ˌvanlig*, *²o-graciˌös*, *²pro-ameriˌkansk*, *²van-ˌmäktig*.[1]

b) Prefixet är antingen betonat eller obetonat: *anti-*, *bi-*, *extra-*, *hyper-*, *kontra-*, *post-*, *super-*, *ultra-*, *uni-*.

När avledningsstammen är, eller uppfattas vara, av inhemskt ursprung, är prefixet alltid betonat. Avledningen överensstämmer fonologiskt med en sammansättning och har alltså accent 2 med stark bibetoning på avledningsstammen. Exempel: *²anti-ˌrysk*, *²extra-ˌstor*, *²hyper-ˌfarlig*, *²super-ˌsnabb*, *²ultra-ˌkort*. Samma betoningsstruktur kan användas när avledningsstammen är av grekiskt-romanskt ursprung: *²anti-demoˌkratisk*, *²kontra-ˌfaktisk*, *²extra-ordiˌnär*, *²hyper-korˌrekt*, *²super-vaˌlid*, *²ultra-raˌpid*. Vissa språkbrukare kan dock här lämna prefixet obetonat, särskilt om avledningen har en lexikaliserad betydelse: *extra-ordi¹när*, *kontra-¹faktisk*.

c) Prefixet är normalt obetonat: *a-*, *dis-*, *in-*, *inter-*, *intra-*, *pre-*, *retro-*, *sub-*, *trans-*.

Avledningarna har vanligen samma betoning och tonaccent som avledningsstammarna. Exempel: *a-soci¹al*, *dis-har¹monisk*, *im-popu¹lär*, *inter-kontinen¹tal*, *intra-musku¹lär*, *pre-hi¹storisk*, *retro-spek¹tiv*, *sub-¹tropisk*, *trans-natio¹nell*.[2]

[1] Obetonat *o-* är obligatoriskt i *o-[1]ändlig*, *o-[1]hygglig* och *o[1]fantlig* (där prefixet *o-* bara med tvekan kan urskiljas eftersom **fantlig* inte är ett eget ord). Dessutom kan det förekomma i vissa ord när talaren vill markera känslomässig emfas, t.ex. *o-[1]talig*, *o-[1]lycklig*, *o-[1]trolig*.

I ålderdomligt, pastischerat ålderdomligt eller regionalt språk förekommer obetonat *o-* oftare: *o-[1]dödlig*, *o[1]-hjälplig*, *o-ut[1]härdlig*.

[2] För adjektiv i denna grupp finns (i varierande grad för olika adjektiv, särskilt som markering av kontrast) en möjlighet att lägga huvudbetoningen på första stavelsen. Suffixet får då vanligen stark bibetoning, men trots det får adjektivet vanligen accent 1: *[1]a-symmetrisk*, *[1]in-formell*, *[1/2]intra-individuell*, *[1/2]pre-historisk*, *[1]retro-spektiv*, *[2]sub-tropisk*. I finlandssvenskan har adjektiv på *a-* och *in-* normalt huvudbetoningen på första stavelsen. I sverigesvenskan gäller detta bara enstaka adjektiv, t.ex. *[1]in-direkt*.

Prefixet *in-* förekommer i flera varianter: *in-/il-/im-/ir-*. Exempel: *indisponibel*, *illitterat*, *impopulär*, *irrelevant*. Varianten *im-* kan ses som en obligatorisk tillämpning av den annars optionella nasalassimilationen, en generell fonologisk regel som anpassar [n] till följande konsonants artikulationsställe.

ANM. Som prefix (under (a) ovan) kunde också räknas sammansättningsförleder med generaliserad betydelse, t.ex. uttryck för grad som *jätte-* (*jätte-rolig*, *jätte-liten*), *knall-* (*knall-gul*), *stört-* (*stört-skön*), *död(s)-* (*död(s)-bra*). Gränsen mellan avledningsprefix och förled i sammansättning är svår att dra. Jämför att den generaliserade betydelsen hos *jätte-* innebär att t.ex. *jätte-stor* inte längre tolkas jämförande ('stor som en jätte') utan som en gradangivelse ('mycket stor') och att *jätte-* därför kan fogas till alla slags graderbara adjektiv (*jätte-rolig* 'mycket rolig', *jätte-liten* 'mycket liten').

§ 33. Sammansatta adjektiv. Adjektiv kan vara bildade genom sammansättning av två ord, varav det sista är ett adjektiv.

De sammansatta adjektiven är i de allra flesta fall determinativa, dvs. sammansättningens sista led är det grammatiska och semantiska huvudledet.[1]

Som första sammansättningsled kan åtminstone substantiv, egennamn, adjektiv och verb samt vissa pronomen, adverb och prepositioner fungera. Exempel:

barn-vänlig, citron-gul, invandrar-fientlig, mineral-haltig, nöjes-lysten, ondskefull, spök-rädd, vatten-tät, värme-tålig
falu-röd, Moskva-trogen
mörk-grön, ny-rik
prat-glad, pet-säker, skåde-lysten, skåll-het
all-svensk, jag-svag, mång-dubbel
bak-tung, ut-fattig
av-lång, mellan-stor

Såväl för- som efterled kan självt vara en avledning eller – mindre ofta – en sammansättning:

<monter-ings>-klar
<spindel-vävs>-tunn
makt-<hungr-ig>
sjuk-<tjänst-ledig>

<handl-ings>-<kraft-ig>
<lång-tids>-<arbets-lös>

Det är inte så vanligt att förledet i ett sammansatt adjektiv utgörs av en ordgrupp som annars inte uppträder som sammansättning, t.ex. *svartochvitrutig*. Sådana förled markeras i skrift ofta med bindestreck: *svart-och-vit-rutig*.

Om förledets form i sammansatta adjektiv se för substantiviskt förled Subst. § 31–38, för adjektiviskt förled § 36, för verbförled Vb § 25.

Den semantiska relationen mellan för- och efterled är skiftande:[2]

värdebeständig, skrivriktig [avseende: 'beständig med avseende på värde', 'riktig för skrivandet']
sotsvart, klarvaken, högaktuell, halvtom [grad: 'så svart som sot', 'så vaken att man är klar', 'aktuell i hög grad', 'tom i lika hög grad som full']
ljusblå, mörkbrun [nyans: 'blå av en ljus nyans', 'brun av en mörk nyans']
åksjuk, skållhet [orsak eller följd: 'sjuk av att åka', 'het så att någon kan skålla sig']
kvällstrött, söndagsledig [tid: 'trött om kvällarna', 'ledig om söndagarna']

Ett substantiviskt förled kan fylla flertalet av de semantiska roller som huvudledets adjektiv förutsätter och som kan uttryckas med komplement till adjektivet (jfr § 16–23). Förledet har alltid icke-specifik innebörd. Exempel:

åskrädd [det som upplevs vid adjektiv för sinnesstämning, jfr § 16]
folkkär [den som upplever vid adjektiv för positiv eller negativ upplevelse, § 17]
samhällsnyttig [den som har nytta eller skada vid funktionsadjektiv, jfr § 18]
partitrogen [den som har nytta eller skada vid sinnelagsadjektiv, jfr § 18]
gästvänlig [den som har nytta eller skada vid sinnelagsadjektiv, jfr § 18]
dammfri [den del som avlägsnats från en helhet, jfr § 19]
tidstypisk [det som kännetecknas av något, jfr § 19]
spöklik [den som står i en reciprok relation till något annat, jfr § 20]
tjänstvillig [framtida aktion som någon är beredd att utföra, jfr § 21]

Ett förled som är ett egennamn fyller samma slags roller, men förledet har specifik innebörd:

SAF-lik, Palmetrogen

I alla de olika semantiska relationerna mellan för- och efterled är sammansättning med adjektiv som sistaled produktivt i svenskan. Det är ett vanligt sätt att bilda nya adjektiv, även om sammansatta adjektiv, som tillfälliga eller bestående nybildningar, inte uppträder lika ofta som sammansatta substantiv. Adjektiv som ofta används som efterled i nybildningar har en tendens till generaliserad betydelse, dvs. till att semantiskt erinra om avledningssuffix. Exempel:

-lös: steglös, bostadslös, kontaktlös
-fri: drogfri, mangelfri, receptfri

Efterledet *-lös* betecknar vanligen avsaknad av någonting önskvärt och *-fri* avsaknad av någonting icke önskvärt.

[1] Det förekommer också additiva sammansättningar av två adjektiv, dvs. där de båda leden är semantiskt samordnade: *blågul, svartvit, sötsur*. Additiva sammansättningar har vanligtvis samma struktur som de determinativa sammansättningarna: *en blågul flagga, ett blågult band, blågula flaggor*.

Om sammansättningen inte är fullt lexikaliserad åtskiljs sammansättningsleden i skrift med bindestreck: *romersk-katolsk, engelsk-svensk, spansk-tysk-fransk*. Undantagsvis – och i strid med språkvårdares rekommendationer – kongruensböjs vart och ett av leden i neutrum singularis obestämd form: *en engelsk-svensk ordbok, ett engelskt-svenskt lexikon, en grekisk-katolsk biskop, ett grekiskt-katolskt kloster*. I bestämd form och i pluralis uteblir dock ofta böjningen av alla led utom det sista: *den engelsk-svenska ordboken, engelsk-svenska ordböcker*. Vissa långa additiva sammansättningar har ofta ordgruppsbetoning: *humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet*.

[2] I flera sammansatta adjektiv anger förledet hög grad. Exempel: *blickstilla, blixtsnabb, bottenärlig, dyngsur, dödstrött, glödhet, grundfalsk, illgrön, illröd, iskall, knallhård, kolsvart, kritvit, likblek, livsfarlig, proppmätt, stendöd, stenhård, stenrik, svindyr, svinkall, vrålhungrig*. I vardagligt språk används *jätte* närmast som ett prefix för att förstärka alla slags graderbara adjektiv: *jättedyr, jätteliten*.

Morfologisk funktion § 34–36

§ 34. Översikt. Adjektivets typiska funktion är att vara ett självständigt ord, ett adjektiv, t.ex. *stor, pratsam, gudfruktig, inaktiv, vattentät, mörkblå*. Adjektivet antar olika böjningsformer, se § 41–69.

Därutöver har adjektivet morfologiska funktioner enligt följande:

a) som avledningsstam i prefixavledda adjektiv, t.ex. *tät* i *otät*, *löjlig* i *urlöjlig*, *aktiv* i *inaktiv*, *elegant* i *hyperelegant*

b) som avledningsstam i suffixavledningar:
i substantiv, t.ex. *lång* i *längd*, *sjuk* i *sjukdom*, *otålig* i *otålighet*, *arbetslös* i *arbetslöshet*
i adjektiv, t.ex. *sjuk* i *sjuklig*, *söt* i *sötaktig*
i adverb, t.ex. *trolig* i *troligen*, *lycklig* i *lyckligtvis*
i verb, t.ex. *sur* i *surna*, *stor* i *förstora*, *värdig* i *bevärdiga*

c) som efterled i sammansatta adjektiv, t.ex. *glad* i *matglad*, *röd* i *faluröd*, *blå* i *mörkblå*, *lysten* i *köplysten*

d) som förled i sammansättningar:
i substantiv, t.ex. *ny* i *nymåne*, *sjuk* i *sjukförsäkring*, *populär* i *populärvetenskap*
i egennamn, t.ex. *stor* i *Stor-Klas*, *fager* i *Fagerhult*
i adjektiv, t.ex. *mörk* i *mörkblå*, *engelsk* i *engelsk-svensk*
i particip, t.ex. *ny* i *nyfödd*, *ensam* i *ensamstående*
i verb, t.ex. *mörk* i *mörklägga*, *frisk* i *friskförklara*, *tydlig* i *tydliggöra*

Adjektivet förekommer också i ordgruppsavledningar, t.ex. *mörk* i det avledda adjektivet *mörkögd*.

Vissa adjektivstammar har samma form som betydelselika substantivstammar (t.ex. *lugn*, *ljus*, *hög*, *liberal*, *militär*) eller verbstammar (t.ex. *blek*, *lös*), se Subst. § 18: 1, Vb § 14: 1.

§ 35. Adjektiv som avledningsstam. Adjektiv fungerar som avledningsstam vid prefixavledning av adjektiv:

o-tät, in-aktiv, ur-löjlig

Adjektiv fungerar också som avledningsstam vid suffixavledning av framför allt substantiv och verb men också adjektiv och adverb:

sjuk-dom, långsam-het, banal-itet, ful-ing, cyn-iker
lugn-a, be-rik-a, vit-na, legal-isera
sjuk-lig, gul-aktig
trolig-en, säker-ligen

Vid suffixavledning av adjektivstam fogas stammen vanligen oförändrad till avledningssuffixet. I några fall förändras dock stammen:

a) Stödvokalen *e* faller före obetonat suffix som börjar på vokal:

säker : säkr-a, säkr-ing
dunkel : för-dunkl-a
galen : galn-ing

b) Obetonat *-a* faller:

stilla : still-het, still-sam
ringa : ring-het

c) Vokalväxling i rotvokalen i form av omljud (jfr § 44) kan förekomma före *-d*, *-a* och *-e* (*-je*):[1]

lång : läng-d, våt : vät-a, varm : värm-e, glad : gläd-je, tung : tyng-d, sur : syr-a, full : fyll-a

Motsvarande omljudsrelation förekommer mellan adjektiv och verb (Vb § 15):

varm : värm-a; stark : stärk-a; glad : gläd-ja, tam : täm-ja, tung : tyng-a; full : fyll-a, tom: tömm-a

d) Växling av vokal uppstår i de adjektivbildande suffixen *-abel* (blir till *-abil-*), *-ibel* (blir till *-ibil-*), *-ell* (blir till *-al-*), *-är* (blir till *-ar-*), *-ös* (blir till *-os-*) före *-ism*, *-ist*, *-isera* och *-itet*:

respektabel : respektabil-itet
disponibel : disponibil-itet
speciell : special-itet
generell : general-ist, general-isera
totalitär : totalitar-ism

vulgär : vulgar-itet, vulgar-isera
generös : generos-itet

Jämför sammansättning § 36: a.

e) Ett bindesuffix *-e* kan förekomma i enstaka fall:

rik : rike-dom
sträng : stränge-ligen

f) Framför det adverbbildande suffixet *-vis* är adjektivet (på *-ig* eller *-lig*) böjt i obestämd form neutrum singularis:

nödvändig : nödvändigtvis
lycklig : lyckligtvis

[1] I vissa former av regionalt talspråk förekommer förkortning av stamvokalen, t.ex. *glädje* [ɡlɛd:jə], *sjuklig* [ɧɵk:li].

ANM. Många (etymologiskt grekisk-romanska) avledningar bildas till bundna rotmorfem, t.ex. *katol-ik*, *katol-icism*, *katol-sk*. I sådana fall är det ofta oklart om någon av avledningarna skall betraktas som synkront mera primär än de andra. Om adjektivet är karakteriserande och substantivet betecknar motsvarande egenskap eller person som utmärker sig för egenskapen, är det rimligt att betrakta adjektivet som primärt, t.ex.:

fanat-isk : fanat-ism, fanat-iker
elast-isk : elast-icitet
eleg-ant : eleg-ans
intellig-ent : intellig-ens

Sådan betydelserelation finns dock också t.ex. i *optim-ist-isk*, *optim-ism*, *optim-ist*, där adjektivet formellt är avlett av det personbetecknande substantivet.

§ 36. Adjektiv som första sammansättningsled. Adjektiv fungerar som första sammansättningsled framför allt i substantiv men också i egennamn, adjektiv, particip och verb:

mjuk-glass, vit-varor, låg-säsong, privat-bostad
Stor-Klas, Fager-hult
klar-röd, tvär-brant, ful-snygg
trång-bodd, ensam-stående, allmän-bildad
vit-kalka, färdig-ställa, torr-prata

Vid sammansättning med adjektiv som förled fogas stammen vanligen oförändrad till efterleden:[1]

snabb-tåg, tom-flaska, söt-sliskig, privat-ägd, kal-hugga

Undantag:

a) Adjektiv på suffixen *-ell* och *-är* kan ha suffixvarianterna *-al* respektive *-ar*:

kriminell : kriminal-roman
elementär : elementar-partikel

b) Adjektivet kan vara böjt i bestämd form, dels när efterledet är egennamn, dels i några få sammansättningar med några få vanliga adjektiv:

Långa-Kurt, Fule-Sven, Gamle-staden
stora-syster, store-bror, lilla-syster, lille-bror, rike-man

c) Särskilt som förled i particip och verb kan adjektiv vara böjda i obestämd form neutrum singularis (dvs. i samma form som när adjektivet är adverbiell bestämning):

långt-gående, högt-meriterad, tätt-befolkad, vitt-berest
gott-göra

I flera fall förekommer alternativt oböjd form: *tät-befolkad*.

d) Några vanliga adjektiv kan stå i komparativ eller superlativ:

lägre-liggande, senare-lagd, högre-stånd, mindre-värde
högst-bjudande, högst-gräns, bäst-säljare

I vissa sammansättningar, t.ex. *äldre-omsorger*, är det första sammansättningsledet ett självständigt använt adjektiv (Adjfraser § 65). I enstaka starkt lexikaliserade sammansättningar förekommer bestämd form superlativ: *bäste-man*, *överste-präst*. Dessutom optionellt i andra substantiv, t.ex. *högsta-gräns*, *lägsta-värde*.

[1] Föråldrade kasusformer av adjektiven (jfr § 69 not 1) förekommer någon gång som förstaled i sammansättningar: *dummer-jöns*, *högan-loft*. Flera sammansättningar med *gammal-* har optionellt formen *gammel-*: *gammel-dans*, *gammel-kommunist*.

I vissa additiva sammansättningar kan förledet kongruensböjas i neutrum singularis obestämd form, t.ex. *norskt-svenskt samarbete*, se § 33 not 1.

ANM. Vissa adjektiviska förled i bestämd form (b), t.ex. i *rikeman*, kan alternativt beskrivas som utvidgade med ett bindesuffix *-a* eller *-e*. Åtminstone för *lilla-/lille-* är det dock uppenbart att det handlar om den bestämda formen. Sammansättningarna kan analyseras som ordgrupper som har dragits ihop till ord.

Syntaktisk funktion § 37–40

§ 37. Huvudord i adjektivfras. Adjektivets normala funktion är att vara huvudord i adjektivfrasen. Det tar olika slags adverbial och i mindre utsträckning objekt som bestämningar. Före ett adjektiv som huvudord i predikativ funktion står framför allt eventuella gradadverbial (inklusive måttsadverbial), och efter detta står eventuella komplement, vanligtvis bundna adverbial: (*helt*) *ovan* (*vid trädgårdsskötsel*), (*vid trädgårdsskötsel*) (*helt*) *ovan*. Objekt står vanligen efter adjektivet men kan eller måste ibland stå framför detta: *lik mig*, *skyldig honom hundra kronor*, *sin vana trogen*. När adjektivfrasen står som attribut gäller särskilda regler för komplementens placering.

Adjektivfrasen har följande funktioner: (subjektivt och objektivt) bundet predikativ, fritt predikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial. Exempel:

Ministern var *helt ovan vid trädgårdsskötsel*. [bundet subjektspredikativ]
Storstadslivet hade gjort ministern *helt ovan vid trädgårdsskötsel*. [bundet objektspredikativ]
Helt ovan vid trädgårdsskötsel yttrade sig ministern okunnigt i frågan. [fritt predikativ]
Ministern, *helt ovan vid trädgårdsskötsel*, yttrade sig okunnigt i frågan. [predikativt attribut]
Den *vid trädgårdsskötsel helt ovane* ministern yttrade sig okunnigt i frågan. [adjektivattribut]
Ministern arbetade *ovant* i trädgården. [adverbial]

Se vidare Adjfraser § 59–66.

I vissa fall kan en adjektivfras stå i en nominalfras som inte har något substantiv eller något substantiviskt pronomen som huvudord. Då uppfattas den som nominalfrasens huvudled utan att nominalfrasens struktur i övrigt förändras, dvs. adjektivfrasen föregås av samma bestämningar som ett adjektivattribut, nämligen av definita attribut, kvantitetsattribut och andra adjektivattribut, t.ex. *den enskilde*, *det där verkligt extravaganta*, *något annat nytt*, *en trevlig konservativ*, *lika många värnpliktiga* (Adjfraser § 65).

När adjektivfrasen har attributiv funktion, och i många fall när den har predikativ funktion, kongruerar adjektivet med huvudordet i uttrycket för predikationsbasen genom kongruensböjning. De formella kategorier som adjektivet kongruerar inom är numerus, species och genus. När adjektivfrasen har predikativ funktion kan adjektivet alternativt uppvisa semantisk kongruensböjning, dvs. den avspeglar referentiella egenskaper hos predikationsbasen (antal, animathet) i stället för grammatiska egenskaper hos huvudordet i uttrycket för predikationsbasen. När adjektivfrasen är huvudled i nominalfras är böjningen kongruensoberoende, dvs. genus- och numerusböjningen anger själv alltid referentiella egenskaper hos predikationsbasen (antal, animathet, kön). Se vidare § 59–68.

§ 38. Adjektiv som bara står predikativt. Ett antal adjektiv är lexikalt begränsade till predikativ funktion och kan inte stå som huvudord i adjektivattribut eller i adverbial eller vara huvudled i nominalfraser. De viktigare är:

allen(a), bra [i betydelsen 'frisk'], bråttom, ens(e), gramse, jalu, kvitt, legio, loss, mån, oense, osams, otillfreds, passé, redo, renons, sams, slut, släkt, synd, tabu, tillfreds, varse, värd[1]

Därtill kommer ett antal adjektiv med klart vardagligt stilvärde, t.ex.:

bakis, bergis, biff, buss, byxis, dan(n), finemang, gay, groggy, haj, kaputt, less, näck, okej, paff, pirum, putt, rudis, skakis, solo, tjänis[2]

För de vardagliga adjektiven har dock språkbrukarna olika språkkänsla, och många accepterar vissa av dem i attributiv funktion, t.ex. *rudis*, *okej*, *gay*.

Några oböjliga adjektiv kan stå attributivt i position där syntaxen kräver obestämd form, t.ex. *en kul typ* (jfr: *en rolig typ*), *ett kul äventyr*, *kul typer*, men inte alls eller ogärna i position där syntaxen kräver bestämd form, t.ex. **den kul typen* (jfr: *den roliga typen*). Olika språkbrukare kan dock här ha olika språkkänsla. De viktigare adjektiven är: *bra*, *gratis*, *knas*, *kul*, *särdeles*, *urminnes*. T.ex. *den bra kniven*, *?hennes bra förslag*, *?det bra och det dåliga*, *?den gratis resan*, *?de gratis resorna*, **den knas killen*, **mitt kul dataspel*, *?den särdeles festen*, *?de urminnes tiderna*. De oböjliga adjektiven av denna typ är mer eller mindre acceptabla efter det demonstrativa pronomenet *denna*, *den där*, *den här* än eljest, t.ex. *dessa gratis resor*, *alla de där gratis resorna*, *dessa urminnes tider* men *?de gratis resorna*, *?de urminnes tiderna*.

Några få adjektiv förekommer bara i obestämd form singularis neutrum och i predikativ funktion:

fatt, lurt, lytt 'lyhört', lönt, värt [i betydelsen 'tillrådligt']

Syntaktiskt konstrueras adjektiv som enbart står predikativt ofta med komplement (Adjfraser § 22–27), vilket kan försvåra en attributiv funktion (jfr Adjfraser § 4). Morfologiskt är de flesta av dem (optionellt eller obligatoriskt) oböjliga (§ 57). Oböjliga och endast predikativa adjektiv har en osäker ordklasstillhörighet: flera av dem kan alternativt räknas som substantiv (t.ex. *synd*, *släkt*, *slut*, *tabu*), andra som adverb (t.ex. *loss*), jfr § 70 och 73.

[1] *Värd* förekommer också attributivt som (ofta ironisk) hövlighetsmarkering (något ålderdomligt): *till Eder värda tjänst*, *denne värde herre*.

[2] Bland mera speciella adjektiv som endast står predikativt förekommer ett antal sjötermer, t.ex. *flott*, *kant*, *läck*, *läns*, och ett antal speltermer, t.ex. *chikan*, *gard*, *jan*, (*schack*)*matt*, *patt*, *remi*, *schack* (och ursprungligen *renons*).

§ 39. Adjektiv som inte står predikativt. En del adjektiv är lexikalt begränsade till attributiv och (ibland också) adverbiell funktion och står inte eller högst sällan som huvudord i en predikativ adjektivfras. De viktigare är:

a) ett antal (oböjliga) expressiva adjektiv av vilka många med mer eller mindre utpräglad svordomskaraktär:

djävla, hejans, himla, jädra(ns), jäkla, nedra(ns), oherrans, sabla, stackars, ynka

b) ett antal adjektiv med (vanligen förstärkande eller bekräftande) modal betydelse (jfr § 13):

boren, erforderlig, formlig, förment, otvivelaktig, pur, sannskyldig, synbarlig, synnerlig, uttrycklig, vederbörlig, veritabel[1], ytterlig, ögonskenlig

c) några enstaka adjektiv med rums- eller tidsbetydelse:

befintlig, forn[2], idelig, ständig

Därtill kommer ett antal adjektiv, t.ex. *ampel*, *berått*, *edlig*, *evärdlig*, *hjälplig*, *laga*, *långlig*, *ram*, *reda*, *åsyna*, som bara förekommer i mer eller mindre lexikaliserade nominalfraser och därför bara attributivt. Exempel på lexikaliserade uttryck med sådana adjektiv: *ampla lovord*, (*med*) *berått mod*, *edlig försäkran*, *evärdlig tid*, (*i*) *hjälpligt skick*, *laga förfall*, *långliga tider*, (*på*) *pin kiv*, *rena rama galenskapen*, *reda pengar*, *åsyna vittne*. Några av dessa adjektiv kan också förekomma adverbiellt i motsvarande kontexter: *vara edligt förpliktad*, *reparera hjälpligt*.

Rätt många adjektiv har vidare specialbetydelser som bara förekommer attributivt i mer eller mindre lexikaliserade uttryck, t.ex. *benägen* 'välvillig' (i uttryck som *med ditt benägna bistånd*), *bar* 'uppenbar' (i uttrycket *på bar gärning*).

En del adverb har adjektiverats i funktionen som attribut, medan de däremot knappast kan stå predikativt, t.ex. *inbördes*, *särdeles* och många på *-vis* (t.ex. *delvis*, *gradvis*).

De flesta klassificerande adjektiv står inte utan vidare predikativt, se § 6–7.

[1] *Veritabel* förekommer predikativt i finlandssvenskt språkbruk: *Framgången var veritabel.*

[2] *Forn* används predikativt i den lexikaliserade frasen *gammalt och fornt*: *Här är allting gammalt och fornt.*

ANM. Som relationellt pronomen redovisas i denna grammatik *blott* som förekommer praktiskt taget bara i definita nominalfraser: *med blotta förskräckelsen* (Pron. § 239). Som pronomen uppfattas också det oböjliga *ömse* som förekommer bara i indefinita nominalfraser: *på ömse sidor*, **på de ömse sidorna* (Pron. § 129 not 1). Det oböjliga *idel* används bara i eller i samband med indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut. Det kan antingen uppfattas som adverb (jfr *bara*, *endast*) eller som relationellt pronomen.

§ 40. Adjektiv som inte står adverbiellt. Att ett adjektiv inte kan användas adverbiellt (som grad-, sätts- eller satsadverbial) kan bero på dess form eller på dess betydelse.

a) Några modala adjektiv kan inte fungera adverbiellt (i sin neutrumform på *-t*) utan motsvaras i adverbiell funktion som satsadverbial av adverb som avletts med *-en* eller *-vis* (Advb § 8–9), t.ex. adjektiven *antaglig*, *egentlig*, *möjlig*, *trolig*, *nödvändig*, *beklaglig* gentemot satsadverben *antagligen*, *egentligen*, *möjligen*, *troligen*, *nödvändigtvis*, *beklagligtvis*.

b) Vissa adjektiv kan inte eller bara med tvekan böjas i obestämd form neutrum singularis, t.ex. *rädd*, varför de inte heller så gärna kan användas adverbiellt, se § 56: *Han arbetade {ängsligt/*rätt} vidare*.

c) Rätt många andra adjektiv fungerar inte adverbiellt därför att de betecknar egenskaper som inte gärna kan tilldelas aktioner eller andra egenskaper. Exempel:

belägen, bofast, fet, färdig

För andra adjektiv verkar det ändå snarast vara en lexikal och syntaktisk tillfällighet att de inte används adverbiellt,[1] t.ex.:

aktuell, angelägen, befintlig, behövlig, brännbar, giltig, gångbar, gängse, 65-årig

[1] Som adverbial används *likt* + objekt. Adjektivet har här snarast lexikaliserats som komparativ subjunktion.

Han rör sig likt sin egen morfar.

Böjning § 41–69

§ 41. Böjning och böjningsformernas betydelse. Översikt. Ett typiskt adjektiv har två slags böjning: komparationsböjning och kongruensböjning. Dessutom kan samtliga böjningsformer kasusböjas i genitiv när adjektivet står sist i en nominalfras.

I komparationsböjningen förekommer tre böjningsformer, positiv, komparativ och superlativ. Komparativ och superlativ anger att referenten har den angivna egenskapen i högre grad än någon annan i en given mängd. I komparationsböjningen fördelar sig adjektiven på två deklinationer. Förutom suffixkomparation förekommer perifrastisk komparation, där komparativ och superlativ i stället för med suffix markeras med bestämningarna *mer*(*a*) och *mest*. Endast adjektiv med graderbar betydelse (§ 9) kan kompareras. Exempel:

Positiv:	klok	ung	typisk
Komparativ:	klokare	yngre	mera typisk
Superlativ:	klokast	yngst	mest typisk

Positiven är den morfologiskt omarkerade formen, dvs. positiv utmärks gentemot komparativ och superlativ genom att inte ha något komparationssuffix. I superlativ kan komparationssuffixet följas av kongruensböjningssuffix (nämligen bestämdhetssuffixen, t.ex. *klokaste*, *yngsta*, *yngste*).

I kongruensböjningen förekommer fyra böjningsformer: oböjd form samt tre böjda former med huvudallomorferna *-t*, *-a* och *-e*. De väljs normalt med hänsyn till grammatiska egenskaper hos huvudordet i uttrycket för adjektivets predikationsbas (§ 2). Exempel:

Obestämd form utrum singularis:	klok	ung	yngst
Obestämd form neutrum singularis:	klokt	ungt	yngst
(Obestämd form) pluralis:	kloka	unga	yngst
Bestämd form:	kloka	unga	yngsta
Bestämd form singularis maskulinum:	kloke	unge	yngste

Suffixet *-t* väljs också när uttrycket för predikationsbasen saknar grammatiskt genus och numerus eller när predikationsbasen är svagt referentiell (dvs. när adjektivfrasen står adverbiellt och i vissa fall när den står predikativt).

Kongruensböjningen fördelar inte adjektiven på olika morfologiska klasser, utan skillnaderna mellan olika adjektiv beror på adjektivstammens fonetiska struktur. En del adjektiv saknar kongruensböjning.

Adjektivens komparation § 42–51

§ 42. Komparationsformerna. Ett typiskt adjektiv kan böjas i tre komparationsformer, nämligen positiv (t.ex. *klok*, *stor*), komparativ (t.ex. *klokare*, *större*) och superlativ (t.ex. *klokast*, *störst*). Adjektivet kompararationsböjs enligt endera av två deklinationer. Hos många adjektiv ersätts komparativ- och superlativformerna optionellt eller obligatoriskt med en adjektivfras bestående av *mer*(*a*) respektive *mest* plus positivformen, perifrastisk komparation (t.ex. *mera energisk*, *mest energisk*). För dessa fraser används beteckningarna perifrastisk komparativ och perifrastisk superlativ.

Positivformen och i viss utsträckning också superlativformen har kongruensböjning, se § 52–68.

Positivformen saknar särskilt komparationssuffix. Bortsett från eventuella kongruensböjningssuffix är den alltså lika med adjektivets stam och räknas som dess lexikala form. Att sätta ett adjektiv i komparativ eller superlativ (även i perifrastisk komparation) kallas att komparera adjektivet.

För att ett adjektiv skall kunna kompareras måste det kunna uttrycka en graderbar egenskap (jfr § 9). De flesta adjektiv kan uttrycka graderbar egenskap i sin primära eller sekundära betydelse.

Några adjektiv antingen saknar komparationsböjning (t.ex. *liten*) eller suffixkompareras bara i vissa betydelser (t.ex. *god*). I övriga fall används komparativ och superlativ av ett annat synonymt adjektiv, vanligen ett som saknar positiv (t.ex. *mindre*, *minst*; *bättre*, *bäst*), suppletiv komparation. Se vidare § 43 not 2.

ANM. Perspektiva pronomen (Pron. § 226) har former som både strukturellt och semantiskt erinrar starkt om komparativer och superlativer. De kan sägs utgöra en tredje deklination. Suffixet i komparativ är *-re* och i superlativ *-erst*. Adjektiviskt böjd positivform saknas. Hit hör:

–	bortre	borterst
–	hitre	hiterst
–	inre	innerst
–	yttre	ytterst
–	mittre	mitterst
–	–	mellerst
–	undre	underst
–	övre	överst
–	nedre	nederst
–	bakre	bakerst
–	aktre	akterst

Ett adjektiv som möjligen hör till tredje deklinationen är *ypperst*, som i nutida svenska enbart har (den ursprungligen överförda) betydelsen 'som har de absolut bästa egenskaperna'. *Ypperst* avviker från de perspektiva pronomenen genom sin betydelse, genom att bara förekomma i superlativ och genom sin friare syntaktiska användning (t.ex. *av yppersta kvalitet*). Det används endast attributivt och förekommer mest i formellt talspråk och neutralt och formellt skriftspråk.

Komparationsböjningens allomorfi § 43–45

§ 43. Första deklinationen: *-are, -ast.* I första deklinationen är suffixet i komparativ *-are* och i superlativ *-ast*. Till denna deklination hör de flesta svenska adjektiv, och nya adjektiv förs hit, i den mån de kan ha suffixkomparation (jfr § 45). Exempel:

kort	kortare	kortast
ny	nyare	nyast
fin	finare	finast
svart	svartare	svartast
glad	gladare	gladast
hård	hårdare	hårdast
långsam	långsammare	långsammast
duktig	duktigare	duktigast
trivial	trivialare	trivialast
populär	populärare	populärast
nödvändig	nödvändigare	nödvändigast
felaktig	felaktigare	felaktigast

I adjektiv som slutar på obetonat *-el*, *-en*, *-er* faller det obetonade *e*-et före *-are* och *-ast*, enligt den fonologiska regeln för stödvokal, som innebär att obetonad vokal faller före konsonanten [l], [n] eller [r] om konsonanten i sin tur följs av obetonad vokal (jämför kongruensböjningen av samma adjektiv, § 54, och substantivböjningen, Subst. § 45: 2b och 47: 1e, eller kongruensböjningen av particip på *-en*, Pcp § 24: b):

dunkel	dunklare	dunklast
riskabel	riskablare	riskablast
mogen	mognare	mognast
vacker	vackrare	vackrast

I adjektiv som slutar på obetonat *-a* faller detta *-a* före *-are* och *-ast*, enligt den fonologiska regeln att av två obetonade vokaler intill varandra faller den ena, särskilt om det är fråga om två lika vokaler (jfr Subst. § 44: 2a, Vb § 54 Anm.). Detta gäller följande i positiv oböjliga adjektiv:

noga	nogare	nogast
ringa	ringare	ringast
sakta	saktare	saktast
stilla	stillare	stillast
äkta	äktare	äktast

Suffixkomparation av *noga* förekommer normalt bara i talspråk. Suffixkomparation av *äkta* och *stilla* avvisas av de flesta språkbrukare.

De adjektiverade adverben *nära* och *fjärran* kompareras på följande sätt:

nära	närm(a)re	närm(a)st
fjärran	fjärmare	fjärmast

Adjektiv efter första deklinationen har normalt accent 2 i komparativ och superlativ: *kort*, *²kortare*, *²kortast*; *¹dunkel*, *²dunklare*, *²dunklast*.[1] De har accent 1 om (a) stammen är flerstavig med obetonad första stavelse: *di¹rekt*, *di¹rektare*, *di¹rektast*, *trivi¹al*, *trivi¹alare*, *trivi¹alast*, *accep¹tabel*, *accep¹tablare*, *accep¹tablast* eller (b) stammen är flerstavig och slutar på obetonat *-isk*: *¹typisk*, *¹typiskare*, *¹typiskast*. I första deklinationen ändrar vokaliskt kongruenssuffix aldrig superlativens tonaccent (*²kortast*, *²kortaste* respektive *trivi¹alast*, *trivi¹alaste*).

Vissa adjektiv som huvudsakligen kompareras på annat sätt kan alternativt, eventuellt i en särskild betydelse, kompareras efter första deklinationen.[2]

[1] I sydsvenskt talspråk bibehålls ibland accent 1 i komparativ och superlativ också av ord på *-el* eller *-er*: *¹dunkel*, *¹dunklare*, *¹dunklast*; *¹nykter*, *¹nyktrare*, *¹nyktrast*.

[2] *Gammal* har nästan alltid i tal och alltid i skriftspråk suppletiv komparation (*äldre*, *äldst*), men i talspråk kan höras *gamlare*, *gamlast* (som dock huvudsakligen är barnspråk). *Dålig* kan alternativt kompareras *dåligare*, *dåligast* bara om hälsotillstånd eller moral (i ledigt talspråk ibland också eljest) och har vanligen (i synnerhet i skriftspråk) suppletiv komparation (*sämre*, *sämst* eller någon gång *värre*, *värst*). *Ond* kompareras *ondare*, *ondast* bara i betydelsen 'som orsakar smärta' eller i den något ålderdomliga betydelsen 'vred' och torde annars vanligen ha perifrastisk komparation (och någon gång suppletiv komparation *värre*, *värst*). *God* har numera *godare*, *godast* som sin normala komparation (*godare mat*, *en godare människa*) i betydelsen 'välsmakande' och ofta också i omdömen om personers moraliska kvalitet men kompareras som synonym till *bra* oftast suppletivt (*bättre*, *bäst*), särskilt i skriftspråk och särskilt med abstrakt predikationsbas (t.ex. {*god/bra*} *kvalitet* : *bättre kvalitet*, {*goda/bra*} *vitsord* : *bättre vitsord*). Jfr § 44.

ANM. Med accentueringen av *trivi¹alare* kan jämföras att substantiv avledda med *-are* från samma typ av stam har accent 2, t.ex. *speci²alare*.

§ 44. Andra deklinationen: *-re*, *-st*. I andra deklinationen är suffixet i komparativ *-re* och i superlativ *-st*. Stammen är enstavig. Stamvokalen har i princip omljud, dvs. den växlar från positiv till komparativ och superlativ enligt följande (positivvokalen först, vokaltecknen avser stavning): *u* : *y*, *å* : *ä*, *o* : *ö*. Adjektivet *hög* har ingen vokalväxling utan *ö* i alla tre formerna. I två adjektiv (*stor*, *små*) är vokalen lång i positiv och kort i komparativ och superlativ, i ett adjektiv (*hög*) är vokalen lång i positiv och komparativ och (utom ibland regionalt nordsvenskt) kort i superlativ. Adjektiven av denna deklination är rätt få men de är i gengäld frekventa i text.

Följande åtta adjektiv har fullständiga paradigm och hör till denna deklination:

tung	tyngre	tyngst
ung	yngre	yngst
lång	längre	längst

trång	trängre	trängst
låg	lägre	lägst
grov	grövre	grövst
stor	större	störst
hög	högre	högst

Ett antal adjektiv av andra deklinationen saknar morfologiskt samhörig positivform. De vanligaste suppletiva positivformerna anges inom parentes:

(gammal)	äldre	äldst
(bra/god)	bättre	bäst
(dålig)	sämre	sämst
(dålig/ond)	värre	värst
(liten)	mindre	minst

Ett adjektiv har positiv och komparativ men saknar superlativ:[1]

små	smärre	–

Vissa fonetiska förändringar utöver dem som framgår av stavningen påverkar uttalet av komparationsformerna.[2]

Värre, *värst* kan supplera både *dålig* och *ond* men används oftast utan någon direkt motsvarighet i positiv, för att beteckna allmänt mera negativ värdering och ofta för att gradera huvudordets negativa innebörd: *en värre olycka* har mera av 'olycka' än den olycka den jämförs med. I adverbiell funktion supplerar *sämre*, *sämst* och *värre*, *värst* adverbet *illa* (Advb § 12 not 2).

De adjektiv som tillhör andra deklinationen är vanliga ord i språket och tillhör ett fåtal centrala betydelsefält (jfr § 3), nämligen dimension (*lång*, *trång*, *låg*, *små*, *grov*, *stor*, *hög*, *mindre*), annan fysisk egenskap (*tung*), ålder (*ung*, *äldre*), värde (*bättre*, *sämre*, *värre*). Adjektiven *trång* och *grov* kan talspråkligt också kompareras efter första deklinationen.[3]

Adjektiv efter andra deklinationen har accent 1 i komparativ: *[1]tyngre*, *[1]större*. Superlativen är i sin grundform alltid enstavig. Vokaliskt kongruenssuffix medför accent 2 (*[2]tyngsta*, *[2]största*), regionalt sydsvenskt dock ofta accent 1, se § 58.

[1] Positiven *små* används nästan bara i obestämd form singularis neutrum (*smått*) och i pluralis (både bestämd och obestämd form: *små*) samt i sammansättningar (t.ex. *småbil*; de flesta sammansättningarna är kollektiver, t.ex. *småfisk*, eller (i huvudsak) plural, t.ex. *småpengar*, *småbutik*(*er*), Subst. § 43). Neutrumformen *smått* används adverbiellt (*han blev smått irriterad*), substantiviskt som huvudled i nominalfras (*de ska ha smått*) eller predikativt (*det där blir alldeles för smått*). Komparativen *smärre*, som mest förekommer i skrift, används bara som absolut komparativ (§ 49). Den suppleras annars av *mindre* (t.ex. *Jag har* {*mindre*/**smärre*} *händer än du*), liksom superlativen suppleras av *minst*. I positiv singularis används mest *liten* (med böjningsformerna *litet*, *lilla*, *lille*), som i sin tur inte kan förekomma i pluralis. Dess sammansättningsform är *lill-*, t.ex. *lillpojke*, *lillvärdinna*.

[2] I de delar av språkområdet som har retroflexering assimileras i superlativen stamslutande *r* med *s* till [ʂ], och detta [ʂ] assimilerar i sin tur [t] till [ʈ]: *störst* [stœ̞ʂːʈ], *värst* [væʂːʈ], *först* [fœ̞ʂːʈ]. Retroflexeringen avspeglas inte i stavningen.

I superlativerna *äldst* [ɛlst] och *minst* bortfaller ett [d] enligt den fonologiska regeln att konsonantföljder som inte förekommer inom rotmorfem i svenskan undviks (jfr § 24), jämför komparativerna *äldre* [ɛldrə] och *mindre* [mindrə]. I *minst* återspeglas bortfallet i stavningen men inte i *äldst* (stavningen *älst* är föråldrad).

[3] Regionalt centralsvenskt förekommer komparativ av *tunn* efter andra deklinationen: *tynnre*.

ANM. *Förre, förste* redovisas i denna grammatik som relationella pronomen (Pron. § 222 och 220) och ordningstal (Räkn. § 21). Också *främre, främst* förtecknas under relationella pronomen (Pron. § 226) liksom andra ord med komparationssuffixen *-re, -erst* (tredje deklinationen, se § 42 Anm.). Jämför andra pronomen med samma eller likartad komparation som andra deklinationens adjektiv: *få* (*färre*), *mer*(*a*) (*mest*), *fler*(*a*) (*flest*), *sist*. *Förre* har till skillnad från adjektiv i komparativ av andra deklinationen vanligen accent 2.

§ 45. Suffixkomparation gentemot perifrastisk komparation. Olika typer av adjektiv har mycket olika benägenhet för suffixkomparation och perifrastisk komparation. Som huvudprincip gäller att ju mera komplext ett adjektiv är, morfologiskt eller fonologiskt, desto större benägenhet har det för perifrastisk komparation (t.ex. *mer hållbar, mest hållbar*) i stället för suffixkomparation (t.ex. *hållbarare, hållbarast*).[1]

Endast perifrastisk komparation har följande adjektiv:

a) Adjektiv på suffixen *-(a)nde, -ende* och *-ad* har obligatoriskt perifrastisk komparation: {*mera/mest*} *främmande*, {*mera/mest*} *mörkhyad* (**främmandare, *främmandast, *mörkhyadare, *mörkhyadast*). Jfr Pcp § 23.

b) De flesta av de adjektiv som saknar kongruensböjning (§ 57) har obligatoriskt perifrastisk komparation: {*mera/mest*} *gammaldags*, {*mera/mest*} *kul*, {*mera/mest*} *gängse* (**gammaldagsare, *gammaldagsast, *kulare, *kulast, *gängsare, *gängsast*). Optionell suffixkomparation har några i övrigt oböjliga adjektiv på *-a*, t.ex. *ringa, noga, sakta, stilla, äkta*.

c) Obligatorisk perifrastisk komparation har också adjektiven *lik* och *värd*: {*mera/mest*} *lik*, {*mera/mest*} *värd* (**likare, *likast, *värdare, *värdast*). *Värd* kan dock suffixkompareras i den något ålderdomliga betydelsen 'aktningsvärd', t.ex. *min värdaste vän*. Vissa språkbrukare har i talspråk suffixkomparation av *lik*.

Övervägande perifrastisk komparation har följande adjektiv:

d) Adjektiv på *-isk* har nästan alltid perifrastisk komparation i skriftspråk, medan de kan ha suffixkomparation i talspråk : {*mera/mest*} *typisk*, i talspråk även *typiskare, typiskast*.

Perifrastisk komparation eller suffixkomparation i lika mån har följande adjektiv:

e) Sammansatta adjektiv har ungefär lika gärna perifrastisk komparation som suffixkomparation: {*mera/mest*} *meningslös* eller *meningslösare, meningslösast*. Detta

gäller också avledda adjektiv som fonologiskt fungerar som sammansättningar (§ 28 och 32): {*mera/mest*} *oviss* eller *ovissare, ovissast*, {*mera/mest*} *felaktig* eller *felaktigare, felaktigast*, {*mera/mest*} *blygsam* eller *blygsammare, blygsammast*.

f) Avledda adjektiv med huvudbetoningen på suffixet (§ 28) har ungefär lika gärna perifrastisk komparation som suffixkomparation: {*mera/mest*} *formell* eller *formellare, formellast*, {*mera/mest*} *familjär* eller *familjärare, familjärast*.

Övervägande suffixkomparation har följande adjektiv:

g) Vid enkla eller avledda adjektiv (som inte hör till någon av de föregående grupperna) föredras suffixkomparation: *duktigare, duktigast, verkligare, verkligast*, mindre ofta {*mera/mest*} *duktig*, {*mera/mest*} *verklig*. Vid enstaviga adjektiv eller tvåstaviga på obetonat *-el, -er* är perifrastisk komparation direkt sällsynt: *bredare, bredast, vackrare, vackrast*, sällan {*mera/mest*} *bred*, {*mera/mest*} *vacker*.

h) Adjektiv som kompareras med *-re* och *-st* (andra deklinationen, § 44) har nästan alltid suffixkomparation: *större, störst, högre, högst, ?*{*mera/mest*} *stor, ?*{*mera/mest*} *hög*.

[1] När komparativen bestäms av en komparativ subjunktionsfras med ett adjektiv i positiv som huvudord (dvs. när komparanderna är två egenskaper hos predikationsbasen), används praktiskt taget alltid perifrastisk komparation: *han är mera vild än tam, huset är mera högt än brett, en mera vacker än trogen översättning*. Vissa av dessa fall är metakomparation, dvs. uttryck för tveksamhet om karakteristiken eller klassificeringen (*mer*(*a*) ≈ *snarare*, t.ex. *problemet är mer vetenskapligt än politiskt, jag uppfattar det som en mer religiös inställning*, jfr § 9 Anm.).

Också när bestämningen utgörs av en komparativ bisats används ofta perifrastisk komparation om jämförelsen avser två egenskaper hos adjektivets predikationsbas: *Huset är* {*högre/mera högt*} *än det är brett. Du är* {*latare/mera lat*} *än jag är dum*.

Perifrastisk komparation kan också antyda att en större andel av predikationsbasens referenter har egenskapen i fråga eller att predikationsbasen har egenskapen oftare:

Våra patienter har blivit *mer sjuka* i luftvägarna sen den fabriken kom hit.
Jag brukade vara *mer avundsjuk* på den tiden.

Komparationens funktion och betydelse § 46–51

§ 46. Komparationsformernas betydelse. Positivformen har antingen absolut (*bilen är svensk*) eller relativ betydelse (*bilen är dyr*).[1] Komparativ- och superlativformerna anger att förgrundskomparanden, ofta lika med predikationsbasen, har den angivna egenskapen i högre grad än en annan referent (bakgrundskomparanden):[2]

Karl är *klokare* (än Axel).
Karl är *klokast* (av pojkarna (Axel och Karl)).
Jag har sett *vackrare* blommor (än de där).
Karl plockade de *vackraste* blommorna (av dem som växte i diket).

Bakgrundskomparanden som förgrundskomparanden jämförs med är (särskilt vid superlativ) ofta underförstådd och framgår ur kontexten eller talsituationen:[3]

Volvon var bra, men Mazdan är *snabbare*.
Jag tycker om dem allihop, men Anton är nog *trevligast*.

Vid komparativ kan bakgrundskomparanden anges med hjälp av en komparativ subjunktionsfras eller bisats (se vidare Subjnfraser § 9, Bisatser § 86: a, 106). Eftersom förgrundskomparanden inte ingår i den mängd som anges med den komparativa subjunktionsfrasen eller bisatsen, sägs komparativen uttrycka en exklusiv jämförelse.[4]

Karl är *bråkigare* än de andra pojkarna i klassen.

Vid superlativ kan båda komparanderna, komparandmängden, betecknas med ett komplement, vanligen en prepositionsfras inledd med *av*. Eftersom förgrundskomparanden också ingår i denna mängd sägs superlativen uttrycka en inklusiv jämförelse.

Karl är *bråkigast* av (alla) pojkarna i klassen.

Som attribut i en definit nominalfras uttrycker också komparativen inklusiv jämförelse. I sådana fall handlar det dock alltid om jämförelse mellan endast två referenter, se vidare § 47. Exempel:

Karl är den *bättre* trumpetaren av de bägge bröderna.

Förgrundskomparanden behöver inte vara identisk med adjektivets predikationsbas utan den kan också anges av ett annat led i satsen:

Lena skulle ha köpt *vackrare* blommor än de där. [Förgrundskomparanden är adjektivets predikationsbas, dvs. här referenten för den nominalfras där komparativen ingår.]
Lena köpte alltid *vackrare* blommor än de andra syskonen. [Förgrundskomparanden är subjektsreferenten Lena.]
Jag skulle ha köpt de *vackraste* blommorna av dem som fanns att köpa. [Förgrundskomparanden är adjektivets predikationsbas, dvs. här referenten för den nominalfras där komparativen ingår.]
Av alla syskonen köpte alltid Lena {de *vackraste* blommorna/*vackrast* blommor}. [Förgrundskomparanden är subjektsreferenten Lena.]

När predikationsbasen inte är förgrundskomparand jämförs predikationsbasen med sig själv under de olika omständigheter som utgörs av de båda komparanderna. Superlativen kan då föregås av *som* särskilt om förgrundskomparanden är ett icke-subjekt och särskilt om superlativen är (huvudord i) predikativ eller adverbial.

Per gjorde köket *renare* än Emma. [Adjektivets predikationsbas är köket, komparanderna är Per och Emma.]
Av Per och Emma gjorde Per köket *renast*. [Adjektivets predikationsbas är köket, komparanderna är Per och Emma.]
{I skolan/När han leker med Emma} är Kalle *lugnare* än {hemma/tillsammans med sina bröder}.

{I skolan/När han leker med Emma} är Kalle (som) *lugnast*.

Nu är ån *djupare* än i somras.
Nu är ån (som) *djupast*.

Här är ån *djupare* än vid mynningen.
Här är ån (som) *djupast*.

När adjektivet fungerar adverbiellt och predikationsbasen anges med en sats, fungerar komparativ och superlativ olika. Vid komparativen kan förgrundskomparanden antingen vara adjektivets predikationsbas (dvs. den aktion som satsen anger) eller en referent som anges av ett annat led i satsen.

Anna springer *snabbare* än Leif cyklar. [Förgrundskomparanden är: Anna springer.]
Anna springer *snabbare* än Lena. [Förgrundskomparanden är: Anna.]

Vid adverbiellt använd superlativ kan däremot inte förgrundskomparanden utgöras av satsens innehåll (dvs. av adverbialets predikationsbas):

*Anna springer *snabbast* av Anna springer och Leif cyklar.
Anna springer *snabbast* av alla eleverna. [Förgrundskomparanden är: Anna.]

Om skaljämförelse (*vägen är bredare än 12 meter*) se Subjnfraser § 14.

Om absolut komparativ (t.ex. *en bättre middag*) se § 49. Om absolut superlativ (t.ex. *mina varmaste lyckönskningar*) se § 50.

[1] Relativa adjektiv uttrycker grad och förutsätter en jämförelse även i positiv (§ 10). Positiven innebär då att egenskapen för predikationsbasens del klart överskrider normalvärdet för egenskapen i fråga. Jämförelsen gäller alltså inte en tillfälligt given mängd utan (om inget annat sägs) en jämförelsemängd som är (mer eller mindre) oberoende av kontext och talsituation. I en sats som *Den myran är stor* jämförs den aktuella myrans storlek (om inget annat sägs) med myrors i allmänhet och hävdas klart överskrida normalvärdet. I satserna *Den myran är större* och *Den myran är störst* förutsätts i stället en tillfälligt given mängd av myror och/eller andra referenter, en mängd som antingen direkt anges eller som framgår ur kontext eller talsituation; den aktuella myrans storlek jämförs med de andra referenternas i mängden och hävdas överträffa dessas storlek.

[2] I enstaka fall har en komparationsform lexikaliserats i en annan betydelse än grundformen: *ytterligare* 'som tillkommer utöver det tidigare' till *ytterlig* 'som går långt utöver normala gränser'. Också för t.ex. *senare*, *senast*, *tidigare*, *tidigast*, *snarare*, *snarast*, *vidare*, *förnämst*, *förnämligast* är särskilda lexikaliserade användningar vanliga. Jämför adverbet *genast* 'utan fördröjning', historiskt en lexikalisering av superlativen av *gen* 'kort (om färdväg)' i adverbiell användning.

[3] När bakgrundskomparanden är underförstådd och bildar en naturlig komparandmängd med förgrundskomparanden, föredras vanligen superlativ framför komparativ:

– Hur går det i skolan? – Ja, matten är *svårast*. [dvs. av alla skolämnena]
Själv är jag *tröttast* på morgnarna. [dvs. av alla tider på dygnet]

[4] Med ungefär samma innebörd som komparativ används det lexikaliserade *väl så* med komparativ *som*-fras eller *som*-sats:

Anna var *väl så snabb* som Per (var). ≈ Anna var lite snabbare än Per (var).

Omvänd komparation kan anges med *mindre*, *minst*:

Anna är *mindre praktisk* än Per (är).
Anna var *minst praktisk* av syskonen.

Med ungefär samma innebörd som omvänd komparativ kan negation + *så* användas:

Anna brukade *inte* vara *så snabb* som Per. ≈ Anna brukade vara mindre snabb än Per.

§ 47. Komparativ vid inklusiv jämförelse. Vid inklusiv jämförelse, dvs. när förgrundskomparanden ingår i den komparandmängd som anges med ett *av*-inlett komplement (§ 46), används normalt superlativ också när komparandmängden bara innefattar två referenter:

Jag känner den *äldste* sonen (av de bägge sönerna).
– Vem är *äldst* (av de två)? – Det är Karl som är äldst.

I skriftspråk och formellt talspråk kan dock komparativ användas för inklusiv jämförelse mellan två referenter när komparativen står som attribut i en definit nominalfras:[1]

Hammarby var det *bättre* laget för kvällen. (S)
Och viltstängsel är den *dyrare* åtgärden, sade han. (S)
Vi har ju egentligen bara kvantitativa betyg på det *lägre* stadiet. (T)

[1] I finlandssvenskan förekommer konstruktion med inklusivt jämförande komparativ också i neutralt och ledigt talspråk som alternativ till superlativen (*den* {*äldre/äldste*} *av de bägge bröderna*, *Karl är den* {*äldre/äldste*} *av de två*). Lexikaliserat, även i sverigesvenskan, är bl.a. (*den*) *större delen*.

§ 48. Komparativ i klassificerande funktion. I klassificerande funktion (§ 7) används komparativen för att ange en delklass i en överordnad klass gentemot resten av den överordnade klassen.

Den klass som huvudordet (och övriga bestämningar) avgränsar uppfattas som delad i två. Klassen *företag* kan t.ex. delas i *större företag* och *mindre företag*, klassen *ändringar* i *större ändringar* och *mindre ändringar*, klassen *betyg* i *bättre betyg* och *sämre betyg*, klassen *barn* i *äldre barn* och *yngre barn*, klassen *missöden* i *allvarligare missöden* och *mindre allvarliga missöden*, klassen *prylar* i *dyrare prylar* och *billigare prylar*, klassen *Sveriges historia* i *Sveriges äldre historia* och *Sveriges nyare historia*. Komparativen är antingen attributiv (som i de givna exemplen) eller adverbiell, t.ex. *allvarligare skadad* : *mindre allvarligt skadad*, *bättre sorterad* : *sämre sorterad*, *de bättre avlönade* : *de sämre avlönade*.

Den klassificerande komparativen är mest produktiv vid några få vanliga adjektiv, t.ex. *större*, *mindre*, *äldre*, *bättre*, *smärre*:

landets *större* cykelklubbar (S)
större eller *mindre* kvantiteter sågade trävaror (S)
större familjehögtidligheter (S)

de *lägre* betygsnivåerna (T)
de *äldre* ek- och bokbestånden (S)
äldre dörrförsedda mjölkkylar (S)
de *bättre* klosetterna för fritidsbruk (S)
de *mindre* biblioteken (T)
de *smärre* företagen

Dessutom förekommer den i ett antal mer eller mindre lexikaliserade fraser, mest med samma vanliga adjektiv:

större förändringar, *större* företag, den *äldre* bebyggelsen

Nominalfrasen refererar (som i de givna exemplen) till hela klassen eller till ett obestämt antal individer i klassen eller i en obestämd del av klassen. Den kan vara negerad: *inga större chanser*, *utan större bekymmer*. När den är negerad kan pluralis ofta utan egentlig betydelseskillnad bytas mot singularis: *inga större chanser* ≈ *ingen större chans*. I sådana singulara nominalfraser framgår delningen av klassen i två delar bara indirekt, och de bildar därför en övergång till den klassificerande komparativens användning som absolut komparativ (§ 49).[1]

[1] Om den klassificerande komparativen bildar ett lexikaliserat uttryck, delas inte klassen alltid tydligt i två. Med mänskliga huvudord med vid referens, som *människa*, *man*, *kvinna*, har t.ex. *äldre* och *yngre* lexikaliserats till att beteckna snävare klasser, så att den ursprungliga klassen delas i tre, vilka kan betecknas *äldre*, *medelålders* och *yngre*. I denna lexikaliserade betydelse står ofta *äldre* (och någon gång *yngre*) som huvudled i nominalfras:

Gammaldans är inte bara för *äldre* och *medelålders* […] (S)
våra en miljon *äldre* (S)

Det förekommer dock att *äldre* och *yngre* i likhet med andra klassificerande komparativer delar människorna i bara två grupper: *Både yngre och äldre söker sig till ridhuset* […] (S). Jämför också huvudord med snävare referens: *de äldre tjänstemännen*, *de yngre tjänstemännen*.

Om den klassificerande komparativen bildar ett tydligt lexikaliserat uttryck, kan detta tillhöra även det neutrala och lediga talspråket, t.ex. *på äldre da*(*ga*)*r* (med metonymisk användning av *äldre*, jfr § 24).

Liksom andra klassificerande adjektiv är den klassificerande komparativen inte graderbar: *större* kan inte tolkas klassificerande i *mycket större företag*. Och liksom andra klassificerande adjektiv står den ogärna predikativt: i stället för konstruktion med klassificerande komparativ som adjektiviskt predikativ (*?De företag som lagstiftningen passar för är större*) föredrar språkbrukaren vanligen konstruktion med nominalt predikativ (*De företag som lagstiftningen passar för är de större*) eller annan formulering.

§ 49. Absolut komparativ. En absolut komparativ används attributivt utan tydlig komparandmängd för att beteckna hög eller rätt hög grad av egenskapen ifråga, t.ex. *ett mindre samhälle*, *en längre artikel*. Denna användning av komparativen är inte fri utan i huvudsak begränsad till ett rätt litet antal adjektiv. Inte sällan är också kombinationen adjektiv + substantiv i viss mån lexikaliserad. Lexikaliseringen utgår från den klassificerande komparativen (§ 48), där den klass som

huvudordet avgränsar uppfattas som delad i två. Om t.ex. klassen *samhällen* uppfattas som delad i *större samhällen* och *mindre samhällen*, kan nominalfrasen *ett mindre samhälle* användas för att beteckna en medlem i klassen *mindre samhällen*. I och med lexikaliseringen övergår dock komparativen alltmer till att vara karakteriserande, så att t.ex. *mindre* i *ett mindre samhälle* karakteriserar referenten som '(rätt) liten'.[1]

Exempel på mer eller mindre lexikaliserade nominalfraser med absolut komparativ:

en *större* allmänhet, ett {*större/mindre*} antal, två *längre* artiklar, alla {*större/mindre*} hundar, en *smärre* {avgift/kostnad}, en *bättre* middag, en *lindrigare* förkylning, en *allvarligare* sjukdom, en *lättare* hjärnskakning, ett *mindre* samhälle, en grupp {*högre/lägre*} tjänstemän, en {*svårare/lättare*} olycka, ett {*mindre/större*} lågtryck, en {*längre/kortare*} tid, en *yngre* folkpensionär, *smärre* blessyrer, *smärre* förbättringar

Gränsen är vag mot den klassificerande komparativen särskilt när nominalfrasen betecknar en obestämd mängd eller är negerad (t.ex. *några smärre* {*blessyrer/förbättringar*}, *ingen större fara*).

Den absoluta komparativen används inte gärna om referenter som har en klart hög grad av egenskapen i fråga, eftersom detta uttrycks tydligare med positiven. Nominalfrasen *ett mindre samhälle* används t.ex. helst om ett samhälle som är så pass stort att det inte utan vidare kan kallas *ett litet samhälle*. Vid tydlig lexikalisering är därför betydelsen hos den absoluta komparativen vanligen ungefär densamma som hos positiv bestämd av gradadverbial som *rätt* eller *ganska*: *större* ≈ *rätt stor*, *mindre* ≈ *rätt liten*, *äldre* ≈ *rätt gammal*, *längre* ≈ *rätt lång*, *bättre* ≈ *rätt bra*. Vissa ordgrupper kan dock vara lexikaliserade med betydelse av hög grad, t.ex. *en bättre middag* ofta ≈ *en mycket god middag*.

När den absoluta komparativen används produktivt, har den ofta ironisk eller skämtsam funktion:

Som på en *bättre* bordell är taket försett med speglar […] (S)
Vårt stora hopp Sven-Åke […] gjorde en *bättre* djupdykning, misslyckades kapitalt […] (S)

[1] Släktskapet med den klassificerande komparativen märks i att också den absoluta komparativen ogärna står predikativt (*?Avgiften var smärre*) och ogärna har icke-restriktiv funktion: *På posten stod jag bakom en man i 60-årsåldern. ?Jag tyckte kassörskan var ohövlig mot den äldre mannen*.

§ 50. Absolut superlativ. För att beteckna en mycket hög grad av en egenskap används ibland absolut superlativ av ett attributivt adjektiv, dvs. en superlativ vars komparandmängd inte anges explicit och inte heller framgår av kontexten eller talsituationen: (*en*) *den* (*allra*) *vackraste utsikt* ≈ 'en oerhört vacker utsikt'.

Och det var nödvändigt att iakttaga den allra *största* försiktighet. (R)
Jag hade försjunkit i den *mest orubbliga* japanska bofasthet […] (R)
Slavarna har de *mest fruktansvärda* saker att berätta. (R)
Våra *varmaste* hälsningar, *käraste* Leo. (R)
När min pojke var nio år så hade han en hel byrå full med dom *fruktansvärdaste* sextidningar. (T)
Och det var dom *torraste* saker dom frågade om […] (T)

Superlativen är attribut i en formellt definit nominalfras med huvudordet i obestämd form och, i singularis, med individuativt huvudord, med eventuell framförställd obestämd artikel. Om huvudordet är dividuativt, kan nominalfrasen stå utan fristående bestämd artikel: (*den*) *största betydelse*. (Se Nomfraser § 47.)[1]

Jag vill att herr Klein ska tas emot med allra *största* gästfrihet i vårt hem, Marta. (R)

Superlativen innebär här att referenten beskrivs som tillhörig en grupp referenter som överträffar de andra i den komparandmängd som nominalfrasens huvudord antyder. Frasen (*en*) *den vackraste utsikt* betyder alltså ungefär detsamma som *en av de vackraste utsikterna*, där *utsikterna* har generell betydelse. Betydelsen kan därmed också förtydligas med *tänkbar* eller *möjlig*: (*en*) *den vackraste utsikt* ≈ *den vackraste utsikt av alla de utsiker man kan tänka sig*, (*den*) *största betydelse* ≈ *största tänkbara betydelse* (jfr Nomfraser § 47 not 2).

Den absoluta superlativen har expressiv funktion och förekommer förutom i lexikaliserade uttryck mest i formellt talspråk eller neutralt eller formellt skriftspråk.

[1] Ålderdomlig stilkaraktär har det lexikaliserade uttrycket *å det* + superlativ:
Till detta nekade jag *å det allra bestämdaste* som den samarbetsvilliga patient jag var. (R)
Lägenheten hade förfallit, *å det allra grövsta*. (R)

§ 51. Komparationsformernas syntaktiska distribution och funktion. Adjektiv i komparativ och superlativ kan liksom adjektiv i positiv vara huvudord i adjektivfras som står attributivt, predikativt eller adverbiellt.

Det {*kloka/klokare/klokaste*} barnet vägrade att svara.
Karl är {*klok/klokare/klokast*}.
Karl uppträdde {*klokt/klokare/klokast*}.

I jämförelse med positiven visar annars komparativen och superlativen följande syntaktiska särdrag:

a) Komparativen står när den är attributiv vanligen i indefinita nominalfraser (t.ex. *en större del*) och har begränsad användning i definita nominalfraser (t.ex. *den större delen*). I det sistnämnda fallet uttrycker komparativen inklusiv jämförelse, och inklusiv jämförelse uttrycks normalt med superlativ (§ 46).

b) Superlativen står när den är attributiv vanligen i definita nominalfraser, t.ex. *den största delen*, *vår största båt*, **en störst del*. Se vidare § 63 och Nomfraser § 44–48.

c) Komparativen och superlativen tar andra typer av gradadverbial än positiven. Både komparativ och superlativ tar gradadverbial för emfas, t.ex. *ännu längre*, *allra längst*. Komparativen tar därutöver gradadverbial för skillnad, t.ex. *betydligt längre*, *en meter längre*, gradadverbial för successiv ökning, t.ex. *allt bredare*, och gradadverbial för proportion, t.ex. *ju längre*. Se vidare Adjfraser § 12–21.

d) Utöver de komplement som positiven tar kan komparativ och superlativ ta komplement som anger eller antyder komparand eller komparandmängd, t.ex. *längre än de andra*, *längst av alla*, *längst i klassen* (Adjfraser § 42–43).

Adjektivens kongruensböjning § 52–68

§ 52. Översikt. Ett typiskt adjektiv har fyra böjningsformer i positiv.[1] De används vanligen för kongruensböjning. Böjningsformen väljs normalt med hänsyn till grammatiska egenskaper hos uttrycket för adjektivets predikationsbas (§ 2) (kongruens). De egenskaper hos uttrycket för predikationsbasen som styr valet av böjningsform är numerus, genus och species. Specieskongruens förekommer bara när adjektivet står attributivt.

De fyra böjningsformerna är oböjd form samt böjning med suffixen *-t*, *-a* och *-e* (som huvudvarianter). Den oböjda formen används i obestämd form utrum singularis, suffixet *-t* i obestämd form neutrum singularis och suffixet *-a* både i pluralis[2] och i bestämd form. Suffixet *-e* ersätter i vissa fall bestämdhetssuffixet *-a* i singularis.[3] Det kan väljas bl.a. när predikationsbasen har manligt kön, men det kräver vanligen också att det substantiv som betecknar predikationsbasen har det grammatiska genus utrum. Valet av suffixet *-e* är optionellt utom i vissa stilarter när adjektivet står självständigt.

Obest. form utrum sing.:	en klok häst	Hästen är klok
Obest. form neutrum sing.:	ett klok-t djur	Djuret är klok-t
Pluralis:	klok-a hästar	Hästarna är klok-a
Best. form:	den klok-a hästen	
Best. form sing. mask.:	den klok-e mannen	

Obestämd form används i adjektivets alla syntaktiska funktioner, bestämd form endast när adjektivet står attributivt (eller när det används självständigt som huvudled i nominalfras).

Böjningsformen är obestämd form neutrum singularis (*-t*) i de fall då uttrycket för predikationsbasen inte har genus och numerus, dvs. då adjektivet står adverbiellt eller i vissa fall då det står predikativt. Exempel: *Han svarade klokt. Att tiga är klokt ibland.* Samma böjningsform används då adjektivet står predikativt och predikationsbasen har en svag referentkaraktär (jfr § 67), t.ex. *Tystnad är klokt ibland.*

När adjektivfrasen används självständigt som huvudled i nominalfras anger böjningen referentiella egenskaper hos predikationsbasen (mänsklighet, kön, antal, dividuativitet): *en bekant*, *den sjuke*, *några värnpliktiga*, *lite rött*, *det fina med Norrland*.

[1] I komparativ har adjektivet ingen kongruensböjning. I superlativ har adjektivet speciesböjning (också med det optionella *-e* för manligt kön) men ingen numerus- och genusböjning. En del adjektiv saknar helt kongruensböjning, se § 57.

[2] I regionalt nordsvenskt talspråk har adjektivet ofta oböjd form i pluralis i predikativ ställning: *Hästarna är klok*. *Barnen är sjuk*. Vid vissa adjektiv, t.ex. *van*, *säker*, *färdig*, *rädd*, förekommer detta också regionalt centralsvenskt, särskilt när adjektivet har ett komplement, t.ex. *Vi är van vid kalla vintrar*.

[3] I regionalt, närmast dialektalt, talspråk (västra Värmland, Dalsland, norra Bohuslän, Södermanland, Östergötland, nordöstra Småland) förekommer *-e* (uttalat som -[ə] eller liknande) som huvudallomorf i bestämd form singularis och i pluralis i stället för *-a*, t.ex. *det store huset*. *Vi var så fulle*. Se också § 68 not 4.

Kongruensböjningens suffix och deras varianter § 53–58

§ 53. Böjningssuffixet *-a* och dess varianter. Suffixet *-a* anger pluralis och/eller bestämdhet. De flesta adjektiv har huvudvarianten *-a*.[1]

Varianten *-e* (som skall skiljas från suffixet för bestämd form maskulinum singularis, § 68) har

a) adjektiv som slutar på suffixet *-ad*:

Åtgärderna är {*rakryggade/konstlade/befogade*}.
{*rakryggade/konstlade/befogade*} åtgärder
de {*rakryggade/konstlade/befogade*} åtgärderna
den {*rakryggade/konstlade/befogade*} åtgärden
hans {*rakryggade/konstlade/befogade*} uppträdande

b) attributiva superlativer på *-ast* (första deklinationen, § 43):

den {*sjukaste/vackraste*} eleven
det {*sjukaste/vackraste*} barnet
de {*sjukaste/vackraste*} {eleverna/barnen}

[1] Oböjd form i stället för böjningssuffixet *-a* förekommer vid några adjektiv på *-å*, obligatoriskt vid *små*, optionellt vid *blå* och *grå*: *de små bilarna*, *små bilar*, *bilarna är små*, *den* {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)} *bilen*, *det* {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)} *fatet*, {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)} {*bilar/fat*}, *de* {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)} {*bilarna/faten*}, {*bilarna/faten*} *är* {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)}. Varianterna *blå* och *grå* har högre stilvärde än *blåa* och *gråa*. *Små* förekommer bara i pluralis (förutom formerna *smått* och *smärre* med begränsad användning, § 44 not 1). Jämför pronomenet *få* (Pron. § 155) och också helt oböjliga adjektiv, t.ex. *bra*, § 57 (*bra kött*, *bra bilar*).

ANM. Förekomsten av varianten *-e* beskrivs ibland med hjälp av en dissimilationsregel, som ändrar obetonat [a] till [ə] efter annat obetonat [a]. Jämför att presensparticipen, som är oböjliga, inte heller har *a*-suffix (*den beklämmande åtgärden*, *åtgärderna var beklämmande*). Jämför också i substantivböjningen avsaknad av pluralen *-ar* där den annars skulle ha väntats: utrala substantiv på *-ande* (*två ordförande*) och *-are* (*två lärare*).

§ 54. Stamvariation framför böjningssuffixen *-a* och *-e*. Före böjningssuffixen *-a* och *-e* faller ett obetonat *e* i adjektiv som slutar på *-el*, *-en* och *-er*. Växlingen följer den fonologiska regeln för stödvokal, som innebär att obetonad vokal faller före konsonanten [l], [n] eller [r] om konsonanten i sin tur följs av obetonad vokal (jämför komparationsböjningen av samma adjektiv, § 43):[1]

ädel	ädla	ädle
sensibel	sensibla	sensible
mogen	mogna	mogne
vacker	vackra	vackre

Oregelbunden växling i stammen har *liten* : *lilla* : *lille*. Eftersom adjektivet endast används i singularis, anger formen *lilla* bara bestämd form singularis (*den lilla bilen*). I pluralis supplerar adjektivet *små* (*små bilar*, *de små bilarna*, *bilarna är små*).

Adjektiv som slutar på -[m:] växlar mellan enkel- och dubbelteckning enligt stavningsregeln att *m* bara dubbeltecknas mellan vokaler: *dum* : *dumma* : *dumme*, *ensam* : *ensamma* : *ensamme*. Stavningsregeln gäller också *n* i enstaka ord som slutar på [n], bl.a. adjektivet *allmän* : *allmänna* : *allmänne*.

[1] Bortfall av stödvokal har också *gammal* : *gamla* : *gamle*. Det är det enda adjektiv som har annan stödvokal än *-e-*.

§ 55. Böjningssuffixet *-t* och dess varianter. Suffixet *-t* läggs till stammen för att ange obestämd form singularis neutrum. Vid ett antal olika stamslut har stammen och/eller böjningssuffixet annan form. Detta beror på inverkan från ett antal mer eller mindre generella fonologiska regler. Följande regler är aktuella:

a) Dentalassimilation. Stamslutande dental klusil, dvs. [d] eller [t], assimileras med suffixet, eftersom detta utgörs av en dental klusil. I vissa fall förkortas stamvokalen (se under (b)). Assimilationen avspeglas i stavningen. Exempel: *bred* : *brett*, *våt* : *vått*, *konstlad* : *konstlat*, *mild* : *milt*, *brant* : *brant*, *lätt* : *lätt*, *akut* : *akut*, *solid* : *solitt*, *högljudd* : *högljutt*, *hård* : *hårt*, *svart* : *svart*.

I de varieteter som har retroflexer har adjektiv som slutar på *-rd* avslutande retroflext [ɖ] i oböjd form och avslutande, eventuellt långt, retroflext [ʈ] i neutrum (*hård* : *hårt*), medan de som slutar på *-rt* har avslutande, i de flesta fallen långt, retroflext [ʈ] i båda formerna (*svart* : *svart*, *smart* : *smart*). Stammens vokallängd bibehålls i allmänhet.

Följande adjektiv används inte i obestämd form neutrum singularis: *rädd*, *fadd*, *lat*, *flat*, det obscena *kåt*, *såt*, fackordet *grad* samt (vanligen) flerstaviga slutbetonade adjektiv på *-d*, t.ex. *timid* (dock: *solid* : *solitt*); se vidare § 56. Vid följande adjektiv används sällan neutrumform: *pryd* (*?prytt*), *snöd* (*?snött*), *vred* (*?vrett*).

b) Vokalförkortning. Stamvokalen förkortas och den följande konsonanten förlängs i enstaviga adjektiv som slutar på vokal eller på lång vokal + dental konsonant, dvs. [d] eller [t]. Den dentala konsonanten assimileras enligt (a). Stavningen dubbel-

tecknar den långa konsonanten efter kort vokal. Exempel: *fri* : *fritt*, *bred* : *brett*, *våt* : *vått*.[1]

Vokalförkortning inträder inte om stammen slutar på *-t* och är flerstavig med huvudbetoning på slutstavelsen: *privat*, *kavat*, *explicit*, *devot*, *resolut*, *akut* etc.

c) Tonassimilation. Stamslutande tonande obstruent blir tonlös före det tonlösa suffixet. Obstruenten är normalt ospänd också när den är avtonad. Assimilationen avspeglas inte i stavningen. Exempel: *låg* : *lågt*, *billig* : *billigt*, *snabb* : *snabbt*, *massiv* : *massivt*, *arg* : *argt*.[2]

När stammen slutar på [j], t.ex. *arg* : *argt*, är regeln inte obligatorisk. Regionalt (sydsvenskt) drabbar regeln också adjektiv som slutar på *-r*, när detta är en (uvular) frikativa: *klar* : *klart*. I talspråk är ofta *g* stumt i suffixet *-ig*, särskilt i neutrumformen *-igt*, t.ex. *billigt* [ˈbilːit], men också annars: [ˈbilːi], [ˈbilːia].

d) *n*-bortfall. I stamslutande obetonat *-en* faller [n] före *-t*. Bortfallet avspeglas i stavningen. Exempel: *naken* : *naket*.

Undantag: *söcken* : *söckent*, som har accent 1 och där [n] inte faller.

e) Retroflexering. Stamslutande retroflext [r] assimileras med suffixets [t] till retroflext [ʈ]. Regeln gäller den del av språkområdet där [r] är retroflext (utom i Finland). Retroflexeringen avspeglas inte i stavningen. Exempel: *klar* [klɑːr] : *klart* [klɑːʈ], *vacker* [vakːər] : *vackert* [vakːəʈ].[3]

Retroflexeringen gäller i det här fallet i lika mån långt [rː] till retroflext [ʈː] i det enstaviga *torr* [tɔrː] : *torrt* [tɔʈː]. Däremot kan regionalt förekomma rent *r*-bortfall (särskilt) i obetonad stavelse: *vackert* [vakːət]. Som en effekt av optionellt konsonantbortfall enligt (f) kan retroflexering inträda i t.ex. *färskt* [fæʂːʈ], *norskt* [nɔʂːʈ].

Undantag: Många språkbrukare undviker retroflexering av långt [rː] i neutrumformen av det flerstaviga *bisarr* [biˈsarː] : *bisarrt* [biˈsarːt].

f) Trekonsonantregeln. När stammen slutar på två eller flera konsonanter faller optionellt den sista stamkonsonanten om den konsonantföljd som annars uppstår inte förekommer inom rotmorfem i svenskan. Reduktionen återges inte i stavningen. Exempel: *lugn* [lʉŋːn] : *lugnt* [lʉŋːt], *hemsk* [hemːsk] : *hemskt* [hemːst]. Regeln tillämpas oftare i obetonad stavelse, t.ex. *analytisk* [anaˈlyːtisk] : *analytiskt* [anaˈlyːtist].

Vad beträffar stavningen förlorar adjektiv som slutar på *-nn* sitt ena *n* i neutrumformen enligt stavningsregeln att *n* enkeltecknas före *d* och *t*: *grann* : *grant*, *sann* : *sant*, *tunn* : *tunt*.

Se Schema 1.

[1] Förkortning av stamvokalen och förlängning av följande konsonant har också:

a) Det flerstaviga *solid* : *solitt* samt tillfälligt andra flerstaviga på *-id*, där neutrumformen vanligen undviks: *hybrid* : *?hybritt* (jfr § 56).

b) *Hög* [høːg] : *högt* [hœkːt] (regionalt nordsvenskt även lång vokal i neutrum singularis) och regionalt *fin* : *fint*, *djup* : *djupt* m.fl. samt ytterligare adjektiv som slutar på tonande obstruent, se not 2 nedan.

c) Regionalt adjektiv på *-r* och *-rd*, åtminstone *stor* : *stort* och *hård* : *hårt* (jämför också (a)) samt *värt* (av *värd*) 'tillrådligt' i negerad eller interrogativ sats. *Tvär* : *tvärt* har (i hela språk-

området) vanligen vokalförkortning och konsonantförlängning när det används adverbiellt (särskilt i betydelserna 'med skarp riktningsförändring' och 'plötsligt') och ibland också eljest.

God har oregelbunden kvalitativ vokalväxling: *god* [gu:d] : *gott* [gɔt:].

Adjektiv på *-d* som tillhör vardagsspråket kan för många språkbrukare i vardagligt talspråk (och för somliga språkbrukare också i neutralt talspråk) ha former utan [d] som oböjd form: [bre:, dø:, glɑ:, gu:, rø:, sne:] men knappast ?[bli:, sprø:, vi:]. För vissa språkbrukare kan [d] saknas också i pluralis, t.ex. [bre:a, dø:a].

[2] Stamslutande [d] assimileras alltid helt med suffixet enligt (a), t.ex. *bred* : *brett*, i den mån adjektivet alls bildar neutrumform.

I adjektivet *hög* är obstruenten inte bara avtonad utan också spänd före suffixet *-t*, dvs. den är ett [k], inte tonlöst [g̊], och vokalen är förkortad enligt (b): *högt* [hœk:t]. Stavningen har *g*. Många språkbrukare har också andra adjektiv med spänd obstruent och förkortad vokal framför neutrum-*t*, t.ex. *grovt* [gruf:t]. Att obstruenten blir spänd (och lång vokal förkortad) förekommer också t.ex. i substantivböjningen (i genitiv efter *till*, t.ex. *till havs*; Subst. § 76 not 1), i verbböjningen (supinumformer som *sagt*, *lagt*; Vb § 55: 3b), i avledningar (t.ex. *jakt*, *hälft*; jfr Vb § 24 not 1), och i sammansättningar (t.ex. *högtid*, *havsluft*; jfr Subst. § 34 not 2).

[3] Retroflexering innebär också att stamslutande retroflex (annan än [r]) assimilerar den följande dentalen till retroflex. Detta gäller enstaka adjektiv på *-rn* och *-sch*: *intern* [inˈtæ:ɳ] : *internt* [inˈtæ:ɳʈ], *fräsch* [fræ:ʂ] : *fräscht* [fræ:ʂt]. I princip gäller det också för *-rd*, men i ett flerstavigt adjektiv som *absurd* undviker många språkbrukare retroflex både i den oböjda formen och i neutrumformen *absurt*.

Retroflexeringen (dvs. att främre [r] assimileras med följande dental till retroflex och annan retroflex gör följande dental retroflex) är fonologiskt generell i de delar av språkområdet där den förekommer, men kan blockeras i flerstaviga former, jämför *bisarrt*, *absurd*, *absurt* ovan.

ANM. 1. Dentalassimilationen enligt (a) är fonologiskt generell och uppträder t.ex. vid en del av andra konjugationens verb (t.ex. *leda* : *ledde* : *lett*, *mäta* : *mätte* : *mätt*, *mista* : *miste* : *mist*, *vända* : *vände* : *vänt*; Vb § 52: a). I äldre svensk stavning (fram till 1906 och något decennium därefter) återgavs inte assimilationen *d+t* i skrift: *rödt*, *godt*, *ledt* (nu: *rött*, *gott*, *lett*).

ANM. 2. Vokalförkortningsregeln (b) förekommer också vid böjning och avledning av andra ordklasser (vid enstaviga rötter) när suffixet börjar på dental klusil. Den uppträder således vid en del andra konjugationens verb (t.ex. *mäta* : *mätte* : *mätt*, *breda* : *bredde* : *brett*; Vb 52: a), vid tredje konjugationens verb (t.ex. *tro* : *trodde* : *trott*; Vb § 53) samt vid en del avledningar (t.ex. *bred* : *bredd*, *tre* : *tretton* : *trettio*; jfr Räkn. § 5).

ANM. 3. Tonassimilationen är en generell fonologisk regel som innebär att tonande obstruent blir tonlös före eller efter tonlös konsonant.

ANM. 4. Regeln om *n*-bortfall (d) är inte fonologiskt generell, men det är samma regel som styr växlingen i perfektparticip av starka verb, t.ex. *frusen* : *fruset* (Pcp § 24: e).

ANM. 5. Som fonologisk regel är trekonsonantsregeln generell och optionell, t.ex. i sammansättningar (*namnteckning*, *namnsdag*, *lastbil*, *franskbröd*).

	(a) Dental-ass.	(b) Vokal-förk.	(c) Ton-ass.	(d) *n*-bortfall	(e) Retro-flexering	(f) Tre-kons.-regeln
1. klokt						
2. vått	+		+			
3. brett	+		+			
4. brant	+					
5. lätt	+					
6. milt	+					
7. akut	+					
8. högljutt	+					
9. konstlat	+					
10. hårt	+					
11. svart	+					
12. fritt		+				
13. lågt			+			
14. högt		+	+			
15. naket				+		
16. klart					+	
17. vackert					+	
18. lugnt						(+)

SCHEMA 1. De sex fonologiska reglernas (a)–(f) inverkan vid böjning av ett antal exempeladjektiv. I schemat förekommande förkortningar: dentalass. = dentalassimilation, vokalförk. = vokalförkortning, tonass. = tonassimilation, trekons.regeln = trekonsonantregeln. Adjektiven representerar typer som exemplifieras nedan:

1 omfattar flertalet svenska adjektiv.
2 omfattar bl.a. *fet*, *het*, *slät*, *söt*, *vit*, *våt*.
3 omfattar bl.a. *blid*, *bred*, *död*, *glad*, *god*, *röd*, *sned*, *solid*, *spröd*, *vid*.
4 och 5 omfattar bl.a. *abstrakt*, *blott*, *brant*, *briljant*, *direkt*, *distinkt*, *elegant*, *exakt*, *fast*, *flott*, *högerhänt*, *intakt*, *intelligent*, *intressant*, *kompakt*, *kompetent*, *komplett*, *konsekvent*, *korrekt*, *latent*, *lätt*, *markant*, *nätt*, *perfekt*, *permanent*, *platt*, *robust*, *rätt*, *stolt*, *strikt*, *tafatt*, *trist*, *trött*, *tyst*, *violett*.
6 omfattar bl.a. *blind*, *blond*, *grund*, *mild*, *ond*, *rund*, *sund*, *vild*.
7 omfattar bl.a. *absolut*, *akut*, *delikat*, *desperat*, *diskret*, *konkret*, *moderat*, *privat*, *separat*.
8 omfattar bl.a. *högljudd*, *infödd*, *stadd*.
9 omfattar bl.a. *enfärgad*, *konstlad*, *frisinnad*, *likartad*, *egenartad*, *storartad*, *halvhjärtad*.
10 omfattar bl.a. *hård*, *värd*.
11 omfattar bl.a. *bjärt*, *kort*, *svart*.
12 omfattar bl.a. *blå*, *fri*, *grå*, *ny*, *rå*.
13 omfattar bl.a. *aggressiv*, *arg*, *billig*, *djärv*, *dryg*, *farlig*, *grov*, *hög*, *karg*, *kärv*, *ljuv*, *låg*, *massiv*, *naiv*, *negativ*, *pigg*, *seg*, *snabb*, *snygg*, *snäv*, *sträv*, *svag*, *trygg*, *trög*, *vag*.
14 omfattar endast *hög* i standardspråket.
15 omfattar bl.a. *angelägen*, *ledsen*, *avlägsen*, *mogen*, *belåten*, *naken*, *benägen*, *nyfiken*, *förmögen*, *sorgsen*, *förtrogen*, *säregen*, *galen*, *trogen*, *gedigen*, *öppen*, *häpen*, *överlägsen*, *kristen*, *kräsen*.
16 omfattar bl.a. *bar*, *dyr*, *intern*, *klar*, *kär*, *litterär*, *militär*, *omedelbar*, *ordinär*, *perifer*, *populär*, *preliminär*, *primär*, *rar*, *reaktionär*, *reguljär*, *rektangulär*, *revolutionär*, *ryktbar*, *sekundär*, *snar*, *stor*, *sur*, *svår*, *torr*, *totalitär*, *tvär*, *underbar*, *uppenbar*, *visionär*.
17 omfattar bl.a. *bister*, *bitter*, *diger*, *mager*, *makaber*, *munter*, *nykter*, *sober*, *säker*, *tapper*, *vacker*.
18 omfattar bl.a. *analytisk*, *dansk*, *faktisk*, *falsk*, *frisk*, *färsk*, *grotesk*, *hemsk*, *jämn*, *kritisk*, *lugn*, *lömsk*, *norsk*, *pittoresk*, *rask*, *skånsk*, *svensk*, *taktisk*, *teknisk*, *utländsk*.

§ 56. Adjektiv utan obestämd form neutrum singularis. Av vissa adjektiv bildas inte alls eller bara sällan neutrumformer. Detta gäller särskilt följande typer av adjektiv:

a) Flerstaviga adjektiv med slutbetoning och stamslut på lång vokal plus [d]: *timid*, *stupid*, *morbid*, *perfid*, *hybrid*, *rigid*. Undantag är *solid*, som har neutrumformen *solitt* [su'lit:] (jfr § 55: a). Någon gång kan en sådan neutrumform uppträda vid något av de andra adjektiven: *?ett timitt uppträdande*, *?ett stupitt förslag*, men i allmänhet uppfattas den inte som språkriktig: **ett morbitt skämt*, **hon skämtade morbitt*. Jämför *ett makabert skämt*, *hon skämtade makabert*. Det finns ett tjugotal adjektiv på *-id*, de flesta sällsynta, samt *retrograd*, som mest förekommer i fackspråk.

b) Adjektiven *rädd* och *fadd*. Någon gång förekommer neutrumformer på -[t:]:

> Dessutom är språket […] färglöst och *fatt* […] (S)

I allmänhet uppfattas dock inte de formerna som språkriktiga (**rätt*, **fatt*).[1]

c) Tre enstaviga adjektiv som slutar på *-t*, nämligen *lat*, *flat* och det obscena *kåt*, samt tre enstaviga adjektiv som slutar på *-d*, nämligen *pryd*, *snöd* och *vred*.[2] Vid de tre som slutar på *-t* är neutrumformen helt omöjlig (**ett latt barn*, **han studerade latt*). Vid dem som slutar på *-d* torde somliga språkbrukare marginellt kunna tänka sig neutrumform (*?ett prytt förslag*, **ett vrett genmäle*).[3]

d) Flerstaviga adjektiv (med slutbetoning) som slutar på lång vokal, t.ex. *blasé*, *cendré*, *disträ*, *jalu*. Marginellt kan dessa adjektiv ansluta sig till de oböjliga adjektiven (§ 57) och uppträda i oböjd form (*?ett blasé uppträdande*). Inte heller *kry* torde kunna stå i neutrum: *?Nu är lammet åter krytt*. Benägenheten att acceptera oböjd form som neutrumform varierar mellan olika språkbrukare och för olika adjektiv.

[1] Particip som slutar på [d:] står utan svårighet i neutrum: *ett avlett adjektiv*, *ett uppklätt flickebarn*. Samma gäller avledda adjektiv av typen *högljudd*: *ett högljutt inlägg*.

[2] Hit hör också det regionala (sydsvenska) *ked* 'utledsen' (**kett*).

[3] Flerstaviga adjektiv med huvudbetoning på slutstavelsen och stamslut på lång vokal plus [t] har dentalassimilation utan vokalförkortning, dvs. samma form används i utrum och neutrum obestämd form: *ett resolut uppträdande*, *ett kavat fruntimmer*, *ett privat företag* (§ 55: a, b).

§ 57. Oböjliga adjektiv. En del adjektiv saknar kongruensböjning och används i samma form i alla funktioner, t.ex. *gyllene*: *en gyllene ring*, *ett gyllene smycke*, *gyllene ringar*, *den gyllene ringen*, *det gyllene smycket*, *de gyllene ringarna*, {*ringen/smycket/ringarna/smyckena*} *var gyllene*. Det gäller följande grupper:

a) alla adjektiv som slutar på obetonad vokal (vanligen *-a* eller *-e*, någon gång *-o* eller *-y* (uttalat [y] eller [i]). En del av dem har adverbstam eller är etymologiskt adverb. Följande kan räknas till allmänspråket:

> allena, arla [ålderdomligt], avvita, crazy, (o)ense, enstaka, fyrfota, gyllene, gängse, helbrägda [ålderdomligt], (o)laga, legio, (o)lika, lila, (o)maka, nära, ordinarie,

prima, purpurne, reda, redo, rosa, sakta, sekunda, silverne, solo, stilla, udda, urbota, varse, vice, ynka, äkta, öde, övermaga; -mila, -tida, -åra

Vardaglig stilkaraktär har:

djävla, groggy, himla, jädra, jäkla, mysko, nedra, pytte, reko, sabla

Hit hör också de adjektiv som slutar på suffixet *-ande*, *-ende*, t.ex. *främmande*. (Jämför också sammansättningarna på *-handa*: *enahanda*, *allehanda*, *varjehanda*, *mångahanda*.)

b) alla adjektiv som slutar på *-s* och som har obetonad slutstavelse och/eller ett senare sammansättningsled som inte är någon adjektivstam. Många av dessa adjektiv är etymologiskt substantiv i genitiv eller adverb. Följande kan räknas till allmänspråket:

avsides, dekrepitus, emeritus, gammaldags, gratis, halvvägs, inhyses, insides, invärtes, medelålders, motvalls, oherrans, rudis, rättskaffens, smaskens, stackars, särdeles, topless, urminnes, utrikes, utsocknes, utvärtes; -vis (t.ex. delvis, försöksvis, gradvis); -dörrars, -fas, -mans, -plans, -rums, -takts, -våningars

Vardaglig stilkaraktär har:

bakis, bergis, byxis, hejans, hyvens, jädrans, lajbans, poppis, skakis, smaskens, tjänis, väldans

c) ett antal andra adjektiv (varav en del med adverb- eller substantivstam eller etymologiskt adverb eller substantiv), av vilka följande kan räknas till allmänspråket:

allen, all right, allround, beige, bra, bråttom, camp, cerise, comme-il-faut, ens, fjärran, framåt, förbi, gay, jalu, kvitt, lagom, loss, omsams, orange, piggelin, pirum, remi, renons, (o)sams, selfmade, slut, släkt, solokvist, still, synd, tabu, tipptopp, turkos, up-to-date

Vardaglig stilkaraktär har:

biff, buss, ding, finemang, haj, hipp, kaputt, knas, kul, lajban, less, näck, okej[1]

Några av adjektiven under (b) och (c) vacklar mellan att vara oböjliga och att ha kongruensböjning, t.ex. *beige*, *orange*, *turkos* och de på *-vis*: *de beige byxorna* eller *de beigea byxorna*, *ett gradvis framträngande* eller *ett gradvist framträngande*.[2] Olika språkbrukare har här olika uppfattning om vad som är acceptabelt. Adjektivet har större benägenhet att ta *a*-suffix än *t*-suffix: {*orange/orangea*} *byxor* men {*orange/?orangt*} *mönster*, {*?gradvis/gradvisa*} *förändringar* men {*gradvis/gradvist*} *framträngande*. Nyss inlånade adjektiv, t.ex. *gay*, är ofta (optionellt) oböjliga innan de assimilerats i svenskan.[3]

Många oböjliga adjektiv står endast predikativt och några endast attributivt, se § 38 och 39.

De flesta oböjliga adjektiv kan inte ha suffixkomparation utan har alltid perifrastisk komparation: alla på *-ande*, *-ende*, de flesta på *-a*, alla på *-e* och *-o*, alla på *-s* i obetonad stavelse, åtskilliga av de övriga (t.ex. *kul*, *kvitt*). *Bra* suppleras vanligen av *bättre*, *bäst* (jfr § 44).

Om *rätt*, *fel*, *ömse*, *diverse*, *respektive* m.fl. oböjliga attributiva ord se Pron. § 227, 129 not 1, 174 Anm. 1, 86 not 2, 229 Anm. 1.

[1] Utöver de uppräknade förekommer mer speciella oböjliga adjektiv:

a) en del med mer eller mindre utpräglad karaktär av facktermer, t.ex.:

flott, knockout, live, läck, läns, saker, urarva

Hela öppningsceremonin och talet sändes ”*live*” av den sydafrikanska televisionen […] (S)
Med ”modern” menar han Grekland som synonym för den antika kultur i förhållande till vilken vi är på väg att göra oss *urarva*. (S)

b) några som bara ingår i mer eller mindre lexikaliserade uttryck (ibland av fackterms-karaktär) och där klassificeringen som adjektiv därför är osäker:

frälse och *ofrälse* män, en *stolts* jungfru, i *taka* händer, *åsyna* vittne

c) några som bara förekommer i obestämd form singularis neutrum, mer eller mindre bundet till lexikaliserade uttryck:

berått [t.ex.: Hon gjorde det med berått mod], fatt [t.ex.: Hur är det fatt?], lurt [t.ex.: Det är något lurt med detta], lytt ’lyhört’ [t.ex.: Det är väldigt lytt här], lönt [t.ex.: Det är inte lönt att…], otalt [t.ex.: Jag har inte något otalt med dig], strömt [t.ex.: Det är strömt här]

[2] I vardagligt talspråk förekommer marginellt kongruensböjning av ytterligare oböjliga adjektiv, t.ex. *bra*: *braa skor*.

[3] Språkvårdare rekommenderar bevarat stumt *e* före *a* i stavningen av *beigea* och *orangea* men struket *e* i *beigt* (*orange* anses inte kunna ha *t*-suffix).

§ 58. Tonaccenten. Adjektivet har normalt accent 2 i de kongruensböjda former som har vokal i suffixet: *²kloka*, *²ivriga*, *²stora*, *²klokaste*, *²ivrigaste*, *²största*; *²kloke*, *²ivrige*, *²store*, *²största*, *²ädla*, *²ädle*.[1]

Adjektivet har dock accent 1 i dessa former om (a) böjningsstammen är flerstavig med upptakt: *be¹kväma*, *för¹trogna*, *trivi¹ala*, *trivi¹ale*, *accep¹tabla*, *accep¹table* eller om (b) böjningsstammen slutar på obetonat *-isk*, *-ersk*: *¹typiska*, *¹typiske*, *¹romerska*, *¹romerske*.

De former som har vokal i suffixet får optionellt accent 1 när de bestäms av adverbet *för* ’alltför’: *för ¹kloka*, *för ¹ivriga*, *för ¹stora*. Fonologiskt fungerar här alltså adverbet (optionellt) som ett prefix, så att adjektivstammen inleds med en obetonad stavelse, vilket normalt ger accent 1. Också när adjektivet bestäms av *alltför* kan de ha accent 1 på samma sätt.

[1] I regionalt sydsvenskt språk har kongruensböjda superlativer efter andra deklinationen vanligen accent 1: *¹största*, *¹störste*. Här bibehålls också accent 1 i ord på *-el*, *-er* när de böjs med vokaliskt suffix: *¹dunkla*, *¹nyktra*.

Kongruensböjningens funktion § 59–68

§ 59. Grammatisk numeruskongruens. Adjektivet kongruerar i positiv vanligen i numerus med huvudordet i det uttryck som betecknar predikationsbasen, när detta är ett substantiv eller ett pronomen. I pluralis har adjektivet böjningssuffixet *-a*. I singularis har det inget numerussuffix, utan i stället inträder species- och genusböjning. I bestämd form pluralis sammanfaller numerus- och specieskongruens i böjningssuffixet *-a*. När adjektivet står i komparativ och superlativ, saknar det numerusböjning:

Dagarna efter operationen är *värst* […] (R)

a) När adjektivet är huvudord i ett adjektivattribut, kongruerar det (i positiv) alltid med det grammatiska numerus i utttrycket för predikationsbasen: (*en*) *sjuk flicka*, (*många*) *sjuka flickor*, (*ett*) *sjukt barn*, (*många*) *sjuka barn*, *en orolig regering*, *oroliga regeringar*, *högvärdig malm*, *tyskt kapital*, *finska pengar*, *stora glasögon*. Vid substantiv som har pluralis utan suffix kan adjektivet vara det enda som visar skillnaden mellan singularis och pluralis: *ivrig anhängare*, *ivriga anhängare*. Likaså i indefinita nominalfraser som saknar huvudord på grund av grammatisk ellips: *Hon har så liten sax att klippa med*, *hon är van vid stor*(*a*).

b) När adjektivet är huvudord i en predikativ adjektivfras, kongruerar det (i positiv) vanligen med grammatiska numerus i uttrycket för predikationsbasen:[1]

Flickan {är/ligger} *sjuk*. Barnet {är/ligger} *sjukt*. {Flickorna/Barnen} {är/ligger} *sjuka*. Detta gjorde {flickan *sjuk*/barnet *sjukt*/flickorna *sjuka*}. Flickan släpade sig *sjuk* och *eländig* till arbetet. Flickorna släpade sig *sjuka* och *eländiga* till arbetet. {Brodern, alldeles *sjuk*/Båda bröderna, alldeles *sjuka*} av längtan, slutade att äta.

Jämför särskilt vid grammatiskt singulart uttryck för en kollektiv predikationsbas:

Regeringen är *orolig* för utvecklingen. Inom regeringen är man *orolig* för utvecklingen. *Orolig* för utvecklingen sammankallade {regeringen/man} riksdagen. Elfsborg är *lyckligt* över avancemanget till allsvenskan.

I predikativ ställning, särskilt i talspråk, har adjektivet ofta numerusböjning efter predikationsbasens faktiska antal, ibland i strid med numerus hos predikationsbasens uttryck (§ 61): *regeringen är oroliga*. I de flesta fall sammanfaller dock grammatisk och semantisk numeruskongruens: *flickan är sjuk*, *flickorna är sjuka*. I de fall då den nominalfras som betecknar predikationsbasen är svagt referentiell böjs adjektivet i singularis (obestämd form neutrum): *ärter är gott*, *promenader är nyttigt* (§ 67). Samma böjning får adjektivet när en plural nominalfras ingår i en nominal satsförkortning (Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10):

Två lastbilar till bara för att klara av den enda leveransen är *onödigt*.

Predikativet står i pluralis om uttrycket för dess predikationsbas är en additiv samordning av led som var för sig skulle ha lett till kongruensböjning av predikativet:

Nu är skolan och kommunalhuset *färdigprojekterade*. Jfr: Att spela golf och att segla är *nyttigt*. Senap och rödkål är *gott* till revbensspjällen.

Adjektiv böjt i komparativ eller superlativ är oböjligt som predikativ. Om predikativet består av en perifrastisk komparativ eller superlativ böjs adjektivet.

Mina flickor är *lugnare* än mina pojkar. Mina flickor är *lugnast*.
Mina barn är *mera skeptiska* än jag. Mina barn är *mest skeptiska*.

[1] Om oböjt predikativ i regionalt (nordsvenskt) talspråk se § 52 not 2.

ANM. Som pronomen är *folk* pluralis (Pron. § 152 not 1) och kongruerar med adjektiv i pluralis: *Folk är galna*. **Folk är galet*.

§ 60. Kongruensoberoende numerusböjning. När adjektivfrasen ingår i en icke-elliptisk indefinit nominalfras som saknar substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord och adjektivet alltså används självständigt (Nomfraser § 19, 26) anger adjektivet med sin numerusböjning predikationsbasens referentiella antal:

{*Skattskyldig/En skattskyldig*} som bara har folkpension påförs inte någon skatt.
Skattskyldiga som bara har folkpension påförs inte någon skatt.

Sådana nominalfraser har alltid mänskliga referenter, om de står i singularis utrum eller i pluralis. Det är särskilt vissa adjektiv som används på detta sätt, framför allt sådana som normalt beskriver mänskliga referenter eller har en särskild betydelsenyans när de används om människor: *sjuka*, *blinda*, *vänsterhänta*, *ambitiösa*, *tjocka*, *långa*, *aktiva*; *?vanliga*, *?tidiga*, *?acceptabla*, *?allsidiga*. (Jämför också självständigt använda particip: *gifta*, *fetlagda*, *kortväxta*, Pcp § 25.) I singularis är användningen i huvudsak begränsad till ett mindre antal adjektiv: *en sjuk*, *en blind*, *en värnpliktig* men *?en lång*, *?en tjock*, se vidare § 65.

Självständigt använda adjektiv betecknar normalt stabila egenskaper (t.ex. *aktiva* 'personer som brukar vara aktiva').

ANM. I definita nominalfraser med adjektivfraser som huvudord är numerusböjningen ofta neutraliserad av speciesböjningen, medan antal vanligen framgår av den bestämda artikeln: *den sjuka* : *de sjuka*. Jämför dock med manlig referent: *den sjuke* : *de sjuka*. Se också § 68.

§ 61. Semantisk numeruskongruens. I predikativ ställning när ett singulart uttryck betecknar en referentiellt kollektiv predikationsbas kan adjektivet ha numerusböjning i pluralis (semantisk numeruskongruens).[1] När predikativet står i pluralis fokuseras något mera de enskilda medlemmarna i kollektivet. Pluralis väljs därför särskilt när predikativets egenskap gäller medlemmarna var för sig snarare än flertalet som helhet. (Många språkvårdare rekommenderar dock grammatisk numeruskongruens också i detta fall.)[2]

{Polisen/Man} är nu {*oroliga/orolig*} för utvecklingen.
Polisen blir *tvungna* att slå ihjäl mig för att få mig tyst, och det säger jag rent ut till dem. (R)
Polisen har därför varit mycket *försiktiga* när det gäller att pressa honom på detaljer. (S)
Bland de anställda var man dock inte särskilt *glada* över att informationen om de planerade förhandlingarna kom via press och radio […] (S)
Jag utgår från att GAIS varit *medvetna* om detta. (S)
Jfr: Polisen är {*fulltalig/?fulltaliga*}.

Den semantiska pluralböjningen förutsätter att referenten är animat:

Ohyran är {*otrevlig/*otrevliga*} i år.
Möblemanget var helt {*nytt/*nya*}.

En form av semantisk numeruskongruens är det att predikativet alltid står i pluralis, om en predikationsbas i flertal betecknas med samordnade nominalfraser:[3]

Per och Fredrik är {*oroliga/*orolig*}.
Middagen och teatern blev väldigt {*dyra/*dyr/*dyrt*}.

[1] Däremot förekommer inte semantisk kongruensböjning när predikationsbasen är ental och dess uttryck har plural form. Här är grammatisk numeruskongruens den enda möjliga: *Glasögonen är för* {*starka/*stark*}, *Byxorna är* {*fina/*fin*}.

[2] I vissa delar av landet förekommer marginellt utrum singularis av predikativt adjektiv till predikationsbas som omfattar ett kollektiv av personer fastän den nominalfras som betecknar predikationsbasen är neutrum singularis:

Sjukhuset har tidigare varit *angelägen* om att s a s städa utanför egen dörr […] (S)
Jag tycker att facket ska vara politiskt *obunden*. (T)
[…] landet förblir socialismen *trogen* […] (S)

Jämför det regionalt norrländska bruket av oböjt predikativ vid pluralt subjekt (§ 52 not 2): *Vi är väl inte så dum så vi åker dit.*

[3] Om predikationsbasen till ett predikativt adjektiv består av samordnade svagt referentiella nominalfraser, infinitivfraser eller nominala bisatser står predikativet däremot inte i pluralis utan i neutrum singularis (§ 67):

Både senap och ketchup är {*gott/*goda*} till varm korv.
Att Erik kommer och att Lena också ska delta är väl {*positivt/*positiva*}!
Om det kommer att regna här i morgon och om det blåser nu på Bottenhavet är förstås {*ovisst/*ovissa*}.

§ 62. Positivens speciesböjning. Ett adjektiv i positiv har bestämd form när det är huvudord i en adjektivfras som står som adjektivattribut i en definit nominalfras (som normalt då också har definit betydelse, dvs. anger att predikationsbasen kan entydigt identifieras i kontexten eller situationen; Nomfraser § 96–105). I övriga fall har adjektivet obestämd form.

Den bestämda formen har något av böjningssuffixen *-a* och *-e* (se § 53 och 68). Den obestämda formen har inget särskilt suffix, utan i singularis inträder genusböjning (*-Ø* och *-t*, § 64) och i pluralis numerusböjning (*-a*, § 59). Speciesböjningen är neutraliserad i pluralis, eftersom både pluralis och bestämd form har böjningssuffixet *-a*.

1. Adjektivets bestämda form samförekommer med andra definithetsmarkörer i nominalfrasen på följande sätt (se också Nomfraser § 4–5):

a) possessivattribut,[1] definit pronomen eller de relationella pronomenen *samma*, *nästa* och vissa pronomenliknande particip: *min sjuka flicka*, *Pers sjuka flicka*, *denna sjuka flicka*, *nästa sjuka flicka*, *samma sjuka flicka*, *ovannämnda kraftfulla åtgärd*

b) bestämd artikel eller *den här*, *den där* + substantivets bestämda form: *den sjuka flickan*, *den* {*här/där*} *sjuka flickan*

c) den bestämda artikeln enbart (i särskilda kontexter): *den sjuka flicka* (*som…*), *den sjuka Lena*, *den heliga skrift*, *den sjuka*

d) substantivets bestämda form enbart (i särskilda kontexter): *stora famnen*, *gamla skolan*

Utan annan definithetsmarkör står adjektivets bestämda form i:

e) en nominalfras som fungerar som vokativ (Icke satsf. men. § 18): *snälla farmor!*

f) vissa egennamn (Egenn. § 11): *Lilla Torg*, *Svarta Sara*[2]

Adjektivets bestämda form kan också förekomma utan annan definithetsmarkör om nominalfrasens huvudord är ett personnamn (*lilla snälla Stina*) eller om det substantiviska huvudordet av lexikala eller fonologiska skäl (Subst. § 66) inte står i bestämd form (*första början*).

Adjektivets bestämda form markerar alltså i de flesta fall inte ensam definithet utan kongruerar med definit species som är uttryckt på annat sätt inom nominalfrasen (bestämd form på substantivet, bestämd artikel eller olika slag av andra definita attribut).

Om optionell användning av adjektivets bestämda form efter *var sin* se Pron. § 143.

2. Adjektivet har obestämd form i andra fall, dvs. när det är huvudord i:

a) en adjektivfras som står som adjektivattribut i en indefinit nominalfras. Den obestämda formen kan då förekomma tillsammans med den obestämda artikeln (*en sjuk flicka*) och andra icke definita pronomen (*{vilken/vad för en} sjuk flicka*, *varje sjuk flicka*, *all sjuk boskap*, *vilken som helst sjuk boskap*) men också i nominalfras utan annan bestämning (*sjuk boskap*).

b) en predikativ adjektivfras: *Flickan {är/ligger} sjuk*. *Detta gjorde flickan sjuk*. *Flickan släpade sig sjuk och eländig* (*som hon var*) *till arbetet*. *Flickan, sjuk av längtan, drogs oemotståndligt till telefonen*.

c) en adverbiell adjektivfras: *Flickan uppträder sjukt*.

[1] Attributiv nominalfras som står i genitiv och som anger mått är inte possessivattribut. Den markerar till skillnad från possessivattributen inte definithet och samförekommer därför inte heller med adjektivets bestämda form (*en timmes {lugn/*lugna} resa*).

[2] Ett adjektivattribut har obestämd form i en icke definit nominalfras även om huvudordet är ett egennamn i bestämd form: *ett sjukt Sandviken, en gammal Fantomen, en fullödig "Glada änkan"*. Bestämdhetssuffixet markerar här inte hela nominalfrasen som definit utan ingår endast i egennamnet som en del av dess lexikonform.

§ 63. Superlativens speciesböjning. Superlativens speciesböjning beror på om adjektivet fungerar attributivt eller ej.

1. Adjektivet fungerar attributivt

Nominalfraser med adjektiv i superlativ som attribut kan ha olika betydelse och struktur. Huvudtyperna är följande (för en utförligare behandling se Nomfraser § 44–48):

a) Direkt urval (normalfallet)

Komparandmängden är given och består av referenter av samma slag som predikationsbasen som också ingår i mängden. Nominalfrasen har då vanligen definit attribut och bestämd form av superlativ och substantiv.

Vi tog med oss de *största* kantarellerna. [av en given mängd kantareller]
Han lånade mina *bästa* skidor. [av alla mina skidor]
De kände sig lite besvikna eftersom de *vackraste* fjärilarna kom just från Italien. (R)
Låt dig då inte av svaghet lockas att förslösa dina *bästa* läroår. (R)
Och vad är ditt *starkaste* skäl till det? (T)

I vissa fall kan bestämd artikel saknas framför superlativen, ibland därutöver också bestämd form av substantivet:

Bästa sättet är att tänka på något annat.
En spelare nådde *högsta* poäng.

Framför restriktiv relativsats står substantivet ofta i obestämd form:

Hans fallskärmssoldater är utan tvekan de *finaste* soldater jag någonsin sett i aktion […] (R)

b) Indirekt urval

Komparanderna, som här inte innefattar predikationsbasen, jämförs med varandra med avseende på det som betecknas med den nominalfras där superlativen ingår. Nominalfrasen kan då sakna såväl definit attribut som kvantitetsattribut samtidigt som både superlativ och substantiv har obestämd form. Alternativt kan nominalfrasen ha samma struktur som (a).

Karl-Erik behöver alltid {*störst* utrymme/det *största* utrymmet}. [Karl-Erik jämförs med andra med avseende på sitt behov av utrymme.]
De säljer {*godast* glass/den godste glassen} i Kalmar. [Kalmar jämförs med andra orter med avseende på hur god glass som säljs där.]

c) Absolut superlativ

Predikationsbasen jämförs med alla andra tänkbara referenter av samma slag

(se vidare § 50). Nominalfrasen är då definit med bestämd artikel, superlativen har bestämd och substantivet obestämd form.

Den *djupaste* tystnad rådde i salen.
Jag har inte den *minsta* uppfattning. (T)

I individuativ nominalfras kan den definita nominalfrasen föregås av obestämd artikel:

Han kom hem med en den *vackraste* prinsessa.

Vid dividuativt substantiv utelämnas ofta den bestämda artikeln:

Vi måste agera med *största* försiktighet.
De behåller nog i *största* utsträckning sitt eget språk. (T)

d) Klassificerande superlativ

Komparandmängden omfattar predikationsbasen, men mängden är inte given och sluten utan det lämnas öppet att den kan utökas och att en referent som representerar ett ännu högre (eller lägre) värde kan tillkomma. Flera referenter kan också tänkas representera samma extremvärde i förhållande till andra referenter som ingår i mängden: superlativen klassificerar alltså möjliga värden i delmängderna högsta och icke högsta värden. (De närmare villkoren för användning av denna konstruktion är inte kända.) Nominalfrasen har obestämd artikel och substantivet i obestämd form men superlativen i bestämd form:

Vi måste fastställa ett *högsta* belopp.
Den svenska däcklagstiftningen med ett *minsta* mönsterdjup på en millimeter är inte tillräcklig för det klimat vi har här i landet. (S)

2. Adjektivet är predikativ eller adverbial

Liksom positiven har superlativen alltid obestämd form när den är huvudord i adjektivfras som predikativ eller adverbial:

{Den där blomman/De där blommorna} är *vackrast*.
Den nye andrabasen sjunger *vackrast* (av alla i kören).

När predikationsbasen jämförs med sig själv med avseende på en viss egenskap under olika omständigheter (§ 46), föregås superlativ adjektivfras (som predikativ och sättsadverbial) optionellt av *som*:

Blomman är (som) *vackrast* där den står.
Bäcken är (som) *djupast* efter kröken.
Den nye andrabasen sjunger (som) *vackrast* när han är förälskad.

ANM. En sats med predikativ adjektivfras i superlativ kan parafraseras med en sats, vars predikativ är en identifierande definit nominalfras där den superlativa adjektivfrasen ingår som attribut och där det substantiviska huvudordet kan vara utelämnat genom grammatisk ellips: *De där tomaterna är de största* (*tomaterna*).

§ 64. Grammatisk genuskongruens. När adjektivet står i obestämd form (§ 62), kongruerar det i singularis vanligen i fråga om grammatiskt genus med huvudordet i den nominalfras som betecknar adjektivets predikationsbas. I genus utrum har adjektivet oböjd form och i genus neutrum böjningsmorfemet *-t*. I pluralis förekommer ingen genusdistinktion. Genusböjningen framgår bara i positiv: i superlativ kan den anses vara fonologiskt neutraliserad, eftersom superlativen slutar på *-t* och komparativen är oböjlig i genus och numerus.

a) När adjektivet är huvudord i en adjektivfras som står som adjektivattribut, kongruerar det alltid med det grammatiska genus hos nominalfrasens huvudord: (*en*) *sjuk flicka*, (*en*) *grön stol*, *tung malm*, (*ett*) *sjukt barn*, (*ett*) *grönt bord*, *tungt vatten*.

b) När adjektivet är huvudord i en predikativ adjektivfras, kongruerar det vanligen med det grammatiska genus i den nominalfras som betecknar predikationsbasen:

Flickan {är/ligger} *sjuk*. Barnet {är/ligger} *sjukt*. Malmen är *tung*. Vattnet är *tungt*. {Sorgen låg *tung*/Vemodet låg *tungt*} över bygden. Detta gjorde {flickan *sjuk*/barnet *sjukt*}. Flickan släpade sig *sjuk* och *eländig* till arbetet. Barnet släpade sig *sjukt* och *eländigt* till skolan.

I predikativ ställning har adjektivet emellertid ofta genusböjning efter predikationsbasens referentiella egenskaper, också i strid med huvudordets genus (semantisk genuskongruens, § 66): *statsrådet är sjuk*. I de flesta fall sammanfaller dock grammatiskt och semantiskt genus: *ministern är sjuk*. I de fall då den nominalfras som betecknar predikationsbasen är svagt referentiell böjs adjektivet i neutrum: *malm är tungt* (§ 67). Samma böjning får adjektivet när predikationsbasens uttryck inte är en nominalfras och därför saknar genus: *att få med alla är viktigt*, *att du tog med hunden var klokt*, *en kall öl på balkongen före maten vore inte dumt* (predikationsbasen anges med en nominal satsförkortning; Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10), *han föll tungt*.

§ 65. Kongruensoberoende genusböjning. När adjektivfrasen ingår i en icke-elliptisk nominalfras[1] utan ett substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (självständig användning), anger adjektivet med sin genusböjning en referentiell egenskap hos predikationsbasen. Genus neutrum beskriver då (den vanligen inanimata) referenten som dividuativ. Genus utrum anger att predikationsbasen är mänsklig.[2]

a) Exempel på genus neutrum med dividuativ betydelse:

Något egentligt *nytt* hade inte kommit fram.
Gult är en vacker färg, jag tycker om *gult*.
Du ska nog ha mera *vitt* i färgen.
Har ni haft (något) *roligt* i dag?
Du kommer att få *svårt* att övertyga henne.

Det var det *bästa* som kunde ske.
Du ska inte ta så mycket av det *gula*.
Vågar du ta fram det *hemska* (du har) i garderoben?
Är det någon som har sopat upp det *äckliga*?

I bestämd form framgår genus inte av adjektivböjningen utan av bestämda artikeln: *det nya*, *det tysta*, *det vita*, *det roliga*, *det bästa*, *det snittgröna*.

I obestämd form förekommer konstruktionen företrädesvis dels mer eller mindre lexikaliserat med vissa adjektiv (t.ex. färgadjektiven), dels i lexikaliserade verbuttryck (t.ex. {*ha/få*} *roligt*, {*ha/få*} *svårt*), dels i motsatspar (t.ex. *nytt och gammalt*, *sant och osant*). Enstaka sammansatta adjektiv förekommer bara lexikaliserade i denna konstruktion (t.ex. *snittgrönt*, *bromtymolblått*). Lexikaliserat kan också individuativ betydelse förekomma (*ett nödvändigt ont*).

I bestämd form har konstruktionen en friare användning. Med andra adjektiv än de som förekommer också i obestämd form (t.ex. färgadjektiven) förekommer konstruktionen ibland lexikaliserad med vissa adjektiv (t.ex. *det sköna*, *det onda*) och annars ofta som subjekt i en sats med narrativ bisats eller infinitivfras som identifierande predikativ. Adjektivet bestäms då inte sällan av ett komplement (t.ex. en relativsats eller en prepositionsfras, ofta inledd av *med*).

Det {*besvärliga/trevliga/värsta/bästa*} var att min syster skulle komma.
Det *klokaste* som han sa var att vi skulle ge oss av med detsamma.
Det *fina* med {att bo på femte våningen/det här huset} är den härliga utsikten.

b) Exempel på genus utrum för att beteckna mänsklig referent:

Det har börjat en *ny* hos oss i dag.
Nu finns ingen *manlig* på våran arbetsplats som inte är organiserad. (T)
Skattskyldig som bara har folkpension påförs inte någon skatt. (S)
Har du sett den *nya* ännu?
Den *vackre* satt och stirrade ned i glaset igen. (R)
Den *händige* behöver ingen hjälp. (S)

I bestämd form framgår genus av bestämda artikeln snarare än av adjektivet: *den ensamma*, *den nya*, *den tysta*, *den sjuka*. Indirekt framgår dock betydelsen av mänsklig referent också av adjektivböjningen när nominalfrasen refererar till en manlig person eller har generisk betydelse, eftersom den då i vissa stilarter har obligatoriskt *e*-suffix, just när adjektivet är substantiviskt (t.ex. *den händige*, se vidare § 68).

I bestämd form förekommer självständigt använda adjektiv i genus utrum på samma sätt som i pluralis (§ 60), dvs. i huvudsak med adjektiv som normalt används om mänskliga referenter eller har en särskild betydelsenyans när de används om människor (*den sjuk-a/e*, *den blind-a/e*, *den vänsterhänt-a/e*, *den ambitiös-a/e*, *den tjock-a/e*, *den lång-a/e*, *den aktiv-a/e*; *?den vanlig-a/e*, *?den tidig-a/e*, *?den acceptabl-a/e*, *?den allsidig-a/e*). Jämför också självständigt använda particip (*den gift-a/e*, *den fetlagd-a/e*, *den kortväxt-a/e*, Pcp § 25).

I obestämd form är den självständiga användningen i stort sett lexikaliserad till ett antal adjektiv (*en sjuk*, *en blind*, men *?en lång*, *?en händig*). I några fall är också betydelsen lexikaliserad (t.ex. *en liten* 'en baby', *en borgerlig* 'en icke-socialist'). Utan obestämd artikel (eller annan bestämning) förekommer konstruktionen mest med generisk betydelse i juridiska och liknande texter eller med specifik betydelse i rubriker (Nomfraser § 30): *Värnpliktig skall inställa sig snarast på mobiliseringsplatsen. Läkare bet anhörig.*

Jämför också självständigt använda particip, t.ex. *vuxen*, *allierad*, *handikappad*, *anställd*, *berusad*, *arbetssökande*, *ensamstående*; Pcp § 25.

Exempel på adjektiv som ofta används självständigt i obestämd form singularis utrum:

anhörig, arbetsför, arbetslös, bekant, blind, borgerlig, död, döv, fattig, färgblind, hemlös, högerhänt, kristen, liten, menig, mentalsjuk, ny, obehörig, oskyldig, rik, rättfärdig, sakkunnig, schizofren, sjuk, skattskyldig, svart, vit, vänsterhänt, värnpliktig[3]

[1] Om substantiv som bildats av adjektiv som *svensk*, best. f. *svensken*, *liberal*, best. f. *liberalen*, se Subst. § 18. Sådana ord har genomförd substantivböjning; vissa förekommer både som substantiv och som självständigt använda adjektiv, jfr *liberalerna* och *de liberala*. Ett gränsfall mellan självständiga adjektiv och substantiv är *fullmäktig*, som vanligen har substantivisk böjning i bestämd form singularis, *fullmäktigen*, men adjektivisk böjning i pluralis, *fullmäktige* (föråldrad maskulin pluralböjning, § 68 not 4); i bestämd form pluralis vanligen *fullmäktige* (varken substantivisk böjning eller bestämd artikel). I viss mån ett gränsfall är också det självständiga adjektivet *bekant*: i bestämd nominalfras singular vanligen *min bekant* (i stället för väntat **min bekant-a/e*) och ogärna *?den bekant-a/e* (i stället parafras, t.ex. *bekantingen*).

[2] Det finns enstaka lexikaliserade uttryck där ett självständigt adjektiv i singularis utrum (eller pluralis) har icke mänsklig referent, t.ex. *en skär* 'en tusenlapp', *en klar* 'en sup', *en stor stark* 'en stor starköl'.

[3] Adjektivet *anhörig* förekommer nästan bara i självständig användning (*en* (*kvinnlig*) *anhörig*, *?en anhörig kvinna*).

§ 66. Semantisk genuskongruens. När predikationsbasen är en människa kan en predikativ adjektivfras stå i genus utrum, fastän den nominalfras som betecknar predikationsbasen är grammatiskt neutrum (semantisk genuskongruens). Alternativt är grammatisk genuskongruens möjlig. Eftersom de flesta substantiv som normalt utpekar mänskliga referenter har grammatiskt genus utrum, uppstår konflikt mellan grammatisk genuskongruens och semantisk genuskongruens bara vid ett litet antal personbetecknande substantiv med genus neutrum (Subst. § 40) (t.ex. *statsråd*, *sändebud*, *vittne*, *affärsbiträde*, *barn*):[1]

Regeringsrådet var {*sjuk/sjukt*}.

I skriftspråk undviks ofta konstruktioner som medför denna konflikt (i stället för *Regeringsrådet var sjuk*(*t*) skrivs t.ex. *Regeringsrådet NN var sjuk* eller *Regeringsrådet var frånvarande på grund av sjukdom*).[2]

En dag kom hon ihop sig med ett biträde som ärligt talat var en ganska *gemen* typ. (R) Jfr: ett biträde som var ganska {*gemen/gement*}.

Benägenheten att välja semantisk eller grammatisk kongruens sammanhänger med en rad faktorer. Vilka dessa är och vilken relativ vikt de har är ofullständigt undersökt.[3]

Om en tendens att använda utrum singularis i predikativ när predikationsbasen är kollektivt flertal av personer och betecknas med nominalfras i neutrum singularis (t.ex. *arkivet är ansvarig*) se § 61 not 2.

[1] Substantiviska pronomen som refererar till person i ental kräver alltid utrum singularis i predikativet, vilket kan ses som semantisk genuskongruens: *Jag är frisk. Han är ledsen. Man blir glad av sådant. Vem är villig?*

[2] Om adjektivet är oböjligt eller om det genom effekten av fonologiska regler har samma form för genus neutrum som för genus utrum (§ 55), uppstår ingen konflikt, och då finns heller ingen anledning att undvika konstruktionen i skrift: *Kommunalrådet verkade främmande för tanken. Vittnet var misslynt.*

[3] Faktorer som gynnar semantisk kongruens, dvs. den oböjda utrumformen, kan vara följande:
a) talspråklighet eller lågt stilvärde: *Vårt dagbarn är alltid sömnig på morgnarna.*
b) (förutsatt) högre social status hos referenten: *statsrådet är sjuk i dag* naturligare än *barnet är sjuk i dag*
c) funktion som huvudord i fritt predikativ (till skillnad från bundet predikativ): *statsrådet framlade sin proposition sjuk av ängslan* naturligare än *statsrådet var sjuk*
d) predikativet tidigare än uttrycket för predikationsbasen: *så sjuk var statsrådet* naturligare än *statsrådet var så sjuk*
e) predikativet långt ifrån uttrycket för predikationsbasen: *statsrådet hade efter sin ansträngande resa till Uzbekistan blivit sjuk* naturligare än *statsrådet hade blivit sjuk*
f) förekomst av anaforiskt pronomen i närheten som betecknar predikationsbasen: *statsrådet var sjuk när han ringde återbud* naturligare än *statsrådet var sjuk när man ringde återbud*
g) ett mera specificerat kopulativt verb än *vara*, *bli*: *statsrådet verkar sjuk* naturligare än *statsrådet är sjuk.*

§ 67. Obestämd form neutrum singularis i icke kongruensböjd predikativ. När adjektivfrasens predikationsbas betecknas med ett uttryck som saknar grammatiskt numerus och genus (se § 2) eller som är svagt referentiellt, böjs adjektivet i obestämd form singularis neutrum, dvs. det har suffixet *-t*. Detta gäller sålunda när adjektivet är:

a) huvudord i en predikativ adjektivfras, om predikationsbasen är en aktion som anges med en bisats eller en infinitivfras:

Att detta skulle hända var *ofrånkomligt.*
Att få sova på morgnarna är *underbart.* (R)
[…] att helt utesluta dom äldre vore väl ganska *grymt.* (T)

b) huvudord i en predikativ adjektivfras om predikationsbasen är en aktion som anges med en nominal satsförkortning (Nomfraser § 94, Flerl. fraser fraser § 10):

En sup till maten för en gångs skull är bara *nyttigt*.
Karakteristiskt för kvasarerna är de stora hastigheterna […] (S)
Glasbruksorkestern vore väl *festligt* […] (R)
Maten bland annat blir väl *svårt* för dom i början. (T)

c) huvudord i en predikativ adjektivfras, om nominalfrasen har svagt referentiell betydelse (Nomfraser § 111, Predv § 13: 2c; gränsen mellan (b) och (c) är ofta vag):

Muskot är *gott* i potatismos […] (R)
Promenader är *nyttigt*. (R)
Vanligt i Tyskland som tillbehör till fisk är pressgurka i dillmarinad. (S)

d) huvudord i en adverbiell adjektivfras (varvid det adverbiella adjektivets predikationsbas är den aktion som anges med den överordnade verb-, adjektiv- eller adverbfrasen):

Han strök *varsamt* över den lilla trubbnäsan […] (R)
Att resa sig *hastigt* kan ge svindel.
Så *långt* har det inte gått med mig ännu. (R)
Den hade en *läckert* blå färg.

ANM. Neutrumform i predikativet eller adverbialet enligt ovan kan jämföras med att obestämd form neutrum singularis används när adjektivfrasen används självständigt som huvudled i en indefinit nominalfras med dividuativ betydelse (*Gult är en vacker färg, Hon sålde nytt och gammalt om vartannat*, Nomfraser § 26).

§ 68. Maskulinböjning. När adjektivet böjs i bestämd form (§ 62), kan det i singularis optionellt ha böjningssuffixet *-e* för att ange antingen att predikationsbasen är en varelse av manligt kön (som passar in på nominalfrasens beskrivning i övrigt) eller en vilken som helst person utan avseende på kön (som passar in på nominalfrasens beskrivning i övrigt)[1]:

Perssons *yngste* son var närvarande.
Nu får du gå, min *lille* vän.
Det här är vår *nye* målvakt.
Den *äldste* läraren skulle sitta närmast rektorn.
Och hans *gamle* professor sa det. (T)

Den *enskilde* eleven visades all tänkbar hänsyn.
Här kunde staten skydda den *vanlige* medborgaren.
I sådana fall måste den *sjuke* transporteras till ett annat lasarett.
Då kommer man alltså till frågan: ska man hålla på med den livsuppehållande behandlingen på den *medvetslöse*? (T)

Adjektivet kan ta suffixet *-e* oberoende av om substantivet självt anger kön eller är könsmässigt neutralt:

Den *nye* dansören tog publiken med storm.
IFK:s *store* publikfavorit fick en passning mitt på Gais planhalva […] (S)

Vid sidan av *-e* kan också den allmänna bestämdhetsformen på *-a* användas såväl om referent av manligt kön som om könsneutral referent:

Pelle Lindgren är vår *nya* målvakt.
Kalle, nu måste du gå och lägga dig, min *lilla* vän.
Denna blandning gör honom till den *stora* publikfavoriten i dagens internationella pingis. (S)

Han hade alltid omsorg om den *enskilda* kunden, om det så var en man eller en kvinna.
Var och en vill väl alltid gå till sin *gamla vanliga* tandläkare.

Valet mellan *e*-suffix och *a*-suffix påverkas av bl.a. följande faktorer:

1. Tendens att välja *-e*

a) När adjektivet står i icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (jfr § 65), är *e*-suffixet åtminstone i skriftspråk obligatoriskt: *den sjuke* avser alltså antingen en man eller en sjuk i allmänhet. Motsvarande konstruktion med *a*-suffixet betecknar däremot kvinnlig referent: *den sjuka*. I denna konstruktion förekommer *e*-suffixet också i talspråk i hela språkområdet.

Någon kostnad för staten blir det inte, då den *skattskyldige* under sådana omständigheter måste betala rättegångskostnaderna själv.

(Om substantivet utelämnats genom grammatisk ellips är *e*-suffixet inte obligatoriskt: *om det var någon av sonsönerna så var det den* {*yngste/yngsta*}.)

b) När bestämd artikel + adjektivfras är efterställda ett egennamn i lexikaliserade fraser av typen *Karl den store* är *e*-suffixet åtminstone i skriftspråk obligatoriskt för predikationsbas av manligt kön: *Pippin den lille*, *Erik den helige*. Konstruktionen förekommer nästan bara i lexikaliserade beteckningar på kungar i äldre tid (eller pastischerande som t.ex. i *Mats den store* som beteckning på en tennisspelare).

c) I formellt och neutralt skriftspråk samt i syd- och västsvenskt regionalt talspråk är *e*-suffixet det vanliga: *den gamle mannen*, *hennes otrevlige kusin*. I ledigt skriftspråk växlar *e*-suffixet med *a*-suffixet: *den* {*gamle/gamla*} *mannen*. I vardagligt och neutralt talspråk, utom i Syd- och Västsverige, är *a*-suffixet det vanliga: *den gamla mannen*.

I skriftspråk, liksom i formellt talspråk (utom i Syd- och Västsverige, som normalt har *-e*), har *e*-suffixet högre stilvärde än *a*-suffixet. En och samma text kan därför uppvisa stilväxling mellan t.ex. *familjens store son* och *familjens stora bråkstake*, mellan *vår gamle far* och *deras lilla pojke*.

d) Före substantiv på *-are* och före yrkes- och verksamhetsbeteckningar är *e*-suffixet det vanliga om referensen är könsneutralt generisk: *den svenske medborgaren*, *den naive åskådaren*, *den gode läraren*, *den perfekte ordföranden*, *er juridiske expert*.[2]

2. Tendens att välja *-a*

a) När adjektivfrasen bestämmer ett huvudord med genus neutrum, används vanligen bara *a*-suffixet: *Vårt {nya/*nye} statsråd kommer på besök. Han är vår familjs {verkliga/*verklige} rötägg.* Någon gång kan dock *e*-suffix förekomma (mot språkvårdares rekommendationer): *generalsekreterarens specielle sändebud* (T). Olika språkbrukare har här olika språkkänsla; möjligen håller *e*-suffixet på att bli vanligare i skriftspråket.[3]

b) När adjektivfrasen bestämmer ett huvudord som i sin grundbetydelse inte betecknar animata referenter, förekommer vanligen bara *a*-suffixet: *vår {största/*störste} tillgång.* Någon gång kan dock *e*-suffix förekomma i sverigesvenskan (men knappast i finlandssvenskan): *den störste överraskningen* (med referens till person). Olika språkbrukare har dock här olika språkkänsla, och *e*-suffixet håller möjligen på att bli vanligare (t.ex. i sportspråk). Bruket av *-e* i fall som dessa är dock marginellt och bedöms av språkvårdare som felaktigt.

c) Vid *människa* och *nästa*, som också vanligen tar pronomenet *hon* med könsneutral referens, används bara *-a*. Det är osäkert om *-a* gynnas också vid andra substantiv på *-a* oavsett om nominalfrasen betecknar en specifik referent av manligt kön eller har könsneutralt generisk referens: *den gamla filmstjärnan, den bedrövliga odågan, den idealiska kollegan.*

d) Om referenten är ett djur av manligt kön är *-e* långt mindre naturligt än *-a*: *deras {äckliga/?äcklige} hankatt, den {stolta/?stolte} hingsten.*

Distinktionen mellan *a*-suffix och *e*-suffix är neutraliserad för de adjektiv som har varianten *-e* för *a*-suffixet (§ 53). I ålderdomligt eller regionalt språk samt i vissa lexikaliserade uttryck används *-e* där annars *-a* är det normala alternativet i standardspråket.[4]

[1] Att *e*-suffixet används vid generell referens till referenter av båda könen, hänger samman med att manligt kön fungerar som det omarkerade fallet, jämför att pronomenet *han* vanligen används vid generell referens till animata referenter (Pron. § 37). Den betydelse *e*-suffixet i själva verket förmedlar vid generell referens är ofta animathet: jfr *den uppmärksamme läsaren* med (generell) referens till person med *den optiska läsaren* med referens till en apparat.

[2] När ett könsneutralt substantiv används om en kvinna används normalt suffixet *-a*. Undantagsvis kan ett adjektivattribut ta *-e* om adjektivet är klassificerande eller funktionsmodifierande snarare än att det anger en karakteriserande egenskap hos den enskilda personen:

den {*nye finske/nya finska*} utrikesministern Anna Lindblom [jfr: den {*trevliga/*trevlige*} ministern Anna Lindblom]
den {*politiske/politiska*} fången Violeta Jimenez [jfr: den svårt {*sjuka/*sjuke*} fången Violeta Jimenez]
den *kände svenske* psykologen Madeleine Katz (S)

[3] Suffixet *-e* finns också vid bl.a. ordningstalen *förste, andre* (Räkn. § 21). I lexikaliserade personbetecknande nominalfraser är här *-e* vanligt och också accepterat vid substantiv i neu-

trum om den bestämda artikeln är utelämnad: *förste älskare, förste amanuens, andre ambassadsekretare,* {*förste/första*} *ritbiträdet,* {*43-årige/43-åriga*} *lokbiträdet* (men med bibehållen bestämd artikel normalt endast *det första ritbiträdet, det 43-åriga lokbiträdet* vid neutralt substantiv). Nominalfraser som dessa används inte sällan också om kvinnliga referenter. I syd- och västsvenskt regionalt talspråk är t.ex. *e*-suffix vanligt i datumangivelser: *den* {*förste/andre*} *november*.

[4] I regionalt talspråk kan förekomma rester av det grammatiska tregenussystemet, där adjektivet kan ha *e*-suffix som grammatisk kongruens med genus maskulinum: *den gröne vagnen* (gentemot t.ex. *den gröna boken* med genus femininum). Vissa varieteter av regionalt eller dialektfärgat talspråk kan genomgående ha *-e* som suffix i bestämd form (§ 52 not 3).

I pluralis är *e*-suffixet i betydelse av manligt kön föråldrat och förekommer bara någon gång i lexikaliserade uttryck: *fullmäktige, de tre vise männen, de sammansvurne, de äldste*. I regionalt talspråk förekommer *e*-suffix i bestämd form pluralis oberoende av kön: *de gamle*.

Adjektivens kasusböjning § 69

§ 69. Genitiv. Ett adjektiv kasusböjs i genitiv om det står sist i en nominalfras som har genitivisk funktion.[1] Genitivsuffixet är *-s* och genitiven är underkastad samma fonologiska regler som vid substantivstam (Subst. § 76). Exempel på adjektiv i genitiv:

a) Adjektivfrasen står sist i en nominalfras därför att dennas huvudord har utelämnats enligt reglerna för grammatisk ellips (Ellips § 2):

Hon vill inte ha det lilla paketets innehåll utan det *storas* omslagspapper.
Min yngre dotters man tjänar mycket mer pengar än min *äldres*.
De små förbrytarna sätter vi åt, men de *störstas* missgärningar blundar vi för.
Man gynnar de nya företagarna på de *gamlas* bekostnad.

b) Adjektivfrasen står sist i en icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (Nomfraser § 19, 26, 34):

Till *färgblindas* hjälp får [valsedlarna] också olika streckmarkeringar. (S)
Eftersom den har en mera förödande effekt på den *sjukes* själsliv, är den ännu allvarligare. (S)
Överhuvudtaget kan de *äldres* speciella kunskaper och intressen komma fler barn till godo. (S)
Jämför de *äldres* ställning i andra kulturer. (S)
Det är varje *enskilds* rättighet […] (S)
Han rörde vid den *lilles* duniga huvud. (R)
Det var nästintill outhärdligt att tänka på det, inte för smärtans skull men för det *ömtåligas*. (R)
Vit avslår *svarts* erbjudande om remi.

c) Adjektivfrasen står sist i en lexikaliserad nominalfras med egennamn som huvudord:

[…] i en tredje [paviljong] serverades rysk kaviar i en bankettsal från Katarina den *storas* tid osv. (S)
Alltså var Fredrik den *stores* lagar också nulliteter? (R)

Se också Nomfraser § 79.

[1] Någon annan kasusdistinktion än genitiv : icke-genitiv finns inte i adjektiven. I lexikaliserade uttryck förekommer särskilda former av adjektiv, som historiskt är kasus- och genusböjda former: *i ljusan låga*, *i godan ro*, *ingen rädder för vargen här*, *av ondo*, *av godo*, *i blindo*, *i tomme*. I regionalt dialektalt talspråk kan adjektivet böjas med suffixet *-er*, särskilt i predikativ ställning, med framhävande funktion: *Hon är inte riktigt kloker*.

Avgränsning mot andra ordklasser § 70–73

§ 70. Adjektiv gentemot substantiv. Substantiven har liksom adjektiven böjning i numerus och species, men det är andra suffix som kommer till användning:

Pluralis:

Adjektiv: fin-a, stor-a, liberal-a
Substantiv: kak-or, bil-ar, liberal-er, ko-r, dike-n, hus-Ø

Bestämd form:

Adjektiv: fin-a/fin-e, stor-a/stor-e, liberal-a/liberal-e, konstlad-e, finast-e, störst-a/störst-e
Substantiv: kaka-n, liberal-en, cykel-n, plan-et, hjärta-t, kakor-na, hjärtan-a, hus-en

Däremot böjs inte substantiven i genus, eftersom varje enskilt substantiv har genus som en inherent egenskap. Skillnaden mellan t.ex. *kaka-n* och *hjärta-t* är inte uttryck för någon genusböjning utan för att formen på substantivets bestämdhetssuffix i singularis rättar sig efter substantivets inherenta genus.

Komparationsböjning finns inte hos substantiven.

Syntaktiskt är adjektivet huvudord i en adjektivfras och substantivet huvudord i en nominalfras. Adjektivfraser kan dock användas självständigt som huvudled i nominalfraser utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (§ 60, 65 samt Nomfraser § 19, 26, 34).

Adjektivfraser och nominalfraser har vissa funktioner gemensamma. Båda kan vara predikativ och attribut.

Han är {trevlig/rektor}.
{nya/Kalles} skor, {gammal/en liter} mjölk

Den semantiska skillnaden mellan adjektiv och substantiv är att adjektiven vanligen framhäver egenskapen mer än typtillhörigheten och därför lättare kan användas vid mindre stabila egenskaper eller egenskaper som uppfattas som mindre viktiga vid kategorisering av referenter.

ANM. Ett naket substantiv kan ensamt bilda en nominalfras och stå som bundet predikativ. Om det framhäver en egenskap mer än en typtillhörighet, kan det uppfattas som ett oböjligt adjektiv. Några ord som historiskt sett är substantiv har lexikaliserats som adjektiv med en betydelse skild från motsvarande substantivs, t.ex.:

Det är *skoj*. [substantiv: 'bedrägeri']
Det är *skoj*. [adjektiv: 'roligt']
Det är *synd*. [substantiv: 'brott mot Gud']
Det är *synd*. [adjektiv: 'beklagligt']

Andra adjektiviskt använda substantiv: *slut*, *släkt* och *tabu* samt de vardagliga *haj*, *jätte*, *toppen*, *botten*, *solo* m.fl.

§ 71. Adjektiv gentemot pronomen. Vissa pronomen har en adjektivliknande kongruensböjning och används huvudsakligen som attribut till substantiv i nominalfraser. Både funktion och böjning erinrar då om adjektivens.

någon egen mogen persika
något eget moget äpple
några egna mogna {persikor/äpplen}

(*Någon* och *egen* är pronomen, *mogen* är adjektiv.)

Skillnaderna mellan adjektiviska pronomen och adjektiv är framför allt följande:

I böjningen visar de flesta pronomen oregelbundenheter i struktur eller funktion i jämförelse med adjektivböjningen.

Till skillnad från adjektiven kan adjektiviska pronomen normalt inte kompareras. Emellertid kan inte alla adjektiv kompareras (§ 9), och det finns ett fåtal pronomen som kan kompareras (kvantitetspronomenen *många*, *få*, *mycket*, *litet* samt de perspektiva pronomenen av typen *bortre* : *borterst*, *främre* : *främst*).

Till skillnad från adjektiven böjs normalt inte adjektiviska pronomen i species utan har normalt som enda böjning antingen en böjning som motsvarar adjektivens obestämda form (t.ex. *någon*, *något*, *några*) eller en som motsvarar adjektivens bestämda form (t.ex. *ende*, *enda*). Ett fåtal adjektiv saknar dock bestämd form, och ett fåtal pronomen har både obestämd och bestämd form (t.ex. *annan/annat/andra* : *andra/andre*).

Adjektivattributen står normalt efter de pronominella bestämningarna när de bestämmer samma huvudord.

Adjektiv och pronomen kan vanligen inte samordnas. Undantag utgör pronomenen *många*, *få*: *många och stora problem*.

Till skillnad från adjektiven kan adjektiviska pronomen normalt inte stå predikativt. Vissa adjektiv kan dock inte stå predikativt (§ 39), och vissa pronomen kan fungera predikativt: *många*, *få*, *likadan*, *sådan*, *hurdan*: *Bilarna var många och stora*, *Båtarna var få och små*, *Hurdan är den?*

Adjektiviska pronomen skiljer sig vidare från typiska adjektiv genom att de normalt inte har någon karakteriserande eller klassificerande betydelse (§ 6) utan i stället med sin egenbetydelse anger framför allt species och mängd. En övergångskate-

gori utgör de relationella pronomenen (komparativa, ordinativa, perspektiva och fokuserande) som på olika sätt erinrar om de klassificerande adjektiven.

Gränsen mellan adjektiv och kongruensböjda pronomen är oskarp. Se vidare kapitlet om pronomen, särskilt avsnittet om relationella pronomen.

§ 72. Adjektiv gentemot particip. Participen har stora likheter med adjektiven. De har i princip samma kongruensböjning och samma syntaktiska funktioner som adjektiven. Presensparticipen är visserligen oböjliga i numerus, species och genus men ansluter sig därvid till adjektiv på obetonad vokal, t.ex. *öde* (§ 57). Likaså ansluter sig de perfektparticip som är bildade till verb av första konjugationen i sin böjning till avledda adjektiv på *-ad*, t.ex. *rakryggad* (§ 54–55). Om particip med en betydelse och funktion som i särskilt hög grad erinrar om adjektiven se Pcp § 6, 28.

Ett particip skiljer sig från ett adjektiv genom att alltid vara avlett från ett levande verb med något av participsuffixen:

Particip: skrämma-nde : skrämma; sponsra-d : sponsra
Adjektiv: främmande [*främma]; konstlad [*konstla]

De verbala participen har aldrig komparationsböjning. De verbala presensparticipen står aldrig som bundet predikativ.

ANM. Ett particip anses ha övergått till att vara adjektiv om man kan förmoda att språkbrukaren inte längre identifierar något verb i stammen. I adjektiven *melerad, konstlad, flatterande* torde språkbrukaren inte känna igen någon verbstam eftersom verben **melera, *konstla, *flattera* är utdöda. I adjektivet *belåten* kan knappast heller språkbrukaren identifiera verbet *låta* eftersom det inte finns någon betydelselikhet mellan *låta* och *belåten*. Däremot kan möjligen t.ex. *betryggad* och *betryggande* räknas som particip, om man kan anta att språkbrukaren lätt föreställer sig ett potentiellt verb **betrygga* som regelmässigt avlett av *trygg*, både formellt och innehållsmässigt.

§ 73. Adjektiv gentemot adverb. Adjektiv och adverb har tydliga likheter. De tar i stor utsträckning samma bestämningar, och adjektivets neutrumform (med *t*-suffix) fungerar adverbiellt. Oböjliga adjektiv som inte kan stå attributivt (§ 57) kan därför inte alltid skiljas tydligt från adverben.

Men det finns också tämligen klara skillnader mellan ordklasserna, även om man tar med i beräkningen att adverben är en rätt brokig ordklass:

Adverben har till skillnad från adjektiven ingen kongruensböjning och de har endast i ett fåtal fall komparationsböjning, t.ex. *fort-are, fort-ast, ofta-re, ofta-st.*

Visserligen kan både adjektiv och adverb stå som attribut i en nominalfras, men medan denna funktion är central för adjektiven är den tämligen marginell för adverbens del. En skillnad är också att adverben står som efterställda attribut (Nomfraser § 62), medan adjektiven normalt är framförställda.

Ett mångfunktionellt ord är *nära* som kan vara såväl adjektiv som adverb och preposition. Det kan kompareras (liksom adjektiv och vissa adverb), det kan ta

nominalt komplement (liksom prepositioner och vissa adjektiv), det är oböjligt i positiv (liksom adverb och prepositioner), det kan stå som attribut (liksom adjektiv och vissa adverb) eller som adverbial (liksom adverb, adjektiv och absoluta prepositioner).

en *nära* vän, *nära* vänner
Han bor *nära* här. Kom *närmare*! Han satt *närmast*.
Han bor *nära* oss. Han satt *närmare* mig. Du kom *närmast* sanningen.

ANM. Åtskilliga adverb har övergått till att fungera som adjektiv (samtidigt som de fortfarande kan fungera som adverb), varvid de kan fungera som framförställda attribut, t.ex. *gratis*, *annorlunda*, *avsides* (*en gratis föreställning*, *en annorlunda studiedag*, *en avsides by*). Övergången är fullbordad när ordet också kongruensböjs och suffixkompareras, t.ex. *lagom* hos vissa språkbrukare i talspråk: *en lagom promenad*, *ett lagomt hus*, *lagoma* {*promenader*/*hus*}, *det huset är lagomast*.

5 PRONOMEN

Pronomen. Allmänt 1–17

Definita pronomen 18–107

Interrogativa pronomen 108–119

Kvantitativa pronomen 120–195

Relationella pronomen 196–239

Pronomen. Allmänt § 1–17

1 Översikt

Betydelse 2–6

2 Pronominella grundbetydelser. 3 Definithet. 4 Interrogativitet. 5 Kvantitet. 6 Relation.

Struktur 7

7 Pronomenstammens struktur.

Morfologisk funktion 8

8 Pronomenstammens morfologiska funktion.

Böjning 9–11

9 Oregelbunden böjning. 10 De adjektiviska pronomenens böjning. 11 De substantiviska pronomenens böjning.

Syntaktisk funktion och distribution 12–17

12 Egna bestämningar. 13 Attributiv funktion. 14 Funktion som adjektiviskt predikativ. 15 Adverbiell funktion. 16 Nominal funktion. 17 Satsbasbildande pronomen.

§ 1. Översikt. Pronomen är en i stort sett sluten men ändå förhållandevis heterogen ordklass med olika tämligen väl sammanhållna undergrupper.

Pronomen fungerar framför allt som huvudord eller attribut i nominalfraser,

dvs. de uppvisar släktskap med substantiv och adjektiv. Men medan substantiv framför allt anger vilken klass eller typ nominalfrasens referent tillhör och adjektivet vilken mer eller mindre stabil egenskap den enskilda referenten har, anger pronomenen särskilt hur referenten kan identifieras (eller inte identifieras) i sitt sammanhang eller karakteriserar det betecknade med avseende på mängd eller antal. Det deskriptiva innehållet i pronomenen är däremot tunt.

Man kan urskilja fyra huvudgrupper av pronomen utifrån deras semantiska och funktionella egenskaper i satsen:

a) Definita, dvs. pronomen varmed referenten utpekas eller som anger att referenten kan unikt identifieras av lyssnaren utifrån kontexten eller situationen eller genom allmän erfarenhet. Hit hör personliga, demonstrativa, reflexiva, reciproka pronomen (t.ex. *hon*, *denna*, *sig*, *varandra*) samt den attributiva bestämda artikeln och de relativa pronomenen (t.ex. *vars*).

b) Interrogativa, dvs. pronomen varmed talaren i typfallet efterfrågar referentens identitet eller egenskaper (t.ex. *vem*, *vad*, *vilken*, *hurdan*).

c) Kvantitativa, dvs. pronomen som anger antalet individuativa referenter eller mängden av något dividuativt. De kvantitativa pronomenen används oftast i nominalfraser utan definita pronomen och blir då ett tecken på att nominalfrasen är indefinit, dvs. inte kan unikt identifieras av lyssnaren. Hit hör i första hand den obestämda artikeln och ord som *alla*, *varje*, *många*, *någon*, *ingen*, *mycket*, *litet*. (Ord som anger referenternas exakta antal hänförs inte till pronomen utan till grundtalen, se kapitel 6 Räkneord.)

d) Relationella, dvs. pronomen som på olika vis relaterar referenten till andra referenter med avseende på egenskaper eller i fråga om identitet. Hit hör i första hand de komparativa pronomenen (t.ex. *annan*, *samma*, *sådan*, *likadan*). Som relationella pronomen redovisas också de perspektiva (t.ex. *ena*, *höger*, *vänster*, *norra*), de fokuserande (t.ex. *själv*, *egen*, *enda*) och de ordinativa (t.ex. *nästa*, *första*, *sista*). Gränsen mellan relationella pronomen och adjektiv är i många fall oklar.

I fråga om böjning delar sig pronomenen i två huvudtyper, substantiviska och adjektiviska, en indelning som delvis skär indelningen efter betydelse och funktion ovan.

De substantiviska pronomenen fungerar framför allt som huvudord i nominalfraser, vanligtvis utan bestämningar. De skiljer sig från substantiv och adjektiv främst genom sin böjning: de böjs inte i numerus på samma sätt som substantiv och inte i genus och numerus på samma sätt som adjektiv. Hit hör t.ex.:

definita: jag, ni, han, hon, sig, varandra
interrogativa: vem, vad
kvantitativa: allihop, allting, ingenting, någonting
relationella: –

De adjektiviska pronomenen karakteriseras av att böjas i genus och numerus (*all*, *allt*, *alla*) som adjektiv i obestämd form och/eller av att böjas i genus som adjektiv

i bestämd form (*samme*, *samma*). Till skillnad från de substantiviska pronomenen kan de adjektiviska stå attributivt, kongruensböjda med ett substantiviskt huvudord. Några exempel:

definita: den, denna
interrogativa: vilken, hurdan
kvantitativa: all, en, någon, ingen
relationella: samma, sådan, sista, ena, enda

Som framförställda attribut kan flera pronomen samförekomma och placeras då i en relativt fast ordning beroende på pronomenets semantiska och funktionella egenskaper: *alla dessa mina många andra vänner*.

När de adjektiviska pronomenen fungerar som attribut, sägs de stå förenat. Många adjektiviska pronomen kan också stå självständigt, dvs. i en nominalfras utan substantiviskt huvudord, ungefär som ett substantiviskt pronomen. I så fall betecknar pluralis och utrum singularis normalt en animat varelse (vanligen en person), medan neutrum har dividuativ (oftast inanimat) referens:

Såg du {*någon/några*} i parken?
Såg du *något* i parken?

Jämfört med substantiv och adjektiv har pronomenen en mera oregelbunden böjning: *hon*, *hennes*; *de*, *deras*; *min*, *mitt*; *någon*, *några*.

ANM. 1. Denna grammatik följer i stort sett den traditionella grammatikens indelning och avgränsning av pronomen, i den mån man kan tala om en konsekvent tradition på detta område. De viktigaste avvikelserna är följande:

Under paraplytermen definita pronomen sammanhålls personliga och demonstrativa pronomen, den bestämda artikeln, reflexiva och reciproka pronomen samt relativa pronomen. De possessiva pronomenen redovisas under de personliga respektive de reflexiva pronomenen. *Som* redovisas inte som relativt pronomen utan som subjunktion.

Under paraplytermen kvantitativa pronomen sammanhålls den obestämda artikeln samt en rad formord som traditionellt ibland har kallats indefinita pronomen. Flertalet av dessa anger antal eller mängd i någon av sina betydelser. Syntaktiskt och semantiskt hör grundtalen hit men redovisas i enlighet med traditionen tillsammans med ordningstalen som en särskild ordklass, räkneord.

Under paraplytermen relationella pronomen sammanhålls den grupp av pronomen som här kallas komparativa (och som tidigare ibland missvisande förts till de demonstrativa) samt en rad andra adjektivliknande ord som grupperats under termerna perspektiva, ordinativa och fokuserande. Syntaktiskt och semantiskt erinrar ordningstalen mycket om de ordinativa pronomenen men redovisas här traditionellt tillsammans med grundtalen som räkneord.

Avgränsningen mot adjektiven är vansklig för vissa av pronomentyperna. Av de kvantitativa kan exempelvis en del kompareras och stå predikativt (*många*, *få*). De komparativa *sådan*, *likadan* och det interrogativa *hurdan* har också likheter med adjektiv (i obestämd form positiv). De perspektiva och ordinativa har stora likheter med adjektiviska attribut i komparativ och superlativ. De kunde alternativt beskrivas som en särskild klass av adjektiven.

Också i övrigt finns gränsdragningspoblem som redovisas nedan för de enskilda pronomenen.

ANM. 2. Adjektivisk böjning och förmåga att stå attributivt täcker inte helt varandra: *var och en*, (relativt) *vilken* böjs adjektiviskt men används bara självständigt. *Varje* är oböjligt men används bara attributivt.

ANM. 3. Det har föreslagits att ordklassen pronomen bör utgå ur grammatiken. I stället skulle pronomenen överföras till andra ordklasser. Ungefär som man traditionellt räknar med pronominella adverb, skulle man urskilja också pronominella substantiv och adjektiv, ja kanske t.o.m. pronominella verb(fraser), ungefär som framgår av nedanstående exempel:

Pro-substantiv: han, den; vem, vad; någon, ingen
Pro-adjektiv: sådan, hurdan
Pro-verb: göra det; göra vad; göra något, göra ingenting
Pro-adverb: här, där; var; någonstans, ingenstans
Pro-sats: ja, nej

Förslaget är i vissa hänseenden tilltalande, men konsekvenserna är otillräckligt utredda, varför ordklassen pronomen i denna grammatik bibehålls i stort sett med traditionell avgränsning.

Betydelse § 2–6

§ 2. Pronominella grundbetydelser. Till skillnad från substantiv och adjektiv har det prototypiska pronomenet en relativt tunn deskriptiv betydelse, dvs. pronomenet anger endast i ringa mån vilka tillfälliga eller stabila egenskaper som utmärker nominalfrasens referent. Pronomenet anger i stället antingen (a) att nominalfrasens referent är unikt identifierbar i textens värld eller i talsituationen (definithet), (b) att referentens identitet eller egenskaper hålls öppna av talaren och är just det som yttrandet gäller: de kan efterfrågas, de kan sägas vara (o)kända, de kan sägas vara (ir)relevanta, de kan sägas bero på något annat etc. (interrogativitet), (c) hur många eller hur mycket av något som betecknas med nominalfrasen (kvantitet), eller (d) vilken relation nominalfrasens referent har till andra referenter (relation).

§ 3. Definithet. De definita pronomenen anger att något är unikt identifierbart i textens egen värld eller i den talsituation där texten blir till. Grunden för definitheten är deixis eller anafor.

Vid deixis är den definita nominalfrasens referent unikt identifierbar genom att yttrandet hänvisar till talsituationen, dvs. den mer eller mindre snävt fattade scen där kommunikationen försiggår.

Deiktiska pronomen är framför allt 1 och 2 pers. personliga pronomen, men också 3 pers. personliga pronomen och demonstrativa pronomen används deiktiskt och refererar då till andra referenter i talsituationen än talaren och den tilltalade:

Jag går nu. [*jag* om den som yttrar ordet *jag*]
Kommer *ni* med? [*ni* om den eller dem som tilltalas eller om den tilltalade och minst en person till]

Känner du *honom* där? [*honom* om en annan person (än den talande och den tilltalade) som uppmärksammas]
Vad kostar *den där skeden*? [*den där skeden* om en sked i talsituationen som uppmärksammas]

När ett pronomen refererar till en referent som unikt identifierbar därför att den redan introducerats i texten mer eller mindre direkt, föreligger anafor. Pronomenet sägs då syfta på det uttryck som introducerade eller som senast aktualiserade referenten, korrelatet. Anaforen är fri eller bunden.

Vid fri anafor begränsas i princip inte syftningen av syntaktiska villkor. Pronomen som används fritt anaforiskt är framför allt 3 pers. personliga pronomen (nominal funktion) och demonstrativa pronomen (adjektiviska: attributiv eller nominal funktion). Exempel:

Bilen var dyr, men jag har ändå haft en del problem med *den*.
Föreningen hyrde *en skåpbil* och lastade omedelbart *denna* med den hopsamlade materielen.
Företaget hade investerat i *livsmedelsdistribution* men *denna verksamhet* visade dålig lönsamhet.

Något explicit korrelat behöver inte alltid finnas. I vissa fall refererar det anaforiska uttrycket till något som inte direkt har nämnts i texten men som ändå – med ledning av vad som annars sägs – kan förutsättas existera i det rum som texten beskriver. Detta kallas indirekt anafor.

Vi hälsade på hos Larssons, men *hon* var inte hemma. [hon = fru Larsson]

Skillnaden mellan 3 pers. personliga pronomen och demonstrativa pronomen är referentens grad av prominens i den föreliggande kontexten eller situationen (§ 51). Olika demonstrativa pronomen skiljer sig åt i fråga om avstånd till talaren (§ 69): *denna/den här* : *den/den där*.

Vid bunden anafor är valet av korrelat underkastat syntaktiska villkor. Reflexiva och reciproka pronomen syftar prototypiskt på subjektet i den finita satsen men kan också syfta på uttrycket som betecknar predikationsbasen i en icke-finit satsekvivalent förbindelse.

Flickorna bodde hos *sina* släktingar.
Flickorna bodde hos *varandras* släktingar.

Flickornas beskrivning av *sina* syskon var intressant.
Flickornas beskrivning av *varandras* syskon var intressant.

Bunden anafor reglerar också förhållandet mellan det relativa pronomenet och dess korrelat. Det relativa pronomenet måste normalt beteckna samma referent som (huvudordet i) hela den nominalfras där den relativa bisatsen är attribut.

den *elev vars* föräldrar du inte har träffat

Om deixis och anafor se också Nomfraser § 96–106.

ANM. 1 och 2 personens personliga pronomen i pluralis betecknar en mängd referenter där de som inte är talaren respektive lyssnaren är anaforiskt eller deiktiskt givna:

Lasse och jag trodde att *vi* skulle bli färdiga i tid. [*Lasse och jag* kan vara korrelat till *vi*.]
Jag tror att *vi* blir färdiga i tid. [Situationen visar vem som avses med *vi* utöver talaren.]

§ 4. Interrogativitet. Interrogativa pronomen har öppen referens och används när preciseringen av nominalfrasens referens med avseende på identitet eller beskaffenhet är det som yttrandet handlar om.

I prototypfallet är talaren eller någon annan ovetande om referensen och söker upplysning därom av någon annan:

Vem ska resa?
Vad gör hon?

När det interrogativa pronomenet inleder underordnad interrogativ eller generaliserande bisats, talar den överordnade satsen om på vilket sätt den interrogativa nominalfrasens referens är intressant i sammanhanget. Några typiska fall är följande.

a) Referentens identitet eller beskaffenhet är känd eller okänd:

Hon vet (inte) *vem* som kommer.
Vem det nu är som skall komma, så måste vi nog gå.

b) Referentens identitet eller beskaffenhet är relevant eller irrelevant:

Det spelar (inte) stor roll *vem* som kommer.
Vem som än kommer, blir festen misslyckad.

c) Referentens identitet eller beskaffenhet meddelas eller meddelas inte:

Hon vill (inte) säga *vem* som skall komma.

d) Referentens identitet eller beskaffenhet avgörs eller avgörs inte:

Hon ville (inte) bestämma *vem* som skulle komma.

e) Referentens identitet eller beskaffenhet sammanhänger eller sammanhänger inte med något annat:

Det beror på tidpunkten *vem* som kommer.

De interrogativa pronomenen ingår också som led i lexikaliserade ordgrupper vilka fungerar som generaliserande pronomen. Också här kan referensen i en viss mening sägas vara öppen:

Vem som helst får resa.

De interrogativa pronomenen kan ange öppen referens inom en generisk urvalsmängd (dvs. urvalsmängden är alla referenter överhuvudtaget som passar in på nominalfrasens beskrivning) eller specifik urvalsmängd (dvs. urvalsmängden är en given mängd referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning). Det rena generiska fallet är sällsynt, eftersom kontexten eller situationen nästan alltid

inskränker antalet möjliga referenter mer än vad som anges explicit i nominalfrasen:

Vilka svenska elever får orättvisa betyg? [*Vilka* kan gälla vilka elever som helst av alla svenska elever.]
Vilka elever var frånvarande under historietimmen? [*Vilka* gäller vilka elever som helst i en bestämd aktuell grupp av elever.]

§ 5. Kvantitet. Kvantitativa pronomen anger hur många eller hur mycket av det betecknade som nominalfrasen gäller. Kvantitativa pronomen kan avse allt eller alla som passar in på en viss beskrivning eller en mer eller mindre noga angiven delmängd av något som passar in på beskrivningen. De kan också ange att beskrivningen inte passar in på någon enda referent.

a) Kollektiv totalitet anges med pronomen som *alla, hela, båda.*

Hela biblioteket är intakt.
Alla böckerna väger tillsammans 800 kilo.

b) Distributiv totalitet anges med pronomen som *varje, var, var och en* (men också med *alla*).

{*Varje* bok/*Alla* böcker} väger 1,5 kilo.
Var tredje bok väger 2 kilo.

c) Generaliserande pronomen används om en godtycklig referent av den typ som beskrivningen passar in på. Hit hör utom det personliga *man* sådana pronomen som består av interrogativt pronomen + *som helst.*

Man måste akta sig här.
Vem som helst får inte göra *vad som helst.*

d) Vagt specificerad myckenhet (antal eller mängd) anges av pronomen som *någon, många, mycket, få.*

De var ganska *många.*
Vi såg väldigt *få* hägrar i år.
Några ungdomar flanerade i parken.

Med förbleknad myckenhetsbetydelse används det allmänt indefinita *någon* med icke-specifik betydelse i vissa typer av satser, t.ex. negerade och interrogativa:

Jag såg inte *någon* cykel.
Jag tror inte han har *några* föräldrar.
Har du sett *någon* cykel?

e) Exakt ental anger den obestämda artikeln (jämför grundtalen, Räkn. § 2).

Jag såg *en* elefant.

f) Negerande pronomen är *ingen*, *ingenting*, *intet*. Med dem anger talaren att satsen inte gäller om något som passar in på nominalfrasens beskrivning, dvs. att satsen är osann om allt som passar in på nominalfrasens beskrivning.

Vi såg *ingen* cykel.
Vi såg *inga* hägrar.

De negerande pronomenen är besläktade såväl med det allmänt indefinita *någon* som med totalitetspronomenen *all*, *varje*:

Ingen patient här är svensk. Jfr: *Inte någon* patient här är svensk. *Varje* patient här är *icke*-svensk.

Många kvantitativa pronomen kan användas dels om en urvalsmängd utan andra inskränkningar än dem som beskrivningen ger (generisk urvalsmängd), dels om en urvalsmängd som är en textuellt eller situationellt given specifik delmängd av sådant som passar in på beskrivningen (specifik definit urvalsmängd). Gränsen mellan de båda typerna av urvalsmängd kan vara flytande.

I mörkret är *alla* katter grå. [generisk urvalsmängd]
Alla katter(na) hade gula ögon. [specifik urvalsmängd]

De flesta katter var aggressiva när jag var ung. [generisk urvalsmängd]
De flesta katter(na) var aggressiva, men hundarna höll sig lugna. [specifik urvalsmängd]

Specifik urvalsmängd förutsätts bl.a. av pronomen som är avledda med *-dera* (där mängden dessutom vanligen är satt till 2):

… A och B … Han gav *vardera* en hundralapp.
… A och B … Han gillade *ingendera*.
… A och B … Han ville inte anställa *någondera*.

§ 6. Relation. De relationella pronomenen karakteriserar en referent genom att ange referentens relation till andra givna eller möjliga referenter. Somliga av dessa pronomen jämför referenten med andra referenter. En annan grupp av ord placerar referenten i en viss position i en seriellt ordnad mängd av samma sorts referenter. En tredje grupp anger en referent genom att ur ett speciellt (ofta spatialt) perspektiv relatera den till andra referenter av samma slag. Den fjärde gruppen erinrar semantiskt om fokuserande adverb genom att de kontrasterar referenten mot andra referenter som i stället kunde ha spelat samma roll i det aktuella satssammanhanget.

a) Jämförelse

De komparativa pronomenen anger jämförelse och kan som komplement ta en fras som närmare preciserar vilken jämförelse som avses:

Hon kör *samma* cykel *som jag*.
Hon kör en *annan* cykel *än jag*.
Hennes cykel är *likadan som min*.

En *sådan* cykel *som den här* har du väl aldrig sett.
Hon har köpt en *sådan* cykel *att du aldrig sett dess make*.

b) Ordning
De ordinativa pronomenen placerar referenten i en seriellt ordnad mängd av referenter av samma slag (jämför också ordningstal, Räkn. § 19–22):

Du får ta *nästa* tåg.
Hon var den *sista* konstnären i min familj.

c) Perspektiv
De perspektiva pronomenen placerar referenten i relation till en annan referent eller till andra referenter ur ett bestämt, oftast rumsligt perspektiv:

Han bor i den *norra* delen av stan.
Sätt dig i den *vänstra* stolen.

d) Fokusering
Ett litet antal pronomen framhäver referenten (ungefär som fokuserande satsadverbial gör detta, Satsadvl § 50–64) genom att kontrastera den mot andra referenter som hade kunnat förväntas spela samma roll i det aktuella sammanhanget:

Huset *självt* är fantastiskt. [t.ex. till skillnad från den trädgård som hör till; jfr: särskilt huset, åtminstone huset]
Utrikesministern *själv* noterade saken. [t.ex. till skillnad från andra fall där bara en underordnad reagerat; jfr: t.o.m. utrikesministern]
Han tog med sig sin *egen* sovsäck. [till skillnad från någon annans]
Han har en *enda* kastrull i sitt kök. [till skillnad från att man har flera kastruller; jfr: bara en kastrull]
Jag undersökte henne med *blotta* ögat. [till skillnad från med ett instrument; jfr: bara med ögat]

Struktur § 7

§ 7. Pronomenstammens struktur. Pronomenen utgör en i huvudsak sluten ordklass med relativt få medlemmar, av vilka många har hög frekvens i text. I likhet med andra sådana ord har pronomen prototypiskt en enkel struktur. Pronomenet är normalt en- eller tvåstavigt med enkla konsonanter eller konsonantförbindelser. Exempel:

Enstaviga: jag, du, han, hon, den, vi, ni, de, all, man, få, en
Tvåstaviga: denna, honom, ingen, någon, annan, sådan, vilken

Vissa pronomen är avledningar eller lexikaliserade ordgrupper:

allting, alltihop, allesammans, ingenting, någonting
densamma
övrig, samtlig

var och en, varenda (en), vem som helst, vad som helst, var sin
tusentals, tjogtals
likadan

Morfologisk funktion § 8

§ 8. Pronomenstammens morfologiska funktion. Vissa pronomen ingår i andra avledda eller sammansatta pronomen eller pronominella adverb:

den-samme, *var-enda*
många-handa, *alle*-handa
all-ting, *någon*-ting, *ingen*-ting
dess-utom, *dess*-emellan, *dess*-förinnan
samma-lunda, *annor*-lunda, *någor*-lunda, *inga*-lunda
samma-städes, *alle*-städes, över-*allt*, *någon*-stans, *ingen*-stans, *annan*-stans
någon-sin
all-ra, *all*-s

Den tunna betydelsen hos pronomenen gör att de annars spelar en relativt ringa roll i ordbildningen.

a) Sammansättning

Pronomen används i begränsad omfattning i sammansatta substantiv och adjektiv, vanligen som första sammansättningsled:

jag-centrerad, *jag*-medvetande, *vi*-känsla, *du*-skål, *du*-reform
all-rum, *all*-bekant, *hel*-kristall, *var*-dag
få-tal, *mång*-frestare
själv-syn, *själv*-mord, *egen*-värde, *egen*-företagare
dess-emellan, *dess*-utom
över-*jag*

b) Avledning

Myckenhetspronomen förekommer i ordgruppsavledningar:

*mång*hörn-ing, *mång*gud-eri

Annars är det relativt sällsynt att pronomen utgör stam i avledning:

mycken-het, *mång*-fald(ig), *själv*-isk

c) Ordklassbyte

Vissa pronomen kan användas som substantiv, t.ex. *jag-et*, *själv-et*, *allt-et*. De allmänt indefinita *någon*, *någonting*, *ingenting* kan också användas som substantiv i meningar av typen:

Någon ville ha tag i dig, men denne *någon* sa inte vad han hette.
Någonting har gått snett och det är din uppgift att ta reda på vad detta *någonting* är.

Egentligen står det ingenting i den här boken, men man får medge att detta *ingenting* är rätt underhållande.
Vi tyckte det var besvärligt i början, men det var ett *intet* mot vad som skulle komma.
Här kretsar allt kring det egna *jaget*.
I den här boken vänder hon sig till ett annat *du* än i sin förra diktsamling.

Som substantiv används *han*, *hon* bl.a. i frågor om kön, som t.ex.: *Är det en han eller en hon?* ('Är det en pojke eller flicka?'), *Var det en han eller en hon du talade med i telefonen?*

Böjning §9–11

§ 9. Oregelbunden böjning. Pronomen har i jämförelse med substantiv och adjektiv en mera oregelbunden böjning. I flera fall uppträder stammen framför olika böjningssuffix i olika varianter som från synkron synpunkt inte är fonotaktiskt motiverade:

någon : någr-a
ingen : ing-a
vilken : vilk-a
annan : andr-a

I åtskilliga andra fall uppvisar paradigmen suppletiva former:

många : fler(a), flest
mycket : mer(a), mest
jag : mig, du : dig, vi : oss, ni : er
man : en

Vissa pronomen har uppstått genom lexikalisering av ordgrupp med pronomen som första led. De har ofta inre böjning:

alltihop : allihop, alltsammans : allesammans, varannan : vartannat, varenda : vartenda, var och en : vars och ens: vart och ett, någondera : någotdera, vardera : vartdera, ingendera : {ingetdera/intetdera}, densamma : detsamma : desamma, vilken som helst : vilket som helst : vilka som helst

Inre böjning har också *denn-a*, *dett-a*, *dess-a*.

§ 10. De adjektiviska pronomenens böjning. En stor mängd pronomen (adjektiviska pronomen) böjs mer eller mindre regelbundet som adjektiv.[1]

a) Pronomen med böjningsformer motsvarande adjektivets i obestämd form positiv (utrum, neutrum, pluralis):

min, mitt, mina, din, ditt, dina [etc.]; den, det, de, den {här/där}, det {här/där} [etc.]; all, allt, alla; samtlig, samtligt, samtliga

vilken, vilket, vilka; hur(u)dan, hur(u)dant, hur(u)dana; mången, månget, många; mycken, mycket; en, ett; någon, något, några; somlig, somligt, somliga; ingen, {inget/intet}, inga; annan, annat, andra; övrig, övrigt, övriga; sådan, sådant, sådana; likadan, likadant, likadana; själv, självt, själva; egen, eget, egna

b) Pronomen med böjningsformer motsvarande adjektivets i bestämd form (allmänt bestämd form samt bestämd form maskulinum singularis):

denna, denne; samma, samme; första, förste; sista, siste; ena, ene; enda, ende; nästa, näste; norra, södra [etc.]; högra, vänstra [etc.]

Dessutom med både obestämd och bestämd form:

{mycken/mycket}, myckna; {annan/annat}, andra, andre; {övrig/övrigt}, övriga; mest, mesta; flest, flesta; minst, minsta, minste; borterst, bortersta; överst, översta [etc.]; {egen/eget}, egna; {en/ett}, ena, ene

Oböjligt är *varje*.

c) Pronomen med komparationsböjning:

många, fler(a), flest; få, färre; mycket, mer(a), mest; lite(t), mindre, minst

Som komparativ och superlativ kan uppfattas också en serie perspektiva pronomenformer:

bortre, bortersta; övre, översta etc.

Om superlativer erinrar vidare de ordinativa *sista*, *första*, *nästa*.

[1] När adjektiviska pronomen används självständigt, kan de liksom ett adjektiv i självständig användning också ta genitivsuffix (förutsatt att de står sist i sin nominalfras):

alla-s (föräldrar), alla andra-s (föräldrar), de sista-s (föräldrar), allt detta-s (yttersta orsak)

§ 11. De substantiviska pronomenens böjning. Substantiviska pronomen böjs med suffix vanligtvis endast i genitiv. I en del fall byts stammen ut i genitiv eller ersätts genitivformen av ett adjektiviskt böjt possessivt pronomen som kongruerar med uttrycket som betecknar dess predikationsbas.

Regelbunden genitivform har bl.a.:

han-s, vem-s, varandra-s

Stambyte eller suppletiv böjning har:

hon : henne-s [stammen = ackusativformen], de : dera-s, man : en-s [stammen = ackusativformen]

Stammen i det relativa pronomenet *vars* används endast i genitiv.

Kongruensböjda possessiva former i stället för genitivform har 1 och 2 pers. personliga pronomen, det reflexiva pronomenet samt möjligen *själv*:

{jag/mig} : min, {du/dig} : din, {vi/oss} : vår, {ni/er} : er, sig : sin
själv : egen

Skilda nominativ- och ackusativformer föreligger för flertalet personliga pronomen:

jag : mig, du : dig, han : honom, hon : henne, vi : oss, ni : er, de : dem [Så i skriftspråk; i talspråk är kasusdistinktionen neutraliserad genom att *dom* används som grundkasus i stället för särskild nominativ och ackusativ.], man : en

Syntaktisk funktion och distribution §12–17

§ 12. Egna bestämningar. Vilka bestämningar ett pronomen kan ha beror på dess betydelse och på dess syntaktiska funktion. Man kan särskilja följande olika fall:[1]

1. Efterställda attribut

Många substantiviska pronomen (t.ex. de definita personliga) och vissa adjektiviska tar efterställda attribut (inklusive apposition) ungefär som substantiv, medan andra (t.ex. *man*) är mera restriktiva:

jag som har stått här så länge
du med mössan
hon där borta
detta att kursen har gått upp
han, den värste av allihop
vi flickor

Substantiviska pronomen kan också ta appositionella attribut bestående av nominalfras utan substantiviskt huvudord:

vi {alla/båda/tre/andra/tre andra}

I vissa fall kan en nominalfras sakna substantiv som huvudord men i övrigt ha samma struktur som om den hade substantiviskt huvudord. Det är då ofta oklart om t.ex. ett ingående adjektiviskt pronomen skall betraktas som huvudord, med övriga led som attribut (Nomfraser 19, 26):

alla {dessa/andra/tre/sådana/nya/de andra}
allt {detta/mitt/annat/sådant/nytt/det andra}
detta andra
de {andra/fem/fem andra}
{en/någon/ingen} {annan/sådan/tredje}

I nominalfras utan substantiv som huvudord kan vissa substantiviska pronomen stå på samma plats som motsvarande adjektiviska pronomen:

allting {annat/sådant/vackert/annat sådant äckligt}
ingenting {annat/sådant/vackert/annat sådant äckligt}

2. Gradadverbial

Vilka gradadverbial som kan bestämma ett pronomen beror på dettas betydelse. Några huvudgrupper:

a) Graderbara uttryck som refererar till en hel skala (*många*, *få*, *mycket*, *lite*) tar samma gradadverbial som motsvarande adjektiv (Adjfraser § 12):

{mycket/ganska/väldigt/inte så} *få*

b) Pronomen i komparativ och superlativ tar ungefär samma bestämningar som motsvarande adjektivformer (Adjfraser § 18):

{betydligt/avsevärt/långt/ännu} *färre*
{många/åtskilliga} *fler*
{allra/klart} *flest*

c) Pronomen som anger ytterpunkterna (absoluta maximivärden) på en skala (*all*, *ingen*) tar samma bestämningar som motsvarande adjektiv (Adjfraser § 13):

{nästan/precis} *alla*

3. Efterställt adverbiellt led vid adjektiviskt pronomen

Vissa pronomen kan ta ett specificerande efterställt adverbiellt led (sats, prepositionsfras e.d.) som normalt placeras sist i nominalfrasen, som om det hade varit efterställt attribut till nominalfrasens huvudord:

något enstaka samtal {*om dagen/i veckan*}
många böcker *åt gången*
ingen sådan bok *alls*
{*alla/inga*} böcker *utom de där*
några få böcker *vardera*
flest poäng *någonsin*
en *annan* bok *än den där*
en *likadan* bok *som den där*
en *sådan* bok *att den måste läsas i ett sträck*

Omedelbart efter pronomenet:

ingen alls sådan bok
en till sådan bok [talspråkligt], *några till* sådana böcker [talspråkligt]

4. Negation vid *all*, *många*, *mycket*, *någon*

Inte alla barnen ville gå på bio.
Inte många människor skulle ha märkt att något var på tok […] (R)
Inte mycket blir sagt under resan. (R)
Inte någon anade att hennes morsa var sömmerska […] (R)

[1] Till vissa attributiva pronomen kan fogas vissa andra attributiva adjektiv eller pronomen som förtydligar eller ger eftertryck åt det föregående pronomenets betydelse. Dessa ord

kan dock knappast kallas bestämningar till pronomenet i syntaktisk mening, även om de semantiskt fungerar som sådana:

alla möjliga (saker); mina egna (saker); {en /någon /ingen /var-}enda (sak), den enda (saken); en {viss/enstaka} bok; några få böcker

§ 13. Attributiv funktion. Adjektiviska pronomen används vanligen förenat som framförställda attribut till substantiv i nominalfras. De olika pronomentyperna har rätt fasta platser framför substantivet. Samförekommande pronomen har i princip ordningen (a) totala, (b) definita (utom genitiver och possessiva), (c) genitiver eller possessiva, (d) kvantitativa, (e) relationella. Exempel:

alla	dessa	hans	många	andra	(norska vänner)
alla	dessa				(norska vänner)
alla		hans			(norska vänner)
alla				andra	(norska vänner)
	dessa	hans			(norska vänner)
	dessa		många		(norska vänner)
	dessa			andra	(norska vänner)
		hans	många		(norska vänner)
		hans		andra	(norska vänner)
			många	andra	(norska vänner)

Vissa smärre platsbyten kan ske mellan intillstående attribut, t.ex. mellan räkneord och relationella pronomen (*tre sista* : *sista tre*). Se vidare avsnitten om de enskilda pronomenen och Nomfraser t.ex. § 2, 4, 8, 21. Om kongruensböjning i nominalfrasen se Nomfraser § 37–40.

§ 14. Funktion som adjektiviskt predikativ. Vissa av de pronomen som annars står attributivt kan användas predikativt, kongruensböjda med det led som betecknar predikativets predikationsbas (Predv § 12–14).

a) Som bundet predikativ:

Gästerna var *många*.
Sådan är hon.
Den där cykeln är *min*.
Han ansåg oss *alltför få*.
Jag gjorde dem *sådana som du ville ha dem*.
Hon betraktar den där boken som *sin*.

b) Som fritt predikativ:

Barnen har {*båda/alla*} blivit väl omhändertagna.
Breven öppnades *vart och ett* av polisen.
Hon står där framme igen, *sådan vi är vana att se henne*.
Själva hade de inte hört eller sett något.

c) Som predikativt attribut:

Som proffscyklist blir jag en reklampelare *vilken som helst*.
Anders såg en tysk båt *likadan som din*.

Flertalet attributiva pronomen har en mycket begränsad användning som adjektiviska predikativ och i vissa fall (t.ex. *varje*, *någon*) är predikativ användning utesluten.

ANM. I många fall när ett adjektiviskt pronomen används predikativt kan det fattas som självständigt, antingen avsaknaden av substantiviskt huvudord kan sägas bero på grammatisk ellips eller inte (jfr Nomfraser § 82 not 2):

Den där boken är min. Jfr: Den där boken är min bok.
De där böckerna är samma som igår. Jfr: De där böckerna är samma böcker som igår.
De där böckerna är andra än igår. Jfr: De där böckerna är andra böcker än igår.
{Karl/Du} är min och ingen annans. [Här finns inget substantiv som kan förklara ellips av huvudord i predikativet.]

Frågan om vilken analys som är korrekt kan avgöras bara där pronomenet inte ensamt kan utgöra individuativ nominalfras. I följande exempel visar det obligatoriska *en* att predikativet är nominalt (med utelämnat substantiv), inte adjektiviskt:

Idag är du är *en annan* än igår.

§ 15. Adverbiell funktion. Neutrumformen av vissa annars attributiva pronomen kan fungera adverbiellt. Det är då ofta en bedömningsfråga om det adverbiellt använda ordet har utvecklat en så pregnant betydelse att det bör betraktas som ett homonymt adverb. (Flera av de hithörande orden redovisas i denna grammatik därför också som adverb.) Exempel:

allt (längre), helt (tom)
mycket (stor/större), litet (dum/dummare), något (bred/bredare)
mera (praktisk), mindre (praktisk)
mest (praktisk), minst (praktisk)
(måla) likadant (som sin bror)
(komma) först, (komma) sist

§ 16. Nominal funktion. Pronomen kan fungera som huvudord i nominalfras. För de substantiviska pronomenen är detta den normala funktionen, för de adjektiviska är användningen vanligen ett alternativ vid sidan av attributiv funktion.

1. Substantiviska pronomen används alltid självständigt som huvudord i nominalfraser:

Du är väl inte dum.
Vem har du pratat med?
Hon är *allting* för mig.

Vissa av de substantiviska pronomenen som har adjektiviska motsvarigheter (t.ex. pronomen på *-ting*) samförekommer med vissa inskränkningar med attributiva

pronomen som då placeras på samma sätt som tillsammans med de motsvarande adjektiviska pronomenen (§ 12: 1):

alltihop detta [jfr: allt detta material]
allting annat sådant nytt [jfr: allt annat sådant nytt material]
{*någonting/ingenting*} annat sådant nytt [jfr: {något/inget} annat sådant nytt material]

För de olika substantiviska pronomenen (se de särskilda undergrupperna nedan) gäller särskilda regler för vilka andra attribut som där är möjliga.

Flertalet substantiviska pronomen faller inom tre kategorier med avseende på individuativitet och animathet:

a) Utrum singularis 'animat referent i ental' : *jag*, *du*, *han*, *hon*, *vem*, *man*, *vem som helst*, *var och en*

b) Neutrum singularis 'allmänt dividuativ referent' eller 'inanimat referent i ental': *allting*, *alltihop*, *alltsammans*, *någonting*, *ingenting*, *vad*, *vad som helst*

c) Pluralis 'animat referent i flertal': *vi*, *ni*, *allesammans*, *allihop*

Några få substantiviska pronomen (anaforiska) har bredare eller snävare betydelse och referens än (a)–(c). Det reflexiva pronomenet tar sålunda grammatiskt genus och numerus från sitt korrelat och kan referera till alla slag av företeelser:

Gården fick ett högt staket omkring *sig*.
Ovädret slutade av *sig* självt.
De målade *sig* gröna i ansiktet.

På samma sätt kan det reciproka *varandra* och det relativa *vars* referera till såväl inanimata som animata referenter:

{Rektorerna/Borden} placerades intill *varandra*.
Sådan var {den lärare/den miljö} *vars* betydelse för min utveckling inte kan överskattas.

3 pers. personliga pronomen (deiktiska eller fritt anaforiska) är speciella, å ena sidan eftersom de oftare specificerar om referenten är animat eller inanimat och av manligt eller kvinnligt kön än andra pronomen, och å andra sidan eftersom pluralformen avser både animata och inanimata referenter:

han	utrum singularis	'manlig (animat) referent i ental'
hon	utrum singularis	'kvinnlig (animat) referent i ental'
den	utrum singularis	'inanimat referent i ental'
det	neutrum singularis	'inanimat referent i ental'
de	pluralis	'animat eller inanimat referent i flertal'

2. Flertalet adjektiviska pronomen kan användas eller har någon form som kan användas i nominalfras utan substantiviskt huvudord. Att pronomenet står utan substantiviskt huvudord kan ofta uppfattas så att substantivet är utelämnat eftersom det är givet i kontexten enligt bestämda regler (t.ex. Nomfraser § 61, Ellips § 2):

någon av lådorna, *något* av breven, *några* av {lådorna/breven}
Han ville ha en låda, men jag skickade aldrig *någon*.
Han ville ha ett brev, men jag skickade aldrig *något*.
Han ville ha lådor av mig, men jag skickade aldrig *några*.

Men de adjektiviska pronomenen kan också stå självständigt, utan att huvudordet kan suppleras ur kontexten enligt bestämda regler. I så fall anger normalt singularis utrum samt pluralis att referenten är animat, vanligen person, i ental respektive flertal, medan neutrum singularis anger allmänt dividuativ referens (eller i varje fall inanimat referent i ental) (jfr Adj. § 60):

Det står *någon* därute i trädgården.
Det står *något* därute i trädgården.
Det står *några* därute i trädgården.

De flesta relationella pronomen kan inte utan stöd av kvantitativa eller definita pronomen utgöra nominalfras i singularis med individuativ betydelse:

*Jag tar {*likadan/sådan/annan/andra/högra/enda/själva*}.

När flera adjektiviska pronomen utgör nominalfras utan substantiviskt huvudord är ordningen mellan dem densamma som när de används attributivt:

Han ville ha en likadan låda som den Anders fick, men jag hade *ingen annan sådan*.

§ 17. Satsbasbildande pronomen. Relativa och interrogativa pronomen har som karakteristisk syntaktisk uppgift att utgöra eller ingå i satsbas (Satsbaser § 3).

Ett interrogativt pronomen ingår i eller utgör en satsbas som inleder en interrogativ sats eller en generaliserande bisats (Huvudsatser § 60, Bisatser § 71, 114):

Vilka (*barn*) var det som fick glass?
Det spelar väl ingen roll, *vilka* (*barn*) det var som fick glass.
Vilka (*barn*) det än var som fick glass, så är den slut nu.

Vissa interrogativa pronomen (*vilken*, *vad*) samt det komparativa pronomenet *sådan* kan dessutom ingå i eller utgöra satsbas som inleder en expressiv sats (Huvudsatser § 92, Bisatser § 79):

{*Vilka/Sådana*} *barn* hon har! *Vad* (*med*) *glass* du har köpt!
Det är fantastiskt {*vilka/sådana*} *barn* hon har! Det var förskräckligt *vad glass* du har köpt.

Relativa pronomen utgör eller ingår i satsbas som inleder relativ bisats (Bisatser § 20):

en statlig myndighet *vars ansvar* är förverkligandet av den flyktingpolitik som riksdagen beslutat om
en statlig myndighet *för vilken* den ökade effektiviteten plötsligt blivit en mycket angelägen sak

Om emfatiska bestämningar till interrogativa led som satsbas se Huvudsatser § 60.

Definita pronomen § 18–107

18 Översikt.

Personliga pronomen 19–56

1 och 2 personens personliga pronomen 19–27

19 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 20–24: 20 Nominal funktion. 21 Egna bestämningar. 22 Genus. 23 *Mig* som objekt vid värderande subjektspredikativ. 24 1 och 2 personens possessiva pronomen.

Betydelse 25–27: 25 Deixis: 1 och 2 person. 26 Andra uttryck varmed talaren kan beteckna sig själv. 27 2 personens personliga pronomen och andra uttryck för den tilltalade.

3 personens personliga pronomen 28–52

28 Former

Syntaktisk funktion och distribution 29–35: 29 Nominal funktion. 30 Egna bestämningar: pronomen. 31 Egna bestämningar: deskriptiva efterställda attribut. 32 Egna bestämningar: deskriptiva framförställda attribut. 33 *Det* som expletivt led. 34 I annexkonstruktioner. 35 Resumtivt pronomen vid satsfläta.

Betydelse 36–52:

Animathet och kön 36–37: 36 Animathet: *han, hon* gentemot *den/det*. 37 Kön: *han* gentemot *hon*.

Genus: *den, det* 38–39: 38 Kongruensberoende eller betydelsebärande genus. 39 Animat och inanimat betydelse.

40 Numerus.

Anafor och deixis 41–52: 41 Översikt. **Anaforisk användning 42–51:** 42 Fri anafor. 43 Specifik referens. 44 Icke-specifik referens. 45 Indirekt anafor. 46 *Det* + narrativ bisats eller infinitivfras. 47 Intensionell anafor. 48 Korrelatets placering. 49 Prominens. **Konkurrerande fritt anaforiska uttryck 50–51:** 50 Valet mellan 3 personens personliga pronomen och nominalfras med bestämd artikel som anaforiskt uttryck. 51 Valet mellan 3 personens personligt pronomen och självständigt *denna* som anaforiskt uttryck. 52 Deixis.

Kasus 53–55

53 Kasusböjningen i personliga pronomen. 54 Nominativ och ackusativ. 55 Genitiv och possessiva pronomen.

Betoning och enklis 56

56 Betoning och enklis av de personliga pronomenen.

Bestämd artikel 57–60

57 Översikt. 58 Böjning. 59 Attributiv funktion. 60 Betydelse.

Demonstrativa pronomen 61–81

61 Översikt.

***Denna* 62–69**

62 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 63–64: 63 Attributiv funktion. 64 Nominal funktion.

Betydelse 65–69: 65 Prominens och kontrast. 66 Anaforisk användning. 67 Kataforisk användning. 68 Deiktisk användning. 69 Närhet.

***Den här, den där* 70–75**

70 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 71–72: 71 Attributiv funktion. 72 Nominal funktion.

Betydelse 73–75: 73 Deiktisk grundbetydelse. 74 *Den här*. 75 *Den där*.

Demonstrativt *den* 76–81

76 Former. 77 Syntaktisk funktion och distribution.

Betydelse 78–81: 78 Kontrast. 79 Deixis. 80 Anafor. 81 Deskriptiv anafor.

Reflexiva pronomen 82–97

82 Översikt. 83 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 84–85

84 *Sig*. 85 *Sin*.

Betydelse 86–96

86 Bunden anafor. 87 Reflexivt pronomen i efterställt attribut till huvudord med nomen actionis-betydelse eller liknande. 88 Reflexivt pronomen i infinitivfras. 89 Reflexivt pronomen i adjektivfras eller participfras. 90 Reflexivt pronomen i predikativ eller appositionell nominalfras. 91 Reflexivt pronomen i icke-restriktivt prepositionsattribut. 92 Reflexivt pronomen i efterställt attribut till huvudord med nomen agentis-betydelse eller liknande. 93 Reflexivt pronomen i icke-finit komparativt uttryck. 94 Egentligt subjekt som korrelat för reflexivt pronomen i andra av verbfrasens led. 95 Andra korrelat för reflexivt pronomen i samma sats. 96 Det reflexiva pronomenet och dess korrelat står i olika satser.

97 Parafraser.

Reciproka pronomen 98–103

98 Former. 99 Syntaktisk funktion och distribution.

Betydelse 100–102

100 Korsvis referens. 101 Bunden anafor. 102 Korrelatet.

103 Parafraser.

Relativa pronomen 104–107

104 Översikt . 105 Former. 106 Syntaktisk funktion och distribution. 107 Betydelse.

§ 18. Översikt. Definita pronomen är huvudord eller attribut i definita nominalfraser. I typfallet förutsätter talaren att lyssnaren kan identifiera sådana nominal-

frasers referenter i textens värld eller i verkligheten med hjälp av den information som ges av själva nominalfrasen i förening med kontext och talsituation (Nomfraser § 96–106).

Följande pronomen (och deras böjda former) räknas som definita:

1. Personliga pronomen:

a) 1 och 2 person (inklusive motsvarande possessiva pronomen): *jag, min*; *du, din*; *vi, vår*; *ni, er*

b) 3 person: *han, hon, den, det, de*

2. Bestämd artikel: *den, det, de*

3. Demonstrativa pronomen: {*den/det/de*} *här*, {*den/det/de*} *där*; *den, det, de*; *denna*

4. Reflexiva pronomen (inklusive motsvarande possessiva pronomen): *sig, sin*

5. Reciproka pronomen: *varandra*

6. Relativa pronomen: *vilken, vad, vars*

Definita pronomen får sin definita betydelse genom deiktisk eller anaforisk användning. Deiktiskt använda pronomen utpekar en referent i talsituationen.

Jag sover inte.
Har han ringt *dig*?
Ska vi inte köpa *den där* (radion)?
Känner du *honom* med hatten?

Anaforiskt använda pronomen syftar normalt på ett språkligt korrelat (oftast i det föregående). För olika definita pronomen gäller olika grammatiska regler för vilket uttryck som kan vara korrelat.

Träden har redan fällt *sina* blad.
Bröderna hjälpte aldrig *varandra*.
Grannen sa till *Anna och Stina* att *de* måste flytta.
De båda flickorna, vilkas föräldrar är från Bulgarien, går inte längre i skolan.

1 och 2 pers. personliga pronomen är normalt deiktiska. Reflexiva, reciproka och relativa pronomen är alltid anaforiska. Övriga definita pronomen används antingen deiktiskt eller anaforiskt. Valet av anaforiskt pronomen kan sammanhänga med hur framträdande korrelatets referent är i textsammanhanget (prominens).

Journalisten talade med kyrkoherden, men *han* gjorde inga utfästelser. [*Han* syftar troligen på *journalisten*, särskilt om det är obetonat.]
Journalisten talade med kyrkoherden, men *denne* gjorde inga utfästelser. [*Denne* syftar på *kyrkoherden*.]

Särskilt vid deiktisk användning kan talaren genom valet av definit pronomen ange litet eller stort avstånd mellan sig och den utpekade referenten.

Läs *den här* boken!
Läs *den* (*där*) boken!

Vissa definita pronomen är substantiviska och fungerar då alltid som huvudord i nominalfraser. Personliga och reciproka pronomen liksom de relativa *vad* och *vars* samt det reflexiva *sig* är substantiviska. I flertalet substantiviska pronomen anges distinktionen ental : flertal lexikalt (dvs. med ett annat ord). Lexikalt uttrycks i vissa pronomen också distinktionen animat : inanimat samt manligt kön : kvinnligt kön.

Pojkarna kammade {*mig/dig/oss/er/honom/henne*}.
Pojkarna kammade *sig*.
Pojkarna kammade *varandra*.
Vi såg {*henne/den*} inte.
Du såg {*henne/honom*} inte.

Andra pronomen är adjektiviska och böjs då i numerus och genus (utrum : neutrum, *denna* böjs också i maskulinum). De adjektiviska pronomenen används i typfallet förenat (dvs. som attribut i en nominalfras) men kan också stå självständigt (dvs. i nominalfras utan substantiv som huvudord). Den bestämda artikeln står alltid förenat liksom oftast också de possessiva pronomenen. De demonstrativa pronomenen används antingen förenat eller självständigt. Det relativa *vilken* står nästan alltid självständigt.

Förenat	Självständigt
Känner du *den* nya kassören?	–
Han tog *min* båt.	Den båten är *min*.
Vi såg inte *det där* diket.	Jag vill inte ha *det där*.
Detta tilltag gjorde honom arg.	*Detta* gör mig rasande.
–	Assistenterna, *vilka* meddelats tidigare, var redan på plats.

Valet av genus och numerus hos adjektiviska pronomen bestäms oftast av korrelat eller huvudord enligt reglerna för kongruensböjning:

{*Min* fabrik/*Mitt* företag/*Mina* företag} går nu riktigt bra.
{*Den* lilla maskinen/*Det* lilla planet/*De* små planen} steg brant.
{*Denna* maskin/*Detta* plan/*Dessa* plan} finns att köpa.
Maskinen har störtat. *Den* hade motorfel.
Planet har störtat. *Det* hade motorfel.
Planen har störtat. *De* hade motorfel.

När utrum- och neutrumformerna inte beror på kongruensböjning betecknar utrum singularis animat referent (vanligen person) och neutrum singularis har allmänt dividuativ – oftast inanimat – referens.

{*Den/Det*} som retar mig mest är X.

Personliga pronomen har flera kasus än substantiv och andra pronomen. Substantivens grundkasusform motsvaras i de personliga pronomenen av särskilda ordformer för nominativ och ackusativ:

{*Jag/Vi*} såg (på) lodjuret. Lodjuret såg (på) {*mig/oss*}. Jfr: Flickan ser (på) lodjuret. Lodjuret ser (på) flickan.

Som ackusativformer kan man också betrakta det reflexiva pronomenet *sig* och det reciproka *varandra*, vilka inte förekommer som subjekt.

Genitiv anges i många fall med suffixet *-s* när pronomenet är substantiviskt eller när ett adjektiviskt pronomen står självständigt sist i sin nominalfras (eller följs bara av relativ bisats). I vissa substantiviska pronomen används en särskild stam framför genitivsuffixet.

Man kontrollerade {*hans/dennes/dennas/dettas*} tillgångar.

Man kontrollerade *dens* tillgångar noggrannare som inlämnat detaljerade deklarationer än *dens* som deklarerat sin förmögenhet mindre detaljerat.

Man kontrollerade {*hennes/dess/deras*} tillgångar.

I stället för genitiv av 1 och 2 personens personliga pronomen och av det reflexiva pronomenet används possessiva pronomen som kongruensböjs med nominalfrasens huvudord:

Man kontrollerade {*mina/dina/våra/era/sina*} tillgångar.

ANM. 1. Pronomenet *den, det, de* har olika syntaktiska och semantiska funktioner. I denna grammatik redovisas det som 3 personens personliga pronomen, bestämd artikel och demonstrativt pronomen. Som 3 personens pronomen räknas *den, det, de* när det är självständigt (nominal funktion). Pluralformen böjs då i kasus (*de* : *dem* : *deras*) som flertalet andra 3 personens pronomen. Som bestämd artikel räknas *den, det, de* när det står förenat (attributiv funktion) och måste följas av antingen ett adjektivattribut, en restriktiv relativ bisats eller en narrativ bisats. (I det senare fallet brukar artikelns funktion kallas determinativ.) Som demonstrativt pronomen redovisas *den, det, de* annars när det står förenat, dvs. när det inte behöver följas av ett adjektivattribut eller en restriktiv relativ eller narrativ bisats. (Pronomenet kan då ofta parafraseras med *den där*.) I traditionell grammatik urskiljs ofta ett determinativt *den, det, de* som en särskild pronomentyp (eller som en variant av *den, det, de* som demonstrativt pronomen). Gränsen mellan personligt pronomen och demonstrativt pronomen är ofta oklar liksom mellan determinativ och icke-determinativ användning.

ANM. 2. De possessiva pronomenen har brukat redovisas som en egen pronomenklass, possessiva pronomen. I denna grammatik redovisas de i samband med respektive personliga och reflexiva pronomen.

ANM. 3. Ackusativen av de personliga pronomenen har också kallats objektsform, en oegentlig beteckning eftersom formen också används när pronomenet står som rektion. I denna grammatik är nominativ namnet på det kasus som anger subjektsfunktion, när detta kontrasterar mot ackusativ. Termen grundkasus reserveras för sådana böjningsmönster där inget val mellan nominativ och ackusativ finns, utan endast en kasusform kontrasterar mot genitiv. (Den traditionella termen grundform är olämplig, eftersom den leder tanken till att stammen skulle vara oböjd.)

Personliga pronomen § 19–56

1 och 2 personens personliga pronomen § 19–27

§ 19. Former. 1 och 2 personens personliga pronomen föreligger i två kasusformer vardera. Formerna bildas inte med böjningssuffix utan lexikalt (genom suppletiv böjning):

Nominativ	Ackusativ
jag [jɑːg, jɑː]	mig [mɛjː] [samt läsuttal: [miːg]]
du	dig [dɛjː] [samt läsuttal: [diːg]]
vi	oss
ni	er [formellt skriftspråk också: *eder*]

I stället för genitiv av 1 och 2 personens personliga pronomen används possessiva pronomen. De possessiva pronomenen böjs ungefär som adjektiv i obestämd form, oberoende av om de uppträder förenat eller självständigt:

Utrum singularis	Neutrum singularis	Pluralis
min [minː]	mitt	mina
din [dinː]	ditt	dina
vår	vårt [voːt̚]	våra
er	ert [eːt̚]	era

I formellt skriftspråk förekommer *eder*, *edert*, *edra* för *er*, *ert*, *era*. Lexikaliserad är formen *eders*, *ers* i vissa tilltalsuttryck: {*Eders/Ers*} {*Majestät/kunglig höghet/nåd/högvördighet/excellens*}.[1]

Regionalt uttalas *min*, *din* med lång vokal. I vissa regioner uttalas *mina*, *dina* med kort vokal. Regionala varianter av *vår*, *vårt*, *er*, *ert* är *våran*, *vårat*, *eran*, *erat*.[2]

Vid återgivning av tal och i ledigt skriftspråk förekommer stavningarna *mej*, *dej*.

Pronomen som refererar till den tilltalade skrivs ibland med stor bokstav, särskilt i brev:

> Skulle *Ni* vilja meddela *Er* personal att parkering är förbjuden på gården, är vi tacksamma.
>
> Som bevis på *Din* insats får *Du* ett inplastat och maskinstämplat fiskevårdskort, försett med *Din* egen namnteckning. (S)

Det finns inga särskilda reflexiva pronomen med syftning på 1 och 2 person:

> Vi skyndade *oss*. Jfr: De skyndade {sig/*dem}.
>
> Jag hade ont i *mitt* högra ben. Jfr: Hon hade ont i {sitt/*hennes} högra ben.
>
> Du väger väl *dina* modiga 95 kilo? Jfr: Han vägde väl {sina/*hans} modiga 95 kilo.

[1] Starkt ålderdomligt (eller dialektalt) är *I* 'ni'. I text med *I* har det finita verbet ofta den ålderdomliga imperativ- eller presensformen på *-en*:

Kära vänner; kanske undren *I*: ”Vilka äro de, till vilka han talar så strängt i dag?” Och eder fråga skall bliva besvarad. Men låten mig först säga något om ordet ”sträng”. (R)

[2] Regionalt uttalas *du* i vokativfras med halvöppen vokal: *Du* [dœ̝], *kom nu*.

Syntaktisk funktion och distribution § 20–24

§ 20. Nominal funktion. 1 och 2 personens personliga pronomen utgör vanligen ensamma en definit nominalfras i någon av dennas möjliga syntaktiska funktioner:

Jag är kock. [subjekt]
Jag är Napoleon och Napoleon är *jag*. [predikativ]
Hon känner nog inte *mig*. [objekt]
Han bor bredvid *mig*. [rektion]
Du där! [vokativfras]

Om de possessiva pronomenen för 1 och 2 person se nedan § 24.

Om användningen av nominativ- och ackusativformerna se vidare § 54.

§ 21. Egna bestämningar. 1 och 2 personens personliga pronomen kan ta vissa attribut.

a) Framförställda kongruensböjda pronominella attribut:[1]

Alla vi får inte rum i din bil.
Jag kan inte ta *alla er* i min bil.
ˌHela ˈjag darrade av upphetsning.
Han åt ju upp *ˌhalva ˈdig* med sina lystna blickar.

b) Appositionella attribut bestående av en nominalfras med eller utan substantiviskt huvudord. Det personliga pronomenet är vanligen obetonat, med ordgruppsbetoning på appositionen.

Det kan väl *vi pojkar* klara.
Han vände sig framför allt till *er unga* (*medarbetare*).
Vi andra (*svenskar*) gick hem strax efteråt.
Man klagade på *oss alla* (*studenter*).

När appositionen utgörs av *båda* eller ett grundtal faller dock ordgruppsbetoningen vanligen på pronomenet:

Ni båda får vänta till i morgon.
Han tyckte inte om *er tre*.

Pronomenet och appositionen kan också ha var sin betoning. Appositionen uppfattas då som mera löst knuten till huvudordet.

Han vände sig till *mig*, *föreningens ordförande*, och kritiserade beslutet.

Du, Karlgren, får ta över nu.
Du, den fräknige därborta, får ta över nu.

Appositioner av typen *min dumbom* kan fogas till *jag, du, ni* (men inte så gärna till *vi*):

Jag min {*dumbom/förbannade idiot/lyckost*} lät bli att svara.
Du din {*dumbom/förbannade idiot/lyckost*} lät bli att svara.
Ni era {*dumbommar/förbannade idioter/lyckostar*} lät bli att svara.
Vi våra {*dumbommar/förbannade idioter/lyckostar*} lät bli att svara.

Till 2 personens personliga pronomen kan som apposition fogas uttryck som också kan fungera vokativiskt (Icke satsf. men. § 12–18) till samma person. (Funktionerna som apposition till det personliga pronomenet och som inskjuten vokativfras kan här sägas ha sammanfallit.)

Du, Per, kan väl hämta min kappa.
Du (*min*) *lilla vän* får hålla tyst nu.
Ni mina herrar har inte mera här att göra.
Skulle inte *ni snälla pojkar* kunna ta och städa upp här?
Till *er herr excellens* har jag inte mer att säga.

I enstaka fall kan naket substantiv fogas appositionellt till pronomenet:[2]

Du stackare får väl bli sittande här då.
Hur kan du behandla *mig stackare* så hjärtlöst!

Vi, ni tar postponerad apposition bestående av *jag* respektive *du* samordnat med annan personbetecknande nominalfras. (Alternativt kan samordningen ses som finalt dislokerat annex med *vi, ni* som pronominell kopia.)

Vi har det bra, *jag och min hustru.*
Jag såg *er* i går, *dig och dina barn.*

c) Som predikativt attribut till personligt pronomen fungerar *själv*:[3]

Jag själv skulle inte våga det.
Ni borde tänka lite på *er själva* också.

d) Andra efterställda attribut (särskilt prepositionsfras, adverb eller relativ bisats) kan vara restriktiva eller icke-restriktiva:

Du med den gröna tröjan ska gå till kontoret.
{*Du/Ni*} *därborta* måste sluta prata.
Vi som är färdiga kan väl få gå hem nu?
Ni som står längst till höger ska komma lite närmare.

Jag i min dårskap sa nej till förslaget.
Vi i vår kalla stuga hade det värst.
Vi för vår del har inget emot förslaget.

Du med alla dina barn borde inte ha ett sådant jobb.
Du i din tjocka tröja ska väl inte klaga över kylan.
Jag som har varit ordförande så länge borde ha varit förberedd på detta.
Han avskedade *oss alla som ändå hade arbetat i företaget sedan han själv gick i småskolan.*

e) I nominalfraser med vokativisk funktion (Icke satsf. men. § 18) och i ett litet antal andra fall kan 1 och 2 personens personliga pronomen också ta vissa vanliga adjektiv med emotiv betydelse som framförställda attribut:[4]

Snälla {du/ni}!
Kära {du/ni}!
Lilla jag blev också bjuden.
Lilla du fick förstås ingenting veta!
Stackars {*du/jag/vi/ni*}(, som inte har någon förmögenhet)!
*Svarthåriga du!

Som possessivt attribut kan personliga (possessiva) pronomen inte ta bestämningar enligt ovan:

*vi {tres/pojkars} verksamhet
*oss {tres/pojkars} verksamhet
*vår {tre(s)/pojkar(s)} verksamhet

[1] Marginellt förekommer *båda/bägge* framför 1 och 2 personens personliga pronomen: *Vi anställer båda er. Båda vi två får komma med.* I formellt språk kan *vår* (och mera sällan *er*) kombineras med ett föregående *allas, bådas, bägges*: *allas vår, bådas vår, ?bådas er*.

[2] Med starkt markerat stilvärde förekommer adjektiv i bestämd form + substantiv i obestämd form som apposition till 1 personens personliga pronomen i singularis. Följande uttryckssätt är något ålderdomliga:

Jag olyckliga kvinna måste se mina barn gå ifrån mig.
Jag arma varelse skall väl inte behöva drabbas också av detta.

Lexikaliserade närmast som interjektioner är *Du* {*store/käre/milde*} (*Gud*)*! Du gode Gud!* Jämför också utan substantiv i appositionen: *Jag olycklige har inget mera att se fram emot.*

[3] Det kongruensböjda *ensam* står efter vilket som helst obetonat 1 och 2 personens personliga pronomen liksom andra definita nominalfraser och fungerar där som ett predikativt attribut. *X ensam* betyder här 'X, om X är ensam' e.d. (Nomfraser § 53 not 1):

{*Jag/Du*} *ensam* klarar det inte. {*Vi/Ni*} *ensamma* klarar det inte.
{*Mig/Dig*} *ensam* har hon ingen glädje av. {*Oss/Er*} *ensamma* har hon ingen glädje av.

(Vanligen står dock *ensam* som fritt subjektspredikativ: *Jag klarar det inte ensam. Ensam klarar jag det inte.*)

[4] Konstruktionen *stackars* + nominalfras i ackusativ är parallell till *ve* + nominalfras och uppfattas då som interjektion med den följande nominalfrasen som komplement (Interj. § 14: 1):

Stackars er som inte har någon förmögenhet. Jfr: *Ve dig* som inte tänker på morgondagen.

ANM. Possessivt pronomen kan stå tillsammans med ett följande *egen* (§ 233–235): *vårt eget, dina egna*. Det är oklart om något av orden skall betraktas som det andras huvudord. Sekvensen possessiv + *egen* fungerar semantiskt som en genitiv av motsvarande icke-possessiva pronomen (i grundkasus eller ackusativ) + *själv*. Se vidare § 234.

§ 22. Genus. Adjektiviska ord vilkas kongruensböjning kontrolleras av 1 och 2 personens pronomen singularis får genus utrum (= det prototypiska genus för personbeteckningar):

Jag själv blev alldeles *salig*.
Du, ditt mähä, får klara *dig ensam* för en gångs skull.
Jag, mitt fån, bara stod där alldeles *handfallen*.
Hon gjorde *mig* alldeles *salig*.

§ 23. *Mig* som objekt vid värderande subjektspredikativ. I deklarativa huvudsatser med ett nominalt subjektspredikativ som har värderande innebörd används *mig* optionellt som objekt (Obj. § 23):

Du var *mig* en klurig en.
Det var *mig* en skicklig pianist.

§ 24. 1 och 2 personens possessiva pronomen. 1 och 2 personens possessiva pronomen används vanligen som possessivattribut och kongruensböjs med nominalfrasens substantiviska huvudord. Possessiva pronomen placeras som övriga possessivattribut (Nomfraser § 9).[1]

min båt, *mitt* skepp, *mina* båtar
vår båt, *vårt* skepp, *våra* båtar
alla *mina* många havererade projekt
dessa *våra* verkliga vänner

De possessiva pronomenen används också i de andra funktioner som tillkommer nominalfraser i genitiv (Nomfraser § 19, 82):

Den här cykeln är *min*. Det här bordet är *mitt*. De här pennorna är *mina*.
Vi ska gå hem till *mitt* först, så går vi till *ditt* sen.
Jag har nog av *mitt*. Du har väl *ditt* att tänka på.

Genom ellips kan det possessiva pronomenet komma att stå utan substantiviskt huvudord på samma sätt som en nominalfras i genitiv:[2]

Jag tog hans cykel och han tog *min*. Jfr: Jag tog hans cykel och han tog mammas.

Speciell för de possessiva pronomenen motsvarande 1 och 2 personens personliga pronomen är den pleonastiska användningen i vissa appositioner och vokativfraser (Icke satsf. men. § 17):

Du, *din* dumbom, borde ha hållit tyst.
Ni, *era* dumbommar, borde ha hållit tyst.

Håll tyst, *din* dumbom!
Jag, *min* dumbom, borde ha hållit tyst.
Vi, *våra* dumbommar, borde ha hållit tyst.
Här är det förbjudet att parkera, *min* gode man!
Mina damer! *Mina* herrar! Middagen är serverad.
Min herre! Den här vägen, om jag får be.
Min kära Britta!

[1] Regionalt (eller pastischerande ålderdomligt) kan attributivt possessivt pronomen placeras enklitiskt efter det substantiviska huvudordet. Om substantivet är ett släktskapsord står det i obestämd form, annars i bestämd:

{far/bror/mor/syster} *min*
{bilen/cykeln} {*min/din/vår/er*}
{huset/laget} {*mitt/ditt/vårt/ert*}
{korna/husen/bina} {*mina/dina/våra/era*}

Om nominalfras med efterställt possessivt pronomen står i genitiv hakas nominalfrasens genitivsuffix på possessivpronomenet:

Cykeln är bror *mins*.

Lexikaliserat är: *Fader vår* (i vissa översättningar av Herrens bön).

[2] Om ett possessivt pronomen genom ellips saknar ett huvudord i genitiv kommer genitivsuffixet att fogas till det possessiva pronomenet:

Dina föräldrars båt är inte så gammal som *minas*.

Lexikaliserade är *de mina* 'min familj', *de dina* 'din familj', *de våra* 'våra trupper', 'våra anhöriga'. Lexikaliserad är också neutrum singular i självständig användning:

Vi har gjort *vårt*. ['det vi skall göra']
Nu går jag hem till *mitt*. ['mitt hem']

Betydelse § 25–27

§ 25. Deixis: 1 och 2 person. 1 och 2 personens personliga pronomen får sin referens ur talsituationen (deixis):

jag = talarens beteckning på sig själv
du = talarens beteckning på lyssnaren
vi = talarens beteckning på en grupp människor där han själv ingår
ni = talarens beteckning på en grupp människor där lyssnaren eller lyssnarna (och kanske andra personer) ingår[1]

Pronomenet *ni* kan också användas som beteckning för en enda person (= *du*). Härom och om bruket av *du*, *ni* och andra tilltalsuttryck för att markera social relation o.d. mellan samtalsparterna, se vidare § 27.

Den grupp av människor som utöver talaren respektive lyssnaren omfattas av *vi* och *ni* är given i sammanhanget. Lyssnaren ingår optionellt i den grupp som an-

ges med *vi*, men talaren får aldrig ingå i den grupp som anges med *ni*, liksom varken talaren eller lyssnaren får ingå i en grupp som anges med nominalfras där 3 personens personliga pronomen är attribut eller huvudord.

Vi lever väl i ett fritt land!
Kan *ni* komma klockan 7 då?

Referensens omfattning är ofta vag, och därför kan *vi* marginellt användas med ungefär samma syftning som det generiska *man*, vars referens ju också oftast innefattar talaren.[2]

Vi vet att två gånger två är fyra.
Här i landet smiter *vi* inte från skatten, väl?

1 och 2 personens personliga pronomen används om talaren respektive lyssnaren vare sig de är nämnda tidigare eller ej. 3 personens personliga pronomen kan alltså inte ha 1 och 2 personens personliga pronomen som korrelat.[3]

Jag såg *dig* när *du* vann. Jfr: Jag såg *Lasse* när *han* vann.
Jag min dumbom gör nog vad *jag* kan.
Vi gör alla vad *vi* kan.
Ni som står därborta ska komma lite närmare, och så kan *ni* ta med er några stolar.
Jag skriver till *dig och Anna* för att *ni* ska få veta det först.

Till skillnad från 3 personens personliga pronomen har 1 och 2 personens personliga pronomen inte någon särskild reflexiv ackusativform eller motsvarande possessiva pronomen.[4]

Jag skyndade *mig*. Jfr: Han skyndade på mig. Han skyndade sig.
Läste du *din* artikel? Jfr: Läste han din artikel? Läste han sin artikel?
Olle och jag måste skynda *oss*.

[1] Vilka som omfattas av *vi*, *ni* mer än talare respektive lyssnare kan visas av kontexten, dvs. pronomenet kan ha ett korrelat.

Olle och jag diskuterade vad *vi* skulle göra med pengarna. [Olle och jag kan vara = vi.]

Korrelatet står vanligen tidigare än pronomenet i texten. Om emellertid pronomenet står i en underordnad sats kan det syfta på ett korrelat i en följande överordnad sats:

Vad *vi* skulle göra med pengarna diskuterade aldrig *Olle och jag*. [Olle och jag kan vara = vi.]
Jfr: *Vi* diskuterade aldrig vad *Olle och jag* skulle göra med pengarna. [Olle och jag ≠ vi.]

[2] Bruket av *du* i stället för *man* förefaller bli vanligare:

Som latinamerikan föds *du* med sambarytmen i blodet.
Under franska revolutionen var *du* tvungen att vara för eller emot.
Den manliga läkaren anser att utbrändhet är ett sjukdomstillstånd. – Är *du* djupt deprimerad är *du* sjuk, betonar han. (S)

I tal används marginellt också *jag* i stället för *man*. Språkvårdare avråder från bruket.

Om *jag* sedan vispar upp såsen långsamt, ska *jag* finna att den strax får en fin konsistens.

[3] Vid dislokation av nominalfras som betecknar eller omfattar bl.a. talaren eller lyssnaren används 1 respektive 2 personens personliga pronomen som pronominell kopia i satsen (Annex § 5):

Jag, *jag* behöver inte spara.
Lisa och jag, *vi* behöver inte spara.
Du och Kalle, *ni* behöver väl inte spara.
Vi behöver inte spara, Lisa och jag.
Ni behöver väl inte spara, du och Kalle.

Också när ett subjekt dubbleras som finalt annex, används under motsvarande omständigheter 1 eller 2 personens personliga pronomen (jfr Annex § 10 Anm.):

Lisa och jag har det bra, *vi*.
Du och Kalle har det bra, *ni*.

[4] Det reciproka pronomenet *varandra* (§ 102) berörs inte av korrelatets persontillhörighet:

{Vi/Ni/De} hjälpte *varandra*.
{Vi/Ni/De} kände *varandras* fruar.

Var sin, *var för sig* (§ 144) är lexikaliserade och berörs inte av korrelatets persontillhörighet:

{Vi/Ni/De} fick *var sin* cykel.

§ 26. Andra uttryck varmed talaren kan beteckna sig själv. I stället för 1 personens personliga pronomen används i marginella fall antingen uttryck med generisk syftning eller definita nominalfraser som eljest används av andra personer för att beteckna talaren.

1. Pronomenet *man* omfattar, när det inte inskränks, i princip också talaren (§ 154). I vardagligt tal kan ibland *man* användas med referens framför allt till talaren själv; då ligger betydelsen nära den hos 1 personens personliga pronomen, även om också här möjligheten av generisk referens hålls öppen.

När man gifte sig, visste *man* knappast vad som väntade en.
Man låg väl och drog sig till klockan 12, tror jag hon var.

2. Normalt talar bara en åt gången. Men det händer också att *vi* kan referera till flera kollektivt talande, t.ex. när en talkör, en institution, en organisation eller ett författarkollektiv kallar sig *vi*: *Vi vill se vår kung! Vi skall härmed understryka att …* På liknande sätt kan *vi* användas ibland trots att det bara refererar till en enda talare:

a) Författaren om sig själv; ofta är det då oklart om pronomenet refererar också till lyssnaren/läsaren:

[…] och därmed har *vi* nått slutet på *vår* lilla lägesskiss. I möjligaste mån har *vi* låtit polemiken vara; det är svårt att hetsa upp sig över en borttynande företeelse. Vad emellertid litteraturen beträffar, så vill *vi* inte alls kallas pessimister. (S)

b) Majestätet om sig själv (ålderdomligt):

Vi, alla gambriers och lepanesers rättmätige konung, förklarar härmed rikstinget öppnat.

3. Vuxna kan i samtal med barn omtala sig själva med det uttryck som barnet förväntas använda som omtalsuttryck om den vuxne. Då används också reflexiverna *sig, sin*.

Låt {*mamma/pappa/faster/faster Elsa/farbror Berg*} få sätta sig här och titta på din teckning.

I enstaka fall också eljest:

Kom ihåg *er gamla lärare* [= talaren] när ni kommer tillbaka hit som män och kvinnor i staten.
Jaha, nu ska *gubben* [= talaren] in på ålderdomshem, förstås.
Väljes *Olle Carlsson* [= talaren] och Erik Lindgren till informationsansvariga?

4. I vardagligt regionalt talspråk används ibland *en annan* i en betydelse som erinrar om *jag*:

En annan fick medalj redan 1973.
I *en annans* familj var det inte brukligt med kaffe på sängen.

5. Det har tidigare ansetts ofint att i skrift och i officiella sammanhang referera till sig själv med 1 personens personliga pronomen. Som beteckningar för författarens egen person har i stället använts olika omskrivande nominalfraser som ännu ibland förekommer i formellt språk eller används i pastischerande syfte. Om sådana nominalfraser är subjekt tar de *sig, sin* som reflexivt pronomen:

Undertecknad har ansträngt sig för att förstå NN:s inlägg men har måst ge upp utan att få lön för sina tolkarmödor.
Väljes *undertecknad* till mötesordförande?
Mottag *undertecknads* varma lyckönskningar!
Författaren till dessa rader har rik erfarenhet av administrativ verksamhet.
Den som hållit i pennan ber härmed att få avsluta sitt värv.
Som nordistnovisch lärde *bibliografen* känna festföremålet redan 1961 […] (S)

Också omskrivning med passiv sats förekommer:

Mötet förklaras härmed öppnat.

6. När *man* används generaliserande om de olika personerna i en given grupp där talaren uttryckligen ingår (§ 154), kommer *man* ibland att kunna parafraseras med *vi*:

I vår familj tog *man* [≈ vi] det inte så högtidligt med etiketten. Jfr: I deras familj gick man [≈ de] och lade sig tidigt.

§ 27. 2 personens personliga pronomen och andra uttryck för den tilltalade. Systemet av tilltalsuttryck har förändrats under tiden efter andra världskriget. I det följande ges en schematisk beskrivning av tilltalssystemet under denna tid.

Fram till omkring 1970 gällde ett system med fem alternativ, nämligen (a) *du* (singularis), *ni* (pluralis), (b) *Ni* (singularis och pluralis), (c) titel (+ namn), (d) släktskapsbeteckning och (e) namn:

a) *Du* (singularis), *ni* (pluralis) användes symmetriskt i familjen, mellan barndomsvänner, mellan barn, mellan studenter, på vissa arbetsplatser (särskilt mansdominerade), inom folkrörelserna och inom arbetarpartierna. *Du*, *ni* brukades dessutom efter titelbortläggning av nära bekanta etc. *Du*, *ni* användes också asymmetriskt av lärare till yngre elever, av äldre till barn i vissa kretsar samt av äldre till yngre generation inom släkt och familj (varvid i den motsatta riktningen någon form av (d) användes). (Vid tilltal till flera var skillnaden mellan (a) och nästa alternativ (b) upphävd i tal.)

b) *Ni* (singularis och pluralis) brukades symmetriskt mellan obekanta vid korta möten: *Kan Ni säga mig vad klockan är?* Med neutral innebörd användes också detta tilltalsord när flera personer tilltalades samtidigt. (Vid tilltal till flera var skillnaden mellan (a) och (b) upphävd i tal.) *Ni* användes också asymmetriskt av den starkare parten till den svagare, t.ex. av en kund till en expedit, av en titelberättigad person till en icke titelberättigad, av en chef till en anställd. Tilltalet uppfattades ofta som ohövligt och ovänligt, om den tilltalade inte accepterade sig som den socialt svagare parten, eller om den tilltalade inte ville bli påmind om den sociala rangskillnaden genom tilltalsuttrycket. Trots mångåriga försök av liberala intellektuella att göra *Ni* till ett neutralt distansmarkerande tilltalsord som *De* i danskan, *Sie* i tyskan etc., blev *Ni* på de flesta håll aldrig riktigt fritt från sin nedlåtande klang.

c) Titel (+ efternamn) var det hövliga tilltalet till personer som inte duades enligt (a). Titeln kunde vara en utbildnings- eller yrkestitel eller de neutrala *herr*, *fru*, *fröken*. Titel + efternamn kunde användas symmetriskt mellan de talande och angav då en viss distans mellan dem. Titeltilltal kunde också användas asymmetriskt, så att titeltilltalet användes uppåt och en annan form för tilltal användes neråt. Exempel med titeln i bestämd form:

> kandidaten, doktorn, professorn, adjunkten, lektorn, magistern, direktören, pastorn, kyrkoherden, biskopen, löjtnanten, översten, baronen, friherren, greven, prinsessan, prinsen; herrn, frun [asymmetriskt från hushållsanställda till arbetsgivaren]; fröken; herrskapet.

Också *herr* + titel förekom:

> herr doktorn, herr borgmästarn, herr professor(n), herrar riksdagsmän

Exempel på titel (normalt endast i obestämd form, Nominalfraser § 73; jfr också Icke satsf. men. § 13) + efternamn:

> doktor Berg, direktör Ehn, löjtnant Svensson, greve Lewenhaupt, pastor Olsson, herr Svensson, fru Berg, fröken Blom; herrskapet Svensson

Exempel på andra uttryck i speciella sammanhang:

herrarna, damerna, mina herrar, mina damer [tilltal till flera där titeln ej kan specificeras för alla]
min herre, damen [tilltal av expedit o.d. till kund]
min sköna [skämtsamt till dam]
{Ers/Eders} Majestät, {ers/eders} excellens, {ers/eders} nåd,
{ers/eders} högvördighet

Som reflexivt pronomen vid titeltilltal brukades *sig*: *Nu måste direktören skynda sig*. Däremot användes ett anaforiskt 3 personens personligt pronomen med titeltilltalsuttryck som korrelat endast med tydlig folklig klang: *Nu måste direktören skynda sig om han vill komma i tid*. Standardspråkligt föredrogs upprepning av titeluttrycket: *Nu måste direktören skynda sig om direktören vill komma i tid*.

Oviljan mot alternativ (b) i kombination med bristande kännedom om den tilltalades titel gjorde att man ofta undvek tilltal. För vissa talsituationer fanns (och finns fortfarande) konventionella uttryckssätt utan tilltalsord:

Vad får det lov att vara? [fråga t.ex. från expedit till kund]
Skulle jag kunna få veta hur mycket klockan är?
Är det beställt här? [fråga från t.ex. kypare till gäst]
Ska det vara lite mera kaffe? [fråga från kypare till gäst]
{Blir/Är} det expedierat här? [fråga från expedit till kund]
Hur var namnet? [fråga om den tilltalades namn]
{Finns/Fanns} det rabattkort?

Regionalt förekom omskrivningar med passiv eller *är det till att*:

Används socker i kaffet?
Är det till att vara från Malmö?

Också den som höll sig inom tilltal enligt (c) kunde ange asymmetri mellan de talande. Huvudprincipen var att känt namn och känd titel skulle användas. En expedit i en affär skulle säga {*herr/fru/fröken*} *Svensson* (inte *herrn*, *frun*, *fröken*) om kundens namn var känt. Att använda det neutrala *herr* till person med rätt till titel kunde uppfattas som nedsättande om den talande kunde förmodas veta den tilltalades titel. Man sade alltså inte *herr Blomberg* till en person som man visste var direktör; då skulle det heta *direktör Blomberg*.

d) Släktskapsbeteckningar användes asymmetriskt från yngre till äldre generation inom vissa familjer och släkter. (Den äldre släktingen tilltalade då den yngre med *du*.) Släktskapsordet användes i obestämd form (liksom när ordet används som nominalfras för omtal):

pappa, mamma, far, mor, farfar, farmor, morfar, mormor, faster, farbror, moster, morbror
{moster/morbror/faster/farbror} + förnamn

På liknande sätt användes följande tilltal från barn till äldre icke-släktingar:

farbror, tant
{farbror/tant} + {förnamn/efternamn}

Bror användes (ålderdomligt eller pastischerande) till en person som man lagt bort titlarna med. *Syster* (+ eventuellt förnamn) användes som tilltal till sjuksköterska (sjuksyster).

e) För- eller efternamn användes asymmetriskt i vissa situationer. Förnamn förekom exempelvis vid tilltal till barn från föräldrar eller från släktingar, från lärare till yngre elever samt från arbetsgivare till hushållsanställda. Efternamn användes t.ex. vid tilltal från läraren till äldre manliga elever, från arbetsgivaren eller arbetsledaren till oftast manliga anställda.

– Vill *Birgitta* hämta pekpinnen åt mig. – Den står ju bredvid *lektorn*.

Tilltalsalternativen är kopplade till möjliga vokativfraser. Om tilltalet är (a) så är förnamn den naturliga vokativfrasen, om tilltalet är (c) används samma uttryck som i vokativfrasen (Icke satsf. men. t.ex. § 13–14, 17). Tilltalsalternativen var också kopplade till hälsnings- och avskedsord. *Hej* (*då*) användes framför allt till personer som tilltalades enligt (a), *goddag*, *adjö* etc. till personer som tilltalades enligt (b), (c) och (d).

Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet blev tilltal enligt (c) allt ovanligare. Också tilltal enligt (b), (d) och (e) inskränktes kraftigt, och *du* blev det dominerande tilltalsordet oberoende av de talandes status och sociala relationer.

Från och med mitten av 1980-talet har dock tilltalet med *Ni* (singularis och pluralis) till obekanta åter blivit vanligare bland ungdomar, särskilt inom serviceyrken, som tilltal till äldre eller kunder för att markera hövlig distans. Detta tilltalsord tycks på väg att bli kvitt sin klang av nedlåtenhet.

I vissa sammanhang kan ännu titeltilltal användas, t.ex. från patient till läkare, i riksdagen och andra liknande offentliga förhandlingar eller sammanträden:[1]

Skulle *doktorn* vilja titta på mitt knä också?
Jag ber *ordföranden* svara genast.
Kan *syster* komma hit meddetsamma?

I vissa asymmetriska sociala sammanhang, t.ex. läkare–patient, lärare–elev, kan den mäktigare parten ännu använda *vi* på ett sätt som i realiteten visar att den tilltalade avses. Tilltalssättet är numera mindre vanligt:

Hur känner *vi* oss idag då?
Nu skyndar *vi* på med räkneuppgifterna, så blir det idrott sedan.

Fortfarande kan vuxna ibland tilltala små barn med ett uttryck som annars skulle ha använts för att omtala barnet:

Ska inte *Johan* ha mer mat?
Och vad heter *den här lilla flickan*?
Hur kan *en sådan här liten pojke* ha det?

[1] Det är fortfarande brukligt att tilltala medlemmar av kungahuset i 3 person: *Ers majestät, kungen, drottningen, kronprinsen, kronprinsessan, prinsen, prinsessan.*

3 personens personliga pronomen § 28–52

§ 28. Former. 3 personens personliga pronomen har skilda nominativ- och ackusativformer för singularis animatum samt (i skriftspråket) pluralis. Genitiven *hennes* bildas till ackusativformen och genitiven *deras* till en suppletivstam.

			Nominativ	Ackusativ	Genitiv
Sing.	Animatum	Manligt:	han	honom	hans
		Kvinnligt:	hon	henne	hennes
	Inanimatum	Utrum:	den	den	dess, dens
		Neutrum:	det	det	dess
Pluralis:			de[1]	dem	deras

Som personligt pronomen redovisas här alla former av självständigt *den, det, de.*[2]

Pronomen som i skrift börjar på *h-* saknar ofta motsvarande ljud i tal, när pronomenet enklitiskt ansluter sig till ett föregående ord som slutar på konsonant:[3]

Då sov *han*. [doˈsoːvan]
Vi såg *henne*. [viˈsoːgɛnə]

Det uttalas i rikisspråket vanligen [de] eller [dɛ]:[4]

Det åskar [deˈɔsːkar]
Nu åskar *det*. [nʉˈɔsːkaɖɐ]

Genitivformen *dens* används när pronomenet är betonat och syftar på person (jfr § 39), framför allt när pronomenet är korrelat till en relativsats:[5]

Dens sorg som mist en älskad katt är ofta inte mindre djup än *dens* som mist en nära mänsklig vän.

Som possessivattribut i nominalfras med substantiviskt huvudord används annars *dess*, som dock är väsentligen skriftspråkligt:

Det är den långsiktiga vinstbilden och *dess* reflexer i utdelningen som avgör kursutvecklingen. (S)
Oljesaneringen fortsätter och det är det ekonomiska försvaret som får betala vad det kostar. Det är *dess* oljelager som har läckt ut […] (S)
Smickra ett barns fåfänga och du är *dess* idol. (R)

Om substantivet saknas på grund av ellips (Ellips § 2), kan dock varken *dens* eller *dess* användas med inanimat syftning:

– Vilken fågels bo är störst? – *{Dens/Dess}.
– Vilket tågs vagnar är flest? – *Dess.

I de flesta personers talspråk har kasusdistinktionen *de* : *dem* slopats genom att båda skriftspråksformerna motsvaras av [dɔmː]. Också i vissa typer av ledigt skriftspråk används ibland *dom* i stället för *de* : *dem*. Språkvårdare rekommenderar att pronomenet alltid skrivs *de* : *dem* och att *dom* används endast vid återgivning av talspråk.

[1] I regionalt språk (t.ex. finlandssvenska och vissa former av sydsvenska) förekommer ännu uttalet [di] för nominativformen *de*. Uttalet har tidigare rekommenderats av språkvårdare som standarduttal.

[2] I formellt skriftspråk kan i stället för 3 personens personliga pronomen användas det könsneutrala *vederbörande*. Likaså kan *densamma* användas ungefär som 3 personens personliga pronomen (till skillnad från *samma*, § 201: b).

Om någon vill röka så måste *vederbörande* göra det i korridoren.
När häradshövdingen ville tala med någon av medarbetarna så lät han alltid Johansson hämta *densamme*.

[3] I enklitisk ställning används i regionalt talspråk *-en* i stället för *honom*. Efter vokal eller likvida försvinner ibland pronomenets vokal.

[ˈsoːgdʉn] ’såg du honom?’ [jfr: [visoːgən] ’vi såg honom’]
[viskaˈprɑːtaˈmɛːən], [viskaˈprɑːtaˈmɛːn] ’vi ska prata med honom’
[jaˈɕɛnːeɳˈinːtə] ’jag känner honom inte’

Bruket av *han* i funktion som icke-subjekt, enklitiskt och icke-enklitiskt, tycks vara på frammarsch i regionalt talspråk. På vissa håll används också *hon* som icke-subjekt.

Han har jag inte träffat.
Jag känner inte igen *hon*. (T)

I enklitisk ställning används regionalt *-na* i stället för *henne*.

[viˈsoːgna], [viˈsoːna] ’vi såg henne’

[4] I vardagligt regionalt språk kan (obetonat) *det* sakna begynnelsekonsonanten (då bibehålls i stället oftast slutkonsonanten) när pronomenet står enklitiskt:

Vi såg det. [[viˈsoːgdɛ], [viˈsoːgət]]

Efter vokal eller likvida faller ibland vokalen i *-et*:

Jag så’t [soːt] i förrgår. Jag tar’t [tɑːʈ] i morgon.

I regionalt språk har en distinktion nominativ : ackusativ uppstått i neutrum. Fenomenet visar sig bara i obetonad, enklitisk ställning. Som objekt och rektion men inte som subjekt kan [ɛt] användas i stället för [de], [dɛ]:

Där står det. [ˈdæːˈʂtoːɖɛ],*[ˈdæːˈʂtoːrɛt]
Per får det. [ˈpæːrˈfoːɖɛ], [ˈpæːrˈfoːrɛt]

[5] I talspråk kan det obetonade nominala *den* (med inanimat referent) marginellt få den regelbundna genitiven *dens* i stället för obetonat *dess* (som har en svag ställning i talspråket).

Varför har du ställt kokboken här? Vet du inte att *dens* plats är i köket?

ANM. Förenat *den, det, de* används som demonstrativt pronomen (§ 76–81) eller som bestämd artikel (§ 57–60). Självständigt *den, det, de* har ibland förts till en särskild pronomengrupp, de determinativa, när de står som korrelat till relativ eller narrativ bisats, och till de

demonstrativa när de används betonade, framför allt deiktiskt. (I båda dessa funktioner kan *den* användas också om person och böjs i genitiv *dens*, ej *dess*.) Också *han*, *hon* kan emellertid på samma sätt användas determinativt och deiktiskt: *Hon som var här nyss glömde sin väska. Titta där på honom, nej inte honom utan honom i hörnet.*

Syntaktisk funktion och distribution § 29–35

§ 29. Nominal funktion. 3 personens personliga pronomen utgör vanligen ensamma en definit nominalfras i någon av dennas möjliga syntaktiska funktioner, t.ex.:

Hon är kokerska. Här kommer *de*. [subjekt]
Jag är *hon*, och hon är *jag*. [predikativ]
Jag känner *henne* inte. *Den* har jag inte sett förut. [objekt]
Jag satte mig intill *henne*. Vi hörde aldrig talas om *den*. [rektion]
Jag känner *hennes* bror. Vi gillar boken, både för *dess* innehålls och *dess* forms skull. [possessivattribut]

§ 30. Egna bestämningar: pronomen. 3 personens personliga pronomen kan ta följande pronomen som attribut (jfr Nomfraser § 18: b):

a) Som framförställt attribut förekommer i neutrum (med allmänt dividuativ referens) och i pluralis *allt*, *alla*:

allt det, alla de, alla dem

Som framförställt attribut förekommer någon gång också *hela*, *halva* (§ 133–134) vid singulart pronomen med individuativ referens:

Hela *han* lyste av belåtenhet.
Han målade över hela {*henne/den*} med silverfärg.

b) Om pronomenet inte står i genitiv, kan det som efterställt predikativt attribut ta betonat *själv* (§ 230–232):

hon själv, *henne* själv, *den* själv

ANM. Genitivformen kan stå samman med *egen*. Det är oklart om de bildar konstruktion tillsammans (jfr: *hon själv*) eller om de syntaktiskt står på samma nivå i förhållande till det substantiviska huvudordet: *hennes egna planer*. Se § 233–235.

§ 31. Egna bestämningar: deskriptiva efterställda attribut. 3 personens personliga pronomen kan ta följande efterställda deskriptiva attribut:

a) relativ bisats (determinativ användning; jfr determinativ användning av den bestämda artikeln § 77: b)

Hon som var här igår ringde igen.
Vad svarade du *henne* som ringde och frågade?
Varför slutade Kristina här? *Hon* som verkade trivas så bra!

Den som tog min portfölj har lämnat tillbaka den.
Det som gladde mig mest var finalen.
Den som hade en sådan häst!
Ta ett nytt jobb, *den* som kan.

b) prepositionsfras[1]

Hon med det kloka utseendet var mest tystlåten.
Jag pratade med *henne* från Vetlanda.
Hon ville ha *den* med blommor på.
Dem med sitt eviga prat om politik och fotboll vill jag helst slippa.
Han för sin del var mest benägen att rösta ja.

c) adverbfras

Hon där verkar väl trevlig.
Jag får fråga *henne* därhemma.
Varför frågar du inte *dem* där borta?
Det där borta, vad är det för något?

d) nominalfras (som appositionellt attribut)[2]

Jag frågade *henne* den långa om vägen.
Vad sa du till *henne*, vår onda genius, när ni dansade?
Hon, den dumbommen, ville inte betala.

e) narrativ bisats eller infinitivfras (som appositionellt attribut till *det*)

Hon är mycket irriterad över *det* att han lägger sig i det dagliga arbetet.
Det att kunna sitta här och fundera när som helst utan att bli störd sätter jag stort värde på.

[1] Om två definita nominalfraser kontrasterar mot varandra, och om kontrasten ligger på den senare nominalfrasens restriktiva prepositionsattribut, kan den senare nominalfrasen ha betonat *den* på huvudordets plats i stället för att upprepa substantivet:

Teatern i Lands'krona är bättre än {*den/teatern*} *i 'Kalmar*.
Jag föredrar *lampan 'här* framför {*de*(*m*)*/lamporna*} *på ka'féet*.
Teaterchefen i 'Malmö är bättre än {*den/teaterchefen*} *i Göte'borg*.
Blommorna från 'Anna överträffar faktiskt {*de*(*m*)*/blommorna*} *från 'dig*.

I den första av de kontrasterande nominalfraserna kan kontrasten ligga på ett framförställt attribut:

Den 'här teatern är bättre än {*den/teatern*} *i 'Kalmar*.

Ibland är kontrasten ringa och det räcker med att substantivet i det senare ledet är identiskt för att det skall kunna bytas ut mot *den* som en sorts platshållare:

Hans hållning påminde närmast om {*den/hållningen*} hos en biskop.

(Om kontrasten vilar på ett framförställt restriktivt (t.ex. possessivt) attribut i det senare ledet, behövs inte *den* som huvudord där, utan substantivet kan utelämnas: *Landskronas teater är bättre än Kalmars*.)

Kasusböjning i pluralis brukar rekommenderas i skriftspråk, men utebliven kasusböjning förekommer.

Blommorna från Anna kan inte mäta sig med {*dem/de*} från direktör Svensson.

[2] I talspråk förekommer det att en specifik person omnämns med *han* eller *hon* + egennamn. Vanligen innebär då bruket av pronomen att referenten är känd för både talare och lyssnare utan att han eller hon ändå hör till deras närmaste bekanta eller har aktualiserats tidigare i samtalet (§ 52).

Hon Anna har kommit tillbaka.
Jag pratade med {*han/honom*} Lindberg om saken.
Vad tror du *dom* Svenssons säger om det?

I vissa dialekter förekommer det att 3 personens personliga pronomen sätts framför personnamn också utan att ovanstående villkor är uppfyllda.

§ 32. Egna bestämningar: deskriptiva framförställda attribut. Personliga pronomen som betecknar animat referent kan ta följande framförställda deskriptiva attribut:

a) Adjektivet *lilla* kan vara obetonat framförställt attribut till *han* eller *hon*. Uttryckssättet förekommer mest i referatmening och motsvarar ett *lilla du*, *lilla jag* i en citatmening:

Skulle *lilla hon* verkligen våga sig på det här?

b) I icke satsformade meningar som uttrycker en känsla är vissa adjektiv möjliga som attribut:[1]

Lyckliga hon som alltid får åka ut och resa!
Dumma han som alltid ska lägga sig i vart jag ska gå!
Stackars hon som aldrig fick åka ut och resa.

[1] *Stackars* kan ibland också annars stå som attribut till 3 personens personliga pronomen (*stackars hon kunde ju inte veta …*; se Nomfraser § 18 not 2). Om *stackars* som interjektion med komplement i ackusativ (*stackars henne som alltid måste sitta hemma*) se § 21 not 4.

§ 33. *Det* som expletivt led. Neutrumformen *det* har en mångsidig funktion som expletivt led (”platshållare”), framför allt som subjekt och objekt.

Subjekt (se vidare Subj. § 7, 18–23):

Det regnar.
Det sitter en stare i körsbärsträdet.
Det kvittar om hon kommer.

Objekt (se vidare Obj. § 12):

Hon tar *det* lugnt.
Hon har *det* bra.
Anders fann *det* svårt att lämna Italien.

§ 34. I annexkonstruktioner. 3 personens personliga pronomen kan som pronominell kopia ingå i olika konstruktioner med annex:

a) Dislokation (Annex § 3). I satsen upptar pronomenet det dislokerade ledets plats:

Din bror, *honom* pratade Eva mycket om igår.
Din bror, har hon frågat efter *honom*?
Eva pratade mycket om *honom* igår, din bror.

Det dislokerade ledet kan vara en nominalfras med 3 personens personligt pronomen som huvudord:

Hon med den röda hatten, *hon* kan vara rätt påfrestande.
Hon kan vara rätt påfrestande, *hon med den röda hatten*.

Om det dislokerade pronomenet har efterställt attribut, kan det stå i nominativ, fastän det anaforiska ledet inuti satsen är objekt eller rektion:

{*Hon/Henne*} *med den röda hatten*, *henne* har jag inte sett här förut.
Henne har jag inte sett förut, {*hon/henne*} *där med den röda hatten*.

b) Dubblering (Annex § 10). 3 personens personligt pronomen kan som finalt annex dubblera ett subjekt:

Min sömmerska har det bra, *hon*.
Det var tråkigt, *det*.

Med affokalt *också*, *redan* kan ett dubblerande 3 personens pronomen också stå som medialt eller finalt annex och med *heller* (efter negation) som finalt annex:

Min sömmerska skulle nog {*också hon/hon med*} vilja köra en Mercedes.
Min sömmerska skulle nog vilja köra en Mercedes, {*också hon/hon med*}.
Moltke ville *redan han* satsa på anfall i sådana lägen.
Moltke ville satsa på anfall i sådana lägen, *redan han*.
Eftersom pojkarna inte far till Åre, *de heller*, så får det väl anstå.

§ 35. Resumtivt pronomen vid satsfläta. När en satsbas i en överordnad sats i en satsflätekonstruktion fungerar som subjekt i en underordnad sats inledd av subjunktion eller satsbas, måste den underordnade satsen (utom regionalt) ha ett med satsbasen kongruerande 3 pers. pron. på subjektets plats (Satsbaser § 16):

Karlsson vet jag inte om *han* tänker stanna kvar hos oss särskilt länge till.
Den där dumbommen undrar jag när *han* tänker tentera.

Betydelse § 36–52

Animathet och kön § 36–37

§ 36. Animathet: *han, hon* gentemot *den/det*. 3 personens personliga pronomen *han, hon* används om animata referenter (människor, djur, förmänskligade företeelser) i ental. Om referenter av manligt kön används *han*, om referenter av kvinnligt kön *hon*. (Om icke-animata referenter i ental används *den/det* och om flertal används alltid *de*. Undantagsvis kan *den* också användas om person i ental, § 39.)

Han, hon används om människor men också ofta om djur, t.ex. när talaren vill betona att djuret är en varelse med egen känsla och vilja. När korrelatet är ett egennamn som betecknar ett djur, väljs helst animat pronomen.

Jag vet inte var Fido är. {*Han/*Den*} är inte hos grannens. Jfr: De köpte en hund och tränade {honom/den}.

Ett annat skäl att använda animata pronomen om djur är att man samtidigt anger djurets kön, som kan vara ekonomiskt, känslomässigt eller biologiskt relevant (jfr § 37).

Också andra föremål eller personifierade företeelser (som kanske också tilldelats personnamn eller motsvarande) omtalas ibland med animat pronomen. Traditionellt används dessutom animat pronomen (*hon*) om båtar. Kyrkan (den svenska eller den heliga allmänneliga) och Svenska Akademien omtalas i vissa kretsar ofta med animat pronomen (*hon*).[1] Animat pronomen (*hon*) används också om tiden eller klockan.[2]

– Hur mycket är {klockan/*hon*}? – *Hon* är väl bortåt tre.

Om korrelatet är ett kollektivt ord som refererar till flera personer är dess motsvarande anaforiska pronomen inanimat (och rättar sig som sådant efter substantivets grammatiska genus) eller pluralis:

Laget kom fram bara några minuter innan {*det/de*} skulle gå en match mot oss.

Om vissa fall där inanimat personligt pronomen skenbart används om animata referenter se Flerl. fraser § 10, Nomfraser § 94, Subj. § 5:

En ny statsminister, *det* vore inte så dumt.
Det är bestämt en utter.

[1] I pastischerande text kan det hända att abstrakta och konkreta företeelser personifieras. Den personifierade företeelsen tilldelas då manligt eller kvinnligt kön beroende på substantivets form (utrala på *-a* uppfattas som feminina) eller på stereotypa föreställningar om manligt och kvinnligt (hjältemodet omtalas med *han* och saktmodet med *hon*).

[2] I äldre svenska tillämpades – liksom ännu i vissa dialekter – ett system med tre grammatiska genus: maskulinum, femininum och neutrum. Reminiscenser av detta äldre system är det när dagen och månen omtalas med *han* och natten och solen med *hon*. I dialekter där det grammatiska tregenussystemet ännu är levande, används *han, hon* i stället för *den* om

inanimat referent i ental efter det grammatiska genus hos det substantiv som är pronomenets korrelat, ett språkbruk som någon gång slår igenom också i vardagligt regionalt talspråk. Se också § 37 not 3.

§ 37. Kön: *han* gentemot *hon*. I första hand är det faktiska eller konventionella föreställningar om den animata referentens kön som bestämmer valet av manligt *han* eller kvinnligt *hon*:

Kungen har sagt att *han* kommer.
Drottningen har meddelat att *hon* kommer.
Om en kung säger att *han* skall komma, så gör *han* det.
Om en drottning säger att *hon* skall komma, så gör *hon* det.
{Statsrådet/Ministern} meddelade att *han* avsåg att närvara vid sammanträdet. [Statsrådet i fråga är en man.]
{Statsrådet/Ministern} meddelade att *hon* tänkte närvara vid sammanträdet. [Statsrådet i fråga är en kvinna.]
Tjuren får det alltid som *han* vill.
Vår hund Sessan får det alltid som *hon* vill.

Om det animata pronomenet refererar generiskt till en referent oavsett kön används vanligtvis den form som annars betecknar en manlig referent, dvs. *han* (jfr Subst. § 9):[1]

Om någon vill röka får *han* göra det i korridoren.
Ingen vill väl att *hans* barn ska börja supa.
Var och en av delegaterna ville att ordföranden skulle uppmärksamma just *honom*.
Den svenske medborgaren måste bestämma sig för vilket samhälle *han* vill leva i.

Om referenten är beskriven med något av orden *människa* eller *nästa* används dock *hon* med generisk referens:[2]

Människan måste bestämma sig för vilken värld *hon* vill leva i.
Du finner din nästa överallt, och det är din plikt att hjälpa och bistå *henne*.

Om referenten är ett djur som betecknas med animat pronomen och om djurets kön är obekant eller irrelevant eller om referensen är generisk oavsett kön, så väljs pronomen efter olika principer och med stor frihet för den enskilde talaren. En tendens är att låta (a) stereotypa föreställningar om manligt och kvinnligt kön å ena sidan och liknande föreställningar om djurpsykologi å andra sidan avgöra genusvalet. Många kallar därför ett lejon, vars kön inte är känt, för *han*, medan ett rådjur omtalas med *hon*. En annan princip tar utgångspunkt i (b) formen hos det ord som beskriver referenten. Om djurbeteckningen är utrum och slutar på obetonat *-a* kommer gärna *hon* att användas, annars *han*. Sålunda kallas flugor, kräftor och zebror etc. för *hon*, medan getingar, humrar och grisar kallas för *han*.[3]

[1] För att undvika den könsspecifika tolkningen när generisk referens avses föredrar vissa skribenter att skriva *han eller hon* eller *han/hon* eller att byta ut det singulara korrelatet mot ett synonymt i pluralis:

Kunden måste bestämma sig för vilket betalningssätt *han eller hon* föredrar.
Kunderna måste bestämma sig för vilket betalningssätt *de* föredrar.

[2] När en generisk nominalfras har referenter som är nästan bara av kvinnligt kön (och särskilt när nominalfrasens substantiv slutar på *-ska*), väljs vanligen *hon* som anaforiskt pronomen:

Om {en barnmorska/en sjuksköterska/ett sjukvårdsbiträde} vill ha semester i juli, måste *hon* anmäla det ett halvår i förväg.

[3] För språkbrukare som aktivt eller passivt behärskar en dialekt med det gamla grammatiska tregenussystemet (jfr § 36 not 2) kan denna kvardröjande kunskap om grammatiskt genus spela in vid valet av animat pronomen för djur, som när en gås eller en mus kallas för *hon* medan en snok eller en hök kallas för *han*.

Genus: *den*, *det* § 38–39

§ 38. Utrum och neutrum: kongruensberoende eller betydelsebärande genus. Som personligt pronomen är det allmänt definita *den* oftast anaforiskt, och i singularis böjs det då i genus (utrum och neutrum) efter korrelatet. När de grammatiska kongruensreglerna inte gäller, används utrum om person och neutrum eljest eller med allmänt dividuativ referens.

1. När korrelatet eller dess huvudord självt har inneboende grammatiskt genus (Subst. § 40) bestämmer detta genus för det anaforiska pronomenet (grammatisk kongruensböjning):

Vi såg *en rosa sten*. *Den* låg intill vägkanten.
Han vände sig till *polisen* och bad *den* ingripa.
Kärleken till henne gav mig mod. *Den* påminde mig om att livet var värt att leva.
Vi såg *ett stenblock*. *Det* låg vid vägkanten.
Här känner jag *någonting*. Nu har jag *det* i handen.
Om du vill ha med *allting* så ryms *det* inte i den där väskan.
Jag gillar *vinrött*. *Det* gör mig så nostalgisk.
Alltid har han fastnat för *det nya* och tagit *det* till sig.

2. När korrelatet inte har grammatiskt genus, t.ex. när det är en sats, en verbfras eller en adjektivfras, väljs neutrumform av pronomenet (semantisk kongruensböjning) (jfr § 47):

Karlsson vill inte komma, och *det* kan inte du göra någonting åt.
Karlsson vill inte *ställa upp nu*, men *det* vill Svensson.
Karlsson är *villig att medverka*, och *det* är Svensson också.
Snäll, *det* är jag inte.
– Är vi *framme till klockan 5?* – Ja, *det* är vi nog.
– *Nu åker jag hem*. – Varför *det?*

– *Det regnar* visst. – {Just/Kanske} *det*.
Fördriva kärleken ur sitt hjärta – *det* kan en människa göra, kanske kan alla göra det. Stöta den älskande ifrån sig – *det* förmår de flesta, kanske alla om de själva riktigt hotas. (R)
Han *spelar tennis*, och *det gör* hans barn också.
Han *spelar tennis*, men *det* vill inte jag (*göra*).
Han *har en Volvo*, och *det har* jag också.
Han *fick humanistmedaljen*, och *det fick* hon också.

Också när korrelatet är en nominalfras med satsvärdig eller svagt referentiell betydelse (Flerl. fraser § 10, Nomfraser § 94, 111), används *det* som anaforiskt pronomen oberoende av nominalfrasens genus och numerus (så alltid när korrelatet är egentligt subjekt, Eg. subj. § 6):

Kalops, *det* äter vi aldrig nuförtiden.
Pengar, *det* har det alltid funnits i överflöd i min familj.
En sekreterare till, *det* skulle vi behöva.
Koppeltvång för hundar i hela landet. *Det* är innebörden av det förslag till ny jaktlag som är tänkt att träda i kraft den 1 juli i år. (S)
Hällarna, stenblocken, mossorna och lavarna. *Det* var min barndoms lekkamrater […] (S)
Någon katt, *det* syntes det inte till.
Någon häger, *det* såg vi inte.
Cykel, *det* har jag ingen.

När egentliga subjekt dislokeras, företräds de i den inre satsen av den pronominella kopian *det*:

Några blommor, *det* har det aldrig fått finnas på hans skrivbord.
En eller ett par duvor, *det* sitter det nästan alltid på taket mittt emot.

Som subjekt i satser där en individuativ nominalfras är subjektspredikativ används *det* oberoende av korrelatets (genus eller numerus och) referens. Också genus- och numeruskongruent pronomen är här möjligt även om det är mindre vanligt (Subj. § 16):

Vem är {*det/han*}*?* {*Det/Han*} är {min bror/en av de nya montörerna}.
Han hade två hundar med sig. *Det* var två schäfrar, tror jag.

(Om däremot predikativet är en adjektivfras eller en naken indefinit nominalfras i singularis, är dock endast genus- och numeruskongruent pronomen möjligt: {*Han/*Det*} *är* {*färdig/smed/tysk lektor*}.)

3. När pronomenet betecknar en individuell referent men saknar korrelat, väljs genus på följande sätt.

a) Utrum och neutrum kan bestämmas av det grammatiska genus som den utpekade referentens normala benämning har:

Ge mig *den*! [Talaren vill ha en sax intill lyssnaren.]
Ge mig *det*! [Talaren vill ha ett pappersblock intill lyssnaren.]

b) Utrum och neutrum kan vara betydelsebärande, när den avsedda referenten inte självklart benämns med ett visst substantiv (se vidare § 39):

Den får vi ta itu med senare. [om person]
Det får vi ta itu med senare. [med inanimat eller allmänt dividuativ referens]

c) Neutrum används när pronomenet är ett expletivt subjekt eller objekt i satsen (§ 33):

Det snöade för fullt.
Cyklar står *det* två i garaget.
Det är troligt att de säljer gården.
Är *det* klokt att sälja nu?
Vem har han ihop *det* med?
Det vet man aldrig när Fredrik kommer.

Om val av utrum och neutrum när korrelatet är ett egennamn se Egenn. § 15.

I stället för preposition + *den*(*na*)/*det*(*ta*) (med inanimat referens) kan i formellt skriftspråk användas *här-*/*där-* + preposition (jfr Advb § 10):

Han läste flera timmar *däri*. ≈ Han läste flera timmar *i den*.
Jag bekymrar mig inte *därom*. ≈ Jag bekymrar mig inte *om det*.

§ 39. Animat och inanimat betydelse. Som personligt pronomen används *den* enligt följande.

1. I pluralis (*de*, *dem*, *deras*) om alla slag av referenter:

Hon letar efter Anders och båten, men *de* har visst båda försvunnit.

2. I singularis (*den*, *det*, *dess*) normalt endast om inanimata referenter:

Jag hade tänkt läsa tidningen, men jag kan inte hitta *den*.
Hon kom med ett papper och satte upp *det* på anslagstavlan.
Kyrkan har rivits, och ett parkeringshus har uppförts på *dess* plats.
Först ska vi göra något åt *det* som har stört transporterna.
Det som uppfattas som mannens privilegier är ofta raka motsatsen. (S)
Det att boken blev en sådan succé hjälpte henne över den finansiella svackan.
Det att kunna sitta här ensam och fundera när jag vill är ett stort privilegium.
Det finns *det* som är värre.

Utrumformen *den* används dessutom om animat referent (utan avseende på biologiskt kön) i vissa speciella fall:

a) I determinativ användning framför restriktiv relativ bisats (genitiv singularis är då *dens*) om människa med generisk, specifik eller komparativ betydelse:

Den som vill röka får göra det i korridoren. [≈ var och en som; generiskt]
[…] en bästa kostym har alla även *den* som bara har en. (S)
Gå ut nu, *den* som vill.
Den som satt här nyss har visst glömt sin portfölj. [≈ han/hon som; specifikt]
Lewenhaupt var inte *den* som gillade att ta självständiga beslut. [≈ en sådan som]
Han såg på intet vis ut att vara förkrossad, tvärtom verkade han både stark och stolt, men tonfallet var *dens* som blivit förkrossad. (R) [≈ en sådans som]

Också i uttryck för önskan (Icke satsf. men. § 35):

Den som hade en häst här och nu!

b) Marginellt används obetonat anaforiskt *den* (singularis utrum) med generisk betydelse om människa utan avseende på kön:

Låt oss anta att någon vill öppna en restaurang här i stan. Då måste *den* först skaffa ett oräkneligt antal intyg och tillstånd.
Om någon vill börja här, så måste *den* genomgå en intervju och en rad test.
En baby blir ofta gnällig, om *den* inte fått tillräckligt med mat.

Också neutralt *det* kan syfta på ett generiskt korrelat som betecknar en levande varelse:

Om ett biträde vägrar ta övertid, blir *det* inte gammalt i den här affären.
Smickra ett barns fåfänga och du är *dess* idol. (R)

Undantagsvis används i singularis *den/det* också om specifika personer, särskilt om barn, när referentens kön är okänt eller irrelevant (och särskilt om korrelatet är ett neutralt substantiv):

Det fanns visst ett vittne till händelsen, men man lyckades aldrig spåra upp *det* efteråt.
När det lilla barnet är hungrigt, börjar *det* nästan alltid skrika.
[Karin] log mot flickan med selen. – Det var en liten skrutt. *Den* kan väl inte vara mer än tre månader? (R)

(Men om referensen är specifik och talaren vet referentens kön, är oftast animat pronomen det enda naturliga: *Vi ringde upp* {*ministern/statsrådet*}, *men hon ville inte svara. Om* {*ungen/barnet*} *skriker, får du väl ge honom nappflaskan.*)

Möjligen är bruket av obetonat anaforiskt *den* på frammarsch om person utan avseende på kön, men fortfarande brukas normalt i stället *han* för att ange generisk referens (§ 37):

Låt oss anta att någon vill öppna en restaurang här i stan. Då måste *han* först skaffa ett oräkneligt antal intyg och tillstånd.

c) I talspråk och ledigt skriftspråk kan betonat *den* användas om människa utan avseende på kön men med pejorativ bibetydelse:

Anders? Nej, *den* vill jag inte ta i med tång.
Har du sett på *den*!

d) Obetonat anaforiskt *den* används ofta om djur när talaren av någon anledning inte vill eller kan ange djurets kön. Referensen kan vara både specifik, icke-specifik och generisk:

Det är en katt som gnäller därute. Får vi ta in *den?*
Om du skaffar dig en katt, se då till att *den* är rumsren.
En katt har många sätt att visa sitt misshag om *den* känner sig åsidosatt.

e) De lexikaliserade *den och den, den eller den* används i återgivning av tal där den refererade har namngivit olika personer vilkas identitet den refererande inte bryr sig om att ange:

När någon i fyllan och villan började berätta skvaller, att *den och den* hade ihop det med *den och dens* fru, blev hon arg och hutade åt honom. (R)

Efter titel används *den* i stället för namn i samordningar som skall antyda att det rör sig om många personer:

Hon kände förstås både biskop *den* och överste *den*.

§ 40. Numerus. När det allmänt definita *den* är personligt pronomen, anger singularformen ental (vanligtvis med icke-animat referens) och pluralformen flertal (utan avseende på distinktionen animat : inanimat eller kön).

{*Den/Det*} är äkta.
De är äkta.

Dess historia är fascinerande.
Deras historia är fascinerande.

Göran talade om {*den/det*}.
Göran talade om *dem*.

Om korrelatet är en singular nominalfras vars huvudord är ett kollektivt substantiv, föredras i skriftspråk vanligen ett grammatiskt kongruent pronomen, dvs. singularis (grammatisk kongruens). I talspråk och ledigt skriftspråk kan pronomenet stå i antingen singularis eller pluralis; pronomenets numerus kan då användas för att ange om den betecknade gruppen av referenter fattas som en helhet eller som en samling enskilda individer (semantisk kongruens).

Regeringen meddelade att *den* tänker privatisera daghem och förskolor.
Var håller *regeringen* hus? *De* har inte kommit allihop än.
Har du kopplat in *polisen?* Vi måste underrätta *den* snarast.
Polisen är på alerten. Man ser *dem* överallt.

Också eljest när korrelatet är grammatiskt singulart men entydigt refererar till ett flertal referenter, kan det anaforiska pronomenet vara pluralt:

Han tog med sig *varenda flicka han kände*. *De* läste franska allihop och var påfallande vackra.
Han har *en skruvmejsel i var ficka*. Jag vet inte vad han har *dem* till.

Vid plurala substantiv med entalsbetydelse följer pronomenets numerus korrelatets:

Jag förlägger ofta *mina glasögon* och springer halva dagarna och letar efter *dem*.
Hon ville ha ett par *gröna byxor*. Hon behövde *dem* till på lördag.
Mina finanser är i olag. Jag vill inte prata om *dem*.

När *de* inte har ett korrelat och heller inte avser något direkt utpekat, betecknar pronomenet normalt personer:

Spädbarn och *de* i rullstol kånkades ombord före alla andra. (R)
OS-orkestern […] blev så upphetsad att *de* som skötte dragbasunerna puffade omkull sina framförvarande kolleger. (S)
De som missat ”Hem till byn” har möjlighet att se serien nu […] (S)

Singulart *det* kan användas om flertal av referenter i vissa fall (jfr § 38: 2; se vidare Flerl. fraser § 10 och Nomfraser § 94, 111):

Två nya sekreterare, {*det/*de*} vore prima.
Rödbetor, {*det/de*} är fina fisken.
Det var (två) duktiga simmare.

Anafor och deixis § 41–52

§ 41. Översikt. Liksom övriga definita pronomen har ett 3 personens personligt pronomen definit betydelse, dvs. det anger att lyssnaren bör kunna entydigt identifiera dess referent(er) i den verkliga världen eller i den värld som etableras med texten. 3 personens personliga pronomen erinrar alltså semantiskt om den bestämda artikeln och substantivets bestämda form.

3 personens personliga pronomen refererar inte till talaren eller till lyssnaren (då i stället 1 och 2 personens pronomen måste användas) utan till någon annan eller något annat som kan identifieras med hjälp av talsituation (deixis) eller kontext (anafor).

Identifikationen av referenten underlättas av pronomenets genus- och numerusbetydelse. Därutöver kan antalet möjliga referenter inskränkas genom efterställda, restriktiva bestämningar (Nomfraser § 95): *han med blåa mössan*. Pronomenet anger att nominalfrasens referenter kan identifieras med hjälp av upplysningarna som lämnas med bestämningen.

Jag skulle gärna vilja säga ett sanningens ord till {*honom/den*} som har stulit min cykel.

När *det* konstrueras med narrativ bisats eller infinitivfras som apposition, anger pronomenet vanligtvis att satsens eller frasens innehåll har varit aktuellt och nu åter aktualiseras:

Det att han säljer behöver inte betyda att han har ont om pengar.

Med relativ bisats som restriktivt attribut har *den/det/de* inte bara definit specifik referens utan kan också ha generisk eller komparativ betydelse:

Den som vill röka får göra det ute på balkongen. [≈ var och en som; generiskt]
Hon var inte *den* som lät sig avskräckas i första taget. [≈ en sådan som; komparativt]
Det finns *det* som är värre. [≈ sådant som; komparativt]

Anaforisk användning § 42–51

§ 42. Fri anafor. 3 personens personliga pronomen används ofta anaforiskt, dvs. med syftning på ett språkligt korrelat med samma referens. Anaforen är i stort sett fri, dvs. relationen mellan korrelat och anaforiskt uttryck är i prinicip inte underkastad andra grammatiska restriktioner än att villkoren för bunden (reflexiv eller reciprok, § 86, 101) anafor inte får vara uppfyllda.

Lindgren är färdig med sitt garage. *Han* ska ha en liten fest.
Han lade *äpplena* i en trälåda, men *de* ruttnade med detsamma i alla fall.
Ingen trodde att just *han* skulle bli avskedad.
Ingen stol tål väl att man leker i *den* så där.
De tog ifrån *min bror hans* väskor.

Men när villkoren för reflexiv anafor föreligger måste reflexivt pronomen användas:

Framför *sig* satte Anna en talarstol. [Anna = sig]
Jfr: Framför henne satte Anna en talarstol. [Anna ≠ henne]

Ingen hade kommit ihåg *sitt* löfte. *Sitt* löfte hade *ingen* kommit ihåg. [ingen = sitt]
Jfr: Ingens löfte hade han kommit ihåg. [ingen ≠ han] Hans löfte hade ingen kommit ihåg. [ingen ≠ hans]

Om villkoren för reflexiv anafor se § 86–96.

§ 43. Specifik referens. 3 personens personliga pronomen syftar oftast på ett korrelat med specifik referent:

Jag träffade Svensson i går, men jag glömde att fråga hur *hans* fru mådde. [hans = t.ex. Svenssons]
Karin bara såg på, när Anna hämtade *hennes* kappa. [hennes = t.ex. Karins]
Hallgrens bordsgranne hämtade *hans* portfölj. [hans = t.ex. Hallgrens]
De nyplanterade granarna berövade området *dess* karaktär av lövdunge. [dess = områdets]

§ 44. Icke-specifik referens. Ett 3 personens personligt pronomen kan syfta på ett korrelat utan specifik referens, när både korrelatets och pronomenets satser beskriver en och samma hypotetiska situation, dvs. när korrelat och anaforiskt pronomen betecknar samma tänkta referent.

Korrelatet kan då vara negerat, interrogativt, distributivt generaliserande eller på annat sätt indefinit icke-specifikt.[1] I följande exempel kan sålunda 3 personens pronomen syfta på det icke-specifika subjektet i den överordnade satsen:

Ingen tror att *han* ska bli smittad.
Ingen bil är så bra att *den* inte krånglar ibland.
Vem tror väl att just *han* ska bli smittad?
Var och en verkar säker på att just *han* inte ska bli smittad.
Vet du *någon* som trodde att *han* skulle bli smittad?

Ofta står korrelatet i den första satsen i en konditional satsfogning och pronomenet i den andra satsen:

Om *någon* vill röka, så får *han* göra det i korridoren.
Om *ingen* vill röka, så behöver *han* heller inte göra det.
Om *varje låda* blir tillspikad ordentligt, så håller *den* för transporten.

Ingen får stanna om *han* inte har fyllt i försäkran.
Ingen stannar här bara därför att *han* trivs här.
Ingen produkt säljs bara därför att *den* är bra.
Var och en håller sig lugn om *han* får lönepåslag.

Villkoret kan också vara outtryckt:

Jag vill inte ha *någon fru*. Jag skulle säkert inte ha hjärta att bedra *henne*. [≈ Om jag hade en fru, skulle jag inte …]
Det kommer *ingen kund* idag, och det är tur, för *hon* skulle bara bli besviken. [≈ Om det kom någon kund, skulle hon bli besviken.]
Eftersom jag inte har *någon fru*, så kan *hon* väl heller inte ha ringt till er igår kväll.
Vilken karl är så trevlig att man vill vara gift ett helt liv med *honom*?
Vem som än fiskar här, så ska jag anmäla *honom* för polisen.
Ingen är väl så dum att *han* börjar röka i vuxen ålder.
Vet du *någon* som stannar här bara därför att *han* trivs här?

Det icke-specifika korrelatet är annars ofta ett led, vanligtvis subjekt, i en överordnad sats, vars objekt e.d. är en nominal bisats.

Ingen av fruarna visste om *hon* skulle komma att bedra sin man.
Vem av fruarna trodde väl att just *hon* skulle komma att bedra sin man?
Vilken domare sa till vilken spelare att *han* tänkte lägga av?
Vet *någon* om *han* ska ta taxi hem i kväll?
Var och en här påstår att *han* är dubbelagent.
Ingen misstänker väl att just *han* kommer att förlora.
Var och en misstänker att just *han* kommer att förlora.

Vem misstänker väl att just *han* kommer att förlora?
Vem var det som undrade om *han* fick röka medan vi åt?
Känner du *någon* som tror att just *han* kommer att förlora?
Var och en ville läsa den artikel som handlade om *honom* själv.
Vem har du lovat att *han* ska få åka med mig hem i kväll?
Vem av fruarna sa till *vilken spelare* att *han* skulle lägga av?
Jag hörde *ingen* säga att *han* skulle ta taxi hem i kväll.

I andra fall kan talaren skissera en tänkt situation med hjälp av verb som *vilja, önska, låtsas, drömma* etc. Då behöver inte satserna med korrelat respektive pronomen stå i ett över-underordningsförhållande till varandra.

Hon ville ha *en hund. Den* skulle vara svart.
Hon låtsades att hon hade *en hund* och att *den* var svart.
Vilken klänning tycker du att jag ska köpa, och varför tycker du att jag ska köpa *den*?

[1] Pronomenet *man* kan lika lite som 1 och 2 pers. personliga pronomen vara korrelat åt 3 pers. personliga pronomen:
Man tror att *man* kan någonting, men sedan visar det sig att *man* inte begriper någonting alls.

§ 45. Indirekt anafor. 3 personens personliga pronomen används (till skillnad från nominalfras med bestämd artikel) i singularis bara marginellt i indirekt anafor (Nomfraser § 103–104):

Vi bjuder *Eklunds*, men jag hoppas verkligen att *han* är trevligare än sin syster.

Pluralen *de* (*dom*) används dock ofta för att beteckna de personer som ingår i ett aktuellt sammanhang, t.ex. personer som finns på en viss plats i en viss verksamhet:

Jag gick till affären och bad *dem* hjälpa mig.

Den betecknade mängden är emellertid ofta vagt avgränsad, dvs. talaren behöver inte avse alla personer som hör hemma i det aktuella sammanhanget. *De* (*dom*) brukas ofta som en vardaglig talspråklig motsvarighet till det stilistiskt mer formella *man* (som också kan generalisera över en grupp där talaren inte ingår).

I England kör *dom* fortfarande till vänster. [Den mest närliggande tolkningen är att det rör sig om bilförarna i England.]
I Stockholm tror *dom* väl att vi inte är riktigt kloka. [Den mest närliggande tolkningen är att det rör sig om (en viss del av) huvudstadens invånare.]
Nu har *dom* satt upp ett nytt anslag igen. Snart får vi väl lämna in skriftligt när vi ska på toaletten. [Talaren vet att lyssnaren vet vilka det är som sätter upp den avsedda typen av anslag.]
Nu har *dom* satt upp ett nytt anslag igen. Om arbetarklassens enhet kan jag tro. [Talaren vet att lyssnaren vet ungefär vilka det är som sätter upp anslag med det nämnda innehållet.]
I Malmö har *de* visst byggt ett nytt konstmuseum.

Dom har anordnat en fest nu igen. ≈ Man har anordnat en fest nu igen. Det har anordnats en fest nu igen.
Dom ändrade gatans sträckning i fjor. ≈ Man ändrade gatans sträckning i fjor. Gatans sträckning ändrades i fjor.

§ 46. *Det* + narrativ bisats eller infinitivfras. Konstruktionen *det* + en narrativ bisats eller en infinitivfras som efterställt attribut pekar oftast ut det appositionella attributets innehåll som känt eller identifierbart för lyssnaren (jfr Bisatser § 51). Konstruktionen används när man särskilt vill ange att bisatsens sakförhållande har varit aktuellt och nu åter aktualiseras eller formuleras.

{*Det* att/Att} hon gråter behöver inte betyda att hon är ledsen.
{*Det* att/Att} spela munspel kan väl knappast vara en heltidssysselsättning.
Det att han, Martin, låtit bli att skvallra på sig själv, det hade egentligen ingen betydelse mera […] (R)
[Absolut modern är] den här revolutionen som pågår just nu. *Det* att ni inte förstår den är bara ett bevis på att den är ny. (R)

Jämför hur nominalfraser med demonstrativa pronomen ger ny, icke-restriktiv beskrivning av ett sakförhållande som nämnts eller som ligger implicit i det föregående, § 66.

Troligen används konstruktionen också hellre när talaren förutsätter att den narrativa bisatsen är sann än när han förhåller sig neutral till dess fakticitet.

Han vet också *det* att generalen kommer i morgon.
[…] efter det vet man ingenting utom *det* att repet på något vis måste ha gett efter. (R)

Särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk används emellertid den nämnda konstruktion också när attributets satsinnehåll inte är vare sig sant eller tidigare aktualiserat:

Jag hoppas då *det* att du ska lyckas övertala henne.
Vi tror inte på *det* att generalen skulle komma i morgon.
Dom påstår ju *det* att det var en massa lösfolk där. (T)
Fast man hör ju talas om *det* att folk ska vara så negativt inställda. (T)
Många säger ju *det* att dom tjänar bra här […] (T)

§ 47. Intensionell anafor. Ett 3 personens personligt pronomen kan syfta på satsers, verbfrasers och andra uttrycks betydelse snarare än på deras referens. Normalt används då det neutrala *det* som anaforiskt pronomen, men också kongruensböjt 3 personens personliga pronomen kan användas i vissa fall.

1. Det neutrala *det* kan som intensionellt korrelat ha:

a) Objekt efter verb vilka i sin betydelse har komponenten 'ha' (*ha*, *få*, *sakna*, *behöva*, *slippa* m.fl.). Pronomenet betecknar här inte samma referenter som korrelatet

utan bara samma sorts referent, dvs. pronomenet åsyftar korrelatets betydelse snarare än dess referens. Också ett objekt vid verbet *kunna* kan åsyftas med *det*.

Bengt har *en dansk cykel*, och *det* skulle jag också vilja ha.
Lars behöver *pengarna*, men *det* behöver ju inte jag.
Per kan *läxan*, men *det* kan inte jag.

b) Vissa satsvärdiga nominalfraser (Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10):

En bra skrivmaskin till, *det* vore inte så dumt.

c) Svagt referentiella nominalfraser, ofta med naket substantiv som huvudord (Nomfraser § 111–117):

Cykel, *det* har jag ingen.
Någon häger, *det* såg vi inte.
– Har du *cykel*? – Nej, *det* har jag inte.
Han är *ingenjör* och *det* är hon också nu.

d) Verbfraser, satser eller adjektivfraser och participfraser som predikativ:

Han kan inte *simma så långt*. *Det* kan inte jag heller.
Han säger att *Anna bor i Köln*, men *det* tror inte jag.
Hon blev *förskräckligt besviken* och *det* blev faktiskt jag också.

Tillsammans med *göra* kan *det* syfta på innehållet i en verbfras:[1]

Bilen *gick sönder* och *det gjorde* cykeln också.
Per-Åke *liknar sin far* och *det* lär hans syster också *göra*.

2. Kongruensböjt pronomen i intensionell anafor förekommer bara i en satsfogning som består av två parallellt byggda satser. Varje sats har normalt två led som korresponderar med motsvarande led i den andra satsen.

Anna gav *hushållspengarna* till sin man och Britta gav *dem* till sin älskare. [*Anna* korresponderar mot *Britta*, *sin man* mot *sin älskare*. Korrelatet *hushållspengarna* står i ett konventionellt tillhörighetsförhållande till *Anna*, på samma sätt som *dem* (= hushållspengarna) gör det till *Britta*.]
Min kusin ska alltid göra samma sak som jag. Om jag renoverar *matsalen* ena året, så renoverar han *den* året därpå.
Min kusin ska alltid göra tvärtemot vad jag gör. Om jag målar *matsalen* röd, så ska han måla *den* grön.

Anaforen kan också vara intensionell när ett pronomen i determinativ användning saknar ett substantiviskt huvudord som utelämnats under identitet med ett korrelat i texten. Pronomenet refererar då till en referent av samma slag som korrelatets referent, inte till samma referent.

Kalle tog med ˈ*sin tavla*, och jag gav henne ˈ*den* som min bror hade målat.

[1] Om korrelatets verbfras innehåller ett reflexivt uttryck som objekt, kan det reflexiva uttrycket fattas antingen referentiellt eller intensionellt när verbfrasen åsyftas med ett anaforiskt *det*:

Per ville *träffa sin chef* och *det* ville Ernst också (göra).

Meningen ovan kan alltså betyda att Ernst ville träffa Pers chef. Då uppfattas *sin chef* referentiellt som refererande till en viss person, nämligen till den som är Pers chef. Men den kan också betyda att Ernst ville träffa sin egen chef. Då har korrelatets *sin chef* uppfattats intensionellt, och *träffa sin chef* ges olika tolkning inom sin respektive syftningsram: det reflexiva pronomenets korrelat i den första satsen är Per och i den andra Ernst. Dubbeltydigheten gäller också när 1 och 2 personens personliga pronomen används reflexivt i korrelatet:

Jag vill *träffa min chef* och *det* vill väl {du/hon} också.

ANM. Anaforen kan sägas vara intensionell också när korrelatet refererar till en viss manifestation av en andlig produkt, medan det anaforiska pronomenet avser produkten (oberoende av manifestation) eller en annan manifestation av samma produkt: *Jag ville låna honom en bok av Kundera som jag just hade läst, men han hade den redan. Jag ville köpa en hornkonsert, men hon var trött på att höra den sa hon.*

§ 48. Korrelatets placering. Korrelatet till ett anaforiskt använt 3 personens personligt pronomen står vanligtvis före pronomenet i samma sats, i en över- eller underordnad sats, i närmast föregående mening eller tidigare:

Gertruds bror föreslog *henne* som kassör.
Berggren har jag pratat med flera gånger på *hans* kontor.
Eftersom *Gertrud* inte protesterade, blev *hon* vald till kassör.
Vi valde raskt *Gertrud* till kassör, eftersom *hon* inte protesterade.
Gertrud protesterade inte, så vi valde *henne* till kassör.
Gertrud protesterade inte. Det var för sent på kvällen för sådant. Följden blev att *hon* valdes till kassör.
Din brors sista bok gör *honom* till min absoluta favorit.
Vem skulle *hans* fru överraska, sa du?
Om *kassören* är så bra som du säger, så är det konstigt att du vill avskeda *honom*.
Den där pojken skulle man kanske titta närmare på, om *han* är så trevlig som du säger.
Pojken var bra, sa hon. Jag gillade *honom* bums.
Pojken var bra. Det sa Gun i alla fall. Jag anställde *honom* bums.

När pronomenet står i en underordnad sats, kan det undantagsvis syfta på ett korrelat i en följande överordnad sats:

Om *han* kommer hem före klockan 9 i kväll, så ska du säga till *Jan* att ringa mig. [han = Jan]

Exemplet tolkas dock normalt som att *han* och *Jan* avser olika personer. Om man menar att satserna handlar om samma person, säger man hellre: *Om Jan kommer, så ska du säga till honom att ringa mig.*

Syftning på korrelat i en följande överordnad sats är vanligare när korrelatet är en verbfras eller en sats:

Utan att hon visste *det* hade han köpt en mikrovågsugn.
Vem som än frågade om *det* fick veta var man kunde köpa de billiga biljetterna.
Hur lite än folk själva ville *det* blev de tvungna att medverka till vad som hände.

Detsamma gäller också när satserna är syntaktiskt sidoordnade:

Det är sant: du känner henne inte.
Jag visste *det* inte då, men hon hade redan köpt en mikrovågsugn.

§ 49. Prominens. En referent kan betecknas med ett anaforiskt 3 personens personligt pronomen, om den är psykologiskt framträdande i det givna textsammanhanget (prominent).

Hög prominens i en text har textens huvudperson eller en annan referent som ett helt textavsnitt handlar om eller ur vars perspektiv ett skeende eller en situation betraktas. Eftersom texter ofta handlar om agerande, tänkande, kännande och viljande varelser, så har ofta animata referenter högre prominens än inanimata. Prominensen i ett givet kommunikationsögonblick hänger också ihop med hur länge sedan det är sedan referenten direkt eller indirekt var på tal, referentens aktualitet. Vissa referenters prominens förklingar rätt snart, om de inte aktualiseras igen. Att en referent nämns ofta är ett tecken på att referenten har en framskjuten plats i lyssnarens medvetande.

Lyssnarens benägenhet att välja ett visst uttryck som korrelat påverkas också av uttryckets syntaktiska funktion, t.ex. om korrelatet är subjekt eller ej i sin sats eller om korrelatet ingår i samma mening som det anaforiska uttrycket.

3 personens personliga pronomen refererar till den mest prominenta referenten som passar till pronomenets beskrivning.[1]

Om en viss referent i sammanhanget är klart mest prominent, är användning av 3 personens personliga pronomen mer eller mindre obligatorisk:

Prästen var här igår och pratade med *min syster*. {*Han/?Prästen*} ville ha {*henne/min syster*} att leda kören.

I sådana fall skulle ett annat uttryck än ett 3 personens personligt pronomen av lyssnaren lätt kunna uppfattas som en signal att talaren inte avser den mest prominenta referenten eller att talaren har någon särskild stilistisk avsikt:

När den nye prästen kom, ville prästen inte veta av honom. [prästen ≠ den nye prästen, honom = den nye prästen]

Min syster sa att jag borde väl i första hand ha meddelat min syster [= henne]. [Användningen av *min syster* i bisatsen betonar att betydelsen är viktigare än referensen: systern menar att hon i egenskap av syster borde ha meddelats.]

Anna tänker åka till Amerika. Anna gör alltid vad hon vill. Anna bryr sig inte om vad ni säger. [stilistisk anafor]

En och samma kontext kan aktualisera olika referenter som alla har hög prominens, dvs. som alla i princip skulle kunna vara korrelat till 3 personens personliga pronomen. Undantagsvis kan talaren då visa vilket korrelat som avses med pronomenets betydelse (animat : inanimat, ental : flertal, manligt kön : kvinnligt kön). När flera referenter är prominenta och semantiskt eller morfologiskt skulle passa in på det anaforiska pronomenet, måste lyssnaren vanligen avgöra vem eller vad som avses genom att företa pragmatiskt grundade rimlighetsbedömningar.

Karlarna kurtiserade flickorna och deras mamma. Man såg att *hon* blev smickrad. [Här föreligger entydig referens, eftersom kongruenskravet bara stämmer på deras mamma.]

Karlarna kurtiserade flickorna och deras mamma. Man såg hur *de* svettades i sina svarta kostymer. [Pronomenet kongruerar med både karlarna, flickorna och flickorna och deras mamma, men en rimlighetsbedömning tyder på att det karlarna som avses, eftersom det kan förutsättas att bara karlar har kostymer.]

Karlarna kurtiserade flickorna och deras mamma. Man såg hur smickrade *de* blev. [Här skulle korrelatet kunna vara antingen karlarna eller flickorna eller flickorna och deras mamma. Men sammanhanget gör det mest rimligt att det är föremålen för kurtisen som blir smickrade.]

Karlarna kurtiserade flickorna och deras mamma. *De* var från landet och visste inte riktigt hur de skulle bete sig. [Möjligt korrelat är med tanke på kongruensvillkoren antingen karlarna eller flickorna eller flickorna och deras mamma eller alla de i satsen nämnda referenterna. Rimlighetshetstolkning ger (med den lilla kontext som här föreligger) inget försteg för den ena eller den andra tolkningen.]

Affären annonserade om en bra begagnad trumpet. Jag tror jag ska köpa *den*. [Rimlighetstolkning ger utslag till förmån för en begagnad trumpet som korrelat. I ett sammanhang där det handlar om att köpa butiker kan den andra tolkningen möjligen vara rimlig, även om då den första meningen kan verka underlig: det låter som om annonsen kunde vara ett skäl att köpa affären!]

[1] Pronomen för personer av manligt och kvinnligt kön kan syfta på det ena ledet i en samordning. När kontrasten ligger på könsskillnaden visas detta genom starkare betoning på det annars obetonade pronomenet. Pronomen för animat och inanimat kan inte på detta sätt kontrasteras mot varandra. Exempel:

Jag gillar både Per och Stina. ˈ*Han* är hygglig och ˈ*hon* är klok.
Jag gillar både Lisa och hennes nya bil. Hon är trevlig i sig, och {*?den/bilen*} gör henne än mer åtråvärd.

Om korrelatet inte är samordnat fungerar dock distinktionerna animat : inanimat, singularis : pluralis som identifikationsgrund:

Lisa kom med sin nya sportbil. {*Hon/Den*} är verkligen flott.
David kommer hit med barnbarnen. {*Han/De*} har inte sett vår nya katt.

Till skillnad från olika kön kan olika grammatiskt genus inte användas som tillräcklig identifikationsgrund, när två nominalfraser i det föregående är lika sannolika som korrelat:

*Jag har sålt huset och båten. Jag fick 10 000 för *den*.
*– Vad är det för skillnad mellan ett slott och en villa? – *Det* är mycket större och finare än *den*.
*Lejonet jagade hjorten, men *den* var snabbare än *det*.

Konkurrerande fritt anaforiska uttryck § 50–51

§ 50. Valet mellan *3* personens personliga pronomen och nominalfras med bestämd artikel som anaforiskt uttryck. I de fall då ett pronomen innehåller tillräcklig semantisk information för att lyssnaren skall hitta korrelatet och identifiera den avsedda referenten, väljs normalt pronomenet som anaforiskt uttryck. Detta gäller exempelvis när en och samma referent nämns i satser som ingår i samma mening eller i på varandra följande meningar. Exempel (där frågetecknet för *Lasse* gäller om de båda uttrycken *Lasse* avser samma person):

Lasse ringde och sa att {*han/?Lasse*} skulle gå på bio.
Lasse ringde. {*Han/?Lasse*} skulle gå på bio.

Om prominensförhållanden inte ger entydigt utslag och om texten har aktualiserat olika referenter som inte kan skiljas åt med de semantiskt enkla pronomenen, kan ett mera informativt anaforiskt uttryck tillgripas för att lyssnaren säkert skall veta vilken referent som menas. Detta kan ske genom att pronomenet får restriktivt attribut:

Det satt en mörkhårig flicka i karmstolen därborta och pratade med en blondin i soffan. Helge ville att jag skulle presentera honom för *henne* {*i karmstolen/den mörkhåriga/som satt i karmstolen*}.

Annars kan en deskriptivt fylligare nominalfras med bestämd artikel väljas som anaforiskt uttryck:

Vi träffade en gammal ryss och en turk. Kalle bjöd hem ryssen. [Här skulle inte *honom* ha räckt för att hitta korrelatet *en gammal ryss*.]

I vissa fall kan i stället för 3 personens personliga pronomen användas en hyperonym nominalfras med substantiviskt huvudord som anaforiskt uttryck. Sådana hyperonyma anaforiska nominalfraser är svagt betonade, ungefär som ett 3 personens personligt pronomen normalt är, och de används i första hand som beteckning för en specifik referent. Vissa hyperonymer är nästan lexikaliserade i denna pronomenliknande användning: *karln*, *stället*.[1]

Där borta står *kassören*. Vill du gå bort och säga till {*honom/karln*} att han måste komma hit.
Jag har *en liten gård i Närke* som vi nog borde sälja. Men min fru är så fäst vid {*den/stället*} att det liksom inte vill bli av.
Jag har läst *hans sista roman*, men jag kan inte säga att jag gillar {*den/boken*}.

I följande fall är 3 personens personliga pronomen det obligatoriska anaforiska uttrycket:

a) När korrelatet självt är ett 3 personens personligt pronomen:

Han satte sig till bords, så fort {*han/*karln*} hade fått av sig rocken. [Asterisken gäller om *karln* syftar på *han*.]

b) När korrelatet är ett dislokerat led (Annex § 5):

Min bror, {*han/*karln*} har lånat min cykel.
Napoleon, {*han/*kejsaren*} lade under sig nästan hela Europa.

c) Vid satsfläta när resumtivt pronomen krävs som subjekt i den underordnade satsen (Satsbaser § 16):

Min bror vet jag inte om {*han/*karln*} kommer.
Napoleon vet jag inte hur {*han/*kejsaren*} skulle ha handlat i detta läge.

d) I vissa underordnade satser vilkas fakticitet avgörs av den överordnade sats där korrelatet står:

Håkan tror att {*han/*karln*} är sjuk.
Napoleon fruktade att {*hans/*kejsarens*} öde nu hade hunnit upp {*honom/*kejsaren*}.
Ingen av mina bröder gillar att jag lånar {*hans/?karlns*} skivor.
Ingen av gubbarna misstänker att {*han/?karln*} ska bli avskedad.
Vilken av romanerna läste du för att kunna citera {*den/?boken*}?
Vilken av gubbarna trodde att {*han/?karln*} skulle bli avskedad?

Om det anaforiska uttrycket skall lämna ny (icke-restriktiv) information utöver den som getts i korrelatet (deskriptiv anafor), lämpar sig som regel inte de personliga pronomenen, eftersom dessa har begränsade möjligheter att byggas ut med icke-restriktiva bestämningar. Då väljs i stället vanligen en nominalfras med *denna* som anaforiskt uttryck (§ 66) eller – särskilt om den tillagda betydelsen är pejorativ om person – en nominalfras med demonstrativt *den* (§ 81):

Krig och fred har jag läst flera gånger. Jag blir aldrig trött på *denna underbara bok*.
Min bror var här igår. *Den* (*förbaskade*) *skurken* hade glömt min cykel igen.

[1] Också när korrelatet är icke-specifikt, kan många språkbrukare använda hyperonym anaforisk nominalfras om en prominent referent:

Inget av mina hus är så dåligt att {*det/stället*} inte skulle duga åt dig.
Om du hittar *någon intressant deckare* kan du väl köpa *den* och ta med dig *boken* hit på lördag.
Hon sa att hon skulle vilja gifta sig med *en fransman*. {*Han/Karln*} skulle helst vara greve och väldigt rik.

§ 51. Valet mellan *3* personens personligt pronomen och självständigt *denna* som anaforiskt uttryck. Om det i ett och samma textavsnitt har aktualiserats olika referenter, väljs personligt pronomen för att referera till den referent som

kan antas vara mest framträdande i lyssnarens medvetande, medan *denna* används om någon eller något som inte är fullt så prominent. Ofta används 3 personens personliga pronomen om referenter som länge varit prominenta i texten, t.ex. som redan nämnts flera gånger, medan *denna* ofta syftar på ett korrelat där en referent nämns för första gången i texten.

Av två nominalfraser i samma sats som båda kan vara korrelat åt ett anaforiskt pronomen betecknar ofta den nominalfras som står högst i den syntaktiska hierarkin den mest prominenta referenten.[1] Ett subjekt anger sålunda vanligen en mera prominent referent än ett led i verbfrasen gör. Inte sällan sammanhänger detta med att subjektet normalt är tematiskt och refererar till en redan aktuell referent, medan ett objekt eller ett bundet adverbial är rematiskt och refererar till något som just aktualiseras.[2] Språkvårdare har rekommenderat tumregeln att använda 3 personens personliga pronomen, om korrelatet är subjektet i föregående sats, och att *denna* skall användas, om korrelatet är ett annat satsled där, i varje fall om ett anaforiskt 3 personens personligt pronomen skulle bli dubbeltydigt.

> Fadern hyste ingen aktning för sonen sedan {*han/denne*} låtit omvända sig. För sonen hyste fadern ingen aktning sedan {*han/denne*} låtit omvända sig. [föredragen tolkning: han = fadern, denne = sonen]
> Ottosson hjälpte ofta kassören med räkenskaperna. Jag antar att {*han/denne*} trivdes med det. [föredragen tolkning: han = Ottosson, denne = kassören]

Ett 3 personens personligt pronomen kan inte vara korrelat åt *denne*, eftersom det personliga pronomenet visar att referenten är maximalt prominent och därför endast kan omtalas med ännu ett pronomen av samma slag:

> Ottosson hjälpte honom ofta med räkenskaperna. Jag tror att {*han/*denne*} trivdes med det. [Om *denne* här är möjligt, kan det i varje fall inte syfta på *honom*.]

I ledigt skriftspråk och talspråk är *denna* mindre brukligt. I talspråk kan i stället det personliga pronomenet betonas för att visa att det mot vanligheten inte har en referent med högsta prominens:

> Ottosson hjälpte ofta kassören med räkenskaperna. Jag tror ˈ*han* trivdes med det. [föredragen tolkning: han = kassören]
> Svensson hade talat med Persson, men {*han/denne/*ˈ*han*} ville inte ge besked. [föredragen tolkning: han = Svensson, denne/ˈhan = Persson]

På samma sätt är det när självständigt *den* används anaforiskt:

> Bilen var klart bättre än båten. {*Den/Denna/*ˈ*Den*} bör ha varit värd ungefär 10 000. [föredragen tolkning: den = bilen, denna/ˈden = båten]

Vidare om användningen av nominalt *denna* se § 65–69.

[1] I formellt skriftspråk används *den senare* och *den förra* för att med utgångspunkt i lineär närhet (i stället för prominens) möjliggöra entydig syftning mellan olika anaforiska uttryck och deras korrelat i det föregående:

Karl och Erik hade grälat strax efter *den senares* ankomst.
Karl hade lurat Erik på arvet, vilket *den senare* dock ännu inte medgivit. [Erik = den senare]
Erik hade lurats av Karl på arvet, vilket *den senare* dock ännu inte medgivit. [Karl = den senare]

[2] Ett possessivattribut i subjektet förefaller ha lika hög prominens som subjektet självt:

Klinikchefens sekreterare ringde genast upp direktören. {*Han/Denne*} var villig att förhandla. [föredragen tolkning: han = klinikchefen eller direktören, denne = direktören]
Karls far kom ofta tidigt hem. *Han* var min bästa vän. [Föredragen tolkning: han = Karls far eller möjligen = Karl. Här skulle *denne* knappast kunna användas som anaforiskt pronomen med syftning på vare sig Karl eller Karls far.]

§ 52. Deixis. 3 personens personliga pronomen kan hänvisa till referenter i talsituationen (deixis):

Ta fast *honom*! [i en situation där en man är på flykt]
Tycker du att {*hon/den*} är vacker? [t.ex. till någon som ser beundrande på en kvinna respektive en blomma]

Oklar referens kan repareras genom senare tillägg, t.ex. genom ett led i final dislokation som ger mera information om den avsedda referenten (Annex § 9). I talspråk är detta uttrycksmönster vanligt.

Hon är trevlig, *den nya vaktmästaren*.

Reparationen kan också ske med en självständig kommentarmening:

Hon är en verklig pärla. Jag menar *den nya personalchefen*.

3 personens personliga pronomen används vanligen om en referent utan att talaren vill ange kontrast mot andra möjliga referenter i textvärlden. Pronomenet är därför normalt obetonat. I vissa fall kan dock pronomenet i tal ges förhöjd betoning för att ange kontrast. Detta kan t.ex. ske om könsskillnaden är kommunikativt betydelsefull eller om talaren pekar på referenten när han yttrar det deiktiska pronomenet.

– Är det ˈ*han* eller ˈ*hon* som har spillt här?
– Vem ska vi ta? – Ta ˈ*honom!*
– Vilka ska vi bjuda? – Vad sägs om ˈ*dom?*
– Vem har spillt här? – Det är ˈ*hon*.

I deiktisk användning åtföljs ofta *han, hon* dessutom av ett deiktiskt adverb, i synnerhet *där* (*borta*) eller liknande:

ˈ*Henne* (där/här) har du inte sagt till.
Säg till ˈ*honom* där borta i soffan.
ˈ*Dom* där inne har inte skrivit in sina namn än.

Identifikationen vid deixis kan underlättas genom att restriktiva attribut fogas till pronomenet. Då behöver inte talaren syfta på något i den omedelbara talsituationen utan kan använda lyssnarens hela erfarenhet som deiktiskt rum.

Hon från Vetlanda har inte fått någon lägenhet än.
Vi ska strax prata med *henne som just kom*.
Vad heter *hon den långa*?
Kan du inte höra med *dem på lagret*?

ANM. Ett pronomen med samma referent som ett finalt dislokerat led sägs ibland ha kataforisk syftning, med det dislokerade ledet som korrelat: *Hon är duktig, den nya lagerchefen.*

Kasus § 53–55

§ 53. Kasusböjningen i personliga pronomen. Personliga pronomen böjs i nominativ och ackusativ utom *den/det* (i singularis). 3 personens personliga pronomen har dessutom särskilda genitivformer, medan genitivformer av 1 och 2 personens personliga pronomen saknas och ersätts av possessiva pronomen, som kongruensböjs i grammatiskt genus och numerus (t.ex. efter huvudordet i den nominalfras där de ingår) (se § 24). Särskilt 1 och 2 personens kasusformer är så olika att det närmast är fråga om suppletiv böjning. De kasus som förekommer är nominativ, ackusativ och genitiv i följande definita pronomen:

Nom.:	jag	du	vi	ni	han	hon	den/det	de
Ack.:	mig	dig	oss	er	honom	henne	den/det	dem
Gen.:					hans	hennes	dess/dens	deras

Om alternativa former i tal- och skriftspråk se § 19 (1 och 2 person), § 28 (3 person).

§ 54. Nominativ och ackusativ. Nominativ används när pronomenet är huvudord i subjekt, subjektspredikativ, apposition i subjektet, vokativfras, finalt annex som dubblerar subjektet samt i vissa fall som led i huvudsatsekvivalent (Icke satsf. men. § 39: a). I funktion som objekt eller rektion används ackusativformen.

Nominativ:

Här står *jag*. *Du* och Karin måste komma. Så är *han* plötsligt borta. [subjekt]
Den där flickan i röd klänning är *jag*. Chefen, det är *jag*. Hej, det är *jag*. Är det *du*?
Staten, det är *han*. Jaså, det blev *ni* i alla fall. Min bror har också *han* farit till stan. [subjektspredikativ[1]]
I detta ärende har chefen, dvs. {*jag/hon*}, rätt att själv besluta. [apposition i subjekt]
Nu ska vi köpa varsin gård, både *hon* och *jag*. [postponerad apposition]
Min bror har flyttat till Stockholm, också *han*. [postponerat fritt subjektspredikativ]

Du, posten har inte kommit än. [vokativfras]
Karlsson kan vara lycklig, *han*. [dubblering av subjekt]
Jag ordförande, aldrig! [led i huvudsatsekvivalent]

Ackusativ:

Hon ser inte *mig*.
Vill du inte ge *mig* den.
Detta gjorde ett starkt intryck på *mig*.
Bestämmanderätten i detta ärende ligger hos personalen, dvs. *oss* själva.

Som utbrytningsled har personliga pronomen kasus efter det motsvarande outtryckta ledets syntaktiska funktion i den relativa bisatsen (Bisatser § 38):

Det var {**jag/mig*} som han ville prata med.
Det var {*jag/*mig*} som ville prata med honom.

I elliptiska repliker o.d. som kan suppleras syntaktiskt ur det föregående väljs kasus i enlighet med denna möjliga supplering:

– Vem var det som hostade? – {*Jag/Hon*}.
– Vem var det han kritiserade? – {*Mig/Henne*}.

Vacklan vid val av kasus förekommer i följande fall:[2]

a) I satsfogningar med falsk utbrytning (Bisatser § 40)

I satsfogningens överordnade sats tar predikativet kasus optionellt efter det outtryckta koreferentiella ledets funktion i den relativa bisatsen:

Den enda som Bengt ville ta med sig var {*mig/jag*}. Jfr: Den enda som ville ta med Bengt var jag.
De första som Anna fick syn på var {*oss/vi*}. Jfr: De första som fick syn på Anna var vi.

b) Efter *utom*, *förutom*

Utom, *förutom* uppfattas av språkbrukarna antingen som en preposition eller som en konjunktion (Konjn, subjn, infm. § 5 Anm., Prepfraser § 3: b). I det förra fallet väljs hos rektionen ackusativ, i det andra fallet avgörs kasus av det andra samordningsledets satsledsfunktion. Särskilt när (*för*)*utom*-frasen står som fundament, dvs. i en position där (*för*)*utom* inte skulle kunna vara konjunktion, fattas (*för*)*utom* gärna som preposition (och följs av ackusativ):

{*Utom/Förutom*} *mig* ville ingen skriva under. {Utom/Förutom} mig ville också Bergström skriva under. Jfr: ?Utom jag ville ingen …

Om *utom* kan parafraseras med *annan än*, fattas *utom* gärna som konjunktion och följs då av nominativ när ledet kan fattas som samordningsled i ett subjekt (Samordn. § 47):

Ingen utom jag ville skriva under. *Ingen* ville skriva under *utom jag*.
Alla utom jag ville skriva under. *Alla* ville skriva under *utom jag*.

Också i satser med denna struktur kan emellertid (*för*)*utom* uppfattas som preposition och följas av ackusativ:

Ingen (*för*)*utom mig* ville skriva under. *Ingen* ville skriva under (*för*)*utom mig*.

c) I komparativ subjunktionsfras

I talspråk och någon gång i ledigt skriftspråk behandlas ofta *än* och *som* som prepositioner, och rektionen ställs i ackusativ:

Min kollega är yngre än *mig*, men han har äldre barn än *mig*.
Min kollega är inte lika gammal som *mig*, och han har heller inte lika gamla barn som *mig*.
Min kollega är annorlunda än *mig*.

I skriftspråk och ibland i talspråk bestäms kasus i sådana fall av vilken funktion som nominalfrasen skulle ha i motsvarande fullständig komparativ bisats:

Jag känner inte honom lika bra som *du* (känner honom).
Jag känner inte honom lika bra som (jag känner) *dig*.

I många fall då komparatorn (komparativ, *annan*, *lika*(*dan*)) ingår i en nominalfras kan subjunktionsfrasen inte systematiskt parafraseras med en finit komparativ bisats. Då väljs i både tal- och skriftspråk kasus för nominalfrasen i den komparativa subjunktionsfrasen oftast efter komparatorledets satsledsfunktion:

Inga andra än *jag* får komma. De släppte inte in några andra än *oss*.

Se vidare Subjnfraser § 6.

d) I vissa icke satsformade meningar

Efter *stackars*, *leve* och (vardagligt efter) *dumma* förekommer antingen nominativ eller ackusativ (Interj. § 14: 1):

Leve {*hon/henne*}!
Stackars {*jag/mig*}. Stackars {*ni/er*}!
Dumma {*du/dig*}.

I denna grammatik redovisas *stackars*, *leve*, *dumma* som interjektioner när de följs av ackusativ. När *stackars* och *dumma* följs av nominativ redovisas de som adjektiv. I de fall då *leve* följs av nominativ kan det ses som optativ av verbet leva.

e) I final dislokation

När ett personligt pronomen konstrueras med relativ bisats och används som final dislokation, väljs ofta det kasus för pronomenet i dislokationen som skulle tillkomma det outtryckta koreferentiella ledet i relativsatsen:

Det var värst för mig, {*jag* som var känd redan förut hos polisen/*mig* som polisen redan kände}.
Han var mildare mot mig och mina kusiner, {*vi* som kom från samma landskap som han själv/*oss* som han redan träffat}.

[1] När personligt pronomen står som reflexivt predikativ och konstrueras med *själv* står det i ackusativ:

Jag var nog inte *mig* själv. Ni var nog inte *er* själva. Du blev inte *dig* själv på flera veckor.

[2] I talspråk och ibland också i ledigt skriftspråk används i stället för *de*, *dem* utan kasusdistinktion formen *dom* (§ 28). Distinktionen *han* : *honom* försvagas också i och med att *han* i tal blir allt vanligare i stället för *honom* (§ 28 not 3). I ledigt skriftspråk använder vissa språkbrukare ofta *de* som rektion eller objekt när ordet är korrelat till en relativ bisats:

Han gör affärer med *de* som kommer till honom.

I konstruktioner av typen *de i Växjö* (jfr § 31 not 1) saknar pronomenet ofta kasusböjning, möjligen i anslutning till bestämda artikeln eller för att ange intensionell anafor:

Det är bättre du pratar med *de*(*m*) i Växjö.
Studenterna i Halmstad vann över *de*(*m*) i Växjö.

§ 55. Genitiv och possessiva pronomen. Genitiv av definita pronomen och possesiva pronomen som motsvarar personliga pronomen har samma syntaktiska funktion och betydelserelation till resten av satsen som definita nominalfraser i genitiv (Nomfraser § 79 samt 9–15):

alla dessa {*mina/hennes/deras*} gamla böcker [jfr: alla dessa Svenssons gamla böcker]
{*mina/hennes/deras*} försök att komma loss [jfr: Svenssons försök att komma loss]
Han började fatta olyckan i hela *dess* vidd.
Han muntrade upp auditoriet genom att spela på *dess* lägsta känslor.
Den där cykeln är {*min/hennes/deras*}. Jfr: Den där cykeln är Svenssons.
Vi går hem till {*mitt/hennes/deras*}. Jfr: Vi går hem till Svenssons.[1]
Gå till uppvaktningen för {*min/hennes/deras*} skull!
Du kan skriva under å {*mina/hennes/deras*} vägnar.
Jag tänkte mest på barnet och det var för *dess* skull som jag hade kommit.[2]

[1] När referenten är flertal, används inte possessivpronomenet ensamt som nominalfras utan bildar (med specialiserad betydelse) nominalfras tillsammans med föregående bestämd artikel: *de mina*, *de våra* (§ 24 not 2).

[2] Som rektion vid *innan*, *till*(*s*), *sedan* används *dess* bl.a. i följande lexikaliserade prepositionsfraser: *innan dess*, *till*(*s*) *dess*, *sedan dess*. (Många språkbrukare undviker i skrift att använda *tills* som preposition.) Jämför också sammansättningarna *dessemellan*, *dessutom*, *dessförinnan*.

Betoning och enklis § 56

§ 56. Betoning och enklis av de personliga pronomenen. Personliga pronomen är oftast obetonade när referenten inte kontrasteras mot någon annan. När ett obetonat pronomen (utan egen bestämning) följer omedelbart på ett verb eller står som rektion, bildar det ofta en fonologisk fras tillsammans med verbet respektive prepositionen, som därvid får uppbära frasens huvudbetoning.[1]

Verb:

ˈSover ₀du? Jfr: ˈSover ˈGun?
ˈSvara ₀mig! Jfr: ˈSvara ˈMaj!
ˈSover ₀hon? Jfr: ˈSover ˈGun?
ˈVäck ₀honom! Jfr: ˈVäck ˈOlle!

Preposition:

Jag tänker mycket ˈpå ₀dig. [jfr: ₀på ˈMaj; också: ₀på ˈdig]
Jag tänker mycket ˈpå ₀henne. [jfr: ₀på ˈSvenne; också: ₀på ˈhenne]

Personliga pronomen som objekt eller rektion är normalt betonade när de utgör eller ingår i fundament:

Mig vill hon inte prata med.
Hos *mig* har hon aldrig varit. *Mig* har hon aldrig varit hos.
Honom skulle jag gärna vilja träffa.

Framför restriktiv relativ bisats eller annat restriktivt efterställt attribut är personliga pronomen optionellt betonade:

Kan inte *vi* som är färdiga få gå hem?
Jag känner inte *henne* du har anställt.
Jag skulle vilja förhöra *dig* med den röda tröjan.
Hon står bara och stirrar på *honom* i hörnet.
Jag vill prata lite med *er* därborta.

Personliga pronomen är obligatoriskt betonade när de följs av icke-restriktiv relativsats:

Hon som har varit i Kina så många gånger borde väl kunna ge besked.

Den, *det*, *de*, *dem*, *dom* är dock ofta obetonade också i de nämnda fallen:

Det tror jag inte.
Paraplyn kommer du att behöva, så *den* ska du ta med dig.
– Hurdan var TV-filmen? – *Den* hann jag aldrig se.
Han kände inte till *det* att vi måste flytta om ett par år.

Ett 3 personens personligt pronomen är normalt obetonat när dess referent har högsta prominens i sammanhanget:

Ottosson hjälpte Persson med räkenskaperna. Jag tror *₀han* trivdes med det. [föredragen tolkning: han = Ottosson]

Pronomenet kan betonas för att visa att referenten inte har full prominens (jfr § 51):

Ottosson hjälpte Persson med räkenskaperna. Jag tror ˈ*han* trivdes med det. [föredagen tolkning: han = Persson]

När en referent enligt en sats ingår i en viss relation till en annan referent (t.ex. A hjälper B, A är hos B) och sedan samma referent enligt en följande sats åter ingår i en relation av samma slag men byter roll i relationen (B hjälper X, X hjälper A; B är hos X, X är hos A), måste emellertid ett personligt pronomen som anger referenten betonas:

Jag hjälpte dig, sedan hjälpte {ˈ*du* ˈ*mig*/ˈStina ˈ*mig*/ˈ*du* ˈStina}. Jfr: Jag hjälpte dig, sedan hjälpte {$_0$*jag* ˈStina/ˈStina $_0$*dig*}.
Jag träffade Anders hos Pernilla, sedan träffade jag {ˈ*henne* hos ˈ*honom*/ˈStina hos ˈ*honom*/ˈ*henne* hos ˈStina}. Jfr: Jag träffade Anders hos Pernilla, sedan träffade jag {$_0$*honom* hos ˈStina/ˈStina hos $_0$*henne*}.

När ett personligt pronomen i genitiv eller ett possessivt pronomen används självständigt, är det betonat:

Lina letar visst efter sin jacka. Är inte det där *hennes*?

[1] När pronomenet föregås av negerande eller fokuserande satsadverbial är det betonat:
Kommer inte {ˈhon/*$_0$hon}?
Kommer bara {ˈhan/*$_0$han}?

Bestämd artikel § 57–60

§ 57. Översikt. Ett speciellt slags definit pronomen är den attributiva bestämda artikeln *den*. Den är normalt obligatorisk i en definit nominalfras med deskriptivt framförställt attribut om nominalfrasen saknar annat definit attribut. Det efterföljande deskriptiva attributets huvudord står i bestämd form liksom i flertalet fall nominalfrasens huvudord, dvs. substantivet.

den {röd-a/andr-a/sist-a/norr-a/högr-a} byggnad-en

Betydelsen hos den bestämda artikeln skiljer sig knappast från betydelsen hos substantivets bestämda form (Subst. § 72–74).

Ett specialfall av bestämd artikel är *den* i determinativ användning, dvs. som attribut i en nominalfras med restriktiv relativ eller narrativ bisats. Då kan artikeln sättas ut också när nominalfrasen saknar ett framförställt attribut mellan artikel och substantiv. Om den restriktiva bisatsen är relativ behöver heller inte det substantiviska huvudordet stå i bestämd form.

den (röda) klänning(en) som jag mest älskade
det (viktiga) villkoret att räntan skulle vara betald före årsskiftet

I attributiv funktion kan *den* också vara demonstrativt pronomen, se § 77.

ANM. Den bestämda artikeln används normalt bara när substantivet har ett adjektiv eller adjektiviskt attribut. Den har därför ibland med en viss rätt kallats adjektivets bestämda artikel.

§ 58. Böjning. Bestämda artikeln *den* böjs i genus och numerus:

Utrum singularis: den
Neutrum singularis: det
Pluralis: de

De olika formerna uttalas som motsvarande former av det personliga pronomenet (§ 28). Det är dock inte lika vanligt att *dom* används i stället för *de* som bestämd artikel som det är när *de* fungerar som personligt pronomen.

§ 59. Attributiv funktion. Den bestämda artikeln placeras som övriga definita attribut efter eventuellt totalitetsbetecknande och före eventuellt kvantitetsbetecknande attribut. *Den* kan till skillnad från *denna* inte följas av possessivattribut.

Var har du gjort av alla *de* många fina böckerna?
Vad ska vi göra med all *den* fuktiga veden?
Var ska vi lägga *de* tre lådorna?

Som bestämd artikel används *den* antingen (a) icke-determinativt eller (b) determinativt.

a) Icke-determinativ användning

Den bestämda artikeln används vanligen icke-determinativt (dvs. utan följande restriktiv relativ eller narrativ bisats). Artikeln är då obetonad och används i nominalfras endast framför adjektiv, particip, vissa relationella pronomen eller räkneord. Nominalfrasens substantiviska huvudord står normalt i bestämd form.

den nya boken, *det* nya häftet, *de* nya böckerna
med *det* uppriktigaste deltagande
den väntade effekten, *det* väntade resultatet, *de* väntade effekterna
den andra boken, *det* andra häftet, *de* andra böckerna
de fyra böckerna
den nye, *den* nya, *det* nya, *de* nya
den andre, *den* andra, *det* andra, *de* andra
$*_0$*de* böckerna, $*_0$*de* röda böcker

Om den bestämda artikelns samförekomst med andra attribut och med den bestämda formen av substantivet, se Nomfraser § 4–5.

b) Determinativ användning

När nominalfrasen innehåller en relativ eller en narrativ bisats som restriktivt efterställt attribut, brukar artikeln kallas determinativ. Då kan artikeln stå utan efterföljande kongruensböjd bestämning framför det substantiviska huvudordet (liksom när *den* fungerar som demonstrativt pronomen, § 77), och när attributet är en relativ bisats kan det substantiviska huvudordet stå i obestämd form. Den determinativt använda artikeln är vanligen betonad.

den (vidsträckta) park(en) som omger huset
den (bedrövliga) omständigheten att Karlsson måste sluta

Språkvårdare har länge rekommenderat obestämd form av substantivet, om det efterställda attributet utgörs av restriktiv relativsats, med motiveringen att texten då entydigt anger att relativsatsen är restriktiv. I neutralt skriftspråk dominerar därför denna konstruktion. Såväl i ledigt skriftspråk som i talspråk är dock substantiv i bestämd form med eller utan determinativt *den* vanligt också i konstruktion med restriktiv relativsats. Nominalfraser i nedanstående exempel kan därför alla beteckna en tunna som står i garaget till skillnad från t.ex. en tunna som står ute på gräsmattan (se också Nomfraser § 95, Bisatser § 23). Konstruktionerna i de två senare exemplen representerar ett ledigare stilläge än det inledande exemplet. Den mittersta konstruktionstypen är vanlig också i neutralt skriftspråk, medan den sista mest förekommer i talspråk.

den tunna som står i garaget
tunnan som står i garaget
den tunnan som står i garaget

Möjligen finns det en tendens att föredra *den* + substantiv i obestämd form när referentens existens inte presupponeras, dvs. när betydelsen är generisk, hypotetisk eller framtida. I exempel som de följande förefaller därför det kursiverade alternativet mest näraliggande:

{*Den bibliotekarie*/Bibliotekarien/Den bibliotekarien} som lånar ut FNL-böcker förtjänar en uppmuntran. Jfr med specifik referent: {Den bibliotekarie/Bibliotekarien/Den bibliotekarien} som lånade ut FNL-böcker fick en gratifikation av kommunstyrelsen.
Han har fått i uppdrag att tillverka {*det vapen*/vapnet/det vapnet} som ska vinna framtidens krig. Jfr med specifik referent: Han visade mig {det vapen/vapnet/det vapnet} som gav fransmännen segern.
{*Den dag*/Dagen/Den dagen} då världen har varaktig fred är nog långt borta. Jfr med specifik referent: {Den dag/Dagen/Den dagen} då du var här snöade det.

När *den* och dess huvudord konstrueras med narrativ bisats, kan likaså den bestämda artikeln användas även om inget mellanliggande adjektiviskt attribut finns. Substantivet står alltid i bestämd form.

{*Det* villkoret/Villkoret} att vi skulle sälja redan om ett halvår kunde vi inte gå med på.
Han var besatt av (*den*) tanken att världen skulle gå under redan i hans livstid.
Den befängda idén att vi skulle sälja redan om ett halvår ville vi inte ens diskutera.
[…] bara under *den* förutsättningen att de själva inte tror på att de höjda arbetsgivaravgifterna skall ”beaktas” av löntagarorganisationerna. (S)

Det ska jag göra, men bara på *det* villkoret att han där håller med om att jag inte sköt på nån ekorre. (R)

§ 60. Betydelse. Nominalfras med bestämd artikel refererar unikt till en referent i textens värld eller i talsituationen (och därmed i den mera allmänna referensram som talaren förutsätter hos lyssnaren). Bestämd artikel har alltså samma semantiska funktion som bestämd form av substantivet (Subst. § 72–74).

Den röda bilen står vid museet. [Endast en specifik röd bil är aktuell i sammanhanget och det är den som avses. Uttrycket kan kontrastera mot en referent av annat slag, t.ex. en blå bil, en cykel etc.]

Den moderna bilen är ett olycksaligt underverk. [Av texten framgår det att talaren avser företeelsen ”modern bil” som definitionsmässigt är unik inom den allmänna refensramen. Uttrycket kan kontrastera mot andra företeelser, t.ex. äldre tiders bilar, televisionen, artilleripjäser etc.]

De tre största tallarna växer på Eriks tomt. [Av ett antal givna tallar är tre tallar unikt identifierbara som större än de andra.][1]

Den bil som Brundin köpte i förra veckan har redan varit inne på verkstad. [Den avsedda bilen är unikt identifierbar i sammanhanget: talare och lyssnare vet vilken bil som menas.]

Den omständigheten att Bengtsson har slutat får vi inte bortse ifrån. [Här är det klart vilken omständighet som avses, nämligen den som den narrativa bisatsen hänvisar till.]

Nominalfras med bestämd artikel används både anaforiskt och deiktiskt:

a) Direkt anafor (§ 3). Anaforisk nominalfras med bestämd artikel ger vanligen en sparsammare beskrivning av referenten än korrelatet. I andra fall är det nödvändigt att upprepa korrelatets beskrivning för att unik identifikation skall kunna säkerställas. En tredje möjlighet är att den anaforiska nominalfrasen ger ny (icke-restriktiv) information om referenten.

De håller sig med en kastanjefärgad, kraftig häst och ett gammalt svart sto. *Den* bruna hästen ska de sälja. [reducerad information i det anaforiska uttrycket]

De håller sig med en brun och en svart häst. *Den* bruna hästen ska de sälja. [samma information i det anaforiska uttrycket]

De har sedan länge en vacker brun häst. Jag har flera gånger fått rida på *det* temperamentsfulla stoet. [Ny information i det anaforiska uttrycket = deskriptiv anafor; här kan också *denna* användas, § 66.]

Stina och Pål ansträngde sig för att ta sig ur sitt hopplösa läge, men *de* tappra försöken misslyckades. [Ny information i det anaforiska uttrycket = deskriptiv anafor; här kan också *denna* användas.]

b) Indirekt anafor (§ 3):

Vi var i Grekland på vår semester. *De* första dagarna var underbara.

c) Deixis (§ 3):

Ge mig *den* stora saxen!
Ge mig *den* saxen som ligger i högra lådan.

d) Generisk betydelse (Subst. § 73–74, Nomfraser § 100):

Den nordsvenska hästen är utomordentlig vid skogskörning.
Den student som vill tentera redan före jul måste anmäla det genast. [≈ varje student som]

Med en betydelse som erinrar om den hos det komparativa *sådan* kan *den* ibland användas determinativt:

Lewenhaupt var inte precis *den* befälhavare som gillade att fatta självständiga beslut. [≈ en sådan befälhavare som]
Han koncentrerade sig på läsningen till *den* grad att han inte märkte när det började brinna i köket. [≈ till en sådan grad att]
Arbetet är av *den* beskaffenheten att man inte kan utföra det på bestämda tider. [≈ av en sådan beskaffenhet att]

Om betydelsen hos nominalfras med bestämd artikel se vidare Nomfraser § 98–104.

[1] Plural nominalfras kan få bestämd artikel, även om antalet inte har angivits och alltså den avsedda mängden egentligen inte behöver vara unikt identifierbar:

Jag ska hugga ner *de* {*stora/största/bortre*} *tallarna*. [Lyssnaren kan inte veta hur många tallar som avses.]

Demonstrativa pronomen § 61–81

§ 61. Översikt. De demonstrativa pronomenen är adjektiviska. Hit räknas *denna*; *den där*, *den här*; *den*.

Karakteristiskt för demonstrativa pronomen är att de utpekar en referent som är förhållandevis men inte maximalt prominent i talsituationen eller textsammanhanget. Därvid sätts ibland referenten i kontrast mot andra referenter av samma slag.

Vid *denna* tidpunkt var Carlsson relativt okänd.
Den här kniven är utmärkt.
Han skrev till kommunen en gång, men *det* papperet kom visst bort.
Lärarna försökte få eleven att röja vad han visste men *denne* vägrade.
Jag tänker inte finna mig i *det där*.

Demonstrativa pronomen används i första hand deiktiskt men kan också fungera anaforiskt. Särskilt vid deiktisk användning kan talaren ange litet eller stort avstånd från sig själv genom valet av demonstrativt pronomen:

Är inte {*denna* bok/*den här* boken} fantastisk!
Är inte {*den/den där*} boken fantastisk?

Demonstrativa pronomen fungerar antingen självständigt som huvudord i definit nominalfras eller förenat som attribut i en definit nominalfras:

Kamraterna försökte få Boklund att avstå men *denne* (envise smålänning) ville naturligtvis inte höra på det örat.
Han hade svårt att klara upp *det här* (missförståndet).
Vi gillade inte *den* färgen.

ANM. 1. Självständigt *den* redovisas i denna grammatik som 3 personens personligt pronomen oberoende av om det är betonat eller ej. Förenat *den* kan också vara bestämd artikel, se 57–60.

ANM. 2. Ungefär som demonstrativa pronomen uppträder i formellt språk en del particip (ibland med föregående bestämd artikel), t.ex. *ifrågavarande, vederbörande, föreliggande, ovanstående, följande, sagda, förstnämnda, sistnämnda, ovannämnda, bifogade*. Se Pcp § 41. Jämför också *förre, senare* (§ 222).

Ovanstående är helt med sanningen överensstämmande. (R)
[…] det låg bredvid *sagda* dams tallrik vid frukostdags nästa morgon […] (R)
den yttersta orsaken till *ovannämnda* missförhållanden (R)

Denna § 62–69

§ 62. Former. Pronomenet *denna* har följande böjningsformer:

Utrum singularis: denna
Maskulinum singularis: denne
Neutrum singularis: detta
Pluralis: dessa

Denna är i första hand skriftspråkligt och motsvaras i spontant talspråk (och ledigt skriftspråk) snarast av *den här*. Regionalt sydsvenskt och västsvenskt används dock *denna* (vid sidan av *denna här*) också i talspråk.

ANM. Singularformerna av *denna* kan analyseras som en kombination av det allmänt definita *den* (i utrum och neutrum) och adjektivets bestämdhetssuffix (antingen det allmänna *-a* till utrum- eller neutrumformen eller det maskulina *-e* till utrumformen): *denna* (*den* + *a*), *denne* (*den* + *e*), *detta* (*det* + *a*). Regionalt förekommer den regelbundet bildade pluralformen *domma* (*dom* + *a*). Standardspråkets pluralform *dessa* kan analyseras på samma sätt men avviker genom inskott av *-s* mellan den stamslutande vokalen och suffixet.

Syntaktisk funktion och distribution § 63–64

§ 63. Attributiv funktion. Pronomenet *denna* fungerar förenat som ett definit attribut och placeras efter eventuella emfatiska attribut (Nomfraser § 8) och före

eventuella kvantitetsattribut. Det substantiviska huvudordet står i skriftspråk (trots nominalfrasens definita betydelse) i obestämd form.[1]

alla *dessa* många andra svåra frågor
allt *detta* myckna pratande
hela *denna* första lyckosamma resa

Till skillnad från övriga definita attribut kan pronomenet *denna* (i något formellt språk) följas av possessivattribut:

alla *dessa* Karls många frågor
hela *detta* mitt nya verksamhetsområde

Pronomenet *denna* kongruensböjs med sitt huvudord i utrum, neutrum och pluralis:

denna minister, *denna* farkost, *denna* händelse
detta statsråd, *detta* skepp, *detta* intermezzo
dessa ministrar, *dessa* farkoster, *dessa* händelser

Den särskilda maskulinumformen på *-e* anger manligt kön eller generisk referens enligt ungefär samma regler och med samma stilkaraktär som motsvarande suffix vid adjektiven (Adj. § 68). Formen *denne* används dock knappast om ett handjur.

{*denne/denna*} {expert/kypare} [Referenten är person av manligt kön.]
denna {expert/servitris} [Referenten är person av kvinnligt kön.]
{*denna/*denne*} {hund/tjur} [Referenten är av manligt kön.]

Igår hade jag ett samtal från lektor Ågren i Örebro. Jag mindes *denne* kollega till min far från vår tid i Närke.

{*denna/*denne*} {människa/min nästa}
{*denna/?denne*} {odåga/tennisstjärna}
{*denna/*denne*} {sjuksköterska/barnmorska}

Om någon vill spela schack med mig, frågar jag alltid ut *denne* oförsiktige kamrat ytterst noga innan jag ställer upp.
Pelle är en katastrof för IK, och vi tror att det blir {*denna/*denne*} katastrof som gör att laget ramlar ur elitserien redan i år.
Törngren är verkligen en skicklig forskare, men man kan knappast säga att vi fullt utnyttjar {*denna* obestridliga/**denne* obestridlige} {talang/begåvning}.

Denna och ett följande adjektiviskt ord i bestämd form har samma suffix, antingen det maskulina *-e* eller det allmänt utrala *-a*:

denna kära {kollega/pappa/vän}, *denne* käre {kollega/pappa/vän}
**denne* kära {kollega/pappa/vän}, **denna* käre {kollega/pappa/vän}

I neutrum används *detta* oavsett referentens kön:

Klubben har just förvärvat en ny forward, Arne Svensson från Ystad. Kanske kan {*detta/*denne*} målgörarfenomen hjälpa upp laget i division 1.

Pronomenet *denna* kan komma att stå utan substantiviskt huvudord genom ellips av det substantiviska huvudordet (Ellips § 2):

Vi har ingen bättre extrasäng än *denna*.
Jag bad om två bra munspel och så fick jag *dessa*!

[1] I vissa lexikaliserade uttryck (särskilt i religiöst språk) följs *denna* av substantiv i bestämd form: *i denna världen*, *i detta livet*. I sydsvenskt och västsvenskt regionalt språk, där *denna* används i talspråket, följs likaså *denna* av substantiv i bestämd form, *denna boken*, *detta året*, *dessa böckerna*:

Vid obeställbarhet: Riv av *denna* fliken för korrekt returadress. (S)

§ 64. Nominal funktion. *Denna* fungerar inte bara attributivt utan också självständigt i nominalfras utan substantiviskt huvudord. Oftast utgörs då nominalfrasen av *denna* ensamt, men den kan också innehålla andra ord som annars är bestämningar i en definit nominalfras. Den inbördes ordningen mellan dessa led är densamma som i nominalfraser med (explicit) substantiviskt huvudord:

Notera {*detta*/allt *detta*/*detta* andra/*detta* fetstilta/*detta* som är förstruket/*detta* med fin stil/*detta* (med) att han vill komma redan i nästa vecka/*detta*, skrivet med en så stark medkänsla/*detta*, ett viktigt tillägg}!
Notera allt *detta* andra finstilta nederst på sidan som man ju annars så lätt glömmer att läsa!

När det självständiga *denna* används anaforiskt avgörs genus och numerus av korrelatets betydelse och grammatiska egenskaper (på samma sätt som för ett 3 pers. personligt pronomen § 38–40; jfr också Adj. § 68):

{kungen/statsrådet} … *denne*
{drottningen/statsrådet} … *denna*
båten … *denna*
trädet … *detta*
{båtarna/statsråden} etc. … *dessa*
att segla … *detta*
att hon kommer … *detta*
om hon kommer … *detta*
ärter och fläsk … *detta*

Formen *denna* om person av kvinnligt kön uppfattas av många språkbrukare som mindre gångbar (mera stel) än motsvarande maskulina form. Exempel (där korrelaten är *direktris* respektive *direktör*):

Ledningen meddelade direktrisen att {hon/*?denna*} skulle resa ögonblickligen.
Ledningen meddelade direktören att {han/*denne*} skulle resa ögonblickligen.

Med generisk referens till person (utan avseende på kön) används *denne*:

För att en projektledare skall kunna anställa en doktorand inom ett projekt, måste *denne* kunna uppvisa specialkunskaper på området.

När det nominala *denna* används deiktiskt (dvs. utan språkligt korrelat), får ofta pronomenet genus och numerus efter det substantiv som normalt används för att beteckna den avsedda referenten:[1]

Vem är ägare till *denna?* [t.ex. om en bok]
Vem är ägare till *dessa?* [t.ex. om ett par glasögon]

När pronomenet avser något som inte har en given substantivisk beteckning, blir genus och numerus betydelsebärande. (Om betydelsebärande genus- och numerusformer se Adj. § 61, 66.) Särskilt används neutrum singularis med allmänt individuativ referens:

Detta måste få sitt slut.
Jag kan inte acceptera att ni fortsätter med *detta*.

[1] Eftersom *denna* mest är skriftspråkligt (utom i syd- och västsvenskt regionalt språk), förekommer pronomenet rätt sällan deiktiskt. I talspråk används i stället för *denna* vanligtvis *den här* (§ 70–75). I formellt språk används det lexikaliserade *dennes* 'innevarande månad': *i ert brev av den 18 dennes*.

Betydelse § 65–69

§ 65. Prominens och kontrast. När talaren använder en nominalfras med *denna* för att beteckna en unikt identifierbar referent, sker detta ofta därför att den avsedda referenten inte är den enda eller självklara referenten som passar in på den givna beskrivningen.

Berggren har talat med sin chef, men han lyckades inte få ur *denne* något bestämt besked. [I textsammanhanget är Berggren enligt talarens intuitiva bedömning den mest prominente referenten, kanske därför att texten redan tidigare handlat om honom. Med *denne* pekar talaren ut en annan maskulin person (= chefen) som inte är fullt så prominent i textsammanhanget.]

Berggren var adjungerad vid sammanträdet. {*Han/*Denne*} skulle informera om aktieaffärerna efter årsskiftet. [Eftersom endast en referent för det anaforiska uttrycket kan komma i fråga väljs, när det anaforiska uttrycket är subjekt, normalt 3 pers. personliga pronomen.]

Berggren var adjungerad vid sammanträdet. Ordföranden ville höra {*honom/denne*} om aktieaffärerna efter årsskiftet. [Endast en referent för det anaforiska uttrycket kan komma i fråga. Ändå kan *denne* väljas som anaforiskt uttryck om referenten i det större textsammanhanget är en andraplansfigur och eftersom det anaforiska uttrycket inte är subjekt.]

Denna ställer ofta referenten i mer eller mindre tydlig kontrast till andra referenter som passar in på samma beskrivning, vare sig dessa referenter är aktuella i sammanhanget eller frammanas som jämförelsebakgrund till den avsedda referenten.

Denna vas är betydligt yngre än den vi just tittade på. [Talaren lyfter fram en vas i kontrast med andra aktuella vaser.]
Vi besökte ett slott och en kyrka. *Detta* slott innehöll mängder av möbelkonst från barock och rokoko. [Talaren väcker en föreställning om andra slott som det aktuella slottet avtecknar sig mot.]

Denna kan inte användas vid indirekt anafor (jfr Nomfraser § 103–104):

I skogen stod en gammal bil. {De bakre hjulen/**Dessa* bakre hjul} hade sjunkit djupt ner i mossan.

Kontrastbetydelsen hos *denna* gör också att pronomenet inte tillsammans med ett substantiv generiskt kan avse hela den art som substantivet betecknar, eftersom det då definitionsmässigt inte finns några andra referenter med samma beskrivning som den avsedda referenten kan kontrastera mot. *Denna* + ett individuativt substantiv måste alltså antingen beteckna ett exemplar av arten eller en underart (sort) av arten. Hela arten kan bara anges med nominalfras i bestämd form.

Denna skrivmaskin kom tidigt till Sverige. [= denna sorts skrivmaskin]
Jfr: Skrivmaskinen kom tidigt till Sverige. [= skrivmaskiner i allmänhet]

Den kontrasterande referenten är ofta inte nämnd i texten, och pronomenet behöver då heller inte betonas. I de fall då *denna* används för att ange något till skillnad från något annat (ur en given mängd av referenter med samma beskrivning) i talsituationen, blir emellertid pronomenet ofta betonat (och referensen kan förtydligas med att den talande pekar eller nickar mot referenten):

Du kan väl ta ˈ*denna* så tar jag ˈ*denna*.

Kontrastbetydelsen hos *denna* är helt förbleknad när pronomenet används i anaforisk nominalfras där de övriga leden ger ny, icke-restriktiv information om referenten, § 66.[1]

[1] När attribut som annars själva anger unik referens används tillsammans med *denna* får de närmast icke-restriktiv betydelse:

denna hans {största/sista/enda/tredje} bild, *detta* namn Ylva, *dessa* följande sidor [jfr samma attribut efter bestämd artikel: den {största/sista/enda/tredje} bilden, namnet Ylva, de följande sidorna]

§ 66. Anaforisk användning. Anaforisk nominalfras med *denna* syftar på korrelat vars referent enligt talarens bedömning inte har självklar prominens i textsammanhanget. I talspråk har det anaforiska *denna* begränsad användning.

Det nominala *denna* används när ett motsvarande 3 personens personligt pronomen skulle kunna antas syfta på en nominalfras med en i textsammanhanget mera prominent referent:

Min bror tänkte tala med *advokaten* om arvet. *Denne* hade tidigare gjort ett gott arbete.

När sammanhanget erbjuder bara en rimlig referent för det anaforiska uttrycket, väljs normalt 3 personens personligt pronomen. Detta gäller särskilt om det anaforiska uttrycket står i en sats som är bundet satsled i samma mening som korrelatet.

Det föresvävade inte min advokat att {han/*denne*} skulle få uppdraget. [*Denne* kan knappast syfta på *min advokat*.]

Det föresvävade inte min advokat att jag hade tittat i {hans/*dennes*} papper. [*Denne* kan knappast syfta på *min advokat*.]

Uppdraget gick inte till min advokat, eftersom {han/*denne*} inte ansåg sig ha de nödvändiga specialkunskaperna. [*Denne* syftar inte så gärna på *min advokat*.]

Om val mellan 3 personens personligt pronomen och nominalt *denna* som anaforiskt uttryck se vidare § 51.

Denna + substantiv används ibland på samma sätt som substantiv i bestämd form:[1]

Min bror hade med sig en tårta och en bok. {*Denna* tårta/Tårtan} visade sig vara ett sannskyldigt mästerverk.

Skillnaden mellan uttryckssätten är närmast att *denna* väcker föreställning om andra referenter av samma slag, även om sådana inte nämns i texten (se § 65), medan en nominalfras med bestämd artikel refererar till korrelatets referent utan att aktualisera referenter av samma slag.

Anaforiskt attributivt *denna* används ibland när talaren vill lägga in ny, icke-restriktiv information i det anaforiska uttrycket. Mellan den tidigare beskrivningen i korrelatet och det anaforiska uttrycket med *denna* råder då semantiskt en predikativ relation. Sådan anafor kallas här deskriptiv anafor. Endast i begränsad utsträckning kan här substantiv i bestämd form ersätta *denna* + substantiv.[2]

en oförminskad folkflyttning norrut … *denna* regelrätta folkvandring [Folkflyttningen likställs med en regelrätt folkvandring.]

Regeringens talesman blev lång i ansiktet … C. missade inte *denna* fantastiska chans. [Att regeringens talesman blev lång i ansiktet likställs med en fantastisk chans för C.]

Pantrarna motarbetar okontrollerade upplopp … *denna* återhållsamhet [Att motarbeta okontrollerade upplopp likställs med återhållsamhet.]

Hit hör också exempel med *sort*, *tid*, *plats* och deras synonymer för att utpeka referenter som inte presenterats med samma substantiv i det föregående.[3] Här är nominalfras i bestämd form sällan möjlig.

Schmied köpte en Volvo. Bilar av {*detta* märke/*detta* slag/*märket/*slaget} har en viss popularitet i den tyska medelklassen. [Volvo är ett visst bilmärke.]
Anders bodde länge i Arvika. Vid {*denna* tid/*tiden} arbetade han som urmakare. [När A. bodde i Arvika anger en viss tid.]
Jag älskar Skärholmen. Inte mindre än tre goda vänner har jag på {*denna* plats/?platsen}. [Skärholmen är en plats.]

Också när *detta* används med narrativ bisats eller infinitivfras som bestämning avser bisatsen eller infinitivfrasen normalt ett sakförhållande som har aktualiserats i det föregående:

Detta att hon inte vill följa med er på semester, vad gör ni åt det?
Detta att segelflyga har blivit hans allt uppslukande hobby.

[1] *Denna* + substantiv kan inte ha indirekt korrelat, dvs. det kan inte användas vid indirekt anafor (§ 65):

Anders har en blå cykel. {Fälgarna/**Dessa* fälgar} är av specialbehandlat stål.

Inte heller kan *denna* användas när referenten är självklart unik i sitt slag i en given referensram (jfr Subst. § 72), eftersom *denna* förutsätter en explicit eller implicit kontrast till andra referenter av samma slag:

Han älskar {solen/?*denna* sol}. Hon vill inte bo i {huvudstaden/?*denna* huvudstad}. Har du någon gång talat med {kungen/?*denne* kung}?

[2] Om den deskriptivt anaforiska nominalfrasen är personbetecknande och pejorativ används inte *denna* utan *den* + substantiv i bestämd form (§ 81): *den skurken*. Dessa nominalfraser används (trots att de innebär tillägg till den tidigare givna informationen) ungefär som 3 personens personliga pronomen (eller obetonade hyperonyma substantiv i bestämd form), dvs. när referenten är maximalt prominent:

Jag ringde till Lasse, men {han/karlen/*den* skurken} ville inte komma.

[3] *Denna* + hyperonymt substantiv kan åsyfta den underart (i kontrast mot andra underarter) som ett korrelat (med ett hyponymt huvudord) betecknar ett visst exemplar av:

Han har köpt en Saab. {*Denna* bil/*Bilen} tycks vara populär just nu.
Igår såg jag en citronfjäril. {*Denna* fjäril/*Fjärilen} är visst vanlig i år.

ANM. Deskriptiv och indirekt (implikativ) anafor erinrar om varandra, eftersom det anaforiska uttrycket tillför något nytt i förhållande till korrelatet. En skillnad mellan de två anafortyperna är att de deskriptiva inslagen i den indirekt anaforiska nominalfrasen är restriktiva, medan de är icke-restriktiva i den deskriptivt anaforiska nominalfrasen.

ett slott … fönstren på framsidan … [Alla upplysningarna i det anaforiska uttrycket behövs för att identifiera vad som avses.]
en tur i Karpaterna … *detta* storslagna äventyr … [Det anaforiska uttrycket ger ingen ny information som behövs för att identifiera referenten, bara en utökad beskrivning.]

En annan skillnad gäller relationen mellan korrelat och anaforiskt uttryck. Vid indirekt anafor sker en implikation från en referent till en annan (t.ex. från helhet till del), medan relationen är predikativ vid deskriptiv anafor: korrelatet har samma referens som det anaforiska uttrycket vilket bara ger en tilläggskarakteristik av referenten.

ett hus … köket … [Det anaforiska uttrycket betecknar en annan referent än det indirekta korrelatet.]
en bulgar … *denne* fantastiske bollkonstnär … [Det anaforiska uttrycket betecknar samma referent som korrelatet.]

§ 67. Kataforisk användning. I enstaka fall används *denna* med syftning framåt ungefär på samma sätt som *följande*:

Den som håller *dessa* regler i minnet gör inte fel: Använd övergångsställe där det finns. Gå aldrig mot röd gubbe. [Etc.]
Ungefär *detta* kunde vi få ur honom: Boningshusen skulle stå färdiga i september. Daghemmet och skolan var projekterade till 1998.

§ 68. Deiktisk användning. *Denna* + substantiv kan användas för att utpeka en referent i talsituationen som stämmer in på nominalfrasens beskrivning:[1]

Läs första kapitlet i *denna* bok!
Denna bok är en slutrapport från temagruppen Språkbruksmiljöer i tidig arbetarrörelse […] (S)

Ibland utpekas på detta sätt en av flera referenter av samma typ som är aktuella i talsituationen. Då anges ofta kontrast genom starkare betoning:

Läs första kapitlet i ˈ*denna* bok. [Talaren refererar till en bok av flera möjliga. Han visar vilken bok han avser, t.ex. genom att peka på eller hålla i boken.] Jfr: Ge mig boken. [Endast en bok är prominent i talsituationen och talaren aktualiserar inte föreställningen om andra möjliga böcker.]

Eftersom *denna* i de flesta regionala varianter inte används i det lediga talspråket, är känslan för dess situationsdeiktiska användning ofta osäker.

[1] *Denna* kan användas i nominalfraser om något som är aktuellt i situation eller kontext för både talare och lyssnare och som talaren reagerar känslomässigt inför (jfr Icke satsf. men. § 36: 2c):

Dessa evinnerliga predikningar!
Å, *denna* förbannade dörr som alltid är så svår att få upp.
Alltid talar du om *denne* fantastiske Åke Bengtsson. Kan du inte be honom i stället?

Jämför uttryck med *den här*, *den där* som aktualiserar något känt men icke fullt aktuellt (§ 74 : d, 75: c).

§ 69. Närhet. *Denna* liksom *den här* (§ 74) anger närhet till talaren: talaren visar med det valda pronomenet att han uppfattar referenten som hörande till den del av talsituationen där också han själv ingår. Den referent som anges med *denna* kan kontrastera mot andra lika aktuella referenter med samma beskrivning vilka av talaren inte hänförs till den egna närsfären (och som därför utpekas med *den* (*där*), § 75, 79).

{*Denna* vas/Den här vasen} kommer från Thailand, men den (där) vasen är kinesisk.

Distinktionen i fråga om avstånd framträder tydligast när *denna* används deiktiskt om referenter i det fysiska rum där kommunikationen försiggår. Det är emellertid inte alltid fråga om tydlig kontrast:

Detta reglage får användas endast i nödsituation. [Så kan det stå på ett anslag utan att talsituationen uppvisar flera referenter som skulle kunna kallas reglage. Närheten till talaren (= anslaget) är utslagsgivande.]
I {*denna* bok/den här boken} anges repliker med talstreck.

Med pronomenet *denna* anges också närhet (till talaren) i tid:

Denna {sommar/vecka/termin} ges inga teaterföreställningar.

Den här, den där § 70–75

§ 70. Former. De definita pronomenen *den här, den där* böjs i genus och numerus men inte i kasus (jfr § 28):

Utrum singularis: den {ˈhär/ˈdär}
Neutrum singularis: det {ˈhär/ˈdär}
Pluralis: de {ˈhär/ˈdär}

Den här, den där används inte i genitiv:

– Vilken fågels bo är störst? – *{Den därs/Dens där}.

Om uttalet av *det* och *de* se § 28.

Den här, den där tillhör i första hand talspråk och ledigt skriftspråk. Regionalt förekommer {*denna/detta/dessa*} {*här/där*} i stället för *den här* etc.[1]

[1] Snarast dialektalt är bruket att utvidga *den* {*här/där*} med bestämdhetssuffixet *-a*:
den {härа/däraа} vagnen, det {härа/däraа} huset, de {härа/däraа} böckerna

Syntaktisk funktion och distribution § 71–72

§ 71. Attributiv funktion. *Den* {*här/där*} fungerar förenat som definit attribut i nominalfrasen och placeras efter eventuella emfatiska attribut (Nomfraser § 8) och före eventuella kvantitetsattribut. Det substantiviska huvudordet står i bestämd form.

hela *den här* långa dagen, alla *de där* tyska böckerna, all *den där* oljan
den här myckna glädjen, *de här* fyra husen
alla *de här* tusentals blommorna
den {*här/där*} Karlsson

Till skillnad från *denna* kan inte *den* {*här/där*} följas av possessivattribut:

**de här* hans stora tillgångar(na) [jfr: dessa hans stora tillgångar]

Genus och numerus väljs i kongruens med huvudordet:

den {*här/där*} gången
det {*här/där*} tillfället
de {*här/där*} gångerna

Den {*här/där*} kan komma att stå utan substantiviskt huvudord genom ellips av det substantiviska huvudordet (Ellips § 2):

Tag du den där cykeln så tar jag den *den här*.
Den här cykeln och *den där* behöver smörjas.

§ 72. Nominal funktion. När *den* {*här/där*} fungerar nominalt, utgör oftast pronomenet ensamt en nominalfras (utan andra bestämningar), men det kan också bilda en definit nominalfras tillsammans med andra led som annars står attributivt:

allt *det här*, *det här* andra, *de här* två, *det här* nya
det här som står i tidningen
det här från Centralamerika
det här vad det nu är
Nu ska jag demonstrera *det här*, en dansk uppfinning som vi just har fått in.
Det här (med) att taket läcker oroar mig.
Det här (med) att åka till Nicaragua i februari får vi nog tänka över lite närmare.

Det nominala *den* {*här/där*} används till skillnad från *denna* (jfr § 66) oftast deiktiskt, mera sällan anaforiskt.

Valet av genus (utrum : neutrum) och numerus kan antingen bero på kongruensböjning eller vara fritt (dvs. betydelsebärande). När pronomenet används om referenter som ingår i talsituationen, får det ofta genus och numerus efter det substantiv som normalt används för att beteckna den avsedda referenten:

Vem är ägare till *den här?* [om t.ex. en bok]
Vem är ägare till *det här?* [om t.ex. ett ritblock men också med allmän dividuativ syftning, jfr nedan]
Vem är ägare till *de här?* [om t.ex. ett par glasögon]

När pronomenet inte kan rätta sig efter en självklar substantivisk beteckning på den avsedda referenten, blir genus och numerus betydelsebärande. Särskilt används neutrum singularis med allmänt dividuativ referens:

Det här är alldeles för bedrövligt.
Det där måste du sluta med.
Är *det här* vägen till Oslo?

Den där, *de där* kan dock också användas nominalt för att referera till person, då ofta med pejorativ biton. *De här* kan marginellt användas om personer, då utan pejorativ klang.

Det var länge sedan man såg {*den/de*} *där*.
De här är mina vänner.

Betydelse § 73–75

§ 73. Deiktisk grundbetydelse. *Den* {*här/där*} har en klar deiktisk grundbetydelse. Medan deras synonymer *denna* respektive betonat *den* används både deiktiskt och anaforiskt, förekommer nominalt *den* {*här/där*} mera sällan rent anaforiskt i neutralt skriftspråk:

Om regeringspartiet försöker få sin förre partiledare vald till talman, så ska du göra allt för att förhindra {*det/detta/*det här/*det där*}.
Om regeringspartiet försöker övertala sin förre partiledare att kandidera för posten som talman, så måste oppositionen göra allt för att avskräcka {*denne/*den här/*den där*}.

I ledigt språk används dock attributivt *den* {*här/där*} inte sällan anaforiskt i stället för *denna* respektive *den*:

Kristina bestämde sig för att abdikera och emigrera. {*Detta* (beslut)/*Det* (beslutet)/*Det här* (beslutet)/*Det där* (beslutet)} kom oväntat för många.

Liksom *denna* innebär *den* {*här/där*} ofta kontrast, så att den avsedda referenten avtecknar sig mot andra mer eller mindre aktuella referenter av samma slag eller så att pronomenet väcker föreställningen om andra tänkbara referenter av samma slag.[1]

När referenten för en nominalfras med *den* {*här/där*} står i tydlig kontrast till en eller flera andra aktuella referenter, betonas pronomenets sista led, dvs. {*här/där*}. När ingen sådan kontrast föreligger, är *den* {*här/där*} mindre betonat.

Du ska köpa *den* ˈ*här* boken (inte *den* ˈ*där*)!
Har du läst *den* {*här/där*} tjocka boken?

Skillnaden i betydelse mellan *den här* och *den där* gäller avståndet till talaren, dvs. *den här* (liksom *här*) anger närhet till talaren och *den där* (liksom *där*) anger en viss distans:

Har du hört *det här* ljudet förr? [t.ex. om ett ljud som omger talaren (och den tilltalade) i talögonblicket eller om ett ljud som talaren vet just ska komma eller som han själv står i begrepp att producera]

Har du hört *det där* ljudet förr? [t.ex. om ett ljud som just har förklingat eller om ett ljud från en ljudkälla som talaren inte ser som placerad i sin närhet]

Andra betydelseskillnader mellan *den här* och *den där* kan ses som avledda av den deiktiska funktion som illustreras i ovanstående exempel. Sålunda kan en för talaren avlägsen tid eller lokal betecknas med antingen *den där* (från talarens eget perspektiv)

eller *den här* (från de i texten omtalade personernas perspektiv); se Anf. men. § 18: a.

Den där gången var Anders väl förberedd. [Det aktuella tillfället ligger utanför talarens ”nu”.]
Den här gången var Anders väl förberedd. [Det aktuella tillfället ingår i den persons ”nu” (t.ex. Anders’) vars perspektiv talaren tar.]

Slutligen kan pronomenen användas deiktiskt för att aktualisera referenter (också sådana som anges med egennamn) som inte finns i den konkreta talsituationen men som ändå både talare och lyssnare har i sin föreställningsvärld. Om personer används *den där* för att markera visst avstånd eller avståndstagande, medan *den här* är mera neutralt. Använt om saker antyder *den där* ett större avstånd och en lägre grad av aktualitet än *den här*.

Har du ringt till *den där* Karlsson (du vet)?
Har du ringt till *den här* Karlsson (du vet)?

Har du skaffat *den där* grammofonskivan (du vet)?
Den här nya matberedaren, tror du den är bra?

Talaren kan ibland använda *den här*/*den där* om en referent, medan han letar efter en mera upplysande beteckning:

Kan du inte ringa till den där… {Lindberg/vad det nu är han heter}?

Ibland refererar talaren med *den* {*här/där*} + substantiv till ett tillstånd som kännetecknar substantivets referent i det aktuella ögonblicket:

Inte kan du stå och gräva med *den där* armen. [”med armen när den är så där”]
Inte kan jag stå och gräva med *den här* armen. [”med armen när den är så här”]

[1] Kontrastbetydelsen hos *den här*, *den där* leder till att dessa pronomen endast marginellt används i nominalfraser vilkas övriga led visar att nominalfrasen avses ha unik referens. När sådana nominalfraser ändå förekommer, får attribut som annars är klart restriktiva en icke-restriktiv, parentetisk betydelse:

Han tog *den* {*här/där*} {vackraste/tredje/sista/enda} blomman.

Lika lite som *denna* kan *den* {*här/där*} användas vid indirekt anafor eller när referenten är unik i sitt slag i den givna referensramen:

Han har köpt en cykel men fälgarna [≠ de {här/där} fälgarna] hade visst redan börjat rosta. [Alla fälgarna på cykeln avses.]
Han njöt av solen [≠ den här/där solen]. [Solen är – i vardagstänkandet – unik.]

Kontrastbetydelsen hos *den här* och *den där* innebär också att de tillsammans med substantiv inte kan ha generisk betydelse utan bara ange ett specifikt exemplar, en specifik kvantitet eller en viss underart som kontrasterar mot andra exemplar, kvantiteter eller underarter:

{Cykeln/**Den här* cykeln} har blivit vanligare i tredje världen. [om företeelsen cykel]
{**Cykeln/*Den här* cykeln} har blivit vanligare på sista tiden. [om en underart av företeelsen cykel]
Det här sockret ska vi ha till saften. [om en specifik kvantitet]
Den här cykeln kan du få låna. [om ett exemplar]

§ 74. ***Den här.*** *Den här* används framför allt i egentlig och överförd deixis men i någon utsträckning (ungefär som *denna*) också anaforiskt. Dessutom brukas *den här* vid aktualisering av en känd referent och marginellt med kataforisk syftning. I alla användningarna är närheten till talaren och därmed den semantiska släktskapen med 1 personens personliga pronomen tydlig.

a) Egentlig deixis: närhet till talaren

Pronomenet används vid egentlig deixis för att peka på konkreta referenter som ingår i talsituationen och som talaren bedömer som ingående i samma sfär som han själv:

Ta *den här* skjortan.
Jag har aldrig gillat *den här* skjortan något vidare.
[…] kallar ni *den här* anskrämliga kåken för villa! (R)
Den här bilden är från spanska inbördeskriget […] (R)
[…] så att vi slipper *den här* blodlukten i hela huset. (R)
Vad kan *den här* lilla gossen heta då? (R)
Nu ska *den här* gubben gå och lägga sig. [den här gubben = skämtsamt om talaren själv]

Pronomenet kan också användas för att beteckna hela talarens närsfär, t.ex. den tid eller den plats där talaren talar eller det sammanhang som talaren ingår i eller sysselsätter sig med:

Karl har varit i Örebro hela *den här* veckan.
Det finns ju andra orter att semestra på än *den här*. (R)
I *det här* landet är det nästan omöjligt att få tag i gott öl.
Jag skulle gärna fortsätta på *det här* sättet ett tag till. (R)
Det är Berit som har näsa för affärer i *den här* familjen. (R)
Något tråkigare och vederhäftigare än *den här* artikeln har jag inte sett på åratal. (R)

När tider åsyftas kan talaren med *den här* beteckna också den närmast kommande eller sistlidna tidpunkt som passar in på det deiktiska uttryckets beskrivning. Pragmatiska eller kontextuella faktorer avgör vilken tid som menas.

Hon skulle ha åkt till Örebro *den här* helgen.
Hon har varit i Örebro *den här* helgen.
Hon ska åka till Örebro *den här* helgen.

Nominalfras med *den här* kan också utpeka sakförhållanden som talaren på ett eller annat sätt deltar i eller iakttar på nära håll:

Den här långsamheten irriterar mig.
Han vill inte delta i *den här* resan.
[Det finns] människor som ser det orättfärdiga i *den här* förföljelsen […] (R)
Han har byggt upp ett imperium med hjälp av *den här* inflationen. (R)
Det är bara så inom *den här* branschen. (R)

Jag förstår att du finner *den här* diskussionen obeskrivligt lustig. (R)
Han hade fått utbildning på radar just för *den här* aktionen. (R)
Det känns så förbannat löjligt med hela *den här* […] strävan som man är inblandad i. (R)

b) Överförd deixis

Talaren kan använda nominalfras med *den här* på samma sätt som vid egentlig deixis när han beskriver en annan situation. Han anger då med valet av pronomen ett perspektiv som om han hade ingått i denna situation på samma sätt som han ingår i talsituationen, t.ex. samma kunskaps- och attitydperspektiv som en av de personer som texten handlar om. Det är inte ovanligt att *den här* används i referatmeningar på samma sätt som pronomenet skulle ha använts i motsvarande citatmening (Anf. men. § 18: a).

Under *den här* våren var allting som förgjort för Bengt-Erik.
Den här eftermiddagen kände sig Harald försonligt stämd […] (R)
Ingenting ville lyckas i *den här* trädgården, tyckte han.
Den här aktionen kom som en överraskning för dem.
Inte heller i *den här* frågan hade han full visshet. (R)
Gästerna var några fler *den här* gången […] (R)

c) Anafor

I talspråk och i ledigt skriftspråk kan *den här* användas också anaforiskt (ungefär som *denna*, § 66). Korrelatet står ofta på ett visst avstånd i texten från *den här*, varför pronomenet kan sägas påminna lyssnaren om en redan introducerad referent, jfr (d). Exempel:

Vi vet att det har avlossats två skott. […] Vi vet genom den tekniska utredningen att *de här* skotten har avlossats på nära håll […] (S) [återgivet ”ord för ord” efter tal]

d) Aktualisering av känd referent

Med hjälp av *den här* kan en referent aktualiseras som talaren (eller den vars perspektiv han tar) och lyssnaren känner till men som inte är särskilt prominent i deras föreställningsvärld. Pronomenet är i denna funktion obetonat och saknar kontrastbetydelse (och följs gärna av egennamn som ju normalt har unik referens).

Den här nya karburatortypen, känner du till den?
Ingen begrep sig på *den här* Berit. (R)
Så vitt jag kunde förstå följde han med i *den här* debatten om dödshjälp […] (R)

Pronomenet *denna* som annars erinrar mycket om *den här* kan inte (annat än regionalt) användas i denna funktion:

{*Den här*/**Denne*} Bengtsson, kan du inte fråga honom?
Där är {*den här* nya karburatorn/**denna* nya karburator}. Vet du hur man monterar den?

En liknande betydelse har den talspråkliga konstruktionen 3 personens personliga pronomen + egennamn: *han Karlsson*, *hon Maria* (§ 31 not 2).

Aktualiserande betydelse har *den här* också i konstruktion med narrativ bisats och infinitivfras:

Jag tycker inte om *det här* att Lars har sagt upp sig.
Han har svårt för *det här* (med) att säga komplimanger.

e) Kataforisk syftning

Attributivt eller nominalt *den här* kan marginellt användas med kataforisk syftning (jfr *denna*, § 67):

Du ska framför allt komma ihåg *det här*: Ha med dig flera par ombytesstrumpor och rejält med reservproviant.
De här orden har för alltid fastnat i mitt minne: Två steg framåt, ett tillbaka …

§ 75. *Den där.* *Den där* används både deiktiskt, anaforiskt och vid aktualisering av referent. *Den där* anger ett visst avstånd från talaren.

a) Egentlig deixis

Pronomenet används vid egentlig deixis för att peka på konkreta referenter som ingår i talsituationen och som talaren betraktar på ett visst avstånd eller med en viss psykisk distans:

Ta *den där* skjortan. [Talaren pekar på en skjorta som han inte vill inkludera i sitt eget ”här”, kanske en skjorta som någon annan har på sig eller som ligger längre bort från talaren än en annan aktuell skjorta.]
Jag har aldrig gillat *den där* skjortan något vidare. [Talaren avser en annan skjorta än den han har på sig eller eventuellt håller i.]
– Titta! utbrast hon. Där är ett moln. Det är det första på veckor. Wilhelmina såg på det och gjorde en grimas. – Och vad tror Ingar ska komma för gott av en molntapp som *den där*? Den rymmer då inget regn. (R)
Han hade hört oss och snurrade runt. Nu var revolvern riktad mot oss. – Släpp *den där*! (R)

När *den där* används nominalt (om person) har pronomenet en lätt pejorativ biton (av avståndstagande):

Det var hon, *den där*, som vann. (R)
Jag tror inte att du ska tänka på att anställa *den där*.

Nominalfras med *den där* kan också peka på sakförhållanden i talsituationen som talaren iakttar på avstånd eller med avståndstagande:

Den där kapplöpningen vet man aldrig hur den slutar.

b) Anaforisk användning

Nominalfras med *den där* kan användas för att beteckna en annan tid, en annan plats, ett annat sakförhållande än talsituationens. Då är nominalfrasen emellertid

oftast direkt eller indirekt anaforisk, eftersom den hänvisar till en situation som normalt framgår av den tidigare kontexten (jfr *denna*, § 66). Korrelatet står ofta på ett visst avstånd i texten från det anaforiska pronomenet (jfr § 74: c). Exempel:

Jag var inte här *den där* gången. [Talaren refererar till ett tillfälle som inte överlappar med talsituationens tid och som har aktualiserats i den föregående texten.]
Den där augustikvällen var allt som förtrollat. [Talaren refererar till en augustikväll som inte överlappar med talsituationens tid och som har aktualiserats i den föregående texten.]
I *det där* huset bodde vi fyra år. [Talaren refererar till ett hus som inte ingår i talsituationens rum men som har aktualiserats i den föregående texten.]
Hon kommer aldrig att återvända till *det där* stället. [Talaren refererar till ett ställe som inte ingår i talsituationens rum men som har aktualiserats i den föregående texten.]
Men allt gick liksom i stå på grund av *den där* oresonliga rädslan […] (R)

Nominalfras med *den där* kan referera också till konkreta referenter som ingår i andra situationer än talsituationen:

Han hade köpt en stor amerikansk bil. Efter ett år kom han och ville sälja *den där* bilen.
Hon räckte mig handen och jag tryckte den. ”Hej då, vi ses i kyrkan”, sade hon. Jag kände hur en liten hårdrullad papperscylinder trycktes mot min handflata. […] ”Vi ses”, mumlade jag till svar och slöt handen om *den där* pappersbiten medan hon gick sin väg. (R)
Det var så att Hillevi Gustafsson, eller fröken som vi förstås kallade henne för, brukade ha på sig en väldigt stor ring. Särskilt tjejerna i klassen tyckte *den där* ringen var hemskt fin. (R)
Men jag fortsatte i alla fall att skriva i dagboken halva nätterna. Jag skrev och skrev och snart räckte inte *den där* lilla skitboken med hänglåset till längre. (R)

c) Aktualisering av känd referent

Med hjälp av *den där* kan talaren aktualisera en referent som han och lyssnaren har i sina föreställningsvärldar men som inte är särskilt viktig där. I denna funktion kan pronomenet vara attribut också till egennamn (trots att egennamnet i en given situation normalt har unik referens, jfr ovan § 74: d). Särskilt när referenten är en person innebär bruket av *den där* ofta ett lätt avståndstagande från talarens sida gentemot referenten. Pronomenet är obetonat.

Anders skulle komma, *den där* pojken som Jenny träffat i Rekkola på semestern. (R)
”Kommer du i håg *den där* pajasen vi talade om”, frågade Lili. (R)
[…] *den där* ökände kompositören Schönberg? (R)
Hon hade bara ögon för *den där* rackarns predikanten. (R)
Henry […] litade fullt och fast på *den där* namnkunnige lappen som karvar upp renmagar […] (R)

Du kommer ihåg när du läste *den där* novellen av Cora Sandel, hur tagen du var av den… (R)
Jag vill ha henne ur *den där* timida inställningen. (R)
Hon hade *den där* rösten som gjorde att Ellen blev näsvis. (R)

Aktualiserande betydelse har den där också i konstruktion med narrativ bisats och infinitivfras:

Det där (med) att vattnet ska ta slut tror jag inte på.
Hon accepterar inte *det där* (med) att ragga upp sponsorer till basverksamheten.

Demonstrativt *den* § 76–81

§ 76. Former. Demonstrativt *den* böjs i genus och numerus:
Utrum singularis: den
Neutrum singularis: det
Pluralis: de

De olika formerna uttalas som motsvarande former av det personliga pronomenet (§ 28).

Genitivsuffixet *-s* kan läggas till pronomenets utrumform, om denna genom ellips kommit att ensam företräda nominalfrasen:

Den bokens innehåll är tyngre än *dens*.

Demonstrativt *den* är normalt betonat.

§ 77. Syntaktisk funktion och distribution. Pronomenet fungerar som definit attribut och placeras som övriga definita attribut efter eventuellt totalitetsbetecknande och före eventuellt kvantitetsbetecknande attribut. *Den* kan till skillnad från *denna* inte följas av possessivattribut.

Vad ska vi göra med all *den* veden?
Var ska vi lägga *de* tre lådorna?
*Jag är stolt över *de* mina utmärkelser(na).

Med samma betydelse som *den där* kan det demonstrativa *den* användas utan att vara skilt från det substantiviska huvudordet av ett adjektiv eller ett adjektiviskt ord som attribut. I denna demonstrativa användning är *den* normalt mera betonat än när det används som bestämd (determinativ eller icke-determinativ) artikel. Substantivet står liksom efter *den där* alltid i bestämd form.

Alla ˈde ˈtunnorna är ˈtomma. [≈ alla de där tunnorna]
Alla ˈde ˈblåa ˈtunnorna är ˈtomma. [≈ alla de där blåa tunnorna]
Hela ˈden ˈtunnan är ˈfull. [≈ hela den där tunnan]
Hela ˈden ˈblåa ˈtunnan är ˈfull. [≈ hela den där blåa tunnan]

Demonstrativt *den* kan stå utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för ellips (Ellips § 2):

Den blomman tycker jag bättre om än *den* (blomman).
Den blommans färg tycker jag bättre om än {*dens*/den blommans}.
Nu tar vi *den*. [i en situation där talaren pekar på en viss låda]

Betonat självständigt *den* redovisas annars ovan under 3 personens personliga pronomen (§ 28–52).

Betydelse § 78–81

§ 78. Kontrast. Med det demonstrativa *den* kontrasteras referenten mer eller mindre eftertryckligt mot andra referenter av samma slag, dvs. referenter som passar in på samma beskrivning.

Med *den* kan en viss referent eller vissa referenter utpekas i en mängd som är given i talsituationen:

Det var ˈ*den* ˈgården hon ville köpa. [Pronomenet väcker en föreställning om flera gårdar, bland vilka en bestämd gård utpekas.]
Jfr: Det var ˈgården hon ville köpa. [Pronomenet väcker en föreställning om flera olika slag av referenter, bland vilka den referent utpekas som passar in på beskrivningen *gård* i motsats till referenter som inte passar in på denna beskrivning.]
Ge mig ˈ*den* ˈsaxen. [I en given eller tänkbar mängd saxar avses en viss sax i motsats till de andra saxar som ingår i mängden.]
Jfr: Ge mig ˈsaxen. [Bara en referent är aktuell som passar på beskrivningen *sax*. Uttrycket kontrasterar mot referenter som inte passar in på denna beskrivning.]

När talaren refererar till någon eller något i talsituationen, beledsagas talhandlingen ofta av en pekning, en blick eller en nickning för att visa vilken av referenterna i den givna mängden som avses.

Det demonstrativa *den* kan emellertid också användas i talsituationer som inte innehåller mer än en referent av det aktuella slaget:

Ge mig ˈ*den* ˈsaxen. [Demonstrativt *den* används fastän endast en sax finns i talsituationen. Talaren gör lyssnaren uppmärksam på saxen genom det demonstrativa pronomenet som innebär en uppmaning till lyssnaren att se sig om efter referenten.]

När det demonstrativa *den* är anaforiskt, gäller kontrasten endast sällan referenter som redan har aktualiserats i textens värld, men pronomenet väcker ändå en vag föreställning om andra referenter av samma slag mot vilka den avsedda fokuserade referenten avtecknar sig:

Vi gjorde en vandring i italienska Schweiz. ˈ*Den* ˈturen glömmer jag aldrig. [*Den turen* kontrasterar mot andra möjliga turer.]

Jfr: Vi gjorde en vandring i italienska Schweiz. Vandringen glömmer jag aldrig. [*Vandringen* kontrasterar mot andra slag av aktiviteter: övernattningarna, måltiderna e.d.]

§ 79. Deixis. Det demonstrativa *den* anger avstånd från talaren på samma sätt som *den där* (§ 75), dvs. talaren visar att den avsedda referenten inte tillhör det som talaren uppfattar som sin närsfär (jfr *denna*, § 69):[1]

Använd *den* saxen i stället.
Den boken är bra.
Den spurten gör du inte om.
Det ljudet har jag bestämt hört förut.

[1] Demonstrativt *den* används i nominalfraser som anger känslomässig reaktion inför nominalfrasens referent: beundran, uppgivenhet etc. Nominalfrasen, som inte sällan upprepas oförändrad, står oftast som självständig, icke satsformad mening. Pronomenet är här obetonat. Det förekommer i denna betydelse också framför egennamn.

$_0$Den ˈKarlsson!
$_0$De ˈpojkarna, $_0$de ˈpojkarna!
$_0$Den ˈvintern, $_0$den ˈvintern.

§ 80. Anafor. När en nominalfras med demonstrativt *den* används anaforiskt, väcker den normalt en föreställning om andra referenter av samma slag på ett sätt som motsvarande substantiv i bestämd form inte gör:

Vi tittade på ett slott och en kyrka. *Det slottet* var fantastiskt. [Talaren frammanar föreställningen om andra slott än det slott som referensen avser.]
Jfr: Vi tittade på ett slott och en kyrka. *Slottet* var fantastiskt. [Talaren refererar med substantivet i bestämd form endast till det slott som är aktuellt.]

David Rosenbaum är ansvarig för en studie av riskerna för sabotage mot kärnkraftverk. Studien utfördes på uppdrag av CIA och FBI – och hemligstämplades. Det är alltså *den studien*, som Rosenbaum kommer att rapportera om. (S)

Nominalfrasen pekar in i textens värld, dvs. till en annan tid eller en annan plats. När talaren säger *vid den tidpunkten* hänvisar han till en i texten given tid, men samtidigt meddelar han också att det rör sig om en tid som befinner sig på avstånd från den tid han själv är i. Den avsedda tiden kan avteckna sig inte bara mot talögonblicket utan också mot andra möjliga tider i det förflutna eller i framtiden.

§ 81. Deskriptiv anafor. Det demonstrativa *den* kan användas som attribut i en nominalfras som syftar på ett sakförhållande eller allmänna omständigheter i förbindelse därmed (deskriptiv anafor), jfr också *denna*, § 66.

Vid deskriptiv anafor syftar pronomenet framför allt på innehållet i satser eller verbfraser eller på omständigheter som de propositionella innehållen relateras till (tid, sätt och liknande). Också här kan det demonstrativa pronomenet ha en kon-

trastiv innebörd, genom att föreställningen om andra exempel på samma sorts innehåll frammanas som bakgrund till det fenomen som det demonstrativa pronomenet utpekar. När det som nominalfrasen refererar till har hög prominens och är välavgränsat, kan den anaforiska nominalfrasen ha bestämd form (och bestämd artikel) i stället för *denna* eller demonstrativt *den*.

Han gick till Canossa. {*Den* vandringen/Denna vandring/Vandringen} tog två veckor.
Jag går till Canossa! {*Det* yttrandet/Detta yttrande/Yttrandet} slog ner som en bomb bland de församlade.
Daniel skall vara en dandy som jag. Som jag? Varför inte exakt likadan som jag? Som min dubbelgångare? Ju mer jag vänder och vrider på *den* tanken, desto mera tilltalar den mig. (R)

I andra fall föreligger inte en lika tydligt aktuell referent, och alternativet substantiv i bestämd form är då ogrammatiskt eller får en annan innebörd:

Vi fotvandrade till Canossa. På {*det* sättet/detta sätt/*sättet} blev resan billigare.
Vi företog en vandring till Canossa. Vid {*det* tillfället/detta tillfälle/*tillfället} mötte vi en sympatisk kardinal.
Han gick till Canossa. Det var {*den* omständigheten/denna omständighet/*omständigheten} som gjorde honom till avfälling i de andras ögon.
De ville att han skulle gå till Canossa. Men {*det* villkoret/detta villkor/*villkoret} kunde han inte gå med på.
Han skulle till Canossa, sa han. I varje fall angav han {*det* skälet/detta skäl/*skälet} för att inte stanna kvar hos oss.
Så vill vi väl inte att det skall vara hos oss. Särskilt som vi vet att arbetsintensiteten och stressen inom många företag trissas upp och många av *den* orsaken inte orkar med utan slås ut. (S)
Sen flög de vidare undan för undan och ledde på *det* sättet Alexander och hans följe genom öknen. (R)
Målet är för närvarande att vi i Sverige skall kunna tillverka 4,5 milj par läderskor per år. *Det* målet kan inte uppnås med nuvarande kapacitet. (S) [Talaren kommenterar det för närvarande uppsatta målets implikationer till skillnad från andra måls.]

Mellan de demonstrativa *denna* och *den* i attributiv funktion finns det en viss stilskillnad, eftersom *denna* är väsentligen skriftspråkligt, medan *den* duger i både tal- och skriftspråk. Det är oklart om det härutöver finns någon påvisbar betydelseskillnad mellan de två, t.ex. någon skillnad som hänger ihop med om pronomenet i sin grundbetydelse anger närhet (*denna*) eller icke-närhet (*den*) till talaren.

Demonstrativt *den* används tillsammans med substantiv i pejorativ nominalfras om person. Pronomenet är då optionellt obetonat.

Nu har Karlsson, *₀den* ˈstackarn, gått och ramlat igen.
Jag vill inte prata med *₀den* ˈdjäveln.
Jag står inte ut med *den* {pratkvarnen/idioten/dumbommen/skrytoxen}.

Nominalfraser av detta slag kan användas anaforiskt i stället för 3 personens personliga pronomen med specifik referens; då är normalt både pronomenet och substantivet svagt betonade (§ 50):

Jag såg en liten ödla, men *den* djäveln försvann med detsamma.
Men: Ingen trodde att *den* stackarn skulle förlora. [ingen ≠ den stackarn]

Reflexiva pronomen § 82–97

§ 82. Översikt. De reflexiva pronomenen utgörs av det substantiviska pronomenet *sig* (i ackusativ) och det adjektiviska possessivpronomenet *sin*.

Reflexiva pronomen syftar nästan alltid på ett explicit korrelat via bunden anafor inom en syntaktiskt-semantiskt avgränsad syftningsram, dvs. grammatiska regler avgör vad som kan vara korrelat åt det reflexiva pronomenet.

Syftningsramen är vanligen och prototypiskt en finit sats, i vars predikatsled det reflexiva pronomenet ingår och där subjektet (som betecknar predikatsledets predikationsbas) är det reflexiva pronomenets korrelat. Om syftningsramen och korrelatet inte uppfyller kraven för bunden anafor måste uttryck för fri anafor användas.[1]

Karl XII försåg *sina* trupper med proviant för två veckor. Jfr: Enligt order från *Karl XII* skulle traktens befolkning förse *hans* trupper med proviant för två veckor.
Annas syster var hemma hos *sig*. Jfr: *Annas* syster var på fest hos *henne*.

I vissa fall kan det reflexiva pronomenets syftningsram vara en annan konstruktion än den finita satsen. Det reflexiva pronomenet ingår då vanligen i en annan konstruktion som anger en aktion. Som pronomenets korrelat fungerar då vanligen det uttryck som betecknar aktionens predikationsbas.

Ingers besök hos *sin* moster varade bara två timmar. Jfr: *Inger* besökte *sin* moster.
Vi sa till *Inger* att besöka *sin* moster. Jfr: *Inger* besöker *sin* moster.

I många fall är det reflexiva pronomenets egen referentiella funktion uppenbar. I de tydligaste fallen rör det sig då om en aktion som subjektets referent riktar mot sig själv eller något eget i stället för mot någon annan eller någonting annat. Man kan då utan annan betydelseskillnad än den ändrade referensen byta ut det reflexiva pronomenet mot en icke-reflexiv nominalfras.

Anders köpte *sig* (*själv*) en cykel. Jfr: Anders köpte barnen cyklar.
Anders har lämnat in *sin* nya bok. Jfr: Anders har lämnat in Brittas nya bok.

Vid vissa verb är (i en viss betydelse) ett reflexivt objekt obligatoriskt (Vbfraser: Allm. § 8). I många sådana fall är det inte möjligt att konstatera om objektet har någon egen referens eller om pronomenet bara har till uppgift att signalera en särskild betydelse hos verbet.

Han betedde *sig* dumt. Jfr: *Han betedde mig dumt.
Hon skyndade *sig*. Jfr: *Hon skyndade barnen.
Att fiska här betalar *sig* inte längre.
De gav med *sig*.
Det dåliga vädret håller i *sig*.

Också det possessiva *sin* kan ingå i en lexikaliserad förbindelse tillsammans med verbet:

Hon gick *sin* kos.
Han tog *sin* mats ur skolan.
De tog på *sitt* ansvar att du släpptes in.

[1] De reflexiva pronomenen fungerar som reflexiva specialformer av 3 personens personliga pronomen. Om korrelatet är ett 1 eller 2 personens pronomen, motsvaras det reflexiva pronomenet av 1 och 2 personens ackusativformer eller av 1 och 2 personens possessiva pronomen:

Jag har hämtat *min* cykel. Jfr: Bengt har hämtat sin cykel.
Vi tar det på *vårt* ansvar. Jfr: Bengt och Per tar det på sitt ansvar.
Du tänker bara på *dig* själv. Jfr: Bengt tänker bara på sig själv.

Vid utbrytning konstrueras den relativa bisatsen som om det utbrutna ledet inte hade brutitis ut:

Varför är det alltid jag som måste skynda *mig*?
Varför är det alltid hon som måste skynda *sig*?

När ett 1 eller 2 personens pronomen är utbrutet, råder dock ibland en viss tvekan vilket koreferentiellt pronomen som skall användas i relativsatsen och det är inte ovanligt att man i talspråk väljer *sig*, *sin* fastän det utbrutna ledet (= relativsatsens korrelat) är ett 1 eller 2 personens pronomen:

Varför är det alltid jag som måste skynda *sig*?

ANM. *Sig* används aldrig som huvudord i en nominalfras som utgör subjekt. Den uttrycksmässiga likheten med *mig, dig* gör det därför rimligt att betrakta *sig* som en ackusativform.

§ 83. Former. Reflexiva pronomen har ingen nominativform.[1] Ackusativformen är *sig* [sɛj:] (ålderdomligt läsuttal: [si:g]). I stället för genitiv används (kongruensböjt) possessivt reflexivt pronomen: *sin* [sin:], *sitt*, *sina* [²si:na]. Regionalt förekommer också uttalen [si:n] och [²sin:a]. De reflexiva pronomenen är desamma oavsett korrelatets genus och numerus.

Bengt (och Stina) har skaffat *sig* en gräsklippare.
Bengt (och Stina) har en gammal faster boende hos *sig*.
Bengt (och Stina) hämtade *sin* påse, *sitt* paket och *sina* lådor.

Sig är nästan alltid obetonat (utom tillsammans med attributet *hela*). Marginellt betonas ordet när den avsedda referenten skall kontrasteras mot annan referent. I detta fall är det dock oftast bestämningen *själv* som uppbär nominalfrasens huvudbetoning.

Han kletade ner $_0$*sig*.
Han köpte glassarna åt ˈ*sig*, inte åt sina barn.
Han köpte glassarna åt *sig* ˈ*själv*, inte åt sina barn.
Han kletade ner hela ˈ*sig*.

När *sig* är rektion, får prepositionen vanligen frasens huvudbetoning:[2]

Han har aldrig några pengar ˈpå $_0$*sig*.

[1] I många nomen actionis- och nomen agentis-sammansättningar används *själv* ungefär som det reflexiva objektet (*sig själv*) eller en annan bunden verbbestämning i motsvarande sats:

självanklagelse, självantändning, självbefruktning, självbehärskning, självbespegling, självbetjäning, självförakt, självförtroende, självförverkligande, självinstruerande, självplågare

I andra sammansättningar, där den motsvarande satsen ofta har intransitivt verb, motsvarar *själv* i stället verbets subjekt: *självbindare*, *självgående*, *självlysande*.

[2] Särskilt i en del lexikaliserade uttryck kan dock huvudbetoningen ligga på det reflexiva pronomenet i stället för på prepositionen:

Det är inget problem $_0$i ˈ*sig*.
Det där är en sak $_0$för ˈ*sig*.
$_0$I $_0$och $_0$för ˈ*sig* har jag inget emot det.

ANM. Att det reflexiva pronomenet inte har någon nominativform beror på att det inte kan fungera som subjekt. I predikativ funktion används ackusativformen: *Han är inte sig själv längre*.

Syntaktisk funktion och distribution § 84–85

§ 84. ***Sig***. Ackusativformen *sig* används nominalt som huvudord i nominalfras:

Han speglar *sig* alltid i skyltfönstren.
Han är väldigt mån om *sig* och sina barn.

Som efterföljande bestämning kan (obetonat) *sig* ta (betonat) *själv*, när nominalfrasen anger en referent som kontrasterar mot en annan referent. Som fundament är konstruktion med *själv* närmast obligatorisk (se vidare § 230–232):

Pojken fick ta hand om *sig själv*.
Sig själva kan de inte hjälpa.

Marginellt tar *sig* det totalitetsbetecknande *hela* (eller *halva*) (§ 133–134) som framförställt attribut. Det reflexiva pronomenet är då alltid betonat:

{Hon/De} smorde in *hela* ˈ*sig* med sololja.

Nominalfras med *sig* som huvudord används som objekt eller rektion:[1]

Laura såg *sig* (*själv*) i spegeln.
Laura hade gäster hos *sig*.

Ackusativformen används också predikativt i uttrycket *vara sig själv* (jfr 1 och 2 pers. personliga pronomen, § 54 not 1):

Han är inte *sig själv*.
De är inte längre *sig själva*.

Sig används oberoende av korrelatets genus och numerus.[2] Men *sig* övertar ändå korrelatets genus och numerus vilket kommer till synes i satsled som kongruensböjs efter *sig*:

Ministern skadade mest *sig själv*.
Partiet skadade mest *sig självt*.
Bengt och Per skadade mest *sig själva*.

Ministern erkände *sig* slagen.
Partiet erkände *sig* slaget.
Bengt och Per erkände *sig* slagna.

[1] *Sig* som objekt eller rektion ingår i ett stort antal lexikaliserade verbförbindelser, där pronomenet inte kan bytas ut mot icke-reflexiv nominalfras utan förändring av verbförbindelsens betydelse (Vbfraser: Allm. § 8, Obj. § 13):

använda sig av ngt, bete sig, ge med sig, ligga av sig, skynda sig, slå ifrån sig, stå på sig, ta för sig, ta till sig, vänta sig, ångra sig

Sig ingår också i andra lexikaliserade uttryck: *av sig* (t.ex. *retlig av sig*), *av sig själv* (t.ex. *stanna av sig själv*), *i sig* (*själv*) (t.ex. *problemet i sig* (*självt*)) m.fl.

[2] Om korrelatet till det reflexiva pronomenet är 1 eller 2 person (eller en samordning vars ena led är ett 1 eller 2 personens pronomen), används 1 eller 2 personens pronomen som koreferentiellt (dvs. reflexivt) objekt:

Jag kan väl tvätta *mig* själv.
Du kanske vill se *dig* lite om?
Vi beter *oss* inte alltid förnuftigt.
Han och du är så retliga av *er*.

I några helt stelnade lexikaliserade uttryck används alltid *sig*, t.ex. *vare sig, var för sig, i och för sig*:

Vi sätter oss var för *sig*.
Jag är i och för *sig* frestad att anta erbjudandet.

Om korrelatet är ett urval ur en mängd som innefattar talaren eller lyssnaren, kan det uppstå tvekan om valet av reflexivt pronomen:

Ingen av oss vill ge {*sig/oss*}.
Två av er måste flytta på {*sig/er*}.

Om korrelatet är en disjunktiv samordning som omfattar talare eller lyssnare, uppstår också osäkerhet om val av reflexivt pronomen, se Samordn. § 31:

Han eller jag måste ge {*?sig/?oss*}.

§ 85. *Sin*. Reflexivpronomenet har ingen särskild genitivform, utan i stället används ett reflexivt possessivt pronomen som inte tar några egna bestämningar och som kongruensböjs med sitt substantiviska huvudord:

Hon målade {*sin* båt/*sitt* hus/*sina* naglar}.

Sin är normalt possessivattribut och placeras då i nominalfrasen som andra attribut av samma slag (Nomfraser § 4).[1] Liksom andra possessivattribut kan *sin* följas av det fokuserande pronomenet *egen* (§ 233–235):

alla *sina* egna barn

Genom ellips kan *sin* komma att stå utan substantiviskt huvudord:[2]

Jag tog min cykel och han tog *sin*.

Härutöver förekommer *sin* utan substantiviskt huvudord i vissa mer eller mindre lexikaliserade uttryck.[3] Exempel:

När var tar *sin* så tar jag min.
De gick hem till *sitt*.
Bengt och Stina håller på med *sitt*.

När tillhörigheten framgår klart av kontexten används ofta bestämd artikel och bestämd form i stället för reflexivt possessivt pronomen:

Hon har brutit armen. [≈ sin arm]
Vagnen tappade ett av hjulen. [≈ sina hjul]

[1] Det reflexiva possessivpronomenet kan regionalt placeras enklitiskt efter huvudordet enligt samma regler som för andra possessiva pronomenformer, § 24 not 1:

far sin, mor sin, bror sin
stugan sin, båten sin
huset sitt, örhängena sina

[2] Med bestämd artikel används *sin* utan substantiviskt huvudord i den lexikaliserade nominalfrasen *de sina* 'sina anhöriga', 'sina trupper'. Lexikaliserat är också *sitt* i uttryck som *ha gjort sitt*, *gå hem till sitt*, *syssla med sitt*. Jfr § 24 not 2.

[3] Det reflexiva possessiva pronomenet förekommer i många lexikaliserade uttryck, t.ex. *var sin* (§ 142–144), *ta sin tid*, *vad i all sin dar*, *på sina ställen*, *på sin höjd*, *på sin tid*, *i sinom tid*, *sinsemellan*. I andra lexikaliserade förbindelser kan också personliga pronomen användas reflexivt (jfr § 82 not 1): *gå sin väg* (t.ex. *jag gick min väg*), *bli sin egen* (t.ex. *ska du bli din egen?*). Om *i sin helhet*, *på sin plats* se § 91 respektive § 95 not 1.

Betydelse § 86–96

§ 86. Bunden anafor. Reflexiva pronomen kan inte sägas ha någon egen betydelse – bortsett från den som de får indirekt via sina korrelat.[1] Ett och samma reflexiva pronomen kan alltså referera till referenter i ental eller flertal,[2] individuativa eller dividuativa, animata eller inanimata, specifika eller icke-specifika.

I det prototypiska fallet är den finita satsen det reflexiva pronomenets syftningsram. Pronomenet ingår då i den finita verbfrasen och det har satsens subjekt som sitt korrelat. Pronomenet refererar alltså till predikationsbasen (= subjektsreferenten) för den aktion som predikatsledet uttrycker. Ordningen mellan korrelat och pronomen i satsen är likgiltig.

Hon hittade aldrig *sina* örhängen.
Sina örhängen hittade hon aldrig.
Av Per har Bengt just köpt nya cyklar till *sig själv* och *sina* barn.
Till *sig själv* och *sina* barn har Bengt just köpt nya cyklar av Per.
*Olle trodde att det hade regnat på *sin* tvätt.

Det är subjektet i dess helhet som är korrelat åt det reflexiva pronomenet:

Bengts far håller mest till i *sin* sommarstuga. [Bengts fars = sin ≠ Bengts]
Bengt och Anna tog en tur med *sina* barn. [Bengts och Annas = sina ≠ Bengts ≠ Annas]

I vissa fall kan syftningsramen vara mindre än den finita satsen. Det reflexiva pronomenet ingår då vanligen i ett satsled som betecknar en aktion (t.ex. en händelse, en egenskap eller en relation) och syftar på det led – inte nödvändigtvis subjektet i satsen – som betecknar predikationsbasen för denna aktion. Led av denna typ är t.ex. infinitivfraser eller nominalfraser med nomen actionis-betydelse:

Vi förbjöd Axel att ta med *sig sin* dator. [*Axel* betecknar infinitivfrasens predikationsbas och är därmed också de reflexiva pronomenens korrelat.]
Vi hörde om Pers besök hos *sin* gamle lärare. [*Per* betecknar predikationsbasen för aktionen ”besök” och är därmed också det reflexiva pronomenets korrelat.]

I många fall, t.ex. när pronomenet ingår i en infinitivfras, kan både den snävare och den vidare syftningsramen tillämpas.[3] Då kan dubbeltydiga meningar uppstå:

De lät barnen bo i *sitt* föräldrahem. [Antingen *de* eller *barnen* kan vara korrelat till det reflexiva pronomenet.]

Vanligen är dock bara den ena tolkningen grammatiskt möjlig eller pragmatiskt rimlig:[4]

Vi lät *barnen* bo i *sitt* föräldrahem.
De lät oss bo i *sitt* föräldrahem.

Polisassistenten bad *Anna* visa *sitt* pass.
Polisassistenten lät Anna låna *sin* bil.

Korrelatet behöver inte ha specifik referens, utan alla slags nominalfraser och nominala led kan vara korrelat åt reflexiva pronomen:

Näktergalen sjöng *sin* eggande sång i buskaget bakom uthusen.
Högst tre fåglar återfann *sina* bon.
Ingen fågel återfann *sitt* bo.

Vilka fåglar fick *sina* bon förstörda?
Varje fågel måste själv skaffa *sig* ett bo.
Jag vet ingen fågel som skulle kunna bygga *sig* ett sådant bo.
Att segra är *sin* egen belöning.
Att han målade stugan med akrylfärg straffade *sig* redan efter ett par år.

Om uttryck som medger snävare syftningsram än den finita satsen se nedan § 87–95. Om de fall då korrelatet kan stå i en sats som är under- eller överordnad den där pronomenet står se § 96.

Som det framgår av de följande paragraferna, lämnar de faktiska grammatiska reglerna för bruket av reflexiva pronomen ett ganska stort utrymme för språkbrukaren att välja mellan reflexivt pronomen och ett annat anaforiskt uttryck. De normativa regler som har föreslagits är förenklade och inskränker detta utrymme. Språkvårdare rekommenderar vanligen att reflexivpronomen skall ha den finita satsens subjekt som korrelat, i varje fall när de faktiska reglerna lämnar denna möjlighet.

[1] När ett reflexivt pronomen står utan korrelat t.ex. i vissa infinitivfraser har det normalt generisk referens:

Det är skönt att få sova i *sin* egen säng.

I reflexiva verbförbindelser (§ 84 not 1) är det oklart om det reflexiva objektet har någon referens:

Han skyndade *sig* mot rulltrappan.
Det tar *sig* fort i björknäver.

[2] När korrelatet är flertal kan entydigt distributiv innebörd ges åt *sin* (och reflexivt använda 1 och 2 personens personliga pronomen) med ett följande *respektive*:

Anna och Barbro körde hem *sina respektive* män. [Anna körde hem sin man och Barbro körde hem sin. Jfr det dubbeltydiga: Anna och Barbro körde hem *sina* män.]
Vi körde hem *våra respektive* män. [Var och en av oss körde hem sin man.]

[3] Valet mellan 3 personens pronomen och reflexivt pronomen kan variera regionalt. I Sydsverige väljs t.ex. oftare *deras* där man i resten av landet skulle föredra reflexivt pronomen:

[…] kvinnor och barn som söks upp av *deras* tidigare plågoandar […] (S)
Skottar är kända inte allena för *deras* sparsamhet, utan också för *deras* oftast lika utpräglade saklighet. (S)

[4] Om det reflexiva pronomenet kombineras med *själv*, *egen*, föredrar vissa språkbrukare den snävare tolkningsramen framför en möjlig vidare ram:

Per fick Bengt att skaffa *sig själv* en premiärbiljett. [föredragen tolkning: sig = Bengt]
Jfr: Per fick Bengt att skaffa sig en premiärbiljett. [sig = Per/Bengt]

Per lät Bengt köra *sin egen* bil. [föredragen tolkning: sin = Bengts]
Jfr: Per lät Bengt köra sin bil. [sin = Pers/Bengts]

§ 87. Reflexivt pronomen i efterställt attribut till huvudord med nomen actionis-betydelse eller liknande. En nominalfras kan vara syftningsram för reflexivt pronomen, om substantivet är ett nomen actionis eller annat substantiv med liknande relationell innebörd (Subst. § 15, Nomfraser § 13, 56). Korrelatet är då i första hand ett possessivattribut (som semantiskt erinrar om subjektet i motsvarande finita sats):

Vi kritiserade *företagets* skötsel av *sina* utlandsaffärer.
Skolans ansvar för *sina* elever efter skoltid är lika med noll.
Pers generositet mot *sina* vänner var välkänd.
Jag hade inte läst *Bengtssons* artikel om *sina* upplevelser i Kina.
Annas barn med *sin* senaste fästman har jag aldrig träffat.
Om man alltså kan hävda att Herbarium var *poetens* avsked till *sin* barndom kan man också med samma rätt hävda […] (R)
Inte minst överrumplande var *Walters* upplevelse av *sin* berusade kamrat. (R)
Här kan man räkna ut att Aniaras hastighet är ungefär 30 km/sek, dvs *jordens* hastighet i *sin* bana runt solen. (R)

Om inte nominalfrasen själv är subjekt kan i viss utsträckning också satsens subjekt vara ett möjligt korrelat:

Persson kritiserade advokatens skötsel av *sina* affärer. [sina = Perssons, eller oftare: advokatens]
Persson åkte utomlands efter advokatens försäljning av *sina* fastigheter. [sina = Perssons, eller oftare: advokatens]
Persson fick syn på advokatens brev till *sin* far. [sin = Perssons, eller oftare: advokatens]

Nominalfraser av denna typ är emellertid effektiva syftningsramar, och flertalet språkbrukare tolkar antagligen reflexivpronomenet i ovanstående exempel som syftande på nominalfrasens possessivattribut. Om nominalfrasen innehåller 3 personens personliga pronomen tolkas detta knappast som syftande på nominalfrasens possessivattribut:

Persson kritiserade advokatens skötsel av *hans* affärer. [helst: hans = Perssons; knappast: hans = advokatens]
Persson åkte utomlands efter advokatens försäljning av *hans* fastigheter. [helst: hans = Perssons; knappast: hans = advokatens]
Persson gillar visst inte advokatens brev till *hans* far. [helst: hans = Perssons; knappast: hans = advokatens]

Den aktionella nominalfrasen kan också sakna possessivattribut som anger aktionens predikationsbas. I stället kan predikationsbasen anges av ett efterställt attribut som då också kan vara korrelat till ett reflexivt pronomen i ett efterföljande attribut i nominalfrasen:

stoltheten hos Peter över {*sina/hans*} anor på mödernet
brevet från Bertil till {*sin/hans*} hustru [*Bertil* betecknar den som har skrivit brevet.]
löftet av min bror att stanna hos {*sina/hans*} barn [*Min bror* betecknar den som lovat stanna.]
Jfr: Tore läste ogärna breven till sin hustru från Bertil. [sin = Tores]

När nominalfrasen inte själv innehåller det led som betecknar aktionens predikationsbas och som därmed kan vara korrelat åt det reflexiva pronomenet bland nominalfrasens komplement, betecknas predikationsbasen vanligen av ett föregående nominalt led som också är korrelat till det reflexiva pronomenet. Om nominalfrasen fungerar som direkt objekt, kan predikationsbasen i stället betecknas med ett föregående indirekt objekt, och om den är rektion i ett bundet adverbial, kan predikationsbasen anges med ett föregående objekt. Också satsens subjekt kan beteckna predikationsbasen för aktionen.

Vi erbjöd fångarna daglig kontakt med *sina* fruar. [sina = fångarnas; jfr: fångarnas kontakt med sina anhöriga]
Vi lockade barnen till opposition mot *sina* föräldrar. [sina = barnens; jfr: barnens opposition mot sina föräldrar]
Axel talade länge om en resa till *sin* födelsesocken. [sin = Axels]

Slutligen kan satsen sakna ett led som anger predikationsbasen för den aktionella nominalfrasen. Då uppstår det lätt problem vid valet av reflexiva eller anaforiska pronomen i nominalfrasens efterställda attribut, t.ex. om pronomenet skall vara koreferentiellt med den överordnade satsens subjekt (som alltså inte anger predikationsbasen för den aktionella nominalfrasen). Vissa språkbrukare behandlar nominalfrasen som en syftningsram och väljer 3 personens personligt pronomen, andra väljer reflexivt pronomen för att syfta på satsens subjekt. Många språkbrukare undviker båda lösningarna.

Sox ogillade kritiken mot {*?sina/?hans*} åtgärder. [Den kritiserande är underförstådd; pronomenet skall syfta på subjektsreferenten.]
Sox blev ledare för rörelsen efter mordet på {*?sin/?hans*} far. [Den mördande är underförstådd; pronomenet skall syfta på subjektsreferenten.]
Hon klagade över det bristande intresset för {*?sina/?hennes*} böcker.
Han överskattade behovet av {*?sina/?hans*} uppfinningar.

Många undviker här *sin*, eftersom lyssnaren kan få intrycket av att subjektsreferenten också är predikationsbas till den aktionella nominalfrasen, dvs. av att det andra exemplet skulle innebära att Sox varit den mördande.

Ett reflexivt pronomen i ett efterställt attribut vid ett nomen actionis kan någon gång referera till en underförstådd generisk predikationsbas:

Opposition mot *sina* lärare lönar sig inte längre. [≈ opposition mot de lärare *man* har]

Jfr också vid infinitivfras: Att opponera sig mot *sina* lärare lönar sig inte längre. [≈ ens lärare]

§ 88. Reflexivt pronomen i infinitivfras. Reflexivt pronomen i infinitivfras refererar normalt till infinitivfrasens predikationsbas, oberoende av om denna betecknas med den finita satsens subjekt eller med ett annat satsled eller lämnas outtryckt (Inffraser § 26–31).

a) Infinitivfrasens predikationsbas anges av subjektet i den sats där infinitivfrasen ingår (Inffraser § 28–29):

Hon ville imponera på oss genom att visa *sina* talanger i matlagning.
Hon lovade (mig) att ta med *sina* dikter till nästa gång.
Hon räknade med att få *sin* artikel antagen.
Hon fick den till att hänga *sina* våta kläder på.

b) Infinitivfrasens predikationsbas anges av ett objekt i den verbfras där infinitivfrasen ingår (Inffraser § 27–28):

Att odla *sin* trädgård roade *honom* mest av allt.
Sina skivor tillät hon *honom* aldrig att spela.
Vi hörde *honom* spela *sina* skivor.
Jag misstänkte *honom* för att ha sålt *sina* skivor.
Åt *sig* själv lät de *honom* arbeta endast på helgerna.
Jag gav *honom* den till att hänga *sina* våta kläder på.

c) Infinitivfrasens predikationsbas anges av ett bundet adverbial (som ofta anger den upplevande) i den verbfras där infinitivfrasen ingår (Inffraser § 27–28, 31):

Det går lätt för *Per* att skriva ner alla *sina* idéer.
Att skriva ner alla *sina* idéer blir aldrig av för *Per*.
Den datorn blir bra för *Per* att ha på *sitt* kontor.
Vi överlät åt *honom* att måla *sin* balkong.
Ett låsbart skåp att lägga *sina* privata saker i är viktigt för *henne*.

d) Infinitivfrasens predikationsbas är generisk (”man”) och outtryckt i satsen där infinitivfrasen ingår (Inffraser § 27–28, 31):

Det är dumdristigt att säga upp *sig* från *sitt* arbete i dessa tider.
Skåpet är avsett att lägga *sina* privata saker i.
Någon att anförtro *sina* hemligheter åt är viktigt att ha.

I fallen (b) och (c) kan i viss utsträckning satsens subjekt vara korrelat för reflexivt pronomen i stället för uttrycket för infinitivfrasens predikationsbas:

Per lät Bengt köra *sin* båt. [sin = Pers eller Bengts]
Per skickade ut Bengt för att möta *sin* moster. [sin = Pers eller Bengts]

Infinitivfrasen är emellertid en effektiv syftningsram: i normalfallet uppfattas uttrycket för infinitivfrasens predikationsbas som korrelat, och vissa språkbrukare torde ha rätt liten tolerans för tolkningen med satssubjektet som korrelat. Likaså tolkas ett 3 personens personligt pronomen ogärna som refererande till infinitivfrasens predikationsbas:[1]

Per såg Bengt köra hans båt. [hellre: hans = Pers, än: hans = Bengts]
Jag såg Bengt köra hans båt. [ogärna: hans = Bengts]

[1] 3 personens personliga pronomen kan dock knappast stå som fundament med syftning på vare sig subjektet eller det led som betecknar infinitivfrasens predikationsbas:

Bara hans båt lät Bengt Per köra. [*Hans* syftar knappast på vare sig Bengt eller Per.]

§ 89. Reflexivt pronomen i adjektivfras eller participfras. Reflexivt pronomen i en adjektivfras eller participfras tar som korrelat det uttryck som anger adjektivets eller participets predikationsbas.

a) Predikationsbasen anges med subjektet när adjektiv- eller participfrasen är subjektspredikativ (Predv § 16–31, 49):

Trogen *sina* ideal arbetade han vidare.
Hon föreföll aldrig irriterad på *sina* medarbetare.

b) Predikationsbasen anges med objektet när adjektiv- eller participfrasen är objektspredikativ (Predv § 32–45, 49):

Med alla dina antydningar har du gjort honom misstänksam mot *sin* fru.
Vi mötte Per bärande på alla *sina* böcker.
Vi såg vår faster djupt skakad i tron på *sig* själv och *sitt* parti.

Också syftning på satssubjektet är möjlig:

Genom denna berättelse gjorde han mig nyfiken på *sin* fru.

c) Predikationsbasen anges med den nominalfras där adjektiv- eller participfrasen fungerar som attribut (Nomfraser § 53–54, 41–42):

En politiker trogen *sitt* parti och *sina* ideal hade knappast betett sig på detta sätt.
Nämnden belönade en på *sitt* eget snäva gebit mycket framgångsrik forskare.

Ur predikativt attribut (men knappast ur framförställt attribut) är dessutom syftning på satssubjektet möjlig:

Projektledaren önskade en sekreterare kapabel att sköta *sin* egen och institutionens korrespondens. [sin = sekreterarens eller projektledarens]
Projektledaren kontaktade en enligt *sina* kolleger mycket samvetsgrann forskare. [sin = forskarens ≠ projektledarens]

Ett 3 personens personligt pronomen i adjektiv- eller participfrasen refererar ogärna till frasens predikationsbas:

Bengt mötte Per bärande på alla *hans* böcker. [helst: hans = Bengts (eller någon annans); ogärna: hans = Pers]
Bengt kontaktade en av *hans* kolleger mycket uppskattad journalist. [helst: hans = Bengts (eller någon annans); ogärna: hans = journalistens]

§ 90. Reflexivt pronomen i predikativ eller appositionell nominalfras. Reflexivt pronomen i en predikativ eller appositionell nominalfras kan referera till frasens predikationsbas, dvs. den eller det som tilläggs nominalfrasens beskrivning.

a) Predikationsbasen anges med subjektet (subjektspredikativ; Predv § 16–31, 49):

Han bedöms som *sitt* lands främste politiker.
Som en av de främsta forskarna i *sitt* ämne är han nästan tvungen att uttala sig i frågan.

b) Predikationsbasen anges med objektet (objektspredikativ; Predv § 32–45, 49):

Jag betraktade Koivisto som *sitt* lands främste politiker. Jfr: K. är sitt lands främste politiker.

Också syftning på satssubjektet är möjlig:

Hon anställde honom som *sin* privata bibliotekarie.

c) Predikationsbasen är densamma som den överordnade nominalfrasens (appositionellt attribut; Nomfraser § 64–73):

Jag talade med min moster, *sin* systers absoluta motsats i politiska angelägenheter. Jfr: Mostern var sin systers motsats.

Predikativ nominalfras inklusive uttrycket för dess predikationsbas är en förhållandevis svag syftningsram, och det är därför fullt möjligt att låta ett 3 personens personliga pronomen referera till den predikativa nominalfrasens predikationsbas:

Karl betraktade Janos som *sin* orkesters duktigaste instrumentalist. [sin = Karls eller Janos']
Karl betraktade Janos som *hans* orkesters duktigaste instrumentalist. [hans = Karls eller Janos']

Appositionell nominalfras är olika nära knuten till sitt huvudord. Särskilt när den är flerledad (eller när det reflexiva pronomenet inte är framförställt attribut till den appositionella nominalfrasens huvudord), är dess satsekvivalens tydlig och det är naturligt att eventuella reflexiva pronomen refererar till huvudordets predikationsbas:[1]

Bengt talade med Karl Svensson, {dåförtiden/trots allt/enligt mångas mening/inte oväntat} {*sitt/hans*} lags mest framgångsrike spelare. [sitt = Karl Svenssons, hans = Bengts]

Per åkte till Tyskland med Ingrid, numera {**sin/hans*} oumbärliga assistent i allt som rör gasprojektet. [hans = Pers]
Han har hela tiden nekat till att ha slagit ihjäl tvååriga Ida, *hans* styvdotter. (S)

[1] Om appositionen är enledad och särskilt när pragmatiska omständigheter gör det osannolikt att uttrycket för hela nominalfrasens predikationsbas är korrelat för reflexivt pronomen i appositionen, kan också subjektet vara korrelat åt pronomenet:

Per åkte till Tyskland med Ingrid, {*sin/hans*} assistent. [sin = Pers, möjligen också: hans = Pers]

§ 91. Reflexivt pronomen i icke-restriktivt prepositionsattribut. I vissa fall kan reflexivt pronomen i prepositionsattribut referera till hela nominalfrasens predikationsbas. Detta gäller framför allt olika typer av icke-restriktiva attribut som anger något som predikationsbasen har eller där den befinner sig.

Reflexivt pronomen i prepositionsattribut som utgörs av *med* (eller *utan*) + rektion är normalt koreferentiellt med hela nominalfrasens predikationsbas. Om predikationsbasen är någon annan än den överordnade satsens subjektsreferent, används lika ofta 3 personens personligt pronomen.[1]

Den där boken med alla {*sina/dess*} intriger älskade vi verkligen. [sina = dess = bokens]

Reflexivt pronomen syftar dock här vanligen på satsens subjekt:

Per kastade lådan med {*sina/hans/dess*} gamla brev. [sina = Pers, knappast: hans = Pers, dess = lådans]

Också andra prepositionsfraser med besläktad betydelse kan ha reflexiva pronomen som är koreferentiella med nominalfrasens predikationsbas:

Per i *sin* nya uniform gjorde sig bra som tamburmajor.
MSO under *sin* nye ledare spelade bättre än någonsin.

Vissa av dessa prepositionsfraser är mer eller mindre lexikaliserade med reflexivt attribut med syftning inom den snäva ramen, t.ex. *i sin helhet*, *i sin nuvarande form*, *i hela sin prakt*, *i sin dåvarande funktion* m.fl. Också 3 personens pronomen är dock här fullt möjligt:[2]

Boken i {*sin/dess*} {helhet/nuvarande form} är knappast värd att läsa.

[1] Prepositionen *jämte* kan till skillnad från *med* inte ha en rektion där ett reflexivt pronomen ingår med syftning på den överordnade nominalfrasens predikationsbas:

En flicka jämte {*hennes/?sin*} bror satt längst fram.

[2] I rubriker eller bildtitlar förekommer konstruktioner som kan vara nominalfraser men som också kan uppfattas som elliptiska satser, bestående av subjekt och ett annat primärt satsled, eller som huvudsatsekvivalent (Icke satsf. men. § 32: b, 39: b, 43: 2a):

Statsministern nära *sitt* mål
Överbefälhavaren framför *sina* trupper
Strindberg i *sitt* arbetsrum

§ 92. Reflexivt pronomen i efterställt attribut till huvudord med nomen agentis-betydelse eller liknande. När det reflexiva pronomenet ingår i de efterställda bestämningarna till ett nomen agentis som *beundrare* (eller annat personbetecknande substantiv med liknande relationell innebörd, t.ex. *chef*), kan pronomenet referera till hela nominalfrasens referent.[1] Med samma syftning kan här inte 3 personens personliga pronomen användas.

Jag kunde inte stå ut med denne pratsamme beundrare av *sin* stad. [= denne pratsamme person som så beundrade sin stad]
En släkting till *sin* egen chef borde väl egentligen inte få uttala sig på detta sätt. [= en person som är släkting till sin chef]
Fiender till *sina* egna ekonomiska intressen har vi gott om i det här partiet. [= personer som är fiender till sina egna intressen]

I nominalfraser av denna typ kan ett reflexivt pronomen eller ett 3 personens pronomen syfta på subjektet:

Axel träffade några vänner till {*hans/sin*} fru. [sin = Axels, också: hans = Axels]
Axel kunde inte stå ut med oss hängivna beundrare av {*sig* själv/*honom* själv} och hans medarbetare. [sig = Axel, också: honom = Axel]

[1] Andra personbeteckningar med relationell betydelse kan undantagsvis konstrueras med possessivattribut som är korrelat åt reflexivt pronomen i substantivets efterställda attribut:

Jag har träffat två av hennes barn med *sin* förste man.
*Vi träffade Oskars vänner från *sin* studenttid.

§ 93. Reflexivt pronomen i icke-finit komparativt uttryck. Bruket av reflexivt pronomen i icke-finita komparativa uttryck beror på om uttrycket är (a) en ellips av en komparativ bisats (och då har minst två led utöver subjunktionen) eller om uttrycket (b) är en komparativ subjunktionsfras (och består av subjunktionen + ett led). I det förra fallet utgör det komparativa uttrycket en egen syftningsram, i det andra fallet ingår det i en vidare syftningsram, oftast den finita satsen.

a) Om det första ledet i en elliptisk komparativ bisats (efter subjunktionen) motsvarar subjektet i en icke-elliptisk komparativ bisats, fungerar detta led som korrelat för ett reflexivt pronomen i det andra ledet:

Pål rensade mitt jordgubbsland lika fort som Per (rensade) *sitt*. [sitt = Pers]

Konstruktionens subjektsled kan inte ha sitt eget korrelat utanför den elliptiska komparativa bisatsen:

Per läser en roman lika fort som {*hans/*sin*} bror (läser) en tidning.

b) I en komparativ subjunktionsfras (Subjnfraser § 2–15) är däremot vanligen den (överordnade) finita satsen syftningsram för ett reflexivt pronomen i subjunktionsfrasen:[1]

Per är äldre än *sin* bror. [sin = Pers]
Per är äldre än *hans* bror. [hans ≠ Pers]

Per har samma yrke som *sin* bror. [sin = Pers]
Per har samma yrke som *hans* bror. [knappast: hans = Pers]

Per gav lika mycket till Björn som till *sin* bror. [sin = Pers]
Per gav lika mycket till Björn som till *hans* bror. [hans ≠ Pers]

[1] 3 personens personligt pronomen föredras framför reflexivt pronomen som beteckning för bakgrundskomparanden i en subjunktionsfras om komparatorn ingår i en nominalfras som också anger förgrundskomparanden (individjämförelse; se Subjnfraser § 15):

Per har träffat en lika begåvad person som {*han/?sig*} själv.
Per har rekommenderat en äldre lärare än {*han/?sig*} själv.

§ 94. Egentligt subjekt som korrelat för reflexivt pronomen i andra av verbfrasens led. Ett reflexivt pronomen i ett rumsadverbial i en verbfras med ett egentligt subjekt tar det egentliga subjektet som korrelat (jfr Eg. subj. § 9):

Det sitter en gubbe därnere i {*sin/*hans*} gungstol och pratar med alla som kommer förbi.
Plötsligt flög det upp några fåglar från {*sina/*deras*} pinnar.

Egentligt subjekt är också korrelat till reflexivt objekt, när detta är lexikaliserat tillsammans med verbet:

Det utbredde *sig* ett tunt lager olja över vattenytan.
Det hängde *sig* rätt många människor i fjol.
Det sätter *sig* alltid några människor här när solen skiner.
Det vältrade *sig* en massa magra grisar i sörjan ute på gården.

§ 95. Andra korrelat för reflexivt pronomen i samma sats. Liksom ett objekt kan vara korrelat åt ett reflexivt pronomen i en följande infinitivfras eller en predikativ adjektivfras (§ 88–89), kan objektet i undantagsfall vara korrelat åt reflexivt pronomen i ett följande led av annat slag. Förutsättningen är att det följande ledet är semantiskt relaterat till objektet på ett sätt som erinrar om förhållandet mellan ett predikatsled och dess predikationsbas.

a) Objekt kan vara korrelat för ett reflexivt pronomen i ett adverbial, när objektet är något som flyttas till eller befinner sig på den plats som adverbialet anger:[1]

Så fort hon blir starkare och börjar krypa skall vi försöka få in henne till *sina* syskon […] (S)
[…] han var inte död än och man bar honom hem till *sig*. (R)
Jag såg Per tillsammans med *sin* fru.
Jag upptäckte Per vid *sitt* skrivbord.
Jag kokte fisken i *sitt* eget spad.
Jfr: Per berömde Bengt för *sin* vackra slips. [inte så gärna: sin = Bengts]

Denna syftningsram är dock relativt svag. Det reflexiva pronomenet syftar helst på satsens subjekt:

Per visade mig till *sitt* rum.
Per visade Björn till *sitt* rum. [dubbeltydig syftning]
Per upptäckte dig vid *sitt* skrivbord.

Ett 3 personens personligt pronomen kan i förbindelser av detta slag bara syfta på objektet, aldrig på satsens subjekt:

Per förde Bengt till *hans* plats. [hans = Bengts ≠ Pers]
Per upptäckte Bengt vid *hans* skrivbord. [hans = Bengts ≠ Pers]
Elevgruppen kokte fisken i *dess* eget spad.
Frågorna skall besvaras av deltagarna på *deras* platser.

b) Indirekt objekt kan vara korrelat åt reflexivt pronomen i ett direkt objekt, särskilt när det indirekta objektets referent efter den beskrivna aktionens fullbordan har eller disponerar den eller det som anges med det direkta objektet:

Jag visade Bengt *sitt* nya rum.
Ge schacket åter *sin* plats i ljuset! (S)
Det var vad som hände under kriget och åren därefter som gav KV *sin* kanske viktigaste profil. (S)
Rehabiliteringen skall syfta till att återge den som har drabbats av sjukdom *sin* arbetsförmåga […] (S)

Förbindelsen indirekt och direkt objekt är dock en mycket svag syftningsram och många språkbrukare ställer sig tvekande inför exempel som de ovanstående. Syftning på det indirekta objektet från ett reflexivt pronomen är – även om autentiska exempel av professionella skribenter inte saknas – ganska långsökt vid vissa verb:

Du berövade Bengt {?*sitt/hans*} självförtroende.
Jag avundades faktiskt Oskar {**sin/hans*} vackra fru.
Regeringen har tagit ifrån PKbankens styrelse *sitt* ansvar. (S)

Normalt syftar alltså ett reflexivt pronomen i det direkta objektet på satsens subjekt och ett 3 personens personligt pronomen på det indirekta objektet:

Bengt gav Per *sin* bok. [sin = Bengts ≠ Pers]
Bengt gav Per *hans* bok. [hans = Pers ≠ Bengts]

c) Ett objekt kan ange predikationsbasen för prepositionen *med* eller *utan* och det kan därmed optionellt fungera som korrelat åt ett reflexivt pronomen i en följande adverbiell prepositionsfras som anger något objektets referent har eller inte har:

Man ser aldrig Per utan {*sin/hans*} hund. [sin/hans = Pers]
Vi mötte Per med alla {*sina/hans*} hundar omkring sig.

Marginellt kan ett objekt också i andra fall fungera som korrelat för ett reflexivt pronomen i ett följande adverbial som tillsammans med objektet utgör en nexusliknande enhet.[2] Några exempel:

Alla älskar [dessa skorpor] för *sin* goda smak […] (S)
En man hoppade upp på välten för att hindra den i *sin* framfart.

[1] Det halvt lexikaliserade *på sin plats* används särskilt gärna i syftningsramar enligt (a).

[2] I passiv sats kan agentadverbialet i stället för subjektet marginellt vara korrelat till ett följande reflexivt pronomen:

?Händelsen har beskrivits av *presidenten* själv i *sina* memoarer. [normalt i stället: hans = presidentens]
?Frågorna besvaras av *deltagarna* på *sina* respektive hemorter. [normalt i stället: deras = deltagarnas]

3 personens personligt pronomen kan i meningar av denna typ användas vid syftning på subjektet (vid sidan av reflexivt pronomen enligt huvudregeln), särskilt om pronomenet ingår i vissa halvt lexikaliserade uttryck:

Händelsen har beskrivits av presidenten själv i all {*sin/dess*} löjlighet. [sin = dess = händelsens]
Frågorna besvaras av deltagarna i {*sin/deras*} helhet. [sin = deras = frågornas]
Flickan giftes bort med en kusin mot {*hennes/sin*} vilja. [sin = hennes = flickans]
Pojken flyttades av modern till en annan skola för {*hans/sin*} egen skull. [sin = hans = pojkens]

§ 96. Det reflexiva pronomenet och dess korrelat står i olika satser. Under vissa omständigheter kan ett reflexivt pronomen syfta på korrelat i en annan sats.

a) Det utbrutna ledets reflexiva pronomen syftar på korrelat i den relativa bisatsen. Jämför att det utbrutna ledet också tar kasus m.m. i samklang med funktionen i relativsatsen (Bisatser § 38).

Det var *sin* bror som *Bengt* pratade med i telefonen. [sin = Bengts]
Det var *sig* själv *Bengt* tänkte på. [sig = Bengt]

3 personens pronomen kan här knappast användas i stället för reflexivt pronomen:

Det var *hans* bror som *Bengt* pratade med i telefonen. [hans ≠ Bengts]
Det var *honom* själv *Bengt* tänkte på. [honom ≠ Bengt]

b) Reflexivt pronomen i satsbas syftar vid satsfläta på ett korrelat i den underordnade satsen:

Sin bror tror jag inte *Anna* har träffat [-] på länge. [sin = Annas]
Sig själv tror jag inte *Anna* betraktar [-] som en karriärist. [sig = Anna]

Korrelatet kan dock också finnas i en bisats som är överordnad den enkla sats där satsbasen har satsledsfunktion:

Sin chef trodde inte *Per* att *Anna* visste om *Bo* hade träffat [-] än. [sin = Pers eller Annas eller Bos]

Endast marginellt kan 3 personens personliga pronomen här användas i stället för reflexivt pronomen:

Hennes bror tror jag inte *Anna* har träffat på länge. [ogärna: hennes = Annas]
Henne själv tror jag inte *Anna* betraktar som en karriärist. [ogärna: henne = Anna]

c) I satser med falsk utbrytning (Bisatser § 40) accepterar många språkbrukare att ett reflexivt pronomen i den överordnade satsens predikativ syftar på ett korrelat i subjektets relativa bisats. Här torde dock 3 personens pronomen vara lika vanligt.

Det enda *Bengt* ville ta med sig var {*sin/hans*} gamla klocka. [sin = hans = Bengts]
Det första *Anna* fick syn på var {*sin/hennes*} gamla cykel. [sin = hennes = Annas]
Den som *flickorna* pratade mest med var {*sin/deras*} chef. [sin = deras = flickornas]
{*Sina/Hans*} verktyg var vad *han* mest saknade.
Den sista dikten Filip skrev var en gravskrift över {*sig/honom*} själv.
Det enda han har är *sitt* hat. (S)

Liknande användning av reflexivt pronomen förekommer ibland i andra satser med nominalt predikativ av typen:

Sin frånvaro är ingenting som *Dudajev* vill diskutera närmare […] (S) [Jfr med falsk utbrytning: Det som Dudajev inte vill diskutera är *sin* frånvaro.]

d) Reflexivt pronomen i efterställt attribut i en nominalfras som därutöver tar restriktiv relativ bisats kan hos vissa språkbrukare tillåtas syfta på subjekt i relativsatsen som om det efterställda attributet hade varit ett led i relativsatsen:

Men de likheter med *sin* egen senaste lyrik som *han* tyckte sig finna hos Edfelt tvingade honom att ändra sina planer. (S)
Själv studerar han de tryckta resorna i förhållande till de protokoll över *sina* iakttagelser som *Linné och hans reskamrater* förde från dag till dag. (S)

I konstruktioner av denna typ kan också 3 personens pronomen användas i stället för reflexivt pronomen:

Jag gillade den av *hennes* assistenter som *Anna* skickade till mig. [hennes = Annas]
Där ligger den bild av *hans* far som *Bengt* gjorde i Paris. [hans = Bengts]

e) Vissa språkbrukare accepterar att ett reflexivt pronomen i en relativ bisats syftar på subjektet i en överordnad sats, när relativsatsens korrelat är ett indefinit icke-specifikt objekt till ett verb där betydelsen ”ha” ingår (t.ex. *ha*, *få*, *sakna*, *behöva*, *slippa*):

Han har ingen som ser till {*sig/honom*} nuförtiden.
Hon skulle behöva någon som besöker {*sig/henne*}.
Chefen vill ha en assistent som öppnar {*sin/hans*} post.

I elliptiska satser kan korrelatet finnas i den del av satsen som är utelämnad:[1]

– Vad var det han la på trottoaren? – *Sin* gamla hatt.

[1] Särskilt i spontant talspråk och oredigerat skriftspråk händer det att ett reflexivt pronomen tillåts syfta på korrelat i överordnad sats. Sådana utryckssätt kan betraktas som ogrammatiska och bero på bristande överblick vid talplaneringen.

Dom ville ju inte att *sin* ballong skulle fastna i trädet. (T)
Han besegrades av killen som står till höger om *sig*. (S)

§ 97. Parafraser. I många fall kan uttryck med reflexivt pronomen parafraseras med ett annat uttryckssätt:

a) *Sig*

Åtskilliga verb som lexikaliserats med reflexivt objekt kan parafraseras med samma verb i *s*-form (jfr Vb § 49: 2):

Dörren öppnade *sig* långsamt. ≈ Dörren öppnades långsamt.
Det vattnar *sig* i munnen. ≈ Det vattnas i munnen.
Hon förvånade *sig* över uppslutningen. ≈ Hon förvånades över uppslutningen.

b) *Sin*

När nominalfras med reflexivt pronomen används för att ange en unik relation mellan nominalfrasens referent och korrelatets referent, kan nominalfrasen parafraseras av en nominalfras med bestämd artikel och/eller med det substantiviska huvudordet i bestämd form. (Detta uttrycksalternativ är det vanligaste.) Exempel:

Per har ont i *sina* ben. ≈ Per har ont i benen.
Hon är på *sitt* arbete. ≈ Hon är på arbetet.

En mera speciell parafrasmöjlighet är bestämd artikel + *egen* i stället för reflexivt pronomen (+ *egen*):

Han älskar *sin* (egen) lilla jordlapp. ≈ Han älskar den egna lilla jordlappen.

Reciproka pronomen § 98–103

§ 98. Former. Det reciproka pronomenet är *var'andra*. Genitiv bildas genom tillägg av suffixet *-s*. I talspråk och ledigt skriftspråk förekommer dessutom *va'rann* (som knappast kan ta genitivsuffix).[1]

De flesta skrek i munnen på *varandra*. (S)
Kanske hatar de *varandra* eller *varandras* åsikter […] (S)
[…] vi bodde i närheten av *varann*. (R)

[1] Lexikaliserade med reciprok betydelse är *efter vartannat* 'det ena efter det andra', *om vartannat* 'huller om buller'.

§ 99. Syntaktisk funktion och distribution. Det reciproka pronomenet utgör ensamt en nominalfras och kan ha alla nominala funktioner utom subjekt och predikativ:

Bo och Sven bråkade med *varandra*.
Bo och Sven brukar hjälpa *varandra* med större reparationsarbeten.
Bo och Sven hörde *varandra* sjunga.
Bo och Sven jämfördes ofta med *varandra*.
Bo och Sven kände inte *varandras* fruar.
*Bo och Sven hörde hur *varandra* sjöng.

Varandra kan inte ingå i subjekt om dess korrelat står utanför subjektet.

*Jag vet att *varandras* fruar verkligen faller Bo och Sven på läppen. [Men: Deras kärlek till *varandra* varade livet ut.]

När *varandra* anger predikationsbasen till ett kongruensböjt led sätts detta led i pluralis:

Man såg *varandra* bli *lurade* gång på gång.

Betydelse §100–102

§ 100. Korsvis referens. Ett reciprokt pronomen betecknar samma referenter som korrelatet och anger att i princip var och en av korrelatets referenter är symmetriskt relaterad till varje annan av korrelatets referenter. Korrelatet måste alltså referera till flertal. Om referenterna är A och B (som i *A och B älskar varandra*) är de relaterade A–B, B–A. Om de är A, B, C (som i *A, B och C älskar varandra*) är de relaterade A–B, B–A, A–C, C–A, B–C, C–B.

När referenterna är fler än två, behöver dock inte relationen gälla alla teoretiskt tänkbara par av referenter:

Pojkarna i klassen slogs med *varandra* och förstörde *varandras* kläder. [Varje pojke behöver inte ha slagits med varje annan pojke. Jfr: *Per pratade med gästerna* som inte behöver innebära att Per pratade med varje gäst.]

Utan korsvis referens mellan korrelat och reciprokt pronomen används *varandra* i vissa fall om referenter (vanligtvis fler än två) som är ordnade lineärt:

Pojkarna gick {efter/bakom} *varandra* i ett långt led. [A–B, B–C, C–D etc.]
Pojkarna följde *varandra*, en efter en.
Pojkarna står bredvid *varandra* i en lång rad.
De här fyra familjerna bor ovanpå *varandra* i samma hus.

§ 101. Bunden anafor. Det reciproka pronomenet binds anaforiskt av korrelat på ungefär samma sätt som det reflexiva pronomenet (§ 86) och säger ingenting om referenten som inte redan framgår av korrelatet. Vanligen är den finita satsen

syftningsram, och satsens subjekt är då det reciproka pronomenets korrelat:

{Vi/Jag och du} borde rita av *varandra*.
De flesta skrek i munnen på *varandra*. (S)
*Bo och Sven hörde hur *varandra* sjöng.
*Jag vet att *varandras* fruar verkligen faller Bo och Sven på läppen.
*Bo och Sven såg hur det regnade på *varandra*.

Men också andra syftningsramar förekommer, mera fritt än för det reflexiva pronomenet (§ 87–96):

a) i nominalfras med nomen actionis-betydelse (jfr § 87)

Där ligger våra teckningar av *varandra*.
ungarnas gemenskap med *varandra* (S)
[…] känslan av *varandras* närhet hetsade dem inte […] (R)

b) i infinitivfras (jfr § 88)

Jag såg dem rita av *varandra*.
Låt dem inte hindra *varandra*.
Att rita av *varandra* är nog inte tillrådligt.

c) i adjektivfras eller participfras (jfr § 89)

Jag mötte dem bärande på *varandras* böcker.
Dessa två av *varandras* stöd synnerligen avhängiga patienter skulle klart ta skada av att skiljas från varandra.
ett antal från *varandra* fristående fonder (S)

d) i andra fall (jfr § 95)

Jag skickade dem av misstag till *varandras* män.
Vi isolerade dem från *varandra*.
Man skall inte spela ut landsvägen och järnvägen mot *varandra*, framhöll Nils Hjorth (s). (S)
Vaktmästaren räckte oss *varandras* rockar.

Till skillnad från det reflexiva pronomenet tolkas ett reciprokt pronomen nästan alltid inom den snävaste möjliga syftningsramen. Om det inte finns ett passande korrelat (dvs. i flertal) i den snävaste möjliga syftningsramen, blir därför yttrandet i regel ogrammatiskt.[1]

Pojkarna skrattade åt flickornas försök att klä sig i *varandras* kläder. [Endast predikationsbasen för nominalfrasens aktion, angiven med possessivattributet *flickorna*, inte subjektet i den finita satsen, *pojkarna*, kan vara korrelat till *varandra*.]
*Pojkarna skrattade åt Bengts försök att låna *varandras* pennor. [*Bengts* anger predikationsbasen för nominalfrasens (och infinitivfrasens) aktion. Eftersom *Bengts* inte passar som korrelat till *varandra* blir meningen ogrammatisk.]
De såg *varandra*.

De såg *oss* betrakta *varandra*. [de ≠ varandra]
De såg oss betrakta *era* bilder av *varandra*. [de ≠ varandra; oss ≠ varandra]

Det reciproka pronomenet kan ha sitt korrelat i en underordnad sats på samma sätt som det reflexiva pronomenet (jfr § 96):

Det var *varandras* män som de inte tyckte om.
Varandras män tror jag inte hon vet att de tyckte illa om.
De bilder av *varandra* som de fann i sina gamla fotoalbum var mer avslöjande än väntat.
Det som de inte gillade var *varandras* män.

[1] I spontant talspråk och i oredigerat skriftspråk kan korrelatet återfinnas i en överordnad sats. Sådana uttryckssätt är inte alltför ovanliga och kan kanske därför inte endast hänföras till bristande talplanering (jfr § 96).

[…] grannarna bekymrar sej om vad det blir av *varandras* barn […] (R)

§ 102. Korrelatet. Det reciproka pronomenets korrelat har flertalsreferens (där också talaren och/eller lyssnaren kan ingå). Det utgörs av en nominalfras med huvudordet i pluralis eller av en samordnad nominalfras. I direktiv huvudsats är korrelatet-subjektet oftast underförstått.

{Pojkarna/Bo och Sven/Vi/Allihop} känner *varandras* föräldrar.
Nu bryts generationernas språk mot *varandra*. (S)
Krama om *varandra* nu, sa Anna-Stina, som hade hjälpt mig. (S)

I talspråk och ledigt skriftspråk kan *man* fungera som korrelat:

Man ser inte så mycket av *varandra* nuförtiden.
[…] man prövar sig fram för att finna *varandras* musikaliska språk. (S)

Också annars i ledigt språk kan grammatiskt singulara nominalfraser med kollektiv betydelse fungera som korrelat åt ett reciprokt pronomen:

Paret verkar inte gilla *varandras* smak.
Bandet har verkligen lyssnat in sig på *varandra*.

Singulara nominalfraser med generisk betydelse kan annars knappast vara korrelat åt reciprokt pronomen:

*Vem som helst fick hoppa in för att hjälpa *varandra* när det behövdes.
*Var och en fick vänja sig vid att hjälpa *varandra*.
*En smålänning drar sig inte för att hjälpa *varandra*.
*Ingen smålänning drar sig för att hjälpa *varandra*.

§ 103. Parafraser. I vissa fall kan den reciproka betydelsen ligga redan i det överordnade verbet eller adjektivet. Då är ibland funktionen av reciprokt pronomen som objekt eller bundet adverbial optionell:

Hon jämförde dem (med *varandra*) noggrant.
Ni får inte förväxla begreppen (med *varandra*).
De är lika (*varandra*) till sättet.

Vissa verb har en *s*-form med reciprok innebörd (Vb § 49: 1b–c) som kan ersätta ett explicit nämnt reciprokt led:

De möttes vid stationen. [≈ mötte varandra]
De kunde kyssas i timmar. [≈ kyssa varandra]
Vi brukar hjälpas åt. [≈ hjälpa varandra]

Verbet med *s*-form anger dock ibland iterativ aktion, en betydelse som inte behöver ligga i motsvarande verbfras med *varandra*:

De båda statscheferna kysste *varandra*. ≠ De båda statscheferna kysstes.

När korrelatet är en nominalfras i pluralis kan satsen ofta parafraseras med *den ene … den andre* (jfr också § 218 not 3, 228 not 1):

Den ene eleven hjälper den andre så gott han kan. = Eleverna hjälper varandra …
Den ena står intill den andra, hela vägen. = De står intill varandra, hela vägen.
Vi placerade den ena hyllan strax ovanför den andra. = Vi placerade hyllorna strax ovanför varandra.

Relativa pronomen § 104–107

§ 104. Översikt. Relativa pronomen är *vilken*, *vars*, *vad*. De har nominal funktion och utgör en satsbas (eller ingår i en satsbas) som inleder relativ bisats.[1] Relationen mellan relativpronomenet och dess korrelat är en särskild form av bunden anafor. Relativpronomenet refererar normalt till samma faktiska eller tänkta referent som korrelatet.

Anders tog med sig två böcker av Hamsun *vilka* Bengt hade bett att få läsa. [de två böcker av Hamsun som Anders tog med sig = de två böcker av Hamsun som Bengt hade bett att få läsa]

Vilken kongruensböjs med korrelatet (= huvudordet i den nominalfras där relativsatsen är attribut):

den värdeökning av ens aktieinnehav *vilken* är förutsättningen för att man skall kunna investera i aktier (S)
den exklusiva krets av finsmakare till *vilken* den första upplagan riktade sig (S)
enkla lerhyddor, *vilkas* tak är förstärkta med timmer (S)
Våren kom ovanligt sent i år, *vilket* vi redan haft många tillfällen att kommentera.

Vars är en genitivform och används framför allt om singulart korrelat:

Vi fungerar som ett gille *vars* huvuduppgift är att driva våra fyra stora pensionärshem. (S)

Vad, som är oböjligt, används antingen utan korrelat eller med *allt* som korrelat:

Vad jag visat är att vår finansiella utlandsställning är så god att vi inte bör tveka […] (S)
[…] att han inte läst så noga allt *vad* partistyrelsen skrivit. (S)

[1] Den relativa bisatsen inleds oftast inte med relativt pronomen som satsbas utan av subjunktionen *som*, i den traditionella grammatiken då redovisad som ett relativt pronomen. Relativsatsen kan också sakna inledare eller inledas av relativt adverb (*där*, *dit*, *var-* + preposition m.fl.). Se vidare Bisatser § 18–22, 34–36.

§ 105. Former. Av de relativa pronomenen har endast *vilken* olika böjningsformer:

a) *Vilken* böjs i singularis som ett adjektiv på *-en* i obestämd form. I pluralis är stammen dock enstavig, *vilk-*.

Utrum singularis: vilken
Neutrum singularis: vilket
Pluralis: vilka

När *vilken* är possessivattribut böjs det i genitiv: *vilkens*, *vilkets*, *vilkas*. Genitiven förekommer mest i pluralis:

två filmer *vilkas* kvalitet synes obestridlig
en filmmakare *vilkens* förtjänster synes obestridliga [oftare: *vars*]
en film *vilkens* kvalitet synes obestridlig [oftare: *vars*]
ett burspråk med många fönster, *vilkets* tak utgjorde golv för andra våningens balkong (R) [oftare: *vars*]
det dånande och skakande berget, *vilkets* topp är inhöljd i eldblandad rök (R) [oftare: *vars*]

Vilken används mest i skriftspråk.[1] Stilkaraktären är dock rätt neutral när *vilket* har en sats, verbfras eller motsvarande som korrelat, dvs. då det kan parafraseras med *något som* (se nedan § 106).

b) *Vars* [vɑːʂ, vaʂː] är en oböjlig genitivform:

{en film/ett filmmanus/två filmer} *vars* kvalitet synes obestridlig

Vars brukas mest i skriftspråk och mest med betydelse av ental. Formen används dock numera ofta också med pluralt korrelat, ett språkbruk som av vissa språkvårdare uppfattas som mindre lämpligt.

c) *Vad* är oböjligt:

Den här filmen har (allt) *vad* den stora publiken kommer att älska.

[1] *Vilken* motsvaras i ledigt skriftspråk av {*som*/Ø}, *något* (*som*):

en bok *vilken* han just hade recenserat [ledigare: {som/Ø}]
att dra sig ur spelet nu, *vilket* onekligen vore frestande [ledigare: något som]

§ 106. Syntaktisk funktion och distribution. Relativa pronomen utgör ensamma en nominalfras som relativ satsbas eller ingår som possessivattribut eller rektion i en relativ satsbas:

a) Ensamt med nominal funktion som satsbas:[1]

en film *vilken* publiken länge kommer att tala om
en film *vilken* redan har gått ett halvt år på biograferna
allt *vad* du kan önska dig
allt *vad* som kan komma härnäst

Det relativa *vilken* som satsbas kan till skillnad från det interrogativa inte följas av *som*:

Han talade om en film *vilken* {Ø/*som} väckt stort uppseende i Tyskland. Jfr: Av dessa filmer vet jag inte *vilken* {som/*Ø} väckt störst uppseende.

b) I genitiv som possessivattribut i satsbas:

en film {*vilkens/vars*} förtjänster är obestridliga

c) Uttryck enligt (a) eller (b) som rektion efter preposition i satsbas:

en film om *vilken* inga delade meningar kunde finnas
en film om *vars* förtjänster inga delade meningar kunde finnas

Vilken kongruensböjs med korrelatet, när reglerna för grammatisk kongruens är tillämpliga. Annars används neutrumformen *vilket* (parafraserbar med *något som*; Bisatser § 37) vid korrelat som inte kontrollerar grammatisk kongruens hos ett adjektiviskt predikativ eller ett anaforiskt pronomen (se t.ex. Nomfraser § 111).[2]

en bro vilken var förfallen redan på 20-talet
ett hotell vilket var förfallet redan på 20-talet
broar vilka var förfallna redan på 20-talet

Den blev rätt ful, vilket emellertid dock knappast bekymrade honom.
Maskinerna *fungerade väl, vilket* knappast arbetsstyrkan gjorde.
Anders *fick en cykel, vilket* Bengt hade fått redan ett år tidigare.
Att dra sig ur nu, vilket onekligen vore rätt frestande, skulle äventyra hela verksamheten.
Hon blev *överraskad, vilket* säkert också du skulle ha blivit.
Resan tog *8 000 år, vilket* måste ha varit en kritisk gräns för den sortens rymdskepp.
Moderna läroböcker, vilket vi verkligen skulle behöva, har vi nästan inga alls.
Han har *en bra cykel, vilket* jag också ska skaffa mig.
Problem och svårigheter – vilket jag kan se många – får vi diskutera senare.

Vad kan endast ta *allt* som korrelat. Därutöver kan det inleda korrelatlös relativ bisats (Bisatser § 34).[3]

Han satte sig emot {*allt/*det/*något*} *vad* jag ville göra.
Vad jag satte störst värde på i filmen var dess ärlighet.
Den är inte längre *vad* den har varit.

Uppskjut inte till i morgon *vad* du kan göra i dag.
Jag ska göra *vad* jag kan.
Av *vad* du säger verkar det som om du är skeptisk.

Det relativa *vad* följs av *som* i relativsatsen enligt samma regler som gäller för interrogativa satsbaser i bisats (Bisatser § 34).

Vad {*som*/*Ø} irriterar mig mest hos honom är hans oärlighet.
Vad {*Ø*/?*som*} Anders satte störst värde på i filmen var dess ärlighet.

Preposition + relativt *vad* kan inte utgöra satsbas. Däremot kan *vad* vara rektion till en isolerad preposition senare i relativsatsen.

*(allt) om *vad* han hade predikat
(allt) *vad* han hade predikat om

Om relativpronomenets och relativsatsens syntax se vidare Bisatser § 17–45.

[1] I ålderdomligt eller stelt byråkratiskt språk kan relativt *vilken* någon gång användas attributivt:

folkpartiet, centern, vpk och moderaterna, *vilka partier* alla [var] emot klumpvisa medlemsinträden (S)
[…] denna verksamhet är mycket personalkrävande, *vilket förhållande* återspeglas i verkets årliga äskanden om anslag till nya tjänster. (S)
demonstranter och motdemonstranter, *vilka sistnämnda* uppträdde särskilt störande

[2] Den relativa satsbasen har nominal funktion i relativsatsen även i de fall då korrelatet inte är en nominalfras:

Kassören kunde inte *räkna*, *vilket* sekreteraren lyckligtvis kunde.
Hon blev *överraskad*, *vilket* du säkert också skulle ha blivit.

[3] *Vad* används i vissa lexikaliserade uttryck som etymologiskt går tillbaka på korrelatlösa relativsatser. Exempel:

{*Vad* beträffar den saken/*Vad* den saken beträffar} så kan jag inget säga.
{*Vad* jag vet/*Vad* jag förstår} så kommer han i morgon.

Undantagsvis kan *vad* fungera attributivt i relativ satsbas:

Vad överblick vi möjligen haft går förlorad […] (S)
Jag ringde *vad vänner* jag hade.
Han tog *vad skrot* han hittade.

ANM. I uttryck av typen *Han är äldre än* (*vad*) *han verkar* kan *vad han verkar* tolkas som en korrelatlös relativ bisats och *än vad han verkar* som en komparativ subjunktionsfras (Bisatser § 112: c).

§ 107. Betydelse. Det relativa pronomenet står i bunden anaforisk relation till sitt korrelat och har samma specifika eller icke-specifika referens som detta:

Ekot har anställt en journalist *vilken* vid ett flertal tillfällen har arbetat i Kambodja. [*Vilken* refererar här till en specifik referent om vilken den överordnade satsen säger att han är journalist och att Ekot har anställt honom.]

Bland männen fanns där en ung herde, *vilken* dansade med större vighet än de andra […] (R)
Ekot söker en journalist *vilken* kan dokumentera god kännedom om Östasien. [*Vilken* kan referera till en icke-specifik referent som skall vara journalist och ha de egenskaper som anges i relativsatsen.]
De behärskar helt andra register i vågrörelserna än vi, hos många av dem går sinnesintrycken inte omvägen över en hjärna, i *vilken* de kan förvrängas och förfalskas. (R)

Det korrelatlösa *vad* har allmänt dividuativ betydelse:

Vad jag fick skulle få dig att baxna.

Oberoende av om korrelatet är definit eller indefinit uppfattas den relativa satsbasen normalt som definit. Det kan således inte fungera som egentligt subjekt:[1]

*Vi kunde tydligt iakttaga orosmoln *vilka* det hopade sig över nationen.
*Den ironi *vilken* det ligger i detta gick honom helt förbi.

[1] I ett par marginella fall kan den relativa satsbasen (med indefinit nominalfras som korrelat) fungera som ett egentligt subjekt.

a) Den relativa satsbasen har ett fritt kvantitativt predikativ längre fram i satsen:
Vi kunde tydligt iakttaga orosmoln {*vilka/vilket*} det har hopat sig *flera* över nationen på senaste tiden. Jfr: Orosmoln (det) har det hopat sig många vid horisonten.

b) *Vilket* syftar på ett indefinit korrelat utan att referentiell identitet föreligger:
Institutionsbiblioteket har flera utländska facktidskrifter *vilket* det emellertid också finns på stadsbiblioteket. Jfr: Facktidskrifter (det) finns det också på stadsbiblioteket.

Interrogativa pronomen §108–119

108 Översikt. 109 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 110–116

110 Egna bestämningar. 111 Attributiv användning. 112 Adjektiviskt predikativ användning. 113 Nominal användning. 114 Emfatiska bestämningar. 115 Interrogativt pronomen i satsbas. 116 Interrogativt pronomen utanför satsbas.

Betydelse 117–119

117 Öppen referens. 118 Identitet eller beskaffenhet. 119 Generisk eller specifik urvalsmängd.

§ 108. Översikt. Interrogativa pronomen anger att nominalfrasens referens är öppen, samtidigt som preciseringen av referensen med avseende på identitet eller beskaffenhet är det som meningen gäller:

Vem kommer?
Jag undrar *vem* som kommer.
Bengt frågade *vem* som skulle komma.
Anders bryr sig inte om *vem* som kommer.
Vem som kommer beror bl.a. på styrelsens preferenser.

De interrogativa pronomenen är: *vilken*, *vilkendera*, *hurdan*, *vem*, *vad* samt de lexikaliserade ordgrupperna *vad för* (*en*), *vad för någon*(*ting*).[1]

Interrogativa pronomen har huvudsakligen nominal eller attributiv funktion. De används framför allt som satsbaser eller led i satsbaser i kvesitiva interrogativa satser.

Hurdana elever har du nu? [kvesitiv huvudsats]
Vad är nu autogen träning för en undermedicin? (S) [kvesitiv huvudsats]
Frågan är närmast, *vilken* bokskog som skall uppsökas denna gång. (S) [kvesitiv bisats]
Jag undrar *hurdana* brev franska småflickor får från pappor i Indokina […] (R) [kvesitiv bisats]
Det spelar ingen roll *vem* du är och *vad* du har gjort. [kvesitiv bisats]
Hurdan Svensson än är måste vi anställa honom. [generaliserande bisats]
Vem du än är och *vad* du än har gjort, så älskar jag dig. [generaliserande bisats]

Vissa interrogativa pronomen förekommer i expressiv sats eller fras för att ange en anmärkningsvärd grad eller egenskap:

Vilken huvudvärk jag har!
Det var förskräckligt *vilken* huvudvärk jag har fått.
Vilken huvudvärk!
Vilken trevlig liten katt det sitter ute på trottoaren!
Vad det blåser!
Vad hon har blivit smal!
Vad stryk han ska få!

Ett interrogativt pronomen kan ensamt utgöra satsbas eller ingå i satsbas:

Vad har du läst? *Vem* kommer? *Hurdan* är hon?
Vilken bok har du läst? *Hurdana böcker* läser han? *Vad för skräp* har de köpt?
Vems böcker har du lånat?
Hos vem ska du bo? *I vilken bok* har du skrivit? *I vems böcker* har du skrivit?
Vad i all världen vill du säga med detta?

Interrogativa pronomen kan tillsammans med *som helst* bilda en lexikaliserad ordgrupp fungerande som generaliserande pronomen (§ 145). Enstavigt interrogativt pronomen kan med suffixet *-helst* inleda generaliserande bisats (Bisatser § 115).

Han äter *vad som helst*.
Han gör *vadhelst* man ber honom om.

Om de interrogativa pronomenens syntaktiska funktion och betydelse se också Huvudsatser § 60, Bisatser § 71, 115–116, Huvudsatser § 92, Bisatser § 79, Icke satsf. men. § 36: 1.

[1] Kvantitet kan inte efterfrågas med interrogativt pronomen. I stället används *hur* + {*många/mycket*}.

Hur {*många/mycket*} hittade du?

ANM. *Vilken* och *vad* kan också vara relativa pronomen. Det relativa *vilken* kan dock till skillnad från motsvarande interrogativa pronomen normalt inte användas attributivt:

Det spelar ingen roll *vilka* böcker du vill ha. [interrogativt]
Man gav oss några romaner, {*vilka/*vilka* böcker} vi hade begärt att få. [relativt]

I bisats följs det relativa *vilken* aldrig av *som*:

Det spelar ingen roll *vilka som* kommer. [interrogativt]
I morgon kommer några romaner {*vilka/*vilka som*} lär vara utomordentligt bra. [relativt]

Det relativa *vad* kan följa på *allt* (som då är dess korrelat), medan det interrogativa *vad* kan följas av *allt* (som då är bestämning till *vad*):

Hon undrade {*vad allt/*allt vad*} han hade sagt. [interrogativt]
Hon dementerade {*allt vad/*vad allt*} han hade sagt. [relativt]

Interrogativa men inte relativa led kan brytas ut:

Det spelar ingen roll {*vad* (*det är*) du har gjort/*vilka* (*det var*) han hade tagit}. [interrogativt]
Han har med sig {*vad/*vad det är*} du behöver. Man talade med några personer {*vilka/*vilka det var som*} hade satt sig in i frågan. [relativt]

§ 109. Former. De interrogativa pronomenen utgörs av *vilken*, *vilkendera*, *vad*, *vad för en*, *vad för någon*, *vad för*, *hurdan*, *vem*.

a) *Vilken* böjs som ett adjektiv på *-en* i obestämd form singularis. I pluralis läggs suffixet till den enstaviga stammen *vilk-*. Alla formerna har vanligen accent 2 men också accent 1 förekommer.[1]

Utrum singularis: vilken
Neutrum singularis: vilket
Pluralis: vilka

Singularformerna av *vilken* kan avledas med suffixet *-dera* 'av de båda': *²vilken¦dera*, *²vilket¦dera*. Dessa pronomen används i sverigesvenskan mest i skriftspråket.

I självständig användning kan *vilken* ta genitivsuffix i funktion som possessivattribut:

Jag undrar *vilkens* sida du står på egentligen.
Maskinerna är förstås olika, men jag kan inte säga *vilkens* egenskaper jag värderar högst.
Vilkas föräldrar har du skrivit till?

b) *Vad för* (*en*), *vad för någon*(*ting*) är lexikaliserade flerordspronomen.
I flerordspronomenet *vad för en* böjs *en* i utrum och neutrum (jfr § 167):

Vad för en vagn ska vi köpa?
Vad för ett hus vill du ha?
– Hon måste ligga en tid efter olyckan. – *Vad för en* olycka? Jag vet ingenting! (R)

Vad för ena används i ledigt språk också (vid sidan av *vad för några*, *vad för*) vid huvudord i pluralis:

Vad för ena skridskor tycker du bäst om?

I flerordspronomenet *vad för någon* böjs *någon* (jfr § 176) i utrum och neutrum singularis och i pluralis. *Vad för någonting* är oböjligt.

Vad för någon färg ska du ha?
Vad för något tyg hade du tänkt dig?
Vad för några elever var det som kom?
Vad för {*någonting/något*} vill du att jag ska säga?

c) *Hurdan* böjs regelbundet som ett adjektiv i obestämd form. *Hurdan* har huvudbetoning på första eller andra stavelsen. Slutstavelsen *-dan* uttalas med lång eller kort vokal.[2] De vanligaste uttalen är:

Utrum singularis: hurdan [hʉdɑ:n, hʉdan:, hʉ:dan]
Neutrum singularis: hurdant [hʉdɑ:nt, hʉdan:t, hʉ:dant]
Pluralis: hurdana [hʉ[2]dɑ:na, hʉ[2]dan:a, [1]hʉ:dana]

d) *Vem* [vem:, vɛm:] är utrum singularis:

Vem (av vårdbiträdena) är *sjuk* idag?
**Vem* är *sjuka* idag?

Vem kan ta genitivsuffix:

För *vems* skull gör du det här?

e) *Vad*, som är oböjligt, är neutrum singularis:

Vad har du gjort *färdigt*?
Vad ska jag skicka och när vill du ha *det*?

Vad uttalas betonat [vɑ:d, vɑ:] och obetonat [vɑ], regionalt ofta med främre a-ljud [va].

[1] I vardagligt tal förekommer uttalet [[2]vik:ən].

[2] Alternativformen *hurudan* har formell skriftspråksprägel. I finlandssvenskan har den dock en mera neutral stilkaraktär.

Syntaktisk funktion och distribution § 110–116

§ 110. Egna bestämningar. Som egna bestämningar tar de interrogativa pronomenen gradadverbialen *exakt*, *ungefär*:

Exakt {*vem/vilka* kolleger} hade du tänkt bjuda?
Ungefär {*vad för några/hurdana*} blommor tycker du att vi ska plantera?

§ 111. Attributiv användning. De attributivt använda interrogativa pronomenen är *vilken*, *vilkendera*, *vad för en*, *vad för någon*, *vad för*, *hurdan*. Attributivt (som possessivattribut) står också genitiverna *vilkas*, *vems*. Interrogativa attribut står först i sin nominalfras, dvs. de kan inte föregås av definita eller kvantitativa pronomen. Efterföljande attribut tar obestämd form liksom det substantiviska huvudordet (utom efter *vilkendera*).[1]

a) *Vilken* följs av eventuellt grundtal och relationellt pronomen:

vilken annan svensk löpare
vilka tre andra sådana utmönstrade böcker

För att markera sortbetydelse kan till *vilken* fogas *sort*(*er*)*s/slags*. Om böjningen av pronomenet framför *sort*(*er*)*s/slags* se Nomfraser § 50 not 2.

b) *Vad för* {*en/någon*} följs av eventuellt relationellt pronomen:

vad för {*en/någon*} annan sådan blus
vad för {*ena/några*} andra sådana utmönstrade böcker

Vad för (utan *en/någon*) används för att ange sort i första hand vid dividuativa eller plurala substantiv, men någon gång också framför individuativa substantiv i singularis:

Vad för {Ø/*en/någon*} ljus färg ska huset ha?
Vad för {Ø/*ena/några*} byxor tycker du jag ska köpa?
Vad för {Ø/*en/någon*} soffa sitter man bäst i?

Efter *vad för* kan följa (*ett*) *slags*, (*en*) *sorts* för att uttryckligen ange att den öppna referensen (ovissheten etc.) gäller beskaffenhet eller slag (underart):

Hon brydde sig inte om *vad för slags* rött vin vi hade köpt.

Vad kan när det ingår i dessa flerordspronomen ensamt stå som satsbas, medan resten av nominalfrasen eller prepositionsfrasen står på satsledets ordinarie plats i slutfältet eller som postponerat led där (Huvudsatser § 61):[2]

Vad ska du ha *för någon* färg?
Vad var det *för några* elever, som kom?
Vad brukar det komma *för några* människor?
Vad pratade du med *för några* människor?
Vad fanns det *för* vittnen?
Vad är det där *för ena* böcker?

Vad ska du ha *för* färg?
Vad har ni köpt *för sorts* vin?

c) *Vilkendera* följs normalt inte av andra attribut. Huvudordet är substantiv i singularis bestämd form:

I förvaltningen övervägde man *vilkendera* parten man skulle stödja.
Vilketdera huset kunden än väljer, så har han gjort ett gott köp.

d) *Hurdan* kan stå attributivt vid substantiviskt huvudord i obestämd form.[3] Det kan följas av *annan* men inte av grundtal.

Hurdana andra tyska viner ville du ha?
Hurdan penna har du tänkt köpa?

e) Genitiv av de nominalt fungerande *vilken* och *vem* (§ 113) fungerar som possessivattribut:

Vilkas föräldrar är det som inte kan komma?
Vems skrifter har du läst?

De attributiva interrogativa pronomenen kan användas utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för ellips. Framför pluralt partitivt attribut kan inte *hurdan*, *vad för* (*slags*) stå:

Jag måste köpa en ny spis, men jag vet inte {*vad för en/vilken/vad för slags/hurdan*} jag vill ha.
{*Vilken/*Hurdan*} av spisarna ska du köpa?

[1] I ekofråga kan *vilken* följas av adjektiv i bestämd form:
– Har du läst den nya boken? – *Vilken* nya bok?

[2] *Vad* används marginellt ensamt som attribut:
a) Vid *sort*, *slag*:
Vad slags karl är han egentligen?
Vad slags bräder behöver du?
Vad sorts penna ska vi skriva med?
[…] på skärvorna satt etiketten kvar så man kunde läsa *vad sort* som vildingen druckit sig vild på. (R)
ett äppleträd, obekant av *vad slag*
b) Ålderdomligt pastischerande och i vissa lexikaliserade uttryck:
Av *vad* {anledning/orsak/skäl} har han gjort detta?
I *vad* ärende han än kommer ska han mottas väl.
Med *vad* rätt säger du så?
Jag är osäker på i *vad* mån han har erfarenhet av sådant arbete.

Vad kan också konstrueras tillsammans med efterföljande adjektiv i nominalfras utan substantiviskt huvudord:

Vad nytt har du att förtälja?
Vad gott har han gjort?

c) I stället för *vad mycket*, *så mycket* används *vad* (*med*) i vissa expressiva satsbaser (jfr *med* i vissa kvantitetsattribut (*nog med*, *massor med*), Huvudsatser § 92: 3c, Bisatser § 79):

Vad (*med*) stryk han ska få!
Vad (*med*) skräp han har samlat på sig!
Vad (*med*) *puder* hon alltid ska smeta på sig!

[3] *Hurdan* är den interrogativa motsvarigheten till *sådan*, *likadan* men kan i sverigesvenskan inte stå efter obestämd artikel eller andra kvantitativa pronomen. I finlandssvenskan kan dock *hurudan* föregås av obestämd artikel:

En *hurudan* penna har du tänkt köpa?

§ 112. Adjektiviskt predikativ användning. Predikativt och kongruensböjt med uttrycket för predikationsbasen används *hurdan*:[1]

Hurdan känner du dig?
Hurdant blev manuset?
Hurdana såg husen ut?

[1] Som predikativ används också adverbet *hur*: *Hur är hon? Hur känner du dig? Hur ser bilen ut?*

§ 113. Nominal användning. Nominal funktion har *vem*, *vad*, *vad för* {*något/någonting*}.

a) *Vem* används när referenten förväntas vara animat. *Vem* är grammatiskt sett singularis och förutsätter vanligen också att referenten är (förväntat) ental.[1] Det tar som egen bestämning *annan*, *mer* och/eller ett efterställt attribut vanligen i form av relativ bisats (obligatoriskt postponerad) eller prepositionsfras (optionellt postponerad):

Vem kände till planen?
Vem är {bjuden/*bjudna}?
Vem {*annan/mer*} hade hon bjudit?
[…] *vem annan* kunde ta hand om gruvdepartementet? (R)
Vem kände hon *mer som hade varit i Nicaragua*?
Vem från Kenya deltog i konferensen?
Vem deltog i konferensen *från Kenya*?
Vem annars har hon bjudit?

På *vem* som korrelat kan de anaforiska pronomenen *han* eller *hon* syfta:

Vem tror väl att *han* kan kalla sig syndfri inför Gud?
Vem ska jag skicka och när ska *hon* komma?

b) *Vad*, *vad för* {*något/någonting*} används när talaren inte efterlyser en individuativ animat referent. Det används alltså t.ex. när talaren frågar efter något dividuativt eller något inanimat individuativt (i ental eller flertal). *Vad* tar som bestämning *annat*, *mer*, *allt* och efterställda attribut som vanligen har formen av (obligatoriskt postponerad) relativ bisats eller (optionellt postponerad) prepositionsfras.[2]

Vad skall hända härnäst?
Vad för någonting ska hända härnäst?
Vad ska hända härnäst *för någonting*?
Vad är det du håller i?
Vad {*annat/mer*} har du hittat på?
Vad allt kunde han inte hitta på!
Vad vill du ha *som jag kan ge dig* på din födelsedag?
Vad ska vi ta med *av det här* till sommarstugan?

Vad i *vad för* {*något/någonting*} kan ensamt stå som satsbas, medan resten av den interrogativa nominalfrasen står på satsledets ordinarie plats i slutfältet eller som postponerat led där (Huvudsatser § 61):

Vad ska du göra härnäst *för någonting*?

Vad har nominal funktion i sin sats, även när pronomenet avser betydelser som normalt anges med sats, verbfras, adjektivfras etc. (jfr *det*, *detta* när pronomenets genus inte bestäms av grammatiska kongruensregler):[3]

Vad gör han? Jfr: – Han snickrar. – Jaså, gör han *det*!
Vad kan han? Jfr: – Han kan spela tuba. – Jaså, kan han *det*!
Vad är han till yrket? Jfr: – Han är smed. – Jaså, är han *det*!
Vad är han, sa du? Jfr: – Han är väldigt hygglig. – Jaså, är han *det*!

Vad används också (vid sidan av *hur mycket*) för att efterfråga numeriska värden som pris, klockslag och vikt:

– *Vad* är klockan? – Kvart i tre.
– *Vad* kostar bilen? – Nästan hundra tusen.
– *Vad* väger lådan? – 14 kg.

c) Utan substantiviskt huvudord används också det adjektiviska *vilken*, särskilt i pluralis (om personer) och neutrum singularis (med allmänt dividuativ referens) när det gäller urval bland givna alternativ:

– *Vilka* är det som kommer i kväll? – Nils och Anna.
Vilket vill du helst, gå på bio eller sitta hemma och läsa?

d) I stället för de nominalt använda *vem*, *vilken*, *vad*, *vilket* kan *vilkendera* respektive *vilketdera* användas om valet står mellan två givna alternativ:

Både Anders och Leif skulle kunna klara den här uppgiften. Du får själv säga {*vem/vilken/vilkendera*} du vill att jag ska skicka.
Du får gå i kyrkan eller diska. {*Vad/Vilket/Vilketdera*} väljer du?

[1] *Vem* är grammatiskt singularis och anger förväntat ental men lämnar också möjligheten av flertalsreferens öppen. Om referenten förutsätts vara i flertal används normalt *vilka*.

– *Vem* är det som ska komma i kväll? – {Nils/Nils och Anna och Bengt}. Jfr: – *Vilka* är det som ska komma i kväll? – {Nils och Anna och Bengt/*Nils}.

[2] *Annat, mer* kan fungera i mittfältet som fritt predikativ till *vad* som subjekt eller föregående objekt:

Vad finns det *annat* att göra?
Vad har du *mer* hittat på?

Vad konstrueras i ålderdomligt språk och i lexikaliserade uttryck med adjektiv som attribut: *Vad ädelt har du gjort? Vad nytt?*

[3] Etymologiskt går *va* [va] i talspråkliga funktioner som de följande tillbaka på det interrogativa pronomenet *vad* men är nu snarast ett homonymt ord (Interj. § 9):

– Ge mig sockret! – *Va?* [när lyssnaren inte uppfattat: ”hur sa”]
– Han är statssekreterare nu. – *Va*, är han statssekreterare! [överraskat: ”vad säger du”]
– Vi går på Grand, *va?* [*Va* gör den föregående deklarativa huvudsatsen till ett förslag eller en underställande fråga: ”inte sant”.]

§ 114. Emfatiska bestämningar. När enstavigt interrogativt pronomen (*vem*, *vad*) utgör satsbas i interrogativ huvudsats eller i en interrogativ bisats (särskilt om denna är underordnad verb med betydelsen ”fråga”, ”undra”, ”inte veta”), kan det konstrueras med emfatisk bestämning: *i all sin dar*, *i all världen*:

Vem {*i all sin dar/i all världen*} har lagt sin bok här?
Vi undrade *vad* {*i all sin dar/i all världen*} han hade tänkt ta sig till nu.
Jfr: *{*Vilka/Hurdana*} *i all sin dar* (*böcker*) vill du ha? **Hur många böcker i all sin dar* vill du ha?

Som emfatiska komplement kan dessutom vissa svordomar och svordomseufemismer som *fan*, *i helvete*, *tusan*, *sjutton* m.fl. liknande uttryck, som förekommer också i andra satstyper, användas i de flesta interrogativa satser och i generaliserande bisatser.

Vad {*fan/i helvete/sjutton*} sysslar du med?
Jag vet inte vad {*fan/sjutton*} han tänker ta sig till.
Jag bryr mig inte om *vem* {*fan/sjutton*} han pratar med.
Vad fan han än tar sig till så lyckas han.
Jfr: **Vilka fan* har du träffat? **Hurdan tusan* är hon?

§ 115. Interrogativt pronomen i satsbas. Interrogativt pronomen utgör ensamt en satsbas eller ingår i en satsbas som första led eller föregånget endast av en preposition:

Huvudord i nominal satsbas:

Vem sa något?
Vem bor han hos?
Vem av de andra har sagt återbud?
Vilka ska komma?
Vad tänker han göra för någonting?
Vad i all världen tänker han göra?

Kongruensböjt pronominellt attribut i nominal satsbas:

Vilken bil ska han köpa?
Vad för några misstag har han gjort?
Hurdan fru har han?

Possessivattribut (eller del därav) i nominal satsbas:

Vems barn är det där?
Vilkas namn ska stå först?
Vilka barns föräldrar kom till mötet?

Preposition + en nominalfras av ovanstående typer:

Hos *vem* bor han?
Hos *vilka* släktingar bor han?
Hos *vems* bekanta bor han?
Med *vilka* barns föräldrar har du talat?

Huvudord i adjektivfras:

Men (*exakt*) *hurdan* har du tänkt dig den?

Interrogativt pronomen utgör satsbas eller del av en satsbas i följande satstyper:

a) Interrogativ huvudsats (Huvudsatser § 60):

Vad gör polisen?
Vilka möjligheter har du?

b) Interrogativ bisats (Bisatser § 71):

Det spelar ingen roll, *vad* polisen gör.
Det spelar ingen roll, *vems* cykel det är.

c) Generaliserande bisats (Bisatser § 114):

Han godkänner *vad* polisen än gör.
Han godkänner *vilka* åtgärder polisen än vidtar.
Vad polisen nu gör, så ligger han lågt.
Vilka åtgärder polisen än vidtar, så ligger han lågt.

d) Dessutom kan vissa interrogativa pronomen med särskilda syntaktiska egenskaper användas som led i expressiva fraser eller satser (Huvudsatser § 92, Bisatser § 79, Icke satsf. men. § 36: 1):

Vilket regnväder!
Vad det snöar!
Vad (fina) blommor du har köpt!
Vad fina de är!
Det var fantastiskt *vad* fina blommor du har köpt.

§ 116. Interrogativt pronomen utanför satsbas. Om användning av interrogativa pronomen på andra platser i satsen än som första ord eller som andra ord efter preposition i satsbas se Huvudsatser § 64–65, Bisatser § 73: b:

Vem pratade med *vem*?
Under handläggningen av *vilket ärende* skedde förväxlingen?
Du hade dansat med *vem* sa du?

Betydelse § 117–119

§ 117. Öppen referens. Det interrogativa pronomenet anger att någon eller något inte är specificerat eller fullt specificerat med avseende på identitet eller beskaffenhet, samtidigt som yttrandet gäller just identiteten eller beskaffenheten (X). Man kan urskilja följande huvudtyper av meningar där X är på olika sätt relevant.

a) Talaren ber om att få veta X av lyssnaren. Detta är fallet i kvesitiv huvudsats.

Vem har stängt av strömmen?
Vad har du i väskan?
Hurdan är den nye kassören?

b) Talaren eller någon annan vet eller vet inte X eller får eller får inte reda på X. Detta är fallet i satsfogning där en kvesitiv bisats har överordnade predikat som *veta*, *fråga*, *undra*, *märka*, *få* {*se/veta/höra/reda på*}, *bli klar över*, *vara bekant* etc.

Bengt visste (inte) *vem* som hade stängt av strömmen.
Bengt frågade *vad* hon hade i väskan.
Bengt fick (inte) reda på *hurdan* den nye kassören var.

I generaliserande bisats med ignorativ betydelse förutsätts X okänd:

Vem det nu är som har stängt av strömmen, så måste vi försöka få den inkopplad igen.

c) Talaren eller någon annan anser att X är eller inte är relevant. Detta är fallet i satsfogning där en kvesitiv bisats har överordnade predikat som *kvitta*, *spela en roll*, *strunta i*, *vara viktigt*, *vara likgiltigt*.

Det är {viktigt/likgiltigt} *vem* som har stängt av strömmen.
Anna struntade i *vad* hon hade i väskan.
Filip fäster stor vikt vid *hurdan* den nye kassören är.

I generaliserande bisats med koncessiv betydelse förutsätts X inte spela någon roll för det som sägs i den överordnade satsen:

Vem som än har stängt av strömmen så måste han tas i upptuktelse.

d) Talaren eller någon annan anser att X beror eller inte beror på något annat. Detta är fallet i satsfogning där en kvesitiv bisats har överordnade predikat som *avgöra*, *bestämma*, *bero på*, *hänga ihop med*.

Vem som ska bjudas hänger (inte) ihop med *vilket* syfte seminariet ska ha.
Anna ville bestämma själv *vad* hon skulle ha i väskan.
Hurdant det nya sammanträdesrummet skall bli avgörs tidigast på måndag.

e) Talaren eller någon annan meddelar eller meddelar inte X. Detta är fallet i satsfogning där en kvesitiv bisats har överordnade predikat som *säga*, *meddela*.

Hon skrev inte *vem* som hade stängt av strömmen.
Anna måste {visa/tala om} *vad* hon hade i väskan.
Hon ville inte säga *hurdan* den nye kassören var.

(Om semantiska predikat som kan vara överordnade en interrogativ bisats se också Bisatser § 65.)

f) I expressivt led, antingen denna är satsbas eller ej, anger interrogativt pronomen tillsammans med resten av frasen att någon eller något har en egenskap (i en grad) som uppfattas som anmärkningsvärd:

Vilken härlig semester!

Se också Nomfraser § 118, Huvudsatser § 74, 96, Bisatser 65, 80, 115–116, Icke satsf. men. § 36.

§ 118. Identitet eller beskaffenhet. Den öppna referensen hos det interrogativa pronomenet kan gälla antingen identitet eller beskaffenhet.

a) Att identiteten är öppen anges med *vilken*, *vem*, *vad*:

Han har ställt ut på olika Stockholmsgallerier. *Vilka* vill han inte avslöja. (S)
Vem var det som skrev Krig och fred?
Vad sa han?

Tydligast är identitetsbetydelsen när det är fråga om urval ur en given mängd av möjliga referenter:

Här är 10 böcker. *Vilka* har du inte läst?
Vem tyckte du bäst om av de nya?
Vad vill du ha av allt det här?

Eftersom individuativa substantiv kan tolkas antingen som exemplar- eller artbetecknande (Subst. § 6), kan emellertid *vilken* komma att ange öppenhet i fråga om egenskap när det bestämmer ett substantiv i dettas artbetydelse. *Vilket arbete* i betydelsen 'vilken sorts arbete' får ungefär samma betydelse som *hurdant arbete*.

Vilken skrivmaskin tänker du köpa? [vilket exemplar eller vilket märke]
Världsbanken har att ta hänsyn till *vilka* ansträngningar de lånesökande länderna själva gör […] (S) [dvs. vilken sorts och hur allvarliga ansträngningar]

Vad för {*en/Ø/någon*} har till semantisk huvuduppgift att ange öppenhet beträffande just underarten av den art som betecknas med substantivet. Pronomenet kompletteras ofta med *slags*, *sorts*. Utan denna komplettering är gränsen ofta vag mot identitetsbetydelse.

Vad hade hon *för* religion […]? (R)
Vad gör du *för* nyttigt här i Berlin då? (R)
Han har inte kunnat lämna några uppgifter om *vad för* affärer han gjort i Polen. (S)
[…] han undrade lite *vad för slags* hjälp hon tackade för. (R)
Vad för sorts man var major Picks? (R)
[…] man undrade *vad för slags* visioner han nu undfägnade folket med? (R)
Vad har du *för en* buse att sätta emot? (R)
Vad hade de *för* ärende? (R)

Men inte bara vid *vilken* utan också vid *vad*, *vem* är gränsen ofta oklar mellan identitet och beskaffenhet, eftersom den öppna referensen i många fall väntas bli preciserad genom beskrivning snarare än genom utpekande:

Vilken publik vänder sig den nya restaurangen till? (S) [Vilka karakteristika har den tänkta publiken? Hurdan är den?]
Vem går egentligen på en sådan restaurang? [Hur är den person beskaffad som går på en sådan restaurang?]
Han flyr från sitt ansvar men till *vad*? [Hurdant är det som han flyr till?]

I kontexter som bara medger adjektiviskt predikativ som anger beskaffenhet är dock *vilken*, *vem*, *vad* uteslutna:

*{*Vilken/Vem/Vad*} känner du dig? Jfr: Hurdan känner du dig?
*{*Vilken/Vem/Vad*} ser han ut? Jfr: Hurdan ser han ut?

b) Att beskaffenheten är öppen anges i första hand med *hurdan*. Detta ord är den interrogativa motsvarigheten till de komparativa *sådan*, *likadan*.

Hurdan ser din frigörelse ut? (R)
[…] ingen visste från dag till nästa, *hurdan* stranden längs kusten skulle te sig. (R)
Där struntade han i vilka eller *hurdana* vi var […] (R)
en undersökning om *hurudana* kök vi bjuds ute på bostadsmarknaden (S)

§ 119. Generisk eller specifik urvalsmängd. Den öppenhet i fråga om referens som det interrogativa pronomenet anger, inskränks mer eller mindre genom nominalfrasens beskrivning eller av talsituation och kontext. Om ingen specifik urvalsmängd anges kan den avsedda urvalsmängden vara generisk, dvs. utgöras av alla referenter som nominalfrasens beskrivning passar in på:[1]

Vem kan segla förutan vind? [generisk urvalsmängd: vem av alla människor]
Vilken kvinna skulle väl vilja vara gift med en grälsjuk man?

En specifik urvalsmängd kan anges i texten, t.ex. med ett partitivt attribut:

Vem av er vill gå på bio?
Vilken av pojkarna talade du med?
Vad av allt detta skulle du vilja ha?

Den specifika urvalsmängden kan också vara outtryckt i satsen:

Vem vill gå på bio i kväll? [specifik urvalsmängd given i talsituationen]
Ta dig en titt på alltihop och säg mig sen *vad* du tycker bäst om. [specifik urvalsmängd given i kontexten]

Vilken avser vanligen urval ur en given mängd, särskilt när det används självständigt och kontrasterar mot *vad*, *vem*:

Vilket vill du helst göra? [förutsätter normalt att olika handlingsalternativ är aktuella; jfr motsvarande mening med *vad* där referensen kan vara helt öppen]
Vilken skulle du helst vilja gifta dig med? [förutsätter normalt att olika personer är aktuella som urvalsmängd; jfr motsvarande mening med *vem* där referensen kan vara helt öppen]
Vilket tyg köpte du? [förutsätter en specifik tidigare omtalad urvalsmängd; jfr: *Vad* köpte du för tyg?]

[1] Renodlad generisk urvalsmängd är sällsynt, eftersom kontexten nästan alltid mer eller mindre tydligt innebär en avgränsning av urvalsmängden.

Kvantitativa pronomen § 120–195

120 Översikt.

Totalitetspronomen 121–134

***All, samtlig* 121–127**

121 Former

Syntaktisk funktion och distribution 122–126: 122 Egna bestämningar. 123 Attributiv funktion. 124 Nominal funktion. 125 Självständigt *allt* med relativsats. 126 Funktion som fritt predikativ.

127 Betydelse.

***Båda, bägge* 128–132**

128 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 129–131: 129 Attributiv funktion. 130 Nominal funktion. 131 Funktion som fritt predikativ.

132 Betydelse.

***Hel* 133–134**

133 Former. 134 Syntaktisk funktion och betydelse.

Distributiva pronomen 135–144

Varje, varenda, vardera, var och en, var 135–141

135 Former

Syntaktisk funktion och distribution 136–140: 136 Egna bestämningar. 137 Attributiv funktion. 138 Nominal funktion. 139 Fritt predikativ funktion. 140 Konstruktionen *tre plommon var*(*dera*).

141 Betydelse.

Var sin 142–144

142 Former. 143 Syntaktisk funktion och distribution. 144 Betydelse.

Generaliserande pronomen 145–154

Vilken som helst m.fl. 145–151

145 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 146–150: 146 Egna bestämningar. 147 Attributiv funktion. 148 Funktion som adjektiviskt predikativ. 149 Nominal funktion. 150 I satsbas som inleder generaliserande bisats.

151 Betydelse.

Man 152–154

152 Former. 153 Syntaktisk funktion och distribution. 154 Betydelse.

Myckenhetspronomen 155–165

155 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 156–162

156 Egna bestämningar. 157 Attributiv funktion. 158 *Flest*, *mest*, *minst* som attribut. 159 Nominal funktion. 160 Predikativ funktion. 161 Adverbiell funktion. 162 Samordning med adjektiv.

Betydelse 163–165

163 Antal och myckenhet. 164 *Flera* 'åtskilliga'. 165 *Lite*(*t*) 'en smula'

Obestämd artikel 166–173

166 Översikt. 167 Böjning. 168 Syntaktisk funktion och distribution.

Betydelse 169–173

169 Ental. 170 Indefinithet. 171 Specifik, icke-specifik och generisk referens. 172 *Endera*. 173 Emotiv artikel.

Allmänt indefinita pronomen 174–190

174 Översikt.

Någon 175–184

175 Översikt. 176 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 177–179: 177 Egna bestämningar. 178 Attributiv och nominal funktion. 179 Adverbiell funktion av *något*.

Betydelse 180–184: 180 *Någon* med egen kvantitetsbetydelse. 181 *Någon*, *någonting* i affirmativ sats. 182 *Någon*, *någonting*, *någondera* i icke-affirmativ sats. 183 Valet

mellan *någon* och *en* i nominalfras med icke-specifik betydelse. 184 Valet mellan *någon* och avsaknaden av kvantitetsattibut i plural eller dividuativ nominalfras med icke-specifik referens.

Övriga allmänt indefinita pronomen 185–190

185 *Åtskillig*. 186 *Somlig*. 187 *En* (*hel*) *del*. 188 *Ett par*. 189 *En och annan*. 190 *Viss*.

Negerande pronomen 191–195

191 Former. 192 Egna bestämningar. 193 Attributiv och nominal funktion.
194 Den negerade nominalfrasens plats. 195 Betydelse.

§ 120. Översikt. De kvantitativa pronomenen anger andel eller kvantitet. De kan ordnas i olika grupper med gemensamma semantisk-syntaktiska karakteristika. Vissa typer av pronomen anger att satsen gäller allt eller alla eller helheten av det som passar in på nominalfrasens beskrivning: totalitetspronomen samt distributiva och generaliserande pronomen. Andra typer av pronomen anger att satsen gäller en viss mängd eller ett visst antal av det som passar in på nominalfrasens beskrivning: myckenhetspronomen, obestämd artikel och allmänt indefinita pronomen. Slutligen anger en typ av pronomen att satsen inte gäller någon eller något av det som passar in på nominalfrasens beskrivning: negerande pronomen.

1. Totalitetspronomen refererar (a) till individuativa referenter i flertal: *alla båtar*(*na*), *båda båtarna*, (b) till en dividuativ referent: *all saft*(*en*) eller (c) till en enda individuativ referent: *hela båten*. I alla tre fallen understryker totalitetspronomenet att utsagan gäller referenten eller mängden av referenter i dess helhet utan att någon eller något undantas; exempelvis *alla* kontrasterar alltså mot *många*, *några*, *ingen* eller *få*, och *hela* kontrasterar mot *en del av*.

2. Distributiva pronomen, dvs. *varje*, *var*, *var och en*, är grammatiskt alltid singulara men refererar distributivt till alla individer som passar in på nominalfrasens beskrivning. Det distributiva pronomenet understryker alltså att utsagan gäller alla referenter av ett visst slag, tagna var för sig.

Varje lamm väger cirka 30 kg.
Var och en får svara för sig själv.
**Varje lamm* väger tillsammans 150 kg.

Det distributivt reflexiva *var sin* syftar på ett korrelat enligt reglerna för bunden anafor (på samma sätt som reciproka pronomen, § 101). För varje referent i det flertalsbetecknande korrelatet anger nominalfrasen med *var sin* en korresponderande referent. Det anges emellertid inte vilken referent av den ena nominalfrasens referenter som kopplas till vilken av den andra nominalfrasens referenter.

Bengt och Axel tog *var sitt* blått häfte med anvisningar.

3. Generaliserande pronomen utgörs av flerordspronomenen *vem som helst*, *vad som helst*, *vilken som helst*, *hurdan som helst* samt *man*. Flerordspronomenen som slutar med *helst* refererar till en godtyckligt vald referent ur en mängd av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning.

Han anställer *vem som helst* av pojkarna.

De generaliserande flerordspronomenen kan fungera som satsbas i generaliserande bisatser (Bisatser § 115):

Vem som helst som kommer så slår hon sig i slang med honom.

Man (ackusativ: *en*) hänvisar i sin grundbetydelse till en godtyckligt vald individ av alla människor eller av människor som tillhör en given grupp. Pronomenet är till sin betydelse besläktat med den obestämda artikeln i dess generiska (representativa) innebörd (§ 171: c).

I vår familj dricker *man* alltid te. ≈ {Varje/$_0$En} medlem av vår familj dricker alltid te.

4. Myckenhetspronomen, dvs. i första hand *många*, *få*, *mycket*, *litet*, anger stor eller liten kvantitet. De kan kompareras och ta gradadverbial på samma sätt som graderbara adjektiv.

många, fler, flest
ganska många, ännu flera, klart flest

De adjektiviska myckenhetspronomenen skiljer sig från andra adjektiviska kvantitativa pronomen genom att de (i likhet med grundtal) kan stå som attribut efter adjektiviska definita pronomen eller fungera som bundna predikativ och genom att de kan kompareras:

de *många* tidningarna, det *myckna* läsandet
Flickorna var {*få*/*många*}.
Vi har *flera* cyklar än vi behöver.

5. Den obestämda artikeln *en* är obligatorisk i individuativ singular indefinit nominalfras som inte har något annat kvantitetsattribut. Den anger exakt antal, nämligen '1'.

en (ny) bok

6. Allmänt indefinita pronomen förekommer liksom den obestämda artikeln bara i indefinit nominalfras. Hit hör framför allt *någon*, *någonting* vars kvantitetsbetydelse vanligtvis är starkt förbleknad.

7. Negerande pronomen omfattar *ingen*, *ingenting*, *intet*. Ett negerande pronomen anger att satsen inte gäller om någon referent av det slag som beskrivs med den nominalfras där det negerande pronomenet ingår. Liksom allmänt indefinita pronomen används negerande pronomen bara i indefinit nominalfras. Nominalfras

med negerande pronomen placeras inte senare i satsen än i mittfältet (före de infinita verben i fa-sats och före det finita verbet i af-sats).

Ingen släkting kommer.
Jag bjöd *ingen* släkting.
Jag har *ingen* släkting bjudit.
*Jag har bjudit *ingen* släkting.

ANM. 1. Ett flertal lexikaliserade nominalfraser fungerar på ungefär samma sätt som kvantitativa pronomen (*ett otal*, *en rad* m.fl., se § 174 Anm. 2). Gränsen mellan kvantitativa pronomen och vissa adjektiv är oklar (*otaliga*, *enstaka*, *vissa*, *diverse*, *olika* m.fl.), se § 174 Anm. 1.

ANM. 2. Kvantitativa pronomen i denna grammatik omfattar ungefär samma pronomen som traditionellt ofta har kallats indefinita pronomen. Denna beteckning har inte valts här, eftersom totalitetspronomenen inte kan sägas i sig själva vara indefinita, och eftersom de mängdangivande pronomenen kan stå i både definita nominalfraser (tillsammans med definita attribut) och indefinita nominalfraser. Som kvantitativt pronomen redovisas dessutom den entalsangivande obestämda artikeln (= grundtalet för 'ɪ'). Det finns starka skäl att hit föra också övriga grundtal, men dessa redovisas ändå tillsammans med ordningstalen i enlighet med traditionen som en särskild ordklass, räkneorden.

Totalitetspronomen § 121–134

All, *samtlig* § 121–127

§ 121. Former. Av totalitetspronomenen redovisas här de adjektiviska *all*, *samtlig* som böjs i genus och numerus samt ett antal substantiviska pronomen, där *all* ingår som första led.[1]

a) Adjektiviska:

Utrum singularis: all, samtlig
Neutrum singularis: allt
Pluralis: alla, samtliga

b) Substantiviska:

allting, alltihop, alltsamman(s)
allihop(a), allesamman(s)

Samtlig har en rätt skriftspråklig prägel. Det förekommer utan substantiviskt huvudord vanligen bara i pluralis enligt reglerna för ellips och med partitivattribut:

Jag räknade korten och *samtliga* var där.
Samtliga av hans böcker har varit storsäljare.

I neutrum singularis används *samtlig* endast marginellt: *samtligt manskap*, *samtligt järn*.

När ett totalitetspronomen står sist i sin nominalfras kan det ta genitivsuffix:

Om ni vill säga vad ni heter så ska jag skriva upp *samtligas* namn.
Det ligger i *allas* intresse att minska det egna lidandet.

All(*t*) *slags*, *all sorts*, *alla* {*slags/sorters*} är lexikaliserade ordgrupper med avbleknad totalitetsbetydelse. De fungerar snarast som (flerordiga) myckenhetspronomen, jfr *diverse*, *allsköns*.

Det finns en tendens att låta det substantiv som uttrycket bestämmer avgöra valet av form för *all* vid *slags*:

all slags information, *allt* slags skräp, *alla* slags båtar

Om böjning av pronomen framför *slag*, *sort* se vidare Nomfraser § 50: a.

[1] I vissa lexikaliserade uttryck förekommer *all* i former som inte är bildade eller använda enligt dagens grammatiska regler. Exempel:

Nu är *all*(*an*) rättfärdighet uppfylld. För *all*(*an*) del. En i *allo* utmärkt idé. Han är deras allt i *allo*. Det är inte *allom* givet att inse hans förtjänster. Vad i *all* sin dar! Vem i *all* världen har gjort detta?

ANM. *All* och *varje* ingår i några ord eller ordgrupper som etymologiskt anger alla slag av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning: *allsköns*, *allehanda*, *varjehanda*, *all slags*. De har en starkt förbleknad totalitetsbetydelse och betyder närmast 'många sorter(s)':

Hon hade köpt *allehanda* nödvändig materiel.
Han har sysslat med *varjehanda*.

Syntaktisk funktion och distribution § 122–126

§ 122. Egna bestämningar. *All*, *samtlig* tar framförställd adverbiell bestämning som inskärper totaliteten eller modifierar den något:

{absolut/precis} *alla*
{nästan/inte fullt/inte riktigt/så gott som} *alla*
på så gott som *samtliga* nivåer (S)

Nominalfras med *all* kan ha negerande satsadverbial i samma position som fokuserande satsadverbial (förutsatt att nominalfrasen står som fundament eller subjekt):

Inte alla elever kan förstå det här.
Hos oss kan *inte riktigt alla elever* förstå det här.

Undantag från totaliteten kan göras med *utom*-fras, placerad bland nominalfrasens efterställda attribut eller som adverbial:[1]

Alla (elever) *utom två* begrep det här.
Alla (elever) begrep det här *utom två*.

[1] Den totalitet som åsyftas kan vid *alla*, *samtliga* någon gång anges med partitiv prepositionsfras som attribut eller adverbial:

Alla av dem som jag har bjudit kommer nog inte.
Av dem som jag har bjudit kommer nog inte *alla*.

§ 123. Attributiv funktion. De adjektiviska *all*, *samtlig* fungerar som pronominella attribut till substantiviskt huvudord i singularis med dividuativ betydelse samt till substantiviskt huvudord i pluralis.[1] *Samtlig* används framför allt i pluralis eller framför kollektivt substantiv i singularis och förekommer endast marginellt i neutrum singularis.

all {champagne/personal/järnindustri/tvätt}
allt {järn/manskap/hat}
alla {vägar/personer/försök}
samtlig {personal/tvätt}
samtligt manskap
samtliga {vägar/personer/försök}

Nominalfrasen kan vara av följande slag:

a) Definit nominalfras, dvs. nominalfras med definit attribut och/eller med substantivet i bestämd form. Totalitetspronomenet fungerar här som emfatiskt attribut i nominalfrasen (komplex definit nominalfras, se Nomfraser § 8). I denna funktion är *samtlig* mindre vanligt.[2] *All*, *samtlig* placeras normalt först i nominalfrasen.

all den goda maten, *all* denna mat, *all* hans mat
allt det smidda järnet, *allt* detta järn, *allt* hans järn
{*alla/samtliga*} de nya böckerna, {*alla/samtliga*} dessa böcker, {*alla/samtliga*} hans böcker
mitt i *all* förnöjsamheten (S)
all den fisk som får fångas (S)
samtliga de nämnda pensionsformerna (S)
samtliga dessa grupper (S)

Possessivattribut placeras enligt huvudregeln efter totalitetspronomenet:

all Svenssons personal
{*alla/samtliga*} Svenssons böcker
alla statens företrädare i bankstyrelserna (S)
alla de nya medlemsländernas ministrar
alla dina fabriker (S)
all dess ursprungliga ordrikedom (S)

Efter *alla* (men inte efter *samtliga*) kan den bestämda artikeln utelämnas direkt framför ett följande grundtal:

alla (de) fyra böckerna [men: *alla* {de/*Ø} andra fyra böckerna]
Fångvaktarna, det var *alla* fyra lärarna. (R)
Den var gemensam för *alla* tre filmerna. (R)

Om totalitetspronomenet är pluralt kan det i stället följa efter possessivattributet (som kvantitetsattribut). Totalitetsbetydelsen blir då mindre utpräglad. Denna ordföljd är mindre vanlig efter possessivt pronomen.

Svenssons {*alla/samtliga*} böcker
landets *alla* gruppteatrar (S)
bolagets *samtliga* flygningar (S)
hela den mytiska berättelsens *alla* faser (S)
*Svenssons *all* personal, *gårdens *all* boskap, ?dina *alla* fabriker

När också det possessiva attributet är pluralt, kan denna ordföljd tillgripas för att undvika dubbeltydighet:

de nya medlemsländernas *alla* ministrar [jfr det dubbeltydiga: *alla* de nya medlemsländernas ministrar]

När possessivattributet består av interrogativt eller relativt pronomen, måste detta placeras först i nominalfrasen:

Vems *alla* böcker är det här?
En författare vars *alla* böcker har sålts bra är Simenon.
Var det möjligt att säga till människor vars *alla* möjligheter var begränsade att ditt liv är ditt, gör nu någonting av det? (R)

All används till skillnad från många andra kvantitativa pronomen inte så gärna med partitivattribut. Man föredrar *all* + definit nominalfras som har samma betydelse. Det heter alltså hellre *alla böckerna*, *all bensinen* än *alla av böckerna*, *allt av bensinen*.

b) Indefinit nominalfras, dvs. nominalfras utan definit attribut och med substantivet i obestämd form. I sådana nominalfraser står *all*, *samtlig* alltid först. *Samtliga*, men inte så gärna *alla*, kan följas av räkneord.

all (god) mat
allt (gott) kött
{*all/samtlig*} annan sådan fin {materiel/kärlek}
{*allt/?samtligt*} annat sådant fint {material/arbete}
{*alla/samtliga*} andra sådana fina skruvar
samtliga fyra skruvar
all musik som omger oss (S)
Hallå *alla* halkträngande bilister! (S)
Samtliga bensintransporter till och från oljedepån stoppades. (S)
Till detta möte kallades *samtliga* 1500 medlemmar personligen via brev. (S)
För förslaget röstade *samtliga* 31 socialdemokrater och de båda vpk:arna. (S)
Motorn tände inte på *alla* fyra {?cylindrar/cylindrarna}.

All i indefinit nominalfras kan konstrueras med ett omedelbart efterföljande *möjlig* eller *tänkbar* för att understryka totalitetens mångfald. Totalitetsbetydelsen blir då

samtidigt blekare och förbindelsen erinrar semantiskt om *allehanda*, *allsköns*, *diverse*.[3]

all {möjlig/tänkbar} annan sådan ny materiel
allt {möjligt/tänkbart} annat sådant nytt material
alla {möjliga/tänkbara} andra sådana nya skruvar
[…] när du inte var med, så kom hon plötsligt med *all* möjlig kritik emot dig. (R)
Jag har en karl från Kriminaltekniska anstalten i källaren, med *all* tänkbar modern utrustning […] (R)
**alla* {möjliga/tänkbara} de andra skruvarna

[1] I vissa lexikaliserade uttryck kan dessutom det adjektiviska *all* användas som bundet adjektiviskt predikativ: *Nu är hans saga all.*

[2] Talspråkligt förekommer också *alltihop*, *allihop* attributivt vid substantiv i bestämd form: *alltihop brödet*, *allihop flickorna*.

[3] Lexikaliserade är prepositionsfraserna *på alla de* {*sätt/vis*}, *av alla de* {*slag/sorter*} med bestämd artikel trots indefinit betydelse. Även regelbundet: *på alla* {*sätt/vis*}, *av alla* {*slag/sorter*}.
Den lexikaliserade nominalfrasen *alla kategorier* (vanlig framför allt i idrottsspråk) bestämmer semantiskt en superlativ men placeras syntaktiskt sist i det blockled där superlativen ingår:
[…] tyngsta fisk *alla kategorier* blev en torsk på 5,4 kg […] (S)

§ 124. Nominal funktion. Självständigt i nominal funktion används det adjektiviskt böjda neutrum singularis *allt* (med allmänt dividuativ referens) och pluralis *alla* (om personer i flertal). Dessutom används de substantiviska pronomenen *allting*, *alltihop*, *alltsamman*(*s*) (med allmänt dividuativ referens) och *allihop*(*a*), *allesamman*(*s*) (om personer i flertal).[1]

Allting blir lättare och roligare på jobbet […] (S)
Sjön Båven tillhör *alla*. (S)

De nämnda pronomenen kan tillsammans med annat pronomen eller med adjektiv bilda nominalfras (utan substantiviskt huvudord) utan att det är fråga om ellips. De attributiva orden har då samma ordning som i nominalfras med substantiviskt huvudord och det är oklart vilket led som bör uppfattas som konstruktionens huvudord (Nomfraser § 19, 26).

a) Definit nominalfras:

allt {detta/det} andra nya, [även:] {*alltihop/alltsammans*} {detta/det} andra nya
allt {mitt/ert}, [även:] {*alltihop/?alltsammans*} {mitt/ert}
alla {dessa/de} gamla, [även:] {*allihop/allesammans*} {dessa/de} gamla
{vi/oss} *alla*, [även:] {vi/oss} {*allihop/allesammans*}
alla {vi/oss}, [även:] {*allihop/allesammans*} {vi/oss}
allt det där om hur mycket bättre alla de äldre har fått det (S)

Att *allt* detta kostar en massa pengar är ju helt klart. (S)
vi *alla* och inte minst politikerna (S)
[…] *alla* ni hänger väl med i den moderna skandinaviska möbeltrenden. (S)

b) Indefinit nominalfras:

Hon älskar *allt* tekniskt.
Man måste tänka på *allting* annat också som följer i dess spår. (S)
den senaste tidens mera utbredda rädsla för *allt* möjligt syntetiskt (S)
Skär bort *allting* ovanför de lokala elevråden. (S)
Mitt i *alltihop* gjorde dramatikern Tennessee Williams entré […] (S)
Nu klubbades *alltsammans* för 60 kr. (S)

Alla fick en specialkomponerad, gammaldags snusnäsduk […] (S)
Han jämför sig alltid med *alla* andra.
[…] *allihopa* är i själva verket så rörande blågula […] (S)

I konstruktion med *möjlig* och *tänkbar* samt i pluralis också med annat pronominellt attribut används endast *allt*, *alla*:

allt möjligt
{*allt/allting/alltsammans/alltihop*} annat sådant nytt
*{*allting/alltsammans/alltihop*} möjligt

alla möjliga
alla andra unga
*{*allesammans/allihop*} möjliga
*{*allesammans/allihop*} andra unga

I konstruktion med det interrogativa *vad* placeras *allt* sist:

Vad allt har du inte varit med om!
Jag undrade *vad allt* han mera hade planer på att göra.

I nominalfraser med självständigt *all* etc. ingår också efterställda bestämningar: prepositionsattribut, relativsatser etc.:

Alla med erfarenhet av svetsning är särskilt välkomna.
Hon gillar *allt* som är gammalt.

[1] I vissa lexikaliserade uttryck kan *allt* användas som substantiv: *Du är mitt allt*. Lexikaliserade är uttryck som *en gång för alla, allt som allt, allt i allt, på alla sätt, på alla håll och kanter* m.fl.

§ 125. Självständigt *allt* med relativsats. När *allt* är korrelat till relativ bisats, kan det utan betydelseändring suppleras med ett följande allmänt definit *det*:

allt (det) som betyder något

När *allt* ensamt är korrelat, kan relativsatsen inledas av *vad* (Bisatser § 34):

allt vad som betyder något [även: allt som betyder något]
allt vad han har gjort [även: allt (som) han har gjort]

Men för varje dag blir jag alltmer övertygad, att *allt* vad som övergår oss här inom kort kommer att drabba hela vårt folk. (R)

§ 126. Funktion som fritt predikativ. De plurala *alla*, *allihop*, *allesamman*(*s*) och *samtliga* kan fungera som fria subjektspredikativ.[1] I slutfältet föredras de längre formerna.

Förfält:

{*Alla/Allesammans/Allihop/Samtliga*} har de gått sönder.

Mittfält:

De har {*alla/allesammans/allihop/samtliga*} gått sönder.
omkring 800 000 personer som *alla* haft med kronofogden att göra (S)
[Det är] dock klart att de *samtliga* står bakom humaniseringssträvandena. (S)

Slutfält:

De har gått sönder {*alla/allihop/allesammans/samtliga*}.
Kyrkans män får inte stå där som några pastor Jansson *allihop*! (S)
Och så krävs det absolut att vi måste gilla det *allesammans*! (S)

Särskilt de längre formerna av pronomenet kan också fungera som predikativ till ett föregående objekt:

Papperen har jag *allihop* undertecknat.
Jag har låtit binda in böckerna åt dig {*allesammans/allihop*}.

Som fritt predikativ konstrueras gärna totalitetspronomenet med ett följande grundtal:

Alla tre satt vi och pratade natten lång.
Vi satt *alla tre* och pratade natten lång.
Vi satt och pratade natten lång *alla tre*.

Också de former som i självständig användning har dividuativ betydelse kan användas som fria predikativ. Villkoren är här dock mera begränsade och otillräckligt kända.

Alltihop har det runnit ut nu.
Det har *alltihop* runnit ut nu.
Det har runnit ut *alltihop* nu.
?Tyget har *allt* gått åt.
**Allt* har tyget gått åt.

[1] I relativ bisats där det relativa ledet är subjekt kan *all* fungera som fritt predikativ (i mittfältet) och kommer då att stå placerat omedelbart efter relativsatsens inledare. Konstruktionen är starkt skriftspråklig.

Dessa personer, *vilka* (dock) *alla* kände mina föräldrar, var ännu hängivna socialister.

Det neutrala *vilket allt* förefaller dock närmast vara ett blockled:

Han förföljde min mor och trakasserade mig i skolan, *vilket allt* gjorde honom till den mest förhatliga person jag visste.

Vad allt (i retorisk fråga) kan lösas upp och *allt* placeras i slutfältet, där det kan uppfattas som fritt predikativ:

Vad har hon inte hunnit med *allt*! = *Vad allt* har hon inte hunnit med!

ANM. Som fritt predikativ har pronomenet brukat sägas vara kringflytande eller lösgjort från nominalfrasen. Endast ibland kan dock meningar som dessa parafraseras med meningar där pronomenet är attribut i subjektet:

Motorerna har *alla* gått sönder. ≈ *Alla* motorerna har gått sönder.
Kalle, Stina och Lisa har *alla* åkt till Kina. Jfr: **Alla* Kalle, Stina och Lisa har åkt till Kina.
Personalen har *alla* accepterat uppgörelsen. Jfr: **Alla* personalen har accepterat uppgörelsen.

§ 127. Betydelse. *All, samtlig* refererar till allt eller alla som passar in på nominalfrasens beskrivning. Om totaliteten gäller ett flertal kan den uppfattas distributivt eller kollektivt (jfr Subst. § 60):

Alla lammen väger (var för sig) cirka 30 kg. [distributiv betydelse]
Alla lammen väger (tillsammans) 150 kg. [kollektiv betydelse]

Pronomenets semantiska funktion är att understryka att ingen del av mängden är undantagen. Ibland är referensen generisk, dvs. nominalfrasen refererar verkligen till alla referenter över huvud taget som passar in på beskrivningen, men oftare är den specifik, dvs. den gäller bara en textuellt eller situationellt given grupp som passar in på beskrivningen.

a) Generisk referens. Här används ej de självständiga *allihop, allesammans. Samtliga* används inte generiskt om hela den art som anges av substantivet, bara om alla dess underarter (jfr Subst. § 6). Nominalfrasen är syntaktiskt indefinit, dvs. den saknar definithetsmarkörer (definita attribut eller bestämdhetssuffix på substantivet).

Alla tigrar är randiga. [om alla företeelser som kallas ”tiger” eller alla tigerarter]
All musik är inte gudomlig.
Så pengar är inte *allt*. (S)
Samtliga tigrar har nu beskrivits. [om alla tigerarter]

b) Specifik referens. Här är alla totalitetspronomen möjliga. Nominalfrasen kan vara syntaktiskt definit, dvs. den kan innehålla definithetsmarkörer.

{*Alla/Samtliga*} tigrar(na) var ålderstigna. [Alla referenter som tillhör en aktuell mängd av referenter, t.ex. djuren i ett zoo, och som passar in på beskrivningen ”tiger” är också ålderstigna.]
All bensin(en) är slut.
Allt det nya saltas och peppras vederbörligen. [Det som skall saltas och peppras är allt i en given mängd, t.ex. de ingredienser varom tidigare talats.]

Uttryck enligt (b), med specifik och plural referens, kan parafraseras med (den mera sällsynta konstruktionen) pronomen + partitivattribut:

{*Alla/samtliga*} av tigrarna är ålderstigna.

ANM. I både generisk och specifik betydelse kan det totalitetsbetecknande pronomenet extensionellt sett sägas vara redundant, eftersom ofta samma innebörd ligger i resten av nominalfrasen:

Tigrar är randiga. ≈ Alla tigrar är randiga.
Tigrarna var ålderstigna. ≈ Alla tigrarna var ålderstigna.

Brons är en legering. ≈ All brons är en legering.
Bronsen var slut. ≈ All bronsen var slut.

Den semantiska skillnaden är ändå klar. Nominalfras med totalitetspronomen kontrasterar alla referenter av en viss typ mot en del referenter av samma typ:

Alla – alltså inte bara vissa – tigrar är randiga.
Alla tigrarna – alltså inte bara en del av dem – var hungriga.

Motsvarande nominalfraser utan totalitetspronomen kontrasterar referenter av en viss typ mot referenter av en annan typ:

Tigrar – till skillnad från lejon – är randiga.
Tigrarna – till skillnad från lejonen – var hungriga.

Båda, bägge § 128–132

§ 128. Former. *Båda* är ett adjektiviskt totalitetspronomen som bara förekommer i pluralis. Förekommande former är: *båda* och (mindre vanligt i skrift) *bägge*. Med suffixet *-dera* bildas *bådadera, bäggedera*. Om pronomenet står sist i en nominalfras, kan det ta genitivsuffix: *bådas, bägges, bådaderas, bäggederas*.

Tio minuter senare hade männen på fördäck fått upp *båda* ankarna. (R)
Bådas pannor var rynkade på exakt samma sätt. (R)
Låg tillväxttakt och hög arbetslöshet skapar politiska krav på subventioner till förlustbranscher och hinder mot importen. *Bådadera* gör marknaderna än stelare […] (S)
Bådadera bildgrupperna fattade som verklighetstrogna beskrivningar innebär en lika förödande förvanskning av evangelium. (R)
Marita la fram *bägge* armarna på bordet. (R)
[…] striden skall sluta med *bägges* död. (R)

Syntaktisk funktion och distribution § 129–131

§ 129. Attributiv funktion. I attributiv funktion står *båda, bägge* normalt i en definit nominalfras.[1] I sin egentliga totalitetsbetydelse placeras pronomenet först i nominalfrasen, framför eventuellt definit attribut. Som totalitetspronomen är då *båda, bägge* betonade.[2]

ˈ*båda* böckerna
ˈ*båda* de andra nya böckerna
ˈ*båda* de här böckerna
ˈ*båda* de två böckerna
ˈ*båda* min brors böcker

Båda, *bägge* kan också placeras efter possessivattribut med bibehållen betoning och totalitetsbetydelse (liksom fallet är vid andra totalitetspronomen):

min brors ˈ*båda* böcker

Båda, *bägge* kan emellertid också uttalas med svagare betoning och placeras som kvantitetsattribut efter det definita attributet. Pronomenet blir då synonymt med räkneordet *två*, dvs. det anger att referenterna är två utan att särskilt understryka att hela mängden avses utan undantag.

de ₀*båda* andra böckerna [jfr: de {två/tre} böckerna]
de här ₀*båda* böckerna
min brors ₀*båda* böcker

Eftersom ett possessivt attribut kan stå före eller efter ett totalitetspronomen som attribut (Nomfraser § 4, 8) kommer således sekvensen possessivt attribut + *båda/bägge* att vara dubbeltydig i skrift. I tal visar betoningen vilken innebörd som avses.

min brors {ˈ*båda*/₀*båda*} böcker

Bestämd artikel mellan *båda*, *bägge* och grundtalet *två* kan utelämnas. Räkneordet får då relativt stark betoning.

Båda (de) två bröderna har blivit arkitekter.

[1] I vissa halvt lexikaliserade förbindelser av *båda* eller *bägge* + substantiv kan nominalfrasen ha indefinit form: {*båda/bägge*} *sidor*, {*båda/bägge*} *håll* m.fl. Med samma innebörd kan då alternativt ordet *ömse* användas vid en del substantiv.

äggakaka som är stekt på *båda* sidor (S) [= på båda sidorna; även: på ömse sidor]
[…] *båda* parter arbetar för en bättre service […] (S) [= båda parterna]
Pinnen var spetsig i *båda* ändar. [= båda ändarna]
Han gick ut på trottoaren och såg åt *båda* håll. [vanligen: åt båda hållen; även: åt ömse håll]
Man ska hålla i spaken med *bägge* händer. [vanligen: {bådas/bägge} händerna]

[2] Marginellt används {*bådadera/bäggedera*} attributivt (med substantivet i pluralis):

Bådadera bildgrupperna […] innebär en lika förödande förvanskning av evangelium. (R)

§ 130. Nominal funktion. Självständigt *båda*, *bägge* refererar till en specifik grupp bestående av två referenter som vanligen är nämnd i texten eller är deiktiskt given:

Vi tog med oss två barnsadlar till sommarstugan, men tyvärr glömde vi *båda* (två) när vi åkte hem.
Jag skulle ha tagit med mig trumpeten och fiolen, men tyvärr glömde jag *båda*.

Ska du ha socker eller salt? Jag tror jag behöver {*båda/bägge*}.
Jag träffade Karl och Bengt igår. {*Båda/Bägge*} hade varit utomlands.
Jag hade aldrig träffat Karl och Bengt förut, fastän jag känner {*bådas/bägges*} fruar sedan länge.
Jag skulle vilja ha *båda*. [Talaren kanske nickar mot de avsedda referenterna.]

Formerna på *-dera* används särskilt vid syftning på två allmänt dividuativa referenter (’båda delarna’):

Hon visste inte om hon skulle åka skidor eller meditera på semestern. Troligen försöker hon hinna med {*bådadera/bäggedera*}.
– Ska du ha socker eller salt? – Jag tror jag behöver *bådadera*.
Om direktören verkligen försvunnit var orsaken antagligen kvinnor eller pengar. Eller *bådadera*. (R)

De kan emellertid också användas som det självständiga *båda*, t.ex. om personer:

Han talade barnspråk till honom lika självklart som han skulle ha hojtat åt en utlänning, för *bådadera* var i hans ögon efterblivna. (R)

Båda, *bägge* konstrueras ofta med ett efterföljande pleonastiskt *två*:

Hon anställde {*båda/bägge*} *två*.
Vi vet det *båda två*. (R)
Bägge två hade en känslomässig hänsynslöshet, en brist på blyghet, de tog sina känslor för eviga hur momentana de än var. (R)

När *båda*, *bägge* i en nominalfras utan substantiviskt huvudord konstrueras med pronomen eller adjektiv (som eljest är attribut till substantiv), är det oklart vilket led som bör betraktas som konstruktionens huvudord (Nomfraser § 19):

{*Båda/Bägge*} de där som var här såg skumma ut.
{*Båda/Bägge*} de nya verkar ambitiösa.

I konstruktion med personligt pronomen står vanligen det personliga pronomenet först (och *båda* har då försvagad totalitetsbetydelse). Däremot tycks det vara svårare att understryka totalitetsbetydelsen genom att sätta *båda*, *bägge* före det personliga pronomenet (jfr i stället § 131).

{*Vi båda/Ni båda*} blir ett riktigt radarpar.
{*?Båda vi/?Båda ni*} har genomgått provet.

§ 131. Funktion som fritt predikativ. *Båda/bägge* kan fungera som fritt predikativ (till subjekt eller föregående objekt). Det konstrueras därvid ofta med grundtalet *två*; så nästan obligatoriskt när pronomenet står i slutfältet.

Båda (*två*) hade de varit i Kina.
De hade båda (*två*) varit i Kina.
Ford och Reagan hävdar *båda* att republikanska partiet […] (S)

De hade varit i Kina *båda* (*två*).
Så vi for till Revingehed *båda två*. (S)
Jag har kört barnen till landet, *båda två*.

§ 132. Betydelse. *Båda/bägge* har alltid specifik definit referens, dvs. pronomenet understryker att satsens utsaga gäller inte bara den ena utan båda referenterna i en textuellt eller situationellt given grupp bestående av två:

Jag har pratat med Anna och Karin. *Båda* kommer.
Jag har pratat med Svenssons. *Båda* accepterar.
Jag har pratat med Anders. Nu har han ont i *båda* benen.

Hel § 133–134

§ 133. Former. *Hel* är ett adjektiviskt totalitetspronomen och böjs som ett adjektiv i species, genus och numerus:

Bestämd form:[1] hela
Obestämd form utrum singularis: hel
Obestämd form neutrum singularis: helt
Obestämd form pluralis: hela

[1] Den särskilda maskulinformen *-e* av bestämdhetssuffixet används endast dialektalt: *Hele pojken var översållad med myggbett.*

§ 134. Syntaktisk funktion och betydelse. *Hel* understryker att en individuativ referent avses i dess helhet, inte delvis. *Hel* används i definit eller indefinit nominalfras.[1]

Lars åt upp *hela* det mogna äpplet. [äpplet i dess helhet]
Lars åt upp ett *helt* äpple. [ett äpple i dess helhet]

a) I syntaktiskt definit nominalfras står *hela* först, dvs. före eventuella definita attribut (komplex definit nominalfras, se Nomfraser § 8). Nominalfrasen står i singularis och har individuativ betydelse.[2]

hela helgen, *hela* historien, *hela* sista perioden, *hela* Indokina
hela det skånska telefonnätet, *hela* den kyrkliga karriären
hela denna första volym, *hela* denna kampanj
hela den här frågan, *hela* den här säsongen
hela hans familj, *hela* vår tillvaro[3]
hela den mytiska berättelsens alla faser (S)

Hela kan som egna bestämningar ta gradadverbial av samma typ som *alla*:

nästan hela familjen, *så gott som hela* det här rummet, *precis hela* vår semester

När en nominalfras med singulart possessivattribut inleds av *hela*, uppstår ofta dubbeltydighet, eftersom *hela* där kan tolkas antingen som det första attributet i possessivattributet eller i den nominalfras där possessivattributet ingår:

hela personalens hopsparade pension ['den pension som hela personalen sparat ihop' eller 'hela den pension som personalen sparat ihop']

Hela kan dock liksom andra totalitetspronomen placeras efter possessivattributet. (Placeringen uppfattas dock inte som fullt grammatisk av alla språkbrukare.) Exempel:

portalernas *hela* myller av människor (S)
Det var en rapport om deras *hela* liv. (R)

Hela kan också vara totalitetsangivande attribut till personliga pronomen:

[…] *hela* jag värkte av längtan […] (R)
[…] du spelar med i ett enda stort apspel *hela* du […] (R)
Plötsligt tycker hon att *hela* hon luktar. (R)

En definit nominalfras med *hela* som attribut understryker att referensen till den definita referenten gäller i dess helhet, dvs. *hela* står i motsats till *en del av* eller liknande.[4] Det semantiska predikatet i satser med *hela* måste därför vara sådant att det skulle kunna avse också en del av referenten.

Hela äpplet var ruttet. Jfr: En del av äpplet var ruttet.
?*Hela* katten var sjuk. Jfr: ?En del av katten var sjuk.

b) Syntaktiskt indefinit nominalfras med (ofta obetonat) *hel* har individuativ betydelse. Nominalfrasen står vanligen i singularis och *hel*, *helt* föregås av grundtalet-obestämda artikeln *en*, *ett*. Pronomenet kan dock också förekomma i plural indefinit nominalfras men föregås då ogärna av andra attribut än grundtal.

Han har en *hel* bok med bara bilder på lok.
Han har ett *helt* häfte med bara bilder på lok.
Han har två *hela* böcker med bara bilder på lok.
Mellan dom låg några meter brädgolv och två *hela* liv. (R)
Han har *hela* böcker med bara bilder på lok.
Gränserna är inte bevakade överallt, och *hela* familjer tar sig över till Hong Kong och etablerar sig. (S)
[Marken] omfattar dels *hela* fastigheter, dels delar av fastigheter […] (S)
?Han har många *hela* böcker med bara bilder på lok.
?Han har inga *hela* böcker med bara bilder på lok.

Också i indefinit nominalfras understryker *hel* att referensen gäller referenten i dess helhet. Inte minst vid kollektiva substantiv kan *hel* via innebörden 'komplett' få den överförda betydelsen 'verklig', 'veritabel' (jämför de giltighetsmodifierande adjektiven, Adj. § 13).[5]

en *hel* armada fartyg (S)
Kring detta namn har en *hel* litteratur vuxit upp […] (S)
Han har växt upp och blivit en *hel* karl.

Ordet *hel* har också andra användningar än som totalitetspronomen.[6]

[1] Trots att *halv* inte är totalitetsbetecknande används detta ord syntaktiskt på samma sätt som *hel*. Om helheten är unikt definierbar, får både *halv* och det följande substantivet alltså bestämd form, trots att betydelsen noga taget är indefinit (dvs. man inte vet vilken halva av helheten som menas):

halva vår armé [jfr: hela vår armé]
halva (det) ena örat [jfr: hela (det) ena örat]
nästan *halva* Sverige [jfr: nästan hela Sverige]
en *halv* armé [jfr: en hel armé]

[2] Vid vissa (särskilt abstrakta) substantiv som kan vara dividuativa eller individuativa (Subst. § 3–5) växlar ibland *all* och *hela* utan påtaglig betydelseskillnad:

{*hela/all*} sin aktiva tid, {*hela/all*} makten, {*hela/all*} sin smärta, {*hela/all*} denna smärta

Lexikaliserade är de lätt ålderdomliga uttrycken *allt folket*, *all världen* (vanligen: *hela folket*, *hela världen*).

[3] Ett antal nominalfraser med *hela* har lexikaliserats med betydelsen 'alla' eller 'allting': *hela högen* 'alla', *hela härligheten*, *det hela* 'allting'.

[4] Marginellt används *hela* förstärkande i värdeomdömen. *Hela* kan sägas ha samma kommunikativa funktion som ett gradadverbial till ett värdeladdat ord.

Jag är utled på *hela* (den förbannade) karlen. Jfr: Jag är alldeles utled på (den förbannade) karlen.

[5] Ett antal nominalfraser med *hel* har lexikaliserats med den approximativa kvantitetsbetydelsen 'ganska {mycket/många}': *en hel del*, *en hel hop*, *en hel hög*, *en hel rad*.

[6] Exempel på andra syntaktiska funktioner hos *hel*:

hela tre bilar [gradadverbial: 'så mycket som'; Räkn. § 9]
Har jag ingen *hel* skjorta? Den stolen är inte *hel*. Ta en halv tesked *hel* kryddpeppar. [adjektivattribut, predikativ: 'ej söndrig', 'odelad']
Han är *helt* utblottad. [gradadverbial: 'alldeles']

Distributiva pronomen § 135–144

Varje, *varenda*, *vardera*, *var och en*, *var* § 135–141

§ 135. Former. De distributiva pronomenen är *varje* (oböjligt), *var²enda* (neutrum: *var(t)enda*), *var* (neutrum: *vart*) samt de lexikaliserade ordgrupperna *var och en* (neutrum: *vart och ett*), *varenda en* (neutrum: *var(t)enda* ett).[1] Distributivt om två referenter används *²var¦dera* (också: *¹vardera*), *vartdera*. Mindre brukligt är *en¦var* (med den sällsynta neutrumformen *ettvart*). Distributiva pronomen är alltid grammatiskt singulara.

varje avdelning, *varje* handgrepp
varenda avdelning, *var*(*t*)*enda* handgrepp
var gång, en läkare på *var* avdelning, tre karameller *var*
var och en av de anställda, *vart och ett* av de närmaste åren
Varenda en måste bidra.
Var(*t*)*enda ett* av projekten måste bli färdigt i tid.
De målade *vardera* fyra tavlor.
Envar måste vara sin egen lyckas smed.

Var och en kan böjas i genitiv, *var*(*s*) *och ens*:

en vettig arbetsfördelning efter *var och ens* förmåga (S)
tränga in i *vars och ens* medvetande (S)

Som distributiva pronomen kan också räknas *var*[2]*annan* (neutrum: *var*(*t*)*annat*) och lexikaliserade ordgrupper bestående av *var* (neutrum: *vart*) + ordningstal (fr.o.m. *tredje*, Räkn. § 21).[2] Om ordgruppen *var sin* se § 142–144.[3]

Hon märkte {*varannan/var tredje/var tjugonde*} låda.
Hon märkte {*var*(*t*)*annat/vart tredje/vart tjugonde*} kuvert.
Syskonen fick *var sin* gård av fadern.

Den inre böjningen i neutrum i *vartenda*, *vartannat*, *vartdera* slopas ofta, framför allt i talspråk och ledigt skriftspråk. Där förekommer det också att *var* lämnas oböjt också framför ordningstal: *De kontrollerar var femte kuvert*.

[1] I talspråk förekommer de utvidgade formerna *varendaste*, *vareviga* 'varje': *Hon ringer* {*varendaste/vareviga*} *dag*.

[2] Det lexikaliserade *var och varannan* används i betydelsen 'de flesta', alltså ungefär som ett myckenhetspronomen:

Nygamla fönster gör numera *var och varannan* fabrik. (S)
Telefonkioskerna i *vart och vartannat* gathörn får stå ifred […] (S).

Jfr också § 98 not 1.

[3] Ordgruppen *var för sig* är oböjlig och lexikaliserad. Den fungerar som fritt predikativ (eller adverbial med syftning på korrelat ungefär enligt samma regler som gäller för det reciproka pronomenet).

Syntaktisk funktion och distribution § 136–140

§ 136. Egna bestämningar. Distributiva pronomen tar samma typ av adverbiella bestämningar som totalitetspronomen (§ 144):

så gott som *varje* avdelning, nästan *varje* avdelning
precis *varenda* en
ungefär *var* tjugonde låda

§ 137. Attributiv funktion. Distributiva pronomen står attributivt i nominalfraser i singularis. Nominalfrasen är (utom efter *vardera*) syntaktiskt indefinit, dvs. den saknar definithetsmarkörer. Formen *var* förekommer särskilt tillsammans med vissa tidssubstantiv (*gång, dag, vecka* etc.).[1] Mest i ledigt språk används *varenda*. Det distributiva pronomenet inleder nominalfrasen och kan följas av ett eventuellt deskriptivt attribut.[2] Adjektiviska attribut står liksom substantivet i obestämd form.

varje annan ordning, *varje* sådant försök, *varje* enskild kommun, *varje* röd avgång
var gång du är här
Det har regnat *var* dag.
Men de reste *vart* år till Västtyskland […] (R)
en blåsa mellan två småtår som gnällde för *vart* steg (R)
en uppsättning till *vart* syskon (R)
Var sak har sin plats och tid. (S)
var mans och kvinnas egendom (S)
varenda gång, *varenda* svensk bok
var(*t*)*enda* tillfälle, *var*(*t*)*enda* nybyggt hus
varannan översatt bok, *var fjärde* bok
var(*t*)*annat* år, *vart fjärde* år

Efter *vardera* står det substantiviska huvudordet i bestämd form:

Han tog ett stadigt tag i *var*(*t*)*dera* benet.

Varje kan inte ens vid ellips eller med partitivt attribut användas självständigt: *Han har skrivit tre böcker och* {**varje/var och en*} *är på mer än 500 sidor*, {**varje/var och en*} *av hans böcker*. (Se dock § 138 not 1.)

Genom ellips och med partitivt attribut kan *vardera*, *varannan*, *var tredje* (etc.) stå som huvudord i nominalfras. På samma sätt används *var och en*, *varenda en* som nästan aldrig förekommer förenat.

Han tog fram vinglasen och ställde {*vart och ett/var*(*t*)*enda ett*} försiktigt på hyllan.
Han ställde {*vart och ett/var*(*t*)*enda ett*} av vinglasen försiktigt på hyllan.
Noterade du titlarna? Vi vill alltså ha två exemplar av *vardera*.
Gå igenom lådorna och öppna {*varannan/var fjärde*} för kontrollens skull.

[1] Marginellt kan också *envar* användas förenat:

Man underströk att *envar* medborgare måste känna sitt ansvar.

[2] I ålderdomligt språk kan *varje* följas av possessivattribut: *varje hans gärning* 'var och en av hans gärningar'. Någon gång kan det distributiva pronomenet följas av ordinativt pronomen (i bestämd form): *varje första entusiastiskt försök*.

Halvt lexikaliserad är förbindelsen *varje* + bestämd form av *minst*: *varje minsta lilla* {*vrå/skrymsle/låda*}; jfr: **varje största* {*rum/plan*}.

För att ange distributiv mängd kan marginellt användas en nominalfras där *varje* följs av grundtal + substantiv:

Man tillsätter 2 dl terpentin till varje 5 liter linolja.
Hos oss går det en fullmäktigeledamot på varje cirka tusen väljare.

§ 138. Nominal funktion. Nominalt används *var och en*, *envar* och *varenda en* (om person) samt *var*(*dera*):[1]

Jag ska ta mig en titt på *var och en*.
Det står *var och en* fritt att tycka vad den vill […] (R)
Han säger till *envar* som vill höra att världen är ond.
Varenda en på jobbet verkar vara miljöpartist.

Om konstruktionen *tre plommon var*(*dera*) se § 140.

[1] Nominalt används också *varje* i de lexikaliserade uttrycken *lite av varje*, {*en/två/tre etc.*} *av varje* samt också annars i rektion framför utelämnat substantiv:

Vi hade tre hinkar med oss, och när vi gick hem hade vi tio liter i {*varje*/var och en}. Jfr: Vi hade tre hinkar med oss. {*Varje/Var och en} rymde tio liter.

§ 139. Fritt predikativ funktion. *Var och en* och det mer eftertryckliga *varenda en* kan användas som fritt predikativ, vanligen med syftning på subjektet eller på ett föregående objekt:

Dessa kranar kan *var och en* lyfta ett ton.
16 skötselområden, som *vart och ett* fått noggranna föreskrifter (S)
Var och en rymmer dessa 24 bassänger cirka 600 kilo levande ål.
De kom till oss efterhand, *var och en*.
Kranarna har han lyckats sälja *varenda en* till utländska byggföretag.

§ 140. Konstruktionen *tre plommon var*(*dera*). *Var*(*dera*) är oböjligt som efterställt attribut i indefinit nominalfras med kvantitetsattribut. Det distributiva pronomenet syftar på ett korrelat ungefär som ett reciprokt pronomen (§ 101) och anger att den mängd av referenter som betecknas med korrelatet paras ihop med den mängd av referenter som betecknas med nominalfrasen där *var* står.[1]

A, B och C fick {många/några/tre/ett} plommon *var* av D. D gav A, B och C {många/några/tre/ett} plommon *var*. [I båda fallen får var och en av A, B och C den angivna mängden plommon av D.]
Fem sopbilar med tippanordning som gör två turer *vardera* per dag forslar dessa sopor till soptippen […] (S)

Vardera kan också placeras framför nominalfrasen:

Jag lovar att ni ska få *vardera* 1 000 kronor.
Vardera 1 000 kronor lovar jag att ni ska få.
De små vindfönstren hade *vardera* tre, lodrätt stående rutor. (R)

Om korrelatet till *-dera* står tidigare i satsen kan *vardera* också placeras i mittfältet som fritt predikativ:

De anställda ska *vardera* få 1 000 kronor.
Världens fyra största […] är *vardera* tjugofem gånger så stora som sin svenska lilleputt-kollega. (R)

[1] Om antalet distribuerade referenter är 1 per referent i korrelatet, kan satser som de här givna parafraseras med *var sin* (§ 142–144):

A, B och C fick ett plommon *var*(*dera*). = A, B och C fick *var sitt* plommon.

Om det led som det distributiva pronomenet semantiskt hänför sig till är subjekt eller ett föregående objekt, kan samma sak uttryckas med fritt predikativt *var och en* (§ 139):

A, B och C har *var och en* fått {många/några/tre/ett} plommon.

Jfr också § 137 not 2.

§ 141. Betydelse. Med distributiva pronomen anger talaren att referensen utan undantag avser de referenter, tagna en och en, som passar in på nominalfrasens beskrivning. Urvalsmängden kan vara generisk men vanligtvis är den specifik, dvs. pronomenet avser samtliga referenter som ingår i en textuellt eller situationellt given mängd av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning.

Varje traktor eller traktorsläp måste ha varningstriangel. [av alla traktorer över huvud taget]
På *varenda* traktor satt det en klunga uppretade bönder. [av alla traktorer i en given mängd]

Det som skiljer distributiva pronomen från totalitetspronomen som *all* är den ofrånkomligen distributiva betydelsen hos *varje*:

{*Varje/Alla*} får här väger cirka 30 kg.
{**Varje/Alla*} får väger tillsammans cirka 150 kg.

Pronomenet *vardera* används ofta när urvalsmängden är två (jämför andra pronomen på *-dera*):

Han tog alltid en rejäl sup för *vardera* benet. [varje ben av två]

Varannan och förbindelser av typen *var* + ordningstal förutsätter i sin grundbetydelse att en mängd referenter kan ordnas seriellt och numreras. De pekar ut alla referenter i mängden med det angivna numerära avståndet ifrån varandra.

Han kontrollerade *var femte* låda. [Om den först kontrollerade lådan är nummer 2, är de andra kontrollerade lådorna nummer 7, 12, 17 etc.]

Oftast används emellertid dessa pronomen endast för att beskriva hur stor andel av urvalsmängden som avses:

Han kontrollerade *var femte* låda. [= en femtedel av lådorna]

Var sin § 142–144

§ 142. Former. *Var sin* är en lexikaliserad ordgrupp bestående av det distributiva *var* (oböjligt) + det possessiva *sin* (böjt i genus och numerus som det definita reflexiva pronomenet, § 83), *var sin*, *var sitt*, *var sina*:[1]

Karl och Ann hämtade {*var sin* bok/*var sitt* häfte/*var sina* böcker}.
De båda företagen har *var sitt* kontor i Hamburg.
Vi fick *var sin* blankett.

Pronomenet uttalas på olika sätt, t.ex. [ˈvɑʂːin, ˈvɑːˈʂin, ˈvaʂːin]. Leden sammanskrivs ofta (mot språkvårdares rekommendationer):

Vi beställde in *varsin* dubbel espresso […] (R)
[…] Leo och jag gick åt *varsitt* håll för att arbeta. (R)

[1] Regionalt förekommer i Sydsverige *vars en* och också analogt därmed *vars två* etc.:

Vi fick *vars en* bok. [= var sin bok, en bok vardera]
Vi fick *vars tre* böcker. [= tre böcker vardera]

Var och en för sig samt oböjligt *var för sig* fungerar som fritt predikativ eller adverbial. Det hänför sig enligt reglerna för bunden anafor vid reciproka pronomen (jfr § 101) till ett pluralt subjekt eller annan nominalfras och ger detta leds flertalsbetydelse en distributiv tolkning.

Vi gick på teatern *var* (*och en*) *för sig*.
Jag skickade iväg dem *var* (*och en*) *för sig*.
Hon skickade dokumenten {*var för sig*/*vart och ett för sig*}.

§ 143. Syntaktisk funktion och distribution. *Var sin* används förenat som possessivattribut. Ett efterföljande adjektiv kan stå i bestämd form men har vanligen obestämd form:

Vi fick *var sin* rolig(a) bok.
Vi sjönk ner i *var sin* gigantisk skinnfåtölj. (R)
[…] båda vanpryddes av *var sin* lilla svarta prick. (R)

Pronomenet samförekommer sällan med andra framförställda attribut, även om detta grammatiskt sett är möjligt:

Vi fick *var sina* två spännande böcker.
Vi fick *var sin* annan spännande bok.

Enligt reglerna för ellips kan *var sin* användas utan substantiviskt huvudord:

Om du också drar upp en fisk, så har vi fått *var sin*.

Var sin tar egna bestämningar av samma typ som det distributiva *varje* etc. (§ 136):

Det räckte så att alla mödrarna fick {nästan/precis} *var sitt* kilo mjöl.

Då nominalfras med *var sin* bestämmer en preposition kan *var* marginellt lösas ut ur pronomenet och placeras före hela prepositionsfrasen:

De har åkt *var* åt *sitt* håll. [vanligen: åt var sitt håll]
De vill arbeta *var* med *sin* rabatt. [vanligen: med var sin rabatt]

§ 144. Betydelse. *Var sin* har ett korrelat i satsen ungefär som ett reciprokt pronomen (§ 101) och korrelatet betecknar minst två referenter. Den nominalfras där *var sin* är attribut står normalt i singularis,[1] och pronomenet innebär då att var och en av korrelatets referenter kopplas till var och en av *var sin*-frasens referenter, ospecificerat vilken, på det sätt som sägs i satsen:

Anders, Bengt och Cecilia åt upp *var sitt* äpple. [Anders åt upp ett äpple, Bengt ett och Cecilia ett.]
Flickorna fick *var sin* penna. [En flicka fick en penna, nästa flicka fick också en etc., dvs. varje flicka fick en penna.]

Korrelatet är vanligtvis subjektet i den finita satsen men också andra satsled kan (t.o.m. friare än för reciprokt pronomen) vara korrelat åt *var sin*:

Vi hörde *var sitt* radioprogram.
Vi hörde *dem* kommentera *var sitt* radioprogram.
Vi hörde dem kommentera *elevernas* kritik av *var sitt* radioprogram.
Mina bröder köpte *var sin* båt. [Korrelatet är satsens subjekt.]
Vi kommenterade *mina bröders* köp av *var sin* båt. [Korrelatet är nominalfrasens possessivattribut.]
Vi lät *mina bröder* köpa *var sin* båt. Det roade *mina bröder* att köpa *var sin* båt. [Korrelatet är den överordnade satsens objekt som samtidigt anger infinitivfrasens predikationsbas.]
Jag gav *mina bröder var sin* båt. [Korrelatet är det indirekta objektet.]
Jag gav *var sin* båt åt *mina bröder*. [Korrelatet är det bundna adverbialet.]
Till alla elever serveras det *var sitt* mål mat var dag. [Korrelatet är det bundna adverbialet.]

Grammatiskt singulara nominalfraser med kollektiv betydelse kan i begränsad utsträckning utgöra korrelat åt *var sin*. Detta gäller i första hand *man* och nominalfraser med tydligt kollektiva huvudord:

Inom *min familj* blev *man* förvånad men betalade ändå *var sin* hundralapp.
Paret tog *var sin* bok och gick till sängs i skilda rum.
Personalen fick *var sin* dator.
Hela familjen tog *var sin* cykel och for iväg.

[1] Undantagsvis står *var sin*-frasen i pluralis. Då kopplas flera, ej nödvändigtvis lika många av *var sin*-frasens referenter till var och en av korrelatets referenter. Normalt tolkas *sin*-frasen som definit, dvs. talaren förutsätter att det finns en given koppling mellan varje specifik re-

ferent för korrelatet och varje specifik mängd av de referenter som betecknas med *var sin*-frasen.

Anders, Bengt och Cecilia fick tillbaka *var sina* pennor.

ANM. Det finns ingen icke-reflexiv anaforisk motsvarighet till *var sin*:

Barnen ville att jag skulle ha med mig något hem till dem. *Jag köpte var deras leksaksbåt.
[I stället: Jag köpte dem var sin leksaksbåt. Jag köpte dem en leksaksbåt var(dera).]

Generaliserande pronomen § 145–154

Vilken som helst m.fl. § 145–151

§ 145. Former. En grupp av generaliserande pronomen är de lexikaliserade ordgrupper (flerordspronomen) som bildas med interrogativa pronomen (*vilken*, *vem*, *vad* (*för någon*), *hurdan*) i konstruktion med ett följande *som helst*.[1] Ordgruppens huvudbetoning ligger vanligen på *helst*. Det i ordgruppen ingående interrogativa pronomenet böjs på samma sätt som när det fungerar på egen hand (§ 109).[2]

a) Adjektiviska (kongruensböjda i genus och numerus):

Utrum singularis: {vilken/hurdan/vad för någon} som helst
Neutrum singularis: {vilket/hurdant/vad för något} som helst
Pluralis: {vilka/hurdana/vad för några} som helst

b) Substantiviska:

Utrum singularis: vem som helst
Neutrum singularis: vad (för någonting) som helst

Genitiv av *vem som helst* är *vems som helst* (eller: *vem som helsts*):

Det står ju inget namn i boken, så den kan ju vara *vems som helst*.

[1] Som satsbas i generaliserande bisats används också nominalfras med interrogativt pronomen, eventuellt med *-helst* som suffix (*vadhelst*, *vemhelst*) (Bisatser § 115). Ålderdomlig är i samma funktion *evad* 'vad … än'.

[2] Flerordspronomen på *som helst* kan också sammanskrivas: *vemsomhelst*, *vadsomhelst*, *vilkensomhelst*.

Syntaktisk funktion och distribution § 146–150

§ 146. Egna bestämningar. Generaliserande pronomen tar egna adverbiella bestämningar av samma typ som totalitetspronomen (§ 122):

Precis vilka böcker *som helst* kan man inte hitta i hans affär.
Han anställer *nästan vem som helst*.

§ 147. Attributiv funktion. De adjektiviska *vilken som helst*, *hurdan som helst*, *vad för någon som helst* används som pronominella attribut i indefinita nominalfraser. Vanligen saknas kvantitetsattribut i nominalfrasen. Det generaliserande pronomenet står då på första plats i nominalfrasen och följs optionellt av relationella pronomen.

vilken som helst annan vederhäftig bok, *vilket som helst* annat vatten, *vilka som helst* andra vederhäftiga böcker
Det hade *vilken som helst* karl med lite krut i sig gjort. (R)
en man som kunde hantera en spade […] och som tillfullo respekterade *vilken som helst* lokalbefolknings tabun. (R)

De två sista orden i flerordspronomenet, *som helst*, kan som i ovanstående exempel stå samman med det interrogativa ordet på det framförställda attributets plats, men de placeras vanligen sist i nominalfrasen bland dennas efterställda attribut:

vilken annan vederhäftig bok *som helst* om familjejuridik, *vilken* annan vederhäftig bok om familjejuridik *som helst*
[Han] väntas lämna sin post *vilken* dag eller vecka *som helst*. (S)
vilket annat vatten *som helst*
[…] att en klubb inte är *vilket* företag *som helst*. (S)
vilka andra vederhäftiga böcker *som helst*
Frågan är om det är *vilka* barnprogram *som helst* vi skall önska oss. (S)
Hurdana böcker *som helst* får man väl ändå inte skriva!
vilken lokalbefolknings tabun *som helst*

Enligt reglerna för ellips och med pluralt partitivt attribut förekommer *vilken som helst* utan substantiviskt huvudord:

Han behövde en trumpet och han tog *vilken som helst*, sa han.
Hennes firma är inte *vilken som helst*.
Jag erbjöd honom *vilken som helst* av trumpeterna för 2 000 kronor.

Nominalfrasen kan också innehålla ett kvantitetsattribut (vanligen obestämd artikel eller grundtal). Det generaliserande pronomenet följer då antingen omedelbart på kvantitetsattributet eller placeras – vanligen – bland nominalfrasens efterställda attribut (som ett predikativt attribut). Alternativt placeras grundtal (fr.o.m. *två*) efter *vilken* (när *som helst* står efter substantivet).

en *vilken som helst* bok, två *vilka som helst* böcker
en bok *vilken som helst*, två böcker *vilka som helst*
vilka två böcker *som helst*
Som proffscyklist blir jag en reklampelare *vilken som helst*.
Låna mig ett par deckare, *vilka som helst*.

§ 148. Funktion som adjektiviskt predikativ. Det adjektiviska *hurdan som helst* används som bundet predikativ kongruensböjt med subjekt eller objekt:

De får bli *hurdana som helst*.
Du kan göra bordet *hurdant som helst*.

§ 149. Nominal funktion. Självständigt om person används {*vem/vilken/vilka*} *som helst* och med allmänt dividuativ referens {*vad/vilket*} *som helst*. De kan konstrueras med efterföljande *annan*.

Vem som helst (annan) skulle kunna klara av det här arbetet.
Med en diger roman på 550 sidor borde *vem som helst* kunna sitta i Paris och ha gott samvete ett tag […] (S)
[…] nästan *vem som helst* skulle kunna göra en atombomb i sitt kök. (S)
Jag kan skriva om *vad som helst* (annat).
Själv skulle jag ge *vad som helst* för t.ex. rätten att få gråta öppet […] (S)
Inte så att man kan springa omkring och göra *vad som helst* men det finns en del utrymmen för udda grejer. (S)

§ 150. I satsbas som inleder generaliserande bisats. Generaliserande pronomen kan utgöra eller ingå i en nominalfras med funktion som satsbas i en fri eller bunden generaliserande bisats. Den fria generaliserande bisatsen har adverbiell funktion i sin överordnade sats.

Vem som helst som {kommer/du ser} så får han gå in.
Vem som helst som {kommer/du ser} ska du be honom att stanna.
Vem som helst som {kommer/du ser} så vill jag tala med honom.
Vilka blommor *som helst* som du hittar och som du tycker är vackra, så kan du väl ta med dem och sätta i en vas i köket.

Den bundna generaliserande bisatsen har vanligen nominal satsledsfunktion i den överordnade satsen:

Vem som helst som {kommer/du ser} får gå in. [subjekt]
Vem som helst som {kommer/du ser} ska du ge en biljett. [objekt]
Vem som helst som {kommer/du ser} vill jag tala med. [rektion]
Vilka blommor *som helst* som du hittar och som du tycker är vackra får du gärna ta med dig och sätta i en vas i köket.

Se vidare Bisatser § 114.

ANM. Satsfogning med bunden generaliserande bisats där satsbasen är eller innehåller ett generaliserande pronomen kan också analyseras som en satsfogning med relativ bisats:

Vem som helst <som kommer> får gå in. [relativsats som attribut till korrelat som utgörs av generaliserande pronomen med nominal funktion]

Jämför med samma analys som för fri generaliserande bisats:

<Vem som helst som kommer> får gå in. [bunden generaliserande bisats med nominal funktion]

§ 151. Betydelse. Generaliserande pronomen understryker att satsens utsaga gäller om godtyckligt valda representanter för den klass av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning eller – i fråga om *hurdan som helst* – att utsagan gäller oavsett vilka egenskaper pronomenets predikationsbas kan ha:

Anställ *vem som helst* (av dem)! [Pronomenet refererar till en godtycklig representant för den givna gruppen.] Jfr med distributivt pronomen: Anställ *var och en* (av dem)! [Pronomenet refererar till alla medlemmar i gruppen, var för sig utan undantag.]
Han kunde ta på sig *hurdana* byxor *som helst*. [Utsagan gäller byxor oavsett vilka egenskaper de har.]

Nominalfrasen med generaliserande pronomen är semantiskt indefinit och kan därför stå som egentligt subjekt:

Det får inte bo {*vem som helst/hurdana* människor *som helst*} här. Jfr med distributivt pronomen: *Det får inte bo var och en här. [Nominalfrasen är semantiskt definit och kan därför inte stå som egentligt subjekt.]

Generaliserande pronomen används (förutom i generaliserande bisats, § 150) framför allt i direktiva satser, satser med modala hjälpverb som *vill, kan, få* och generiska satser (Aktionsarter § 20):

Köp *vilken* tidning *som helst*!
Hon {vill/kan/får} tala med *vem som helst* av oss.
Hon slår sig i slang med *vem som helst*.
?*Vem som helst* klarade provet. Jfr: *Var och en* klarade provet.
?*Vad som helst* beror på dig. Jfr: *Allt* beror på dig.

Det generaliserande pronomenet används dessutom ofta för att ange godtyckligt urval:

Han stod och pratade om *vad som helst* i två timmar. [≠ allt]

Medan *all, varje* etc. avser den totala mängden av referenter riktar det generaliserande pronomenet intresset mot de i mängden ingående referenternas individuella egenskaper: representanten får väljas oavsett individuella säregenskaper. Pronomenet ger därför ofta en koncessiv biton åt satsen: det antyds att vissa av det generaliserande pronomenets möjliga referenter kunde vara mindre lämpliga eller sannolika men att utsagan ändå gäller dem.

Han slår sig i slang med *vem som helst*.
Hon läser *vad som helst*.

I negerad sats innebär ett negerat generaliserande pronomen att referenten inte är godtyckligt vald utan är en speciell eller prominent referent:

Han köper inte *vilket* vin *som helst*.
[…] är inte *vilken* obetydlig organisation *som helst*. (S)
Den som säger detta är inte *vem som helst*. (S)

Generaliserande pronomen används framför allt på tal om vad som är möjliga sakförhållanden. Ett distributivt pronomen eller ett totalitetspronomen är i satser av denna typ ofta liktydigt med ett generaliserande pronomen.

Vem som helst (kan) drabbas av kontrollen. ≈ Var och en kan drabbas av kontrollen. [Det gäller för var och en att han kan drabbas av kontrollen.]
Hon läste *vilken* litteratur *som helst*. ≈ Hon läste all litteratur. [Det gäller om all slags litteratur att det är möjligt att hon läste den.]

Också annars kan pragmatiska faktorer göra skillnaden mellan det (potentiella) generaliserande och det (faktiska) distributiva pronomenet ointressant:

Den liknar *vilken* annan skrivmaskin *som helst*. ≈ Den liknar varje annan skrivmaskin. [Om talaren kan garantera att likheten gäller varje godtycklig skrivmaskin som man i teorin kan uppdriva och jämföra med, så underförstår han samtidigt att likheten gäller alla skrivmaskiner.]

Man § 152–154

§ 152. Former. *Man* är en indefinit generisk motsvarighet till definita personliga pronomen.[1] *Man* fungerar som nominativ. I stället för genitiv och ackusativ av *man* används *ens* respektive *en*.[2] (Ackusativen *en* kan dock ej stå som satsbas.)

Tillhör *man* adeln kan *man* bygga sig en slottsvagn. (S)
Någon teaterchef har *man* aldrig haft. (S)
Vill *man* att *ens* barn ska lära sig den franska *man* aldrig lärde själv […] (S)
det kylskåp som ingår i *ens* förhyrda bostad (S)
[…] annars tappar folk respekten för *en*. (R)

[1] Närmast att räkna som generaliserande pronomen är också *folk* med en betydelse som erinrar om den hos *man* (§ 154: b) men med pluralis som inneboende grammatiskt numerus:

Folk är så tanklösa, fast de borde veta bättre. (R)
**Folk* är väldigt snällt här.

Ordet har dock fortfarande kvar en del av sin substantivkaraktär också i denna användning, eftersom det kan ta singulart adjektiv som framförställt attribut och till skillnad från *man* kan vara korrelat åt ett anaforiskt 3 personens personligt pronomen:

Så gör *duktigt folk*. *De* skapar värden! (R)
[…] men de flesta var *nytt folk*, en del iklädda sina gamla arméuniformer. (R)

[2] Regionalt förekommer formen *en* också i grundkasus: *En ska ju inte äta fett fläsk, säger dom*.

§ 153. Syntaktisk funktion och distribution. Pronomenet *man* fungerar som huvudord i en singular nominalfras:[1]

Hur mycket som verkligen försvunnit kommer *man* aldrig att få veta. (S)
[…] kunskaper ä de bästa *man* kan ha för dom kan ingen ta ifrån *en*. (R)
Men från satellit kan *man* aldrig vara säker på vad *man* ser. (S)
De vill helt enkelt inte se *en* ledsen.

Som egen bestämning tar *man* (liksom definita personliga pronomen) pronomenet *själv* (§ 230–232):

Man själv har knappast tillgång till sådana uppgifter.
Varje initiativ i den riktningen drabbar ju förr eller senare *en* själv.

På motsvarande sätt kombineras genititiven *ens* med *egen* (§ 233–235):

Ens egna barn betyder i alla fall mest för en.

De reflexiva *sig, sin* kan syfta på *man*. Däremot kan inte ett 3 personens personligt pronomen syfta tillbaka på ett *man* (lika litet som det kan syfta tillbaka på 1 och 2 personens personliga pronomen):

Tillhör *man* adeln kan {*man*/**han*} bygga *sig* en slottsvagn.
Men från en satellit kan *man* aldrig vara säker på vad {*man*/**han*} ser.
Jfr: *Vem som helst* får ta med *sig* vad *han* vill.

[1] *Man* är trots sitt inneboende drag av grammatisk singularis ofta korrelat åt reciproka och distributivt reflexiva m.fl. pronomen:

I regeringen har *man* alltid lyckats hålla *varandra* under armarna […] (S)
Man tar *var sin* korg och går ut i skogen.
I vår klass läste *man* en saga *var* och återberättade den för kamraterna.

I talspråk och i ledigt skriftspråk är det inte ovanligt att *man* (särskilt om *man* refererar till en given grupp dit talaren ej hör; § 154: b) tar predikativ i pluralis. Vissa språkbrukare uppfattar denna semantiska kongruens som felaktig.

Öster tror dock på segerchans. Med detta menar man då att det är bättre fart i laget nu än för en månad sedan, då *man* var mycket *slitna*. (S)
Redan vid de förberedande kontakterna med SAF har PTK klargjort att *man* inte är *intresserade* [av] att i de kommande avtalsförhandlingarna diskutera lagfrågor. (S)

§ 154. Betydelse. *Man* används antingen (a) i generiskt yttrande om person i allmänhet (generisk urvalsmängd, i vilken talaren är inkluderad) eller (b) om vilken som helst person som tillhör en textuellt eller situationellt given mängd av referenter (specifik urvalsmängd i vilken talaren inte behöver vara inkluderad). I det senare fallet kan betydelsen vara distributiv eller kollektiv. Gränsen mellan betydelse (a) och (b) är oklar. Dessutom kan *man* ha (c) en mera vag referens. Endast när pronomenet refererar till en mängd där talaren ingår, kan formerna *en, ens* användas i ackusativ respektive genitiv.[1]

a) Vem som helst över huvud taget:

Man skall självfallet tala sanning om det är möjligt.
Sätter *man* barn till världen så bör man försöka klara dem själv […] (S)
Just nu kan *man* bara hysa förhoppningar om bättre tider. (S)
Men vackra kvinnor kan ha en sån där ologisk inverkan på *en*. (R)

b) Vem som helst av en given grupp personer:

Här tror *man* att hundratals människor omkommit. (S)
I regeringen har *man* alltid lyckats hålla varandra under armarna […] (S)
I min familj höll föräldrarna alltid uppsikt över *en*. [Pronomenet *en* refererar till dem som ingår i talarens familj.] Jfr: I hans familj höll föräldrarna alltid uppsikt över *en*. [Pronomenet *en* refererar inte till dem som ingår i den omtalade familjen.]
På invandrarverket vill *man* ännu inte göra något uttalande.
Kommunstyrelsen lovade att *man* skulle ta upp frågan redan vid nästa möte.
I England odlar *man* mycket råg.
FU var inte med i Samverkande bildningsförbunden […] och på det sättet ville *man* markera sin särart. Inte dess mindre kom *man* att likna det rörelseanknutna bildningsarbetet både när det gällde arbetsmål och arbetsformer […] (S)

c) Vag personreferens: pronomenet är subjekt och fungerar då semantiskt snarast som en platshållare för ett subjekt som talaren inte vill eller kan precisera:

Man har mördat Palme.
Man demonstrerar på Bukarests gator.

Man erinrar i betydelse (b) om ett anaforiskt pronomen. Det väljs möjligen ibland i stället för ett 3 personens pronomen just för att man inte skall behöva bekänna färg i fråga om genus och numerus:

Kommunstyrelsen lovade att *man* skulle undersöka frågan närmare. Jfr: Kommunstyrelsen lovade att {*den/de*} skulle undersöka frågan närmare.

Inte sällan använder talaren *man* om sig själv (§ 26) eller om lyssnaren i satser som anger ett normalbeteende eller ett normaltillstånd som skulle kunna gälla också för andra. Att använda det generaliserande pronomenet kan i vissa situationer vara mera finkänsligt än det mera entydiga nämnandet av talaren eller lyssnaren:

Man gör vad man kan, vecka efter vecka. [man ≈ jag]
Hur känner *man* sig nu efter en förlust mot ett så okänt lag som Fagerhults AIK? [man ≈ du, ni]
Man har seglat runt jorden några gånger vid det här laget. [man ≈ jag]

[1] I stället för *man* i betydelse (a) och (b) används i talspråk ofta *dom* (§ 45) när referenten inte omfattar talaren eller lyssnaren.

Myckenhetspronomen § 155–165

§ 155. Former. Myckenhetspronomen anger stor eller liten kvantitet. Kvantiteten avser antingen antal eller dividuativ mängd. Se Schema 1.

	Antal	Dividuativ mängd
Stor kvantitet	många	mycket [²myk:ət, ²myk:ə]
Liten kvantitet	få	lite(t), föga

SCHEMA 1. Myckenhetspronomen: antal eller dividuativ mängd och stor eller liten kvantitet.

Vid sidan av *mycket* (som inte böjs efter huvudordet i nominalfrasen) förekommer i neutralt och formellt skriftspråk formen *mycken* förenat vid utralt substantiv i singularis: *mycken glädje*, *mycken omsorg*.

Vid sidan av *många* förekommer i ålderdomligt eller pastischerande språk det singulara *mången* (böjt i genus). *Mången* används inte i definit nominalfras.[1]

[…] den cirkus där *mången* konstnär tjänstgör som dresserad loppa. (R)
Denne utomordentlige chefsportier, som hjälpt mig ur *månget* bryderi […] (R)
Mången har velat jämföra laget med […] (S)

Av myckenhetspronomenen kompareras *få* med suffix (i komparativ), övriga kompareras suppletivt (jfr Adj. § 44):

Positiv	Komparativ	Superlativ
många	fler,[2] flera [accent 1 eller 2]	flest
få	färre [accent 1]	–
mycket	mer, mera [accent 1 eller 2]	mest
litet,[3] föga	mindre [accent 1]	minst

Superlativerna *flest*, *mest* samt positiven *mycket* har också bestämd form. Formerna *flesta*, *mesta* har accent 1 eller 2.[4]

Pojkarna var *flest*. På kvällarna kommer det *flest* pojkar. De *flesta* pojkarna är motorintresserade.
Av de två använder han *mest* grädde i maten. Den *mesta* grädden har gått åt.
Du har verkligen hunnit med *mycket*. Här har varit *mycket* aktivitet på sista tiden.
Den *mycka* aktiviteten har varit påtaglig.

När pronomenet står sist i sin nominalfras kan det få genitivsuffix:

Å *mångas* vägnar vill jag protestera.
Förr deltog alla föräldrarna i mötena men nu är det bara *fås* röster som hörs.

Få, *föga* och *mycka* (bestämd form) används mest i skriftspråket.

[1] Lexikaliserad är frasen *i mångt och mycket*:
Poesi och filosofi är *i mångt och mycket* samma sak. (R)

[2] Formen *fler* används bara när ordet anger skillnad (dvs. komparativen är relativ). Den längre komparativformen är antingen relativ eller absolut.

Han har *fler*(*a*) barn än du.
Vid {*flera*/**fler*} tillfällen har han somnat under predikan. ['åtskilliga']

I finlandssvenskan är formen *flere* vanlig, också i skriftspråk.

[3] Som kvantitativt pronomen skrivs *litet* ofta utan *-t*: *lite* (till skillnad från *mycket* som alltid behåller sitt *-t*). Som adjektiv behåller ordet alltid *-t* i neutrum.

lite(t) olja, nöjd med lite(t) [jfr: ett litet hus, huset var för litet]

[4] Någon gång kan obetonat *lilla* med myckenhetsbetydelse förekomma i definit nominalfras: *Den lilla grädden kommer inte att räcka* 'den lilla mängden grädde'.

ANM. Gränsen mellan myckenhetspronomen och adjektiv är ibland oklar. Pronomenliknande är exempelvis adjektiven *talrik*, *otalig*:

{talrika/otaliga} andra flyttfåglar, de {talrika/otaliga} andra flyttfåglarna, hans {talrika/otaliga} uppsluppna fester, hans uppstoppade fåglar var {talrika/otaliga}

Synonymt med *många* är det oböjliga *legio* som endast förekommer predikativt: *Sådana incidenter var legio under den här perioden*. Vissa nominalfraser har lexikaliserats med en funktion och betydelse som starkt erinrar om myckenhetspronomens: *ett fåtal*, *ett* {*litet/stort*} *antal*, *en myckenhet*, *en* (*stor*) *mängd*. Se Nomfraser § 23: 2a.

Syntaktisk funktion och distribution § 156–162

§ 156. Egna bestämningar. Myckenhetspronomen tar gradadverbial som bestämningar på ungefär samma sätt som graderbara adjektiv till de olika komparationsgraderna (Adjfraser § 6–21).[1]

Positiv:

Här finns {*ganska/så/tillräckligt/alltför/lagom/väldigt/extra/lika*} *många* stugor.
Han köpte {*ganska/så/tillräckligt/alltför/lagom/väldigt/lika*} *mycket* socker.
Vad många barn du har!
Vad mycket socker du har köpt!

Komparativ:

Här bor {*ännu/betydligt/väsentligt/avsevärt/åtskilligt/långt*} *fler*(*a*) sommargäster nu.
Han köpte {*ännu/betydligt/väsentligt/avsevärt/åtskilligt/långt/12 kg*} *mer*(*a*) socker nu.

Superlativ:

Vi såg *allra flest* amerikaner i Paris.
Jag hade *allra mest* socker i hallonsylten.

Liksom graderbara adjektiv kan myckenhetspronomen i positiv också ta *så* med framförställt multiplikativt gradadverbial (Adjfraser § 14, jfr Advb § 42: 1a). (*Så* som huvudord kan dessutom ta komparativt komplement placerat bland de efterställda bestämningarna i blockledet.) Exempel:

Här är {*dubbelt/tre gånger/hälften*} *så många* besökare som i fjol.
Han tar {*dubbelt/tre gånger/hälften*} *så mycket* socker som du gjorde.

Vid komparativerna *fler*(*a*), *färre*, *mer*(*a*), *mindre* fungerar nominalfras med kvantitativt pronomen för antal som gradadverbial för skillnad (Adjfraser § 18):

[…] frågan är dock om den skånska biotopen kan hysa *så många fler* älgar. (S)
Några fler kvinnor i handelsanställdas förbunds styrelse blev det inte […] (S)
100 000 fler svenskar än i fjol planerar nämligen resa utomlands i vinter. (S)
Inga fler kvinnor i Handels styrelse (S) [rubrik]
[…] det blev *två personer färre* att klippa. (R)
[…] *inga fler* felaktigt förvarade vapen [har] hittats. (S)
Det blev *två personer* {*mer/mindre*} att klippa.
Vi fick *två kilo* {*mer/mindre*} det här året.
Jag har *ingen mer* sax.

Nominalfras med *många*, *mycket* kan konstrueras med ett föregående negerande satsadverbial:

Inte många barn skulle kunna klara den här skolvägen.
Inte så värst mycket av det han sa var nytt för mig.

Föga tar inga egna bestämningar.

[1] Hög grad kan anges genom upprepning av myckenhetspronomenet med ledigt eller affektivt stilvärde:

Vi har drömt om det här i många, många år […] (S)
Han gjorde av med *mycket*, *mycket* pengar.
Uppräkningen kan bli *mycket*, *mycket* lång. (S)
Jag vill bara ha *lite*, *lite* sås.

När *många*, *få* negeras utan emfas, tar de vanligen också *så* som bestämning (jfr *inte så värst*, *inte så särskilt*):

Det kom *inte så många* besökare.
Inte så få av dem som kom var utlänningar.

I talspråk förekommer myckenhetspronomen (i positivformen) med förled som *rekord-*, *ur-*, *jätte-* som anger hög grad: {*rekord-/ur-/jätte-*}*många*, *jättemycket*, *jättelite*.

§ 157. Attributiv funktion. Myckehetspronomen fungerar som attribut vid substantiv i pluralis och vid substantiv med dividuativ betydelse.

a) *Många*, *få* används som pronominella attribut vid substantiv i pluralis.
I indefinit nominalfras står pronomenet först (Nominalfraser § 21):

{*många/få*} andra västeuropeiska länder
{*flera/färre*} andra västeuropeiska länder
flest västeuropeiska länder

I definit nominalfras står pronomenet efter definit attribut, och *andra* (eller *övriga*) står före eller efter det kvantitativa pronomenet (Nomfraser § 4):

hans *många* groteska uttalanden (S)
de *många* alltmera raffinerade råvarorna i födan (S)
hans {*många* andra/andra *många*} barn

Enligt reglerna för ellips eller med partitivt attribut i pluralis kan *många*, *få* stå utan substantiviskt huvudord:

Du får bara en cigarett, för jag har inte så *många* kvar.
Få av barnen kunde läsa.

Lexikaliserad är förbindelsen *några få* med samma ungefärliga antalsreferens som *några*, men det är underförstått att detta antal är lägre än man kunde vänta sig:

Några få idrottsmän har tagit vad man skulle kunna kalla för storslam […] (S)

Många, *flera* (liksom grundtalen, Räkn. § 9) kan i ledigt språk suppleras med ett följande *stycken*:

Vi var *många stycken* som inte ville acceptera beslutet.
Katter är fina som sällskap, vi hade *flera* stycken i Norberg. (R)

b) *Mycket*, *litet* används som attribut vid dividuativt huvudord och vid pluralt huvudord med kollektiv betydelse.[1]

I indefinit nominalfras står pronomenet först (Nomfraser § 21):

{*mycket/litet*} annan norsk olja
{*mycket/litet*} möss
{*mer/mindre*} möss
{*mest/minst*} möss

Lexikaliserad är förbindelsen *något litet* med samma betydelse som obetonat pronominellt *lite*(*t*):

Ta *något litet* timjan i såsen.

Lite(*t*) kan i ledigt språk följas av *grand*, *grann*:

Vi fick *lite grann* socker av honom. Det var bara *lite grand*. Kan jag få *lite grann* av morötterna?

I definit nominalfras förekommer nästan bara *myckna*, *mesta*.[2] Det kvantitativa pronomenet placeras efter det definita attributet (Nomfraser § 21). Ett eventuellt *andra* (eller *övriga*) står efter eller före kvantitativt pronomen i positiv.

den *myckna* andra oljan, den *mesta* andra oljan
hans *myckna* andra olja, hans *mesta* andra olja
den andra *myckna* oljan
[…] Norrland får den *mesta* nederbörden […] (S)
[…] det jobbet tar fortfarande upp hans *mesta* tid. (S)

Föga används som attribut endast framför dividuativa substantiv i indefinit nominalfras och på grund av sin formella stilkaraktär nästan aldrig när nominalfrasen har konkret referens:

Hon hade *föga* glädje av all uppvaktningen.
Förslaget väckte *föga* entusiasm.
?Vi har tyvärr endast *föga* socker hemma.

[1] I talspråk används *mycket, mera, litet, mindre* dessutom ofta där skriftspråket har *många, få*. Nominalfrasen har då snarare kollektiv än distributiv betydelse.

Det kom {*mer/mindre*} flickor än pojkar.

Framför pluralt substantiv är *mindre, minst* ibland dubbeltydiga:

Vi har *mindre* möss i år än i fjol. ['färre möss' eller 'möss som är mindre']
Det är *minst* möss på landet, konstigt nog. ['det minsta antalet möss' eller 'möss som är minst']

[2] Någon gång förekommer också *litet, minst* i definit nominalfras:

Den *lilla* grädden kommer inte att räcka. ['den (där) lilla kvantiteten grädde']
Det här var det *minsta* vinet vi har fått på länge. ['den minsta kvantiteten vin']

§ 158. *Flest, mest, minst* som attribut. Superlativen *flest* kan vara framförställt attribut i definit (oftast) eller indefinit nominalfras.

a) Definit nominalfras med definit attribut, bestämd form av superlativen och bestämd form av substantivet (utom efter possessivt attribut):

Hans *flesta* kantareller är små.
De *flesta* kantarellerna är små.
Åke hittade de *flesta* kantarellerna.
De *flesta* biljetterna har sålts i livsmedelsbutiken i Häljarp. (S)
De *flesta* barnen kommer in mellan klockan 17 och 19 […] (S)

b) Indefinit nominalfras (oböjd superlativ och ingen definithetsmarkör i övrigt):

Åke hittade *flest* kantareller.

Denna konstruktionstyp förekommer inte hos alla språkbrukare.

c) Definit nominalfras med bestämd artikel och superlativen i bestämd form men med substantivet i obestämd form:[1]

De *flesta* kantareller är klargula.

Den definita nominalfrasen (a) används när superlativen direkt skiljer ut fler än 50 % ur en given specifik mängd av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning:

Olle gav Stina {de *flesta* bullarna/**flest* bullar}. [Av en identifierbar mängd bullar gav Olle Stina mer än 50 %.]

Antingen indefinit nominalfras (b) eller definit nominalfras (a) kan användas när olika mängders antal jämförs med varandra utan att mängdernas totalitet (summa) är given. Det led som definierar den större mängden anges ofta med kontrastbetoning.

''Olle gav Stina {*flest* bullar/de *flesta* bullarna}. [Den mängd bullar som Olle gav Stina var större än den mängd som någon annan gav henne.]
Olle gav ''Stina {*flest* bullar/de *flesta* bullarna}. [Den mängd bullar som Olle gav till Stina var större än den mängd han gav till någon annan.]

När mängder av olika slags referenter jämförs med varandra, kan endast den icke-definita superlativformen användas:

Olle gav Stina *flest* ''bullar. [Den mängd bullar Olle gav till Stina var större än den mängd av något annat han gav henne.]

Nominalfraser av typen (c) eller (a) används när urvalsmängden är generisk. Det som betecknas med nominalfrasen är då i princip mer än 50 % av alla referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning. Normalt avses emellertid en större andel, nämligen ett övervägande flertal. (Se också § 163.) Exempel:

De *flesta* amerikanska bilar(na) är förhållandevis dyra. [urval av alla amerikanska bilar]
De *flesta* kvinnor är nog trots allt inte lealösa våp. (S)
De *flesta* affärer drar in på personal och anställer inga nya. (R)

Av de övriga superlativerna används *mesta* marginellt i definit nominalfras efter bestämd artikel (där mer än 50 % av en mängd avses; jfr ovan typ (a)).[2]

Anders drack upp den *mesta* mjölken på nolltid.
*Anders drack upp vår *mesta* mjölk.
*Anders drack upp den *minsta* mjölken.

Däremot förekommer *mest, minst* i indefinit nominalfras när olika mängder jämförs med varandra (utan att deras sammanlagda mängd är given; jfr ovan typ (b)).

''Olle gav Stina {*mest/minst*} godis.
Olle gav ''Stina {*mest/minst*} godis.
Olle gav Stina {*mest/minst*} ''godis.

När det led som definierar den superlativa mängden är ett fritt adverbial, kan nominalfrasen inledas med *som*:

Olle gav Stina *som* {*flest bullar/mest godis/minst godis*} i ''våras.

Marginellt kan *mesta* också användas i nominalfraser motsvarande typ (c) ovan. Därmed anges merparten av en generisk dividuativ mängd.

[…] på så sätt kan man förklä det *mesta* djävulskap. (R)

Om användningen av olika superlativformer se också Adj. § 63 och Nomfraser § 44–48.

[1] Plural nominalfras med strukturen bestämd artikel + *flesta* + substantiv i bestämd eller obestämd form kan parafraseras med nominalfras som har strukturen *flertalet* + substantiv i obestämd form (jfr Nomfraser § 24):

de flesta (tyska) båtarna ≈ flertalet (tyska) båtar
de flesta (tyska) båtar ≈ flertalet (tyska) båtar

[2] Vid nomen agentis (eller annat substantiv med motsvarande betydelse) kan *mesta* ange grad för den aktion som ligger i substantivets betydelse. (Jfr Adj. § 13 om giltighetsmodifierande betydelse.) Uttryckssättet har jargongprägel och används mest i tidningsspråk.

Sven-Olof torde utan konkurrens vara vår *meste* Svensktoppsarrangör. (S)
David Bruce är känd som USA:s ”*meste*” ambassadör […] (S)

§ 159. Nominal funktion. *Många*, *få* kan användas självständigt om animata referenter (också utan partitivt attribut eller utan att ellips eljest föreligger):[1]

I dag är det *många* som tvivlar. (S)
Ett nyval löser nämligen enligt *mångas* uppfattning inga problem […] (S)
Få skulle väl ha handlat annorlunda.

Men det är framför allt de neutrala nominalfraserna *mycket*, *lite*(*t*), *föga*, *mer*, *det mesta* med allmänt dividuativ referens som används självständigt:

Mycket hade då varit annorlunda.
Vi är nöjda med *lite*(*t*).
Hon vill alltid ha *mer*.
Det *mesta* är faktiskt bra här.
Han intresserade sig för *mycket* annat också.
Vi förlorar *lite grann* i rena pengar […] (S)
Jag förstod *föga* av vad hon sa.
Här i Sverige har vi *föga* av marknad att erbjuda […] (S)

[1] Självständigt *många*, *mycket*, *litet* etc. står ofta som första led i tvåledade satsekvivalenta fraser (Flerl. fraser § 3: a):

Deltagarna gav sig av hemåt, *många* mycket besvikna på föreställningen.
Deltagarna, *många* invandrare, protesterade mot förslaget.
Stora kvantiteter olja hade drivit i väg, *mycket* ända in mot kusten.

§ 160. Predikativ funktion. Ett myckenhetspronomen kan fungera som bundet subjektspredikativ. Superlativen är oböjlig som predikativ (jfr Adj. § 59, Predv § 12 not 1).

Cyklarna var väldigt {*många/få*} i år.
Cyklarna blir allt {*färre/fler*(*a*)} för varje år.
Cyklarna var allra *flest* i år.

Klassikerlyssnarna är inte *många* […] (S)
De ser *många* ut.

Det där är väldigt {*mycket/litet*}.
Det där är {*mer/mindre*} än vi brukar få.
Det där verkar vara {*mest/minst*}.

§ 161. Adverbiell funktion. Neutrumformerna *mycket, mera, mest, lite*(*t*), *mindre, minst* används som gradadverbial.[1] *Lite*(*t*) används som gradadverbial dels i kontrast mot *mycket* och är då ofta betonat samt tar eget gradadverbial som bestämning, dels icke-kontrastivt (närmast för att ange viss grad i kontrast mot ingen alls).

Hon var *mycket* populär.
Hon är {*mera/mindre*} fanatisk än jag.
Hon är den {*mest/minst*} energiska av oss två.
Han liknar henne {*mycket/litet*}.
Nuförtiden simmar jag inte så *mycket*, nu promenerar jag *mest*.

Han var mycket *lite* intresserad av sitt egentliga arbete.
Man intresserade sig väldigt *lite* för hans idéer.
Titta *lite* på det här!
Kan du inte vara *lite* omtänksam(mare).

Som adverbial vid adjektiv och adverb med nedsättande betydelse används *lite*(*t*) mest i betydelsen 'en smula' (vanligtvis obetonat):

Han är *lite* dum.

Vid andra graderbara adjektiv och adverb har *lite*(*t*) ofta betydelsen 'lite för':

Den är *lite* lång.
Här är *lite* varmt.

Som gradadverbial (angivande skillnad) till komparativerna *flera, färre* används (vid sidan av *mycket*) *många*:

många fler kalorier än vi förbrukar (S)
[…] om den skånska biotopen kan hysa *så många* fler älgar. (S)

Mycket (*mera, mest*), *lite*(*t*) (*mindre, minst*) redovisas också som adverb (Advb § 1 Anm. 3, 37).

[1] Om *mer än, fler än* som lexikaliserad gradadverbiell bestämning till grundtal se Räkn. § 9 not 2.

ANM. *Föga* 'inte mycket' används också som gradadverbial. Eftersom det är oböjligt, redovisas det i denna funktion också som adverb.

De var *föga* intresserade av hans idéer.
Man intresserade sig *föga* för hans idéer.

§ 162. Samordning med adjektiv. Myckenhetspronomen kan samordnas med ett (vanligtvis efterföljande) adjektiv vid attributiv, predikativ eller adverbiell funktion:

[…] det finns *många och sexiga* killar. (S)
[Partiets] turer har varit *många och krokiga* […] (S)
Partiets turer har varit *krokiga och många*.
Deras montörer är *få men skickliga*.
Vi fick *litet men bra* hö i år.
Vi fick *bra men litet* hö i år.
Vi fick *mycket och dessutom bra* hö förra året.
[…] det fuskades *mycket och skickligt* […] (R)

Betydelse § 163–165

§ 163. Antal och myckenhet. Myckenhetspronomen anger antal eller dividuativ mängd på en skala. *Många*, *mycket* hänvisar till skalor där högre grad ligger i riktning från nollvärdet.[1] *Få*, *litet*, *föga* hänvisar till skalor där högre grad ligger i riktning mot nollvärdet.[2] Se Schema 2.

	Antal	**Dividuativ mängd**
Bort från nollvärdet	många, mången	mycket
Mot nollvärdet	få	litet, föga

SCHEMA 2. Myckenhetspronomen: antal eller dividuativ mängd på en skala.

Betydelsen är relativ, vilket gör att pronomenet under vissa omständigheter anger hög grad, under andra endast vilken skala som avses (jfr Adj. § 10).

a) Hög grad: Positiverna *få*, *lite*, *föga* (alltid) samt positiverna *många*, *mycket* (utan frågande eller komparativa gradadverbial) anger hög grad, dvs. en grad som överträffar vad man skulle kunna anse som normalt i sammanhanget:

Han har *få* böcker. [Han har färre böcker än normalt.]
Han fick *lite* hö i år. [Han fick mindre hö än normalt.]
Han har *många* böcker. [Han har flera böcker än normalt.]
Han fick *mycket* hö i år. [Han fick mer hö än normalt.]

b) Skala: Komparativ- och superlativformerna samt positivformerna *mycket*, *många* när de föregås av frågande och komparativa gradadverbial anger bara vilken skala det rör sig om, dvs. antal respektive dividuativ mängd:

Hennes böcker är {*flera* än hans/*flest*}. [Men båda har kanske få böcker.]
Hennes böcker är *färre* än hans. [Men båda har kanske många böcker.]
Hon fick {*mer/mindre*} hö än han.
Hon fick {*mest/minst*} hö.

Hur *många* böcker har hon? [Frågan säger inte något om huruvida stort eller litet antal förväntas.]
Hur *mycket* hö fick hon?
Hon har lika *många* böcker som han. [Men de har kanske båda väldigt få böcker.]

När myckenhetspronomenet i positiv ingår i en syntaktiskt indefinit nominalfras, dvs. en nominalfras utan markörer för definithet, kan talaren avse ett urval ur en generisk mängd eller ur en given specifik mängd:

Många flickor är duktiga i språk. [(a) om många flickor över huvud taget, (b) om många flickor i en på förhand given grupp = 'många av flickorna']

Mycket bensin är starkt förorenad. [(a) om mycket bensin över huvud taget, (b) om mycket bensin i en på förhand given mängd, 'mycket av bensinen']

När ett myckenhetspronomen i positiv ingår i en syntaktiskt definit nominalfras, är nominalfrasens referent unikt identifierbar också utan den upplysning som ligger i myckenhetspronomenet. Pronomenet har här icke-restriktiv betydelse:

hans *många* barn
de *få* gästerna

Om användning av myckenhetspronomenet i superlativ se § 158.

[1] Nominalfras med *många* kan ha distributiv eller kollektiv betydelse, men *mången* medger bara distributiv betydelse:

{*Många/Många*} barn väger bara 2,5 kg när de föds. [distributiv betydelse]
Salen rymmer inte {*många/*mången*} åhörare. [kollektiv betydelse]

[2] *Få, föga* är semantiskt negerade: 'icke-många', 'icke-mycket'. Satser med *få* (som subjekt eller satsbas) kan uppträda med sådana uttryck som är typiska för negerande kontext (jfr Satsadvl § 79):

Få deltagare hade *några* (*som helst*) pengar kvar.
Få deltagare hade *någon* lust *alls* att fortsätta *längre*.

§ 164. *Flera* 'åtskilliga'. Komparativformen *flera* (men inte *fler*) har grundbetydelsen 'fler än en' (i uttryck som *en eller flera*) men implicerar vanligen ett högre antal, 'minst tre' eller t.o.m. 'åtskilliga'. Pronomenet används då förenat i indefinit plural nominalfras eller självständigt som indefinit nominalfras, samt predikativt. *Flera* 'åtskilliga' anger liksom positiven *många* ett rätt högt antal (dock inte så högt som *många*). Pronomenet tar inte gradadverbial som bestämning.

Tusentals familjer har redan i *flera* dagar frusit i sina lägenheter […] (S)
Flera andra har dock anmält sitt intresse […] (S)
Orsakerna bakom ett självmord är med få undantag *flera*. (S)

§ 165. *Lite(t)* 'en smula'. När *lite(t)* används i betydelsen 'en smula' utan kontrast mot förväntad hög grad eller mängd är det inte graderbart. I denna funktion kan

det utan betydelseändring konstrueras med ett föregående *något* eller i ledigt språk med ett följande *grann* (eller *grand*). *Lite*(*t*) är i denna betydelse vanligen obetonat. Det kan användas som icke kongruensböjt kvantitetsattribut i en nominalfras eller stå självständigt.[1] Nominalfrasen är singular med dividuativ betydelse eller plural med kollektiv betydelse. *Lite*(*t*) kan också fungera adverbiellt.

Vi behöver {*lite grann*/*något lite*} regn nu.
Det kom *lite* pengar i går.
Jag har ingen bensin. Kan jag få låna *lite grann* av dig?
Han fick *lite* av min rödfärg.
Han får nog sägas vara *lite* dum.
Han är *lite* snällare nu. Kom *lite* oftare.
Han tvekade *lite*.

Det svagt betonade *lite*(*t*) är semantiskt inte särskilt pregnant: det anger en obestämd myckenhet eller grad som inte behöver vara särskilt liten. Som attribut vid dividuativa substantiv spelar det ungefär samma roll som obestämd artikel vid individuativa substantiv (bortsett från att den obestämda artikeln där är syntaktiskt obligatorisk). Gränsen mot det graderbara, semantiskt mera pregnanta *lite*(*t*) är ändock oklar.

Det kom ˈ*lite* ˈpengar igår. [betyder snarast att talaren hade väntat sig mer pengar]
Det kom $_0$*lite* ˈpengar igår. [Uttrycket röjer inte om talaren har väntat sig mer eller mindre. Snarast hade han inte väntat sig några pengar alls.]

När *lite*(*t*) står som gradadverbial vid adjektiv eller adverb, signaleras vanligen ingen förväntan alls om grad: *lite otät*, *lite lång*. Om låg grad kontrasterar mot hög grad väljs i stället *föga*, *inte så värst* e.d.: *föga avundsvärd*.

[1] Lexikaliserad är förbindelsen *lite av* + indefinit nominalfras som predikativ. (Jfr: *något av*, § 178 not 1.) Exempel:

Hon är *lite av* {en sadist/en mästerkock}.

Obestämd artikel § 166–173

§ 166. Översikt. Den obestämda artikeln *en*, *ett* är adjektivisk och kongruensböjs i genus med sitt huvudord. Den anger – tillsammans med böjningen av det substantiviska huvudordet – ental och står alltså endast vid substantiv som betecknar räknebara företeelser. Den obestämda artikeln är identisk med grundtalet för 1.

Vi såg *en* hjort. Jfr: Vi såg (två) hjortar.
Vi slaktade *en* kalv. Jfr: Vi åt kalv till middag.

När inte entalsangivelsen kontrasterar mot andra antal, är *en* vanligen obetonat.

Hon köpte *en* tysk bok. Jfr: Hon köpte den tyska boken.

Med betydelse av del vid val mellan två alternativ används *endera*, *ettdera*.

En speciell användning av *en* är som emotiv artikel (§ 173) i starkt rematisk nominalfras, framför allt som predikativ. Den emotiva artikeln kan stå i dividuativa (eller svagt referentiella) såväl som plurala nominalfraser.

Det var mig *ett* smaklöst kaffe du har bryggt. Dina bröder är faktiskt *ena* (riktiga) skojare.
Hon har *en* förfärlig huvudvärk. Hon har *ena* förfärliga föräldrar.

Om *en och en* se Räkn. § 12. Om konstruktioner av typen *en i taget*, *en åt gången* se Räkn. § 9.

ANM. Till skillnad från andra grundtal används *en* bara i indefinita nominalfraser, och det har därigenom uppfattats som den grundläggande markören av indefinithet i nominalfrasen och kommit att ses som den indefinita motsvarigheten till den bestämda artikeln i definita nominalfraser.

Formordet *en* har också andra funktioner än som obestämd artikel (eller grundtal för 1):
relationellt pronomen: den *ene* [§ 228]
ackusativform till pronomenet *man*: Hon bara retar *en* [§ 152–154]
redundant artikel vid vissa pronomen: sicket *ett* väder, sicken *en* tall, sickna *ena* lådor [§ 206 not 3], samma *en*(*a*) [§ 201 not 2], vad för *en*, vad för *ena* [§ 109, 111]
platshållare för huvudord i nominalfras: en dum *en*, ena dumma *ena* [Nomfraser § 28]
gradadverbial 'cirka': *en* femti sexti stycken

§ 167. Böjning. Den obestämda artikeln (= grundtalet för 1) finns bara i singularis. Den böjs i utrum och neutrum ungefär som ett adjektiv.

Utrum: en [ɛn:, e:n] [jfr: mogen]
Neutrum: ett [jfr: moget]

I funktion som emotiv artikel (§ 173) förekommer också pluralformen *ena*.

§ 168. Syntaktisk funktion och distribution. Den obestämda artikeln är ett kvantitetsattribut som används endast i indefinit nominalfras. Den kan alltså inte föregås av något annat attribut i nominalfrasen. Den kan följas av relationella och deskriptiva attribut. (Se Nomfraser § 21.)

Den obestämda artikeln används bara i nominalfraser med individuativ entalsreferens. Artikeln kongruensböjs i genus med nominalfrasens huvudord.

Han drack *ett* glas vatten. Jfr: Han drack {Ø/**ett*} vatten.
Vi köpte {*en* gris/*ett* lamm}.

Den obestämda artikeln kan stå utan substantiviskt huvudord vid ellips eller framför partitivt attribut:

Hon behövde en dator och undrade om vi kunde låna henne *en*.
Jag gillade särskilt *ett* av styckena.

Om självständigt *en*, *ett* se också Räkn. § 11.

Om förekomst och böjning av *en*, *ett* i bråktal se Räkn. § 17–18.

Om *en*, *ett* vid substantiv som växlar mellan dividuativ och individuativ betydelse se Subst. § 3–5.

Om avsaknad av obestämd artikel vid individuativa substantiv i singularis se Nomfraser § 30.

Om funktion som emotiv artikel se § 173.

Betydelse § 169–173

§ 169. Ental. Den obestämda artikeln (som också är grundtalet för 1) anger ental och individuativitet, dvs. den används bara i individuativa nominalfraser som betecknar en enda referent.

Hon skrev *en* roman. Jfr: Hon skrev prosa.
Vi hittade {*en* bok/*bok} och {mat/**en* mat} för två dagar.

Vid substantiv som kan användas både dividuativt och individuativt (Subst. § 3–5) anger *en* individuativ betydelse. Som predikativ är ofta en nominalfras svagt referentiell och saknar då i vissa fall obestämd artikel (Nomfraser § 112).

Han såg spår av {älg/*en* älg} i grannens trädgård.
Det är {*en* älg/*älg} som står där nere vid grinden.
Hennes syster är {filmregissör/**en* filmregissör} i Frankrike.

Vissa dividuativa eller svagt referentiella substantiv som annars används utan obestämd artikel kan om de utvidgas med deskriptivt attribut anta en mera individuativ karaktär. Det blir därigenom möjligt att låta dem föregås av obestämd artikel.

Han greps av {*en* häftig/häftig/Ø/**en*} kärlek.
Jag har {*en* stor/stor/Ø/**en*} tillit till henne.
De visade oss {*en* påtaglig/påtaglig/Ø/**en*} respekt.

Om nominalfraser utan obestämd artikel se vidare Nomfraser § 30.

§ 170. Indefinithet. Den obestämda artikeln kan till skillnad från grundtalen för 2 etc. endast användas i indefinit nominalfras. Artikeln är obligatorisk i indefinit substantivfras vid individuativa substantiv i singularis, om annat kvantitetsattribut saknas. Den obestämda artikeln anger i motsats till den bestämda att lyssnaren inte förväntas kunna unikt identifiera nominalfrasens referent.

Han snubblade över *en* cykel på gården.

Om indefinit och definit betydelse se framför allt Nomfraser § 96–117.

§ 171. Specifik, icke-specifik och generisk referens. Nominalfras med obestämd artikel kan ha specifik, icke-specifik eller generisk referens.

a) Specifik referens (jfr Nomfraser § 109): Talaren förutsätter att referenten existerar och han kan i många fall identifiera den. Däremot förutsätter han inte att lyssnaren kan unikt identifiera referenten.

Rune pratade med *en* kollega i dag.

b) Icke-specifik referens (jfr Nomfraser § 108): Talaren förutsätter inte att nominalfrasens referent existerar, och han kan därför inte identifiera den. Nominalfrasen avser snarast typen av referent, en referent som passar in på nominalfrasens beskrivning (jämför generisk referens).

Vi måste ha tag i *en* ingenjör med handelsutbildning.

Obestämd artikel med icke-specifik betydelse har en betydelse som ligger nära *någon*. Om valet mellan icke-specifikt *en* och *någon* se § 183.

c) Generisk referens (jfr Nomfraser § 110): Nominalfrasen betecknar en godtyckligt vald representant för alla de referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning.

Har *en* fluga sex eller åtta ben?

En ölänning har alltid vissa bestämda karaktärsdrag, påstår Karlsson.

Om valet mellan generisk nominalfras med obestämd artikel och andra typer av generiska nominalfraser se Subst. § 73.

§ 172. ***Endera***. *Endera* böjs i genus med inre böjning: *endera*, *ettdera*. Det används vid val mellan två alternativ. Pronomenet står vanligen utan substantiviskt huvudord med inanimat eller allmänt dividuativ betydelse (oberoende av ordets genusböjning).

Stanna hemma eller åk med! Du måste välja {*endera*/*ettdera*}. [ett av de två alternativen, det ena (jfr § 228)]

Så länge som striden pågick levde hoppet att *endera* skulle segra. (R)

Endera kan också användas förenat som attribut till singulart substantiv – även om animat referent – i bestämd form. Pronomenet kongruensböjs då med huvudordet.

Du måste välja {*endera* utvägen/*ettdera* alternativet}.

Det räcker inte med att *endera* parten skriver på. [en av de två parterna]

Vid *ettdera* tillfället hade hon vägrat att öppna. [vid ett av de två tillfällena]

Det verkar snarare vara mer regel än undantag att vågskålen väger över åt *ettdera* hållet. (R)

Substantivet kan vara utelämnat på grund av grammatisk ellips eller framför partitivt attribut:

Du kan använda båda metoderna men *endera* är nog.

Du kan få *endera* av kattungarna.

Du kan uttala *ettdera* av två ord – ja eller nej. (R)

§ 173. Emotiv artikel. Emotiv artikel är en obestämd artikel som används i starkt rematiska nominalfraser. Nominalfras med emotiv artikel anger en anmärkningsvärd egenskap hos sin predikationsbas. Karakteristiken är normalt värderande (från talarens synvinkel), inte sällan pejorativ. Formellt igenkänns den emotiva artikeln på att den (till skillnad från den obestämda artikeln annars) kan användas också i dividuativ (eller svagt referentiell) och plural nominalfras.[1]

Det var {*en* förfärlig bok/*ett* förfärligt omslagspapper/*ena* förfärliga böcker} du har köpt.
Det är {*en* riktig skurk/*ena* riktiga skurkar} han har handlat med.
Det är *en* kvalificerad smörja han har skrivit.
Det var *en* sur ved du har. Jfr: Jag har köpt {**en*/Ø} ved.
Han hade *en* förskräcklig huvudvärk.
De visade *en* påtaglig respekt för oss.
Jag har aldrig känt *en* sådan entusiasm.
Men man undrar ju ibland vad ni är för *ena* dönickar. (R)
– Dom är *ena* as, väser hon. (R) Jfr: De är {Ø/**ena*} tyskar, hela bunten.

Nominalfras med emotiv artikel kan som huvudord ha *en*, också i pluralis (Nomfraser § 28):

Det måste vara {*en* dum *en*/*ena* dumma *ena*} som har gjort det här.
De flesta exemplar är illa åtgångna men här är *ett* fint *ett* som jag köpte i Paris för länge sedan.

Nominalfras med emotiv artikel är starkt rematisk samtidigt som resten av satsen vanligen är tydligt tematisk. Nominalfrasen är därför oftast en verbbestämning, i typfallet ett predikativ, till ett tämligen betydelsefattigt verb.

Det här var verkligen *ena* {gudomliga/bedrövliga} köttbullar.
Det är faktiskt *ena* {gudomliga/bedrövliga} köttbullar du har lagat.
Ni betedde er som *ena* kvalificerade dumbommar.
Hon uppfostrade sina barn till *ena* riktiga snobbar.
Han lagade alltid *ena* {gudomliga/bedrövliga} köttbullar.
Du har alltid *ena* konstiga kompisar med dig.
Han har köpt *ena* äckliga blommor.
?Det ligger *ena* {gudomliga/bedrövliga} köttbullar på ett fat i köket och väntar på dig.
?Han kom bärande på en korg med *ena* fantastiska potatisar.
?*Ena* konstiga typer knackade på och tog med sig min dator.

Den värderande innebörden hos nominalfrasen gör att den ofta förekommer i satser med värderande preteritum (Tempus § 16) och pleonastiskt objekt i 1 person (§ 23):

Det var mig *ena* finurliga kufar.
”Du var mig *en* klipsk *en*”, sa han. (R)

[1] *En* förekommer attributivt i pluralis också när förekomsten är kopplad till vissa pronomen: *vad för ena* (§ 111), *sickna ena* (§ 206 not 3), *samma ena* (§ 201 not 2).

Allmänt indefinita pronomen § 174–190

§ 174. Översikt. Ett antal kvantitativa pronomen anger approximativ kvantitet utan att kunna kompareras eller bestämmas av gradadverbial. Sådana pronomen kan normalt inte heller användas i definita nominalfraser utan är liksom den obestämda artikeln karakteristiska för indefinita nominalfraser, i vilka de inte kan föregås av annat attribut. Hit hör *åtskillig, somlig, en* (*hel*) *del, ett par, en och annan*. (Hit kunde också räknas vissa användningar av *flera* (§ 164), *lite* (§ 165).)

Det mest frekventa allmänt indefinita pronomenet är *någon*, som ibland approximativt anger (så särskilt pluralen *några*) kvantitet eller grad:

Han brukade komma hit *$_0$någon* gång varje år på den tiden. [antal]
Det går *$_0$några* tjurar här i hagen, det är allt. [antal]
Till föreläsningen kom *$_0$några* få men begeistrade åhörare. [antal]
Här kan man tillsätta *något* (*litet*) timjan. [dividuativ mängd]
ˈ*Någon* uppskattning kunde du väl i alla fall visa. [grad]
Jag blev ˈ*något* störd av hans ständiga inpass. [grad]

Typiskt för *någon* är dock att det oftast används med starkt försvagad kvantitetsbetydelse, framför allt i icke-affirmativa (interrogativa, konditionala och negerade samt därmed besläktade) satser:

Jag tror inte jag vill ha *någon* lutfisk i år.
Har han *några* pengar egentligen?

Ordet *viss* i uttryck som *vissa spelare, visst intresse* har semantiskt stora likheter med allmänt indefinita pronomen men det skiljer sig också från dessa i en del avseenden. Se nedan § 190.

ANM. 1. Adjektivet *enstaka* kan placeras framför *annan* och betydelsen erinrar om den hos allmänt indefinita pronomen. Att ordet ändå bör betraktas som ett adjektiv beror på att det placeras efter de flesta kvantitativa pronomen och att det till skillnad från allmänt indefinita pronomen också kan stå i definit nominalfras. Betydelsen är möjligen också mera deskriptiv än hos ett pronomen (referenterna är inte bara få, utan de har också relativt stor spridning).

En *enstaka* bonde vägrar att plantera gran på sina åkrar.
Enstaka bönder vägrar att plantera gran på sina åkrar.
Några *enstaka* andra bönder gör motstånd.
De *enstaka* bönder som bor kvar här har inte mycket att säga till om.

Ungefär som allmänt indefinita pronomen i plural indefinit nominalfras fungerar vidare (de ej komparerbara) *olika, diverse* som anger obestämt flertal av olika referenter (av den typ som nominalfrasen i övrigt beskriver). *Olika* förekommer dock också i definit nominalfras.

Vi såg {*olika/diverse*} andra nygjorda bassänger.
Hon var nöjd med de *olika* bassängerna.

ANM. 2. Som allmänt indefinita pronomen eller myckenhetspronomen fungerar syntaktiskt och semantiskt vissa mer eller mindre lexikaliserade nominalfraser: *en rad*, *ett antal*, *ett otal*, *en hop*, *en massa*, *en mängd*, *ett fåtal*, *ett antal*, *en myckenhet*, *en smula*. (Jfr också *en del*, § 187, *ett par*, § 188.) Exempel:

en (*lång*) *rad* andra välkända märken
ett (*stort*) *antal* andra välkända märken

Också det oböjliga *nog* 'tillräckligt' kan erinra om de allmänt indefinita pronomenen när det fungerar som ett kvantitetsattribut:

Han köpte inte *nog* kaffe. [också: kaffe nog]
Jag vet inte om han har *nog* personal. [också: personal nog]

Vissa av de nämnda kvantitetsattributen, särskilt *en hop*, *en massa*, *nog*, kan i vardagligt talspråk också konstrueras med *med* + indefinit dividuativ eller plural nominalfras (utan kvantitetsattribut). Samma konstruktion har optionellt också *lagom* och obligatoriskt mängdangivelser på *-vis*.

Det låg *en hop med* {likadant papper/ tomma konservburkar} i köket.
Vi träffade *en massa med* uppsluppna åldringar.
De har inte *nog med* personal. ['tillräckligt mycket personal']
Vi har *lagom med* folk just nu. ['lagom mycket folk']
Hon har {*massvis/högvis/tonvis*} *med* serietidningar.

Någon § 175–184

§ 175. Översikt. De allmänt indefinita *någon*, *någondera*, *någonting* har som gemensam kvantitetsbetydelse 'mer än ingen(ting)'. Dessutom kan *någon* ha en mera pregnant kvantitetsbetydelse i nominalfras med specifik referens. I nominalfras med icke-specifik referens är kvantitetsbetydelsen däremot starkt förbleknad.

a) Med egen kvantitetsbetydelse i nominalfras med specifik referens:

Hon bor *några* kilometer utanför staden.
Han hade med sig *några* böcker till oss.
Det ligger ˈ*någon* sanning i vad du säger.

b) Med försvagad kvantitetsbetydelse i nominalfras med icke-specifik referens:

Jag har inte *några* föräldrar i livet.
Har du *några* fler cigaretter?
Innan du köper *någon* julgran, ska du titta på min.
Hon är inte *någon* dumbom.
Han kände inte *någon* särskild entusiasm för projektet.
Bengt och Anders är föreslagna, men jag stöder inte *någondera*.

Nominalfras med icke-specifik referens ingår ofta i en icke-affirmativ sats (se vidare nedan och Nomfraser § 108).

§ 176. Former. *Någon* är adjektiviskt och böjs i genus och numerus:

Utrum singularis: någon [²noːgɔn, ²noːgən, nɔnː]
Neutrum singularis: något [²noːgɔt, ²noːgə, nɔtː]
Pluralis: några [²noːgra, ²noːra, ²nɔrːa]

Substantiviskt är *någonting* [²noːgɔnˌtiŋ, ¹nɔnːtiŋ].

Adjektiviskt med inre böjning är ²*någonˌdera* som endast förekommer i singularis (*någondera*, *någotdera*):[1]

Jag gillar inte *någondera* parten.
Men det är inte säkert att *någotdera* av de båda projekten blir av inom överskådlig tid. (S)
Kroppkakor eller pitepalt? Om jag skulle välja *någotdera*, så skulle det nog bli pitepalt.

[1] *Någondera* används inte så ofta i talspråk. I stället för *någondera parten* kan man säga *någon* (*av de två*) *parterna*, *någon part*.

Syntaktisk funktion och distribution § 177–179

§ 177. Egna bestämningar. *Någon*, *någonting* med egen kvantitetsbetydelse (§ 180) kan ta *ytterligare*, *ännu*, *till*, *åt gången*, *i sänder* som egna bestämningar:[1]

Hon rökte {*ännu/ytterligare*} *några* cigaretter.
Hon rökte *några* cigaretter *till*.
Jag skulle vilja fråga om *ytterligare någonting*.
Hon tog bara med sig *några* vedträn *åt gången*.

Någon, *någonting* utan egen kvantitetsbetydelse (§ 181) kan konstrueras med *som helst*:

Han hade inte *några* (*som helst*) skrupler.
Om hon får *någon* (*som helst*) uppmuntran vet jag inte.
Kan du säga *någonting* (*som helst*) egentligen?

Några med egen kvantitetsbetydelse (§ 180) kombineras i ledigt språk optionellt med *stycken*, särskilt i självständig användning (jfr Räkn. § 9):

Vi var *några stycken*.
Han hade köpt cigaretter och gav mig *några stycken*.
Några stycken fel är väl inget att bråka om.

Nominalfras eller prepositionsfras med *någon*, *någonting*, *någondera* kan negeras med ett föregående (affokalt) negerande satsadverbial (Satsadvl § 69–70):

Inte *någon* enda bil har kört förbi här idag.
Knappast *någonting* har hänt sedan du gav dig av.
Inte med *någon* enda medarbetare har jag talat om detta.

[1] *Någon* kan kombineras med ett följande *fler* eller *mer*. I en nominalfras med substantiv som huvudord kongruensböjs då *någon* med det följande substantivet och är ofta obetonat: *några fler flygande tefat*, *någon mer kandidat*. Det är oklart vilket av orden i konstruktionen som skall anses vara huvudordet. Antingen är *någon* en nominalfras fungerande som gradadverbial för skillnad till komparativen (jfr § 156) eller är komparativen en bestämning till *någon* (som *ytterligare*, *till*; jfr ovan och t.ex. Räkn. § 9). (För den senare analysen talar möjligen att det råder numeruskongruens mellan *någon/några* och substantivet.)

Har du sett *några fler* grävlingar sedan? *Har du sett *någon fler* grävling(ar)?
Jag har *några fler* kor än han. *Jag har *någon fler* ko(r) än han.
Hon kom aldrig att besöka Odense {*någon mer* gång/*några mer* gånger/vid *något mer* tillfälle}.
Där satt Svensson och Karlsson och *någon mer*.

§ 178. Attributiv och nominal funktion. *Någon*, *någonting*, *någondera* inleder eller utgör indefinit nominalfras.

1. *Någon*

a) Attributiv funktion vid substantiv i obestämd form:

någon (annan) (sådan) (klar) luft
något (annat) (sådant) (vitt) vin
några (andra) (sådana) (präktiga) middagar
någon (enstaka) (välsignad) gång
någon (enda) (skön) sekund

Vid ellips och med partitivt attribut används *någon* utan substantiviskt huvudord:

Jag behöver en stark cigarett. Har du *någon* (sådan)?
Har du sett *någon* (annan) av recensionerna?

b) Nominal funktion som indefinit nominalfras, varvid utrum singularis och pluralis betecknar animat referent, medan neutrum singularis har inanimat eller allmänt dividuativ referens:[1]

Väntar du på *någon* (annan)?
Kommer det *några* i dag, tror du?
Har ni *något* (annat) (sådant)?
Vi upplever nu *något* i stil med Kejsarens nya kläder.
Den hade *något* trivialt över sig.

2. *Någonting* är substantiviskt och har inanimat eller allmänt dividuativ referens. Det kombineras med andra pronominella led i samma utsträckning och i samma ordning som det adjektiviska *någon*.

Har ni *någonting* (annat) (sådant)?
Vi upplever nu *någonting* i stil med Kejsarens nya kläder.
Den hade *någonting* trivialt över sig.

3. *Någondera* används för att beteckna urval ur en definit mängd bestående av två alternativ. *Någondera* används i första hand attributivt tillsammans med singulart substantiv i bestämd form.

Jag vill inte ha något att göra med *någondera* parten.
Han har inte sin själ i *någotdera* företaget.

Vid ellips eller med partitivt attribut kan pronomenet stå utan substantiviskt huvudord:

Alexandra eller Elin? Jag gillar inte *någondera*.
Saft eller mjölk? Jag gillar inte *någotdera*.
Vi gillar inte *någotdera* av förslagen.

Med betydelsen 'få' kan *några* stå predikativt i regionalt talspråk:

Vi var {*så/för*} *några* här på den tiden. ['Vi var {så/för} få …']

Med *någon* som korrelat kan *denne någon*, *detta något* – där *någon* närmast fungerar som ett substantiv – användas anaforiskt:

Någon ringde nyss, och *denne någon* sa att han hette Rönnblom.
Något har fått maskinen att stanna, och det är ditt jobb att snarast möjligt identifiera *detta något*.

[1] *Någon*, *något* utan substantiviskt huvudord är lexikaliserat i vändningar som:

Han är onekligen *något av* en skådespelare.
Är han *något till* skådespelare?
Kära *nån*!

Regionalt används *något* som nominalt kvantitetsattribut framför substantiv med dividuativ eller (kollektiv) plural betydelse (jfr *mycket*, *litet*): *Har du* {*nå/någa*} *cigarretter?*

§ 179. Adverbiell funktion av *något*. *Något* (men inte *någonting*[1]) 'en smula' kan fungera som gradadverbial vid verb samt vid adjektiv och adverb i positiv. Pronomenet är då vanligen betonat.

en *något* defensiv taktik
Vrid *något* dit åt.
Linda haltar *något* fortfarande, men inte som före operationen.

Något förekommer som gradadverbial också vid komparativ för att ange skillnad:

något oftare, *något* större

[1] Vid vissa adjektiv med värderande innebörd används *något/någonting* adverbiellt utan egentlig egenbetydelse: *Det lät* {*något/någonting*} (*så*) {*fantastiskt/förskräckligt/hemskt*}.

Betydelse § 180–184

§ 180. *Någon* med egen kvantitetsbetydelse. *Någon* kan oberoende av satstyp (jfr nedan § 181–182) ha egen kvantitetsbetydelse i följande fall.

a) I singularis vid individuativa substantiv, särskilt måttsord (inklusive tidsord som *gång, tillfälle*), anger *någon* 'ungefär en, knappast mer än två'.[1] Pronomenet är betonat eller obetonat.

Olle kom *någon* dag senare.
Lisa var här för *någon* vecka sedan.
Pelle besökte mig *någon* enstaka gång.
Berggren bor *någon* mil öster om staden.
Kursen har fallit ytterligare *någon* krona.
Omkring fronten förekommer mulet väder med *någon* lokal regn- eller åskskur.
Mitt i salen finns en plattform, *någon* aln över golvet. (R)
Avslutningsformeln är *någon* grad varmare […] (R)

b) Vid dividuativa substantiv, vanligtvis abstrakta, anger *någon* en viss, vanligtvis rätt liten, kvantitet eller grad, dvs. varken ingenting eller mycket.[2] Pronomenet är med denna innebörd ofta betonat.

Eklund har ju *någon* erfarenhet av sådant.
Han talar svenska med *någon* brytning.
Hans affischkonst erinrar i *någon* mån om tyskarnas under mellankrigstiden.
Det ligger *någon* sanning i vad du säger.
Någon anständighet får man väl ha ändå. (R)
Församlingarna skulle ge *någon* kontant hjälp samt bygga fattighus. (R)

c) I pluralis (t.ex. i affirmativ sats) anger *några* (*stycken*) ett relativt litet antal. Till skillnad från *få* som betecknar ett litet antal i kontrast mot ett större, anger *några* ett litet antal som kontrasterar mot ett ännu mindre (eller är helt neutralt i förhållande till förväntningar). Pragmatiska faktorer anger i det enskilda fallet vad som är ett relativt litet antal. Ofta används *några* för att beteckna ett antal om 3–5 referenter, men antalet kan också vara högre.[3] Pronomenet används i denna betydelse knappast framför pluralt substantiv med dividuativ eller kollektiv betydelse. Pronomenet är vanligtvis obetonat och referensen specifik.

Vi såg *några* andra rådjur idag, när vi cyklade hit.
Den kostar nog *några* tusen nu.
Det låg *några* danska mynt på bordet.
Han har varit här ytterligare *några* gånger.
Hon hade alltid karameller och brukade ge oss *några* när vi kom.
Några av plattorna var vattenskadade.
Han har *några* kor i lagården.

Efter *några* advokatår i Stockholm verkade han 1913–42 som direktör i Svenska Handelsbanken. (R)
Lamborn berättade förresten att man sett *några* grabbar i tolv-trettonårsåldern, som såg lite underliga ut, bara *några* timmar före branden. (R)
Han har {**några*/lite} pengar på sig.

Ofta är *några* näst intill obligatoriskt om nominalfrasen skall beteckna ett flertal gentemot ett lägre antal, medan det som kvantitetsattribut kan undvaras om nominalfrasen avser ett obestämt antal referenter av en viss typ gentemot referenter av annan typ. Pronomenet fungerar alltså här som en obestämd artikel i pluralis:

Det sitter *några* studenter i korridoren och väntar på dig. [ett flertal studenter i motsats till en eller ingen student]
Jfr: Det sitter Ø studenter i korridoren och väntar på dig. [studenter i motsats till exempelvis lärare]

d) *Något* i nominalfras utan substantiviskt huvudord anger ringa dividuativ mängd 'en smula':[4]

Det kostar alltid *något*.
Det här tyget är *något* bredare. Jfr: Det här tyget är 2 cm bredare.

[1] I denna användning kan *någon* parafraseras med *en eller annan*. Om uttryck av typen *Det var någon* (*sorts*) *försäljare här och sökte dig* se nedan § 181: c.

[2] I denna användning kan *någon* ofta parafraseras med *en viss* (jfr § 190).

[3] *Några* kan följas av *få* som innebär att antalet är oväntat litet. I satser med endast *få* är fåtalet (i kontrast mot ett förväntat högre antal) satsens rematiska poäng, medan fåtalet i satser med *några få* snarast är en rematisk biomständighet som meddelas:

Det växte *få* blommor på ängen. [Talaren meddelar att blommornas antal är anmärkningsvärt litet.]
Det växte *några få* blommor på ängen. [Talaren meddelar att det växte blommor på ängen och att de inte var så många.]

Efter *bara* med synonymer är betonat *några* synonymt med (*några*) få:

Han hade bara {ˈ*några*/ˈ*få*/*några* ˈ*få*} cigarretter kvar.

Regionalt kan *några* tillsammans med gradadverbial ha betydelsen 'få':

Du kan inte få någon, för jag har *så* ˈ*några* kvar.
Det var *väldigt* ˈ*några* som kom.

[4] Det kvantitativa pronomenet *lite* 'en smula' kan förbindas med ett föregående *något* utan väsentlig ändring av betydelsen (jfr § 165):

Vi tog (*något*) *lite* smör på pepparkakorna.

§ 181. *Någon, någonting* i affirmativ sats. I affirmativ sats används *någon*, *någonting* på följande sätt:

a) Med kvantitetsbetydelse enligt § 180.

b) *Någon, någonting* kan i nominal funktion användas med specifik betydelse, när talaren kan identifiera den avsedda referenten samtidigt som han antar att lyssnaren inte kan det. I attributiv funktion används obestämda artikeln med samma betydelse.

I morgon kommer det *någon* här som du måste träffa. [jfr: {en/*någon} flicka]
Jag har med mig {*något/någonting*} fint här till dig som du ska få. [jfr: {en/*någon} sak]

c) *Någon, någonting* kan i vissa fall också användas om en specifik referent vars existens talaren tar för given, fastän han inte kan eller finner det relevant att identifiera den: 'någon men jag vet inte vilken'.[1] Med samma betydelse kan (framför individuativa) *en* användas.

I början svarade *någon* medicinsk expert för viss information.
Jag pratade med en afrikan som *någon* svensk flicka hade blivit förälskad i.
[…] hennes nya klädsel, förmodligen inköpt i *någon* andrahandsbutik […] (R)
Någon av de följande rättegångsdagarna ges mannen tillfälle att redogöra för sin situation. (S)
Vanligen är det *någon* äldre dam från landsbygden som kommer med förslaget.
Jag vet att hon hade *någonting* i handen.

Inte sällan används *någon* med denna betydelse när satsen anger möjlighet eller nödvändighet (jfr § 182):

Svara, det kan vara *någon* gratulant som ringer. (R)
Någon granne kanske kunde komma in och hålla er sällskap? (R)

Förbindelsen *någon* + substantiv är ibland nästan lexikaliserad i betydelse (c):

Harvard anses av *någon* anledning olämpligt.
Någon form av statlig kontroll är nog rimlig.

[1] På samma sätt som *någon* i betydelse (c) används också den lexikaliserade förbindelsen *en eller annan*:

[…] ett parti som man av *en eller annan* anledning vill motarbeta. (S)
[Han] lämnar bara *en eller annan* halvt dold anvisning om färdriktningen. (S)
[…] nu har det på *ett eller annat* sätt kommit bensin till en del bensinmackar. (S)

§ 182. *Någon, någonting, någondera* i icke-affirmativ sats. I icke-affirmativ sats används *någon, någonting, någondera* utan egen kvantitetsbetydelse (bortsett från den som ligger i numerus) och med icke-specifik referens, dvs. utan att talaren förutsätter existensen av en referent som passar in på nominalfrasens beskrivning.[1] *Någondera* används nästan uteslutande i icke-affirmativa satser.

Icke-affirmativa satser är i första hand de semantiskt negerade (med negerande satsadverbial eller negerade på annat sätt), de interrogativa och de generiska

och/eller hypotetiska (t.ex. konditionalsatserna). Pronomenet kan i dessa satser vara betonat eller obetonat.

a) Negerad sats:[2]

Jag har inte *några* föräldrar i livet.
Axel eller Stina? Jag uppskattar inte *någondera*.
Någon arvsrätt till tronen handlar det inte om. (S)
Få barn här har *några* föräldrar i livet.
Hit kommer det sällan *någon* som har *någon* förmåga att hjälpa sig själv.

b) Interrogativ (särskilt rogativ) huvudsats eller bisats:

Har du *några* föräldrar i livet?
Finns här *någon* enda verkligt sakkunnig, som tror att […] (S)
Det är likgiltigt om du har *några* föräldrar i livet eller ej.
Han bestämde om vi skulle få ta med oss *några* pengar.
När kommer det *några* pengar?

c) Bisats som anger en generell omständighet under vilken matrissatsen är giltig:

Alltid när han har *några* pengar, så går han ut och köper kläder.
Överallt där det fanns *några* pengar, dök Svensson upp.
Vem som än har *några* pengar, så får de vara med och spela.
Alla författare som har skrivit *någon* bok om Kina får ansöka om stipendiet.

d) Bisats eller huvudsats som anger ett hypotetiskt sakförhållande (också sådan som anger önskan):[3]

Om du har *någon* förälder kvar i livet, så vet du vad jag menar.
Hon bar sig åt som om han hade haft *någon* rätt att delta i mötet.
Den som ändå hade *någon* förälder kvar i livet!
Om jag bara hade *någon* cykel!
Må du hitta *någon* som älskar dig.

Semantiskt besläktade med de negerade satserna är temporal bisats inledd av *innan*, narrativ bisats och infinitivfras avhängig av *alltför … för*, komparativ bisats, interrogativ bisats som förutsätter negerat svar, narrativ bisats eller infinitivfras underordnad preposition eller verb som ger den negerad betydelse, samt relativ bisats vid vissa typer av korrelat:

Innan du köper *någonting*, bör du tala med Anna.
Han är för gammal för att ha *några* föräldrar i livet.
Du är klokare än *någon* jag känner.
Jag älskar henne lika högt som *någon* av er.
Vem vill väl köpa *något* hus på sådana villkor!
Han avrådde oss från att ta *några* pengar med oss.
Hon förbjöd oss att tala med *någondera*.
Han letade igenom hela våningen utan att hitta *några* glasögon.

Låt bli att ge henne *någon* ryggsäck.
Hon kan gott få slippa att skriva *någon* uppsats.
Du är den {enda/äldsta} av oss som har *några* föräldrar i livet.
Hon var den första som lyckades hitta *någon* kantarell i den här skogen.
Det finns bara två här som har *några* föräldrar i livet.

När en icke-specifik nominalfras med *någon*, *någonting* är initialt dislokerad och är korrelat till ett anaforiskt pronomen i den inre satsen, kongruensböjs inte pronomenet (utan står oberoende av korrelatets genus och numerus i neutrum singularis, § 47: c):[4]

Någon älg, {*det/*den*} såg vi inte.
Några älgar, såg du {*det/*dem*}?
Någon ingenjör, {*det/*honom*} anställde vi inte.
Jfr: En ingenjör, {**det/honom*} betalar vi bra. [generisk referens] En duktig tysk ingenjör som började hos oss efter kriget, *honom* betalade vi bra. [specifik referens]

I de nämnda satstyperna kan alla slags substantiv ta det icke-specifika *någon* som attribut, alltså också sådana som i motsvarande affirmativ sats endast medger obestämd artikel eller saknar kvantitetsattribut.

Har du gjort {*en/*$_0$*någon*} kaninbur? Jfr: Jag har gjort {**Ø/*någon/en*} kaninbur.
Kände ni ($_0$*något*) hat mot er syster? Jfr: Vi kände {*Ø/**$_0$*något*} hat mot vår syster.
Vi har inte $_0$*någon* skuld till det inträffade. Jfr: Ni har {*Ø/**$_0$*någon*} skuld till det inträffade.
Får du ($_0$*några*) pengar på torsdag? Jfr: Jag får {*Ø/**$_0$*några*} pengar på torsdag.
Köpte du ($_0$*några*) glasögon? Jfr: Jag köpte {*Ø/*$_0$*några*} glasögon. [*Några* anger att flera par avses.]
Jag är inte {*en/någon*} dumbom. Jfr: Jag är {*en/*någon*} dumbom.
Du är inte {*ett/något*} barn längre. Jfr: Du är ännu {*ett/*något*} barn.

Någon, *någonting* är ett sätt att visa att nominalfrasen ligger inom negationens, frågans eller hypotesens räckvidd, ungefär som när *för någon* visar vilken nominalfras' referens som efterfrågas i en kvesitiv sats:

Jag köpte *inte någon* glass till i kväll.
Jfr: *Vad* köpte du *för någon* glass till i kväll?

Om nominalfrasen ligger utanför negationens eller frågans räckvidd, används samma pronominella attribut som nominalfrasen skulle ha fått i motsvarande affirmativa sats:

En annan lärare som jag ville prata med (, honom) träffade jag inte. [Den inledande nominalfrasen tolkas som stående utanför negationens räckvidd.]
Jfr: Någon annan lärare (, det) träffade jag inte. [Den inledande nominalfrasen tolkas som stående inom negationens räckvidd.]

Till skillnad från *några* i affirmativ sats säger *några* i icke-affirmativ sats ingenting om antalets storlek:

– Köpte du *några* pennor? – Ja, två (tusen), det räcker väl?

Också distinktionen mellan singularis och pluralis av *någon* är i denna användning praktiskt nästan irrelevant. Om man inte har någon båt är antalet av ens båtar precis lika stort som om man inte har några båtar, dvs. noll. Numerusskillnaden anger på sin höjd talarens förväntningar, den visar vad som är normalt.

Har du *någon* fru? Jag har inte *någon* fru. [i monogam kultur]
Har du *några* fruar? Jag har inte *några* fruar. [i polygam kultur]

Att antalet inte står i fokus visar sig i valet av svarsord till frågor som innehåller en nominalfras med icke-specifikt *någon*:

– Såg du *någon* älg?	– Ja, jag såg en borta vid kärret.
	– {Ja/*Nej}, jag såg tre.
– Såg du *några* älgar?	– Ja, jag såg tre borta vid kärret.
	– {Ja/*Nej}, jag såg en.

Jämför det kvantitetsbetecknande *några* i annan typ av sats som alltid avser flertal, ett rätt litet antal:

– Bengt såg *några* myror, sa han.	– {Nej/?Ja}, han såg bara en.
	– {Nej/?Ja}, han såg tusentals.

Det icke-specifika *någon* i icke-affirmativa satser kan konstrueras med det mer eftertryckliga *som helst*:

Han har inte *några som helst* tvivel på sig själv.
Har du *några som helst* tvivel på dig själv?
Han är den ende som har *några som helst* tvivel på sig själv.
Innan du köper *några som helst* får, bör du tala med Anna.
Han är för ung för att ha *några som helst* tvivel på sig själv.

Det icke-specifika *någon* kan följas av de graderande *vidare*, *särskild* och då ange grad vid substantiv med graderbar betydelse och värdering vid andra substantiv. Uttryckssätten implicerar låg grad och negativ värdering.

Har du *några vidare* kor egentligen? ≈ Är dina kor så värst bra?
Han visade inte *någon särskild* entusiasm. ≈ Han var inte särskilt entusiastisk.

[1] Regionalt görs formell skillnad mellan kvantitetsbetecknande och icke-specifikt allmänt indefinit pronomen i plural nominalfras. I finlandssvenskan används optionellt det icke kvantitetsbetecknande *något* [nɔ(ɡɔ)] + pluralis när pronomenet är icke-specifikt.

[2] Negerande satsadverbial + *någon*(*ting*), *någondera* kan parafraseras med *ingen*(*ting*), *ingendera* (jfr också § 195 not 1):

Inte någonting har hänt. = *Ingenting* har hänt.
Han såg *inte några* böcker. = Han såg *inga* böcker.
På fabrikerna arbetar *inte några* kvinnor. = På fabrikerna arbetar *inga* kvinnor.
A eller B? Jag gillar *inte någondera*. = Jag gillar *ingendera*.

[3] När icke-specifikt *någon* ingår i en narrativ bisats som är underordnad ett önske- eller viljepredikat, bibehåller pronomenet sin kvantitetsbetydelse: *Jag önskar att jag hade några chokladkakor här och nu*.

[4] När en nominalfras med icke-specifik betydelse annars är korrelat till ett anaforiskt pronomen gäller de vanliga kongruensreglerna, dvs. det anaforiska pronomenet förhåller sig till korrelatets tänkta referent som om den vore specifik:
Om du ser *några* älgar, så får du inte skjuta {*dem*/**det*}.

§ 183. Valet mellan *någon* och *en* i nominalfras med icke-specifik betydelse. Såväl en nominalfras med det allmänt indefinita *någon* som en nominalfras med obestämd artikel kan ha icke-specifik referens. Inte sällan kan de då bytas mot varandra utan väsentlig skillnad i fråga om betydelse.

Har du kontaktat *någon* [≈ en] advokat om det här?
Det är inte *någon* [≈ en] dumbom som har gjort det här.
Om du hittar *någon* [≈ en] bok av Kyrklund, så ska du läsa den.

Också när *någon* kan bytas ut mot obestämd artikel, finns det dock mellan de båda orden en vag betydelseskillnad som går tillbaka på deras grundläggande semantiska egenskaper.

a) *En* anger antalet 1 till skillnad från såväl högre som lägre antal, medan antalsbetydelsen är mindre framträdande vid *någon* som huvudsakligen kontrasterar mot antalet noll. Så fort antalet kontrasteras inte bara mot noll utan också mot högre antal än 1, används därför *en*:[1]

Jag har inte råd med *en* Bermudassemester varje år.
Har du skickat mig *en* ventil till, som jag bad dig?
Står det {*en*/*någon*} bil därnere? [*En* antyder att just en bil är väntad, medan *någon* inte röjer sådan förväntan.]
– Ska du köpa *en* gräsklippare? – {Nej/?Ja}, jag ska köpa två. Jfr: – Ska du köpa *någon* gräsklippare? – {*Nej/Ja}, jag ska köpa två.

Förbindelsen *inte en* används ofta i betydelsen 'inte en enda', 'inte ens en'. Nominalfrasen står då ofta i verbfras där verbet är obetonat. (Motsvarande nominalfras med *någon* står gärna i pluralis och anger godtyckligt antal över noll dvs. det är kontrasten mot noll som är avgörande.) Exempel:

Vi såg inte $_0$*en* ˈmask i jorden. Jfr: Vi såg inte {$_0$*någon* ˈmask/$_0$*några* ˈmaskar} i jorden.
Han körde inte $_0$*en* ˈstock i dag. Jfr: Han körde inte {$_0$*någon* ˈstock/$_0$*några* ˈstockar} idag.

b) *En* lyfter fram den art eller klass som substantivet betecknar gentemot andra arter som betecknas med andra substantiv, medan *någon* antingen (obetonat) kontrasterar förekomst mot icke-förekomst eller (betonat) kontrasterar olika slags exemplar av arten mot varandra:

Är det {*en/*någon*} penna du har hittat?

Jag har inte hittat *en* penna (utan en linjal). Jfr: Jag har inte hittat *någon* penna.

Skickade de *en* arbetare på kurs? [*En arbetare* kontrasterar mot *en tjänsteman*.]

Jfr: Skickade de *någon* arbetare på kurs? [*Någon arbetare* kontrasterar närmast mot *ingen arbetare*.]

[…] en situation så extrem att den inte beskrivs i *någon* handbok […] (R) [*Någon* framhäver de möjliga olika slagen av handböcker: 'någon sorts'. Om *en* hade använts, skulle klassen handböcker ha kontrasterats mot andra informationskällor.]

Om man fångar {*en/*någon*} vildkanin, ska man inte tro att man kan tämja den. [I generisk sats föredras *en*.]

Om du fångar {*en/någon*} vildkanin, kan du väl ta med den hem till middag. [I en konditional bisats används *någon* eller *en* om icke-specifik referent.]

c) Även om en sats är icke-affirmativ kan det finnas bakomliggande antaganden om att en omtalad referent ändå existerar och att satsen är eller kan bli sann.[2] Då föredras obestämd artikel framför *någon*.

I frågor används *en* när talaren väntar sig ett jakande svar:

Har du redan köpt {*en/*någon*} julgran? [Talaren räknar med att en julgran skall köpas. Frågan är bara när.]

När interrogativa huvudsatser snarast är förslag, böner, utrop eller uppmaningar tar de gärna *en* när talaren avser en referent och inte flera:

Kan du gå ner och köpa {*en/?någon*} tändsticksask åt mig? Jfr: Köpte du *någon* tändsticksask?

Ska vi anställa {*en/någon*} assistent? [Frågan med *en* innebär ett förslag, medan frågan med *någon* är en reell fråga där svaret kan bli nej likaväl som ja.]

Jaså, har hon skrivit {*en/*någon*} novell!

En används i vissa fall när den icke-affirmativa satsen avbildar en annan tänkt affirmativ sats om en parallell händelse:

Ska ni också köpa {*en/*någon*} julgran? [Bakgrund: Talaren eller någon annan har köpt en julgran.]

Är det sant att Aron har {*en/*någon*} groda i sin säng? [Bakgrund: Någon har påstått att Aron har en groda i sin säng.]

[1] Som kvantitetsattribut vid måttsord används *en* – såvida inte den vaga kvantitetsbetydelsen enligt § 180 avses:

Köpte du *ett* kilo äpplen när du var i affären? [*Något* skulle här få kvantitetsbetydelse enligt § 180.]

Likaså används *en* i andra nominalfraser vilka fungerar som kvantitetsattribut:

Han vill inte köpa {*en/*någon*} {hop/massa/rad} tidningar. Jfr: Han vill inte köpa någon tidning.
Har han {*ett/*något*} {otal/(stort) antal} barn att försörja? Jfr: Har han något barn att försörja?

[2]I icke-affirmativa satser kan en viss del av betydelsen tas för given (som i en affirmativ sats). I en negerad sats kan det t.ex. finnas nominalfraser som inte står inom negationens räckvidd. Sådana nominalfraser kan då ha specifik eller generisk referens, vilket visas med att de har obestämd artikel.

[1]*En* bil syntes inte till. [Talaren avser en specifik bil. Jfr: *Någon* bil syntes inte till.]
En polisman får helt enkelt inte uppträda så. [Talaren avser generiskt klassen av poliser. Jfr: **Någon* polisman får helt enkelt inte uppträda så.]

§ 184. Valet mellan *någon* och avsaknaden av kvantitetsattribut i plural eller dividuativ nominalfras med icke-specifik referens. När *någon* konkurrerar med avsaknad av kvantitetsattribut i dividuativa nominalfraser, väcker ibland *någon* en tydligare föreställning om sort eller kvantitet, medan avsaknad av kvantitetsattribut mera fokuserar substantivets begreppsliga innebörd (i motsats till något annat). (I nedanstående exempel anges avsaknad av kvantitetsattribut med Ø.)

Köpte du *något* smör? [Vilken sort? Hur mycket?]
Köpte du Ø smör? [Eller t.ex. margarin?]

Visade hon *någon* ärelystnad? [På vilket sätt? I vilket avseende?]
Visade hon Ø ärelystnad? [Eller förhöll hon sig på något annat sätt?]

När *några* konkurrerar med Ø vid individuativt substantiv i pluralis tenderar det indefinita pronomenet att lyfta fram den distributiva betydelsen av pluralen, medan Ø betonar det kollektiva och begreppsliga. I en rogativ fråga öppnar alltså *några* för ett svar där arten eller antalet referenter anges, medan en fråga med Ø bara söker något av svaren ja eller nej.

Står det *några* cyklar bakom huset?
Står det Ø cyklar bakom huset?

Har den *några* vingar?
Har den Ø vingar?

Övriga allmänt indefinita pronomen § 185–190

§ 185. *Åtskillig*. *Åtskillig* böjs som ett adjektiv i genus och numerus. Det används om dividuativ referent eller om flertal och anger att referenten föreligger i rätt stor kvantitet. Syntaktiskt och semantiskt har ordet likheter med *mycket*, *många*, men det kan inte användas i definit nominalfras. Det kan inte negeras med ett ne-

gerande satsadverbial i affokal position. *Åtskillig* är väsentligen skriftspråkligt.

a) Attributivt i indefinit nominalfras:

Det finns *åtskillig* krigströtthet här […] (S)
Vi skulle kunna nämna *åtskilliga* andra skäl för att ingen av de tre bör bli statsminister […] (S)

Pluralen *åtskilliga* kan stå utan substantiviskt huvudord vid ellips eller framför partitivt attribut:

Jag har aldrig skrivit några romaner, men han har skrivit *åtskilliga*.
Åtskilliga av barnen säger att de har huvudvärk på eftermiddagarna.

b) Nominalt som indefinit nominalfras, varvid neutrum singularis anger allmänt dividuativ referent[1] och pluralis anger animata referenter i flertal:

[…] vid dessa auktioner kan man lära sig *åtskilligt*. (S)
Leksand har som bekant *åtskilligt* nytt och krytt. (S)
En del har kanske gått under, men *åtskilliga* har gått ur bataljen med sitt intellektuella svärd skarpslipat. (S)

c) Adjektiviskt predikativt:

[…] allt man kan lägga in i det begreppet vilket ju är *åtskilligt*. (S)
Han tog emot alla som ville komma och de var *åtskilliga*.

d) Adverbiellt, som gradadverbial (betecknande skillnad) vid komparativ:

[Nu] står man *åtskilligt* starkare [än förra året]. (S) [jfr: mycket starkare]
[…] ett besök som följs av *åtskilliga* fler. (S) [jfr: många fler]

[1] Självständigt *åtskilligt* kan konstrueras med *med* + indefinit dividuativ nominalfras (utan annat kvantitetsattribut):

Då förloras *åtskilligt* med värdefull tid för bekämpande av [den ekonomiska brottsligheten]. (S) [också: åtskillig värdefull tid]

Vid urval ur definit mängd konstrueras pronomenet med partitivt attribut, dvs. *av* + definit nominalfras:

Åtskilligt av tiden måste ägnas åt högläsning.

§ 186. ***Somlig.*** *Somlig* böjs som ett adjektiv i genus och numerus. Det används om dividuativ referent eller om flertal och betecknar en inte närmare specificerad kvantitet. Oftast men inte alltid anger pronomenet att de avsedda referenterna utgör en delmängd av en given större mängd. Pronomenet används attributivt och nominalt. *Somlig* är särskilt i singularis väsentligen skriftspråkligt.

a) Attributivt i indefinit nominalfras:

Somlig annan verksamhet har måst uppskjutas.
Somligt arbete här är långt ifrån hälsosamt.
Till *somliga* befattningar har vi haft ett 50-tal sökande […] (S)

Pluralen *somliga* kan stå utan substantiviskt huvudord vid ellips eller framför partitivt attribut:

Inte alla anbud var attraktiva, bara *somliga*.
Han tänker rusta upp *somliga* av de bortersta husen.

b) Nominalt som indefinit nominalfras, varvid neutrum singularis har allmänt dividuativ referens och pluralis anger personer i flertal:[1]

Somligt måste skyfflas under mattan […] (R)
Somligt av det du säger är nog sant.
Men *somliga* tröttnar på ståhejet […] (S)

[1] Ålderdomlig är den nominalt använda formen *somt* 'somligt': *Somt är kanske värdefullt, men det mesta är strunt.*

§ 187. ***En (hel) del.*** *En del, en hel del* är lexikaliserade oböjliga nominalfraser, vilka fungerar som kvantitativa pronomen om dividuativ referent eller om ett kollektivt flertal. *En del* anger en inte närmare specificerad kvantitet (liksom *somlig*[1]), *en hel del* anger en rätt stor kvantitet (liksom *åtskillig*).

En (*hel*) *del* kan användas attributivt, som kvantitetsattribut i indefinit nominalfras:

En del regnvatten tas upp av växternas rötter […] (S)
Kallskänkans arbete kräver *en hel del* konstnärlig talang. (S)
En del affärsmän har hört av sig.
En hel del andra bra saker blev skrivna under den tiden.

En (*hel*) *del* kan också stå utan substantiviskt huvudord vid ellips eller framför partitivt attribut:

Jag har inte så mycket hö men *en del* kan du få.
Han har *en hel del* av journalisterna bakom sig.

Också annars kan *en* (*hel*) *del* användas nominalt (med allmänt dividuativ referens eller om personer i flertal) som indefinit nominalfras:

Det betyder *en del* att småbönderna inte stöder förslaget.
[…] det kommer att kosta *en hel del* för min syster.
[Det har] hänt *en hel del* positivt för småföretagarna […] (S)
Det ligger *en hel del* av inre överläggning bakom […] (S)
Jag vet *en del* som kommer att protestera.
Det var *en hel del* där och hörde på henne.

[1] En skillnad mellan *somlig* och *en del* är att *somlig* men inte *en del* oftast förutsätter en given större mängd i vilken den med pronomenet betecknade delmängden ingår:

En del affärsmän har reagerat. [Den nämnda gruppen av affärsmän behöver inte ingå i en specifik större mängd av affärsmän.]
Jfr: *Somliga* affärsmän har reagerat. [Den nämnda gruppen av affärsmän förutsätts (oftast)

tillhöra en specifik mängd av affärsmän, direkt eller indirekt given av talsituation eller kontext.]

ANM. I vissa fall, t.ex. framför partitivt attribut som anger definit mängd, är gränsen oklar mellan den pronominella användningen av *en del* och den där uttrycket bör betraktas som en produktivt bildad nominalfras med betydelsen 'en delmängd':

Vi satsar *en del* av vår forskning på studier av emballage. [jfr: en rätt stor del av vår forskning]

§ 188. ***Ett par***. *Ett par* är en lexikaliserad nominalfras vilken fungerar som kvantitativt pronomen. Den används om individuativ referent i flertal och anger ungefärligt ett lågt antal, oftast två eller tre. Det pronominella *ett par* används framför allt i talspråk och ledigt skriftspråk.[1]

Ett par står vanligen attributivt. Enligt reglerna för ellips eller när pronomenet har partitivt attribut kan dock *ett par* stå utan substantiviskt huvudord.

Anrättningen kryddades av *ett par* försvarliga skopor samhällskritik […] (S)
Vi möttes av *ett par* hundra studenter.
[…] bör militären få *ett par* sådana områden för skjutövningar? (S)
Jag har inte så många cigaretter men *ett par* kan du väl få.
Endast *ett par* av dessa kupper hade lyckats. (S)

Liksom grundtalen kan *ett par* förbindas med ett följande *stycken* (jfr Räkn. § 9):

Det var bara *ett par* stycken bananer kvar.
Och visst hade man legat med *ett par* stycken, lite som det slumpat sig. (R)

[1] Vid sidan av *ett par* använder många språkbrukare också *ett par tre*:

Jag köpte *ett par tre* tidningar och gick hem.

ANM. *Ett par* kan också vara en produktivt bildad nominalfras om ett organiskt kollektiv bestående av två: *Vi köpte {ett/två} par handskar*.

§ 189. ***En och annan***. *En och annan* är ett flerordspronomen med funktion som kvantitativt pronomen. Det böjs i genus och används endast i singularis. Pronomenet anger en rätt liten kvantitet, som förekommer med en viss spridning (jfr *enstaka*) eller variation (jfr *diverse*). Syntaktiskt används pronomenet attributivt eller nominalt.

a) Attributivt:

En och annan fridag hinner hon dock med. (S)
Borta vid parkeringsplatsen hördes *en och annan* kassettbandspelare fortfarande spela. (S)
Ett och annat gråhårigt huvud nickar takten […] (S)

Pronomenet står också självständigt vid ellips eller framför partitivt attribut:

Så många resor har jag inte gjort de senaste åren, men *en och annan* har det väl ändå blivit.
En och annan av flaskorna hade gått sönder.

b) Nominalt används utrumformen om person och neutrumformen med allmänt dividuativ referens:

Då drömde kanske *en och annan* om att svensk pingis […] fått fram ännu en titelplockare […] (S)
Det finns nog *en och annan* som finner nya panelen plastig […] (S)
[…] vi lägger i vårt indrivningsarbete märke till *ett och annat*. (S)
Jag skulle kunna berätta *ett och annat*! (R)

ANM. Om *en eller annan* se § 181 not 1.

§ 190. ***Viss.*** *Viss* står på gränsen mellan ett allmänt indefinit pronomen och ett adjektiv. Det kan lika litet som allmänt indefinita pronomen kompareras eller ingå i en definit nominalfras men måste till skillnad från typiska allmänt indefinita pronomen föregås av obestämd artikel i individuativ singular nominalfras, ungefär som ett ordinärt adjektiv.[1]

Där kan du få träffa och tala med {en *viss* person/*vissa* personer}. Jfr: Han hade släppt in {*någon* student/*några* studenter}.

Viss böjs som adjektiv i genus och numerus. I nominalfrasen följer det efter eventuell obestämd artikel eller allmänt indefinit *någon* (men kan inte följa efter mycken-hetspronomen eller grundtal). Det föregår ett eventuellt *annan* och sådana attribut som kan följa på *annan*. *Viss* kan inte stå i definit nominalfras.

Du tänker kanske på en *viss* annan stockholmare.
Ett *visst* sinne för effekter kan man inte frånkänna honom.
Tänker du på någon *viss* person?
Vissa farliga individer måste kontrolleras.
Hon är rätt charmig, men det är bara *vissa* som verkligen gillar henne.

I sin pronominella betydelse används *viss* på två sätt:

a) Om en bestämd eller postulerad individuativ referent. Nominalfrasens referens är vanligtvis specifik.

en pension som svarar mot de av arbetsgivaren vid en *viss* tidpunkt inbetalade avgifterna (S)
Att säga ja till parkeringshus på *viss* plats innebär ett nej inte bara till ett bankpalats […] (S)
Vissa av frågorna stred mot kommunallagen […] (S)
Sverige […] i likhet med *vissa* andra industriländer (S)

Ibland antyder pronomenet löje eller kritik: talaren antyder att referenten är välkänd men att han av grannlagenhet inte vill nämna vem det är frågan om.

En landshövding från ett *visst* sydligt län sågs ofta i baren.
en *viss* annan bekämpare av väderkvarnar (S)

Nominalfrasen kan också ha variabel referens, om den står inom räckvidden för ett generaliserande uttryck. *Viss* understryker då att för varje omständighet avses en bestämd referent som inte får bytas ut mot vilken som helst annan referent av samma slag.

För varje kommitté måste dekanen utse {*en viss* student/*vissa* studenter} att representera sina medstuderande.

b) Om en inte närmare specificerad kvantitet eller grad.

Det underförstås ofta att kvantiteten är förhållandevis ringa. Referensen är vanligtvis dividuativ. Också när substantivets betydelse annars vanligen är dividuativ, föregås *viss* här ofta av obestämd artikel.

Viss förvirring råder fortfarande kring utredningen. (S)
[…] för svensk del förutses *viss* brist redan 1979–80 […] (S)
En *viss* framförhållning i produktionen fanns dock. (S)
Avslutningsvis ingav trestegshopparna *vissa* förhoppningar […] (S)

[1] *Viss* förekommer också som renodlat adjektiv:
Jag är viss om att du klarar dig.

Visst används som modalt satsadverbial, se Satsadvl § 21 not 2.

Negerande pronomen § 191–195

§ 191. Former. Det negerande pronomenet *ingen* är adjektiviskt och böjs i genus och numerus:

Utrum singularis: ingen
Neutrum singularis: inget, intet[1]
Pluralis: inga

Intet används mest i formellt och neutralt skriftspråk. I detta stilläge används *inget* sällan i nominal funktion (§ 193: b).

Substantiviskt är [2]*ingenting*.

Adjektiviskt används [2]*ingendera* som bara förekommer i singularis och har inre böjning: *ingendera*, *ingetdera*, *intetdera*.

Vissa andra uttryck erinrar till funktionen och betydelsen om negerande pronomen.[2]

[1] *Intet* används också som substantiv:
i tomma *intet*
upplösas i blotta *intet*
Jag var ett *intet* i en intighet. (R)

[2] Grundtalet *noll* har ungefär samma betydelse som ett negerande pronomen, men det används nästan bara som utläsning av det matematiska tecknet för noll i tabeller och matema-

tiska beräkningar (och skämtsamt eftertryckligt i andra sammanhang, Räkn. § 5). *Noll* kan till skillnad från *ingen* användas också i definit nominalfras (som andra grundtal), och det är normalt attribut till pluralt substantiv. *Noll* står i motsättning till andra grundtal, medan *ingen* står i motsättning till *någon*. Jämför också det lexikaliserade *av noll och intet värde*.

Min skuld till dig är *noll säger noll* kronor.
Hur förklarar du de *noll* kronorna i den här kolumnen?
Jag känner *noll* och intet för dig numera.
Hon har *noll* erfarenhet av lantliv och fiske […] (S)

Som ett negerande pronomen kan vissa nominala svordomsuttryck fungera i satser med formellt subjekt. Svordomsuttrycket fungerar här som egentligt subjekt och det är placerat i mittfältet enligt reglerna för objekt (och egentligt subjekt) med negerande pronomen. Satsen kan utan ändring av betydelsen kompletteras med negerande satsadverbial.

Det ska (inte) {*tusan/fan/djäveln/satan*} stå här och diska längre. Jfr: Det vill väl *ingen* stå här och diska längre.

§ 192. Egna bestämningar. Negerande pronomen anger liksom totalitetspronomen en ytterpunkt på kvantitetsskalan och tar liksom dessa adverbiella gradbestämningar som anger att ytterpunkten är helt eller nästan nådd:

{absolut/precis} *ingenting*
{nästan/så gott som} *ingenting*
{absolut/nästan} *inga* golfspelare

Det negerande pronomenet kan bestämmas av det emfatiska *som helst*:

Vi har *inga som helst* indikationer på att andra livsmedel […] (S)
Inga som helst namn meddelades. (S)
Jag utför *inget som helst* trädgårdsarbete. (S)

Andra emfatiska bestämningar som *alls*, *över huvud taget* står normalt antingen sist i det blockled där det negerande pronomenet ingår eller senare än den negerade nominalfrasen. I det senare fallet står bestämningen som mittfältsadverbial eller – vanligen – postponerat i satsen. Om nominalfras med det negerande pronomenet inte står först i satsen kan det också föregås av den emfatiska bestämningen. I talspråk kan *alls* dessutom placeras omedelbart efter negerande pronomen som attribut.

Ingen släkting *alls* ville låna honom pengar.
Ingen släkting ville *alls* låna honom pengar.
Ingen släkting ville låna honom pengar *alls*.
Vi såg *alls inga* murklor.
Ingen alls släkting ville låna honom pengarna. [talspråklig ordföljd]
Ingen släkting *över huvud taget* ville låna honom pengar.
Ingen släkting ville *över huvud taget* låna honom pengar.
Ingen släkting ville låna honom pengar *över huvud taget*.
Vi såg *över huvud taget inga* murklor.

Liksom vid totalitetspronomen kan en bestämning ange undantag. Bestämningen placeras sist i blockledet eller postponerat.

Inga barn *utom mina egna* vill spela ishockey.
Inga barn vill spela ishockey *utom mina egna*.

§ 193. Attributiv och nominal funktion. Negerande pronomen används attributivt eller nominalt.

a) Attributiv funktion

Ingen är attribut i indefinit nominalfras och står där på första plats, följt av eventuellt deskriptivt attribut (Nomfraser § 21):[1]

Ingen annan svensk idrottsman har blivit så internationellt känd.
Med *ingen* svensk kvinna har jag kunna prata så öppet som med dig.
[…] man har således *ingen* ambition att tänka lönsamhetsmässigt. (S)
Jordens miljoner och åter miljoner fattiga har *inget* annat bränsle än ved. (S)
Ryssarna har *inga* sådana hämningar […] (S)
Erfarenheten […] har på *intet* sätt delgivits allmänheten […] (S)
Hon fick *intet* svar […] (R)

Ingen kan också stå självständigt med underförstått huvudord enligt reglerna för ellips eller vid partitivt attribut i pluralis:

[…] det är bättre med en vpk-ledamot i parlamentet än *ingen* alls, medger han. (S)
Ingen av de stora aktieägarna har ännu anmält sig för utbyte […] (S)

Ingendera konstrueras med singulart substantiv i bestämd form:

[…] *ingendera* motståndaren hade en klöverhacka singel. (S)
Ingetdera laget spelade särskilt bra.
Intetdera alternativet tilltalade oss.

b) Nominal funktion

Utrum singularis (och marginellt pluralis) av *ingen* anger person, neutrum singularis *inget*, *intet* har liksom det substantiviska *ingenting* allmänt dividuativ referens. Pronomenet kan utan substantiv utgöra indefinit nominalfras tillsammans med andra attributiva led.

Ingen blir dock gladare än jag om vi gör en bra match. (S)
Ingen ska behöva bli mobbad för att han eller hon är utlänning. (S)
Ingen annan skulle kunna klara den pressen.
På det här stället är det *inga* som har känt några besvär.
Att inte erkänna operetten är *inget* annat än snobbism! (S)
Om *inget* oförutsett inträffar […] (S)
Nu märktes *intet* av den dåliga koncentration vi såg i matchen mot Australien. (S)
Av självförhärligande finner man *intet* i denna bok [...] (S)
Intet kan dölja att marknadsbilden i grunden är svag. (S)

Han skriver *ingenting* sådant numera.
Vi hörde i alla fall *ingenting* (nytt).
[…] eftersom vi *ingenting* hade att lämna i garderoben, fortsatte vi direkt in i matsalen. (R)

På motsvarande sätt används också *ingendera* (som dock aldrig utgör nominalfras tillsammans med annat pronomen eller adjektiv):

Han bad att få bo hos Bengt eller Karin, men *ingendera* verkade särskilt trakterad.
Han vill betala eller bjuda oss på middag, men {*ingetdera/intetdera*} är aktuellt.

[1] Marginellt kan *ingen* samordnas med adjektiv:
Vissa pensionärer får *ingen eller liten* ATP.

§ 194. Den negerade nominalfrasens plats. Nominalfras med negerande pronomen (eller preposition + sådan nominalfras) kan stå senast på det negerande satsadverbialets ordinarie plats i satsen (Satsadvl § 68; jfr också Satsens struktur § 8: d). I fa-sats får alltså det negerade ledet inte stå efter infinit verb, partikeladverbial eller objekt. I af-sats får det negerade ledet inte stå efter det finita verbet.[1]

Ingenting är äkta här. *Ingenting* ser jag. *Ingen* clown kunde spela fiol. *Ingen* fiol hade han hittat. *Ingen* enda gång somnade han. Av *ingen* har jag fått så mycket hjälp som av dig. Vid *inget* tillfälle har han beklagat sig.

Här är *ingenting* äkta. Jag ser *ingenting*. Här har *ingenting* varit äkta. Fiol kunde *ingen* clown spela. Han hittade *ingen* fiol. Han somnade *ingen* enda gång. Han har *ingen* enda gång somnat på sin post. Han får under *inga* omständigheter veta vad som har hänt. Jag känner för *ingetdera* alternativet.

Eftersom *inga åhörare* har kommit, så går jag väl hem. Eftersom de under *inga omständigheter* kan återanställas, får vi hitta en annan lösning.

*Vi har sett {*ingenting/ingen* clown} på tv.
*Han har somnat *ingen* enda gång i bilen.
*Om du träffar *ingen* så lämna ett meddelande.
*Han uttalat sig om *inga* fastighetsköp vid mötet.
*De tog fram *inga* böcker åt oss.

Objekt bestående av *ingenting, inget* och i mindre utsträckning också andra objekt med negerande pronomen kan placeras på det negerande satsadverbialets plats (framför det infinita verbet i fa-sats och framför det finita verbet i af-sats; se också Obj. § 15).

Men mänskligheten har *ingenting* lärt sig. (S)
[…] då kan vi *inget annat* göra. (S)
Nej, de hade *ingenting* ångrat. (R)
Vi hittar förresten *ingenting* på heller. (S)
Han hade *inga biljetter* köpt.
?Hon hade *ingen* sett.

?Vi hade *inga grottor* undersökt.
?Läraren hade *inga elever* underrättat om studiedagen.
Eftersom han *ingenting* ville säga, …
Om han *ingenting* erbjuder, …
Kanske var det för att jag *ingen mor* har som jag måste sluta som ett stenansikte. (R)

En negerad nominalfras får heller inte utgöra eller ingå i en nominalfras' efterställda attribut. Nominalfras med negerad nominalfras som bestämning betraktas i sin helhet som negerad och placeras enligt reglerna ovan, dvs. senast i mittfältet.

Ingen elevs föräldrar hade klagat.
Vi kontaktade *ingen* elevs föräldrar.
*Föräldrarna till *ingen* elev hade klagat.
*Vi kontaktade föräldrarna till *ingen* elev.
*Vi har kontaktat *ingen* elevs föräldrar.

Nominalfras med negerande pronomen kan parafraseras med negerande satsadverbial + *någon*. Denna uttrycksmöjlighet gör det möjligt att semantiskt negera en nominalfras var den än står och vilken funktion den än har i satsen.

Inte [1]*någon* elev har underrättats. $_0$*Någon* elev har *inte* underrättats. = *Ingen* elev har underrättats.
Han såg *inte någon* elev. = Han såg *ingen* elev.
Han har *inte* sett *någon* elev. Jfr: *Han har sett *ingen* elev.
Han har *inte* bott på *något* hotell. Jfr: *Han har bott på *inget* hotell.
Jag har *inte* träffat honom hos *någon* bekant. Jfr: *Jag har träffat honom hos *ingen* bekant.
Vi har *inte* kontaktat {*någon* elevs föräldrar/föräldrarna till *någon* elev}.

[1] En nominalfras som ingår i icke satsformad mening kan innehålla ett negerande pronomen:
Inga undanflykter om jag får be.
– Vad ska du se i kväll på tv? – *Inga* pratprogram i alla fall.

När det andra ledet i en samordning står postponerat, kan det innehålla ett negerande pronomen om samordningens första led står på en plats där negerande pronomen är möjligt:
Några byggnader skymtade men *inga* tecken på liv.

Marginellt när en senare sats kopierar konstruktionen i en föregående eller när den negerade nominalfrasen har särskild emfas kan reglerna om den negerade nominalfrasens placering överskridas:
– Vad har du forskat om? – A, inget särskilt. – Va, har du forskat om *ingenting*?
Jag har läst *ingens* böcker så noggrant som jag har läst dina.
Jag har inte slagits för fred och rättvisa, jag har slagits för *ingenting*.
Rosorna blommar för *ingen*. (S)

Mer eller mindre fasta negerade fraser kan ibland också förekomma i slutfältet:
Jag har läst Krapotkin till *ingen* nytta […] (S)
Hon åtar sig arbetet under *inga* omständigheter, säger hon.

§ 195. Betydelse. Det negerande pronomenet anger att satsens utsaga inte är giltig för någon eller något som passar in på beskrivningen i den nominalfras där det negerande pronomenet ingår:[1]

{*Ingen* motorcykel/*Inga* motorcyklar} kostar under 20 000 kronor. [Det gäller *inte* om *någon* motorcykel att den kostar under 20 000 kronor. = Om *varje* motorcykel gäller det att den *inte* kostar under 20 000 kronor.]

Med det negerande pronomenet kan talaren antingen undanta alla referenter över huvud taget som passar in på nominalfrasens beskrivning eller endast en i kontexten eller talsituationen given mängd referenter som passar in på beskrivningen:

Ingen borde sakna tak över huvudet. [Av alla människor över huvud taget borde ingen sakna tak över huvudet.]
Ingen hade någonsin varit på bio. [Av en i sammanhanget given mängd människor hade ingen varit på bio.]

När den givna mängd som negeras består av bara två kan *ingendera* användas:

Ingendera partnern vill förlåta den andra.
En bil ska antingen vara billig eller bekväm. Den här är *intetdera*.
Köttbullar eller kalops? Jag gillar *ingetdera*.

Eftersom *ingen* såväl med singulart som med pluralt substantiv har samma referentiella betydelse (dvs. 'noll'), regleras valet av numerus av normalitetsföreställningar eller förväntningar som beror av särskilda pragmatiska omständigheter (jfr § 182):

Jag har *ingen* fru. [i en kultur där mannen normalt har bara en fru]
Jag har *inga* barn. [i en kultur där den som har barn vanligen har mer än ett]
Jag har *ingen* gaffel. [i en situation där bara en gaffel behövs]
Jag har *inga* gafflar. [i en situation där flera gafflar skulle behövas]

[1] De negerande pronomenen kan alltid parafraseras med *inte* + motsvarande form av *någon* (jfr § 183–184. Därför kan en nominalfras med *ingen* (≈ *inte någon*) motsvara en nominalfras utan kvantitetsattribut i en icke-negerad affirmativ sats.

Hon är *ingen* drottning. Jfr: Hon är inte någon drottning. Hon är {Ø/*någon} drottning.
Jag har *inga* pengar. Jfr: Jag har inte några pengar. Jag har {Ø/*några} pengar.
Jag har *ingen* lust att åka. Jfr: Jag har inte någon lust att åka. Jag har {Ø/*någon} lust att åka.

ANM. Betydelsen hos det negerande pronomenet är besläktad med betydelsen hos *någon* (inom negationens räckvidd) och *varje*, *alla* (med negationen inom sin räckvidd):

Ingen är revolutionär. ≈ Det är *inte* så att *någon* är revolutionär. *Inte någon* är revolutionär.
Ingen är revolutionär. ≈ Med *var och en* är det så att han *inte* är revolutionär. *Var och en* är *icke*-revolutionär.

Relationella pronomen §196–239

196 Översikt.

Komparativa pronomen 197–218

197 Översikt.

Samma, densamma 198–202

198 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 199–201: 199 Egna framförställda bestämningar. 200 Egna efterställda bestämningar. 201 Attributiv, nominal och adjektiviskt predikativ funktion.

202 Betydelse.

Sådan, likadan 203–212

203 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 204–210: 204 Egna framförställda bestämningar. 205 Egna efterställda bestämningar. 206 Attributiv funktion. 207 Nominal funktion. 208 Funktion som adjektiviskt predikativ. 209 Adverbiell funktion. 210 *Sådan* i expressiv sats och fras.

Betydelse 211–212: 211 *Likadan*. 212 *Sådan*.

Annan, övrig 213–218

213 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 214–217: 214 Egna framförställda bestämningar. 215 Egna efterställda bestämningar. 216 Attributiv funktion. 217 Nominal funktion.

218 Betydelse

Ordinativa pronomen 219–222

219 Översikt. 220 *Första, sista*. 221 *Nästa*. 222 *Förra*.

Perspektiva pronomen 223–228

223 Översikt. 224 *Högra* (*höger*), *vänstra* (*vänster*). 225 Väderstrecken. 226 Typen *bortre, borterst*(*a*). 227 *Rätt, fel*. 228 *Ena*.

Fokuserande pronomen 229–239

229 Översikt.

Själv 230–232

230 Former. 231 Syntaktisk funktion och distribution. 232 Betydelse.

Egen 233–235

233 Former. 234 Syntaktisk funktion och distribution. 235 Betydelse.

Enda 236–238

236 Former. 237 Syntaktisk funktion och distribution. 238 Betydelse.

239 *Blotta*.

§ 196. Översikt. Med relationella pronomen karakteriseras någon eller något genom att relateras till en annan referent. De relationella pronomenen är alla adjektiviska. Följande olika pronomentyper är relationella:

a) Komparativa, t.ex. *annan*, *samma*, *sådan*, *likadan*, jämför referenten med någon annan i fråga om identitet eller beskaffenhet. Syntaktiskt kännetecknas dessa pronomen av att kunna ta komparativ subjunktionsfras (eller komparativ bisats) som komplement.

b) Ordinativa, t.ex. *första*, *sista*, *nästa*, placerar in referenten i en ordnad serie av likadana referenter. Serien av referenter är normalt given, och därför blir också den referent som utpekas med det ordinativa pronomenet identifierbar och nominalfrasen definit.

c) Perspektiva, t.ex. *bortre*, *inre*, *högra*, *vänstra*, *norra*, *södra*, karakteriserar en referent genom att ange dess rumsliga orientering i förhållande till en annan, unikt identifierbar, referent eller till talaren. Den så karakteriserade referenten är därmed också unikt identifierbar och nominalfrasen där den ingår är definit.

d) Fokuserande, t.ex. *själv*, *egen*, *enda*. Dessa attributiva pronomen fungerar semantiskt ungefär som fokuserande adverbial, dvs. de relaterar den avsedda referenten till andra referenter som skulle ha kunnat spela samma roll i satssammanhanget.

Ett stort antal presens- och perfektparticip fungerar semantiskt och syntaktiskt på ett sätt som erinrar om de relationella pronomenen. Se Pcp § 41.

ANM. 1. Relationella pronomen har stora likheter med adjektiven, särskilt med de klassificerande adjektiven (Adj. § 6–7) och med de karakteriserande adjektivens komparativ- och superlativformer. Liksom adjektiven används de relationella pronomenen som framförställda deskriptiva attribut. I likhet med adjektiven kan de normalt inte ensamma utgöra en individuativ nominalfras i singularis utan måste i en singular nominalfras utan substantiv som huvudord kombineras med kvantitetsattribut eller definit attribut.

Den här är dålig. Jag vill ha {en *annan*/**annan*}.
Den där verkar bra. Jag har inte sett {en *sådan*/**sådan*} förut.
Den här är bra, men jag vill ha {en *egen*/**egen*}.
Den där är för stor. Jag tar {den *andra*/**andra*}.
Den där är fin, men jag föredrar {den *högra*/**högra*}.

Komparativa, ordinativa och perspektiva pronomen placeras vanligen framför de attributiva adjektiven, även om de också kan placeras mellan adjektiven och substantivet:

många *andra sådana* röda dukar [men också: många *andra* röda *sådana* dukar]

Flertalet relationella pronomen skiljer sig från adjektiv genom att inte kunna fungera som adjektiviska predikativ:

*Min båt är {*annan*/*enda*/*själv*}. [Men: Min båt är inte {*sådan*/*likadan*}.]

(Däremot kan de ingå i en nominalfras – med eller utan substantiviskt huvudord – som är nominalt predikativ: *Hans stil är en annan*.)

I traditionell grammatik redovisas perspektiva pronomen som adjektiv.

ANM. 2. Ordningstalen överensstämmer med de ordinativa pronomenen i väsentliga avseenden. De redovisas ändå traditionellt (så också i denna grammatik) som tillhörande en särskild ordklass, räkneorden.

Komparativa pronomen § 197–218

§ 197. Översikt. Komparativa pronomen är en semantiskt rätt enhetlig grupp av ord som anger jämförelse (likhet eller skillnad) med avseende på identitet eller egenskaper, t.ex. *annan, övrig, samma, sådan, likadan.*[1]

Komparativa pronomen har syntaktiskt det gemensamt att de som komplement kan ha en komparativ sats eller fras:

Han har *samma* bil *som hon* (*har*).
Han har en *annan* bil *än hon* (*har*).
Han har en {*sådan/likadan*} bil *som hon har*.

Komparativa pronomen används vanligtvis attributivt. De förekommer i definita och/eller indefinita nominalfraser:

Definita:

samma röda bil [*samma* och adjektivet har bestämd form]
den *andra* röda bilen [bestämd artikel; *annan*, adjektivet och substantivet har bestämd form]

Indefinita:

en *sådan* röd bil [*sådan*, adjektivet och substantivet har obestämd form]
en *annan* röd bil [*annan*, adjektivet och substantivet har obestämd form]

Jämförelsen gäller förgrundskomparand (A) och bakgrundskomparand (B): A är samma som B, A är en annan än B, A är sådan eller likadan som B. Bakgrundskomparanden specificeras eller underförstås på olika sätt:

a) Den kan anges i komparativ bisats eller subjunktionsfras:

Du får ta en *annan* skjorta än {Per/den där/den som du har nu}.

b) Den kan sakna uttryck när referenten är given i talsituationen eller nämnd i texten:

Du måste ta på dig en *annan* skjorta. [dvs. än den där]
Jag ska köpa en *likadan* skjorta. [dvs. som den där]
Lasse hade en rödrutig skjorta och lila byxor. Jag har en *likadan* skjorta.

c) Den kan tillsammans med förgrundskomparanden vid *samma, likadan* betecknas med en och samma flertalsbetecknande nominalfras eller motsvarande i satsen.

{Anna och Karin/Flickorna} hade *samma* far.
Jag gav {Anna och Karin/flickorna} *likadana* klänningar.
{Ute och inne/Överallt} träffade jag *samma* person.

{Ute och inne/Överallt} såg jag *likadana* blommor.
Jfr: Anna och Karin hade {*andra/sådana*} klänningar. [En komparand är här underförstådd.]

Komparativa pronomen är mer eller mindre adjektivlika: *sådan*, *likadan*, *annan* som attribut kan placeras efter adjektiv i samma funktion, och *sådan*, *likadan* kan också som adjektiven fungera predikativt. *Annan* kan liksom adjektiven användas såväl i definit som i indefinit nominalfras. *Samma* ensamt förekommer inte så ofta självständigt, i stället används *densamma* (jfr bestämd artikel + adjektiv i bestämd form). Exempel:

en röd *sådan* klänning, en *sådan* röd klänning
en röd *likadan* klänning, en *likadan* röd klänning
en *annan* röd klänning, den *andra* röda klänningen
en röd *annan* klänning, den röda *andra* klänningen
Jag skulle vilja göra *detsamma*.

[1] *Annan* kan avse antingen identitet eller egenskap. I den senare betydelsen kan det ersättas av *annorlunda*, som också kan fungera predikativt.

Man har {*annorlunda/andra*} kläder där.
Språket är {*annorlunda*/ett *annat*/**annat*} här.

Det marginellt använda oböjliga *dito* erinrar syntaktiskt och semantiskt om *sådan* (men tar inte komparativ bisats eller komparativ subjunktionsfras som komplement). Det syftar anaforiskt bl.a. på ett tidigare adjektiv eller substantiv.

jamsiga lekfarbröder och *dito* tanter (S)
På tre år hade den nya ledarduon fört UG Tigers från en anonym åttondeplacering i fyran till en framskjuten *dito* i Stockholmstrean. (R). [jfr: sådan, § 212: c]
[…] som jag redan sagt är hennes ekonomiska begåvning tyvärr inte i paritet med hennes konstnärliga *dito* […] (R)

Samma, densamma § 198–202

§ 198. Former. *Samma* böjs som ett adjektiv i bestämd form och kan ta särskilt suffix i maskulinum singularis, nämligen *-e,* enligt samma regler som för adjektivets bestämda form (Adj. § 68) och *denna* (§ 63):

samma {kvinna/båt/hus/statsråd/båtar}
{*samma/samme*} {servitör/man/pojke}

Densamma böjs på samma sätt som den bestämda artikeln *den* och det enkla *samma*:

Utrum singularis: densamma
Maskulinum singularis: densamme
Neutrum singularis: detsamma
Pluralis: desamma

Densamme i självständig (anaforisk) användning kan ta genitivsuffix:

Polisen påträffade ministern starkt berusad i *densammes* stadsvåning.

Syntaktisk funktion och distribution § 199–201

§ 199. Egna framförställda bestämningar. *Samma, densamma* kan ta sådana adverbiella bestämningar som anger identitetsangivelsens grad av exakthet:

Han har {*exakt/precis/ungefär/nästan*} *samma* gång som sin far.

§ 200. Egna efterställda bestämningar. *Samma, densamma* kan som efterställd bestämning ta komparativ bisats (Bisatser § 86: a) eller subjunktionsfras (Subjnfraser § 9) med inledaren *som*. När *samma* självt står som attribut, placeras dess efterställda bestämningar bland det substantiviska huvudordets efterställda attribut eller postponeras i satsen.

Samma dag *som du kom* for han till Mallorca.
Färgerna har *samma* mättnadsgrad *som Falu rödfärg*. (S)
Han sa ungefär *detsamma som du*.
[…] en stor del av idrottsrörelsen blir *samma* folknöje för oss *som gladiatorspelen var för romarna*. (S)

§ 201. Attributiv, nominal och adjektiviskt predikativ funktion. *Samma, densamma* används attributivt, nominalt eller som adjektiviskt predikativ på följande sätt:

a) Attributiv funktion

Samma står först i en definit nominalfras och föregås alltså inte av bestämd artikel eller annat definit attribut.[1] Ett eventuellt följande adjektiv eller adjektiviskt böjt ord som framförställt attribut står i bestämd form men substantivet i obestämd form. *Samma* kan följas av kvantitativt pronomen eller grundtal (se också Nomfraser § 6: a).

[…] förpackningarna skall vara funktionella – kring *samma* gamla innehåll […] (S)
En taburett av *samme* mästare kostade 1 700 […] (S)
[…] ungdomarna dricker ytterligare en öl och når *samma* berusningseffekt. (S)
Vi vaktades av *samma* tre poliser hela tiden. (S)
[…] slåss om *samma* få själar i stället för att strida för ett gemensamt mål […] (S)

Samma kan enligt reglerna för ellips komma att stå utan huvudord:

– Vad bakar du för slags bröd? – *Samma* som du.
– Vilka poliser var det som ringde på? – *Samma* som igår.

b) Nominal funktion

Självständigt som nominalfras används *detsamma* (som knappast kan stå attribu-

tivt) med dividuativ referens (’samma sak’). I mindre utsträckning kan också *samma* användas självständigt i denna betydelse, vanligen som fundament i ett fåtal mer eller mindre lexikaliserade uttryck.[2]

Då en tredje vaktman anlände skedde *detsamma* med honom. (S)
Jag har hört *detsamma* av vänner i Polen.
Samma borde naturligtvis gälla med en fabrik […] (S)
[…] arbetarna vill ha en del ändringar; *samma* säger 60 procent av dem som har högre yrken. (S)
Vad jag ska äta? Jag tar väl *samma* som du.

I talspråk och ledigt skriftspråk föredrar många språkbrukare det lexikaliserade uttrycket *samma sak* framför *detsamma*:

Jag har hört *samma sak* av vänner i Polen.

I formellt språk (eller pastischerande) används *densamma* anaforiskt (jfr § 28 not 2):

[… när företrädaren] stod i spetsen för partiet. Då präglades *detsamma* av en viss politisk suddighet […] (S)
[Han fick] tag i pucken mitt under en AIK-offensiv och skickade *densamma* i mål från långt håll. (S)

c) Predikativ funktion

Som adjektiviskt predikativ fungerar *densamma* (vid *vara*, *bli*) kongruerande med subjektet. Också *samma* förekommer predikativt, särskilt i ledigt skriftspråk och talspråk.

Standarden är ungefär *densamma* i katolska och protestantiska områden […] (S)
De flesta av arbetarklassens drömmar är *desamma* som före 1945. (S)
Standarden är *samma* här som där.

[1] Marginellt kan *samma* föregås av *denna*:

Dessa samma personer dyker gång på gång upp i registren.

[2] I talspråk kan *samma en*, *samma ena* fungera självständigt, dvs. som nominalfras utan substantiviskt huvudord. Se Nomfraser § 28. Exempel:

I natt var han och rumsterade i soptunnorna. Troligen var det *samme en* som turisterna här brukade fotografera förr i världen. (R)
Tror du det kan vara *samma ena* som vi följde efter i går? (R)

§ 202. Betydelse. Nominalfras med *samma*, *densamma* refererar vanligen till någon eller något som direkt nämnts i texten, sällan till en referent som bara är given i talsituationen. Referentens identitet med en annan referent är oftast rematisk, dvs. talaren hävdar exempelvis att eller frågar om de jämförda referenterna är identiska (i stället för att förutsätta att de är det, som man gör när anaforiska uttryck används).[1]

Jag tar *samma* klänning i kväll.
Tar du *samma* klänning i kväll?

Samme man svarade för ytterligare två mål i andra halvlek […] (S)
[…] flera lärare arbetade på *samma* arbetsplats […] (S)
[…] lokalerna är *desamma* som när man satte i gång. (S)

Eftersom det substantiviska huvudordet kan beteckna art i stället för exemplar (Subst. § 6), förefaller *samma* ofta ha betydelsen 'samma slags', 'exakt likadan':

Nogler har hittat en plats på samma höjd, med *samma* branta backar, med lika hårt underlag. (S)
[…] en stor del av idrottsrörelsen blir *samma* folknöje för oss som gladiatorspelen var för romarna. (S)

[1] I de lexikaliserade uttrycken *en och samma, ett och samma* ger *samma* mest emfas åt grundtalet. Om uttrycket står inom ett pluralt kvantitetsuttrycks räckvidd, understryker *och samma* att *en* inte skall tolkas distributivt.

Naturligtvis är det sällan som 500 utställer på *ett och samma* ställe. (S) [Dvs. alla utställer på samma ställe, inte på ett ställe var.]
Tidigare kunde *en och samma* förening få maximalt 2 000 kr. (S) [emfas: en förening till skillnad från flera olika föreningar]

Sådan, likadan § 203–212

§ 203. Former. *Sådan, likadan* böjs i genus och numerus som ett adjektiv i obestämd form.

a) *Sådan*

Utrum singularis: sådan [¹soːdan, ²soːdan, sɔnː]
Neutrum singularis: sådant [¹soːdant, ²soːdant, sɔnːt]
Pluralis: sådana [¹soːdana, ²soːdana, ¹sɔnːa, ²sɔnːa][1]

b) *Likadan*

Utrum singularis: likadan
Neutrum singularis: likadant
Pluralis: likadana

Likadan uttalas antingen med sammansättningsbetoning: *²lika|dan*, eller med ordgruppsbetoning: *lika¹dan, lika²dana*, eller med huvudbetoning på båda leden: *²lika¹dan, ²lika²dana*. Efterledet *-dan* uttalas [dɑːn] eller [danː].

I ledigt språk uppträder ofta *sådan* (med en särskild betydelsenyans, se § 212: a) i den lexikaliserade förbindelsen *sådan här, sådan där*:

Jag drömde om en *sådan där* mysig liten tvårummare med kakelugn och brädgolv […] (S)
Du spelar *sådan här* musik för att du vill förverkliga dig själv […] (S)

I de lexikaliserade förbindelserna *och dylikt* (*o.d.*), *eller dylikt* (*e.d.*) förekommer *dylik* 'sådan'. Annars har *dylik* (som inte tar komparativ bisats eller subjunktionsfras som efterställd bestämning) och i än högre grad *slik* ålderdomlig stilprägel.

Synonymt med *sådan* (och *vilken*) i expressiva satser och fraser förekommer regionalt syd- och västsvenskt *sicken* (*sicket, sickna/sicka*): *sicken cykel, sicket väder, sick*(*n*)*a byxor*.

Betydelsemässigt erinrar *liknande, likartad, motsvarande* om *likadan* och *sådan*.[2]

[1] I finlandssvenskan kan kortformen uttalas med lång vokal.

I ledigt skriftspråk stavas *sådan* ibland i enlighet med talets kortformer, *sån, sånt, såna*:

Skolstyrelsen tycker att ett *sånt* här försök borde omfatta lite fler klasser.
Det är *såna* bragder som alltid glöms när det görs OS-facit. (S)
Men ingen har väl förenat en *sån* bredd i gestaltningen med en *sån* formfulländning. (S)

[2] *Liknande, likartad, motsvarande* har en betydelse som erinrar om *likadan* men kan inte ta komparativ sats eller fras som efterställd bestämning:

Man gjorde en {*liknande/motsvarande*} satsning i grannkommunen.

Motsvarande kan med samma betydelse också fungera syntaktiskt som *samma*, dvs. utan artikel men med följande adjektiv i bestämd form och substantivet i obestämd form:

Motsvarande ambitiösa satsning gjordes också i grannkommunen.

Om de pronomenliknande participen se Pcp § 41.

Syntaktisk funktion och distribution § 204–210

§ 204. Egna framförställda bestämningar. *Likadan* (och marginellt *sådan*) kan ta framförställda adverbiella gradbestämningar som anger graden av överensstämmelse:

I Brösarp står nämligen en *nästan exakt likadan* kalk, det är bara det att den inte är densamma. (S)
Västvärlden ser *ungefär likadan* ut som den skulle gjort revolten förutan. (S)
Precis likadant var det 1972 […] (S)
Du borde bli dig själv, *alldeles sådan* du var, innan han krossade dig! (R)
?Jag vill ha en *precis sådan* stol.

§ 205. Egna efterställda bestämningar. Möjligheten att ta efterställd bestämning är delvis olika vid *likadan* och *sådan*.

a) *Likadan, sådan* kan ta komparativ bisats eller subjunktionsfras som efterställd bestämning. Om pronomenet självt står som framförställt attribut till substantiv placeras den komparativa satsen eller frasen bland substantivets efterställda attribut eller postponerad i satsen.[1]

Sådana pennor *som de där* har jag inte.
Sådana pennor har jag inte *som de där*.

[…] att Europa aldrig efter Leonardo da Vinci haft en *sådan* genial tecknare *som svensken Johan Tobias Sergel*. (S)
Jag är nog inte alltid *sådan som mamma vill att jag ska vara*.
Likadana pennor *som de där* har jag inte.
Likadana pennor har jag inte *som de där*.
Hennes dotter gör *likadana* bullar *som hon gjorde*.

b) *Sådan* kan också ta konsekutiv bisats som efterställd bestämning. Om pronomenet står som attribut till substantiv placeras den konsekutiva satsen bland substantivets efterställda attribut eller postponerad i satsen.

Sådana pennor *att de duger åt dig* har jag inte.
Sådana pennor har jag inte *att de duger åt dig*.
Konstruktionen är *sådan att en perfekt skorstenseffekt skapas vid brand*. (S)
Jag har en *sådan* huvudvärk *att jag nog måste gå hem*.

Förgrundskomparanden anges vid *sådan* vanligen med den nominalfras där *sådan* ingår, inte gärna med ett annat led i satsen.

Anders har en sådan kostym {*som den där/?som Bengt*}. [Två kostymer jämförs med varandra.]
Jfr: Anders har en likadan kostym {*som den där/som Bengt*}. [Anders och Bengt jämförs med avseende på kostym.]

Härmed sammanhänger att *sådan* upplevs som mindre tydligt jämförande än *likadan*. Se också nedan om deiktisk och anaforisk användning av *sådan* (§ 212).

[1] *Likadan* tar ofta i stället för komparativ bisats som komplement en komparativ subjunktionsfras. I stället för *Anders köpte en likadan penna som Bengt har* med komparativ bisats föredrar man *Anders köpte en likadan penna som den Bengt har* med komparativ subjunktionsfras, där motsvarande satsinnehåll uttrycks i en relativ bisats knuten till det definita pronomenet *den* som korrelat.

§ 206. Attributiv funktion. *Sådan*, *likadan* fungerar som deskriptiva attribut i indefinit nominalfras. Om *sådan* samförekommer med *annan* är ordningen vanligen *annan sådan*. Finns också adjektivattribut, placeras det komparativa pronomenet vanligtvis före detta men kan också stå efter (Nomfraser § 41).[1] Till skillnad från adjektiv förekommer förenat *sådan* i skriftspråk aldrig och *likadan* endast marginellt i definit nominalfras.[2]

Jag vet inte om hon har någon annan *sådan* rostfri kastrull.
Nio andra *sådana* svarta reservat är under bildande i Sydafrika […] (S)
sex *likadana* flottar (R)
Någon *sådan* finansiär finns inte i Lund. (S)
Kanske är det därför, som just RCA gjort *sådana* intressanta djupdykningar i sina gamla arkiv […] (S)

Man har hittat två {avsevärt längre/ytterst intressanta} *sådana* stenyxor i Blekinge.
Den lilla bogserbåten kom tillbaka med en grön pråm. Resten av de *likadana* flottarna låg kvar förankrade längre upp.

När *sådan* används i expressiv sats eller fras (Huvudsatser § 92, Bisatser § 79, Icke satsf. men. § 36), kan särskilt i talspråk den obestämda artikeln utelämnas, fastän nominalfrasen har individuativ referent i singularis:[3]

Det var fantastiskt (en) *sån* stil han har.
{*Sån*/En *sån*} trevlig fru du har!

[1] Ordningen mellan *sådan*, *likadan* och annat deskriptivt attribut kan vara betydelseskiljande:
(1) en *sådan* tvådörrars Volvo [t.ex. en tvådörrars Volvo som är sådan som den där]
(2) en tvådörrars *sådan* Volvo [t.ex. en sådan Volvo som den där men tvådörrars]

Samma betydelseskillnad kan anges med intonation utan ändrad ordning:
(1') en ˈsådan tvådörrars Volvo
(1") en sådan ˈtvådörrars Volvo

[2] I talspråk förekommer marginellt *sådan* efter definit attribut:
Hennes *såna* byxor är mycket häftigare.

[3] I expressiv fras med *sicken* kan detta pronomen inte föregås men väl efterföljas av *en* (också i pluralis): *sicken* (*en*) *rackare* (jfr: *en sådan rackare*), *sicket* (*ett*) *system* (jfr: *ett sådant system*), *sickna* (*ena*) *rackare* (jfr: *sådana rackare*).

§ 207. Nominal funktion. I neutrum singularis kan *sådant* användas nominalt med allmänt dividuativ referens. I nominalfrasen kan då ingå också andra attributiva led.

Sådant är ju alltid tråkigt att höra, eller hur? (S)
Han har sysslat med *sådant* nu i flera år.
{Något/Någonting} *sådant* skulle jag aldrig gå med på.
Allt(ing) *sådant* har sina risker.
Ingenting *sådant* har förmärkts här i Östergötland.

Nominalt används *sådan* också anaforiskt i stället för substantiviskt huvudord i indefinit nominalfras (§ 212: c). Om nominalfrasen betecknar individuativ referent i ental, måste den också ha obestämd artikel.[1]

Han är pensionär men känner sig inte som en *sådan*.
Tidningen trycks hos en vanlig boktryckare, en *sådan* finns väl på de flesta orter. (S)
Man behöver tränare, bra *sådana*, gärna utländska […] (S)
Han var en äkta smålänning, med en *sådans* alla förtjänster och fel.
Sådana som de där hittade vi fyra stycken stora.

Också i deiktiska nominalfraser förekommer *sådan* utan huvudord om nominalfrasens referent är given i talsituationen:

Jag vill ha {en *sådan*/ett *sådant*/två *sådana*}.

[1] *Sådan* med *en* på substantivets plats kan fungera självständigt om person, särskilt i expressiv fras (vid sidan av det regionala *sicken*) (Nomfraser § 28).

$_0$En $_0$*sådan* ˈen! Jfr: En sådan rackare!
$_0$*Sicken* ˈen! Jfr: Sicken (en) rackare!
Det var förskräckligt $_0$*sådana* ˈena.
Jag skulle vilja ha $_0$en ˈ*sådan* ˈen.

§ 208. Funktion som adjektiviskt predikativ. *Sådan, likadan* används som predikativt attribut (när pronomenet har egna efterföljande bestämningar) och som bundet predikativ:

Vi har en blå bil, *likadan* som Lasses.
Han kom åkande i en gammal Adler *sådan* som man sällan ser nuförtiden.
Den naiva konsten *sådan* den visas i det första rummet i Konsthallen är personlig […] (S)
Hans form är *sådan* att ingenting kan stoppa honom på söndag.
Utsikten är densamma, modulerna är *likadana*. (S)
Svärmors tystnad känns *likadan*. (R)
[…] lekplatserna […] börjar se *likadana* ut i Härnösand som i Eslöv. (S)

Också användning som fritt predikativ förekommer:

Jag tycker om dig *sådan* som du är.
Han återvände *likadan* som han alltid hade varit.

ANM. I satser med expletivt *det* som subjekt kan predikativ funktion hos *likadant* inte skiljas från adverbiell:

Likadant är det här i Jönköping. Jfr: Det är på samma sätt här i Jönköping.
Vi har det *likadant* här i Jönköping.

§ 209. Adverbiell funktion. *Likadant* används adverbiellt som sättsadverbial:[1]

Han målar precis *likadant* som sin bror.
[…] det kan gå *likadant* med dig som med råttan. (S)
De var *likadant* klädda.

[1] *Sådan* används inte adverbiellt. I stället används adverbet *så*:

Han målar precis *så* nuförtiden.
Så {är/blir/har vi} det i Jönköping.

§ 210. *Sådan* i expressiv sats och fras. *Sådan* används i expressiv sats och fras (synonymt med *vilken*):

En *sådan* (fin) såg! ≈ Vilken fin såg!
En *sådan* (fin) såg du har köpt!
Det var fantastiskt en *sådan* (fin) såg du har köpt!
En *sådan* en!

I expressiva uttryck kan den obestämda artikeln utelämnas framför *sådan*:

Sådan fin såg (du har köpt)!

Regionalt förekommer också *sicken*:

Sicken (en) fin såg!
Sicken (en) fin såg du har köpt!
Det var tusan *sicken* (en) fin såg du har köpt!
Sicken en!

Betydelse § 211–212

§ 211. ***Likadan.*** Det komparativa pronomenet *likadan* anger att pronomenets predikationsbas har en eller flera i sammanhanget relevanta egenskaper gemensamma med en annan referent. *Likadan* kan därmed sägas vara en pronominell motsvarighet till ett karakteriserande adjektiv (Adj. § 6).

Med pronomenet anges en jämförelse mellan en förgrundskomparand och en bakgrundskomparand. Bakgrundskomparanden anges ofta med en komparativ subjunktionsfras eller bisats. Förgrundskomparanden kan vara pronomenets predikationsbas eller en annan referent eller omständighet.

Jag gav Annas bror *likadana* penslar *som de där*. [Förgrundskomparanden är penslarna, pronomenets predikationsbas.]
Jag gav Annas bror *likadana* penslar *som jag gav dig*. [Förgrundskomparanden är Annas bror.]
Jag gav Annas bror *likadana* penslar i år *som i fjol*. [Förgrundskomparanden är det innevarande året.]

Om komparanderna inte innefattar pronomenets predikationsbas, kan de ofta anges med en samordning eller en flertalsbetecknande nominalfras. Relationen mellan detta led och det relationella pronomenet erinrar om den bundna anaforen vid reciproka pronomen (§ 101).

Mina bröder har *likadana* penslar. [Dvs. den ene brodern har likadana penslar som den andre.]
Jag gav *bröderna likadana* penslar. [Dvs. den ene brodern fick likadana penslar som den andre.]
Kiruna och Gällivare har *likadana* problem. [Dvs. Kiruna har likadana problem som Gällivare.]

En plural nominalfras där *likadan* ingår kan själv ange komparandmängden:

Jag gav Annas bror tjugo *likadana penslar*. *Penslarna* är allihop *likadana*. [Dvs. varje pensel är likadan som var och en av de andra.]

Slutligen kan bakgrundskomparanden vara outtryckt, eftersom den är nämnd tidigare i texten eller given i talsituationen:

Kan jag få en *likadan* till? [Talaren nickar mot en ölflaska på bordet.]
Rödrutig duk med *likadana* servetter. (S) [Servetterna är likadana som duken, dvs rödrutiga.]
Min bror har *likadana* penslar. [Likadana penslar som vissa aktuella penslar i talsituationen eller likadana penslar som en aktuell person har.]

§ 212. *Sådan*. *Sådan* erinrar semantiskt starkt om *likadan* (§ 211). Skillnaden är att med *sådan* jämförs två komparander i fråga om typ snarare än i fråga om beskaffenhet. Om *likadan* är den pronominella motsvarigheten till ett karakteriserande adjektiv, är alltså *sådan* den pronominella motsvarigheten till ett klassificerande adjektiv (Adj. § 6). Jämförelsen är dessutom mindre framträdande vid *sådan* än vid *likadan*, och *sådan* fungerar ibland deiktiskt eller anaforiskt snarare än jämförande. Man kan från betydelsesynpunkt urskilja följande användningar:

a) Ordinär deixis i talsituationen:

En *sådan* (klänning) såg jag i London. [Talaren pekar på något i talsituationen vars relevanta egenskaper skall föreligga hos den referent som talaren refererar till.]

I denna användning är det också vanligt att *sådan* utvidgas till *sådan här*, *sådan där*. Valet mellan *här*, *där* sker på samma grunder som mellan *den här*, *den där* (§ 73–75).

En *sådan här* klänning såg jag i London.
En *sådan där* klänning såg jag i London.

Sådan {*här/där*} kan också användas för att aktualisera något som finns i talarens eller lyssnarens minne men som inte är särskilt aktuellt (jfr *den* {*här/där*}, § 73–75). Medan *sådan* annars används restriktivt om en delmängd av de referenter som kan betecknas med substantivet, är här *sådan* närmast icke-restriktivt.

Jag blev antastad av en *sådan* {*här/där*} mormon (du vet) i dag. [Talaren avser mormoner, inte en speciell sorts mormoner.]
Hon satt och virkade *sådana* {*här/där*} grytlappar (du vet).

Sådan {*här/där*} är dessutom ofta ett tecken på att talaren inte är säker på hur han skall beteckna eller beskriva referenten:

Där hittade vi *sådana där* stalaktiter eller vad de heter.

b) Expressiv deixis. I expressiva satser och fraser anges att referentens egenskaper (eller den grad vari de manifesterar sig) är anmärkningsvärda:

Sådana (fina) rosor!
Sådana (fina) rosor du har!
Det var väldigt *sådana* (fina) rosor du har!

c) Anafor. Eftersom *sådan* kan ange referentens typ snarare än dess egenskaper, kan det fungera anaforiskt i indefinit nominalfras som ersättare för ett substantiv i det föregående. Nominalfrasen med *sådan* anger då samma typ som korrelatet (intensionell anafor) snarare än samma referent.

När hustrun började på en *självbiografi*, ville han också skriva en *sådan*.
Denna utmaning från Eklunds sida, ty en *sådan* är det, utgör en förolämpning mot de övriga klubbmedlemmarna.
Men Kanada är ju inte enbart OS och ettan gör *en stor satsning* för att berätta mera om landet. Det är för övrigt en samnordisk *sådan*. (S)

Ibland har *sådan* ett substantiviskt huvudord som anger typen för en tidigare aktualiserad referent eller – ofta – ett tidigare aktualiserat propositionellt innehåll, samtidigt som ny, icke-restriktiv information kan meddelas i samma nominalfras. Nominalfraser av denna typ kan sägas vara indefinita motsvarigheter till deskriptivt anaforiska uttryck med *denna* (jfr § 66).

Han är förtjust i Volvo och Saab, medan hon föraktar *sådana* bilar.
Som den socialdemokratiske oppositionsledaren […] påpekade är centerns turer överraskande och det kommer säkert att visa sig att väljarna inte uppskattar en *sådan* advokatyr. (S) [ungefär: en sådan advokatyr som dessa turer innebär]
[Detta] ger alla barn tillfälle att prata. En *sådan* aktivering med det talade språket som bas […] (S)
En avdelning […] har under en följd av år kollektivanslutits till s-partiet trots att *sådan* anslutning är uttryckligen förbjuden i stadgarna. (S)

d) Explicit jämförelse. Jämförelsen kan liksom vid *likadan* vara uttryckt med en komparativ subjunktionsfras eller komparativ bisats:[1]

Jag skulle vilja ha en *sådan* pappa som du har.
Maria hittar inga *sådana* frimärken som (dem) du vill ha.
Hon tänker bli *sådan* som sin kusin.

e) Konsekutiv. När *sådan* har konsekutiv sats som komplement, anger pronomenet den grad (eller ibland den egenskap) som medför det sakförhållande som beskrivs i den konsekutiva satsen:

[…] ett lag av personligheter med *sådana* särpräglade talanger att de knappt låter sig nivelleras […] (S)
[…] ge de små företagen *sådana* villkor att denna utveckling bryts. (S)

[1] En plural nominalfras med *sådan* kan (till skillnad från nominalfraser med *samma, likadan*) inte ange att var och en av dess referenter liknar den andra:

Anna och Lisa har *sådana* klänningar. [Annas och Lisas klänningar liknar någon annans.]
Jfr: Anna och Lisa har *likadana* klänningar. [T.ex.: Lisas klänning liknar Annas.]

Annan, övrig § 213–218

§ 213. Former. *Annan, övrig* böjs adjektiviskt i species, genus och numerus:[1]

Obestämd form utrum singularis: annan, övrig
Obestämd form neutrum singularis: annat, övrigt
Obestämd form pluralis: andra, övriga

Bestämd form: andra, övriga
Bestämd form maskulinum singularis: andre, –

Övrig är väsentligen skriftspråkligt.

Annan (och dess böjningsformer) uttalas liksom ordningstalet *andre, andra* vanligtvis med accent 2, men många språkbrukare uttalar pronomenet med accent 1, särskilt i definit nominalfras:

en {*²annan/¹annan*} timplan
den {*²andra/¹andra*} boken [jfr med ordningstal: den *²andra* boken 'bok nummer två']
mina {*²andra/¹andra*} böcker
de {*²andra/¹andra*} böckerna

Andre, andra kan också vara ordningstal (Räkn. § 21).

Om användningen av den särskilda formen maskulinum singularis *andre* se Adj. § 68.

[1] *Annan* ingår i de pronominella lexikaliserade ordgrupperna *en och annan, ett och annat* (§ 189), *en eller annan, ett eller annat* (§ 181 not 1). Halvt lexikaliserad som preposition är *på andra sidan* (*om*) (Prep. § 30). Lexikaliserade som nominalfraser är *både det ena och det andra* 'båda-dera', *varken det ena eller det andra* 'ingetdera'.

I vardagligt talspråk förekommer särskilt regionalt *en annan* i betydelsen 'en annan än lyssnaren', dvs. 'jag' (§ 26: 4). Speciell betydelse har *annan* i uttryck av följande typ: *Du bär dig åt som en annan huligan* (≈ *nästan som en riktig huligan*). Lexikaliserade är vidare kombinationer som *inte … annat än* 'bara', *allt annat än* 'långtifrån':

Han är *inte annat än* en liten småfifflare.
Hon blev *allt annat än* glad när hon fick nyheten.

Syntaktisk funktion och distribution § 214–217

§ 214. Egna framförställda bestämningar. *Annan* tar i indefinit nominalfras den adverbiella bestämningen *helt* (och *delvis*):

Bara för några månader sedan var situationen en {*helt/delvis*} *annan*.
Helt andra väderleksförhållanden rådde när Lindbergh flög.

§ 215. Egna efterställda bestämningar. *Annan* i indefinit nominalfras tar komparativ *än*-fras (Subjnfraser § 9) och – i skriftspråk mindre ofta – komparativ *än*-sats (Bisatser § 86: a) som efterställd bestämning. Bestämningen placeras i

nominalfrasen bland substantivets efterställda attribut eller postponeras i satsen.[1]

Herr Biermann skall inte bli förvånad om någon *annan än mjölkbudet* en morgon knackar på hans dörr … (S)
[…] de hade familjen på en *annan* ort *än den de jobbade på* […] (S)
[…] säljer de inte sina produkter på någon *annan* plats *än hemma i Gådarp* […] (S)
Ibland kan det gå hela dagar då jag inte gör *annat än fortbildar mig.* (S)
Träffade du några *andra* släktingar när du var i Stockholm *än dina kusiner?*

[1] Till skillnad från *samma* men i likhet med *sådan* kan inte båda komparanderna anges med flertalsbetecknande nominalfras. Då används i stället *olika.*

Anna och Pelle har *andra* böcker. [Dvs. Anna och Pelle har andra böcker än vissa givna böcker.]
Jfr: Anna och Pelle har *olika* böcker. [Dvs. Annas böcker är olika Pelles.]

§ 216. Attributiv funktion. *Annan* kan vara attribut i indefinit eller definit nominalfras, *övrig* normalt bara i definit nominalfras.[1]

a) Indefinit nominalfras

Annan fungerar som framförställt deskriptivt attribut (adjektivattribut) i indefinit nominalfras. Det placeras vanligen efter eventuella kvantitetsattribut och före andra eventuella deskriptiva attribut. (Om ordningen mellan olika framförställda deskriptiva attribut se vidare Nomfraser § 41.) Exempel:

{en/någon/ingen} *annan* sådan gammal bok
{mycket/lite/någon/ingen/två liter} *annan* sådan god saft
{alla/många/två/några/inga} *andra* sådana gamla böcker

Med partitivt pluralt attribut eller eljest enligt reglerna för grammatisk ellips kan *annan* ingå i nominalfras utan substantiviskt huvudord:

Andra av eleverna föredrog att stanna hemma.
Havet är en möjlighet, solen en *annan.*
Nu är läget ett helt *annat.*

b) Definit nominalfras

I definit nominalfras placeras *annan, övrig* efter det definita attributet intill kvantitetsattributet, antingen före eller efter detta. *Övrig* används vanligen bara i dividuativ eller plural nominalfras.

den {*andra/*övriga*} tyska boken
den {*andra/övriga*} verksamheten
alla de {sju *andra/andra* sju} tyska böckerna
alla hans {sju *andra/andra* sju} tyska böcker
alla de {sju *övriga/övriga* sju} tyska böckerna
alla hans {sju *övriga/övriga* sju} tyska böcker

Av de sex *andra* bilarna träffades ett par medan andra bilister hört kulor vina över fordonen. (S)
Redan i oktober försvinner linjens *andra* färja, Svea Star, som sålts till ett västtyskt rederi. (S)
Saabs *övriga* affärer (S)
de *övriga* 3 500 medlemmarna (S)
den *övriga* läkemedelsindustrin (S)
Tre timmar om dagen arbetar han, den *övriga* tiden ägnar han åt musiken.

Övrig kan dessutom förekomma i singular individuativ nominalfras som betecknar ett geografiskt område. Nominalfrasen anger då den resterande delen av ett område som betecknas med nominalfrasens huvudord (jfr också Nomfraser § 42).

i den *övriga* regionen ['i resten av regionen'; jfr: i den *andra* regionen 'i den andra av regionerna']
I det *övriga* Afrika råder tillförsikt.

I definit nominalfras med *andra* kan – till skillnad från vad fallet är vid många andra relationella pronomen – bestämd artikel inte utelämnas:

Vad vet du om {den/*Ø} *andra* av de nya svarvarna?
Vill du ge mig {den/*Ø} *andra* boken?
Vill du ge mig {de/*Ø} *andra* böckerna?

Normalt utelämnas inte den bestämda artikeln heller i definit nominalfras framför *övrig*. Undantag utgör nominalfraser där referenten är en del av ett geografiskt område:

i (*det*) *övriga* Norrland
i (*det*) *övriga* Storbritannien
i (*det*) *övriga* {landet/länet}

Övrig kan med samma betydelse som i definit nominalfras stå utan föregående bestämning i syntaktiskt indefinit nominalfras (dvs. med både substantiv och adjektiv i obestämd form):

övrig verkstadsindustri i regionen (S) [= den övriga verkstadsindustrin i regionen]
[De] tvingas in i konfrontation med *övrigt* samhällsliv. (S)
övriga två sökande (S)
övriga danska varv (S)

Annan och *övrig* kan stå i definit nominalfras utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för ellips eller före partitivt pluralt attribut:

Ta den här cykeln, så tar jag den *andra*.
Läs inte den boken. Många av hans *andra* är bättre.
Den *andra* av hennes sekreterare är också nyskild.
Vi gör oss av med de där böckerna. De *övriga* behåller vi.

[1] *Annan* används normalt inte som adjektiviskt predikativ. I sats med interrogativt *vad* som subjekt kan *annan* dock stå som fritt predikativ i satsens mittfält:

Vad kan jag *annat* göra? [Också: Vad *annat* kan jag göra?]
Jfr: *Vem ska jag *annan* tala med? [Men: Vem *annan* ska jag tala med.]

Däremot kan *annan* stå predikativt som attribut i en nominalfras vars huvudord är utelämnat enligt reglerna för ellips:

Förhållandet är nu {ett/*Ø} *annat*. Jfr: *Förhållandet är nu ett allvarligt. Förhållandet är nu allvarligt.
Saften var {en/*Ø} *annan* än jag beställt.

I stället för *annan* används som adjektiviskt predikativ ibland *annorlunda*:

Nu är läget *annorlunda*. [Också med nominalt predikativ: Nu är läget ett annat.]

ANM. Som attribut i definit nominalfras är det komparativa *andra* i skrift och ofta i tal homonymt med ordningstalet *andra* (Räkn. § 21–22) som också syntaktiskt fungerar på samma sätt.

§ 217. Nominal funktion. *Annan* kan (liksom ett adjektiv) självständigt utgöra en nominalfras, i neutrum med allmänt dividuativ referens och i pluralis om person (Nomfraser § 26):

Annat var inte att vänta.
[…] de kan användas till *annat*. (S)
{allting/någonting/ingenting} *annat* (sådant) (nytt)
Men hans arbetsgivare […] hade bestämt *annat*. (S)
en allt mindre respekt för *andras* egendom (S)
{vi/alla/många/några/inga} *andra*
Han smög bakom de *andras* ryggar när uttagningarna till gaskamrarna ägde rum.

I förbindelse med definita attribut och/eller kvantitetsattribut används självständigt *annan* (liksom adjektiven) också i utrum singularis (om person) (se också § 213 not 1):

{någon/ingen} *annan*
[…] de vill känna att de betyder något för någon *annan*. (S)
Var och en bör väl bistå den *andre* om han kan.
[…] vi skulle hem till den *andre* och byta kostym […] (S)

§ 218. Betydelse. Den grundläggande semantiska funktionen hos *annan* och *övrig* är att ange oöverensstämmelse i fråga om identitet, dvs. 'icke-samma':

Bakom Volvon [A] står en *annan* bil [B)]. [A ≠ B]
Bakom Volvon [A] står den *andra* bilen [B]. [A ≠ B]
Bakom Volvon [A] står de {*andra/övriga*} bilarna [B]. [A ≠ B]

Sekundärt får *annan* kvalitativ betydelse, eftersom individuativa substantiv kan beteckna inte bara exemplar utan också art, och eftersom icke-identitet i fråga om

dividuativ referens ofta omärkligt glider över i icke-identitet i fråga om beskaffenhet.[1] (Det är i denna betydelse som *annan* tar gradbestämningen *helt*.)

Han har en Volvo, men jag vill ha en (helt) *annan* bil. [en annan sorts bil]
Deras glädje är en *annan* än vår. [en annorlunda glädje]

Den indefinita nominalfrasen med *annan* säger om en för lyssnaren icke unikt identifierbar referent att den är icke-identisk med en given referent av samma slag. Vilken den givna referenten är kan framgå av talsituationen (deiktiskt), av ett korrelat i texten (anaforiskt) eller av en efterföljande bestämning (komparativ bisats eller subjunktionsfras).

Då hade de en Volvo, men nu har de en *annan* bil.
Han har säkert en *annan* bil än för ett par veckor sedan.

Den definita nominalfrasen med *annan*, *övrig* förutsätter en given mängd och en likaså given delmängd av denna större mängd. Med *annan* betecknas så återstoden av den större mängden. Nominalfrasen med *annan* blir definit, eftersom den återstående delmängden är unikt identifierbar om den första delmängden är det. Vilken den givna delmängden är kan framgå av talsituationen (deiktiskt) eller av ett korrelat i texten (anaforiskt).[2]

Jag tog den blå cykeln, och han tog den *andra*. [förutsätter en given mängd bestående av två cyklar och att det i denna mängd ingår en viss blå cykel]
Han pratade med Kajsa och Sten, och jag pratade med de {*andra/övriga*}. [förutsätter en given mängd personer och att det i denna mängd ingår den givna delmängden Kajsa och Sten]
Vi bearbetade residensstaden och han det *övriga* länet.

När *annan* ingår i definit singular nominalfras förutsätts det att nominalfrasens referent ingår i en urvalsmängd om två. Ett senare *andra* kontrasterar ofta mot ett tidigare *ena* (§ 228):[3]

Han tog den *ena* cykeln och jag den *andra*.

[1] I stället för *annan*, när det är den avvikande egenskapen snarare än identiteten som avses, används ofta *annorlunda* som också kan stå predikativt:

Nästa år satsar vi på en *annorlunda* semester.
Bären är *annorlunda* och större här.

[2] Med samma betydelse och syntaktiska användning som *övrig* förekommer också *resterande*, *återstående*:

de {resterande/återstående} sex flaskorna
{resterande/återstående} sex flaskor
det {resterande/återstående} vinet

[3] När en given mängd utgörs av fler än två kan mängden uppfattas som par av medlemmar där varje medlem i ett par står i samma relation till den andre medlemmen i paret. I sådana fall används oftast reciprokt pronomen: *Klassens pojkar retade varandra*. Andra sätt att ut-

trycka samma sak är att beteckna den ene medlemmen i varje möjligt par med *varje*, *var och en*, *inte någon*, *ingen* eller *den ene* och den återstående medlemmen med *den andre*:

Varje fotomodell är den *andra* lik.
Av alla kombattanterna lyckades ingen övertala den *andre*. [Dvs. man lyckades inte övertala varandra, ingen lyckades övertala någon annan.]
Det blev ett förskräckligt tumult. Och snart låg den ene på den *andre* i en väldig röra. [Dvs. alla låg på varandra; jfr § 103.]
Han kom och besökte oss den ena gången efter *den andra*.

ANM. *Andra*, *övriga* i definit nominalfras har i denna grammatik förts till de komparativa pronomenen, mest på grund av likheten med det indefinita *annan* som självklart hör dit. De hade med lika stor rätt kunnat uppföras under de ordinativa (jfr *nästa*) eller perspektiva (jfr *ena*) pronomenen.

Ordinativa pronomen § 219–222

§ 219. Översikt. Ordinativa pronomen utpekar en eller flera referenter som ingår i en seriellt ordnad, vanligen textuellt eller situationellt given mängd. Referenten för nominalfras med ordinativt pronomen är då unikt identifierbar och nominalfrasen definit. Ordinativa pronomen är *första*, *sista*, *nästa*, *förra*.

Ett ordinativt pronomen används vanligen som attribut i en definit nominalfras. Det placeras efter det definita attributet och vanligen före övriga deskriptiva attribut. De kan stå efter eller före ett eventuellt kvantitetsattribut.

hans {tre *sista/sista* tre} lyriska verk

Den bestämda artikeln kan ofta utelämnas framför ordinativt pronomen med utsatt substantiviskt huvudord. (I nominalfras där substantiviskt huvudord saknas, kan den bestämda artikeln dock inte utelämnas.) Vid *nästa*, som vanligtvis följs av substantiv i obestämd form, används inte heller bestämd artikel.

(*den*) *sista* resan, (*de*) *sista* försöken
(*den*) *förra* gången, (*de*) *förra* gångerna
nästa gång
**sista* av resorna, **förra* av försöken

Ordinativa pronomen är adjektivlika och kan (beroende på nominalfrasens betydelsestruktur) placeras också efter adjektivattribut:

ett framgångsrikt *sista* försök

ANM. 1. Ungefär som ett ordinativt pronomen fungerar det komparativa *andra* (bestämd form av *annan*) i definit nominalfras. I denna grammatik har detta pronomen (och dess synonym *övrig*) dock redovisats i samband med motsvarande obestämda form *annan* som komparativt pronomen (§ 213–218), trots att de i definit nominalfras inte kan ta komparativ fras eller sats som komplement.

Också adjektiv i superlativ eller komparativ i definit nominalfras erinrar syntaktiskt och semantiskt om ordinativa pronomen (som i sin tur ibland har en form som erinrar om komparativer och/eller superlativer). Se vidare Nomfraser § 41, 43–48.

ANM. 2. Ordningstalen har stora syntaktiska och semantiska likheter med de ordinativa pronomenen. Traditionellt (liksom i denna grammatik) har dock ordningstal på grund av morfologisk och semantisk släktskap med grundtal fått utgöra en egen ordklass tillsammans med dessa: räkneord.

Först(*a*) dubbelredovisas som ordningstal och som ordinativt pronomen. Det kan, till skillnad från övriga ordningstal men i likhet med *sist*(*a*), ha plural referens och stå predikativt.

Övriga ord vilka här på grund av sina semantiska och syntaktiska egenskaper räknas som ordinativa pronomen har i ordböcker ofta brukat klassificeras som adjektiv.

§ 220. ***Första, sista.*** *Första*, *sista* (maskulinum singularis optionellt: *förste*, *siste*, se Adj. § 68) används ungefär som ordningstal om referenter som utgör början eller slutet av en definit seriellt ordnad mängd.[1] Pronomenen används som attribut i en definit nominalfras, placerade efter det definita attributet. Grundtal kan stå före eller efter det ordinativa pronomenet.

hans tre *första* segrar, hans *första* tre segrar
de fyra *sista* segrarna, de *sista* fyra segrarna

Första, sista skiljer sig från ordningstal fr.o.m. *andra* genom att kunna referera till inte bara en referent (dvs. den första respektive den sista referenten i serien) utan till en följd av referenter (från och med början respektive till och med slutet av serien). Hur många referenter som en sådan följd omfattar kan anges med grundtal omedelbart före eller efter det ordinativa pronomenet. Följden är annars vagt avgränsad eller är deiktiskt eller anaforiskt given i sammanhanget.

Den {*första/sista*} resan gick till Kina.
De {*första/sista*} böckerna var tråkiga.
De *tre* {*första/sista*} böckerna var tråkiga.
De {*första/sista*} *tre* böckerna var tråkiga.
Räkningarna måste betalas senast den *sista* (dagen) i varje månad.
Hon var den *första* på platsen.
Du är den *siste*, så du får släcka efter dig.

Först(*a*), *sist*(*a*) kan (liksom superlativerna men till skillnad från ordningstalen) ta gradadverbialen *absolut, allra, näst:*[2]

Den {*absolut/allra/näst*} {*första/sista*} resan blev en katastrof.

Liksom ordningstalen (och superlativerna av adjektiv) kan *första, sista* ta efterställd bestämning som avgränsar urvalsmängden:

den {*sista/tredje*} bilen *av dem jag hade före kriget*
den {*sista/tredje*} lövgrodan *någonsin*

Bestämd artikel i singularis kan utelämnas framför det ordinativa pronomenet i nominalfras med substantiv som huvudord:

{*Första/Sista*} resan gick bra.

Först, sist kan till skillnad från ordningstalen fungera predikativt, oböjda i numerus (liksom adjektiv i superlativ):[3]

Lisa och Anna blev *först*, men Lasse är *sist*.

Första, sista kan någon gång användas i indefinit nominalfras med icke-restriktiv betydelse: *en sista gång* 'en gång till, nämligen den sista', *en sista förtvivlad hälsning, ett {första/sista} desperat försök, låt mig visa en sista diabild*; jfr Räkn. § 19, Nomfraser § 48.

[1] Som ordinativt pronomen kan också räknas *senast(e)*:

den *senaste* boken, hans *senaste* bok

När *senaste* används presupponeras ingenting om fortsättningen. Serien kan alltså mycket väl fortsätta. Om man förutsätter att serien är sluten för alltid, används normalt bara *sista*:

den *sista* boken han skrev, hans *sista* bok
decenniets *sista* år, *decenniets *senaste* år

De flesta språkbrukare kan också använda *sista* utan att utesluta en fortsättning av serien:

Hans *sista* bok fick ett gott mottagande, men själv säger han att den nya som han nu arbetar på blir mycket bättre.

[2] Avståndet från slutet av serien kan av vissa språkbrukare anges med ordningstal + *sist* (jfr Adjfraser § 14):

Han kom *tredje sist*. Hans *tredje sista* arbetsdag.

[3] *Först, sist* används också adverbiellt (eller fritt predikativt):

Han {kom/somnade} {*först/sist*}.

Sist kan konstrueras med en följande af-sats som en temporal subjunktion:

Sist han var här, var han inte riktigt bra.

Sist kan här fattas som temporal subjunktion (Konjn, subjn, infm. § 8 not 8) eller som adverbiellt korrelat till en oinledd relativ bisats i konstruktion med af-sats (jfr: *Sist när han var här …*).

§ 221. ***Nästa***. *Nästa* anger den referent i en seriellt ordnad mängd som har positionen närmast efter den i sammanhanget aktuella referenten av samma slag. Normalt används *nästa* bara om individuativ referent i ental.

Hennes *nästa* {bok/?böcker} ska handla om frihetstiden.

Nästa står vanligen attributivt i en definit nominalfras.[1] Ett följande adjektiv står i bestämd form, men bestämd artikel saknas och substantivet har obestämd form. *Nästa* böjs vanligen inte självt.[2]

Vad ska din *nästa* stora bok handla om?
Jag åker med *nästa* tåg.
Nästa stora fest blir redan om en vecka.
*Jag åker med det *nästa* tåget.
*Jag åker med *nästa* tåget.

Till skillnad från övriga relationella pronomen kan *nästa* användas i nominal funktion utan bestämd artikel om animat eller inanimat referent i ental:

Nu tar vi *nästa*. Nu är det *nästas* tur.

Nästa anger vanligen en referent som följer på en motsvarande referent som är aktuell i talögonblicket:[3]

nästa gång 'första gången efter nu'
nästa tåg 'första tåget efter efter det nu aktuella tåget'

Nästa kan emellertid också ange något i förhållande till en referent i det förflutna:

Han tog *nästa* tåg till London.
Första bussen missade jag, och *nästa* kom inte eftersom den hade gått sönder.

Om den referent som är utgångspunkt för ordningsangivelsen ingår i en serie av tidpunkter i det förflutna eller i framtiden, föredrar många språkbrukare i neutralt eller formellt skriftspråk (*på*)*följande* vars nominalfras (i singularis eller pluralis) antingen har både fristående bestämd artikel och bestämd form av substantivet eller saknar bådadera:

Han höll sig hemma hela {det (*på*)*följande* året/(*på*)*följande* år}.
När hon har åkt får du inte visa dig här under {den *närmast följande* veckan/*närmast följande* vecka}.
Vi diskuterade försäljningsorganisationen de *följande* dagarna.

Skillnaden mellan *nästa* och *följande* erinrar om den mellan *förra* och *föregående*, § 222. Om pronomenliknande particip se vidare Pcp § 41.

[1] *Nästa* används marginellt i indefinit nominalfras: *En nästa åtgärd måste bli att isolera de här grupperna.*

[2] Den särskilda maskulinformen (jfr Adj. § 68) *näste* används inte så ofta som andra maskulina *e*-former:

Näste {kyrkoherde/landshövding} var ursprungligen från Halland. [vanligen: *nästa* {kyrkoherde/landshövding}]

[3] Många språkbrukare använder inte *nästa* om den allra närmaste referenten i en tidslig serie om det finns ett annat uttryck som anger denna position (jfr: *förra*, § 222 not 1):

Vi kommer *på söndag*. [sagt om den söndag som närmast följer på talögonblicket]
Vi kommer *nästa söndag*. [sagt om den söndag som kommer efter den söndag som närmast följer på talögonblicket]

En annan anledning till komplikation är att vissa språkbrukare använder *nästa* i relation till en aktuell tidpunkt, oavsett om denna ligger i dåtid, nutid eller framtid, medan andra reserverar *nästa* för relationen till talögonblicket.

§ 222. *Förra*. *Förra* (maskulinum singularis optionellt: *förre*, se Adj. § 68) anger den närmast föregående referenten i förhållande till en i sammanhanget aktuell referent av samma slag.

Förra står attributivt i definit nominalfras, men bestämd artikel saknas oftast. (Den bestämda artikeln får dock vanligen inte utelämnas om pronomenet följs av ett annat adjektivattribut som ensamt skulle ha krävt framförställd bestämd artikel eller om *förra* står i nominalfras utan substantiviskt huvudord.) Exempel:

Han höll sig hemma hela (den) *förra* sommaren.
Hennes {*förra/förre*} danske man gillade jag inte.
Hela {den/*Ø} *förra* heta sommaren var jag utomlands.
Den här föreställningen var acceptabel, men jag gillade {den/*Ø} *förra* bättre.

Förra anger en tidpunkt i förhållande till särskilt talsituationens tid:[1]

förra gången ['gången närmast före nu']
förra boken ['boken som kom närmast före den nu aktuella boken']

Om talaren i stället utgår från en tid i det förflutna eller i framtiden används ofta *föregående* (konstruerat som *följande*, § 221):

Vädret hade varit katastrofalt nästan hela {den (närmast) *föregående* veckan/(närmast) *föregående* vecka}.
Vi hade tänkt arbeta med planen under de (närmast) *föregående* veckorna.

Den lexikaliserade ordgruppen *den förra* används som ett anaforiskt definit pronomen, i kontrast mot *den senare* (jfr § 51 not 2).

Skillnaden mellan *förra* och *föregående* erinrar om den mellan *nästa* och *följande* § 221. Om pronomenliknande particip se vidare Pcp § 41.

[1] Många språkbrukare använder inte *förra* om den allra närmaste referenten i en tidslig serie om det finns ett annat uttryck som anger denna position (jfr *nästa*, § 221 not 3):

De kom *i söndags*. [sagt om den söndag som närmast har föregått talögonblicket]
De kom *förra söndagen*. [sagt om den söndag som föregått den närmast föregående söndagen]

I nominalfraser om person med ett visst yrke eller i en viss funktion används ibland *förre* med giltighetsmodifierande innebörd (i stället för den lexikaliserade ordgruppen *före detta, f.d.*) för att ange att referenten tidigare har haft det yrke eller den funktion som substantivet anger:

Den {*förre/f.d.*} prästmannen hade inget till övers för dagens själasörjare.

I denna användning kan *förre* närmast betraktas som ett klassificerande adjektiv (Adj. § 6–7).

Perspektiva pronomen § 223–228

§ 223. Översikt. Perspektiva pronomen anger prototypiskt en referents fysiska placering i förhållande till en annan referent, ofta också ur ett bestämt iakttagarperspektiv: *norra*, *södra*, *västra*, *östra*; *högra*, *vänstra*; *bortre*, *bortersta*, *undre*, *understa* etc.

Liksom vid användning av ordinativa pronomen föreligger normalt en given urvalsmängd av referenter bland vilka det perspektiva pronomenet betecknar en unikt

identifierbar referent (eller grupp av referenter). Nominalfraser med perspektiva pronomen har därför vanligen definit struktur. Perspektiva pronomen placeras bland de framförställda attributen på samma sätt som ordinativa pronomen (§ 219).

den *bortre* nymålade stolen
slottets imponerande *högra* flygel

Den utgångspunkt varifrån orienteringsrelationen beskrivs är antingen (a) den naturliga helhet som urvalsmängden ingår i, (b) talaren eller (c) en annan, vanligen explicit angiven utgångspunkt:

Anki har ont i (det) *högra* benet. [av två ben, sedda utifrån dens perspektiv som har benen]
Vi offrar det *högra* trädet. [av två träd, sedda med talarens perspektiv]
Ge mig den *högra* flaskan från *dig* sett. [av två flaskor sedda från den explicit angivna punkten]

Jfr perspektiva adverb, Advb § 44–46.

Bestämda artikeln utelämnas ofta framför de perspektiva pronomenen i en nominalfras med substantiv som huvudord (hellre i singularis än i pluralis och ogärna om det perspektiva pronomenet följs av ett annat adjektivattribut som självt kräver bestämd artikel):

(*den*) *högra* dörren
(*den*) *bortersta* dörren, {*de/?Ø*} *bortersta* dörrarna
{*den/*Ø*} *högra* av dörrarna
{*den/*Ø*} *bortersta* av dörrarna
Försök inte gå ut igenom {*den/*Ø*} *högra* låsta dörren.

ANM. Som perspektivt pronomen redovisas här av syntaktiska skäl också *ena* (§ 228) som annars inte uppfyller de semantiska kriterierna. Också *rätt*(*a*), *fel* (§ 227) har hänförts till de perspektiva pronomenen på syntaktiska grunder.

§ 224. *Högra* (*höger*), *vänstra* (*vänster*). Nominalfras med *högra*, *vänstra* som attribut betecknar en referent som ingår i ett situationellt eller textuellt givet, rumsligt ordnat, par av referenter (av samma slag, dvs. som kan betecknas med samma substantiv).[1] Pronomenet anger hur den avsedda referenten är orienterad i förhållande till den andra referenten i mängden, när paret betraktas i ett visst perspektiv.[2] Någon särskild maskulinumformen på *-e* förekommer knappast.

Han tog en penna ur den *högra* lådan.
Vem är den {*högra/*högre*} mannen?

Högra, *vänstra* står som attribut i en definit nominalfras. Den bestämda artikeln utelämnas ofta omedelbart framför det perspektiva pronomenet, särskilt om urvalsmängden är ett konventionellt par. Den betecknade referenten är vanligtvis ental, men undantagsvis kan också grupper av referenter anges.

Hans *vänstra* friska ben blir lätt överansträngt.
Din *högra* ärm är lite för lång.
{Den *högra/Högra*} ärmen är lite för lång.
De två *högra* däcken är mest nerslitna.

Om nominalfrasen saknar substantiviskt huvudord kan den bestämda artikeln inte utelämnas:

Hans vänstra ben är fortfarande dåligt, men {det *högra/*högra*} är bra nu.

Med samma betydelse kan hela nominalfrasen (utan adjektivattribut) ha indefinit form. Också det perspektiva pronomenet har då oböjlig obestämd form: *höger*, *vänster*. Sådan nominalfras används bara om referenter som ingår i stabila par med inherent perspektiv (då ofta också en sammansättning är möjlig). Pronomenet kan inte följas av adjektiv.

Det gör ont i *höger* sida. [= (den) högra sidan; jfr: högersidan]
Den enda nackdelen är att jag hör illa på *höger* sida. (S)
Han skadade *vänster* ben. [= (det) vänstra benet; jfr: vänsterbenet]
*Katten sitter uppflugen i *höger* träd.
*Läkaren undersökte också *höger* {friskt/friska} ben.

[1] Pronomenet kan ibland parafraseras med efterställd attributiv prepositionsfras:

skåpet till *höger* = det *högra* skåpet
vägen åt *höger* = den *högra* vägen

Prepositionsfras måste tillgripas när en referents orientering i förhållande till en annan slags referent skall anges explicit:

skåpet till *höger* om fönstret [Skåpets placering anges i förhållande till fönstret inte i förhållande till ett annat skåp.]

Som flerordsprepositioner fungerar *på* {*höger/vänster*} *sida om*, *till* {*höger/vänster*} *om*.

[2] *Höger*, *vänster* förutsätter normalt att urvalsmängden är två eller tre (högra, mittre, vänstra). Någon gång förekommer i ledigt språk superlativform för att ange vad som är längst till höger eller vänster av flera än två. I stället för superlativ används normalt *längst till* {*höger/vänster*} som efterställt attribut eller adverbial.

Framför mig såg jag en rad stängda dörrar. Jag gick in genom {?den *högra*/?den *högraste*/den längst till *höger*}.

§ 225. Väderstrecken. *Norra*, *södra*, *västra*, *östra* fungerar som attribut i en syntaktiskt definit nominalfras om referent i ental eller flertal. Någon särskild maskulinumformen på *-e* förekommer knappast.

Jag väljer alltid den *norra* nya vägen.
Gårdens *södra* del är rätt mager.
Reine hade bara varit i de *södra* förorterna ett par gånger i sitt liv. (R)
Han borde ju ro mot de *norra* vikarna, tänkte Frans. (R)

Väderstrecksbeteckningen kan avse hur en referent är belägen i förhållande till andra referenter av samma slag. Vid ett egennamn som betecknar ett geografiskt område kan det dessutom ange hur en del av området är beläget i förhållande till andra delar av samma område.[1]

Västra Lappland har fått mer regn än resten av landskapet.

Den bestämda artikeln utelämnas ofta i nominalfras med substantiviskt huvudord. Utelämningen är obligatorisk när huvudordet är namn på ett geografiskt område.

Han undersökte bara (den) *norra* vägen.
Det regnade mest i {*det/Ø} *västra* Lappland.
Han undersökte bara {den/*Ø} *norra* av de båda vägarna.

[1] Väderstrecksbetecknande framförställda attribut kan parafraseras med efterställda prepositionsattribut (utom i nominalfraser av typen *västra Lappland*):

Han köpte huset (längst) {*åt/i*} *norr*. = Han köpte det *norra* huset.

När orienteringspunkten måste specificeras, används flerordsprepositionerna {*norr/söder/väster/öster*} *om*:

Hon bor *norr om* Paris.
Han valde vägen *norr om* Borlänge. Jfr: *Han valde den *norra* vägen om Borlänge.

§ 226. Typen *bortre, borterst(a)*. En rad uttryck anger läge för en referent i förhållande till en annan eller andra referenter av samma slag. Pronomenen är till formen komparativer eller superlativer. Motsvarande positivform finns inte som pronomen (men för flertalet pronomen föreliggger det ett adverb eller en preposition som betecknar motsvarande orientering).

Komparativ	Superlativ	
bakre	bakersta	[jfr: bak]
bortre	bortersta	[jfr: bort]
hitre	hitersta	[jfr: hit]
övre	översta	[jfr: över]
undre	understa	[jfr: under]
nedre	nedersta	[jfr: ned]
inre	innersta	[jfr: in]
yttre	yttersta	[jfr: ut]
främre	främsta	[jfr: fram]
mittre	mittersta	[jfr: mitt i, mitt på]
–	mellersta	[jfr: mellan]
aktre	aktersta	[jfr: akterut]

den bortre bilen [av två bilar]
den bortersta bilen [av två eller flera bilar]

Dessa pronomen uttalas alla med accent 1. (*Främsta* har dock optionellt accent 2.) I superlativformerna finns också en särskild maskulinform (se Adj. § 68). Efter superlativsuffixet *-erst* används dock denna sällan.

den {*främste/?mellerste*} prästen

Superlativformerna tar samma adverbiella bestämningar som adjektiv i superlativ (Adjfraser § 6: 3):

den {*absolut/allra/näst*} *bortersta* bänken

Både superlativ och komparativ används i definit nominalfras.[1] Till skillnad från ordningstalen (men i likhet med *första*, *sista* och komparativ eller superlativ av adjektiv) kan nominalfras med perspektivt pronomen av typen *bortre*, *bortersta* beteckna flertal av referenter.

den {*bortre/bortersta*} stolen, den {*bortre/bortersta*} av stolarna
de {*bortre/bortersta*} stolarna, de {*bortre/bortersta*} av stolarna

Bestämd artikel kan utelämnas i nominalfras med utsatt substantiv som huvudord. Utelämningen sker oftare i singularis än i pluralis.

(den) *bortre* linjen, (den) *bortersta* linjen
(det) *bortre* huset, (det) *bortersta* huset
{de/?Ø} *bortre* linjerna, {de/?Ø} *bortersta* linjerna [jfr: *{bortre/bortersta} av linjerna]

Vissa superlativformer, särskilt *främst*, *innerst*, *nederst*, *underst*, *ytterst*, *överst* (dock knappast *bakerst*, *mellerst*, *mitterst* och endast marginellt *borterst*, *hiterst*) kan användas adverbiellt:[2]

Min bror är han som står *främst*.
Hans bok ligger *överst*.

Den rumsliga relationen mellan referenterna i urvalsmängden kan anges ur olika perspektiv: utifrån den helhet där referenten ingår, ur talarens perspektiv eller från en annan i textsammanhanget prominent eller särskilt angiven punkt:

Det *översta* lagret är för tunt. [det översta i förhållande till andra lager i en given helhet]
Ge mig den *bortre* stolen av de två du har där. [den bortre sett från talarens utsiktspunkt]
Hon gick och satte sig på den *bortre* stolen. [den bortre sett ur den gåendes synvinkel]
Hon satte sig på den *bortersta* stolen från dörren räknat. [den bortre i förhållande till en angiven punkt]

Formerna på *-re* används vanligen när två referenter eller grupper av referenter jämförs med varandra. Formerna på *-sta* används när jämförelsen gäller inom en

grupp av referenter som kan men inte behöver vara fler än två. Superlativen representerar ett något ledigare stilläge än komparativen. (Jämför motsvarande användning av komparativ och superlativ, Adj. § 47.) Exempel:

Han satte sig i den *bortre* stolen. [Den givna mängden består av två stolar.]
Han satte sig i den *bortersta* stolen. [Den avsedda referenten tillhör en given mängd som består av två eller flera stolar.]

Det förekommer dock att komparativformerna används också när den ordnade mängden utgörs av fler än två:

Han valde den *mittre* tavlan. [vanligen i stället: {mittersta/mellersta}]

Särskilt när ett flertal referenter avses är skillnaden mellan komparativ och superlativ ringa:

Han ville avlägsna de {*bortre/bortersta*} raderna. [De avsedda referenterna tillhör i båda fallen en given mängd som består av många rader.]

[1] De perspektiva pronomenen används i indefinit nominalfras dels som en motsvarighet till komparativer med klassificerande innebörd (jfr t.ex. *ett mindre bibliotek*, Adj. § 48), dels som en motsvarighet till superlativer med klassificerande innebörd när urvalsmängden endast är temporärt given (jfr t.ex. *ett lägsta värde*, Nomfraser § 48). Sådana nominalfraser är inte sällan helt eller halvt lexikaliserade.

ett {*inre/yttre*} organ, en {*främre/bakre*} vokal
en {*nedre/nedersta*} gräns, en *bortersta* position
Det var omöjligt att fastställa ett {*övre/översta*} tillåtet värde för alla utsläpp.

I vissa lexikaliserade ordgrupper saknas såväl bestämd artikel som bestämdhetssuffix hos substantivet: *nedre botten, övre däck*. Också eljest i vissa vändningar:

Som {*bortre/övre/hitre/nedre*} gräns sattes nollmeridianen.

[2] Komparativformerna används inte adverbiellt. I stället används motsvarande adverb (Advb § 44–46) med komparativen *längre* som framförställd bestämning:

Den gamla soffan står längre {bort/bak/fram/upp/ut/ner}.

I de fall då de perspektiva pronomenen har motsvarigheter bland de perspektiva adverben kan de pronominella superlativformerna parafraseras med *längst* + adverbet som adverbial eller som efterställt attibut:

Soffan står längst {fram/in}. ≈ Soffan står {*främst/innerst*}.
soffan längst {fram/in} ≈ den {*främsta/innersta*} soffan

ANM. Besläktat med de perspektiva pronomenen är *närm*(*a*)*st*:

Han satt i {den *närmsta*/den *närmaste*} stolen.
Han står *närm*(*a*)*st*.

Positiven *nära* och komparativen *närm*(*a*)*re* har dock andra funktionsmöjligheter än de perspektiva pronomenen (Advb § 12, Adj. § 43 och 57: a, Prep. § 28: d).

§ 227. *Rätt, fel.* *Rätt* och *fel* har följande former:

Oböjlig form: rätt
Bestämd form (allmän): rätta
Bestämd form maskulinum singularis: rätte

Oböjlig form: fel

Om användningen av den särskilda formen för maskulinum singularis se Adj. § 68.

Liksom de regelrätta perspektiva pronomenen utpekar *rätt, fel* en referent eller en mängd av referenter som ingår i en definit mängd. Den utpekade referenten betraktas som unikt identifierbar ofta utifrån ett bestämt värdeperspektiv.

Hittade du den *rätta* nyckeln?
Du är *rätte* mannen för denna uppgift.

Rätt står attributivt i syntaktiskt definit nominalfras, i singularis eller pluralis. Den bestämda artikeln kan utelämnas endast i kombination med vissa substantiv i singularis.

Han valde {den/?Ø} *rätta* tyska boken.
Han valde {de/*Ø} *rätta* tyska böckerna.
47 är faktiskt (det) *rätta* svaret.
Hon har (den) *rätta* känslan för hur klanger ska sättas ihop.
Han kom i (det) *rätta* ögonblicket.
Det här är inte (den) *rätta* nyckeln.

Fel är alltid oböjt och står attributivt i nominalfras som saknar såväl obestämd artikel som markörer för definithet (Nomfraser § 30: 4a). Oböjligt *rätt* kan också stå i sådan nominalfras med samma betydelse som i definit nominalfras (särskilt om substantivet saknar deskriptivt attribut).

Han valde {*rätt/fel*} tysk bok.
Han valde {*rätt/fel*} tyska böcker.
Hade han talat med {*rätt/fel*} värnpliktig?
Du är {*rätt/fel*} person för denna uppgift.
Han kom i *rätt* ögonblick. = Han kom i (det) *rätta* ögonblicket.
Det här är inte *rätt* hög hatt. = Det här är inte (den) *rätta* höga hatten.
*Han valde den *fela* tyska boken.

Rätt, och i viss mån *fel,* kan också användas som ett karakteriserande adjektiv. Gränsen mellan de båda användningarna är vag.

Han lämnar aldrig in några *rätta* lösningar.
Det var inte {*rätt/fel*} av dig att lämna oss.
Det där kan inte vara {*rätt/fel*}.
Det *rätta* vore att ge sig av meddetsamma.
Det är *mera fel* att du inte säger ifrån.
En *rätt* tro är värd mycket i de här trakterna.

§ 228. *Ena*. *Ena* (optionell maskulinum singularis: *ene*, jfr Adj. § 68) står attributivt i singular definit nominalfras. Den bestämda artikeln kan utelämnas framför *ena* i nominalfraser med substantiviskt huvudord.

(den) {*ene/ena*} förlovade brodern
(den) *ena* yngre systern
(det) *ena* nygifta paret
{den *ena*/**ena*} av systrarna
min {*ene/ena*} yngre bror
min *ena* snälla syster
mitt *ena* svenska företag
Bussens *ena* framhjul körde över åttaåringen […] (S)

Ena anger en referent i ett givet par av unikt identifierbara referenter. Nominalfrasen är syntaktiskt definit, fastän den avsedda referenten inte är unikt identifierbar: lyssnaren kan ju inte veta vilken av de två givna referenterna det är fråga om. (Jämför andra uttryck som anger del av helhet: *halva äpplet*, *tredjedelen av eleverna*, § 134 not 1, Nomfraser § 97.) Definita nominalfraser med *ena* kan parafraseras med indefinita nominalfraser där den givna urvalsmängden anges med partitivt attribut.[1]

den *ene* brodern = en av (de två) bröderna
min *ene* broder = en av mina (två) bröder

Den återstående av de båda referenter som ingår i mängden anges med *andra* (komparativt pronomen i definit nominalfras, § 218).

{Den *ene* brodern/Den *ene* av de båda bröderna/*En* av de båda bröderna} bor i Tyskland, den *andre* i Belgien.
Den *ena* bilen är tvåsitsig och den *andra* har plats för fyra passagerare. (S)
Det *ena* goda skall ju inte förskjuta det *andra* […] (S)

[1] För att ange en reciprok relation mellan alla möjliga par av referenter i en given mängd kan *den ena … den andra* parafraseras med reciprokt pronomen (jfr § 218 not 3):

[…] den *ena* äggrätten blir den *andra* tämligen lik i smak och fason. (S) [Äggrätterna blir lika varandra.]

Också för att ange en icke-reciprok relation mellan icke närmare specificerade par i en given mängd kan *den ena … den andra* användas:

Så småningom får det *ena* barnet efter det *andra* ett hem hos olika människor. (S)
Det *ena* ordet gav det *andra*.
Den *ena* kostymen är dyrare än den *andra*.

ANM. *Ena*, *ene* kan betraktas som en bestämd böjningsform av obestämda artikeln/räkneordet *en*.

Fokuserande pronomen § 229–239

§ 229. Översikt. Som fokuserande pronomen räknas här *själv*, *egen*, *enda*, *blotta*. Semantiskt sett sätter det fokuserande pronomenet den betecknade referenten i relation till andra möjliga referenter av samma slag, referenter som skulle ha kunnat spela samma roll i samma sats. Det fokuserande pronomenet är alltså till sin betydelse kontrastivt och besläktat med fokuserande satsadverbial (Satsadvl § 50–64) som *endast*, *t.o.m.* I uttryck som *X själv*, *X:s egen* framhäver *själv*, *egen* prototypiskt att referensen gäller X till skillnad från andra möjliga referenter. Det fokuserande *enda* i uttryck som *hans enda X* framhäver X:s antal till skillnad från ett större antal referenter av samma slag. *Blotta* framhäver att referensen inskränks till just det som nominalfrasen betecknar.

Fokuserande pronomen fungerar syntaktiskt sett som kongruensböjda attribut till ett substantiv. *Själv* kan dessutom användas fritt predikativt.

ANM. 1. Ordet *ynka* erinrar om fokuserande pronomen men är närmast ett oböjligt adjektiv som kan fungera antingen som adjektivattribut eller som adverbiell bestämning till vissa räkneord eller adjektiv:

Min *ynka* lön kunde vi inte leva på.
för *ynka* två shilling (S)
en *ynka* liten återstod av livet (S)
det *ynka* lilla vi hade kvar (S)

ANM. 2. En rad andra ord är besläktade med de fokuserande pronomenen, såtillvida som de framhäver eller förtydligar ett föregående pronomens betydelse.

a) Vid *all* understryks variationen bland referenterna av *möjlig*:

Hon sysslar med allt *möjligt*.
Hon har alla *möjliga* andra intressen.

b) *Ingen*, *någon* kan följas av den lexikaliserade ordgruppen *som helst* som ger särskilt eftertryck åt referensen:

Han har *inga som helst* kulturella intressen.
Han har inte *några som helst* kulturella intressen.

c) Den distributiva betydelsen hos grundtal framhävs med ett följande *stycken*:

Han har tre *stycken* syskon, såvitt jag vet.

d) Olika möjliga särbetydelser hos *en*, *någon* lyfts fram med *viss*, *enstaka*:

Jag söker en *viss* herr Svensson.
Han visade några *enstaka* dukar.

Jämför också de förstärkande komplementen vid interrogativa pronomen (§ 114) eller *respektive* efter reflexivt possessivt pronomen (§ 86 not 2).

Själv § 230–232

§ 230. Former. *Själv* böjs som ett adjektiv regelbundet i species, genus, numerus:

Obestämd form utrum singularis: själv
Obestämd form neutrum singularis: självt
Obestämd form pluralis: själva

Bestämd form (allmän): själva
Bestämd form maskulinum singularis: själve

I vissa betydelser kan de bestämda böjningsformerna i ledigt språk ersättas med *självaste*. Om användningen av den särskilda formen maskulinum singularis jfr Adj. § 68.

ANM. Det possessiva *egen* (§ 233) kan sägas ersätta genitivformen av *själv* (jfr *jag* : *min*, *du* : *din* etc.):

mina egna resor ≈ de resor *jag själv* har gjort
min egen vrå ≈ den vrå *jag själv* disponerar
min egen cykel ≈ den cykel *jag själv* äger
mitt eget namn ≈ det namn *jag själv* har

§ 231. Syntaktisk funktion och distribution. *Själv* används som framförställt attribut i komplex definit nominalfras, som efterställt predikativt attribut och som fritt predikativ.

a) Som framförställt attribut står pronomenet i bestämd form allra först i en komplex definit nominalfras framför eventuellt definit attribut (Nomfraser § 8: b), ungefär som ett fokuserande satsadverbial:

Själva det lilla navet är svårt att se med blotta ögat.
Det är *själva* den moderna välfärdsstaten man har vänt sig mot […] (S)
[…] för att känna sig säker måste man också förstöra *själva* hans individualitet. (S)
[…] *själva* fabriksbyggnaden är här helt konventionell […] (S)
Själve chefen var här och gratulerade.
Själva fötterna börjar egentligen lite längre ner.
I *själva* Ryssland bor det inte så många.

b) Som predikativt attribut står pronomenet *själv* i obestämd form. Det kongruensböjs med det föregående huvudordet i numerus och genus. Den nominalfrasen där *själv* ingår är definit.[1]

Du måste tänka lite på dig *själv*.
Tingshusmördaren *själv* begärde också ordet […] (S)
Varken han *själv* eller industrin tror att detta räcker. (S)
Han vill inte hjälpa sig *själv*, bara de andra.
Ryssland *självt* är inte så stort.
Bönderna *själva* med sina stora skulder skulle inte klara det.

c) Som fritt predikativ används den obestämda formen av *själv*, kongruensböjd med uttrycket för det överordnade verbets predikationsbas:[2]

Man kan åtminstone begära att människorna gör något *själva* för att informera sig politiskt. (S)
Själv skulle han nöja sig med 18 miljoner. (S)
Statsföretag räknade med att *självt* kunna finansiera ca 3,3 miljarder av dessa investeringar. (S)
Vi fick *själva* röja upp efter oss.
Vi lät honom klara av arbetet *själv*.
Gå dit *själv*!

I talspråk och ledigt skriftspråk tenderar *själv* som predikativ eller predikativt attribut att användas oböjligt:

Vi skulle laga maten *själv*, sa hon.
[…] barnet skulle *själv* få bläddra i sina böcker. (S)
Om Island *själv* fick bestämma […] (S)
Det har vi *själv* kunnat konstatera. (S)
[…] en fantastisk plan för hur varvet ska lyfta sig *själv* i håret. (S)

[1] Pronomen med reflexiv funktion kan ta *själv* som betonat predikativt attribut när pronomenet har en tydlig referent som kan kontrastera mot en annan möjlig referent:

Sig själv vill han inte reformera. *Mig själv* vill jag inte reformera. [Men andra …]
Jfr: *Sig *själv* vill han inte skynda. *Mig *själv* vill jag inte skynda. *Hon kastade ifrån sig *själv* boken. *Jag kastade ifrån mig *själv* boken.

I vissa sammanhang är betoning nödvändig för att ett reflexivt pronomen skall kunna användas ensamt. Sådant betonat reflexivt pronomen kan ersättas med obetonat reflexivt pronomen + *själv*.

?Han bara 'pratar 'om sig.
Han 'pratar bara om 'sig (och sina 'barn).
Han 'pratar bara om sig '*själv*. [men: låta 'tala 'om $_0$sig]

Vissa språkbrukare använder reflexivt pronomen + *själv* (eller *egen*) med en snävare syftningsram än vad som är möjligt för reflexivt pronomen utan *själv* (eller *egen*):

Arne bad Bengt tvätta {sig/sitt barn}. [reflexivt = Arne/Arnes eller Bengt/Bengts]
Arne bad Bengt tvätta {sig *själv*/sitt *eget* barn}. [reflexivt snarast = Bengt/Bengts]

Många förbindelser med reflexivt fungerande pronomen är mer eller mindre lexikaliserade med *själv*, varvid den reflexiva nominalfrasen – trots *själv* – inte kontrasterar mot annan möjlig nominalfras:

skylla sig själv, sköta sig själv, känna sig själv, rå sig själv, vara sig själv, döma andra efter sig själv, lämna ngt åt sig själv(t), vara säker på sig själv, säga sig själv(t)

Lexikaliserade är också vissa prepositionsfraser som fria adverbial:

{gå/ge sig/snurra} av sig själv, {tala/mumla/sjunga} för sig själv, {leva/ligga/sitta/stå} för sig själv

[2] *Själv* används ofta som första led i flerledad satsekvivalent fras (Flerl. fraser § 9: a) som kan parafraseras med en sats där *själv* är fritt predikativ:

Billy Eriksson, *själv* arbetare, ruskar på huvudet […] (S) [Dvs. han är själv arbetare.]

§ 232. Betydelse. Grundbetydelsen hos *själv* är att utsagan avses gälla just nominalfrasens referent och ingen annan. Användningen av pronomenet innebär alltså att referentens identitet framhävs gentemot andra referenter. Vilka andra referenter som *själv* tänks kontrastera mot i det enskilda fallet bestäms av situation och kontext.

a) Som framförställt attribut (i bestämd form)

Oftast används *själva* för att understryka att bara den ”egentliga” referenten, referenten i sig, betecknas, dvs. referenten bortsett från tillbehör, innehåll o.d., referenten i stället för hans representant eller organisation, omgivning etc. *Själva* utpekar alltså det viktigaste elementet i ett komplex av relaterade företeelser. Med denna innebörd används ogärna *själva* om en animat referent.

Själva huset är inget märkligt. [Huset fokuseras i motsats mot annat sådant som hör till, t.ex. trädgården, omgivningen; ’huset i sig’, ’huset som sådant’.]

Det var *själva* känslan att äga mark som betydde mest för oss. [Känslan att äga fokuseras i motsats mot ägandet som en rent ekonomisk eller praktisk relation.]

Själva valrörelsen är just på väg in i sitt intensivaste skede. (S) [Den egentliga valrörelsen fokuseras i motsats mot mera långsiktig verksamhet som också är avsedd att påverka valresultatet.]

Brandkåren kom snabbt till platsen, och *själva* branden blev inte så omfattande. [Branden fokuseras i motsats mot t.ex. annan skadegörelse.]

Usch, vad jag avskyr Ekblad. Hans idéer, menar jag. {?*Själva* Ekblad/Ekblad *själv*} verkar rätt sympatisk.

Själva som framförställt attribut används ibland också emfatiskt för att ange en animat referents sociala prominens (’i egen hög person’, ’ingen mindre än’, ’t.o.m.’). Med denna innebörd kan i ledigt språk också *självaste* användas.

{*Själve/Själva*(*ste*)} kyrkoherden var där och dansade.

Hon dök upp på *själva*(*ste*) julafton.

För det får hon snubbor av *självaste* partiledaren […] (S)

Själva(*ste*) prinsessorna var där och gjorde reklam.

b) Som predikativt attribut och fritt predikativ (i obestämd form)

Själv används predikativt för att fokusera en i sammanhanget prominent, vanligen animat, referent i motsats till en annan nämnd eller underförstådd referent. Referenten är oftast inherent animat eller mer eller mindre personifierad.

Vintergäcken gäckar vintern. Nästa dag är den *själv* gäckad. (R) [Vintergäcken kontrasteras mot vintern.]

Naturen *själv* balanserar förhållandet mellan fågellivet och fiskbeståndet. (S)

Arlandabanan bär sig *själv* enligt det resonemang vi haft […] (S)

Samtidigt bör observeras att européerna *själva* fick sina fiskar varma av amerikanska kolleger. (S)
Han har ju *själv* aldrig tagit så allvarligt på sina skriverier […] (R) [*Han* kontrasterar mot exempelvis läsare och kritiker.]
Själv är jag kolossalt ekonomisk med mina egna pengar […] (S)

När *själv* är kopplat till ett 3 personens personligt pronomen inskränker det ibland det anaforiska pronomenets syftningsmöjligheter; subjekt i föregående sats föredras som korrelat:

Anders har talat med Bengt. Han *själv* hade varit i Köpenhamn. [*Han själv* syftar normalt på Anders.]
Jfr: Anders har talat med Bengt. Han hade varit i Köpenhamn. [Obetonat *han* syftar antingen på Anders eller Bengt. Betonat *han* syftar på Bengt.]

Som fritt predikativ om en agentiv referent anger *själv* ofta att referenten gör något på egen hand (t.ex. utan hjälp av någon annan eller så att han ensam har full kontroll över verksamheten). *Själv* kan då parafraseras med *ensam* och (som fritt predikativ) ta adverbiell gradbestämning av typ *alldeles*, *helt*.[1]

Han har byggt huset (alldeles) *själv*. [= alldeles ensam, utan hjälp av fackmän]
Det enda han fick ordna *själv* var turnén med Vår Herre i Himlaspelet. (R)
Den går ut på att man låter eleverna *själva* välja vad de skall lära sig. (S)
Jag hittar *själv* härifrån.

Efterställt *själv* kan liksom det framförställda *själva* användas med emfatisk betydelse (’i egen hög person’, ’ingen mindre än’), men bara om animat referent:

Kyrkoherden *själv* var där och dansade.
Prinsessan *själv* var närvarande vid vernissagen.
Är det inte Gustav Berglund *själv*?
*De dök upp på julafton *själv*.

Den emfatiska betydelsen används ogärna om referent i flertal och ogärna när *själv* fungerar som fritt predikativ:

Prinsessorna *själva* var närvarande vid vernissagen. [knappast i betydelsen ’t.o.m. prinsessorna’]
Prinsessan var *själv* närvarande vid vernissagen. [knappast i betydelsen ’t.o.m. prinsessan’]

Liksom det framförställda attributet *själva* kan det efterställda (eller predikativt använda) *själv* framhäva att det är referenten i sig, som avses (till skillnad från sådant som hänger ihop med referenten). Referenten är då vanligen animat.

Föräldrarna *själva* har inget emot att flytta.
Vi ville tala med biskopen *själv*.

Huset *självt* är inget märkligt.
Programmet *självt* är 27 år gammalt men tycks outslitligt. (S)

[1] Regionalt används *själv* i betydelsen 'ensam' också i icke-agentiv sats:
Hon satt alldeles *själv* och funderade i mörkret.
Om du vill, kan du få sova *själv* i det här rummet.

Egen § 233–235

§ 233. Former. *Egen* böjs regelbundet som ett adjektiv i species, genus och numerus:

Obestämd form utrum singularis: egen
Obestämd form neutrum singularis: eget
Obestämd form pluralis: egna
Bestämd form: egna

Pronomenet har ingen särskild form för maskulinum singularis: **egne*.

ANM. Med betydelsen 'egendomlig' används *egen* som graderbart adjektiv:
Alexander är lite *egen*, eller hur?
Hon har ett mycket *eget* utseende.

§ 234. Syntaktisk funktion och distribution. *Egen* används förenat i definit och indefinit nominalfras. Liksom *själv* används *egen* ofta för att ange kontrast, och ordet är normalt betonat.

a) I definit nominalfras står *egen* vanligen i omedelbar anslutning till ett föregående possessivattribut. Det kan efterföljas eller föregås av kvantitetsattribut eller ordningstal.[1] Trots att *egen* följer på possessivattribut står det normalt i obestämd form.

{Svenssons/vårt} *eget* lilla hus
{Svenssons/våra} {*egna* tre/tre *egna*} barn
Där stod, liksom i restaurangens *egen* annons, att vi skulle spela i nattklubben. (S)
Miki har endast stöd av sin *egen* lilla falang på yttersta vänsterkanten […] (S)

Bestämd form används dock när pronomenet skiljs från possessivattributet av annat ord:[2]

sin alldeles *egna* silhuett (S) [jfr: sin *egen* silhuett]
min enda *egna* bok [jfr: min *egen* bok]
min första *egna* cykel [jfr: min *egen* cykel]
sin likaså *egna* Mercedes [jfr: sin *egen* Mercedes]

Nominalfras med possessivattribut + *egen* kan sakna substantiviskt huvudord liksom ett ensamt possessivattribut (Nomfraser § 19, 20, 82):[3]

Den där båten är Birgits *egen*.
Om du tar din båt, så tar jag min *egen*.
Nu går vi hem till vårt *eget*.

Egen kan i definit nominalfras också (mest i skriftspråk) följa på bestämd artikel. Då används den bestämda formen *egna*.

Inget nämndes om den *egna* sidans förluster […] (S)
Ska vi fortsätta kärnkraftsäventyret kommer vi inte att kunna bli av med det *egna* avfallet. (S)
den *egna* fackliga organisationen (S)
[…] där stångas och vrenskas han mot den *egna* kvarvarande småborgerliga familjemiljön […] (S)

b) I indefinit nominalfras står *egen* i obestämd form med eller utan föregående kvantitetsattribut:

Vi bygger upp en *egen* utrikesförvaltning och en *egen* armé. (S)
USA:s utrikesminister presenterade en rad *egna* krav […] (S)
Professor Berg fastslog, att judar inte utgör någon *egen* ras. (S)
Men denna regering har ingen *egen* inneboende kraft. (S)

Den obestämda artikeln utelämnas gärna framför *egen* om substantivet i den givna kontexten hade kunna stå som nominalfras utan kvantitetsattribut (Nomfraser § 30):

[…] kommunen håller sig med *egen* informationstidning […] (S) [jfr: … håller sig med tidning]
Vi har *egen* toalett. [jfr: … har toalett]

Attribut saknas dessutom framför *egen* i en rad lexikaliserade ordgrupper, t.ex.:

ur egen kassa, i egen ficka, i egen sak, i egen bil, i egen bostad, i eget intresse, av egen kraft, på egen hand, på egen risk, på egen bekostnad, efter eget huvud, för egen räkning, för egen del

Substantivet kan utelämnas efter *egen* enligt reglerna för ellips samt i vissa lexikaliserade förbindelser:

Han behöver inte låna din cykel. Han har ju sin *egen*.
öppna *eget*, starta *eget*, köpa *eget*
sina *egna* [om familj eller trupper, jfr: de sina]

[1] I vissa fall är *egen* + substantiv en lexikaliserad ordgrupp som tar framförställda bestämningar som ett substantiv:

Han hade byggt ett trevligt *eget hem* [även: {*egna hem/egnahem*}] utanför samhället. Sitt vackra *egna hem* [även: *egnahem*] hade han till största delen byggt själv.

Också annars kan *egen* någon gång skiljas från det possessiva attributet av ett deskriptivt attribut. Det är oklart om de två ordföljdsmöjligheterna (utan ändring av betoningen på de enskilda orden) anger olika betydelse.

mina nya *egna* böcker ≈ mina *egna* nya böcker
Pers andra *egna* vänner ≈ Pers *egna* andra vänner

[2]Vissa språkbrukare böjer ibland *egen* i bestämd form också omedelbart efter possessivattributet:

fabrikens *egna* testbana (S)

[3] Lexikaliserad är ordgruppen {*vara/bli*} *sin egen* (nämligen: självständig företagare).

§ 235. Betydelse. Liksom *själv* i *X själv* (§ 232) framhäver *egen* i *X:s egen* att det just är X i kontrast mot andra referenter som avses. (Kontrasten är dock ofta tämligen vag, varigenom pronomenet snarast kommer att betona ägandet, kontrollen eller samhörigheten – som i de flesta fall också uttrycks med ett föregående possessivattribut.) De referenter som X kontrasterar mot är oftast underförstådda, dvs. givna i texten eller situationen.[1]

Han har tidigare varit ledamot av Lysekils *egen* lasarettsdirektion […] (S)

I de fall då *egen* inte ansluter sig till ett föregående possessivattribut anges vanligen den fokuserade referenten med ett korrelat i texten, enligt reglerna för bunden anafor (§ 86–96, 101). Oftast är det då satsens subjekt som anger den fokuserade referenten. Korrelatet kan också vara underförstått generiskt ('man').

Landskrona har tidigare försökt få en *egen* ensemble till sin teater. (S) [Ensemblen skall vara Landskronas egen.]
Under ett läsår bygger tretton elever *egna* träbåtar för hand […] (S) [Båtarna är elevernas egna.]
Troheten mot den *egna* åskådningen förblir mer än troheten mot ett parti. (S) [jfr: … mot ens egen åskådning]
Att hälla avfall från slutna cisterner i det *egna* avloppssystemet strider mot miljöskyddslagen […] (S) [jfr: … ens eget avloppssystem]
Alla gäster vill ha *egen* {toalett/balkong}.
På mitt jobb måste vi hålla oss med *egna* kläder.

[1] Det finns en tendens att byta ut *själv* (som fritt predikativ med syftning på agentivt subjekt) mot *egen* (som attribut i resultatobjekt), eftersom de ofta är nästan synonyma:

Baka ditt *eget* bröd! ≈ Baka ditt bröd själv. Jfr: Bagaren bakade inte sitt eget bröd.
Han skrev sin *egen* biografi. ≈ Han skrev själv sin biografi. Jfr: Den lärde litteraturprofessorn som författat så många författarbiografier skrev nu sin egen levnadsbeskrivning.
Du får bilda dig ett *eget* omdöme.

Enda § 236–238

§ 236. Former. Pronomenets normalform är *enda*.[1] Optionellt kan i definit men inte i indefinit nominalfras användas en särskild bestämd form för maskulinum singularis (jfr Adj. § 68): *ende*.

Bengts *enda* {syster/bror/katt/ärende/släktingar}
Bengts *ende* {bror/farbror}
en {*enda*/**ende*} servitör
ingen {*enda*/**ende*} kung

[1] Talspråkligt används *endaste* som attribut i nominalfras med substantiv som huvudord:
min *endaste* vän, en *endaste* gång, ingen *endaste* stol
*det *endaste* hon sa

§ 237. Syntaktisk funktion och distribution. *Enda* används i definit och indefinit nominalfras.[1]

a) Definit nominalfras. *Enda*, *ende* placeras efter definit attribut, före eller efter grundtal och framför ett eventuellt annat deskriptivt attribut (Nomfraser § 4). Nominalfrasen har oftast individuativ entalsbetydelse, men den kan också ha dividuativ betydelse eller ange flertal.

denne min *ende* släkting
vårt *enda* helhjärtade försök
de *enda* två fabrikerna, de två *enda* fabrikerna
bolagets *enda* andra fabrik i Belgien
Bara det nu inte stannar vid denna *enda* placering. (S)
Han var väl den *ende* riktigt kompetente bedömaren här i landet.
den franska flygindustrins *enda* betydande begåvning (S)
Den där dunken innehöll vår *enda* bensin.
våra *enda* småländska släktingar
Norges två *enda* brottare med chans till Montrealresa (S)

Nominalfraser med *enda* kan sakna substantiviskt huvudord:

Den *ende* som begriper sig på det här är Svensson.
[…] det *enda* riktiga vore att devalvera den danska kronan […] (S)

Substantivet kan också vara utelämnat enligt reglerna för ellips eller framför partitivt attribut:

Dessa partier är för närvarande de *enda* som kan stoppa bygget. (S)
Den *enda* av tidningarna här som rapporterade om saken har dragits in.

I definit nominalfras med substantiviskt huvudord kan den bestämda artikeln utelämnas, särskilt i singularis:

{Den *enda/Enda*} fabriken med tillräcklig rökrening säger sig nu tvingad att lägga ner verksamheten.
Jag tog (den) *enda* mörka kostymen jag hade.
Enda bekymret har varit att tre av spelarna ligger inne på repmånad […] (S)
Du är {den *enda/*enda*} som jag bryr mig om.
{De *enda/?Enda*} fonderna som ger bidrag till sådant har ansökningstid i mars.

När semantiskt definit nominalfras med *enda* fungerar som subjekt eller predikativ i sats med identifierande predikativ, kan bestämd artikel och bestämd form av substantivet saknas (varemot adjektiv och *andra* måste ha bestämd form) (Nominalfraser § 6: c):

Klammer var *ende* österrikare med segerchans i pisterna. (S)
En depressiv sjukdom är tex sällan *enda* orsak. (S)
Enda utomeuropeiska nation var Israel. (S)

I definit nominalfras kan *enda* ta egna adverbiella bestämningar:

det hittills *enda* försöket att låta nordirländarna styra sig själva
hans absolut *enda* tillgång

b) I indefinit nominalfras används *enda* bara om individuativ referent i ental. Pronomenet, som här inte böjs, kan stå efter kvantitetsattributen *en*, *någon*, *ingen* (jfr Nomfraser § 23).

Men så ställer Bielke upp sitt folk på en *enda* lång linje […] (S)
En *enda* elev i åttan var modig nog […] (S)
Ingen *enda* broschyr följer riktlinjerna […] (S)
Jag vet inte om han har någon *enda* släkting.
Då vann Jarl Svensson med någon *enda* sekund. (S)
*Två *enda* släktingar dök upp.
*Jag har ingen *enda* grädde.

I nominalfras utan substantiviskt huvudord förekommer *enda* enligt reglerna för ellips eller med partitivt attribut i pluralis:

Han bad mig om en cigarett men jag hade *ingen enda*.
En enda av högtalarna fungerade.

[1] Om *enda* är lexikaliserat tillsammans med ett substantiv, tar ordgruppen attribut som ett substantiv:

Jag är ett sådant där överbeskyddat *enda* barn.

§ 238. Betydelse. *Enda* understryker att referenterna som passar till nominalfrasens beskrivning inte är fler än de är, t.ex. att antalet inte är högre än 1 om nominalfrasen står i singularis. Betydelsen är alltså besläktad med den hos *bara*, *endast*, och liksom dessa ord anger *enda* normalt att den avsedda mängden uppfattas som oväntat eller oönskat liten.[1]

min *enda* cigarett [Dvs. jag har bara den cigaretten.]
den *enda* bensinen [Dvs. det finns bara den bensinen, ingen annan, inte mer.]
de *enda* breven jag har från henne [Dvs. jag har bara de breven.]
en *enda* cigarett [dvs. bara en cigarett]
ingen *enda* cigarett [dvs. ingen cigarett, om det så bara vore en]

[1] Emotiv betydelse av hög grad kan dock obetonat *enda* ha i nominalfras vars betydelse på ett eller annat sätt är graderbar:

Dansk fotboll är ett *enda* stort kringresande zigenarsällskap. (S)
Ett helt […] bostadsområde […] har förvandlats till en *enda* rykande ruinhög. (S)
[Huset var] en *enda* röra av kringkastade och utslängda föremål. (S)

Om *varenda* se § 135–141.

§ 239. ***Blotta.*** *Blotta* kan användas som fokuserande pronomen med betydelsen 'bara' i ett fåtal lexikaliserade förbindelser:

Han slapp undan med *blotta* förskräckelsen. ['med enbart förskräckelse']
Den kan iakttagas med *blotta* ögat. ['med bara ögat']
Han häpnade vid *blotta* åsynen av ringen.
Blotta misstanken räcker inte för ett ingripande.

6 RÄKNEORD

1 Översikt

Grundtal 2–18

Betydelse 2–3

2 Exakt antals- eller nummerangivelse. 3 Specifik och icke-specifik referens.

Morfologisk funktion 4

4 Grundtalens morfologiska funktion.

Struktur 5–8

5 Grundtalen för 0–99. 6 Grundtalen för 100 och uppåt. 7 Återgivning av grundtal i skrift. 8 De sammansatta grundtalens morfologiska struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 9–12

9 Egna bestämningar. 10 Attributiv funktion. 11 Nominal funktion. 12 Predikativ funktion.

Särskilda talangivelser 13–18

13 Nummerangivelse. 14 Angivelse av klockslag. 15 Angivelse av pris, längd m.m. 16 Approximativ antalsangivelse. 17 Uttryck för decimalbråk. 18 Uttryck för allmänna bråk.

Ordningstal 19–22

19 Betydelse. 20 Morfologisk funktion. 21 Struktur. 22 Syntaktisk funktion och distribution.

§ 1. Översikt. Räkneorden anger hur många referenter eller vilken referent i ordningen som en utsaga gäller. Antal anges med grundtal från *en/ett* och uppåt.

tre stenar, *fyrtio* kilo

Med bråktal kan dessutom en mindre del av en referent anges mängdmässigt:

(*två och*) *en tredjedels* kilo
{*noll/tre*} *komma sju* enheter

Med ordningstalen karakteriseras en viss referent utifrån sin placering i en numrerad serie av likadana referenter.

den *tredje* stenen, det *fjärde* kilot

Syntaktiskt men också semantiskt fungerar grundtalen som myckenhetspronomen (Pron. § 155–165) och ordningstalen som ordinativa pronomen (Pron. § 219–222). Grundtalen (från och med *två*) liknar t.ex. *många* på så sätt att de anger antal och kan stå attributivt i såväl indefinit som definit nominalfras samt fungera predikativt.

trettiotvå stenar [jfr: många stenar]
de *trettiotvå* stenarna [jfr: de många stenarna]
Stenarna var *trettiotvå*. [Jfr: Stenarna var många.]

Ordningstalen liknar de ordinativa pronomenen (som *nästa*, *sista*) genom att de betecknar en referent efter dess placering i en ordnad serie och normalt fungerar som framförställt deskriptivt attribut i en definit nominalfras i singularis:

den *fjärde* stenen [jfr: den sista stenen]
mitt *femte* försök [jfr: mitt nästa försök]

ANM. *En/ett* är grundtalet för 1 och fungerar samtidigt som obestämd artikel (Pron. § 166–173).

Första/förste kan liksom *sista* men till skillnad från andra ordningstal avse flera referenter från seriens början och framåt. Ordet redovisas därför i denna grammatik också som ordinativt pronomen (Pron. § 220).

Grundtal § 2–18

Betydelse § 2–3

§ 2. Exakt antals- eller nummerangivelse. I normalfallet anger grundtal referentens antal eller nummer exakt. Gradadverbial (§ 9) kan dock modifiera exaktheten.

en cykel, *trettio* cyklar, de *fyra* cyklarna, båda *två*
rum *38*, volym *tre*, klockan *9*
{nästan/ungefär/över} *fyrtio* cyklar

Antalsangivelse förutsätter normalt att de räknade referenterna är individuativa. Måttsenheter (t.ex. *kilo*) är dock bara skenbart individuativa (jfr Subst. § 11).

I singularis samverkar grundtalets antalsangivelse med substantivets numerusböjning som också visar att nominalfrasen refererar till ental. Om betydelsen hos *en* som obestämd artikel se Pron. § 169–171.

§ 3. Specifik och icke-specifik referens. Indefinit nominalfras med grundtal som attribut kan ha specifik referens:

Jag pratade med *två* kolleger i dag.

Referensen kan också vara icke-specifik. Yttrandet fokuserar då på antalet och på referenternas egenskaper, inte på specifika referenter.

Vi måste anställa minst *tre* ingenjörer till.

Nominalfras med grundtal som attribut kan också ha generisk referens:

Två präster har alltid mycket att prata om.

Morfologisk funktion § 4

§ 4. Grundtalens morfologiska funktion. Grundtal kan ingå som led i sammansättningar och avledningar.

Bortsett från talen för 0–12 och 20 är alla grundtal själva avledningar eller sammansättningar, där enklare grundtal ingår (§ 5): *femton*, *femtio*, *sextiofyra*.

Grundtal utgör vidare stammen i nästan alla ordningstal (se § 21). Också approximativa räkneord av typen *tiotals* har ett grundtal som första led (§ 16).

Av grundtalen för 1–12 bildas vidare substantiv med suffixet *-a*. Sådana substantiv är namn på själva talet eller på något som har det nummer talet anger.

noll-a, ett-a, två-a, tre-a, fyr-a, femm-a, sex-a, sju-a, ått-a, ni-a, ti-a, elv-a, tolv-a

Också när dessa grundtal är sista led i ett högre grundtal kan substantiv bildas på samma sätt:[1]

Jag bor i *35:an*.
Om du tar *22:an* så är du här på en kvart.

För att ange sekel eller decennium (ofta som namn på kulturell period) kan hundratals- respektive tiotalsorden sammansättas med *-talet*:[2]

200-talet, 1200-talet [²tɔlːvhøndraˌtɑːˌlət]
tjugotalet, fyrtiotalet

Också i olika andra betydelser sammansätts grundtal med *-tal*, oftast för att ange ungefärligt antal (§ 16, jfr Nomfraser § 24):

ett {tiotal/tjugotal/trettiotal} [etc.]
ett hundratal, ett tusental
tiotals, hundratals, tusentals
ental, tiotal

Andra flermorfemiga ord där grundtalen ingår är adjektiven på *-faldig* och *-dubbel*:

Hon är *trefaldig* svensk mästare. [i tre grenar eller tre gånger]
Han lade ett *tredubbelt* lager av papp på garagetaket. [tre lager papp]

Särskilt grundtalet *en* ingår som stam eller förstaled i olika avledningar respektive sammansättningar: *enbart*, *enig*, *enhet*, *endera*, *enstaka*, *enskild*, *enahanda*, *entydig*.

Grundtalen ingår i många ordgruppsavledda adjektiv och substantiv (Subst. § 22, Adj. § 30):

enbent 'som har ett ben', tvåmotorig 'som har två motorer', tvåledad, tvåfärgad, tredimensionell
trehjuling 'cykel med tre hjul', sexhörning, tusenfoting

[1] Vissa språkbrukare accepterar också avledningar av ord för jämna tiotal från och med *tjugo*:

Här kommer *30:an*. Jag ska inte åka med den utan väntar på *20:an*.

[2] Seklets första decennium respektive tusenårsperiodens första sekel kan inte naturligen namnges med sammansättning på *-talet*. Här är man i stället hänvisad till det annars mindre vanliga uttrycksmönstret med ordningstal + *decennium* respektive *sekel* eller *århundrade*: *första decenniet*, *första seklet*. Någon gång används dock *00-talet* (utläst: *nollnolltalet*) som beteckning för seklets första decennium.

Struktur § 5–8

§ 5. Grundtalen för 0–99. Grundtalen upp till *hundra* bildas på följande sätt:

a) Grundtalen 0–12 utgörs av följande morfem:

noll, en [ɛn:, e:n], två,[1] tre, fyra, fem, sex, sju, åtta, nio [[2]ni:u, [2]ni:ə], tio [[2]ti:u, [2]ti:ə], elva, tolv

Grundtalet *en* (= den obestämda artikeln) böjs i utrum och neutrum: *en*, *ett* [et:].

I stället för *en* med partitivt attribut som betecknar två referenter kan användas {*endera/ettdera*} med huvudord i singularis bestämd form: *endera parten* 'en av (de två) parterna', *vid ettdera tillfället* 'vid ett av (de två) tillfällena' (Pron. § 172).

Noll '0' används (utom i det matematiska fackspråket) mest i vissa måttsangivelser. Allmänspråket föredrar *ingen*, *inte någon*, *ingenting* (Pron. § 191 med not 2).

Klockan är fem sjutton och *noll*.
Utrikesministern började tala om den iranska arméns stridsvärde – han ansåg det vara helt enkelt lika med *noll*. (R)
Den första vinterdagen. *Noll* grader, strålande klart, en nordan som stilla går genom solskenet. (R)
[…] dagar, veckor och månader tillbragte han i total passivitet då han bara låg på sin säng, stirrade i taket, visslade monotona melodislingor och levde på *noll* och ingenting. (R)
?Jag har *noll* vänner. Jfr: Jag har {inga/inte några} vänner.

b) Grundtalen för 13–19 bildas genom att suffixet *-ton* [tɔn] fogas till morfemen för 3–9. Tonaccenten är accent 2.

tretton, fjorton, femton, sexton, sjutton, arton,[2] nitton

c) Grundtalen för 20–99:

Ordet för 20 är *tjugo*. Orden för övriga jämna tiotal (30, 40 etc.) bildas genom att det obetonade morfemet *-tio* fogas till orden för 3–9. *-tio* uttalas här vanligen [ti].

Uttalet [tiu] används mest när räkneordet särskilt framhävs i noggrant tal. Tonaccenten är antingen 1 eller 2.

tjugo [²ɕʉːgu, ²ɕʉːgə][3], trettio, fyrtio [¹fœʈi, ²fœʈi, ¹fœʈiu, ²fœʈiu], femtio, sextio, sjuttio, åttio, nittio

Orden för 21–29, 31–39 etc. bildas så att orden för 1–9 fogas direkt till föregående tiotalsord med ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoningen faller på ordet för 1–9, det sista ordet som ingår i sammansättningen.[4]

tjugoˈen, tjugoˈfyra etc.
trettioˈen, trettioˈfyra etc.

I orden för 21–29 uttalas *tjugo* ofta [ɕʉ].

När entalsord som slutar på lång vokal fogas till suffix som börjar på *t* förkortas vokalen. Förkortningen kan jämföras med motsvarande vokalförkortning framför *t*-suffixet i neutrum och supinum (jfr *blå* : *blått*, *tro* : *trott*, Adj. § 55: b, Vb § 53).

tre : tretton, trettio
sju : sjutton, sjuttio
nio : nitton, nittio

Om uttryck för decimaltal se § 17, för allmänna bråk se § 18.

[1] Ålderdomligt är *tvenne* 'två', *trenne* 'tre'. Endast i vissa lexikaliserade uttryck förekommer *tu* 'två': *de unga tu*, *i tu*.

[2] Regionalt (finlandssvenskt) eller ålderdomligt pastischerande är *aderton*, som också lexikaliserat förekommer i *de aderton* (om Svenska Akademien).

[3] *Tjugo* uttalas regionalt [²ɕʉːgi]. Formen *tjugu* är normal i finlandssvenskan men har annars en ålderdomlig klang och används nästan bara i sammansättningar: *tjugutvå* etc. Orden för 20 uttalas regionalt också med accent 1.

[4] För att ange approximativt något högre antal än visst jämnt tiotal (över 20, mest om ålder) kan uttrycket *några och* + grundtalet användas: *Hon var då redan några och fyrtio*.

För att ange ett högt antal, ofta irriterande högt, används (med ledigt stilvärde) *femtioelva*:

Jag har sagt till henne *femtioelva* gånger men hon vill inte lyssna.
Han har *femtioelva* mostrar som ger honom presenter till jul och när han fyller år.

ANM. Om andra användningar av formordet *en* än som obestämd artikel eller uttryck för grundtalet 1 se Pron. § 166 Anm.

§ 6. Grundtalen för 100 och uppåt. Orden för jämna hundratal 100, 200 etc. bildas genom att orden för 1–9 sätts framför morfemet *hundra*.[1] De båda leden sammanskrivs ofta. Om sammansättningen inte följs av lägre tal har vanligen vart och ett eller bara det ena av leden huvudbetoning. I stället för *ett hundra* används optionellt *hundra* när det ensamt utgör eller står först i ett räkneord: (*ett*)*hundratrettio* men *ettusen*{*ett*/*Ø}*hundratrettio*.

100 hundra [vanligen med accent 1: [1]hɔndra]], etthundra, ett hundra
200 tvåhundra, två hundra
[Etc.]

Ord för 101–199, 201–299 etc. bildas genom att orden för 1 (ett)–99 fogas till föregående lexem för hundratal. Grundtalets båda led sammanskrivs och sammansättningen har ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoningen faller på det sista ordet som ingår i sammansättningen.

101 (ett)hundra[1]ett
270 tvåhundra[1]sjuttio, tvåhundra[2]sjuttio
378 trehundrasjuttio[2]åtta

Orden för 1 000, 2 000 etc. bildas genom att orden för 1 (ett)–9 sätts framför *tusen*.[2] Särskrivning är här vanligare än vid *hundra*. I stället för *ett tusen* används optionellt *tusen* i början av ord: (*ett*) *tusen femhundra*, *två miljoner* {*ett/*Ø}*tusen femhundra*. Om sammansättningen inte följs av lägre tal har den antingen huvudbetoning på båda leden eller bara på det andra ledet.

Orden för 1001–1999, 2001–2999 etc. bildas genom att orden för 1–999 fogas till föregående ord för tusental. Sammansättningen har ordgruppsbetoning.

1000 tusen [[1]tʉːsən], ettusen, ett tusen
2000 tvåtusen, två tusen
[Etc.]
1001 (ett)tusen[1]ett
3030 tretusen[1]trettio, tretusen[2]trettio
9654 niotusensexhundrafemtio[2]fyra

I vissa sammanhang, så alltid i årtal och ofta i prisangivelser, räknar man i hundratal från 1100 till 1999.

Vi började 1986 [nitɔnhɔndraɔtiˈsɛkːs].
Den kostar visst 1 275 [tɔlvhɔndraɧɔtiˈfɛmː].
Vi har räknat in *trettonhundra* betalande.
De *sjuttonhundra* nya studenterna fick knappt rum i salarna.

Vid årtalsangivelse vacklar bruket för seklet 1000–1099 och för seklerna från och med år 2000. Språkvårdare rekommenderar utläsning med hundratal.

Han lär ha dött 1060 [tiuhɔndraˈsɛkːsti, etʉsənˈsɛkːsti, tʉsənˈsɛkːsti].
Avvecklingen skall vara slutförd 2010 [ɕʉguhɔndraˈtiːu, tvotʉsənˈtiːu] senast.

Miljon, *miljard* etc. är utrala individuativa substantiv med numerusböjning. Tillsammans med sitt framförställda attribut utgör de en ordinär nominalfras. I indefinit nominalfras står substantivet alltid med kvantitetsattribut.[3] *Miljon*, *miljard* kan skrivas alfabetiskt trots att attributet skrivs med siffror.

en hel miljon [jfr: *ett helt tusen, *ett helt hundra]
en miljon trehundrafemtio tusen
två miljarder sex miljoner trehundrafemtio tusen
7 {miljoner/miljarder}
två och en halv {miljon/miljard}
ett otal {miljoner/miljarder}
de första miljonerna
den sista miljonen
ännu en rykande färsk miljon in på ditt konto

Jämför med *hundra* och *tusen*:

*7,6 {hundra/tusen}, *två och ett halvt hundra, *ett otal {hundra/tusen}

[1] *Hundra* och *tusen* (ursprungligen substantiv liksom *miljon*, *miljard*) kan ta vissa kvantitativa pronomen som attribut:

{många/några/åtskilliga/flera/ett par} {hundra/tusen/miljoner/miljarder}
Jfr: {en (hel) del/ett antal/ett otal/tusentals} {*hundra/*tusen/miljoner/miljarder}

[2] I ledigt språk förekommer det att också *tusen* (men inte *hundra*) bestäms av uttryck för allmänt bråktal, särskilt *halvt*: *Bilen kostade bara sju och ett halvt tusen.*

[3] Syntaktiskt fungerar antalssubstantiv som *dussin*, *tjog*, *gross* ungefär som *miljard*, *miljon*:

Hon hamstrade två dussin nylonstrumpor.
Jag köpte ett helt tjog ägg.
Förpackningarna är på vardera ett gross knappar.
Hon gick hem med de två dussinen strumpor.

§ 7. Återgivning av grundtal i skrift. I skrift återges grundtal antingen med siffror eller alfabetiskt. Huvudprinciperna är att grundtal skrivs alfabetiskt i löpande text om inte orden blir för långa. Uttrycken för 1–12 liksom också för 13–19 samt de rena tiotalsorden 20–90 skrivs därför ofta alfabetiskt. Siffror används alltid tillsammans med sådana måttsenheter som anges med förkortningar, alltid för årtal, ofta vid angivande av klockslag, ofta vid numrering, alltid i listor med statistiska uppgifter och vid återgivande av matematiska operationer.

15 %, 15 procent, femton procent, *femton %

När olika principer kolliderar eftersträvas enhetlighet i skrivsättet: *Han har tjugotvå lastbilar och nio lyftkranar. Han har 22 lastbilar och 9 lyftkranar.*

Siffror för större tal skrivs i grupper om tre räknat från slutet. Mellan siffergrupperna lämnas mellanrum eller skrivs en punkt. Språkvårdare rekommenderar mellanrum: *3 789* (även: *3.789*).

Om återgivande av ordningstal med siffror eller bokstäver se § 21.

§ 8. De sammansatta grundtalens morfologiska struktur. Högre grundtal bildas genom att orden *ett–nio* kombineras med *tio*, *hundra*, *tusen* i tvåledskonstruktioner till mera komplexa strukturer. Varje tvåledskonstruktion uttrycker semantiskt antingen en multiplikation eller en addition av de ingående uttryckens talvärden. Både additiv och multiplikativ hopfogning är asyndetisk, dvs. leden koordineras inte med *och*. Om multiplikativ hopfogning anges med vinkelparentes och additiv med hakparentes blir den överordnade strukturen för sammansatta grundtal den följande (där *ett* respektive *tre* fritt kan utbytas mot något av övriga heltal upp t.o.m. *nio*):

[<ett tusen> [<ett hundra> [<tre tio> ett]]]

Avvikelser från de enligt systemet väntade uttrycken finner vi i orden för 10–20, där orden för 10–12 samt 20 är enkla och de övriga är avledningar på *-ton* i stället för sammansatta:

a) för 1 × 10 får vi det enkla ordet *tio* (i st.f. **ettio*)

b) för 2 × 10 får vi det enkla ordet *tjugo* (i st.f. **tvåttio*)

c) för 10 + 1, 10 + 2 får vi de enkla orden *elva* respektive *tolv* (i st.f. **tioett*, **tiotvå*)

d) för 10 + 3, 10 + 4 etc. får vi de avledda orden *tre-* resp. *fjor-* + *ton* etc. (i st.f. **tiotre*, **tiofyra* etc.)

De additiva förbindelserna har ordgruppsbetoning. I de multiplikativa förbindelserna på *-tio* gäller ordbetoning (huvudbetoning på första ledet), medan förbindelserna på *-tusen*, *-hundra* vanligen har betoning som nominalfraser (huvudbetoning på båda leden eller bibetoning på det första och huvudbetoning på det andra ledet).

Syntaktisk funktion och distribution §9–12

§ 9. Egna bestämningar. Grundtalen kan ta egna bestämningar som modifierar eller framhäver antalsangivelsen:[1]

Åhörarna var {*exakt/precis*} *nittio*.
Åhörarna var {*ungefär/cirka/bortåt*} *nittio*.
Åhörarna var {*gott och väl/drygt/nästan/så gott som/nära/knappt*} *nittio*.[2]
Salen rymmer *upp till två tusen* åhörare.
Han hade (*så där*) *en nittio* åhörare.
Han hade {*högst/minst*} *nittio* åhörare.
Han hade *sammanlagt nittio* åhörare.

Ett antal kan anges som högre eller lägre än ett annat med prepositionerna *över* respektive *under*, vilka här fungerar som gradadverbiella bestämningar till grundtalet. Ett antal kan också anges som liggande mellan två yttervärden med prepositionen *mellan*. Med prepositionen (*om*)*kring* anges att ett antal ligger i närheten av ett annat antal.

Det kom {*över/under*} *två hundra* besökare.
Det kom *mellan två och tre hundra* besökare.
Det kom *omkring två hundra* besökare.

Grundtal tar också adverbiella uttryck som anger att antalet är oväntat högt eller lågt:

Han köpte {*hela/så mycket som/inte mindre än*} *trettio* kor.
Han sålde {*bara/inte mer än/så lite som*} *400* kubikmeter i år.

Grundtal kan ta bestämning med betydelsen 'ytterligare':

Vi sköt {*ytterligare/ännu*} *två* torpeder.

I vissa fall kan led som är bestämning till grundtal i nominalfras placeras som efterställt attribut i nominalfrasen. Detta gäller särskilt prepositionsfraser som anger att ett visst antal tillkommer utöver tidigare antal eller att ett visst antal gäller för varje referent eller enhet av ett visst slag.

Vi sköt *två* torpeder {*till/extra/utöver de tidigare*}.
Vi sköt *två* torpeder {*åt gången/i taget/var/per vecka/i veckan/dagligen/i sträck*}.
De kostar *femtio* kronor {*stycket/paret/kilot/paketet/lådan*}.

I talspråk och ledigt skriftspråk kan *till* stå omedelbart efter grundtal i förenad ställning: *Vi sköt två till torpeder*.

Flertalsbetecknande grundtal kan i ledigt språk konstrueras med *stycken* (accent 1):

Hon har *två stycken* cyklar.
Vi är bara *två stycken* på jobbet nu.
Det blir summa summarum *tre stycken* förhärdade […] element… hö! (R)
På skärmen här ser jag att vi har *noll stycken* förpackningar kvar av den blåa färgen.

I förteckningar och liknande kan grundtalet följas av *st.* som utläses *stycken* eller *styck*.[3]

Cyklar: 5 st. Borrmaskiner: 2 st. Bil: 1 st. Volvo [utläst: {en/ett}]

Om konstruktioner av typen *två lådor för mycket, tre meter för bred* se Adjfraser § 18.

[1] Sekvenser av två intillstående lägre grundtal kan användas för att ange ungefärligt antal:

Vi var (en) *fyra fem* stycken.
Han tog *tolv tretton* åt gången.
Det kom (en) *sex sju* {*hundra/tusen*}.

På motsvarande sätt kan också kombinationer av två intillstående jämna tiotal ange ungefärligt värde: *Det kom* (*en*) *tjugo trettio stycken*. Också *tjugo tjugofem, hundra hundrafemtio* (men inte **tusen tusenfemhundra*).

Ett par tre betyder 'två eller tre':

Den kostar nog *ett par tre* hundra.
Vi var *ett par tre* (stycken) som ville gå vidare med saken.

Också det lexikaliserade *eller så* kan i talspråk konstrueras med ett föregående grundtal för att ange ungefärlighet:

Du kan väl köpa 50 liter eller så.

För att understryka att antalsangivelsen är exakt kan talaren efter grundtalet skjuta in *säger* + samma grundtal:

Han har tre säger tre gårdar, inte fler.

[2] För att ange ett antal högre resp. lägre än det som anges av grundtalet kan (vid sidan av exempelvis *över*, *under*) ordgrupperna *mer*(*a*) *än* respektive *mindre än* användas:

Han hade på den tiden {mer/mindre} än trettio hästar.

I samma kontext kan {*fler*(*a*)*/färre*} *än* förekomma i stället för {*mer*(*a*)*/mindre*} *än*. Ordgruppen kan då uppfattas som ett fall av ellips.

Han hade på den tiden fler än trettio hästar. [jfr: … fler hästar än trettio (hästar).]

Om grundtalet ingår i en mängdbetecknande nominalfras vid dividuativt huvudord är dock bara *mer än* möjligt:

Han köpte mer än 14 kilo socker.
*Han köpte fler än 14 kilo socker.

Vid grundtal är *knappt* i stort sett liktydigt med *nästan*, dvs. det anger att antalet ligger strax under det antal som anges med grundtalet. För många språkbrukare har *nästan* neutral innebörd, medan *knappt* används när det faktiska antalet är lägre än förväntat ('inte mer än strax under').

[3] Skämtsamt eller regionalt används *en styck*(*en*), *ett styck*(*e*) också annars:

Jag köpte en styck(en) slips på auktionen.

Regionalt förekommer i pluralis *styckna*: *Vi har bara tre styckna.*

§ 10. Attributiv funktion. Grundtal används som kvantitetsattribut i nominalfras med individuativt substantiviskt huvudord.

I indefinit nominalfras står grundtalet före andra attribut (Nomfraser § 4):

en annan sådan fin docka
tre andra sådana fina dockor

Adjektiv och substantiv står i singularis efter *en*, i pluralis efter andra grundtal (vanligen också efter *noll*):

en liten båt; *två* små båtar, *tjugoen* små båtar, *en miljon* små båtar, *noll* grader

Grundtalen (utom *en*) kan också stå i definit nominalfras.[1] Då föregås grundtalet av definit attribut. Efter grundtalet följer deskriptivt attribut. *Annan*, *första*, *sista* m.fl. ordinativa och perspektiva pronomen kan emellertid också placeras framför grundtalet i en definit nominalfras. Jfr Nomfraser § 4.

de *två* andra fina dockorna, de andra *två* fina dockorna
mina *två* andra fina dockor, mina andra *två* fina dockor
de *två* första försöken, de första *två* försöken
de *två* bortre stolarna, de bortre *två* stolarna

Efter *alla*, *båda* kan bestämd artikel undvaras framför grundtalet i definit nominalfras:

alla (de) *fyra* flickorna
båda (de) *två* flickorna

Också efter *samtliga* (i finlandssvenskan även efter *alla*) kan bestämd artikel saknas framför grundtalet. Inte heller substantivet behöver här ha bestämd form.

samtliga *fyra* flickor [= samtliga (de) fyra flickorna]

Grundtal kan sakna substantiviskt huvudord enligt reglerna för ellips eller med partitivt attribut i pluralis:

Högsby behöver tre sjuksköterskor och Oskarshamn *fyra* (stycken).
Över *50* (stycken) av sjuksköterskorna överväger att säga upp sig.

De approximativa grundtalen *tiotals*, *dussintals*, *tjogtals*, *hundratals*, *tusentals*, *miljontals* används normalt bara attributivt:[2]

Hundratals dykare har utbildats. (S)

[1] *Noll* används bara marginellt i definit nominalfras:

?Hur kan du förklara de *noll* kronorna där längst ned på sid. 3 som intäkt efter höstfesten?

Indefinit nominalfras med grundtal + *miljard*, *miljon* som kvantitetsattribut kan motsvaras av två slags definit nominalfras:

de två miljoner flyktingarna [konstruerat på samma sätt som *de två hundra flyktingarna*]
de två miljonerna flyktingar [med *miljonerna* som huvudord och *flyktingar* som appositionellt attribut; konstruerat som *de två säckarna morötter*, jfr Nomfraser § 72: b]

[2] De approximativa grundtalen *tiotals*, *dussintals*, *tjogtals*, *hundratals*, *tusentals*, *miljontals* kan också stå utan substantiviskt huvudord med partitivt pluralt attribut eller enligt reglerna för ellips:

Förr om åren kom det inte många fågelskådare hit, men nu kommer det *tusentals* varje sommar.

De approximativa grundtalen kan liksom övriga grundtal (utom grundtalen för 0 och 1) stå i definit nominalfras:

{Dessa *tusentals* råkor/ De *tusentals* råkorna} har blivit ett problem för staden.

I ledigt språk kan de approximativa grundtalen på *-tals* konstrueras med *med* + indefinit plural nominalfras (utan kvantitetsattribut; jfr Nomfraser § 24 not 3).

Miljontals med andra kineser i medelklassen hade börjat hoppas.

§ 11. Nominal funktion. Tillsammans med självständigt använda pronomen kan grundtal ingå i nominalfras utan substantiviskt huvudord.

a) *alla*, *båda*, *samtliga*:

{alla/samtliga} *fyra*, båda *två*
Och nu beger vi oss alla *tre* ned i salongen […] (R)

b) personliga pronomen:

{vi/oss} *fyra*
Det var bara vi *tre*.

c) bestämd artikel och demonstrativa pronomen:

{de/de här/de där/dessa} *fyra*

När ett grundtal används i en nominalfras utan substantiviskt huvudord kan det ta genitivsuffix och fungera som possessivattribut:

de *fyras* hemlighet
de *adertons* sammankomster

Grundtal med det abstrakta talvärdet som referent förekommer självständigt vid räkning, numrering etc. För 1 används då vanligen neutrumformen *ett*.

Tre plus *fyra* är *sju*.
Ett, *två*, *tre*, på det fjärde skall det ske.

När grundtalen i nominal funktion har andra referenter än det abstrakta talvärdet och inte står elliptiskt, används *en* (utrum) och övriga räkneord om person:[1]

Jag menar att det här jobbet kan klaras av {*en/två*}.

[1] I ålderdomligt pastischerande språk och i vissa lexikaliserade uttryck förekommer *ett* med allmän dividuativ betydelse 'en sak':

Ett vet jag och det är att jag vill bort härifrån.
Ett kan jag säga dig, och det är att du inte kan räkna på fortsatt tjänstgöring här.
Han säger *ett* och menar ett annat.

§ 12. Predikativ funktion. Grundtal (utom *en*) kan stå som bundet subjektspredikativ (vid *vara*, *bli*) till subjekt som utgörs av definit nominalfras:[1]

De var *tre* och vi var *två*.

Fritt predikativt används uttryck som *en och en*, *två och två*, *tre och tre* etc. samt konstruktioner av typen grundtal + {*åt gången/i taget*}:

De brukar arbeta *två och två*. [dvs. i grupper om två]
De kommer in *två åt gången*.

Också tillsammans med ett föregående *alla*, *båda* används grundtal fritt predikativt (Pron. § 126, 131): *De har försvunnit* {*alla tre/båda två*}.

Om angivelse av klockslag och pris m.m. se § 14–15.

[1] *En*, *ett* används marginellt predikativt:

Ni är två där borta, men jag är ju bara *en* här.
Den sanne guden är *en* och bara *en*.

Lexikaliserat som predikativ är *ett* i uttryck som:

hans föreställning att liv och arbete skulle vara *ett* (S)
Ahlbergs karriär och idégods var således till stor del *ett* med den historiska rörelsen. (S)

Särskilda talangivelser § 13–18

§ 13. Nummerangivelse. Grundtal kombineras med ett föregående, vanligen oböjt, substantiv för att ange en referents plats i en nummerordning eller något som åsatts ett nummer för identifikationens skull (jfr Nomfraser § 73: b):

del tre, klass fyra, volym 2, vecka 24, program 3, fas 5, år 1974, nummer 85, stol (nummer) 8, Europaväg 6
sida(n) 4, sid. [si:d] 4

I denna användning är grundtalet ofta synonymt med ordningstal (§ 19) som framförställt attribut vid motsvarande substantiv:

del tre = (den) tredje delen

I vissa uttryck används siffror för att ange en position inom eller en del av det som huvudordet betecknar (jfr Egenn. § 20: 2b):

Mellanbacken 14
215 74 Malmö

§ 14. Angivelse av klockslag. Vardagsspråkets normala tidsangivelse utgår från urtavlans tolvtimmarscykel. Hel timme anges med respektive grundtal, halv timme med *halv* + grundtalet för följande hel timme.

Klockan är {precis/nästan} tolv.
Klockan är {precis/nästan} halv tolv.

Tidpunkt före och efter hel eller halv timme anges med antal minuter *i* (regionalt också *före*) respektive *över* uttryck för hel respektive halv timme. Måttsordet *minuter* kan utelämnas, särskilt efter *fem*, *tio*, *tjugo*. Gränsen mellan val av hel respektive halv timme som referenstid går vid cirka 20 minuter efter respektive före hel timme, dvs. cirka 10 minuter före respektive efter halv timme. I stället för *15 minuter* används oftast (*en*) *kvart*.

Klockan är {precis/nästan} tjugo (minuter) {över/i} tolv.
Klockan är {precis/nästan} fem (minuter) {över/i} halv tolv.
Klockan är {precis/nästan} (en) kvart {i/över} tolv.

Uttryck för hel timme kan underförstås:

Klockan är bara {halv/kvart över/fem (minuter) i} (tre).
Klockan är fem (minuter) i halv (tre).

Mera formellt anges klockslag på internationellt sätt utgående från dygnets 24-timmarscykel. Siffran för hel timme kommer då först följd av punkt[1] samt siffran för eventuellt överskjutande antal minuter. Tidsangivelsen utläses som en samordning, dvs. det sista ledet föregås av *och*.

Klockan är 11.30 [²ɛlːvaɔ¹trɛtːi, ²ɛlːvaɔ²trɛtːi].
Klockan är 13.55 [²trɛtːɔnɔfɛmti¹fɛmː].
Klockan är nu 19.35.50 [²nitːɔntrɛti¹fɛmːɔ¹fɛmːti]
Klockan är 15.32.00 [²fɛmːtɔntrɛti¹tvoːɔ¹nɔlː]

Framför *noll* + annat grundtal används dock inte *och*:

Klockan är 12.01 [¹tɔlːvnɔl¹etː]
Klockan är 12.00 [¹tɔlːv²nɔlːˌnɔlː].
Klockan är nu 5.15.05 [¹fɛmː²fɛmːtɔnɔl¹fɛmː]

Angivelse av klockslag fungerar som bunden verbbestämning efter *vara*, *bli* etc. i satser som

{Klockan/Den/Hon} {är/blir/slår} tolv snart.

Vidare kan klockslagsangivelse (med eller utan framförställt *klockan*) fungera som tidsadverbial eller efterställt attribut. Hela uttrycket kan föregås av prepositionen *vid*, särskilt när *klockan* saknas.

Tåget ska vara här (klockan) 11.55.
Sammanträdet {klockan/vid} halv fyra i dag är inställt.
Vi tar lunch (vid) (klockan) {tolv/halv tolv/kvart i tolv}.
[…] så här mellan tre och fem på morron […] (R)

Om datumangivelse se § 22 not 1.

[1] I stället för punkt mellan tal för timslag och minuter skrivs också kolon: *11:30*. I vissa texttyper (främst militärt språk) utelämnas skiljetecknet: *1130*.

§ 15. Angivelse av pris, längd m.m. Pris anges genom att uttrycket för krontal följs av uttrycket för öretal. De båda sista leden förbinds med *och*. I ledigt talspråk utelämnas måttsenheterna om det ändå är klart vilken enhet som avses.

Den kostar {en krona/fyra kronor}.
Den kostar {fyra kronor och femtio öre/fyra och femtio}.
Jag fick den för 3 pund 2 shilling och 5 pence.
Du får den för 3 500 (kronor).
Jag tar bara tre hundra (kronor) för den.

I ledigt språkbruk kan *X tusen Y hundra kronor* ersättas med *X och Y*:

Du får den för tre och fem. [= för 3 500 kronor]

Längd anges enligt mönstret för pris:

Den är nästan {1 meter och 25 centimeter/en och tjugofem} lång.

När en levnadsålder anges i år kan måttsenheten utelämnas:

Anna är 23. ≈ Anna är 23 år (gammal).
Han fyller 16 i augusti.

I idrottssammanhang anges tid utan måttsenheter som vid angivelse av klockslag (jfr § 14):

Gunder Häggs gamla världsrekord på 1 500 meter var 3.43.0 [utläst: tre fyrtiotre och noll].

Vid andra tidsangivelser är det inte så vanligt att måttsenheterna utelämnas:

Operationen pågick utan avbrott under 3 timmar 12 minuter och 6 sekunder.

Temperatur anges vanligen enligt följande mönster:

Det är tre grader varmt. [+3° C]
Det är tre grader kallt. [–3° C]
Det är {plus/minus} tre grader (Celsius).

§ 16. Approximativ antalsangivelse. Vissa tal, som kallas runda tal, uppfattas som lämplig utgångspunkt för approximativa skattningar. Sådana tal återfinns alltså i uttryck som *bortåt n*, *cirka n*, (*en*) *n' till n"*, *ett n-tal*, *n-tals* (där *n* står för ett grundtal).

Som runda tal används uttryck för 100, 1000 etc. eller tal som utgör hälften och fjärdedelen av dessa eller grundtal med dessa uttryck som sista sammansättningsled (t.ex. 250, 225, 2500, 2250). Tal på *-fem* kan fungera som runda från 10 och upp till 50, i vissa fall också upp till 100 (t.ex. *i sextiofemårsåldern*). Ord för jämna tiotal upp till 100 används också gärna som runda. Så fungerar annars framför allt *hundra*, *tusen*, *miljon*, *miljard* samt uttryck som slutar på dessa ord, särskilt om ett föregående multiplikativt grundtal (jfr § 8) också är runt.[1]

Olika approximativa kontexter utgår från olika runda tal.

a) *bortåt* konstrueras med:

tio, femton, tjugo, tjugofem, trettio, trettiofem, fyrtio, fyrtiofem, femtio, ?femtiofem, sextio, ?sextiofem, sjuttio, sjuttiofem, åttio, nittio, hundra etc.

b) *ett -tal* konstrueras med:

tio-, femton-, tjugo-, ?tjugofem-, trettio-, fyrtio-, femtio-, sextio-, sjuttio-, åttio-, nittio-, hundra-, tusen-, ?tiotusen-

c) *-tals* konstrueras med:

tio-, hundra-, tusen-, tiotusen-, hundratusen-, miljon-, dussin-, tjog- [men inte: *femton-, *tjugo-, *trettio-, *femtio-]

Grundtalen *hundra*, *tusen*, *en miljon* används ofta ensamma för att ange approximativt antal:

Här var det åker för *tusen* år sedan.
Han påstår att det bor *en miljon* människor i Kronobergs län.

Sådana grundtal används också ofta överdrivet för att ange (alltför) stort antal:

Jag har sagt det till henne *tusen* (*miljoner*) gånger.
Jag har sagt det till henne minst *en miljon* gånger.

[1] Approximativt anges antal också med vissa sammanställningar av lägre grundtal som följer på varandra i talserien eller av grundtal vilka följer på varandra som möjliga runda tal (se också § 9 not 1):

Det var egentligen bara *tre fyra* frågor jag hade klara i huvudet […] (R)
Vi var väl en *tretti trettifem* stycken.

§ 17. Uttryck för decimalbråk. Decimalbråk skrivs bara med siffror och med komma mellan heltal och decimaler. Decimaltalet utläses med ordgruppsbetoning eller med betoning på både heltals- och decimaluttryck. Decimalkommat utläses som *komma*:

1,3 [(1)etkɔma[1]treː]
24,65 [ɕʉ[(2)]fyːrakɔmasɛksti[1]fɛmː]

När decimaltal står förenat sätts substantivet normalt i pluralis, om den sista siffran bland decimalerna inte är 1 (alltså även om den är 0):

{1,3/0,3} miljarder
de {1,3/0,3} miljarderna
1,0 grader

Om den sista siffran bland decimalerna är 1 vacklar bruket av numerus i indefinit nominalfras. Pluralis kan alltid användas. Vissa språkbrukare väljer singularis om talet efter decimalkommat slutar på 1, andra endast om hela talet efter decimalkommat är 1.

{4,1/0,41/0,1} miljard(er)

Om nominalfrasen är definit står substantivet i pluralis oberoende av vilket decimalbråk som är attribut:

de {0,1/0,41} miljarderna
*den {4,1/0,41/0,1} miljarden

Decimaltal som anger längd, pris etc. kan utläsas med *och* i stället för *komma* (jfr § 15):

Hon hoppade 6,20. [utläses: sex och tjugo]

§ 18. Uttryck för allmänna bråk. Uttryck för allmänna bråk (där nämnaren är 3 eller större än 3) bildas så att täljaren återges med ett grundtal som attribut till ett substantiv motsvarande nämnaren: *en tredjedel*, *fyra femtedelar*.[1]

Nämnarsubstantivet bildas som en sammansättning av det ordningstal som motsvarar nämnarens tal + *-del*. I ordningstal där *-de* följer på obetonad stavelse kan *-de* utelämnas framför *-del*.

tredjedel, fjärdedel, femtedel, elftedel
åtton(de)del, nion(de)del, sexton(de)del
tjugotredjedel, tjugofjärdedel
hundra(de)del, tusen(de)del

I stället för *tjugoförsta-* eller *tjugoförste-* etc. och *tjugoandra-* eller *tjugoandre-* etc. som förled används oftare *tjugoen-* (och någon gång *tjugoente-*) respektive *tjugotvåon*(*de*)- (och någon gång *tjugotvåen-*). Vid sidan av *miljontedel* används *miljondel*. Som musikterm uttalas 1/32 vanligen *en trettitvåondel*.

1/1, *2/1* utläses *en hel*, *två hela*. *1/2*, *2/2* utläses *en halv*, *två halva*.[2]

Uttryck för allmänna bråktal brukas syntaktiskt-semantiskt på följande sätt:

a) Typen *två femtedelar av texten*

Bråktalssubstantivet är huvudord i en nominalfras med ett definit partitivt attribut som anger helheten varav bråktalsuttrycket anger en del (Nomfraser § 61).

två tredjedelar av {boken/flickorna/rågen}

b) Typen *två tredjedelar kokt potatis*, *de två tredjedelarna kokt potatis*

Bråktalssubstantivet är huvudord i en nominalfras med en partitiv apposition som anger vilken sorts referent mängdangivelsen gäller. (Se också Nomfraser § 72: b.)

Ta *en femtedel* socker till degen [dvs. 20 % av den totala mängden ingredienser] och ta undan dubbelt så mycket mjöl.
Nu är det dags att blanda ner *de två femtedelarna* mjöl.

För andelen '1/2' används substantivet *hälften* också när hela nominalfrasen har indefinit betydelse:

Ta *hälften* socker och *hälften* mjöl. Jfr: *Ta en hälft socker och en hälft mjöl.

c) Typen *två tredjedels hus*

Vid individuativa substantiv och måttssubstantiv anger bråktalsuttrycket en andel av den helhet som huvudordet betecknar. Bråktalssubstantivet har då en form som överensstämmer med singularis genitiv (*tredjedels*, *fjärdedels* etc.), och hela bråktalsuttrycket fungerar som ett kvantitetsattribut.[3] Nominalfrasen där bråktalsuttrycket ingår är indefinit.[4]

Han äger *två tredjedels* hyreshus i Hudiksvall.
Hon spenderade {*en/två*} *tredjedels* miljard.
Jag beställde {*en/två*} *tredjedels* lamm av Ove.

I denna funktion används för 1/2 förbindelsen *en halv* som kongruensböjs med det följande substantivet: *en halv miljard, ett halvt lamm. Halv* kan också användas i definit nominalfras: *mitt halva lamm.*

När kvantitetsuttrycket består endast av ett allmänt bråktal, som alltså betecknar en kvantitet mindre än 1, står det substantiviska huvudordet normalt i singularis:

Den kostar *två tredjedels* {miljon/*miljoner}.

När kvantitetsuttrycket består av heltal + bråktal samordnas de båda leden med *och*. Numerusbruket vid det följande substantiviska huvudordet vacklar. Om både heltal och antal bråkdelar är 1 används vanligen singularis. I tekniskt och vetenskapligt språk förekommer pluralis i substantivet när attributet är heltal (alltså även 1) + bråktal:

Jag sov i *en och en halv* {timme/*timmar}.[5]
Hon spenderade *en och en kvarts* {miljard/*miljarder}.
Hon spenderade *en och tre kvarts* miljard(er).
Huset kostade *tre och en kvarts* miljon(er) att bygga.
Vi behöver *två och två tredjedels* säck(ar) cement.
Huset har kostat *två och en halv* miljon(er) att bygga.

[1] Bråktal kan också utläsas tecken för tecken enligt mönstret *1/2 = ett genom två, 4/34 = fyra genom trettiofyra.*

[2] Vid sidan av *halv* används i musiken *tvåondel* eller *tvåendel.*

[3] I stället för *fjärdedels* kan *kvarts* användas:

Jag har *en* {*fjärdedels/kvarts*} säck kvar.

[4] *En* framför *kvarts* och uttrycken på *-dels* kongruensböjs ofta med det följande substantivet på samma sätt som framför *halv, hel*:

Vi köpte en {tredjedels/kvarts} gris av Ove.
Vi köpte ett {tredjedels/kvarts} lamm av Ove.
Vrid knappen ett sjättedels varv.

Jämför också marginellt med hela bråktalsuttrycket föregånget av *en*: *Vi köpte ett två tredjedels lamm av Ove.*

[5] I stället för *en och en halv* används i ålderdomligt språk *halvannan* (neutrum *halvtannat*) med det följande substantivet i singularis:

Vi köpte {*ett och ett halvt/halvtannat*} lamm.
De hade bara {*en och en halv/halvannan*} dag på sig.

Ordningstal §19–22

§ 19. Betydelse. Ordningstal används liksom superlativer och ordinativa pronomen normalt för att beteckna en referent i en given mängd, som är seriellt ordnad

så att varje referent kan tilldelas ett nummer för sin plats i ordningen, från 1 och uppåt. Ordningen är ofta tidslig men behöver inte vara det.

hans *tredje* bok
den *femte* hjärttransplantationen
tredje gatukorsningen härifrån
hennes *sjuttonde* barnbarn
den *femte* i storleksordning
på *fjärde* plats i ligan

Eftersom referenten är unikt identifierbar i och med att dess plats i den definita, lineärt ordnade mängden anges, är den nominalfras där ordningstalet ingår normalt definit och ordningstalet kan samförekomma med en bestämd artikel eller ett annat definit attribut.

Ordningstalet kan dock liksom superlativer och ordinativa pronomen också användas i indefinit nominalfras. Detta är möjligt i två fall:

(a) Talaren vill beteckna en eller flera av ett antal placeringar med samma nummer i olika jämförbara serier. Då kan ofta ordningstalet också vara förstaled i en sammansättning med substantivet.

Hon har under året belagt en *andra* plats och tre hedrande *fjärde* platser. [jfr: andraplacering, fjärdeplatser]

(b) Talaren utgår inte från att serien är sluten utan att den kan fortsättas, dvs. urvalsmängden är inte given (jfr Adj. § 63: 1d):

Hon kom till mig en *tredje* gång. [≈ en gång till – det var den tredje]
Han gjorde aldrig något *fjärde* försök. [≈ ett försök till – det skulle ha varit det fjärde]

§ 20. Morfologisk funktion. Ordningstalen, som nästan alla själva är flermorfemiga, ingår i sammansättningar framför allt som förstaled i substantiv som anger nämnaren i allmänna bråk: *fjärdedel*, *tjugon(de)del* (§ 18). Också i andra sammansättningar har en lexikaliserad ordgrupp fått sammansättningsbetoning och sammanskrivits till ett ord: *andreopponent*, *tredjeman*, *förstestyrman*, *förstetenor*. Ordningstal förekommer också i ganska många ordgruppssammansättningar och ordgruppsavledningar, t.ex. *förstasidesnyhet* (nyhet på första sidan), *tredjegradsekvation* (ekvation av tredje graden), *andrahandsalternativ* (alternativ i andra hand), *andraklassbiljett* (biljett för andra klass), *förstagångsväljare* (en som väljer för första gången); *fjärdeklassare* (en elev i fjärde klass), *förstklassig* (av första klass).

§ 21. Struktur. Ordningstalen till grundtalen 1 och 2 böjs som adjektiv i bestämd form. De har ingen uttrycksmässig släktskap med motsvarande grundtal.

första, förste; andra, andre[1]

Ordningstalen till grundtalen 3–12 har en någorlunda genomskinlig struktur: ett oböjligt ordningstalssuffix, som innehåller en dental och som slutar på *-e*, fogas till en stam som antingen är densamma som för motsvarande grundtal eller som till sin form erinrar om denna.

tre-dje, fjär-de, fem-te, sjä-tte, sju-nde, åtto-nde, nio-nde, tio-nde, elf-te, tolf-te

Ordningstalen 13:e–19:e, där motsvarande grundtal slutar på *-ton*, bildas regelbundet med avledningssuffixet *-de*:

tretton-de, fjorton-de, femton-de [etc.]

Ordningstalen 20:e, 30:e etc., där motsvarande grundtal slutar på *-o*, bildas med suffixet *-nde* (jämför 9:e, 10:e):

tjugo-nde, trettio-nde, fyrtio-nde

Ordningstalen 100:e och 1 000:e bildas med suffixet *-de*, och 1 000 000:e med *-te*. För *miljard* finns inget motsvarande ordningstal.

hundra-de, tusen-de, miljon-te

Övriga ordningstal överensstämmer med motsvarande grundtal bortsett från att det sista ledet är ett ordningstal av den form som redovisats ovan:

tjugoförsta, tjugoandra
tjugotredje, etthundratrettiosjunde
tvåhundrationde, trehundratjugonde, niohundrasjuttionde
trehundrade, tvåtusende

Ordningstalen har huvudbetoning på samma stavelse som motsvarande grundtal. De uttalas normalt med accent 2.

Första, *andra* tar optionellt särskild maskulinform som används enligt ungefär samma regler som adjektivet i bestämd form (Adj. § 68). Övriga ordningstal böjs inte i genus.

Den {*tjugoförste/tjugoförsta*} generalen har just anlänt.
Den *förste* unge mannen kan ha varit psykiskt sjuk. (R)
Gustav Vasas *tredje* {drottning/son}
Det {*första/*förste*} vittnet hade tidigare varit gift med fru Stål.

I lexikaliserade yrkesbeteckningar kan maskulinformen *förste* eller *andre* användas också vid substantiv med genus neutrum:[2]

[…] en skohandlare, en frisör och en som var *förste* biträde i Melins Järn. (R)

Ordningstalen kan skrivas alfabetiskt om de inte är alltför långa. Annars skrivs de vanligen med siffran för grundtalet följd av kolon + slutvokalen. I vissa fall (datum, upplaga, tryckning m.fl.) används bara grundtalets siffra.

22:a volymen, för 33:e gången

den 1 oktober, 19/3 [datum, utläst: (den) nittonde i tredje]
2 uppl., 3 personens personliga pronomen

Med romersk siffra skrivs ordningstalet i kunganamn eller motsvarande:

Karl XII [utläst: den tolfte]
Johannes XXIII [utläst: den tjugotredje]

Punkt efter en siffra för att ange ordningstal används bara i datumangivelser (*3.7.1983*, utläst *tredje i sjunde*) och i militärt språk (*3. bataljonen*).

[1] Ordningstalet *andra* (alltid med accent 2) skiljs i alfabetisk skrift inte från det komparativa pronomenet *andra* (antingen med accent 1 eller accent 2).

Marginellt används till grundtalet för 0 ordningstalet *nollte* och till *n* (som beteckning för godtyckligt antal) ordningstalet *n:te*. Regionalt förekommer *för hur mångte gången* 'för vilken gång i ordningen' (Huvudsatser § 60 not 3).

[2] Formerna *förste*, *andre* används regionalt också i datumbeteckningar:

(den) *förste* mars, (den) *andre* oktober

§ 22. Syntaktisk funktion och distribution. Ordningstalen fungerar som attribut i singular nominalfras.

Ordningstalet fungerar vanligen som attribut i definit nominalfras och placeras där efter det definita attributet (Nomfraser § 4):[1]

detta hans *fjärde* förtvivlade försök
det *fjärde* förtvivlade försöket

Den bestämda artikeln utelämnas ofta framför ordningstalet i en nominalfras med substantiviskt huvudord (Nomfraser § 5: c):[2]

Efter (det) *fjärde* försöket gav han upp.
Hon lyckades (den) *tredje* gången.
Hon bor i (det) *femte* huset härifrån.
Han kommer (den) *femte* maj.
Jag kan inte se {det/*Ø} *fjärde* av dina äppelträd.

Substantivet i nominalfrasen kan utelämnas enligt reglerna för ellips eller framför partitivt attribut:[3]

Jag har läste hans *femte* bok och jag ska börja läsa hans *sjätte*.
Det *tredje* av husen var lite förfallet.

Mindre ofta förekommer ordningstalet i indefinit nominalfras, där det då placeras efter obestämd artikel, *någon* eller *ingen*. (Om ordningstalets betydelse i indefinit nominalfras se § 19.)

Han gjorde ett *tredje* försök. [Dvs. han gjorde ytterligare ett försök och det var nummer tre i raden.]

Han gjorde aldrig något *tredje* försök.
Han gjorde inget *tredje* försök.

I såväl definit som indefinit nominalfras står ordningstalet vanligen framför ett eventuellt adjektivattribut, men det kan också placeras efter adjektivattribut, om ordningstal + substantiv utgör en semantisk enhet som i sin helhet bestäms semantiskt av adjektivet (Nomfraser § 41).

det fantastiska *tredje* kapitlet [Talaren säger bara att det tredje kapitlet är fantastiskt.]
Jfr: det *tredje* fantastiska kapitlet [Uttrycket kan tolkas antingen som att alla tre kapitlen är fantastiska eller som att bara det tredje är det.]
ett halvhjärtat *tredje* försök [Talaren säger bara att det tredje försöket är halvhjärtat.]
Jfr: ett *tredje* halvhjärtat försök [Uttrycket kan tolkas antingen som att alla tre försöken var halvhjärtade eller som att bara det tredje var det.]
[…] den okända och farliga *tredje* personen anlände. (R)
Efter en misslyckad *fjärde* bok gav han upp tanken på författarkarriär.

Adjektivattributet placeras alltid först om ordningstalet och det följande substantivet utgör en mer eller mindre lexikaliserad ordgrupp:

De kom in på en delad *andra* plats. [även: andraplats]
Hon har gift sig med en sympatisk *förste* arkivarie. [även: förstearkivarie]

Om förbindelsen *var* + ordningstal se Pron. § 137, 141.

[1] Vid datumangivelse används i talat språk ordningstal, som i de flesta sammanhang skrivs med enbart siffror (som för grundtal):

Vi var i Paris den {*femte/5*} januari.

Ordningstalet plus månadsnamnet kan utgöra en lexikaliserad ordgrupp, varvid ordningstalet är obetonat och står efter ett eventuellt adjektivattribut:

Denna underbara *nittonde* juli skall jag alltid minnas.

Århundraden kan anges med ordningstal + substantiv för sekel:

(det) *20:e* århundradet

Normalt används dock sammansättning med *-talet*:

1900-talet, nittonhundratalet [= det 20:e århundradet]

Ordningstal fr.o.m. 3:e kan marginellt också bestämma superlativer. Den givna mängden av referenter är då ordnad på den skala som anges av superlativens ord, och ordningstalet anger vilken position från toppen räknat som den avsedda referenten intar.

Sveriges *tredje* största varuhus ligger intill där jag bor. [*Tredje störst* kommer alltså efter *näst störst* som kommer efter (*allra*) *störst*.]

[2] I halvt lexikaliserade ordgrupper utelämnas såväl bestämd artikel som bestämd form av substantivet i nominalfras med ordningstal (jfr Nomfraser § 45: c):

Första pris gick till Anders Persson.
På *andra* plats kom Johan Lundberg.
Kan jag få en biljett till någonstans på *första* parkett.
Hon var beredd att ta *första* bästa karl.
Jens går i *tredje* klass nu.

[3] Ordningstal används predikativt endast som del av en nominalfras:

*Den här boken är *sjunde*. Jfr: Den här boken är den *sjunde* (boken). Det här är den *sjunde* boken. Den här boken är nummer *sju*.
*Han blev *sjunde*. Jfr: Han blev {*sjunde* man/*sjua*}. Han kom in som {*sjunde* man/*sjua*/ nummer *sju*}.
Min bror är {?*tredje*/*tredje* man/den *tredje*/nummer *tre*} från vänster.

I finlandssvenskan kan dock ordningstal användas predikativt: *Min bror är tredje från vänster. Min syster blev femte i löpning.*

7 VERB

1 Översikt

Betydelse 2–11

2 Verbets aktionsbetydelse. 3 Resultativ betydelse.

Semantisk valens 4–10

4 Aktanter (semantiska roller). 5 Agens (agentiva verb). 6 Mottagarroller. 7 Rollen som föremål för aktionen. 8 Subjektsautonoma verb. 9 Aktionella verb. 10 Kausativa verb.

11 Verbala betydelsefält.

Struktur 12–22

12 Översikt. 13 De verbala rotmorfemens fonotax. 14 Verbmorfem som är homonyma med adjektiv eller substantiv. 15 Verbmorfem med besläktade substantiv eller adjektiv. 16 Suffixavledda verb. 17 Prefixavledda verb.

Sammansatta verb 18–22

18 Efterledets morfologiska struktur. 19 Förledets ordklass och morfologiska struktur. 20 Lös och fast sammansättning. 21 Verb med substantiviskt eller adjektiviskt förled. 22 Verb med verbalt förled.

Morfologisk funktion 23–25

23 Översikt. 24 Verb som avledningsstam. 25 Verb som förled i sammansättning.

Syntaktisk funktion 26–33

26 Huvudord i verbfras. 27 Verbets bestämningar. 28 Transitiva och intransitiva verb.

Hjälpverb 29–33

29 Hjälpverb och huvudverb. 30 Det typiska hjälpverbet har den underordnade verbfrasen som enda och obligatorisk bunden bestämning. 31 Det typiska hjälpverbet har en underordnad verbfras med svag objektskaraktär. 32 Det typiska hjälpverbet kan inte vara korrelat till *göra* (*det*). 33 Hjälpverbsegenskaper i olika betydelsegrupper.

Böjning 34–66

34 Översikt över verbets böjning. 35 Översikt över verbets former.

De indikativa tempusformernas bildning 36–39

36 Presens. 37 Presens pluralis. 38 Preteritum. 39 Preteritum pluralis.

De speciella modusformernas bildning 40–42

40 Imperativ. 41 Konjunktiv. 42 Optativ.

De infinita formernas bildning 43–44

43 Infinitiv. 44 Supinum.

Diates: s-formerna 45–49

45 *S*-formernas bildning.

***S*-formernas funktion och betydelse 46–49:** 46 Översikt. 47 *S*-verb med passiv funktion. 48 *S*-verb som deponens. 49 Deponensverbens betydelse.

Verbens böjningsklasser 50–62

50 Verbens konjugationer.

Svaga verb 51–55: 51 Första konjugationen. 52 Andra konjugationen. 53 Tredje konjugationen. 54 Fonologiska stam- och suffixvariationer hos svaga verb. 55 Morfologiska stamvariationer hos svaga verb.

Starka verb 56–60: 56 Översikt. 57 Starka verb med särskild supinumstam. 58 Starka verb utan särskild supinumstam. 59 Starka verb med stam som slutar på vokal. 60 Stilvärdet hos alternativa lång- och kortformer vid starka verb.

61 Halvsvaga verb. 62 Defekt och oregelbunden böjning av hjälpverb.

63 Växling mellan svag böjning efter första konjugationen och stark böjning: *beslutade/beslöt*. 64 Växling mellan svag böjning efter andra konjugationen och stark böjning: *nyste/nös*. 65 Växling mellan svag böjning efter tredje konjugationen och stark böjning: *försedde/försåg*. 66 Växling mellan de svaga konjugationerna.

§ 1. Översikt. Med verb anges olika aktioner, t.ex. händelser (*krossa*, *upphöra*), processer (*gå*, *falla*) eller tillstånd (*sitta*, *äga*). De flesta verb anger kortvariga aktioner, många avsiktligt utförda eller kontrollerade av någon. Verb som anger långvariga skeenden eller tillstånd, t.ex. *regera*, *likna*, *åldras*, är mindre typiska och kan ofta parafraseras med konstruktioner där adjektiv eller substantiv ingår, t.ex. *vara kung*, *vara lik*, *bli gammal*.

Verbet beskriver prototypiskt vad en referent gör. Denna referent är verbets predikationsbas; den betecknas ofta med subjektet i satsen men kan i vissa fall också anges med andra satsled:

Louise *åt*. [Den ätande anges med subjektet i satsen.]
Vi lät Louise *äta*. [Den ätande anges med objektet i satsen.]

Predikationsbasen är aktant vid verbet, dvs. verbet anger vilken semantisk roll predikationsbasen har i den aktion som verbet betecknar. Verbets aktion kan också inbegripa andra aktanter. Man kan då säga att verbet anger en relation mellan predikationsbasen och de andra aktanterna.

Louise *såg* Emil. [Verbet anger en aktion som inbegriper en upplevare (den som ser) och ett föremål för aktionen (det som ses).]
Louise *körde* Emil till stan. [Verbet anger aktion som inbegriper en agens (den som kör), ett föremål för aktionen (det som blir kört) och ett mål för aktionen.]

Verbets unika syntaktiska funktion är att (i någon av sina finita former) vara huvudord i en finit verbfras som i sin tur är predikatsled i satsen. De finita formerna böjs i första hand i tempus (presens och preteritum) och diates (suffixlös form och *s*-form):

Karin *begår* inga misstag. [presens]
Karin *begick* inga misstag. [preteritum]
Här *begås* inga misstag! [presens *s*-form]
Här *begicks* inga misstag. [preteritum *s*-form]

Därutöver förekommer böjning i modus, en böjningskategori hos det finita verbet som anger talarens hållning till satsens aktion. Förutom det normala modus indikativ förekommer imperativ (utan tempusböjning, sällan i *s*-form) och konjunktiv (utan tempusböjning, begränsat använd, bara hos vissa språkbrukare):

Begå inga misstag den här gången, Karin. [imperativ]
Om Karin *beginge* några misstag, skulle jag bli förvånad. [konjunktiv]

Verbet har också infinita former (infinitiv, supinum) som inte böjs i tempus och modus utan endast i diates. De fungerar som huvudord i en infinit verbfras som ofta är bestämning till ett överordnat verb:

Karin har *begått* ett misstag men vill inte *begå* flera. [supinum; infinitiv]
Det har *begåtts* misstag, men nu skall det inte *begås* flera. [supinum *s*-form; infinitiv *s*-form]

Verbet kan till sin morfologiska struktur utgöras av ett rotmorfem, en avledning med suffix eller prefix, eller en sammansättning. Exempel (där verben återges i den form de har som böjningsstam):

Rotmorfem: läs, bo, skriv
Suffixavlett: lack-a, lack-era, blek-na
Prefixavlett: be-se, er-sätt, miss-sköt
Sammansatt: åter-för, skrin-lägg, vilse-led

Verbet fungerar morfologiskt som (böjningsstam i) verb använda som självständiga ord i satsen (*läs*, *läs-a*, *läs-er* etc.) eller som avledningsstam eller sammansättningsled i substantiv, adjektiv, verb och particip (*läs-ning, läs-lig, för-läs*, *läs-ande*, *läs-lust*, *läs-van*, *av-läs*).

Verbet kan ta bestämningar av olika slag (objekt, predikativ, adverbial, egentliga subjekt) och bildar ensamt eller tillsammans med dessa en verbfras där bestämningarna semantiskt är mer eller mindre nära beroende av verbet:

betala, betala *kostymen*, betala *skräddaren*, betala *2 000 kronor*, sitta *sysslolös*, äta *potatisen rå*, betala *för kostymen*, betala *till skräddaren*, betala *månadsvis*, betala *i affären*, betala *för min skull*, betala *med nöje*

Verben indelas i fyra olika böjningsklasser (konjugationer) beroende på stamslutet och på vilka varianter av de olika böjningssuffixen som kan fogas till stammen.

I de tre svaga konjugationerna bildas preteritum med suffix: *rita-de, blekna-de*; *väv-de, läs-te*; *sy-dde*. Den starka fjärde konjugationen innehåller verb som bildar preteritum utan suffix, t.ex. *band, kom*. Nästan alla starka verb har stamvarianter som uppvisar växling av stamvokal, t.ex. *spring-/sprang/sprung-*. Ett litet antal svaga verb har också olika stamvarianter i olika böjningsformer, t.ex. *välj-/val-*.

Betydelse och syntaktisk funktion hos tempus- och diatesformer samt hos modus konjunktiv är nära avhängiga av satsen i övrigt och behandlas därför i avsnittet om satsen (kapitel 31 Tempus, Passiv § 5–13).

I dagstidningsprosa från 1960-talet utgör verben cirka 17 % av de löpande orden och cirka 7 % av de olika orden.

ANM. Presens- och perfektparticipen, t.ex. *begående, begången, drickande, drucken*, har traditionellt vanligen betraktats som infinita verbformer med adjektivisk eller ibland nominal funktion. I denna grammatik behandlas de dock som avledningar av verb och sägs bilda en egen ordklass (Pcp § 1).

Betydelse § 2–11

§ 2. Verbets aktionsbetydelse. Ett verb beskriver ett skeende eller ett sakförhållande. Skeendet eller sakförhållandet sådant det beskrivs av verbet (och dess bestämningar) kallas en aktion. Olika typer av aktioner kan urskiljas: tillstånd, punkthändelser samt avgränsade och oavgränsade processer.

a) Ett verb som betecknar ett tillstånd anger en statisk aktion, dvs. en aktion som inte inbegriper någon förändring. Det har durativ betydelse, dvs. tillståndet varar alltid en viss tid. Ett tillståndsverb väcker inga föreställningar om några i aktionen ingående delmoment som skulle skilja sig från varandra. Det väcker inte heller någon föreställning om en naturlig slutpunkt för aktionen (oavgränsad aktionsart, Aktionsarter § 3). Exempel på verb som har inherent betydelse av tillstånd:

avsky, betyda, beundra, ha, heta, innehålla, likna, vara, veta, vistas, äga

Tillstånd uttrycks också av particip, särskilt av verbala particip, och i viss utsträckning av adjektiv.

b) Ett verb som anger en punkthändelse används när talaren betraktar aktionen som momentan, dvs. som om den inte hade någon tidsutsträckning alls. En renodlad punkthändelse är ögonblicklig och väcker alltså inte någon föreställning om successiva delmoment i aktionen. Aktioner av denna typ är alltid tydligt avgränsade (Aktionsarter § 18).

De flesta punkthändelser innebär en övergång från ett tillstånd till ett annat, t.ex.:

anlända, ansöka, avgå, avlida, bryta, frikänna, få, föreslå, inkomma, släcka, tappa

Ett fåtal punkthändelser innebär en övergång till ett nytt tillstånd som omedelbart följs av återgång till det ursprungliga tillståndet:

blinka, blixtra, klicka

c) Ett verb som anger en process betecknar en durativ, dynamisk aktion. Aktionen varar alltså en viss tid. Ett processverb väcker en föreställning om i aktionen ingående successiva delmoment. Exempel på verb som har inherent processbetydelse:

berätta, besvara, bygga, dra, dricka, informera, ljusna, läsa, samla, skriva, spela, vattna, äta, öka

De flesta processverb är lexikalt neutrala med avseende på aktionens avgränsning. Det är då verbets bestämningar eller den vidare kontexten som avgör om aktionen uppfattas ha ett naturligt slut eller inte (Aktionsarter § 3–7). Detta gäller också rörelseverb som *krypa*, *simma*, *springa*, som dock vanligen uttrycker oavgränsad aktion om de ensamma bildar verbfras.

Vissa verb har en egen lexikal innebörd som tämligen tydligt anger antingen oavgränsad eller avgränsad process. Oavgränsad process anges sålunda med verb som de följande, när verbens egenbetydelse inte modifieras av bestämningar som ändrar verbfrasens aktionsart:

darra, drilla, rassla, skaka, skramla, vibrera

Avgränsad process anges med verb som de följande, om inte verbets egen aktionsart modifieras av bestämningar:

bota, flå, fylla, förblöda, tömma

Åtskilliga verb är lexikalt ospecificerade för processualitet. Antingen har de oavgränsad aktionsart och en betydelse som är vag mellan process och tillstånd, t.ex.:

bekymra, blomma, deppa, meditera, sova, vila

Eller också har de avgränsad aktionsart och en betydelse som är vag mellan punkthändelse och process, t.ex.:

attestera, befria, glömma, hämta, knäcka, köpa, ta, välja

Ett verb med lexikalt inherent aktionsart kan i vissa fall ingå i en sats med annan aktionsart, t.ex. om satsen har generisk eller iterativ tolkning, men också ibland annars i konstruktioner som är mindre typiska för verbet (Aktionsarter § 19–22).

§ 3. Resultativ betydelse. Många verb anger i sin betydelse att aktionen leder till ett resultat, medan andra inte gör det. Gränsen mellan resultativa och irresultativa verb kan dock inte dras skarpt. Som resultativa verb kan räknas:

a) Alla verb som betecknar processer och har avgränsad aktionsart (§ 2), t.ex. *bota*, *flå*, *fylla*. Här anger verbet ett slutresultat (en bestående förändring).

b) Många verb som betecknar punkthändelser (§ 2), t.ex. *släcka*, *avgå*, *ansöka*. Också här anger verbet ett slutresultat.

c) Många verb som betecknar processer och har oavgränsad aktionsart (§ 2), t.ex. *stiga*, *växa*. Processen innebär en successiv förändring i en bestämd riktning (ackumulerat resultat).

Tillståndsverb (§ 2: a) är alltid irresultativa. I många fall framgår resultativiteten först av hela verbfrasen. Se vidare Aktionsarter § 12.

Många transitiva resultativa verb anger främst att en förändring inträffar hos objektsreferenten. I första hand gäller detta verb med betydelsen att objektsreferenten flyttas eller förhindras flytta, förändras fysiskt, skapas eller upphör att existera (se vidare Obj. § 19: 1b–d), t.ex. *flytta*, *skada*, *bygga*, *förbruka*, samt vissa verb med betydelsen att objektsreferenten upplever subjektsreferenten, t.ex. *förvåna* (se vidare Obj. § 19: 3a).[1] Förändringen specificeras i många fall av ett objektspredikativ eller ett bundet adverbial.[2]

Perfektparticip av resultativa verb anger tillstånd som ligger efter verbets aktion, medan perfektparticip av irresultativa verb anger tillstånd som är samtidiga med verbets aktion (Pcp § 5).

Se också om kausativa verb § 10.

[1] Vissa transitiva resultativa verb visar formell likhet med intransitiva verb eller adjektiv som anger den föranstaltade aktionen eller tillståndet (§ 14–16), t.ex. *fälla* : *falla*, *sätta* : *sitta*, *söva* : *sova*, *bleka* : *blek*, *lösa* : *lös*, *glädja* : *glad*, *lugna* : *lugn*, *blanka* : *blank*, *effektivisera* : *effektiv*, *intensifiera* : *intensiv*.

Pekka ska *fälla* trädet. ≈ Pekka ska få trädet att falla.
Med visst besvär *satte* jag plakatet på anslagstavlan. ≈ Med visst besvär fick jag plakatet att sitta på anslagstavlan.
Beskedet *gladde* mig. ≈ Beskedet gjorde mig glad.

Jämför också verb som kan användas antingen transitivt (oftast resultativt) eller intransitivt (ofta irresultativt) (Vbfraser: Allm. § 25: d).

Lars *hänger* tavlan på väggen. Jfr: Tavlan hänger på väggen.

[2] När verbet konstrueras med objektspredikativ, t.ex. optionellt vid *måla*, *slå*, är subjektsreferenten normalt agens till aktionen (se också Predv § 37):

Madeleine *målade* bordet grönt.
De kommer att *slå* mig fördärvad.

Många verb som kan konstrueras med (oftast reflexivt) objekt och objektspredikativ, t.ex. *springa*, *äta*, är normalt intransitiva med mindre tydlig resultativ betydelse (se också Predv § 38):

Du kan lika gärna *sparka* dig trött.
Hon *talade* sig varm för saken.

När verbet konstrueras med bundet adverbial, t.ex. *flytta*, *ställa* (jfr Obj. § 22: 3, Advl § 50–51), är subjektsreferenten agens eller orsak:

Jonatan *ställde* mjölken i kylskåpet.
Jonatan *drev* Henrik till raseri.

Semantisk valens § 4–10

§ 4. Aktanter (semantiska roller). Ett verb förutsätter i sin lexikala betydelse en karakteristisk uppsättning av semantiska roller, en semantisk valens. Rollerna uppbärs av olika aktanter och är olika många för olika verb. De roller som är lexikalt förutsatta anges med verbets bundna bestämningar (objekt, bundna adverbial) samt vid de flesta verb med subjektet. Rollernas exakta tolkning kan i viss mån variera, och de aktanter som uppbär rollerna kan i vissa fall vara underförstådda. Utöver de roller som förutsätts av verbets speciella betydelse (bundna roller) kan det förekomma roller som antingen är optionella eller som kan sägas vara generella för de flesta aktioner (fria roller). Vissa verb förutsätter inga bundna roller utan är nollställiga som t.ex. *åskar*, *våras*, *artar sig*.

Roller som typiskt är bundna kallas ibland deltagarroller: den som utför eller kontrollerar aktionen (agens), olika mottagarroller (den som upplever något, får eller berövas något, gynnas eller missgynnas av något etc.) samt föremålet för aktionen. Roller som typiskt är fria kallas ibland omständighetsroller: platsen, tiden eller medlet för aktionen etc.

Uppsättningen av semantiska roller vid olika verb exemplifieras kortfattat i § 5–7 och behandlas vidare i Vbfraser: Allm. § 23, Eg. subj. § 3, Obj. § 19, 24, Advl § 35–47 och Subj. § 27.

§ 5. Agens (agentiva verb). Många aktioner innefattar en aktant som avsiktligt utför eller kontrollerar aktionen. Denna aktant kallas agens och betecknas i de allra flesta fall med subjektet. Verb där subjektet betecknar agens kan kallas agentiva verb.

Ett agentivt verb kan ha ett enda aktantled, som ofta samtidigt anger agens och aktionens föremål: *A springer*. Oftare anges emellertid också andra roller vid agentiva verb: olika mottagarroller, föremålet för aktionen, målet för aktionen: *A ger B X* (agens – mottagare – föremål), *A retar B* (agens – upplevare), *A ställer X i Y* (agens – föremål – plats). Se vidare Subj. § 27 samt § 6–7 nedan.

I en del fall då betydelsen av avsiktligt handlande är kommunikativt mindre viktig kan agens betecknas med egentligt subjekt (Eg. subj. § 3). I passiva konstruktioner kan agens betecknas med agentadverbial, som syntaktiskt fungerar som en fri bestämning (Passiv § 8, 19, Advl § 84). Ett slags indirekt agens betecknas med bundna adverbial inledda med *av* vid verb med betydelse av överlåtelse (Advl § 36: e): *B får X av A*.[1]

[1] Agens är samtidigt orsak till aktionen. Icke-agentiva orsaker anges ofta på samma sätt som agens: *Händelsen skakade Birger* (jfr med agens: *Adam skakade mattan*). Men icke-agentiva orsaker kan också anges på samma sätt som plats eller föremål (och ofta vara oklart skilda från dessa roller), framför allt som bundna adverbial: *B snubblar på A*, *B bekymrar sig över A*, *B dör av A*.

§ 6. Mottagarroller. En rad sinsemellan besläktade roller med vaga gränser mot varandra kan kallas mottagarroller (se vidare Vbfraser: Allm. § 23: 1b). De uttrycks med olika satsled vid olika verb och kombineras med olika andra roller. (Däremot kombineras de knappast med varandra.) Vanliga konstruktioner med mottagarroller är följande.

1. Upplevaren (den som upplever eller uppfattar aktionen):

a) som subjekt, ibland med ett bundet adverbial X som anger föremål eller icke-agentiv orsak (jfr Subj. § 27: b): *A lider* (*av X*), *A gläds* (*över X*), *A längtar efter X*

b) som subjekt, med ett objekt X som anger föremålet (jfr Subj. § 27: b): *A ser X*

c) som objekt, med ett subjekt B som anger agens eller icke-agentiv orsak (jfr Obj. § 19: 3a): *B gläder A*

2. Den gynnade eller missgynnade (den som har nytta eller skada av aktionen):

a) som subjekt, ibland med ett bundet adverbial X som anger orsak (jfr Subj. § 27: c): *A förlorar* (*på X*)

b) som ensamt objekt, med ett subjekt B som anger agens eller icke-agentiv orsak (jfr Obj. § 19: 3b): *B skadar A*

c) som indirekt objekt, med ett subjekt B som anger agens (eller annan orsak) och ett direkt objekt X som anger föremålet (det som tillförs den gynnade eller missgynnade) (jfr Obj. § 24: c): *B åsamkar A X*

d) som bundet adverbial, med ett subjekt B som anger agens eller icke-agentiv orsak och ett eventuellt objekt X som anger föremål (jfr Advl § 35: b): *B förstör* (*X*) *för A*

3. Egentlig mottagare (den som får eller mister något):

a) som subjekt, med ett objekt X som anger föremålet och ett eventuellt bundet adverbial B som anger indirekt agens (jfr Subj. § 27: c): *A får X* (*av B*)

b) som indirekt objekt, med ett subjekt B som anger agens och ett direkt objekt X som anger föremålet (jfr Obj. § 24: a): *B ger A X*

c) som bundet adverbial (med vag avgränsning mot betydelse av mål, jfr Advl § 45: a), med ett subjekt B som anger agens och ett objekt X som anger föremålet: *B ger X till A*

4. Mottagare av kommunikativ handling:

a) som subjekt, med ett objekt X som anger budskapet (jfr Subj. § 27: c): *A uppfattar X*

b) som ensamt objekt, med ett subjekt B som anger agens/avsändare (jfr Obj. § 19: 3c): *B tilltalar A*

c) som indirekt objekt, med ett subjekt B som anger agens/avsändare och ett objekt X som anger budskapet (jfr Obj. § 24: e): *B inbillar A X*

d) som bundet adverbial, med ett subjekt B som anger agens/avsändare och ett eventuellt objekt X som anger budskap (jfr Advl § 35: b): *B hälsar på A*, *B säger X till A*, *B berättar X för A*

5. Innehavare (den som har eller saknar något):

a) som subjekt, med ett objekt eller bundet adverbial X som anger föremålet, det innehavda (jfr Subj. § 27: c): *A äger X*, *A härskar över X*

b) som objekt, med ett subjekt X som anger föremålet, det innehavda (jfr Obj. § 19: 3b): *X tillhör A*

6. Helheten (i förhållande till sina delar):

a) som subjekt, med ett objekt eller bundet adverbial X som anger delen (jfr Subj. § 27: e): *A innehåller X*, *A består av X*

b) som objekt, med ett subjekt X som anger delen (jfr Obj. § 19: 4a): *X tillhör A*

c) som bundet adverbial, med ett subjekt X som anger delen (jfr Advl § 40): *X ingår i A*

§ 7. Rollen som föremål för aktionen. Föremålet för aktionen är en roll som definieras negativt som den aktant vilken inte har en så tydlig (fastän lika tydligt förutsatt) roll som andra aktanter. Det är alltså en brokig roll, som anger t.ex. vad som flyttas eller befinner sig, påverkas eller förändras, blir till eller försvinner, iakttas eller kommuniceras (jfr också Subj. § 27). Dess typiska syntaktiska uttryck är objektet, men vid många verb uttrycks rollen med andra satsled. Den kan vara verbets enda bundna roll eller kombineras med olika andra roller. Vanliga konstruktioner med föremålsrollen är följande.

1. Som subjekt:

a) enställigt (jfr Subj. § 27: d): *A svalnar*, *solen försvann*, *sommaren kom*

b) med ett objekt eller bundet adverbial X som anger platsen eller helheten (jfr Subj. § 27: d–e): *A passerar X*, *A tillhör X*, *A ligger på X*, *A ingår i X*

2. Som egentligt subjekt, ibland med ett bundet adverbial X som anger plats (jfr Eg. subj. § 3): *det uppstår A*; *det ligger A på X*, *det finns inga blåbär här*

3. Som ensamt objekt:

a) med ett subjekt B som anger agens (jfr Obj. § 19: 1c–d): *B slår A*

b) med ett subjekt B som anger agens och ett bundet adverbial X som anger plats eller mottagare (också av kommunikativ handling) (jfr Obj. § 19: 1b, 2a): *B sätter A på X*, *B ger A till X*, *B nämner A för X*

c) med ett subjekt B som anger upplevare, mottagare, innehavare, helhet eller plats (jfr Obj. § 19: 1e, 1a, 4a): *B ser A*, *B får A*, *B äger A*, *B innehåller A*, *B omfattar A*

4. Som direkt objekt, med ett subjekt B som anger agens eller icke-agentiv orsak och ett indirekt objekt C som anger gynnad eller missgynnad eller mottagare (jfr Obj. § 24): *B åsamkar C A*, *B ger C A*

5. Som bundet adverbial:

a) där subjektet B anger agens, upplevare eller innehavare (jfr Advl § 35: a): *B griper efter A*, *B tittar på A*; *B längtar efter A*; *B härskar över A*

b) där subjektet B anger helhet eller plats (jfr Advl § 36: a): *B består av X*, *B vimlar av X*

§ 8. Subjektsautonoma verb. Vissa verb (med mer eller mindre typisk hjälpverbskaraktär) är subjektsautonoma, dvs. referenter som anges med deras subjekt spelar ingen semantisk roll vid verbet. I stället har det subjektsautonoma verbets

subjekt en semantisk roll i den aktion som anges av det underordnade verbet (om inte också detta är subjektsautonomt). I följande exempel har Per ingen semantisk roll vid det subjektsautonoma hjälpverbet *lär*:

Per *lär* ha känt Stina. [Per är upplevare av aktionen *känna*.]
Per *lär* hjälpa Stina. [Per är agens i aktionen *hjälpa*.]
Per *lär* likna Stina. [Per är föremål för aktionen *likna*.]

De flesta verb är subjektsorienterade, dvs. subjektsreferenten har en roll som t.ex. agens eller upplevare i den aktion som verbet anger, samtidigt som den kan ha en roll i en aktion som anges av en underordnad verbfras:

Per *uppskattar* att känna Stina. [Per är upplevare av aktionen *uppskatta* och av aktionen *känna*.]
Per *uppskattar* att hjälpa Stina. [Per är upplevare av aktionen *uppskatta* och agens i aktionen *hjälpa*.]
Per *uppskattar* att få blommor. [Per är upplevare av aktionen *uppskatta* och mottagare i aktionen *få*.]

Gränsen mellan subjektsorienterade och subjektsautonoma verb är långt ifrån klar. Alltid subjektsautonoma är kanske bara de temporala hjälpverben *ha, komma* samt flertalet rent epistemiska hjälpverb som *lär, torde*.[1] Åtskilliga hjälpverb växlar mellan subjektsautonom och subjektsorienterad användning eller har en vag betydelse som omfattar båda möjligheterna. Vissa verb som annars har hjälpverbsegenskaper, t.ex. *vilja*, är dock alltid subjektsorienterade.

Nedan följer ett antal kriterier som utpekar det subjektsautonoma verbet.

a) Vid utbrytningskonstruktion kan inte bara det utbrutna ledet utan också det subjektsautonoma verbet stå i den överordnade satsen (utan betydelseändring):

Det *verkar* vara lastbilen som Per tog. Per *verkar* ha tagit lastbilen. Jfr med subjektsorienterat överordnat verb: *Det försökte vara Per som körde lastbilen. Per försökte köra lastbilen.

b) En aktiv sats med subjektsautonomt verb kan motsvaras av en (ungefär liktydig) passiv sats där den underordnade verbfrasens verb står i passiv:

Per *hann* måla grinden. ≈ Grinden *hann* målas av Per. Jfr med subjektsorienterat verb: Per orkade måla grinden. ≠ Grinden orkade målas av Per.

c) Subjektsautonomt verb kan stå i sats med expletivt subjekt (t.ex. vid väderleksverb eller i sats med egentligt subjekt):

Det {*tycks/hinner*} regna färdigt i Stockholm innan du är där. Jfr med subjektsorienterat verb: *Det orkar nog regna färdigt i Stockholm innan du är där.
Det {*hinner/kan*} komma många gäster innan maten är färdig. Jfr med subjektsorienterat verb: *Det försökte komma många gäster före angivet klockslag.
Det *måste* sägas av någon att festivalen inte kan bli av. Jfr med subjektsorienterat verb: *Det ville sägas av någon att festivalen nog inte skulle bli av.

d) I en verbkedja (Vbfraser: Allm. § 21) står ett subjektsautonomt verb framför ett subjektsorienterat:

Han *borde orka* bli färdig till jul. Jfr: *Han orkar böra bli färdig till jul.

I de fall då ett verb kan vara antingen subjektsorienterat eller subjektsautonomt kan därför placeringen visa verbets betydelse:

Han *kan vilja* måla verandan redan i sommar. [*Kunna* har subjektsautonom epistemisk betydelse (se Mod. hjälpvb § 12), och *vilja* är som alltid subjektsorienterat.]
Jfr: Han *vill kunna* måla verandan redan i sommar. [*Kunna* kan underordnas *vilja*, endast när det som här har subjektsorienterad betydelse: satsen anger att subjektsreferenten vill ha möjlighet att genomföra den underordnade verbfrasens aktion.]

[1] De subjektsautonoma verben fungerar som semantiska predikat till resten av satsen.

Det *kan* börja regna närsomhelst. ≈ Att det börjar regna närsomhelst är möjligt.
Växterna *måste* vattnas ordentligt nu. ≈ Att växterna vattnas ordentligt nu är nödvändigt.
Bestämmelserna *bör* respekteras av trafikanterna. ≈ Att bestämmelserna respekteras av trafikanterna är deras plikt.
Det *brukar* regna i juli. ≈ Att det regnar i juli är det vanliga.
Det *hade* regnat. ≈ Att det regnade hände före en just aktualiserad tidpunkt i det förflutna.

De subjektsautonoma verben (särskilt de epistemiska) är semantiskt och syntaktiskt nära besläktade med verb i passiv som tar nexusinfinitiv (Inffraser § 11):

De sägs vara pigga på utlandsstudier. Jfr: De lär vara pigga på utlandsstudier.

§ 9. Aktionella verb. Vissa verb har som sin lexikala betydelse att ange aktionella egenskaper hos den underordnade verbfrasens aktion. (Om verbs, verbfrasers och satsers aktionsart se § 2 samt Aktionsarter § 2.) Dessa verb kallas aktionella och har mer eller mindre tydlig hjälpverbskaraktär (jfr § 29–33). Många av dem kan vara subjektsautonoma, dvs. subjektsreferenten har ingen semantisk roll i förhållande till det aktionella verbet utan endast i förhållande till den underordnade verbfrasen (jfr § 8).

a) Fasala verb anger vilken fas av den underordnade verbfrasens aktion som avses: *börja*, *fortsätta*, *sluta*, *upphöra*.[1]

Hela stan *slutade* fungera […] (R)
[…] när hjärtat *upphör* att slå konstaterar läkaren att livet har flytt. (S)
Volvoaktierna *fortsätter* att falla. (S)

De fasala verben kan också konstrueras med prepositionen *med*. De är då subjektsorienterade och tar agens som subjekt. Alltid subjektsorienterade är också verbförbindelser som *sätta i gång med* (jfr § 10 not 1).[2]

b) Usuella verb anger att den underordnade verbfrasens aktion upprepas regelmässigt: *bruka*, *pläga*.

Som mest *brukar* vi ha fem sex dagar på oss. (S)
Hans hälsa är försämrad som den *plägar* bli för gamla män. (S)

Besläktad betydelse har alltid subjektsorienterade verbförbindelser som *ta för vana*, *ha för vana*.

c) Progressiva verb anger att den underordnade verbfrasen avser en process som pågår. Progressiv aktionell innebörd har den optionellt subjektsautonoma verbförbindelsen *hålla på*.

Dessutom ligger det här området precis bredvid Södra station, där 2 500 nya lägenheter *håller på* att byggas. (S)
Men en natt strax före den 10 april såg en författare från sin balkong helt nära parken att man *höll på* att riva Wallenbergstatyn. (S)

Förbindelserna *hålla på med*, *vara sysselsatt med*, *vara i gång med*, *vara i färd med* är alltid subjektsorienterade.[3]

d) Accidentiella verb anger att den underordnade verbfrasens aktion händer eller inträder av en slump: *råka* samt (i andra former än presens och infinitiv) *komma*.

Dansk bok- och skyltframställning har *kommit* att inta en internationellt ledande position […] (S)
Verklighetens vardagsvärld och det inbillade välståndets värld *kom* att allt mindre påminna om varandra. (S)
Hon *råkade* dra en kopia för mycket och fick infallet att skicka extrakopian till ett notförlag. (S)

e) Tendentiella verb anger att en aktion är nära att inträffa: *tendera*, *riskera*, *hota* (som bör skiljas från det agentiva *hota*). Alltid subjektsorienterade är *undgå*, *undslippa*.

Men *tenderar* inte också de här programmen att gapa över litet för mycket på den tid de fått sig tilldelad? (S)
Bytesbalansen *riskerar* då att vändas i ett underskott […] (S)
En sälinvasion från Grönland *hotar* att äta upp stora delar av torsken i årets Lofotsfiske. (S)

Ett antal liktydiga lexikaliserade verbförbindelser uppfattas vanligen som subjektsorienterade men kan också vara subjektsautonoma: *hålla på*, *vara nära*, *vara på vippen*, *vara på håret*, *löpa risk*.

Böndernas första uppgörelse med regeringen var så bra att de *höll på* att ramla av traktorerna.

När verben av ovanstående typer är subjektsorienterade är de i fallen (a)–(c) agentiva, medan subjektet vid (d) har en referent som drabbas av (upplever) den aktion som det underordnade verbet anger. När verben vid (e) är subjektsorienterade är benägenheten knuten just till subjektsreferenten.[4]

[1] *Fortsätta* och vissa andra verb med liknande grundbetydelse är dubbeltydiga mellan två betydelser. De anger antingen (a) att verksamheten inte avslutas utan pågår också efter en viss tidpunkt eller (b) att en tidigare avbruten verksamhet återupptas vid en viss tidpunkt och pågår därefter.

Som fasala verb kan betraktas också följande när de anger att den underordnade verbfrasens tillstånd inträder: *få* (i *få erfara, få höra, få känna, få se, få veta*), *lära* (i *lära känna*). *Få* har här ibland en deontisk bibetydelse: *Du ska nog få se hur vi löser sådana problem*.

[2] Som ett aktionellt verb för igångsättande av en agentiv aktion fungerar *ta* i pseudosamordningar (Samordn. § 20: c): *Jag ska ta och sova lite. Ta och sov lite.*

[3] Som ersättare för progressiva verb plus infinitivfras fungerar pseudosamordningar med *ligga, sitta, stå, hålla på, vara* (Samordn. § 18): *Cigaretten ligger och ryker*.

[4] En betydelsefunktion som erinrar om de aktionella verbens har också konstruktioner av *bli, förbli, komma* med presensparticip (Pcp § 37):

Den *blev* stående. [Participets durativa aktion inträder.]
Paketet *förblev* liggande på köksbordet. [Participets aktion upphör ej vid en viss tidpunkt utan pågår efter denna.]
Sen *blev* han bara sittande framför TV:n. [Participets aktion upphör ej vid en viss tidpunkt utan pågår efter denna.]
En snöboll *kom* farande. [Participets durativa aktion (inträder och) pågår.]
Där *kommer* min bror cyklande på sin nya Monark. [Participets durativa aktion pågår.]

§ 10. Kausativa verb. Kausativa verb anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktivitet eller ett tillstånd hos (normalt) en annan referent. Flera av de kausativa verben har också andra, icke kausativa betydelser.

1. Det kausativa verbet anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktion som anges i en underordnad infinitivfras. De flesta hithörande verb konstrueras med ett objekt som anger den underordnade infinitivfrasens predikationsbas. *Låta* kan dock alternativt konstrueras med enbart underordnad infinitivfras (en hjälpverbsegenskap, § 30). Hit hör framför allt följande kausativa verb:[1]

a) Subjektsreferenten är orsak till den underordnade frasens aktion: *komma ngn att göra ngt*.

Nyheten *kom* henne att le.
[…] kisrynkorna *kommer* henne att se gammal ut i det skarpa ljuset. (R)

b) Subjektsreferenten är antingen orsak eller agens till den underordnade frasens aktion: *få ngn* (*till*) *att göra ngt*.

Det dåliga vädret *fick* mig att stanna hemma.
Vi *fick* henne att ta tillbaka avsägelsen.
Just nu när så många inom TV darrar inför sin framtid kommer ett sådant här brev som *fick* mig att för första gången verkligen bli rädd. (S)
En forskare *fick* sin geigermätare att pipa i radion när han mätte och kom fram till 300 gånger starkare strålning. (S)

c) Subjektsreferenten är vanligen agens till den underordnade frasens aktion: *ha ngn* (*till*) *att göra ngt*, *låta* (*ngn*) *göra ngt*,[2] *förmå ngn att göra ngt*.

Man *förmådde* honom att säga upp sig.
Hon {*hade* honom att/*lät* honom} bygga ett nytt garage.
Rak och samlad *låter* hon sina förtätade repliker falla med långsam tyngd […] (S)
Håkan Alexandersson *låter* Manfred framföra tesen om ”livet som en omväg till döden”. (S)
Han tog sitt första steg i dag, han *lät* spränga en kärnvapenbomb […] (S)
Hans sekreterare *lät* dock hälsa att ”Bo Rydin garanterar att det inte gått något som helst bud till någon”. (S)
Ann *förmådde* honom att dekorera ateljén […] (R)
”Du *hade* honom att stämma mig!” slungade han fram. (R)

2. Det kausativa verbet anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktion som anges i en underordnad narrativ eller konsekutiv sats (Bisatser § 61: 2, 3, § 124) eller med ett nomen actionis eller qualitatis.

a) Subjektsreferenten är orsak till den underordnade satsens aktion: *vålla*, *orsaka* m.fl.

Strejken {*orsakade/medförde*} {att många leveranser försenades/stora förseningar}.

b) Subjektsreferenten är antingen orsak eller agens till den underordnade satsens aktion: *åstadkomma*, *göra* m.fl.

Stormen *åstadkom* stor förödelse.
Med min protest *åstadkom* jag bara att ärendet bordlades.

c) Subjektsreferenten är vanligen agens till den underordnade satsens aktion: *ordna*, *sörja för* m.fl.

Kansliet {*ordnar* (så) att/*sörjer för* att} lokal bokas.
De {*ordnade/sörjde för*} lokalbokningen.

3. Det kausativa verbet anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar ett tillstånd (eller en egenskap) hos objektsreferenten som anges med ett bundet objektspredikativ.

a) Vid några få kausativa verb, t.ex. *göra*, *få*, kan subjektsreferenten vara antingen orsak eller agens till aktionen (se vidare Predv § 35; jfr även Vbfraser: Allm. § 16 not 2).

{Regnet/Jag} *gjorde* moster Tyra {ledsen/förstummad}.
Pelle *fick* breven {färdiga/skrivna}.

b) Några kausativa verb, t.ex. *ha*, *hålla*, anger i konstruktion med bundet objektspredikativ att subjektsreferenten, som normalt är agens till aktionen, åstadkommer att ett tillstånd hos objektsreferenten fortsätter (se också Predv § 36).

Fredrik har lovat *hålla* maten varm.
Jag *har* några flaskor undanstoppade.

[1] Som kausativa verb kan också uppfattas de verb som anger att subjektsreferenten tar itu (eller inte tar itu) med att själv utföra den aktion som verbfrasen anger. (Dessa verb erinrar också om fasala aktionella verb av typen *börja*, § 9: a.)

Hon *försökte* övertala mig.
Hon *undvek* att tala med mig.

Besläktad betydelse har åtskilliga verbförbindelser: *ge sig till*, *ta sig för*(*e*), *ta itu med*, *sätta i gång med*, *gripa sig an med*, *se till att*, *låta bli*, *underlåta*, *avstå från*.

Som kausativa betecknas ibland också andra typer av resultativa verb (§ 3). Jämför att transitiva resultativa verb ofta kan parafraseras enligt (1), (2) eller (3) ovan:

Hemvärnet fördrev inkräktarna. ≈ Hemvärnet fick inkräktarna att fly.
Snöstormen försenade tåget. ≈ Snöstormen gjorde att tåget blev sent.
Beskedet bedrövade mig. ≈ Beskedet gjorde mig ledsen.

[2] I den lexikaliserade förbindelsen *låta förstå* + narrativ bisats är *förstå* inte agentivt utan har en upplevare som predikationsbas:

[…] de *lät förstå* att om vi tog bort ”Dagens dikt” så tänkte de protestera med plakat framför Sveriges Radio […] (S)

Vissa verb med reflexivt objekt (jfr Vbfraser: Allm. § 8: d) kan användas i kausativ betydelse som innebär att subjektsreferenten föranstaltar att en ospecificerad referent utför den handling som verbet anger: *klippa sig* ’låta klippa sig’, *operera sig*, *konfirmera sig*, *höra av sig*. Olika språkbrukare är olika toleranta mot denna användning.

§ 11. Verbala betydelsefält. Verb kan klassificeras efter det betydelsefält (det område inom vår föreställning om verkligheten) inom vilket verbet organiserar aktanterna i förhållande till varandra. Här görs en indelning i tre fält, det fysiska, det psykiska och sociala och det logiska, samt i ett antal grupper inom varje fält. Det görs inte anspråk på att ett fält är uttömmande beskrivet med de grupper som anförs här.

För varje grupp ges ett antal exempel, varvid det bortses ifrån polysemi och möjligheter till överföring av betydelse mellan grupperna. (Gränserna mellan grupperna är dessutom i flera fall vaga.) Utöver verben förekommer exempel på lexikaliserade verbförbindelser, i synnerhet verb + reflexivt objekt och verb + partikeladverbial (jfr Vbfraser: Allm. § 4, 8). Inom varje grupp ges exemplen i alfabetisk ordning utan hänsyn till vilken semantisk roll som betecknas av subjektet (t.ex. under (1d) agens: *skälla*, agens/upplevare: *skratta*, föremål: *krasa*, ingen semantisk roll: *dagas*).

1. Det fysiska fältet

a) Befintlighet och rörelse:

anlända, bo, bära, dra, drälla, dröja, falla, flankera, flytta, frakta, fylla, försvinna, gå, gömma, hamna, hålla, hämta, hänga, kasta, komma, köra, landa, ligga, lägga, lämna, möta, nå, packa, passera, rubba, samla, sitta, sjunka, skicka, sprida, springa, stanna, stoppa, stå, ställa, sväva, sätta, vistas, vänta, återvända

b) Produktion och konsumtion (jfr också (3d)):

arrangera, baka, bygga, gräva, göra, improvisera, skapa, sy, utplåna, åstadkomma; gå åt, äta upp

c) Fysisk hantering, påverkan och vidröring, fysiskt tillstånd:

andas, använda, beröra, brinna, bruka, buckla, disponera, explodera, flå, frysa, gripa, gäspa, hantera, hosta, klyva, klä, klämma, knåda, koka, krydda, kväva, laga, leva, låsa, multna, måla, rämna, skära, smälta, sova, spricka, trycka, vaka, växa, öppna

d) Fysiska fenomen (jfr också (2a)):

dagas, gala, gnissla, knarra, krasa, lysa, mörkna, skramla, skratta, skälla, stöna, tystna

2. Det psykiska och sociala fältet

a) Perception:

betrakta, erfara, finna, hitta, höra, känna, kännas, leta, lukta, lyssna, låta 'ge ljud ifrån sig', märka, se, smaka, synas, söka, titta, uppfatta, upptäcka, överraska

b) Kommunikation:

anklaga, antyda, argumentera, be, befalla, begära, berätta, berömma, beskriva [jfr (3c)], demonstrera, diskutera, döpa, erbjuda, erkänna, fråga, förbanna, förbjuda, föreslå, förlåta, gratulera, hälsa, instämma, invända, kommentera, lova, lura, läsa, meddela, medge, nämna, opponera, påpeka, påstå, ropa, råda, samtala, skriva, skryta, svara, säga, tacka, tala, tiga, tillåta, undra, uppmana, uttrycka, visa, viska, vädja, övertala, övertyga; säga emot, säga till

c) Kognition:

ana, begripa, bortse, drömma, förstå, glömma, minnas, tro, tvivla, tycka, tänka, utgå, veta, välja, vänta; komma ihåg, känna till

d) Intention:

avse, eftersträva, försöka, planera, syfta, ämna; akta sig

e) Emotion och värdering:

avsky, bekymra, föredra, förvåna, gilla, glädja, hata, häpna, irritera, njuta, skrämma, strunta, sörja, tolerera, tåla, uppskatta, älska, överraska; löna sig, tycka om

f) Önskan:

befara, hoppas, längta, undvika, vilja, ångra, önska

g) Förmåga:

förmå, hinna, kunna, orka

h) Socialt handlande, sociala relationer:

angå, dominera, försona, handla, hjälpa, härska, känna, lita, lyda, skada; gifta sig, skilja sig, uppföra sig, vara släkt

3. Det logiska fältet

a) Kausala relationer (orsak, konsekvens, villkor; jfr § 10):

bero, framkalla, följa, föranleda, förhindra, förorsaka, leda (till), medföra, strida (emot), åstadkomma; komma sig

b) Likhetsrelationer:

avvika, dominera, likna, underskrida, överdriva, överträffa; skilja sig

c) Teckenrelation:

ange, avse, beskriva [jfr (2b)], beteckna, betyda, gälla, handla, heta, innebära, kalla, måla, representera

d) Existens (tid, rum; jfr (1b)):

dö, existera, finnas, förekomma, föreligga, försvinna, hända, inträffa, ske, uppstå; bli till, brinna upp, dö ut, finnas till, äga rum

e) Kvantitet:

minska, rymma, uppta, vara, väga, öka

f) Innehav:

använda, beröva, disponera, få, ge, ha, inneha, köpa, låna, sakna, skaffa, sälja, ta, tillhöra, äga

g) Del – helhet:

bestå (av), ha, höra (till), ingå (i), innefatta, omfatta, rymma, tillhöra, utgöra

Utanför de här exemplifierade grupperna faller bl.a. subjektsautonoma verb vars enda aktant uttrycks med en underordnad verbfras: temporala hjälpverb samt åtskilliga modala och aktionella hjälpverb (§ 29).

För olika betydelsegrupper av verb se också Obj. § 19, 24; om verb särskilt i de psykiska och logiska fälten se Bisatser § 61, 65, Inffraser § 5, 8, 13.

Struktur § 12–22

§ 12. Översikt. Ett verb (minus eventuella böjningssuffix) kan vara enmorfemigt eller flermorfemigt. De flermorfemiga verben kan vara avledda (med suffix eller prefix) eller sammansatta. Verbets stam används utan böjningssuffix som imperativ (§ 40).

Enmorfemiga: läs, tro, bind, rita, vackla
Suffixavledda: bil-a, smal-na, chock-era, modern-isera

Prefixavledda: be-gå, för-se, miss-kläd
Sammansatta: av-läs, kryp-kör, vilse-led

En stam som tar ett verbbildande suffix eller som sammansätts med ett verb kan själv vara en avledning, en sammansättning eller en lexikaliserad ordgrupp:

(o-ren)-a, (tele-graf)-era; (över-ens)-kom, (för-ut)-skicka, (o-myndig)-förklara, (till-känna)-ge

Ett verb som avleds med suffix kan inte självt vara avlett med suffix. Däremot kan det avledas med prefix eller ta ett sammansättningsled:

för-(blek-na), de-(mobil-isera), re-(gumm-era); fin-(just-era), in-(registr-era), av-(smal-na)

Det verb som avletts med prefix kan likaså avledas med ännu ett prefix eller ett sammansättningsled:

an-(för-tro), för-(för-dela), bi-(be-håll); av-(be-ställ), åter-(för-visa), vitamin-(be-rika)

Ett verb som är sammansatt kan ta betonat prefix eller förled:

miss-(upp-fatta); snabb-(djup-frys), ny-(in-dela), över-(ut-nyttja), åter-(in-vig)

Vissa verb förefaller bildade genom samtidig prefix- och suffixavledning till en stam av annan ordklass. I ett verb som *be-folk-a* urskiljer vi varken något ord **be-folk* eller något ord **folka*.[1] Exempel:

be-folk-a, be-mann-a, be-nåd-a, be-slöj-a
för-sur-a, för-ful-a, för-allmänlig-a, för-sämr-a

Ett litet antal verb är likalydande med ord av annan ordklass, så t.ex. *blek-*, *lös-*. Vissa verb skiljer sig från ord av andra ordklasser genom omljud (t.ex. *värm-* (jfr adjektivet *varm*), *blänk-* (jfr adjektivet *blank*)) eller på annat minimalt sätt: *höj-* (jfr adjektivet *hög*). Även mellan verb finns liknande relationer: *bränn-* (jfr *brinn-/brann-/brunn-*), *fäll-* (jfr *fall-/föll-*), *sätt-* (jfr *sitt-/satt-/sutt-*).

Också för verbens del (jfr Subst. § 20 och Adj. § 32) finns det en viss tendens till en uppdelning i ett romanskt och ett inhemskt avledningssystem. Inlånade ursprungligen latinska morfem kombineras vanligen med ursprungligen latinska prefix som *de-*, *ex-*, *kon-*, och med suffix som *-era*, *-isera*, medan klart inhemska morfem med inhemsk fonotax vanligen får prefix som *an-*, *be-*, *för-* och suffixen *-a*, *-na*.[2]

[1] Eftersom *-a* annars inte används för att avleda ett verb av ett annat verb och eftersom prefixen *be-* och *för-* annars endast läggs till verbstammar (t.ex. *be-lys*, *för-sov*), är det dock rimligt att de nämnda verben av strukturella skäl analyseras så att suffixavledningen uppfattas som avledningsstam till prefixet (§ 17 not 1).

[2] I det romanska systemet ingår lån från såväl latinet som dess dotterspråk (främst franskan). Också ursprungligen grekiska morfem går ofta in i det romanska systemet.

ANM. 1. Gränsen mellan enmorfemiga och avledda verb är vag. Enmorfemiga tvåstaviga verbstammar (på *-a*) kunde också betraktas som suffixavledningar till bundna morfem (som alltså inte används annars än i just dessa stammar): *rit-a*, *vackl-a*, se Anm. 2 nedan. Gränsen mellan prefix och förled i sammansättning är likaså ofta oklar, t.ex. *kontra-signera*, *jäm-ställ*.

ANM. 2. Första konjugationens verb kan analyseras på åtminstone fyra olika sätt:

a) *-a* är en del av böjningssuffixen

-a betraktas i detta fall som en del av böjningssuffixen i första konjugationen, och böjningsstammen antas sluta på konsonant (*rit-ar*) eller i ett fåtal fall betonad vokal (*kli-ar*). Lösningen förutsätter att verbet är bärare av ett lexikalt drag som utlöser första konjugationens böjning, ungefär så som sker med genus vid substantiv eller valet mellan stark och svag böjning vid verb:

rit–ar, rit–ade
bil–ar, bil–ade
<smal–n>–ar, <smal–n>–ade

Detta traditionella beskrivningsalternativ innebär att första konjugationens verb får en egen serie böjningssuffix avvikande från de andra verbens, vilket kan anses vara en nackdel. För modellen talar att de aktuella verben saknar *-a* när de avleds med suffix eller när de används som första sammansättningsled. Lexikonet kommer med denna beskrivning att innehålla ett stort antal stammar som är ordklassmässigt mångfunktionella: *bil*, *lack*, *blank*, *lugn* etc.

b) *-a* är ett augment

-a betraktas i detta fall som ett augment, dvs. ett slags fogemorfem, ungefär som bindesuffixet *-s-* i substantivsammansättningar. Det utlöses av ett lexikalt drag hos verbet på samma sätt som enligt den föregående lösningen. Strukturen hos exempelverben kan återges på följande sätt:

rit–a–r, rit–a–de
bil–a–r, bil–a–de
<smal–n>–a–r, <smal–n>–a–de

Ett argument för denna lösning är att verbets ordbildningsstam saknar *-a*. Lösningen hade dock varit mera attraktiv om *-a* alltid varit fonotaktiskt nödvändigt så som fallet är efter *vackl-*, *vandr-* etc. i ordslut eller framför konsonant. (Sådana stammar kan ju inte böjas efter de andra konjugationerna.) Emellertid insätts *-a-* också där det inte är fonotaktiskt nödvändigt, t.ex. i ord som *sågar*, *sågade* etc. Det är också påfallande att *-a* tilläggs i imperativ.

Det hade varit mera i enlighet med svenskans fonotax i övrigt om stödvokalen hade varit *e* så att vi fått former som **vackel*, **vander*. Annars har denna lösning delvis samma för- och nackdelar som den föregående. Den förutsätter ett lexikalt konjugationsdrag hos verbet. Den innebär också att lexikonet kommer att innehålla ett stort antal stammar där homonymi föreligger mellan verben å ena sidan och adjektiven och substantiven å den andra.

c) *-a* är eller ingår i ett avledningssuffix

Enligt denna beskrivning är *-a* ett suffix varmed verb kan bildas av stammar tillhörande annan ordklass, ett suffix vid sidan av *-na*, *-era* etc. som också medför böjning enligt första konjugationen. Eftersom *-a* ingår i verbets fonetiska form behövs inget lexikalt drag, dvs. alla de svaga verben får samma böjning (med enbart fonetiskt betingade avvikelser):

<rit–a>–r, <rit–a>–de
<bil–a>–r, <bil–a>–de
<smal–na>–r, <smal–na>–de

Beskrivningen förefaller rimlig för de klara avledningarna, mindre tilltalande för de fall då avledningsstammen kommer att utgöras av ett bundet morfem. Man kan också diskutera vad som är bäst: att utvidga stammen med ett fonetiskt element *-a* eller att tillägga den ett särskilt grammatiskt drag. Beskrivningen förklarar inte varför *-a* i stort sett saknas när verbet används som stam i avledning och sammansättning.

d) *-a* är antingen avledningssuffix eller del av tvåstavigt verbmorfem

Här analyseras verb som *rita*, *måla*, *skura*, *vackla* som tvåstaviga verbmorfem (ungefär som *gata*, *kyrka* analyseras som tvåstaviga substantivmorfem), vilket inte hindrar att verb som *bil-a*, *färg-a*, *blank-a* analyseras som avledningar (ungefär som substantiven *hus-a*, *kock-a* analyseras som avledningar). Exempelverben får alltså följande struktur:

rita–r, rita–de
<bil–a>–r, <bil–a>–de
<smal–na>–r, <smal–na>–de

Jämfört med föregående lösning har denna fördelen att undvika problemet med de många restmorfemen som uppstår om *rita* etc. betraktas som avledningar. Å andra sidan måste vi antaga att det finns inte bara enstaviga utan också tvåstaviga verbmorfem.

I denna grammatik tillämpas den sista beskrivningsmodellen.

§ 13. De verbala rotmorfemens fonotax. De enstaviga verbmorfemen har dels samma begränsningar som rotmorfem av andra ordklasser, eftersom också verbmorfemet skall kunna fungera i ordslut (i imperativ), dels ytterligare begränsningar i fråga om möjliga ordslut. De tvåstaviga verbmorfemen slutar alltid på obetonat *a* men har för övrigt maximalt rik fonotax. Verbmorfem med mer än två stavelser förekommer bara marginellt.[1]

a) De enstaviga verbmorfemen har strukturen $K_{0–3}$ V $K_{0–2}$. Lång vokal förekommer i stamslut och före kort konsonant, kort vokal före lång konsonant och konsonantkombination. Se Schema 1.

	-V:	**-V:K**	**-VK:**	**-VK:K**
–		åk–, äg– öd–, ös–		ärv–
K–	bo–, rå– gå–, se–	väg–, köp– sov–, gal–	känn–, ryck– ligg–, sjung–	lyft–, hjälp– bind–, sjunk–
KK–	gro–, bry– stå–, dra–	gräm–, stöp– svär–, bjud–	spill–, bränn– slipp–, stick–	kvälj–, svält– brist–, slint–
KKK–	strö–	sprid–, skräd– stryk–, skriv–	skräll–, skvätt– spring–, spritt–	skränk–

SCHEMA 1. Enstaviga verbmorfems fonotax. K = konsonant, V = vokal, kolon anger längd.

Dessa verbstammar böjs svagt (enligt andra och tredje konjugationerna, § 52–53), starkt (§ 56) eller halvsvagt (§ 61).

Den stamslutande konsonanten är aldrig [b], [f], [ɧ] eller [ɕ], och inte heller [r:] eller [d:]. Tvåkonsonantskombinationerna är rätt sällsynta.

Också i de enskilda konjugationerna avtecknar sig fonologiska mönster:

2 konjugationen: Vokalen är vanligen en omljudsvokal eller en vokal som kunde vara omljudsvokal, dvs. *e*, *i*, *y*, *ä*, *ö*.

3 konjugationen: slutar på någon av de betonade vokalerna *e*, *y*, *o*, *å*.

4 (starka) konjugationen kännetecknas av vokalväxling i olika böjningsformer. De mest frekventa vokalserierna är:

i [i] – a [a] – u [ʊ]: finna – fann – funnit
i [i:] – e [e:] – i [i:]: skriva – skrev – skrivit
y [y:]/u [ʉ:] – ö [ø:] – u [ʉ:]: flyga, bjuda – flög, björ – flugit, bjudit

b) De tvåstaviga verbmorfemen och de avledda verben på *-a* är inte underkastade några fonotaktiska inskränkningar vad avser betonad vokal eller initial och medial konsonantism. (I exempelsamlingen i Schema 2 görs ingen skillnad mellan de enmorfemiga verbstammarna och sådana stammar som är avledningar på *-a*.)

	-V:a	**-V:Ka**	**-V:KKa**	**-VK:a**	**-VK:Ka**	**-VK:KKa**	**-VK:KKKa**
–		ana ila	arta ivra	irra unna	ämna älta	älska äntra	alstra
K-	bua tjoa	nita sjava	mulna vakna	hicka rulla	hasta ramla	hindra pensla	mönstra härskna
KK-	fria knäa	städa flina	flagna prägla	stanna plocka	pladdra tråckla	granska stämpla	blomstra blixtra
KKK-	skria	stråla	strigla sprudla	skratta spreja	skvalpa strejka	skrynkla	

SCHEMA 2. Fonotax hos tvåstaviga verbmorfem och avledda verb på *-a*. K = konsonant, V = vokal, kolon anger längd.

I vissa ord är vokalen lång också framför tre eller fyra konsonanter: *städsla* (regionalt även i *ordna*, *fordra*, *gärdsla*).

De tvåstaviga verbmorfemen räknas till första konjugationen. I dessa verb kan (till skillnad från vad fallet är i de enstaviga verbmorfemen) den första vokalen följas av [b], [f], [ɧ] eller konsonant plus [ɧ], t.ex. *jobba*, *klibba*, *slafa*, *skuffa*, *duscha*, *lyncha*, *rutscha*, samt marginellt (åtminstone för vissa språkbrukare) också av konsonant plus [ɕ], t.ex. *sketcha*, *lattja* (vardagligt).

[1] Till de trestaviga verbmorfemen hör:

a) enstaka verb med betoning på andra stavelsen, t.ex. *predika*, som torde uppfattas som enmorfemiga av den vanlige språkbrukaren, fastän de etymologiskt består av prefix (t.ex. *pre-*) plus stam

b) enstaka verb med sammansättningsprosodi, t.ex. *kidnappa*, som inte naturligen kan analyseras som sammansättningar av eljest i språket förefintliga ord (utan som fonologiska sammansättningar).

ANM. En orsak till att verbmorfemet efter vokalen har högst två konsonanter kunde för de svaga verbens del vara att den stamslutande konsonantkombinationen måste kunna kombineras med preteritumsuffixets dentala klusil.

§ 14. Verbmorfem som är homonyma med adjektiv eller substantiv. Vissa rotmorfem kan användas både som verb och som adjektiv eller substantiv. Relationen kan kallas ordklassbyte. Vilken ordklassfunktion som är den grundläggande är ofta svårt att avgöra. Följande typer kan urskiljas:

1. Verb och adjektiv: Verbet anger att objektsreferenten får den egenskap adjektivet betecknar: *blek-*, *lös-*, *blöt-*. Jfr Adj. § 34.

2. Verb och substantiv (jfr Subst. § 18: 2):

a) Substantivet (som är neutrum) fungerar som ett nomen actionis till verbet (dvs. betecknar samma aktion som verbet): *sug*, *beröm*, *ryck*, *spring*, *glid*, *flyt*, *fall*, *skrik*.

b) Substantivet (som är utrum) betecknar det instrument varmed verbets aktion utföres: *sug*, *lyft*, *frys*, *kyl*.

ANM. En semantisk relation som erinrar om den vid (2) ovan föreligger mellan *a*-avledda verb av första konjugationen och avledningsstammen. Historiskt sett är ofta substantivet resultat av retrograd avledning ur verbet (som dessförinnan var att anse som ett tvåstavigt verbmorfem). När väl substantivet föreligger, är det omöjligt för den samtida språkkänslan att avgöra om det är verbet eller substantivet som är primärt i par som *kast-a* : *kast*, *bullr-a* : *buller*, *bad-a* : *bad*.

§ 15. Verbmorfem med besläktade substantiv eller adjektiv. I vissa fall svarar ett verbalt rotmorfem (eller en prefixavledning) mot ett fonologiskt närbesläktat substantiv eller adjektiv genom omljud (jfr Adj. § 44), t.ex. *hys-* (*hus*), *dämm-* (*damm*), *gröp-* (*grop*), *krön-* (*kron-a*), *nämn-* (*namn*), *skyll-* (*skuld*), *döm-* (*dom*), *gläns-* (*glans*), *mäl-* (*mål*), *välv-* (*valv*); *blänk-* (*blank*), *bryn-* (*brun*), *fäst-* (*fast*), (*för-*)*läng-* (*lång*), *värm-* (*varm*), *vät-* (*våt*), *töm-* (*tom*), *lys-* (*ljus*), *skärp-* (*skarp*), *stärk-* (*stark*).[1] I vissa verb är omljudet kopplat till förekomst av stamslutande *j*: *glädj-*/*glad-* (*glad*), *tämj-*/*tam-* (*tam*), *vänj-*/*van-* (*van*).[2] Här är det inte fråga om någon produktiv avledningsrelation, utan snarare om en viss släktskap mellan rotmorfem av olika ordklass.

Också olika verbmorfem står parvis i en liknande fonologisk och semantisk relation till varandra, t.ex. *fall-*, *fäll-*; *satt-*, *sätt-*; *brann-*, *bränn-*; *for-*, *för-*; *sov-*, *söv-*; *sprack-*, *spräck-*.

I flera fall är det semantiska sambandet mellan de fonologiskt likartade morfemen tämligen oklart, t.ex. *lyd-* (*ljud*), *möt-* (*mot*).

[1] Också i verb som är avledda med *-a* kan stammen någon gång ha omljud i förhållande till ord av annan ordklass: *härd-a* (*hård*).

[2] Också andra vokal- och konsonantskillnader förekommer: *kyl-* [ɕy:l] (*kall*), *styrk-* (*stark*). Jämför motsvarande substantiv *kyla*, *styrka*.

§ 16. Suffixavledda verb. De viktigaste verbbildande suffixen är *-a*, *-na*, *-era*, *-isera*, *-(i)fiera*.[1] För andra suffix är det tveksamt om de urskiljs av den nutida språkkänslan.[2]

a) Suffixet *-a* läggs framför allt till substantiv och adjektiv. Detta suffix är det allmännaste verbbildande suffixet, och man kan knappast urskilja någon semantisk kärna.[3]

bil-a, bark-a, tejp-a, saft-a, kol-a, test-a, idrott-a, skiv-a; lugn-a, blank-a, fri-a, slö-a, magr-a; du-a, en-a

b) Suffixet *-na* läggs framför allt till enstaviga adjektiv och någon gång till substantiv. Betydelsen är inkoativ, dvs. den som *blek-nar* blir blek, den som *sval-nar* blir sval.

bul-na, (för-)kol-na; svart-na, blek-na, kall-na, sval-na, hård-na, mjuk-na, (in-)sjuk-na, (till-)frisk-na, gles-na, tjock-na

c) Suffixet *-era* läggs till både substantiv och adjektiv. Stammen är framför allt ord av romanskt eller grekiskt ursprung (ofta med betoning på sista stavelsen), men suffixet har också en viss produktivitet i avledning av andra stammar. Suffixet kan ses som allmänt verbbildande, och det är här liksom för *-a* svårt att urskilja någon semantisk kärna.[4]

parasit-era, spion-era, förskott-era, chock-era, programm-era, reklam-era, stetoskop-era, telegraf-era, manövr-era; dubbl-era, halv-era, aktiv-era, kokett-era

Ofta är stammen vid *-era* (liksom vid de nedanstående längre suffixen på *-era*) ett bundet morfem, antingen ett rent restmorfem eller besläktat med ett flerstavigt ord som förlorat ett suffix eller annat ordslut:

korrug-era, li-era

navig-era [jfr: navigation], plac-era [jfr: plats], selekt-era [jfr: selektion, selektiv], frit-era [jfr: frityr], tang-era [jfr: tangent]

d) Suffixet *-isera* läggs till både substantiv och adjektiv (och någon gång till egennamn). Betydelsen är ofta kausativ: om man *kontor-iserar* något, så gör man det till kontor, om man *effektiv-iserar* något, så gör man det effektivt eller effektivare.[5] Suffixet läggs särskilt ofta till adjektiv på *-al*, *-ell* (som då byts ut mot *-al*), *-iv*, *-isk* (som då faller).

kontor-isera, idol-isera, bagatell-isera, stil-isera, vitamin-isera, pulver-isera; finland-isera; modern-isera, brutal-isera, liberal-isera, aktual-isera, individualisera, special-isera, stabil-isera, effektiv-isera, dramat-isera, mekan-isera, militar-isera, popular-isera

e) Suffixet *-ifiera* läggs oftast till stam av romanskt eller grekiskt ursprung. Betydelsen är mångskiftande. I många men långt ifrån alla fall är betydelsen kausativ: om man *person-ifierar* något, så gör man det till person, om man *intens-ifierar* något så gör man det intensivt eller intensivare.

person-ifiera, kod-ifiera, exempl-ifiera, russ-ifiera, jazz-ifiera

elektr-ifiera [jfr: elektrisk, elektricitet], intens-ifiera [jfr: intensiv], fals-ifiera [jfr: falsarium], kvant-ifiera [jfr: kvantitet]

Suffixen *-era*, *-isera*, *-ifiera* får avledningens huvudbetoning på *-e-*, medan stammen blir obetonad eller svagt betonad. Verbet får i alla sina böjningsformer accent 1.

Om avledningsstammens form se för substantivstam Subst. § 30, för adjektivstam Adj. § 35, för egennamnsstam Egenn. § 13.

[1] Suffixavledningen måste ibland utökas med prefix eller sammansättningsförled för att resultatet skall kunna användas som ett verb, t.ex. *för-<kol-na>*, *be-<folk-a>*, *dis-<krimin-era>*, *till-<frisk-na>*, *av-<gift-a>*, *upp-<dag-a>*, *ut-<arm-a>*. Strukturellt sett är suffixavledningen primär i förhållande till prefixavledningen respektive sammansättningen. I vissa verb av denna typ är det verbbildande suffixets avledningsstam själv avledd av en stam som endast förekommer i just det avledda verbet: *be-<<ed-ig>-a>*, *in-<<mund-ig>-a>*.

[2] De äldre suffixen *-ga*, *-ka*, *-ska*, *-la*, *-ra*, *-sa*, *-ta* och *-j*(*a*) är numera sedan länge improduktiva och kan betraktas som hörande till stammen. Tydligast är avledningskaraktären då stammorfemet är ett adjektiv och avledningen har inkoativ eller resultativ betydelse, t.ex. *vid-ga*, *sval-ka*, *tor-ka*, *min-ska*, *mild-ra*, *snäv-ra*, *ren-sa*, *het-sa*, *fet-ta*, *het-ta*, *rik-ta* (*rik*), *gläd*(*-j*) (*glad*), *vän-j* (*van*), *täm-j* (*tam*). Jämför även *grön-ska*, *hal-ka*, *lös-ka*, och de oklarare förbundna *läng-ta* (*lång*) och *träng-ta* (*trång*). Vokalen i verben har förkortats, utom i *gläd*(*-j*), som också tenderar att förlora sitt *j* (§ 55: 1e).

[3] Adjektiv i komparativform har avletts med *-a* i fall som: *bättr-a*, (*för-*)*yngr-a*, (*för-*)*sämr-a*. I enstaka fall läggs suffixet till en ordgrupp: *solochvår-a*.

[4] I vissa fall växlar suffixet *-a* med suffixet *-era*, t.ex. *charm-a*, *charm-era*; *chock-a*, *chock-era*; *dubbl-a*, *dubbl-era*; *lack-a*, *lack-era*; *skiss-a*, *skiss-era*. Jfr också *bomb-a*, *bombard-era*; *funk-a*, *fung-era*.

[5] Någon gång växlar en avledning med *-era* med en avledning med *-isera*, t.ex. *effektiv-era*, *effektiv-isera*; *passiv-era*, *passiv-isera*; *relativ-era*, *relativ-isera*; *invalid-era*, *invalid-isera*; *vitamin-era*, *vitamin-isera*.

§ 17. Prefixavledda verb. Prefixavledda verb bildas genom att prefix läggs till andra verbstammar, t.ex. *be-skriv*, *miss-unna*, *van-vårda*, *pre-destinera*, *dis-kvalificera*.[1]

Avledningsstammen i en prefixavledd verbstam kan i sin tur vara en prefixavledd verbstam, t.ex. *an-*(*be-fall*), *för-*(*för-dela*), och kan också vara en suffixavledd verbstam, t.ex. *van-*(*vård-a*), *re-*(*finansi-era*), *pre-*(*destin-era*), *sam-*(*vari-era*).

Verbprefixen är prosodiskt av tre slag:

1. De obetonade *be-* och *för-* läggs till en stam som behåller ordets huvudbetoning på sin starkt betonade stavelse.[2] Ordet i sin helhet får accent 1. Exempel (i infinitivform):

be-[1]fara, be-[1]härska, be-[1]tvivla
för-[1]sova, för-[1]stora, för-[1]vägra

Om prefixets verbstam är en (fonologisk) sammansättning, flyttas dock huvudbetoningen över på (det första) prefixet och hela ordet får sammansättningsprosodi (accent 2 och stark bibetoning, här på stammen):[3]

[2]för-an|leda, [2]för-an|låta, [2]för-an|stalta, [2]för-o|lyckas, [2]för-o|lämpa, [2]för-o|rena, [2]för-or|saka, [2]för-o|rätta, [2]för-öd|mjuka

[2]be-led|saga, [2]be-ar|beta

I vissa av dessa verb kan optionellt det första prefixet vara obetonat och verbstammen behålla sin sammansättningsbetoning: *be[2]led|saga*. Det första prefixet är alltid obetonat i *be[2]full|mäktiga*.

Prefixet *be-* har i många av verben transitiverande funktion, dvs. en aktant som vid det enmorfemiga verbet betecknas med ett bundet adverbial betecknas vid prefixavledningen med ett objekt, t.ex. *be-svara ngt* (jfr *svara på ngt*), *be-segra ngn* (jfr *segra över ngn*). I vissa fall blir det enmorfemiga verbets objekt i stället adverbial, t.ex. *be-spruta A med B* (jfr *spruta B på A*). Också *för-* kan ha transitiverande funktion, fast adverbialet vid det enmorfemiga verbet då är (på gränsen till) fritt, t.ex. *för-tiga ngt* (jfr *tiga med ngt*).

Prefixet *för-* har framför allt två betydelser:

a) avgränsad aktionsart, t.ex. *för-brinna*, *för-bränna*. För vissa rörelseverb medför prefixet också betydelsen avlägsnande, t.ex. *för-driva*, *för-tränga*.

b) pejorativ (nedvärderande) betydelse, där aktionen antingen betecknas som felaktig, t.ex. *för-leda*, eller (med samtidig reflexivering) som överdriven, t.ex. *för-sova sig*.

Många verb med obetonat prefix har så gott som samma betydelse som motsvarande enmorfemiga verb, t.ex. *be-straffa*, *för-skona*, vissa av dem med ett högre stilvärde än det enmorfemiga verbet, t.ex. *be-fläcka*, *för-hjälpa*. Andra prefixavledda verb har en lexikaliserad betydelse som inte är härledbar ur det enmorfemiga verbet, t.ex. *be-falla*, *för-låta*.

2. En rad betonade prefix ger hela ordet sammansättningsbetoning: *miss-*, *van-*, *er-*, *und-*, *gen-*, *veder-*.[4] Någorlunda konturskarp är betydelsen hos *miss-* och *van-* som båda har pejorativ innebörd och innebär att verbstammens aktion utförs felaktigt eller inte alls. Exempel (i infinitivform):

miss-unna, miss-gynna, miss-kläda, miss-sköta, miss-hushålla, miss-tolka
van-pryda, van-tolka, van-sköta, van-trivas, van-vårda, van-vörda

Und-, *gen-* och *veder-* har i vissa verb en rätt tydlig betydelse (*und-* 'undan', *gen-* 'mot, åter', *veder-* 'mot, åter') men i andra en annan betydelse eller ingen urskiljbar betydelse alls. *Er-* har aldrig någon urskiljbar betydelse, utan varje verb är lexikaliserat i en enhetlig betydelse. Exempel (i infinitivform):

und-fly, gen-mäla, veder-lägga
und-sätta, gen-skjuta, veder-faras, er-lägga, er-fara

3. En stor mängd prefix av romanskt eller grekiskt ursprung fogas vanligen till stammar av samma typ. Dessa prefix är normalt obetonade och ordets huvudbetoning ligger kvar på verbstammens starkt betonade stavelse. Ordet får som helhet accent 1. Prefix av denna typ är t.ex. *ante-*, *de-/des-/dis-*, *e-*, *ex-*, *in-/il-/im-*, *inter-*, *ko-/kol-/kon-/kom-*, *post-*, *pre-*, *re-*, *sub-*, *trans-*. Gränsen mellan prefix av denna typ och förled i sammansättning är dock svår att dra. Exempel (i infinitivform):

ante-datera, de-montera, des-inficera, dis-kvalificera, e-mittera, ex-plicera, im-plicera, inter-agera, kon-trahera, post-ponera, pre-fabricera, re-gummera, sub-trahera, trans-mittera

[1] I vissa prefixavledda verb förekommer inte stammen som självständigt ord utan är en avledning som endast används just tillsammans med prefixet. Strukturellt sett är avledningen med suffix dock primär i förhållande till avledningen med prefix. I dessa ord kan suffixavledningens stam vara ett adjektiv, t.ex. *be-*<*rik-a*>, *för-*<*stor-a*>, *för-*<*billig-a*>, eller substantiv, t.ex. *be-*<*folk-a*>, *be-*<*själ-a*>, *för-*<*gubb-a*>, *för-*<*soff-a*>. Några prefixavledda verb är bildade till verbala restmorfem, t.ex. *för-lora*.

Ett prefixavlett substantiv eller adjektiv kan i enstaka fall efter avledning användas som verb, t.ex. <*o-ro*>*-a*, <*be-kväm*>*-a sig*. Jämför egentliga prefixavledda verb som *be-*<*fläck-a*>, *re-*<*gummer-a*>.

[2] *För-* har här i enlighet med traditionen räknats som prefix eftersom det inte semantiskt erinrar om prepositionen *för*. Det finns också ett betonat rotmorfem *för-*, närmast med betydelsen 'före, framför', i sammansättningar som *för-pricka*, *för-varna*, *för-behandla*, *för-bereda*, *för-projektera*.

[3] Sammansättningsbetoning med huvudbetoningen på det yttersta prefixet har också *förbehålla*, *förfördela* där man dock kan anta att det yttersta prefixet är det betonade rotmorfemet *för-* (jfr not 2). Omkastning av betoningen föreligger optionellt också i verb med förleden *för*[1]*bi*, *e*[1]*mot*: [2]*förbi-*ˌ*gå*, [2]*emot-*ˌ*ta*.

[4] Regionalt (nordsvenskt) förekommer också *o-*, framför allt till verbets supinumform, t.ex. *Jag har oätit* ['uːˌɛːtə] 'jag har inte ätit ännu'.

ANM. 1. Ofta är det svårt att skilja de betonade prefixen från rotmorfem, dvs. att dra en gräns mellan sammansatta och prefixavledda verb. T.ex. *an-*, *bi-* och *å-* kan också förekomma som självständiga ord, jfr: *angå* och *gå an*, *bistå* och *stå bi*, *åsidosätta* och *sätta å sido*, och bildar i så fall snarare sammansättningar än avledningar. Också *bak-*, *här-*, *jäm-*, *miss-*, *sam-* och *sär-* kan antingen betraktas som prefix eller som rotmorfem som också ingår i andra ordbildningar, t.ex. *bak-tala* (*bak-sida*, *bak-åt*), *jäm-föra* (*jäm-lik*, *jäm-n*), *miss-ta*(*ga*) (*miss-humör*, *miss-a*), *sam-gå* (*sam-vete*, *samm-an*), *sär-hålla* (*sär-ling*, *sär-a*). Det är emellertid oklart om det är fråga om samma morfem i de olika fallen, eftersom betydelsen kan variera: prefixet *här-* (t.ex. i avledningen *här-leda*) har annan betydelse än adverbet *här*. Det finns också många prepositioner som kan kombineras med en verbstam, men eftersom dessa också förekommer som självständiga ord, analyseras sådana ordbildningar här som sammansättningar (§ 19).

ANM. 2. Flerstaviga verbstammar av romanskt ursprung är ofta inlånade i sin helhet, och det är därför sällan meningsfullt eller möjligt att restlöst analysera deras ordbildningsstruktur som om de hade varit bildade med inhemska produktiva ordbildningsregler, även om de också som ingående i den svenska ordskatten uppvisar en partiell semantisk-morfologisk regelbundenhet.

De romanska och grekiska prefixen är ofta homonyma med latinska och grekiska prepositioner eller andra självständiga ord. Ibland förekommer dessa latinska eller grekiska rotmorfem som avledningsstammar eller som självständiga ord också i svenskan, t.ex. *kontra-*, *mikro-*, *multi-* (jfr *kontr-är*, *mikro-b*, *multi-pel*). De kunde således på flera olika grunder sägas vara förled i sammansättningar snarare än prefix.

Sammansatta verb § 18–22

§ 18. Efterledets morfologiska struktur. Ett sammansatt verb består av två led som vartdera utgör en stam. I nästan alla sammansatta verb är sammansättningens sista led det grammatiska och semantiska huvudledet.

Det sista ledet utgörs av ett verb, som i sin tur kan vara:

a) ett rotmorfem: *topp-rid*, *ill-vråla*

b) en prefixavledning: *lands-<för-visa>*, *pris-<be-löna>*, *till-<för-ordna>*, *upp-<be-vara>*

c) en suffixavledning: *av-<kolon-isera>*, *färg-<fotograf-era>*, *kropps-<visit-era>*, *ut-<basun-era>*

d) en sammansättning (mera sällan): *plan-<hus-hålla>*, *total-<av-veckla>*, *åter-<upp-väck>*

§ 19. Förledets ordklass och morfologiska struktur. Som första sammansättningsled kan ord av skilda ordklasser fungera (exemplen i infinitiv):[1]

substantiv: topp-rida, hunger-strejka, datum-märka, övnings-köra, kedje-röka, tjuv-lyssna
adjektiv: kal-hugga, omyndig-förklara, högtidlig-hålla, god-ta, ren-göra, små-mysa
verb: bränn-märka, kryp-köra, sitt-strejka
adverb: ut-sätta, ill-vråla, tillbaka-bilda
prepositioner: till-foga, av-sätta, före-ställa[2]

Förledet har någon av följande strukturer:

a) Rotmorfem:

smak-sätta, smyg-röka, bort-lägga, kropps-visitera

b) Avledning:

<be-hovs>-pröva, <o-myndig>-förklara, <öppn-ings>-tala, <tyd-lig>-göra

c) Sammansättning som kan uppträda som eget ord:

<under-reds>-behandla, <ström-linje>-forma, <upp-rätt>-hålla

d) Sammansättning som inte självständigt uppträder som sammansättning utan då motsvaras av ett flerordsuttryck. Hela det sammansatta verbet kallas ordgruppssammansättning. Normalt utgörs det motsvarande flerordsuttrycket av en prepositionsfras.[3]

försig-gå, iakt-ta(ga), ifråga-sätta, igång-sätta, ihåg-komma, iland-sätta, iscen-sätta, istånd-sätta, omhänder-ta(ga), omintet-göra, tillfreds-ställa, tillfånga-ta(ga), tillgodo-göra, tillhanda-hålla, tillintet-göra, tillkänna-{ge/giva}, tillmötes-gå, tillrygga-lägga, tillrätta-visa, tillspillo-{ge/giva}, tillvara-ta(ga), tillväga-bringa, urakt-låta, vidmakt-hålla, ådaga-lägga, åsido-sätta, åstad-komma, åväga-bringa

Efterledet är vanligen ett enstavigt verbmorfem (dvs. verbet tillhör 2, 3 eller 4 konjugationerna). Förledet är inte produktivt bildat utan kan sägas vara en lexikaliserad prepositionsfras (vissa av dem sammanskrivs obligatoriskt eller optionellt och är närmast att uppfatta som flerordsadverb, t.ex. *ihåg*, *ifråga* eller *i fråga*, *tillhanda* eller *till handa*).

I flera fall förlorar en enstavig rektion sin betoning vid sammansättningen, varvid prepositionen i stället uppbär sammansättningens huvudbetoning, t.ex. *²iakt-ˌta(ga)*, *²tillfreds-ˌställa*, *²urakt-ˌlåta*, *²vidmakt-ˌhålla*, *²åstad-ˌkomma*. Prepositionen *i* är dock i de flesta fall obetonad, t.ex. *i²gång-ˌsätta*, *i²håg-ˌkomma*, *i²land-ˌsätta*, *i²scen-ˌsätta*, *i²stånd-ˌsätta*.

Om förledets form i sammansatta verb se i övrigt för substantiv som förled Subst. § 31–38, adjektiv som förled Adj. § 36, verb som förled § 25.

[1] Utöver de anförda typerna av förled förekommer någon gång pronomen eller räkneord som förled, t.ex. *själv-dö*, *tu-dela*, och mycket sällan participiell förled, t.ex. *levande-göra*. Egennamn förekommer knappast som förled i sammansatta verb.

En sammansatt substantiv- eller adjektivstam kan också avledas till verb med suffixet *-a*, t.ex. *linolj-a* (*lin-olja*), *vitsord-a* (*vits-ord*), *tiofaldig-a* (*tio-faldig*). Dessa uttryck har samma betoning som sammansatta verb. Ibland är två analyser möjliga: verbet kan vara antingen ett sammansatt substantiv eller adjektiv som har avletts med *-a* eller en sammansättning med verbal efterled: <*tio-dubbl*>*-a* eller *tio-*<*dubbl-a*>.

[2] Som förled i sammansatta verb förekommer sådana prepositioner som kan ha absolut funktion (Prep. § 34): *av-täcka*, *efter-hålla*, *emot-ta*(*ga*), *från-se*, *för-pricka*, *förbi-gå*, *före-falla*, *genom-driva*, *i-tuta*, *kring-gärda*, *med-verka*, *mellan-landa*, *mot-ta*(*ga*), *om-tala*, *på-föra*, *till-vita*, *undan-hålla*, *under-stödja*, *ur-skilja*, *vid-hålla*, *åt-huta*, *över-föra*. Jfr § 20.

[3] Prepositionen utelämnas optionellt i vissa verb: *landsätta* (jfr *ilandsätta*, *sätta i land*), *handha* (jfr *omhandha*, *ha omhand*).

§ 20. Lös och fast sammansättning. I stället för ett sammansatt verb med adverb eller preposition som förled kan man ofta använda en ordförbindelse där ett partikeladverbial (Advl § 6–17) svarar mot förledet i sammansättningen:

insätta förstärkningar : sätta in förstärkningar, tillbakavisa kritiken : visa tillbaka kritiken, tillsätta grädde : sätta till grädde.

Ett verb som kan parafraseras på detta sätt kan kallas en lös sammansättning.[1] Om en motsvarande ordförbindelse inte kan användas är det fråga om fast sammansättning, t.ex. *utbilda*, *avbilda*, *påpeka*.[2] Gränsen mellan fast och löst sammansatta verb är dock inte skarp.

Många lösa sammansättningar har ett formellare stilvärde än motsvarande ordförbindelser, t.ex. *bortlägga* : *lägga bort*, *uppsöka* : *söka upp*, *avtjäna* : *tjäna av*. Men det förekommer också att ett löst sammansatt verb har nästan samma stilvärde som motsvarande ordförbindelse, t.ex. *fastslå* : *slå fast*. Se också Advl § 16: b.

Också många ordgruppssammansättningar (§ 19: d) är lösa och kan parafraseras med ett enmorfemigt verb plus en prepositionsfras, t.ex.:

ifrågasätta : sätta i fråga, igångsätta : sätta i gång, ihågkomma : komma ihåg, ilandsätta : sätta i land, istånd sätta : sätta i stånd, omhänderta : ta om hand, omintetgöra : göra om intet, åstadkomma : komma åstad, iscensätta : sätta i scen, tillfångataga : ta till fånga, tillkännage : ge till känna, tillmötesgå : gå till mötes, tillrättavisa : visa till rätta, tillspilloge : ge till spillo, tillvarataga : ta till vara, vidmakthålla : hålla vid makt, åsidosätta : sätta åsido

I andra fall är det snarast fråga om fast sammansättning:

tillintetgöra : ?göra till intet, tillfredsställa : *ställa till freds, tillgodogöra sig : *göra sig till godo, tillhandahålla : *hålla till handa.

[1] Prepositionellt förled svarar i vissa fall inte mot partikeladverbial utan mot en preposition i en full prepositionsfras som fungerar som bundet adverbial (Advl § 18): *ikläda sig maskeradkostym* : *klä sig i maskeradkostym*, *påyrka ngt* : *yrka på ngt*.

[2] Även om en fast sammansättning inte kan ersättas av en motsvarande ordförbindelse kan det hända att en motsvarande ordförbindelse existerar med en annan betydelse, t.ex. *angå* : *gå an*, *upprätthålla* : *hålla upprätt*. En fast sammansättning har ofta en mer abstrakt, överförd betydelse än motsvarande ordförbindelse: *avbryta* : *bryta av*, *uppgå* : *gå upp*, *inhämta* : *hämta in*. Jfr Advl § 16: c.

Inte sällan är en fast sammansättning semantiskt ogenomskinlig, så att delarnas betydelse inte ger någon klar ledtråd till helhetens betydelse, t.ex. *ut-bilda*, *av-göra*, *in-viga*.

Particip och nomina actionis till partikelförbindelser är sammansättningar: *han bröt av pekpinnen* : *pekpinnen är avbruten*, *vi kör hem era varor på tisdagarna* : *hemkörningen sker på tisdagarna* (Pcp § 17, Pcpfraser § 10).

ANM. Med termen lös sammansättning (även: lös förbindelse) har man ofta avsett den ordförbindelse (bestående av verb + partikeladverbial) som parafraserar den egentliga sammansättningen. Sådana ordförbindelser kallas i denna grammatik partikelförbindelse, medan termen lös sammansättning reserveras för den egentliga sammansättningen.

§ 21. Verb med substantiviskt eller adjektiviskt förled. Liksom adverbiella och prepositionella förled kan också substantiviska och adjektiviska förled i många fall parafraseras med självständiga ord.

1. Ett substantiviskt förled kan svara mot:

a) ett objekt, varvid det sammansatta verbets eget objekt motsvaras av ett adverbial eller ett attribut, t.ex.

betygsätta ngn : sätta betyg på ngn, grundlägga ngt : lägga grunden för ngt, kostnadsberäkna ngt : beräkna kostnaderna för ngt, protokollföra ngt : föra protokoll över ngt, korrekturläsa ngt : läsa korrektur på ngt, värdesätta ngt : sätta värde på ngt, magpumpa ngn : pumpa ur magen på ngn, bönhöra ngn : höra ngns böner

b) ett adverbial i form av en prepositions- eller subjunktionsfras (vid passivt verb agentadverbial), t.ex.

bannlysa ngn : lysa ngn i bann, brädfodra ngt : fodra ngt med bräder, detaljplanera ngt : planera ngt i detalj, fotvandra : vandra till fots, glödsteka ngt : steka ngt {på/i} glöd, knivhota ngn : hota ngn med kniv, kraschlanda : landa med en krasch, marknadsföra en vara : föra en vara ut på marknaden, fånstirra : stirra som ett fån, nöjesköra : köra för nöjes skull, busköra : köra som en buse

eldhärjas : härjas av elden, läkarundersökas : undersökas av läkare

c) ett subjekts- eller någon gång ett objektspredikativ, t.ex.

gästspela på en teater : spela som gäst på en teater, magisterpromovera ngn : promovera ngn till magister

2. Ett adjektiviskt förled svarar ofta mot:

a) ett objektspredikativ, t.ex.

friskförklara ngn : förklara ngn frisk, färdigbygga ngt : bygga ngt färdigt, möjliggöra ngt : göra ngt möjligt, lyckliggöra ngn : göra ngn lycklig, snedvrida ngt : vrida ngt snett

b) ett adverbial, t.ex.

grovplanera ngt : planera ngt i grova drag, hårdträna : träna hårt, högakta ngn : akta ngn högt, djupgräva : gräva djupt

I många fall är dock de olika omskrivningarna av sammansatt verb med substantiv eller adjektiv som förled mindre idiomatiska, t.ex.

chockbehandla ngn : behandla ngn med chock, dagdrömma : drömma på dagen, ekoloda : loda med hjälp av eko, fickparkera : parkera som i en ficka, livförsäkra ngn : försäkra ngns liv, renodla en gröda : odla en gröda ren

I vissa fall saknas parafras fastän för- och efterled står i relation till varandra på något av de sätt som ovan exemplifierats: *munhuggas*, *färglägga*; *färdigställa*, *godkänna*, *klarlägga*. I andra fall är den semantiska relationen mera komplex, t.ex. *hungerstrejka*, *matvägra*, *konstbefrukta*, *lyxrenovera*, och ibland är betydelsen så metaforisk att det är svårt att se hur delarnas betydelser ingår i sammansättningens betydelse: *hårdraga*, *nagelfara*, *blåneka*.

§ 22. Verb med verbalt förled. Ett verbalt förled i ett verb betecknar vanligen sättet för den aktion som efterledet anger:

brännmärka 'märka genom att bränna', sittstrejka 'strejka genom att sitta', sprutmåla 'måla genom att spruta'

Ofta (särskilt när sättet anges metaforiskt) avses emellertid hög eller låg grad av aktionen:

ösregna, hällregna, duggregna
vrålköra, krypköra

Morfologisk funktion § 23–25

§ 23. Översikt. Verbstammen kan ha följande morfologiska funktioner:

a) Självständigt ord eller böjningsstam i ett självständigt ord, t.ex. *Dyk! Han {köp-er/köp-te} en bil. Lampan {brinn-er/brann}.*

b) Avledningsstam
i prefixavledda verb, t.ex. *be-skriva, för-skriva*
i suffixavledda particip, t.ex. *skriv-ande, skriv-en*
i suffixavledda substantiv, t.ex. *skriv-ande, skriv-ning, skriv-are, skriv-else*
i suffixavledda adjektiv, t.ex. *ät-bar, ät-lig, slös-aktig, spar-sam, tål-ig*

c) Efterled i sammansatta verb, t.ex. *röntgen-behandla, frisk-förklara, ös-regna, upp-ta, på-visa* (§ 18)

d) Förled
i sammansatta substantiv, t.ex. *sim-sätt*
i sammansatta egennamn, t.ex. *Rit-Ola*
i sammansatta adjektiv, t.ex. *se-värd*
i sammansatta particip, t.ex. *sälj-betonad, sälj-främjande*
i sammansatta verb, t.ex. *kryp-köra*

Ett mindre antal verbala stammar förekommer inte som självständiga ord utan endast som avledningsstam eller sammansättningsled, t.ex. *för-lora, för-vandla, om-vandla, be-sudla, an-lända, ex-kludera, in-kludera, re-kognoscera.*

§ 24. Verb som avledningsstam. Ett verb kan fungera som avledningsstam i följande fall:

a) Vid prefixavledning av verb (§ 17):

be-bo, miss-unna, för-anstalta

b) Vid suffixavledning av substantiv, adjektiv och particip (Subst. § 19: d, Adj. § 27: 1, Pcp § 8, 30). Avledningsstammen kan själv vara prefixavledd eller suffixavledd, och dessutom kan den vara sammansatt.

håll-ning, spring-ande, betyd-else, bygg-nad, skriv-eri, löp-are
<be-skriv>-ning, <för-ruttn>-else, <be-skriv>-are
<budget-er>-ing, <svart-n>-ande
<åter-vinn>-ing, <under-kast>-else, <omyndig-förklar>-ande

ret-lig, drick-bar, ret-sam, hopp-ig
<för-kast>-lig, <programm-er>-bar
<om-last>-bar, <upp-bygg>-lig

styr-ande, sy-ende, skriv-ande; reta-d, styr-d, sy-dd, skriv-en
<be-skriv>-ande, <miss-sköt>-ande, <regl-er>-ande; <be-skriv>-en, <miss-sköt>-t, <regl-era>-d
<upp-skriv>-ande; <upp-skriv>-en

Verb av 1 konjugationen tappar som avledningsstam framför suffix det stamslutande *-a* utom i perfektparticip: *programmer-bar*, *lag-ning*; *programmera-d*.[1]

När ett verb har en lång och en kort stamvariant (med eller utan slutkonsonant efter den betonade vokalen, § 53, 60) används den längre varianten som avledningsstam vid suffix: *bred-bar* (ej: **bre-bar*), *antag-lig* (ej: **anta-lig*), *klädsam* (ej: **klä-sam*), *utbred-ning*, *antag-ning*.

När ett verb har olika stamvarianter i olika böjningsformer är avledningsstammen den stamvariant som används i presens och infinitiv. Perfektparticip avleds dock alltid av den stamvariant som används i supinum. Exempel (där denna variant är en annan än presens-infinitivstammen, jfr § 55–57): *sål-d*, *val-d*, *smor-d* (också: *smörj-d*), *glad-d*, *bund-en*, *stul-en*.

[1] Framför suffix som fonologiskt fungerar som sammansättningsled samt framför *-lig* genomgår den verbala avledningsstammen samma fonotaktiska förändringar som när den är första sammansättningsled (§ 25):

segel-bar, erforder-lig, räkne-bar, hugne-sam, oförlikne-lig

Framför *-lig* insätts dessutom bindevokalen *e* efter betonad vokal och optionellt i enstaka andra fall:

förstå-e-lig, obeboe-lig, ouppnå-e-lig
oövervinn(e)-lig, omisskänn(e)-lig

Framför *-skap* förekommer i enstaka fall *-en*:

köpen-skap, byggen-skap

Framför (det helt improduktiva) *-t* blir tonande obstruent tonlös, och stamvokalen förkortas:

jak-t [av: jaga], flyk-t [av: flyga]

I vissa fall används i stället för en verbal avledningsstam en motsvarande substantivisk avledningsstam, ofta ett substantiv avlett från verbet:

sång-bar, programmerings-bar [också: programmer-bar], förnyelse-bar [också: förny-bar]

Jfr § 25 not 3.

§ 25. Verb som förled i sammansättning. Verb fungerar rätt sällan som förled i sammansättningar. Detta förekommer dock, framför allt i substantiv, men också i egennamn, adjektiv och verb.[1]

bär-sele, hör-apparat, nig-sittande, nys-attack, när-salt, prut-mån, ruv-tid, räck-vidd, väs-ljud, bogser-båt, broder-nål, frotter-borste, plomber-tång

Rit-Ola, Bruse-bäck

skriv-kunnig, nämn-värd, skjut-färdig, sitt-riktig

bränn-märka, dugg-regna, kryp-köra, lur-passa

Om betydelserelationen mellan förled och efterled se § 22; jfr också Subst. § 27, Egenn. § 9. I några fall är en verbstam obetonat förled i ett sammansatt substantiv eller egennamn där ett betonat adverbiellt efterled snarast är semantiskt underordnat förledet, t.ex. *kryp-in*, *sitt-opp*, *titt-ut*; *Blås-ut*.[2]

För det verbala förledets form gäller:[3]

a) Första konjugationens verb mister alltid det stamslutande *-a*:

nys-ört, plock-mogen, rull-trappa, friser-salong

b) När ett verb har två varianter, en med och en utan stamslutande konsonant efter den betonade vokalen (§ 53, 60), används som sammansättningsförled vanligen den konsonantslutande varianten:

giv-mild, drag-kärra, späd-vatten [men: ha-begär, ha-galen]

c) Stammar där den betonade vokalen följs av konsonant + *r*, *l* (plus *-a*) får vanligen stödvokalen *e*:

knyppel-dyna, sammel-volym, snubbel-tråd, vissel-konsert, växel-kurs
blädder-block, mudder-verk, slinger-bult, änter-hake

d) Bindevokal, vanligen *e*, används i synnerhet efter en konsonantkombination – annan än dem under (c) – som inte heller kan stå i ordslut:

räkne-verk, teckne-timme [finlandssvenska], nyttjo-rätt
närme-värde, önske-tänkande, nappa-tag

e) Någon gång, i synnerhet vid sammansatt förled, används binde-*s*:

dröjs-mål, återvänds-gata

f) Eljest fogas stammen oförändrad till efterledet. Detta gäller alltså nästan alltid för verb av 2, 3 och 4 konjugationerna:

ring-klocka, räck-vidd, bo-yta, skriv-klåda, brinn-tid

[1] Particip kan analyseras som avledningar med en sammansatt avledningsstam när ett motsvarande sammansatt verb föreligger. Vi får således *lurpassa-nde*, *sprutmåla-d* snarare än *lurpassande*, *sprut-målad*. Se Pcp § 7 Anm.

[2] Det normala hade här varit att det adverbiella morfemet hade placerats före verbstammen då denna används som substantiv, jfr: *in-kast*, *ut-lägg*. Sammansättningen kan betraktas som en sammanskriven lexikaliserad ordgrupp, eftersom den har ordgruppsbetoning och kan bestå av flera led än två, t.ex. *förgät-mig-ej*. Se Subst. § 27: 5. (Också engelska sammansättningar av denna typ har inlånats i svenskan, men de fungerar inte som äkta sammansättningar i svenskan, genom att leden inte kan användas separat, t.ex. *knock-out*, *sit-in*, *walk-over*.)

[3] I många fall används i stället för ett verbalt förled ett motsvarande substantiviskt förled, ofta ett substantiv avlett från verbet. Denna tendens gäller i synnerhet för vissa av första konjugationens verbstammar, särskilt (1) de på *-era* och (2) de som annars hade måst genomgå fonotaktiska förändringar enligt (c) eller (d) ovan, samt (3) eventuellt för stammar som själva är sammansatta eller avledda:

(1) hypnos-kunnig, kritik-lysten, manöver-duglig; balans-våg, dialys-metod
kommaterings-regel, planerings-möte, operations-bord, repetitions-sal

(2) vandrings-stav, plundrings-tåg, tävlings-bil, handlings-sätt, utvecklings-arbete, anteckknings-block, drunknings-olycka

(3) lyckönsknings-telegram, uppmjuknings-gymnastik, förhalnings-teknik, förrysknings-politik

Substantiviskt förled används också i många andra fall:

bantnings-kur, forsknings-resa, rymnings-försök
gång-tävling, fiske-färd, val-sätt
fruktans-värd, beundrans-värd

I vissa ord kan förledet vara antingen verbalt eller substantiviskt/adjektiviskt:

bad-ort, dröm-värld, jubel-yttringar, krasch-landa, råd-slå, syssel-sätta
hyres-värd, paddel-tur, pimpel-fiske, plågo-ande, blöt-lägga

Ibland ger betydelsen ledtrådar för analysen. En *broms-sträcka* är den sträcka som behövs för att bromsa något och har således verbalt förled, medan ett *broms-system* är ett system av bromsar och således har substantiviskt förled.

Substantivet är vanligen ett nomen actionis men kan också vara en nomen agentis-avledning:

friar-färd, frälsar-krans, snickar-bänk, målar-färg

I vissa fall används den substantiviska stammen endast i dessa sammansättningar:

beaktans-värd, rysans-värd

Syntaktisk funktion § 26–33

§ 26. Huvudord i verbfras. Verbets normala funktion när det står som självständigt ord är att vara huvudord i en verbfras, t.ex. *sova* (*hela natten*).

Verbfrasen har olika funktioner beroende på om huvudordet är en finit eller infinit verbform (finita former böjs till skillnad från infinita i tempus och modus, § 34). En finit verbfras fungerar som predikatsled i en sats (Vbfraser: Allm. § 14).

Lotta *sov hela natten*.

En infinit verbfras har antingen en infinitivform eller en supinumform som huvudord. En sådan verbfras kan fungera som objekt: supinumfrasen som objekt till det temporala hjälpverbet *ha* (Vbfraser: Allm. § 16) och infinitivfrasen (med eller utan infinitivmärke) till de flesta andra hjälpverb och till många verb som räknas som huvudverb (§ 29–33, Inffraser § 3: 1b).

Lotta har *sovit hela natten*. [objekt]
Lotta {brukar/får/måste/skall/vill} *sova hela natten*. [objekt]
Benny {älskar/tycker om} *att åka båt*. [objekt]
Han ansåg det lämpligt *att inte stanna*. [postponerat objekt]

En infinitivfras kan också ha olika andra funktioner, de flesta av dem nominala (Inffraser § 3):

Att simma är roligt. [subjekt]
Det roar mig *att samla frimärken*. [postponerat subjekt]
Detta är *att leva*! [subjektspredikativ]
Kallar du detta *att leva*? [objektspredikativ]
Chrisse väntar på *att en gång få flyga*. [rektion i bundet adverbial]
Han gick in utan *att bli rädd*. [rektion i fritt adverbial]
Han sågs *driva omkring i byn*. [nexusinfinitiv (till subjekt)]
Vi hörde henne *öva sitt pianostycke*. [nexusinfinitiv (till objekt)]
Konsten *att tiga* är svår. [appositionellt attribut]

Några hjälpverb har defekt böjning och kan inte stå som huvudord i infinita verbfraser (§ 62).

§ 27. Verbets bestämningar. Verben tar olika slags bestämningar – olika objekt, predikativ eller adverbial (Vbfraser: Allm. § 2–13). Finita och infinita verbformer tar samma sorts bestämningar.

a) Objekt:

älska svampstuvning, vilja åka till Lappland
visa mig sitt hemliga recept [två objekt]

b) Egentligt subjekt:

komma ett vänligt brev [t.ex. i: Det kom ett vänligt brev]

c) Bundet subjekts- eller objektspredikativ:

bli sjuk, göra mig mycket glad

d) Fritt subjekts- eller objektspredikativ:

mycket belåten sätta sig i länstolen [t.ex. i: Han satte sig mycket belåten i länstolen]
hitta honom i stolen, mätt och belåten [t.ex. i: Jag hittade honom i stolen, mätt och belåten]

e) Partikeladverbial:
lyfta av kastrullen

f) Bundet adverbial:
titta på en ny soffa, använda sig av slanor

g) Fritt adverbial:
läsa mycket snabbt, sova över i en fjällstuga

h) Nexusinfinitiv:
påstås vara sjuk [t.ex. i: Han påstås vara sjuk]
höra honom sjunga [t.ex. i: Vi hörde honom sjunga]

Verbfrasen är inget blockled utan verbet och dess bestämningar kan stå skilda från varandra i satsen (Vbfraser: Allm. § 17–18):

Får jag *en karamell?*
Henne har du *träffat.*
Fråga *vem* hon *gav boken*!

§ 28. Transitiva och intransitiva verb. Ett verb som kan kombineras med objekt kallas transitivt, och ett verb som normalt inte tar objekt kallas intransitivt:

Anna *hittade* utgången. Ulrika *sydde* en blus. Värmen *smälte* isen.
Anna *sprang* bort. Ulrika *andades* jämnt. Isen *smälte.*

Ett verb som normalt tar två objekt kallas bitransitivt, och ett verb som tar bara ett objekt kallas monotransitivt:

Anna *gav* sin syster en kram.
Ulrika *fick* en kram.

Många transitiva verb står ibland med objekt, ibland utan (Obj. § 8):

Anna *åt* (en morot). Ulrika *sydde* (en blus).

Eftersom dessutom intransitiva verb i vissa fall kan ta objekt (Obj. § 7), är gränsen mellan transitiva och intransitiva verb vag. Men för de flesta verb framstår användning med respektive utan objekt som den basala. Det är vanligen möjligt att formulera regler för när ett transitivt verb kan användas utan objekt och omvänt, och den semantiska skillnaden mellan konstruktionssätten kan förutsägas (Obj. § 6–8, 11).

Vissa verb fördelar sig tydligt på en transitiv och en intransitiv konstruktion med olika valens. Detta gäller t.ex. verb som *rulla*, *smälta*, som tar olika subjekt i de två konstruktionerna. Vanligen är i dessa fall aktionens agens eller orsak subjekt för det transitiva verbet, medan aktionen saknar agens vid det intransitiva.

Barnet *rullade* bollen över golvet. Bollen *rullade* över golvet.
Värmen *smälte* isen. Isen *smälte*.

Se vidare härom Vbfraser: Allm. § 25: d.

ANM. I vissa beskrivningar brukas inte transitivitet som klassificering av de lexikala enheterna, utan man säger att ett verb i det enskilda fallet används intransitivt eller transitivt. Det betyder då ingenting annat än att det har respektive saknar objekt i det enskilda fallet.

Hjälpverb § 29–33

§ 29. Hjälpverb och huvudverb. Ett verb som vanligtvis har en annan verbfras eller participfras som obligatorisk och som enda bundna bestämning kallas hjälpverb. Övriga verb, huvudverb, kan ha olika slags bundna bestämningar eller sakna bundna bestämningar.

Hjälpverbet har formordskaraktär, dvs. det har i jämförelse med ett huvudverb ett tämligen enkelt och allmänt betydelseinnehåll, av den typ som ibland också kan uttryckas med böjning av huvudverbet. Intuitivt uppfattas hjälpverbet gärna som ett hjälpord i förhållande till huvudordet i den underordnade verb- eller participfrasen. Vissa hjälpverb ingår dessutom i ett kategoriellt system tillsammans med verbböjningskategorier som tempus, modus och diates.[1]

Den verbfras som är underordnad hjälpverbet är i de flesta fall en infinitivfras:[2]

Anders måste *hämta sina penslar*.

Supinumfras används framför allt vid det temporala hjälpverbet *ha*:

Anders har *hämtat sina penslar*.

De passivbildande hjälpverben konstrueras med perfektparticipfras:

Penslarna blev *hämtade redan i går*.

Hjälpverben fördelar sig på olika betydelsegrupper som också delvis skiljer sig åt i fråga om syntaktisk användning: temporala (t.ex. *det har regnat*, *det kommer att regna*; Tempus § 18–31); passivbildande (t.ex. *lusthuset blev vandaliserat*, *hon är respekterad av alla*; Passiv § 14–25); modala, som är antingen epistemiska (t.ex. *det kan ha regnat*, Mod. hjälpvb § 2), deontiska (t.ex. *det borde regna lite mera*, Mod. hjälpvb § 3), potentiella (t.ex. *han kan inte lyfta den*, Mod. hjälpvb § 4) eller intentionella (t.ex. *jag ska bygga ett lusthus*, Mod. hjälpvb § 5); aktionella (t.ex. *det började regna*, *det råkade regna*; jfr § 9); kausativa (t.ex. *hon lät bygga ett lusthus*, jfr § 10).

Avgränsningen mellan hjälpverb och huvudverb med infinitivfras som bestämning är vag. Inte sällan återfinns verb med en eller flera huvudverbsegenskaper i de ovan nämnda betydelsegrupperna. Med vissa undantag tilltar huvudverbsegenskaperna från temporala till kausativa verb i den ordning de återges ovan. Nedanstående fem hjälpverbsegenskaper uppvisas alla av de allra mest typiska hjälpverben men i varierande grad av andra verb. Typiska huvudverb uppvisar inga av egenskaperna.

a) Det typiska hjälpverbet kan inte ha någon annan bunden bestämning än den underordnade verbfrasen (§ 30).

b) Vid det typiska hjälpverbet har den underordnade infinitivfrasen få nominala karakteristika (svag objektskaraktär, § 31).

c) Det typiska hjälpverbet kan (tillsammans med sin underordnade infinitivfras) inte vara korrelat åt *göra* (*det*) (§ 32).

d) Det typiska hjälpverbet är subjektsautonomt, dvs. subjektsreferenten har ingen semantisk roll i den aktion som anges med hjälpverbet (§ 8).

e) Det typiska hjälpverbet har defekt och/eller oregelbunden böjning (§ 62).

[1] Tempus (se Tempus § 18–31):

Han *har* läst artikeln i morse. Jfr: Han läste artikeln i morse.
Han *kommer* att vinna i morgon. Jfr: Han vinner i morgon.

Modus (se Tempus § 42 och kapitel 32 Modala hjälpverb):

I så fall *skulle* jag nog få medalj. Jfr: I så fall {finge/fick} jag nog medalj.
Den som är utan skuld *må* kasta första stenen. Jfr: Den som är utan skuld kaste första stenen.

Diates (se Passiv § 13–25):

Vi *blev* imponerade av ståten. Jfr: Vi imponerades av ståten.
Dessa föreställningar *var* alltid uppskattade av hela publiken. Jfr: Dessa föreställningar uppskattades alltid av hela publiken.

[2] Ett hjälpverb kan vara överordnat en verbfras som är överordnad en annan verbfras etc. Därvid bildas verbkedjor. Om ordningen mellan verben i sådana verbkedjor se Vbfraser: Allm. § 21.

Det *skulle ha kunnat börja* regna tidigare.
Bilen *lär ha råkat hinna bli* lagad i tid för en gångs skull.

ANM. Som hjälpverb redovisas i denna grammatik inte *vara*, *bli*(*va*) när de konstrueras med predikativ annat än vid perifrastisk passiv (Passiv § 14–15) eller som alternativ till det temporala hjälpverbet *ha* (Tempus § 20 Anm.). Som hjälpverb räknas trots sin karaktär av formord inte heller det pronominella verbet *göra*.

§ 30. Det typiska hjälpverbet har den underordnade verbfrasen som enda och obligatorisk bunden bestämning. Det typiska hjälpverbet har vanligen ingen bunden bestämning utöver den underordnade verbfrasen.

Hans bror *lär* ha förändrats plötsligt.
Gräset *bör* klippas regelbundet.

Många huvudverb med underordnad verbfras kan däremot ha ett objekt eller ett bundet adverbial utöver verbfrasen:[1]

Hon bad oss passa huset.
Han lovade oss att passa huset.
Han möjliggjorde för oss att ta semester i juli.

Ofta förekommer också begränsningar på hjälpverbets förmåga att ta fria bestämningar, t.ex. tidsadverbial:

*Per *måste* i går måla grinden i dag. Jfr: Per lovade i går att måla grinden i dag.

Dock kan exempelvis det temporala hjälpverbet *ha* ta tidfästningsadverbial likaväl som den underordnade verbfrasen (Tempus § 3). Samma gäller *vilja*.

Han *hade* gått *klockan 12*. [Tidsadverbialet kan antingen avse tidpunkten för gåendet, dvs. för supinumfrasens aktionstid, eller en tidpunkt för när gåendet redan hade skett, dvs. för hjälpverbets tid.]

Per *ville i fjol* fara till Amerika (som) nu i sommar.

Vissa sätts- och gradadverbial förekommer vid vissa verb som i övrigt har hjälpverbsegenskaper:[2]

Det *slutade plötsligt* regna.
Nu *måste* det *ovillkorligen* regna.
Jag *kan lätt* få tag i en murare åt dig.
Det *hann med knapp marginal* bli sommar innan torget stod färdigt.
Torget *behövde i hög grad* få en uppfräschning.
?Albert *ville intensivt* gå ut med Stina.
Jag *fortsätter gärna* att spela.

[1] Vissa hjälpverb kan stå direkt med riktningsadverbial (Advl § 50):

Vi {*ska/vill/måste/?borde/*torde/*verkar/*kan*} till Stockholm i nästa vecka.

[2] Med modala satsadverbial kan t.ex. epistemiska och deontiska hjälpverb samförekomma:

Han *bör rimligen* vara framme nu.

Vid hjälpverben *kunna*, *få* i deontisk användning används adverben *gärna*, *gott* som satsadverbial för att ange att medgivandet lämnas mer eller mindre villigt av normkällan (Mod. hjälpvb § 8: a, 13):

Vi *fick gärna* spela boll här, sa han.
Ni *kan* (*lika*) *gott* sluta nu.

§ 31. Det typiska hjälpverbet har en underordnad verbfras med svag objektskaraktär. Den underordnade verbfrasen vid ett typiskt hjälpverb har en mindre tydlig karaktär av objekt än en underordnad verbfras vid ett huvudverb.[1]

a) Det typiska hjälpverbet kan inte i stället för infinitivfrasen ta en icke-pronominell nominalfras som bestämning, vilket ofta är möjligt vid huvudverb som kan ha infinitivfras som bestämning.

Han *måste* måla verandan. *Han *måste* {målningen/denna verksamhet/boken}.
Du *borde* resa till Indien. *Du *borde* en resa till Indien.

Jämför huvudverb med infinitivfras:

Han glömde att resa till Berlin. Han glömde {resan/sitt löfte/boken}.
Han avskydde att läsa recensioner. Han avskydde {sådan verksamhet/boken}.

b) Infinitivfrasen vid de flesta typiska hjälpverb saknar *att* vilket är obligatoriskt eller möjligt om infinitivfrasen är underordnad ett huvudverb:

Han {*lär/behövde/vill*} inte arbeta längre. Jfr med huvudverb:
Han {planerar (att)/tycker om att} resa till Berlin.

c) Det typiska hjälpverbet kan inte stå i passiv, dvs. en aktiv sats med ett typiskt hjälpverb + verbfras har inte en passiv motsvarighet där verbfrasen är (eventuellt postponerat) subjekt och hjälpverbet står i passiv. Detta är ibland möjligt om den underordnade verbfrasen är objekt till ett huvudverb.

*Begripa förslaget {*kundes/villes/behövdes*} inte av styrelsens majoritet. *Det {*kundes/villes/behövdes*} inte acceptera förslaget av styrelsens majoritet. [Jfr med huvudverb: Att acceptera förslaget försöktes inte ens av styrelsens majoritet.]

[1] Också vid ett typiskt hjälpverb har dock en underordnad verbfras i viss mån nominala egenskaper. Den kan t.ex. ersättas med pronomen som *det*, *vad*, *vilket*.

Han *har* väl inte skrivit den här boken själv. Nej, *det har* han nog inte.
Den här bilen *kan* inte lackeras om. *Vad kan* den inte, sa du?
Hon *måste* fortfarande skriva en bok om året, *vilket* jag inte *behöver* längre.

ANM. Vid det typiska hjälpverbet är verbfrasen direkt underordnad, medan vid många huvudverb en preposition kan ses som utelämnad framför verbfrasen (Inffraser § 12, 21), trots att den är obligatorisk vid motsvarande nominalfras:

Han lyckades ((med) att) bli färdig före jul. Jfr: Han lyckades med konststycket.

§ 32. Det typiska hjälpverbet kan inte vara korrelat till *göra* (*det*). Det typiska hjälpverbet och dess underordnade verbfras kan inte vara korrelat åt den pronominella verbfrasen *göra* (*det*), vilket däremot ett huvudverb med underordnad verbfras kan (Vbfraser: Allm. § 10). Det pronominella *göra* – som självt kan sägas vara ett formord – kan alltså inte syfta på ett verbalt korrelat där huvudordet också är ett formord. Verbfras med hjälpverb som huvudord kan i stället vara korrelat åt en elliptisk verbfras där hjälpverbet-formordet upprepas (eventuellt tillsammans med *det*, beroende på den syntaktiska kontexten) i st.f. att utbytas mot ett pronominellt verb.

– *Kan* Olle ha hunnit hem än? – Nej, det {*kan/*gör*} han inte.
– *Måste* Stina bli sekreterare? – Ja, det {*måste/*gör*} hon faktiskt.
– Den norrländska flickan *kunde* vara under vattnet längre än Stina {*kunde/*gjorde*}.

Jämför med huvudverb:[1]

– Försökte hon komma in vid grafikskolan? – Nej, det {försökte/gjorde} hon inte.
– Slapp hon arbeta i köket? – Ja, det {slapp/gjorde} hon faktiskt.
– Bad du Karin komma? – Ja, det {gjorde/*bad} jag.

[1] Också verb som inte är huvudord till underordnad verbfras men som ändå har formordskaraktär kan sakna förmågan att vara korrelat åt den pronominella verbfrasen *göra* (*det*). Detta gäller t.ex. *ha*, *få* (med objekt) samt *vara*, *bli* (med predikativ).

– Har han en cykel? – Ja, det {har/*gör} han.
– Fick du hunden som du ville ha? – Ja, det {fick/?gjorde} jag.
– Är din syster civilingenjör? – Ja, det {är/*gör} hon nu.
– Blev de sjuka? – Ja, det {blev/?gjorde} de.

Jfr: – Köpte du hunden som du ville ha? – Ja, det {*köpte/gjorde} jag.

Vissa språkbrukare har en vidare användning av *göra* som pronominellt hjälpverb och kan t.ex. låta det syfta på *kunna*, särskilt när detta verb är subjektsorienterat.

§ 33. Hjälpverbsegenskaper i olika betydelsegrupper. Det går ingen klar gräns mellan hjälpverb och huvudverb. De hjälpverbsegenskaper som anges i § 29 kan användas för att avgöra hur hjälpverbsaktigt ett verb med underordnad verb- eller participfras är.

De typiska hjälpverben kan ordnas i olika betydelsegrupper (§ 29). Till dessa grupper kan på semantiska och funktionella grunder föras också andra verb som bara delvis uppvisar hjälpverbsegenskaper. I Schema 3–8 tillämpas ett antal syntaktiska och morfologiska kriterier som är avsedda att ge utslag i de fall då den underordnade frasen är en verbfras. De är alltså inte tillämpbara på de fall då den underordnade frasen är en participfras.

Till schemana som visar verbens hjälpverbskaraktär:
Redovisningen i Schema 3–8 av hur pass typiska hjälpverben är utgår från olika kriterier på de hjälpverbsegenskaper som redovisats ovan i § 29. I schemana anges det med + att kriteriet är uppfyllt, med – att det inte är uppfyllt. Tecknet 0 innebär att distinktionen på ett eller annat sätt inte är relevant. I tvivelsfall sätts *?*.

De fyra första kriterierna på hjälpverbsaktighet är negativa:

a) Verbet kan inte konstrueras med ett objekt med substantiviskt huvudord i stället för den underordnade verbfrasen (”Ej vanl. objekt”) (svag objektskaraktär hos den underordnade verbfrasen, se § 31); att substantiviskt objekt är omöjligt anges med +, att det är möjligt med –.

b) Underordnad infinitivfras tar inte infinitivmärke (”Ej *att*”) (svag objektskaraktär hos den underordnade verbfrasen, se § 31); att infinitivmärke är omöjligt markeras med +, att det är nödvändigt markeras med – (jämför dock om stilistisk utelämning av *att*, Inffraser § 22), att det är optionellt med (–).

c) Det överordnade verbet kan inte stå i passiv (”Ej passiv”) (svag objektskaraktär hos den underordnade verbfrasen, se § 31); att passiv är omöjlig markeras med +, att den är möjlig med –.

d) Det överordnade verbet och dess underordnade verbfras kan inte vara korrelat åt *göra* (*det*) (”Ej korr. till *göra*”) (se § 32). Att syftning på verbfrasen med *göra* (*det*) är omöjligt anges med +, att det är möjligt med –.

De återstående kriterierna på hjälpverbsaktighet är positiva:

e) Det överordnade verbet kan stå i matrissatsen i en utbrytningskonstruktion (”I utbrytningsmatris”) (subjektsautonomt verb, se § 8); + anger att denna funktion är möjlig utan ändring av satsens sanningshalt, – att den är omöjlig.

f) Sats där det överordnade verbets underordnade verbfras är passiv betyder ungefär detsamma som sats med den underordnade verbfrasen i aktiv (”Aktiv ≈ passiv”) (subjekts-

autonomt verb, se § 8); + anger att passiv och aktiv sats är ungefär liktydiga, – att de inte är det.

g) Satsen kan ha expletivt subjekt, t.ex. när det underordnade verbet är ett väderleksverb eller har egentligt subjekt (”Expletivt subjekt”) (subjektsautonomt verb, se § 8); + anger att det överordnade verbet kan ta expletivt subjekt, – att detta är omöjligt.

h) Det överordnade verbet har defekt och/eller oregelbunden böjning (”Defekt/oregelb. böjn.”) (se § 62); + anger att detta är fallet, – att det inte är fallet.

	ha	**skola**	**kommer**
Ej vanl. objekt	?	+	+
Ej *att*	0	+	(–)
Ej passiv	+	+	+
Ej korr. till *göra*	+	+	?
I utbrytningsmatris	?	?	?
Aktiv ≈ passiv	+	+	+
Expletivt subjekt	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	+	+	+

SCHEMA 3. Temporala hjälpverb (Tempus § 18–31). Frågetecknet för *ha* med icke-pronominellt objekt beror på att det kan diskuteras om *ha* som hjälpverb kan identifieras med *ha* som huvudverb. (Jämför *Jag har hittat bollen* och *Jag har bollen*.) Huvudverbet *komma* räknas på grund av sin betydelse som ett annat ord än hjälpverbet *komma*.

a) Ett antal centrala verb med epistemisk betydelse:

	skola	**lär**	**torde**	**böra**	**måste**	**kunna**
Ej vanl. objekt	+	+	+	+	+	+
Ej *att*	+	+	+	+	+	+
Ej passiv	+	+	+	+	+	+
Ej korr. till *göra*	+	+	+	+	+	+
I utbrytningsmatris	+	+	+	+	+	+
Aktiv ≈ passiv	+	+	+	+	+	+
Expletivt subjekt	+	+	+	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	+	+	+	+	+	+

b) En grupp fenomenverb (med verbförbindelsen *se ut*):

	verka	**förefalla**	**tyckas**	**synas**	**befinnas**	**se ut**
Ej vanl. objekt	+	+	+	+	+	+
Ej *att*	(–)	(–)	+	+	+	–
Ej passiv	+	+	0	0	0	+
Ej korr. till *göra*	–	–	–	–	–	–
I utbrytningsmatris	+	+	+	+	+	+
Aktiv ≈ passiv	?	?	?	?	?	?
Expletivt subjekt	+	+	+	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	–	–	–	+	–	–

SCHEMA 4. Modala hjälpverb med epistemisk betydelse (Mod. hjälpvb § 2).

a) De som kan vara subjektsautonoma:

	skola	**böra**	**måste**	**få**	**kunna**	**må**
Ej vanl. objekt	+	+	+	?	+	+
Ej *att*	+	+	+	+	+	+
Ej passiv	+	+	+	+	+	+
Ej korr. till *göra*	+	+	+	+	+	+
I utbrytningsmatris	+	+	+	+	?	+
Aktiv ≈ passiv	+	+	+	+	?	+
Expletivt subjekt	+	+	+	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	+	+	+	+	+	+

b) Sådana som så gott som alltid är subjektsorienterade:

	behöva	**slippa**	**förtjäna**
Ej vanl. objekt	–	–	–
Ej *att*	+	–	–
Ej passiv	+	+	+
Ej korr. till *göra*	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	–	–
Aktiv ≈ passiv	?	–	–
Expletivt subjekt	+	–	–
Defekt/oregelb. böjn.	–	–	–

SCHEMA 5. Modala hjälpverb med deontisk betydelse (Mod. hjälpvb § 3).

	kunna	**förmå**	**orka**	**hinna**	**våga**	**töras**	**tåla**
Ej vanl. objekt	–	+	–	+	–	+	–
Ej *att*	+	(–)	(–)	(–)	(–)	+	(–)
Ej passiv	+	+	+	?	?	0	?
Ej korr. till *göra*	+	–	–	–	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	–	–	–	–	–	–
Aktiv ≈ passiv	?	–	–	–	–	–	–
Expletivt subjekt	+	–	?	+	?	?	–
Defekt/oregelb. böjn.	+	–	–	–	–	+	–

SCHEMA 6. Några modala hjälpverb med potentiell betydelse (Mod. hjälpvb § 4).

	skola	**vilja**	**ämna**	**tänka**	**gitta**
Ej vanl. objekt	+	+	+	+	+
Ej *att*	+	+	+	?	+
Ej passiv	+	+	+	+	+
Ej korr. till *göra*	+	?	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	–	–	–	–
Aktiv ≈ passiv	–	–	–	–	–
Expletivt subjekt	?	?	?	?	?
Defekt/oregelb. böjn.	+	+	–	–	+

SCHEMA 7. Några modala hjälpverb med intentionell betydelse (Mod. hjälpvb § 5).

	börja	bruka	råka	tendera
Ej vanl. objekt	–	+	+	+
Ej *att*	(–)	+	+	–
Ej passiv	+	+	+	+
Ej korr. till *göra*	–	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	+	+	–
Aktiv ≈ passiv	+	+	+	+
Expletivt subjekt	+	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	–	–	–	–

SCHEMA 8. Några aktionella hjälpverb (§ 9).

Böjning § 34–66

§ 34. Översikt över verbets böjning. Verbet kännetecknas av ett ganska rikt böjningssystem som omfattar kategorierna finithet, modus, tempus och diates.

Kategorin finithet omfattar finita och infinita former. De finita formerna anger att verbfrasen inte är underordnad och står därför som huvudord i satsens predikatsled. De infinita fomerna anger att verbfrasen är underordnad och står som huvudord i verbfraser med funktion främst som nominala led.

Med kategorin modus signaleras talarens hållning till satsens innehåll och ibland också vilken språkhandling yttrandet av satsen skall räknas som. Modus avspeglas därför endast i de finita verbformerna. Indikativ kan sägas vara ett semantiskt neutralt modus, dvs. ett modus som saknar tydlig modusbetydelse. Imperativ anger framför allt uppmaning och används i direktiva huvudsatser (Huvudsatser § 32). Det tredje modus, konjunktiv, återfinns endast i vissa verbs böjning. Med konjunktiv signalerar talaren att han inte garanterar att satsen är sann (Tempus § 42).[1]

Tempus anger var satsens aktion placeras på tidslinjen. Tempusböjning är möjlig endast av verb i modus indikativ. Kategorin omfattar presens, som främst anger nutid eller framtid, och preteritum, som anger en given tid i det förflutna. (Se kapitel 31 Tempus.)

De infinita formerna omfattar infinitiv och supinum. Valet av infinit form beror på verbfrasens syntaktiska funktion. Infinitiven är den syntaktiskt och semantiskt neutrala infinita verbformen. Den har vid användning och knappast någon egen betydelse utöver den lexikala betydelse som tillkommer verbet (kapitel 22 Infinitivfraser). Supinum är vanligen underordnat det temporala hjälpverbet *ha* och förknippas därför gärna med dettas betydelse (Vbfraser: Allm. § 16 och Tempus § 20).

Kategorin diates har som omarkerad medlem verbets *s*-lösa form (ofta kallad aktiv, eftersom *s*-formen ofta har passiv funktion). Den markerade medlemmen är verbets *s*-form, som har olika syntaktiska och semantiska funktioner, främst passiv (se kapitel 34 Passiv). I princip kan nästan alla, såväl finita som infinita verbformer, böjas i diates. Vissa verb (t.ex. *stinka*) har dock ogärna *s*-former, medan vissa andra (t.ex. *andas*) bara har *s*-former.

Verben kan indelas i olika böjningsklasser eller konjugationer beroende på vilka lexikalt eller fonotaktiskt betingade varianter av de olika böjningssuffixen de kombineras med. De två lexikalt betingade huvudtyperna av verb är svaga verb, som bildar preteritum med suffix, dvs. med någon av suffixvarianterna *-de*, *-te*, *-dde*, och supinum med *-t*, *-tt*, och starka verb, som bildar preteritum utan suffix men vanligen med vokalväxling och supinum med suffixet *-it* eller *-tt* samt ibland också med vokalväxling (t.ex. *binda – band – bundit*).[2]

De svaga verben brukar ytterligare indelas i tre konjugationer, främst beroende på stamslutets fonologiska form. (Verbets böjningsstam är lika med imperativformen, eftersom denna bildas utan suffix.) Vi får då följande konjugationer:

1 konjugationen: svaga verb med stam som slutar på obetonat *-a*, t.ex. *rita-*, *dua-*

2 konjugationen: svaga verb med stam som slutar på konsonant, antingen tonande, t.ex. *häll-*, eller tonlös, t.ex. *köp-*

3 konjugationen: svaga verb med stam som slutar på betonad vokal, t.ex. *sy-*

4 konjugationen: starka verb, t.ex. *bind-*

De starka verbstammarna kan uppträda i maximalt fyra varianter: presens (och infinitiv), preteritum, konjunktiv, supinum. Exempel:

Presens	Preteritum	Konjunktiv	Supinum
skriv-er	skrev	skrev-e	skriv-it
bind-er	band	bund-e	bund-it
få-r	fick	fing-e	få-tt
ge-r	gav	gåv-e	giv-it

Supinum- eller preteritumstammen används vanligen också i konjunktiv. Också svaga verb kan ha en speciell stamvariant i preteritum och supinum, t.ex. *val-* till *välj-*.[3]

Samma verb kan ibland böjas enligt flera konjugationer, åtminstone i vissa böjningsformer (alternativ böjning), t.ex. *slukar – slukade/slök – slukat*. Det förekommer t.o.m. att olika böjningsformer föredrar böjning enligt olika konjugation (saxad böjning), t.ex. *dyka – dök – dykt*. Vissa verb har en längre ålderdomlig och en kortare, stilistiskt mera neutral stamvariant, t.ex. *giv-/ge-*. Ofta förekommer också andra lexikalt eller fonologiskt betingade stamvariationer i olika böjningsformer.

[1] Utöver de nämnda modusformerna förekommer ett modus optativ. Det används numera nästan bara i lexikaliserade uttryck (§ 42).

[2] Dessutom finns det en liten grupp om fyra verb, som här kallas halvsvaga eftersom de i preteritum närmast liknar de svaga men ibland också uppvisar vokalväxling i vissa former. De saknar suffix i presens, medan supinumsuffixet är *-at* (t.ex. *veta – vet – visste – vetat*).

[3] De få halvsvaga verben har ibland en avvikande stamvariant i preteritum, i något fall i supinum, men kan också ha en avvikande stamvariant i presens.

ANM. Till verben kan man genom avledning bilda presensparticip (*slitande, troende*) och vid många verb också perfektparticip (*sliten, trodd*). Perfektparticipet böjs som ett adjektiv i numerus, species och genus. I nominal funktion böjs båda participen också i kasus. Detta är ett av skälen till att dessa former här inte betraktas som böjningsformer av verb utan hänförs till en egen ordklass (Pcp § 1).

§ 35. Översikt över verbets former. Följande uppställning visar verbets produktiva former med exempel från de olika konjugationerna:[1]

	Konjn	*S*-lös form	*S*-form
Presens:	1	kastar	kastas, andas
	2	böjer	böj(e)s, kräks
	3	sår	sås, brås
	4	binder	bind(e)s, sticks
Preteritum:	1	kastade	kastades, andades
	2	böjde	böjdes, kräktes
	3	sådde	såddes, bråddes
	4	band	bands, stacks
Imperativ:	1	kasta	andas
	2	böj	kräks
	3	så	
	4	bind	sticks
Konjunktiv:	4	bunde	bundes, stuckes
Infinitiv:	1	kasta	kastas, andas
	2	böja	böjas, kräkas
	3	så	sås, brås
	4	binda	bindas, stickas
Supinum:	1	kastat	kastats, andats
	2	böjt	böjts, kräkts
	3	sått	såtts, brått
	4	bundit	bundits, stuckits

[1] De föråldrade former som fortfarande marginellt kan förekomma är:
presens pluralis (§ 37): *kasta, böja, så, binda*
presens pluralis andra person (§ 37 not 2): *kasten, böjen, sån, binden*
preteritum pluralis (§ 39): *bundo*
preteritum pluralis andra person (§ 39 not 1): *bunden*
imperativ pluralis (§ 40 not 1): *kasten, böjen, sån, binden*
imperativ pluralis första person (§ 40 not 1): *låtom*
optativ (§ 42): *kaste, böje, binde*

De indikativa tempusformernas bildning § 36–39

§ 36. Presens. Presenssuffixet väljs enligt samma regler vid både svaga och starka verb och fogas till verbstammen (hos starka verb till presens-infinitivstammen). Om man undantar de få halvsvaga verben och vissa verb med stamvariationer (§ 54, 61) är presensformen således förutsägbar från stammens fonologiska form.

a) Presens har suffixet *-r* efter stam som slutar på vokal.

kasta-r, sy-r, be-r

b) Presens har suffixet *-er* efter stam som slutar på konsonant, om inte stammen slutar på lång vokal + *r* eller *l*.[1]

väg-er, läs-er, riv-er, sitt-er

c) Presenssuffix saknas efter stam som slutar på lång vokal + *r* och hos den lilla gruppen av halvsvaga verb. I de flesta fall saknas suffix också efter stam som slutar på lång vokal + *l*.

hör, bär, bör, är[2]
kan, ska(ll), vet, vill
mal, gal, tål, stjäl

Presenssuffixet *-r* saknas vidare i *må*, *måste* samt i verbets *s*-former:

kastas, böj(e)s, sås, bind(e)s

Presensformens funktion är att (i egenskap av finit verbform) stå som huvudord i en finit verbfras (Vbfraser: Allm. § 14). Presensformens grundbetydelse är att ange samtidighet med talögonblicket. Om betydelsen se vidare Tempus § 8–11.

[1] Verben *mäla* och *skyla* har presenssuffixet *-er* trots att stammen slutar på lång vokal + *l*. Regionalt, i synnerhet sydsvenskt, förekommer suffixet *-er* också efter andra verb på lång vokal + *l*, t.ex. *maler*, *tåler*, *galer*, *stjäler*. I ålderdomligt språk kan *-er* förekomma också efter stam som slutar på lång vokal + *r*: *med allt vad därtill hörer*.

[2] Det starka verbet *vara* har suppletiv böjning. Presensformen är *är*. I sammansatta verb med *vara* som andra sammansättningsled används dock inte denna presensform. I stället brukas en svag stam *vara-* (eller undviks användningen av dessa verb i presens): *avvarar*, *undvarar*, *närvarar*, **avär*. (Jfr § 63: c.)

När denna grammatik beskriver regler som berör verbet *vara*, innefattas också den suppletiva presensformen *är* (om inte annat uttryckligen sägs).

§ 37. Presens pluralis. Tidigare förekom i skriftspråk och formellt talspråk en speciell pluralform i presens som var likalydande med infinitivformen (jfr § 43). Den bildades således med suffixet *-a* efter konsonant och saknade suffix efter vokal, t.ex. *vi hoppa*, *ni läs-a*, *de sy*, *gossarna skriv-a*.[1] Pluralformens funktion var att visa kongruens med ett pluralt subjekt. (I detta system visade således den nu enarådande presensformen kongruens med singulart subjekt: *jag hoppar* men *vi hoppa*.)[2]

De plurala presensformerna, som länge varit försvunna från samtalsspråket i alla varianter av standardspråket (och i många dialekter), har stegvis tagits ur bruk också i skrift, tidigast i skönlitteratur, i synnerhet i repliker, därefter i tidningsspråk och annan sakprosa, senast i lagspråket och bibelspråket. Pluralformer av verben används numera endast pastischerande i nyskrivna texter. Nyinsatta paragrafer i äldre lagar anpassades länge till den gamla lagens bruk av pluralformer. Formerna kan ännu mycket sporadiskt förekomma individuellt i äldre personers skrift, i pastischerande eller ålderdomligt språk eller i lexikaliserade uttryck, t.ex. *Obehöriga äga ej tillträde*.

[1] De halvsvaga verbens plurala presensform bildades inte till den singulära presensformens stam utan till infinitivens, jfr: *jag kan* : *vi kunn-a*. Det starka verbet *vara* bildade dock sin plurala presensform till den supplerande presensstammen *är* genom tillägg av suffixet *-o*, som ju annars har använts i preteritum pluralis, t.ex. *vi är-o glada* (jfr preteritum pluralis *vor-o*).

[2] Vid återgivning av äldre religiöst språk och i pastischer förekommer i sällsynta fall en mycket ålderdomlig form med suffixet *-en* (efter stam som slutar på betonad vokal: *-n*) i andra person pluralis, bildad till samma stam som *a*-pluralen. Den tar det äldre pronomenet *I* snarare än *ni* som subjekt: *I skolen finna ett barn i en krubba. Veten I icke att han är här? Ären I förskräckta däröver?*

§ 38. Preteritum. Preteritum bildas av de starka verben utan suffix. Svaga verb (liksom halvsvaga) har i preteritum suffixet *-de* eller någon av dess varianter: *-te*, *-e*, *-dde* [dːə].

a) Preteritumsuffix saknas hos de starka verben, där preteritum i stället i de flesta fall består av en speciell stamvariant, vanligen bildad med vokalväxling och ibland också med konsonantförändringar (§ 57–59). Någon gång är växlingarna så genomgripande att böjningen bäst kan beskrivas som suppletiv.

spring – *sprang*, bit – *bet*
be(dj) – *bad*, gå [gɔː] – *gick* [jikː], få – *fick*, skär [ɧæːr] – *skar* [skɑːr], ge [jeː] – *gav* [gɑːv]

b) Hos de flesta svaga verb på obetonad vokal och på tonande konsonant samt hos det halvsvaga *kunna* är preteritumsuffixet *-de*.[1]

kasta-de, väg-de, kun-de

Första konjugationens verb med stam som slutar på obetonat *-a* kan dock i talspråk (utom i Sydsverige), mer sällan i skrift som återger tal, helt förlora sitt preteritumsuffix (§ 51), t.ex. *kasta*(*de*).[2] Detta bortfall är vanligt men var tidigare allmännare än idag.

c) Preteritumsuffixets dental är förlängd till *-dde* [dːə] efter stam som slutar på betonad vokal. Samtidigt är stamvokalen förkortad.

sy-dde, tro-dde

d) Preteritumsuffixet är assimilerat till *-te* efter tonlös konsonant.

läs-te, köp-te, viss-te

Också efter *n*, *l*, *r* används i vissa verb *-te* obligatoriskt eller optionellt (§ 52).

e) Preteritumsuffixets dental är assimilerad med föregående dental klusil. Om stammen slutar på lång dental eller konsonant + dental blir då preteritumsuffixet *-e*.

sprätt-e, mist-e, vänd-e

Om stammen slutar på lång betonad vokal + kort dental blir vokalen kort och dentalen lång:

mät-te [ˈmɛtːə], led-de [ˈledːə]

Preteritumformens funktion är att (i egenskap av finit verbform) stå som huvudord i en finit verbfras (Vbfraser: Allm. § 14). Preteritumformens vanligaste betydelse är att ange att aktionen utspelas vid en given tidpunkt som är tidigare än talögonblicket. Om betydelsen se vidare Tempus § 13–17.

[1] Hos de halvsvaga verben *skola* och *vilja* är preteritumsuffixet *-e*: *skull-e*, *vill-e*.

[2] Exempel:

Jag *prata* med honom nyss. (R)
Nu *sumpa* du ju chansen. (R)

ANM. 1. Förlängningen av *d* efter betonad vokal och assimilationen av *d* till *t* efter tonlöst ljud kan generaliseras till regler som också gäller för t.ex. bildningen av perfektparticip (Pcp § 8) och supinum (§ 44) eller neutrumform av adjektiv (Adj. § 55: b–c med Anm. 2). Den senare assimilationen kan också härledas ur en fonotaktisk regel, som förbjuder tonande klusil efter tonlös konsonant i osammansatta inhemska ord. Den kan också jämföras med den regel som avtonar en klusil efter tonlöst ljud också i lexikaliserade sammansättningar som *riksdag*.

ANM. 2. Preteritum har traditionellt ofta kallats imperfekt(um).

§ 39. Preteritum pluralis. Tidigare förekom en speciell plural preteritumform hos de starka verben bildad med suffixet *-o* till samma stam som konjunktiven (§ 41, 57–59), t.ex. *gossarna sprung-o*, *flickorna skrev-o*, *vi gåv-o*, *de fing-o*. Dess funktion var att visa kongruens med ett pluralt subjekt. (I detta system visade således den nu enarådande preteritumformen av starka verb kongruens med singulart subjekt: *jag gav* men *vi gåvo*.)[1]

De plurala preteritumformerna har försvunnit ur språket i samma takt som de plurala presensformerna (§ 37). De förekommer numera ytterst sällan, mest i citat av ett äldre språkbruk eller i pastischerat ålderdomligt språk.

[1] I andra person pluralis förekom tidigare en numera obruklig form på *-en*, t.ex. *I gåv-en*.

De speciella modusformernas bildning § 40–42

§ 40. Imperativ. Imperativen är alltid utan böjningssuffix och består av verbstammen (hos starka verb samma stam som i presens och infinitiv):[1]

kasta, vänd, läs, tro, spring, gå, vet[2]

Imperativens funktion är att vara huvudordet i direktiva huvudsatsers predikatsled (Huvudsatser § 32). Den står normalt först i satsen (Huvudsatser § 30) och förekommer bara tillsammans med ett utsatt eller vanligen utelämnat subjekt av andra person (*du* eller *ni* med eventuella bestämningar). Imperativen förekommer normalt inte i bisats.

Den betydelse (prototypiskt av uppmaning) som kan tilläggas imperativen beskrivs i denna grammatik som en betydelse hos hela den direktiva satsen (se vidare Huvudsatser § 39–44). Imperativens tidsbetydelse är framtida (den tänkta aktionen ligger senare i tiden än talögonblicket).

[1] I mycket ålderdomligt språk, i synnerhet i fasta uttryck, förekommer ibland en plural imperativform bildad med *-en* (efter stamslut på lång vokal *-n*).

kasten, vänden, läsen, tron, låten, gån, veten

I sällsynta fall förekommer också en första personens imperativform bildad med *-om*, mest till verbet *låta*: *låtom*.

[2] Imperativ av det starka verbet *vara* utgörs av infinitivstammen: *var!* (jämför suppletivt presens *är*).

§ 41. Konjunktiv. Hos starka verb bildas en särskild konjunktivform med suffixet *-e* till en speciell stamvariant:

a) som annars används i supinum

sprung-e [jfr: sprung-it]

b) som annars används i preteritum (i synnerhet om särskild supinumvariant saknas)[1]

blev-e [jfr: blev], låg-e [jfr: låg]

c) som – vid endast ett fåtal verb – uteslutande används i konjunktiv

gåv-e, vor-e, fing-e

Svaga (och halvsvaga) verb saknar särskild konjunktivform. I dess ställe används preteritumformen (i tempusförskjutning, jfr Tempus § 42–49).

Konjunktiven används av många språkbrukare optionellt i stället för tempusförskjutning för att ange att aktionen presupponeras som osannolik eller irreell. Den är numera relativt ovanlig, och endast formen *vore* (av *vara*) är någorlunda allmänt använd. Eftersom konjunktiven används i variation med tempusförskjutning, behandlas dess användning i kapitlet om tempus (Tempus § 42–49).

[1] *Komma* och *sova*, som har samma stam i preteritum (och supinum) som i presens och infinitiv (§ 58), har denna stam också i konjunktiv: *komm-e*, *sov-e*.

ANM. Konjunktiven kallas traditionellt ofta preteritum konjunktiv eller imperfekt(um) konjunktiv.

§ 42. Optativ. En optativ form kunde i äldre tid bildas med suffixet *-e* till verbstammen (hos starka verb presens-infinitivstammen). Före optativsuffixet bortfaller den stamslutande obetonade vokalen hos första konjugationens verb.[1]

kast-e, vänd-e, läs-e, spring-e, vet-e

Optativen förekommer numera så gott som uteslutande i ett antal lexikaliserade uttryck och i citat av ett äldre språkbruk (Huvudsatser § 104). Den är således inte längre en produktiv form. I pastischerat ålderdomligt språk kan dock någon gång optativen användas produktivt.

Optativen fungerar som finit verb i vissa huvudsatser med betydelse av önskan, påbud eller uttryck för talarens inställning (Huvudsatser § 106: d, 109, 112).

[1] Suffixets *-e* bortfaller efter betonad vokal, dvs. suffix saknas då helt: *ske*. I detta fall undviks emellertid optativformen, eller också uppfattas den snarare som en imperativ. Endast av verbet *ske* torde en optativform fortfarande uppfattas av språkbrukarna, t.ex. *ske din vilja*. (Dessutom kan *må* i önskesatser uppfattas som optativ men är inte formellt skild från presens indikativ, jfr § 62.) Ibland kan en optativ av en längre stamvariant användas, t.ex. *gång-e* i stället för *gå*.

ANM. Optativen har traditionellt oftast kallats presens konjunktiv, en term som avspeglar dels morfologiska förhållanden, dels formens användning i äldre språkskedens syntax.

De infinita formernas bildning § 43–44

§ 43. Infinitiv. Infinitiven bildas till samma stam som presens, utan suffix efter stam som slutar på vokal och med suffixet *-a* efter stam som slutar på konsonant.

kasta, sy, vänd-a, läs-a, spring-a, kunn-a

Infinitiven bildar tillsammans med eventuella bestämningar ett slags verbfras (infinitivfras). Infinitivfrasen kan dels användas i de flesta funktioner som eljest tillkommer en nominalfras, dels på sätt som är typiska för just infinitivfrasen (Inffraser § 3). Infinitivformen har ingen betydelse utöver verbstammens (Inffraser § 25).

I svenska ordböcker används vanligen infinitivformen som verbens uppslagsform.

ANM. Infinitivformen *kasta* kan uppfattas som ett resultat av att stammens *a* sammansmält med suffixet *a* eller så att stammens obetonade slutvokal har fallit framför suffixets *a* (jfr *stolpe* : *stolpar*, *kasta* : *kaste*(*n*)).

§ 44. Supinum. Supinumformen bildas enligt två olika mönster. Det ena gäller för starka verb med stamslut på konsonant, det andra för övriga verb. Fördelningen mellan de suffixvarianter som förekommer i det senare fallet är fonotaktiskt betingad.

a) Supinumformen bildas hos starka verb tillägg av suffixet *-it* till stammen, om denna slutar på konsonant.[1] I många fall har supinumstammen en annan vokal än presens-infinitivstammen. I övriga fall bildas supinum till presens-infinitivstammen.

sprung-it [jfr: spring-a], flug-it [jfr: flyg-a]
riv-it [jfr: riv-a], drag-it [jfr: drag-a]

I större delen av språkområdet kan *t* falla bort i talspråk. Detta bortfall håller dock (utom i Finland) på att bli ovanligare. I syd- och västsvenskt talspråk blir suffixet i stället ofta *-et*. Också denna suffixvariant håller på att bli ovanligare.

b) Supinum bildas med suffixet *-tt* [t:], om verbstammen slutar på betonad vokal, varvid vokalen förkortas. Detta gäller såväl starka som svaga verb.

gå-tt [gɔt:], se-tt [set:], ge-tt [jet:]
bo-tt [but:], sy-tt [syt:]

c) Supinum bildas med suffixet *-t* hos svaga verb med stam som slutar på konsonant eller obetonad vokal (*a*).

ställ-t, läs-t, kasta-t

I större delen av språkområdet kan *-t* falla bort i tal efter obetonat *a* (jfr (a) ovan), men detta bortfall håller på att bli ovanligare. Suffixet assimileras med stamslutande dental till *t*. Lång stamvokal blir då förkortad och dentalen lång.

mist [jfr: mist-a], vänt [jfr: vänd-a]
mätt [mɛt:] [jfr: mät-a], lett [let:] [jfr: led-a]

d) Supinum bildas med suffixet *-at* till de halvsvaga verben, till verben *heta*, *gitta*, *vetta* och *ligg-a* (på stamvarianten *leg-*) samt optionellt till verben *leva*, *sitt-a* (på stamvarianten *set-*) och *tig-a* (på stamvarianten *teg-*):[2]

kunn-at, vel-at, vet-at, skol-at
het-at, gitt-at, vett-at, leg-at
lev-at, set-at, teg-at

Supinum bildar tillsammans med eventuella bestämningar ett slags verbfras som kallas supinumfras och som används som objekt till det temporala hjälpverbet *ha* i de sammansatta tempusen perfekt och pluskvamperfekt samt i perfekt infinitiv (Vbfraser: Allm. § 16, Tempus § 19–20). Ett verb i supinum används om en aktion som föregår den tid som anges med det överordnade verbet.

[1] Också vissa svaga verb på konsonant kan i regionalt vardagligt tal få det starka supinumsuffixet *-it*, t.ex. *köp-i(t)*, *läs-i(t)*. Detta kan uppfattas som byte av konjugation i en enstaka form (alternativ böjning). Etymologiskt handlar det i vissa fall (t.ex. *läsit*) om rester av äldre böjning.

[2] Alla verb efter första konjugationen slutar också på *-at* i supinum, men här hör (med den beskrivning som valts i denna grammatik) *a*-et till stammen och endast *-t* utgör suffix (punkt (c)).

ANM. 1. Kvantitetsomkastningen i (b) kan generaliseras till en regel som gäller också för bildningen av preteritum och perfektparticip samt neutrumform av adjektiv (jfr Adj. § 55 Anm. 2).

ANM. 2. Supinum hos starka verb som slutar på betonad vokal har alltid (bortsett från vokalförkortningen) samma stam som presens och infinitiv. En möjlig analys är därför att dessa verb har svag böjning i supinum: *få* : *fått* (jfr *nå* : *nått*), *se* : *sett* (jfr *te* : *tett*).

Diates: *s*-formerna § 45–49

§ 45. *S*-formernas bildning. Alla *s*-former utom presensformen bildas genom tillägg av *-s* till motsvarande *s*-lösa form:

Infinitiv: hoppa-s, väva-s, läsa-s, sy-s, skriva-s
Preteritum: hoppade-s, vävde-s, läste-s, sydde-s, skrev-s
Imperativ: hoppa-s, gläd-s, bit-s
Konjunktiv: skreve-s
Supinum: hoppat-s, vävt-s, läst-s, sytt-s, skrivit-s

Första konjugationens verb kan aldrig förlora sitt preteritumsuffix när detta följs av suffixet *-s* (jfr § 38: b). Imperativ i *s*-form kan inte ha passiv funktion (jfr § 47), och eftersom många *s*-former bara kan ha passiv funktion (jfr § 48), saknar många verb imperativer i *s*-form (**arbetas! *köps!*). Verb vars stam slutar på *-s* kan inte heller ha imperativ i *s*-form (*kyss*, *klös* etc. kan bara tolkas som *s*-lösa former). Vissa imperativformer kan i deponensfunktion ha vokalförkortning (jfr om presens nedan), t.ex. *bit-s* [bit:s], *nyp-s* [nyp:s], *riv-s* [rif:s].

I presens bildas *s*-formen direkt till (presens-infinitiv-)stammen genom tillägg av suffixet *-s* eller *-es*. Formerna på *-es* har accent 2.

a) Suffixet *-s* används alltid efter stam som slutar på vokal:

kasta-s, sy-s, ta-s

b) Suffixet *-es* används alltid efter stammar som slutar på *-s*:[1]

[2]fös-es, [2]läs-es, [2]kyss-es, [2]fräls-es, [2]näps-es

c) Efter stammar som slutar på annan konsonant än *-s* används antingen *-s* eller *-es* som suffix, men det kortare suffixet *-s* föredras i ledig och neutral stil, medan formerna på *-es* har formell prägel:[2]

{blöt-s/[2]blöt-es}, {glöm-s/[2]glömm-es}, {väv-s/[2]väv-es}

Efter några konsonantförbindelser som *-mj* och eventuellt *-nj*, *-st* m.fl. är dock suffixet *-es* möjligen något vanligare av fonotaktiska skäl:

{[2]vämj-es/vämj-s}, {[2]vänj-es/vänj-s}, {[2]fäst-es/fäst-s}

Vissa *s*-verb har i funktion som deponens (§ 48–49) så gott som alltid suffixet *-s* i presens:

bit-s, nyp-s, stick-s, riv-s, hör-s, känn-s, led-s, id-s, nänn-s, täck-s [finlandssvenska], tör-s, minn-s, triv-s

Hunden *bits*. Hon *nyps*. Getingar *sticks*. Katten *rivs*.
Jfr med passiv funktion: Tråden {*bit-s/bit-es/nyp-s/nyp-es*} av. Anslutningssladden {*stick-s/stick-es*} in underifrån. Nya hus {*riv-s/riv-es*} i onödan.

De verb av ovanstående som har lång stamvokal får ofta denna förkortad i deponensfunktion i presens: [bitːs], [nypːs], [rifːs], [behœfːs] etc. Verbet *synas* har obligatoriskt *syns* [synːs] i betydelsen 'är synlig' och *synes* i betydelsen 'förefaller'. (Jämför liknande vokalförkortning i vissa substantiv, Subst. § 34 not 2.)

Verb vilkas stam i uttalet slutar på betonad vokal får i deponensfunktion ofta denna förkortad i infinitiv och presens:

slåss [slɔsː] [Men: Man slås [sloːs] av häpnad.]
ses [seːs] / [sesː] [T.ex.: Vi ses i morgon då.]
tas [tɑːs] / [tasː] [T.ex.: Han är inte lätt att tas med.]
dras [drɑːs] / [drasː] [T.ex.: Måste vi dras med den kopiatorn längre?]
brås [broːs] / [brɔsː] [T.ex.: Vem brås hon på?]

Vokalen förkortas i några deponensverb optionellt också i preteritum:

syntes [²synːtəs], slogs [slukːs]

[1] I deponensfunktion (§ 48–49, jfr (c) ovan) undviker många språkbrukare stammar på *-s* i presens: *Brudparet* {*?kysses/*kyss*}, jfr: *Brudparet kysstes*. *Katten* {*?klöses/*klös*}, jfr: *Katten klöstes*.

[2] I annonser används som normalformer *sökes*, *köpes*, *hyres*, *säljes*.

S-formernas funktion och betydelse § 46–49

§ 46. Översikt. Verbets *s*-former har antingen passiv eller deponentiell funktion. *S*-formerna är desamma i båda funktionerna med vissa undantag i presens och i talspråk i imperativ (§ 45). Ändå är det tveksamt om det finns någon gemensam semantisk-syntaktisk egenskap som karakteriserar *s*-former i de båda funktionerna gentemot verbets *s*-lösa former. Det skulle i så fall vara tendensen att *s*-formen (jämförd med motsvarande *s*-lös form) tar en uttryckt aktant mindre än den *s*-lösa formen:

Festen *inställdes*. Jfr: Man inställde festen.
Flickorna *möttes*. Jfr: Anna mötte Karin.
Karl *lurades*. Jfr: Karl lurade oss.
Väderleken har *försämrats*. Jfr: ABC-metoden har försämrat resultatet.

§ 47. *S*-verb med passiv funktion. De flesta transitiva verb kan ha *s*-form med passiv funktion. Vid ett passivt *s*-verb har verbets aktanter systematiskt andra satsledsfunktioner än vid samma *s*-lösa verb. I typfallet motsvaras sålunda objektet vid verb i *s*-lös form av subjektet vid passivt verb i *s*-form. Subjektet vid ett passivt verb kan därför aldrig ha rollen agens. Subjektet vid verb i *s*-lös form motsvaras vid passivt verb i *s*-form av ett vanligtvis optionellt adverbial, agentadverbial, inlett med prepositionen *av* (Advl § 84). Visserligen saknas agentadverbial i de flesta passiva satser, men det är typiskt för passiv att det ändå finns en föreställning om en aktant med den roll som anges med subjektet i motsvarande aktiv sats.

Filmen har *setts* av över 3 miljoner människor. Jfr: Över 3 miljoner människor har sett filmen.
Filmen *präglas* av ett stort allvar. Jfr: Ett stort allvar präglar filmen.
Tavlan *målades* (av mästaren) i slutet av 1600-talet.

Under vissa betingelser kan också intransitiva verb ta *s*-form med passiv funktion. Subjektet utgörs då vanligen av det expletiva *det* och agensrollen (som nästan alltid innehas av en person) är outtryckt.

Det *arbetas* inte längre på varvet.

Passiv kan också uttryckas perifrastiskt:

Flaskan {*fylldes på/blev påfylld*} av chefen själv.

Om passiv sats se vidare kapitlet Passiv.

§ 48. *S*-verb som deponens. När verbets *s*-form inte har passiv funktion fungerar den syntaktiskt ungefär som ett intransitivt (eller någon gång: transitivt) verb i *s*-lös form. *S*-formen kallas då deponens.[1]

Den deponentiella *s*-formen är liksom den passiva en böjningsform av verbet: suffixet föregås av verbets övriga böjningssuffix. Funktionellt-semantiskt är den deponentiella *s*-formen emellertid snarast jämförbar med en avledning: vissa betydelseundergrupper kan urskiljas och produktiviteten är starkt begränsad, dvs. deponentiell *s*-form förekommer bara av vissa verb.

Ett stort antal deponensformer saknar *s*-lös motsvarighet (eller har som *s*-form en betydelse som starkt avviker från den *s*-lösa formens). Exempel (i infinitiv):

andas, avundas, blygas, brottas, brås, dagas, djärvas, djävlas, dras [t.ex.: dras med ngt], dväljas, envisas, fattas, finnas, frodas, färdas, förbenas, förbroskas, förfaras, förljudas, förolyckas, förtröttas, gnabbas, handskas, hjälpas [t.ex.: det hjälps inte], hoppas, hämnas, hövas, idas, inandas, kappas, kivas, knoppas, kräkas, kvällas, ledas [t.ex.: ledas vid ngt], lyckas, lyss, låtsas [regionalt också med samma betydelse utan *-s*], minnas, misslyckas, munhuggas, nalkas, nännas, randas, ryktas, rädas, samsas, skämmas, språkas vid, svettas, synas, tampas, tas [t.ex.: tas med ngt], tredskas, trilskas, (stor)trivas, turas om, tyckas, töras, umgås,

utandas, vankas, vansläktas, vantrivas, vederfaras, vidkännas, vistas, vredgas, vrenskas, våndas, våras, vämjas, vänslas, värdes [presens; infinitiv saknas], väsnas, yvas, åldras, åtnöjas, ängslas

I många fall har dock deponensverbet en form utan *-s* vid sin sida och är semantiskt relaterad till denna på olika sätt (§ 49):

Akta dig, han *bits*. Jfr: Akta dig, han kan bita dig.
Vi *träffades* i Berlin. Jfr: Jag träffade henne i Berlin.
En bra produkt skulle verkligen *behövas*. Jfr: Vi skulle verkligen behöva en bra produkt.

Om perfektparticip och presensparticip av deponensverb se Pcp § 13, 31 not 1.

[1] Flertalet deponensverb är intransitiva. Bland de transitiva kan följande nämnas (i infinitiv):
andas (in) ngt, avundas ngn ngt, fattas ngn, hämnas {ngn/ngt}, hövas ngn, minnas {ngt/ngn}, nalkas {ngn/ngt}, rädas {ngn/ngt}, vederfaras ngn, vidkännas ngt

Med sats eller infinitivfras som objekt används följande deponensverb (givna i infinitiv):
djärvas (att) [+ infinitivfras], hoppas {att [+ sats]/(att) [+ infinitivfras]}, idas [+ infinitivfras], lyckas (att) [+ infinitivfras], låtsas {att [+ sats]/(att) [+infinitivfras]}, nännas [+ infinitivfras], nödgas (att) [+ infinitivfras], nödsakas (att)[+ infinitivfras], rädas (att) [+ infinitivfras], tyckas [+ infinitivfras], töras [+ infinitivfras], värdes (att) [+ infinitivfras]

ANM. I många grammatiker reserveras termen deponens för *s*-former av verb som inte har någon *s*-lös form. Denna grammatik följer bruket i Svenska Akademiens ordbok och Svenska Akademiens ordlista genom att använda deponens om alla *s*-former som inte har passiv funktion.

§ 49. Deponensverbens betydelse. Deponensverben (§ 48) kan ordnas i betydelsegrupper. Betydelserna avtecknar sig tydligast för de deponentiella *s*-verb som kontrasterar mot *s*-lösa former av samma verb, varför exemplen nedan under de olika betydelsetyperna väljs bland dessa verb (i infinitiv). Men också de obligatoriskt deponentiella verben (exemplifierade i § 48) kan fördelas på de olika betydelserna nedan.

1. Verb vilkas subjekt betecknar agens eller orsak

Deponensverb vilkas subjektsreferent har rollen av agens eller orsak skiljer sig från motsvarande *s*-lösa former genom att sakna objekt. Deponensverbet kan till skillnad från *s*-verb med passiv betydelse inte ta agentadverbial. Vissa deponensverb av denna typ kan parafraseras med *s*-lös form + reflexivt objekt.

a) Absolut betydelse. *S*-verb med absolut betydelse anger vanligtvis en iterativ eller generisk aktion utan att föremålet för aktionen preciseras.

bitas [A bits, jfr: A biter ngn], brännas [fatet bränns, jfr: fatet bränner dig], luras [A luras, jfr: A lurar ngn], narras [A narras, jfr: A narrar ngn], stickas [koftan sticks, jfr: koftan sticker mig]

De verb som kan parafraseras med *s*-lös form + reflexivt objekt anger dock normalt en enstaka aktion:[1]

flockas [≈ flocka sig], fylkas [≈ fylka sig], hopas [≈ hopa sig], samlas [≈ samla sig]

b) Reciprok betydelse. Verben med reciprok betydelse konstrueras med subjekt som betecknar flera olika referenter som interagerar med varandra.

enas [≈ ena sig], följas åt, förlikas [jfr: förlika sig med ngn], försonas [jfr: försona sig med ngn], hjälpas åt, mötas, råkas, skiljas åt, ses, träffas

Vissa av verben kan också ha medial betydelse (dvs. subjektet anger då inte agens eller orsak; se nedan (2)).[2]

c) Absolut eller reciprok betydelse:

kittlas, klappas, knuffas, kramas, kyssas, nypas, pussas, retas, rivas, slåss, smekas, sparkas, stångas, trängas

2. Verb vilkas subjekt inte betecknar agens eller orsak

Det deponentiella verbet sägs ha medial betydelse om dess subjekt betecknar föremålet för aktionen eller den som upplever aktionen. Verbets subjekt betecknar (liksom vid det passiva verbet) samma slags aktant som objektet vid motsvarande *s*-lösa verb, men deponensverbet kan (till skillnad från det passiva *s*-verbet) inte ta agentadverbial och väcker inte någon föreställning om en aktant som har framkallat satsens aktion och som skulle kunna uttryckas med agentadverbial. Aktionen uppfattas antingen som ett spontant skeende eller som orsakad av vaga, icke närmare specificerade omständigheter.

S-form med medial betydelse kan ibland parafraseras med *s*-lös form + reflexivt objekt:

Det lilla enmansföretaget *utvecklades* [≈ utvecklade sig] till en storkoncern.
Antalet maskrosor har *fördubblats* [≈ fördubblat sig].

Nedan ges en lista på verb (i infinitiv) som ofta används med medial betydelse (vilket inte hindrar att många av dem också kan användas med passiv betydelse). Många av verben anger att subjektsreferenten blir, har eller får det som betecknas med det adjektiv eller substantiv som utgör verbets stammorfem.

behövas, brukas, decimeras, demoraliseras, erfordras, fordras, fröjdas [≈ fröjda sig], fägnas [≈ fägna sig], födas, förargas [≈ förarga sig], förborgerligas, förbättras, fördanskas, fördubblas, fördummas, fördärvas, förefinnas, förfulas, förfäras, förgubbas, förgås, förintas, förkolas, förkvävas, förlamas, förråas, förskräckas, förslappas, förslummas, förslöas, försockras, försoffas, förstenas, förstoras, förstummas, försumpas, försvagas, försämras, förtjockas, förtretas, förtröttas, förundras, förvandlas, förvedas, förvekligas, förvildas, förvirras, förvånas [≈ förvåna sig], förvärldsligas, förvärras [≈ förvärra sig], föryngras, förytligas, förädlas, förändras [≈ förändra sig], gelatineras, glädjas [≈ glädja sig], harmas, inflamme-

ras, kallas, kristalliseras, krävas, kvävas, kännas [t.ex.: det känns att …], läkas, lövas, mattas, mildras, minskas, nödgas, nödsakas, reinkarneras, ryckas med, ryktas [t.ex.: det ryktas att …], självsläckas, skadas 'ta skada', skingras [≈ skingra sig], skrynklas, skämmas, slammas igen, slitas, spolieras, tarvas, tillbakabildas, tröttas, åldras, äcklas, ändas, ärgas, ökas [≈ öka]

Gränsen mellan passiv och medial betydelse är ofta vag. Så är särskilt fallet när aktionens orsak är inanimat och/eller icke-intentionell. Jämför följande exempel:

Lagret har *skadats* i vinter. Jfr: Lagret har skadats {av/genom} vintervädret. Vintervädret har skadat lagret.
Vårt renommé har *skadats* {genom/av} hans utspel. Jfr: Hans utspel har skadat vårt renommé. Han har skadat oss {genom/med} sitt utspel.

Gränsen är också vag när en generisk upplevare är underförstådd:

Signalerna därifrån *hörs* inte. Jfr: Signalerna därifrån hördes inte av någon. Ingen hörde signalerna.

[1] *Samlas*, *hopas*, *flockas* kan också ha medial betydelse enligt (2):
Om du håller kärlet lite snett så *samlas* de värdefulla kornen på botten.

[2] T.ex. *mötas*, *råkas*, *skiljas åt*, *träffas*, *följas åt*:
De båda vattendragen *möts* och bildar en flod lite närmare kusten.

Verbens böjningsklasser § 50–62

§ 50. Verbens konjugationer. Verben indelas i olika böjningsklasser eller konjugationer främst enligt vilka suffixvarianter de kombineras med i preteritum. Valet av suffixvariant beror i viss mån på stamslutets form (se § 38). Svaga verb (1, 2 och 3 konjugationen) får ett speciellt preteritumsuffix som börjar på dental (*kasta-de*, *väv-de*, *läs-te*, *sy-dde*), medan starka verb (4 konjugationen) bildar preteritum enbart med en vokalväxling, avljud (*spring – sprang*).

1 konjugationen: svaga verb på obetonat *-a*, t.ex. *kasta-*

2 konjugationen: (a) svaga verb på tonande konsonant, t.ex. *väv-*, (b) svaga verb på tonlös konsonant, t.ex. *läs-*

3 konjugationen: svaga verb på betonad vokal, t.ex. *sy-*

4 konjugationen: starka verb, t.ex. *spring-/sprang-/sprung-*

Dessutom finns en liten grupp om fyra halvsvaga verb, som bl.a. tar svagt preteritumsuffix men i vissa former också uppvisar vokalväxling (*kun-de*, jfr: *kan*, *viss-te*, jfr: *vet*).

Svaga verb § 51–55

§ 51. Första konjugationen. Verben i första konjugationen har en böjningsstam som slutar på *-a*.[1]

Största delen av svenskans verb hör till första konjugationen, bl.a. alla nybildade verb. I SAOL 1986 upptas cirka 7 000. I tidningsprosa från 1960-talet utgör verb av första konjugationen cirka 67 % av de olika verben. Däremot utgör första konjugationens verb endast cirka 25 % av de löpande ord som är verb.

Böjningssuffix saknas i infinitiv och i imperativ, men i presens används *-r*, i preteritum *-de* och i supinum *-t*.

Stam	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
kasta-	kasta	kastar	kastade	kastat
informera-	informera	informerar	informerade	informerat

I talspråk (i större delen av språkområdet) försvinner ofta ett preteritumsuffix *-de* eller supinumsuffix *-t*, så att böjningen blir *kasta*, *kastar*, *kasta*, *kasta*. Bortfallet av preteritumsuffixet är regionalt mera spritt än bortfallet av supinumsuffixet och är mycket vanligt. Båda bortfallen har emellertid (utom i Finland) blivit ovanligare under de senaste decennierna.[2]

Framför suffixet *-s* saknas särskilt presenssuffix, så att böjningen blir *kastas*, *kastas*, *kastades*, *kastats*. Suffixen *-de* och *-t* kvarstår alltid före *-s*.

[1] Stamform utan *-a* används då verbstammen ingår i sammansatta substantiv och avledningar, t.ex. *kasta* : *kastträning*, *såga* : *sågbock*, *fresta* : *frestelse*, *andas* : *andning*. Ordbildningsstammen är alltså en annan än böjningsstammen.

Från verben i första konjugationen avleds presensparticip med *-ande* och perfektparticip med *-d*: *badande*, *badad* (Pcp § 30, 8).

[2] Dialektalt eller regionalt vardagligt förekommer reduktion av infinitiven till *kast* i olika ställningar (apokope) och reduktion av presens till *kasta*.

§ 52. Andra konjugationen. Andra konjugationens verb har en stam som slutar på konsonant, antingen tonande, t.ex. *häll-er*, *häll-de*, eller tonlös, t.ex. *läs-er*, *läs-te*. Till dessa två variantgrupper hör cirka 170 respektive 130 enmorfemiga, enstaviga verb. Dessutom tillkommer ett antal prefixavledda och sammansatta verb. Av de olika verben i tidningsprosa på 1960-talet utgörs cirka 20 % av sådana som böjs enligt andra konjugationen. Av de löpande ord som är verb utgör dessa verb en större del: cirka 33 %.[1]

Suffixen är i infinitiv *-a*, i presens *-er* (eller saknas i något fall), i preteritum *-de* efter tonande konsonant och *-te* efter tonlös, och i supinum *-t*.[2] Denna konjugation sönderfaller således i två huvudvarianter med stammar på tonande respektive tonlös konsonant.

Stam	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
väv-	väva	väver	vävde	vävt
häll-	hälla	häller	hällde	hällt
köp-	köpa	köper	köpte	köpt
läs-	läsa	läser	läste	läst

Andra suffixvariationer:

a) Efter stam som slutar på dental assimileras suffixets dental enligt regeln att tonlös vinner över tonande.[3] Om stammen slutar på betonad lång vokal + dental, blir vokalen förkortad och dentalen lång (§ 38: e, 44: c).

sprätt-	sprätta	sprätter	sprätte	sprätt
vänd-	vända	vänder	vände	vänt
mist-	mista	mister	miste	mist
mät-	mäta	mäter	mätte	mätt
led-	leda	leder	ledde	lett

b) Vid vissa verb förekommer preteritumsuffixet *-te* också efter tonande konsonant. För verb på lång vokal + kort *n* är suffixet *-te* obligatoriskt:

bryn-	bryna	bryner	brynte	brynt
krön-	kröna	kröner	krönte	krönt
rön-	röna	röner	rönte	rönt
syn-	synas	syn(e)s	syntes	synts

För vissa verb på *l*, *n* och *r* är suffixvarianten *-te* optionell och vanligen lätt ålderdomlig, åtminstone i vissa betydelser:[4]

påminna	påminde, påminte
tåla	tålde, tålte

Optionellt förekommer suffixvarianten *-te* också hos sådana verb som normalt böjs efter första konjugationen men som har regionalt talspråkliga eller ålderdomliga variantformer i preteritum enligt andra konjugationen (§ 66: c):[5]

betala	betalade, betalte
mena	menade, mente
tala	talade, talte
svara	svarade, svarte
ana	anade, ante [särskilt i: det ante mig]

c) Presenssuffixet saknas efter stam som slutar på *-r* och vanligen också efter stam som slutar på lång vokal + *l* (dock inte i *mäler*, *skyler*). Denna regel gäller också för starka verb (§ 36: c).

begär, beskär, bör, för, gör, hyr, hör, kör, lär, mal [regionalt: maler], när, pyr, rör, snör, spar [äv.: sparar, 1 konjugationen], styr, stör, tål, tär, yr

Framför suffixen *-s*, *-es* saknas presenssuffix (§ 45).

Andra konjugationen är inte ett produktivt böjningsmönster, dvs. inga nya enmorfemiga verbstammar böjs efter denna konjugation.

[1] Från verben i andra konjugationen avleds presensparticip med *-ande* och perfektparticip med *-d* efter tonande och *-t* efter tonlös konsonant: *hällande*, *hälld*; *läsande*, *läst* (Pcp § 30, 8). Perfektparticipet har *-t* också av verb på kort *n* ((b) ovan): *krönt*.

[2] *Heta*, *gitta* och *vetta* böjs närmast enligt andra konjugationen, men har en supinumform på *-at* (§ 44: d). Också *leva* kan optionellt få en sådan supinumform. Detta kunde beskrivas som en saxning mellan andra och första konjugationen men kan lika gärna sägas vara en saxning mellan den andra och den halvsvaga konjugationen.

heta	heter	hette	hetat
gitta	gitter	gitte	gittat
vetta	vetter	vette	vettat
leva	lever	levde	{levt/levat}

Gitta kan regionalt också böjas helt enligt första konjugationen.

[3] Dialektalt och regionalt vardagligt (t.ex. i finlandssvenska) förekommer hos andra konjugationens verb bortfall av infinitivens *-a* och preteritumformens *-e*: *vänd*(*a*), *vänd*(*e*). Detta bortfall förekommer inte före *-s*.

[4] Det ålderdomliga verbet (*för*)*mäla* 'berätta' har i preteritum (*för*)*mälde*, (äv.) *förmälte*. (I betydelsen 'gifta, förena' förekommer endast *förmälde*.)

[5] I fallet *bringa*, *bringade/bragte* förekommer en liknande växling, men här slutar stammen *brag-* i uttalet på [k:].

§ 53. Tredje konjugationen. Tredje konjugationens verb har en stam som slutar på betonad vokal, t.ex. *sy-r*, *bete-dde*. Till tredje konjugationen hör cirka 40 enmorfemiga, enstaviga verb. Dessutom tillkommer ett antal prefixavledda och sammansatta verb. Av de olika verben i tidningsprosa från 1960-talet utgörs något mer än 1 % av verb som hör till denna konjugation.[1]

Suffix saknas i infinitiv och i imperativ. I presens är suffixet *-r*. I preteritum och supinum förkortas den betonade vokalen, medan suffixets konsonant är lång och dubbeltecknad: *-dde* respektive *-tt*.[2]

Stam	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
sy-	sy	syr	sydde	sytt
bete-	bete	beter	betedde	betett

Framför suffixet *-s* saknas särskilt presenssuffix så att *s*-böjningen blir *sys*, *sys*, *sydes*, *sytts*.

Till tredje konjugationen hör:

bete, förse, ske, te
bero, bo, glo, gno, gro, ro, sko, sno, tro
bry, fly, gny, gry, sky, spy, sy, ty

flå, förebrå, förmå, försmå, klå, må, nå, rå, spå, så, två
förströ, strö

Vissa svaga verbstammar på *-d* har kortformer utan denna konsonant. De har därigenom fått samma böjning som tredje konjugationens verb.

bre(d)-	bre(da)	bre(de)r	bredde	brett
klä(d)-	klä(da)	klä(de)r	klädde	klätt

[Så även: spä(da), trä(da)]

Talspråkligt regionalt också *gni*(*da*), *le*(*da*), *skrä*(*da*), *gö*(*da*).

Också deponensverben *brås* [broːs] eller [brɔsː] och *lyss* (med längdomkastning som i *slåss*, § 45), som saknar *s*-lösa former (§ 48), hör till tredje konjugationen.[3]

brås	brås	bråddes	bråtts
lyss	lyss	lyddes	(lytts)

Verbet *ha* bildar infinitiv *ha*, presens *har* och preteritum *hade* [²hadːə] (med oregelbunden stavning) efter tredje konjugationen men supinum *haft* och optionellt infinitiv *hava* (formellt skriftspråkligt) efter andra konjugationen till den längre stamvarianten *hav-*.

I tredje konjugationen bildas inte nya verb på annat sätt än genom prefixavledning och sammansättning.[4]

[1] Av verben i tredje konjugationen bildas presensparticip med *-ende* och perfektparticip med *-dd*: *syende*, *sydd* [sydː] (Pcp § 30, 8).

[2] I regionalt vardagligt talspråk (t.ex. finlandssvenska) förekommer någon gång bortfall av finalt *-e* i preteritum, t.ex. *sydd*(*e*).

[3] Ett deponensverb med stam som slutar på *-d* och med kortform utan denna konsonant (och med längdomkastning) är *ledas/leds/less*.

{ledas/less}	{leds/less}	leddes	letts

Till deponensverben med enbart *s*-former hör också det regionala *låss* (för *låtsas*):

låss	låss	låddes	låtts

[4] Enligt första konjugationen böjs trots den långa stamvokalen bl.a. följande verb där *-a* alltså ingår i stammen: *dia*, *fria*, *klia*, *nia*, *ria*, *sia*, *skria*; *bua*, *dua*, *intervjua*; *filea*; *blya*, *förnya*, *krya* (*på sig*), *rya*; *hoa*, *roa*, *tjoa*; *blåa*, *hallåa*, *sjåa*; *förfäa*, *knäa*, *läa*, *reläa*; *bröa*, *fröa*, *köa*, *slöa*, *snöa*, *spöa*, *ströa*, *töa*.

Stark böjning har *be*, *ge*, *le*, *se*; *bli*; *dö*; *få*, *gå*, *slå*, *stå*; *dra*, *ta*.

§ 54. Fonologiska stam- och suffixvariationer hos svaga verb. I de svaga verben förekommer ofta uttalsförändringar framför preteritum- och supinumsuffixen.

a) Tonande obstruent avtonas framför *-t*:

v blir till [ʏ̯]:	väva	vävt [vɛːʏ̯t]
g blir till [ɡ̊]:	väga	vägt [vɛːɡ̊t]
	tigga	tiggt [tiɡ̊ːt]

I sydsvenskt regionalt språk som har frikativt uvulart *r* gäller denna assimilation också *r* (ofta åtföljd av vokalförkortning):

r blir till [ʁ]: höra hört [hœ̝:ʁ̥t]

b) Stamslutande *d* och *t* sammansmälter med suffixets *d* eller *t*. Om någon av de sammanstötande dentalerna är tonlös, så blir sammansmältningsprodukten också tonlös, annars tonande. Efter betonad vokal blir resultatet en lång konsonant, efter konsonant blir det en kort konsonant:

d+d:	[dː]	leda	ledde
	[d]	vända	vände
d+t:	[tː]	leda	lett
	[t]	vända	vänt
t+d:	[tː]	byta	bytte
	[t]	mista	miste
t+t:	[tː]	byta	bytt
	[t]	mista	mist

c) I sverigesvenska språkvarieteter som har retroflext *r* sammansmälter detta med suffixets *d* eller *t* till en retroflex klusil [ɖ] respektive [ʈ].

r+d:	[ɖ]	höra	hörde [²hœ̝:ɖə]
r+t:	[ʈ]	höra	hört [hœ̝:ʈ]

d) Vokalförkortning framför lång konsonant.[1] Situationen inträder dels i tredje konjugationen, dels som resultat av punkt (b) ovan. Exempel:

sy	sydde	sytt
bete	betedde	betett
leda	ledde	lett
väta	vätte	vätt

Förändringarna enligt (b) och (d) är de enda av de fonologiska växlingarna som syns också i skrift. Jfr Adj. § 55.

[1] Vokalförkortning förekommer också framför konsonantkombinationer i vissa enskilda verb. Sålunda är vokalen alltid kort i *haft* [haf:t] (jfr *hava* [hɑ:va]) och vanligen kort i *kokt, kokte* [kuk:t, ²kuk:tə] (jfr *koka* [²ku:ka]) och *köpt, köpte* [ɕœp:t, ²ɕœp:tə] (jfr *köpa* [²ɕø:pa]). Regionalt och individuellt förekommer kort vokal i *bort* (jfr *böra* [²bœ̝:ra]), *gjort* (jfr *göra* [²jœ̝:ra]), *behövde, behövt* (jfr *behöva* [be¹hø:va]) m.fl.

ANM. Också andra inslag i de böjda verbens form kan ses som fonologiskt motiverade:

a) Stam som slutar på obetonad vokal tappar denna framför suffix som börjar på vokal: *kasta+a* blir till *kasta*, *kasta+e(n)* blir till *kaste(n)*. Jfr: *stolpe+ar* blir till *stolpar*, *gata+or* blir till *gator*.

b) Mellan stam som slutar på konsonant och suffix bestående av sonorant inskjuts en stödvokal *e* som inte påverkar ordets tonaccent: *läs+r* blir till *läser*, *bind+r* blir till *binder*. Jfr: *båt+n* blir till *båten*.

c) Efter stam som slutar på tonlös konsonant avtonas ett omedelbart följande *d* i suffixet: *läs+de* blir till *läste*. Jfr *riksdag* [¹rik:sta].

d) När stam som slutar på betonad lång vokal stöter samman med suffix som börjar på dental klusil, sker längdomkastning så att vokalen blir kort och konsonanten lång: *nå+de* blir till *nådde*, *nå+t* blir till *nått*. Jfr *ny+t* blir till *nytt*, *nå+d* blir till *nådd*, *tre+ton* blir till *tretton*, *tre+tio* blir till *trettio*, *sno+d* blir till *snodd* (substantiv).

§ 55. Morfologiska stamvariationer hos svaga verb. Hos vissa svaga verb förekommer vokal- eller konsonantvariationer i stammen som inte kan härledas ur stammens ljudstruktur.

1. *J*-bortfall. I vissa verbstammar som slutar på *lj*, *mj*, *nj* eller *rj* faller *j* bort framför suffix som börjar på dental klusil, dvs. i preteritum, supinum (och perfektparticip). Jämför å ena sidan infinitiv *sälja*, presens *säljer*, imperativ *sälj* (presensparticip *säljande*) och å andra sidan preteritum *sålde*, supinum *sålt* (perfektparticip *såld*).

J-bortfallet kan ses som en sådan förenkling av trekonsonantskombinationer som är vanlig i tal. Men *j*-bortfallet kan vara obligatoriskt och avspeglas i stavningen. Detta obligatoriska *j*-bortfall är i de flesta fallen knutet till former med vokalväxling. En kort omljudd vokal i infinitiven svarar ofta mot en lång icke omljudd vokal i de *j*-lösa formerna (se (2) nedan).

Genom att endast vissa verb har vokalväxling är det obligatoriska *j*-bortfallet inte generellt, utan vissa verb uppvisar i skrift endast *j*-lösa former före *d* och *t*, andra verb former både med och utan *j* och en tredje grupp endast *j*-former. Också former som stavas med *j* kan i tal ha det vanliga optionella bortfallet av den mellersta konsonanten i trekonsonantskombination, även framför *s*, där stavningen endast i få fall återger *j*-bortfall, jämför presens i *s*-form *säljs*.

a) Endast *j*-lösa former (med vokalväxling) framför *d* och *t* har verben:

dölja : dolde, spörja : sporde, sälja : sålde, välja : valde, vänja : vande

Regionalt kan också formerna *vänjde* och *spörjde* förekomma.[1]

b) Både *j*-lösa former med vokalväxling och *j*-former utan vokalväxling framför *d* och *t* har verben:

dväljas : {dvaldes/dväljdes}, kvälja : {kvalde/kväljde}, smörja : {smorde/smörjde}, svälja : {svalde/sväljde}, (för)tälja : {(för)talde/(för)täljde}

Normalt är formen med *j*-bortfall och oomljudd vokal vanligare än den mer regelbundna formen. I vissa betydelser kan dock stamvarianten med *j* användas i alla böjningsformer utan vokalväxling, t.ex. *kvälja* i betydelsen 'ge kväljningskänslor' (*kväljde*; däremot i betydelsen 'plåga': *kvalde*).

c) Följande verb har ingen vokalväxling men varierar i skrift mellan former med och utan *j* framför *d* och *t*:

skilja : {skilde/skiljde}, tämja : {tämde/tämjde}[2], vämjas : {vämdes/vämjdes}

Tämjde och *vämjdes* med *j* är de normala preteritumformerna av respektive verb. För *skilja* är däremot de *j*-lösa formerna vanligast.

Verbet *skilja* kan ha *j*-bortfall i skrift också framför *-s*: *skiljs/skils*. Här är dock *j*-formen vanligast, möjligen med undantag av betydelsen 'separera från äkta make' (jfr substantivet *skilsmässa*).

d) Endast *j*-former har t.ex. verben *följa*, *hölja*, *skölja*, *skönja*, *tälja* 'skära spånor med kniv', *tänja*, *snärja*, *sörja* och *värja*, vilka har omljudd vokal i alla former.

e) Utvidgat *j*-bortfall: Om verbstammen slutar på *-dj-* (dvs. i verben *glädja*, *rödja*, *städja*, *stödja*) är alla former av verbet *j*-lösa utom där *j* följs av *a*, dvs. också presens och imperativ, t.ex. *glädja*, *gläder*, *gladde*, *glatt*, imperativ *gläd* (samt presensparticip *glädjande*). I fallet *stödja* kan *j* falla bort också framför *a*, så att verbet genomgående får stammen *stöd-*. I stället för *rödj-* används oftast *röj-*. Det ålderdomliga verbet (*till*)*städja* kan i presens ha bibehållet *j*: (*till*)*städjer* (vid sidan av (*till*)*städer*).[3]

2. Omljud. Hos några svaga verb innehåller infinitiv, imperativ, presens (och presensparticip) en främre vokal, medan preteritum och supinum (samt perfektparticip) innehåller en annan, vanligen bakre vokal. Växlingen kallas omljud och förekommer också i andra ordklassers böjning samt i avledningar. I verbparadigmen kombineras den främre (omljudda) vokalen ofta med ett *j* senare i ordet (se (1) ovan).

I nedanstående fall förekommer en stamform utan *j* och med oomljudd vokal i preteritum, supinum och perfektparticip, dvs. framför dental klusil, medan de övriga formerna har omljud och innehåller *j*. I de flesta fallen är den oomljudda vokalen lång till skillnad från den omljudda som är kort.

	Infinitiv	Preteritum	Supinum
ä : a:	dväljas [ɛ]	dvaldes [ɑː]	dvalts [ɑː]
	glädja [ɛː]	gladde [a]	glatt [a]
	välja [ɛ]	valde [ɑː]	valt [ɑː]
	vänja [ɛ]	vande [ɑː]	vant [ɑː]
	kvälja [ɛ]	kvalde [ɑː]	kvalt [ɑː]
		[äv.: kväljde]	[äv.: kväljt]
	svälja [ɛ]	svalde [ɑː]	svalt [ɑː]
		[äv.: sväljde]	[äv.: väljt]
	tämja [ɛ]	tamde [ɑː]	tamt [ɑː]
		[vanligen: täm(j)de]	[vanligen: täm(j)t]
ä : å:	sälja [ɛ]	sålde [ɔ, oː]	sålt [ɔ, oː]
ö : å:	dölja [œ]	dolde [oː]	dolt [oː]
ö : o:	smörja [œ̧]	smorde [uː, u]	smort [uː, u]
		[äv.: smörjde]	[äv.: smörjt]
	spörja [œ̧]	sporde [uː, u]	sport [uː, u]

I följande fall förekommer omljud utan *j* i stammen:

ö : o:	böra [œ:]	borde [u:, u]	bort [u:, u]
	göra [œ:]	gjorde [u:, u]	gjort [u:, u]
	töras [œ:]	tordes [u:, u]	torts [u:, u]
ä : a:	sätta [ɛ]	satte [a]	satt [a]
	lägga [ɛ]	la(de) [ɑ:]	lagt [a]
	säga [ɛ]	sa(de) [ɑ:]	sagt [a]

3. Övriga oregelbundenheter i svaga verbstammar

a) Supinum av *ha*(*va*) är *haft*, bildat till *hava*, medan presens *har* och preteritum *hade* [²had:ə] är bildade till stammen *ha* (§ 53).

b) Verben *säga* och *lägga* uppvisar i böjningen andra stamförändringar än omljud. De har båda vokalslutande stam i preteritum (*sa-*, *la-*), medan stammen i supinum slutar på [k] (stavat *g*).[4]

säga [²sɛj:a][5]	sa(de) [sɑ:, ²sɑ:də]	sagt [sak:t]
lägga [²lɛg:a]	la(de) [lɑ:, ²lɑ:də][6]	lagt [lak:t]

c) Verbet *bringa* böjs i presens och imperativ alltid efter första konjugationen. I övriga böjningsformer böjs det efter första eller andra konjugationen. I de former som böjs enligt andra konjugationen är stammen [brak]- (stavad *brag-*), dvs. med annan vokal och annan slutkonsonant:

bringa [pres.: bringar]	bringade	bringat
	bragte [²brak:tə]	bragt [brak:t]

d) I verbet *göra* stavas stammens begynnelsekonsonant olika i de olika formerna: *gör*(*a*); *gjorde*, *gjort*.

[1] Också det halvsvaga verbet *vilja* kan analyseras som ett verb med *j*-bortfall (utan vokalväxling; jfr § 61).

[2] *Tämja* har också sällsynta oomljudda former utan *j* enligt (1b): *tamde*, *tamt*.

[3] Också det starka verbet *bedja*, *beder*, *bad*, *?bedit* (samt presensparticip *bedjande*), imperativ *bed* har utvidgat *j*-bortfall. Men här faller numera också *d* bort i alla former (i preteritum och presensparticip dock endast vardagligt), så att böjningen blir *be*, *ber*, *ba*(*d*), *bett* (§ 59: a).

[4] I formellt talspråk och som utläsning av skrift kan [sɛ:ga] förekomma. Regionalt (särskilt sydsvenskt) förekommer infinitiven [sɛj:]. I ledigt skriftspråk stavas infinitiven ibland *säja*.

[5] Uttalet [k] i supinum är etymologiskt en assimilationsprodukt av ett stamslutande [g] (som i presens och infinitiv) plus suffixets [t]. Den produktiva tonassimilationen i denna ställning leder dock inte till [k] utan till tonlöst [g̊] (§ 54: a).

[6] Centralsvenskt förekommer vardagligt preteritumformen *lag*.

Starka verb § 56–60

§ 56. Översikt. De starka verben räknas traditionellt och i denna grammatik som den fjärde konjugationen. Kännetecknande för dem är att de bildar preteritum utan suffix samt att de på ett par undantag när har flera olika stamvarianter bildade med vokalväxling (traditionellt kallad avljud). Normalt förekommer två eller tre stamvarianter, och i enstaka fall fyra. Hos de flesta starka verb slutar alla stamvarianter på konsonant, medan ett fåtal verb har en variant på betonad vokal i alla former utom preteritum som vanligen slutar på konsonant. Starka verb utgör cirka 12 % av de olika verben i dagstidningsprosa från 1960-talet. Av de löpande orden som är verb är dock inte mindre än cirka 28 % starka.

Den stamvariant som används i presens och infinitiv utgör också verbets sammansättningsstam och med undantag för perfektparticip dess avledningsstam och kan sägas utgöra verbstammens huvudform. De flesta starka verb har en särskild stamvariant i preteritum (som i många fall också används i konjunktiv), t.ex. *bita – bet – bete – bitit*, *se – såg – såge – sett*. Många har dessutom en särskild supinumvariant, och om en sådan finns, används den också oftast som konjunktivens stam, t.ex. *springa – sprang – sprunge – sprungit*. Verb med stam som slutar på vokal har bara undantagsvis en speciell supinumvariant, t.ex. *slå – slog – sloge – slagit*. De starka verben uppvisar en rad olika vokalserier i stamvariationen. Vokalerna i de olika serierna kan dock ofta förutsägas utgående från vokalen i presens-infinitivstammen.

Presens-infinitivstammen används också i imperativ, med samma suffix som hos svaga verb. Preteritumformen bildas alltid utan suffix, till skillnad från de svaga verben, och dessutom har de starka verben en speciell konjunktivform på *-e*. Supinum bildas med det starka suffixet *-it* efter konsonant och med suffixet *-tt* (liksom hos svaga verb) efter vokal.

S-former kan bildas från motsvarande *s*-lösa former med tillägg av *-s* enligt samma regler som vid svaga verb.

De vanligaste böjningsklasserna av de starka verben är följande:

i [i] – a [a] – u [ʊ] – u [ʊ]:	binda – band – bunde – bundit
i [i:] – e [e:] – e [e:] – i [i:]:	skriva – skrev – skreve – skrivit
u [ʉ:]/y [y:] – ö [ø:] – ö [ø:] – u [ʉ:]:	bjuda – bjöd – bjöde – bjudit
	flyga – flög – flöge – flugit

§ 57. Starka verb med särskild supinumstam. De starka verbstammar som har en särskild supinumstam har också en särskild preteritumstam och därmed tre olika stamvarianter. Supinumstammen innehåller alltid *u* och fungerar också som stam för konjunktiven, utom för verb med långt *y* i presens-infinitivstammen, där konjunktiven bildas till preteritumstammen.

a) i [i] – a [a] – u [ʊ] – u [ʊ]

Infinitiv	Presens	Pret.	Konjv	Supinum
springa	springer	sprang	sprunge	sprungit

Hit hör alla starka verb med kort *i* i presens-infinitivstammen (utom *ligga*, se (e) nedan):

binda, brinna, brista, dimpa, dricka, finna, förnimma, försvinna, hinna, rinna, sitta,[1] slinka, slinta, slippa, spinna, spricka, springa, spritta [saknar supinum], sticka, stinga [saknar preteritum], stinka [saknar supinum], tvinga, vinna

Stamslutet innehåller ofta en nasal eller en tonlös klusil eller bådadera.

b) ä [ɛː] – a [ɑː] – u [ʉː] – u [ʉː]
ä [ɛ] – a [a] – u [ʊ] – u [ʊ]

bära	bär	bar	bure	burit
skära	skär	skar	skure	skurit
stjäla	stjäl	stal	stule	stulit
svälta	svälter	svalt	svulte	svultit

Hit hör endast ett fåtal verb, alla med stamvokalen *ä* följd av *r* eller *l*.[2] I ett par av dem växlar även konsonantismen: från [ɧ] framför främre vokal i presens- och infinitivstammen till [sk] eller [st] i preteritum- och supinumvarianterna: *skära* [²ɧæːra] : *skar*, *skurit*, *stjäla* [²ɧɛːla] : *stal*, *stulit*.

c) ä [ɛː] – o [uː] – u [ʉː] – u [ʉː]

svära	svär	svor	svure	svurit

En stamvariant i presens och infinitiv slutar på *-j*: *svärja*, *svärjer* (och presensparticip *svärjande*). Varianten används särskilt i betydelsen ’avlägga ed’.

d) y [yː] – ö [øː] – ö [øː] – u [ʉː]

flyga	flyger	flög	flöge	flugit

Hit hör alla starka verb med långt *y* i presens-infinitivstammen:[3]

bryta, drypa, flyga, flyta, frysa, klyva, knyta, krypa, nypa, ryta, skryta, smyga, snyta, stryka, tryta

Stamslutet är alltid en enkel konsonant, aldrig en nasal eller *l*, *r*. Konsonanten närmast före vokalen är *r*, *l* eller *n* (eller i något enstaka fall *m* eller *d*). Också *dyka*, *lyda*, *nysa* och *ryka* kan böjas enligt detta mönster i preteritum och konjunktiv men har vanligen svag böjning i supinum, t.ex. *lyda* : *lyder* : *lydde/löd* : (*löde*) : *lytt* (perfektparticip *lydd*).

e) i [i] – å [oː] – å [oː] – e [eː]

ligga	ligger	låg	låge	legat

Verbet har växling mellan lång och kort vokalkvalitet och (som de halvsvaga verben) supinumsuffix *-at*.

För verb med stamslut på vokal se § 59.

[1] *Sitta* har i supinum den alternativa men mindre vanliga formen *setat* med annan stamvariant och med supinumsuffix som vid de halvsvaga verben.

[2] Förutom de nämnda förekommer en ålderdomlig stark böjning av *hjälpa* (*hjälper* : *halp* : *hulpe* : *hulpit*). Vanligen böjs *hjälpa* svagt efter 2 konjugationen: *hjälper*, *hjälpte*, *hjälpt*.

[3] I vardagligt språk förekommer ibland supinumformer som *flygi*(*t*), *smygi*(*t*), alltså med samma stam som presens och infinitiv.

§ 58. Starka verb utan särskild supinumstam. Hos många starka verb används presens-infinitivstammen också i supinum. Samtidigt används preteritumstammen också i konjunktiv. I tre fall, *bedja*, *giva* och *vara*, är dock identiteten inte alldeles fullständig, utan konjunktiven innehåller en egen vokal ((h), (i), (k) nedan). Två verb, *komma* och *sova*, saknar också särskild preteritumstam, så att verben har samma stam i alla böjningsformer.

a) i [iː] – e [eː] – e [eː] – i [iː]

Infinitiv	Presens	Pret.	Konjv	Supinum
skriva	skriver	skrev	skreve	skrivit

Hit hör de flesta starka verb med långt *i* i presens-infinitivstammen:

bita, bli(va) [jfr § 59: i], driva, fisa, glida, gnida, gripa, kliva, knipa, kvida, lida, niga, pipa, rida, riva, skina, skita, skrida, skrika, skriva, slita, smita, snika, sprida [jfr § 64: a], stiga, strida, svida, svika, tiga,[1] vika, vina, vrida

Den stamslutande konsonanten är aldrig *l*, *r* men kan vara nasalen *n*.

b) u [ʉː] – ö [øː] – ö [øː] – u [ʉː]
u [ɵ] – ö [œ] – ö [œ] – u [ɵ]

bjuda	bjuder	bjöd	bjöde	bjudit
hugga	hugger	högg	högge	huggit

Hit hör alla starka verb med *u* i presens-infinitivstammen:

bjuda, gjuta, ljuda, ljuga, ljuta, njuta
duga, sjuda, skjuta, sluta, suga, supa, tjuta
hugga, sjunga, sjunka

Gjuta och *skjuta* stavas utan *j* före *ö*: *göt*, *sköt*.

c) a [ɑː] – o [uː] – o [uː] – a [ɑː]

fara	far	for	fore	farit
dra(ga)	dra(ge)r	drog	droge	dragit
ta(ga)	ta(ge)r	tog	toge	tagit

I infinitiv och i synnerhet i presens har *dra*(*ga*) och *ta*(*ga*) oftast stam som slutar på vokal: *dra*, *ta*, *drar*, *tar* (§ 59: h).

d) å [oː] – ä [ɛː] – ä [ɛː] – å [oː]

gråta	gråter	grät	gräte	grått it
låta	låter	lät	läte	låtit

e) ä [ɛː] – å [oː] – å [oː] – ä [ɛː]

äta	äter	åt	åte	ätit

f) a [a] – ö [œ] – ö [œ] – a [a]

falla	faller	föll	fölle	fallit

g) å [ɔ] – ö [œ] – ö [œ] – å [ɔ]

hålla	håller	höll	hölle	hållit[2]

h) i [iː] – a [ɑː] – å [oː] – i [iː]

giva	giver	gav	gåve	givit

Konjunktivens vokal är *å* i stället för *a* och konsonantismen växlar: [j] framför [i]: [[2]jiːva, [1]jiːvər, [2]jiːvit], [g] framför [ɑ] och [o]: [gɑːv], [[2]goːvə]. Verbet förekommer nu oftast (i synnerhet i presens) med stamslut på vokal: infinitiv *ge*, presens *ger*, supinum *gett* (§ 59: a).

i) e [eː] – a [ɑː] – å [oː] – e [eː]

bedja	beder	bad	både	?bedit

Konjunktivens vokal är *å* i stället för *a*. Stammen har finalt *j* framför *-a* (dvs. i infinitiven *bedja* samt i presensparticipet *bedjande*). Verbet förekommer nu vanligen med stamslut på vokal: infinitiv *be*, presens *ber*, supinum *bett* (§ 59: a). Formerna *bedja*, *beder* lever kvar i religiöst språk.

j) o [oː] – o [oː] – o [oː] – o [oː]
o [ɔ] – o [ɔ] – o [ɔ] – o [ɔ]

sova	sover	sov	sove	sovit
komma	kommer	kom	komme	kommit

Dessa starka verb har identisk stam i alla böjningsformer.

k) a [ɑː] – a [ɑː] – o [uː] – a [ɑː]

vara	är	var	vore	varit

Konjunktivens vokal är här *o* i stället för *a*. Verbet suppleras i presens av formen *är*. Stamslutets *r* faller ofta bort i tal i infinitiv, imperativ och preteritum, liksom i den suppletiva presensformen, så att uttalet blir [vɑː] respektive [ɛː] eller [eː], och även i supinum faller eller assimileras *r* ibland i vardagligt tal så att böjningen närmar sig den för stamslut på vokal: [vatː, vaʈː]. I sammansättningar kan verbet få svag böjning (se § 36 not 2).[3]

För verb med stamslut på vokal se § 59.

[1] *Tiga* har i supinum den alternativa formen *tegat* med samma stam som i preteritum och med suffix som de halvsvaga verben.

[2] Verbet *hushålla* böjs efter första konjugationen.

[3] Ofullständig böjning har de ålderdomliga verben *förgäta*, *kväda*:

förgäta	förgäter	–	förgätit
kväda	kväder	kvad [äv.: kvädde]	?kvädit

Också *varda* med presensformen *varder* har en böjning som i viss mån liknar böjningen hos de starka verben i denna grupp, men det saknar konjunktiv- och supinumformer. Preteritumformen är *vart* med kort vokal och avvikande slutkonsonant och perfektparticipet *vorden* med avvikande vokal. Verbet är ålderdomligt, utom preteritumformen *vart*, som är regionalt vanlig och vardaglig.

§ 59. Starka verb med stam som slutar på vokal. Några starka verb har en stam (i presens och infinitiv) som slutar på lång vokal. Denna stam används vid de flesta verb också i supinum, då med kort vokal framför suffixet *-tt*, liksom hos motsvarande svaga verb. I preteritum och konjunktiv används däremot en stamvariant med konsonantslut, antingen *d*, *g*, *v*, som dock kan falla bort i preteritum i vardagligt tal (t.ex. *ba*(*d*), *sto*(*d*), *ga*(*v*), *ble*(*v*), *så*(*g*), *to*(*g*)) eller långt *k* (i konjunktiv *ng*), som inte faller bort (*fick*, *gick*).

a) e [eː] – a [ɑː] – å [oː] – e [e]

Infinitiv	Presens	Pret.	Konjv	Supinum
be	ber	bad	både	bett
ge	ger	gav	gåve	gett

Verbet *be* har också en längre ålderdomlig stamvariant *bed-* som slutar på konsonant (*bedj-* framför *-a*; § 58: i), dock ogärna i supinum, och *ge* har motsvarande variant *giv-* [jiːv] (§ 58: h) som är vanligare i supinum än i infinitiv och presens. *Be* och *ge* har vokalen *å* i den sällsynta konjunktivformen. *Ge* växlar i den inledande konsonantismen: [j] i [jeː, jeːr, jetː] (samt i de längre formerna [jiːva] etc.), [g] i [gɑːv, gɔːvə].[1]

b) å [oː] – o [uː] – o [uː] – å [ɔ]

stå	står	stod	stode	stått

I talspråk förekommer också preteritumformen *stog* i analogi med andra preteritumformer på *-og*.

c) e [eː] – å [oː] – å [oː] – e [e]

se	ser	såg	såge	sett

d) e [eː] – o [uː] – o [uː] – e [e]

le	ler	log	loge	lett

e) ö [øː] – o [uː] – o [uː] – ö [œ]

dö	dör	dog	doge	dött

f) å [oː] – i [i] – i [i] – å [ɔ]

få	får	fick	finge	fått
gå	går	gick	ginge	gått

Dessa två verb får lång konsonant i de konsonantförsedda stammarna, *k* i preteritumstammen och *ng* i konjunktivstammen, vilket samtidigt medför att vokalen förkortas. *Gå* växlar i den initiala konsonantismen: [j] framför [i]: [jikː, jiŋːə], [g] eljest: [goː, goːr, gɔtː].[2]

Följande verb (i (g)–(i) nedan) med stam som slutar på betonad vokal bildar i standardspråket supinum på en stamvariant som slutar på konsonant.

g) å [oː] – o [uː] – o [uː] – a [ɑː]

slå	slår	slog	sloge	slagit

Detta verb är det enda starka verb med stam som slutar på vokal som klart har en särskild stamvariant i supinum.

h) a [ɑː] – o [uː] – o [uː] – a [ɑː]

dra	drar	drog	droge	dragit
ta	tar	tog	toge	tagit

Hit hör *dra* och *ta*. Verben ser ut att ha en särskild stamvariant i supinum, men paradigmet har uppkommit ur ett paradigm med bara två stamvarianter, där en längre variant med konsonantslut används inte bara i supinum utan också i infinitiv, presens och imperativ (*taga*, *tager*, *tag!*, § 58: c).

i) i [iː] – e [eː] – e [eː] – i [iː]

bli	blir	blev	bleve	blivit

I infinitiv, presens och imperativ förekommer också en ålderdomlig längre variant med stamslut på konsonant (*bliva*, *bliver*, *bliv!*, § 58: a).

Verben i (g)–(i), *slå*, *dra*, *ta* och *bli*, har således också i supinum en stam som slutar på konsonant. Den har samma vokallängd som den stamvariant som slutar på vokal, men *slagit* har dock annan vokalkvalitet. Regionalt vardagligt förekommer också i supinum stamslut på vokal i former som *blitt*, *tatt*, mindre ofta också *slått*, *dratt*.

[1] Preteritum *gav* (och den sällsynta konjunktiven *gåve*) har således inget ljud gemensamt med formerna i infinitiv, presens och supinum och kunde ses som en suppletiv form.

[2] Preteritum *gick* (och den sällsynta konjunktiven *ginge*) har således inget ljud gemensamt med formerna i infinitiv, presens och supinum och kunde ses som en suppletiv form.

§ 60. Stilvärdet hos alternativa lång- och kortformer vid starka verb. Vissa starka verb med stamslut på *g* och *v* har korta alternativa former utan denna konsonant (jfr § 59). I preteritum förekommer de kortare formerna endast i vardagligt talspråk, och i supinum varierar bruket från verb till verb. I de övriga formerna är de kortare stammarna regel såväl i talspråk som i neutralt och ledigt skriftspråk, och i presens tenderar de längre formerna att uppfattas som ålderdomliga. I de fall då en variant är vanligare eller stilistiskt mera neutral i skriftspråket anges detta med ett plus:

Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
{draga/+dra}	{drager/+drar}	{+drog/äv. [dru:]}	{+dragit/regionalt [drat:]}
{taga/+ta}	{tager/+tar}	{+tog/äv. [tu:]}	{+tagit/regionalt [tat:]}
{bliva/+bli}	{bliver/+blir}	{+blev/regionalt [ble:]}	{+blivit/regionalt [blit:]}
{giva/+ge}	{giver/+ger}	{+gav/regionalt [gɑ:]}	{givit/gett}
{bedja/+be}	{beder/+ber}	{+bad/äv. [bɑ:]}	{bedit/+bett}

Presensparticip av dessa verb avleds av den längre stamformen: *dragande*, *tagande*, *blivande*, *givande*, *bedjande*. Också perfektparticip avleds av den längre formen, utom den korta formen (*om-*)*bedd*.[1]

[1] Verben *gånga* och *stånda* är inte längre former av *gå* och *stå*, utan separata verb som böjs enligt första konjugationen. De kan dock ibland användas för att supplera de kortare verben. Av verben *gå* och *stå* avleds således presensparticip *gående*, *stående* men ogärna andra avledningar, såsom perfektparticip eller nomen agentis med *-are*, vilka avleds av de längre verben: *gången*, *uppstånden*, *gångare*, *föreståndare*. Av *förstå* avleds vissa ord: *förståelse*, *förståelig* (däremot t.ex. *uppståndelse*).

ANM. Vissa svaga verb har också en växling mellan långa och korta former i infinitiv, presens och imperativ, t.ex. *kläda/klä*, och *råda/rå* i vissa betydelser. Dessa ger emellertid inte upphov till oregelbundna paradigm, eftersom både den långa och den korta stamformen ger samma böjningsformer (§ 53): *klädde – klätt*, *rådde – rått*.

§ 61. Halvsvaga verb. En liten grupp på fyra verb som i denna grammatik kallas halvsvaga har i infinitiv suffixet *-a*, i presens inget suffix, i preteritum svagt suffix och i supinum *-at*. Det svaga preteritumsuffixet *-de* får regelenligt formen *-te* efter tonlöst ljud (jfr § 52), men för två verb med stam som slutar på *l* är suffixet onormalt nog endast *-e*.

Infinitiv	Presens	Pret.	Supinum
kunna	kan	kunde	kunnat
skola	ska(ll)	skulle	skolat
vilja	vill	ville	velat
veta	vet	visste	vetat

Böjningen är således närmast en svag böjning. I paradigmet förekommer dock vokalväxlingar som gör att verben också påminner om de starka verben. Också konsonantismen växlar: *vilj-* : *vill*, *vet-* : *viss-* samt optionellt *skol-* : *ska*.[1]

Kunna, *skola*, *vilja* saknar imperativ. Infinitiven *skola* och supinum *skolat* är skriftspråkliga och rätt sällsynta.[2] Den kortare presensformen *ska* [skɑ:] (regionalt [ska:]) har ett ledigare stilvärde än den längre formen *skall*, som språkvårdare rekommenderar för neutralt och formellt skriftspråk. Se vidare om hjälpverbs böjning § 62.[3]

[1] Efter första konjugationen böjs *bevilja, avkunna, förkunna, varkunna*.

[2] Infinitiven *skola* förekommer mest i nexusinfinitiver:

[…] skrapig Mantovanimusik som anses *skola* trösta oss före start […] (R)
Nu var det visserligen så i det demokratiska samhället att klassgränserna börjat flyta och sades *skola* upphöra. (R)

Supinumformen *skolat* torde mest förekomma i formellt skriftspråk:

[…] avkastning av fastigheten, som enligt 8 och 9 § har *skolat* betalas till myndigheten […] (S)

Talspråkligt förekommer hos vissa språkbrukare infinitivformen *skulla* och supinumformen *skullat*.

[3] Också den suffixlösa presensformen *må* kan räknas till de halvsvaga verben. *Måtte* kunde betraktas som en preteritumform till *må* med snarare modal än tidslig betydelse, men formen är då såtillvida oregelbunden att suffixkonsonanten är tonlös (jfr *må, mådde*), och eftersom både det semantiska och det formella sambandet är svagt räknas *måtte* i denna grammatik som ett eget verb. Verbet *måste* böjs snarast som ett normalt svagt verb i andra konjugationen. Infinitiven *måsta* förekommer dock endast regionalt. En normalt konstruerad presensform saknas också, och i stället används samma form *måste* som i preteritum. Supinumformen är regelenligt *måst*. Regionalt förekommer dock också böjning enligt den halvsvaga konjugationen: *måsta, måst, måste, måsta*(*t*).

§ 62. Defekt och oregelbunden böjning av hjälpverb. Många hjälpverb kännetecknas av defekt och/eller oregelbunden böjning. Defekt böjning har följande hjälpverb:[1]

Infinitiv	Presens	Pret.	Supinum
–	lär	–	–
–	torde(/tör)	–	–
(skola)	skall	skulle	(skolat)[2]
–	måste	måste	måst[3]
–	må/måtte	–	–
(varda)	(varder)	vart	–[4]

Suppletiv böjning har *vara*:

vara	är	var	varit

Av de övriga hjälpverben har följande en mer eller mindre unik böjning:

ha	har	hade	haft	[se § 55: 3c]
böra	bör	borde	bort	[som *göra*, § 55: 2]
töras	törs	tordes	torts	[som *göra*, § 55: 2]
kunna	kan	kunde	kunnat	[halvsvagt, § 61]
vilja	vill	ville	velat	[halvsvagt, § 61]
få	får	fick	fått	[som *gå*, § 59: f]

Dessa hjälpverb saknar också imperativform: **bör! *kan!* (Vissa av dem har imperativform i funktion som huvudverb: *vara*, *ha*, *få* (även som kausativt verb).) Detta har ett visst samband med att typiska hjälpverb är subjektsautonoma (jfr § 8), men även det subjektsorienterade *vilja* saknar imperativ.[5]

Dessa hjälpverb bildar inte heller *s*-former (och inte heller perfektparticip), vilket sammanhänger med att verbfrasen-bestämningen typiskt saknar nominala egenskaper (jfr § 31).[6]

[1] Med futural betydelse används *komma* endast i presens och infinitiv.

Han *kommer* säkert att bli president.
Det här huset lär *komma* att rivas före årsskiftet.
Då visste vi inte att det skulle *komma* att regna i två veckor till.

Jämför med aktionell betydelse (§ 9: d):

Skolan {*kom* att/har *kommit* att} bli hans fasta punkt i tillvaron.

Det passivbildande hjälpverbet *bli*(*va*) har fullständig och regelbunden stark böjning (bortsett från växlingen mellan kort- och långformer). I regionalt språk använder vissa språkbrukare dock *vart* i stället för *blev*.

[2] Om brukligheten hos *skola*, *skolat* se § 61 ovan, med not 2.

[3] I finlandssvenska används (i både tal- och skriftspråk) infinitiven *måsta* som också har rekommenderats av språkvårdare för sverigesvenskt standardspråk:

Man kan inte *måsta* vara så perfekt att inga misstag får begås. (S)

[4] Formerna *varda*, *varder* har ålderdomligt pastischerande stilprägel.

[5] Också många andra hjälpverb eller hjälpverbsliknande huvudverb bildar inte eller bara marginellt imperativ: *tyckas*, *synas*, *befinnas*, *behöva*, *orka*, *hinna*, *ämna*, *tänka*, *gitta*, *bruka*, *råka*, *tendera*.

[6] Också många andra hjälpverb eller hjälpverbsliknande huvudverb bildar inte eller bara marginellt *s*-former: *verka*, *förefalla*, *se ut*, *slippa*, *orka*, *tåla*, *ämna*, *gitta*, *råka*, *tendera*.

§ 63. Växling mellan svag böjning efter första konjugationen och stark böjning: *beslutade/beslöt*. Vissa verb kan alternativt böjas svagt efter första konjugationen och starkt (efter fjärde).[1]

Växlingen gäller dock mestadels inte hela paradigmet, utan oftast bara preteritum, mindre ofta också supinum, sällan dessutom presens och imperativ (i infinitiv sammanfaller paradigmen). I allmänhet är den svaga böjningen vanligare, medan den starka böjningen mest används i mera formellt eller ålderdomligt språk. I några fall är dock den starka böjningen den normala. Den starka böjningen kan också ha en emotiv funktion och användas i poetiskt eller måleriskt syfte, också i vardagligt talspråk. Regionala variationer förekommer i viss mån.

a) Följande verb växlar utan betydelseskillnad i preteritum och supinum samt i ett fall marginellt också i presens (och imperativ).[2] När den ena varianten är vanligast och har neutralt stilvärde anges detta med ett plus:

Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
besluta	+beslutar	beslutade	+beslutat
	besluter	beslöt	beslutit
klinga	klingar	+klingade	+klingat
		klang	klungit
simma	simmar[3]	+simmade	+simmat
		sam	summit
tvinga	tvingar	+tvingade	+tvingat
		tvang	tvungit

b) Särskilt i olika specialbetydelser har följande verb, som vanligen böjs enligt första konjugationen, en stark alternativform i preteritum:[4]

klickade/klack, slukade/slök, slutade/slöt, stupade/stöp, avslutade/avslöt

Det klack till i honom. [Men: Det klickade till i låset. Kameran klickade.]

Jonas {slukade/slök} maten. [Men: Försvaret slukade miljarder.]

Med dessa ord slutade han sitt tal […] (R)
P.S. Skicka gärna en tia, slöt han brevet. (R)
Han {slutade/*slöt} skriva.

Per {stupade/stöp} i säng. [Men: Han stupade i kriget.]

Parterna avslöt ett fördrag. [Men: Kommittén avslutade sitt arbete.]

c) När verbet *vara* ingår som efterled i en sammansättning kan presensformen inte suppleras av verbet *är*. Vid verben *avvara* och *undvara* undviks också den starka preteritumformen. I stället kan svag böjning enligt första konjugationen användas i alla former.[5]

närvara	närvarar	närvarade	närvarat
		närvar	närvarit
övervara	övervarar	övervarade	övervarat
		övervar	övervarit
avvara	avvarar	avvarade	avvarat
			avvarit
undvara	undvarar	undvarade	undvarat
			undvarit

Många språkbrukare undviker presensformerna av dessa verb (och vissa även preteritumformerna) och ersätter dem med synonyma uttryck (t.ex. *är närvarande*).

[1] Växlingen mellan konjugationerna innebär (med den beskrivning som denna grammatik följer) en växling mellan stam som slutar på *-a* och konsonantslutande stam, t.ex. *besluta-/beslut-*.

[2] Från dessa verb kan också dubbla former i perfektparticip avledas:
beslutad/besluten [t.ex. i: fast besluten], simmad/summen [ålderdomligt eller regionalt], tvingad/tvungen [mest adjektiviskt i: vara tvungen 'måste']

[3] Regionalt förekommer stark böjning av *simma* också i presens: *simmer*.

[4] Etymologiskt samhöriga verb kan ha differentierats genom att en betydelse tilldelats svag och en annan stark böjning, t.ex. *sluta* : *slutar* : *slutade* : *slutat* gentemot *sluta* : *sluter* : *slöt* : *slutit*.

[5] Dessutom finns det två endast svagböjda verb *vara* med betydelserna 'pågå' respektive 'utsöndra var'.

§ 64. Växling mellan svag böjning efter andra konjugationen och stark böjning: *nyste/nös*. Vissa verb kan alternativt böjas svagt efter andra konjugationen och starkt (efter fjärde). De flesta av dem varierar både i preteritum och supinum (i infinitiv, presens och imperativ sammanfaller paradigmen), men några varierar bara i preteritum och några andra bara i supinum. I de fall då den ena varianten är vanligare eller mera stilistiskt neutral än den andra anges detta i nedanstående uppställningar med ett plus.

a) Följande verb har utan betydelseskillnad antingen böjning enligt andra konjugationen eller stark böjning i både preteritum och supinum.[1, 2]

Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
begrava	begraver	+begravde	+begravt
		begrov	begravit
besvärja	besvär(jer)	besvärjde	besvärjt
		+besvor	+besvurit
löpa	löper	+löpte	löpt
		lopp [ålderdomligt]	lupit [ålderdomligt]
nypa	nyper	nypte	nypt
		+nöp	nupit
nysa	nyser	nyste	+nyst
		nös	nysit/nusit
snika	sniker	snikte	snikt
		snek	snikit
sprida	sprider	spridde	+spritt
		spred	spridit
strida	strider	stridde	stritt
		+stred	stridit

b) I synnerhet i olika specialbetydelser har också följande verb både böjning enligt andra konjugationen och stark böjning i både preteritum och supinum:[3]

frysa	fryser	fryste	fryst
		frös	frusit
ryka	ryker	rykte	+rykt
		rök	rukit
smälta	smälter	smälte	+smält
		smalt	smultit
svälta	svälter	svälte	svält
		svalt	svultit

Vi {*frös/fryste*} fem kilo jordgubbar.
Vi {*frös/fryste*} ut honom på jobbet.
Vi {*frös/*fryste*} i snålblåsten. [endast stark böjning intransitivt]

Det {*rykte/rök*} ur skorstenen.
De {*?rykte/rök*} ihop. Där {**rykte/rök*} min sista tia. [endast stark böjning i överförd betydelse]

Glassen har {*smält/smultit*}.
Jag har {*smält/*smultit*} smöret. [endast svag böjning transitivt]

[…] Cecilia och Rebecka *svalt* sig till skuggor […] (R)
Cecilia och Rebecka *svälte* sig till skuggor.
Efter första världskriget {**svälte/svalt*} många i Sverige. [endast stark böjning intransitivt]

c) Följande verb som böjs enligt andra konjugationen har också en stark form i preteritum, men enbart där:[4]

duga	duger	dugde/+dög	dugt
dyka	dyker	dykte/+dök	dykt
fnysa	fnyser	fnyste/fnös	fnyst
häva	häver	+hävde/hov [ålderdomligt]	hävt
knycka	knycker	+knyckte/knöck [vardagligt]	knyckt
lyda	lyder	lydde/löd	lytt
rycka	rycker	+ryckte/röck [vardagligt]	ryckt
rysa	ryser	+ryste/rös	ryst
skvätta	skvätter	+skvätte/skvatt	skvätt
skälva	skälver	+skälvde/skalv	skälvt
smälla	smäller	+smällde/small	smällt
strypa	stryper	strypte/+ströp	strypt

d) Följande verb som normalt har stark böjning kan också böjas svagt efter andra konjugationen i preteritum:

kvida	kvider	kvidde/+kved	kvidit
kväda	kväder	kvädde/+kvad	kvädit

e) Verbet *växa* böjs svagt efter andra konjugationen men kan också böjas starkt i supinum, men endast där:[5]

växa	växer	växte	växt/vuxit

f) Följande verb som böjs starkt kan också böjas svagt efter andra konjugationen i supinum, men endast där:[6]

drypa	dryper	dröp	drypt/drupit
vika	viker	vek	vikt/+vikit

g) Verbet *spritta* har både svagt och starkt preteritum men saknar supinum (någon gång förekommer *spruttit*):

spritta	spritter	spritte/+spratt	–

[1] Från dessa verb kan också dubbla former i perfektparticip avledas:
begravd/begraven, löpt/lupen [i t.ex.: förlupen], nypt/nupen

[2] Regionalt kan verbet *byta* böjas starkt i preteritum och supinum: *byta* : *böt* : *bytit*.

[3] Från dessa verb kan också dubbla former i perfektparticip avledas:
fryst/frusen, smält/smulten, svält/svulten [lexikaliserat i betydelsen 'mycket hungrig', regionalt äv.: sulten]

[4] Regionalt kan ytterligare verb ha stark böjning i preteritum, t.ex *lysa* : *lyste/lös*, *pysa* : *pyste/pös*, *trycka* : *tryckte/tröck*.

[5] Från *växa* avleds en svag perfektparticipform *växt* samt en stark perfektparticipform med lexikaliserad adjektivisk betydelse: *vuxen*.

[6] Från dessa verb kan också dubbla former i perfektparticip avledas: *vikt/viken*.

§ 65. Växling mellan svag böjning efter tredje konjugationen och stark böjning: *försedde/försåg*. Verbet *förse* kan böjas starkt eller svagt enligt tredje konjugationen. Det är bara i preteritum paradigmen skiljer sig åt. Det starka preteritum är vanligast. Ett plus anger den vanligare eller stilistiskt mera neutrala varianten.

förse	förser	+försåg/försedde	försett

§ 66. Växling mellan de svaga konjugationerna. Vissa verb har vanligen en stam som slutar på konsonant och böjs enligt andra konjugationen men kan också få en böjningsstam som slutar på *-a* och böjas enligt första konjugationen.[1]

a) I följande verb är varianterna stilistiskt någorlunda likvärdiga:[2]

Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
drösa	dröser	dröste	dröst
	drösar	drösade	drösat
extraknäcka	-knäcker	-knäckte	-knäckt
	-knäckar	-knäckade	-knäckat
frälsa	frälser	frälste	frälst
	frälsar	frälsade	frälsat
fästa	fäster	fäste	fäst
	fästar	fästade	fästat
gälla 'kastrera'	gäller	gällde	gällt
	gällar	gällade	gällat
mista	mister	miste	mist
		mistade	mistat
rista 'skaka'	rister	riste	rist
	ristar	ristade	ristat
röta 'ruttna'	röter	rötte	rött
	rötar	rötade	rötat

b) I några fall är böjningen enligt första konjugationen den stilistiskt mest neutrala:

nästa 'tråckla'	nästar	nästade	nästat
	näster	näste	näst
spara	sparar	sparade	sparat
	spar	sparde	spart

c) Vissa verb böjs vanligen efter första konjugationen men har alternativa former enligt andra konjugationen i preteritum och supinum (samt i perfektparticip), däremot inte i presens. Alternativformens preteritumsuffix är *-te* också efter stam som slutar på tonande konsonant (*l*, *n* eller *r*).

bringa	bringar	bringade	bringat
		bragte [²brak:tə]	bragt [brak:t] [jfr § 55: 3c]
koka	kokar	kokade	kokat
		kokte [²kuk:tə]	kokt [kuk:t]
tala	talar	talade	talat
		talte [vardagligt]	talt [vardagligt]

Till denna grupp hör också *skapa* och *tjusa* med stam som slutar på tonlös konsonant och t.ex. *ana* (framför allt i uttrycket *det ante mig*), *betala*, *mena*, *spela*, *tjäna* med stam som slutar på tonande konsonant. Den senare gruppen böjs sällan enligt andra konjugationen, och former som *spelte*, *tjänte* förekommer främst i ålderdomlig stil och i regionalt talspråk.[3]

[1] Från dessa verb avleds också dubbla former i perfektparticip:

dröst/drösad, frälst/frälsad, fäst/fästad, gälld/gällad, mist/mistad, rist/ristad, rött/rötad
nästad/näst, sparad/spard [framför allt i: ospard]
bringad/bragt, kokad/kokt, talad/talt

[2] Etymologiskt samhöriga verb kan ha differentierats genom att olika betydelser tilldelats olika svaga konjugationer, t.ex. *välta* : *vältar* : *vältade* : *vältat* gentemot *välta* : *välter* : *välte* : *vält*.

[3] Regionalt förekommer bl.a. följande:

a) I sydsvenskt talspråk böjs några verb efter 1 konjugationen i stället för som i standardspråket efter 2 konjugationen: *byta* : *bytar* : *bytade* : *bytat*, *låsa* : *låsar* : *låsade* : *låsat*, *röka* : *rökar* : *rökade* : *rökat* (även västsvenskt) m.fl.

b) I finlandssvenskan kan *begrava* och *mala* böjas enligt 1 konjugationen.

c) Verbet *spjälka* böjs i finlandssvenskan enligt 2 konjugationen, medan det i sverigesvenskan böjs enligt 1 konjugationen.

8 PARTICIP

Particip. Allmänt 1–3

1 Översikt. 2 Verbala och adjektiviska particip. 3 Valens.

Perfektparticip 4–26

Betydelse 4–6

4 Passiva och aktiva perfektparticip. 5 Perfektparticipets tidsbetydelse. 6 Adjektiviska perfektparticip.

Struktur 7–17

7 Översikt. 8 Perfektparticip av olika slags verbstammar. 9 Perfektparticip av svaga verb med morfologiska stamvariationer. 10 Perfektparticip av verb som växlar mellan stark och svag böjning. 11 Perfektparticip av verb som växlar mellan de svaga konjugationerna. 12 Perfektparticip av verb som inte existerar som självständiga verb. 13 Perfektparticip av deponensverb. 14 Verb av vilka inga perfektparticip bildas.

Prefixavledda och sammansatta perfektparticip 15–17: 15 Prefixavledda perfektparticip. 16 Sammansatta perfektparticip. 17 Particip med förled som motsvarar partikeladverbial.

Morfologisk funktion 18

18 Perfektparticip som avledningsstam och första sammansättningsled i ord av andra ordklasser.

Syntaktisk funktion och distribution 19–21

19 Huvudord i participfras. 20 Perfektparticip i perifrastisk passiv: *bli hämtad, vara älskad*. 21 *Vara* + aktivt perfektparticip: *vara slocknad*.

Böjning 22–26

22 Översikt. 23 Komparation. 24 Kongruensböjning. 25 Kongruensoberoende numerus- och genusböjning. 26 Kasusböjning.

Presensparticip 27–38

Betydelse 27–28

27 Presensparticipets betydelse. 28 Adjektiviska presensparticip.

Struktur 29–34

29 Översikt. 30 Presensparticip av olika slags verbstammar. 31 Presensparticipets suffixvariant på *-s*. 32 Presensparticip av verb som inte existerar som självständiga verb. 33 Prefixavledda presensparticip. 34 Sammansatta presensparticip.

Morfologisk funktion 35

35 Presensparticip som avledningsstam och första sammansättningsled i ord av andra ordklasser.

Syntaktisk funktion och distribution 36–37

36 Huvudord i participfras. 37 Presensparticip som bundet predikativ vid *komma* och *bli*: *komma cyklande*, *bli stående*.

Böjning 38

38 Presensparticipets böjning.

Avgränsning av particip mot andra ordklasser 39–42

39 Particip gentemot adjektiv. 40 Particip gentemot substantiv. 41 Pronomenliknande particip. 42 Particip gentemot preposition.

Particip. Allmänt § 1–3

§ 1. Översikt. Participen är avledningar av verb och böjs och fungerar syntaktiskt i stor utsträckning som adjektiv. Participen indelas i perfektparticip och presensparticip med olika bildning och betydelse. Perfektparticip kan avledas av de flesta transitiva och många intransitiva verb och presensparticip av nästan alla verb.

Perfektparticipen avleds av svaga verb med suffixet *-d* (med varianterna *-t* och *-dd*) och av starka verb huvudsakligen med suffixet *-en*. Presensparticipen avleds med suffixet *-ande* (med varianten *-ende*) oberoende av verbens böjning i övrigt.

kör-d, läs-t, sy-dd; skriv-en
läs-ande, sy-ende

Perfektparticipen kongruensböjs på samma sätt som adjektiv i numerus, genus och species. Som led i nominalfras utan substantiviskt huvudord kan såväl perfekt- som presensparticip ta genitiv-*s*. Vissa adjektiviska perfektparticip kan suffixkompareras. Participen är i övrigt oböjliga.

en *nyskriven* bok, ett *nyskrivet* inlägg, *nyskrivna* böcker, hans *nyskrivna* bok
varje *omkommens* anhöriga, i den *läsandes* intresse
Jag känner mig *slitnare* nu än förr.

Perfektparticipets predikationsbas (jfr Adj. § 2) motsvarar referenten för verbets objekt om verbet är transitivt, dvs. participet har passiv betydelse. Den motsvarar verbets subjekt om verbet är intransitivt, dvs. participet har aktiv betydelse.

en *stulen* cykel [Jfr: Någon har stulit cykeln.]
en *brunnen* ladugård [Jfr: Ladugården har brunnit.]

Presensparticipets predikationsbas motsvarar referenten för verbets subjekt, dvs. participet har aktiv betydelse:

en *stjälande* skata [Jfr: Skatan stjäl.]
en *brinnande* ladugård [Jfr: Ladugården brinner.]

Participen anger liksom adjektiv predikationsbasens tillstånd vid en viss tidpunkt. Därutöver hänvisar de perfektparticip som är bildade till verb med avgränsad aktionsart mer eller mindre tydligt till den tidigare händelse som ledde fram till tillståndet.

en {*stulen/försvunnen*} cykel [anger både att cykeln är borta vid den aktuella tidpunkten och att stölden respektive försvinnandet skett tidigare]

Participen kan ha verbal eller adjektivisk betydelse. När participet har sin verbala betydelse kan denna restlöst förutses utifrån betydelsen hos det verb som är participets avledningsstam. Particip med adjektivisk betydelse har ofta en helhetsbetydelse som inte självklart kan härledas ur verbets (= avledningsstammens) betydelse. Ofta träder verbets aktion eller vissa aspekter därav i bakgrunden.

Verbal betydelse: Frågan är *besvarad*. Det *rasande* huset begravde dem.
Adjektivisk betydelse: Frågan är *berättigad*. Han är *rasande*.

ANM. Participen är regelbundet avledda av verb och har därför traditionellt ofta redovisats som böjningsformer av verben. De konstrueras också ofta med samma bestämningar som de verb de är avledda ifrån. Syntaktiskt fungerar de dock i huvudsak som adjektiv och perfektparticipet kongruensböjs också som ett adjektiv. På grund av denna likhet med två andra ordklasser redovisas participen i denna grammatik i enlighet med en äldre grammatisk tradition som en självständig ordklass.
Om gränsdragningen mellan particip och adjektiv se § 39.

§ 2. Verbala och adjektiviska particip. När betydelsen hos ett particip helt kan härledas ur betydelsen hos verbet (avledningsstammen) enligt reglerna för participavledning sägs participet ha (helt) verbal betydelse. *Serverad* har t.ex. verbal betydelse i satsen *Saften är serverad* om den tolkas ungefär synonymt med 'Någon har serverat saften', 'Saften har serverats'.

Många particip har vid sidan av sin verbala betydelse och i åtskilliga fall som sin klart vanligaste betydelse en betydelse som inte helt kan härledas på det angivna sättet. Föreställningen om verbets aktion eller om vissa aspekter av aktionen träder då i bakgrunden. I stället kan föreställningen om ett med aktionen mer eller mindre direkt sammanhängande tillstånd (en egenskap) dominera. Participets betydelse liknar då ett adjektivs och betydelsen kallas adjektivisk. *Koncentrerad* har t.ex. adjektivisk betydelse i satsen *Saften är koncentrerad* om den tolkas som 'Saften innehåller hög halt av det ämne som ger smak', medan föreställningen att saften har koncentrerats träder i bakgrunden eller helt bortfaller. Skillnaden mellan verbal och adjektivisk betydelse är ofta en gradskillnad, och olika språkbrukare kan vara i olika grad medvetna om den verbala betydelsen hos participet i en viss användning.

Vid adjektiviska particip är ofta föreställningen om någon av verbets aktanter försvagad eller också saknas den helt. Satserna *Saften är koncentrerad* och *Frågan är berättigad* väcker ingen tydlig föreställning om den aktant som motsvarar subjektsaktanten till verben *koncentrera* och *berättiga*. I satsen *Framförandet var bländande* är föreställningen försvagad om den aktant som motsvarar objektsaktanten till verbet *blända*.

Liksom det prototypiska adjektivet tenderar det adjektiviska participet att beteckna mera stabila tillstånd. Jfr *Vinden är avtagande*, som har en tendens att uppfattas gälla längre tidrymd än *Vinden avtar*.

I den adjektiviska betydelsen kan ingå lexikalt mera specificerade betydelsemoment. Många particip används t.ex. adjektiviskt bara i en överförd betydelse: *uppburen*, *framträdande*, *strålande*, *bindande* m.fl. Åtskilliga particip har lexikaliserade betydelser som saknas eller är mindre vanliga hos verbet som sådant, t.ex. *gripen* 'med stark sinnesrörelse', *rubbad* 'mentalt störd', *biten* 'starkt intresserad', *träffande* 'som väl uttrycker det avsedda innehållet'.

När participet har adjektivisk betydelse konstrueras det vanligen som ett adjektiv, dvs. med sådana bestämningar som adjektiv tar. Ett particip med verbal betydelse kan ha sådana bestämningar som ett (infinit) verb har, t.ex. objekt och predikativ:

Priset blev *tilldelat* min bror i torsdags. Där satt han *betraktande* oss alla länge och noggrant.
Soffan blev *tvättad* ren. Hon blev *sittande* stum i flera timmar.

Ett graderbart adjektiviskt particip tar samma gradadverb för högre eller lägre grad som ett adjektiv (Adjfraser § 12):

Hon var ganska *överraskad* av mottagandet. Jfr: *Mottagandet överraskade henne ganska.
Ärendet var *synnerligen* brådskande. Jfr: *Ärendet brådskade synnerligen.

Skillnaden mellan hur en adjektivfras och en infinit verbfras konstrueras är dock förhållandevis liten. Dessutom står participet oftast utan bestämningar. Om participets bestämningar se särskilt Pcpfraser § 2–5.

§ 3. Valens. Många particip har en betydelse som förutsätter mer än en aktant. För både verbala och adjektiviska particip är de semantiska rollerna vanligen desamma som verbets (avledningsstammens) roller, eller (särskilt för adjektiviska particip) som vissa av verbets roller.

Vid verbala particip anges andra aktanter än predikationsbasen normalt på samma sätt som vid verbet och är normalt obligatoriska i ungefär samma utsträckning:

Ledande cykeln gick jag fram på esplanaden […] (R) Jfr: Frans Andersson gick och *ledde sin cykel* längs Handelsvägen. (R)
Ankommen (sjösjukan var obeskrivlig) *till Stockholm* upptäckte jag ganska snart att

storstadens idrottsklubbar kämpade med samma ekonomiska bekymmer som vi hade gjort i Västervik […] (R) Jfr: Vi hade *ankommit till Uttran*. (R)

Vid verbala perfektparticip med passiv betydelse (§ 4) nämns normalt inte den aktant som anges med subjekt vid verbet i dess aktiva form, även om det vanligen är möjligt att uttrycka den med agentadverbial:

[…] han förlorade aldrig en klient som var *anklagad för överlagt mord*. (R) Jfr: Du anklagar mig för vilka vidrigheter som helst. (R)
Menar du alltså en mässa, alltså en fullständig gudstjänst, bara *förlagd* på arbetsplatsen? (T)
Lokaltidningen har intervjuat den (av rektorn) *baktalade* politikern.
Han påstår sig vara *baktalad* (av skolans rektor).

Vid de flesta adjektiviska particip används adverbial i form av prepositionsfraser för att ange andra aktanter än predikationsbasen, t.ex. *förbjuden för ngn*, *bindande för ngn*. Vid många verb anges motsvarande aktant med objekt, t.ex. *förbjuda ngn*, *binda ngn*. Valet av preposition följer vid de flesta particip en grupp adjektiv med (delar av) samma rolluppsättning, jämför t.ex. *förbjuden för*, *bindande för* med *obligatorisk för*.

När motsvarande aktant anges med adverbial även vid verbet, har adverbialet i flertalet fall samma preposition vid verb och particip, t.ex. *engagerad i* (jfr *engagera sig i*), *sammanhörande med* (jfr *höra samman med*). Också i detta fall finns vanligen en grupp adjektiv med samma rolluppsättning och samma prepositionsval, t.ex. *kär i*, *jämnårig med*.

Vid adjektiviska particip är de aktanter som anges med adverbial i de flesta fall inte syntaktiskt obligatoriska. Jfr Adj. § 14.

Vanliga rollfördelningar hos adjektiviska particip är följande:

a) Predikationsbasen är den aktant som upplever någonting (A) och ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger den aktant som upplevelsen är riktad mot (B) (jfr Adj. § 16), i vissa fall med bibetydelse av orsak:

A var {*betagen* i/*rasande* över} B.

Exempel:

bekymrad för, förbannad för, generad för [jfr: ängslig för]

besjälad av, betryckt av, biten av, charmad av, förblindad av, gripen av, hänryckt av, (o)intresserad av, lamslagen av, livad av, medtagen av, nedstämd av, nedtryckt av, nedtyngd av, oberörd av, road av, rörd av, skakad av, stressad av, sårad av, tagen av, trakterad av, trollbunden av, uttråkad av, överansträngd av [jfr: sjuk av]

bekymrad över, deprimerad över, förfärad över, förtvivlad över, förundrad över, förvånad över, indignerad över, nedslagen över, stött över [jfr: stolt över]

betagen i, engagerad i, förtjust i, förälskad i [jfr: kär i]

införstådd med, inkännande med, missnöjd med, nöjd med [jfr: förtrogen med]

brinnande för, förstående för [jfr: ängslig för]

rasande över [jfr: stolt över]

Många particip (liksom adjektiv) tar antingen *för* eller *över*, t.ex. *generad* {*för/över*}, *förbannad* {*för/över*}, *bekymrad* {*för/över*}.

Vid *undergiven*, *tillgiven* anges optionellt den eller det som upplevelsen eller känslan är riktad mot (B) med objekt:

A är {*undergiven/tillgiven*} B.

b) Ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger en aktant (B) som upplever predikationsbasen (A) (jfr Adj. § 17):

A var {*sårande/svårbemästrat*} för B.

Exempel:

(för)dold för, känd för, lättfångad för, lättförtjänt för, lättköpt för, lättläst för, lättlöst för, lättsmält för, okänd för, svårbemästrad för, svårfångad för, svårläst för, svårlöst för, svårslagen för, svårsmält för [jfr: angenäm för, bekant för]

ansträngande för, betungande för, chockerande för, förvånande för, glädjande för, hoppingivande för, illavarslande för, inspirerande för, irriterande för, kränkande för, lugnande för, lyckobringande för, motbjudande för, mättande för, oroande för, prövande för, påfrestande för, skrämmande för, smickrande för, spännande för, stimulerande för, stötande för, sårande för, tankeväckande för, tilldragande för, tillfredsställande för, uppskakande för, överraskande för [jfr: angenäm för]

Motbjudande kan konstrueras alternativt med objekt i stället för bundet adverbial (jämför adjektiv som *förhatlig*). Se också (c).

c) Ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger den aktant (B) som kan ha nytta eller skada av predikationsbasen (A) (jfr Adj. § 18):

A är {*tillgiven* mot/*förödande* för} B.

Exempel:

dyrköpt för, förbjuden för, reserverad för, tillåten för, utmärkt för [jfr: farlig för]

eftergiven mot, närgången mot, tillgiven mot, undergiven mot [jfr: elak mot]

avgörande för, banbrytande för, bindande för, brännande för, förlösande för, förmildrande för, försvårande för, förödande för, graverande för, lönande för, meriterande för, missprydande för, närande för, olycksbådande för, passande för, tvingande för, utslagsgivande för, välgörande för [jfr: farlig för]

fordrande mot, förtjusande mot, insmickrande mot, tillmötesgående mot, översvallande mot [jfr: elak mot]

Gränsen mellan (b) och (c) är vag:

blamerande för, frestande för, förnedrande för, generande för, givande för, hedrande för, vanärande för

Optionellt vid *förbjuden*, *tillåten* och obligatoriskt vid *förbunden*, *obetagen* står den upplevande som objekt.

A är {B *förbjudet/förbjudet* för B}.
A är B *obetaget*.

d) Predikationsbasen är ett kännetecken (A) för något (B). B anges med det bundna adverbialet (en prepositionsfras) (jfr Adj. § 19).

A är *betecknande* för B.

Exempel:

belysande för, betecknande för, genomgående för, kännetecknande för [jfr: typisk för]

e) Ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger ett kännetecken (B) för predikationsbasen (A) (jfr Adj. § 19):

A är *berömd* för B.

Exempel:

bemärkt för, beryktad för, berömd för, känd för

f) Predikationsbasen är en helhet (A) som delvis utgörs av, omfattar eller innehåller (B). B anges med ett bundet adverbial (en prepositionsfras) (jfr Adj. § 19).

A är *späckad* med B.

Exempel:

behäftad med, bekajad med, (be)prydd med, berikad med, besmyckad med, bevuxen med, beväxt med, fylld med, försedd med, klädd med, laddad med, mättad med, späckad med [jfr: full med]

Vissa av participen kan också konstrueras med *av* (jfr *full av*), t.ex. *bemängd av*, *befolkad av*, *fylld av*.

g) Predikationsbasen och ett bundet adverbials (en prepositionsfras') aktant är reciproka i aktionen (A, B) (jfr Adj. § 20):

A är *förlovad* med B.

Exempel:

besläktad med, blandad med, förlovad med, hopsmält med, jämställd med, lierad med, sammansatt med, sammanvuxen med, samspelt med [jfr: jämnårig med]

sammanboende med, sammanhörande med [jfr: jämnårig med]

Vid *motsatt*, *närstående* konstrueras den bundna bestämningen som objekt (jämför *lik*).

h) Ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger en framtida aktion (B) och adjektivets predikationsbas har ofta rollen av agens i den framtida aktionen (jfr Adj. § 21):

A är *förpliktad* till B.

Exempel:

berättigad till, förpliktad till, inspirerad till, nödsakad till, piskad till, tvungen till [jfr: villig till]

böjd för, fallen för, kvalificerad för, meriterad för, predisponerad för, skickad för, ägnad för [jfr: redo för]

Vuxen konstrueras med den bundna bestämningen som objekt: *Anders* (*A*) *är vuxen uppgiften* (*B*).

i) Predikationsbasen (A) är den som befinner sig på en viss plats (B). Platsen anges med ett bundet rumsadverbial (jfr Adjfraser § 44).[1]

A är *bosatt* i B.

Exempel:

bosatt, stationerad, rotad [jfr *belägen* + befintlighetsangivelse]

[1] Adverbial som anger avseende kan ibland liksom rumsadverbial omfattas av participets semantiska valens, t.ex. *slängd*, *skolad* (jfr Adjfraser § 51):

Johan är *slängd* {i historia/*Ø}.

Också sättsadverbial kan vara bundna av participet: *beskaffad på ett visst sätt*, *stort tilltagen*, *ärftligt belastad*.

Perfektparticip § 4–26

Betydelse § 4–6

§ 4. Passiva och aktiva perfektparticip. Perfektparticip kan ha passiv eller aktiv betydelse:

a) Om avledningsstammen är ett transitivt verb är perfektparticipet normalt passivt, dvs. participets predikationsbas motsvarar referenten för verbets objekt:[1]

en *stulen* cykel ≈ en cykel som någon har stulit

Cykeln är *stulen*. ≈ Någon har stulit cykeln.

Om verbet är bitransitivt motsvarar dess predikationsbas referenten för antingen det indirekta objektet eller det direkta objektet:

Johan blev *erbjuden* anställningen. ≈ Någon erbjöd Johan anställningen.

Anställningen blev *erbjuden* Johan. ≈ Någon erbjöd Johan anställningen.

När predikationsbasen motsvarar referenten för det direkta objektet och när mottagaren vid samma verb kan anges antingen med indirekt objekt eller med bundet adverbial (prepositionsfras), föredras ofta bundet adverbial (prepositionsfras) i stället för indirekt objekt (nominalfras):

Egendomen blev i går *visad* {för/*Ø} två spekulanter. Jfr: Två spekulanter blev i går visade egendomen.

Egendomen blev *lovad* {till/?Ø} en handikapporganisation. Jfr: Organisationen blev lovad en större lantegendom.

Se också Passiv § 5: 2.

När participet står som adjektivattribut motsvarar dess predikationsbas (= nominalfrasens referent) normalt samma aktant som betecknas med det direkta objektet vid det verb som är avledningsstam i participet:

Den (honom) *erbjudna* anställningen lockade inte. [*Anställningen* är predikationsbas och motsvarar det direkta objektet till *erbjuda*.]
*Den (anställningen) erbjudne tjänstemannen verkade inte intresserad.

Om det indirekta objektet är obligatoriskt vid det bitransitiva verbet används motsvarande particip som attribut mest i neutralt eller formellt skriftspråk och när det obligatoriska objektet är pronominellt. Annars undviks konstruktionen.

de oss *fråntagna* rättigheterna

b) Om avledningsstammen är ett intransitivt verb är perfektparticipet aktivt, dvs. participets predikationsbas motsvarar subjektsreferenten vid verbet. Perfektparticip bildas av intransitivt verb endast om verbet är resultativt, dvs. om dess aktion innebär en ändring i befintlighet eller tillstånd (Aktionsarter § 13: 2). Sådana particip är t.ex. *hemkommen, försvunnen, insomnad, uppvaknad, slocknad*.[2]

en *nerbrunnen* ladugård ≈ en ladugård som har brunnit ner
Ladugården är *nerbrunnen*. ≈ Ladugården har brunnit ner.
Den *ökade* efterfrågan är mycket glädjande.
Denna planta är *vuxen* i mager jord.

I de fall då perfektparticip kan bildas till deponensverb (jfr § 13) tar de aktiv och passiv betydelse enligt de regler som gäller för icke-deponentiella verb.[3]

[1] I sats med perifrastisk passiv (§ 20) kan subjektet marginellt motsvara rektionen i bundet adverbial. Prepositionen kvarstår isolerad på det bundna adverbialets plats.

Den här orgeln verkar inte ha varit *spelad* på sedan kyrkan stängdes.
Det är inte roligt att bli *skrattad* åt när man är fyra år. (T)
Man hade tydligen avbrutit samvaron mitt i måltiden – kalvsyltan var *karvad* av, men skinkan var inte skuren. (S)

Konstruktionen tillhör främst talspråket och det lediga skriftspråket.

Particip av enstaka transitiva verb kan vara aktiva, dvs. predikationsbasen motsvarar referenten för verbets subjekt, t.ex. *lärd, påläst, erfaren, drucken, besutten*. *En påläst politiker* är en politiker som har läst på, *en drucken kvinna* är en kvinna som har druckit sig berusad. Jämför *det druckna ölet*, där predikationsbasen motsvarar referenten för verbets objekt (någon hade druckit ölet). Se också § 6: 2d.

[2] Ålderdomligt är det aktiva participet *vorden* (till *varda*) som i konstruktion med *vara* betydelsemässigt motsvarar *ha blivit*: *Han är vorden* {*gammal/pensionär*}.

[3] Perfektparticip av deponensverb har aktiv eller passiv betydelse enligt samma regel som övriga verb: *låtsad*, *avundad* av de transitiva *låtsas*, *avundas* har alltså passiv betydelse, och *lyckad*, *vredgad*, *åldrad* av de intransitiva *lyckas*, *vredgas*, *åldras* har aktiv betydelse.

Till vissa reflexiva verb, t.ex. *bosätta sig*, *engagera sig*, kan perfektparticip avledas: *bosatt*, *engagerad*. Vid sådana verb hänför sig ett objekt till samma referent som subjektet och distinktionen passiv : aktiv är därför semantiskt ointressant.

§ 5. Perfektparticipets tidsbetydelse. Perfektparticipets tidsbetydelse sammanhänger med verbets (avledningsstammens) aktionsart.

a) Om avledningsstammen är ett verb med avgränsad resultativ aktionsart anger perfektparticipet att aktionen har nått sin naturliga gräns (Aktionsarter § 3, 12, 17). Participet implicerar då två tider, dels tiden för verbets aktion, dels tiden för participets tillstånd efter aktionens slut (resultatet). Tidpunkten för verbets aktion föregår alltså tidpunkten för perfektparticipets tillstånd.

Jag såg en *stulen* cykel. ≈ Jag såg en cykel som någon hade stulit.
Jag såg en *nerbrunnen* ladugård. ≈ Jag såg en ladugård som hade brunnit ner.

Vid rent verbala perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart innebär tillståndet ingenting annat än att aktionen är slutförd. Tidsadverbial som bestämmer verbala perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart kan referera antingen till tiden för verbets aktion eller till tiden för perfektparticipets tillstånd.[1]

en *för två dagar sedan stulen* cykel ['en cykel som stals för två dagar sedan' eller 'en cykel som för två dagar sedan (redan) var stulen (dvs. stals vid en tidigare tidpunkt)']
Kriget medförde stora problem för landet. De *då erövrade* provinserna gick förlorade. ['de provinser som erövrades under kriget' eller 'de provinser som vid tidpunkten för kriget redan var erövrade (dvs. hade erövrats tidigare)']

b) Om avledningsstammen är ett verb med oavgränsad aktionsart är dess aktion vid rent verbala particip normalt inte resultativ, utan aktionens tid är densamma som perfektparticipets tillstånd och bara en enda tid impliceras alltså:

Jag såg en *avskydd* lärare. ≈ Jag såg en lärare som man avskydde.

Perfektparticip av verb med oavgränsad aktionsart skiljer sig alltså inte från adjektiv i sin tidsbetydelse (jämför t.ex. *en avskydd kemilärare* och *en impopulär kemilärare*).

Ett fåtal verb med oavgränsad aktionsart är successivt resultativa (Aktionsarter § 12, 16) och perfektparticipet anger då en tid som följer på aktionen:

Den *ökade* efterfrågan gläder oss. ≈ Att efterfrågan har ökat gläder oss.
Denna planta är *vuxen* i mager jord. ≈ Denna planta har vuxit i mager jord.

Många verbs aktionsart kan uppfattas som antingen avgränsad eller oavgränsad (Aktionsarter § 3–7), t.ex. *brinna*, *gulna*, *steka*, *måla*, *använda*.

Ladugården brann {1946/när jag kom}.
Han stekte {köttbullarna/köttbullar}.

När sådana verb bildar perfektparticip uppfattas de ändå normalt som avgränsade och resultativa, dvs. participet anger det tillstånd som är resultatet av verbets avgränsade aktion:

Jag åt alla de *stekta* köttbullarna. ≈ Jag åt alla köttbullarna som någon hade stekt.
Ladugården är *brunnen*. ≈ Ladugården har brunnit.
Johan tog fram ett *gulnat* pappersark. ≈ Johan tog fram ett pappersark som hade gulnat.
Den kunde mycket väl innehålla en *använd* tampong. (R) [avgränsad betydelse] Jfr:
Jag tror att humor, rätt *använd*, är dagens lösenord! (R) [oavgränsad betydelse]

Tidpunkten för ett perfektparticips (liksom för ett adjektivs) tillstånd sammanfaller normalt med tidpunkten för satsens aktion:

Johan såg en *stulen* cykel. [Cykeln var stulen vid den tidpunkt då Johan såg den.]
Johan såg en *avskydd* lärare. [Läraren var avskydd vid den tidpunkt då Johan såg honom.]

Alternativt kan tidpunkten sammanfalla med talögonblicket eller annan aktuell tid, åtminstone om participet står attributivt i en definit nominalfras:

Den *stulna* cykeln var till stor nytta. ['den nu/då stulna cykeln']
Den *omsorgsfullt skötta* gården avstyckades först under 1900-talet. ['den nu/då omsorgsfullt skötta gården']

Jfr Adjfraser § 50. I satser som implicerar ytterligare en tidpunkt utöver aktionens tid kan denna tidpunkt vara tidpunkten för participets tillstånd:

Jag minns en *omsorgsfullt skött* gård. ['en gård som då var omsorgsfullt skött']
Jag önskar mig {en *omsorgsfullt skött* gård/ett *kokt* ägg till frukosten i morgon}. ['en gård som då skall vara omsorgsfullt skött' resp. 'ett ägg som då skall vara kokt']

En annan tidpunkt kan också explicit anges av ett (tids)adverbial som bestämmer participet:

Jag känner en förr *avskydd* men numera älskad lärare.

Om tidsbetydelse vid perifrastisk passiv se Passiv § 24–25.

[1] Att tidsadverbialet refererar till tiden för perfektparticipets tillstånd är ofta ett tecken på mer eller mindre adjektivisk betydelse hos participet, framför allt att aktionens resultat kvarstår, t.ex. *en vid föregående möte blockerad möjlighet* 'en möjlighet som blockerades vid föregående möte' (verbalt) eller 'en möjlighet som var blockerad vid föregående möte (och som blockerats vid ett tidigare tillfälle)' (mera adjektiviskt). Jfr § 2 och Participfraser § 11.

§ 6. Adjektiviska perfektparticip. Adjektivisk betydelse hos perfektparticip innebär att den aktion som anges med verbet (= participets avledningsstam) helt eller delvis träder i bakgrunden. Perfektparticip som ofta har adjektivisk betydelse är t.ex.:

begränsad, begåvad, bekymrad, berömd, betrodd, bildad, blandad, driven, fascinerad, fulländad, förbjuden, förskräckt, förvånad, häftad, hämmad, illustrerad, inbunden, inskränkt, intresserad, irriterad, koncentrerad, nyanserad, organiserad, skolad, spänd, stationerad, städad, tillknäppt, tillåten, vredgad, vårdad, övertygad

Vissa adjektiviska perfektparticip (som inte slutar på *-ad*) kan suffixkompareras (§ 23: b). Suffixkomparation är ett tecken på att participet är adjektiviskt.

Han är *kändare* än sin syster. Han var nog den *drivnaste* advokaten av de två. Vem är *berömdast*?

Adjektivisk betydelse är ofta tydligast för sådana perfektparticip som är avledda av verb med avgränsad aktionsart, men också perfektparticip avledda av verb med normalt oavgränsad aktionsart kan vara adjektiviska.

1. Adjektiviska perfektparticip kännetecknas, oavsett om avledningsstammen har avgränsad eller oavgränsad aktionsart, av följande karakteristiska egenskaper:

a) Adjektiviska perfektparticip väcker inte någon tydlig agensföreställning. De konstrueras därför inte med agentadverbial som anger agens.

?Genomfarten är *tillåten* av markägaren.
*Dirigenten är *berömd* av de verkliga musikkännarna.

Omvänt kan sägas att ett perfektparticip som konstrueras med agentadverbial uppfattas som övervägande verbalt:[1]

Vägen är *upplåten* av markägaren.

Föreställningen om den aktant som motsvarar verbets subjekt kan mer eller mindre saknas även när den inte är agens:

Du är *berättigad* (?av din grad) att resa i första klass. Jfr: Din grad berättigar dig att resa i första klass.

b) En del adjektiviska perfektparticip bildar liksom adjektiv abstrakta substantiv på *-het*: *berömdhet*, *övergivenhet*.

c) En del adjektiviska perfektparticip som primärt karakteriserar animata referenter kan liksom adjektiv sekundärt hänföra sig till något som den animata referenten gör (jfr Adj. § 24): *en irriterad gest*, (*Johan gjorde*) *ett övertygat intryck*. Jämför med verbalt perfektparticip: *?en besegrad gest*, *?*(*Johan gjorde*) *ett övertalat intryck*. Därmed kan participet liksom adjektiv också fungera adverbiellt.

Johan sköt *behärskat* bollen i nät.
Anna arbetar *koncentrerat*.

Jämför med verbalt perfektparticip:

*Johan släppte *besegrat* bollen förbi sig.

d) En del adjektiviska particip förekommer liksom en del adjektiv i en lexikaliserad metaforisk betydelse av sinnelag eller sinnesstämning: *rubbad* 'mentalt störd', *biten* 'starkt intresserad', *städad* 'ordentlig och väluppfostrad' (jfr adjektiv som *tvär*, *avig*, *stabil*).

2. Adjektiviska perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart har dessutom ytterligare karakteristika. Dessa sammanhänger med att perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart förutom aktionen vanligen betecknar tillståndet efter aktionens slut (§ 5). Ju mer adjektiviskt ett sådant perfektparticip är, desto mera dominerar föreställningen om tillståndet över föreställningen om aktionen.[2]

a) De flesta verb med avgränsad aktionsart betecknar en aktion som kan uppfattas leda till ett resultat (jfr Aktionsarter § 12) som tidsmässigt följer på aktionen. Ett adjektiviskt perfektparticip anger att aktionens resultat kvarstår (vid referenstiden, vanligen tiden för satsens aktion, jfr Aktionsarter § 13).

Dörren är mycket riktigt *stängd*.
Jfr: *Dörren är mycket riktigt *stängd* men någon har öppnat den igen. [Gentemot: Dörren har mycket riktigt stängts men någon har öppnat den igen.]

Participet behöver inte vara starkt adjektiviskt för att ange kvarstående resultat, dvs. föreställningen om aktionen behöver inte vara mycket försvagad. Jämför också att *ha*-tempus anger att aktionen är relevant vid referenstiden, vilket ofta tolkas som att dess resultat kvarstår (Tempus § 20).

Om aktionens resultat inte kvarstår är det adjektiviska participets tillstånd inte längre för handen. Adjektiviska particip kan därför liksom adjektiv bestämmas av *inte längre* eller *fortfarande*.

Dörren är {inte längre/fortfarande} *stängd*.
Johan är {inte längre/fortfarande} *övertygad*.

Vid helt verbala perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart anger participet bara att aktionen har ägt rum, och tillståndet kan alltså inte upphävas:

*Amerika är inte längre *upptäckt*.
*Johan är inte längre *övertalad*.

b) Tidfästningsadverbial som bestämmer adjektiviska perfektparticip hänför sig till tiden för tillståndet (egenskapen). I nominalfrasen *en för två timmar sedan förvånad diplomat* hänför sig tidsadverbialet *för två timmar sedan* till tiden då diplomaten hade egenskapen att vara förvånad.

Med ett helt verbalt perfektparticip hänför sig tidsadverbialet helst till aktionens tid om inget i kontexten motsäger detta. I nominalfrasen *en för två timmar sedan anländ diplomat* hänför sig *för två timmar sedan* till aktionens tid, dvs. till tiden för anländandet.

c) Adjektiviska perfektparticip kan vara graderbara för högre eller lägre grad även om inte motsvarande verb är det (jfr Adjfraser § 12–21):

Johan var mycket *övertygad* om riskerna. Jfr: *Vi hade övertygat Johan mycket.

Ett verbalt perfektparticip som är avlett av ett verb med avgränsad aktionsart är normalt lika litet som verbet självt graderbart med gradadverbial för högre och lägre grad:

*Johan var mycket *övertalad*. *Vi hade övertalat Johan mycket.

d) För ett fåtal adjektiviska perfektparticip kan predikationsbasen motsvara referenten för subjektet vid ett transitivt verb (jfr § 4 not 1), t.ex. *en erfaren kvinna*, *en drucken man*. Predikationsbasen anger den som upplever aktionen. Jämför verbala perfektparticip, där predikationsbasen alltid motsvarar referenten för objektet när verbet är transitivt: *det druckna ölet*.

[1] Ett adjektiviskt particip kan ta ett orsaksadverbial som bestämning (Advl § 36: b): *gripen av sången*.

[2] Eftersom föreställningen om själva aktionen är försvagad hos adjektiviska perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart, förmedlar dessa particip liksom adjektiv ingen tydlig föreställning om tillståndets början. *Saften är koncentrerad* implicerar inget tidigare tillstånd då saften inte var koncentrerad. Jämför med verbalt particip *Saften är serverad*, som implicerar ett tidigare tillstånd då saften inte var serverad.

Struktur § 7–17

§ 7. Översikt. Ett perfektparticip är bildat av ett verb (avledningsstammen) och ett participbildande avledningssuffix. Verbet kan i sin tur vara en avledning eller en sammansättning. Ett particip kan därutöver självt avledas med ett prefix eller sammansättas med ett förled.

a) Verb + participsuffix:

Verb (= rotmorfem):	stör-d
Prefixavlett verb:	förstör-d
Suffixavlett verb:	respektera-d
Sammansatt verb:	ångkok-t

b) Prefix/sammansättningsled + particip (enligt (a)):

Prefix:	o-förstörd
Sammansättningsled:	träd-bevuxen

Till participet kan läggas böjningssuffix, ungefär som till ett adjektiv; se § 22.

ANM. Förhållandet mellan particip som är avledda av sammansatta verb (typen *ångkokt*) och particip sammansatta av ett förled och ett particip (typen *trädbevuxen*) är otillräckligt studerat. Ofta skiljer man mekaniskt mellan dem. Om den del av ordet som föregår suffixet förekommer som självständigt verb anses den första strukturen föreligga: *ångkok-t* ty *ångkoka*. Annars antas den senare strukturen föreligga, särskilt om participet utan förled finns som självständigt ord: *träd-bevuxen* ty *bevuxen* men inte **trädbeväxa*. Å andra sidan kan många particip av den senare typen, t.ex. *formfulländad*, ses som ordgruppsavledningar, där frasen

fullända formen ger stammen i participet, och då skulle också i ord av denna typ den avgörande konstituentgränsen gå mellan suffixet och återstoden av participet.

§ 8. Perfektparticip av olika slags verbstammar. Från verb avleds perfektparticip enligt två olika mönster (jämför bildandet av verbens supinumformer, Vb § 44). Det ena gäller främst för svaga verb, det andra för starka verb vilkas supinumstam slutar på konsonant. Från många verb avleds av syntaktiska och semantiska orsaker inga perfektparticip alls (§ 14). Perfektparticip avleds t.ex. inte av något av de halvsvaga verben (jfr Vb § 61).

-d [av 1 och 2 konjugationen]: kasta-d, väg-d
-t [av 2 konjugationen]: läs-t
-dd [av 3 och 4 konjugationen]: tro-dd, se-dd
-en [av 4 konjugationen]: bund-en

1. Av svaga verb (samt ett par starka) avleds perfektparticip med suffixet *-d*[1] eller någon av dess varianter *-t, -dd* [d:]. Varianterna fördelar sig fonotaktiskt efter hur verbstammen slutar på samma sätt som de svaga verbens preteritumvarianter (Vb § 38).

a) Vid de flesta svaga verb med stamslut på obetonad vokal (*-a*, 1 konjugationen) eller på tonande konsonant är perfektparticipsuffixet *-d*. Det stamslutande *-a* i 1 konjugationen (och tonaccenten) behålls i avledningen.

kasta-d, väg-d

b) Vid svaga verb med stamslut på betonad vokal är verbstammens vokal förkortad och perfektparticipsuffixet förlängt till *-dd* [d:]:

sy-dd, tro-dd

På samma sätt avleds perfektparticip av de starka verben *se* och *be*(*dja*) samt av prefixavledningarna *förstå*, *bestå*, vilkas supinumstammar slutar på betonad vokal (Vb § 59):[2]

se-dd, ombe-dd, förstå-dd

Perfektparticipet av *be*(*dja*) används mest i sammansättningarna *ombedd*, *tillbedd*.

c) Vid svaga verb med stamslut på tonlös konsonant är perfektparticipsuffixet assimilerat till *-t*.

läs-t, stek-t

Suffixet är *-t* också vid de verb på kort *-n* som har preteritum på *-te* (Vb § 52: b): *krönt*, *bryn-t*, *rön-t*. Likaså i de optionella perfektparticipvarianterna *betal-t* (alternativt *betal-d*, *betala-d*), *men-t* (vanligen *mena-d*), *tjän-t* (vanligen *tjäna-d*), *uppspel-t* (annars (-)*spela-d*), *tal-t* (vanligen *tala-d*). Vokalen är vanligen kort i *köpt* samt ofta kort också i *kokt*.[3]

d) Vid svaga verb med stamslut på dental är perfektparticipsuffixet assimilerat med denna dental:

(ut)skvätt-Ø, fäst-Ø, vänd-Ø

Om verbstammen slutar på lång betonad vokal + kort dental blir vokalen kort och dentalen lång:

mät-t [mɛt:], led-d [led:]

Vid svaga verb med stamslut på *-d* som har alternativa kortformer utan denna konsonant (Vb § 53) gör det ingen skillnad om perfektparticipet avleds från den längre eller den kortare stammen: *kläd-d* [klɛd:] (av *kläd-a*) respektive *klä-dd* [klɛd:] (av *klä*).

De fonologiska stam- och suffixvariationer som förekommer i avledningar av svaga verb är desamma som vid bildandet av preteritum och supinum (dentalassimilation, vokalförkortning framför lång konsonant, vokalförkortning framför vissa konsonantkombinationer i enskilda verb som *köpa*, *koka*; Vb § 54).

2. Av starka verb avleds perfektparticip med suffixet *-en* från samma stamvariant som supinumformen, förutsatt att denna variant slutar på konsonant:[4]

skriv-en, bund-en, bur-en, drag-en

Participet har samma betoning och tonaccent som en böjningsform av verbet med samma stavelsestruktur:

[2]bunden, [2]klavbunden, för[1]bunden; [2]bundna, [2]klavbundna, för[1]bundna

förd, [2]uppförd, för[1]förd; [2]förda, [2]uppförda, för[1]förda

Om perfektparticipens kongruensböjning se § 24.[5]

[1] I större delen av språkområdet (jfr Vb § 54: c) assimileras ett stamslutande [r] med [d] till en retroflex klusil: *körd* [ɕœ:ɖ].

[2] Av övriga starka verb med supinumstam som slutar på betonad vokal (Vb § 59) avleds inte perfektparticip: **dödd*, **gådd*, **fådd*, **gedd* (i regionalt talspråk kan dock *gedd* förekomma). För *dö* används i stället adjektivet *död*, för *gå* perfektparticipet *gången*, för *få* någon gång perfektparticipet *fången* och eljest perfektparticip av något mer eller mindre synonymt verb, t.ex. *erhållen* (av *erhålla*). Av sammansättningen *undfå* avleds marginellt perfektparticipet *undfådd*. Av *le* avleds av semantiska orsaker (jfr § 14) inget perfektparticip och knappast heller av *stå* utan prefix eller förled. Av *påstå* avleds regelbundet perfektparticipet *påstådd*. För vissa andra verb på *-stå* finns i talspråket en tendens till samma avledning, t.ex. *bestådd*, *avstådd*, *tillstådd*. För vissa verb på *-stå* förekommer ett suppletivt perfektparticip *ståndеn* (jämför det eljest föråldrade verbet *ståndа*), t.ex. *uppståndеn*, *överståndеn*. Av *ge* (Vb § 59: a) avleds perfektparticip bara av den längre supinumstammen *giv-*: *given*. Det finns vid sidan av de normala *tagen*, *slagen* inga participformer **tadd*, **slådd*, som motsvarar de regionala talspråkliga supinumvarianterna *tatt*, *slått*.

[3] Suffixet är *-t* också efter några andra verbstammar som slutar på kort eller långt *-n* i några lexikaliserade uttryck:

unna: i uttrycket *vara någon väl unt*, t.ex. *Den vilan är dig väl unt.*
förena: *Förenta Nationerna*, *Förenta Staterna*
låna: *lånta fjädrar*

I perfektparticipet *bragt* (avlett av *bringa*) är suffixet *-t*: *Han blev fullständigt bragt ur fattningen.*

[4] Av det i standardspråket ålderdomliga *varda* avleds det ålderdomliga perfektparticipet *vorden*, fastän *varda* i standardspråket saknar supinum. Av det starka verbet *vara* med sammansättningar avleds inget perfektparticip.

[5] I obestämd form neutrum singularis (§ 24) sammanfaller perfektparticip på *-d* (med varianter) med verbens supinumformer, t.ex. *kastat, vägt, sytt, trott, sett*. Däremot finns det supinumformer på *-tt* som inte har homonyma perfektparticip (jämför not 3 ovan), t.ex. *gått, gett*. Någon gång kan en sådan form förekomma som perfektparticip, antagligen därför att formen som sådan är bekant från supinum: *Finns inget pris uppgett …* (formen är inte accepterad som standard). Motsvarande utrumform saknas: **Finns ingen summa uppgedd …*

§ 9. Perfektparticip av svaga verb med morfologiska stamvariationer. Av de svaga verb vilka i sin stam har vokal- eller konsonantvariationer som inte kan härledas ur stammens ljudstruktur avleds perfektparticip (om det alls förekommer, § 14) från den stamvariant som används i (preteritum och) supinum.

1. Perfektparticip av vissa verb med stamslutande *j* och omljudd stamvokal (om denna kan omljudas) har liksom verbets supinumform *j*-bortfall och oomljudd stamvokal:

a) obligatoriskt:

dol-d, spor-d, sål-d, val-d, (till)stad-d[1]

b) optionellt:

kval-d/kvälj-d, smor-d/smörj-d, sval-d/svälj-d, (för)tal-d/(för)tälj-d, tam-d/täm-d/tämj-d, skil-d/skilj-d, (av)vand/(av)vänjd

Med undantag av *tämjd* är formen med *j*-bortfall vanligast under (b). *Kväljd* kan föredras i betydelsen 'som har kväljningskänslor' medan *kvald* föredras i den något ålderdomliga betydelsen 'plågad'. *Stödd* har *j*-bortfall men bibehåller den redan omljudda vokalen.

2. Perfektparticip av fyra verb med omljudd stamvokal men utan stamslutande *j* har liksom dessa verbs supinumformer obligatoriskt oomljudd stamvokal:

gjor-d, sat-t, lag-d, sag-d

Gjord stavas liksom verbets preteritum- och supinumformer med initialt *gj-* [j], jfr infinitiven *göra* [j].[2]

[1] Marginellt förekommer perfektparticipet *gladd* till *glädja*.

[2] Perfektparticipen *lagd* (av *lägga*) och *sagd* (av *säga*) ansluter närmast till supinumformerna *lagt* [lak:t], *sagt* [sak:t]. Participens neutrumformer *lagt, sagt* har liksom supinumformerna assimilation till [k:].

Bragt [brak:t] (av *bringa*) är regelbundet avlett av den stamvariant som används optionellt i preteritum och supinum (*bragte, bragt*). Också formen *bringad* förekommer, jämför optionellt preteritum *bringade* och supinum *bringat*.

§ 10. Perfektparticip av verb som växlar mellan stark och svag böjning. Av verb som växlar mellan stark och svag böjning i supinum (Vb § 63, 64) kan vanligen perfektparticip (om det alls förekommer, § 14) avledas såväl med *-en* från den stamvariant som uppträder i den starka supinumformen som med *-d* (eller någon av dess fonologiska varianter, § 8: 1) från den svaga stamvarianten (= presens-infinitivstammen, ofta identisk med supinumstammen), t.ex. *viken* eller *vikt* av *vika* (supinum *vikit* eller *vikt*).

a) Om de båda perfektparticipvarianterna är synonyma är i flera fall den ena varianten vanligare eller stilistiskt mera neutral än den andra och markeras då nedan med +. Denna stil- eller frekvensfördelning kan avvika från fördelningen mellan motsvarande supinumvarianter.

begraven : begravd, +besvuren : besvärjd, nupen : nypt, summen : +simmad, viken : vikt

Av verbet *mala* avleds som perfektparticip dels varianten *mald* (jfr supinum *malt*), dels varianten *malen* (fastän starkt supinum saknas). Av verbet *strida* avleds perfektparticip bara med *-d*, fastän den svaga supinumformen *stritt* inte är vanligare än den starka *stridit* (Vb § 64: a): (*om*)*stridd*. Av verbet *löpa* avleds i prefixavledningar och vissa sammansättningar perfektparticip *-lupen* av den eljest ålderdomliga starka stamvarianten (Vb § 64: a), t.ex. *förlupen*, *överlupen*, medan andra sammansättningar har den normala svaga stamvarianten, t.ex. *svårlöpt*.[1]

b) I flera fall har de båda perfektparticipvarianterna olika betydelse, vanligen så att *en*-varianten bara eller främst förekommer i en lexikaliserad adjektivisk betydelse:

besluten : beslutad, frusen : fryst, smulten : smält, svulten : svält, tvungen : tvingad, vuxen : växt

Jämför betydelseskillnaden mellan stark och svag böjning på *frysa* och *svälta* (Vb § 64: b).

[1] Av det ålderdomliga verbet *gälda* 'betala' avleds som perfektparticip varianterna *gäldad* och *gulden*.

Av *sitta* avleds perfektparticipet *sutten* (mest i sammansättningar och prefixavledningar som *nersutten*, *besutten*) regelbundet av stammen i supinumvarianten *suttit* (däremot inte **setad* av den ovanligare supinumvarianten *setat*).

§ 11. Perfektparticip av verb som växlar mellan de svaga konjugationerna. Av verb som växlar mellan första och andra svaga konjugationerna i supinum (Vb § 66) kan perfektparticip (om det alls förekommer, § 14) avledas såväl med stam på *-a* som med stam som slutar på konsonant, dvs. utan *-a*. Om den ena supinumvarianten är vanligare eller mera stilistiskt neutral än den andra är vanligen motsvarande perfektparticipvariant på samma sätt vanligare eller mera stilistiskt neutral (och markeras nedan med +).

betalad : betald : betalt, bringad : bragt, frälsad : +frälst, fästad : +fäst, gällad : +gälld 'kastrerad', kokad : kokt, +menad : ment, mistad : +mist, nästad : näst, ristad : +rist 'skakad', rötad : rött, skapad : skapt, +sparad : spard, +spelad : (upp)spelt, +talad : talt [vardagligt], +tjusad : tjust, +tjänad : tjänt[1]

[1] *Skapad* : *skapt* och *betalad* : *betalt* visar knappast någon stil- eller frekvensskillnad, fastän preteritum- och supinumvarianterna av *skapa* och *betala* gör det (Vb § 52).

I lexikaliserade uttryck förekommer också *unt, förent, lånt* (eljest *unnad, förenad, lånad*), § 8 not 3. Även flera av de här anförda formerna förekommer främst i lexikaliserade uttryck: *ment* (t.ex. *Det var inte så illa ment*), *spard* (t.ex. *Han lämnade ingen möda spard*).

§ 12. Perfektparticip av verb som inte existerar som självständiga verb. Vissa perfektparticip har som sin stam en avledning som inte existerar som självständigt verb men som är en regelbunden avledning av ett självständigt ord med ett verbbildande affix.

a) Med suffixet *-era* avleds verb från substantiv (Vb § 16: c). Av verbet kan i sin tur ett perfektparticip avledas, t.ex. *station* : *stationera* : *stationerad*. I några fall existerar inte verbet som självständigt ord men däremot perfektparticipet, t.ex. *passion* : **passionera* : *passionerad*.

galonerad, passionerad, rutinerad

Sådana perfektparticip har en adjektivisk betydelse 'som är försedd med + substantivet'. Morfemkombinationen *-era-d* fungerar därmed ekvivalent med avledningsmorfemet *-ad* (*-d, -t, -dd*) som avleder adjektiv av substantiv, t.ex. *flikad* av *flik* (§ 39: b).

b) Med prefixen *be-* och *för-* avleds verb från andra verb (Vb § 17: 1). Av verbet kan i sin tur ett perfektparticip avledas, t.ex. *tvivla* : *betvivla* : *betvivlad*. I några fall existerar inte det prefixavledda verbet som självständigt ord men däremot perfektparticipet, t.ex. *skaffa* : **beskaffa* : *beskaffad*, och ibland andra typiska verbavledningar, t.ex. *beklämning, förskiffring*.

beklämd, beskaffad, besläktad, besviken, betryggad
förlegad, förskiffrad

Vissa av dessa perfektparticip har adjektivisk betydelse (§ 2, 6; t.ex. *beskaffad, besläktad, förlegad*), andra en något mera verbal betydelse (t.ex. *betryggad, förskiffrad*).[1]

[1] Andra perfektparticip är avledda av verb som är mera sällsynta än participen, t.ex. *civiliserad* av *civilisera, depraverad* av *depravera, emanciperad* av *emancipera, kultiverad* av *kultivera, perverterad* av *pervertera, tempererad* av *temperera*. Om verbet i sin tur har en frekvent avledningsstam, t.ex. *civil* (: *civilisera*) : *civiliserad*, närmar sig participet typen *stationerad* ovan. Eljest, t.ex. *depraverad*, närmar sig participen adjektiv av typen *melerad* (§ 39: c).

§ 13. Perfektparticip av deponensverb. Perfektparticip kan i princip avledas av deponensverb:

avundad, förlamad, förolyckad, försvagad, förändrad, hämnad, inandad, lyckad, låtsad, misslyckad, splittrad, utandad, vansläktad, vidgad, vredgad, åldrad

Från många deponensverb avleds dock inga perfektparticip (§ 14):[1]

*envisad, *frodad, *färdad, *handskad, *nalkad, *ryktad, *samsad, *trilskad, *vistad

[1] Perfektparticip avleds inte heller av det transitiva *minnas* (i stället används *ihågkommen*).

§ 14. Verb av vilka inga perfektparticip bildas. Av många verb avleds inte perfektparticip. Orsaken ligger bl.a. i verbens funktion och betydelse. Hit hör följande typer av verb:

1. Intransitiva verb som anger – oavgränsad eller avgränsad – irresultativ aktion:[1]

agera, angränsa, basa, bero, blicka, blomma, blossa, blunda, bo, bortse, bottna, bubbla, bölja, delta, dröja, duga, ebba, existera, figurera, fladdra, flamma, flyga, flyta, forska, fortlöpa, gestikulera, huttra, irra, krångla, ligga, meditera, osa, prassla, regna, skrika, sova, tiga, umgås, värka, överväga

blinka, niga, nysa, smacka, spotta

2. Vissa transitiva verb:

a) Enstaka transitiva verb som inte kan stå i *s*-passiv (Passiv § 4):[2]

behaga, betyda, dofta, innebära, likna, lukta, rymma 'ha rum för', smaka, väga 'vara si eller så tung'

b) Många verb som obligatoriskt har reflexivt objekt:

befatta sig, bete sig, bättra sig, gotta sig, skynda sig, åtra sig

Undantag: *bosatt*. Många optionellt reflexiva verb har motsvarande perfektparticip, t.ex. *bekymrad*, *engagerad*, *förberedd*, *intresserad*, *klädd*, *koncentrerad*, *nöjd*, *spänd*.

[1] Perfektparticip avleds däremot av de flesta intransitiva verb som anger resultativ aktion, t.ex. *ankomma* : *ankommen*, *anlända* : *anländ*, *avlida* : *avliden*, *brista* : *brusten*, *brinna* (*ner*) : (*ner*)*brunnen*, *drunkna* : *drunknad*, *fara* : *faren*, *gulna* : *gulnad*, *urarta* : *urartad*.

Av ett mindre antal intransitiva verb som anger resultativ aktion avleds dock inte alls eller bara marginellt perfektparticip. För många av dessa verb sammanhänger troligen avsaknaden av perfektparticip med att ett morfologiskt besläktat adjektiv används i stället för det tänkta perfektparticipet, t.ex. *häpen* för **häpnad*, *härsken* för **härsknad*, *ljus* för **ljusnad*, *vaken* för **vaknad*, eller att ett sammansatt perfektparticip används i stället för det enkla, t.ex. *avmagrad* för **magrad*, *insomnad* för **somnad*, eventuellt *nyvaknad* för **vaknad*. Exempel på andra intransitiva resultativa verb som saknar motsvarande perfektparticip: *bidra*, *segra*.

[2] Perfektparticip avleds annars från de flesta transitiva verb, t.ex. *antasta* : *antastad*, *avsky* : *avskydd*, *bita* : *biten*.

Prefixavledda och sammansatta perfektparticip § 15–17

§ 15. Prefixavledda perfektparticip. Perfektparticip kan vara bildade av andra perfektparticip genom tillägg av ett prefix. Framför allt förekommer de eljest adjektivbildande prefixen *o-*, *miss-* och *van-*. Liksom vid adjektiven (Adj. § 32) är dessa prefix betonade, och avledningen överensstämmer fonologiskt med en sammansättning. Prefixet *o-* anger normalt att det avledda participet har en betydelse som är negeringen av avledningsstammens betydelse: *o-använd* 'inte använd'. Prefixen *miss-* och *van-* betyder 'på ett dåligt sätt'. Jfr Adj. § 31. De flesta prefixavledda participip har övervägande adjektivisk betydelse.[1]

Perfektparticip avleds i stor mängd med prefixet *o-* och i begränsad utsträckning med prefixen *miss-* och *van-*, t.ex.:

o-anad, o-anfrätt, o-anfäktad, o-anmäld, o-använd, o-avbruten, o-barkad
miss-anpassad, miss-formad, miss-riktad
van-lottad, van-vuxen

Avledning med *o-* är vanligare för perfektparticip än för adjektiv och presensparticip men utgör inte något helt produktivt mönster. Språkbrukarna nybildar alltså ogärna avledningar som *?odrabbad*, *?oanställd*, *?ovidtalad*. En del perfektparticip på *o-*, t.ex. *o-sedd*, har övervägande verbal betydelse, vilket bl.a. märks på att de kan konstrueras med agentadverbial (t.ex. *osedd av alla*, jfr § 6).

[1] Också andra prefix som avleder adjektiv (Adj. § 31–32) kan tillfälligt avleda particip, t.ex. *super-förkyld*.

ANM. 1. Som prefix kunde också räknas sammansättningsförled med generaliserad betydelse, t.ex. *jätte-* (*jätte-förkyld*), *död*(*s*)*-* (*död*(*s*)*-förkyld*), jfr Adj. § 32 Anm. Vid verbala perfektparticip används det prefixliknande förledet *ny-* som anger att tillståndet varat kort tid, t.ex. *ny-målad*, *ny-gift*, *ny-kommen*, jfr § 16: d.

ANM. 2. I många fall kan det inte avgöras om participet är prefixavlett av ett annat particip eller suffixavlett av ett prefixverb (jfr § 7). Particip som t.ex. *ogillad*, *missbedömd*, *vanhedrad* kan antingen analyseras som komplexa prefixavledda particip *o-gillad*, *miss-bedömd*, *van-hedrad* eller som particip avledda av prefigerat verb *ogilla-d* (av *ogilla*), *missbedöm-d* (av *missbedöma*), *vanhedra-d* (av *vanhedra*).

§ 16. Sammansatta perfektparticip. Particip kan vara bildade genom sammansättning av två ord, varav det sista är ett particip. Som första sammansättningsled kan substantiv, egennamn, adjektiv, pronomen, adverb och prepositioner fungera. Förledet kan vara ett rotmorfem, en sammansättning eller en avledning.[1]

snö-blandad, respekt-fylld, salt-stänkt, träd-bevuxen, olycks-drabbad, sido-ställd, rått-äten, statsbidrags-berättigad, handlings-förlamad

amerika-frälst, EU-ansluten

ny-badad, färdig-gräddad, tung-rodd, lång-sökt, röd-gråten

jag-fixerad, hel-garderad, själv-genererad

väl-skräddad, åter-anställd, framåt-riktad, inne-sluten

på-tänkt, efter-längtad

Det kan i många fall inte avgöras om particip med den ovannämnda strukturen skall analyseras som sammansatta, t.ex. *grundlags-skyddad*, *upp-sökt*, eller som particip avledda av sammansatta verb,[2] t.ex. *grundlagsskydda-d* (av *grundlagsskydda*), *upp-sök-t* (av *uppsöka*). Se vidare § 17 om particip som korresponderar med en partikelförbindelse.

Förledet kan ha olika semantiska relationer till efterledet. Några vanliga betydelser hos förleden är följande:[3]

a) Orsak, medel eller instrument (förledet motsvaras då normalt av adverbial, oftast med prepositionen *av* eller *med*):

olycks-drabbad [≈ drabbad av olycka], köld-skadad, gasol-driven [≈ driven med gasol], hand-snidad, salt-stänkt, semester-stängd [≈ stängd på grund av semester]

b) Det som någon eller något har eller är försedd med (förledet motsvaras då ofta av adverbial med prepositionen *med*):

respekt-fylld [≈ fylld med respekt], ångest-laddad, träd-bevuxen

c) Avseende eller rum (förledet motsvaras då ofta av adverbial med lokalitetsangivande preposition):

hörsel-skadad [≈ skadad i hörseln], sinnes-rubbad, sido-ställd, världs-berömd

d) Tid (förledet motsvaras då ofta av adverbial som tidfäster eller anger varighet):

ny-badad [≈ nyligen/nyss badad], januari-read [≈ read i januari]

e) Grad eller sätt (förledet motsvaras då ofta av adverb eller adjektiv som adverbial):

väl-skräddad [≈ väl skräddad], lätt-rodd [≈ lätt att ro], halv-bildad, snabb-lagad

f) Resultat, som innebär ett nytt tillstånd eller en ny plats för predikationsbasen (förledet motsvaras då ofta av adverb som adverbial eller adjektiv som predikativ):

vilse-ledd [≈ ledd vilse], fin-klädd [≈ klädd fin], färdig-skriven, röd-gråten, lös-kokt

Förledet uttrycker normalt inte någon av de prototypiska subjektsrollerna agens (undantag t.ex. *guda-benådad*, *rått-äten*) eller upplevare (undantag t.ex. *guds-förgäten*). När förledet anger orsak kan det sammansatta perfektparticipet ha verbal betydelse, t.ex. *olycksdrabbad*, *stormhärjad*. Förledet *ny-* är mycket frekvent vid perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart och betyder att tillståndet, dvs. resultatet av den aktion som anges med avledningsstammen, inträtt kort före den tematiska tiden, t.ex. *ny-målad*, *ny-gift*, *ny-kommen* (jfr § 15 Anm. 1).

Liksom de flesta andra sammansättningar har sammansatta particip vanligen accent 2 med stark bibetoning på det andra ledet.[4]

[1] Att efterledet självt är en sammansättning är ovanligt och förekommer mest i particip där efterledet alternativt kan analyseras som avledning av sammansatt verb, t.ex. *åter-införd*.

[2] Exempel på particip som är entydigt avledda av sammansatta verb är t.ex. *avlid-en* (av *avlida*), *uttala-d* (av *uttala*).

[3] Många av sammansättningarna har fått en integrerad helhetsbetydelse som gör att de inte kan parafraseras med uttryck där vart och ett av leden ingår som självständigt ord. Sådana sammansättningar kan t.ex. ha överförd betydelse som *tungrodd* 'svårskött'.

[4] I sydsvenskt regionalt språk (särskilt i Skåne) används dock accent 1 i vissa sammansatta perfektparticip med enstavig preposition eller enstavigt riktningsadverb som förled:

[1]på-körd, [1]av-satt
[1]in-biten, [1]ner-sutten
[1]in-spelad, [1]ner-plockad

§ 17. Particip med förled som motsvarar partikeladverbial. Perfektparticip kan i standardspråket inte själva ta partikeladverbial (Pcpfraser § 10: a):

Johan blev {*uppsökt*/**sökt upp*}. [jfr: {uppsöka/söka upp}]

Nästan alla förbindelser av verb + partikeladverbial motsvaras i stället av particip med partikeladverbialets motsvarighet som första led:[1]

ur-vriden [jfr: vrida ur], av-bruten [jfr: bryta av], upp-sökt [jfr: söka upp], in-förd [jfr: föra in], fast-slagen [jfr: slå fast], in-hämtad [jfr: hämta in]

Partikelförbindelsen kan motsvara avledningsstammen i ett particip fastän ett parallellt sammansatt verb bara är marginellt möjligt (t.ex. *?urvrida*, *?kvarsitta*). Participet kan vidare ha samma lediga stilvärde som partikelförbindelsen:[2]

Kan du köra hem stolarna i dag? – Dom är ju redan *hemkörda*!

Också när ett partikeladverbial utgörs av en lexikaliserad ordgrupp kan det motsvaras av förled i participet. Som förled är ordgruppen alltid sammanskriven.

ilandfluten [jfr: flyta i land], iordningställd [jfr: ställa i ordning]

[1] Några sammansatta perfektparticip med preposition som förled har på likartat sätt en systematisk relation till motsvarande konstruktion av verbalt rotmorfem + preposition i prepositionsfras som bundet adverbial, t.ex. *efterlängtad* : *längta efter X*, *omtvistad* : *tvista om X*.

Johan är *efterlängtad* av oss. ≈ Vi ˈlängtar ₀efter Johan.
Saken är *omtvistad*. ≈ Man ˈtvistar ₀om ˈsaken.

Denna konstruktionsväxling gör det möjligt att ha motsvarigheten till det bundna adverbialets rektion som predikationsbas till perfektparticipet. Jämför också ett particip som *omvittnad*, som visserligen har ett motsvarande sammansatt verb *omvittna* men där verbalt rotmorfem + bundet adverbial, *vittna om X*, är vanligare.

[2] Particip av denna typ kan liksom andra particip ha en lexikaliserad adjektivisk betydelse som inte kan härledas ur konstruktionen verb + partikeladverbial:

in-bunden 'introvert' [jfr: binda in 'förse (böcker) med pärmar']

ANM. I de fall då participets stam motsvarar en partikelförbindelse kan participet uppfattas som en ordgruppsavledning: *växa ur + t = urväxt* [jfr *tre hjul + ing = trehjuling*].

Morfologisk funktion § 18

§ 18. Perfektparticip som avledningsstam och första sammansättningsled i ord av andra ordklasser. Perfektparticipet har mycket begränsade möjligheter att fungera som stam i avledningar eller som förled i sammansättningar:

a) som avledningsstam i suffixavledning av substantiv på *-het* och *-skap* (jfr Subst. § 19: a), t.ex. *bunden-het, utbränd-het, fången-skap*.

Perfektparticip avledda av första konjugationens verb kan inte fungera som avledningsstammar: **hämmad-het* (jämför det lexikaliserade *beskaffen-het*, inte **beskaffad-het*).

b) som förled i enstaka sammansättningar, t.ex. *nöjd-förklaring, skild-könad*.

Syntaktisk funktion och distribution § 19–21

§ 19. Huvudord i participfras. Perfektparticipets normala funktion är att vara huvudord i participfrasen, t.ex.:

(de flesta är ju) i hög grad *engagerade* i livsåskådningsfrågor
(vi blev alla tre stående) *iakttagande* varann
(den blev) *målad* röd både fram och bak
(vi fann honom) klart *skakad* av attentatet
(den) honom *underställda* (kyrkan)
lite *uppgivet* (satte han sig framför datorn igen)

Participfrasen har samma funktioner som adjektivfrasen: bundet och fritt subjekts- och objektspredikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial.

Perfektparticipfrasen kongruerar med sin predikationsbas i samma avseenden och i samma utsträckning som adjektivfrasen (§ 24).

Olika particip kan konstrueras med olika slags bundna bestämningar: objekt, predikativ och framför allt adverbial (vanligen prepositionsfraser med olika prepositioner). Se vidare Pcpfraser § 2–11.

På samma sätt som adjektivfrasen kan participfrasen i vissa fall förekomma i nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (Adjfraser § 65, Nomfraser § 19, 26). Då inträder participfrasen som nominalfrasens huvudled i substantivets ställe. Nominalfrasens struktur är i övrigt densamma som

i nominalfras med substantiv som huvudord: *något överenskommet*, *en annan orolig anställd*. Böjningen i utrum och neutrum singularis samt pluralis är då betydelsebärande: *ingen nyinskriven*, *inget nyinskrivet*, *inga nyinskrivna* (§ 25).

I bestämd form förekommer samma självständigt använda particip i genus utrum som i pluralis, dvs. sådana som normalt används om mänskliga referenter eller har en särskild betydelsenyans när de används om människor, t.ex. *den* {*gifta/gifte*}, *den* {*fetlagda/fetlagde*}, *den* {*kortväxta/kortväxte*} (jfr § 25). I obestämd form utrum singularis är den självständiga användningen mer eller mindre lexikaliserad till ett begränsat men rätt stort antal particip, t.ex.:

allierad, anställd, avliden, berusad, delegerad, deputerad, frånskild, förtroendevald, handikappad, högutbildad, kollektivansluten, livstidsdömd, lärd, pestsmittad, prostituerad, rullstolsbunden, skriftlärd, synskadad, vuxen

§ 20. Perfektparticip i perifrastisk passiv: *bli hämtad*, *vara älskad*. När ett perfektparticip (med verbal betydelse) av ett transitivt verb står med sina bestämningar som bundet predikativ till *bli* eller *vara*, fungerar verb och particip som perifrastisk passiv:

Han blev *avskedad* i går. ≈ Han avskedades i går.
Den nya ordningen är *älskad* av alla. ≈ Den nya ordningen älskas av alla.

Betydelsen är vanligen ungefär densamma som hos *s*-passiven av det verb participet är avlett ifrån (om olikheterna se Passiv § 26–27). Satsen med den perifrastiska passiven står alltså i ungefär samma systematiska parafrasrelation som satsen med *s*-passiven till motsvarande aktiva sats med det verb som participet är avlett ifrån. Participets predikationsbas motsvaras i den korresponderande aktiva satsen av objektets referent, medan dess eventuella agentadverbial motsvaras av subjektets referent i den aktiva satsen.

a) Konstruktion med ett *s*-passivt verb med avgränsad aktionsart i en viss böjningsform motsvaras av konstruktion med *bli* i samma böjningsform + perfektparticip:

Johan blev *övergiven* av kamraterna. ≈ Johan övergavs av kamraterna. ≈ Kamraterna övergav Johan.

Konstruktion med *vara* i en viss böjningsform + perfektparticip motsvaras vid verb med avgränsad aktionsart av konstruktion med hjälpverbet *ha* i samma böjningsform + supinum av *s*-passivt verb:

Johan var *övergiven* av kamraterna. ≈ Johan hade övergetts av kamraterna. ≈ Kamraterna hade övergett Johan.

En olikhet mellan konstruktionen *vara* + perfektparticip och den med *ha* + supinum är att tidfästningsadverbial vid den förra konstruktionen har större tendens att hänföra sig till tillståndet som verbaktionen resulterar i (också vid övervägande verbala particip, jfr § 6: 2b):

Johan var övergiven av kamraterna på sportlovet. [Snarast: kamraterna övergav honom före sportlovet.]
Jfr: Johan hade övergetts av kamraterna på sportlovet. [Snarast: kamraterna övergav honom någon gång under sportlovet.]

b) Konstruktion med ett *s*-passivt verb med oavgränsad aktionsart i en viss böjningsform motsvararas av konstruktion med *vara* i samma böjningsform + perfektparticip:

Johansson var *hatad* av personalen. ≈ Johansson hatades av personalen. ≈ Personalen hatade Johansson.

Konstruktion med *bli* + perfektparticip till verb med oavgränsad aktionsart får (i likhet med konstruktionen *bli* gentemot *vara* + adjektivfras) ingressiv betydelse (Aktionsarter § 22) och motsvaras i viss mån av konstruktion med t.ex. hjälpverbet *börja* + verbet:

Johansson blev *hatad* av personalen. ≈ Johansson {började/kom att} hatas av personalen. ≈ Personalen {började/kom att} hata Johansson.

Om tidsbetydelse och aktionsart vid perifrastisk passiv med *vara*, *bli* se Passiv § 24–25.

§ 21. *Vara* + aktivt perfektparticip: *vara slocknad*. I viss utsträckning konstrueras *vara* med aktiva perfektparticip av intransitiva verb med avgränsad aktionsart som alternativ till konstruktionen *ha* + supinum. Konstruktionen är vanligare i sydsvenskt regionalt språkbruk än på andra håll.

Johan var *kommen*. ≈ Johan hade kommit.
Johan är *kommen*. ≈ Johan har kommit.
Johan lär vara *kommen*. ≈ Johan lär ha kommit.

Johan är redan *gången*.
Elden är *slocknad*.
Nu är de alla *farna* och huset känns tomt.

Helt standardspråkliga är konstruktioner med perfektparticip sammansatta med riktningsadverb som förled:

Hunden är *bortsprungen*.
Fågeln är *utflugen*.
Barnen är redan *hemresta* och huset känns ödsligt.
Pelargonian är *utblommad*.

I sydsvenska förekommer konstruktion med efterställt partikeladverbial (jfr Pcp-fraser § 10 not 1): *Johan är kommen hem*.

En olikhet mellan konstruktionen *vara* + perfektparticip och den med *ha* + supinum är att tidfästningsadverbial vid den förra konstruktionen har större tendens att hänföra sig till det förändrade tillstånd som aktionen resulterar i:

Fågeln var *utflugen* klockan tolv. [Snarast: fågeln var inte där kl. 12.]
Jfr: Fågeln hade flugit ut klockan tolv. [Snarast: fågeln försvann kl. 12.]

Böjning § 22–26

§ 22. Översikt. Perfektparticipen har samma slags böjning som adjektiven: komparationsböjning, kongruensböjning samt kasusböjning i genitiv (Adj. § 41–69).

Komparationsböjning förekommer mera begränsat hos perfektparticipen än hos adjektiven och huvudsakligen hos sådana particip som är starkt adjektiviska, t.ex. *berömd* : *berömdare* : *berömdast*.

Kongruensböjningen förekommer i samma utsträckning hos perfektparticipen som hos adjektiven, och kongruensen följer samma regler.

en *inbunden* bok, ett *inbundet* prosaverk, *inbundna* böcker
hans *inbundna* bok, hans *inbundne* kamrat

§ 23. Komparation. Graderbara perfektparticip kompareras normalt perifrastiskt, dvs. komparativens betydelse anges med en participfras med *mer*(*a*) som bestämning (perifrastisk komparativ) och superlativens betydelse anges med en participfras med *mest* som bestämning (perifrastisk superlativ), t.ex.:

{mer(a)/mest} bildad, {mer(a)/mest} känd, {mer(a)/mest} frusen, {mer(a)/mest} tankspridd, {mer(a)/mest} välsedd.

Den perifrastiska komparationen har semantiskt en vag avgränsning dels mot metakomparation (t.ex. *mera tankspridd* ≈ *snarare tankspridd*, Adj. § 45 not 1), dels mot gradadverbial vid particip med verbal betydelse (t.ex. *mer ökande*; *mer körd* ≈ *oftare körd*).[1]

Suffixkomparation av perfektparticip med graderbar betydelse förekommer endast i begränsad utsträckning:

a) Perfektparticip som slutar på *-ad*, dvs. är avledda av första konjugationens verb, suffixkompareras inte (**bildadare*).

b) Perfektparticip som är avledda av andra, tredje och fjärde konjugationens verb (dvs. slutar på *-d*, *-t*, *-dd*, *-en*) kan i princip suffixkompareras med samma suffix och samma betydelse som hos adjektiven, t.ex. *känd*, *kändare*, *kändast*; *frusen*, *frusnare*, *frusnast*. Suffixkomparation förekommer dock bara när participet har adjektivisk betydelse (jfr § 6) och i olika utsträckning för olika particip.

Perfektparticip som inte sällan tar suffixkomparation är:

berömd, bestämd, driven, drucken, erfaren, frigjord, frusen, gripen, känd, lågmäld/lågmält, lärd, nöjd, regelbunden, sliten, sluten, spänd, storslagen, sugen, upphöjd, vidsträckt, vuxen

Andra perfektparticip där suffixkomparation mindre ofta förekommer är:

helgjuten, inbiten, missnöjd, oerhörd, oförskämd, okänd, sökt, tankspridd, uppblåst, upplyst, utmärkt

Vid åtskilliga perfektparticip är det svårt att tänka sig suffixkomparation ens vid adjektivisk betydelse, t.ex. *?välseddare*, *?ödestyngdare*, *?trycktare*, *?lättburnare*.

Participens suffixkomparation följer alltid adjektivens första deklination (Adj. § 43), dvs. suffixet är *-are* i komparativ och *-ast* (med speciesböjningen *-aste*) i superlativ. I particip på *-en* faller på samma sätt som i adjektiven obetonat *e* före *-are* och *-ast*, t.ex. *frusen*, *frusn-are*, *frusn-ast*.

[1] Också sammansatt particip vars förled har graderbar betydelse kompareras med *mera*, *mest*: mer välkänd, mer välskriven, mer kortfattad, mer långsökt, mer långsträckt, mer tätbefolkad [också: tätare befolkad], mer glesbefolkad [också: glesare befolkad].

§ 24. Kongruensböjning. Perfektparticipen kongruensböjs i genus, numerus och species som adjektiv av motsvarande struktur (Adj. § 53–58):[1]

en {*gripen/ratad/nöjd/betrodd/läst*} författare
ett {*gripet/ratat/nöjt/betrott/påläst*} kommunalråd
{*gripna/ratade/nöjda/betrodda/lästa*} författare
den {*gripna/ratade/nöjda/betrodda/lästa*} författaren
den {*gripne/ratade/nöjde/betrodde/läste*} författaren

Kongruensen förekommer i samma utsträckning som hos adjektiven (Adj. § 59–68) och följer samma regler (grammatisk och semantisk kongruens). Suffixen har samma varianter som vid adjektiven.

a) Böjningssuffixet *-a* (som anger pluralis eller bestämd form) har varianten *-e* vid particip som slutar på *-ad*, dvs. sådana som är avledda av första konjugationens verb (jämför adjektiv som *rakryggad*, Adj. § 53):

en *ratad* rätt : *ratade* rätter : den *ratade* varmrätten

b) Före böjningssuffixen *-a* och *-e* faller ett obetonat *e* i particip som slutar på *-en*, dvs. sådana som är avledda av starka verb (med stam som slutar på konsonant) (jämför adjektiv som *mogen*, Adj. § 54):[2]

en *vuxen* {kvinna/man} : *vuxna* {kvinnor/män} : den *vuxna* kvinnan : den *vuxne* mannen

c) Böjningssuffixet *-t* assimileras med en dental klusil om böjningsstammen slutar på en sådan, dvs. i första hand om participet är avlett av ett svagt verb (dentalassimilation, jämför adjektiv som *konstlad*, *mild*, *högljudd*, *lätt*, *hård*, *svart*, Adj. § 55: a):

kastad : kastat, vägd : vägt, sydd : sytt, sedd : sett, ledd : lett, (ut)skvätt : (ut)skvätt, vänd : vänt, fäst : fäst

lärd : lärt, smord : smort [regionalt med retroflex dental motsvarande skriftens -rd, jfr § 8 not 1]

d) Före böjningssuffixet *-t* blir tonande obstruent tonlös (men förblir ospänd), om den genom dentalassimilationen ((c) ovan) kommer att stå omedelbart före suffixet (tonassimilation, jämför adjektiv som *låg, massiv*, Adj. § 55: c). Assimilationen avspeglas inte i stavningen.

vägd : vägt, vävd : vävt

e) Före böjningssuffixet *-t* faller [n] i particip som slutar på *-en*, dvs. sådana som är avledda av starka verb (med stam som slutar på konsonant) (jämför adjektiv som *naken*, Adj. § 55: d):

vuxen : vuxet, riven : rivet

Reglerna (a)–(e) innebär det böjningsmönster som framgår av Schema 1.

Obest. f. sing. utr.	ratad	hörd	läst	betrodd	gripen
Obest. f. sing. neutr.	ratat	hört	läst	betrott	gripet
Best. f. sing.	ratade	hörda	lästa	betrodda	gripna
Best. f. sing. mask.	ratade	hörde	läste	betrodde	gripne
Plur.	ratade	hörda	lästa	betrodda	gripna

SCHEMA 1. Perfektparticipets kongruensböjda former.

[1] Regionalt (Östergötland, Skåne) kan perfektparticip av andra och tredje konjugationens verb (samt av starka verb som bildar particip med *-dd*) mot huvudregeln ha accent 1 i former med vokaliskt suffix, t.ex. *[1]nöjda*, *[1]trodda*.

[2] Om verbstammen slutar på (långt) [n], t.ex. *försvunn-en*, sammansmälter detta med suffixets [n]: *försvunna {kvinnor/män}, den försvunna kvinnan, den försvunne mannen*.

§ 25. Kongruensoberoende numerus- och genusböjning. När participfrasen är huvudled i en nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, sägs participet stå självständigt, och dess numerus- och genusböjning anger då på samma sätt som hos adjektivet i motsvarande funktion (Adj. § 60, 65) egenskaper hos predikationsbasen. Självständigt använda particip har mera adjektivisk än verbal betydelse och anger vanligen en stabil egenskap hos referenten.

1. Numerusböjning på participen anger om referenten är ental (vid singularis) eller flertal (vid pluralis):

Varje *röstberättigad* är också valbar.
Alla *röstberättigade* är också valbara.

I singularis anger genus ytterligare egenskaper hos referenten ((2) nedan). Ett självständigt använt particip i pluralis refererar till personer. De particip som förekommer är i huvudsak sådana som normalt används om människor eller har en särskild betydelsenyans när de används om människor, t.ex. *gifta*, *fetlagda*, *kortväxta* (§ 19).

2. Genusböjning i neutrum och utrum (singularis) anger olika betydelse.

a) Neutrum beskriver den vanligen inanimata referenten som dividuativ:

Något *oväntat* hade alltså hänt.
Det *oväntade* hade alltså hänt.
Han bjöd på {*hemlagat/kallskuret*}.

b) Utrum anger att predikationsbasen är individuativ och mänsklig:

Det är inte lätt för {*en olärd/den olärde*) att ta ställning till alla alternativ.

När perfektparticipet används självständigt har det i vissa stilarter obligatorisk maskulinböjning vid referens till manlig person eller i generisk betydelse (Adj. § 68): *den olärde*.

§ 26. Kasusböjning. På samma sätt som ett adjektiv kasusböjs ett particip i genitiv om det står sist i en nominalfras med en syntaktisk funktion som kräver att nominalfrasen står i genitiv (jfr Adj. § 69, Nomfraser § 79). Genitivsuffixet är *-s* och genitiven visar samma fonologiskt betingade variation som substantivets genitiv (Subst. § 76). Exempel på particip i genitiv:

a) Nominalfrasens huvudord är struket genom ellips (Ellips § 2–3):

Du ska vara lika uppmärksam på en ny bils egenheter som på en *begagnads*.
Jag frågade inte efter en köpt lägenhets månadskostnad utan efter en *hyrds*.

b) Participfrasen fungerar som huvudled i nominalfrasen (§ 25, Nomfraser § 19, 26):

Många lever sig aldrig in i en *handikappads* situation.
De *kidnappades* anhöriga fick omedelbart besked.

Presensparticip § 27–38

Betydelse § 27–28

§ 27. Presensparticipets betydelse. Presensparticipet har aktiv betydelse, dvs. participets predikationsbas motsvarar referenten för det avledda verbets subjekt: *en leende hovmästare* är en hovmästare som ler.[1] Participet anger vanligen ett tillstånd och avleds därför mest naturligt av verb som anger icke-avgränsade processer.

Johan talade med en *leende* hovmästare. ≈ Johan talade med en hovmästare som log.

Endast när participet har klart verbal betydelse och står som predikativ kan presensparticip ange en aktion som förutsätts bli förd till ett naturligt slut:

Jag gick efter honom en stund och såg honom än *tappande* sin näsduk, än *kastande* en sten ut över fälten, än *stoppande* ner sina glasögon i fickan.
ett smidigt, lätt redskap för hans tankar, alltid *drabbande* precist, ibland med plötsliga ystra språng (S)
Förbundsstyrelsen gick *segrande* ur två voteringar […] (S)

Presensparticipet anger ett tillstånd som normalt sammanfaller i tid med satsens aktion och som oftast förutsätts vara längre än denna:

Johan talade med en *leende* hovmästare. [Hovmästaren log vid den tidpunkt då Johan talade med honom.]

Alternativt kan tidpunkten sammanfalla med talögonblicket, åtminstone om participet står attributivt i en definit nominalfras:

Den där *leende* hovmästaren såg jag i Saluhallen i fredags, och då var han rätt sur.

Jfr Adjfraser § 50. I satser som implicerar ytterligare en tidpunkt utöver aktionens tid kan denna tidpunkt vara tidpunkten för participets tillstånd:

Jag minns den *jublande* publiken.
Jag önskar mig en *jublande* publik.
Han bad om *kokande* vatten.

En annan tidpunkt kan också explicit anges av ett (tids)adverbial som bestämmer participet:

Den annars *leende* hovmästaren hade blivit mycket allvarlig.

[1] Lexikaliserat kan enstaka presensparticip, t.ex. *konsulterande* och (ålderdomligt pastischerande) *ägandes*, förekomma med passiv betydelse, dvs. predikationsbasen motsvarar referenten för verbets objekt:

konsulterande {ingenjör/expert} ['{ingenjör/expert} som tar rådgivningsuppdrag']
mitt ägandes hus ['huset som jag äger']
[…] drar in dofterna som vore de deras ägandes […] (R)

I lexikaliserade uttryck som *gående bord*, *ta stående räkning* (boxningsterm) kan presensparticipets användning jämföras med det metonymiska bruket av adjektiv i t.ex. *det glada Paris*, *ensamma kvällar* (Adj. § 24).

ANM. Termen presensparticip bibehålls, fastän "presens" inte behöver ange samtidighet med talögonblicket (jfr Tempus § 8) utan normalt endast samtidighet med den överordnade verbaktionens tid.

§ 28. Adjektiviska presensparticip. Adjektivisk betydelse hos presensparticip innebär att vissa drag hos aktionen träder i bakgrunden till förmån för andra. Det som saknas eller försvagas är prototypiska verbegenskaper som agentivitet, kort

varaktighet, flera specifika aktanter och möjligen också avgränsad aktionsart. Vanligast är en förskjutning från själva aktionen till det intryck predikationsbasens referent gör på den som upplever den.

Presensparticip som ofta har adjektivisk betydelse är t.ex.:

ansträngande, avtagande, avvikande, befallande, befriande, beroende, bestående, betydande, bindande, bländande, brådskande, chockerande, dominerande, dugande, döende, framträdande, förbluffande, förstående, glädjande, glödande, imponerande, kränkande, levande, lugnande, lönande, meriterande, oroande, passande, pockande, rasande, rörande, skriande, skrämmande, stapplande, strålande, sårande, tillfredsställande, tilltalande, troende, uppskakande, vinnande, vägande, överraskande, övertygande

Endast vissa presensparticip är eller kan vara adjektiviska. Syntaktiskt utmärker de sig genom att de liksom adjektiv men till skillnad från verbala presensparticip kan stå som bundna predikativ vid *vara* :

Johan var *övertygande*. [adjektiviskt]
Jfr: *Johan var *övertalande*. [endast verbalt]
Vinden var *avtagande*. [adjektiviskt]
Jfr: *Vinden var *minskande*. [endast verbalt]
Temperaturen var *fallande*. [adjektiviskt]
Jfr: *Barnet var *ramlande*. [endast verbalt]

Följande semantiska egenskaper är karakteristiska för adjektiviska presensparticip:

a) Adjektiviska presensparticip väcker liksom adjektiv vanligen ingen agensföreställning:

Johan såg en *skrämmande* film. [Adjektiviskt: *film* är orsak snarare än agens.]
Jfr: Johan känner en *skrivande* chefredaktör. [Verbalt: *chefredaktör* är agens.]

I många fall innebär detta att det adjektiviska presensparticipet sällan hänför sig till animat referent, t.ex. *vädjande*, *ansträngande*, *kränkande*, *meriterande*, *dödande*. Endast ett litet antal av de presensparticip som i andra avseenden är adjektiviska anger predikationsbasen som agens, t.ex. *pockande*, *befallande*, *fordrande*, *överbeskyddande*, *sökande*.

Min chef är *krävande*.
Han är *överbeskyddande* mot sin bror.

Många presensparticip är adjektiviska bara när verbstammen används i sin överförda betydelse, t.ex. *framträdande*, *strålande*, *bindande*, *träffande*, *sårande*, *mördande*, *dräpande*, *avvikande*, *målande*, *gripande*, *tilltalande*, *rörande*, *avväpnande*, *vinnande*.

Johans sätt var *vinnande*. [adjektiviskt]
Jfr: *Johans häst var *vinnande*. [verbalt, dvs. omöjligt som predikativ vid *vara*]

För vissa verb är denna överförda betydelse sällsynt utanför presensparticipet, t.ex. *träffande* 'som väl uttrycker det avsedda innehållet', *rörande* 'som uppväcker ömhetskänslor'.

b) Särskilt den aktant som upplever aktionen eller gynnas/drabbas av den lämnas vid adjektiviska presensparticip vanligen ospecificerad. Om verbets aktanter mer eller mindre obligatoriskt måste specificeras i verbfrasen gäller detta obligatorium inte det adjektiviska participet, vars aktanter (utöver predikationsbasen) vanligen kan lämnas outtryckta.

Svaret var *kränkande*. Jfr: Svaret kränkte {oss/*Ø}.
Anmälan är *bindande*. Jfr: Vi band {oss/*Ø} för kursen.

Exempel på annan aktant som lämnas outtryckt:

Johans sätt var *avvikande*. Jfr: Johans sätt avvek {från det normala/*Ø}.

c) Adjektiviska presensparticip tenderar att beteckna längre varaktighet, dvs. mera stabila tillstånd, än motsvarande verb:

Vinden var *avtagande* i går eftermiddag. [tenderar att tolkas som att avtagandet pågick hela eftermiddagen]
Jfr: Vinden avtog i går eftermiddag. [kan tolkas som en kortvarig aktion under en mindre del av eftermiddagen]
Situationen är *oroande*. Jfr: Situationen oroar.

Tendensen att beteckna mera stabila tillstånd sammanhänger ofta med att det lämnas ospecificerat vem som upplever aktionen eller gynnas/drabbas av den (punkt (b) ovan). Därigenom framställs aktionen som något karakteristiskt för predikationsbasen oberoende av vem som är den andra aktanten:

Johan är (alltid) *fordrande* (mot alla).

Presensparticipet får då gärna (liksom många adjektiv) generisk betydelse, dvs. det anger disposition för verbets aktion. Generisk innebörd enbart gör dock inte ett presensparticip adjektiviskt. Det generiska *sjungande* i *den sjungande bonden* kan t.ex. inte stå som predikativ till *vara*: **bonden som är sjungande*.

Struktur § 29–34

§ 29. Översikt. Ett presensparticip är bildat av ett verb (avledningsstammen) och ett participbildande avledningssuffix. Verbet kan i sin tur vara en avledning eller en sammansättning. Ett particip kan därutöver självt utvidgas med ett prefix eller sammansättas med ett förled.

a) Verb + participsuffix:

Verb (= rotmorfem):	stör-ande
Prefixavlett verb:	förstör-ande

Suffixavlett verb: respekter-ande
Sammansatt verb: ångkok-ande

b) Prefix/sammansättningsled + particip (enligt (a)):

Prefix: o-passande
Sammansättningsled: novell-skrivande

§ 30. Presensparticip av olika slags verbstammar. Av verb avleds presensparticip med suffixet *-ande* eller dess variant *-ende*. Av verb med olika stamvarianter avleds presensparticipet alltid från den stamvariant som används i infinitiv. Varianterna fördelar sig fonotaktiskt efter hur verbstammen slutar.

a) Av verb med stam som slutar på konsonant (dvs. svaga verb efter 2 konjugationen och de flesta starka verb, 4 konjugationen)[1] eller på obetonad vokal (*-a*, dvs. svaga verb efter 1 konjugationen) avleds presensparticip med *-ande*. Verb vilkas stam slutar på obetonad vokal (*-a*) förlorar denna vokal före presensparticipsuffixet.

väg-ande, läs-ande, vänd-ande, möt-ande, dölj-ande
spring-ande, riv-ande, drag-ande
kast-ande, tackl-ande, rit-ande

b) Av verb vilkas stam i infinitiv slutar på betonad vokal (dvs. svaga verb efter 3 konjugationen samt enstaka starka verb) avleds presensparticip med *-ende*:[2]

sy-ende, tro-ende

Följande presensparticip avleds med *-ende* av starka verb:

stå-ende, se-ende, le-ende, dö-ende, gå-ende, slå-ende

Marginellt förekommer *fående* (i sammansättningar som *undfående*, *utfående*).

Av hjälpverben *måste*, *må*, *måtte*, *torde*, *lär* avleds inte presensparticip.

[1] Presensparticip avledda av de halvsvaga verben (Vb § 61) förekommer mest i formellt skriftspråk: *kunnande*, *skolande*, *viljande*, *vetande*.

[2] Av svaga verb med stamslutande *-d* som har en kortare stamvariant på vokal (Vb § 53) avleds presensparticip bara från den längre varianten, t.ex. *kläd-ande*, **klä-ende*. Av *ge*, *dra*, *ta*, *bli*, *ha* avleds presensparticip bara från de längre konsonantslutande stamvarianterna (Vb § 60, 55: 3a): *giv-ande*, *drag-ande*, *tag-ande*, *bliv-ande*, *hav-ande* (det sistnämnda något ålderdomligt och vanligast i den lexikaliserade betydelsen 'gravid'). Normalt också *bedjande* av *be* (enstaka språkbrukare accepterar möjligen också *beende*).

§ 31. Presensparticipets suffixvariant på *-s*. Särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk kan presensparticipsuffixet vara förlängt med ett *-s*, t.ex. *spring-andes*, *gå-endes*. Denna variant förekommer huvudsakligen dels när presensparticipet står som huvudord i fritt predikativ, dels när det är huvudord i bundet predikativ till *komma*.[1]

Hustrun reste dock in till huvudstaden så ofta hon kunde, *medförandes* en hel korg med hönsägg från gården i Bergslagen. (R)
[…] han kan komma *instörtandes* vilken sekund som helst, med dragen värja! (R)
Och då så kom det en bil *farandes* förbi där i en väldig fart. (T)

I regionalt talspråk kan *s*-varianten vara vanligare än i standardspråket.

[1] Den aktiva betydelsen hos presensparticipet påverkas inte av att *-s* läggs till participet. *Hon kom jagandes i korridoren* betyder att subjektsreferenten jagade fram, inte att hon jagades. Möjligen kan passiv betydelse sägas föreligga i uttryck som *mitt ägandes hus*.

Av deponensverb avleds normalt inte presensparticip:

*frodande(s), *ryktande(s), *lyckande(s), *misslyckande(s), *vredgande(s)

Undantag är t.ex.

a) med obligatorisk *s*-variant: *färdandes*, *låtsandes*, *minnandes*
b) med normalt *s*-lös variant: *åldrande*, (*an*)*nalkande*, *trilskande*, *hämnande*

§ 32. Presensparticip av verb som inte existerar som självständiga verb. Ett mindre antal presensparticip har som stam avledningar vilka inte existerar som självständiga verb men som är regelbundna avledningar av självständiga ord med verbbildande affix.

a) Med suffixet *-(is)era* avleds verb från substantiv (Vb § 16: d). Av verbet kan i sin tur ett presensparticip avledas, t.ex. *idyll* : *idyllisera* : *idylliserande*. I ett par fall existerar inte presensparticipets avledningsstam som självständigt verb men däremot presensparticipet.

opal – *opalisera – opaliserande
katolik – *katolisera – katoliserande

På liknande sätt *klassiserande* i anslutning till adjektivet *klassisk* och substantivet *klassiker*.

b) Med prefixen *be-* och *de-* avleds verb från andra verb (Vb § 17: 1, 3). Av verbet kan i sin tur ett presensparticip avledas, t.ex. *döva* : *bedöva* : *bedövande*. I ett fåtal fall existerar inte verbet som självständigt ord men däremot presensparticipet, t.ex. *klämma* : **beklämma* : *beklämmande*. Exempel:

beklämmande, betryggande, beståndande [jfr det ålderdomliga verbet *ståndа*]
demeriterande

Dessa presensparticip är övervägande adjektiviska (§ 28).

ANM. Vissa relativt vanliga presensparticip är avledda av sällsynta verb, t.ex. *graverande* 'försvårande' av det sällsynta *gravera* 'belasta', *antikiserande* av det sällsynta *antikisera* 'efterbilda antika stildetaljer'. För många språkbrukare torde själva verbet vara okänt som självständigt ord, och participet kan då uppfattas på samma sätt som t.ex. *opaliserande*. Närmast till typen *opaliserande* ansluter det sällsynta *aggande* 'tärande' (mest i det lexikaliserade uttrycket *aggande oro*): *agg* : **agga* : *aggande*.

§ 33. Prefixavledda presensparticip. Presensparticip kan vara bildade av andra presensparticip genom tillägg av ett prefix. Presensparticip med adjektivisk betydelse kan ofta avledas med prefixet *o-*, t.ex.:

o-beroende, o-förstående, o-tillfredsställande, o-vetande, o-vidkommande

Dessutom i något enstaka fall med *miss-*: *miss-ljudande.*

§ 34. Sammansatta presensparticip. Particip kan vara bildade genom sammansättning av två ord, varav det sista är ett particip. Som första sammansättningsled kan substantiv, egennamn, adjektiv, pronomen, adverb och prepositioner fungera. Förledet kan vara ett rotmorfem, en sammansättning eller en avledning.[1] Exempel:

nöd-lidande, knä-stående, yrkes-förberedande, vane-bildande, regnbågs-skimrande, kunskaps-törstande

Sverige-liknande

djup-lodande, klar-seende

all-seende, mång-skiftande, själv-gående

illa-varslande, framåt-skridande, inne-stående, upp-sökande, ut-gående, kvarsittande

på-fallande, bredvid-liggande, till-skyndande

De flesta sammansatta particip har övervägande adjektivisk betydelse (§ 28).

I sammansatta presensparticip motsvaras förledet oftast av objekt eller adverbial (inklusive partikeladverbial) vid det verb som participet är avlett av. Förledets referent kan ha t.ex. följande roller i förhållande till den aktion som verbet betecknar:

a) föremål för aktionen

gräns-överskridande [≈ överskridande gränsen], boll-spelande, yrkes-förberedande [≈ förberedande (för) yrket], fantasi-eggande, förtroende-ingivande, allt-omfattande

b) resultat av aktionen

vane-bildande [≈ bildande en vana], krig-förande, pensions-grundande, vilseledande [≈ ledande vilse], oro-väckande

c) lokalisering av aktionen

säng-liggande [≈ liggande i sängen], bredvid-stående [≈ stående bredvid], framåt-skridande

d) aktionens grad eller sätt

djup-lodande [≈ lodande djupt], högt-flygande, klar-seende

Mest produktiva är grupperna (a) och (b), där förledet har de prototypiska objektsrollerna föremål för eller resultat av aktionen (jfr Obj. § 19).[2]

I vissa fall utgörs förledet av en morfemkombination som annars bara förekommer som lexikaliserad ordgrupp, t.ex.

förhandenvarande, ifrågavarande, iögon(en)fallande, ilandfluten, försigkommen, översiggiven [även: över sig given], tillbudsstående [även: till buds stående]

Liksom de flesta andra sammansättningar har sammansatta particip vanligen accent 2 med stark bibetoning på det andra ledet.

[1] Att efterledet självt är en sammansättning är ovanligt och förekommer mest i particip där efterledet alternativt kan analyseras som avledning av sammansatt verb (jfr Anm. nedan), t.ex. *själv-avlastande*.

[2] Många av sammansättningarna har fått en integrerad helhetsbetydelse som gör att de inte kan parafraseras med uttryck där vart och ett av leden ingår som självständiga ord. Sådana sammansättningar kan t.ex. ha överförd betydelse som *gränsöverskridande* 'nydanande'.

ANM. Particip kan också vara avledningar av sammansatta verb, t.ex. *närvar-ande* av *närvara* (jfr § 7). I många fall är det svårt eller omöjligt att avgöra om participet i dag upplevs som ett sammansatt particip eller som en avledning av ett sammansatt verb, t.ex. *lagstiftande* (antingen sammansättning av *lag* och *stiftande* eller avledning av *lagstifta*).

Morfologisk funktion § 35

§ 35. Presensparticip som avledningsstam och första sammansättningsled i ord av andra ordklasser. Presensparticipet används endast i begränsad utsträckning som avledningsstam eller som förled i sammansatta ord:

a) som avledningsstam i suffixavledning av substantiv på *-skap*, t.ex. *havande-skap*
b) som förled i enstaka sammansättningar, t.ex. *levande-göra*

ANM. Substantiv på *-ande*, *-ende* (som t.ex. *meddelande*, *beteende*) kunde ses som particip med ordklassbyte men redovisas i denna grammatik som avledda av verb med de substantivbildande suffixen *-ande*, *-ende* (§ 40 Anm.) som är homonyma med presensparticipsuffixen.

Syntaktisk funktion och distribution § 36–37

§ 36. Huvudord i participfras. Presensparticipets normala funktion är att vara huvudord i participfrasen, t.ex.:

desto mer *olycksbådande* för presidenten (är oron i söder)

Presensparticipfrasen har samma funktioner som adjektivfrasen: bundet och fritt subjekts- och objektspredikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial. Ett presensparticip med klart verbal betydelse kan dock endast i begränsad omfattning stå som huvudord i ett bundet predikativ. Se vidare § 28 och Pcpfraser § 12.

Olika presensparticip kan konstrueras med olika slags bundna bestämningar: objekt, predikativ och framför allt adverbial (vanligen prepositionsfraser med olika prepositioner). Se vidare Pcpfraser § 2–11.

Verbalt presensparticip i predikativ funktion kan till skillnad från perfektparticip konstrueras med partikeladverbial (Pcpfraser § 10) som ett verb:

De iakttogs *smygande omkring bakom slottet*.
Barnen kom *springande fram ur buskaget*.
Där satt han dag efter dag, *plöjande igenom den ena tegelstenen efter den andra*.

På samma sätt som adjektivfrasen kan participfrasen i vissa fall förekomma i nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (Adjfraser § 65, Nomfraser § 19, 26). Då inträder participfrasen som nominalfrasens huvudled i substantivets ställe. Nominalfrasens struktur är i övrigt densamma som i en nominalfras med substantiv som huvudord: *en sörjande, det enda verkligt förtjusande*.

I indefinit nominalfras med genus utrum är den självständiga användningen mer eller mindre lexikaliserad till ett begränsat men rätt stort antal particip, t.ex.:

besökande, engelsktalande, ensamstående, förbipasserande, förvärvsarbetande, havande, jourhavande, medtävlande, närstående, platssökande, sörjande, troende, underlydande, vuxenstuderande

ANM. De självständigt använda participen, t.ex. *ensamstående*, kallas ibland substantiverade men skiljer sig tydligt från particip som verkligen har övergått till substantiv (§ 40), t.ex. *ordförande*. De självständigt använda presensparticipen är oböjliga (bortsett från möjligheten att ta genitiv-*s*) liksom vanliga presensparticip, de kräver bestämd artikel precis som attributiva adjektiv och particip.

Particip: en ensamstående, den ensamstående, två ensamstående, de ensamstående
Substantiv: en ordförande, ordföranden, två ordförande, ordförandena

Några, t.ex. *studerande*, *sökande*, vacklar mellan att vara particip och substantiv.

Particip: en studerande, den studerande, två studerande, de studerande
Substantiv: en studerande, studeranden, två studerande, studerandena

Neutrala substantiv med nomen actionis-suffixet *-ande/-ende* böjs regelbundet som neutra av femte deklinationen (Subst. § 50):

ett anförande, anförandet, två anföranden, anförandena

§ 37. Presensparticip som bundet predikativ vid *komma* och *bli*: *komma cyklande*, *bli stående*. När ett presensparticip med verbal betydelse står som bundet predikativ till *komma* eller *bli*, har dessa överordnade verb närmast status av hjälpverb:

Det var då Pettersson kom *pulsande* i snön på uppfartsvägen. (R)
En flock måsar kom *flygande* över vågorna nedanför dem. (R)

Ska jag fotografera er när ni kommer *farande* där? (T)
De kom *dragande* till Sverige under 1600-talets förra hälft. (R)[1]
Vi blev *sittande* på Elite resten av eftermiddagen […] (R)
Allt blev *hängande* i luften. (R)
Hunden snurrade runt, föll omkull på däcket och blev *liggande* med skälvande ben. (R)
Så jag blev *liggande* ovanpå min kusin […] (T)

Vid *komma* är presensparticipet vanligen avlett av ett intransitivt rörelseverb som anger en oavgränsad aktion. Vid *bli* är presensparticipet avlett av ett intransitivt verb som anger befintlighet och som anger oavgränsad aktion.

Konstruktionen med *bli* anger att ett visst tillstånd inträder och att detta tillstånd därefter pågår (jämför *behålla*, *kvar*, *stanna*, *förbli*; Aktionsarter § 15 not 2). Konstruktionen medger därför varaktighetsadverbial, t.ex. *bli sittande i tre timmar*. Marginellt kan tidpunkten för inträdandet tidfästas: *Hon hörde det svaga ljudet och blev i samma sekund stående som förstenad.*[2]

[1] Konstruktionen med *komma* har en vag gräns mot *komma* + fritt predikativ:
Hon sprang för att inte missa honom, kom *flåsande* in i vagnen och måste stödja sig mot väggen. (R)
Ett gäng halvstora pojkar kom *bråkande och skrattande* från hamnsidan […] (R)

[2] Konstruktionen *bli* + presensparticip har en annan aktionsart än *bli* + adjektivfras som betonar inträdandet av tillståndet men inte varaktigheten. *Bli* + adjektivfras tar därför lätt tidfästningsadverbial som anger när tillståndet inträder men inte så gärna varaktighetsadverbial: *blev sjuk igår*, *?blev sjuk i två dagar*.

Böjning § 38

§ 38. Presensparticipets böjning. Presensparticipen är som adjektiviska attribut och predikativ oböjliga: de saknar kongruensböjning och kompareras endast perifrastiskt:[1]

en *förtjusande* trädgård, ett *förtjusande* hus, två *förtjusande* hus,
hans *förtjusande* hus
mera *förtjusande* än någonsin, den mest *förtjusande* lilla kattunge

Som huvudled i nominalfras kan participet ta genitivsuffix:

Ingen hade respekterat de närmast *sörjandes* önskemål.

[1] Adjektiv som slutar på *-e* saknar också kongruensböjning (Adj. § 57), t.ex. *öde*, *gyllene*, *främmande*.

Avgränsning av particip mot andra ordklasser § 39–42

§ 39. Particip gentemot adjektiv. Participen har samma syntaktiska funktioner som adjektiven, och perfektparticipen har dessutom samma böjning som adjektiven. Många particip kan alternativt uppfattas som adjektiv.

a) Adjektiviska particip kan ha en lexikaliserad betydelse som går utöver den som ligger i att föreställningen om aktionen är försvagad och som därför inte kan härledas ur verbets (avledningsstammens) betydelse. För sådana lexikaliserade particip kan sambandet med verbet vara svagt, och språkbrukarna kan uppfatta dem som adjektiv, t.ex. *nöjd*, *sugen*, *lågmäld*, *storslagen*, *uppsluppen*, *enskild*.

b) Många avledningar av typen *ryschad*, *flikad*, *tandad* kan antingen ses som adjektiv avledda av substantiv (*rysch-ad*, *flik-ad*, *tand-ad*) eller som adjektiviska perfektparticip avledda av verb (*ryscha-ad*, *flika-ad*, *tanda-ad*, där verbets obetonade slutvokal automatiskt fallit framför avledningssuffixets begynnelsevokal).

c) I ett adjektiv som *konstlad* torde språkbrukarna urskilja ett suffix *-d* eller *-ad*, fastän återstoden av ordet då blir ett restmorfem (*konstla-*, *konstl-*). Ordet ansluter då antingen till de adjektiviska suffixavledningarna med *-ad* (typen *flikad*) eller till perfektparticipen. I adjektiv som *melerad* 'spräcklig', *echaufferad* 'upphetsad, blossande', *krenelerad* 'försedd med tinnar' torde på liknande sätt både ett suffix *-d* (eller *-ad*) och ett suffix *-era* urskiljas, varvid orden mer eller mindre tydligt ansluter till perfektparticip av icke-existerande verb (jfr § 12: a).

d) I ett adjektiv som *främmande* torde språkbrukarna urskilja ett suffix *-ande*, fastän återstoden av ordet då blir ett restmorfem (*främm-*). Ordet ansluter då till de adjektiviska presensparticipen. I ett adjektiv som *flatterande* 'smickrande' torde på liknande sätt både ett suffix *-ande* och ett suffix *-er*(*a*) urskiljas, varvid ordet mer eller mindre tydligt ansluter till sådana presensparticip på *-erande* som är avledda av verb som sällan förekommer som självständiga ord, t.ex. *graverande* 'försvårande' av det sällsynta *gravera* 'belasta' (§ 32 Anm.).

§ 40. Particip gentemot substantiv. Några presensparticip har i självständig användning optionellt eller obligatoriskt övergått till substantiv med genus utrum, t.ex. (optionellt) *studerande*, *resande*, *sökande*, *föredragande*, (obligatoriskt) *ordförande*, *handelsresande*, *kärande*, *svarande* (i juridisk betydelse). Som substantiv böjs de med bestämdhetssuffix i bestämd form, t.ex. *studeranden*, *studerandena*. I obestämd form kan de som bara optionellt övergått till substantiv uppfattas antingen som particip eller som substantiv, t.ex. *en studerande*, *två studerande*.

Som substantivbildande avledningssuffix till verbal avledningsstam används ett suffix som är homonymt med presensparticipets avledningssuffix *-ande*, *-ende* för att beteckna aktionen (nomen actionis, Subst. § 19: d). Avledningarna har genus neutrum, t.ex. *meddelandet*, *leendet*. Avledningstypen är mycket produktiv. Alternativt kunde de betraktas som presensparticip med ordklassbyte (avledning utan tillägg av suffix) till substantiv.

§ 41. Pronomenliknande particip. Ett stort antal presens- och perfektparticip fungerar semantiskt och syntaktiskt ungefär som relationella pronomen (jfr Pron. § 196, Nomfraser § 6, 30). De flesta hithörande particip är sammansatta. De används framför allt i formellt skriftspråk.

Många pronomenliknande particip relaterar till en tidpunkt, antingen talögonblicket eller en annan given tidpunkt. Sådana particip erinrar om ordinativa pronomen.

innevarande, förevarande, förhandenvarande, dåvarande, förutvarande, hittillsvarande, sistliden, förliden, gången, stundande, instundande, nästkommande, förstkommande, följande, påföljande, efterföljande

Dessutom har hela störtloppslandslaget försvunnit som eget lag inför den *stundande* säsongen. (S)
Fjolårets bittra strid om den s k följsamhetsprincipen […] löstes ju genom att frågan sköts upp till *nästkommande* avtalsrörelse. (S)

I andra fall relaterar participet till talsituationen eller till en annan given plats. Sådana particip erinrar om perspektiva pronomen.

existerande, härvarande, därvarande, närvarande, frånvarande, hithörande, dithörande, tillhörande

”En liten resa” är […] en dramatisering av en redan *existerande* text […] (S)
Hans livliga engagemang i *hithörande* frågor var oförminskat ännu då han nått hög ålder. (S)
Vi kan dock icke hindra att överdospatienter från dessa områden hamnar på *härvarande* akutmottagning som vår personal betjänar. (S)

Ett flertal particip relaterar till själva texten:

nedanstående, ovanstående, vidstående, nedannämnd, ovannämnd, nyssnämnd, förutnämnd, sagda, {ovan/nedan} angiven; bifogad, närsluten

Ovanstående siffra rör allt från småkrockar till olyckor med dödlig utgång. (S)
Av *sagda* konstruktiva företagsamheter blir det arbetstillfällen, goda och förnuftiga produkter och småningom en liten förtjänst. (S)

Om komparativa pronomen som *likadan*, *övrig* erinrar particip som:

liknande, motsvarande, resterande, återstående

Ett antal particip relaterar personreferenter genom en viss funktion till en viss tid eller plats:

ställföreträdande, tjänsteförrättande, jourhavande, vakthavande, verkställande

major och *ställföreträdande* bataljonschef (S)

Också particip som de följande fungerar syntaktiskt ungefär som pronomen:

vid *ifrågavarande* tillfälle, enligt *gällande* regler, i *förekommande* fall, i *lagstadgad* ordning

De flesta av de uppräknade pronomenlikande participen används nästan alltid i semantiskt definit nominalfras,[1] dvs. nominalfrasen tillåter unik identifikation av referenten i förhållande till den tid eller plats som är given i situationen eller texten:

den *ovanstående* korta notisen
ovanstående korta notis

Semantiskt definit nominalfras med pronomenliknande particip konstrueras på något av följande sätt (alla particip kan dock inte konstrueras på alla sätten):

a) Participet föregås av bestämd artikel och det placeras efter eller före eventuella kvantitetsattribut. Eventuella adjektivattribut står liksom det substantiviska huvudordet i bestämd form.

den *ovannämnda* tyska myndigheten
de {tre *motsvarande/motsvarande* tre} tyska myndigheterna

Den *motsvarande* siffran för 1985 var 441 kronor. (S)
De *resterande* trettio procenten tillhör den kommun som numera döpts om till Stockholms stad. (S)
Han kör i gång roboten för nattpasset och kan lita på att de *följande* flera hundra bitarna bearbetas på exakt samma sätt som den första. (S)

b) Participet placeras som ett definit attribut före eventuella kvantitetsattribut och står liksom eventuella adjektivattribut i bestämd form, medan substantivet (som vid *denna*, *samma*) står i obestämd form (se också Nomfraser § 6):

bifogade danska broschyr
motsvarande tre tyska myndigheter
vid ovan *angivna* tillfälle
resterande norska gas
återstående tillgängliga summa

Den första tiden blev tyskarna välvilligt mottagna av befolkningen, eftersom *ovannämnda* kommunistiska despoti framkallade missnöje och hat hos folkmassorna. (S)
Motsvarande samhälleliga marginalkostnad per bruttotonkm för en tung landsvägstransport är många gånger högre […] (S)
Hittillsvarande erfarenheter av contortaodlingen är goda. (S)

c) Som (b) men hela nominalfrasen, dvs. såväl particip som adjektiv och substantiviskt huvudord, står i obestämd form (se också Nomfraser § 30).

bifogad dansk broschyr
motsvarande tysk myndighet
vid ovan *angivet* tillfälle
resterande norsk gas
återstående tillgänglig summa

Vår våldsamma framfart även i landets mest otillgängliga områden har gjort det angeläget att totalskydda representativa bitar av *återstående* orörd natur […] (S)

Eftersom presensparticipet är oböjligt avspeglar det inte skillnaden i speciesböjning mellan (b) och (c).

Vissa av de pronomenliknande participen kan användas (med eller utan bestämd artikel) självständigt som nominalfras med definit betydelse om person eller med allmänt dividuativ referens:

{*Jourhavande/Vakthavande/Vederbörande*} kunde inte nås per telefon.
Ställer *vederbörande* sedan ut i något mindre garage i San Francisco så är man berömd i hela Amerika. (S)

{*Motsvarande/Följande*} kan sägas om tiden efter 1810.
{*Ovanstående/Nedanstående*} kan intygas av ögonvittnen.
[…] det vill, efter vad som framgår av *ovanstående*, inte säga så lite. (S)
[…] men *motsvarande* gäller ju även mindre företag […] (S)

Pronomenliknande particip utan bestämd artikel förekommer främst i neutralt och formellt skriftspråk.

[1] Också enstaka adjektiv, t.ex. *befintlig, tillgänglig,* kan stå som adjektivattribut i naken nominalfras med definit betydelse: *i befintligt skick, tillgängliga resurser*. Se Nominalfraser § 30: 4b.

ANM. 1. *Vederbörande* skulle kunna räknas som definit pronomen eftersom ordet förenat nästan bara används enligt (b) eller (c) ovan:

vederbörande tysk(a) myndighet, ?den *vederbörande* tyska myndigheten

Vederbörande kan emellertid förekomma med föregående adjektiv i nominalfras utan substantiviskt huvudord:

Vi får tala med {höga/tyska} *vederbörande*.

Självständigt används *vederbörande* snarast som ett könsneutralt 3 pers. pronomen (Pron. § 28 not 2).

ANM. 2. Strukturen (a) kan inte skiljas från (b) om participet föregås av possessivattribut: *hennes hittillsvarande uppgift*. Struktur (b) kan inte skiljas från (c) om substantivet står i pluralis: *motsvarande tyska myndigheter*.

§ 42. Particip gentemot preposition. Följande particip har övergått till att ofta fungera som prepositioner (jfr Prep. § 28):

frånsett, oansett, oaktat, oavsett

angående, anbelangande(s), beträffande, rörande, undantagandes, vidkommande

9 ADVERB

Adverb. Allmänt 1–13

1 Översikt.

Betydelse 2–5

2 Översikt. 3 Uttryck för omständighet, logisk relation, negation eller talarattityd. 4 Pronominell och deskriptiv betydelse. 5 Graderbarhet.

Morfologisk struktur 6–10

6 Rotmorfemets fonotax. 7 Prefixavledning. 8 Suffixavledning: avledningsstammens ordklass. 9 Suffixavledningarnas struktur. 10 Sammansättning.

Morfologisk funktion 11

11 Adverb som självständigt ord samt i sammansättningar och avledningar.

Böjning 12

12 Komparationsböjning.

Syntaktisk funktion och distribution 13

13 Huvudord i adverbfras.

Definita adverb 14–30

14 Översikt. 15 Struktur. 16 Deixis. 17 Deiktiska närhets- och avståndsadverb. 18 Deiktiska tidsadverb. 19 Direkt och indirekt deixis. 20 Anafor. 21 Anafor med närhets- och avståndsadverb. 22 Indirekt anafor. 23 Implikativ anafor. 24 Överförd deixis. 25 Determinativ användning. 26 Definita adverb i dubbeladverbial. 27 *Då*.

Relativa adverb 28–30

28 Struktur. 29 Syntaktisk funktion och distribution. 30 Betydelse och stil.

Interrogativa adverb 31–33

31 Struktur. 32 Syntaktisk funktion och distribution. 33 Betydelse och stil.

Kvantitativa adverb 34–39

34 Struktur. 35 Totalitetsadverb. 36 Generaliserande adverb. 37 Myckenhetsangivande adverb. 38 Allmänt indefinita adverb. 39 Negerande adverb.

Relationella adverb 40–48

40 Översikt. 41 Komparativa adverb. 42 *Så*. 43 Ordinativa adverb.

Perspektiva adverb 44–46

44 Översikt och struktur. 45 Riktning och befintlighet ur ett visst perspektiv. 46 Perspektiva adverb: dimensioner.

47 Fokuserande adverb. 48 Korrelativa adverb.

Deskriptiva adverb 49

49 Deskriptiva adverb.

Avgränsning mot andra ordklasser 50–53

50 Adverb gentemot adjektiv. 51 Adverb gentemot particip. 52 Adverb gentemot preposition. 53 Adverb gentemot pronomen.

Adverb. Allmänt § 1–13

§ 1. Översikt. Avgränsningen av adverben som ordklass bygger främst på kriteriet att de fungerar som huvudord i fraser vilkas typiska funktion är att vara adverbial. Adverbet utgör oftast adverbfrasens enda ord men kan också vara utbyggt med bestämningar (i adverbfrasen *två timmar efteråt* är t.ex. *efteråt* huvudord och *två timmar* bestämning). Exempel på adverbfraser i olika adverbialsfunktioner:

Det är inte så trevligt *nu*. [adverbial i verbfras]
Det var *nu* inte alltid så trevligt. [adverbial i sats]
Den *nu* så trevliga stämningen hade förut varit rätt tryckt. [adverbial i adjektivfras]
Det *nu* fullbordade bandet är det hittills bästa. [adverbial i participfras]
Det händer inte *så* ofta. [adverbial i adverbfras]

Adverbet (adverbfrasen) kan också stå som efterställt attribut:

Läget *nu* är värre än någonsin. [attribut i nominalfras]

Adverbet anger i typfallet en omständighet. Omständighet är emellertid ett vagt begrepp, och adverben är också en semantiskt rätt disparat ordklass. Vanliga omständigheter som anges med adverb är grad (*nästan*), sätt (*illa*), medel (*brevledes*), distribution (*styckvis*), funktion (*avslutningsvis*), avseende (*lagligen*), omfattning (*bitvis*), tid (*nu*), rum (*här*) och logisk relation (*också*). Adverb kan dessutom ange negation (*inte*) och talarattityd/modalitet (*kanske*).

Många adverb visar likhet med pronomen genom att de fungerar deiktiskt eller anaforiskt (t.ex. *här*), relativt (t.ex. *varvid*) eller interrogativt (t.ex. *var*) eller genom att de har kvantitativ (t.ex. *någonstans*) eller relationell (t.ex. *lika*, *ut*, *bara*) betydelse.

De allra flesta adverb är oböjliga. Några få har komparationsböjning på samma sätt som adjektiven (t.ex. *fort*, *fortare*, *fortast*).

ANM. 1. Adverben är en disparat ordklass inte bara semantiskt utan också syntaktiskt. Detta sammanhänger med att adverbialen är närmast negativt definierade, som den restgrupp

av funktioner som blir över när de tydligare nominala, attributiva och verbala funktionerna har definierats.

ANM. 2. Adjektiv i obestämd form singularis neutrum (med suffixet *-t*, t.ex. *ivrigt*) har traditionellt oftast betraktats som adverb när de har adverbiell funktion (t.ex. *Han talade ivrigt om sin förestående resa*). Suffixet *-t* har då setts som ett avledningssuffix. I denna grammatik betraktas formerna på *-t* inte som adverb utan som adjektiv också när de står adverbiellt. Neutrumformen på *-t* är den form adjektivet har också i andra fall då den inte visar kongruens med något korrelat (Adj. § 67).

ANM. 3. Vissa pronomen med adjektivisk böjning kan fungera adverbiellt i obestämd form neutrum singularis (på *-t*) på samma sätt som adjektiv (jfr Anm. 2), t.ex. *mycket* som böjningsform av det kvantitativa pronomenet *mycken*. Trots att sådana former i denna grammatik betraktas som pronomen, redovisas de också i samband med adverben, eftersom de i adverbiell användning dels fyller luckor i adverbens betydelsesystem, dels kan ha högre frekvens och ett annat betydelseomfång än samma pronomen i icke-adverbiell användning. Också *föga*, *litet* (jfr Pron. § 161) redovisas i denna grammatik med dubbel ordklasstillhörighet.

ANM. 4. Prepositioner har traditionellt oftast betraktats som adverb när de står utan rektion, t.ex. *på* i satser som *han tittade på* eller *utanför* i satser som *den står utanför*. I denna grammatik betraktas de också utan rektion som prepositioner, nämligen i absolut användning. En absolut använd preposition kan alltså i detta avseende liknas vid ett transitivt verb utan sitt objekt (Obj. § 8). I några fall är det befogat att räkna med homonymi mellan preposition och adverb, se vidare § 52 och § 44–46.

Betydelse § 2–5

§ 2. Översikt. Adverben betecknar vanligen sådant som man uppfattar som omständigheter vid aktioner. Det kan göras två olika indelningar av adverben efter deras betydelse: (a) efter vilken slags omständighet adverbet anger för aktionen (motsvarande), och (b) efter i vilken utsträckning och på vilket sätt adverbet får sin betydelse specificerad av kontext och talsituation. Varje adverb kan alltså klassificeras dels efter indelningen under (a), dels efter indelningen under (b).

a) Omständighetsbetydelser. De olika slags omständigheter som anges med adverb (med eventuella bestämningar) kan grupperas i sätt, tid, rum, grad, logisk relation m.fl. kategorier. Dessa betydelser kan också prepositionsfraser och vissa typer av nominalfraser ha. Utöver sådana betydelser kan adverben ange negation eller talarens inställning till utsagan eller kommentar till språkhandlingen. Gemensamt för de nämnda strukturerna är att de i typfallet fungerar som adverbial. Denna betydelseindelning får därför sin utförliga behandling i kapitel 20 Adverbial och kapitel 30 Satsadverbial. I § 3 nedan redovisas vilka betydelsekategorier som förekommer bland adverben och hur många adverb det finns inom varje betydelsekategori.

b) Pronominell gentemot deskriptiv betydelse. Många adverb har en betydelsekomponent gemensam med en grupp pronomen. Dessa adverb kan grupperas på

liknande sätt som pronomen i definita, relativa, interrogativa, kvantitativa och relationella adverb. Den återstående gruppen består av deskriptiva adverb, som har en fylligare lexikal betydelse och visar större likhet med (karakteriserande eller klassificerande) adjektiv. I § 4 nedan redovisas de pronominella och deskriptiva betydelserna översiktligt. Denna betydelseindelning följs sedan i den utförliga redovisningen av olika grupper av adverb i § 14–49.

§ 3. Uttryck för omständighet, logisk relation, negation eller talarattityd. Adverben kan beteckna:

1. Grad (cirka 150 adverb), t.ex. *hur*, *så*, *lika*, *synnerligen*, *ganska*, *föga*, *ända*, *nästan*, *alltför*

2. Sätt och andra aktionella omständigheter:

a) medel (cirka 30 adverb), t.ex. *brevledes*, *muntligen*, *därmed*

b) distribution (en i viss mån produktiv grupp med cirka 150 adverb), t.ex. *nationsvis*, *styckvis*, *tillsamman*(*s*)

c) avsedd funktion (cirka 30 adverb), t.ex. *avslutningsvis*, *exempelvis*, *försöksvis*

d) avseende eller omfattning (cirka 30 adverb), t.ex. *lagligen*, *bitvis*, *mestadels*

e) betingelse (cirka 15 adverb), t.ex. *uppsåtligen*, *franko*, *extempore*

f) övriga (cirka 150 adverb), t.ex. *hur*, *så*, *illa*, *skamligen*, *ritardando*, *baklänges*

3. Tidslig omständighet:

a) tidfästning (cirka 100 adverb), t.ex. *när*, *nu*, *då*, *förut*, *genast*

b) varaktighet (cirka 10 adverb), t.ex. *hittills*, *länge*, *tills vidare*, *timtals*

c) frekvens (cirka 50 adverb), t.ex. *ibland*, *vanligen*, *sällan*, *årligen*

d) upprepning (ett fåtal adverb), *igen*, *omigen*, *återigen*, *dakapo*, *ånyo*, *åter*

4. Rumslig omständighet:

a) befintlighet eller mål (cirka 40 adverb), t.ex. *utomlands*, *någonstans*, *ombord*

b) befintlighet eller väg (cirka 40 adverb), t.ex. *däröver*, *jämsides*

c) enbart befintlighet (cirka 50 adverb), t.ex. *var*, *där*, *här*, *varest*, *framme*, *upptill*

d) enbart mål (cirka 30 adverb), t.ex. *vart*, *dit*, *hit*, *fram*, *samman*

e) riktmärke (cirka 50 adverb), t.ex. *hitåt*, *västerut*, *medsols*

f) utgångspunkt (cirka 30 adverb), t.ex. *varifrån*, *därifrån*, *härifrån*, *framifrån*, *iväg*

g) sträcka (mycket få adverb), t.ex. *kilometervis*, *miltals*

5. Vanligen valensbunden aktant (cirka 30 adverb), t.ex. *därom*, *varöver*, *härpå*

6. Logisk relation (cirka 90 adverb), t.ex. *varför*, *därför*, *alltså*, *också*, *däremot*, *nämligen*

7. Negation (ett fåtal adverb), *inte*, *icke*, *ej*, *ingalunda*, *knappast*

8. Talarattityd, sannolikhet m.m. (jfr Satsadvl § 16–23) (cirka 100 adverb), t.ex. *kanske*, *tydligen*, *naturligtvis*, *ovillkorligen*, *gärna*

Om adverb i grupperna 6–7 se vidare kapitel 30 Satsadverbial. Frekvensuppgifterna grundar sig på SAOL 1986.

ANM. Adverb som anger logisk relation omfattar adverb som anger kausalitet (inklusive villkor) men också vad som ibland kallas konjunktionella adverb.

§ 4. Pronominell och deskriptiv betydelse. Adverben kan indelas i (A) pronominella, vilkas betydelse på ett avgörande sätt bestäms av kontext och talsituation, och (B) deskriptiva, som är mindre beroende av kontext och talsituation och i större utsträckning tolkas utifrån sin egen lexikala betydelse. Gränsen mellan pronominella och deskriptiva adverb är dock inte skarp.

A. De pronominella adverben kan indelas i följande grupper:

1. Definita, t.ex. *här*, *därifrån*, som refererar till en omständighet som mer eller mindre entydigt kan identifieras av lyssnaren i talsituationen eller i den värld som beskrivs av texten: *Han kommer just därifrån*.

Definita är också de relativa adverben, t.ex. *där*, *varifrån*, som fungerar som satsbaser i relativa bisatser och hämtar sin betydelse väsentligen från sina korrelat: *Detta är det hus där hon bodde*.

2. Interrogativa, t.ex. *var*, *varifrån*, som utgör eller ingår i satsbasen i interrogativa satser och anger öppen referens som efterfrågas, är känd eller okänd, är relevant och irrelevant etc. (jfr Pron. § 117): *Varifrån kommer den?*

3. Kvantitativa:

a) totalitetsangivande, t.ex. *alltid*, *överallt*, som anger att aktionen (osv.) har sin största möjliga omfattning, dvs. att den gäller utan undantag, i något avseende: *Han har varit överallt*.

b) generaliserande, t.ex. *var som helst*, *hur som helst*, som anger att aktionen utspelas på en godtyckligt vald plats eller tid eller på ett godtyckligt valt sätt: *Hon kan sova när som helst*.

c) myckenhetsangivande, t.ex. *flerstädes*, *ofta*, *ganska*, *alltför*, *lagom*, som anger att aktionen har en viss omfattning: *De är alltför vänliga*.

d) allmänt indefinita, t.ex. *någonstans*, *någonsin*, som betecknar en icke identifierbar plats eller tid: *Har han någonsin sagt ett klokt ord?*

e) negerande, t.ex. *inte*, *ingalunda*, *ingenstans*, *aldrig*, som anger att satsens proposition är negerad, dvs. att dess aktion saknar omfattning (i ett visst avseende): *Den är ingalunda ointressant*.

4. Relationella:

a) komparativa, t.ex. *lika*, *annorlunda*, där aktionen jämförs med en annan aktion i ett visst avseende: *Alf är lika nyfiken som jag*.

b) ordinativa, t.ex. *igen*, *ånyo*, där aktionen beskrivs i förhållande till en likartad aktion som är ordnad seriellt med denna aktion: *Nu osar spisen igen*.

c) perspektiva, t.ex. *ute*, *hemifrån*, där aktionen beskrivs i förhållande till en rumslig referenspunkt: *Han tycker inte om att vara hemifrån*.

d) fokuserande, t.ex. *bara*, *redan*, där satsens proposition ställs i relation till en förväntad likartad proposition: *Jag ser bara en hund*.

e) korrelativa, t.ex. *dels*, *både*, där ett sakförhållande eller ett fenomen sidoställs med ett annat beskrivet förhållande eller fenomen: *Du har ju både pengar och skönhet*.

B. De deskriptiva adverben indelas i:

1. Karakteriserande, t.ex. *grensle*, *fort*, som visar släktskap med karakteriserande adjektiv och framför allt anger egenskap hos en aktion: *Jag satt grensle över stängslet.*

2. Klassificerande, t.ex. *skriftligen*, *utomlands*, som visar släktskap med klassificerande adjektiv och framför allt anger typtillhörighet för en aktion: *Var snäll och svara skriftligen.*

Se vidare § 14–49.

§ 5. Graderbarhet. Bara ett mindre antal adverb är graderbara på samma sätt som det typiska adjektivet (Adj. § 9), så att de kan ange högre eller lägre grad av den egenskap de beskriver (i typfallet hos en aktion).

Liksom vid graderbara adjektiv uttrycks graden framför allt med (a) gradadverbial som *mycket*, *ganska*, *inte särskilt*, *mer*(*a*), *mest*, *mindre*, *minst*, eller med (b) komparativ- eller superlativsuffix (jfr § 12). Graden kan ytterligare specificeras med en komparativ subjunktionsfras eller bisats eller en prepositionsfras i konstruktion med gradadverbial, komparativform eller superlativform:

Anna arbetade ganska {*fort/länge/ofta*}.
Anna arbetade {lika/inte så} {*fort/länge/ofta*} som Lena.
Anna arbetade {*fortare/längre/oftare/fortast/längst/oftast*}.
Anna arbetade {*fortare/längre/oftare*} än Lena.
Anna arbetade {*fortast/längst/oftast*} av dem.

De så graderbara adverben fördelar sig på olika betydelsegrupper:

sätt: väl, illa, fort, annorlunda
tidfästning: nyligen, längesedan, snart [samt marginellt: nyss, strax]
varaktighet: länge
frekvens: ofta, sällan
befintlighet eller mål: avsides, nära, fjärran
grad: lite(t), mycket, mer(a), mindre
talarattityd: gärna

Samtliga graderbara adverb anger relativ grad, dvs. egenskapen relateras till normalvärdet för en jämförelsemängd på samma sätt som för relativa adjektiv (Adj. § 10). Liksom vid adjektiv med relativ gradbetydelse implicerar inte jämförelserna vid komparation eller vid gradadverb med komparativt komplement att normalvärdet överträffas för någotdera jämförelseledet. *Anna arbetade lika ofta som Lena* implicerar alltså inte nödvändigtvis att någon av dem arbetade ofta.

Många andra adverb, t.ex. *gratis*, *genast*, *framme*, har liksom vissa adjektiv (jfr Adj. § 9: d) en grundbetydelse av maximivärde och kan graderas efter huruvida maximivärdet är uppnått eller inte. Gränsen mellan dessa adverb och de icke-graderbara är vag. Liksom motsvarande adjektiv kan adverb med grundbetydelse av

maximivärde bestämmas av t.ex. *alldeles*, *helt* eller *nästan*, t.ex. *alldeles precis*, *alldeles gratis*, *helt offside*, *helt förgäves*, *nästan genast*, *nästan gratis*, *nästan framme*.

Perspektiva adverb, som anger rum i förhållande till en referenspunkt, kan ha måttsadverbial, t.ex. *två meter bakåt*. Måttet kan ungefärligt anges med *långt* (eller i vissa fall *högt* eller *djupt*), t.ex. *långt bakåt*, *högt uppe*, *djupt ner*. *Långt* (*högt*, *djupt*) har vid dessa adverb ungefär samma betydelse av hög grad som t.ex. *mycket* vid graderbara adverb enligt (a) ovan.[1] Perspektiva adverb för befintlighet, mål och riktmärke kan också kompareras perifrastiskt med samma gradadverbial. Adverb som ensamma anger mål kan då tillsammans med gradverbialet dessutom ange befintlighet.

långt ute, längre ute, längst ute [befintlighet]
långt ut, längre ut, längst ut [mål eller befintlighet]
långt utåt, längre utåt, längst utåt [riktmärke]

högt upp(e), högre upp(e), högst upp(e)
djupt ner(e), djupare ner(e), djupast ner(e)

Måttsadverbial och gradering med *långt* förekommer också vid tidsadverben *dessförinnan*, *därförinnan*, *därefter*, *härefter*, *efteråt*, t.ex. *två dagar dessförinnan*, *långt dessförinnan*. Se vidare Advbfraser § 3.

[1] Jämför också vid adjektiv och particip: *högt begåvad*, *högst anmärkningsvärd*, *djupt bekymrad*, *långt bättre* (Adj.fraser § 12 not 2).

ANM. *Mycket*, *mer*(*a*) (med superlativen *mest*) och *mindre* (med superlativen *minst*) räknas i denna grammatik i första hand som pronomen men behandlas också som adverb (§ 1 Anm. 3). *Avsides* och *annorlunda* är gränsfall mellan adverb och adjektiv (§ 50).

Morfologisk struktur § 6–10

§ 6. Rotmorfemets fonotax. Fonotaktiskt har det adverbiella rotmorfemet följande typiska strukturer:

a) En stavelse, t.ex. *då*, *in*, *nog*, *fram*, *just*, *strax*

b) Två stavelser, där den första är betonad och den andra slutar på *-a*, *-e*, *-an*, *-o* eller *-er*, t.ex. *ganska*, *inte*, *redan*, *netto*, *åter*. (Av adverben på *-e* uppfattas de flesta som flermorfemiga avledningar.) Av adverben på *-an* är *redan* och *sedan* snarast enmorfemiga, medan de övriga hellre uppfattas som tvåmorfemiga, t.ex. *samman*, *nästan*.

Övriga strukturer är lågfrekventa. Enstaka tvåstaviga rotmorfem med betoning på första stavelsen har annat slut, t.ex. *eljest*. Av tvåstaviga adverb med betoning på andra stavelsen är *igen* snarast enmorfemigt, medan de andra är mer eller mindre tydligt tvåmorfemiga. Tre- och fyrstaviga rotmorfem förekommer bara i adverb som har mer eller mindre bevarad lånordskaraktär och betydelsemässigt eller stilistiskt specialiserad användning och som i det långivande språket är mer eller mindre tydligt flermorfemiga, t.ex. *andante*, *verbatim*, *verbaliter*, *inkognito*.

§ 7. Prefixavledning. Med det negerande prefixet *o-* avleds adverben *ogärna, olika* av adverben *gärna, lika*. Jämför adjektiv och particip avledda med *o-*, Adj. § 31–32, Pcp § 15.[1]

[1] Tillfälliga bildningar med prefix för grad som *?extra-gärna, ?hyper-ofta, ?super-fort* torde också förekomma. Som prefix kunde också räknas sammansättningsförleder med generaliserad betydelse av hög grad, t.ex. *jätte-fort, jätte-gärna, döds-stilla*, jfr Adj. § 32 Anm.

§ 8. Suffixavledning: avledningsstammens ordklass. Adverb kan vara bildade av substantiv, adjektiv, räkneord, pronomen och andra adverb genom tillägg av avledningssuffix. De kan också vara ordgruppsavledningar, dvs. bildade (genom tillägg av avledningssuffix) till ordgrupper.

1. När avledningsstammen är ett substantiv, anger detta oftast antingen (a) i vilka enheter något distribueras, (b) vilken karaktär eller funktion aktionen avses ha eller (c) vad som är vägen, medlet eller instrumentet för aktionen:

a) nations-vis, teskeds-vis, stöt-vis, grad-vis, bit-vis
b) försöks-vis, exempel-vis, avslutnings-vis, förslags-vis, undantags-vis
c) land-ledes, telefon-ledes, ryktes-vis

Många avledningar av typ (1a) har mer eller mindre fullständigt övergått till att beteckna hög grad (§ 37), t.ex. *lassvis, litervis*. Vissa avledningar anger snarast i vilken omfattning aktionen gäller, t.ex. *bitvis, undantagsvis*.

2. När avledningsstammen är ett adjektiv, anger adverbet oftast antingen (a) talarattityd, (b) sätt, (c) medel eller instrument, (d) avseende, (e) grad eller (f) tid:

a) säker-ligen, tydlig-en, verklig-en, möjlig-en, lyckligt-vis, möjligt-vis, naturligt-vis, rimligt-vis
b) grundlig-en, skamlig-en, oskyldigt-vis, tillfälligt-vis
c) skriftlig-en, muntlig-en
d) laglig-en, personlig-en
e) tämlig-en, riklig-en
f) ny-ligen, daglig-en, årlig-en, snarlig-en

Flertalet adverb av typ (2b) är mindre frekventa. Några anger primärt eller sekundärt tid, t.ex. *nyligen, evärdligen, ofördröjligen*. De flesta avledningsstammarna enligt (2c) och (2d) är klassificerande adjektiv avledda av substantiv (jfr Adj. § 6–7). Om detta substantiv är ett tidsord, anger adverbet frekvens, t.ex. *årligen*.

3. När avledningsstammen är ett räkneord, anger adverbet oftast grad (mått):

hundra-falt

4. När avledningsstammen är ett pronomen eller ett annat adverb, anger adverbet oftast antingen (a) grad eller sätt, (b) rum eller (c) logisk relation:

a) någor-lunda, så-lunda, lika-ledes

b) någon-stans, upp-e
c) så-lunda, även-ledes

5. När avledningsstammen är en ordgrupp anger adverbet oftast rum:
utomland-s, nästgård-s, medsol-s

Adverb avleds normalt inte av verb.[1]

[1] Ett adverb som *förmodligen* kan analyseras som avlett av verbet *förmoda* antingen direkt (med *-ligen*, jfr § 9: b) eller (med *-en*, jfr § 9: b) via ett adjektiv *förmodlig-*, som inte uppträder som självständigt ord.

I enstaka adverb förekommer inte avledningsstammen som ett självständigt ord, t.ex. *näm-ligen*, *visser-ligen* (eller *nämlig-en*, *visserlig-en*).

ANM. Adjektiv, particip och pronomen i obestämd form singularis neutrum behåller i denna grammatik sin ordklasstillhörighet (som adjektiv, particip respektive pronomen) också när de har adverbiell funktion, t.ex. *vackert* i *han sjöng vackert*. Några få ord med suffixet *-t* används bara adverbiellt, t.ex. *enbart*, *nogsamt*, *framgent*. Dessa former kan betraktas som lexikaliserade som adverb, varvid *-t* ses som ett avledningssuffix. Det adverbiellt använda *snart* 'om en liten stund' är mycket frekventare än andra användningar av adjektivet *snar*, och *snart* kan betraktas som lexikaliserat som adverb. På samma sätt bedöms *visst* 'tydligen', 'definitivt' när det fungerar som satsadverbial och när det lexikaliserats tillsammans med ett svarsord.

Också vissa komparationsformer av adjektiv har lexikaliserats i adverbiell funktion med en annan betydelse än den som normalt tillkommer adjektivet i attributiv eller predikativ funktion (Adj. § 46 not 2): *senare*, *senast*, *tidigare*, *tidigast*, *snarare*, *snarast*, *vidare*, *främst*, *förnämst*, *förnämligast*.

§ 9. Suffixavledningarnas struktur. Det finns ett antal adverbbildande suffix av olika formella typer. Produktiva avledningssuffix är dock bara *-vis* och i någon utsträckning *-ledes*.

a) Suffixet utgörs av konsonanten *-s*. Detta suffix avleder främst från ordgrupper, ofta prepositionsfraser, med ett substantiv som sistaled. Adverben behandlas prosodiskt som sammansättningar, dvs. de har accent 2, huvudbetoning på första ledet och stark bibetoning på avledningsstammens sista led.

utomland-s [jfr: utom landet], medsol-s [jfr: med solen], halvväg-s [jfr: halva vägen]

Mer eller mindre tydligt kan suffixet *-s* också urskiljas i några osammansatta adverb, t.ex. *jäms*, *alls*, *dels*.

b) Suffixet utgörs av en eller flera stavelser med obetonad vokal (eller obetonade vokaler): *-e*, *-a*, *-(lig)en*. Suffixet medför då normalt accent 2. Av suffixet *-(lig)en* används formen *-en* vid adjektiv som slutar på *-lig*, t.ex. *lycklig-en*, och formen *-ligen* eljest, t.ex. *säker-ligen*. Vid formen *-en* har adverbet samma tonaccent som adjektivet, dvs. accent 2 om betoningen ligger på första stavelsen och accent 1 (utom ibland regionalt centralsvenskt) annars.

ner-e, inn-e, ut-e
bort-a, lik-a, nog-a, barfot-a
tydlig-en, lycklig-en, of[1]fentlig-en,
svår-ligen, säker-ligen

Ett suffix *-an* kan urskiljas i *nedan* (jfr *ned*), *ovan* (jfr *över*) och med tvekan i *undan* (jfr *under*), *samman* (jfr *sam-*), *nästan* (jfr *näst*). Likaså i *innan* (jfr *in*), *utan* (jfr *ut*) i den sällsynta befintlighetsbetydelsen (i uttrycket *utan och innan*), i de ålderdomliga *vadan* (jfr *var*), *dädan* (jfr *där*), *hädan* (jfr *här*), *östan* (jfr *öst*), *västan* (jfr *väst*), *nordan* (jfr *nord*) och analogt *sunnan* (jfr *syd*).[1]

c) Suffixet har stark bibetoning: *-vis*, *-stans*, *-städes*, *-ledes*, *-lunda*, *-falt*, *-tals*.[2] Avledningen överensstämmer prosodiskt med en sammansättning och har alltså accent 2. Om stammen vid *-vis* är ett adjektiv, har detta neutrumform.

kors-vis, liter-vis, lyckligt-vis, rimligt-vis
någon-stans, annan-stans, någon-städes, annor-städes, härstädes
telefon-ledes, yt-ledes, så-ledes
samma-lunda, inga-lunda, så-lunda, någor-lunda, annor-lunda
tio-falt, hundra-falt
mil-tals

Undantag från betoningsregeln: Adverb på *-vis* avledda av adjektiv i obestämd form singularis neutrum har optionellt accent 1 om adjektivet har det: *be[1]klagligt-vis*, *na[1]turligt-vis* eller *be[2]klagligt-vis*, *na[2]turligt-vis*. Optionellt förekommer slutbetoning i *naturligt-[1]vis*, *inga-[1]lunda*, *ingen-[1]stans*. Vidare förekommer optionellt accent 1 i avledningar av enstaviga adverb och pronomen, t.ex. *[1]således*, *[1]sålunda*, *[1]nånstans* eller *[2]således*, *[2]sålunda*, *[2]nånstans*.

Om avledningsstammens form i suffixavledda adverb se för substantivisk stam Subst. § 30 och för adjektivisk stam Adj. § 30.

[1] Varaktighetsadverbet *länge* kan anses avlett av adjektivet *lång* med suffixet *-e* och omljud (som i komparativ och superlativ av adjektivet och i motsvarande substantiv *längd*).

För några adverb på *-(lig)en* finns en ålderdomlig eller pastischerande sidoform på *-(lig)a*, t.ex. *storliga*.

Mer eller mindre tydligt kan ett (etymologiskt korrekt eller inkorrekt) suffix urskiljas i adverb som inlånats i sin helhet från andra språk, t.ex. *-o* i musiktermer som *presto*, *ritardando* (med accent 1), *-iter* i t.ex. *realiter* (med accent 1) och *-im* i t.ex. *privatim* (med accent 2).

[2] Som suffix kan också betraktas ett antal led som bara förekommer i ett fåtal adverb: *-länges*, *-sides*, *-värtes*, *-deles*, *-fota*, *-stupa*. Också dessa adverb fungerar prosodiskt som sammansättningar, t.ex. *baklänges*, *avsides*, *utvärtes*, *särdeles*, *jämfota*, *huvudstupa*.

§ 10. Sammansättning. Sammansatta adverb har flera olika bildningssätt, men inget av dem är i sträng mening produktivt (utom möjligen (a) nedan). De större grupperna är följande:

a) Förledet är ett definit eller ett interrogativt adverb (*här*, *där*, *var* och i mindre utsträckning *hit*, *dit*, *vart*) och efterledet en preposition. Sammansättningen har accent 1.

där-med, här-med, var-med
där-på, här-på, var-på
dit-åt, hit-åt, vart-åt

Sammansättningarna fungerar som definita (*här-*, *där-*, *hit-*, *dit-*) respektive interrogativa eller relativa (*var-*, *vart-*) adverb. De flesta av dessa sammansättningar kan parafraseras med en prepositionsfras med samma preposition + pronomen med inanimat referens. Omvänt gäller att de flesta prepositionsfraser med inanimat tredje personens pronomen som rektion motsvaras av ett adverb med *där-* eller *här-* som förled och prepositionen som efterled.

därefter ≈ efter det
varmed ≈ med vilket, med vad

Flerordsprepositioner som slutar på preposition har adverbiella motsvarigheter där den avslutande prepositionen motsvaras av adverb på *här-*, *där-*, *var-*:

på grund härav ≈ på grund av detta
på grund varav ≈ på grund av vilket
med hänsyn därtill ≈ med hänsyn till det

Här och *där* bildar sammansättningar med flertalet prepositioner, t.ex. *härav*, *däravv*, *härintill*, *därintill*, *härjämte*, *därjämte*. Vid prepositioner som har dubbelformer (Prep. § 27) bildas sammansättningen alltid med den längre varianten, t.ex. *härifrån*, **härfrån*, *däremellan*, **därmellan*. Vid *av* och *i* bildas sammansättningen optionellt med de längre varianterna *utav* och *uti* (utan att sammansättningen därmed får något annat stilvärde): *därav*, *därutav*, *däri*, *däruti*, *därutinnan*.[1] Alla prepositioner kan inte ingå i sammansättningar av detta slag: **där-trots*, **där-längs*, **där-sedan*, **där-kontra*, **där-enligt*, **där-per*.

Var bildar sammansättningar med flertalet osammansatta prepositioner (desamma som *här* och *där*), t.ex. *varav*, *varjämte*. Med sammansatta prepositioner bildar *var* bara sammansättningarna *varintill*, *varinvid*, *varomkring*, *varutöver* samt *varförinnan*, *varförutan*, *varförutom*.

Hit, *dit* och *vart* bildar sammansättning bara med *åt* och *tills/intills*: *hitåt*, *ditåt*, *vartåt*, *hittills*, *dittills*, *hitintills*, *ditintills*.

b) Förledet är ett perspektivt (mål)adverb (*ut*, *in*, *upp*, *ner*, *bort*, *hem*, *fram*, *bak*; *ovan*) och efterledet en preposition (vanligen *ifrån*, *på*, *till* eller *åt*). Sammansättningar med efterledet *-ifrån* samt de på *ovan-* har accent 2, medan övriga vanligen har accent 1. Sammansättningarna fungerar som perspektiva adverb (§ 44–46).

hem-åt, fram-ifrån
upp-till, fram-till

Bildningssättet är inte produktivt, men vid *-ifrån* och *-åt* är det så gott som fullt utnyttjat. Enstaka adverb finns med annan preposition som efterled, t.ex. *hem-om*, *bak-efter*.[2]

c) Sammansättningen är en lexikaliserad ordgrupp (flerordsadverb) som ofta sammanskrivs som ett grafiskt ord, t.ex. *så pass*, *rent ut*, *efter hand* (*efterhand*), *för den skull* (*fördenskull*), *för resten* (*förresten*), *häromkvällen*, *därvidlag*, *kanhända*, *övernog*, *vare sig*, *likaväl*, *ävenså*, *alltså*, *alltmera*. Flera av dessa uttryck har optionellt eller obligatoriskt ordgruppsbetoning, t.ex. *efter* [1]*hand*, *för den* [1]*skull*, *härom*[1]*kvällen*, *kan*[2]*hända*.[3]

Hit kan också räknas lexikaliserade ordgrupper av flerordsprepositioner där den avslutande prepositionen motsvaras av ett adverb enligt (a) ovan, t.ex. *på grund härav*, *med hänsyn därtill*, jfr ovan (a).

[1] Närmast till denna grupp ansluter sig några adverb med pronomenformen *dess* som förled, t.ex. *dess-utom*, *dess-förutan*.

[2] Närmast till denna grupp ansluter sig adverb med väderstrecksbeteckning som förled och *över*, *på* eller adverbet *ut* som efterled, t.ex. *väst*(*er*)*-över*, *öst-på*, *söder-ut*.

[3] Några sådana sammansättningar är fonetiskt och semantiskt starkt integrerade och torde av språkbrukarna uppfattas som osammansatta ord, t.ex. *också*, *ändå*. *Kanske* är etymologiskt en verbförbindelse men fungerar som enkelt ord i nutida svenska.

ANM. 1. Många sammansättningar med perspektivt adverb och preposition räknas i denna grammatik endast som prepositioner, vilka kan stå adverbiellt i absolut konstruktion, t.ex. *framöver*, *uppigenom*, *nerevid* (Prep. § 29). Också en del adverb av typ (b) har identiska prepositionella motsvarigheter, t.ex. *inifrån*, *ovanpå*. De kan ändå i adverbiell funktion räknas som adverb, eftersom de annars skulle lämna luckor i ordbildningssystemet, och eftersom dessutom den adverbiella funktionen är den vanligaste för de flesta av dem.

ANM. 2. Vissa adverbfraser fungerar som dubbeladverbial, dvs. inget av leden kan ses som bestämning till det andra. Sådana konstruktioner kan ibland uppfattas som lexikalt fixerade sammansättningar. De sammanskrivs t.ex. optionellt i skrift, t.ex. *där uppe* eller *däruppe*, *här borta* eller *härborta*, *dit ut* eller *ditut*, och ett gradadverbial som semantiskt bestämmer det senare ledet kan placeras först i frasen, t.ex. *långt där uppe*, jfr *långt uppe* men **långt där* och *?där långt uppe*. Det första ledet i konstruktionen är vanligen ett definit adverb och det senare ledet ett perspektivt adverb som anger befintlighet eller mål (§ 44). Prosodiskt behandlas dessa konstruktioner emellertid som fraser och inte som sammansättningar: betoningen kan ligga på första ordet eller på andra ordet eller vara jämnt fördelad, och tonaccenten läggs med hänsyn till det enskilda ordet, t.ex. [1]*däruppe*, *där*[2]*uppe*, [1]*där*[2]*uppe*. Se om dubbeladverbial Advl § 26, 66.

ANM. 3. Åtskilliga lexikaliserade prepositionsfraser kan betraktas som adverb eller adjektiv, t.ex. *överens*, *till godo*, *i kraft* (jfr § 50).

Morfologisk funktion § 11

§ 11. Adverb som självständigt ord samt i sammansättningar och avledningar. Adverbet är vanligtvis ett självständigt ord. Därutöver kan det ingå som led i avledning eller sammansättning på följande sätt:

a) som avledningsstam i enstaka prefixavledda adverb, t.ex. *o-gärna*, *o-lika* (§ 7, om *o-* se också Subst. § 23–24, Adj. § 31–32)

b) som avledningsstam i suffixavledda adverb, t.ex. *ut* i *ut-e*, *bort* i *bort-a*, *där* i *där-städes*

c) som efterled i enstaka sammansatta adverb, t.ex. *allt-mera*, *var-helst*

d) som förled i sammansatta adverb, t.ex. *där-på*, *fram-till*, *var-helst*

e) som förled i determinativa sammansättningar:

i substantiv, t.ex. *ut-väg*, *borta-lag*

i adjektiv, t.ex. *hemma-blind*

i prepositioner, t.ex. *ovan-för*, *ner-ifrån*

i verb, t.ex. *ut-sätta*, *upp-leva*, *fram-föra*, *uppe-hålla*

i particip, t.ex. *illa-varslande*, *ovan-stående*, *bakåt-lutad*, *ut-tjänt*

Som förled i verb (och particip) är adverben vanliga, se vidare Vb § 19.

Några perspektiva pronomen har samma stam som motsvarande adverb + komparationssuffix, t.ex. *inre*, *innerst* av adverbet *in*, *bortre*, *borterst* av adverbet *bort*, *främre*, *främst* (med omljud) av adverbet *fram*.

ANM. Particip med adverb som förled kan ofta alternativt analyseras som avledningar av en ordgrupp: *stå ovan* + *-ende*, *luta bakåt* + *-d*.

Böjning § 12

§ 12. Komparationsböjning. Några få adverb kan komparationsböjas med samma suffix och samma betydelse som adjektiven (Adj. § 42–47):

Positiv	Komparativ	Superlativ
fort	fort-are	fort-ast
ofta	oft-are	oft-ast
länge	läng-re	läng-st
nära	närm-are	närm-ast[1]
sakta	sakt-are	sakt-ast
(gärna)	hell-re	hel-st
(mycket)	me-r(a)	me-st
(lite(t))	mind-re	min-st
(illa)	säm-re	säm-st
(illa)	vär-re	vär-st
(väl)	bätt-re	bä-st

I talspråk förekommer också *noga*, *nogare*, *nogast*. Marginellt böjs i talspråk dessutom *still*(*a*), *stillare*, *stillast*. För *längre*, *mindre*, *sämre*, *värre*, *bättre* med respektive superlativer se också Adj. § 43.

I *ofta*, *sakta*, *länge* (och *noga*, *stilla*) faller slutvokalen före suffixen (jämför adjektiv som *ringa*, Adj. § 43). *Längre* har accent 1, fastän *länge* har accent 2 (jfr Adj. § 44).

Som komparativ och superlativ till *gärna* fungerar *hellre* respektive *helst*. På liknande sätt används *mera*, *mest* och *mindre*, *minst* som komparativ och superlativ till *mycket* respektive *lite*(*t*).

Liksom vid adjektiv (Adj. § 45) förekommer vid graderbara adverb perifrastisk komparation med *mer*(*a*), *mest*:[2]

mer(a) sällan, mest sällan; mer(a) lagom, mest lagom

Perspektiva rumsadverb kan kompareras perifrastiskt med andra gradadverbial, vanligen *längre*, *längst* (se vidare § 5). Komparativ och superlativ anger större avstånd från referenspunkten (jfr § 44–46).

{längre/längst} {in/ut/upp/ner/fram/bak/bort/hemifrån/
ditåt/därifrån} [jfr även: långt in etc.]

{högre/högst} upp [jfr även: högt upp]

{närmare/närmast} hem [jfr även: nära hem]

En nominalfras bestående av *det* + adverb i superlativ bestämd form kan i konstrukton med af-satskärna fungera som sättsadverbial eller (i sats med identifierande subjektspredikativ) som predikativ eller subjekt:

Han svor *det värsta* han kunde.
Detta är nog *det längsta* jag har sovit.
Det fortaste jag har cyklat är 35 km i timmen.

[1] *Nära* har alternativt komparationsformerna *närmre och närmst*: *Kom lite närmre.*

[2] *Fjärran* kan (i neutralt och formellt skriftspråk) ha suffixkomparation *fjärmare, fjärmast* men har eljest perifrastisk komparation {*mera/mest*} *fjärran*. (Vanligen ersätts dock *fjärran* i komparativ av *bort*(*a*) som kompareras perifrastiskt med *lång*: *längre bort*, *längst bort*.)

ANM. *Nära*, *fjärran*, *sakta*, *noga*, *still*(*a*) fungerar också som adjektiv. *Mer*(*a*), *mest* och *mindre*, *minst* redovisas både som pronomen och som adverb (§ 1 Anm. 3).

Syntaktisk funktion och distribution § 13

§ 13. Huvudord i adverbfras. Adverbets normala syntaktiska funktion är att vara huvudord i adverbfrasen, där det oftast utgör frasens enda ord, t.ex. (*två timmar*) *efteråt*, (*ända*) *upp*. Adverbets bestämningar (adverbial) är av följande slag (se vidare Advbfraser § 2–5):

a) gradadverbial, framförställda: *ganska ofta*, *ända hem*, *mycket hellre*, *allra helst*

b) sättsadverbial, framförställda: *glädjande ofta*

c) bundna adverbial, efterställda: *tillsammans med dem*, *mindre än den där*, *lika* (*ofta*) *som jag*, *alltför* (*röd*) *för dig*

Adverbfrasen fungerar i första hand som adverbial i satser och verbfraser samt i adjektiv-, particip- och adverbfraser men kan också fungera som efterställt attribut i nominalfraser (Advbfraser § 8):

Numera vill han *sällan* stanna *hemma länge*.
De var *ganska* otrevliga.
Pjäsen var *synnerligen* gripande.
Hon for *ända* till Kina.
Hon bodde *tydligtvis* i Stockholm.
Åtminstone hon borde väl förstå bättre.
Vägen *ditåt* är sämre.
Maten *hemma* är bäst.

Som adverbial har adverbfraserna i stort samma distribution som respektive adverbialstyp som helhet. Det innebär att de flesta adverbtyper främst förekommer som huvudord i verbfras- och participfrasadverbial (se kapitel 20 Adverbial samt Pcpfraser § 8, 9).

Stölden anmäldes (*strax*) *efteråt*.
Den (*strax*) *efteråt* anmälda stölden inverkade inte på bedömningen.

Däremot förekommer gradadverb främst som huvudord i adverbial i adjektiv- och adverbfraser (Adjfraser § 6–21):

Lägenheten var (*alldeles*) *lagom* stor.

Adverb som betecknar talarens attityd till satsens innehåll eller en logisk relation mellan satsens innehåll och den omgivande kontexten används främst som huvudord i satsadverbial (Satsadvl § 9–29, 30–49):

Någon väntade *tydligen* på henne.
Han hade *dessutom* vänt sig till fel person.

Som satsadverbial fungerar också de fokuserande och negerande adverben (Satsadvl § 50–64, 65–87):

Hon hade *bara* talat med en av dem.
Hon hade talat med *bara* en av dem.
Vi hade *inte* sett honom på en tid.

Också som attribut har adverbfraserna i stort samma distribution som semantiskt likartade prepositionsfraser och bisatser (Nomfraser § 62):

Dagarna *efteråt* var mardrömslika.

ANM. I denna grammatik analyseras adverbfraser som adverbial också när de står som bestämningar till verb som *vara*, *bli*, t.ex. *hemma* i *Kalle är hemma*. Om gränsdragningen mellan adverbial och predikativ se § 50 och Predv § 55.

Definita adverb §14–30

§ 14. Översikt. De definita adverben betecknar platser, tider osv. som lyssnaren i typfallet förutsätts kunna identifiera antingen i talsituationen (deixis) eller med hjälp av den föregående kontexten (anafor). Jfr Nomfraser § 96–106 och Pron. § 18. Typiskt för de definita adverben är att identifikationen mer eller mindre tydligt utgår från talarens position (i talsituationen eller texten).

Här står det en kantarell. *Nu* tar jag den.

Vissa definita adverb, särskilt rums- och tidsadverb, kan fungera såväl deiktiskt som anaforiskt. Andra adverb fungerar enbart anaforiskt: bland dessa finns inte bara rums- och tidsadverb utan också t.ex. adverb som betecknar logisk relation eller valensbunden aktant.

Där står det mängder av kantareller! [deixis]
Hon kom ut i gläntan. *Där* stod det mängder av kantareller. [anafor]
Adjunkten hostade försiktigt och rodnade lätt *därvid*. [anafor]

Vissa av de definita adverben, särskilt vissa rumsadverb, fördelar sig på närhets- och avståndsbetydelse. I deiktisk användning anger närhetsadverb, t.ex. *här*, att referenten finns inom talarens utrymme och avståndsadverb, t.ex. *där*, att den finns utanför talarens utrymme.

{*Här*/*Där*} borta stod det mängder av kantareller.

Deixis kan vara direkt eller indirekt. Vid direkt deixis utpekas en plats eller tid i talsituationen direkt, t.ex. med *där* eller *nu*. Vid indirekt deixis betecknar adverbialet en referent genom att beskriva dess relation i förhållande till en direkt utpekad (eller underförstådd) referent i talsituationen, t.ex. *därintill*, (*nu*) *strax*. På samma sätt kan anafor vara indirekt då adverbet betecknar en referent genom att beskriva dess läge i förhållande till korrelatets referent.

Han mindes hur hon hade kommit fram vid tvåtiden och hur det *då* hade regnat häftigt.
Han mindes att solen hade skinit vid middagstid men att det {*dessförinnan*/*efteråt*} hade regnat häftigt.

Anafor kan också vara implikativ genom att hänvisa till en referent som inte är nämnd i den föregående kontexten men som impliceras av densamma.

På kvällen gick han och simmade. Han stannade en stund och badade bastu *där* också.

Som anaforiska definita adverb räknas också de adverb som anger logisk relation och som ofta kan parafraseras med preposition + definit pronomen med syftning på föregående sats. Dessa adverb hänvisar prototypiskt till en tidigare sats och sätter dess innehåll i relation till den egna satsens. De fungerar syntaktiskt framför

allt som konjunktionella satsadverbial (Satsadvl § 30–49) eller som kausala fria adverbial (Advl § 113).

Ändå [≈ Trots detta] lades fabriken ner.
Följaktligen [≈ Som en konsekvens av detta] lades fabriken ner.

En särskild typ av definita adverb är de relativa adverben vilka används som adverbiella satsbaser i relativa bisatser. De syftar då ofta på ett korrelat till relativsatsen.

I den stad *där* jag bor finns det ingen teater.

De relativa adverben behandlas här som en särskild grupp bland de definita adverben (§ 28–30).

ANM. Gränsen mellan definita adverb och vissa andra adverbtyper är vag. Perspektiva adverb (§ 44) förutsätter en given orienteringspunkt. De får därigenom definit betydelse och erinrar om sådana definita adverb som är indirekt deiktiska (§ 19). Också det komparativa adverbet *så* hänvisar ofta till en given situation som inte alltid behöver uttryckas i en komparativ subjunktionsfras eller bisats som komplement (§ 41, 42).

§ 15. Struktur. Det definita adverbet kan vara ett rotmorfem: rumsadverben *här*, *där*, *hit*, *dit*, tidsadverben *nu*, *då*, *förr*, *nyss*, *strax*, *bums*, adverben för logisk relation *ock* (ålderdomligt eller regionalt), *dock*, *just*, *heller*.

Det kan också vara en sammansättning, t.ex. *här-ifrån*, *lik-väl*. I princip kan definita adverb bildas produktivt med något av rumsadverben *här* eller *där* som förled och en preposition som efterled: *där-ifrån*, *där-intill*, *där-i* (§ 10: a). Både betydelse och stilvärde är dock relativt lexikaliserade för de enskilda sammansättningarna. De två mest generella delmönstren är:

a) sammansatt preposition som efterled och rumsbetydelse (indirekt deixis/anafor): *där-intill*, *här-intill*, *där-inunder*, *här-inunder*

b) osammansatt preposition som efterled, betydelse av valensbunden aktant och stilvärde av neutralt eller formellt skriftspråk: *där-i*, *här-i*, *där-om*, *här-om*

I övriga sammansättningar är ofta det ena ledet (eller bägge) ett definit eller komparativt adverb, t.ex. *hit-tills*, *så-lunda*; *lik-väl*, *till-lika*. Flera sammansättningar innehåller ledet *dess*, dvs. genitiv av det definita pronomenet *den*, t.ex. *dess-förinnan*, *dess-utom*.

I några fall är sammansättningarna lexikaliserade ordgrupper, t.ex. *i går*, *för övrigt*, *för all del*, *i stället* (även sammanskrivna: *igår*, *förövrigt*, *föralldel*, *istället*).

§ 16. Deixis. Vid deiktisk användning pekar det definita adverbet i första hand ut någonting som är för handen i talsituationen: en plats i talsituationen, en tid som innefattar eller relateras till talögonblicket eller en annan omständighet i talsituationen.

Rum:

Här satt jag förra gången också. [t.ex. om den stol talaren sitter på]
Där satt jag förut, men det var så obekvämt. [t.ex. om en stol i talsituationen som någon annan än talaren är på väg att sätta sig på]

Tid:

Nu får visst Svenssons besök.
Hon var här *nyss*.
Han kommer *snart*.
Då var han 31 år. [sagt t.ex. vid betraktandet av ett fotografi av en man]

Andra omständigheter, t.ex. sätt eller grad (se också § 41–42):

Så ska du inte göra (som han gjorde).
Så högt hoppade den (som jag visar nu).

§ 17. Deiktiska närhets- och avståndsadverb. Definita rumsadverb anger i deiktisk användning (§ 16) om den utpekade platsen befinner sig inom samma utrymme som talaren, t.ex. *här* (närhetsdeixis), eller utanför detta utrymme, t.ex. *där* (avståndsdeixis).[1]

Närhetsadverb anger rum inom talarens utrymme. De har initialt *h-* (t.ex. *här*, *hit*). Avståndsadverb anger rum utanför det utrymme som talaren betraktar som sitt. De har initialt *d-* (t.ex. *där*, *dit*).[2] Talarens utrymme innefattar alltid någon del av hans fysiska person, men hur stort utrymmet anses vara avgörs av talaren från fall till fall med hänsyn till relevanta faktorer i kontext och talsituation. Mera precist hur stort utrymme som talaren avser med *här* kan anges med ett annat adverbial i satsen.

Här satt jag förra gången också, eller var det kanske *där?* [t.ex. om den stol talaren sitter på gentemot stolen framför]
{*Här/Där*} har jag ju min almanacka! [t.ex. om talarens ficka]
Här sitter vi alla och väntar på att konserten ska börja. [t.ex. om hela talsituationen]
Hit kommer visst alla människor. [t.ex. om ett hörn av lokalen eller om hela talsituationen]
Här i Europa är i alla fall standarden rätt hög.

Ofta kan talaren lämna mer eller mindre oavgjort hur stort hans utrymme är. Särskilt vid närhetsdeixis kan den utpekade platsen omfatta ett mycket större rum än enbart den plats där samtalet försiggår:[3]

Här [t.ex. 'på det här företaget'] gör vi inte så.
Den nye ryske utrikesministern ska komma *hit*. [t.ex. 'till Sverige']
Här (i Västeuropa) är kursen rätt stabil.

Vid avståndsdeixis utpekas ett rum utanför talarens utrymme, alltså också t.ex. ett rum som bara delvis ingår i talsituationen. Med ett annat adverbial kan talaren närmare ange var utanför talsituationen som den åsyftade platsen ligger.

Där ska ni sammanträda. [Talaren pekar genom en dörröppning på ett rum som bara delvis är synligt.]
Där på Eldslandet blev vi väl bemötta.

Om ett adverb för närhetsdeixis ställs i kontrast mot ett adverb för avståndsdeixis, beskriver närhetsadverbet en aktion etc. som utspelar sig närmare talaren än den aktion som avståndsadverbet beskriver:

Lena ska sitta *här* och Per ska sitta *där*.

En vanlig avgränsning av talarens utrymme är att det ses i kontrast till lyssnarens utrymme. I sådana fall implicerar ett närhetsadverb att aktionen utspelar sig närmare talaren än lyssnaren.

Det ligger en penna *här*, som du kan ta.

Närhetsadverb som betecknar mål eller utgångspunkt betecknar oftast en förflyttning in i respektive ut ur talarens utrymme (vilket bl.a. innebär riktning mot respektive från talaren):

Kan du inte komma *hit* ett slag?
Ingen får gå *härifrån* utan att ha antecknat sig på listan.

De direkt deiktiska (§ 19) rumsadverben fördelar sig som framgår av Schema 1.

	Närhet	**Avstånd**
Befintlighet	här	där
Mål	hit	dit
Riktmärke	häråt, hitåt	däråt, ditåt
Utgångspunkt	härifrån	därifrån

SCHEMA 1. Deiktiska rumsadverb.

Vid indirekt deixis (§ 19) relateras den avsedda platsen till talsituationen (utan att ingå i den):

De bor strax *härintill*. ['i närheten av talsituationens plats']

Distinktionen mellan närhets- och avståndsadverb (med initialt *h-* respektive *d-*) finns också när definita adverb används anaforiskt, se vidare § 21.

[1] I formellt skriftspråk förekommer *härstädes, därstädes* (endast anaforiskt) i stället för *här, där*.

De lexikaliserade konstruktionerna *här och där* 'lite varstans', *här och var* 'lite varstans', *då och då* 'ibland' används som kvantitativa adverb (jfr § 37).

[2] Vid det komparativa sättsadverbet *så*, som ofta fungerar närmast som ett definit adverb (se § 41–42), kan distinktionen mellan närhets- och avståndsdeixis optionellt anges genom att adverbet konstrueras med *här* respektive *där*:

Så (*här*) ska du inte göra. [t.ex. om en aktion utförd av talaren]
Så (*där*) ska du inte göra. [t.ex. om en aktion utförd av lyssnaren]
Så (*här*) högt hoppade den. [t.ex. om talaren mäter upp höjden med en gest]
Så (*där*) högt hoppade den. [t.ex. om ett hopp iakttaget på TV]
Så här skulle jag vilja ha det jämt. [t.ex. om ett tillstånd som råder i talsituationen som helhet]

[3] Ett definit adverb kan ange en plats (eller tid) i själva texten som text:

Hon har blåst in sin ande i allt det lilla, ömtåliga och hunsade, och hon måste naturligtvis göra vissa åthävor för att över huvud taget bli hörd från det grodperspektiv hon valt som utgångsläge. *Här* bör man dock lägga till att det inte finns något gråtmilt eller socialt enkelspårigt i hennes engagemang. (S)

§ 18. Deiktiska tidsadverb. Deiktiska tidsadverb utpekar en tid som omfattar talögonblicket (jfr Advl § 93: 1). Den tid som avses kan vara av längre eller kortare varaktighet. Varaktighetens utsträckning kan närmare anges med ett annat adverbial.

Jag har semester *nu*, så jag tar inte itu med det förrän nästa månad.
{*Nu* i modern tid/*Nu för tiden*/*Numera*} ser man inte längre några original av hans kaliber.
Nu är han tio meter från målet. [t.ex. om en tidrymd på någon enstaka sekund]
Nu på 90-talet har vi inte lyckats utvidga verksamheten.

När tidrymden omfattar mer än talögonblicket, kan tidsadverbet tidfästa en aktion som återges med tempus för förfluten tid eller framtid men som talaren anser falla inom en tidrymd som innefattar talögonblicket:

Nu ringde det på dörren.
Nu kommer det att hända något förskräckligt.

Vid tempus perfekt anger *nu* den tidpunkt (= talögonblicket) då resultatet av att supinumfrasens aktion föreligger är relevant (Tempus § 3, 21):

Nu har hon slagit till igen.

Vid avståndsdeixis utpekar ett tidsadverb som *då*, *dåförtiden* en tidpunkt som ligger utanför talögonblicket, i det förflutna eller i framtiden:[1]

Då var han 31 år. [sagt t.ex. vid betraktandet av ett fotografi av en man]

Vid indirekt deixis (§ 19) används tidsadverb som relaterar den betecknade tidpunkten till talögonblicket:

Han var *nyss* här. ['strax före talögonblicket']
Hon är *snart* framme. ['strax efter talögonblicket']

[1] De båda deiktiska avståndsadverben *där* och *då* används osymmetriskt. Det deiktiska *där* utpekar ofta liksom *här* en plats inom talsituationen, medan det deiktiska *då* till skillnad från *nu* inte anger en tid som i någon mening faller inom talsituationens tid. Oberoende av om *då* är anaforiskt (vilket är vanligast) eller deiktiskt anger adverbet således alltid en tid som ligger på avstånd från talögonblicket och från talsituationens tidsram.

§ 19. Direkt och indirekt deixis. Vid direkt deixis utpekar ett rumsadverb direkt en given plats i talsituationens rum:

Han finns inte *här*. Kom *hit*.
Den ligger inte *där*. Bär den *dit*.

Vid indirekt deixis anger ett rumsadverb en plats indirekt genom att beskriva dess läge i förhållande till en deiktiskt direkt utpekad eller motsvarande underförstådd plats.

Skillnaden mellan direkt och indirekt deiktiska adverb är någorlunda tydlig bara för rums- och tidsadverb och tydligast för tidsadverben (om tidsadverbial se särskilt Advl § 92–93, 97–99).

De indirekt deiktiska rums- och tidsadverben fördelar sig enligt följande:

a) Rumsadverb. Vissa adverb anger olika slags lägen i förhållande till talarens utrymme (närhetsadverb, § 17), t.ex.:

härintill, härinnanför, härutanför, häromkring

Övriga indirekt deiktiska rumsadverb anger olika slags lägen i förhållande till en deiktiskt given plats utanför talarens utrymme (avståndsadverb, § 17), t.ex.:

därintill, därinnanför, därutanför, däromkring

För att beteckna befintlighet (eller väg) sammansätts *här-/där-* med sammansatt preposition, t.ex. *härbredvid, härutmed*. I deiktisk användning är ofta sammansättningens sista led betonat, t.ex. *härbred[1]vid*.

b) Tidsadverb. Indirekt deiktiska tidsadverb anger vanligen en tid som inte omfattar talögonblicket men som definieras i relation till detta (dvs. de är närhetsadverb, § 17). Tiden som anges är antingen före talögonblicket, t.ex. *nyss*, eller efter talögonblicket, t.ex. *strax*. Ett stort antal tidsadverb är indirekt deiktiska och anger tidpunkt i förhållande till talögonblicket. Däribland finns också sådana som specificerar tidpunkten i förhållande till det dygn eller det år osv. som omfattar talögonblicket, t.ex. *i går*, *i fjol*.[1]

Exempel på tidsadverb som används indirekt deiktiskt:

Före talögonblicket:

nyss, förut, nyligen, (för) länge sedan, hittills, förr, härförleden, i går, i morse, i fjol

Efter talögonblicket:

strax, snart, härnäst, hädanefter, genast, med(det)samma, ögonblickligen, i morgon, i morgon bitti, tills vidare

I neutralt och ledigt talspråk kan också *sedan*, *efteråt* användas deiktiskt, t.ex. *Vi gör det sedan*. Några av tidfästningsadverben anger tid med en rumsmetafor, t.ex. *hittills*, *hitintill*(*s*), *hädanefter*.

Avståndsadverb för tid används vanligen anaforiskt men kan i vissa fall också fungera deiktiskt indirekt:

Alldeles *dessförinnan* hade hon tagit examen. [sagt t.ex. vid betraktandet av ett fotografi]

Om hur indirekt deiktiska tidsadverb (som normalt har talögonblicket som referenstid) används med andra referenstider vid överförd deixis, se § 24.

Om anaforisk användning av närhets- och avståndsadverb se § 20.

[1] *Annars*, *eljest* anger ett läge som icke sammanfaller med den givna tidpunkten (referenstiden). Också *precis*, *just* anger, när de används som tidsadverb, läge antingen kort före eller kort efter den givna tidpunkten, dvs. de betyder antingen 'alldeles nyss' eller 'alldeles strax'. *Annars*, *eljest*, *precis*, *just* kan användas deiktiskt (med talögonblicket som referenstid) eller anaforiskt (med kontextuellt given referenstid).

ANM. 1. Vid rumsadverb är det ofta oklart om talaren avser indirekt eller direkt deixis. *Härintill* kan t.ex. ofta uppfattas antingen som 'intill talarens utrymme', dvs. som indirekt deixis, eller som 'inom talarens utrymme och intill (något underförstått)', dvs. som direkt deixis och dubbeladverbial (jfr Advl § 26, 66). Se också § 52.

Här intill bor många av våra vänner. [indirekt deixis, dvs. här ≠ här intill]
Här intill (parken) är det trevligt att bo. [dubbeladverbial, dvs. här = intill en annan lokalitet, t.ex. parken]

ANM. 2. Också relationella adverb kunde sägas visa indirekt deixis (§ 40–48).

§ 20. Anafor. I anaforisk användning syftar definita adverb på ett korrelat i den föregående kontexten (jfr Pron. § 42–51). Vid direkt anafor har adverbet ett språkligt korrelat med samma referens som adverbet (jfr § 19). Anaforen är fri, dvs. det finns nästan inga grammatiska begränsningar på korrelatets placering. Vanligen finns dock korrelatet i samma eller föregående sats.

Ett definit adverb kan beteckna någonting som både finns i talsituationen och har aktualiserats i kontexten, dvs. det kan vara deiktiskt och anaforiskt på samma gång (jfr § 27):

Titta på översta hyllan. *Där* står boken.

Ett specialfall av anafor är när korrelatet står i initial dislokation (Annex § 2–9), t.ex. *Hemma hos honom, där bråkar dom alltid*. *I förra veckan, då var vi på cirkus*. Så används främst enstaviga avståndsadverb: *där*, *dit*, *då*.

Anaforiska adverb fördelar sig på följande betydelsegrupper:

a) Rumsadverb. Korrelatet är ett rumsbetecknande uttryck, t.ex. en nominalfras, prepositionsfras eller adverbfras:

Han tänkte resa till *Stockholm*. *Där* bodde nämligen hans syster.
Han tänkte ställa sig *bredvid kungen*. Men *där* stod redan finansministern.
Till slut gick han *dit*. Då stod hon redan *där*.
Då kan man vända sig till *vårdcentralen*. *Här* finns de resurser som är erforderliga.
Under några stenblock fanns *en grund grop* och *där* satte de upp tältet som vindskydd. (R)
Många har sagt det att om dom exempelvis hade det lika bra *i Finland*, då skulle dom ju hellre bo *där* förstås. (T)

Av de sammansatta rumsadverben med *där-* eller *här-* som förled och enkel preposition som efterled används *därifrån*, *härifrån* både deiktiskt och anaforiskt och alla de övriga samt *därhän*, *dithän* bara anaforiskt. De uteslutande anaforiska adverben används särskilt i metaforisk rumsbetydelse (och då kan korrelatet vara en sats). För befintlighet finns *däri*, *häri*, *däruti*, *häruti*, *därpå*, *härpå* m.fl., för mål *därhän*, *dithän* samt (endast metaforiskt) *därtill*, *härtill*, för riktmärke *däremot*, *häremot*, för väg *därigenom*, *härigenom*, *däröver*, *häröver* och för utgångspunkt *därur*, *härur*.

Han var otillräckligt förberedd och *däri* låg en viss risk.
Så långt har det inte gått med mig ännu. Om jag kommer *därhän* ska jag underrätta dig. (R)

Vissa av adverben tillhör i sin metaforiska betydelse en annan adverbkategori än rumsadverb, t.ex. *därpå* som tidsadverb, *därigenom* som adverb för medel och *däremot* som adverb för logisk relation, se nedan.

b) Tidsadverb. Korrelatet är ett tidfästande uttryck, t.ex. en nominalfras, prepositionsfras, adverbfras eller temporal bisats:

Jag var där *en gång* men *då* var det alldeles dött […] (R)
I vintras hade en av hans elever försökt gå, på skridskor. Men *då* var det is och djävulsk skymning. (R)
Jag hade nog en starkare känsla av det […] *på femtitalet*, att det var mer ovilja mot dom *då*. (T)
Han syntes *i går* på den *då* nyöppnade utställningen.
När det regnar deppar hon, men *då* trivs jag.

Många definita tidsadverb används nästan bara anaforiskt.[1] Det gäller i princip alla som inte (direkt eller indirekt) relaterar till talögonblicket, t.ex. *då*,[2] *därvid*, *härvid* samt många indirekt anaforiska som *därefter*, *därnäst*, *därpå*, *dessemellan*, *dessförinnan*, *härpå*.[3]

c) Adverb för logisk relation. Korrelatet är i typfallet den sats (S_1) som föregår satsen med adverbet (S_2) (se vidare Satsadvl § 30):

Pappa hade kärlkramp och var *dessutom* opererad för svårt magsår. (R)
Lektor Hedberg är i Kina och har *därför* inte kunnat komma.

Hit hör ett antal adverb som bildas med *där-*, *dess-* eller *här-* som förled:

additiva (S_2 utöver S_1): därtill, härtill, dessutom, desslikes, därjämte, härjämte, därutöver, härutöver, dessförutom
adversativa (S_1 men S_2): däremot, häremot
kausala (S_2 på grund av S_1): därför

Hit hör ytterligare ett antal andra adverb med olika bildningssätt. Bredare stilistisk användning har följande:

additiva (S_2 utöver S_1): också, även, heller [tillsammans med negerande adverb], likaså, likaledes, tillika, vidare

adversativa/koncessiva (S_2 trots S_1): ändå, dock, emellertid, likväl

explanativt (S_2 är ett skäl att anta S_1, S_2 ledde till S_1): nämligen

disjunktivt (S_2 om inte S_1): annars, eljest, varom icke; (S_2 och inte S_1): i stället

konklusiva/konsekutiva (S_2 är en slutsats som kan dras av S_1, S_2 är en följd av S_1): alltså, följaktligen, så, således, sålunda, då

Åtskilliga adverb för logisk relation har formellt eller ålderdomligt stilvärde (t.ex. *ävenledes*, *jämväl*).

d) Adverb för medel. Korrelatet kan vara t.ex. en nominalfras eller en sats:

Hon hämtade *några diabilder* för att *därmed* tydligare kunna visa situationens allvar.
Men dom firmor som har tagit in dom här utlänningarna har väl förstått det här ansvaret och *gjort sitt genom kuratorer och liknande personal på firmorna* och *därigenom* minskat svårigheterna. (T)

De vanligaste adverben här är: *därmed*, *härmed*,[4] *därigenom*, *härigenom*. Referenten är inanimat. När korrelatet är en sats kan dessa adverb alternativt anses beteckna logisk (konklusiv) relation (jfr (c) ovan).

e) Adverb för del av helhet. Korrelatet är i typfallet en vanligtvis plural eller individuativ nominalfras:

I realiteten *en halv miljon arbetslösa*, *därav* närmare 50 000 ungdomar […] (S)
[…] bygger *75 000 platser* varje år, *därav* 40 000 i daghem och 35 000 i fritidshem. (S)
Man har skickat *ett ton säd*, *därav* hälften råg.

Hit hör framför allt: *däribland*, *häribland*, *därav*, *härav*, *därutav*, *härutav*.

f) Adverb för valensbunden aktant. Korrelatet är i typfallet ett nominalt led som betecknar en inanimat referent:

Vi översänder *denna remiss* och inbjuder er att yttra er *däröver* senast den 15 september.
Hela rådgivnings- och besiktningsverksamheten har lagts på kommunerna, och staten betalar dem *härför*. (S)
Men *därmed* sammanhänger också valet av ämne. (T)

Dessa adverb är sammansättningar med *här-* eller *där-* och den preposition som används i motsvarande prepositionsfras (t.ex. *yttra sig däröver = yttra sig över {den/det/dem}*). Att referenten skall vara inanimat innebär t.ex. att *vi har talat därom* kan betyda 'vi har talat om den', 'vi har talat om det' och 'vi har talat om dem' (om inanimater) men inte 'vi har talat om honom', 'vi har talat om henne' eller 'vi har talat om dem' (om animater).[5]

Om stilvärdet hos adverb på *där-*, *här-*, *dit-*, *hit-*, *dess-* se § 21.

Som anaforiskt sättsadverb fungerar det komparativa *så* (ofta med försvagad sättsbetydelse, jfr § 42) och syftar tillsammans med ett verb med allmän betydelse (t.ex. *gå så*, *förhålla sig så*, *göra så*, *vara så*, *bli så*) på en sats eller verbfras:

Firman skulle gå i konkurs. *Så* förhöll det sig bara.
Skogen hade vissnat. Jag trodde aldrig att det skulle gå *så*.
Hon struntade i eleverna fastän hon mycket väl visste att man inte får göra *så*.
På den tiden var de flesta fattiga här men *så* är det inte nu.

[1] Tidsadverb som inte innehåller något av de definita leden *då-*, *där-*, *här-* eller *dess-*, dvs. sådana som *sedan*, *förut*, *nu*, används vanligen inte när tidsadverbet har ett utsatt tidsuttryck som entydigt (direkt eller indirekt) korrelat, t.ex. *1988 och året {därefter/*sedan}*. De används däremot vid implikativ anafor (§ 23).

[2] *Då* anger normalt icke-nutid när det används anaforiskt, dvs. karaktären av avståndsadverb bibehålls:

Just nu sitter de alla och ser på TV. Också faster Elsa är här {nu/**då*}. [sagt i telefonen om situationen]

Dock kan *då* vara anaforiskt om en vidare tidrymd än talögonblicket, särskilt om den avsedda aktionen är generisk:

Hon ska ha tjänstledigt den här terminen, och hon räknar med att hinna skriva en hel del *då*.
Numera spelar jag tennis på tisdagarna. *Då* träffar jag alltid Albert.

[3] *Dit*, *därifrån* (och mindre ofta *hit*, *härifrån*) kan i anaforisk användning ha tidsbetydelse, t.ex. *Vi skall vara klara i april, och det är bara tre månader dit. I morgon är det den 15 januari, och därifrån är det tre månader tills vi skall vara klara*. Däremot används knappast *där* eller *här* med tidsbetydelse.

[4] *Härmed* kan ha resten av den egna satsen som korrelat och bl.a. markera en deklarativ huvudsats som performativ (Huvudsatser § 19):

Härmed förklarar jag utställningen öppnad.

[5] I betydelsen 'för {den/det/dem}' undviks ofta *därför*, eftersom det kan misstolkas som 'av den orsaken'.

§ 21. Anafor med närhets- och avståndsadverb. Definita rumsadverb samt många av de definita adverb som främst används anaforiskt förekommer i anafor i olika betydelse som avståndsadverb (med någon av förleden *där-*, *dit-* eller *dess-*) och som närhetsadverb (med något av förleden *här-* eller *hit-*).

a) Avståndsadverb är de adverb som oftast används anaforiskt. De anger att referenten har den högsta prominensen av dem som passar till adverbets beskrivning, ungefär som 3 personens personliga pronomen (jfr Pron. § 49). Avståndsadverb kan därför oftast parafraseras med prepositionsfraser med *den* som rektion.

Jag har inte haft tillfälle att se *TV-versionen* men allt jag hör sägas {*därom*/om den} är positivt.
Oppositionen kommer att vinna. Jag känner mig allt mer övertygad {*därom*/om det}.
Inställningen till *kriget* förändrades. Allt fler människor började tänka {*därpå*/på det} och insåg hur det fungerade.
I *Stockholm* och den del av landet som ligger norr *därom* fungerade det […] (S)
Möjligen måste kärnkraftverken tas ur drift vid en krigssituation för att minska riskerna för radioaktiva utsläpp i samband med *sabotage och bekämpning* eller hot *därom*. (S)
[…] friluftsfester, där man njöt *berlinersylta på 10-öreskakor* med brusande hallonlemonad *därtill*. (S)

b) Närhetsadverb används mindre ofta anaforiskt än avståndsadverben. De anger då att korrelatet finns kontextuellt nära men att dess referent inte har självklar prominens i textsammanhaget, ungefär som det definita pronomenet *denna* (jfr Pron. § 51, 65–66). Närhetsadverb kan därför ofta parafraseras med preposition + det definita pronomenet *denna* som rektion.

[…] satsas på *stora institutioner, inriktade på högspecialiserad teknisk-medicinsk utrustning. Här* [≈ 'på dessa (institutioner)'] finns resurserna såväl tekniskt som personellt. *Hit* [≈ 'till dessa (institutioner)'] söker sig läkarna – det ger dem högre status. (S)

Liksom vid motsvarande val mellan 3 personens personliga pronomen och nominalt *denna* (Pron. § 51) har talaren ett visst spelrum i valet mellan avstånds- och närhetsadverb:

Man har tillgång till 10 lektionssalar, men {*härav/därav*} behövs två som laboratorier.

Det utbyggda systemet av anaforiska definita avstånds- och närhetsadverb (i huvudsak byggt på *där-*, *dit-*, *dess-*, *här-*, *hit-* enligt ovan) tillhör väsentligen skriftspråket. Bara några få av dessa adverb har helt neutralt stilvärde: *där*, *dit*, *därför*, *dessutom*, *däremot*. *Därför* är lexikaliserat i betydelsen 'av den orsaken' och uttalas då vanligen med kort vokal, som ett osammansatt ord: [ˈdær:fœr]. De övriga förekommer mest i neutralt och formellt skriftspråk och i någon mån i formellt talspråk. I neutralt skriftspråk växlar adverb och prepositionsfraser, t.ex. *om* {*den/det/dem*} med *därom*, *efter det* med *därefter* eller *därpå*: *De hade ingen uppfattning* {*därom/om det*}. I neutralt och vardagligt talspråk och i ledigt skriftspråk används vanligen prepositionsfraserna,

t.ex. *Vi har pratat {om det/?därom} väldigt många gånger*, eller andra adverb, t.ex. *Jag har köpt bröd, och jag har {också/?därjämte} varit på apoteket.*

I egentlig rumsbetydelse används flera av de anaforiska adverben nästan bara i formellt skriftspråk, t.ex. *därvid*, *härvid*, *därpå*, *härpå*, *däri*, *häri*, t.ex. *Han gick fram till statyns sockel och lade en krans därvid.*

§ 22. Indirekt anafor. Vissa definita adverb anger en plats, en tidpunkt osv. indirekt, genom att beskriva dess läge i förhållande till en anaforiskt given plats, tidpunkt osv. Skillnaden mellan direkt och indirekt anafor är någorlunda tydlig bara för rums- och tidsadverb och tydligast för tidsadverben. Liksom vid direkt anafor är anaforen fri men korrelatet finns vanligen i samma eller föregående sats:

[…] kulan sögs av andningen ner *i lungorna* (eller *däromkring*) […] (R)

[…] och stirrade genom *glaset* mellan rutiga gardiner. *Därinnanför* i skumrasket rörde sig snabba figurer av och an […] (R)

[…] och i vart och ett av kontorsrummen ser man *samma stålbord*, *samma vridbara fåtölj*, *därintill* sekreterarens skrivmaskin under ett gult hölje […] (R)

Vampyrer åldras inte och jag undrade hur hans ungdomliga ansikte skilde sig från det ansikte han hade haft *förra århundradet* och århundradet *dessförinnan* […] (R)

[…] det har varit efter kriget och några år *därefter*. (T)

För rumsbeteckningar används samma definita adverb vid indirekt anafor som vid indirekt deixis, men avståndsadverb (t.ex. *däromkring*) är vanligast.

För tidsbeteckningar används vid indirekt anafor (med utsatt korrelat) främst sådana definita adverb som skiljer mellan avstånds- och närhetsform, och avståndsadverben är vanligast. De indirekta tidsadverben i anaforisk användning anger läge i förhållande till en annan tidpunkt än talögonblicket. Läget är antingen före korrelatets tidpunkt, t.ex. *dessförinnan*, eller efter, t.ex. *därpå*. *Dessemellan* anger ett läge i förhållande till två anaforiskt givna tidpunkter. Vanligast är avståndsadverb med tidsbetydelse, t.ex. *dessförinnan*, *till dess*, *dittills*, *därefter*, *därpå*, *därnäst*, *dessemellan*, men också närhetsadverb med tidsbetydelse förekommer, t.ex. *härförinnan*, *härpå*.

De indirekta anaforiska tidsadverben tillhör väsentligen skriftspråket. I talspråk och optionellt i skriftspråk kan ibland användas t.ex. motsvarande prepositioner i adverbiell funktion, t.ex. *förra århundradet och århundradet innan*.

§ 23. Implikativ anafor. Ett definit adverb kan peka ut en plats eller en tid (eller mera sällan en annan omständighet) som inte är nämnd i den föregående kontexten men som denna kontext ändå (entydigt) implicerar, implikativ anafor (jfr Pron. § 45):

Nu ska jag åka och simma. Jag undrar om jag träffar Axel *där?* [*där* = där jag brukar simma]

Hon åkte och hälsade på sina föräldrar. Hon hade inte varit *där* sedan skolan börjat. (R) [*där* = föräldrarnas hem]
Han tog ett steg framåt, för att slippa stå vid dörren. Men *då* var han så upprörd, så han halkade. (R) [*då* = den tidpunkt som föregående mening implicerar]

Rumsadverben kan ha metaforisk betydelse:

Elektricitet ska bara användas där det behövs, t.ex. i vissa industriprocesser och för elektriska tåg och bussar, menar Barry Commoner. *Här* finns alltså mycket att spara. (S)
Jag tycker att hon går lite till överdrift *där*. (T)

Vid implikativ anafor används samma definita rums- och tidsadverb som vid anafor med utsatt korrelat och oftast avståndsadverb. Därutöver används enstaka tidsadverb som knappast används med utsatt korrelat, t.ex. *nu*.[1]

Ett indirekt deiktiskt definit adverb kan ange en plats eller en tidpunkt genom att beskriva dess läge i förhållande till en annan plats eller tidpunkt som inte heller den är nämnd i den föregående kontexten men som impliceras av densamma, dvs. anaforen kan vara samtidigt indirekt (§ 22) och implikativ:

Sängen drogs ut i köket. Det insvepta liket lades på den, täcktes så av ett vitt lakan. Krucifixet lades på hennes bröst. Radbandet virades kring hennes fingrar. Ja, ljusen tändes. Så gick det till. Kanske för att få honom ur vägen ett tag, eller kanske för att han nu ansetts ha trätt in i sin döda faders ställe, skickades pojken upp till staden för att hämta fader McDonnell. Det har aldrig varit bruk *däromkring* att prästen deltar i likvakan […] (R)

För rumsbeteckningar används då samma definita adverb som vid indirekt anafor med utsatt korrelat. För tidsbeteckningar används samma definita adverb som vid indirekt anafor med utsatt korrelat men dessutom flera andra. Av de senare används t.ex. *sedan* och *efteråt* i skriftspråk nästan bara anaforiskt:

Jag lade lugnt och stilla luren i klykan igen. *Sedan* gick jag ut för att äta lunch. (R) [*sedan* = efter den tidpunkt som impliceras av föregående mening]

Andra, t.ex. *strax*, *snart*, *genast*, används både deiktiskt (med relation till talögonblicket, Advl § 98: a) och anaforiskt. Exempel på anaforisk användning:

Det blev signalen till allmän flykt, men *snart* gick de modigaste fram till fönstren och såg hur lärarinnan körde in sin näsduk i munnen på Nicolas. (R)

[1] Också några av adverben för logisk relation är vanliga i implikativ anafor, med syftning på en implicerad proposition: *också*, *även*, *heller*. I implikativ anafor krävs normalt en partiell likhet mellan den implicerade och den utsagda propositionen (för att lyssnaren skall kunna räkna ut vilken av ofta många möjliga implikationer som avses). Adverben för logisk relation är då vanligen mer eller mindre kontrastivt betonade och står mycket ofta som fokuserande satsadverbial intill det led i satsen som representerar olikheten mellan propositionerna, t.ex. *Också jag har mina fel* (det impliceras att andra har sina fel).

Jag har haft till krav på mina böcker att de skulle stå sig *också* efter fem, tio år […] (R)
[Det impliceras att böckerna skulle stå sig strax efter publiceringen.]
Ute på dasset låg en Viskadalskatalog, en Åhlén & Holm-katalog och ibland någon från Insjön. Skellefteåbladet och Norra Västerbotten var *också* populära. (R) [Att katalogerna låg på dasset implicerar att de var populära.]

ANM. Ett definit adverb kan i många kontexter antingen (av en språkbrukare) uppfattas som syftande på ett utsatt korrelat eller (av en annan språkbrukare) som implikativt, utan att det gör någon större skillnad för tolkningen. Särskilt när korrelatet står på stort avstånd från adverbet kan adverbet uppfattas syfta antingen på det tidigare omnämnandet eller på den plats, tid, etc. som är implicerad i texten just vid yttrandet av den mening som innehåller adverbet:

Jag var på ett rutinjobb *uppe hos polisen på Söder*. Medan jag satt *där* och väntade på en uppgift, kom det in ett fyllo och anmälde, att han hade släppt ut en tiger på Ingarö. Han beskrev allting mycket noggrant och trots fyllan och alla omtagningar fanns det en viss reda i framställningen. Han och två man hade burit upp tigern från en båt och in i ett hus på ett högt berg. Han visste inte, vad området kallades, bara att det var i närheten av Mörtviken. Han hade matat den här tigern, som förvarades i en bur i källaren till huset. En dag hade tigern lyckats tränga sig ut genom matluckan och hade hoppat ut genom ett fönster och befann sig nu i frihet. Det var kontentan av vad han sa. Han vägrade att gå *därifrån*, förrän grabbarna på polisstationen hade lovat att leta reda på tigern. (R)

§ 24. Överförd deixis. Särskilt i skönlitteratur förekommer det att ett definit adverbs referens visserligen avgörs av den föregående kontexten (med eller utan direkt språkligt korrelat) men att det definita adverbet väljs som om det vore deiktiskt använt. Talaren skildrar då situationen som om han ingått i den, t.ex. ur samma kunskaps- och attitydperspektiv som en av de personer texten handlar om (empati). Detta kallas överförd deixis (jfr Anf. men. § 18: a).

Hit kunde han dra sig undan, *här* behövde han inte ha böcker […] (R)
Våldsamt fnissande återvände han till sin bostad där plattan *nu* blivit varm. (R)

I fråga om rumsbeteckningar märks överförd deixis framför allt på ett rikligare bruk av närhetsadverb än vad som är vanligt i anafor (jfr § 20). I fråga om tidsbeteckningar kan deiktiska adverb som refererar till dygns- eller årsrytmen, t.ex. *i går*, *i fjol*, förekomma i överförd deixis men inte i vanlig direkt eller indirekt anafor (jfr Advl § 98: c, Anf. men. § 3: d):

Hur kunde han ta sig fram så fort och utan att bli trött? *I går* hade samma väg verkat oändlig. (R)
Sommarklänningarna från *i fjol* hängde nystärkta och nystrukna i hennes garderob. (R)

§ 25. Determinativ användning. Ett definit adverb kan få sin betydelse specificerad av en efterställd restriktiv bestämning (determinativ användning, jfr Pron. § 59: b). Ett avståndsadverb kan då väljas även om den utpekade platsen, tiden etc. varken finns i talsituationen eller verkar implicerad i texten: liksom vid definita

nominalfraser (Nomfraser § 96) kan identifikationsramen omfatta en större del av lyssnarens och/eller talarens värld. Identifikationen görs huvudsakligen med hjälp av bestämningen, och adverbet kan vara motiverat främst av det syntaktiska behovet av ett utsatt korrelat till denna. Definit adverb med restriktiv bestämning är vanligt särskilt i följande fall:

1. Bestämningen är en relativ bisats (jfr Bisatser § 36).

a) Adverbet är *där*, och bisatsens satsbas anger inte befintlighet:

Där varifrån jag kommer ges det ingen nåd.

b) Adverbet är *dit*, och bisatsens satsbas anger inte mål:

Gå *dit där de andra är*!

I andra fall där den relativa satsen inte kan vara korrelatlös[1] föredras andra konstruktioner. I stället för *?Han kommer därifrån där det har varit oroligheter* föredras t.ex. *Han kommer från det ställe(t) där det har varit oroligheter*, och i stället för *?Han reser ditåt som alla reser* föredras *Han reser åt samma håll som alla* (*reser*).

2. Bestämningen är en narrativ bisats (Bisatser § 52).

a) Adverbet är *därhän*, *dithän*:

Han fick det *därhän att han bytte rum med Halvard*. (R)

Ungefär synonym med *därhän att*, *dithän att* är konstruktion med *så långt att* (jfr Bisatser § 124).

b) Adverbet är en sammansättning av *där* och en preposition (t.ex. *däri*, *därigenom*):[2]

[…] men det har sitt berättigande *däri att det är alldeles sant*. (R)

Detta stadium skiljer sig från de tidigare *därigenom att det inte medför en övergång från inre omvälvning till ny kontroll*. (S)

Bestämmelse om maskstorlek skall ej anses överträdd *därigenom att en eller annan maska understiger angivet mått*. (S)

Konstruktionen under (2b) förekommer främst i neutralt och formellt skriftspråk och kan uppfattas som något ålderdomlig. Vanligare (också i dessa stilarter) är konstruktion med prepositionsinledd bisats, t.ex. *Det skiljer sig från de tidigare genom att det inte medför en övergång till ny kontroll*.

[1] Om både det definita adverbet som korrelat och relativsatsens satsbas anger befintlighet (*där*) eller mål (*dit*), utelämnas vanligen korrelatet (Bisatser § 36):

Hon bor *där* jag arbetar.
Han begav sig *dit* hon tidigare hade rest.

[2] Konstruktionen med definit adverb möjliggör postposition av bisatsen:

Endast *därigenom* lyckades vi, *att motståndarna var splittrade*.

Konstruktionen *därför att* är lexikaliserad som kausal subjunktion med neutralt stilvärde (Konjn, subjn, infm. § 8: c) och som explanativ konjunktion i talspråk (Konjn, subjn, infm. § 8 not 2).

§ 26. Definita adverb i dubbeladverbial. Ett definit adverb kan sidoordnas med en efterföljande prepositions- eller adverbfras till ett dubbeladverbial, t.ex. *här i hörnet, här i Sverige, här hemma, där i de djupa skogarna, där uppe*. Liksom vid determinativ användning (§ 25) kan ett avståndsadverb väljas, även om den utpekade platsen, tiden etc. varken finns i den omedelbara talsituationen (jfr § 16) eller verkar implicerad i texten (jfr § 23) utan ges inom en vidare identifikationsram.

Jämfört med enkel prepositions- eller adverbfras förtydligar dubbeladverbialet om platsen eller tiden finns inom eller utom talarens utrymme eller tidrymd. Pragmatiskt är dock detta ofta givet i kontexten, t.ex. oftast *här på jorden, där på Eldslandet*. Konstruktionen med dubbeladverbial kan då ha sin egentliga funktion i att markera aktualisering av platsen eller tidpunkten i fråga (jfr *han Kalle, den här Svensson*, Pron. § 31 not 2, 74: d, 75: c). Definit adverb i dubbeladverbial är vanligt särskilt i följande fall:

a) Adverbet är *här* eller *där* och bestämningen ett annat (perspektivt) befintlighetsadverb. Flera av dessa konstruktioner är starkt lexikaliserade och sammanskrivs optionellt i skrift, varför de kunde betraktas som sammansättningar (se också § 10 Anm. 2).[1]

där inne, här inne, där ute, här ute, där nere, här nere, där uppe, här uppe, där framme, här framme, där hemma, här hemma, där bak [även hopskrivna: därinne etc.]

Dubbeladverbialen anger enkel befintlighet och används särskilt för att utesluta den betydelse av uppnått mål som är en vanlig alternativ betydelse hos de enkla perspektiva befintlighetsadverben (§ 45: a):

Hon är där uppe. [T.ex.: 'Hon är på övre våningen.'] Jfr: Hon är uppe. [T.ex. också: 'Hon är inte (längre) sängliggande.']
Hon är där ute. [T.ex.: 'Hon är utanför huset.'] Jfr: Hon är ute. [T.ex. också: 'Hon har gått hemifrån.']
Hon är där framme. [T.ex.: 'Hon befinner sig på en utpekad plats längre fram.'] Jfr: Hon är framme. ['Hon har nått t.ex. målet.']

Om talaren vill ange befintlighet på en plats som uppfyller kraven på närhetsdeixis (§ 17) är konstruktion med dubbeladverbial ofta obligatorisk:

Här hemma har jag en bra skrivmaskin. [*Hemma* räcker inte som befintlighetsangivelse om yttrandet fälls i talarens hem.]
Så bra man ser *här framme*. [*Framme* räcker knappast som befintlighetsangivelse om talaren sitter i framsätet och menar sin egen plats.]

När dessa konstruktioner varken hänvisar till den omedelbara talsituationen eller till ett korrelat i texten, har de betoning på senare ledet: *där ²inne*, *där ²uppe*. Men när de hänvisar till talsituationen eller är anaforiska har de vanligen betoning på första ledet (och optionellt också på andra): *¹där ²inne*, *¹därinne*.

b) Konstruktioner som *nu för tre dagar sedan*, *nu i söndags*, *nu på söndag*, *nu om tre veckor* används för att ange bastiden (= talögonblicket) vid indirekt deixis, pleonastiskt eller för att förentydiga att det gäller närmast liggande veckodag etc. av angivet slag, jfr Advl § 98 not 3.[2]

[1] I sydsvenskt regionalt talspråk är dubbeladverbialen under (a) ofta splittrade i satsen: *Där ˈsitter hon ˌute*.

[2] Följande ordgrupper med *nu*, *då*, *hit* är lexikaliserade: *numer*(*a*), *nuförtiden*, *dåförtiden*, *hittilldags*, *nutilldags*.

ANM. Också konstruktioner som *där intill dig*, *därintill dig* är dubbeladverbial *där* + *intill dig*, trots den optionella sammanskrivningen av adverb och preposition. Den möjliga analysen av *därintill* som preposition diskuteras i Prep. § 29 Anm.

§ 27. *Då*. *Då* är i sin grundbetydelse ett anaforiskt tidsadverb, dvs. det anger en tidpunkt som specificeras av ett föregående korrelat eller impliceras av den föregående kontexten (§ 20).

1. Tidfästning. *Då* anger samtidighet med korrelatet (direkt anafor) och anger ogärna tidrymd som omfattar talögonblicket (jfr dock § 20 not 2):[1]

I vintras hade en av hans elever försökt gå, på skridskor. Men *då* var det is och djävulsk skymning. (R)
Men i Bibeln så talas det också om handklappningar och sådant där som skulle förekomma i gudstjänsten och som förekom *då*. (T)
De åkte *i juli året därpå* i stället, men *då* var allting annorlunda. (R)
Jag ska gå på matchen *i kväll*. *Då* kanske vi ses.
*Han är tjänstledig nu, och det är meningen att han skall arbeta på sin avhandling *då*.

Ofta anger dock *då* att en vanligen avgränsad aktion följer omedelbart på en annan vanligen avgränsad aktion given i texten (jfr Tempus § 14). I sådana fall finns oftast inget utsatt korrelat, utan *då* syftar på den implicerade tidpunkten för den föregående aktionen eller på tidpunkten strax efter denna (implikativ anafor, jfr § 23), och *då* har inte sällan en betydelse eller bibetydelse av orsak (jfr (2) nedan):

Så stängde mamma spisluckan, och *då* blev alla ansikten bleka igen. (R)
Madeleine reste sig och *då* gjorde Henry och jag det också. (R)
Men så fick jag se dig och *då* glömde jag allt det där […] (R)
Hon leddes lite och petade naglarna med saxen. *Då* blev den gamla ironisk. (R)
När arbetet är slut, *då* har vi Tempo, serveringen där. (T)

2. Orsak eller villkor. Som orsaks- eller villkorsadverb hänvisar *då* till en prominent omständighet, 'i så fall'. Det kan vara en omständighet i talsituationen, dvs. *då* är deiktiskt:[2]

Aha. *Då* vet jag hur det ligger till. [t.ex. vid anblicken av ett tomt tjänsterum]

Då kan också avse en uttalad eller implicerad omständighet i kontexten, dvs. *då* är (eventuellt implikativt) anaforiskt:

Målvakten har tagit bollen. Då får du inte angripa. (R)
[…] det är odiskutabelt riktigt att varje medborgare är ekonomiskt garderad vid sjukdom. Men *då* [= om vi accepterar detta påstående] får vi också vara beredda på att bedömningen av sjukt och friskt flyttar sig […] (R)
Mig kan du inte förnedra. *Då* [= om du ska förnedra mig] får du slå mig medvetslös. (R)
Uppsala kan jag inte tänka mig att återvända till, *då* [= om jag återvänder till Uppsala] får jag spader. (R)

Med försvagad orsaks- eller villkorsbetydelse används *då* särskilt i följande fall:

a) anaforiskt med syftning på ett dislokerat uttryck för villkor:

Om hon skulle ringa, vad vill du *då* att jag ska säga till henne? (R)

b) i vissa slag av kvesitiva huvudsatser och icke satsformade frågor (se vidare Huvudsatser § 66 och Ellips § 14):

– Jag skulle vilja resa. – Vart *då?* (R)
Du ska resa vart *då?*
"När tänker du erkänna det?" "Erkänna vad *då?*" (R)
Vad *då* hört?

3. Skäl till talarens språkhandling. *Då* kan beteckna en eller flera prominenta omständigheter som karakteriserar talsituationen eller som är givna av den föregående texten, ungefär 'när situationen nu är som den är'. Dessa omständigheter anförs av talaren som skäl till att han utför den språkhandling till vars uttryck *då* ansluter sig. *Då* har här försvagad referentialitet och en konventionaliserad användning för att motivera framför allt frågor, uppmaningar och känslomässiga reaktioner och är närmast att uppfatta som ett modalt satsadverbial.[3]

Men vad gör du i mina byrålådor *då?*
Ska vi gå nu *då?*
Ge dig av nu *då*.
Usch *då*!
Visst inte *då*. (T)

När *då* anaforiskt syftar på en tidigare språkhandling som sådan, har *då* ofta funktionen att markera den språkhandling som det självt ansluter sig till som en invändning:

– Har du några tändstickor? – Har du inga själv *då?*

Vid (3) är *då* obetonat (och uttalas i regionalt vardagligt talspråk ofta [da], [dɑ]).

[1] I adverbet *dåförtiden*, liksom i det sammansatta substantivet *dåtid*, anger *då* alltid tid före talögonblicket (förfluten tid).

[2] Skillnaden mellan orsaksangivande *då* och *nu* ligger främst i att *då* mera direkt anger ett kausalt eller konditionalt samband, medan *nu* anger ett tidsligt samband varur lyssnaren kan härleda ett kausalt eller konditionalt samband:

Aha. *Nu* vet jag hur det ligger till.

[3] Också obetonat *nu* kan hänvisa till talsituationen i stort, t.ex. *Han är nu inte världens snabbaste*. Adverbet har här framför allt funktionen att markera talarens övertygelse om propositionens sanningshalt. Jämför särskilt användningen av *nu* i vissa generaliserande bisatser, Bisatser § 116.

Relativa adverb § 28–30

§ 28. Struktur. De osammansatta relativa adverben är *där*, *dit*, *när* och *då*. Övriga relativa adverb är sammansättningar med *var-* (i något fall *vart-*) som förled och vanligen en preposition som efterled. I sammansättningarna är det förledet *var-* som har ett korrelat i matrissatsen.[1]

[1] De flesta relativa adverb med *var-* som förled och preposition som efterled motsvaras av en synonym prepositionsfras med relativpronomenet *vilken* som rektion. Den vanligaste synonyma konstruktionen är dock med den eventuellt utelämnade subjunktionen *som* och prepositionen isolerad i satsens verbfras.

den list *varmed* hon övervann honom = den list *med vilken* hon övervann honom = den list (*som*) hon övervann honom *med*

§ 29. Syntaktisk funktion och distribution. De relativa adverben fungerar som satsbaser i relativa bisatser. De flesta av dem har vanligen ett korrelat i matrissatsen. Korrelatet utgörs oftast av en nominalfras eller ett adverb. Relativa adverb av typen *var-* + preposition kan dessutom (liksom *vilket*) ha hela matrissatsen eller dess verbfras som korrelat. (Se vidare Bisatser t.ex. § 20, 35–37.) Exempel:

Det här är *en trädgård där* alla får göra det de helst vill. (R)
För *där* är ju en väldig hets *där jag arbetar*, jämt från morgon till kväll. (T)
Slädforan var lastad med *de kistor och korgar vari* fångarna förvarade sina få privata ägodelar. (R)
Och jämfört med *andra länder varifrån* dom kommer så har dom alltså avsevärt högre löner. (T)
Han begav sig av *dit där* han hade hört att indianerna brukade samlas varje påsk.

Se på de minst hundra personer på jordklotet som räddades till livet just *det dygnet då* insulinet kom ut på marknaden. (T)
Duken var för vid att sättas på längden, varför de tvingats göra stöttorna mycket höga […] (R)

De osammansatta relativa adverben *där, dit, när, då* kan också inleda korrelatlösa bisatser:

Klas ställde sig (på den plats) *där* polisen stått.
Jag åkte (till den plats) *dit* hon hade åkt.
Per var där (vid den tidpunkt) *då* staden började brinna.

Bisatser inledda av *när* eller *då* är oftast korrelatlösa. De är då till sin struktur relativsatser men fungerar semantiskt och syntaktiskt på samma sätt som temporalsatser. Se vidare Bisatser § 35, 99.

En relativ bisats som inleds av något av följande relativa adverb är alltid icke-restriktiv (vanligen med sats eller satsvärdig konstruktion som korrelat): *varvid, varför, varjämte*. Adverben *varunder, varpå* med tidslig betydelse inleder likaledes icke-restriktiva relativa bisatser. Övriga relativa adverb kan inleda såväl restriktiva som icke-restriktiva bisatser.

Relativ satsbas kan inte bestå av ett dubbeladverbial (*stället, där* {*Ø/*i skogen*} *vi brukade träffas*).

§ 30. Betydelse och stil. De relativa adverbens betydelse specificeras av korrelatet i matrissatsen. Efter sin egen omständighetsbetydelse kan de fördelas på följande grupper:

1. Rumslig omständighet:

a) befintlighet: *där, varinvid, varikring, varomkring, vari, varuti, varinom, varemellan, varunder, varpå, varöver*

b) mål: *dit*, (normalt endast metaforiskt) *vartill*

c) utgångspunkt: *varifrån, varur*

d) riktmärke: *varåt, vartåt, varemot*

e) väg: *varigenom, varöver*

2. Tidslig omständighet (tidfästning): *när, då, varvid, varunder, varpå, varefter, varförinnan*

3. Medel: *varmed, varigenom, varmedels*(*t*)

4. Del av helhet och samförekomst: *varibland, varav, varförutan, varförutom, varutöver*

5. Vanligen valensbunden aktant: *varom, varöver, varpå, vartill, varav, varmed, varemot, var*(*ut*)*i, varifrån, varåt, varefter, varvid*

6. Logisk relation: *varför, varjämte, varutöver, varemot*

Varvid, varunder, varpå är vanligast i sina lexikaliserade tidsbetydelser och *varför* ['var:fœr] vanligast i sin lexikaliserade orsaksbetydelse. (I dessa lexikaliserade

betydelser kan adverben inte bytas ut mot konstruktioner med *vilken* eller *som*.) De adverb som är valensbundna av verb betecknar vanligen inanimata referenter men kan beteckna person i större utsträckning än motsvarande definita adverb, t.ex.:

[…] Annika, flickan *varom* jag talade i min förra epistel, hade fest i lördags […]
(R) Jfr: Per Larsson arbetar i vår filial i Thailand just nu. Jag skrev nog *därom* redan i min senaste epistel. [därom ≠ Per Larsson]

Endast *där*, *dit* och *när* är stilistiskt helt neutrala som relativa adverb. *Då* är skriftspråkligt eller regionalt talspråkligt. I neutralt och formellt skriftspråk förekommer *varifrån*, *varvid* (i tidsbetydelse), *varpå* (mest i tidsbetydelse), *varefter* (i tidsbetydelse), *varigenom* (för medel), *varmed*, *varför* och *varav* (för del av helhet). Övriga relativa adverb förekommer huvudsakligen i formellt skriftspråk.[1]

I stället uttrycks medel, logiska relationer och valensbundna roller oftast med hjälp av andra relativsatsinledare föregångna av preposition eller med prepositionen isolerad i verbfrasen.

[1] Ålderdomliga är *varest* 'där', *varutinnan* 'vari'. Regionalt förekommer *därifrån* som relativt adverb, i finlandssvenska dessutom *var*, *vart*.

Vartill är vanligt i neutralt skriftspråk i det lexikaliserade uttrycket *vartill kommer …* (med varianter). *Varifrån* förekommer förutom skriftspråkligt också i finlandssvenskt talspråk. *Varom* förekommer i neutralt skriftspråk i det lexikaliserade uttrycket *varom icke* 'annars'.

ANM. Det finns inga relativa adverb för grad och sätt som kan användas i korrelatlösa bisatser. Det sammanhänger med att förleden *var-* kräver ett korrelat i form av en nominalfras, verbfras eller sats. I konstruktioner som *… det sätt varpå …*, *… den lätthet varmed …* är kravet uppfyllt, och *varpå*, *varmed* kan ses som relativa adverb för sätt. Det finns inte heller några relativa adverb för varaktighet eller frekvens.

Interrogativa adverb § 31–33

§ 31. Struktur. De osammansatta interrogativa adverben är *var*, *vart*, *när* och *hur*. Övriga interrogativa adverb är sammansättningar med *var-* eller *vart-* som förled och vanligen en preposition som efterled. I sammansättningarna är det förledet som utgör det egentliga interrogativa ledet.[1]

[1] De flesta interrogativa adverb med *var-* som förled och preposition som efterled motsvaras av en synonym prepositionsfras med det interrogativa pronomenet *vad* som rektion och prepositionen oftast isolerad i verbfrasen:

Vari består problemet? = *I vad* består problemet? = *Vad* består problemet *i*?

§ 32. Syntaktisk funktion och distribution. Ett interrogativt adverb utgör eller ingår i satsbasen i en interrogativ huvudsats eller bisats av kvesitiv typ. De enstaviga interrogativa adverben kan också inleda en generaliserande bisats (Bisatser § 114) och ingå som förled i de generaliserande adverben på (*som*) *helst* (jfr Pron. § 145–154).

Var har han fått pengar till en bil? (R)
Det var inte så helt lätt att veta *var* man hade Erik […] (R)
Varifrån kom denna plötsliga talförhet, elak, giftig? (R)
Var ska vi starta någonstans?
Var någonstans ska vi starta?
Egentligen undrar man över *varifrån* all arbetslöshet kommer. (R)
Jag anar *vari* svagheten i hans karaktär ligger. (R)
Hur gick det sen då? (T)
Han följer henne nog *vart* hon än tar vägen.
Hon kan komma *när* som helst.

Varifrån kan i talspråk och ledigt skriftspråk splittras så att *var* står ensamt som interrogativt led och prepositionen *ifrån* isolerad på satsledets ordinarie plats: *Var ska vi starta ifrån i dag?*

§ 33. Betydelse och stil. De interrogativa adverben har öppen referens, dvs. de betecknar något som efterfrågat, okänt, oavgjort etc. (Se vidare Huvudsatser t.ex. § 74, Bisatser t.ex. § 65, 115, 116.) Exempel:

Var bor han?
Jag vet inte *var* han bor.
Det spelar ingen roll *var* du bor.
Anna bestämde *var* vi skulle bo.
Vi får väl åka hem till honom, *var* han nu bor.

De interrogativa adverben fördelar sig på följande omständighetsbetydelser:

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *var*, *vari*, *varuti*, *varpå*, *varikring*, *varomkring*
b) mål: *vart*, *varthän*
c) utgångspunkt: *varifrån*
d) riktmärke: *vart*, *vartåt*, *varåt*
2. Tidslig omständighet (tidfästning): *när*
3. Grad: *hur*
4. Sätt eller medel: *hur*, *varmed*, *varigenom*
5. Vanligen valensbunden aktant: *varav*, *vari*, *varmed*, *varom*, *varpå*, *vartill*
6. Logisk relation (orsak): *varför*

Varför är lexikaliserat i orsaksbetydelse och uttalas oftast med kort främre [a], som ett osammansatt ord: [ˈvar:fœr]. De adverb som betecknar valensbunden aktant förutsätter att det som efterfrågas, anges som okänt osv. är en inanimat referent: *Varom talar Paulus i detta stycke?* betyder ’vad talar Paulus om i detta stycke?’ och inte ’vem talar Paulus om i detta stycke?’.

När *hur* betecknar sätt eller medel är det huvudord i det interrogativa ledet, när

det betecknar grad är det vanligen bestämning i en adjektivfras eller adverbfras, t.ex. *hur gammal*, *hur ofta*, *hur länge*.[1]

De interrogativa adverben *var*, *vart*, *när*, *hur*, *varifrån*, *vartåt* och *varför* är stilistiskt neutrala. Övriga interrogativa adverb förekommer huvudsakligen i formellt skriftspråk, *vari* dessutom i viss utsträckning i neutralt skriftspråk. Enskilda adverb har andra stilistiska begränsningar.[2]

[1] I finlandssvenskan kan *hur* också betyda 'varför':

Hur ser det så brunt ut, det här vattnet? (T)

[2] Regionalt talspråkligt används *vart* för att beteckna både befintlighet och mål, liksom *var* kan beteckna både mål och befintlighet i andra (sydsvenska) regioners talspråk. *Varåt* förekommer talspråkligt i de regioner där *var* kan beteckna mål.

Ålderdomliga är *huru* och *huruledes*.

Sammansatta adverb på *var-* kan i princip antingen ha relativ eller interrogativ betydelse. Flera av dem är dock föråldrade i interrogativ betydelse och används bara som relativa adverb: *varefter*, *varemot*, *varibland*, *varjämte*, *varunder*, *varur*, *varvid*, *varöver*. Adverben *varpå*, *varmed*, *varigenom* och *varav* förekommer i interrogativ betydelse huvudsakligen i formellt skriftspråk, medan de i relativ betydelse tillhör också det neutrala skriftspråket. *Varifrån* och *varför* är däremot stilistiskt neutrala som interrogativa adverb men i huvudsak skriftspråkliga som relativa adverb.

Varthän är formellt skriftspråkligt och kan t.o.m. uppfattas som ålderdomligt. Det förekommer därutöver i sydsvenskt regionalt talspråk, men vanligen är det då splittrat så att det osammansatta interrogativa adverbet *var* eller *vart* står som interrogativt led, medan *hän* står på adverbialsplats i satsen, t.ex. *Var(t) ska du hän?*

ANM. Det finns inga interrogativa adverb för varaktighet eller frekvens, utan dessa betydelser uttrycks i typfallet med de lexikaliserade adverbfraserna *hur länge* respektive *hur ofta*.

Kvantitativa adverb § 34–39

§ 34. Struktur. Bland de kvantitativa adverben förekommer olika slags strukturer. Några av adverben torde trots flerstavighet uppfattas som enmorfemiga av språkbrukarna: *aldrig*, *ofta*, *sällan*, kanske också *ibland*, *länge*, *alltid*. En vanlig typ av flermorfemiga adverb har som avledningsstam ett kvantitativt pronomen, t.ex. *all*, *mången*, *någon*. De vanligaste suffixen är *-(lig)en* och *-vis* (för frekvensadverb) och de rumsbetecknande *-stans*, *-städes*, *-vart*.

ANM. Det finns inte kvantitativa adverb för alla slags adverbialsbetydelser. I stället för kvantitativa adverb som anger riktmärke eller utgångspunkt används vanligen prepositionsfraser, t.ex. {*åt/från*} *olika håll*, {*åt/från*} *något håll*. I synnerhet i talspråk och ledigt skriftspråk anges den kvantitativa befintlighetsbetydelsen (som i *flerstädes*) av prepositionsfraser som *på flera* {*håll/ställen*}, *på sina håll*. Kvantitativa uttryck för kort varaktighet är vanligen nominalfraser, t.ex. *en* (*liten*) *stund*, (i talspråk och ledigt skriftspråk) *ett tag*. Så uttrycks också allmänt indefinit tidfästning i affirmativ kontext, t.ex. *en gång* (lexikaliserat). Kvantitativa sättsbetydelser ut-

trycks vanligen med prepositionsfraser, t.ex. *på* {*alla/många/flera*} {*sätt/vis*}, *på något* {*sätt/vis*}. För omständigheter som medel, del av helhet och logiska relationer används vanligen prepositionsfraser, t.ex. *på olika vägar*, *bland* (*mycket*) *annat*, *av många skäl*, *av någon orsak*, *utan orsak*.

§ 35. Totalitetsadverb. Totalitetsadverben anger att aktionen (osv.) har sin största möjliga omfattning i något avseende. Vad som är den största möjliga omfattningen är vanligen pragmatiskt givet i talsituation och kontext och ibland explicit angivet (jämför generisk och specifik urvalsmängd för totalitetspronomen, Pron. § 127). Adverben fördelar sig på följande omständighetsbetydelser:

1. Rumslig omständighet (befintlighet): *överallt*, *allestädes*[1]

2. Tidslig omständighet:

a) tidfästning: *alltid*, *jämt*

b) frekvens: *alltid*, *jämt*, *nonstop*, *oupphörligen*, *oavlåtligen*

c) varaktighet: *alltid*, *jämt*, *evärdligen*, *evinnerligen*

3. Grad: *alldeles*, *ända* m.fl.[2]

4. Total omfattning i ospecificerat avseende: *alltigenom*, *överlag*, *över huvud taget*, *totaliter*

Totalitetsadverb erinrar om de definita, eftersom den plats, tid osv. som de anger i princip är identifierbar. Skillnaden är att totalitetsadverbet särskilt understryker att den totala omfattningen är utan undantag.

Strålkastarna var släckta och det var svart *överallt*. (R)
Nu har dom börjat fatta det kvinnor *alltid*, eller *nästan alltid* vetat […] (R)
Och det var ju tyst och lugnt *jämt*. (T)

Totalitetsadverben för tid och rum kan användas i distributiv betydelse, dvs. de kan referera till ett antal aktioner (platser eller tidpunkter) tagna var för sig. Tidfästningsadverben har då betydelse av frekvens, t.ex. *alltid* 'varje gång'. Rumsadverb som *överallt* betyder distributivt 'på varje ställe'. Andra led i satsen får då ofta variabel referens.

Han köper *alltid* två paket cigaretter. [två nya paket för varje gång]
Överallt säljer han en säck potatis. [en ny säck för varje ställe]
Landshövdingen är *överallt* i Sverige ovän med biskopen. [olika landshövding och olika biskop för varje ställe]

Ofta är dock den distributiva betydelsen föga framträdande och gränsen vag mot kollektivt total betydelse:

Du är *alltid* i mina tankar. [varje gång jag är vaken och tänker?]
Överallt i Skåne växer det sockerbetor. [på varje ställe där det finns åkermark?]

Också gränsen mellan tidfästning och varaktighet kan lämnas oavgjord när omfattningen är den totala. I *alltid* och *jämt* tenderar sålunda tidfästning, varaktighet och frekvens att sammanfalla.

Allestädes och *totaliter* förekommer mest i det formella skriftspråket. *Evärdligen*, *evinnerligen* har högtidligt stilvärde men används lätt pastischerande också i andra stilarter.

[1] Regionalt talspråkligt förekommer *allastans* 'överallt'.

[2] Som totalitetsadverb för grad kan räknas sådana som anger uppnått maximivärde, t.ex. *alldeles*, *precis*, *ända*, *allra*. Jämför gradadverb som anger icke uppnått maximivärde, t.ex. *nästan*, *näst*.

ANM. Med prepositionsfraser men inte med adverb kan totalitet uttryckas för riktmärke och utgångspunkt, t.ex. {*åt/från*} *alla* håll, sätt, t.ex. *på alla* (*möjliga*) *sätt* (*och vis*), medel, t.ex. *med alla medel*, samförekomst, t.ex. *till allt annat*, och logiska relationer, t.ex. *av alla skäl*.

§ 36. Generaliserande adverb. De generaliserande adverben anger att aktionen utspelas på en godtyckligt vald plats eller tid eller på ett godtyckligt valt sätt.

De generaliserande adverben är sammansättningar med ett enstavigt interrogativt adverb som förled och (*som*) *helst* som efterled.[1]

Var som helst, *vart som helst*, *när som helst* kan användas som satsbaser i generaliserande bisatser. *Var helst*, *vart helst*, *när helst*, som huvudsakligen tillhör det neutrala och formella skriftspråket, används bara som satsbaser i generaliserande bisatser. Också de interrogativa adverben *var*, *vart*, *när*, *hur* kan användas som satsbaser i generaliserande bisatser.

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *var som helst*, *var helst*
b) mål: *vart som helst*, *vart helst*

2. Tidslig omständighet:
a) tidfästning: *när som helst*, *när helst*
b) frekvens: *när som helst*, *när helst*

3. Sätt eller grad:[2] *hur som helst*

Generaliserande adverb anger en godtycklig plats eller tid eller ett godtyckligt sätt som i princip inte går att identifiera:

> Du-skapet mellan dem var villkorligt. De kunde *närsomhelst* börja nia och titulera varandra. (R)
> Vem som helst skulle kunna bosätta sig *var som helst* där man tyckte det var angenämt. (T)

Det generaliserande adverbet anger att platsen, tiden eller sättet får väljas utan hänsyn till dess individuella egenskaper. Adverbet ger därför ibland en koncessiv biton åt satsen: det antyds att vissa möjliga platser, tider eller sätt kunde vara mindre lämpliga eller sannolika men att utsagan ändå gäller dem.

> Första dygnet gick jag på helspänn för att *när som helst* få höra den förlösande telefonsignalen […] (R)

Hur … som helst används (vid sidan av så … som *helst*) för att ange hög grad:

Du verkar ju *hur* pigg *som helst*. (R) Jfr: Det var så tydligt som helst, att han visste vad som förestod. (R)

Som helst i *hur … som helst* behandlas ordföljdsmässigt som ett komplement till den lexikaliserade ordgruppens inledande adverb, dvs. det placeras efter det huvudord som adverbet är framförställd bestämning till, och det kan postponeras:

Hur mycket *som helst* kan jag förstås inte sälja.
Hur många böcker *som helst* hinner jag inte läsa.
Jag kan sälja *hur* mycket till Tyskland *som helst*.

[1] Adverben på *som helst* är lexikaliserade ordgrupper; de kan också sammanskrivas: *varsomhelst*, *vartsomhelst*, *närsomhelst*, *hursomhelst*.

[2] *Hur som helst* används ofta som satsadverbial, med koncessiv betydelse och ofta för att markera att talaren återgår till huvudframställningen:

Hursomhelst får han sova i vardagsrumssoffan. (R)

§ 37. Myckenhetsangivande adverb. Myckenhetsadverben anger större eller mindre omfattning. (Jfr Pron. § 155–165.) De fördelar sig på följande omständighetsbetydelser:

1. Rumslig omständighet (befintlighet): *mångenstans*, *mångenstädes*, *flerstädes*, *varstans* (nästan bara i uttrycket *lite varstans*)

2. Tidslig omständighet:

a) frekvens: *ofta*, *vanligen*, *vanligtvis*, *mestadels*, *allt som oftast*, *ideligen*, *gemenligen*, *merendels*; *ibland*, *stundom*, *understundom*, (*allt*)*emellanåt*, *tidtals*, *stundtals*, *tidvis*, *stundvis*, *periodvis*; *sällan*, *undantagsvis*[1]

b) varaktighet: *länge*

3. Grad: *rikligen*, *mycket* m.fl.; *ganska*, *rätt*, *tämligen*, *någorlunda*, *något så när*; *föga*, *lite*[2]

Till gradadverben hör vidare ord som anger att ett värde är ungefärligt eller exakt eller att det inte har uppnåtts, t.ex.: *ungefär*, *cirka*, *bortåt*, *så där*; *exakt*, *precis*, *just*, *alldeles*; *nästan*.[3]

De adverb som betecknar befintlighet eller frekvens har alltid distributiv betydelse, de som inte specificerar vad omfattningen avser har ibland distributiv betydelse. I (*lite*) *varstans* är den distributiva betydelsen särskilt framhävd.

Särskilt de adverb som betecknar frekvens eller grad fördelar sig rätt tydligt i sådana som anger stor omfattning (t.ex. *ofta*, *mycket*), medelstor omfattning (t.ex. *ibland*, *ganska*) och liten omfattning (t.ex. *sällan*, *föga*).

Några av de adverb som anger stor omfattning, t.ex. *ofta*, *länge*, *rikligen*, *mycket*, är graderbara och kan bestämmas av gradadverbial. Samma gäller några av de adverb som anger liten omfattning: *sällan*, *undantagsvis*, *lite*. De sistnämnda vetter mot mängdskalans nollpunkt, dvs. högre grad innebär mindre omfattning: t.ex. anger *mycket sällan* mindre omfattning än *ganska sällan*.

De flesta myckenhetsadverben har neutralt stilvärde. Mest i det formella skriftspråket förekommer *stundom*, *understundom*, *merendels*, *gemenligen* och *mångenstädes*. Snarast formell stilkaraktär har *flerstädes*. *Mångenstans* är ovanligt.

[1] I det lexikaliserade uttrycket *titt och tätt* förekommer det eljest regionala eller föråldrade *titt* 'ofta'. Lexikaliserade som myckenhetsadverb är också uttrycken *här och där*, *här och var*, *då och då*.

[2] Myckenhetsbetydelse kännetecknar gradadverb, och dessa redovisas inte fullständigt här. Jfr Adjfraser § 6–21. Också sammansättningar med grundtal som förled och *-falt* som efterled, t.ex. *hundrafalt*, används vanligen för allmänt hög grad, fastän de i sin egentliga betydelse anger ett exakt mått. De har ett något formellt eller ålderdomligt stilvärde. Många primärt deskriptiva adverb används mest i kvantitativ betydelse, t.ex. (för medelhög grad) *förhållandevis*, (för låg grad) *hjälpligen*. Jfr också § 49 not 2.

[3] Också vissa prepositioner eller adjektiv i adverbiell funktion kan ange ungefärligt värde eller att värdet inte har uppnåtts. Med preposition eller adjektiv kan det dessutom anges att ett värde har överskridits.

{omkring/under/över} hundra medlemmar
{runt/knappt/drygt} hundra medlemmar

ANM. *Mycket*, *föga*, *lite* redovisas i första hand som pronomen (Pron. § 161).

§ 38. Allmänt indefinita adverb. De allmänt indefinita adverben kontrasterar mot de negerande adverben: de understryker att aktionen gäller vid någon tid eller på något ställe till skillnad från de negerande adverben som säger att aktionen inte gör detta. Den tid eller plats som de allmänt indefinita adverben betecknar är dock icke identifierbar. Jfr Pron. § 174–190.

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *någonstans*, *någonstädes*
b) mål: *någonstans*, *någon vart*

2. Tidslig omständighet (tidfästning): *någonsin*

Någonsin förekommer bara i icke-affirmativa kontexter (om icke-affirmativ kontext se Pron. § 182), t.ex. *Han bryr sig inte någonsin om oss. Bryr han sig någonsin om oss? Om han någonsin bryr sig om oss …*

Någonstädes förekommer mest i det formella skriftspråket. I ledigt skriftspråk och neutralt och vardagligt talspråk kan adverben på *någon-* ha formen *nån-*.

ANM. Gränsen mellan myckenhetsadverb och allmänt indefinita adverb är vag för dem som anger frekvens (t.ex. *ibland*) och omfattning i ospecificerat avseende (t.ex. *delvis*).

§ 39. Negerande adverb. De negerande adverben anger att propositionen är negerad, dvs. att satsens aktion saknar omfattning (i ett visst avseende). Jfr Pron. § 195.

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *ingenstans*, *ingenstädes*
b) mål: *ingenstans*, *ingen vart*

2. Tidslig omständighet (tidfästning och frekvens): *aldrig*

3. Ingen omfattning i ospecificerat avseende (= negation): *inte*, *icke*, *ej*, *ingalunda*

Ej och *ingenstädes* används mest i det formella skriftspråket. *Icke*, *ingalunda* är inte så vanliga i ledigt talspråk.

Relationella adverb § 40–48

§ 40. Översikt. Gemensamt för de relationella adverben är att de beskriver aktionen i förhållande till någonting annat: till en annan aktion eller till en annan plats i rummet. Detta medför ofta att aktionen ses ur en (verklig eller tänkt) betraktares perspektiv.

De relationella adverben indelas i:

a) komparativa, t.ex. *lika*, där aktionen (osv.) beskrivs i jämförelse med något annat

b) ordinativa, t.ex. *igen*, där aktionen (osv.) beskrivs i förhållande till en likartad aktion som är ordnad seriellt med denna aktion

c) perspektiva, t.ex. *ute*, där aktionen (osv.) beskrivs i förhållande till en primärt rumslig referenspunkt

d) fokuserande, t.ex. *bara*, där satsinnehållet framställs som anmärkningsvärt i jämförelse med ett likartat tänkt sakförhållande

e) korrelativa, t.ex. *dels*, där aktionen sidoställs med en annan beskriven aktion

§ 41. Komparativa adverb. De komparativa adverben är *så*, *lika*, *annanstans*, *annorstädes*, *annorlunda*. De kan konstrueras med ett komplement i form av en komparativ subjunktionsfras eller bisats (jfr Subjnfraser § 2–15 och Bisatser § 106–112):

Där var *lika* orört *som när hon flyttade in*. (R)
[…] hon som aldrig ätit någon *annanstans än i Ekelundas pigsal* […] (R)

Ett komparativt adverb anger en jämförelse: likhet eller skillnad. De komparativa adverben fördelar sig på följande omständighetsbetydelser:

1. Skillnad i fråga om:
a) befintlighet eller mål: *annanstans*
b) enbart befintlighet: *annorstädes*
c) sätt: *annorlunda*[1]

2. Likhet i fråga om grad eller sätt: *så*, *lika*, *olika*[2]

Skillnad i fråga om grad kan uttryckas med komparativformer av adverb, t.ex. *mer*(*a*), *mindre*, *oftare*, *längre*, *hellre*, *fortare*, jfr § 12. Dessa kan i likhet med de komparativa adverben konstrueras med komparativ subjunktionsfras eller komparativ

bisats, t.ex. *Han är på biblioteket {oftare/längre} än någon annan (är det)*. *Oftare* anger jämförelse i fråga om frekvens och *längre* jämförelse i fråga om varaktighet.

När *så*, *lika* betecknar sätt är de vanligen verbfrasbestämningar, t.ex. *att bära sig åt så*, när de betecknar grad är de vanligen bestämningar i en adjektivfras eller adverbfras, t.ex. *så gammal*, *lika ofta*. I sättsbetydelse undviks ofta *lika*, särskilt i neutralt och formellt skriftspråk, till förmån för pronomenfrasen (i neutrum) *likadant* eller en prepositionsfras som *på samma sätt*.

I talspråk och ledigt och neutralt skriftspråk står *annanstans* nästan alltid i uttrycken *nå(go)n annanstans* och *ingen annanstans*:

Hon har *ingen annanstans* att ta vägen. (R)
Det har ändå blivit ett större avstånd mellan kyrkan och staten, till exempel bara genom detta att var och en nu helt fritt kan utträda ur vår kyrka utan att träda in *någon annanstans*. (T)

Annorstädes tillhör det formella talspråket och det neutrala och formella skriftspråket.

[1] Formell stilkaraktär har *annorledes*.

[2] Adverbet *olika* uttrycker jämförelse men kan inte konstrueras med komparativ subjunktionsfras eller komparativ bisats. Jfr Adjfraser § 14.

ANM. Jämförelse uttrycks ofta på annat sätt än med komparativa adverb. Ofta används fraser med komparativa pronomen eller med adjektiv, adverb eller pronomen i komparativ.

på samma {plats/ställe}, till samma {plats/ställe}
{åt/från} samma håll, {åt/från} {ett/något} annat håll
samma väg, en annan väg
samtidigt, tidigare, senare; på samma gång; en annan gång
längre, oftare, lika länge, lika ofta, inte så länge, inte så ofta, mindre ofta, mera sällan
av samma orsak, av andra skäl, med andra medel

§ 42. *Så*. Adverbet *så* är primärt komparativt men används ofta utan komplement och skulle då i många fall lika gärna kunna betraktas som ett definit adverb. Användningen av och betydelsen hos adverbet *så* är mångskiftande. Några huvudfall:

1. I sin grundbetydelse betecknar *så* grad eller sätt. I gradbetydelse används *så* i synnerhet i icke-affirmativa kontexter (eljest föredras ofta *lika*) och kan följas av *pass* om innebörden av jämförelse är någorlunda tydlig.

a) Bakgrundskomparanden anges explicit med komplement inlett av *som*:

Kan du stryka på färgen *så* jämnt som Pelle gör?
Gör *så* som Pelle gör.
Olle är inte *så* snabb som Pelle.
Kan du stryka på färgen *så* jämnt som Pelle brukade göra?
Gör *så* som Pelle brukade göra.

Adverbet kan också ha vissa framförställda bestämningar:

Han är *väl så* snabb som sin bror.
De var {*dubbelt/tre gånger/hälften*} *så* många då som förra gången.

b) Graden anges med konsekutiv bisats:

Blås *så* högt att alla hör!
Han formulerade sig *så* att alla blev övertygade.

Konstruktionen med komparativt *så* plus *att* som inleder konsekutiv sats har en vag gräns mot den konsekutiva subjunktionen *så att* (jfr Konjn, subjn, infm. § 8: e).

c) Bakgrundskomparanden finns i talsituationen (jämför deiktiska definita adverb och pronomen, t.ex. § 16):[1]

Skrik inte *så* högt. [T.ex. = Skrik inte så högt som du gör.]
Så ska du inte sätta på huven. [T.ex. = Så som {jag/du/han} sätter på huven ska du inte sätta på den.]
Så gör man inte helt enkelt.

d) Bakgrundskomparanden finns nämnd i den föregående texten (jämför anaforiska definita adverb och pronomen, t.ex. § 20):

Hon var *fyrtiofyra år* och såg *precis så* gammal eller till och med äldre ut. (R)
De betydande städerna Sardis och Efesos kapitulerade, och *deras persiska oligarkier ersattes av grekiska demokratier*. *Så* fullföljde Alexander sin påtagna uppgift som den grekiska frihetens återupprättare […] (R)

e) Bakgrundskomparanden finns implicit i texten (jämför implikativt anaforiska definita adverb och pronomen, t.ex. § 23):

Han kallade henne slampa. *Så* illa [= till den grad som impliceras av föregående mening] kunde han alltså bära sig åt mot den han sade sig älska.
Han kallade henne slampa. *Så* [= på det sätt som impliceras av föregående mening] kunde han alltså bära sig åt mot den han sade sig älska.

Så har ofta försvagad sättsbetydelse och anger bara något slags referentiell eller semantisk överensstämmelse. Ofta är valet av *så* lexikalt betingat av ett visst verb eller en viss verbförbindelse, t.ex. *göra det* ≈ *göra så*, *vara det* ≈ *vara så*, *förbli det* ≈ *förbli så*, {*heta/kallas*} *det* = {*heta/kallas*} *så*, {*säga/tänka/tycka*} *det* ≈ {*säga/tänka/tycka*} *så* men *bli det* ≈ *?bli så*, *ha det* ≈ **ha så*.

Han *vände syster Siv ryggen och fortsatte till nästa säng*. *Så* gjorde han alltid då han ville markera sitt ogillande. (R)
Lina var inte bara en ren människa i själen, hon var också *ren utvändigt*. *Så* har alltid hennes barn varit, när dom kommit till min affär. (R)
Han hade alltid varit *radikal* och förblev *så* även efter 70-talet.

Jfr också *Så kan du inte bära dig åt* och {*Det/Så*} *kan du inte göra*. I komparativa subjunktionsfraser anger *så* deiktiskt eller anaforiskt ett måttsvärde. Det har då närmast nominal funktion.[2]

Du kan säkert bättre än *så*.
Han brukar hinna göra mer än *så*.

Vid tydlig jämförelse i fråga om sätt väljs ofta i stället t.ex. *på samma sätt*, *på det sättet*, *likadant*:

Hon rörde sig ryckigt, och {så/på samma sätt/på det sättet/likadant} skrev hon (också).

Huvudsakligen i det lexikaliserade uttrycket *göra* {*sammalunda/sammaledes*} förekommer *sammalunda/sammaledes* '(också) så', med åtminstone för vissa språkbrukare ålderdomligt pastischerande stilfärg.

2. Vid vissa speciella användningar är grad- eller sättsbetydelsen avbleknad, och *så* kan då inte konstrueras med komparativ subjunktionsfras eller bisats.

a) Pleonastiskt *så* används med föregående bestämning i vissa adverbiella uttryck för grad. Förbindelserna hör hemma i ledigt språk.

Det är {*rätt/ganska*} *så* kallt här.
Han skrek *något så* fruktansvärt.

b) *Så* kan ange en grad som anmärkningsvärd (jfr Huvudsatser § 92, Bisatser § 79). På detta sätt används *så* både i expressiva och deklarativa satser.

Så glad hon blev.
Det är inte klokt *så* smutsigt här är.
Hon är *så* liten, *så* liten.
Dom var jag *så* otroligt trött på. (T)
Den sista boken är inte *så* rolig precis.
Så du ser ut!

Så förekommer i satsbas som inleder vissa speciella typer av kausal och koncessiv bisats (Bisatser § 123, 130):

Så stor som du är behöver du väl ingen barnvakt.
Han ville ha barnvakt när vi gick bort *så* gammal han var.

c) *Så* kan ange ordningsföljd, dvs. att en aktion följer på en annan, 'sedan'. Vanligen anger då adverbet att aktionen kommer efter en annan aktion (dvs. *så* är här besläktat med de ordinativa adverben, § 43). I denna betydelse står *så* nästan alltid som fundament i deklarativ sats.

Först hämtar du lådan, och *så* sätter du den på hyllan.
Vid tiotiden kom Otto. *Så* försvann Pelle.

d) *Så* kan ha en betydelse som närmast är konklusiv.[3] I denna betydelse står *så* nästan alltid som fundament i deklarativ huvudsats.

Så var det roliga slut för den här gången.
Vid tiotiden kom Otto. *Så* var vi fyra igen.
Vi gör ett försök till, *så* får vi se om han svarar.
Försök en gång till, *så* får vi se om han svarar.

I vissa typer av samordningar kan *så* som fundament få närmast kausal eller koncessiv innebörd:

Han tar ordentligt betalt men *så* är han en expert. [≈ men det är inte att förvåna sig över eftersom …]
Du har stulit allt vad jag har, och *så* vill du att jag ska gå i god för din hederlighet. [≈ och ändå]

I användning enligt (d) är *så* ofta rätt betydelsetomt och har huvudsakligen platshållande funktion, att upprätthålla fundamenttvånget i deklarativa huvudsatser (jfr Huvudsatser § 13):

Så skall även du lämna oss!

Som ett mycket vanligt specialfall av detta kan det adjunktionella *så* betraktas. Det fungerar som gränsmarkör efter icke valensbundet fundament i deklarativa satser (Huvudsatser § 16).

Om några har väntat här, *så* har de lämnat rummet för länge sedan. (R)
Nästa gång sådant inträffar, *så* aktar han sig naturligtvis. (T)
Till exempel i tidningen *så* finns det annonser på finska. (T)
Alla *så* vill de till USA.

Ett adjunktionellt *så* kan fungera som gränsmarkör också genom att utanför satsschemat inleda olika slags huvudsatser och icke satsformade meningar som följer på annex (Annex § 13–14):

Om han ingenting vet *så* låt mig tala om det för honom. (R)
Men vill du ha en pratstund, *så* gärna för mig. (R)
Om du ställer upp på det hela, *så* nog ska jag också hjälpa till.
[…] har ni inte råd att köpa dom böckerna *så* säg bara till. (T)
Om jag får säga en sak *så*: alla har kommit.
Hur som helst *så*: var det trevligt i London?

Så används dessutom i en lång rad mer eller mindre lexikaliserade förbindelser med en betydelse som mer eller mindre tydligt ansluter sig till de ovan nämnda fallen.[4]

[1] Särskilt när bakgrundskomparanden finns i talsituationen följs *så* ofta av *här* eller *där*, t.ex. *Gör så här* (*som jag visar nu*). *Så där högt* (*som du tänker*) *ska du väl inte sätta vasen*.

[2] Vid vissa verb som annars tar subjektet *det* med syftning på sats eller verbfras kan i stället *så* vara subjekt som fundament i deklarativ huvudsats. Vid andra verb fungerar *så* också som egentligt subjekt.

Hon lovade att komma, och *så* skedde också utan dröjsmål.
Så blir bra, tror jag.
Det {räcker/är bra} *så*.

[3] Konklusivt *så* är annars konjunktion eller subjunktion (Konjn, subjn, infm. § 2: e, 8: e, f):

Det är mycket att göra, *så* jag behöver nog lite tid.
Han ordnade *så* jag inte skulle bli fördröjd.

[4] Några exempel på användning av *så* med speciell betydelse i olika sammanhang:

– Hur gick det? – {*Så* där/ Något *så* när}.
200 personer eller *så* där omkring.
De höll tal och sjöng och *så*.
Än *så* länge håller vi ut. Hur *så*?
Jag bor väl kvar här *så* länge då.
Sov *så* gott. Ha det *så* bra. Vi tog det *så* lugnt sedan.
Jag hade *så* när slagit till honom.
Läs den *så* {snart/fort/ofta/länge} du kan.

§ 43. Ordinativa adverb. Ordinativa adverb är *igen*, *omigen*, *ånyo*, *åter*, *återigen*, *dakapo* samt det lexikaliserade *på nytt*. Normalt anger adverbet att aktionen har föregåtts av minst en likartad aktion:

Hon slickade sig om läpparna *igen*, blicken blev osäker. (R)
Hela familjen såg på Didrik och på klockan och på Didrik *igen*. (R)
Så det behöver vi inte ta opp *igen*. (T)

Ibland är det (vid *igen*, *åter*) snarast en implicerad aktion som anges som upprepad:

Folk reste sig och satte sig *igen*. (R) [Det är sittandet som inträffar för (minst) andra gången.]
Men om dom tänker att vara här kanske bara något år eller ett par år och sen resa hem *igen*, så lägger dom väl inte ner så mycket arbete på att lära sig. (T) [Det är hemmavaron som inträffar för (minst) andra gången.]

Satsen innebär då normalt att ett tidigare tillstånd har återtagits, och *igen*, *åter* har en vag övergång till funktionen som perspektiva adverb (§ 46).

Endast *igen* har ett helt neutralt stilvärde. *Omigen* tillhör främst talspråket och det lediga skriftspråket. *Återigen* och *åter* är främst skriftspråkliga och *ånyo* formellt skriftspråkligt.[1] *Dakapo* är en musikalisk fackterm men används i viss utsträckning också icke fackspråkligt i överförd betydelse.

[1] Det perspektiva adverbet *åter* kan också ha rumsbetydelse:

Per kom *åter* från Uppsala.

ANM. Om de ordinativa adverben erinrar semantiskt det adverbiellt använda *näst* (jfr pronomenet *nästa*, Pron. § 221). *Näst* används bl.a. som gradadverbial vid superlativer, och frasen anger då att superlativens predikationsbas har plats nummer två i en serie där ett antal referenter är ordnade nedåt efter graden av en viss egenskap, t.ex. *näst störst*.

Perspektiva adverb § 44–46

§ 44. Översikt och struktur. De perspektiva adverben är till sin grundbetydelse rumsbetecknande. De anger riktning och befintlighet uppfattade med det perspektiv som talarens placering innebär eller från en annan utsiktspunkt som är given i textsammanhanget. (Jämför de deskriptiva rumsadverben (§ 49) som beskriver en riktning eller befintlighet oberoende av perspektiv, och de deiktiska definita adverben som väljs utifrån närhet eller avstånd till talaren, § 17.) Oavsett om adverbet anger riktning eller befintlighet, sker detta inom en viss rumslig dimension: upp–ner, ut–in etc.

De flesta perspektiva adverb innehåller något av morfemen *ut*, *in*, *upp*, *ner*, *bort*, *hem*, *fram*, *bak*, *ovan*. Adverben utgörs antingen av morfemet ensamt, t.ex. *ut*, *hem*, eller av en avledning av morfemet, t.ex. *ut-e*, *hemm-a*. Bland de övriga perspektiva adverben utgörs en grupp av sammansättningar med väderstrecksbeteckningar som förled, t.ex. *väster-ut*, *söder-ifrån*. (I systemet av perspektiva riktnings- och befintlighetsangivelser ingår också absolut använda prepositioner som är sammansättningar med morfemet och en enkel preposition, t.ex. *in-ifrån*, *bort-åt*.)

Perspektiva adverb förekommer ofta i dubbeladverbial (jfr Advl § 26, 66). De placeras då ofta antingen före prepositionsfraser, t.ex. *upp till Göteborg*, *ner till Göteborg*, eller efter definita adverb, t.ex. *hit upp*, *dit upp*. Vissa dubbeladverbial med perspektiva och definita adverb som anger befintlighet är lexikaliserade och kan sammanskrivas, t.ex. *häruppe*, *däruppe*, se Advbfraser § 7.

§ 45. Riktning och befintlighet ur ett visst perspektiv. Typiskt för de perspektiva rumsadverben är att riktning och befintlighet normalt har olika beteckningar. Man kan urskilja följande betydelsegrupper:

a) Adverb som betecknar riktning, varvid det oftast underförstås att rörelsen avslutas och målet uppnås. De består i typfallet av ett enda morfem.

ut, in, upp, {ner/ned}, bort, hem, fram, tillbaka, åter, igen[1]

Dessa adverb medför liksom entydiga måladverb avgränsad aktionsart, om inget annat riktningsadverbial ingår i satsen, t.ex. *Hon gick upp på tre timmar* (jfr Aktionsarter § 3–4). (Om adverbet används tillsammans med adverbial för riktmärke, blir dock aktionsarten oavgränsad: *Han gick fram emot skogsbrynet i några sekunder men stannade sedan tvärt*.) Tillsammans med vissa gradadverbial (*långt*, *högt*, *djupt*) kan dessa adverb ange befintlighet (jfr (d) nedan): *Den sitter långt upp* (≈ *långt uppe*).

b) Adverb som betecknar riktning, varvid det inte underförstås att rörelsen avslutas och målet nås (tonvikt på riktmärke). Hit hör adverb för väderstreck med *ut* som efterled.

västerut, österut, söderut, norrut

Mindre vanliga som efterled är väderstrecksbenämning + någon av prepositionerna *över* och *på*:

väst(er)över, öst(er)över, söderöver, sydöver, norröver, nordöver
väst(er)på, öst(er)på, söderpå, sydpå, norrpå, nordpå

Riktningsadverb av denna typ är också *bakåt, hemåt*. Gruppen kompletteras med en rad absolut använda prepositioner med samma struktur:

utåt [jfr: utåt kanten], inåt [jfr: inåt skogen], uppåt [jfr: uppåt landet], {neråt/nedåt} [jfr: neråt ängarna], bortåt [jfr: bortåt stängslet], framåt [jfr: framåt vägen], neröver [jfr: neröver gatan], inöver [jfr: inöver terrängen]

Sekundärt anger adverben och de absolut använda prepositionerna i denna grupp också ungefärlig befintlighet i den riktning som adverbet anger: *Hon bor västerut. Han arbetar västerpå. Ateljén ligger längre uppåt.*

Dessa adverb medför oavgänsad aktionsart.

c) Adverb som betecknar riktning med tonvikt på utgångspunkten. Hit hör sammansättningar, de flesta bestående av en väderstrecksbenämning eller ett adverb av typ (a) + prepositionen *ifrån*.

västerifrån, österifrån, söderifrån, norrifrån
bakifrån, framifrån, hemifrån
ovanifrån,[2] underifrån

Gruppen kompletteras med en rad absolut använda prepositioner, de flesta bestående av ett adverb av typ (a) + prepositionen *från*.

utifrån [jfr: utifrån köket], inifrån [jfr: inifrån vardagsrummet], uppifrån [jfr: utifrån vinden], nerifrån [jfr: nerifrån källaren], bortifrån [jfr: bortifrån stängslet]

Dessa adverb eller absolut använda prepositioner (utom *hemifrån*) förutsätter att talaren har ett perspektiv som är motsatt rörelseriktningens, dvs. han betraktar rörelsens utgångspunkt från det håll åt vilket rörelsen är riktad.

d) Adverb som anger befintlighet. De är avledningar där stammen vanligen utgörs av ett adverb av typ (a) och suffixet är *-e* eller *-a*.

ute, inne, uppe,[3] nere, borta, hemma, framme

Adverb av typ (d) anger befintligheten som resultat av en tänkt eller verklig rörelse, vars utgångsläge också är den punkt varifrån den uppnådda platsen betraktas:

Han är *uppe* på tredje planet. [sett från ett lägre plan]
Han är *nere* på tredje planet. [sett från ett högre plan]

Han var nog *ute* i köket när du ringde. [sett från något av rummen]
Han var nog *inne* i köket när du ringde. [sett från t.ex. trädgården]

Dessa adverb står normalt i sats med oavgränsad aktionsart: *Han stod ute i regnet i en halv timme*. Om emellertid befintligheten uppfattas som resultatet av en förflyttning, kan här, liksom i andra satser med befintlighetsadverbial, aktionsarten uppfattas som avgränsad:

Han var *framme* på tre röda minuter.
När hon väl var *inne*, tog hon av sig de våta kläderna. [≈ När hon väl hade kommit in …]

Befintlighet anges vidare med adverb som pekar ut en viss del av en referent som har hög prominens i kontext eller talsituation (jfr Pron. § 49). Hit hör bl.a. sammansättningar vanligen med ett adverb av typ (a) som första led och med prepositionen *till* som andra led.

baktill, framtill, ovantill, upptill, undertill, {nertill/nedtill}
inuti, hemom, hemikring, utomkring, bakefter, nedan, ovan[4]

Hit hör också *bak* (som annars liknar adverb av typ (a) men som inte används med riktningsbetydelse) och i en viss betydelse *fram* (som också har riktningsbetydelse). Båda kan föregås av *där/här*: *Jag vill sitta* (*där*) *bak och hon vill sitta* (*där*) *fram*.

De perspektiva befintlighetsadverben kompletteras med en rad absoluta prepositioner. En del av dessa har adverb av typ (a) eller (d) som första led och en preposition, vanligtvis *på*, som andra led, t.ex.:

framför [jfr: framför huset], nedanför [jfr: nedanför skolan], utanför [jfr: utanför samlingslokalen], bredvid [jfr: bredvid bilen], bakom [jfr: bakom statsministern], ovanför [jfr: ovanför trädet], i [jfr: i hålet]

bakpå [jfr: bakpå vagnen], frampå [jfr: frampå styret], utanpå [jfr: utanpå paketet], ovanpå [jfr: ovanpå spisen], mittpå [jfr: mittpå bordet]

baki [jfr: baki bilen], frami [jfr: frami bussen], mitt i [jfr: mitt i salen], hemmavid [jfr: hemmavid stugan]

[1] *Ned* förekommer i neutralt och formellt skriftspråk, också i sammansättningar och avledningar. *Upp* förekommer också i formen *opp*, mest talspråkligt. *Tillbaka* förekommer i talspråk och ledigt skriftspråk i formen *tillbaks*.

Tillbaka kan också ange befintlighet med resultativ betydelse, dvs. uppnått mål (jfr (a) ovan): *Han är tillbaka*. *Åter* och *igen* kan också vara ordinativa tidsadverb (§ 43). Som perspektivt rumsadverb är *åter* rätt formellt skriftspråkligt.

De perspektiva adverben av typ (a) står ofta som partikeladverbial: *De har slagit upp förlovningen*. *Hon lämnar alltid bort tvätten*. *Du måste lägga fram argumenten på bordet*. Som partikeladverbial är de ofta lexikaliserade i olika verbförbindelser och har icke-rumsliga betydelser eller bildar en betydelseenhet med verbet: *göra upp*, *lägga ut*, *gå bort*. Se Advl § 7, 14.

[2] *Ovanifrån* är skriftspråkligt. Ålderdomligt är *nedanifrån*.

[3] *Uppe* förekommer också i formen *oppe*, mest talspråkligt.

[4] *Nedan, ovan* har skriftspråklig stilkaraktär. De har vid sin sida tämligen ovanliga homonyma prepositioner med något annorlunda betydelse. Mest i överförd (deskriptiv) betydelse förekommer *innantill* 'direkt ur boken' och *utantill* 'ordagrant ur minnet'. Ålderdomligt är *nedantill*. Regionalt förekommer *ibak* 'baktill'.

ANM. 1. Närmast till de perspektiva adverben (fast utan rumslig betydelse) ansluter sig de adverbiellt använda pronomenformerna *rätt* och *fel* (Pron. § 227). Dessa ord hänvisar till en variabel norm för aktionen. Normen kan t.ex. vara agens' avsikt med aktionen: *Han siktade på vindsfönstret och träffade rätt*. Den kan också t.ex. vara en given förebild eller anvisning: *Han studerade ritningarna noga {och byggde sedan båten alldeles rätt/men byggde ändå båten fel}*.

ANM. 2. Här räknas endast rumsadverb med variabel utsiktspunkt som perspektiva: samma plats kan t.ex. beskrivas som *nere* ur ett perspektiv och som *uppe* ur ett annat perspektiv. Om också rumsadverb med fast utsiktspunkt, t.ex. *ombord*, räknas hit blir många rumsadverb perspektiva (och knappast några deskriptiva). Exempel: *inombords, halvvägs, nordanfjälls, sunnanfjälls, inomhus, utomhus, inomskärs, utomskärs, iland, överbord, medsols, motsols, medströms, motströms, nedströms, uppströms, medurs, moturs, medhårs, mothårs, babord, styrbord, akterut, förut* '{i/mot} fören'. Gränsfall mellan variabel och fast utsiktspunkt är *utomlands, insides, avsides, utrikes, offside, åsido*. Gränsfall är också *hemma, hem* och deras sammansättningar. De har här förts till de perspektiva adverben mycket därför att de ingår i samma ordbildningssystem.

ANM. 3. I denna grammatik redovisas ord som *bortåt, inåt* etc. och *bortifrån, inifrån* etc. som prepositioner, eftersom de kan ta komplement (rektion): *bortåt vägen, inifrån skogen*. När de står utan komplement, betraktas de som absolut använda prepositioner: *han gick bortåt, det hördes något inifrån*. Dessa ord kan också betraktas som homonyma, dvs. som adverb när de saknar komplement och som prepositioner när de har ett sådant.

§ 46. Perspektiva adverb: dimensioner. De perspektiva adverben anger riktning och befintlighet inom vissa rumsliga dimensioner. (I exemplen nedan upptas också de absolut använda prepositionerna som ingår i betydelsesystemet, jfr § 45.)

a) Upp-ner-orientering:

upp, {ner/ned}; uppe, nere

Han gick *upp* till tredje planet. [från en lägre nivå]
Han gick *ner* till tredje planet. [från en högre nivå]

Orienteringen gäller alltså primärt vertikalplanet, men i överförd betydelse kan *upp* och *ner* bl.a. beteckna norr och söder på kartor och rörelse mot och med vinden på sjön:

De har rest *upp* till Göteborg från Gislaved. [Göteborg ligger längre norr ut än Gislaved.]
De har rest *ner* till Göteborg från Gislaved. [Gislaved ligger högre över havet än Göteborg.]
Ska vi försöka komma *ner* till Marstrand? [sagt t.ex. i segelbåt norr om Marstrand]
Ska vi försöka komma *upp* till Marstrand? [sagt i samma båt vid samma tillfälle men med hänsyn till att vinden är sydlig]

b) In-ut-orientering:

in, ut; inne, ute

Denna orientering anger riktning i förhållande till ett mer eller mindre slutet utrymme (inhägnat eller försett med tak och väggar): *in i huset*, *ut ur huset*. I vidgad betydelse anger *in* riktning mot ett centrum och *ut* riktning mot en periferi: *in till Stortorget*, *ut till förorten*. Vad som är centrum och periferi är i stor utsträckning konventionellt bestämt, men i många fall har talaren valmöjlighet, vilket kan ses som ett val av perspektiv: *in mot trottoaren*, *ut mot trottoaren*.

c) Fram-bak-orientering:

fram, bort, tillbaka, undan, i väg, åstad, åter; bakåt; bakifrån; framme, bak

Fram(*åt*) anger normalt blick- eller rörelseriktning: ta ett steg framåt, *gå längre fram i vagnen*, *titta rakt framåt*. Inte sällan avser *fram* en rörelseriktning in i någons synfält: *komma fram till skogsbrynet*, *titta fram från ditt gömställe*. Målet för en avsiktlig rörelse uppfattas också som *framme*: *nu är vi framme*, *han kom inte fram till kyrkan*. Härmed sammanhänger att den förnämare, centrala delen av ett utrymme ofta ses som *framme*: *gå fram till* {*podiet/altaret*}.[1]

Konverserna till *framåt*, *framme* är normalt *bakåt*, *bak*:

Ta ett steg *bakåt*! Jfr: Ta ett steg *framåt*.
Han sitter (*där*)*bak* {i kyrkan/på cykeln}: Jfr: Han sitter *framme* i kyrkan.

Konverserna till *fram* är olika beroende på om *fram* förknippas med mål (*bort*) eller med en del av ett utrymme (*bak*). *Tillbaka* innebär en återgående rörelse från ett mål.

Gå {*bort/tillbaka*} från {podiet/skogsbrynet}! Jfr: Gå *fram* till {podiet/skogsbrynet}.
Gå längre *bak* i vagnen! Jfr: Gå längre *fram* i vagnen.

d) Hem-bort-orientering:

hem, bort; hemåt; hemifrån; hemma, borta

Dessa adverb anger orientering i förhållande till någons bostad eller, i överförd bemärkelse, till en annan plats där någon är hemmastadd: *ta hem varor*. Konversen till *hem* är *bort* som dock inte är begränsat till denna användning (jfr t.ex. (c) ovan).

Talaren kan ofta välja vems hem han väljer som utsiktspunkt vid val av adverb:

Jonas är *hemma* hos Lotten. [Lottens perspektiv]
Jonas är *borta* hos Lotten. [Jonas' perspektiv]

e) Väderstrecken:

västerut, österut, söderut, norrut

Dessa adverb anger väderstrecksriktningen från utsiktspunkten, men de kan också avse ett läge åt det håll som adverbet anger: *Han rörde sig västerut*. *Han gifte sig och bildade familj västerut*.

[1] Skillnaden mellan ett centrum som anges med *in*, *inne* etc. och ett som anges med *fram*, *framme* är svårfångad. En skillnad kan vara att *in* etc. orienterar efter ett centrum som uppfattas som mer dolt eller mindre tillgängligt än periferin (t.ex. *komma in i gänget*), medan *fram* etc. orienterar efter ett centrum som är mera tillgängligt och synligt än periferin (t. ex. *ta fram ur skåpet*). En annan skillnad kan vara att in-ut-orienteringen kan uppfattas som två- eller tredimensionell där *in* leder till en absolut mittpunkt av en yta eller i ett rum och *ut* i vilken som helst riktning från denna mittpunkt, dvs. en mittpunkt som man kan komma till från flera håll (”ute”) och som man kan komma bort från (”ut”) i flera riktningar. Till skillnad härifrån är fram-bak-orienteringen snarast endimensionell; *framåt* och *bakåt* följer samma väg, dvs. det finns bara ett specifikt ställe som är ”bak” i förhållande till ett specifikt ställe ”framme”.

Bak och *fram*(*me*) är ofta dubbeltydiga när orienteringen gäller en talad eller skriven text. Antingen kan *fram* innebära en punkt i den rörelseriktning som läsningen eller skrivandet rör sig i, dvs. närmare textens slut. Eller också kan *fram* innebära den del av texten som ligger närmast betraktarens synfält, dvs. början av texten:

Den där bilden fanns långt *fram* i boken. [’nära bokens slut’ eller ’nära bokens början’]
Verbet ska stå långt *fram* i satsen. [’nära satsens slut’ eller ’nära satsens början’]

Liknande dubbeltydighet i perspektivet kan föreligga också i fråga om tid. De flesta språkbrukare tolkar *fram* i tidens rörelseriktning som ’senare’, men många kan också tolka det som ’tidigare’, dvs. som gällande en tid som ligger närmare betraktarens synfält:

Vi blev tvungna att flytta *fram* sammanträdet till så {sent/tidigt} som klockan 1.

ANM. De perspektiva adverben har spatial rumsbetydelse men används i stor utsträckning inte bara om tidslig orientering utan också i andra överförda betydelser:

Jag känner mig *nere*. Han var väldigt *uppåt*.
Det är inte längre {*inne/ute*} att läsa Proust.
Vi är långt *framme* på det här området. Jag tycker det har gått *bakåt* sedan dess.
De var alldeles *borta*. Hon är *hemma* i den högre matematiken.

§ 47. Fokuserande adverb. Fokuserande adverb relaterar den egna satsens sakförhållande till ett annat tänkt sakförhållande, ett bakgrundsantagande. Den egna satsens sakförhållande framstår ofta som anmärkningsvärt i förhållande till bakgrundsantagandet som hade varit mera troligt eller lämpligt.

De fokuserande adverben har olika bildningssätt. En del är enmorfemiga, t.ex. *bara*, en del klart flermorfemiga, t.ex. *enbart*, och flera av dem etymologiskt flermorfemiga men med synkront oklar morfemstruktur, t.ex. *endast*, *åtminstone*, *ännu*.

De fokuserande adverben står ofta som adverbial i mittfältet eller affokalt intill det fokuserade ledet:

Hon kunde *åtminstone* ha hållit Pelle informerad.
Åtminstone Pelle kunde hon ha hållit informerad.

a) Logiskt fokuserande adverb (se Satsadvl § 50–64): *bara*, *enbart*, *endast*, *just*, *allenast*; *åtminstone*; *till och med*.

Förmodligen talar Liisa *bara* finska. (R) [Talaren relaterar till den tänkta önskvärda möjligheten att Liisa talar andra språk än finska.]

Men riddarsporrarna blev *åtminstone* tillfälligt befriade. (R) [Talaren relaterar till den tänkta önskvärda möjligheten att riddarsporrarna blivit befriade för gott.]
Jag vet inte om det är så inom alla områden, men *åtminstone* inom mitt gebit … (T)
Anna kunde *t.o.m.* tala finska. [Talaren relaterar till det rimligare bakgrundsantagandet att Anna inte talar finska.]
Till och med dom svävar lite på målet […] (T)

b) Tidsligt fokuserande adverb relaterar den egna satsens tid till en annan tidpunkt då samma aktion tänks eller implicit anges utspela sig och anger ofta aktionen vid den egna satsens tid som mera anmärkningsvärd (Advl § 107–112): *redan*, *fortfarande*, *än*, *ännu*.

Arbetar Leif *redan?* [Ofta: talaren hade väntat sig att Leif inte arbetar så tidigt.]
Arbetar Leif *ännu?* [Ofta: talaren hade väntat sig att Leif inte arbetar så sent.]

c) Tidsligt och samtidigt rumsligt fokuserande adverb är *kvar*. *Kvar* anger att ett tidigare tillstånd (= befintlighet på en viss plats) inte har ändrats och antyder att detta är anmärkningsvärt. Satsens sakförhållande avtecknar sig alltså mot en tänkt rimlig möjlighet att tillståndet skulle ha ändrats.

Pelle satt *kvar*. [Ofta: talaren hade väntat sig att Pelle hade lämnat sin plats vid en tidigare tidpunkt.]

ANM. Gränsen mot andra adverb för logisk relation är vag. Särskilt i funktionen som fokuserande satsadverbial är definita adverb för logisk relation som t.ex. *också* rätt tydligt fokuserande, t.ex.: *Också jag har mina fel* (talaren relaterar till den tänkta önskvärda möjligheten att han till skillnad från andra inte har sina fel).

§ 48. Korrelativa adverb. Ett korrelativt adverb utmärker det första eller det andra ledet i en samordning. Ett korrelativt adverb i det första samordningsledet korresponderar nästan alltid med samma adverb eller med en viss konjunktion i det andra samordningsledet.

De korrelativa adverben används vid additiv samordning (t.ex. *både*, Samordn. § 12), vid disjunktiv samordning (t.ex. *antingen*, *varken*, Samordn. § 30, Satsadvl 48, 74: 1c, d) och vid adversativ samordning (t.ex. *visserligen*, Samordn. § 37, 44).

a) Adverben *dels*, *än*, *ömsom* korresponderar med sig själva. Den andra instansen av adverbet står alltid först i satsen eller satsledet och vanligen också den första:

Vi har *dels* haft stora problem med leveranserna. *Dels* har ett par nyckelpersoner slutat.
Det finns kurser i svenska som sagt var, *dels* på ABF och *dels* på TBV. (T)
Än regnade det, *än* sken solen.
Han var *ömsom* upprymd, *ömsom* tyst och tankfull.

b) Följande adverb korresponderar med konjunktion eller subjunktion: *både* (*… och*), *såväl* (*… som*), *visserligen* (*… men*},[1] {*för all del/i och för sig*} (*men …*), *visserligen inte* (*… utan*), *antingen* (*… eller* (*också*)), *vare sig* (*… eller*),[2] *varken* (*… eller*):

Vi har ju *både* nunnekloster *och* munkkloster i Sverige. (T)

Visserligen föreslås att bilägarna i 36 kommuner i norra Sverige befrias från bilskatt. *Men* det är i stort sett ett slag i luften. (S)

Vi kan säga att i niohundranittionio fall av tusen så kommer en penicillininjektion att medföra *antingen* ingenting *eller* att patienten blir bra. (T)

Flera av adverben under (b) kan inte användas för att samordna fullständiga huvudsatser: *både*, *såväl*, *vare sig*, *varken*.

[1] *Visserligen* konstrueras rätt ofta utan korrespondens och anger då satsen (motsvarande) som en reservation till någonting i det föregående:

Kunde man hoppas på unge Werkmeister? *Visserligen* bara femton år ännu, mest lämplig för Betty. (R)

[2] *Antingen* och *vare sig* kan också korrespondera med *eller* i disjunktivt samordnade koncessiva bisatser (Bisatser § 128). De fungerar då som subjunktioner: *Det går illa antingen han hjälper dig eller ej. Vare sig Lisa kommer eller Lasse stannar kvar, hinner vi inte med arbetet till i kväll.*

ANM. Gradadverbet *ju* i satsbasen i en proportional bisats korresponderar ofta med gradadverbet *desto* i den överordnade satsens satsbas och erinrar därför om korrelativa adverb:

Ju närmare vi kom, *desto* oroligare blev vi.

Både *ju* och *desto* kan dock uppträda utan korresponderande adverb. Se vidare Bisatser § 113 och Adjfraser § 21.

Deskriptiva adverb § 49

§ 49. Deskriptiva adverb. De deskriptiva adverben är mindre beroende än adverben i § 14–48 av kontext och talsituation för sin tolkning och har ofta en fylligare egen betydelse. Betydelsemässigt visar de på olika sätt släktskap med adjektiv. De är ofta avledda av adjektiv, t.ex. *lyckli-g-en*, *lyckligt-vis*, eller av substantiv, t.ex. *förhoppnings-vis*, *nations-vis*.

Följande semantiska undergrupper kan urskiljas:

a) Adverb som anger sätt, t.ex. *glad(e)ligen*, *barbacka*, *grensle*, *underhand*. Några av sättsadverben kan sägas ange under vilken betingelse aktionen äger rum, t.ex. *uppsåtligen*, *olovligen*, *franko*, *netto*. Några andra av sättsadverben har relativ graderbar betydelse, dvs. de är för sin tolkning beroende av att aktionen (osv.) ställs mot en jämförelsemängd som är kontextuellt och pragmatiskt bestämd (jfr Adj. § 10). Hit hör *illa*, *väl*, *fort*, *sakta*, möjligen också musiktermer som *presto*, *andante*, *forte*, *piano*.[1]

b) Adverb som anger grad, t.ex. *rikligen*, *hjälpligen*. Deskriptiva gradadverb är ursprungliga sättsadverb som i och med övergången till gradbetydelse har blivit mer eller mindre rent kvantitativa.

c) Adverb som anger talarattityd, t.ex. *kanske*, *tydligen*, *onekligen*, *gärna*, *förhoppningsvis*, *verkligen*.

d) Adverb som betecknar medel, t.ex. *tågledes*, *skriftligen*, *ryktesvis*, *bröstgänges*. Avgränsningen mot sättsadverb enligt (a) är i en del fall vag, t.ex. *innantill*.

e) Adverb som anger distribution, som en egenskap antingen hos själva aktionen (vanligen sedd i relation till någon av aktanterna) eller hos aktionens resultat, t.ex. *nationsvis*, *teskedsvis*, *halvårsvis*, *stötvis*, *ömsevis*, *årligen*, *isär*.[2]

f) Adverb som anger den avsedda funktionen hos aktionen, t.ex. *försöksvis*, *avslutningsvis*. Flera av dessa adverb kan fungera som talarens kommentar till språkhandlingen.

g) De få adverb som anger i vilket avseende (annat än tid och rum) aktionen gäller, t.ex. *lagligen*, *kroppsligen*.

h) Adverb som betecknar befintlighet eller mål, t.ex. *utomlands*, *ovanbords*, *inomhus*, *ombord*.

i) De få adverb som betecknar befintlighet eller väg, t.ex. *inomskärs*, *långskepps*.

j) De få adverb som enbart betecknar mål, t.ex. *överbord*.

k) Adverb som anger riktmärke, t.ex. *medsols*, *nedströms*, *moturs*, *sidvärts*, *babord*.

l) Enstaka andra adverb, t.ex. *förgäves*, *gratis*.

[1] Relativ graderbar betydelse finns också inom andra adverbkategorier än de deskriptiva, t.ex. definita tidfästningsadverb som *nyss*, *snart*, *strax*, *längesedan* och kvantitativa varaktighets- och frekvensadverb som *länge*; *ofta*, *sällan*.

[2] Åtskilliga adverb med grundbetydelse av distribution har gått över till att huvudsakligen vara kvantitativa och ange hög grad, t.ex. *säckvis*, *kilovis*, *massvis*, *högvis*, *litervis*. Om deras bruk i nominalfraser se Nomfraser § 24 not 3.

ANM. 1. Relativ graderbar betydelse skall skiljas från relativ funktion, dvs. funktionen att inleda relativa bisatser som karakteriserar gruppen relativa adverb, § 28–30.

ANM. 2. För rumsadverben (h)–(l) kan gränsen vara vag mot perspektiva adverb, § 45 Anm. 2.

Avgränsning mot andra ordklasser § 50–53

§ 50. Adverb gentemot adjektiv. De flesta adjektiv skiljer sig från adverben genom att kunna kongruensböjas. Oböjliga adjektiv kan vara svåra att skilja från adverb, och det förekommer i synnerhet följande gränsfall:

a) Som attribut är adverbfraser efterställda sina huvudord och adjektivfraser normalt framförställda. När en adverbfras står som framförställt attribut är det ett tecken på adjektivering av adverbet, t.ex. *en annorlunda resa*, *en lagom portion*. Ett antal ord redovisas i denna grammatik som både adjektiv och adverb, t.ex. *nära*, *fjärran*, *sakta*, *noga*, *still*(*a*), *annorlunda*, *lagom*, *barfota*.

Vissa adjektiverade adverb tenderar att kongruensböjas, t.ex. *lagoma portioner*, *delvisa framgångar*, *ett delvist misslyckande*. En kvardröjande adverbegenskap är att

ordet inte har *t*-suffix i adverbiell funktion: *Han sjöng* {*lagom/*lagomt*}. *Han misslyckades* {*delvis/*delvist*}.[1]

b) Efter verb som *vara*, *bli* m.fl. fungerar adjektiv som predikativ och anger något som uppfattas som en egenskap hos predikationsbasen, medan adverb fungerar som adverbial och anger något som uppfattas som en omständighet. Gränsfall är bl.a. en del starkt lexikaliserade prepositionsfraser som *överens*, *till godo*, *i kraft*, och en del andra som *vilse*, *sönder*, *loss* samt det talspråkliga *pyton*. Ett tecken på att sådana lexikaliserade ordgrupper är adjektiv är att de fungerar som komplement också vid *bli* och att de svarar på frågor ställda med *vad* (i stället för med *hur*, *var*, *när*), t.ex.: – {*Vad/*Hur*} *blev ni?* – *Överens*.

Dessa gränsfall har inte medräknats vid redovisningen av adverb och adverbkategorier. Till gränsfallen hör följande lexikaliserade prepositionsfraser:

till godo, om sams, överens, till övers, till pass, i kraft, till hands, till mötes, till buds, till fånga, till väga, till känna, till vara, underfund, ihåg, till spillo, till viljes, om intet, förnär

De särskrivna fraserna är optionellt (men mindre ofta) hopskrivna, t.ex. *tillgodo*, *omsams*.

[1] Språkvårdare avråder vanligen från kongruensböjning av adjektiverade adverb som *lagom*, *delvis*, *gradvis*. Man rekommenderar i stället oböjda former också när dessa ord används som adjektivattribut: *lagom portioner*, *ett delvis misslyckande*.

ANM. Adjektiv i obestämd form neutrum singularis betraktas i denna grammatik som adjektiv också när de har adverbiell funktion, t.ex. *vackert* i *han sjöng vackert*. Enstaka former kan betraktas som lexikaliserade som adverb, § 8 Anm.

§ 51. Adverb gentemot particip. Ord som har participform men som bara eller huvudsakligen fungerar adverbiellt är gränsfall mellan particip och adverb, t.ex. *omgående*, *fortfarande*.

§ 52. Adverb gentemot preposition. Prepositioner kan stå utan rektion och ensamma fungera som adverbial eller efterställda attribut. Detta gäller framför allt följande fall:

1. Isolerad (obetonad) preposition (Prep. § 35): *en stol att sitta i*

2. Absolut använd preposition (oftast betonad)

a) som partikeladverbial (Advl § 8): *₀titta ˈpå*, *₀gå ˈav*, *₀slå ˈtill*

b) som adverbial i verbfrasen eller som efterställt attribut: *han satte den bredvid*, *huset bredvid*

c) enstaka andra fall: *tre* (*böcker*) *till*

I några fall föreligger prepositioner som är homonyma med adverb. Avgörande är då att ordet i funktion som preposition (med möjlighet att ta rektion) har en delvis annan betydelse än som adverb. Ett exempel är *sedan* som t.ex. alltid anger

varaktighet som preposition (*sedan kriget*) men inte behöver göra detta när ordet är adverb (*sedan tände han en cigarett*).

Ett annat skäl att urskilja två homonymer är när användningen utan rektion är den helt dominerande. Så kan det vara rimligt att betrakta *undan* som adverb i *hinna undan* men som preposition i *han sprang och sprang över fälten, undan alla onda väsen*.

Homonymi föreligger i vissa fall vid rumsuttryck av strukturen *där-/här-* + preposition (antingen särskrivna eller sammanskrivna), t.ex. *där intill*. I de fall då *intill* inte kan ta en rektion (därför att *här, där* semantiskt fungerar som en sådan) är hela ordet ett adverb. I de fall då *intill* har en utsatt eller underförstådd rektion analyseras *där intill* som ett dubbeladverbial och *intill* som en preposition oavsett om rektionen är utsatt eller ej. (Jfr § 19, särskilt Anm. 1.) Den olika ordklasstillhörigheten avspeglar sig i olika betydelse och prosodi:

ˈ*Här* {*₀intill*/*₀in*ˈ*till*} bor många av våra vänner. [’Intill den här platsen’; *här* refererar till en annan plats än *här intill*.]

ˈ*Här ₀in*ˈ*till* (parken) är det bra för oss att bo. [’Här, dvs. intill parken’; *här* refererar till samma plats som *här intill*.]

Ett stort antal absolut använda prepositioner med strukturen perspektivt riktningsadverb + preposition står ofta absolut och kompletterar systemet av perspektiva adverb. Hit hör prepositioner av följande typer:

riktning där en rektion kan ange riktmärke eller väg för rörelsen: utåt (sjön), inåt (skogen), framåt (vägen), neröver (fälten), ut över (torget) [§ 45: b]

riktning där en rektion anger utgångspunkten för rörelsen: uppifrån (taket), utifrån (köket) [§ 45: c]

befintlighet där en rektion anger platsen för befintligheten: bakpå (cykeln), framі (kyrkan) [§ 45: d]

Ofta kan dessa ordgrupper ses som dubbeladverbial, dvs. som sidoställda uttryck för riktning eller befintlighet: *ner + över fälten, bak + på cykeln*. I vissa fall är användning med rektion marginell, och det kan vara rimligt att räkna med att funktionen som adverb är lexikaliserad: *bakåt, hemåt*.

Om *nära* se Prep. § 37; jfr också Adj. § 43, 57: a.

§ 53. Adverb gentemot pronomen. Vissa pronomen i adverbiell användning dubbelredovisas som adverb:

mycket, mer(a), mest, lite(t), mindre, minst, föga [jfr Pron. § 161]
något [jfr Pron. § 179]
först [jfr *första*, Pron. § 220]
näst [jfr *nästa*, Pron. § 221]

10 PREPOSITIONER

1 Översikt.

Betydelse 2–25

2 Översikt.

Rumsbetydelser 3–20

3 Översikt.

Befintlighet 4–12: 4 Översikt. 5 Inre befintlighet. 6 Yttre befintlighet: belastning eller ej. 7 Valet mellan *i* och *på* för befintlighet. 8 Orientering. 9 Deixis och anafor. 10 Närhet. 11 Omslutning. 12 Multipelt relaterad befintlighet.

Riktning 13–17: 13 Översikt. 14 Mål. 15 Riktmärke. 16 Utgångspunkt. 17 Utgångspunkt och mål.

Väg 18: 18 Vägsträcka eller passage.

19 Ordinativa prepositioner: *före*, *efter*. 20 Överförda rumsbetydelser.

Tidsbetydelser 21–24

21 Systemet av tidsbetydelser. 22 Prepositionen anger tidsbestämningens art: tidfästning, duration etc. 23 Aktionens tid (A-tiden) gentemot rektionens tid (B-tiden). 24 Prepositionen anger relation till tematisk tid.

Andra betydelser 25

25 Prepositionsvalet vid icke-rumsliga och icke-tidsliga relationer.

Morfologisk struktur 26–30

26 Rotmorfem. 27 Variantformer med *e-* och *i-*. 28 Övergång från andra ordklasser. 29 Sammansättningar. 30 Flerordsprepositioner.

Morfologisk funktion 31

31 Preposition i sammansättningar och avledningar.

Syntaktisk funktion och distribution 32–36

32 Rektion. 33 Prepositionens placering i prepositionsfrasen. 34 Absolut funktion. 35 Isolerad preposition. 36 Prepositionens framförställda bestämningar.

Avgränsning mot andra ordklasser 37–39

37 Preposition gentemot adverb. 38 Preposition gentemot adjektiv och particip. 39 Preposition gentemot konjunktion eller subjunktion.

§ 1. Översikt. En preposition anger prototypiskt förhållandet mellan två referenter, antingen ensam eller tillsammans med ett verb, ett adjektiv eller ett particip:

en flagga *på* sin stång
en flagga som sitter *på* sin stång
en flagga, synlig *från* balkongen
en flagga, hissad *på* sin stång

Prepositioner är oböjliga. De utgör en i stort sett sluten ordklass. Till sin struktur kan de vara enkla, t.ex. *på*, eller sammansatta, t.ex. *ovanpå*, medan entydiga fall av avledningar knappast förekommer. Ett antal ordförbindelser, de flesta med strukturen preposition + substantiv + preposition, t.ex. *i stället för*, har lexikaliserats i funktion som prepositioner och redovisas här som flerordsprepositioner. Det finns också prepositioner som övergått från en annan ordklass och som i sin struktur fortfarande röjer sin gamla ordklasstillhörighet, t.ex. *oavsett*.

Prepositionen är huvudord i en prepositionsfras. Den bestäms i första hand av ett nominalt led (rektionen). Prepositionsfrasen fungerar som adverbial (*titta på barnen*) eller attribut (*ett hus på heden*) eller i mindre omfattning som predikativ (*vara på alerten*). Vissa prepositioner kan också ensamma utgöra prepositionsfraser, utan rektion (*lite bilder att titta på*, *arbeta på*).

Det mest utbyggda semantiska systemet bland prepositionerna gäller olika rumsbetydelser. Andra vanliga betydelser hos prepositionerna – eller snarare hos de fraser de bildar – avser tid, medel, logisk relation m.m. Vissa prepositioner har i vissa användningar en tunn egenbetydelse och fungerar då huvudsakligen som syntaktiska formelement:

en bild *på* min far
använda sig *av* bulvaner

Betydelse § 2–25

§ 2. Översikt. Prepositionerna kan ange en mångfald olika semantiska relationer. En grov indelning av de vanligaste betydelserna kan göras enligt följande:

a) rumsrelationer:

duken *på* bordet, tåget *till* Märsta, färden *utmed* fjällets sida

b) tidsrelationer:

konferensen *i* nästa vecka, tystnaden *efter* smällen

c) instrumentala relationer:

resan *med* tåg, beräkningar *med* datorer

d) kausala och därmed besläktade relationer (t.ex. orsak, ändamål, konsekvens, villkor, otillräckligt hinder):

sorgen *över* förlusten, pengar *för* resan

e) *ha*-relationer (t.ex. innehav, del : helhet):
damen *med* handväskan, slutet {*av/på*} historien

f) *vara*-relationer:
valet av X *till* president, en idiot *till* chaufför

g) relationer mellan aktanter med samma roll:
direktören *med* make, villan *mot* lägenheten

Dessutom uttrycker en preposition ofta de relationer som annars brukar gälla mellan ett verb eller adjektiv och dess objekt (eller subjekt):

chefen *för* företaget [jfr: leda företaget], lagningen *av* bilen [jfr: laga bilen], likheten *med* systern [jfr: likna systern], troheten *mot* hustrun [jfr: trogen hustrun], påverkan *från* indianerna [jfr: indianerna påverkade X]

Prepositionernas betydelse framgår tydligt när de inleder icke valensbundna adverbial eller attribut. Då anges rektionens semantiska relation till resten av satsinnehållet normalt av prepositionen enbart.

När prepositionen inleder valensbundna adverbial eller attribut anger också det överordnade verbet, adjektivet eller substantivet hur rektionens relation till resten av satsinnehållet skall tolkas. Prepositionens eget bidrag till tolkningen går då normalt inte att skilja ut helt och hållet, och dess betydelse framstår i många fall som vid eller oprecis. Prepositionerna i valensbundna prepositionsfraser som *för mig*, *med direktören*, *om van Gogh*, *på resultatet*, *vid förändringar* ger alltså i sig ingen fullständig upplysning om vilken relation som avses. Relationen blir tydlig först när den visas av prepositionen tillsammans med det överordnade ledet, t.ex. *farlig för mig*, *prata med direktören*, *boken om van Gogh*, *säker på resultatet*, *van vid förändringar*.

Prepositionen i det valensbundna adverbialet eller attributet saknar dock inte egen betydelse. Oftast väljs den bland de prepositioner som används för liknande fria relation, t.ex. *prata med direktören*, jfr *åka bil* (*tillsammans/i sällskap*) *med direktören*. Ibland används kanske prepositionen med den avsedda betydelsen bara i bundna adverbial och attribut, t.ex. *prata om van Gogh*, *boken om van Gogh*, men den kan ändå sägas ha en egen betydelse, eftersom den anger samma relation vid ett större antal överordnade ord. Rektionen vid *om* anger t.ex. ofta ämnet för ett samtal, en bok, en film etc.

ANM. Även när det ibland kan tyckas som om det överordnade ledet kommit att konstrueras med en viss preposition på ett i övrigt oförutsägbart sätt (som t.ex. *van vid*), finns det ofta ett visst metaforiskt samband mellan prepositionens grundläggande rumsbetydelse och dess användning i det bundna adverbialet. Den språkliga intuitionen säger oss att inte vilken som helst preposition hade kunnat stå i dess ställe (**van mellan*, **van längs*).

Rumsbetydelser § 3–20

§ 3. Översikt. Rumsbetydelsen kan ses som den primära betydelsen hos många prepositioner. Prepositionen anger då i typfallet hur en referent A förhåller sig i rummet till en annan referent B, dvs. A-referenten är prepositionens predikationsbas. B-referenten anges med prepositionens rektion eller är underförstådd.

Duken [A] ligger *på* bordet [B].
Duken [A] ligger *på*. [B-referenten är underförstådd.]

Underförstådd B-referent (absolut funktion, § 34) förekommer huvudsakligen när den underförstådda rektionens referens med lagom precision kan räknas ut med hjälp av kontexten. A-referenten anges t.ex. med subjektet, objektet eller nominalfrasens huvudord:

Duken [A] ligger *på* bordet [B].
Johan lade duken [A] *på* bordet [B].
duken [A] *på* bordet [B]

I många fall anges genom prepositionen var hela satsens aktion utspelas, och då kan man om man så vill betrakta samtliga referenter i satsen utom B-referenten som A-referenter:

Johan [A] gav Lena [A] ett paket [A] *på* stationen [B].

Rumsbetydelserna fördelar sig på tre huvudgrupper: (1) A-referentens befintlighet (i förhållande till B), (2) A-referentens riktning (i förhållande till B) och (3) A-referentens väg (i förhållande till B). När prepositionen anger befintlighet befinner sig A-referenten ofta i vila (t.ex. *Duken låg på bordet.*) eller i en rörelse som inte avgörande påverkar dess förhållande till B-referenten (t.ex. *Duken gled ett stycke på bordet.*), men prepositionen kan också ange A-referentens position efter en avslutad rörelse (t.ex. *Duken hamnade på bordet.*). När prepositionen anger riktning eller väg befinner sig A-referenten normalt i rörelse (t.ex. *Tåget gick* {*till/mot/över*} *Stockholm.*).

Jfr Advl § 48–54, 85–88.

Befintlighet § 4–12

§ 4. Översikt. Prepositioner som anger befintlighet bidrar till att ange A-referentens position i förhållande till B-referenten:

Boken [A] låg *på* bordet [B].
Den boken [A] hade Johan sett *på* bordet [B].

Positionen kan vara den som A-referenten intar efter avslutad rörelse (beskriven med ett placeringsverb, Advl § 51):

Boken [A] hamnade *på* bordet [B]. Jfr: Boken hamnade {där/*dit}.
Johan lade boken [A] *på* bordet [B]. Jfr: Johan lade boken {där/*dit}.

De olika prepositionerna anger befintligheten framför allt i följande tre avseenden:

a) inre eller yttre befintlighet

Vid inre befintlighet (t.ex. *i*) omsluts A-referenten av B-referenten eller befinner sig i en del av det utrymme som B-referenten upptar. Vid yttre befintlighet (t.ex. *vid*) befinner sig A-referenten på en annan plats än B-referenten, och prepositionen anger hur referenterna förhåller sig till varandra, framför allt i fråga om belastning och orientering (se nedan).

b) belastning

Vissa prepositioner för yttre befintlighet anger att A-referenten har kontakt med och belastar B-referenten (t.ex. *på*), andra att A-referenten inte belastar B-referenten (t.ex. *vid*). Det finns också prepositioner som inte anger om belastning förekommer eller ej (t.ex. *över*).

c) orientering

Vissa prepositioner (t.ex. *över*, *utanpå*, *framför*) beskriver hur A-referenten är orienterad i förhållande till B-referenten (i t.ex. vertikaldimensionen, in-ut-dimensionen, fram-bak-dimensionen, jämför t.ex. perspektiva adverb, Advb § 44–46).

En befintlighetspreposition kan också ange att A-referenten omsluter B-referenten (t.ex. *runt*, *omkring*, *om*) eller hur A-referenten förhåller sig samtidigt till flera olika B-referenter (*mellan*, *bland*).

Prepositionsfras med befintlighetspreposition kan föregås av ett perspektivt befintlighetsadverb och tillsammans med detta bilda ett dubbeladverbial (Advl § 26, 66). I princip är kombinationsmöjligheterna fria: *inne i vardagsrummet*, *inne på byrån*, *inne under sängen*, *uppe under takåsen*, *ute i trädgården*, *ute på gräset*, *borta mellan träden*, *framme bredvid prästen*, *borta till höger om soptunnan*.

§ 5. Inre befintlighet. Att A-referenten befinner sig inuti B-referenten anges framför allt med prepositionen *i*.[1] Vid inre befintlighet är B-referenten vanligen tredimensionell eller uppfattas som sådan. Inre befintlighet föreligger i följande fall:

a) A-referenten omsluts helt eller delvis av B-referenten, uppfattad som en behållare:[2]

Lotta [A] sitter *i* stolen [B].
Johan hade fisken [A] *i* tidningspapper [B].
blommorna [A] *i* vasen [B]
Fåtöljen [A] ska stå *i* hörnet [B].
Stina [A] dröjde *i* dörröppningen [B].
en grävling [A] *i* diket [B]

b) A-referenten omsluts helt eller delvis av det ämne som utgör B-referenten eller befinner sig i ett sammanhängande utrymme som för övrigt upptas av B-referenten:

Fisken [A] simmar *i* havet [B].
Kalle fick syn på en fisk [A] *i* vattnet [B].
Barnen [A] har varit *i* länge. [B t.ex. 'vattnet']

Hit hör också t.ex.:

en spricka *i* vasen, jästen *i* degen, socker *i* kaffet, en spik *i* brädan, mask *i* äpplet, fågeln *i* trädet, blommor *i* håret, sitta *i* gräset, promenera *i* hagen, arbeta *i* skogen, bo *i* dalen, oro *i* befolkningen

c) Också i följande fall uppfattas B-referenten mer eller mindre metaforiskt som tredimensionell, omslutande A:[3]

bebyggt eller kuperat område: *i* Asien, *i* England, *i* Zürich, *i* {trakten/bygden}, *i* Antarktis, *i* {fjällen/bergen} [men: *på* {fjället/berget}], *i* öknen, *i* ödemarken

texter, konstverk: *i* boken, *i* sången, *i* filmen, *i* andra akten

Också vissa tvådimensionella referenter betraktas som inneslutande A-referenten på alla håll:

del av boksida o.d.: *i* högerspalten, *i* marginalen, *i* kanten [men: *på* en högersida, *på* s. 16]

geometrisk tvådimensionell figur: *i* cirkeln, *i* rektangeln, *i* triangeln;
i högra rutan, *i* tv-rutan [men: *på* tv-skärmen]

Inuti (och *inne i*) anger inre befintlighet som *i* men används inte när B ofullständigt omsluter A eller när B är ett icke-fast ämne:

Karl sitter *inuti* lådan. *Karl sitter *inuti* stolen.
Bubblan är *inuti* glaset. *Bubblan är *inuti* vinet.
Det är en mjukare substans *inuti* stjälken.

Likaså används inte *inuti, inne i* när B är ett område med oklara gränser eller när B är en del av en boksida:

Arne bor *inne i* Schweiz. *Arne bor *inne* i trakten.
Felet stod *inuti* boken. *Felet stod *inuti* en högerspalt.

Inom används i neutralt och formellt skriftspråk framför allt för att lokalisera tillstånd och förlopp (A) till det inre av varelser eller kollektiv av varelser (B):

Det började gnaga en oro *inom* honom.
Så reagerade man i alla fall *inom* LO-kollektivet.
Inom landet har inga protester avhörts.
Är du fortfarande aktiv *inom* kvinnorörelsen? (R)

Vid *område* i överförd bemärkelse används *inom* (vid sidan av *på*):

{*Inom/På*} det biokemiska området har vi gjort betydande framsteg.

När rektionen anger gränserna för det omslutna rummet (i mer eller mindre tydlig kontrast till själva rummet) föredras prepositionen *innanför* (som anger yttre befintlighet och orientering i förhållande till gränsen, B-referenten, § 8: 2d):

Hur många Sävsjö skulle man kunna pressa in *innanför* Jönköpings omkrets? (R)
{*Innanför/*I*} dessa väggar har många hätska ord yttrats.

Som synonym till *innanför* kan i dessa fall prepositionen *inom* användas (åtminstone vid övervägande horisontell omslutning, mest skriftspråkligt):

Hur mycket får rum *inom* Jönköpings omkrets?
Inom dessa väggar har många hätska ord yttrats.

Också prepositionen *bland* kan sägas uttrycka inre befintlighet. Se vidare § 12: b.

[1] Som synonym för *i* används *uti* i formellt skriftspråk eller regionalt talspråk.

[2] I fallet (a) har prepositionerna för inre befintlighet prepositioner för yttre omslutning som sina konverser (§ 11): *runt*, (*om*)*kring*, *om*.

Han hade tidningspapperet {*runt/omkring/om*} fisken. ≈ Han hade fisken i tidningspapperet.

Runt och (*om*)*kring* kan också användas för ett slags inre befintlighet med betydelsen 'här och var i':

Jag har sökt dig {*runt/*(*om*)*kring*} hela utställningsområdet.

[3] I vilka fall B-referenten skall uppfattas som tredimensionell och omslutande A-referenten är inte självklart utan i stor utsträckning konventionaliserat, delvis t.o.m. lexikaliserat (§ 7). T.o.m. vid referenter som geometriskt är endimensionella eller saknar dimension kan prepositionen *i* förekomma, dvs. de språkliga konventionerna tycks förutsätta att referenten i fråga är tredimensionell.

Han stod sist *i* raden.
Linjerna skär varandra *i* punkten A.

§ 6. Yttre befintlighet: belastning eller ej. De flesta prepositioner som anger yttre befintlighet, dvs. att A-referenten upptar en annan plats än B-referenten, anger huruvida A-referenten belastar B-referenten eller inte. Belastning anges framför allt med prepositionen *på*.

Du hittar kranen *på* (sidan av) behållaren. [Kranen sitter fast på och belastar behållaren.]
Du hittar kranen *vid* (sidan av) behållaren. [Kranen belastar någonting annat än behållaren.]
Kranen sitter *på*.
Kranen sitter *bredvid*.
Manualen ligger *på* datorn. [Manualen belastar datorn.]
Manualen ligger *vid* datorn. [Manualen belastar någonting annat än datorn.]

Belastning innebär att de båda referenterna kan sägas utgöra en kropp med gemensam tyngdpunkt. Ibland är det oklart vad som belastar vad.

Resväskan går *på* hjul.
Det sitter två hjul *på* resväskan.

a) Belastning anges av följande prepositioner:[1]

på, utanpå, ovanpå, frampå, bakpå, om; på {insidan/ovansidan/undersidan/utsidan} av

Belastning förutsätter kontakt. Vanligen belastar A-referenten B-referentens ovansida (vertikal orientering), eftersom tyngdkraften då ensam håller A-referenten på plats, utan fästanordningar.[2]

Per sitter *på* cykeln.
en bok *på* golvet

Men om A-referenten är fäst vid B-referenten är andra orienteringar möjliga:

tavlan *på* väggen, en gul lapp *på* paketet, snöret *på* fotbollen, skorna *på* fötterna

I många fall är belastningen metaforisk:

skuggan *på* {väggen/golvet}, bilden *på* skärmen, molnen *på* himlen, fläcken *på* tapeten, texten *på* stenen

b) Icke-belastning anges av följande prepositioner:

vid, invid, intill, inpå, nära, hos, bredvid, bakom, framför, ovanför, nedanför, utanför, norr om, söder om, väster om, öster om, till höger om, till vänster om

c) Några prepositioner anger inte om belastning föreligger eller inte:

över, under, innanför, omkring, runt, bland, mellan, på framsidan av, på baksidan av

Över kan därigenom ibland växla antingen med *på*, *ovanpå* eller med *ovanför*:

Karin lade en filt {*över/på/*ovanför*} den sjukes ben. [belastning]
{*Över/Ovanför/*På*} oss välvde sig stjärnhimlen. [icke-belastning]

Lexikala och andra konventioner styr dock ofta valet mellan *över* och *på*, respektive mellan *över* och *ovanför*. Jfr också att *över* och *ovanför* anger orientering, § 8: 2a.

På liknande sätt kan *om* nästan bara användas vid belastning, medan *omkring* och *runt* kan användas också vid icke-belastning:

Karin hade ett brett skärp {*om/omkring/runt*} midjan.
Alla stod i en ring {*omkring/runt/?om*} henne.

[1] *Uppå* 'på' är formellt skriftspråkligt eller regionalt talspråkligt.

Mot (eller *emot*) är primärt riktmärkespreposition (§ 15) men kan användas för belastande befintlighet, för att särskilt markera att A-referenten utövar ett tryck mot B-referenten, t.ex. *Hans arm vilade tungt* {*mot/på*} *stolskarmen*. Sammansättningen *mittemot* anger befintlig-

het, icke-belastning och orientering (§ 8: 2e), och denna betydelse kan också förekomma när *emot* är utbyggt med adverbiell bestämning, t.ex. *snett emot*.

[2] Vid belastning berör referenterna varandra. Men också vid icke-belastning kan de beröra varandra: *Vi satt tätt {(in)vid/intill} varandra*. *Stolen stod vid väggen, och ryggstödet hade skavt ett märke i tapeten*. Gränsen mellan belastning och icke-belastning uppehålls dock inte alltid strängt. Särskilt i skriftspråk och formellt talspråk förekommer *vid* lexikalt vid vissa verb och verbförbindelser som anger belastning, t.ex. *Tapeten häftar vid väggen*. (I neutralt och vardagligt talspråk hellre: *Tapeten sitter fast på väggen*.)

ANM. Eftersom belastning genom kontakt ovanifrån är det vanligaste fallet, kunde denna betydelse alternativt ses som prototypbetydelsen hos *på* och övriga betydelser som utvidgningar.

§ 7. Valet mellan *i* och *på* för befintlighet. Gränsen mellan inre befintlighet (prototypiskt angiven med *i*, § 5) och yttre befintlighet med belastning (prototypiskt angiven med *på*, § 6: a) är ofta vag. Grundregeln för valet mellan *i* och *på* för befintlighet är att *i* väljs när B-referenten uppfattas som en tredimensionell kropp som omsluter A-referenten, medan *på* väljs när den relevanta delen av B-referenten uppfattas som en tvådimensionell yta som A-referenten belastar. *Lena sitter i gräset* innebär t.ex. normalt att gräset är högt och omger Lena på sidorna, medan *Lena sitter på gräset* används när gräset är lågt, t.ex. på en nyklippt gräsmatta. *Lena sitter i stolen* innebär normalt att stolen har armstöd eller är av däckstolstyp, så att den kan sägas omge Lena, medan *Lena sitter på stolen* används om stolen är t.ex. en köksstol. *Kroken sitter i väggen* används om talaren vill ange att kroken tränger in genom väggens yta, medan han med *Kroken sitter på väggen* anger att kroken ansluter till väggens yta men bortser ifrån dess eventuella inträngande.[1]

I många fall är valet mer eller mindre konventionellt bestämt, ofta lexikalt för det enskilda substantivet. Om B-referentens funktion är det viktiga, används *på* också vid klar inre befintlighet, t.ex. *på banken*. Konventionellt används i allmänhet *på* i följande fall:

a) när rektionen betecknar en ö eller halvö:

på ön, på halvön, på näset

Också vid ortnamn (även på ögrupper), om namnet i första hand uppfattas som geografiskt (och inte administrativt, t.ex. som en statsbildning):

på Tjörn, på Öland, på Island [även: i Island], på Södertörn, på Peloponnesos, {på/i} Filippinerna, {på/i} Nya Zeeland, på Jylland [även: i Jylland; alltid: i Japan, i Florida, i Australien]

b) när rektionen betecknar del av gatu- eller vägnät:

på gatan, på vägen, på torget, på stigen

Också motsvarande ortnamn:

på Storgatan, på Södra vägen, på Kungstorget, på Förtroligheten

Som tredimensionella rum uppfattas däremot gränder, backar och skidspår: *i gränden*, *i backen*, *i* (*skid*)*spåret* (men: *på järnvägsspåret*) liksom gator om man tänker på själva körbanan: (*mitt*) *i gatan*.

c) vid många andra områdesbeteckningar, där prepositionsvalet i hög grad är lexikaliserat vid det enskilda substantivet:[2]

på berget, på fältet, på havet, på jorden, på kontinenten, på land, på landet, på marken, på mossen, på myren, på stranden, på åkern

Däremot t.ex.:

i bygden, i dalen, i {bergen/fjällen} [men i singularis: på {berget/fjället}], i hagen, i området, i parken, i skogen, i skärgården, i staden, i sundet, i trakten, i trädgården, i viken, i världen, i ödemarken, i öknen

En del ortnamn som uppfattas som geografiska snarare än som administrativa har lexikaliserat prepositionen *på*, ibland i viss anslutning till det lexikaliserade prepositionsvalet vid ett substantiv:

på Västbanken [jfr: på stranden], på Österlen, på Västlandet, på Norrmalm

d) vid substantiv med allmän betydelse 'lokalitet':

på den platsen, på det stället, på den punkten

Även en del substantiv med allmän betydelse 'del av lokalitet': *på vänster sida* (men: *i mitten*).

e) vid rektion som betecknar byggnad eller lokal avsedd för viss specialiserad funktion (ofta med naken form på substantivet, jfr § 14: 4b):

på badhuset, på bank(en), på bibliotek(et), på bio(n), på fabrik(en), på hotell(et), på kontor(et), på restaurang(en), på sjukhus(et), på slottet, på teater(n), på toaletten, på universitet(et)

Också vid motsvarande egennamn:

på Volvo, på Palladium, på Intiman

Undantag är bl.a. *i kyrkan*, *i skolan* (även: *på skolan*), *i affären* (regionalt: *på affären*). (Vid namn på affärer och skolor används dock oftast *på*: *på Ica*, *på Södra Latin*.) När den inre befintligheten i en specifik lokal betonas mera än lokalens funktion kan optionellt *i* användas: *i banken*, *i restaurangen* osv. När lokalen uppfattas som en del av en annan lokal föredras *i*: *i hotellets restaurang*. Jämför också *i bortre rummet* (allmänt lokaliserande) och *på rummet* (i funktion av t.ex. någons hotellrum eller tjänsterum); *i staden* (geografiskt eller administrativt område, (c) ovan) och *på stan* (lexikaliserat för staden som offentligt rum i motsats till hemmet).

f) vid vissa beteckningar för fortskaffningsmedel, där prepositionsvalet i hög grad är lexikaliserat vid det enskilda substantivet:

på tåget, på färjan, på båten (om större fartyg), {på/i} bussen, {på/i) flygplanet

Däremot t.ex.:

i bilen, i taxin, i motorbåten

När den inre befintligheten betonas mera än funktionen som fortskaffningsmedel kan *i* alltid användas: *Det var nya sköna fåtöljer* {*på/i*} *tåget*. När lokaliseringen gäller en viss del av B-referenten används *i*:

sitta längre fram *i* tåget
med förstaklassvagnen *i* tåget

[1] Kroppsdelar följer i stort sett det förväntade mönstret (*ha ont i ryggen* men *klia någon på ryggen*). Dock: *tvätta sig* {*i/*på*} *ansiktet*, *knuffa ngn* {*i/*på*} *ryggen*, *sparka ngn* {*i/på*} *benet*.

[2] Även substantiven under (a–c) kan med annan betydelse konstrueras med *i*, nämligen om tydlig inre befintlighet avses:

Man spränger *i berget*.
Fisken simmar *i havet*.
Det är bohuslänsk sten *i den här gatan*.

Vid *tak* 'innertak' används *i* för att ange belastande befintlighet:

Lampan sitter *i taket*. Jfr: Lampan sitter på taket ['yttertaket']. Lampan sitter på kortväggen.

§ 8. Orientering. Vissa befintlighetsprepositioner, men inte alla, anger åt vilket håll A-referenten befinner sig i förhållande till B-referenten. De dimensioner som därvid är relevanta är till stor del desamma som vid perspektiva adverb (Advb § 44–46), och åtskilliga av prepositionerna har ett perspektivt adverb som förled eller bestämning (§ 29: a). Orientering kan normalt anges bara med prepositioner för yttre befintlighet.

1. Orientering anges inte av följande prepositioner:

vid, på, invid, intill, inpå, nära, hos

Också dessa prepositioner kan dock ha en tendens till orienteringsbetydelse. *På* används ofta för att ange vertikal orientering uppåt från B-referenten (§ 6 Anm.).

Ställ inte datorn {under/bredvid} utan *på* [= ovanpå] bordet.

Å andra sidan undviks *vid*, *invid*, *intill*, *inpå* vid (tydlig) vertikal orientering:

Johan har nu äntligen en lampa *vid* sängen. ≠ Johan har nu äntligen en lampa över sängen.
Johan har en muskelstärkare {*vid/intill*} sängen. ≠ Johan har en muskelstärkare under sängen.

2. De prepositioner som anger orientering fördelar sig på olika dimensioner enligt följande:

a) vertikaldimensionen

över, ovanpå, ovanför, på ovansidan av; under, nedanför, på undersidan av

Prepositionerna för vertikaldimensionen kan hänföra sig till B-referentens normala orientering och bortse från den faktiska tillfälliga orienteringen. I satsen *Olivia kittlade Jonas under fötterna* kan *under fötterna* beteckna Jonas fotsulor även om Jonas för tillfället låg ner. *Under* och *över* anger inte alltid vertikal orientering: *under* kan ange att B-referenten skyddar eller döljer A-referenten, t.ex. *ha en tröja under jackan*, och *över* kan ange att B-referenten skyddas eller döljs, t.ex. *ha en en vit rock över kostymen*.

b) väderstrecken

norr om, söder om, väster om, öster om

c) fartygs orientering

för om, akter om

För om och *akter om* hopskrivs optionellt: *förom*, *akterom*.

d) in-ut-orientering

innanför, inom [se även § 5], inuti [se även § 5], på insidan av; utanpå, utanför, på utsidan av

Alla tredimensionella föremål har inherent in- och utsida, och prepositionen utgår i de flesta fall från denna distinktion:

En gång hade en främling stannat *utanför* deras villa […] (R)
Hon hade galonbyxor *utanpå* jeansen.

När den ena referenten eller båda befinner sig på en sjö, ett hav, en flod eller ett fält och deras position skall anges, betraktas en position längre från stranden eller kanten på fältet som längre ut och omvänt närmare stranden respektive kanten som längre in:

I vattnet *utanför* henne låg ett svanhus […] *Utanför* alla svanar tränade roddsportklubben snabba starter […] (R) [Betraktaren står på land.]

e) mitten-periferi-orientering

mittpå, mittför, mittemot, mitti, mittibland, mittemellan, mittunder, mittöver

Prepositioner med *mitt-* som förled särskrivs ofta: *mitt på*, *mitt emot* osv.

f) fram-bak-orientering

frampå, framför, på framsidan av; bakpå, bakom, på baksidan av

Bl.a. människor, djur och fortskaffningsmedel har inherent fram- och baksida, och prepositionen utgår i de flesta fall från den:

Cykeln rullade lätt. *Framför* henne låg vägen tom, nästan ödslig. (R)

g) orientering i sidled

bredvid; till höger om, till vänster om

De referenter som har inherent fram- och baksida har därigenom också inherent höger- och vänstersida, som prepositionen kan utgå ifrån:

En rörelse *till höger om* henne kom henne att vända sig om. (R)

De prepositioner under (2) som inte anger belastning (§ 6) behöver inte alltid utgå från B-referentens inherenta orientering utan kan också orientera sig från en annan utsiktspunkt (jfr Advb § 45; se också § 9):

Ställ kartongerna *framför* bilen! [antingen 'vid bilens front' (inherent orientering) eller t.ex. 'vid den sida av bilen som vetter mot oss' (talaren är utsiktspunkt)]

Ställ kartongerna *till höger om* bilen! [antingen räknat från bilens körriktning (inherent orientering) eller t.ex. från talaren eller lyssnaren]

Utöver de nämnda prepositionerna som anger orientering finns det åtskilliga andra som används mer eller mindre allmänt.[1]

[1] I stället för *framp*å, *bakp*å föredrar många språkbrukare *på framsidan av*, *på baksidan av* eller *framtill på*, *baktill på*. Som synonymer till *bredvid* finns *vid sidan* {*av/om*} (mest skriftspråkligt eller regionalt sydsvenskt) samt (*i*)*jämte* (regionalt syd- och västsvenskt; i standardspråket för att ange följeslagare, § 25: 5a). *Bredvid*, *vid sidan* (*av/om*}, *jämte* har inte alltid någon tydlig betydelse av orientering utan används ibland ungefär synonymt med *vid*.

Skriftspråkliga och mer eller mindre ålderdomliga, eller regionalt talspråkliga, är *ovan* 'ovanför, ovanpå', *bak* 'bakom', *utom* 'utanför' (som annars anger undantag, § 25: 3c), *ovanom* 'ovanför', *framom* 'framför', *ned*(*an*)*om*, *nerom* 'nedanför', *innanom* 'innanför', *utanom* 'utanför', *nordanom* 'norr om', *sunnanom* 'söder om', *västanom* 'väster om', *östanom* 'öster om'. Finlandssvenska (och nordsvenska) är *innerom* 'innanför', *ytterom* 'utanför'.

Också *för* används i begränsad utsträckning i befintlighetsbetydelse, utom i lexikaliserade uttryck mest för att ange att A-referenten täcker eller skymmer B-referenten (t.ex. *en gardin för fönstret*).

I talspråket finns ett i viss utsträckning produktivt system av sammansatta prepositioner där B-referenten ses ur ett visst perspektiv, t.ex. *ner*(*e*)*vid* 'nere vid', *framvid* 'framme vid', *uppomkring*, *uppikring* 'uppe omkring', *neromkring*, *nerikring* 'nere omkring', *neri* 'nere i', *nerpå* 'nere på', *neröver*, *framöver*, *uppöver*, *nerunder*, *inunder*. Förledet har alltså samma betydelse som ett perspektivt adverb som bildar dubbeladverbial med prepositionsfrasen.

Kalle väntar på mig *nervid* stationen. [Talarens position är högre och utgör utsiktspunkt.]

§ 9. Deixis och anafor. Några få befintlighetsprepositioner som anger orientering (§ 8) är deiktiska eller anaforiska. I deiktisk användning anger de A-referentens orientering i förhållande till B-referenten ur talarens perspektiv. Att A-referenten är orienterad åt talarens håll (ett slags närhetsdeixis, jfr Advb § 17) anges av *hitom*, *på den här sidan* (*av/om*).

[…] ingen stillhet är oss given *hitom* dödens port … (R)

Att A-referenten är orienterad åt motsatt håll mot talaren (ett slags avståndsdeixis, jfr Advb § 17) anges av *bortom*, *bortanför*, *på* (*den*) *andra sidan* (*av/om*).[1]

Yggdrasil är bl.a. engagerat i att rädda Hanstaskogen, en av Stockholmstraktens sista vildskogar, *bortom* Akalla. (S)
Han bor i ett egnahemsområde *bortanför* fabriken. (R)
Och förresten så hette kyrkan där borta *på andra sidan av* Söder Maria Magdalena. (R)

Också prepositionerna *om*, *runt* och *tvärsöver* (som primärt anger väg, § 18: 1, 2) är vanligen deiktiska som befintlighetsprepositioner och anger att A-referenten är orienterad åt motsatt håll mot talaren:

Bilen står (alldeles) {*om/runt*} hörnet.
Vet ni var han är? Han är på en bar *tvärs över* gatan. (R)

När *framför* och *bakom* inte utgår från inherent orientering hos B-referenten (jfr § 8: 2f) kan de liksom *hitom*, *på den här sidan* respektive *bortom*, *bortanför*, *på andra sidan* (*av/om*) ha talaren som utsiktspunkt:

Ser du den där busken {*framför/hitom*} trädet?
Det finns något {*bakom/bortom*} stjärnorna.

En skillnad mellan *bakom* och *bortom* är att *bakom* ofta antyder att A-referenten är dold, medan *bortom*, *bortanför*, *på andra sidan* (*av/om*) är neutrala i det hänseendet, en annan att *bortom* vanligen anger ett längre avstånd än *bakom*.

Alternativt kan eljest de deiktiska prepositionerna vara anaforiska. Perspektivet är då inte talarens utan det utgår från en i texten omnämnd eller implicit referent (jämför att definita adverb kan ange både deixis och anafor, Advb § 16, 20–21).

Solen vandrade bort mot havet *bortom* Etruriens berg och kullar. (R)
När han kommer ut från blomsterhandeln får han syn på en järnaffär *tvärsöver* gatan. (R)

Också *framför*, *bakom* m.fl. kan ha utsiktspunkten angiven i den föregående kontexten:

Han tittade försiktigt mot trädet och anade en skugga {*bakom/på andra sidan av*} det.

[1] *Bortanför* används bara av vissa språkbrukare, mest i talspråk och ledigt skriftspråk. Regionalt (syd- och västsvenskt) förekommer *på denna sidan* (*av/om*). Ålderdomligt är *hinsides* 'på andra sidan om'.

§ 10. Närhet. De befintlighetsprepositioner som anger icke-belastning (§ 6: b) anger normalt att avståndet mellan A- och B-referenterna är kort eller måttligt:

Det räcker varken med större välordnade cykelställ *vid* stationer och skolor eller med snyggt designade cykelställ. (S)

Att avståndet är mycket kort eller obefintligt anges med *intill*, *inpå*, *invid*. Prepositionen *nära* kan användas för att markera kontrast till längre avstånd.[1] Som preposition används *näst* för att ange ordningsföljd: *Åke är längst i plutonen näst mig.*

Också *över*, *under*, *ovanför*, *nedanför* anger vanligen kort eller måttligt avstånd, men här är begränsningarna på det möjliga avståndet svagast:

Under oss bor en turkisk familj. [tolkas i första hand som att familjen bor närmast under]
{*Över/Ovanför*} oss stjärnhimlen och {*under/nedanför*} oss avgrunden!
Lägg inte tidningen *över* min bok!

Avståndet kan vid åtskilliga prepositioner närmare anges med olika slags gradadverbial (t.ex. {*långt/två meter/alldeles*} *bakom oss*, Prepfraser § 15).[2]

[1] Prepositionen *hos* kräver normalt animat (eller åtminstone levande) B-referent (*hos min morbror*, **hos skåpet*). Den kan användas för att hänvisa till en plats som är B-referentens normala uppehållsort (särskilt hans hem), även om B-referenten för tillfället inte befinner sig där.

Jag var inne *hos min morbror* en sväng, men det visade sig att han just rest till Australien.

[2] Prepositionen (*i*)*från*, med grundbetydelse av utgångspunkt (§ 16: a), används tillsammans med ett adverbial som anger sträcka för att beteckna befintlighet på ett visst avstånd:

Hon satt en liten bit *ifrån* utgången.
Stugan var belägen tre kilometer *från* närmaste landsväg.

§ 11. Omslutning. Några befintlighetsprepositioner anger att A-referenten omsluter B-referenten: *omkring*, *runt*, *kring*, *runtomkring*, *om*:[1]

Han hade tidningspapperet {*omkring/runt/om*} fisken.
Det finns en vallgrav {*omkring/runt*} den gamla stadskärnan.
Området *runt* nedslagsplatsen spärrades av […] (S)

Som konverser används: *i*, *inuti*, *inom* (inre befintlighet; § 5) och *innanför* (yttre befintlighet som anger orientering; § 8: 2d) eller *bland* (multipelt relaterad befintlighet; § 12: b).

[1] I talspråk (och ledigt skriftspråk) förekommer *ikring*. Om de i huvudsak talspråkliga sammansatta prepositionerna som anger perspektiv, t.ex. *uppomkring*, *uppikring*, *neromkring*, *nerikring* se § 8 not 1.

§ 12. Multipelt relaterad befintlighet. Prepositionerna (*e*)*mellan* och (*i*)*bland* anger relationer mellan A-referenten och flera olika B-referenter:

a) *Mellan* förutsätter två B-referenter som begränsar det rum där A-referenten befinner sig. Rektionen är normalt plural eller samordnad.

Det låg torkade blommor överallt *mellan* bokens blad. [Var och en av blommorna ligger alltså mellan två blad i boken.]
Dagen efter landsteg normandiska hären *mellan* Eastbourne och Hastings. (S)
Det enklaste sättet att koppla ihop två olika IBM-datorer, är att placera en Digital *mellan* dem. (S)

Modellen har klämts in *mellan* plastskivor och försetts med ett blågult band. (S)
Vad de nu konkret kräver är en geografisk förbindelse *mellan* det tamilska självstyrande området i öster och nordprovinsen. (S)

Som konvers till *mellan* kan flerordsprepositionen *på* {*båda/bägge*} *sidor*(*na*) *om* användas: *Vi hade höga berg på båda sidor om oss*. Rektionen vid *mellan* kan också ange en vägs ändpunkter (utgångspunkt och mål: *färden mellan Berlin och Dresden*; § 17) eller den tänkta linje mellan två platser som en väg passerar (*färden mellan de båda bergen mot målet i fjärran*; § 18: 2).[1]

b) *Bland* förutsätter att B-referenterna är fler än två och avgränsar en yta eller en rymd på eller i vilken A-referenten befinner sig. Rektionen är normalt en plural nominalfras, men den kan också utgöras av en dividuativ kollektiv nominalfras.[2]

Hans ursäkt är att Thomas for fram likt en furie *bland* de ångermanländska tallarna. (S)
”Folkfest” brukar tidningarna utropa om en samling korvgubbar och flygbladsutdelare som klagar på skatten och gör åkarbrasor i mörkret *bland* avgaserna från Götgatan. (S)
Tyvärr fanns det *bland* mina fåtaliga lekkamrater inga pojkar. (R)
Även Lucretius’ mera universellt lagda kolleger *bland* skalderna har visat sin stora uppskattning […] (R)
Vi letade *bland* skräpet men hittade ingenting.

Som konverser till *bland* kan prepositioner för omslutning (§ 11) användas:

Runt omkring Thomas stod tallarna höga.

[1] Om en linje mellan två referenter är etablerad på förhand, behöver den inte vara rät för att *mellan* skall kunna användas:

Mellan Södertälje och Skövde stannar tåget bara i Hallsberg.

Undantagsvis kan *mellan* användas för en yta, som begränsas av fler än två referenter, särskilt med *mitt* som förled eller bestämning:

Emmaboda ligger *mittemellan* Växjö, Kalmar och Karlskrona.

[2] När B-referenterna anges med ett kollektivt substantiv i singularis, föreligger i stället inre befintlighet, vilket normalt avspeglas i prepositionsvalet:

Johan trivdes *i* klassen. Jfr: Johan trivdes *bland* klasskamraterna.

Föreställningen om att kollektivet består av individer kan dock vara så stark att *bland* används också här:

Jag råkade å mitt yrkes vägnar vara närvarande *bland* publiken. (R)

Riktning § 13–17

§ 13. Översikt. Prepositioner för riktning anger att A-referenten närmar sig B-referenten eller fjärmar sig från den. B-referenten utgörs av:

a) rörelsens uppnådda eller avsedda mål: *till* (eller i vissa fall befintlighetspreposition)[1]

b) riktmärket för rörelsen: *mot*, *åt*, *åt … till*, *mot … till*, *uppemot*, *nedemot*, *neremot*, *framemot*, *bortemot*, *inemot*, *uppåt*, *nedåt*, *neråt*, *framåt*, *bortåt*, *inåt*, *utåt*

c) utgångspunkten för rörelsen: *från*, *av*, *ur*, *utifrån*, *inifrån*, *uppifrån*, *nerifrån*, *bortifrån*

Riktningsadverbial fungerar oftast som (mer eller mindre) bundna adverbial (Advl § 50–51).

[1] Vid placeringsverben, t.ex. *ställa*, *sätta*, *lägga*, *hamna*, *samlas* (Advl § 51) anges det uppnådda målet inte med riktningsadverbial utan med (bundet) befintlighetsadverbial som anger A-referentens position efter avslutad rörelse. Sådana adverbial har alltså preposition för befintlighet och inte för mål:

Johan ställde vasen {*i*/**till*} bokhyllan.
Vasen hamnade {*i*/**till*} bokhyllan.

§ 14. Mål. Rörelsens uppnådda mål anges bara i vissa fall med hjälp av riktningspreposition (*till*) och eljest med hjälp av befintlighetspreposition, oftast i kombination med måladverb. En rörelse med uppnått mål uppfattas alltid som en avgränsad aktion.

1. Prepositionen *till* anger att målet är yttre befintlighet vid eller på B-referenten (dvs. utan att det utsägs om A belastar B eller inte, jfr § 6):

Johan flyttade kranen *till* den andra apparaten. [*Till* anger inte om kranen belastar apparaten eller inte.]
Per bar stolen från gräsmattan *till* altanen.

Pragmatiskt kan lyssnaren ibland dra slutsatsen att rörelsen fortsätter till inre befintlighet:

Johan gick *till* affären. [Det troliga är att Johan fortsatte in i affären för att handla.]
Jag gick över *till* den andra sängen och somnade snart.

Rörelsens riktning kan anges med adverb:[1]

Vi gick {*ut/in/bort/ner/upp*} *till* de andra gästerna.

2. När A-referentens utgångspunkt finns nära B-referenten (och målet är antingen inuti B-referenten eller någon annan plats vid B-referenten) anges oftast riktningen med ett perspektivt riktningsadverb medan den uppnådda positionen anges med hjälp av befintlighetspreposition:

Johan gick *in i* affären.
Johan gick *ut i* trädgården.

Johan bar *ut* stolarna *i* trädgården.
Johan flyttade *ner* jordgloben *på* golvet.
Johan hoppade *upp på* lastbilsflaket.
Vi gick *in under* regnskyddet.
Vi föste *in* barnen *under* regnskyddet.
Johan gick *in bakom* soffan.

3. Prepositioner med primär befintlighetsbetydelse kan användas absolut som partikeladverbial (jfr § 34) för att ange mål. De har då samma betydelse som eljest i fråga om yttre eller inre befintlighet, belastning och orientering (jfr § 4–8). B-referenten anges ofta som objekt eller i ett befintlighetsadverbial.

Johan $_0$hoppade ˈ*på* (ˈlastbilsflaket).
Johan $_0$gick ˈ*i* (ˈvattnet).
Vi $_0$gick ˈ*under* (ˈregnskyddet).
Johan $_0$kröp ˈ*bakom* (ˈsoffan).
Johan $_0$hoppade ˈ*på* $_0$på ˈlastbilsflaket.
Vi $_0$föste ˈ*på* ˈbarnen $_0$på ˈspårvagnen.

Också vid denna konstruktion befinner sig A-referenten nära B-referenten när rörelsen startar.

4. Utan föregående måladverb anges mål med hjälp av befintlighetspreposition bara i särskilda fall.

a) i fasta verb-adverbial-förbindelser med ordgruppsbetoning:

$_0$hoppa $_0$i ˈvattnet [jfr: ?$_0$cykla $_0$i ˈvattnet, ?$_0$hoppa $_0$i $_0$det $_0$kalla ˈvattnet]
{$_0$hoppa/$_0$cykla/$_0$köra} $_0$i ˈdiket [jfr: ?$_0$gå $_0$i ˈdiket, ?$_0$cykla $_0$i $_0$det $_0$djupa diket]

b) när målets funktion är viktigare än dess plats. Det vanligaste verbet är *gå*, och prepositionen är normalt *på* (jfr § 7: e):

Plötsligt kände Reine att han genast måste gå *på* toaletten. (R)
Hur det var så slutade jag i alla fall gå *på* dom där sammankomsterna. (R)
Har du tid att följa med *på* bio klockan tre? (R)

c) vid placeringsverb (t.ex. *ställa*, *hamna*, se Advl § 51) där prepositionsfrasen anger A-referentens position efter avslutad rörelse:

Walter bromsade in och ställde cykeln *vid* grinden […] (R)
Hon tände en lampa och ställde den *på* bordet. (R)
Karna går in i kammaren, placerar dockan *i* gungstolen. (R)

[1] Prepositionen *över*, som anger väg (§ 18: 3), används absolut som partikeladverbial för att ange horisontell rörelse: *Johan gick över {till/i} det andra rummet.*

§ 15. Riktmärke. Nominalfras som bestämmer prepositionen *(e)mot*, *åt … till* anger riktmärket, dvs. det tänkta målet, för A-referentens rörelse eller det håll som

A-referenten är vänd mot:

Vi rörde oss sakta *mot* stadens centrum.
Han stod med ryggen *åt* vattnet *till*.
John och Nora tittade båda *åt* himlen *till*. (R)

I talspråk (särskilt regionalt, t.ex. finlandssvenskt) förekommer med samma betydelse den enkla prepositionen *åt*:

Han gick *åt* hamnen.

I neutralt och formellt skriftspråk samt i många sverigesvenskars talspråk används det enkla *åt* i riktningsbetydelse bara i ett antal mer eller mindre lexikaliserade uttryck, t.ex. *åt höger*, *åt norr*, *åt andra hållet*, *ta sig åt hakan*.

När prepositionen anger riktmärke behöver inte A-referenten vara i rörelse, utan det räcker med att den är vänd emot B-referenten:

Bilen står med vänster sida *mot* trädet.

För att ange rörelsens orientering används sammansättningar med *-åt* som efterled och perspektivt riktningsadverb som förled: *uppåt*, *nedåt*, *neråt*, *framåt*, *bortåt*, *inåt*, *utåt*:[1]

En gång slår han följe med honom från byn *uppåt* skogen […] (R)
Nu gick han *bortåt* barackerna. (R)
Och de bligade finurligt *inåt* gården […] (R)

T.ex. *uppåt* anger att riktmärket befinner sig högre än utgångspunkten och *inåt* att riktmärket befinner sig närmare ett centrum än utgångspunkten, jfr Advb § 46. Vid de sammansatta prepositionerna kan betydelsen av riktmärke flyta samman med vägbetydelsen (§ 18: a).

Makarna gick *nedåt* gatan […] (R)

Uttryck för riktmärke används ofta för att ange A-referentens ungefärliga befintlighet i förhållande till B-referenten:

Men sen nämnde hon nån som bodde *utåt* Björkholmen […] (R)
Han hittades *åt* hamnen *till*.

En rörelse med angivet riktmärke uppfattas normalt som en oavgränsad aktion.

[1] Mindre vanliga i rumsbetydelse än sammansättningarna med *-åt* är motsvarande sammansättningar med *-emot*:

[…] på körbanan *inemot* stan rådde tät trafik […] (R)

§ 16. Utgångspunkt. Rörelsens utgångspunkt anges med hjälp av prepositionerna *(i)från*, *av*, *ur* eller sammansättning med *-ifrån* som efterled.

a) Vid användning av prepositionen *(i)från* betraktar talaren prototypiskt utgångspunkten som en punkt, dvs. ingen distinktion görs mellan inre och yttre befintlighet (jämför *till*, § 14).[1]

Johan kom direkt *från chefen*.
Johan flyttade kastrullen *från* plattan.
Från huset mittemot kom ett svartklätt sällskap.

Att inre befintlighet avses kan särskilt anges med *ut*:

Anders bar ut böckerna *från* garaget.

b) Prepositionen *av* förutsätter vanligen att utgångspunkten är belastande yttre befintlighet (jfr § 6). A-referenten flyttas alltså så att belastningen på B-referenten upphör.

Johan tog kastrullen *av* plattan.
Faster Mia hade så hjärtans gärna tagit kläderna *av* kroppen […] (R)
Hon lade ner boken och drog täcket *av* honom. (R)

Som obetonad preposition är *av* inte så vanligt med rumsbetydelse. Eftersom förflyttningen normalt har avgränsad aktionsart får *av* oftast stark betoning och fungerar absolut som partikeladverbial, eventuellt med B-referenten som objekt.

ˈJohan $_0$gick ˈ*av* (ˈtåget). Jfr: *ˈJohan ˈgick $_0$*av* ˈtåget.
*Johan steg ner *av* tåget.

Också när objektet anger A-referenten konstrueras *av* ofta absolut, eventuellt med B-referenten som rektion till (*i*)*från* eller (obetonat) *av*:

ˈJohan $_0$tog ˈ*av* kaˈstrullen ({$_0$*från*/$_0$*av*} ˈplattan).

c) Prepositionen *ur* förutsätter en utgångspunkt inuti B-referenten (jfr § 5) och den förekommer alltså vid samma typ av substantiv som prepositionen *i*:

Ur huset kom ett svartklätt sällskap.
Han reste sig plötsligt *ur* soffan.
Fåglarna försvann *ur* träden.
Hon måste fly *ur* landet.
Rollen ströks *ur* fjärde akten.

Vid vissa substantiv där *i* anger inre befintlighet är dock *ur* knappast möjligt för att ange utgångspunkt:

?De har försvunnit *ur* {trakten/bygden/fjällen}.

Ur fokuserar förflyttningen från det inre av B-referenten till en obestämd plats utanför B. Riktningsadverbial med *ur* kombineras därför hellre med adverbial för riktmärke än med adverbial för mål.

De gick ut *ur* kyrkan bort mot bilarna.
?De gick ut *ur* kyrkan till bilarna ett stycke längre bort. Jfr: De gick ut från kyrkan till bilarna ett stycke längre bort.

Prepositionsfras med *ur* samförekommer ofta med de perspektiva adverben *ut*, *upp*, *fram* som partikeladverbial:[2]

De kröp *fram ur* garderoben.
Han lyfte *upp* mig *ur* diket.
Vi måste få *ut* viruset *ur* systemet.

En rörelse med angiven utgångspunkt kan uppfattas både som avgränsad och som oavgränsad. När prepositionen fungerar som partikeladverbial (§ 34), varvid B-referenten ofta anges med objekt, framhävs aktionens resultat, dvs. aktionen uppfattas som avgränsad.

ˈJohan ₀kröp ˈ*ur* (ˈsovsäcken). Jfr: ˈJohan ˈkröp ₀*ur* ˈsovsäcken.
ˈJohan ₀gick *i*ˈ*från* (ˈarbetet). Jfr: ˈJohan ˈgick ₀*ifrån* ˈarbetet.

d) För att ange utgångspunktens orientering ur riktmärkets eller målets perspektiv används sammansättningar med *-ifrån* som efterled och perspektivt adverb som förled: *utifrån*, *inifrån*, *uppifrån*, *nerifrån*, *bortifrån*:

Johan kom *uppifrån* vaktmästeriet. [Utgångspunkten ligger högre än riktmärket eller målet.]
Det hördes ett jämrande *inifrån* garderoben. [Utgångspunkten är mindre tillgänglig än riktmärket eller målet.]

Jämför kombinationer med perspektivt adverb och prepositionsfras, där adverbet anger rörelsens egen orientering (Advb § 46):

Johan kom *upp* (*neri*)*från* vaktmästeriet. [Utgångspunkten ligger lägre än målet.]
Johan kom *in* (*uti*)*från* gatan. [Utgångspunkten ligger utanför målet.]

[1] Mindre brukligt som preposition (utom i finlandssvenskan) är *undan* 'bort från' med bibetydelsen att B-referenten utgör något för A-referenten ogynnsamt:

[…] arabiska nomader på flykt *undan* torkan i Sahara. (R)

Vid *undan* är rumsbetydelsen oftast metaforisk:

Det här skulle samtidigt kunna bli Jakobs räddning *undan* spriten. (R)

[2] Prepositionsfraser med (*i*)*från* kombineras ofta med perspektivt måladverb:

Johan flydde {*bort/ut/ner/upp*} *från* det farliga området.

Ur kan kombineras med *fram*, *upp* eller *ut* men knappast med t.ex. *in*, *bort* (jfr ovan):

Johan kom {*ut/upp/fram/?in*} ur skogen.
*Anna sprang {*bort/hit*} ur skogen.

Som partikeladverbial är *ur* mindre vanligt än måladverbet *ut* i samma betydelse: *Johan kröp ut* ≈ *Johan kröp ur*.

Prepositionsfraser med *av* kombineras normalt inte med perspektivt måladverb, men däremot kan de kombineras med *av* som partikeladverbial: *Johan tog av kastrullen av plattan*.

§ 17. Utgångspunkt och mål. Rörelsens ändpunkter, dvs. både utgångspunkt och mål, kan anges av en enda plural eller samordnad nominalfras som rektion till prepositionen *mellan*:[1]

Färden *mellan* de båda byarna var inte helt riskfri.

I samordnad nominalfras anges oftast utgångspunkten först:

Färjan gick *mellan* Helsingborg och Helsingör på tjugo minuter. ≈ Färjan gick från Helsingborg till Helsingör på tjugo minuter.

Prepositionsfras med *mellan* med betydelse av utgångspunkt och mål används särskilt:

a) vid upprepade rörelser där utgångspunkt och mål växlar med varandra:

Färjan går *mellan* Helsingborg och Helsingör hela dagen. ≠ Färjan går från Helsingborg till Helsingör hela dagen.
[…] de bollade dem *mellan* händerna för att kyla av dem. (R)
[…] han tyckte om att resa fram och tillbaka *mellan* Newcastle och Manchester […] (R)

b) vid en serie likartade rörelser där den enas mål blir nästas utgångspunkt:

[…] och skjutsat honom *mellan* olika rum på en bår. (R)

c) när rörelsen är metaforisk, dvs. när A-referenten är något som ”sträcker sig” från en ändpunkt till en annan:

Bara för några dagar sedan öppnades sträckan *mellan* Höör och Sösdala […] (R)
Borde man kanske behålla avståndet *mellan* männen […] (R)
[…] linskjortor hängde nästan orubbliga på tvättlinan *mellan* de rotfasta lindarna. (R)

[1] En prepositionsfras med *mellan* kan alltså vara flertydig såtillvida som den antingen kan ange utgångspunkt och mål för A-referentens rörelse eller ange A-referentens befintlighet (§ 12: a). I exemplet *Han hade rest mellan Lund och Stockholm* kan prepositionsfrasen betyda ’från Lund till Stockholm’ eller ’från Lund till Stockholm och tillbaka (flera gånger)’ (utgångspunkt och mål). Men satsen kan också betyda t.ex. ’Han hade rest omkring i Götaland och södra Svealand (t.ex. som handelsresande)’ (befintlighet).

Väg § 18

§ 18. Vägsträcka eller passage. En preposition kan ange A-referentens väg på olika sätt. B-referenten, som anges med prepositionens rektion, kan vara den vägsträcka som B-referenten följer, eller den kan vara ett ställe som A-referenten passerar vid sidan av, ovanför eller tvärsigenom.[1]

a) B-referenten uppfattas som en linje (= en väg) som A-referenten följer. I typfallet är aktionen en rörelse i horisontalplanet, och prepositionen anger att A-referentens väg går parallellt med eller ibland ovanpå B-referenten: *längs*, *utmed*,

längs (*ut*)*med*, *jäms med*, (*ut*)*efter*, *längs efter*, *nerefter* (*nedefter*), *bortefter*, *uppför*, *nerför* (*nedför*), *utför*, *neråt* (*nedåt*), *utåt*, *bortåt*.

Vi går *längs* en myrkant. (R)
Smärtan högg till genom Dans skuldra och stack *längs* armen. (R)
Min favoritsysselsättning är att promenera *längs* skogsstigar. (S)
Jag hade en ansenlig skolväg *utmed* hela Folkungagatan och över Götgatan. (R)

Sekundärt kan rörelsen följa en väg i vertikalplanet:

Hans blickar gled uppåt *längs* kyrktornets vägg.

Somliga prepositioner innebär att A-referenten belastar (jfr § 6) B-referenten: *uppför*, *nerför*, *utför*:

Hästen stretade *uppför* bergssidan.
Han gick själv med raska steg *utför* backen mot gårdsplanen. (R)

b) B-referenten är en plats, ofta uppfattad som en punkt, vilken A-referenten passerar, prototypiskt i horisontalplanet: *förbi*, *via*, *om*, *runt*, (*om*)*kring*, (*e*)*mellan*:

Jag åker *förbi* den gamla IOGT-lokalen. (R)
1943 flydde han från Danmark *via Sverige och England* till USA […] (R)
Jag hade i ottan gått vägen *om* apoteket Kronan och köpt senapssalva […] (R)

Om, *runt*, (*om*)*kring* anger att vägen kröker (inte är den genaste till ett tänkt mål):

Om du går {*om*/*runt*/*omkring*} hörnet hittar du pumpen.

Runt och (*om*)*kring* kan också ange att vägen omsluter B-referenten (jfr § 11):

Jorden rör sig {*runt*/(*om*)*kring*} solen.

(*E*)*mellan* används när två B-referenter utgör ändpunkterna av en tänkt linje som A-referenten korsar:

Spring mitt *emellan* de två höga träden.

Jfr § 17 där de referenter som anges med prepositionens rektion är mål och utgångspunkt för rörelsen till skillnad från här där rörelsen skär en tänkt linje mellen de två referenterna.

Sekundärt kan A-referentens rörelse ske i vertikalplanet:

Han sköt rakt uppåt men tydligtvis gick hela hagelkärven *förbi* fågeln.
Han föll handlöst mitt *emellan* grenarna.

c) B-referenten är en plats, t.ex. en yta, en linje eller en punkt som A-referenten (vid en horisontal rörelse) passerar i vertikalplanet: *över*, *under* (jfr § 8: 2a):

Jag flög *över* kanalen vid 2-tiden.
De marscherar *över* scenen som mekaniska dockor. (R)
Han gick tillbaka *över* berget.
Vi seglade *under* Tjörnbron på tillbakavägen.

Särskilt i fråga om passerande av orter på en (fastställd) resrutt används *över* ungefär synonymt med *förbi* eller *via*, dvs. B-referenten ses som en punkt, och någon orienteringsbetydelse föreligger knappast:

Tåget går *över* Hallsberg.

d) B-referenten uppfattas som en tredimensionell rymd och A-referenten är vid passagen inne i B-referenten (jfr inre befintlighet, § 5): (*i*)*genom*, *inigenom*, *utigenom*, *nerigenom*, *nedigenom*, *uppigenom*, *bortigenom*, *mittigenom*:

genom gräset [jfr: i gräset], *genom* öknen [jfr: i öknen], *genom* boken [jfr: i boken], **genom* stranden [jfr: *i stranden], **genom* ön [jfr: *i ön], **genom* sidan [jfr: *i sidan]

Naturligtvis kunde de inte med kort varsel ta en styrkande långpromenad *genom* innerstan i mellandagarna. (S)

En rörelse med angiven väg kan uppfattas både som avgränsad och som oavgränsad. Aktionsarten kan anges som avgränsad antingen genom ett tillagt måladverbial eller genom att prepositionerna *förbi*, *över*, *igenom*, *runt* används som partikeladverbial:[2]

Vi gick *längs* ån till skolan.
Vi $_0$hoppade ˈ*över* diket. Jfr: Vi ˈgick $_{0}$*över* ˈängarna.

[1] Med befintlighetsuttryck kan också rörelsens väg anges:

Vi promenerade *intill* stadsmuren. ≈ Vi promenerade utmed stadsmuren.

Å andra sidan kan väguttryck användas för att deiktiskt ange befintlighet på den plats där den tänkta vägen slutar, en väg som utgår ifrån den plats där talaren befinner sig (jfr § 9):

Jag kan se honom *tvärsöver* gatan. [sett från den sida av gatan där talaren befinner sig]
Bilen står alldeles *om* hörnet. [räknat från den plats där talaren befinner sig]
Han bodde *förbi* affären.

Andra väguttryck är metaforiska för långsträckt befintlighet:

Palmerna bildar allé *utefter* strandpromenaden. (R)

[2] Prepositionen *under* är i första hand en preposition för befintlighet. Som partikeladverbial fugnerar dock *under* närmast som preposition för väg och anger avgränsad aktionart:

Johan kröp ˈ*under* (staketet). [dvs. så att han hamnade på andra sidan]

Som partikeladverbial kan *under* också ange uppnått mål (§ 14: 3):

Johan kröp ˈ*under* (presenningen). [dvs. han kröp in under presenningen]

Om aktionen är oavgränsad och rektionen anger ett område, är det snarast befintligheten som betonas vid *under*:

Johan ˈkröp *under* staketet. [dvs. han låg och kröp under staketet]

§ 19. Ordinativa prepositioner: *före, efter*. Prepositionerna *före* och *efter* anger A- och B-referenternas ordningsföljd i en seriellt ordnad mängd (som kan men inte behöver omfatta fler än de båda referenterna):

[…] så att han hela tiden befann sig i mitten och *före* dem. (R)
De såg stora och svarta ut: kalven guppade tätt *efter* kon. (R)
I den här tabellen står Bengt {*före/efter*} Anders.

Oftast är referenterna:

a) både rumsligt och tidsligt ordnade:

Pojken [A] tog fram sina nycklar och gick *före* dem [B] ner till korridoren. (R) [A rör sig framför B, som också befinner sig i rörelse på samma väg åt samma håll]
Elfrida [A] halkade *efter* honom [B] i snön. (R)
[…] genom att knuffa sig [A] på ett tåg *före* alla andra [B] […] (R)
En liten bit *före* dockorna [B] kom en illaluktande sträcka [A] […] (R) [A och B utgör platser på någons väg]

b) endast tidsligt ordnade:

Döttrarna [A] dog *före* föräldrarna [B]. [A:s död föregår B:s]
Stockholms förre gatudirektör […] är just nu det hetaste namnet i diskussionerna om vem [A] som ska bli ny socialdirektör *efter* Ulf Larsson [B]. (S) [A:s tid som socialdirektör följer på B:s]

Prepositionernas användning för att ange tidslig ordning mellan referenter flyter över i deras användning som rena tidsprepositioner (§ 23: b, c), där A-referenten är en aktion och B-referenten ofta en tidpunkt:

Han kommer [A] säkert *före* den bestämda tiden [B]. (R)
Han berättar också om hur byborna ständigt matas med löften som glöms [A] *efter* valdagen [B]. (S)

Som ordinativa prepositioner (och ofta som tidsprepositioner) är vanligen *före* och *efter* rematiska och därför betonade. Om prepositionen har egen framförställd bestämning (och rektion) är den dock ofta svagare betonad.

Hon blev färdig {ˈ*före*/ˈ*efter*} sin syster.
Hon blev färdig ˈstrax {ˈ*före*/$_0$*före*/ˈ*efter*/$_0$*efter*} sin syster.

§ 20. Överförda rumsbetydelser. I många fall används prepositioner i mer eller mindre tydligt överförda rumsbetydelser.

Befintlighetsuttryck används t.ex. ofta med starkt försvagad rumsbetydelse för att ange del-helhetsrelationer. Några fall:

a) B-referenten är en del av den helhet som A-referenten utgör. Prepositionen väljs efter typen av befintlighet, t.ex. *Kalle är solbränd på ryggen*, *Kalle är sårig mellan fingrarna*, med en tendens att välja *i* i de fall där den fysiska lokaliseringen är oklar, t.ex. *Kalle är stark i benen*, *Rocken är kort i ärmarna*.

b) B-referenten utgör den helhet varav A-referenten är en del. Prepositionen är vanligen *på*, t.ex. *locket på burken*, *örat på koppen*.

c) B-referenten är en person (eller ibland också en annan typ av referent) som har en viss egenskap: *en dålig sida hos honom*, *betydelsen hos detta ord*.

Rektionen (uttrycket för B-referenten) betecknar ofta ett abstrakt begrepp som metaforiskt ses som ett rum. Exempel på sådana uttryck är *befinna sig i fara*, *råka i svårigheter*, *driva* (*någon*) *till vanvett*, *föra något till en annan kategori*, där också verbet spelar med i rumsmetaforen. I andra fall har rektionen en primär rumsbetydelse men används överfört i abstrakt betydelse, t.ex. *åtgärderna inom detta område*, *han står på vår sida*. Ett specialfall är följande:

d) B-referenten utgör en domän för (den potentiella) aktionen, t.ex. *duktig i skolan*, *lyckosam i utlandet*. Där rumsbetydelsen är klart överförd och kanske inte helt genomskinlig kan prepositionerna *i* och *på* växla eller vara lexikalt bestämda av ett verb eller adjektiv, t.ex. *duktig* {*i*/*på*} *hebreiska*, *snål på beröm*, *framgångsrik i affärer*. I de sistnämnda fallen uttrycker eller implicerar uttrycket för B-referenten en aktion vars predikationsbas är identisk med A-referenten (A talar hebreiska, berömmer, driver affärer).

Befintlighetsprepositioner kan ange relationen mellan olika stora tal eller hierarkiska relationer:

e) B-referenten är ett mått på en vertikal skala vars värden grupperar sig från låga (mot noll) i den nedre delen av skalan till höga i den övre delen, t.ex. *barn under elva år*, *under inköpspris*, *över två meter lång*, {*uppemot*/*neremot*} *50 grader*, *mellan hundra och tvåhundra elever*, *50 till 60 personer*. Kvantiteten kan vara indirekt uttryckt, t.ex. *måttlig till frisk vind*.

f) A- och B-referenterna är hierarkiskt ordnade: den ena referenten styr eller behärskar den andra och ses metaforiskt som placerad högre: *USA under president Kennedy*, *ha någon över sig*. Jämför också: *förhandla under hot* (med vag gräns mot *under* som tidspreposition).

g) B-referenten ingår i en hierarkisk taxonomi som metaforiskt ses ordnad med mera generella begrepp placerade högre: *klassificeras under annat släkte*.

Rumsprepositioner kan ange hur olika tider förhåller sig till varandra på tidslinjen (se också § 21–24):

h) B-referenten ses som en punkt på en tidslinje: *på torsdag*, *till klockan två*, *ända från morgonen*, *mellan frukost och lunch*.

i) B-referenten utgör ett tidsavsnitt betraktat som ett rum där aktionen utspelar sig: *i förra veckan*, *inom ett dygn*.

j) B-referenten är en aktion vars samtidighet med satsens aktion beskrivs som rumslig närhet: *Presidenten talade vid invigningen*.

k) B-referenten utgör ett tidsavsnitt betraktat som en väg vilken A-referenten passerar eller en plats som A-referenten befinner sig på ena sidan av: *Presidenten stannade över lunchen*. *Hitom påsk har jag inte tid att hjälpa dig*.

l) A-referenten följer på B-referenten i tid men betraktas som staplad ovanpå B-referenten: *gång på gång*, *skriva brev på brev*, *kaffe på maten*.

Målangivande prepositioner kan få final innebörd:

m) Uttrycket för B-referenten anger avsikt, ändamål eller resultat vilket uttrycks med preposition för mål: *pengar till resan*, *ha en sten till stol*, *driva någon till ursinne*. Också om det som något är tillbehör till: *bearnaisesås till oxfilé*, *stolar till köksbordet*.

I vissa av de ovannämnda användningarna är det svårt att avgöra var gränsen går mellan egentlig och överförd rumsbetydelse. I andra användningar är det i stället svårt att avgöra om och i vilken utsträckning språkbrukaren uppfattar en användning som överförd rumslig betydelse snarare än som rent abstrakt. Olika språkbrukare kan här ha olika språkkänsla.

Tidsbetydelser § 21–24

§ 21. Systemet av tidsbetydelser. Prepositioner med tidsbetydelse relaterar aktionens tid (A-tiden) till en annan tid (B-tiden).

Prepositionerna med tidsbetydelse grupperar sig inte lika tydligt systematiskt som prepositioner med rumsbetydelse. Deras betydelse beskrivs bäst inom ramen för en beskrivning av hela systemet av tidsbestämningar, alltså också sådana som saknar preposition. Om betydelsen hos prepositioner som inleder tidsadverbial se därför i första hand Advl § 89–112.

Nedan redovisas översiktligt några olika betydelseaspekter som spelar in vid val av tidspreposition:

a) Tidsuttryckets semantiska funktion: tidfästning, angivelse av duration, frekvens, ordningsnummer.

b) A-tidens relation till B-tiden: tidigare, samtidig, senare.

c) B-tidens relation till talögonblicket eller annan i texten aktuell tidpunkt.

d) Rektionens art: uttryck för tidpunkt eller tidmått.

§ 22. Prepositionen anger tidsbestämningens art: tidfästning, duration etc. Valet av preposition i ett tidsuttryck sammanhänger med tidsbestämningens art, t.ex.:

a) Tidfästning. Flertalet tidsprepositioner kan användas i prepositionsfraser som på olika sätt anger tidpunkt för en aktion (Advl § 90–100):

Hon försvann *i* pausen.
Hon försvann *vid* bröllopet.
Han försvann *efter* tre dagar.

b) Duration. För att ange en aktions duration används prepositionsfraser med framförallt *i*, *på*, *sedan*, *från*, *till* (Advl § 104–106):

Han har sovit *i* tre timmar.
Han har inte sovit *på* tre dagar.
Han har sovit {*sedan*/*från*} kl. 5.
Han sover nog *till* kl. 5.

c) Iteration. I prepositionsfras som anger återkommande tidpunkt används oftast samma preposition som vid tidfästning (Advl § 101). En preposition som särskilt används för att ange iteration är *om*:

Hon är här alltid *om* våren.
Hon är här alltid *om* tisdagarna.

d) Ordningsnummer. För att ange aktionens ordningsnummer i en serie upprepningar används prepositionen *för* (Advl § 103):

Han missade *för* tredje gången.

§ 23. Aktionens tid (A-tiden) gentemot rektionens tid (B-tiden). Prepositionen tidfäster aktionens tid (A-tiden), dvs. den anger hur aktionens tid förhåller sig till den tid som rektionen anger (B-tiden):

a) A-tiden är samtidig med B-tiden. (A-tiden kan utgöra en del av B-tiden eller omvänt.) Prepositioner: *under, vid, på, om, i, över, inom, mellan.*

Under våren flyttade Birgit och flickorna från Torsten. (R)
På måndagarna var han i Kalmar.
Förlovningen skulle eklateras *vid* prins Louis' återkomst […] (R)
Hon blev alltid deprimerad *om* våren.
Mellan jul och påsk skrev han en bok.

b) A-tiden är senare än B-tiden: *efter*, (*allt*)*sedan* (i talspråk också: *sen*), (*i*)*från*, *från och med*, *om*:

Genast *efter* morgonmålet måste han fara på sjukbesök. (R)
Tre veckor *efter* examen var vi fortfarande arbetslösa.
[…] men *sedan* sommaren -53 fanns det en hängbro över. (R)
Från och med denna april började han sova med mössan på huvudet. (R)
Han ska fara hem *om* en vecka.

c) A-tiden är tidigare än B-tiden: *före, innan, till*(*s*), *till och med*, *framemot*, *hänemot* (med formellt stilvärde), *bortemot*, *för … sedan*:

Han hade trott att han *före* vintern skulle krossa den ryska krigsmakten. (R)
Han skulle bli tvungen att plocka fimpar *innan* kvällen.
[…] fransmännen höll mig fången ända *till* våren 1920. (R)
Han var i Ungern *för* en månad *sedan.*

Slutet på A-tiden kan sammanfalla eller överlappa med början på B-tiden (alltid överlappande vid *till och med*).

§ 24. Prepositionen anger relation till tematisk tid. Prepositionen och dess rektion kan ange en tidpunkt i relation till talögonblicket eller en annan tematisk tid (jfr Tempus § 4).

a) Prepositionen + en rektion i form av ett tidmått kan ange B-tidens avstånd från talögonblicket eller från en annan tematisk tid:

Det är en gala *om* några veckor. (R) [dvs. några veckor senare än talögonblicket]
Efter några veckor var julmaten slut […] (R) [dvs. några veckor efter en aktuell tidpunkt ≠ talögonblicket]
Han hade varit hemma *sedan* en månad. [dvs. under en hel månad fram till en aktuell tidpunkt]

b) Prepositionen + en rektion som anger en regelbundet återkommande tid (t.ex. en veckodag eller en högtid) kan ange den närmaste tiden av det nämnda slaget i förhållande till talögonblicket:

Jag bytte strumpor *i* måndags – tvättade halsen *i* tisdags – rakade mej *i* onsdags och har legat med skorna på sedan *i* torsdags bara för att jag skulle vara färdig i tid. (R) [dvs. närmast föregående måndag etc. i förhållande till talögonblicket]
Hon sov dåligt *i* natt. Det är stjärnklart *i* natt. Han visar sig inte när det är ljust, men jag tror han kommer *i* natt. [dvs. den natt som närmast föregår, är samtidig med respektive efterföljer talögonblicket]
Det ska bli vackert väder *på* tisdag. [dvs. den närmast följande tisdagen i förhållande till talögonblicket]

Se vidare Advl § 93, 97–99.

Andra betydelser § 25

§ 25. Prepositionsvalet vid icke-rumsliga och icke-tidsliga relationer. Med prepositioner kan en mängd olika relationer uttryckas, ofta med vaga gränser mellan de olika typerna av relationer. Här ges en skissartad översikt över de vanligaste prepositionsvalen. (Beträffande indelningen jämför adverbialen, Advl § 35–47, 55–57, 74–84, 113–115.) För de flesta relationerna förekommer både valensbundna och valensfria adverbial och attribut. Jfr också § 20.[1]

1. Medel eller instrument

a) använt medel eller instrument:

med en vass kniv,[2] *med* tåget, *med* tåg, {*med/genom*} våld, *genom* att springa sin väg, *genom* att han sprang sin väg, han öppnade burken *med hjälp av* en vass kniv

b) icke använt medel eller instrument:

utan kniv, *utan* (att tillgripa) våld

Jfr *med* och *utan* när de anger (avsaknad av) följeslagare eller beledsagande omständighet (5: a, b) nedan.

2. Kausala och därmed besläktade relationer

a) orsak, skäl:

följa *av* premisserna, dansa *av* glädje, en lukt *av* kåda, konkurs *på grund av* kriget, frisk *tack vare* vettig medicinering, gråta *för* pengarnas *skull*, straffas *för* stöld, fladdra *för* vinden, arg *för* något, skratta *åt* oss, gråta *över* sin förlorade ungdom, besviken *över* resultatet

b) otillräckligt hinder:

inställa sig *trots* febern

c) hypotetiskt villkor:

dra i handtaget *vid* fara, mobilisera *i händelse av* krig, föranstalta om försäljning *givet* att vinsten överstiger 30 %

d) avsikt, syfte:

planlägga *för* nybebyggelse, använda *till* söndagsutflykter, pengar *för* resan, ställa ut något *till* beskådande, pengar *till* resan, villig *till* försoning, dansa *för* pengarnas *skull*, sträva *efter* berömmelse

e) resultat:

vara *till* nytta, lända ngn *till* heder, driva ngn *till* ursinne, vispa *till* lagom tjocklek, slå ngn *till* döds, välja ngn *till* riksdagsledamot

3. *Ha*-relationer

a) innehav, del av helhet:

damen *med* den rosa handväskan, ett hus *med* fyra lägenheter, en apa *med* svans, förse ngn *med* reskassa, full *med* dammande grus [jfr också (3b)], resa till marknaden *med* hundra kilo potatis [jfr också (5a)]

b) innehåll, det som ngt består av:

full *av* skräp, bestå *av* {guld/akademiker}, ring *av* guld

c) saknat innehav eller saknad del av helhet:

damen *utan* sin handväska, en lägenhet *utan* balkong, avstå *från* priset, fri *från* klotter

d) avskild eller tillkommande del av helhet (jfr också (5b)):

hela huset *utom* balkongen, ingenting *med undantag av* bräderna, kvarlåtenskapen *bortsett från* utlandstillgodohavandena

e) (naturlig) samhörighet:

locket *till* burken, far *till* barnet, anhängare *till* tsaren, priset *på* varan, chef *för* företaget

f) helhet, urvalsmängd:

nio *av* tio elever, det mesta *av* guldet, slutet {*av/på*} historien [jfr (3e)]

g) det kännetecknade:

gemensam *för* alla, typisk *för* Johan, fördelen *med* statliga lån, det konstiga *med* Johan, valören *hos* detta ord, det viktiga *i* det han säger

h) beledsagande omständighet eller frånvaro därav:

agera {*utan/med*} entusiasm

4. Roller som annars ofta uttrycks med funktion som subjekt och objekt (dvs. utan preposition)

a) den som har nytta eller skada (gynnas eller drabbas) av aktionen:

köpa ut sprit *åt* minderåriga, öppna dörren *för* läraren, bra *för* alla, nackdelen *för* Bengt, julklapparna *till* barnen, uppträda fräckt *mot* äldre, vänlig *mot* passagerarna, stanna *för* Helenas *skull*, ett fiasko *för* hans *del*

b) det som någon motverkar eller försvarar sig emot:

värja sig *mot* beskyllningar

c) den som upplever aktionen (ofta vagt avgränsad mot (4a)):

sjunga *för* klassen, hurra *för* femtioåringen, gärna *för* mig, synas *för* alla, upplevas *av* publiken

d) föremål för upplevelsen (jfr också (2a)):

blind *för* hennes fel, råka ut *för* störtregn, tänka *på* Patrik, arg *på* Patrik, besviken *över* resultatet, jubla *över* segern, kär *i* Patrik, medveten *om* sina begränsningar

e) föremålet för handling eller annan aktion:

flytta *på* stolarna, skaka *på* huvudet, vifta *med* öronen, belägringen *av* Leningrad, utbyggnaden *av* verksamheten, risken *för* ras

f) agens (vid passivt verb eller vid passivt perfektparticip): *av*:

omvändas *av* sina elever, omvänd *av* eleverna

Också som prepositionsattribut kan prepositionsfras med *av* beteckna agens, t.ex. *insatserna av frivilliga*, *boken av Tolstoy*. Vid några verb i aktiv konstruktion, t.ex. *få ngt av ngn*, *köpa ngt av ngn*, betecknar prepositionsfras med *av* en agens som överlåter något.

5. Aktant med samma roll som annan aktant

a) följeslagare eller frånvaro av följeslagare:

tala *med* informationsavdelningen, plocka blåbär (tillsammans) *med* Veronika
börja *utan* prästen

b) tillkommande eller avskild aktant:

fyra deltagare *utöver* cirkelledaren, ingen *utom* prästen

c) jämförelseled:

jämnårig *med* min syster, jämföra kopian *med* originalet, väga lätt *mot* bokens förtjänster, *i likhet med* min bror, *i olikhet mot* sin syster, *till skillnad från* mig, *i motsats till* Sverige, *i förhållande till* sitt antal

d) ersättning:

köpa bilen *för* 100 000 kr, byta villan *mot* en lägenhet, hyran *för* lokalen, choklad *i stället för* blommor

[1] De olika betydelserelationerna är grovt angivna och ofta vagt avgränsade mot varandra. Inte sällan finns det inom eller mellan de angivna betydelserna distinktioner som kommer till uttryck genom val av olika prepositioner: *besviken över något*, *besviken på någon*; *glad över någon*, *glad för något*; *skaka med armen*, *skaka på armen* etc. Prepositionsbruket är dock (särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk) inte på alla punkter helt fast. I stället för *besviken över ngt* förekommer t.ex. *besviken för ngt* och *besviken på ngt*, t.ex. *besviken {över/för/på} att han inte var med*. I stället för *besviken på ngn* förekommer *besviken över ngn*, t.ex. *besviken {på/över} den nya chefen*. På liknande sätt förhåller det sig med t.ex. *glad {över/för/åt} ngt*. Också regionala variationer förekommer, t.ex. *van med ngt* i st.f. *van vid ngt*.

[2] *Med* kan (i sina olika betydelser) normalt inte konstrueras med negerad rektion. I stället väljs konstruktion med *utan*.

**Med* ingen {kniv/möda} öppnade jag paketet. Jfr: *Utan* {kniv/möda) öppnade jag paketet. *Jag har en lägenhet *med* ingen balkong. Jfr: Jag har en lägenhet *utan* balkong.

Morfologisk struktur § 26–30

§ 26. Rotmorfem. Prepositionen kan utgöras av ett rotmorfem och har då antingen en eller två stavelser:

a) en stavelse

av, bland, från, för, hos, i, kring, med, mot, om, på, till, trots, ur, vid, å, åt

Prepositionerna *längs* (ålderdomligt *långs*) och *tills* slutar på ett suffixliknande *-s*. *Å* 'på' är ålderdomligt utom i lexikaliserade uttryck, t.ex. *å andra sidan*, och i vissa sammansättningar, t.ex. *åberopa* (jämför *beropa sig på*), *åhörare* (jämför *höra på*).[1]

b) två stavelser, varav den första är betonad (vissa tvåstaviga prepositioner kan uppfattas antingen som enkla rotmorfem eller som suffixavledningar eller sammansättningar)

efter, före, genom, innan,[2] jämte, medels(t), mellan, ovan, sedan, undan, under, utan, utom, över

Förbi, som har betoningen på andra stavelsen, står på gränsen till sammansättning (§ 29). *Medelst* (med sidoformen *medels*) är något ålderdomligt. *Sedan*, *ovan*, *undan* förekommer i typisk prepositionsanvändning (med rektion) mest i (neutralt och formellt) skriftspråk, *undan* dessutom regionalt. Jfr *sedan* och *undan* som adverb, med neutralt stilvärde (Advb § 52). Om *nära* se § 28: d.

Utöver de prepositioner som anförs i (a) och (b) finns ett mindre antal enkla prepositioner med mer eller mindre bevarad lånordskaraktär och betydelsemässigt eller stilistiskt specialiserad användning:[3]

a [som i: a conto], an [i bokföring: 'till'], à, c/o [i brevadress: 'hos'], kontra, medio ['i mitten av', som i: medio juli], minus, per, plus [se också § 39 not 1], pro, via

Tre- och fyrstaviga inlånade prepositioner som i det långivande språket är tydligt flermorfemiga, kan ibland uppfattas som enmorfemiga i svenskan:

apropå, exklusive, inklusive, visavi

[1] I ålderdomlig stil förekommer *bak* 'bakom'.

[2] *Innan* accepteras av vissa språkbrukare som preposition endast i vissa uttryck. Se § 39.

[3] I matematiskt språk används *minus*, *plus* i prepositions- eller konjunktionsliknande funktion. Se vidare § 39.

§ 27. Variantformer med *e-* och *i-*. Prepositionerna *mellan* och *mot* har de längre variantformerna *emellan* och *emot*, och prepositionerna *bland*, *från*, *genom*, *kring* har de längre variantformerna *ibland*, *ifrån*, *igenom*, *ikring*.

De längre formerna är obligatoriska när prepositionen utgör senare sammansättningsled, t.ex. *mitt-emellan*, *mitt-emot*, *mitt-ibland*, *in-ifrån*, *mitt-igenom*, *runt-ikring*. De föredras när prepositionen står absolut (t.ex. som partikeladverbial), t.ex. *Ingenting får komma emellan*, *Du måste säga ifrån*. De används ofta också annars när prepositionen är betonad, t.ex. *De kommer just* {*från*/*ifrån*} *honom*, *Han kom gående* {*mot*/*emot*} *oss*. I övriga fall är den kortare formen klart vanligast (t.ex. *Det svenska kungahuset härstammar* {*från*/*ifrån*} *Frankrike*).

I vardagligt talspråk motsvaras ofta skriftens *e-* av *i-*, t.ex. *emellan* [iˈmɛlːan], *mittemot* [ˈmitːiˈmuːt].

Ikring förekommer mest i talspråk och kan uppfattas som något regionalt. I dess ställe används oftast *omkring*, t.ex. *runtomkring* (jfr § 11).

ANM. Varianterna på *i-* kunde alternativt ses som sammansättningar med prepositionen *i* som förstaled. Jämför sammansättningar med *ut-*, t.ex. *utav*, *uti*, som på liknande sätt fungerar som längre variantformer (§ 29: a).

§ 28. Övergång från andra ordklasser. Ett antal prepositioner har bildats genom att ett ord från en annan ordklass lexikaliserats i prepositionell funktion, samtidigt som ordets form ännu röjer dess ursprung. De flesta sådana prepositioner förekommer mest i skriftspråk och formellt talspråk.[1] Avgränsningen mot mindre fullständigt lexikaliserade fall är oklar; starkt lexikaliserade är följande:

a) Från adjektiv: *runt*, *enligt*, *likt*.

Dessutom *jämlikt*, *likmätigt* som mest förekommer i ålderdomlig stil. I vetenskaplig prosa förekommer marginellt *relativt* 'i förhållande till'.

b) Från presensparticip: *beträffande*, *vidkommande*, *rörande*, *angående*.

Dessutom *anbelangande*(*s*) och *undantagandes* som har en ålderdomlig, ålderdomligt pastischerande eller regional färgning.

c) Från perfektparticip: *oaktat*, *oansett*, *oavsett*, *givet*, *frånsett*, *förutsatt* (endast med narrativ bisats som rektion), *inbegripet*.

d) Från adverb: *hinsides*, *uppströms*, *nedströms*, *nära*.

Nära röjer sitt adverbiella ursprung i att det kan suffixkompareras *närmare*, *närmast* (*närmre*, *närmst*):

Närmare stadskärnan bestod bebyggelsen mest av sekelskiftesvillor.

[1] Några av dessa ord(former) är fullt levande också i sin ursprungliga ordklass: *runt*, *likt*, *hinsides*, *uppströms*, *nedströms*, *nära*; vissa dock i en annan betydelse, t.ex. *ett jämlikt beslut*, *en rörande historia*, *ett givet alternativ*. Mera sällan *ett honom* {*vidkommande*/*angående*} *beslut* (hellre: *ett beslut som* {*angick honom*/*kom honom vid*}), *ett oavsett resultat* (hellre *ett icke avsett resultat*). *Enligt*, *likmätigt*, *beträffande*, *anbelangande*(*s*), *undantagandes*, *oaktat*, *oansett*, *frånsett* förekommer knappast i sin ursprungliga ordklass.

I militärt språk förekommer *syd*, *söder*, *norr*, *öst*(*er*), *väst*(*er*) som prepositioner vid lägesangivelser: *2 mil söder Motala*. I matematiskt språk används *gånger* i en prepositions- eller konjunktionsliknande funktion (som en utläsning av multiplikationstecknet): *två gånger tre är sex*.

§ 29. Sammansättningar. Efterledet i en sammansatt preposition är en (enkel eller sammansatt) preposition. Den vanligaste förledstypen är ett perspektivt måladverb, t.ex. *in-*. Detta ordbildningssystem är visserligen rikt företrätt men föga produktivt i standardspråket, och många av sammansättningarna är lexikaliserade i särskilda betydelser och/eller stilistiskt begränsade. Regionalt kan systemet vara ytterligare utbyggt. Här redovisas i huvudsak de sammansättningar som förekommer i standardspråket (i anslutning till SAOL 1986).

Sammansättningsförledet är:

a) Ett perspektivt riktningsadverb, *bort*, *fram*, *in*, *ner/ned*, *upp* eller *ut* (Advb § 45: a), se Schema 1. Dessutom: *bakifrån*, *bakom*, *bakpå*.

	bort-	**fram-**	**in-**	**ner-(ned-)**	**upp-**	**ut-**
-av:						utav
-efter:	bortefter			nerefter	uppefter	utefter
-emellan:			inemellan			
-emot:	bortemot	framemot	inemot	neremot	uppemot	
-för:		framför	inför	nerför	uppför	utför
-i:			ini	neri		uti
-ifrån:	bortifrån		inifrån	nerifrån	uppifrån	utifrån
-igenom:	bortigenom		inigenom	nerigenom	uppigenom	utigenom
-ikring:				nerikring	uppikring	
-med:						utmed
-om:	bortom	framom	inom	nerom		utom
-omkring:				neromkring	uppomkring	
-på:		frampå	inpå	nerpå		
-till:			intill			
-under:			inunder	nerunder		
-ur:						utur
-uti:			inuti	neruti		
-vid:		framvid	invid	nervid		
-åt:	bortåt	framåt	inåt	neråt	uppåt	utåt
-över:	bortöver	framöver	inöver	neröver	uppöver	utöver

SCHEMA 1. Sammansatta prepositioner med perspektivt adverb som förled.

b) Ett annat adverb:

innan-för, nedan-för, ovan-för; ovan-på

Hit ansluter sig *bortanför*, fastän något adverb **bortan* inte finns.

c) En preposition:

för-utan, för-utom; längs-efter, längs-med, längs-utmed; om-kring; runt-ikring, runt-om, runt-omkring; utan-för, utan-på

Längs + preposition och *runt* + preposition skrivs ofta som flerordsprepositioner: *längs med*, *runt om* (jfr § 30).

d) Av annat slag än (a)–(c):

akter-om, allt-efter, allt-ifrån, allt-se(da)n, bred-vid, för-om, gent-emot, gent-över, hit-om, hän-emot, jäms-med, mitt-emellan, mitt-emot, mitt-för, mitt-i, mitt-ibland, mitt-igenom, mitt-på, mitt-under, mitt-över, tvärs-över

Flertalet av ovanstående prepositioner skrivs ofta som flerordsprepositioner: *mitt i*, *tvärs över* (jfr § 30).

Prepositionen *förbi* har strukturen av en sammansättning (eller prefixavledning), men efterledet *-bi* är ingen preposition utan uppfattas antingen som ett restmorfem eller som identiskt med adverbet *bi*.

Vissa sammansättningar är helt eller delvis synonyma med grundprepositionen, dvs. de skiljer sig från den enkla prepositionen endast stilistiskt (dvs. de är formella eller regionalt talspråkliga). Detta gäller särskilt *av* : *utav*, *i* : *uti*, *utan* : *förutan*, *utom* : *förutom*.

Det blir ju beroende *utav* företagsamhetens utfall. (R) [vanligen: *av*]
Vinden stod och svajade som ett träd *uti* mörkret. (R) [vanligen: *i*]
Det är två faktorer *förutan* vilka det över huvud taget inte hade varit möjligt […] (S) [vanligen: *utan*]
[…] vem bryr sej om dem, *förutom* de själva. (R) [vanligen: *utom*]

Vissa sammansatta prepositioner är ålderdomliga (eller används bara regionalt).[1]

[1] Hit hör t.ex.:

uppå, uti, utikring, innanom, nedanom, nordanom, ovanom, sunnanom, västanom, östanom, långs(ut)med, långsefter, förmedels(t), alltintill

Mindre brukliga är *baki*, *frami*. I finlandssvenskan är *innanom* fullt levande.

ANM. De prepositioner under (a) som inte har tydligt lexikaliserade betydelser är vagt avgränsade från motsvarande kombination av adverb och preposition i dubbeladverbial (Advl § 26, 66), t.ex. *bortigenom skogen* gentemot *bort igenom skogen*. För de andra är skillnaden klar, jämför t.ex. skillnaden i betydelse mellan *uppifrån vaktmästeriet* och *upp ifrån vaktmästeriet*, § 16: d. Konstruktioner som *där intill dig*, *här på ön* är också att anse som dubbeladverbial (*där* + *intill dig*, *här* + *på ön*) även om *här/där* ibland sammanskrivs med den följande prepositionen.

§ 30. Flerordsprepositioner. Åtskilliga ordförbindelser av olika slag har lexikaliserats i samma funktion som prepositioner. Sådana förbindelser kallas flerordsprepositioner. Vissa av dem, t.ex. *för … sedan*, är fullständigt lexikaliserade, medan andra, t.ex. *på tal om*, kan ges en dubbel analys, dels som flerordsprepositioner, dels som prepositionsfraser (i exemplet *på tal om* blir då *tal* huvudord i rektionen och *om* inleder ett prepositionsattribut). Gränsen mellan den sistnämnda typen och mera produktivt bildade strukturer av samma slag är vag, och gruppen flerordsprepositioner kan därför inte ges någon strikt avgränsning.[1] De flesta flerordsprepositioner förekommer sällan i ledigt språk.

Den vanligaste strukturen hos flerordsprepositioner är preposition + substantiv + preposition. Exempel:

i anslutning till, i avsaknad av, i betraktande av, i brist på, i egenskap av, i enlighet med, i fall av, i form av, i fråga om, i förbindelse med, i förhållande till, i händelse av, i jämförelse med, i klass med, i kraft av, i likhet med, i linje med, i motsats till, i mån av, i namn av, i närheten av, i olikhet mot, i proportion till, i relation till, i riktning mot, i samband med, i strid med, i stället för, i sällskap med, i tillägg till, i trots av, i utbyte mot, i överensstämmelse med

inom loppet av

med anledning av, {med/i} avseende på, {med/i} beaktande av, med bortseende från, med hjälp av, med hänsyn till, med hänvisning till, med ledning av, med tanke på, med tillhjälp av, med undantag av, med utgångspunkt i

på avstånd från, på basen av [finlandssvenska], på basis av, på bekostnad av, på grund av, på tal om, på uppdrag av

till fromma för, till följd av, till förmån för, till höger om, till skillnad från, till vänster om

under förutsättning av, under loppet av

vid sidan {av/om}, vid tiden för

Andra vanliga flerordsprepositioner har följande struktur:

preposition + substantiv (rektionen står i genitiv eller består av ett possessivt pronomen som possessivattribut till substantivet; se § 32 och Prepfraser § 3: a), t.ex.:

från … sida, för … del, för … räkning, för … skull, för … vidkommande, genom … försorg, i … ställe, på … bekostnad, (p)å … vägnar

preposition + preposition/adverb, t.ex.:

för … sedan, mot … till, på … när, sedan … tillbaka, åt … till

samordnade prepositioner, t.ex.:

från och med, i och med, till och med

interrogativt led + finit verb, t.ex.:

vad … {beträffar/angår/anbelangar}, vad {beträffar/gäller/angår} …, vad det gäller …

annan struktur, t.ex.:

à la, bortsett från, jämfört med, norr om, när det gäller, oberoende av, på andra sidan, på den här sidan, samman med, som en följd av, söder om, tack vare, tillsammans med, väster om, öster om

Om rektionens form och placering se § 33. Se också om särskrivning av sammansatta prepositioner § 29. Om *tillsammans med*, *samman med* se Prepfraser § 15 not 2, Advbfraser § 4: f.

En flerordspreposition fungerar syntaktiskt som en enkel preposition. Ett kriterium på att övergången är fullbordad från syntaktiskt bildad ordförbindelse till lexikaliserad flerordspeposition är att den (åtminstone i formellt språk) kan inleda interrogativ eller relativ satsbas.

I stället för vem är du här?

På tal om vad för någonting kom vi in på detta?

Den medarbetare *på grund av* vars misstag olyckan skedde har fått en allvarlig tillsägelse.

Flerordsprepositionerna ingår i ett semantiskt system med enordsprepositioner, antingen som mer eller mindre synonyma, t.ex. *med undantag av* ≈ *utom*; *på grund av* ≈ *genom*, *av*, eller genom att fylla en lucka i systemet, t.ex. *från och med*, *i motsats till*.

[1] Inte fullt så lexikaliserade som flerordsprepositioner är exempelvis: *av hänsyn till*, *i början av*, *i* {*frånvaro/närvaro*} *av*, *i hopp om*, *i kontrast till*, *i ljuset av*, *i mitten av*, *i rörelse mot*, *i skydd av*, *i slutet av*, *inom ramen för*, *med stöd av*, *med anknytning till*, *med tonvikt på*, *på nivå med*, *på uppdrag av*, *till hjälp för*. Närmast som preposition (eller konjunktion) fungerar *delat med* i matematiska uttryck som *tolv delat med fyra* (jfr prepositionen *genom* i samma betydelse: *tolv genom fyra*).

Halvt lexikaliserade som flerordsprepositioner är *i avsikt*, *i syfte* vanligen med *att*-inledd infinitivfras som rektion.

ANM. Flerordsprepositioner är lexikaliserade ordgrupper och som sådana normalt fixerade, dvs. de ingående orden kan inte uppträda i olika böjningsformer eller fritt ta bestämningar: **i ställena för*, **på talet om*, **i bästa stället för*, **på föregående tal om*. Gränsen är dock ofta flytande: *med uttrycklig hänvisning till*, *i omedelbar anslutning till*, *i direkt samband med* etc. Vanligen förekommer inte kombinationen preposition + substantiv (i flerordspreposition av typen preposition + substantiv + preposition) som ensam fras utan prepositionsattribut: **med beaktande*, **i likhet* (dock *i stället*, *till vänster* m.fl.). Liksom för andra lexikaliserade uttryck kan ofta inte flerordsprepositionens betydelse beräknas ur betydelsen hos de ingående orden: *i stället för*, *på grund av* kan t.ex. inte ha rumsbetydelse.

Morfologisk funktion § 31

§ 31. Preposition i sammansättningar och avledningar. Prepositionen är vanligtvis ett självständigt ord. Därutöver kan den ingå som led i sammansättning på följande sätt:

a) som efterled i sammansatta prepositioner, t.ex. *fram-för*, *ovan-på* (§ 29)

b) som efterled i sammansatta adverb, t.ex. *där-på*, *fram-till* (Advb § 10, 45)

c) som förled i sammansättningar:

i substantiv, t.ex. *över-växel*, *efter-vård*

i adjektiv, t.ex. *över-talig*, *genom-sur*

i prepositioner, t.ex. *om-kring*, *längs-efter*

i verb, t.ex. *till-låta*, *under-hålla*

i particip, t.ex. *från-stötande*, *på-flugen*

Som förled i verb (och particip) är prepositionerna vanliga, jfr också Verb § 19.

Avledningar från prepositioner är sällsynta eller oklara. Analysen som suffixavledning från preposition är möjlig men tveksam i följande fall: med *-e* till preposition: *för-e*; med *-s* till adverb och preposition: *till-s*; med *-re*, *-(er)st* till relationellt pronomen: *und-re*, *und-erst* eller *under-st* (av *under*), *öv-re*, *öv-erst* eller *över-st* (av *över*), *eft-erst* eller *efter-st* (av *efter*); med *-ig* till adjektiv eller pronomen: *mot-ig*, *övr-ig*; med *-are* till substantiv (vid partikelförbindelse): *gåpå-are*, *förståsigpå-are*

Om prepositioner som ingår i flerordsprepositioner eller -subjunktioner se § 30 respektive Konjn, subjn, infm. § 9.

Syntaktisk funktion och distribution § 32–36

§ 32. Rektion. Prepositionen är huvudord i en prepositionsfras där den framför allt bestäms av ett nominalt led, rektionen (Prepfraser § 2–9). Rektionen utgörs vanligen av en nominalfras, en nominal sats eller en infinitivfras. Prepositionsfrasen fungerar som adverbial eller prepositionsattribut eller (endast med *till* eller *för* eller i vissa lexikaliserade uttryck) som predikativ.

Han hörde *till dom som hyrde hos oss*. (R)
Jag förstår att ni var vittne *till en ovanlig händelse* […] (R)
Jag kan inte neka *till att jag har en del muskler* […] (R)
En lika tung anledning *till att vi måste skiljas* är min egen feghet […] (R)
Ingen av patienterna orkar komma på giltiga skäl *till att få en glimt av den hårda verkligheten utanför* […] (R)
Sådana erfarenheter gjorde oss efter hand *till opportunister*.

Om rektionens kasus se Prepfraser § 3.

Preposition kan i många fall utelämnas framför nominal bisats (Bisatser § 55) och infinitivfras (Inffraser § 21).

Om prepositions- eller adverbfras eller adverbiell bisats som rektion se Prepfraser § 8–9 (t.ex. *sedan i januari*, *tills nu*, *utom när hon var här*).

Om prepositioner som gradadverbial till räkneord se § 34.

§ 33. Prepositionens placering i prepositionsfrasen. Prepositionen står normalt före sin rektion:

i vårsolens glans, *med* stor entusiasm, *genom* att vrida handtaget åt vänster, *utan* att någon såg det

Från huvudregeln finns följande undantag:

1. Prepositionen placeras efter rektionen.[1]

a) *emellan*, om rektionen inte är samordnad och prepositionen inte har klar rumsbetydelse:

Det var ofta konflikter {delägarna/dem} *emellan*. [också: *mellan* {delägarna/dem}]
*Det var ofta konflikter {styrelseordföranden och verkställande direktören/honom och mig} *emellan*.
*Det går direktbuss städerna *emellan*.

Obligatoriskt placeras prepositionen sist i enstaka lexikaliserade uttryck, t.ex. *oss emellan sagt*, *man och man emellan* (med samordnad rektion).

b) *runt*, *om* i lexikaliserade uttryck:

Johan sprang staden *runt*. Hon har rest jorden *runt*. Nu bor de där {året/dygnet} *runt*. Här regnar det {året/dygnet} *om*. Jfr: *Vi gick {bilen/trädet} runt. *Han var kassör veckan runt. *Det regnade månaden om.

c) *igenom*, i tidsbetydelsen 'från början till slutet av':

Johan festade natten *igenom*. [jfr: **genom* natten]
*Johan kröp hålet *igenom*.

d) *emot*, i lexikaliserade uttryck utan klar rumsbetydelse:

Det är inte mig *emot*. [lexikaliserat: inte mig *emot*; *inte *emot* mig]
Beslutet har gått partiet *emot*. [lexikaliserat: gå ngn *emot*; också: gå *emot* ngn]

e) *förutan* mest i mer eller mindre lexikaliserade uttryck, då vanligen efterställt:

Vi klarar oss direktören *förutan*. [≈ … utan direktören]

f) *ifrån* i konstruktion med vissa pronominella adverb:

{någonstans/ingenstans} *ifrån*, överallt *ifrån*, {någon/ingen} annanstans *ifrån*

Mindre ofta med rektionen efter prepositionen: *från ingenstans* etc.

2. Prepositionen omsluter rektionen.

från … sida, för … del, för … räkning, för … sedan, för … skull, för … vidkommande, i … ställe [också: i stället för …], genom … försorg, på … bekostnad, på … när, (p)å … vägnar, sedan … tillbaka, vad … anbelangar [också: vad anbelangar …], vad … angår [också: vad angår …], vad … beträffar [också: vad beträffar …], åt … till [samt eventuellt ytterligare några mindre lexikaliserade flerordsprepositioner, § 30]

Hon reser borst *på* yrkets *vägnar* som en retad igelkott […] (R)
Han åkte till konferensen *i* mitt *ställe*.
Jag tror att han ändrade sej *för* Susanne Perssons *skull*. (R)
Vad själen *beträffar* kunde hon ha flugit, men benen förblev fast förankrade vid jorden. (R) Jfr: Detta var delvis sant. Åtminstone *vad beträffar* halva kroppen. (R)

Vid de tvåordsprepositioner vilkas efterställda led är ett substantiv står rektionen i genitiv eller består av ett possessivt pronomen (Prepfraser § 3: a): *för* {*Pers/din*} *skull*.

[1] Det ålderdomliga *likmätigt* är normalt efterställt, t.ex. *sin plikt likmätigt*. Som en efterställd flerordspreposition kan *till trots* betraktas: *detta till trots* 'trots detta'. *Oaktat* kan stå före eller efter rektionen: {*detta oaktat/oaktat detta*}.

ANM. I stället för prepositionsfras där rektionen är ett definit pronomen med inanimat referens kan i många fall ett definit adverb med *där-* eller *här-* som förled och prepositionen som efterled användas. På motsvarande sätt används *var-* + preposition alternativt med preposition + *vad* eller *vilken*.

Vi har ofta talat {*om den/därom*}.
den artikel {*om vilken/varom*} han talade

Om villkoren för användningen av sådana adverb se Advb § 20, 29. De förekommer främst i neutralt och formellt skriftspråk.

§ 34. Absolut funktion. Många prepositioner kan stå utan rektion (absolut funktion). Prepositionen fungerar då syntaktiskt enligt (a)–(d) nedan och uppbär vanligen betoning.

a) Bundet eller fritt adverbial:

Nyckeln satt *i*. Jfr: Nyckeln satt *i* låset.
Johan lämnade nyckeln *i*. Jfr: Johan lämnade nyckeln *i* låset.
Det står någon *utanför*.
Han sitter och arbetar *mittemot*.

b) Partikeladverbial (jfr Advl § 15):

Johan satte *i* nyckeln.
Johan drog *ifrån* draperiet.
Reparatören drog *igenom* vajern.
Johan tyckte *om* föreställningen.
Johan stötte *till* porslinsvasen.

Som partikeladverbial fungerar bara osammansatta prepositioner (gärna i den längre formen med *e-*, *i-*; se § 27).

c) Efterställt attribut:

den hårda verkligheten *utanför*
veckan *före*

d) Predikativ:

Strömmen var inte *på*.
Käppen är *av*.

Dessa predikativ uppträder ungefär som partikeladverbial, dvs. de kan knappast stå i satsbas eller som utbrytningsled.

Följande prepositioner kan stå absolut:

av, bakom, bredvid, efter, emellan, emot, framför, för, förbi, före, i, ifrån, igenom, inom, med, mittemot, om, omkring, på, till, under, ur, vid, åt, över

Även sammansättningar med dessa prepositioner kan stå absolut, t.ex. *utmed*, *bakefter*, *ovanför*, utom sammansättningar med *-emot* (t.ex. *gentemot*, *neremot* står knappast absolut). *Nära*, *sedan*, *ovan*, *hinsides*, *apropå* står ofta absolut men räknas då som adverb (§ 37). Marginellt kan också *utan*, *kring*, *inklusive*, *exklusive*, *oavsett* stå absolut.

Till de prepositioner som inte kan stå absolut hör så gott som alla med bevarad lånordskaraktär (t.ex. *kontra*, § 26), så gott som alla med bevarade tecken på att de övergått från andra ordklasser (t.ex. *beträffande*, § 28) och så gott som alla flerordsprepositioner (t.ex. *i stället för*, § 30). Andra prepositioner som inte kan stå absolut är *bland*, (*för*)*utom*, *förutan*, *längs*, *tills*, *hos*, *trots* samt det ålderdomliga *å*. Som bundet eller fritt adverbial men inte som partikeladverbial kan dock *jämte*, *vid sidan*

{*av/om*} stå absolut. Former utan optionell inledande vokal (*genom*, *från*, *mellan*, *mot*) används sällan i absolut funktion.

I många fall kan prepositioner som ensamma utgör adverbial uppfattas som elliptiska prepositionsfraser där rektionen har utelämnats under identitet med ett korrelat i texten (Ellips § 5):

Han satte sig framför hedersgästerna, men jag stannade *bakom* Ø.

Som gradadverbial fungerar vissa prepositioner vid grundtal (se Räkn. § 9). Också här kan därför prepositionen sägas ha absolut funktion. I denna användning är dock prepositionen ofta obetonad.

(*åtskilligt*) *över* två hundra personer, (*lite*) *under* 0,3 promille, *omkring* tjugo pojkar, *uppemot* trehundra kilometer lång, *uppemot* tvåtusen liter per dygn, *inemot* en meter, *bortåt* en trettio trettiofem grader varmt

ANM. 1. Om svårigheten att dra en gräns mellan å ena sidan adverb som är homonyma med prepositioner och å andra sidan prepositioner som kan fungera absolut se nedan § 37 samt Advb § 52.

ANM. 2. En preposition saknar intillstående rektion också när prepositionen är isolerad, § 35.

§ 35. Isolerad preposition. Flertalet prepositioner kan stå isolerat, när rektionen fungerar som satsbas i satsen eller är underförstådd enligt allmänna regler under identitet med ett led annorstädes i meningen (Prepfraser § 10).

Det här tillfället har jag längtat *efter* [-] länge.
Vem väntar vi egentligen *på* [-]?
Det förslag jag främst vänder mig *mot* [-] är det sist framförda.
Jag önskar mig en fåtölj att sitta bekvämt *i* [-].
Anders är trevlig att arbeta *tillsammans med* [-].
Han vill ha pannkakor med socker *på* [-].
Han ska åka till Tibet, pratar han *om* [-].
Han tog en stol och satte sig *på* [-].

Vanligen fungerar prepositionsfrasen med isolerad preposition antingen som bunden verbbestämning eller som fritt adverbial för befintlighet, medel eller ledsagande.

Följande prepositioner kan inte (eller bara marginellt) stå isolerat:[1]

a) prepositioner som står runt rektionen (§ 33: 2)

b) de flesta prepositioner som inte kan ingå i bundna adverbial och som betecknar abstrakta relationer, t.ex.:[2]

à, anbelangande(s), angående, apropå, beträffande, bortsett från, enligt, exklusive, förutom, hinsides, i avseende på, {i/med} beaktande av, i betraktande av, i brist på, i enlighet med, i fråga om, i förbindelse med, i förhållande till, i händelse av, i jämförelse med, i likhet med, i motsats till, i och för, i och med, i olikhet mot, i samband med, i överensstämmelse med, inklusive, jämte, kontra,

längs, med hänsyn till, med undantag av, medelst, medio, oaktat, oansett, oavsett, per, pro, på grund av, på tal om, rörande, tack vare, till exempel, till följd av, till skillnad från, trots, undantagandes, utom, vad angår, vad beträffar, vad gäller, via, visavi

[1] Isolerat står inte heller *hitom*, *medelst*, *sedan*, *tills*. Detsamma gäller ålderdomliga prepositioner som *å*. Med rumsbetydelse (i regionalt språk) kan *jämte* stå isolerat.

[2] I mycket tydliga kontexter kan också prepositionerna under (b) uppträda isolerat:

Om du inte gjorde det på grund av svartsjuka och inte på grund av utmattning, vad gjorde du det då *på grund av* [-]?
Därför krävs det andra urvalskriterier som studenterna kan söka in *via* […] (S)

§ 36. Prepositionens framförställda bestämningar. Prepositionerna har i varierande utsträckning möjlighet att ta egna framförställda bestämningar, främst några typer av måtts-, grad- och sättsadverbial (Prepfraser § 15). De flesta av dessa möjligheter är grovt sammanfattade i Schema 2.

	måttsadvl: *två meter, två timmar* etc.	**gradadvl för hög/låg grad**: *långt, strax, tätt* etc.	**gradadvl för uppnådd grad**: *alldeles* etc.	*ända*	*mitt*	**sättsadvl**: *rakt, rätt, snett*
bakom, framför, under, över	+	+	+	?	+	+
nedanför, ovanför	+	+	+	–	+	+
innanför, bortanför, förbi	+	+	+	?	–	+
utanför	+	+	+	–	+	+
före, innan, efter	+	+	+	–	–	–
(i)från	+	+	–	+	–	(+)
vid, bredvid, inpå, i närheten av	–	+	+	+	–	–
vid sidan {om/av}	–	+	+	–	–	?
intill, invid	–	+	+	+	–	?
i, (i)genom, (e)mellan, emot, på	–	–	+	+	+	+
bland, för	–	–	–	–	+	–
till och med, från och med	–	–	–	+	–	–
uppför, nerför, utför	?	–	–	–	–	+

SCHEMA 2. Prepositionens egna bestämningar.

Om gradadverbial för uppnådd grad se Adjfraser § 13.

ANM. Man kan också uppfatta den adverbiella bestämningen som en bestämning inte bara till prepositionen utan till prepositionsfrasen i dess helhet.

Avgränsning mot andra ordklasser § 37–39

§ 37. Preposition gentemot adverb. Vissa prepositioner kan i likhet med adverben ensamma fungera som adverbial. Detta leder till en i vissa fall oklar gräns mellan de båda ordklasserna.

a) absolut funktion: partikeladverbial (§ 34)

Käppen gick *av*. Han vill inte måla *om* fönstren. Den vill alltid röra sig *inåt*.

b) absolut funktion genom ellips (Ellips § 5)

Han ville inte sitta i soffan utan ställde sig *bredvid*.

c) isolerad funktion (§ 35)

Jag behöver en tidning att läsa *i*.

I denna grammatik redovisas prepositioner även i de ovannämnda funktionerna som prepositioner. (I traditionell grammatik brukar prepositionen använd enligt (a) och (b) klassificeras som adverb.) Att prepositioner kan användas utan rektion är jämförbart med transitiva verbs förmåga att stå utan objekt (Obj. § 8): *Jonas bakar* (*bröd*).

Syntaktiskt fungerar absoluta prepositioner oftast som partikeladverbial och semantiskt bildar de mycket ofta lexikaliserade uttryck tillsammans med verbet (Advl § 14–15). Jfr också Ellips § 5.

Några ord redovisas både som adverb och som prepositioner. Hit hör t.ex. *hinsides*, *sedan*, *nära* (också adjektiv), *undan*. Se Advb § 52.

§ 38. Preposition gentemot adjektiv och particip. Några adjektiv och particip har lexikaliserats i prepositionell användning, med bevarad adjektiv- respektive participstruktur, t.ex. *enligt*, *angående*, *oaktat* (§ 28).

Nära redovisas som både adjektiv, preposition och adverb, med vaga gränser (§ 28: d).

§ 39. Preposition gentemot konjunktion eller subjunktion. Såväl preposition som konjunktion/subjunktion kan ange semantisk relation mellan satsled. I vissa fall är gränsen mellan ordklasserna oklar.

a) *Utom* och *förutom* står på gränsen mellan prepositioner och konjunktioner. *Utom* och *förutom* liknar dock konjunktioner (eller komparativa subjunktioner) i så måtto att de kan konstrueras med en följande nominalfras i nominativ. Se vidare Konjn, subjn, infm. § 5 Anm., Prepfraser § 3: b, Samordning § 47.

b) Prepositionerna *utan* och *för* är homonyma med konjunktionerna *utan* och *för* (Konjn, subjn, infm. § 2: c–d) med olika betydelse och funktion.

c) Prepositionerna *sedan* och *innan* samt i talspråket även *till*(*s*) är homonyma med subjunktioner som i princip har liknande betydelse. Skillnaden i syntaktisk funktion (och delvis också i betydelse) gör att de i denna grammatik redovisas som tillhörande olika ordklasser.

Han har bott här *sedan* kriget. Jfr: Han har bott här sedan kriget slutade.

Han pratade med oss redan *innan* konkursen. Jfr: Han pratade med oss redan innan konkursen var ett faktum.

Han stannar *till*(*s*) på tisdag. Jfr: Han stannar till(s) arbetet är färdigt.

Vissa språkvårdare accepterar inte *innan* som preposition annat än i *innan dess* och möjligen i konstruktion med substantiv vilka betecknar tidpunkt eller tidrymd som i *innan jul*, *innan kvällen*. I andra fall rekommenderas *före*.

Hon hade gett sig av redan {*innan*/*före*} {konserten/examen/utförsäljningen}.

Hon gick hem {*innan*/*före*} mig.

I skriftspråket rekommenderas av språkvårdare *till* som preposition och *tills* som subjunktion.

d) *Som* och *än* redovisas i denna grammatik alltid som subjunktioner (se vidare Subjnfraser § 3 och Bisatser § 18).

e) *Plus* erinrar till sin betydelse om *och* och räknas i denna grammatik som konjunktion (Konjn, subjn, infm. § 2 not 1). Vissa språkbrukare kan emellertid ha ackusativ efter *plus* (där ett ungefär liktydigt *och* skulle ha följts av nominativ) vilket tyder på att dessa språkbrukare uppfattar *plus* som preposition:

Alla mina elever *plus* {jag själv/?mig själv} reser i nästa vecka.

11 KONJUNKTIONER, SUBJUNKTIONER OCH INFINITIVMÄRKE

Konjunktioner 1–5

1 Översikt. 2 Betydelse. 3 Struktur. 4 Morfologisk funktion. 5 Syntaktisk funktion och distribution.

Subjunktioner 6–12

6 Översikt.

Betydelse 7–8

7 Subjunktioner med allmän betydelse. 8 Subjunktioner med pregnant betydelse.

9 Struktur. 10 Morfologisk funktion. 11 Syntaktisk funktion och distribution. 12 Subjunktionens framförställda bestämningar.

Infinitivmärke 13

13 Infinitivmärke.

Konjunktioner § 1–5

§ 1. Översikt. Konjunktioner är en sluten klass av formord som används för att samordna två och ibland flera led av ett visst slag till ett led av samma slag:

och, samt, eller, men, fast, utan, ty, för, så

Som konjunktioner kan också räknas *respektive*, *det vill säga*, *plus* och *utom*.

Samordningen innebär att ingetdera ledet i konstruktionen är syntaktiskt underordnat det andra och att vart och ett av samordningens led skulle kunna ha samma syntaktiska funktion som hela samordningen i satsen i fråga. De samordnade leden kan vara fraser, bisatser eller huvudsatser:

min kusin *och* hennes man, god *och* närande, i luften *och* på marken, koka kaffe *och* skära upp bröd

varför hon kom *och* vad hon ville

Min kusin skriver texten *och* hennes man illustrerar.

Olika konjunktioner anger olika semantisk relation mellan de samordnade leden: additiv, disjunktiv, adversativ, explanativ, konklusiv.

Samordningskonstruktionernas struktur, funktion och betydelse behandlas utförligast i kapitel 42 Samordning.

§ 2. Betydelse. Olika konjunktioner anger olika relation mellan de samordnade leden.

a) Additiva konjunktioner anger att båda samordningsleden är giltiga i förhållande till kontexten: *och*, *samt*.[1] Med *samt* samordnas endast satsled, inte huvudsatser. Med *och* kan flera än två led samordnas till en helhet.

Lina *och* Anders (*och* Stina) kan dansa.

När *och* samordnar satsled, kan det korrespondera med det korrelativa adverbet *både* i första ledet:

Lina kunde *både* dansa *och* sjunga.

Förbindelsen *såväl som* är lexikaliserad som additiv konjunktion. *Såväl som* placeras antingen som en sammanhållen ordgrupp på konjunktionens plats eller – oftast – med *såväl* som korrelativt adverb i första ledet:

Lina kunde dansa *såväl som* sjunga.
Lina kunde *såväl* dansa *som* sjunga.

Respektive kan fungera som konjunktion mellan satsled som korresponderar med motsvarande två led i en annan samordning i samma sats eller satsfogning:

Lina *och* Anna dansade med Per *respektive* Bengt.

Om additiv samordning se vidare Samordn. § 5–25.

b) Den disjunktiva konjunktionen *eller* anger att lyssnaren skall välja betydelsen hos ett av samordningsleden och kombinera den med betydelsen hos den omgivande texten. Den kan samordna flera än två led.

Lina *eller* Aron (*eller* Per) kan köra dig till stationen.

Den disjunktiva konjunktionen kan korrespondera med något av de korrelativa adverben *antingen*, *varken*, *vare sig* i första ledet:

Aron ville *antingen* sjunga *eller* dansa.
Aron ville *varken* sjunga *eller* dansa.
Aron kunde inte *vare sig* sjunga *eller* dansa.

Om disjunktiv samordning se vidare Samordn. § 26–32.

c) De adversativa konjunktionerna *men*, *fast*, *utan* anger att det som sägs i det senare samordningsledet är anmärkningsvärt i förhållande till det som sägs i det förra (otillräckligt hinder, vilseledande premiss, motsättning), samtidigt som båda ledens betydelser är giltiga i textsammanhanget. Adversativa konjunktioner samord-

nar framför allt satser och andra uttryck som främst har deskriptiv funktion.

Lina vill laga mat *men* Anders vill se på TV.
Den är nästan ny *men* har redan börjat krångla.
Han har köpt en begagnad *men* mycket väl bibehållen tandemcykel.
Jag finner situationen lite pressad *men* ändå hoppingivande.
*Lina *men* Anders vill se på TV.

Nominala led kan samordnas med adversativ konjunktion, om kontrasten etc. gäller ett negerat led gentemot ett icke-negerat led eller ett tillägg gentemot ett icke-tillägg:

Inte Lina *men* väl Axel ville delta.
Vi inbjöd inte Lina *utan* Axel.
Inte bara Lina *utan* också Axel ville delta.
Lina *men* {inte/också} Axel ville delta.

Adversativ konjunktion kan normalt inte samordna fler än två led:

*Lina är skicklig *men* lat *men* sympatisk.

Utan används bara när två alternativ i det givna sammanhanget utesluter varandra. Samordningsledet före *utan* är alltid negerat. Negationen och *utan* signalerar att lyssnaren skall välja betydelsen hos det senare av de varandra uteslutande alternativen.

Lina ville inte gå på bio *utan* sitta hemma och se på TV. [Lina kan inte samtidigt gå på bio och sitta hemma.]
Konstantin hade ingen hund *utan* bara katter. [Att ha bara katter som husdjur utesluter – i den givna kontexten – att man också har en hund.]

Om adversativ samordning se Samordn. § 33–44.

d) De explanativa konjunktionerna *ty*, *för* anger att det som sägs i det senare samordningsledet förklarar eller motiverar det som sägs i det tidigare samordningsledet. Explanativ konjunktion kan inte samordna fler än två led. I talspråk används också *för att*, *därför att* som explanativa konjunktioner.

Lina ville stanna hemma, *för* hon kände sig slö och trött.
Efter tre veckor måste han vända om *därför att* då började provianten ta slut. [talspråk]

Explanativa konjunktioner samordnar endast huvudsatser:

*Lina var entusiastisk *ty* ung och ofördärvad.

Om explanativ samordning se Samordn. § 45.

e) Den konklusiva konjunktionen *så* (i tal också *så att*) anger att det som sägs i det senare ledet är en konklusion eller konsekvens av det som sägs i det förra; detta innebär alltså att det tidigare ledet förklarar eller motiverar det som sägs i det senare ledet. Den konklusiva konjunktionen samordnar två huvudsatser.

Lina kände sig slö och trött, *så* (*att*) hon stannade hemma.

Ett slags konklusiv konjunktion är det lexikaliserade uttrycket *det vill säga* (*dvs.*) som används för att specificera ett föregående led. Till skillnad från de egentliga konklusiva konjunktionerna kan *det vill säga* förbinda också andra led än huvudsatser.

Han är stins, *dvs.* SJ-anställd.
Han jobbar på fabriken, *dvs.* han arbetar ibland på natten.

Jfr adverbet *så*, Advb § 42, och subjunktionen *så*, § 8: e. Om konklusiv samordning se Samordn. § 46.

[1] Någon gång används *plus* i icke-matematiska sammanhang som additiv konjunktion mellan nominalfraser:

Cirkus Skratt har också andra glada experter *plus* en ovanligt bra polsk sexmannaorkester. (S)
I den nya grundlagen regleras däremot såväl Aquinos presidentmandat fram till 1992 som formerna för val till en lagstiftande församling av amerikanskt snitt. *Plus* väldigt mycket annat som har med Filippinernas politiska liv att göra. (S)

Många språkbrukare är tveksamma i fråga om valet av kasus när *plus* med åtföljande led knyts till subjekt. Ackusativ i satser som den följande tyder på att språkbrukaren betraktar *plus* som preposition:

Alla våra barn *plus* {vi/oss} själva fick åka gratis.

Den additiva konjunktionen *och* används vid sidan av *plus* som utläsning av matematikens tecken +. I denna användning bestäms ordets distribution och funktion väsentligen av det matematiska språkets egna grammatiska konventioner (liksom för t.ex. *minus, gånger*):

Tre *och* fyra är sju.

Konjunktionen *och* används också i olika måttsangivelser mellan antal av högre och lägre enheter som adderas (Räkn. § 14, 15, 18):

7 år *och* 3 månader
tre kronor *och* femtio öre, tre *och* femtio
1 meter *och* 75 centimeter, en *och* sjuttiofem
femton *och* tio 'tio minuter över tre'
två *och* en halv, en *och* en tredjedels liter
trettioåtta *och* fem '38,5° C'

Plus, minus, gånger förekommer mest i matematisk kontext och passar inte riktigt in i någon av ordklasserna. Se vidare Prep. § 39: e. Om *plus att* se Bisatser § 14, 62.

ANM. I denna grammatik används i anslutning till traditionen olika termer för betydelsebesläktade konjunktioner och subjunktioner: adversativ konjunktion men koncessiv subjunktion, explanativ konjunktion men kausal subjunktion, konklusiv konjunktion men konsekutiv subjunktion.

§ 3. Struktur. Konjunktionerna har en enkel fonotaktisk struktur. De flesta är enstaviga: *och, samt, men, fast, ty, för, så*. Flerstaviga är *eller* och *utan* samt, med oklar ordklasstatus, *respektive* (§ 2: a) och *det vill säga* (§ 2: d) samt *utom* (jfr § 5 Anm.).

Samt är skriftspråkligt och används mest i formell stil. *Ty, respektive* förekommer

nästan bara i skriftspråk. *Fast*, *för*, *så* används väsentligen i ledigt skriftspråk och i talspråk.

§ 4. Morfologisk funktion. Konjunktionerna ingår inte i avledningar eller sammansättningar (annat än som metaspråkliga uttryck: *eller-funktionen*, *och-uttalet*).

§ 5. Syntaktisk funktion och distribution. Konjunktionerna används i typfallet för att samordna satser eller satsled som i förhållande till kontexten har samma funktion:

<<Sten skriver> *och* <hans fru talar>>. <<Sten skriver> *eller* <också talar han>>. [huvudsatser]

<<Sten> *och* <hans fru>> har säkert skrivit på. <<Sten> *eller* <hans fru>> har säkert skrivit på. [subjekt]

Sten vet <<att jag har ringt> *och* <att jag kommer>>. Sten ritar nog <<en häst> *eller* <en elefant>> åt dig. [objekt]

Sten <<skriver en del> *och* <pysslar om sina orkidéer resten av tiden>>. Sten <<skriver böcker> *eller* <håller föreläsningar>> nuförtiden. [predikatsled]

Sten har mycket gammalt skräp <<i källaren> *och* <på vinden>>. Sten vill ha skivorna <<i källaren> *eller* <på vinden>>. [adverbial]

Sten har <<gamla> *och* <skröpliga>> föräldrar. Sten gillar <<spännande> *eller* <sentimentala>> böcker. [attribut]

Se vidare kapitel 42 Samordning.

ANM. Ett mellanting mellan konjunktion och preposition är (*för*)*utom* 'med undantag av', 'i tillägg till'. Det som gör att (*för*)*utom* liknar en konjunktion är framför allt att ordet i vissa personers språk kan följas av nominativ (när undantaget respektive tillägget gäller referenterna för satsens subjekt):

{Ingen/Alla} *utom jag* har sett filmen. [Också: {Ingen/Alla} *utom mig* har sett filmen.]
Förutom jag själv var mina barn och min man med på turen.

Däremot väljs normalt ackusativ om rektionen anger undantag från eller tillägg till andra referenter än subjektets:

Han bjöd alla *utom mig*.
Han pratade inte med några svenskar *utom oss*.
Förutom dig känner vi Karl och hans fru.

Utom-frasen kan inte innehålla ett reflexivt pronomen om den hör till subjektet vilket skiljer den från prepositionsfraser:

Från Dalby kom *förutom* {hans/*sin} fru bara rektorn själv. Jfr: Från Dalby kom rektorn tillsammans med sin bror.

Utom skiljer sig vidare från flertalet andra prepositioner genom att kunna konstrueras med en rektion som själv är prepositionsfras:

Utom i Stockholm har han en affär i Falun.

Till skillnad från ett andra led i en samordning eller från en komparativ subjunktionsfras kan emellertid en (*för*)*utom*-fras liksom en adverbiell prepositionsfras placeras som fundament:

Utom {*jag/mig*} blev ingen sjuk.
Utom {*jag/mig*} har {ingen/alla} sett filmen.

Likartad betydelse har prepositionerna *inklusive, exklusive*:

Alla i klassen exklusive {mig/*jag} har sett filmen.

Se också Samordning § 47.

Subjunktioner § 6–10

§ 6. Översikt. Subjunktioner är en i stort sett sluten klass av formord som främst används för att underordna en sats under en annan. Subjunktionen tar en vanligen af-formad satskärna som rektion och bildar tillsammans med denna en bisats. De flesta typer av bisatser inleds eller kan inledas av subjunktioner.

Hon gick <*innan* <Frans kom>>.
Jag vet inte <*om* <det regnar ute>>.

Några få subjunktioner kan tillsammans med sin underordnade satskärna fungera som vissa slags huvudsatser (desiderativa, suppositiva, expressiva):

<*Om* <det bara ville börja snöa>>!

Vissa subjunktioner kan också ta en rektion som inte är en sats och tillsammans med denna bilda subjunktionsfraser (komparativa, predikativa, koncessiva):

Det kom inga andra och lyssnade <*än* <dina föräldrar>>.
Jag betraktar henne <*som* <min chef>>.
<*Fastän* <nästan helt utblottad>> började hon på ny kula igen.

De basala subjunktionerna *att, som, om, än* har en mycket allmän egenbetydelse, medan andra anger en mera specifik relation mellan den underordnade satsens innehåll och den överordnade satsens, t.ex. kausal, koncessiv eller temporal.

Subjunktioner är oböjliga. Till sin struktur kan de vara osammansatta, t.ex. *om*, eller sammansatta, t.ex. *eftersom*. Många av dem utgörs av mer eller mindre lexikaliserade flerordsförbindelser: *därför att, efter det att, så länge som, även om*.

ANM. 1. Som subjunktion redovisas *som* i denna grammatik också när det inleder en relativ bisats, när det skjuts in efter en satsbas i olika typer av bisatser eller när det inleder komparativa eller predikativa fraser (Subjnfraser § 2–17).

Traditionellt har *då, när* räknats som relativa adverb när de inleder en attributiv bisats och som subjunktioner när de inleder en adverbiell sats. I denna grammatik redovisas de som relativa adverb i båda fallen, dvs. också när bisatsen saknar korrelat. Se Bisatser § 35, 99, Advb § 29.

ANM. 2. Särskilt de subjunktioner som inleder adverbiella bisatser erinrar semantiskt om prepositioner. Skillnaden är här mest syntaktisk: en subjunktion konstrueras med en satskärna till en bisats, medan en preposition konstrueras med ett nominalt led till en prepositionsfras:

medan det regnade [jfr: under regnet]
fastän det regnade [jfr: trots regnet]
om det blir krig [jfr: i händelse av krig]
innan det blir sommar [jfr: {innan/före} sommaren]
sedan vi firade jul [jfr: sedan jul]
till(*s*) vi ska ha examen [jfr: till(s) vår examen]

Betydelse §7–8

§ 7. Subjunktioner med allmän betydelse. Vissa subjunktioner har en mycket allmän betydelse och en rätt varierad användning. Dessa subjunktioner hör också till de morfologiskt basala (jfr § 9).

a) *Som* inleder relativa, expressiva, komparativa, temporala och kausala bisatser, expressiva huvudsatser och komparativa och predikativa subjunktionsfraser samt står adjunktionellt efter satsbas eller *än* i af-sats.

Ta spaden *som* står i garaget. [relativ bisats]
Det var förfärligt *som* han skrek. [expressiv bisats]
Köp en lika stor spade *som* jag har här. [komparativ bisats]
Som läget är nu, kan vi inte göra något. [komparativ bisats]
Som jag stod där och tänkte, dök min bror upp. [temporal bisats]
Som budgeten redan har överskridits, kan vi inte betala för några extra arrangemang. [kausal bisats]
Som han skrek! [expressiv huvudsats]
Köp en lika stor spade *som* den här. [komparativ subjunktionsfras]
Kan du inte använda skeden *som* spade? [predikativ subjunktionsfras]
Han undrade vilka barn *som* skulle komma. [adjunktionellt efter satsbas i af-sats]
Ju fler barn *som* kommer, desto trevligare blir festerna. [adjunktionellt efter satsbas i af-sats]
Han hade fler idéer än (vad) *som* fick rum i hans huvud. [adjunktionellt efter *än* i bisats]

b) *Att* inleder narrativ och konsekutiv bisats samt en viss typ av expressiv huvudsats. I skrift sammanfaller *att* med infinitivmärket (§ 13).

Detta ledde till *att* pengarna snart tog slut.
Hon var så generös *att* pengarna snart tog slut.
Att du bara vill vara med om det!

c) *Om* inleder konditional eller rogativ bisats samt desiderativ och (mest tillsammans med *tänk*) suppositiv huvudsats. En skillnad mot *att* är att en bisats med *om* aldrig är förutsatt sann.

Det hela blir succé *om* vi bara får vackert väder.
Succén hänger på *om* det blir vackert väder.
Jag uppskattar verkligen *om* du kommer. Jfr: Jag uppskattar verkligen *att* du kommer.
Om hon ändå ville komma och hälsa på mig. (R)
Tänk *om* någon hade sett mig den gången. (R)

d) Subjunktionen *än* inleder komparativ bisats eller komparativ subjunktionsfras och har såtillvida en mindre allsidig användning än de ovannämnda subjunktionerna men kan ändå sägas höra till subjunktionerna med allmän betydelse, eftersom dess innebörd restlöst följer av den komparator för olikhet som *än*-konstruktionen bestämmer.

Hon vill ha en annan pedagogik *än* vi har nu.
Hon vill ha en annan pedagogik *än* den nuvarande.

ANM. I traditionell grammatik har *att* betraktats som den neutrala subjunktionen vilket avspeglas i benämningen ”det allmänt underordnande *att*”.

§ 8. Subjunktioner med pregnant betydelse. Flertalet subjunktioner har en egenbetydelse som gör det möjligt att mera precist ange den semantiska relationen mellan den överordnade och den underordnade satsens aktioner. De flesta av dessa subjunktioner inleder vanligen satser med funktion som fria adverbial.

a) De interrogativa subjunktionerna anger den underordnade satsens sanningshalt som efterfrågad, oviss, likgiltig etc.: *ifall* (talspråk, ledigt skriftspråk), *huruvida* (formellt skriftspråk). De används som inledare av rogativa bisatser (Bisatser § 67).

Hon undrade *ifall* vi ville åka med henne.
Vi diskuterade *huruvida* projekt A borde senareläggas.

(Rogativa bisatser inleds dock oftast av den basala subjunktionen *om*, § 7: c.)

b) De komparativa subjunktionerna anger jämförelse: *liksom*, *såsom*. De används vid sidan av den basala subjunktionen *som* när den komparativa satsen eller frasen inte är bestämning till ett komparativt uttryck i den överordnade satsen (Bisatser § 106, Subjnfraser § 10).[1]

Det är ju ont om lägenheter här i Borås *liksom* det är det på andra platser. (T)
Tatargeneralen bor *såsom* det anstår en storman. (R)
Vi såg henne *såsom* i ett töcken.

Liksom används ofta för att ange att en beskrivning är ungefärlig och placeras då affokalt i förhållande till den beskrivande frasen. Se också Satsadvl § 50 Anm. 4.

Han har alltid gått {*liksom* på tvären/på tvären *liksom*}.

Komparativa bisatser och subjunktionsfraser vilka är komplement till komparativa ord i den överordnade satsen kan bara inledas av de basala subjunktionerna *som* och *än*:

Hon har lika gamla barn *som* jag (har).
Hon har äldre barn *än* jag (har).

Som komparativ subjunktion används *bäst* i halvt lexikaliserad bisats av typen *bäst* + subjekt + {*kan/kunde*}:

Han fick sova *bäst* han kunde.

c) De kausala subjunktionerna anger orsak: *eftersom, därför att, för* (*att*), *då, emedan, enär, alldenstund*.

Arne stannade hemma, *eftersom* han hade en bra bok att läsa.
Då jag redan vid förra sammanträdet framhöll min syn på denna sak, kan jag nu fatta mig förhållandevis kort.

Den basala subjunktionen *som* kan användas ensam som inledare av kausal sats (i neutralt och formellt skriftspråk), men framför allt förekommer den tillsammans med fokuserande satsadverbial eller i en *så*-inledd fras som en svagt lexikaliserad ordgrupp med funktion som kausal subjunktion, *helst som, särskilt som, speciellt som, framför allt som, i synnerhet som, så mycket mer som, så mycket mindre som, så mycket hellre som*:

Som jag för närvarande inte är helt kurant måste jag tacka nej till inbjudan, men min hustru och jag kommer gärna vid ett senare tillfälle.
Arne ville stanna hemma, *speciellt som* han hade en bra bok att läsa.

Som svagt lexikaliserade ordgrupper likvärdiga med kausala subjunktioner kan man också betrakta en rad fall av orsakspreposition + *att, på grund av att, tack vare att, genom att, för den skull att, beroende på att, med anledning av att, med tanke på att*:

Bengt slapp ställa upp *tack vare att* matchen blev inställd.
Genom att hon gick i borgen kunde teaterprojektet genomföras.

De stilistiskt mest neutrala subjunktionerna under (c) är *eftersom* och *därför att*. Om tendenser till syntaktisk-semantisk differentiering av dessa subjunktioner se Bisatser § 120. Det kausala *för* (*att*) är närmast talspråkligt. I talspråk används regionalt också *bara för* (*att*) som fullt lexikaliserad kausal flerordssubjunktion. *Emedan* är skriftspråkligt. *Enär, alldenstund* används numera bara i formellt eller ålderdomligt skriftspråk.[2]

Temporal bisats inledd med *när* eller *sedan* har ofta en relativt tydlig kausal betydelse. Om bisatsen tolkas som kausal eller temporal beror alltså på kontexten och bisatsens betydelse i övrigt.

När jag nu är här, vill jag passa på att tacka för senast.
Hon mår mycket bättre *sedan* hon slutade röka.

d) De koncessiva subjunktionerna anger otillräckligt hinder eller vilseledande premiss. Följande koncessiva subjunktioner anger att bisatsens proposition förutsätts vara sann: *fastän*, *fast*, *ehuru* (skriftspråkligt och rätt formellt); *trots att*, *oaktat* (*att*) (skriftspråkligt), *änskönt* (starkt ålderdomligt).[3] Andra koncessiva subjunktioner kan användas med olika hållningar till sanningshalten i bisatsens proposition: *även om*, *om* (*ock*)*så*, *om än* liksom de blott svagt lexikaliserade *oavsett om*, *likgiltigt om* (jfr Bisatser § 66).[4] Om den semantiska distinktionen mellan de två typerna av subjunktioner se vidare Bisatser § 129.

Som koncessiva subjunktioner fungerar också de disjunktiva uttrycken *antingen* (*… eller*), *vare sig* (*… eller*):

Antingen han blir färdig *eller* ej, så måste vi hämta bordet i morgon.
Vare sig Karl ställer upp *eller* Aina kommer i hans ställe, så får vi en del problem.

Också bisatser som inleds med {*oavsett/likgiltigt*} *om* brukar bestå av två disjunktivt samordnade led:

Oavsett om det blir inspektion *eller* ej, måste vi bli färdiga.

Ordgrupperna *trots att*, *oaktat att* är svagt lexikaliserade som subjunktioner. (Bisatser som inleds på detta sätt kan också betraktas såsom narrativa satser som rektioner till preposition (som anger otillräckligt hinder).)

Den temporala subjunktionen *medan* (se (h)) kan användas för att ange motsättning:

Han är en råbarkad sälle, *medan* hon snarast har gjort ett intellektuellt, lite fragilt intryck.

Det talspråkliga *även fast* förefaller bli allt vanligare. Regionalt (eller dialektalt) förekommer också *fast att*, *rätt* (*om*):

Man kan komma ganska nära elden och tältet, *även fast* det är ljust. (R)
Fast att det var litet av en ”show” över det så kan man inte neka till att man rycktes med av stämningen. (S)

e) De konsekutiva subjunktionerna anger konsekvens (eller konklusion). Som konsekutiv subjunktion används framför allt *så att*.[5]

Hydroforen surrade *så att* ingen kunde somna.

I talspråk är *så* (utan *att*) vanligt som subjunktion:[6]

Hydroforens motor brummade *så* jag inte kunde somna.

Om den konsekutiva satsen beror av ett komparativt ord i den överordnade satsen kan *så* (*att*) användas som inledare i talspråk och ledigt skriftspråk. Annars används här bara *att*.

Han vet så mycket {*att/så att/så*} hans huvud knappt har plats för allt.
Hon har en sådan begåvning {*att/så att/så*} den lockas av alla slags problem.

Flerordssubjunktionen *med påföljd att* är semantiskt likvärdig med *så att*, men den används endast när den följande satsen semantiskt utgör ett eget påstående. Trots detta är normalt satsen efter *med påföljd att* en af-sats.

Han ringde henne dag och natt *med påföljd att* hon till slut gav upp och sa ja.

Lexikaliserad som flerordssubjunktion är också *till den grad att*:

Han ansträngde sig *till den grad att* han hade svårt för att somna på kvällarna.

f) De finala subjunktionerna anger avsikt eller ändamål. Hit hör framför allt *för att*. I ledigt tal- och skriftspråk används också *så* (*att*) med final betydelse.

– Jag har en hummer i kylskåpet, sa han lågt *för att* chaufförен inte skulle höra. (R)
Där utbildar vi arbetarklassens bästa förmågor, *för att* de så småningom ska kunna leda ett nytt samhälle. (R)
[…] så gick han alltid undan, *så att* jag inte skulle se honom. (R)
Varenda liten bondgård byggdes om *så att* den skulle fungera modernt […] (R)

I talspråk används regionalt *bara för att* i samma betydelse som *för att*:

Han gjorde fönstren mindre *bara för att* de inte skulle släppa ut så mycket värme.

Ålderdomligt pastischerande klang har *på det att*:[7]

Systrar, låt oss be för Hans Bergmans själ, *på det att* han må finna frid. (R)
Och skallbenet krossade han smått till en påse skärvor; han kastade påsen till hönsen att sätta i sig, *på det att* deras ägg skulle få fastare skal och inte spricka när de kokades i kastrullen. (R)

Halvt lexikaliserade till finala flerordssubjunktioner är de skriftspråkliga ordgrupperna *i avsikt att*, *i syfte att* som kan användas när den överordnade satsen anger agentiv handling:

Shinza gick i samma skrynkliga sportskjorta, som om han hade kommit *i avsikt att* hans närvaro skulle bli ett disharmoniskt anslag. (R)
Bara omfattningen av denna marknad är mer än tillräcklig för att motivera maximala svenska ansträngningar *i syfte att* vårt land skall få tillräckligt fotfäste där. (S)

(Vanligare är att *i avsikt*, *i syfte* konstrueras med infinitivmärket *att* och bestäms av en infinitivfras, Prep. § 30 not 1.)

g) De konditionala subjunktionerna anger villkor. I ledigt skriftspråk och i talspråk används ofta *ifall* (regionalt också (*ut*)*ifall att*). I ålderdomligt skriftspråk förekommer *därest*. Den konditionala bisatsens vanligaste inledare är dock den basala subjunktionen *om*. Övriga konditionala subjunktioner har inte så bred användning som *om* utan har olika syntaktiska, semantiska och stilistiska särmärken (se Bisatser § 141):

bara, blott; med mindre; såvida, (för)såvitt (som), såframt; i händelse (av) att, under förutsättning (av) att, förutsatt att, givet att; på villkor att, så sant (som)

Bara inleder också desiderativa huvudsatser (Huvudsatser § 101).

h) De temporala subjunktionerna anger tidsrelation. Gruppen av temporala subjunktioner är den mest varierade. De hithörande ettordiga subjunktionerna (av vilka många också används på annat sätt) är följande: *medan* (också koncessiv subjunktion), *sedan* (också preposition och definit adverb), *alltsedan* (också preposition), *innan* (också definit adverb och preposition), *förrän* (negationsberoende, se Satsadvl § 79: e), *tills* (i talspråk och ledigt skriftspråk också preposition som anger tid), *till* (också preposition), *allteftersom*.[8]

Temporala flerordssubjunktioner innehåller som regel en av de basala subjunktionerna *att* och *som*. Den basala subjunktionen i förbindelsen kan utelämnas med en stileffekt som varierar från den ena ordförbindelsen till den andra.

under det (att), samtidigt med att, i det (att), efter det (att), från det (att), till dess (att), från och med (det) att, till och med (det) att

så länge (som), så snart (som), så fort (som), så ofta (som), rätt som, bäst (som), efterhand som, vartefter (som)

På väg att bli lexikaliserade flerordssubjunktioner är vissa ordgrupper där ett tidsuttryck med *samma* + substantiv eller *samtidigt* följs av komparativ *som*-sats:

vid samma tidpunkt som, under samma tidrymd som, i samma ögonblick som, samtidigt som [etc.]

I stället för *som*-satsen kan här en komparativ subjunktionsfras användas:

Hon for samma dag *som* han.

Om *då*, *när* se ovan § 6 Anm. 1. *Medan* och *samtidigt som* kan sekundärt användas för att ange motsättning (d).

Olika prepositioner med narrativ bisats som rektion kan ange mer eller mindre speciella relationer mellan bisatsens och den överordnade satsens propositioner. I vissa fall utgör också andra kombinationer av preposition + *att* än de ovan nämnda tämligen fasta förbindelser:

I stället för att du sitter här och är nervös kan vi väl gå ut och se en trevlig film.
Jag städar här inne *mot att* du gör i ordning gräsklipparen.
Han smög bort *utan att* någon såg det.
Utan att räntorna går ner vågar ingen investera.

[1] Som synonym till den basala subjunktionen *som* i fritt predikativ används *i egenskap av*: *Han var närvarande i egenskap av kassör i firman*.

Substantivet *typ* har utöver sin normala funktion som substantiv lexikaliserats – vid sidan av *av typ* – i en subjunktionsliknande användning 'som': *en organisation* (*av*) *typ Frälsningsarmén*, *förslag typ löntagarfonder* (T), *samhällen typ Hallstahammar* (S), *Tempusföljd är inte någon sträng kongruensrelation, typ numeruskongruens hos adjektiv* (S). Ursprungligen användes konstruktionen *typ* + nominalt led bara attributivt men under 1990-talet har *typ*, särskilt i ungdomsspråket, fått en vidare användning med den ungefärliga betydelsen 't.ex.', 'någonting i stil med': *göra olika saker typ att dom håller inne pengarna och så* (T). *Typ* kan då placeras postfokalt: *Han har en grön militärjacka typ* (T).

[2] *Därför att*, *för att* kan i talspråk och ledigt skriftspråk inleda fa-sats och då fungera närmast som explanativa konjunktioner:

Han sa upp sig igår, *därför att* han trodde inte att den nye chefen skulle bli bättre än den gamle.

[3] *Fastän* kan i talspråk inleda huvudsats och då fungera närmast som adversativ konjunktion. *Fast* är oftare konjunktion än subjunktion.

Han stannade kvar, {*fastän/fast*} han trodde inte att den nye chefen skulle bli bättre än den gamle.

[4] *Även om* redovisas i denna grammatik som flerordssubjunktion. Den så inledda satsen kan till skillnad från en *om*-sats vara förutsatt sann.

Jag gillar henne högt och rent, {*även om/*om*} hon sannerligen inte är en ängel.

Man kan också bortse från lexikaliseringen och analysera *även om* + sats som en konditional *om*-sats i konstruktion med det fokuserande adverbialet *även*, jämförbar med satsfogningar där *om*-sats konstrueras med *också*, *till och med*, (*inte*) *ens*. *Också om*, *också ifall*, *även ifall*, *ifall också*, *till och med om* etc. är mer tillfälliga bildningar. I viss mån lexikaliserade är förbindelserna *om* (*ock*)*så*, *om än*:

Om också inga faror lurade borde hon inte vara här. (R)
Makedonierna måste följa honom *om än* grekerna svek! (R)

Ett skäl att betrakta dem som flerordssubjunktioner är att *också* och *än* till skillnad från reguljära satsadverbial här kan stå framför obetonat subjekt (jfr Satsadvl § 8):

Om {*också/än*} man kunde se saken annorlunda, har jag min bild klar.
Om man {också/än} kunde se saken annorlunda, har jag min bild klar.
*Eftersom {också/redan} man kan se saken annorlunda, måste det hela omprövas.
Eftersom man {också/redan} kan se saken annorlunda, måste det hela omprövas.

Konditionala satser med *om*, *ifall* som inledare och *också*, *än* som satsadverbial har koncessiv innebörd, Bisatser § 136.

Som koncessiv flerordssubjunktion kan möjligen också *låt vara att* betraktas. Semantiskt erinrar satsfogning med *låt vara att*-sats om en satsfogning med *även om*-sats. *Låt vara att*-satsen är emellertid inte syntaktiskt underordnad i den satsfogning där den ingår utan bildar en komplex mening tillsammans med en följande eller föregående huvudsats. Om satsfogningens andra sats följer efter *låt vara att*-satsen, ingår *låt vara att*-satsen alltså inte som fundament i denna andra sats:

Låt vara att ätten har sina anor, pengar behöver de ändå. (R)

Låt vara att Anders är sjuk. Vi måste ändå starta processen idag.
Låt vara att Anders är sjuk. Idag måste vi ändå starta processen.
**Låt vara att* Anders är sjuk, (så) måste vi ändå starta processen idag.

Låt vara att-satsen kan också stå sist eller som inskott:

Pengar behöver de nog, *låt vara att* ätten har sina anor.
Han arbetar flitigt, *låt vara att* han inte får så mycket gjort.
Under övergångsperioden har vi att leva med risker, […] *låt vara att* dessa blivit allt värre med samhällets utveckling. (S)
Han arbetar flitigt, *låt vara att* han inte får så mycket gjort, på sin nya roman.

[5] Subjunktionen *så att* är obetonad; om *så* i matrissatsen är huvudord till konsekutiv *att*-sats som komplement, är normalt detta *så* betonat:

Hon vred lampan ₀så att alla kunde se. [med det resultatet att …]
Hon vred lampan ˈså *att* alla kunde se. [på det sättet att …]

[6] *Så att* kan i talspråket användas som konklusiv konjunktion i stället för *så* (§ 2: e) och då följas av deklarativ fa-sats:

Han ringde henne dag och natt, *så* (*att*) hon till slut gav upp och sa ja. [af-sats]
Han ringde henne dag och natt *så* (*att*) till slut gav hon upp och sa ja. [fa-sats]

[7] För nutida svenskt språkbruk är det främmande att använda ensamt *att* som inledare av final sats. Uttryckssättet förekommer någon gång med ålderdomligt pastischerande stilvalör.

'Håll fast det du har', säger Anden till församlingens ängel, och han tillägger: '*att* ingen må taga din krona'. (R)

[8] Brukligheten varierar något för de olika temporala subjunktionerna. *Alltsedan*, *i det att*, *under det att* är framför allt skriftspråkliga. Regionalt används *mens*, *medans* 'medan', *undertiden* 'medan', *förns* 'förrän', *före* 'innan', *genast* (*som*), *direkt* (*som*) 'just som'. Den lexikaliserade förbindelsen *inte* (…) *förrän* fungerar som ett fokuserande adverb (Advl § 112): *inte förrän i morgon*, *inte förrän då*. Också *sist* och något ålderdomligt *bäst* kan användas som temporala subjunktioner (Pron. § 220 not 3):

Sist hon ringde var han bortrest.
Bäst jag satt där dök det upp en björn.

Jämför *bäst* använd som komparativ subjunktion enligt (b) ovan.

§ 9. Struktur. Subjunktionerna kan efter sin struktur indelas i basala och icke-basala. De basala subjunktionerna är enstaviga och har en enkel fonotaktisk struktur. De har allmän betydelse (§ 7) och inleder framför allt nominala och attributiva bisatser. De icke-basala subjunktionerna är i de flesta fall flerstaviga eller utgörs av lexikaliserade ordgrupper där ofta de basala subjunktionerna ingår. Vissa nya subjunktioner tillkommer framför allt genom att preposition + *att* lexikaliseras. Icke-basala subjunktioner har en mera pregnant betydelse (§ 8) och används framför allt för att inleda adverbiella bisatser.

a) Basala subjunktioner är de följande:

att [at:] [inleder vanligen narrativ bisats]
som [inleder bl.a. relativ bisats]
om [inleder vanligen rogativ eller konditional bisats]
än [inleder komparativ bisats och komparativ subjunktionsfras]

b) Icke-basala subjunktioner utgörs till en del av ettordssubjunktioner, t.ex.:

eftersom, ehuru, emedan, fastän, huruvida, ifall, innan, medan, sedan, tills

De flesta icke-basala subjunktionerna utgörs dock av mer eller mindre lexikaliserade ordgrupper med en basal subjunktion som sista led. Exempel på flerordssubjunktioner med *att*:

efter det att, från det att, i det att, oaktat det att, oavsett det att, på det att, till dess att, under det att

därför att, därigenom att, därhän att
för att, så att, trots att, utan att
för den händelse att, till den grad att, under {förutsättning/den förutsättningen} att

I vissa subjunktioner av typen preposition + *det* + *att* kan antingen *det* eller *att* utelämnas:

efter det, från det, i det, på det, till dess, under det
efter att, från att, oaktat att

I de flesta flerordssubjunktioner med *som* kan den basala subjunktionen utelämnas (se också Bisatser § 112):

så fort (som), så länge (som), så ofta (som), så sant (som), så snart (som), så mycket mer som, så mycket hellre som, bäst (som), desto {mer/hellre} som, helst som, särskilt som

Dessutom kan i ledigt språk *till* och marginellt också *efter* samt regionalt *före* inleda bisats (jfr *sedan*, *innan* vilka fungerar antingen som subjunktioner eller som prepositioner):

Jag stannar här *till* det slutar regna.
Hon har inte varit här *efter* hon slutade.
Han var rätt deprimerad *före* han blev hemskickad.

Som flerordssubjunktion redovisas i denna grammatik också förbindelsen *även* + den basala subjunktionen *om*. Den basala subjunktionen *än* återfinns etymologiskt i *fastän*, *förrän*.

ANM. Gränsen mellan flerordssubjunktion och syntaktiskt bildad konstruktion är vag. Det är i många fall lika naturligt att uppfatta en ordsekvens på det ena som på det andra sättet. I fall som de följande verkar exempelvis båda analyserna lika rimliga:

Flerordssubjunktion	Bisats (inledd av basal subjunktion) i konstruktion med föregående formord
<även om <hon sjöng>>	<även <om <hon sjöng>>>
<trots att <hon sjöng>>	<trots <att <hon sjöng>>>
<utan att <hon sjöng>>	<utan <att <hon sjöng>>>

Ordförbindelsen *som om* redovisas inte som en flerordssubjuktion i denna grammatik utan analyseras på samma sätt som *som när*, *som då*, *som innan* etc., dvs. en bisats med inledare utgör rektion till subjunktionen *som* i en subjunktionsfras:

<som <om <hon ville skratta>>> [jfr: <som <innan <Bo var här>>>, <som <före <andra världskriget>>>]

§ 10. Morfologisk funktion. De basala subjunktionerna ingår i sammansättningar eller flerordsförbindelser fungerande som subjunktioner, jfr § 9. Annars används subjunktioner knappast i avledningar eller sammansättningar (annat än som metaspråkliga uttryck: *som-fras*, *att-sats*).

§ 11. Syntaktisk funktion och distribution. Subjunktioner används syntaktiskt på följande sätt:

a) Subjunktionen tar en satskärna med af-form som rektion och bildar tillsammans med denna en bisats:

De meddelade <*att* <han just lagat datorn>>.
Där stod datorn <*som* <han just lagat>>.
Hon är vackrare <*än* <hon själv vet om>>.
Det spelade ingen roll <*om* <han lagat datorn eller ej>>.
Detta hände <*innan* <han lagat datorn>>.

Se vidare kapitel 37 Bisatser under de olika bisatstyperna.

b) En subjunktion, framför allt *att*, kan i vissa fall konstrueras med en underordnad sats som har fa-form (som en deklarativ huvudsats; se Bisatser § 60):

Han säger <*att* <då har han redan gett sig av>>.

c) Vissa subjunktioner kan med sin af-formade satskärna fungera som huvudsats (§ 7):

Om hon nu kommer i alla fall?
Om han bara ville åka sin väg!
Att du bara understår dig!
Som han då bär sig åt!

d) Vissa subjunktioner kan ta en icke-finit fras som rektion och tillsammans med denna bilda en subjunktionsfras. Detta gäller i första hand de basala subjunktionerna *som*, *än* vilka kan inleda komparativa subjunktionsfraser (Subjnfraser § 2–15):

Anders Karlsson är lika lång <*som* <min bror>>.
Sven är inte längre <*än* <Anders Karlsson>>.

Som kan också inleda predikativ subjunktionsfras (se vidare Subjnfraser § 16–17, Predv § 2):[1]

<*Som* <ytterst ansvarig>> måste jag avråda från projektet.
Vi har den mest <*som* <ett trevligt sällskapsdjur>>.

De koncessiva *fastän*, *ehuru* kan i neutralt och formellt skriftspråk inleda koncessiva subjunktionsfraser, dvs. de konstrueras med ett led som i en koncessiv bisats skulle motsvaras av ett bundet predikativ. Den satsekvivalenta frasen fungerar i sin sats som fritt predikativ eller adverbial (se vidare Subjnfraser § 18–20).

<*Ehuru* <{blott 19 år/själv tandläkare/alldeles utmattad}>> fortsatte han på den inslagna vägen.
[…] att vara den som inte behövs för att man råkar ha fel kön, och inte duger lika bra som sina bröder <*fastän* <alldeles oprövad>>. (R)

e) Subjunktionen *som* står adjunktionellt efter satsbas som inleder af-sats (utom relativ bisats), obligatoriskt om satsbasen är subjekt, optionellt om satsbasen inte är subjekt (Satsbaser § 7: b):

Det spelar ingen roll hur många barn *som* kommer.
Hur många barn *som* än kommer, skulle hon ställa upp.
Ju fler barn *som* kommer, desto bättre är det.
Det är fantastiskt vad många barn *som* kommer.
Så många barn *som* kommer!

Hon undrade hur många barn (*som*) vi skulle skaffa oss.
Hur många barn (*som*) vi än skaffar oss, skulle hon ställa upp.
Ju fler barn (*som*) vi skaffar oss, desto bättre är det.
Det är fantastiskt vad många barn (*som*) ni har skaffat er.
Så många barn (*som*) ni har skaffat er!

Dessutom kan *som* stå adjunktionellt i en komparativ bisats efter *än* under vissa betingelser (Bisatser § 109: c), obligatoriskt om subjekt saknas, sällan annars:

Hon har fler beundrare än (vad) *som* är nyttigt för henne.

[1] När subjunktionsfrasen fungerar som bundet predikativ, kan subjunktionen i vissa fall stå isolerad, med rektionen som satsbas eller underförstådd (Subjnfraser § 16, Predv § 18):

Det verkar finnas ett samband mellan hur snabbt saker blir omoderna, och hur hypermoderna de en gång beskrevs *som*. (S)

§ 12. Subjunktionens framförställda bestämningar. Några få subjunktioner kan ta framförställda bestämningar.

a) *Innan*, *efter det att* kan ta adverbial för skillnad som anger hur lång tid före respektive efter bisatsens aktion som den överordnade satsens aktion infaller (jfr Bisatser § 94: b):

Hon kom {*två veckor/långt/kort tid/precis/strax*} *innan* regntiden började.
Hon kom {*två veckor/långt/kort tid/strax*} *efter det att* regntiden börjat.

Jämför de semantiskt besläktade prepositionerna *innan*, *efter* (Prepfraser § 15: c).[1]

b) *Tills*, *till dess att*, *sedan*, *från det att* kan ta adverbialet *ända* och andra adverbial för uppnådd grad som understryker att den överordnade satsens aktion pågår fram till respektive från och med den tidpunkt som bisatsen anger (jfr Bisatser § 94: c):

Hon stannade där *ända till dess att* regntiden började.
Hon har varit här *ända sedan* regntiden började.

Jämför de semantiskt besläktade prepositionerna *till*(*s*), *sedan* (Prepfraser § 15: e).

De flesta typer av bisatser kan föregås av fokuserande satsadverbial, som dock snarast är bestämningar till bisatsledet i dess helhet (Satsadvl § 58: b, e).

[1] Som bestämning till *sedan* 'alltsedan' används *långt* som anger att den överordnade satsens aktion pågått en lång tid efter det att den underordnade satsens aktion inträffat: *Han satt kvar ännu långt sedan solen gått ner*.

ANM. Bestämningar enligt ovan (a)–(b) kan också ses som bestämningar till subjunktionsbisatsen i dess helhet. Jfr Bisatser § 94: a.

Infinitivmärke § 13

§ 13. Infinitivmärke. Infinitivmärket skrivs *att* och uttalas antingen [at:] eller (till skillnad från den homografa subjunktionen *att*) i ledigt språk [ɔ]. Möjligen är uttalsvarianten [ɔ] vikande till förmån för det stavningstrogna uttalet.[1]

Infinitivmärket inleder infinitivfras. Bruket av infinitivmärke är här ibland obligatoriskt, ibland optionellt; ibland måste infinitivfrasen stå utan infinitivmärke. Se Inffraser § 22.

Det var snällt av dig *att inte ställa till bråk*.
Han flyttade till Stockholm efter *att ha bott här i ett tiotal år*.
Hon slutar nog aldrig (*att*) *röka de där turkiska cigaretterna*.
{*Att sitta/Sitta*} *här och vänta* är inte särskilt stimulerande.
Vi hörde honom {Ø/**att*} *hamra på sin flygel*.

Infinitivmärket har knappast någon egen betydelse.

[1] Regionalt används *till*, *till att* [te, teɔ] som infinitivmärke med en mer eller mindre dialektal prägel:

[…] vi ä tvungna *te* gå och gå och gå, Åsa och jag. (R)
Jag får lov *te å* gå dit. (R)

ANM. Med samma rätt som man urskiljer flerordssubjunktioner som *för att*, *efter* (*det*) *att* skulle man kunna klassificera *för att*, *efter att* vid infinitivfras som ett flerordigt finalt respektive temporalt infinitivmärke:

Han tog tåget *för att* känna sig lugnare. Jfr: Han tog tåget för att hon skulle känna sig lugnare.
Hon sprang ett ärevarv *efter att* ha vunnit tävlingen. Jfr: Hon sprang ett ärevarv efter det att hon hade vunnit tävlingen.

Denna grammatik redovisar dock i enlighet med traditionen {*för att/efter att*} + infinitivfras som preposition + *att*-inledd infinitivfras (i likhet med t.ex. {*utan att/genom att*} + infinitivfras).

12 INTERJEKTIONER

1 Översikt.

Betydelse 2–10

2 Översikt. 3 Känslouttryck. 4 Uppmaningar. 5 Beskrivningar av skeenden. 6 Svarsord. 7 Samtalsreglerande signaler. 8 Svarsord som samtalsreglerande signaler. 9 *Va*. 10 Uttryck för hövlighet och andra sociala konventioner.

Struktur 11–13

11 Morfologisk struktur. 12 Ljudhärmande interjektioner. 13 Avvikande ljudstruktur.

Syntaktisk funktion 14–15

14 Egna bestämningar. 15 Interjektionsfrasens funktion.

16 Avgränsning mot andra ordklasser.

§ 1. Översikt. Interjektionen är ett oböjligt ord som med eller utan bestämningar kan fungera som ett självständigt yttrande.

Interjektionerna förekommer mest i talspråk. I jämförelse med alternativa satsformade uttryckssätt kan interjektionerna i allmänhet sägas uttrycka sitt innehåll mer livfullt och spontant och mindre deskriptivt-analytiskt. Därmed sammanhänger att flertalet av dem har ett ganska ledigt stilvärde och är sällsynta i framställningar av saklig karaktär. Deras betydelser kan grupperas i följande kategorier:

Uttryck för känslor: oj, å, hurra, usch
Uppmaningar: sjas, stopp
Beskrivningar av skeenden: krasch, bingbång
Uppgifter om sanningshalt: ja, jo
Samtalsreglerande signaler: hördudu, nåväl, okej
Uttryck för hövlighet eller annan social konvention: hej, grattis

Det förekommer många olika fonologiska strukturer bland interjektionerna. Åtskilliga centrala interjektioner visar en mycket enkel struktur: bara en vokal (t.ex. *o*), en vokal plus en konsonant (t.ex. *oj*) eller en konsonant plus en vokal (t.ex. *fy*). Speciell för interjektionerna är mängden av ljudhärmande uttryck (t.ex. *pang*, *svisch*). Sådana interjektioner kan ha en ljudgestalt som eljest inte förekommer

i språket (t.ex. *sch*, *hm* med enbart konsonanter). Också ljud som eljest inte används som språkljud, t.ex. smackningar och stönanden, kan vara mer eller mindre konventionaliserade som interjektioner. Gränsen mot icke-verbal kommunikation är dock flytande.

Interjektionerna är oböjliga men kan uppträda i variantformer. De helt lexikaliserade interjektionerna bildar en i huvudsak sluten ordklass, visserligen med större regional (och även social och individuell) variation än andra slutna ordklasser. Vid sidan av de konventionella interjektionerna används tillfälligt bildade uttryck ungefär som interjektioner. Ur denna klass av uttryck nyrekryteras långsamt ordklassens kärna.

Många interjektioner har historiskt uppkommit genom lexikalisering av ord ur andra ordklasser eller fraser av annat slag och visar fortfarande homonymi på ord- eller frasnivå, t.ex. *gud*, *hjälp*, *goddag*.

Om avgränsningen av interjektioner mot andra ordklasser se också nedan § 16.

Betydelse § 2–10

§ 2. Översikt. De flesta interjektioner uttrycker talarens reaktion inför något: en situation eller ett verbalt utspel av samtalspartnern. De ger ofta ett förhållandevis livfullt och spontant uttryck för sitt innehåll. Samtidigt lämnar de mycket åt lyssnaren att precisera (såvida inte kontexten gör detta), mycket ofta t.ex. vad ett känslouttryck riktar sig mot, vad för slags aktion en uppmaning gäller eller vilken eller vilka aktanter som deltar i ett beskrivet skeende.

Interjektionernas betydelser grupperar sig rätt väl på följande sex klasser, med vissa övergångar dem emellan:

a) Uttryck för känslor, t.ex. *oj*, *fy*, *äsch*. En typisk betydelse är en spontan känsla av förvåning. Mindre spontana känslouttryck kan fungera som uppmaningar eller förmaningar, t.ex. *fy*.

b) Uppmaningar, t.ex. *halt*, *hoppla*. För åtskilliga av interjektionerna, t.ex. *nå*, *ajaj*, måste det framgå av kontext eller talsituation vilken aktion uppmaningen gäller.

c) Beskrivningar av skeenden, t.ex. *pang*, *pladask*. De flesta av dessa interjektioner är ljudhärmande. Några, t.ex. lek- och speltermer som *kull*, *schack*, är också uttryck för social konvention.

d) Uppgifter om sanningshalt, t.ex. *ja*, *nej*, *tja*. Dessa interjektioner kallas svarsord och har sin typiska användning i replik till en annan talare. De centrala svarsorden *ja*, *nej*, *jo* kan också användas som samtalsreglerande signaler.

e) Samtalsreglerande signaler, t.ex. *jaså*, *hursa*. Talaren anger t.ex. att han uppfattat eller inte uppfattat samtalspartnerns språkhandling eller att han accepterar ett påstående som en nyhet. Interjektioner som påkallar lyssnarens uppmärksamhet, t.ex. *hallå*, kan ses både som uppmaningar och som samtalsreglerande signaler.

f) Uttryck för hövlighet eller annan social konvention, t.ex. *godmorgon*, *prosit*. Vissa hövlighetsuttryck, t.ex. hälsningar, har interjektionsfrasen som sin normala form. En del av interjektionerna i denna grupp kan också användas som samtalssignaler, t.ex. *hej* för att inleda och *hej då* för att avsluta samtal.

En del interjektioner kan ha olika funktion vid skilda tillfällen. *Nå* kan t.ex. vara uppmanande eller samtalsreglerande, och *hej* kan vara en hälsning, det kan ha inslag av beskrivning (*Hej, vad det går*) eller det kan (särskilt i finlandssvenskan) vara ett sätt att påkalla lyssnarens uppmärksamhet.

Presentationen av interjektionerna i betydelsegrupper i § 3–10 är fyllig men inte helt fullständig. Förrådet av interjektioner, och särskilt det aktiva bruket, varierar rätt mycket regionalt, socialt och individuellt.

§ 3. Känslouttryck. Många interjektioner uttrycker på liknande sätt som en expressiv sats (jfr Huvudsatser § 96) en känslomässig reaktion från talarens sida. I sin mest spontana användning anger dessa interjektioner talarens förvåning över ett plötsligt uppdagat sakförhållande.[1]

”*Oj*, det är inte stenlagt här”, sa jag och växlade ner till ettan. (R)
Hoppsan, var det folk här!? (R)

Ofta är det samtalspartnerns yttrande som talaren reagerar på:

– Vad är ditt personbästa då? – Jaaa … En och nittiofyra. – *Ojojoj* …Det är ju mycket längre än den där djäkla Olsson är själv. (R)

Interjektioner som har spontan förvåning som sin dominerande betydelse är t.ex.:

gud, herre jemine, herregud, himlar, himmel, hoppsan, jestanes, jösses, kors, nämen, oj, va, å fan

Andra interjektioner har utöver spontan förvåning oftast en mer eller mindre specialiserad betydelse eller användning. Så uttrycker *o* ofta uppskattning, *gudskelov* lättnad, *å*(*h*) besvikelse och *fy*, *usch*, *blä* negativ värdering, medan flera av svordomarna (*fan*, *helvete*, *jävlar*) och svordomsersättningarna (*jäklar*, *jädrar*, *sablar*, *fy katten*, *fy sjutton*) kan uttrycka ilska eller irritation men också beundran.

Åh, den flög ut. (R)
– *Usch* jag kan inte vänja mig vid den, sade Johanna. (R)
Jag hade vaknat kallsvettig och tänkt att *gudskelov*, det är bara en dröm […] (R)
– Har ni sett Sinatra? frågade en rödbrusig typ. – Han var här nyss, sa jag. – *Fan*, sa den rödbrusige dystert. (S)
Jäklar, vad fina krukväxter du har!

Asch, *äsch*, *bah* anger att talaren bagatelliserar en omständighet och *pytt*(*san*) och ibland *ha* att han invänder mot ett påstående:

Fastfrusen. – *Äsch*, den får sitta tills det töar. (S)
Gifta er – du och han! *Pyttsan*! (R)

Aj, *ao* används främst vid kortvarig fysisk smärta, *brr* vid kölldupplevelse:

– *Brr*, jag fryser. (R)

Exempel på interjektioner som förutom att de ofta signalerar spontan förvåning mera specifikt anger hur talaren reagerar inför den aktuella situationen:[2]

a(h), ack, aj, ao, asch, bah, blaha, blä, brr, bu, burr, fan, fy, fy baj, fy hundan, gudskelov, ha, haha, helvete, hjälp, hu, huga, hå(hå), håhåjaja, jädrar, jäklar, jävlar, (fy) katten, mums, namnam, ojoj, puh, pytt, pyttsan, sablar, (fy) sjutton, så(å), tjo(hej), (t)sss, tvi, uff, uh, uj, usch, uschiamej, voj [finlandssvenska], å(h), ä(h), äsch

Många interjektioner kan användas som mer eller mindre spontana uttryck för inre stämningsläge, t.ex. *å*(*h*) för längtan, *o* eller *å*(*h*) för glädje, *håhåjaja* för betryck. De har då ingen betydelse av förvåning. Vissa interjektioner uttrycker positiva eller negativa känslor utan något egentligt inslag av förvåning och med skiftande inslag av spontanitet.

bravo, halleluja, heja, hell, hosianna, hurra, leve, nåde, stackars, ve

Också flera av dessa tenderar att uttrycka uppmaningar: *leve* (en uppmaning att delta i hyllningar), *ve*, *nåde* (ett slags hot).

De flesta interjektioner som uttrycker känslor har ett ledigt stilvärde. Påtagligt vardagliga är t.ex. *bah*, *puh*, *blaha*, *uff*, *bu*, *pytt*, *pyttsan*, *va*, *uschiamej*, *mums*, *namnam*, *nämen*, *huga*, *blä*. Svordomar har både som interjektioner och som adverb, adjektiv eller substantiv ett synnerligen lågt stilvärde. Svordomar som betecknar onda makter (*fan*, *jävlar*, *helvete*) betraktas som grövre än de som innehåller Guds namn eller boning (*gud*, *herregud*, *himmel*, *himlar*). Svordomsersättningar (t.ex. *jösses*, *fy sjutton*) har ett vardagligt stilvärde, och några av dem (t.ex. *jäklar*) anses ofta lika grova som svordomarna. Många språkbrukare uppfattar både svordomar och svordomsersättningar som direkt anstötliga.

Rätt neutralt stilvärde har t.ex. *å*(*h*), *o*, *usch*, *bravo*. Högtidligt eller ålderdomligt stilvärde har t.ex. *ack* och flera av de interjektioner som inte anger förvåning: *hell*, *hosianna*, *halleluja*, *ve*. I sakligt inriktat skriftspråk används interjektioner för känslouttryck över huvud taget sparsamt.

[1] Svarsorden *nä*, *nej* (§ 6) används ibland i huvudsakligt syfte att uttrycka förvåning (jfr § 8: 2a):

Nej vad du har blivit stor!
Nej, så härligt – ”Kejsarvalsen!” (R)

[2] Interjektioner som är avsedda att uttrycka spontan förvåning kan naturligtvis också användas med beräkning, ibland så att också lyssnaren skall förstå att användningen inte är spontan:

– Jag har ju bett om förlåtelse … Och hon är faktiskt tjugotvå år … – *Oj då*, rena rama pensionären … (R)

I den beräknande användningen avser talaren ofta att påverka lyssnaren. Hit hör t.ex. den konventionaliserade användningen av *a*(*h*) och *va* för att markera en uppmaning som en

vädjan (Huvudsatser § 44). I sådana fall erinrar interjektionen om sådana interjektioner som själva uttrycker en uppmaning (§ 4).

§ 4. Uppmaningar. Med hjälp av vissa interjektioner vill talaren få lyssnaren att iaktta respektive avstå från vissa förhållningssätt, på liknande sätt som med en direktiv sats (jfr Huvudsatser § 39):

Du gömmer dig, blev du så rädd? *Seså*, kom ut därifrån […] (R)
Stopp! Här är det jag som bestämmer vem som får komma in. (S)

Efter slaget av uppmaning (jfr Huvudsatser § 41) kan interjektionerna ungefärligt fördelas som följer:

a) befallning

basta, givakt, halt, hipp hipp, lediga [lexikaliserat i pluralis men använt som uppmaning också till en enda person], marsch, nå, sjas, stopp, tut

Härunder åtskilliga interjektioner som i sin normala användning riktas till djur:

apport, buss, fot, hoppla, kusch, plats, ptro

b) förbud (negativ befallning)

ajabaja, ajaj, {hysch/hyssj}, hyss, jaja [²jaj:a], sch

Nära denna kategori ligger varningar, t.ex. *nåde*.

c) vädjan

förlåt, hjälp, pardon

Nära denna kategori ligger interjektioner som tillsammans med en annan mening innebär en vädjan, t.ex. *a*, *va* (§ 3 not 2). Till (c) kan räknas interjektioner för att locka djur, t.ex. *kiss*.

d) erbjudande

varsågod [jfr § 10]

Vissa interjektioner uttrycker tröst och uppmuntran. De kan till sin funktion sägas vara besläktade med huvudsatser som anger råd.

e) tröst

såja, så(så) [även befallning], vyss, vyssanlull

f) uppmuntran

heja, hej hopp, hoppsa(n)sa, seså [även befallning], åhej

De interjektioner som används till djur anger vilken typ av aktion som den tilltalade skall utföra eller avstå ifrån. Detsamma gäller några andra uppmanande interjektioner, t.ex. *sch* och *hysch* som är uppmaningar att hålla tyst. För de övriga måste det däremot framgå av kontexten eller talsituationen vilken aktion det gäller.

De flesta uppmaningsinterjektioner har ett ledigt stilvärde. Direkt vardagligt

stilvärde har framför allt de som främst används till barn (t.ex. *jaja*, *ajabaja*, *vyssanlull*) men också andra (t.ex. *tut*). Befallningar är aldrig särskilt hövliga, och interjektioner som anger befallningar eller förbud kan uppfattas som direkt ohövliga.

Många interjektioner med uppmaningsbetydelse har sitt ursprung i andra ordklasser (jfr § 11), däribland imperativformer av verb, t.ex. *hjälp*, *förlåt* och (i ursprungliga ordgrupper) *givakt*, *varsågod*, substantiv som betecknar aktioner, t.ex. *marsch*, *stopp*, *halt*, och enstaka andra, t.ex. *lediga*.

ANM. Samtalsreglerande interjektioner (§ 7), särskilt sådana som påkallar lyssnarens uppmärksamhet, kunde ses som ett slags uppmaningar.

§ 5. Beskrivningar av skeenden. Många interjektioner har deskriptiv betydelse, dvs. talaren skildrar en händelse:

> Panik! Tvärbromsning. *Pang*!!! Där satt en stor, jäkla amerikanare i rumpan på min lilla Fiat 500. (R)
> Hon släckte lampan och plötsligt – *klick* – glödde ett självlysande knivblad i mörkret […] (R)

De flesta av dessa interjektioner är ljudhärmande (jfr § 12):[1]

> bingbång, bom, dask, dingdång, dripp, dropp, dunk, hej, huj, klatsch, klick, (klifs) klafs, (klingeli)klang, kling(eling), kluck, klunk, knack, knak, knips, knirr, kras, krasch, paff, pang(pang), piff, pla(da)sk, pling(plång), plopp, puff, ratsch, ritsch, smack, smask, svisch, tamtam, tick(tack), tut, töff(töff), vips

Som en särskild grupp kan urskiljas sådana som återger djurs läten:

> bä, ho, klävitt, kra kra, ku(c)keliku, ku(c)ku, kvi(de)vitt, mjau, mu, nöff, pip, vov

Lek- och speltermer som *kull* och *schack* kan också betraktas som deskriptiva eller som performativa (jämför hälsningsorden etc., § 10).[2]

Deskriptiva interjektioner har genomgående en tendens till talspråkligt eller ledigt stilvärde.

[1] Ett exempel på en icke-ljudhärmande interjektion som kan räknas som deskriptiv är den lexikaliserade ordgruppen *så där ja*, som anger att ett önskat resultat har uppnåtts:

> *Så där ja*, nu syns den väl knappast?

[2] I barnspråk används verbstammar på ett interjektionsliknande sätt för att ange att verbets aktion pågår i fantasin:

> *Kiss-kiss-kiss*, nu kissar dockan.
> Stäng, lås! (T) [för att ange stängning och låsning av låtsasdörr]

§ 6. Svarsord. En grupp av interjektioner, t.ex. *ja*, *nej*, *jo*, kallas svarsord och anger i sin grundbetydelse om talaren går med på det som föregående talare har sagt eller ej. Om den andre har gjort ett påstående, bekräftar eller bestrider den svaran-

de med svarsordet sanningshalten i den andres påstående. Om den andre har bett lyssnaren om att ta ställning till om en proposition är sann eller ej (i en underställande fråga), anger svarsordet det begärda ställningstagandet. Lyssnaren kan också bekräfta eller instämma med en viss tvekan: *nja*. Svarsorden kan också användas som reaktion på uppmaningar och anger då talarens avsikt att hörsamma respektive inte hörsamma uppmaningen.[1]

Översiktligt används de tre grundläggande svarsorden *ja*, *nej*, *jo* på det sätt som Schema 1 visar för att ange bekräftande och bestridande reaktion på ett utspel.

	Bekräftande	**Bestridande**
Icke-negerat utspel	ja	nej
Negerat utspel	nej	jo

SCHEMA 1. Svarsordens användning efter icke-negerat respektive negerat utspel.

a) Bekräftande:

efter icke-negerat utspel: ja, jaa, ja visst, (ja)ha, jajamän, mm, okej, åja; [regionalt:] jo, joo, jo visst

efter negerat utspel: nej, nä, nää, näe, nej visst

Efter en underställande fråga som inte innehåller negation anger talaren med *ja* (med varianter) att han håller propositionen för sann:[2]

– Var hon riktigt död då? – *Ja* jösses flicka, hon blev träffad av en hel kulkärve! (R)
– Så du är tillbaka? – *Ja*, min tjänstledighet gick ut. (R)

Om den sats som uttrycker frågan är negerad anger han däremot med *nej* (med varianter) att han håller den negerade propositionen för sann, dvs. dess icke-negerade motsvarighet för falsk:

– Håller du inte reda på det? – *Nä*, jag har gjort mitt för idag … (R)
– […] Du märkte inte något, när du sadlade henne? – *Nä*, det gjorde jag inte. (R)

På motsvarande sätt anger den svarande med *ja* (och dess varianter) att han instämmer i samtalspartnerns påstående eller känslouttryck när detta icke är negerat:

– Lina kommer tillbaka i morgon. – Hon gör det, *ja*.
– Det är du som plågar mig. – *Ja*! Jag vet! (R)
– Vad ointresserad du låter. – *Ja* …det kanske är otacksamt […] (R)
– Vad han liknar dig! – *Ja*, alla tar fel på oss […] (R)

När påståendet är negerat anger talaren däremot med *nej* (och dess varianter) att han instämmer:

– Lina kommer inte hem i jul. – Hon gör inte det, *nej*.
– […] Det angår inte mej hur du ser ut. – *Nä*, det gör väl inte det. (R)

När talaren instämmer med föregående talare genom att nämna ett sakförhållande som är implicerat i dennes replik, kan implikationen anges med ett följande svarsord, *ja* efter en jakad och *nej* efter en negerad sats:

– Det här kan inte Per göra. – Nej, han är kvar i Berlin då, *ja*.
– Det där kan nog Per göra. – Ja, han är inte kvar i Berlin då, *nej*.

Efter icke-negerade satser som uttrycker uppmaningar anger talaren med *ja* (med varianter, även *okej*) att han avser att följa uppmaningen:

– Strunta i det då. – *Ja*, det tänker jag göra.

Efter negerade satser som uttrycker uppmaningar anger däremot *nej* (med varianter) att talaren avser att följa uppmaningen (nämligen att avstå från en viss aktion):[3]

– Säg inte nåt om det här. – *Nej*. (R)
”[…] Gråt inte!” ”*Nej*, *nej*, det ska jag inte göra […]” (R)

b) Bestridande:

efter icke-negerat utspel: nej, nehej, nix, nä, nää, nänämän
efter negerat utspel: jo, joo, jo visst, joho, jojomän, åjo

Efter en icke-negerad underställande fråga anger talaren med *nej* (och dess varianter) att han håller propositionen för falsk, dvs. dess negerade motsvarighet för sann:

– Tror du han har ätit nånting farligt? – *Nä*. De säger att hans pappa hade såna där anfall också. (R)
– […] Jag hörde väl galet, va? – *Nä*. (R)

Efter en negerad underställande fråga anger han däremot med *jo* (med varianter) att han håller dess proposition inklusive negationen för falsk, dvs. dess icke-negerade motsvarighet för sann:[4]

– Var det inte du som beundrade min farmor? – *Jo* …(R)
”Du skäms inte, förstår jag?” ”*Jo*, det gör jag.” (R)
”Det spelar väl ändå ingen roll?” ”*Jo*, det gör det visst.” (R)

På motsvarande sätt anger talaren med *nej* (med varianter) att han bestrider ett icke-negerat påstående:

”Jag har förstört kvällen för er”, säger J.D. ”*Nä*, det har du inte alls. […]” (R)

När påståendet är negerat anger talaren däremot med *jo* (med varianter) att han bestrider vad samtalspartnern sagt:

– Åja, så farligt är det inte. – *Jo* jag blir rädd. (R)

Efter icke-negerade uppmaningar anger talaren med *nej* (med varianter) att han avser att negligera uppmaningen:

”[…] Skaffa dig en hund och lär den grejer.” ”*Nä* fan. Det är så mycket dom ska lära sig. […]” (R)

Efter negerade uppmaningar anger däremot *jo* (med varianter) att talaren avser att negligera uppmaningen, dvs. att utföra den aktion han uppmanas låta bli:

– Gå inte va! – *Jo!* (R)

c) Bekräftande eller instämmande med tvekan:

nja, nåja, tja(a)

– Men den är bra. – *Nja*, första gången kanske. (R)
– Jaså du, Caesar, säger Allan, du tycker om att ta dej en svängom, du? – *Tjaaa* …(R)

Ett reserverat (garderat) instämmande anges t.ex. med:

ja vars, jo vars, för all del

– […] Är det inte skönt idag? – *Jovars*… (R)
– Kan du inte tiga? – *För all del*. (R)

Med *åjo* kan ett negerat utspel bestridas med en viss gardering:

– Är det inte vackert här! – *Åjo* (för all del).

Varianterna med tillagt *visst* eller *-män* (*ja visst*, *jajamän* etc.) anger liksom de tvåstaviga varianterna *nää*, *jaa*, *joo* samt *nix* eftertryckligt ställningstagande till sanningshalten. De tvåstaviga varianterna *nähä*, *joho* anger eftertryckligt bestridande av samtalspartnerns påstående (*nähä* kan dock alternativt ange förvåning över ett sakförhållande, jfr § 3 not 1).

Flera av varianterna har ett ledigt eller vardagligt stilvärde: *nä*, *nää*, *jaa*, *joo*, *okej*, *mm*, *joho*, *ja vars*, *jo vars*, *nix*.

Svarsorden kombineras ofta med en *men*-sats som anger talarens modifikation av instämmandet eller bestridandet. Svarsordet och den efterföljande huvudsatsen utgör en komplex mening (Kompl. men. § 10).

– Bor han i Berlin? – *Ja*, men han ska snart flytta.
– Är du inte glad nu? – *Jo*, men jag har lite svårt att vänja mig.

Svarsorden används ofta också som samtalsreglerande signaler, § 8, och kan ha mer eller mindre stark betydelse av känslouttryck, § 3 not 1.

[1] Om modala satsadverbial med ungefär samma funktion som svarsord (t.ex. *säkert*, *precis*, *visst*, *knappast*), ibland i kombination med negation (*egentligen inte*, *verkligen inte*), se Satsadvl § 17, Ellips § 18. Dessa satsadverbial kombineras i ett yttrande ofta med ett föregående svarsord: *ja* {*säkert/kanske/troligen*}, *nej* {*säkert/kanske/troligen*} *inte*.

[2] Särskilt i finlandssvenskt och nordsvenskt talspråk används optionellt *jo* (*joo*, *jo visst*) i stället för *ja* (med varianter) för instämmande etc.:

”Kan ni beskriva honom för oss?” ”*Jo*, men jag såg honom knappt. […]” (R)

[3] När utspelet är en uppmaning kan lyssnaren bekräfta att han tänker följa uppmaningen med *okej*, även om uppmaningen görs med en negerad sats:

– Ta den här till jobbet. – *Okej*, det kan jag väl göra.
– Säg inget om det här till någon. – *Okej*, det lovar jag.

[4] Om den frågandes förväntningar går i negativ riktning kan lyssnaren bekräfta en icke-negerad fråga med antingen *jo* eller *ja*:

– Vill du verkligen betala så mycket för en sådan struntsak? – {*Jo/Ja*}, det vill jag nog.

På en försiktig rogativ fråga (t.ex. med tempusförskjutning som öppnar för negativt svar) kan man svara med *jo* eller *ja*, särskilt om man fortsätter med en modifikation eller reservation:

– Hade du tänkt åka till stan i dag? – *Jo*, det hade jag, men det regnar ju så förskräckligt.
Jfr: – Har du tänkt åka till stan i dag? – *Jo*, det har jag. [endast regionalt]

Också när talaren med sitt utspel påstår något som är mer eller mindre självklart i situationen, kan lyssnaren instämma med *jo* eller *ja*:

– Det var fina hyacinter du har. – *Jo*, för all del.

§ 7. Samtalsreglerande signaler. Vissa interjektioner kan talaren använda som samtals- eller textreglerande signaler. Med dem kan han relatera sitt yttrande till samtalspartnerns eller relatera olika delar av sitt eget yttrande till varandra. En grov indelning av de vanligaste användningarna är följande:

a) Talaren vill påkalla lyssnarens uppmärksamhet (ungefär som han annars skulle kunna göra med en vokativfras):

hallå, hej [finlandssvenska], hördu(du), hörru, hörni(ni), ohoj, pst

Hördudu, gå och vänta därborta, va? (R)
Hörni små flickor vad har ni för er nu för tiden egentligen? (R)
Men *hallå* du därnere! Vad är du för en lymmel som far här och smyger! (R)

b) Talaren anger att han inte uppfattat vad samtalspartnern menar:

förlåt, hursa, va

”Vad är det som är så roligt?” ”*Förlåt?*” ”Ni ler”, sade doktor London. (R)
– […] Finns det ingen lampa av något slag? frågade han. – *Hursaa?* – En lampa. Ni behöver ljus över boken […] (R)

Om *va* se vidare § 9.

c) Talaren anger att han uppfattat språkhandlingen:

aj [finlandssvenska], ja, jaa, jaha, jaja, jaså, ja just [mest finlandssvenska], jojo, mm, nej, nehej, nå(nå), nä, nää, nähä, nänä, okej, så(å), åhå

– Jag är ledsen, sade Boel ynkligt. – *Jaha*. (R)
– Karin, sa han, det regnar. – *Jaså*, muttrade det från köket. (R)

Interjektionen kan samtidigt signalera attityd till det sagda: förvåning, emfas, tveksamhet etc.

Om svarsordens användning i samtalsreglering se vidare § 8. Ord som *jaså*, *jaha*, *nänä* anger normalt att talaren accepterar ett påstående som nyhet. Ord som *åhå*, *så*(*å*), anger dessutom talarens förvåning över nyheten.

d) Talaren anger att han vill dämpa effekten av ett bryskt eller mindre väntat svar (jfr Icke satsf. men. § 25: c):

hm, hördu(du), hörru, hörni(ni), se, si, tänk, å(h)

– […] Han säger att det var vad som fängslade honom mest i hela museet … – *Åh*, men där tycker jag nog han överdriver. (R)

e) Talaren anger att han återvänder till huvudtråden:

jo, nå, nåja, nåväl

Inte nog med det, en del av landdjuren hade klivit tillbaka ut i havet och fött levande ungar. *Nåväl*, den första människan var liten som en schäfer och häckade i träden på Afrikas savanner. (R)

f) Talaren anger att han skall gå in på ett nytt ämne eller en ny delfråga:

all right, ja, jaha, nå, okej

Okej, vad ska vi säga om ventilationen då?
All right, nu tar vi glosorna.
Jaha, då är det väl dags att gå igenom vad vi har kommit fram till.

Den samtalsreglerande betydelsen medför att interjektionerna främst används i talspråk och därmed lätt får ett ledigt stilvärde. Direkt vardagliga är åtminstone *åhå*, *nähä*, *va*, *hördu*(*du*), *hörru*, *hörni*(*ni*) samt vissa svarsordsvarianter (§ 6).

ANM. Hälsnings- och avskedsinterjektionerna (§ 10) kan sägas ha samtalsreglerande uppgift i och med att de markerar ett samtals början respektive slut. Vid telegrafisk eller liknande kommunikation anges samtalets slut med: – *Slut*. – *Klart slut*.

§ 8. Svarsord som samtalsreglerande signaler. Svarsorden *ja*, *nej*, *jo* (med varianter) har som sin primära betydelse att ange sanningshalt (§ 6). Utifrån denna primära betydelse används svarsorden också som samtalsreglerande signaler, ibland samtidigt som de anger sanningshalt.

1. Den bekräftande betydelsen hos *ja* (§ 6: a) är igenkännbar i följande fall:

a) När talaren bekräftar att han uppfattat samtalspartnerns språkhandling och accepterat hans rätt att utföra den:

– Vad sa du då då? – *Ja*, vad skulle jag säga? Det kom som en chock naturligtvis … (R)
– Snälla, snälla…! – *Ja*, så snäll är jag väl inte, men ta tre då …(R)
”Ada!” ”*Ja*, frun.” (R)
– Pappa! – *Ja*! [Svaret innebär också ett löfte att fortsätta lyssna.]

Detta *ja* används särskilt för att mildra effekten av en påföljande invändning eller annat svar som kan verka alltför bryskt:

– […] Alla har behov av att försvinna ibland. – *Ja* men det här verkar inte helt normalt! (R)

b) När talaren bekräftar inriktningen på sitt eget föregående yttrande, dvs. det som följer efter *ja* är i samstämmighet med detta (kanske efter mellanliggande replik eller replikskifte):

Jag tar ut dom på en drink först, till Kaknästornet tror jag, *ja* vi är väl här vid sju. (R)
– […] Det är ju ingen djävla lekstuga … – Nej, det är klart …– *Ja*, sen sitter han med öppet fönster på vakten och visslar på tjejerna på Järnagatan … (R)

Ofta innebär fortsättningen efter *ja* en precisering eller stegring:[1]

Han var omöjlig på den posten, *ja* han var chanslös på förhand.
Han är inget ljus, bevars, att diskutera andliga spörsmål med honom gav klent utbyte, *ja*, det hände att Samuel kom på sig med att känna en smula förakt för den frodige kollegan. (R)

c) När talaren i inledningen av samtal eller av ny samtalsfas markerar att det han kommer att säga är någorlunda väntat:

Ja, nu är klockan fem så nu måste vi sluta.
Ja, då ska vi ta oss en titt på det här, sa läkaren. (R)
Där vågade jag slänga snöbollar på fröken, skrika svärord på lektionerna och i bageriet stal jag bullar. *Ja* så kopplades barnavårdsnämnden in […] (R)

2. Den bestridande (≈ kontrasterande) betydelsen hos *nej*, *nä* (§ 6: b) är igenkännbar i följande fall:

a) När talaren markerar förvåning över samtalspartnerns replik eller över talsituationen. Interjektionen följs då ofta av ett expressivt uttryck som närmare beskriver talarens reaktion. Det expressiva uttrycket kan inledas av *men*.

Nej, vad här är vackert!
”[…] det är nån, som jag är …ja, håller ihop med.” ”*Nej*, men Tessie! Så roligt! Får jag höra!” (R)

b) När talaren ifrågasätter det befogade i samtalspartnerns språkhandling (vägrar delta i samtalet på hans villkor):

– Om jag slänger all plast, så kan man ju inte bli förgiftad … – *Nä*, sluta snälla mamma, du är trött, gå och lägg dej […] (R)
– Du har nånting som hjälper, jag vet det. – *Nä* vet du va! sa Ebba. Nu yrar du. (R)

c) När talaren markerar kontrast, att hans replik tar en oväntad vändning:

”Bra”, säger Charles. ”Det löser sig.” Tystnad. ”*Nä*, jag får väl lägga på så du kan fortsätta”, säger Pete. (R)
Asch, hon ringer nog inte – *nä*, bry dej inte om det – det gör detsamma. (R)
– Det muntrar liksom upp mej varje gång, förklarade Kalas. Det blir ett kärt besvär och inte en plåga om du förstår eftersom jag får måla dit ett nytt löv när

mensen kommit. Hon tvekade och betraktade Ann-Charlotte med en rynka mellan ögonbrynen. – *Nej*, nu fikar vi, sa hon. Konstigt att inte Niten kommer. Tror du att hon försovit sej? (R)

d) När talaren tar tillbaka vad han redan sagt:[2]

Hon kommer i morgon. *Nej*, vad säger jag. Hon har redan kommit.
Han bor i Luleå. *Nej* förresten, det är nog i Umeå han bor.

3. Den bestridande (≈ kontrasterande) betydelsen hos *jo*, som samtidigt innebär ett bekräftande av det som negerats (jfr § 6: b) är igenkännbar, när talaren anger att han bortser ifrån det senast sagda och i stället återknyter till det dessförinnan sagda:

– […] Vad var det du sa, Totte? – *Jo*, jag frågade om du hade nåt fruntimmer. (R)

I monolog markerar talaren på detta sätt att han återvänder till huvudtråden:

Så kom vi fram till Trondheim. Den stan ligger ju väldigt vackert, ingen av oss hade varit där förut. Inte ens Hjalmar, som har varit i både Afrika och Asien. *Jo*, där skulle vi förstås se domkyrkan.

Ofta används dock *jo* samtalsreglerande med försvagad kontrast:

– ”Tjänare, Bill. Jag trodde du var i Zürich.” – ”*Jo*, jag kan tänka mig det.” (R)
– Den där knappen, vad är det? – *Jo*, med den kan vi stoppa broöppning om det behövs …(R)

[1] På motsvarande sätt kan den bekräftande betydelsen hos *nej*, *nä* komma efter ett negerat påstående (jfr § 6: a):

Han hade inga stora förutsättningar för det uppdraget, *nej* han var chanslös på förhand.
Jag skriver inte att de blivande lärarnas studier kommer att bli splittrade, *nej*, de ämnesteoretiska momenten blir integrerade och hålls samman av referensramar som är främmande för ämnenas egen struktur. (S)

Varianten *nänä* torde oftare användas som samtalsreglerande signal än för att ange ställningstagande till sanningshalt (§ 6). Också *nähä* används ofta på detta sätt med en försmädlig biton (men också för att säga emot).

Vi har inte tänkt komma. – {*Nähä/Nänä*} du.

Finlandssvenskan kan efter negerat påstående ha samma bekräftande interjektioner som efter ett icke-negerat:

Vi har inte tänkt komma. – {*Jaja/Jaha*} du. [finlandssvenska]

[2] I militärt kommandospråk förekommer *mittåt* för att ta tillbaka en just given order.

§ 9. *Va*. Interjektionen *va* kan sägas vara samtalsreglerande i och med att den alltid innebär en hänvändelse till lyssnaren. Men inom denna ram har *va* flera olika betydelser som dock kan gå i varandra.

a) Den grundläggande betydelsen är att talaren ber samtalspartnern upprepa sin replik därför att han inte har uppfattat den (’hursa’). Upprepningen behöver inte vara ordagrann.

– […] Vad vill du lära dig då? – Matematik. – *Va?* – Jag vill lära mig å räkna. (R)
– Men passa då för helvete, Göran. Vad står du och tänker på? – *Va?* – Spela på mål, det är ju öppet. – *Va?* – Nu sumpa du ju chansen. Du är ju helkass. – *Va?* (R)

Ibland tror sig talaren ha uppfattat repliken men är tveksam eftersom innehållet är oväntat (’vad säger du!’). *Va* uttrycker då också förvåning.

– Jahap! Nu ska hon ha barn! Tonläget är hojtande hurtfriskt, nästan glatt. Getrud stirrar. Över hennes nariga läppar kommer några få stavelser: – *Va?* – Nu ska hon ha barn, sa jag, upprepar läkaren, vänder ryggen mot henne och tvättar händerna […] (R)

Ibland har talaren faktiskt uppfattat repliken och uttrycker enbart förvåning med *va*. Han begär då inte att repliken skall upprepas.

– Jo, Lena Jacobson ska säga upp sig! – *Va?* Hon trivdes väl ganska bra här … (R)

b) Talaren kan också begära samtalspartnerns bekräftelse på att denne har uppfattat talarens eget yttrande och är beredd att lyssna vidare. *Va* kommer då typiskt i slutet av detta yttrande och yttras med svag betoning.

– Om du tänker dig Vasa här *va*. – Hm. – Så har du husen här. (T)

Liksom i detta exempel är det vanligt att talaren efter att ha fått en kort bekräftelse fortsätter att tala. Det är också vanligt att talaren inte ens inväntar en bekräftelse.

– […] Den är bara öppen på högsommaren för det finns inga bänkar utan folk står. Dom har en kyrka till *va*, för gudstjänst och sånt där under vintern så jag frågade hur lång ön var och hur många invånare det var där, bodde där alltså, som jobbade året om. – Hm. (T)
Om jag går dit, *va*, så blir mamma sur, och om jag inte går dit, *va*, så blir pappa ledsen.

Va fungerar då som ett allmänt medel att upprätthålla kontakten i samtalet. Det kan också fungera som en signal att talaren vill fortsätta sin replik och inte lämna över ordet till den andre.

c) Talaren begär samtalspartnerns instämmande i hans påstående, dvs. han önskar att lyssnaren skall ta ställning till sanningen eller rimligheten av vad han säger. Gränsen mot (b) är oklar. Också här står *va* typiskt i slutet av en mening och har svag betoning.

– […] Där går det inte att sitta och titta ut genom fönstret i stort sett och kasta papperssvalor *va*. – Nä det torde vara omöjligt. (T)

Mycket ofta är talaren själv osäker på sanningshalten, och en deklarativ sats följd av *va* fungerar då som en fråga (Huvudsatser § 22):

– […] Men detta har du bakat själv *va?* – Ja det är pomerans. (T)
– I kväll gör ni ingenting sen *va?* – Jag putsar dojorna kanske. (T)

d) Talaren markerar med obetonat *va* en uppmaning (som kan ha formen av en direktiv eller deklarativ huvudsats, jfr Huvudsatser § 39, 48) som en vädjan eller ibland som ett råd eller förslag (Huvudsatser § 44: c, jfr § 4: c ovan):[1]

Flytta på dig lite grann, *va?* (R)
Sakta i backarna, *va*. (R)
Vi tar bara ägg och fil till lunch, *va*, så blir det inte så mycket disk. (R)

e) Talaren markerar med obetonat *va* att han introducerar ett nytt tema som han vill ha accepterat av lyssnaren. Interjektionen står då normalt omedelbart efter den nominalfras som anger det introducerade temat.

Min gamla faster, *va*, hon är direkt galen.
Idag, *va*. I skolan, när vi hade matte. Du vet Niklas, *va*. Han bara bråkade med Carsten hela tiden. (T)

Va har alltid ett vardagligt stilvärde och uppfattas av många språkbrukare ofta som föga vårdat eller hövligt.

[1] Uppmaningar som har formen av en interrogativ huvudsats (jfr Huvudsatser § 49, 84) följs i de flesta fall inte så gärna av *va*: *?Kan du hämta min kappa va?* Konstruktionen förefaller mera acceptabel om satsen är negerad:

Kan du inte ta och hämta min kappa *va?*

När den interrrogativa satsen används som aktualisering (retorisk fråga, Huvudsatser § 81) är ett följande *va* helt normalt:

Skulle det vara förbjudet att gå på den här trottoaren, *va?*

§ 10. Uttryck för hövlighet och andra sociala konventioner. Med vissa interjektioner utför talaren en social handling enligt ett konventionellt bestämt regelsystem. Den vanligaste betydelsen är hälsning.

god dag, god morgon [etc.], hallå [särskilt regionalt], hej, hejsan, mors, tjäna, tjänare, tjänis; adjö, adjöss, farväl, hej då

Mors på dej, Caesar! (R)
– *Tjänare* Sussy, sade en av dem […] (R)

Verbala hälsningar utförs normalt med interjektionsfraser och inte med satser. Andra interjektioner med socialt konventionell betydelse är följande:

amen, förlåt, grattis, gutår, hokuspokus, pass, pax, simsalabim, skål, snipp snapp snorum, tack (så mycket), tack ska {du/ni} ha, topp, ursäkta, varsågod

– *Tack ska ni ha*, sa ärkebiskopen och avslutade presskonferensen. (S)
Så du har inte tagit nån tablett på en hel månad, *grattis*! (S)

Med vissa av dessa interjektioner påverkar talaren situationen på ett bestämt sätt. Han kan t.ex. genom att yttra *pax* (*för den*) i en viss situation tillförsäkra sig innehavet av ett föremål. Andra interjektioner har rätt obestämd betydelse, de yttras konventionellt i vissa återkommande situationer utan annat tydligt skäl än att den sociala eller kontextuella konventionen kräver det, t.ex. *amen*, *prosit*, *snipp snapp snorum*, *schack* eller trollformler som *simsalabim*. Trollformler har dessutom en utvidgad användning för att illustrera eller beledsaga en snabb och oväntad aktion, dvs. de kan ha en mer eller mindre utpräglad deskriptiv betydelse.

En del av hövlighetsinterjektionerna bildar typiska parrelationer i dialog: en hälsning besvaras med en hälsning och ett erbjudande med ett tack:

– *Hej*, Caesar, slå dej ner här! – *Hej*. Känner du igen mej? (R)
– Ja, *hej då* … – *Hej då*, mamma – och tack. Lennart gick tillbaka […] (R)
Hon *Varsågod* och kliv på! Han *Tack* du! (R)

Vardagliga hälsningsord är *hejsan*, *tjäna*, *tjänare*, *tjänis*, *tja*, *mors*, *hallå*, *adjöss*. Interjektionen *hej* (och *hej då*) har ansetts som ledig (och bl.a. förutsatt *du*-tilltal, jfr Pron. § 27) men är på väg att anta neutralt stilvärde. I samma mån finns en tendens att tilldela *god dag* och *adjö* ett något formellt stilvärde, men olika språkbrukare har dock olika språkkänsla. *Farväl* är för de flesta språkbrukare högtidligt eller ålderdomligt.

ANM. Uttryck varmed talaren ber om ursäkt eller erbjuder något kan också anses uttrycka uppmaning: *förlåt*, *ursäkta*, *varsågod* (§ 4).

Struktur § 11–13

§ 11. Morfologisk struktur. De flesta interjektioner består helt tydligt av ett enda rotmorfem, t.ex. *å*, *schas*, *pang*, *ja*. Några interjektioner har en reduplicerande struktur (§ 12), t.ex. *dingdång*, *ticktack*, *nänä*. Ett avledningsmorfem *-san* kan osäkert urskiljas i interjektioner som *hoppsan*, *tjosan*, *hejsan*, *pyttsan* och ett avledningsmorfem *-is* i t.ex. *grattis*, *tjänis*. Interjektionerna kan inte böjas.

I en del fall har två eller flera interjektioner samma betydelse och likartad struktur och kan då ses som varianter, t.ex. {*äsch/asch*}, {*kling/pling*}. Många språkbrukare har då bara den ena varianten i sitt aktiva språkbruk.

Interjektioner med ursprung på annat håll kan mer eller mindre tydligt röja sitt ursprung i sin struktur. Detta gäller t.ex. ord från annan ordklass eller ordgrupper som har lexikaliserats som interjektioner.

förlåt, se, tänk, titta, obs., {vet jag/vetja}, hördu, god dag

Hit hör de flesta svordomar i funktion som interjektioner:

jävlar, (för) fan, (i) helvete

Också svordomsersättningar ansluter sig hit, vare sig de förekommer i annan ordklass eller inte:

jädrar, jäklar, sablar

Interjektioner som lånats från andra språk bibehåller i varierande grad sin ursprungliga form:

halleluja, hosianna
wow [ungdomsspråk], shit [ungdomsspråk]
ciao

§ 12. Ljudhärmande interjektioner. Många interjektioner har en ljudgestalt som är avsedd att återge eller likna ett icke-språkligt ljud. De flesta lexikaliserade interjektioner utnyttjar språkets normala uppsättning ljud vilket sätter gränser för hur exakt det avbildade icke-språkliga ljudet kan återges. Två slags ljudhärmande interjektioner kan urskiljas.

a) Direkt ljudhärmande interjektioner. Vanligt är en enstavig struktur där vokalen är kort och följs av antingen en nasal, en tonlös frikativa eller en tonlös klusil (plus eventuellt ytterligare en konsonant). Den ordslutande konsonanten eller konsonantkombinationen utgörs av *s* och/eller en icke-dental konsonant.

bom, brum, dunk, klang, kling, pang, pling
dask, klafs, klifs, krasch, paff, piff, plask, puff, smask, svisch, töff
dripp, dropp, klick, kluck, knack, plopp, smack, tick

Interjektionen kan också vara flerstavig med reduplikation med eller utan vokalbyte (ofta *i – a*, *i – å*). Mellan de reduplicerande stavelserna kan det stå en kort mellanstavelse av annan struktur. Interjektionen har antingen huvudbetoning på första stavelsen och sammansättningsbetoning eller huvudbetoning på sista stavelsen (ordgruppsbetoning).

bingbång, dingdång, klingeliklang, klingeling, pangpang, plingpling, plingplång, tamtam, ticktack, töfftöff

Andra exempel på direkt ljudhärmande interjektioner:

bä, hahaha, hihi, ho, klävitt, knips, kras, kuckeliku, kucku, mjau, mu, pip, tut, vov

Typiskt för de ljudhärmande interjektionerna är deskriptiv betydelse (§ 5). Bland dessa interjektioner förekommer ofta tillfälliga nybildningar, särskilt i ungdomsspråk. En tendens till lexikalisering av nya ljudhärmande interjektioner kan iakttas särskilt i tecknade serier (jfr också § 13).

gronk [ljud från motor i olag], splock [kollisionsljud], vrrrm [borrljud]

En struktur som ansluter till de flerstaviga ljudhärmande har trollformler som *simsalabim*, *abrakadabra*, *hokuspokus* (§ 10).

b) Analogt ljudhärmande, eller ljudsymboliska, interjektioner. Interjektionens struktur överensstämmer med de ljudhärmande interjektionernas utan att något icke-språkligt ljud klart kan utpekas som källa. Åtminstone av vissa språkbrukare uppfattas då interjektionen som ett spontant avtryck av den känsla den uttrycker. Sådana interjektioner har i typfallet en mycket enkel enstavig struktur: endast vokal, vokal plus en konsonant eller en konsonant plus vokal.

ack, ah, aj, asch, bah, bu, fy, ha, hu, hå, mm, o, oj, puh, pst, tjo, uff, usch, å, ä, äsch

Också vissa av de ljudsymboliska interjektionerna kan reduplicera. Här behåller varje led sin betoning, och helheten hålls samman av en vanligen fallande intonation.

ack ack (ack), aj aj (aj), hå hå (ja ja), oj oj (oj), usch usch

Typiskt för de ljudsymboliska interjektionerna är betydelse av känslouttryck. Nya lexikaliseringar hör hemma framför allt i tecknade serier, t.ex. *grr* som uttryck för vrede.

§ 13. Avvikande ljudstruktur. Bland interjektionerna förekommer avvikelser från det normala ljudsystemet oftare än i andra ordklasser, fastän det också här bara gäller en mindre del av det stabila ordförrådet inom ordklassen. I många fall är det svårt att dra en gräns mellan interjektioner som en språklig ordklass och de icke-språkliga ljud som utnyttjas vid icke-verbal kommunikation.

Bland fonetiska egenheter hos interjektioner märks:

a) kort betonad slutvokal

ha, va; [optionellt:] ah, bah, ä, hå, ja, jo, nå, nä, å

b) enbart konsonant(er)

hm, mm [ˀm:m], pst, sch [främre sj-ljud även hos talare som eljest har bakre sj-ljud], tsss, ssss

c) långt främre [a:]

a, fan [också: tvåstavigt: [ˀfa:an] eller enstavigt: [fɑ:n]], satan [också: [ˀsɑ:tan]]

d) långt [v:] i ordslut

vov [vuv:]

e) öppnare [æ] i annan ställning än före [r]

[optionellt:] jävlar, ä

f) optionellt extra lång vokal (som känslouttryck)

aa, fyy, åå

g) ljud som eljest inte tillhör språkets ljudsystem

wow [bilabial frikativa: [wau]]
ptro, brr [bilabial vibrant]

Olika slags smackningar och andra ljud som inte tillhör språkets ljudsystem kan ensamma fungera som ett slags interjektioner i konventionaliserade användningar, t.ex. vid uppmaningar till djur. Dessa går inte att stava efter de vanliga stavningsreglerna, och med undantag av *ptro* har de ingen konventionaliserad stavning.

Mera tillfälligt bildade interjektioner har möjligen större tendens än de lexikaliserade att avvika från normal fonotax och innehålla ljud som eljest inte tillhör språkets ljudsystem (stavningen i exemplen är inte konventionaliserad):

Har hon håret så här, så här: *tsscchht*. (T) [tʂt]
Och elgitarr, *bawawawa*. (T) [bawawaˈwa]

I tecknade serier förekommer en rik flora av ljudhärmande interjektioner som ofta skall tolkas som avvikelser från normal fonotax och normalt ljudsystem:

Fuitt! [ljud vid snabb löpning]
Vrrrm! [borrljud]
Z-z-z-z-z [snarkljud]
Gr-rrr-f! [ljud från ilsken hund]

Vissa bara halvt artikulerade ljud, t.ex. suckar, stönanden och hostningar, har rätt konventionaliserade användningar som känslouttryck. De återges ibland i skrift med motsvarande substantiv: *Suck! Stön! Host!* Närmast till sådana interjektioner eller interjektionsliknande uttryck ansluter sig den avsiktligt kommunikativa användningen av förment naturliga ljud, t.ex. skratt och harklingar, för att t.ex. markera misstro mot samtalspartnerns utsaga.

Som avvikande strukturer kan man också se de många fallen av reduplikation. Av de ljudhärmande interjektionerna är många reduplicerande (§ 12), men också andra interjektioner kan reduplicera.

ja ja, jo jo, nå nå, nä nä
adjö adjö, god dag god dag, hej hej, tack tack

Också i fråga om stavning avviker många interjektioner från andra ord. Vissa sådana avvikelser från normal stavning är en oundgänglig följd av den avvikande ljudstrukturen, som t.ex. när ordet återges med enbart tecken för konsonanter, se ovan. Exempel på andra stavningsavvikelser är optionellt avslutande *-h* och optionell dubbelteckning för extra vokallängd ((f) ovan):

ah, bah, oh, puh, åh, äh, öh
aa(h), oo(h), åå(h)

Stavningen med avslutande *-h* kan vara avsedd att återge en tendens till avslutande [h]-uttal. Många skribenter torde emellertid välja stavningen främst för att undvika ord som består av bara en bokstav. SAOL 1986 uppför dock *o* som enda form och *å* och *ä* som första form.

Syntaktisk funktion § 14–15

§ 14. Egna bestämningar. Interjektionen bildar ensam eller med bestämningar en interjektionsfras: *Fy! Fy för den lede.*

Följande interjektioner kan ta egna bestämningar:

1. Ett fåtal interjektioner kan konstrueras med nominalfras som bestämning:

fy, heja, hell, leve, nåde, stackars, tvi, ve

Nominalfrasen står i ackusativ om dess huvudord är ett pronomen med kasusböjning (Pron. § 54).[1] *Hell*, *leve*, *nåde* konstrueras så gott som obligatoriskt med bestämning. Bestämningen motsvarar objektet i en verbfras och betecknar normalt någon eller något (ofta lyssnaren) som talaren önskar välgång eller uttrycker sitt misshag över.

”*Hell* dig jord, människomoder – var fruktsam i himmelens famntag.” (S)
”*Leve* fackföreningen, *leve* solidariteten”, ropas gång på gång. (S)
Och *nåde* henne, om han sen får höra att hon har varit lösmynt. (R)

Tvi och *fy* kan också konstrueras med *för* (se nedan).

2. Ett större antal interjektioner kan konstrueras med en bestämning i form av en prepositionsfras som motsvarar ett bundet adverbial i verbfrasen. Denna grupp interjektioner är lexikalt inte helt strikt avgränsad.

a) Bestämningen betecknar lyssnaren i egenskap av mottagare av en hälsning, en uppmaning eller ett klander eller i egenskap av den som påverkas av den handling som utförs med interjektionen (jfr § 2, 10). Prepositionen är i de flesta fall *på*, i några fall *med*.

på: god dag, kram, mors, puss, tjänare [m.fl. hälsningsinterjektioner]; fy, kull, pang, skål, tut, usch

på eller *med*: hej [*med* endast vid avsked], schas, tyst

med: adjö(ss), farväl

Goddag på er, flickor och pojkar! (R)
Skål på er pojkar, säger Lindgren […] (R)
Hej med dig, lilla Agneta …(R)
Tyst på er ni latoxar […] (R)
Tyst med dig, låt Erland tala …(R)

Också metaforiskt när talaren säger farväl till något:

Adjö med äktenskap, *adjö* med familj, *adjö* med framtiden! Mitt liv är slut. (S)

b) Bestämningen anger föremålet för känslouttrycket eller för den handling som utförs med interjektionen (jfr § 3, 10). Prepositionen är *för*.

bu, (fy) fan, fy, gudskelov, hu, hurra, pax, puh, skål, tack, tvi, usch

Tvi för käringar! (R)
Tack för den uppvisningen, Thomas […]! (S)
Pax för den mörke! (R)

Utöver fallen i (a)–(b) konstrueras enstaka interjektioner med prepositionsfraser: *buss* med *på* för målet för aktionen (*Buss på honom!*), *grattis* med *till* för orsaken till lyckönskningen (*Grattis till examen!*).

3. Ett antal interjektioner i en inte helt strikt avgränsad grupp kan konstrueras med mer eller mindre lexikaliserade uttryck som motsvarar fria adverbial eller satsadverbial i verbfraser.

a) Rätt många interjektioner kan konstrueras med *då* som en vag hänvisning till samtalssituationen eller till den föregående kontexten, normalt samtalspartnerns yttrande (Advb § 27). Det gäller främst känslouttryck där betydelsen av förvåning är stark (*oj då*), svarsord (*ja då*) och vissa hälsningar och andra artighetsuttryck (*adjö då*).

aj, fy, hu, jösses, kors, nämen, oj, usch, åhej
ja(a), jaja, jo(o), joho, nehej, nej, nä(ä), nänä, okej
adjö, förlåt, varsågod

Oj då, nu börjar han igen. (R)
Nej då, han hade ju själv erfarenhet av facket som personalminister […] (S)
Okej då, ska bara leta reda på den. (R)
Adjö då, lilla vän. (R)

Vid *hej* är *då* lexikaliserat så att *hej då* av flertalet språkbrukare enbart används vid avsked.

b) Några interjektioner, mest sådana som betecknar avsked, kan konstrueras med uttryck för varaktighet:

{*Adjö/Hej*} {så länge/på en stund}!
Farväl för {alltid/evigt}!
Stopp ett tag!

c) Enstaka interjektioner kan konstrueras med uttryck för den tilltalades plats:

Stopp där!
Hallå där!
God kväll i stugan!

d) Framför allt svordomar och svordomsersättningar kan konstrueras med *också* och *heller*:

{*Fan/Satan/Katten*} också!
{*Fan/I helvete*} heller!

Andra konstruktioner är i allmänhet så lexikaliserade att de kan betraktas som flerordsinterjektioner, t.ex. *kors i alla mina dar*, *ja vars*, *jo för all del*, *så fan heller*.

[1] Vissa språkbrukare konstruerar obligatoriskt *leve* med historiskt korrekt nominativ, t.ex. *Leve hon! Hon leve!* 'må hon leva' (jfr Huvudsatser § 112 med not 2), vilket tyder på att *leve* i deras språksystem ännu möjligen är en verbform. Bruket rekommenderas av vissa språkvårdare. Många språkbrukare konstruerar inte *heja* med ackusativ utan uppfattar den följande nominalfrasen snarast som en vokativfras: *Heja, du där! Heja, Finland!*

Stackars förekommer också som oböjligt adjektiv:

Stackars den italienske löparen (*är väldigt trött)! [*Stackars* är interjektion.]
Den *stackars* italienske löparen (är väldigt trött)! [*Stackars* är adjektiv.]

Stackars konstrueras som adjektiv optionellt med pronominellt huvudord i nominativ: *Stackars hon!*

§ 15. Interjektionsfrasens funktion. Interjektionsfrasen, oftast bestående av interjektionen ensam, utgör vanligen en egen icke satsformad mening:

Å!
Jojo.
Tack (för det).
Fy (på dig)!

Interjektionsfrasen som icke satsformad mening kan också bilda en komplex mening tillsammans med en huvudsats eller en annan icke satsformad mening (Icke satsf. men. § 5) och ansluter då ofta på ett annexliknande sätt till denna:[1]

Åh, vad jag är upprörd. (R)
Jojo, en del har det ordnat för sig […] (S)
Spela inte oskyldig, nu, *tack*. (R)
Fy på dig, Stina!

Vissa interjektioner, särskilt sådana med deskriptiv betydelse, kan dessutom stå som led i satser eller motsvarande med bevarad interjektionskaraktär. Det är då oklart om ordet fortfarande kan betraktas som en interjektion.

Deras politik är *blaha blaha*. [predikativ]
Det är då *fan* att han alltid ska svika. [predikativ]
Visst *tusan* ska du vara med. [komplement i satsadverbial]
Och därmed *basta*. [predikativ (?)]
Och *vips* ordnas en behändig kedja av mellanhänder […] (S) [sättsadverbial]

Interjektioner som uttrycker känslor kan förekomma framför led som liknar expressiva led och ange ett slags emfas eller hög grad:

[…] och han var där, såg främmande ut i fältgrått men *å* så välbekant med sitt tjocka ljusa hår […] (R)

[1] Vissa uttryck fungerar inte som interjektioner i självständiga yttranden utan måste utgöra delmening i en komplex mening:

Se, det var en härlig konsert!
Hördu, när kommer du?

Kommer han snart, *tro?*
Ta den med dig, *vetja.*

ANM. När en interjektion används om interjektionens uttryck (ordet som en ljud- eller skriftbild) eller innehåll (språkhandlingen) tenderar ordet att lexikaliseras som substantiv: *säga usch och fy*, *ropa* (*sitt*) *halleluja*, *svara* (*ett otvetydigt*) *ja*, *hälsa goddag*, *ta ett sista farväl.*

§ 16. Avgränsning mot andra ordklasser. En interjektion bildar ofta tillsammans med en huvudsats eller en annan icke satsformad mening en komplex mening (§ 15, Icke satsf. men. § 5–8) och ingår då ofta i den andra meningens prosodi. Syntaktiskt och prosodiskt likartat uppträder korta vokativfraser och ibland korta direktiva huvudsatser. Också fria annex med funktion motsvarande satsadverbial liknar många gånger interjektioner både genom svagare betoning och genom sin placering före en sats (men ofta efter en inledande konjunktion) eller efter en sats (se Annex § 13).

1. En del interjektioner härstammar etymologiskt ur andra ordklasser och visar homonymi med dessa. Det är ofta i det enskilda fallet svårt att avgöra i vilken grad övergången till interjektion är genomförd. Särskilt märks:

a) substantiv, särskilt som ensamma vokativfraser, t.ex. *gud*, *himmel*, men också eljest, t.ex. *skål*, *tack*, *tjänare*

b) verb i imperativ, t.ex. *förlåt*, *hjälp*, *tänk*, *titta*, *se*, *tro*

c) verb i optativ, t.ex. *leve*, *nåde*

Dessutom härstammar en del interjektioner ur lexikaliserade ordgrupper och visar homonymi med dessa, t.ex. *för all del*, *givakt*, *god morgon*, *gudskelov*, *var så god.*

2. De adverb vilka nästan alltid står som fria annex skulle kunna ses som interjektioner. Ett exempel är *alltnog*, som nästan alltid står som initialt annex och som kan sägas ha en samtalsreglerande betydelse (jfr § 7). Å andra sidan uppträder enstaka interjektioner oftast som adverbial (t.ex. *vips*) eller som predikativ (t.ex. *blaha*) i satser (§ 15) och skulle då kunna klassificeras som adverb respektive adjektiv.